5375

קנין כספי זה הספר . וושר בין אומרי שפר / גרשום יוסף בר מאיר וואלך המכונה ר׳ ווייבש רופא וואלך

מאיר וואלך

נאו׳ אליעזר בן יוסף המכונה ר׳ וייבל רופא וואלך

נאו׳ הבחור שלמה בר יוסף וייבל רופא וואלך

נאו׳ משה בר הגאון המחבר רבי ליזר רופא וואלך

אנכי משה בר משה יהושע וואלך הנקרא

נאו׳ שלמה בר משה יהושע וואלך

נאו׳ אברם בר יהושע משה

נאו׳ יצחק בר משה יהושע וואלך

ווייברלין אפין פרנס

ווייברלין וואלך פרנס

הרר אייזק וואלך פרנס
הרר אברם וואלך פרנס
הרר ליזר וואלך פרנס

הנקרא הרר אייזק וואלך בן פאנג שוויצר ליפמן

הרר ליזר וואלך בן באסילבהין וואלך
הרר מאיר וואלך בן באסילבהין וואלך
הרר אייזק וואלך בן רינה וואלך
אברהם וואלך בן מינשין וואלך
מרדכי באסילבהין וואלך
יצחק באסילבהין וואלך

103. 70

Uebergeben der Seminar-Bibliothek
von Herrn Cantor L. Milch
1863

כתב יד הרשב״ם (הוצא לאור ע״י הר׳ דוד רזין)
ישראל ראבין

Ms. or. quart. 2162

1113

acc. ms. or. 1991. 34

שפטט׳ נעשית מוכיח אותנו׳ הדלת היא הסוככת
לנעול ולפתוח׳ פתח׳ הוא חלל שבו נכנסין ויוצאין;
בסנוורים׳ מכת עורון׳ מקטן ועד גדול׳ הקטני׳
התחילו בעבירה תחילה שנ׳ מנער ועד זקן׳ לפיכך
התחילה הפורענות מהם: עוד מי לך פה פשוטו
שלחקרו מי שלך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך
ובנותיך שבבית׳ חתן ובניך ובנותיך׳ ובניך
בני בנותיך הנשואות׳ אם יש לך חתן או בנים
ובנות הוצא מן המקום׳ ומדר׳ אגד׳ עוד
מאחר שעשין נבלה זו מה לך פתחון לומר סנגורי׳
עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות׳
קרי ביה מי לך פה׳ חתניו שתי בנות נשואות
היו לו בעיר׳ לוקחי בנותיו׳ שאותן שבבית ארוסות
להם; ויאיצו׳ המלאכים׳ וחיקו׳ מיהרוהו׳ הנמצאות׳
המזומנות לך בבית להציל׳ ומדר׳ אגד׳ יש׳ וזה
יישובו׳ של מקרא׳ תִספה׳ תהיה כלה׳ עד תם
כל הדור מתורגם עד דסף; ויתמהמה׳ כדי להציל
את הממון׳ ויחזיקו האנשים אחד מהם היה שלוח
להציל וחבירו להפוך את סדום לכך נא׳ ויאמר
המלט ולא נא׳ ויאמרו; המלט על נפשך׳ דייך
להציל נפשות אל תחוס על הממון׳ אל תביט
אחריך׳ אם הרשעת עמהם ובזכות אחר׳ אתה
ניצול אינך כדיי לראות בפורענותם ואתה ניצל;
בכל הככר׳ ככר הירדן׳ ההרה המלט׳ אצל אברה׳
ברח שהיה יושב בהר שנ׳ ויעתק משם ההרה
ואנו מצינו היה יושב שם שנ׳ עד המקום אשר
היה שם אהלה׳ ואעפי שכתו׳ ויאהל אברם
ונ׳ אהלים הרבה היו לו כמשנו עד חברון׳
המלט לשון השמטה׳ וכן כל המלטה שבמקרא
אישמוער כל וכן והמליטה זכר׳ שישמט השבר
מן הרחם׳ כעוף נמלטה׳ ולא יכלו מלט משא;
להשמט משא הרעי שבנקביהם; אל נא אדוני;
רבותי׳ אמרו ששם זה קודש שנ׳ בו להחיות נפשי׳
מי שיש בידו להמית ולהחיות׳ ותרגומו בבעו
כען יי׳ אל תאמר אלי המלט ההרה׳ נא לשון
בקשה; פן תדבקני הרעה וגו׳ כשהייתי אצל אנ׳
אנשי סדום היה הק׳ רואה את מעשיי ומעשה
עירי והייתי נראה צדיק וכדי להנצל וכשאבוא
צדיק אני כרשע׳ וכן אמרה צרפית לאליהו
כי באתה להזכיר עוני׳ עד שלא באתה היה הק׳
רואה מעשי ומעשה עירי ואני צדקתי
בינהם ומשבאתה אצלי לפי מעשיך אני׳

ישעה; העיר הזאת קרובה׳ קרובה ישיבתה
נתיישבה מקרוב׳ לפיכך אין עונה מלאה
עדיין׳ ומה היא קרובתה׳ מדור הפלגה נתפלגו
האנשים והתחילו להתיישב איש במקומו והיא
היתה בשנת מות פלג׳ משם ועד כאן נב׳ שנה
פלג מת בשנת מח׳ לאברהם׳ כיצד פלג חי אחרי
הולידו את רעו תשע שנים ומאתים שנה׳ ואותה
שנה שנת הפלגה ובשנחרבה סדום היה אברה׳
בן צט׳ שנה הרי מדור הפלגה ועד כאן נב׳ וצוער
איחרה׳ ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה
נא׳ שנה שנ׳ אמלטה נא שמה׳ נא׳ בגימטר׳
חמשים ואחת׳ הלא מצער היא׳ הלא
שנותיה מועטין ויכול אתה להניחה׳ ותחי׳
נפשי כה; גם לדבר הזה׳ לא דייך שתהיה ניצל
אלא אף כל העיר אציל בגללך׳ הפכי׳ הפוך
אני׳ כמו עד בואי אליך׳ אחרי ראי׳ מה׳ דברי׳
כי לא אוכל לעשות׳ זה ענשן של מלאכים
על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן׳
לא זזו משם עד שהוזקק לומר שאין הדבר
ברשותן׳ כי לא אוכל׳ לשון יחיד׳ מכאן אתה
למד שהאחד הופך והאחד מציל את לוט שאין
שני מלאכים נשלחים לדבר אחד׳ על כן קרא׳
שם העיר צוער׳ על שם והוא מצער׳ ויי׳ המטיר
למקום שנ׳ ויי׳ הוא ובית דינו׳ המטיר על סדום
מעלות השחר כמו שנ׳ וכמו השחר עלה׳ שעה שהלבנה
עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו עובדין מהם לחמה
ומהם ללבנה אמ׳ הק׳ אם אפרע מהם בפרה׳ ביום יהיו
עובדי לבנה אומ׳ אילו היתה לבנה מושלת לא היינו חר
חריבים ואם אפרע מהם בלילה יאמרו עובדי חמה אילו
חמה מושלת לא היינו חריבים׳ המטיר גפרית ואש
בתחלה מטר שנ׳ המטיר ונעשה גפרית ואש׳
כבפ׳ יקותי׳ בחדש השלישי׳ ויי׳ המטיר גפרית ואש ומ׳
יוסף לאה אמר מריח ריח גפרית ונפשו בולרת לאחוריה
לפי שיודעת שנידונת בה׳ מאי טעמ׳ לפי שנ׳ ימטר על
רשעים פחים אש וגפרית׳ כי טלרת חוזרת לאחוריה
כמו שהיד בולרת וחבירו׳ לוסלדה בחילה שבעיוב׳
מאת יי׳ דייך מקראות לדבר כן נשי לאחר האחנה ולא
אמ׳ נשי וכן אמ׳ דוד קחו עמכם מעבדי אדוניכם ולא
אמ׳ עבדיי וכן אחשורוש ואתם כתבו על היהודים
כטוב בעיניכם בשם המלך ולא אמ׳ בשמי׳ יתה כאן מאת
יי׳ ולא אמ׳ מאתי׳ מן השמים הוא שאמ׳ הכתוב כי בם
ידין עמים יתן אוכל למכביר כשבאו להכביר את הבריות
הביאו עליהם מן השמים כמו שעשה לפרוש שנ׳ כבם

Staats Bibliothek

כי בם ידין עמים יתן אוכל למכביר · כשבא לייסר
את הבריות מביא עליהם מן השמים כמו שעש׳
לסדום שנ׳ כי בם ידין עמים · כשבא להוריד מן
הורידו מן השמים שנ׳ יתן אוכל למכביר ··
ויהפך את הערים וגו׳ ארבעתן יושבות על סלע
אחד הפכן מלמעלה למטה · שנ׳ בחלמיש שלח
ידו וגו׳ ותבט אשתו מאחריו · של לוט · ותהי נציב
מלח · במלח חטאת · אמ׳ תן מלח מעט לאורחים
הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג
במקום הזה · ותהי נציב מלח · כענין מכת סדום
שנ׳ בה גפרית ומלח · תוספ׳ ·· קיטור עשן ·· ·
תימור של עשן טורקיא בלע׳ · הכבשן · חפורה
ששורפין בה את האבנים לסיד · וכן כל כבשן שב׳
שבתורה · ויזכור את אברהם · ומהו זכירתו של
אברהם על לוט · שכר שהיה לוט יודע ששרה
אשתו של אברהם שאמ׳ אברהם עליה אחותי
ולא גילה הדבר שהיה חס עליה לפיכך חס הק׳ עליו ;
כי ירא לשבת בצוער ; לפי שהיתה קרובה לסדום ;
ואבינו זקן · ואם לא ישכון (עכשיו) אותנו שמא ימות
או יפסוק מלהוליד עוד · ואיש אין בארץ ;
סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול צ
כך רב׳ · ותשקינה וגו׳ · יין נזדמן להם במערה
להוציא מהן שתי אומות · ותשכב את אביה ;
ובצעירה נאמ׳ ותשכב עמו · צעירה לפי שלא
פתחה בזנות אלא אחותה למדתה חיסך עליה
הכת׳ ולא פירש גנותה · בכירה שפתחה בזנות
פירסמה הכת׳ במפורש · ובקומה של בכירה
נקוד לומר הרי הוא כאילו לא נכתב שבקומה
ידע · ואעפ׳ כן לא נמנע ליל שני לשתות יין ·· ·
ותהרין · אעפ׳ שאין אשה מתעברת מביאה
ראשונה אילו שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעב׳
בעליהן ועיברו מביאה ראשונה כמשעיה ·· ·
מואב · זו שלא היתה צנועה פירשה [illegible] מאביה
הוא · אבל צעירה קראתו בלשון נקייה וקבלו שכר
בימי משה שנ׳ בבני עמון אל תתגר בם כל · אפילו
שום גירוי שאין בו כתוב [illegible] מלחמה ובמואב לא הז׳
לא הזהירם אלא שלא ילחם שנ׳ אל תתגר [illegible]
מלחמה אבל לצערם התיר [illegible] ; ויסע משם
אברהם כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים
והשבים נסע לו משם · ד״א להתרחק [illegible] מלוט שיצא
שם רע עליו שבא על בנותיו
כפשיקתו · ויסע משם אברהם · לפי שחרב [illegible] של
סדום ופסקו העוברים והשבים · ולא חסר קלירין שלו ··

וקדמו [illegible]

פי׳ המעל׳ קורין אוצר יין · ובלע׳ צליירו כמו שאנו קורין
אוצר המותן צליר · כלו׳ היה מעשה שלא חסר אוצרו
מן העוברים והשבים שהיו רגילין להתארח לו ולאכול בביתו ;
ועוד נילמדינו ויסע משם אב׳ · כיון שחרבה
סדום בטלה האכסניא · פי׳ המעל׳ כדרך כלשון יון אס
אסטרטא · וכן בלשו׳ ערבי דרך סראט · וכן בלשו׳ פרטיא
פלטיא · תוספת ·· אל שרה אשתו · על שרה
אשתו · ופירוש בו אל הלקח הארון ומת חמיה
שהוא בלשו׳ על · ויאמר אברהם כאן לא נטל רשו׳
אלא על כרחה שלא בטובתה · לפי שעל ידי כן
לוקחה לבית פרעה · לא קרב אליה · המלאך
מנעו כמה שנ׳ לא נתתיך לנגוע אליה · הגוי גם
צדיק תהרוג · שמא כך דרכך לאבד אומות חנם
כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה · אף אני אומ׳
אני שהרגתם על דבר כשיותה אומ׳ להקני ··
וכן לשו׳ המקרא · הגוי גם אם הוא צדיק אותה
הורגו · גם היו לימות עבדים וחמרים וגמלים
שלה · את כולם שאלתי ואמרו אחיה הוא ··
בתום לבבי · שלא דמיתי לחטוא · ובנקיון כפי ;
נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה ; ידעתי כי
בתום לבבך וגו׳ אמת הוא שלא דמית תחילה
לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן שלא ממך
היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אותך מחטוא
לי ; ולא נתתיך · לא נתתי לך כח · וכן לא
נתנו להרע · וכן לא נתנו אביה לבא · לא נתן
מקום לה · השב אשת האיש · אל סבור תרדי
שתתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ששנאך ולא
יתפלל עליך כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה ·
לפיכך ויתפלל בעדך · מעשים אשר לא יעשו ·
מכה שלא הורגלה לבא על בריה באותה לנו על
ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ושל
רעי ושל אזנים · רק אין יראת אלהים וגו׳ אכסנאי
שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלים
אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו ·· ש׳
שואלין אותו אחותך היא או אשתך היא ··
בבריתא דר׳ אליעזר א׳ לב׳ ·· מידות התורה נדרשת
כל רק שבתורה מיעוט · רק אין יראת אלהים במקום
הזה · יכול לא היו יראים את השם כל עיקר ת״ל רק
וכן הוא אומ׳ וישכם אבימלך וגו׳ וייראו האנשים מאד
וג׳ · וכן הוא אומ׳ את יי׳ היו יראים ואת אלהיהם
היו עובדים ·· אומר מעתה עד שלא שמעו ביומהם
היו יראים את המקום ·· תוספת ·· אחותי בת
אבי היא · ובת אבי מותרת לבן נח שאין אם

דבריו

לעני׳ וכדי לאמת השיבה כן ׳ ואם תאמ׳ הלא בת
אחיו היתה בני בנים הרי הם כבנים והרי היא בתו
של תרח מאחר שהיתה בתו של הרן בנו ׳ וכן הוא
או׳ כי אנשים אחים אנחנו ׳ אך לא בת אמי ׳ הרן
אביה מאם אחרת היה ״ תוספת מר׳ יצחק
קרא׳ ׳ השב אשת האיש כי נביא הוא ׳ כמו ניב
שפתים ׳ כלומ׳ איש דברי׳ ונבל תפילות ויתפלל בעדך׃
וגם אמנה אחותי היא׳ אמת דברתי שהיתה בת הרן
אחי ובני בנים הרי הם כבנים ׳ כלומ׳ כאחותי היא כאילו היית׳
בת תרח אבי׳ אך לא בת אמי ׳ אך אינה אחותי כל כך שלא
יצאת מבטן אמי ולפיכך ותהי לי לאשה שלא נאסרה
עלי ״ ויהי כאשר התעו אותי אלהי׳ וגו׳ ׳
אונקלוס תירגם כבר מה שתירג׳ ׳ ויש ליישבו על
אופנו כשהוציאני הקב״ה מבית אבי להיות
משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור
במקום רשעים ואומר לה זה חסדך וגו׳ כאשר התעו ׳
לשון רבים ׳ ואל תתמה כי בהרבה מקומות לשון
אדנות קרוי בלשו׳ רבים ׳ אשר הלכו אלהים ׳ אלהים
חיים ׳ אלהים קדושים ׳ וכל לשו׳ אדנות לשו׳ רבים
רבים ׳ ויקח אדוני יוסף ׳ ואדוני האדונים ׳ אדוני
הארץ ׳ בעליו עמו ׳ והועד בבעליו ׳ ואם תאמר
מהו לשו׳ התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב
קרוי תועה ׳ ותלך ותתע ׳ תעיתי כשה אובד ׳ יתעו
לבלי אוכל ׳ יצאו וינעו לבקש אוכלם ׳ אמרי לי׃
עלי׳ וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו ׳ לבני ישר׳ ׳
על בני ישר׳ ׳ פן יאמרו לי אשה הרגתהו ׳ פן יאמרו
עלי ״ ויתן לאברהם ׳ כדי שיתפלל ויתפיים׃
הנה ארצי לפניך ׳ אבל פרעה אמ׳ הנה אשתך קח
ולך ׳ שנתיירא מן המצרים שהם שטופים בזימה׃
ולשרה אמר ׳ אבימלך ׳ לכבודה כדי לפייסה
הנה עשית לך כל הכבוד הזה נתתי ממון הזה לך
והנגור כסות עינים לכל אשר אתך ׳ שלא יקילוך
בעיניהם ׳ שאילו השיבותך ריקנית יש להם לומר
שנתעלל בה השיבה עכשיו שהוצרכתי לך לבזבז
ממון ולפייס ידעים שעל כרחי השיבותיך ועל ידי
נס ועם כל בני השום ונבחת ׳ יהי לך פתחון פה
להתוכח ולהראות דברים נכוחים הללו ׳ ולשון ׳
הוכחה בכל מקום בירור דברים אשפורביר בלעז׃
ואונקלס תירג׳ בפנים אחרים ׳
ולשון ׳ המקרא כך נופל על תרגו׳ ׳ הנה הרא
לך כסות עינים ׳ כסות של כבוד על השנים שלי
ששלטו בך ובכל אשר אתך ׳ על כן תרג׳ וחזית
יתיך וית כל דעמך ׳ ויש מדרש אגדה אבל
מיושב לשון המקרא פירשתי ׳ ויולדו ׳ כתרג׳
כתרג׳ ויתרווחו ׳ ע׳ פתחו נקביהם והן עיוו מה
שצריך ליצאת ׳ והוא לידה שלהם ׳ כער כל רחם׃

כעד כל פתח ׳ על דבר שרה ׳ על פי דיבורה של שרה׃
תוספת מר׳ יצחק קרא׳ ״
ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך ׳ לאותו אשר אמרת
אחי הוא אברהם בעליך ׳ וכן היה דרכם לתת מנות לקרובי
הכלה ׳ וכן מגדנות כאליעז׳ ומגדנות נתן לאחיה ולאמה׃
הנה הוא לך כסות עינים ׳ אין זאת כי אם ענוה זו אלא עם
אשר אתך לקרות בעליך אחי כי יודעים הם שהוא אחיך
ונכחת ׳ כלומ׳ ואת כל ׳ שאת אומרת לכל אחי הוא נכחת ׳ כדבר
זה הוכיח את עצמיך מעתה לא באתי למכשול על ידי דבר זה
שאמרת שהוא אחיך ואני דמיתי כן ״
וי״י פקד את שרה ׳ כ׳ סמך פרשה זו לכאן ללמדך
שכל המבקש רחמים על חבירו הוא נענה תחילה׃
שנ׳ ויתפלל אברהם וגו׳ ׳ וי״י פקד ׳ שפקדה כבר
קודם שריפא את אבימלך ׳ וי״י פקד את שרה ״
בהריון ׳ ויעש לשרה כאשר דבר ׳ בלידה ׳ והיכן דיבר
אשר נאמ׳ כאשר דיבר ׳ ומה היא אמירה שנ׳ כאשר
אמר ׳ ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ׳ דיבור ׳ היה
דבר י״י אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמ׳ לא
יירשך זה ׳ והביא היורש מן שרה ׳ ויעש לשרה כאשר
דיבר ׳ לאברהם ׳ למועד אשר דיבר אותו אלהים ׳ המועד
יתיה ׳ את המועד דבר וקבע כאשר אמר לו שרט לו
שריטה בכותל אמר כשתגיע חמה לשריטה זו בשנ׳
האחרת תלד ׳ כברייתא דר׳ אליעזר בל״ב מידות התורה
נדרשת ׳ כיוצ׳ וי״י פקד את שרה ׳ אילו נאמ׳ פקד שרה הייתי ׳
שרה לבדה נפקדה כשהוא אומ׳ את שרה מלמד שכל העקורות הע׳
העולם נפקדו ׳ וכן הוא אומ׳ שחוק עשה לי אלהים ישחק וג׳
ישחק לי ׳ ישמח לי ׳ ומדר׳ אגד׳ הרבה עקורות
נפקדו עמה ׳ הרבה חולים נתרפאו בעולם כ׳ ביום
הרבה תפילות נענו עמה אף רב שחוק בעולם ״
מי מלל לאברהם ׳ לשו׳ שבח וחשיבות ׳ ראו הוא
ומהו גדול ונאמר אבטחתו מה מבטיח ועושה׃
מלל ׳ שינה הכת׳ ולא אמר דיבר גימטריא שלו מאה
לסוף מאה לאברהם הניקה בנים שרה ׳ ומהו בנים
לשו׳ רבים ׳ ביום המשתה הביאו השרות את בניהן
שהם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא הביאו
אסופי מן השוק ובא שרה והניקה את כולם
שנעשה לה נס ונעשו שני דדיה כשני מעיינות׃
תוספת מר׳ קרא׳ ״ צחוק עשה לי אלהים ׳ פלאו עשה לי
לפי שכל השוחק מכל לבו מפליא מדבר אחד שהוא רואה
או שומע מרין לו ׳ כל השומע ישחק לי ותתפלא לאמר מי ׳
האמין להריון זקנה כזאת ׳ וגם אברהם אישי לא היה מאמין
לבשורה זו ׳ מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה ׳ כנוהג בעולם
כשנולד לו בן לאדם הולכין ומבשרין את האב וזהו שנ׳ ירמיה
ארור האיש אשר בשר וגו׳ יולד לך בן זכר ׳ אף כאן כך
אמרה שרה מיהיה מבשר לאברהם המקה בנים שרה וכו׳
ילדתי בן לזקוניו והלא לא היה מאמין לדבריו ׳ כלומר אילו

והוא יבר׳ דבר

מבשרין לו בשורה זו לא היה מאמין ״ ויגמל
לסוף כ״ד חודש ׳ ומשתה גדול ׳ שהיו שם גדולי
הדור שם ועבר ואבימלך ׳ מצחק ׳ לשון ע״ז
שנ׳ ויקומו לצחק ׳ לשון גלוי עריות ׳ כמדת׳ לצ׳
לצחק בי ׳ לשון רציחה ׳ יקומו נא הנערים ויש
וישחקו לפנינו וגו׳ ׳ מריב עם יצחק על הירושה
ואו׳ אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאין לשדה
ונוטל קשתו ויורה בו חיצים כמדת׳ כמתלהלה
היורה זיקים חיצים ומות ואומר הלא מצחק
אני ״ עם בני עם יצחק ׳ עם בני ׳ מכיון
שהוא בני אפילו אינו הגון כיצחק ׳ או הגון
כיצחק אפי׳ אינו בני אין זה כדי לירש עמו וכל
וחוא׳ עם בני עם יצחק ששתיהן בו ; על
אודות בנו ׳ ששמע שיצא לתרבות רעה ׳ ופשוטו
על שאומרת לשלחו ׳ שמע בקולה ׳ למדנו שהיה
טפל לשרה בנבואות ׳ לחם וחמת מים ׳ לא כסף
ולא זהב שהיה שונאו שיצא לתרבות רעה ״ ואת
הילד ׳ אנו׳ הילד שם על שכמה ׳ שהכניסה בו
בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול להלוך
ברגליו ׳ ותלך ותתע ׳ חזרה לגילולי בית אביה ;
ויכלו המים ׳ לפי שדרך חולים לשתות הרבה ;
תוספת או׳ יצחק קרא ׳ ותלך ותתע ׳ לפי שנ׳
ויכלו המים ׳ שלא תאמ׳ ומה לא נתן לה אברהם די שת׳
שתגיעה בדרך ושתיית הנער לכך נאמ׳ ותלך ותתע
להגיד לך כי לולי ותתע בדרך לא היו המים כלים ׳
באשר הוא שם ׳ במקום שהוא שם שמע הק׳ את קולו
והנה הוא חי במקומו ׳ והרב ר׳ משה מפריש או׳ ׳
באשר הוא שם ׳ כי שמע אלהים את קול הנער
באשר הוא שם ׳ שמע את קולו שהיה בוכה בשביל
מים שמע את קולו ושם יתנהו מים לשתות ׳
מנגד ׳ מרחוק ׳ כמטחוי קשת ׳ כשתי טיחו׳
והוא לשו׳ יריית חץ ׳ ובלשו׳ משנה העיד
באשתו ׳ על שם שהזרע יורה כחץ ׳ ואם
תאמ׳ היה לו לכתוב כ׳ כמטחוי קשת ׳ משפט ה׳
הנז׳ להכנס כמו בחגוי הסלע שהוא מגזרת
והיתה אדמת יהודה לחגא ׳ ומגזרת יחוגו וינועו
כשיכור ׳ וכן קצוי ארץ ׳ קצה ארץ ׳ ותשב
לה מנגד ׳ כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק ;
את קול הנער ׳ מכאן שיפה תפילת החולה
על עצמו מתפילת אחרים עליו והיא קודמת
להתקבל ׳ באשר הוא שם ׳ לפי מעשים שהוא
עכשיו הוא נידון ולא לפי מה שהוא עתיד
להעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואו׳
רבונו של עולם מי שעתיד להמית את בניך
בצמא אתה מעלה לו את הבאר ׳ והוא משיבם

עכשיו מהו צדיק או רשע אמרו לו צדיק ׳ אמ׳ להם
לפי מעשיו של עכשיו אני דנו ׳ מהו באשר הוא
ה׳ שם ׳ והיכן המית את ישר׳ בצמא ׳ כשהגלם
נבוכ׳ נצ׳ שנ׳ משא בערב וגו׳ לקראת צמא התיו מים
וגו׳ כשהיו מוליכין אותן של ערביים היו אומר
לשבאים בבקשה מכם תוליכו אותנו אצל בני
דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנ׳ ארחות דדנים
וגו׳ ואילו יוצאים לקראת׳ ומביאין להם בשר
מליח ונודות נפוחים כסבורים ישר׳ שהם מלאי׳
יין וכשמכניסן לתוך פיו ופותח הרוח נכנס
בגופו והוא מת ׳ רובה קשת ״ על שם האומנות
כמו חמר גמל צייד לפיכך השין נדגשת ׳ היה
יושב במדבר ומלסטית את הבריות העוברים
והשבים והוא שנ׳ ידו בכל ׳ מארץ מצרים ;
ממלך ממקום גדולה שנ׳ ולה שפחה וגו׳ ;
אלהים עמך ׳ לפי שראו שיצא משכונת
סדום לשלום ׳ ונלחם עם המלכים ונפלו בידו ונפקד׳ (שלא חסר ומעובר ושבי)
אשתו לזקונו ׳ ולנני ולנכדי ׳ עד כאן רחמי ׳
האב על הבן ; כחסד אשר עשית עמך תעשה
עמדי ׳ שאמרתי לך הנה ארצי לפניך ׳ והוכיח
אברהם ׳ נתווכח עמו על כך ״ בעבור תהיה לי
זאת לעדה ׳ לשו׳ עדות נקבה וכמו ועדה
המצבה ׳ כי חפרתי את הבאר הזה ׳ מריבים
היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוהו ׳
אמרו ביניהם כל מי שתראה על הבאר והמים
עולים לקראתו שלו הן ועלו לקראת אברהם ;
ויטע אשל ׳ רב ושמואל חד אמ׳ פרדס
להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה וחד אמ׳
פונדק לאכסניא ובו כל מיני מאכל ׳ ומצינו
לשו׳ נטיעה באהלים ויטע אהלי אפדנו ״ ׳
ויקרא שם וגו׳ על ידי אותו אשל הוקרא את
שמו של הק׳ אלוה לכל העולם ׳ לאחר
שאכלו ושתו עומדים ורוצים לברך את אברה׳
אמ׳ להם וכי סבורים אתם שאכלתם משלי משל
מלך העולם אכלתם נתנו מי שאמ׳ והיה העול׳ ׳
ימים רבים ׳ מרובים משל חברון ׳ בחברון עשה
כ״ה שנים כנ׳ בסדר עולם ׳ וכאן כ״ו כי בן ע״ה
היה בצאתו מחרן ׳ אותה שנה וישב באלוני ממרא
שלא מצינו שנתיישב קודם לכן אלא הולך ונוסע
ובמצרים לא עשה אלא שלש חדשי׳ שהרי שלחו
פרעה מיד ׳ וילך למסעיו עד וישב באלוני ממרא
אשר בחברון שם ישב עד שנתהפכה סדום מיד
ויסע משם אברם מפני בושה של לוט ובא ׳
לארץ פלשתים וכן ע״ה שנה היה שהרי כשלשי׳
למילתו באו המלאכים הרי כ״ה שנים וכאן כ״ו

ימים רבים מרובים של הראשונים ולא בא תכת'
לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים מהם שתי
שתי שנים או יותר היה מפרשם על כרחיך
אינם יתירים יותר משנה הרי כו' שנה מיד
יצא משם וחזר משם לחברון ואותה שנה
קדמה לפני עקידתו של יצחק יב' שנה ״
אחר הדברים האלה ׳ יש מרבו' או' אחר דבריו
של שטן שהיה מקטרג ואו' מכל סעודה שעש'
אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד ;
או' לו הק' כלום עשה אלא בשביל בנו אם אומר
לו זבח אותו לפני אינו מעכב ׳ ויש או' אחר
דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל
בן יג' שנה ולא מיחה ׳ או' לו יצחק באבר אחד
אתה מיראני אילו או' לי הקב"ה זבח עצמך אני
זובח עצמי לפניו ׳ ויאמר הנני ׳ כך ענייתן
של חסידים לשון ענוה ולשון זימון ׳ קח נא ׳ אין נא
אלא לשון בקשה ׳ או' לו בבקשה ממך עמוד לי בזו ׳
שלא יאמרו הראשונות לא היו בהן ממש ׳ את
בנך ׳ או' לי שני בנים יש לי ׳ או' לו את יחידך ׳
או' לו כל אחד ואחד יחיד לאמו ׳ או' לו אשר
אהבת ׳ שניהם אני אוהב ׳ או' לו את יצחק ;
ולמה לא גילה לו מתחילה ׳ שלא לבב לערבבו פתאו'
ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לט' לחבב עליו את
המצוה וליתן לו שכר על כל דיבור ודיבור ״
ארץ המוריה ׳ ירושלים וכן הוא קורא אותה
בדברי הימים לבנות בית ה' בהר המוריה ׳ ורבותי'
פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישר' ׳ ואונקלו'
תירג' על שם עבודת הקודש הקטורת שיש מור
ושאר בשמים ׳ והעלהו שם ׳ ולא פירש שחט'
שחטהו לפי שלא היה בדעתו להניחו לשחטו אלא
יעלהו להר על מנת לעשותו עולה ומשהעלהו או'
לו הורידהו ; על אחד ההרים ׳ כך היה הק' משהא
את הצדיקים ואחר כך מגלה להם כדי להרבות
שכרם ׳ וכן אל הארץ אשר אראך ׳ וכן ביונה
וקרא עליה את הקריאה וגו' ׳ וישכם ׳ נזדרז הוא
בעצמו למצוה ׳ ויחבוש ׳ הוא בעצמו ולא צוה
לאחר מעבדיו שהאהבה מקלקלת את השורה ׳ את
השורה ׳ את שני נעריו ׳ ישמעאל ואליעזר ;
שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנ'
אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה
האחד עמו ׳ ויבקע עצי עולה ׳ ועלה בזו ועלה

את הירדן לשון ביקוע פינדר"א בלע"ז ״ ביום
השלישי ולמה איחר מלהראותו מיד כדי שלא
יאמרו הממו ועירבבו פתאום וטרף דעתו ואילו
היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה ״
וירא את המקום מרחוק ׳ ראה ענן קשור על ה'
ההר ׳ עד כה ׳ כלומ' דרך מועט למקום לפנינו ;
ומדר' אגד' אראה היכן הוא מה שאמ' לי כה יהיה
יהיה זרעך ׳ ונשובה ׳ נתנבא שישובו שניהם ;
בב' רב' ושני נעריו עמו ׳ או' להם רואים אתם שאני רואה
אמרו לו לאו או' להם הואיל ואינכם רואים כחמור שבו
לכם פה עם החמור אתם והחמור שוים ׳ מכאן שהע'
שהעבדים דומין לחמור ״ תוספ' ׳ מאכלת׳
סכין על שם שאוכלת בשר כמדת' ׳ וחרבי תאכל
בשר ׳ ושמכשרת בשר לאכילה ׳ דא' על שם שישר'
אוכלין מתן שכרה ״ כך היא שטיה בב' רב' למה
נקרא שמה מאכלת שמכשרת האוכלין לאכילה ׳ ורבנן
אמרין כל אכילה שישר' אוכלין בעולם הזה בזכו' אותה
מאכלת ״ תוס' ״ וילכו שניהם יחדיו ׳ אברהם שהיה
יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון וב'
ובשמחה כיצחק שלא היה יודע ומרגיש בדבר ;
יראה לו השה ׳ יבחר לו השה ׳ ואם אין שה
בני לעולה ; ואעפי כן שהבין יצחק שהיה הולך
לישחט ׳ וילכו שניהם יחדיו ׳ בלב שוה ;
ויעקד ידיו ורגליו ׳ מאחוריו הידים והרגלים
ביחד היא עקידה והוא לשו' עקודים שהיו קרסו'
קרסוליהם לבנים מקום שהיו עוקדין אותו בו
היה ניכר ׳ אברהם אברהם ׳ לשון חיבה הוא ש'
כשהוא כופל את שמו ׳ אל תשלח לשחוט ׳ או'
לו לא חינם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוצי'
ואוציא ממנו מעט דם ׳ או' לו אל תעש לו מאומ'
כי עתה ידעתי ׳ מעתה יש לי מה להשיב לשטן
ולאומות התמהים מה היא חיבתי אצלך ׳ ידעתי
פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה ׳
תוספת מדרש ״
ויקח את המאכלת ׳ ירדו מלאכים והתיכו את המאכ'
כיון שראה שאין כדו מאכלת ביקש לחנקו או' שמא
אינו כדי לקרבן וזהו שנ' אל תשלח ידך שבידו היה רוצה
להורגו ״ במדר' ר' תנחומא ״
כי נשבעתי ׳ או' אברהם להק' אוני דן מכאן עד
שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד שאין חס ושלום
איני שומע לך ואסרתי כל מה שיגעתי כל ימי או' לו הק'

חייך ייסורים קשים ונסיונות רעים ראוים לבא עליך
ומעב' שון אינם עליך באים ואילו הן הייסורין של איוב
לכך נסמכה פרשה זו ויהי אחרי וגו' · ואת עוץ בכורו והוא
איוב שנ' איש היה בארץ עוץ · בב' ר' מה
ענין לשבועה זו אמ' לו השבע לי שלא תהא אתה מנסה
אותי עוד · ולא יצחק בני · מד"ר אגדה · אברהם
אברהם · ומה שני פעמים לפי שמה שהיה ממהר לשוחטו
כשאמ' לו אל תשלח ידך · אמ' למלאך מי אתה אמ' לו מלאך
אמ' לו כשאמ' לי קח נא הוא בעצמו אמ' לי אם עכשיו הוא
מבקש להניחו אומר הוא מבקש להניחו אומ' הוא אל תשל'
ויאמר אל תשלח ידך ואל תעש לו מאומה · אגדה אחרת:
נשבעת ואני נשבעתי · שלא ארד מן המזבח עד שאומר
כל מה שאני צריך · אמ' לו אמור · אמ' לו אתמול אמרת לי
כי ביצחק יקרא לך זרע והיום אמרת והעלהו לעולה כשם
שכבשתי יצרי מלהשיבך כן תכבוש כעסך כשיחטאו בניו
של יצחק ותזכור עקידתו · אמ' לו אתה אמרת את שלך
ואני אומ' את שלי עתיד אני לדונם בראש השנה ותקעו
בחדש בשופר ואזכור את העקידה אמ' לו ומהו השופר
אמ' לו חזור אחריך מיד וישא אברהם את עיניו והנה
איל בתר אילנא וכן סדר המקראות זה אחר זה: וירא
והנה איל אחר מוכן היה לכך מששת ימי בראשית ·· ·
אחר · אחר שאמ' לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהו'
נאחז · וזהו שמתרג' וזקף אברהם את עינוהי בתר
אילן · בסבך · באילן · בקרנו · שהיה רץ איל אברהם
והשטן מעכבו וסוכבו ומערבבו באילנות כדי לעכבו ··
תחת בנו · מאחר שכתו' ויעלהו לעולה לא חסר המקר'
כלום ומהו תחת בנו על כל עבודה ועבודה שעשה
ממנו היה מתפלל ואומ' יהי רצון שתהא עבודה זו כאילו
היא עשויה בבני כאילו בני שחוט כאילו דמו זרוק כאילו
כאילו בני מופשט כאילו בני נקטר ונעשה דשן ··
ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי' יראה · פשוטו
כתרג' יי' יבחר ויראה את המקום הזה להשרות שכינתו
שכינתו להקריב כאן קרבנות · אשר יאמר היום:
שיאמרו לימי הדורות עליו בהר יי' יראה הק' לעמו ··
היום · ימים העתידים כמו עד היום הזה שבכל המקראו'
שדורות הבאים הקוראים המקרא אומ' על יום ששמוי'
בו היום הזה · ומד"ר אגד' יי' יראה · עקידה זו לסלוח:
בכל שנה ושנה לישר' ולהצילם מן הפורענות כד'
שיאמר היום בכל דורות הבאים בהר יי' אפרו של
יצחק צבור ועומד לכפרה ·· בב' ר' ··

ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי' יראה · אמ' הק' אברה'
קרא אותו שלם שנ' ומלכי צדק מלך שלם · אמ' הקב"ה
אם אני קורא אותו שלם אברהם הצדיק יתרעם עלי
שקראו יראה · אמ' הריני קורא כשמהם יראה שלם
וזהו ירושלם · ובמגלת איכה · הבת ירושלים יראה
ואשלמות לי · אמ' ר' יצחק ואמ' הק' כשאת יראה יורד
משלמת לי ועושה רצוני ·· תוספת ··
בנך אברבך · אחת לאב ואחת לבן · אחרי הדברים
האלה · ויגד וגו' בהר המוריה כשובו היה אברהם
מהרהר ואו' אילו היה בני שחוט כבר היה הולך
בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר ואשכל ·
בשרו הק' שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים
האלה · הירהורי דברים שהיו על ידי העקידה:
ילדה גם היא · הישוות משפחותיה למשפחות אברה'
מה אברהם שבטים שיצאו מיעקב שמונה בני
גבירות וארבעה בני שפחות · אף אילו שמונה
בני גבירה וארבעה בני פילגש · ובתואל ילד את
רבקה · כל היחסין הללו לא נכתבו אלא בשביל
פסוק זה ·· ·

הופלא בני המעתיק אגרת בב' ר' שפירש המורה כל מקום
שנ' אחר סמוך אחרי מופלג · שאחרי
זה סמוך הוא שבהר המוריה
הוגד לו הנה ילדה מלכה
גם היא · מה
הוא גם
היא עקרה שהיתה כמו שרה לכך א' מה גם היא · · ·

תוספת ··

חסלת וירא אליו · מרבנו שלמה ··

וזה פירוש רבנו
שמואל ··

וירא אליו יי' ·· היאך · שבאו אליו שלשה
אנשים שהיו מלאכים · שבהרבה מקומות בשנוי
המלאך קורהו בלשון שכינה כדכת' כי שמי בקרבו:
שלוח במותו · וכן וירא אליו מלאך יי' בלבת אש
מתוך הסנה וכתו' שם וירא יי' כי סר לראות ·
כחום היום · מה ענין לכתוב כחום היום · אלא
להודיעך כי בלוט וגו' כת' ויבאו המלאכים סדומ'
בערב ולכך אמ' להם לוט סורו נא אל בית עבדכ'
ולוט אלא אברהם לפי שבאו אליו כחום
היום בקר שאין דרך אורחים ללון אלא

לאכול ולעבור לפיכך לא יצא להם אברהם ללון אלא
וסעדו לבכם ואחר תעבורו · קמח סלת · קמח של
חיטים · שכל מקום שכת׳ סלת מחטים הוא כד׳
כדרשינ׳ ממילואים דכת׳ סולת חיטים תעשה
אותם · כי על כן אשר עברתם על עבדכם · וכן
כי על כן באו בצל קורתי · כי על אשר באו · דרך
המקרא לחסר אשר ברוב מקומות · ואל הבקר
רץ אברהם · לפי שיצא להם פת לחם · דבר מועט
לפי שדרכם נחוץ ללכת הוצרך לרוץ ולמהר לפי
שיצא להם מעט ועשה הרבה ולהגיד חשיבותו של
אברהם נתבכל זה · עומד עליהם · כשאיש
יושב ואחד עומד קורהו עומד עליו וכן ראיתי יי׳
יושב על כסא · שרפים ממעל לו · וכן במיכה וכל
צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ׃
ויקח חמאה וחלב · לפי פשוטו של מקרא לא הוצרך
לפרש שהביא את פת לחם על השולחן אלא התוספ׳
שלא יצא להם הוצרך לומ׳ שהביא · הבאת פת ל
על השולחן אינו חידוש אבל החמאה והחלב
והבשר שאינו מזומן לכל האורחים הוצרך לפרש ׃
תחת העץ · אילנות שבפרדס · איה שרה אשתך ׃
אעפי שהיו יודעים היו שואלים כדרך שמצינו
בשכינה שאמ׳ לאדם איכה · וכן בבלעם מי האנשי׳
האלה עמך · וכן ישעיה שהיה יודע שאל כן לחזקי׳
בשלוחי אויל מרודך · וכל זה דרך התחלת הדיבור ·
והוא אחריו · הפתח של אהל שרה היה אחרי ·
המלאך לפיכך שמעה שרה את דבריהם · כעת
חיה · כעת יולדת · כדכת׳ כעת יולדה ילדה · וכן
בהלכה קוויה היולדת וקרוב לדבר כי חיות הנה
כענין מילדת · עדנה · יתעדן הבשר ויתפשטו
הקמטין · ויאמר יי׳ המלאך · גדול שבהם · ואני
זקנתי · שאמרה אחרי בלותי וגו׳ · היפלא מיי׳ שום
שליחות אליך דבר · וכן ויי׳ המטיר על סדום וגמ׳
ואש מאת יי׳ מן השמים · הראשון שבפסוק הוא
גבריאל והשני שבפסוק הוא הק׳ · וכן הוא מפור׳
בספר הגדה · כי צחקת · אלא צחקת · רוב כי
שאחר לא מתפרשים אלא שהרי כי משמש באור
בארבעה לשונות אי דילמא אלא דהא · וכן לא תש׳
תשתחוה לאלהיהם כי הרס תהרסם · לא תקפוץ
את ידך כי פתח תפתח וגו׳ · וילכו משם האנשי׳ ׃
שנים מהם הלכו לסדום · כדכת׳ ויבאו שני המלאכי׳

סדומה · וגדול שבהם היה מדבר עם אברהם · וזהו
שכת׳ כן גו׳ ויי׳ אמר המכסה אני וגו׳ · ואברהם
עודנו עומד לפני יי׳ שני פסוקים אילו מדברים
שלישי · המכסה אני מאברהם מה שאני רוצה
להפוך את סדום ואני יודע שבניו ישמרו דרך יי׳
ויזכו להביא עליהם את אשר דיבר לאברהם לתת
להם ארץ כנען ואילו העיירות מנחלת בנו הם
כדכת׳ בגבול כנען כפרשת נח ויהי גבול
הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה באכה סדומ׳
אדמה וצבוים עד לשע ׃ וארך אחרי בקרקע
שלו ולא קרקע שכינו שלא מדעתו · ויאמר יי׳ ׃
המלאך לאברהם · שלוחים הללו אני שולח בשביל
זעקת סדום · כמו שיצא למעלה ואנשי סדום
רעים וחטאים · עשו כלה · פסק יש בינתיים
להפריד את הדבר · כלומ׳ אם כן עשו אעשה
אותם כלה ׃ תספה · תכלה · כדכת׳ אספה
עלימו רעות חיצי אכלה בם · אכלה · כמו לשון של
אספה · בתוך העיר · סדום · ומלך סדום היה
ראש לכל המלכיות שבמקום ההוא · השופט כל
הארץ ששולחך כאן לא יעשה משפט · ויאמר
יי׳ המלאך · עומד לפני יי׳ · לפני המלאך לבקש
פניו · כי כתוב עלין · אלא כתוב עלין · כל העם
מקצה · להודיע שאפילו אחד מן העשרה שאמ׳ אברה׳
לא נמצא בהם · ונדעה אותם · משכב זכור · וכן
בפלגש בגבעה · כי על כן אשר באו · גש הלאה ׃
כדכת׳ קרב אליך אל תיגע בי כי קדשתיך · התקרב
לעבר הלאה · כלומ׳ ברח לך מאיצלנו · כי לגור ׃
לוט היה גר בסדום · נרע לך מהם · יותר מהם שעש׳
לך רעה · בסנוורים · מכת עורון ושממון · וילאו
פרושו לא יכלו עוד למצוא הפתח לא בקשו הפתח ·
וכן נלאו מצרים לשתות מים מן היאור · לא יכל לשתו׳
מאחר שהיו דם וכן מוכיח לבסוף · ולא יכלו לשתו׳
ממי היאור · ובכמה מקומות לשון נלאו מכופל
לא יכלו · כמו כלכל ולא אוכל · וכן והיה כי נראה
כי נלאה מואב אל הבמה ובא אל מקדשו להתפלל
ולא יוכל · וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצור
במילים לא יוכל · כלומ׳ בשביל שניסה אותך
הקב״ה בייסורין אתה נלאה · כלומ׳ אין אתה
יכול להיות שותק וחשבת בלבך ואמרת ועצור
במילים מי יוכל · עוד מי לך פה · העוד לך

קרנים בעיר מלכד אילו שכבית · וישלחנו · משקל
רגשו ואעפי שכל שליחות של שלוחים חוזרים
כת׳ בהם וישלח משקל רפי כאילו כת׳ משקל דגש ·
לפי שהוא שילוח של השחתה כדכת׳ ושן בהמות
אשלח בם · ישלח בפס עוזו : וכמו השחר
עלה נכתב פסוק זה בשביל שכת׳ לפניו השמש
יצא על הארץ ולוט בא צוערה להודיע שכל כך
המתינו לו המלאכים בשביל חיבתו של אברה׳ :
אל תביט אחריך · בשביל שעד חתנך שמני·
ועד כי המביט אחריו מתעכב בדרך גם שלא
להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך :
כדכת׳ מות נמות כי אל׳ ראינו · וכן ביעקב כי
ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ·· מ
הלא מצער היא · שמה מעשין ויכול אותה
להניחה עכשיו שאין בה רוב חוטאים · וה׳
המטיר · המלאך גבריאל · מאת ה׳ · שכינה
ממש ·· וכן היא בב״ר ובתנחומא · וישקף ·
לדעת אם נמצאו שם עשרה ונצלו · אם לאו ·
כי ירא לשבת בצוער · שלא הניחה המלאך אלא
שלא היה לו פנאי להמלט ההרה ועכשיו שהיה
לו פנאי קיים דברי המלאך לשבת בהר אולי יה׳
יהפך בעיר · ואיש אין בארץ · סבורות היו ·
שהעולם נהפך שהביא מבול של אש ·· עד
היום · בימי משה · וכן כל עד היום · עד ימי ה׳
הסופר שכת׳ את הדבר · ואבימלך לא קרב אליה :
להעיד מה שהיה אף על כן לא נתתיך לנגוע ·
אליה · כי נביא הוא · לשו׳ ניב שפתים · רגיל ·
אצלי ומדבר את דבריו ואני אוהב את דבריו
ושומע תפילתו ויתפלל בעדך · שהרי היה
צריך רחמים כדכת׳ לפניו כי עצור עצר וגו׳ ·
אחותי בת אבי · כי בני בנים הרי הם כבנים
והיא היתה בת הרן בן תרח · אך לא בת אמי ·
לא אחותי ממש שיצאת מבטן אמי והיא מ
מותרת לי ותהי לי לאשה · כאשר התעו א׳
אותי · הגלני ממקומי שנ׳ לך לך מארצך ·
וזהו שכת׳ ארמי אובד אבי משם · שהגולה
משם · כי התעו אותי · ואומר אבי כפל לשון
הוא כדכת׳ תעיתי כשה אובד · ענין אובדות
היו שעי׳ רועיהם התעום · אמרי לי · אמרי ·
עלי · ולשרה אמר · דברי פיוסים ותנחומים

הנה לקחתי אותך בתולה ולא במונה ולא כבסח
ולא כמנהג נשואין שהרי נתתי מהר ומתן אלף
כסף לאחיך בשביל שהייתי סבור שהיה אחיך
כמו שאמרת לי ולא זהו מתן של צאן ובקר שנתן
אבימלך לאברהם לבסוף אלא קודם שהביאה
אל ביתו שאפילו פרעה ששששש יותר כתוב כן
ולאברהם היטיב בעבורה קודם נשואין וכל ·
שכן אבימלך · נתתי אלף כסף · מתחילה כדכת׳
בפרעה וכדכת׳ הרבו עלי מהר ומתן וכדכת׳
ומגדנות נתן לאחיה ולאמה ·· הנה הוא לך
כסות עלי ולכל אשר אתך ואת כל · אלף כסף
שנתתי לאחיך מתחילה כבוד גדול הוא לך
וכסות עיניהם של כל בני ביתך אשר אתך
וגם לכל העולם שלא יסתכלו בך לגנאי לומר
אשה זו מנהג הפקר נהג בה אבימלך כי הכל
ידעו כי דרך כבוד לקחה ובעל כרחו החזירה :
כסות עינים שלא יראו בך לגנאי כדכת׳ וכסה
את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ וכמ׳
וכשמסתכלין באדם לבזותו כת׳ לראוה בך :
עיני ותראינה בה · ותחז בציון עינינו · ונכחת ·
מפורסם ומתוכח יפה כי דרך כבוד נהגתי בך
ואל תשימי ללבך רק טוב : זהו עיקר לפי פשוטו :
כי לכבודה של שרה אמ׳ אבימלך כל זה ולא לקנתרה
ולהוכיחה · צחוק · שמחה של תמהון · מי מלל
לאברהם כלומ׳ ידעו ויבינו כל השומעים מי הוא
האלהים שמלל לאברהם להיות לו בן משרה
כי הניקה בנים שרה אחרי זקנתה ולזקוניו של
אברהם כי אין גדול כאלהים · ויגמל · נגדל מן
הדדים כדכת׳ כשמואל עד מה׳ גמלך אותו · ביום
הגמל · שעשה יום משתה כמו שמצינו בשמוא׳
כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבנות עמו ··
מצחק · שכבר גדל הרבה ולא רצתה לשהותו
עד פן ירצה להחזיק בירושת אביו עם יצחק :
יקרא לך זרע · בריתי שהקימותי לזרעך לתת
להם את ארץ כנען כדכת׳ כי גר יהיה זרעך
וגו׳ של יצחק הבטחתיך · ותתע במדבר באר
שבע · לפיכך ויכלו המים מן החמת שאילו הלכ׳
דרך ישר היה מספק לה החמת מים שנתן לה
אברהם עד המלון · כמטחוי · כתרג׳ · באשר
הוא שם · לפי שלא היתה רואה אותו שהרי ·

עתרחק מאותו מקום הוערך לומ׳ במקום אשר
הוא שם נתן לו את המים · רובה קשת · מושך
בקשת · ושני גרות הן · וימררוהו ורבו · וגם
יסבו · עלין ופיו מלשון רכב כמו סובו · מן סבב ·
שומו שמים מן שמם · דומו · ימשכוהו · אז
היה רקה · כולם נכפלים באות אחרונה · אבל
רובה · מגזרת רבה עשה בנה קנה · שיאמר
עשה בונה קונה · במדבר פארן ··
כרכת׳ והוא יהיה פרא אדם · ויהי בעת ההיא ··
שנולד יצחק משרה וידע אבימלך ניסים שעשה
לו הק׳ לכן באו עתה לכרות ברית עמו · וכן כל
בעת ההיא צריך לפרש לפי המאורע · ולנכדי ;
בן בני · ויטע אשל · פרדס היה להתפלל שם ;
ויהי אחר הדברים האלה · כל מקום שנ׳ אחר
הדברים האלה מחובר על הפרשה של מעלה ;
אחר הדברים האלה שהרג אברהם את המלכים
אמ׳ לו הק׳ אל תירא אברהם מן האומות · ויהי
אחר הדברים האלה שנולד יצחק ויוגד לאברהם
לאמר עד ובתואל ילד את רבקה · וכן אחר הדברי׳
האלה שהגיד מרדכי על בגתן ותרש גדל המלך
אחשורוש את המן שרצה להרוג את מרדכי והועל׳
לו מה שהציל את המלך ותלה המן ·· אף כאן ·
אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו
ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן ·
וחרה אפו של הק׳ על זאת שהרי ארץ פלשתים
וגם כיהושע מטילין על ידי חמשת סרני פלשתים
גורל בכלל גבול ישר׳ והק׳ צוה עליהם לא תחיה כל
כל נשמה · לכן והאלהים נסה את אברהם ;
קינטרו וציערו · כרכת׳ הנסה דבר אליך תלאה ;
על נסותם את יי · מסה ומריבה · בחנני יי ונסני ·
כלומ׳ נתגאיתה בבן שנתתיך לכרות ברית ביני
ובין בניהם · ועתה לך והעלהו לי לעולה ויראה
מה הועילה כריתות ברית שלך · וכן מצאתי
אחר כן מדרש של שמואל · ויהי ארון יי בש׳
פלשתים שבעה חדשים · כנ׳ את שבע כבשות
הצאן תקח מידי · אמ׳ לו הק׳ את נתת׳ לו שבע
כבשות חייך שבניו עושין שבע מלחמות עם
בניך ונוצחין אותן ·· ד״א חייך שבניו הורגים
שבע צדיקים מבניך ואילו הן שמשון חפני ופנח׳
שאול ושלשת בניו · ד״א חייך שבניו מחריבים
שבע משכנות ואילו הן אהל מועד וגלגל נב
ושילה ובית עולמים ד״א שארון מחזיר את בשדה
פלשתים שבעה חדשים · נסה · קונטריו ויאה ;
המוריה · האמוריה · ארץ האמורי · הרבה אולפן
חסרין · וימש חשך · כמו וימשם · לא יהל · כמו

לא יאהל שם ערבי · המאכלת · סכין · על שם
ואכלה תאכל בשר · כי עתה ידעתי · כלומ׳ עתה
אני רואה ונתפרסם לכל העולם כי ירא אלהים
אתה · וירא והנה איל ערבי לפנו · אחר נאחז בסב׳
בסבך בקרניו · כלומ׳ אחריכן ראה את האיל מדי
עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו וראוי זה המלאך
בא בשליחותו של הק׳ וזימן לו איל זה תחת
בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו ;
וכן קדמו שרים אחר נוגנים · ושבו העבים אחר
הגשם · ואחריכן ובא הגשם · וכן ואחר באו משה
משה ואהרן · כולם פירושם אחריכן ·· אשר
יאמר היום ולמחר בהר יי יראה · בהר יי נראה
הקב״ה לאברהם ··

חסלת׳ וירא · מרבנו שמואל ·· · וזה מיסוד
רבנו שלמה ·· ·

ויהיו חיי שרה · מאה שנה ועשרים שנה
ושבע שנים לכך נכתב שנה בכל
כלל וכלל לומ׳ לך שכל אחד נדרש לעצמו · בת מאה
כבת עשרים לחטא · מה בת עשרים לא חטאה
שהרי אינה בת עונשין אף בת מאה בלא חטא ··
ובת עשרים כבת שבע ליופי · שני חיי שרה · כולם
שוים לטובה ; בקרית ארבע · על שם ארבעה
ענקים · אחימן ששי ותלמי ואביהם · ד״א על
שם ארבעה זוגות שנקברו בו איש ואשתו אדם
וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה ·· ·
כדאמרינן אחימן מיומן שבאחיו · ששי ששמים את הארץ כשחיתות ·
תלמי שמשים את הארץ · תלמים תלמים ·· תוס׳ ·
ויבא אברהם · מבאר שבע לספוד לשרה ולבכותה ·
ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי
בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט
שלא נשחט פרחה נשמתה ומתה ·· גר ותושב
גר מארץ אחרת · ותושב · שנתיישבתי עמכם ;
ומדרש אגד׳ אם תרצו הריני גר ואם לאו אטלנה
מן הדין שאמ׳ לי הק׳ לזרעך אתן את הארץ ;
אחזת קבר · נחלת קרקע לעשות שם בית
הקברות ; לא יכלה לא ימנע · כמו לא תכלה
רחמיך וכמו ויכלא הגשם ; את נפשכם · את
רצונכם · ופגעו לי · לשון בקשה · כמו אל תפגעי
בי ; מערת המכפלה · בית ועלייה על גביו ··
ד״א שכפולה בזוגות · בכסף מלא · שלם כל
שוויו · ועפרון יושב · ישב כת׳ אותו היום
מינוהו שופט עליהם מפני חשיבותו של אב׳
אברהם אבינו שהיה צריך לו למנות עלה לגדולה ;
כד׳ רב׳ יצחק אומ׳ ועפרון יושב ישב כת׳ אותו היום מינוהו
ורבסר עגוס דלא יהיו בר נשוב ובך מן דברעש זעיר׳ פיר׳ ·

חעוך אורכסר טעם שוער ומושל ״ תוספת ״
לכל באי שער עירו · שכולן בטלו מלאכתן ·
ובאו לגמול חסד לשרה ׃ לא אדוני · לא תקנה
אותה בדמים · נתתי לך · הרי הוא כמו שנתתיה
לך ׃ אך אם אתה לו שמעני · אתה אומ׳ לי לש׳
לשמוע לך ולקח חנם אני אי אפשי בכך אך אם
אתה לו שמעני הלואי ותשמעני · נתתי·
רונש כל׳ מוכן הוא אצלי והלואי ונתתיו כבר ׃
ביני ובינך · בין שני אוהבים כמותנו מה היא ז
חשובה לכלום אלא הנח המכר ואת מתך קבור ׃
וישקול אברהם לעפרון · חסר ו׳ מפני שאמ׳ הרבה
ואפי׳ מעט לא עשה · שנטל ממנו שקלי׳ גדולים
שהם קינטרין של׳ עובר לסוחר שמתקבלין כשקל
בכל מקום ויש מקום ששקליהם קנטרין גדולים
יבינטערש בל׳ ״ ·
בפסיקת׳ דעשר תעשר · עפרן תנייני מפני שהכניס עין רעה
בממונו של אברהם חסרו ו׳ ומשמו · כדכת׳ נבהל להון איש
רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו · היה עפרן נבהל להון ·
אברהם והוא לא ידע של חסרון בא לו שחסרו ו׳ משמו ״
ויקם שדה עפרון · תקומה היתה לו שיצא מיד
הדיוט ובאת ליד מלך · ופשוטו של מקרא ויקם
השדה והמערה וכל העץ לאברהם למקנה וגו׳ ·
לכל באי שער עירו · בקרב כולם במעמד כולם
הקנהו לו ״
בפסיקת׳ · וה׳ ברך את אברהם בכל · כמה ברכו של׳ כל
ר׳ לוי אמ׳ בכל · שהשליטו ביצרו ועשה ישמעא׳ תשובה ·
ולא חסר קלרין שלו · פירש העשר קלרין כלשו׳ יון אוצר ·
ובלעז עליירו · כמו שאנו קורין המרתף כלו׳ עלייר כלו׳ שיקורין
היה אוצרו מלא ולא חסר כלום · ועוד בפסיקת׳ אמ׳
ויסע אברם לפי שחרבה סדום ופסקו העוברים והשבי׳
ולא חסר קלרין שלו · שלא חסר אוצרו שלא היו לו אורחי׳
לפיכך ויסע אבים · ועוד מצינו בפרק ד׳ נדרים בסופו ·
כתיב אברם וכת׳ אברהם · מתחילה השליטו והמליכו הק׳
לאבר׳ על רמ״ג איברים ולבסוף על רמ״ח לכך הוסיף ה׳ כשמו
ואילו הן שתי עינים ושתי אזנים וראש הגוייה נדהו
שהשליט ביצרו שמעת כפסיקתא · תוספת ·
זקן ביתו · לפי שהוא דבוק נקוד זקן · תחת
ירכי · שהנשבע צריך שיטול חפץ של מצוה
כגון ספר או תפילין או מילה והמילה היתה
מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה
חביבה עליו · וה׳ אלהי השמים אשר
לקחני · ולא אמ׳ אלהי הארץ ולמעלה הוא אומ׳
ואשביעך בה׳ אלהי השמים ואלהי הארץ ·
אמ׳ לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ
שאני הרגלתיו בפי כל הבריות אבל כשלקחני

מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי האר׳
הארץ שלא היו באי עולם מכירין בו · מבית
אבי · מחרן · מארץ מולדתי · מאור כשדים ׃
ואשר דיבר לי · לצרכי · כמו אמור דבר עלי ״
וכן לי ולו ולהם הסמוכים אצל דיבור מפורשו כלשו׳
על ותרגום שלהם עלי עלוהי ועליהון שאינן נופל
אצל דיבור לשו׳ לי ולו ולהם · אלא אלי אליהם
ותרג׳ עמי עימיה עמהון · אבל אצל אמירה
נופל לשו׳ לי ולו להם · ואשר נשבע לי · בין הבתרי׳ ׃
ונקיתה משבועתי וגו׳ ויקח לו מבנות ענר אשכל ·
וממרא · רק את בני וגו׳ רק מיעט הוא בני אינו
חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור ׃ מגמלי אדוניו ·
ניכרים היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומים
מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים · וכל טוב
אדוניו · שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר
לו כדי שיקפצו לשלוח את בתם ׃ ארם נהרים ·
בין שתי נהרות יושבת ׃ ויברך הגמלים · הרביצם ׃
אותה הוכחת · ראויה היא לו שתהא גומלת חסדי׳
וכדיי היא ליכנס לביתו של אברהם · ולשו׳ הוכחת
בירות · אפרובאיש בלע׳ · ובה אדע · לש׳ תחינה ·
הודע לי בה כי עשית חסד אם תהיה ממשפחתו
והוגנת לו אדע כי עשית חסד ׃ בתולה · במקום
בתולים · ואיש לא ידעה · שלא כדרכה · לפי שבנו׳
הגוים משמרות בתוליהן ומפקירות עצמן ממקו׳
אחר העיד הכת׳ על זאת שנקייה מכל׳ · וירץ ·
העבד לקראתה · לפי שראה שעלו המים לקראתה ׃
הגמיאיני נא · לשו׳ גמיעה · הוריד כדה
מעל שכמה ׃ עד אם כלו · דיספקן שזו היא גמר
שתייתן כששתו די סיפוקם ׃ ותער · לשו׳ נפיצ׳ ·
והרבה יש כלשו׳ משנה המערה מכלי אל כלי וכמ׳
ובמקרא יש לו דומיון · אל תער נפשי · אשר
הערה למות נפשו · אל השוקת · אבן חלולה
ששותין שם גמלים ׃ והאיש משתאה · לשון
שאייה · וכן תשואה שואה · שאון שרים · משת׳
משתאה · מתבהל ומשתומם על שראה דבריו
קרוב לאמת אבל אינו יודע אם ממשפחת
אברהם היא · ואל תתמה בלשון של משתאה
שאין לך תיבה שתחילת יסודה שין כשמדברת
בלשו׳ מתפעל א׳ שאין תיו מפרדת בין שתי ·
אותיות של עיקר היסוד · משתאה מגזר׳ שאייה ·
משתולל · מגזרת שולל · משתומם · מגזרת
שוממה · וישתמר חוקות עמרי · מגזרת
וישמור · אף כאן משתאה · מגזרת תשואה ׃
וכמו שאתה מוצא אדם לשון משומם באדם
נבהל ונואש ובעל מחשבות כגון על אמו נשמו

אחרונים · שורו שורים · ושורו ישורים · אשתומם
כמשמעו חדיא · כן תפרש לשון שתייה כאדם נבהל
ובעל מחשבות · משתאה לה · משתומם עליה ;
כמו אמרי לו אחי הוא · וישאלו אנשי המקום
לאשתו ; בקע · משקלה · רמז לשקלי ישר' בקע
לגלגלת · ושני צמידים · רמז לשתי לוחות שהן
מצומדות · עשרה זהב משקלם · רמז לעשרת
הדברות שבהם ; ויאמר בת מי את · לאחר שנתן
שאל לפי שבטוח היה בזכותו של אברהם שיצליח
הק' דרכו · ללין · לינה אחת · לין שם דבר · והיא
אמרה גם מקום ללון · כמה לינות יכול אתה ללון
אצלינו ; ותאמר אליו בת בתואל אנכי · השיבתו
על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ; מספוא · כל מאכל
הגמלים כגון שבל ושעורים ; בדרך · דרך
המזומן דרך הישר כאותו דרך שהייתי צריך
לכך נקוד בדרך וכל בית הה' ולמד המשמשין בראש
התיבה נקוד בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר
כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזה
הוא מדבר ; לבית אמה · דרך הנשים להיות
להם בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת
אלא לאמה ; וירץ לבן · למה רץ ועל מה רץ ·
ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן
עיניו בממון ; על הגמלים · לשמרן · והוא
עומד עליהם · לשמשן ; פניתי הבית · מע"ז ;
ויפתח את הגמלים · התיר זמם שלהם שהיה
סותם את פיהם · שלא ירעו · בשדות אחרים
בדרך ; עד אם דברתי · הרי אם משמש בלשון
אשר · ובלשון כי כמו עד כי יבא שילה וזהו שאמ'
רבותי' כי משמש בארבעה לשונות ואחד מהם
אי והוא אם ; ויתן לו את כל אשר לו · ושטר
המתנה בידו ; לא תקח אשה מבנות הכנעני אם
לא תלך תחילה אל בית אבי ואם לא תאבה ללכת
אחריך ; דילגתי · ויתן לו צאן וגו' ועבדים חסר
יוד לו שאין לו עבד אלא הוא והרי הוא לו כעבדי'
הרבה ; אולי לא תלך האשה · אלי כת' שהיתה
לו בת והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברה'
לפנות אליו להשיאו בתו · אמ' לו אברהם בני
ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך ··
ואבא היום · היום יצאתי והיום באתי · מכאן
שקפצה לו הארץ · אמ' ר' אלעזר יפה שיחתן
עבדי בתי אבות לפני המקום מתורתן של בנים

שהרי פרשת של אליעזר כפולה בתורה והרב'
גופי תורה שלא נתנו אלא ברמיזה ; גם אתה
שתה · גם לרבות אנשים שעמו · הוכיח · ביר'
והודיע · וכן כל הוכחה שבמקרא מבור דבר ;
טרם אכלה · טרם שאני אכלה · כן כל לשון הוה
פעמים שהוא מדבר בלשו' עבר ויכול היה לכתוב
טרם כליתי · ופעמים שהוא מדבר בלשו' עתיד
כמו כי אמר איוב הרי הוא לשו' עבר · ככה יעשה
והיה לו נוח ככה עשה איוב
איוב הרי הוא לשו' עתיד ופירושו שניהם לשון
הוה כי אומ' היה אולי חטאו בני · ככה עושה
איוב · תדיר היה רגיל לעשות כן ; ואשאל וגו'
ואשים הנזם · שינה הסדר שהרי הוא תחילה
נתן ואחר כך נתן שאל · אלא כדי שלא יתפשוהו
בדבריו ויאמרו איך נתת לה ועדיין אינך יודע
מי היא ; על ימין · מבנות ישמעאל · או על שמאל ·
מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם
בר' רב' ; לא נוכל דבר אליך · למאן בדבר הזה ·
לא על ידי תשובת דבר הגון ומכוער לפי שמה' ·
יצא הדבר לפי דבריך שזמנה לך ; וירץ לבן ·
ובתואל רשע היה לבן וקפץ לפני אביו להשיב ;
וישתחו ארצה · מכאן שמודים על בשורה טובה ;
ומגדנות · לשון מגדים שהביא עמו פירות שלא
של ארץ ישר' ; וילינו כל לינה שבמקרא לינת
לילה ·· בב' רב' · ויוצא העבד כלי כסף · ובחוק' אומ' ה
הוצאה קונקי · פי' הערוך לשון לעז הוא כלי שרוחצין בו
פנים ורגלים · או מטה מן כאדרי פי' קנקני · כלי מטה שטוח
בו · תוס' · ויאמרו אחיה ואמה · ובתואל היכן
הוא · רוצה היה לעכב ובא המלאך והמיתו · ימים ·
שנה · כמו ימים תהיה גאולתו שכן נותנים לבתו
לבתולה זמן לפרנס עצמה בתכשיטין · או עשור ·
עשרה חדשים · ואם תאמר ימים ממש אין
דרך המבקשים דבר לבקש מעט ותחילה דבר
מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה ··
ונשאלה את פיה · מכאן שאין משיאין את האשה
שלא מדעתה ·· ותאמר אלך · מעצמי אם
אינכם רוצים לתת לו רשות ; מבא באר לחי ·
ראי · שהלך להביא הגר לאברהם אבינו שישאנה ;
והוא היה יושב בארץ הנגב · קרוב לאותו הבאר
שנ' וישע הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם
היה אותו הבאר שנ' והנה בין קדש ובין ברד ;
לשוח · לשו' תפלה · כמו ישפוך שיחו ; ותשא ·

רבקה יפת שנה וכו' ראותה אותו הדור ותוהין
מפניו · ותפל' השמועה עשמה לארץ · כתרגו'
ואיתרכינת הטת עצמה לארץ ולא הגיעה
עד הקרקע · ותתכס · לשו' מתפעל כמו ות'
ותקבר ותלכד ותשבר · ויסף העבד · גולה
לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ·· ·
שנזדמנה לו לרבקה בתפילתו: האהלה שרה
אמו · ויב' שרה אמו · כלומ' והרי היא שרה
אמו שכל זמן שהיתה שרה קיימת היה נר דלוק
באהל מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה
בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו
וכשבאת רבקה חזרו · ברר"ב · וינחם יצחק'
דרך ארץ הוא כל זמן שאמו של אדם קיימת
קיימת הוא כרוך אצלה ומשמתה הוא מתנחם
באשתו: קטורה · זו הגר · ונקראת קטורה על
שם שנאים מעשיה כקטורת ושקטרה פתחה
שלא נזדווגה לא לאדם מיום שפירשה מאברה':
אשורים ולטושים שם ראשי אומות · ותרגום
של אנקלוס אין לזוז על לשון המקרא: ויתן
אברהם · אמ' ר' נחמיה בר' ברכה ודייתקי שאמ'
לו הק' והיה ברכה · הברכות נתונות על ידיך
ומסורות לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן
ליצחק: ולבני הפלגשים · חסר כת' פלגשם ·
שלא הייתה אלא פלגש אחת היא הגר היא
קטורה: מאה שנה ושבעים שנה וכו' בן מאה
כבן שבעים ובן שבעים כבן חמש בלא חטא ·
יצחק וישמעאל · מכאן שעשה ישמעא'
תשובה והוליך את יצחק לפניו · והוא שיבה
טובה שנא' באברהם ·· · בכ' רב פרשת ויהיו חיי
שרה שם ועבר היו מהלכין לפני מיטתו של אברה' אמע
וראו איזו זוית מופנה לאברהם וקברו אותו כריוטרין שלו:
ויהי אחרי מות אברהם ויברך וכו' ניחמו תנחומי
אבלים · ד"א אעפ' שמסר הקב"ה לאברהם את
הברכות נתירא אברהם לברך את יצחק לפי ש'
שצפה ברוח הקודש את עשו יוצא ממנו ש'
שייצא להרבות רעה אמ' יבוא בעל העולם ויברך
את אשר ייטב בעיניו ובא הק' וברכו ·· בשם
בשמותם לתולדותם · סדר לידתם זה אחר זה:
בחצריהם · כרכים שאין להם חומה כתרגום
בפצחיהון שהן מפוצחין לשו' פוצחה כמו
פיצחו ורננו: אלה ימי שני חיי וכו' אמ' ר' חייא

שטתו של ישמעאל כרי לייקם בה
בר אבא למה נמנו שנותיו של יעקב · משנותיו
של ישמעאל ללמדנו ששימש יעקב בבית עבר
ארבע עשרה שנה כשפירש יעקב מאביו מת
ישמעאל שנ' וילך עשו אל ישמעאל וג' כמו
שמפורש בסוף מגילת נקראות · ויגוע · לא נאמר
גויעה אלא בצדיקים: נפל · שכן · כמו ומדין
ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק · כאן הוא אומ'
לשון נפילה ולהלן הוא אומ' על פני כל אחיו ישכן:
עד שלא מת אברהם ישכן ומשמת אברהם
נפל ·· · חסלת ויהיו חיי שרה מיסוד
רבנו שלמה ·· · וזה מיסוד רבנו שמואל ··

ויהיו חיי שרה ·

אעפי שכשייר
שים לא נתפ'
נתפרש ימי חייהן בשרה הוצרך לפרש כשביל
שהוצרך להזכיר מיתתה בשביל קנין המערה
פיר' מתי מתה לאחר תשעים של הולדה · ויבא
אברהם · אפי' לא בא ממקום אחר אעפי כן ראוי
לומ' כי בא לספדה · גר ותושב אנכי · מארץ נכרי'
באתי לגור כאן ונתיישבתי עמכם לכן אין לי מקום
קבורה אבות הנה · בקרית ארבע · שם האיש ארבע
כדכת' ביהושע קרית ארבע אבי הענק · כמו קרית
חיחון · תנו לי אחוזת קבר · הניחו לי לקנות
קרקע כאן ותתרצו אתם יושבי העיר להניח
לי לקבור בה מתי ממשפחתי כי אחוזת קבר
אין יכול להיות אלא ברצון כל בני העיר וכן מוכיח
לפנינו כשנתן אברהם הכסף לעפרון ויקם לאברה'
למקנה ואחריכן קבר אברהם ויקם לו לאחוזת
קבר מאת כל בני חת · אלהים · אנשים אלהים לה'
לקוברו · נשיא אלהים · ולא גר ותושב ואין אתה
צריך לקנות · במבחר קברינו במקום שקוברין
שרי הארץ והרי לך קבר מזומן · מערת המכפל':
כל הבקעה קרויה מכפלה כמו ככר הירדן וכן
מוכיח לפנינו שדה עפרון אשר במכפלה · בכסף
מלא · בכל שוויו · בתוככם · לעיניכם ותהיו עדים ·
לאחוזת קבר · שתתרצו כולכם לקבור בה מתי:
השדה נתתי לך · נותן אני אותו עכשיו לך:
רויינך בל' · והמערה אשר בו · איני שואל כי
אם המערה אשר בקצה השדה ובמכירה אני
נותן לך במתנה כל השדה והמערה וישתחו אמ'
לעפרון לפני עם הארץ · ארץ שאינה שוה אלא

ארבע מאות כסף שקל ביני וביניך מה היא ״
והיה לך לקחתה ממני בחנם · ואת אתן קבור
בחנם אם תרצה · וישמע אברהם · לחכמאי
ברמיזא · עבר לסוחר · כסף צרוף ומתקבל
בכל מיני סחורה · וכן כיהודיע מעט כסף
עבר · טוב בכל מקום · וכן אעבשתיו מור
עבר · טוב בכל מקום · לאברהם למקנה · קם
לאחר נתינת הכסף ברכת׳ ונתן הכסף וקם
לו אבל לאחוזת קבר מאת בני חת לא קם
והוחזק לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז
ויקם לאחוזת קבר מאת בני חת · בא בימים ·
והרי הגיע עת להשיא את בנו בחייו · ברך את
אברהם · להודיע האומר לפנינו שלא שלח
עבדיו לקחת אשה ממשפחתו מחמת חוסר
נשים בארץ כנען שלא יהו רוצין להזדווג לו
שהרי נתברך בכל וכל העולם מתאווים להזדווג
לו אבל הוא לא רצה כי אם ממשפחתו וזהו
שאמ׳ העבד וי״י ברך את אדוני מאד ויגדל ולכך
הוצרך לפרש תחילה ברך את אברהם בכל ״
כמו ותם אבי כנען · שים נא ידך תחת ירכי ״
וכן ביוסף כשנשבע ליעקב כריתות ברית דר
ושבועה של בן ועבד לאדונו כן היתה שדומה
ענין שעבור וכן כת׳ בן יכבד אב ועבד אדוניו
אבל תקיעת כף אל כף או כריתות ברית דבר
שנים ולעבור בין בתרין מצויה בשאר בני אד׳
אדם: כי אם אל ארצי · ולא לאותם שאינם
קרובי אלא למולדתי שבארצי תלך: ההשב
אשיב את בנך · אל ארץ אמותיך · ואעפ״י שזרע
של אמהם לא היה שם קורא אותו המשכה
הואיל והיה אברהם שם · י״י אלהי השמים:
שהביאני כאן ונתן לזרעי זאת הארץ ידעתי
שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן שאם כן מה
לו להק׳ להביאני כאן · לפיכך יודע אני שישלח
מלאכו להצליח דר׳ דרכיך לקיים לי אבטחתו
על הדבר הזה · על התנאי שפירש לו אברהם:
וכל טוב אדוניו · האנשים החשובים של בית
אברהם · הוא שנ׳ לפניו והאנשים אשר
עמו · ויברך את הגמלים · שני ברכיים יש
לגמל זה על זה וצריך להבריכו פעמי׳ קודם
שישתה מפני גבהו והוא שאמרו חכמים

כשחיטת חולין וכגון בגמל נוכרי · אותה הוכחת ·
כלומ׳ אותה שהוכחת ליצחק היא תאמר לי כן
ולא אשה אחרת שלא הוכחת · ואיש לא ידעה:
אפי׳ מעשה חידודין · כי צעה היתה · ותער ·
כמו ותערה · כמו ותבל · ותכלה · מגדות וקיר
עה מגן · השוקת · מלשו׳ וישק את צאן לבן ״
שם דבר כמו בושת מלשון גם בוש לא יבושו ״
והאיש משתאה · מלשו׳ תשואה שממה · והתמ׳
כמו תמו בישתבח · מן שבח · וישתמר חוקות
עמרי · מלשו׳ שמר · כלומ׳ משתומם ומחשב
על שיוש׳ לו זאת הנערה · וגם לגמליך אשאב:
הבין שיזמן לו הק׳ מה שביקש · והמפרש לשון
שותייה אי אפשר מפני שהאלף שבו לא תהי׳
בלשון שתייה · ועד שלא אמרו לו רבקה להשק׳
את גמליו עד לאחר שתייתו ואז התחיל להיות
מחשב ותוהא · ויקח האיש נזם זהב · ישנו לומ׳
לאחר ששאל לה בת מי את נתן לה כמו שכת׳
לפניו בסיפור דבריו · אלא שלא להפסיק סדר
דבריו ותשובת דבריה לכן הקדים מעשה נתי׳
נתינתו שנתן לה · בקע חצי שקל · כמו נטה
ידך על הים ובקעהו · מקום לנו ללין · מקום
לנו בביתך ולמה אנו צריכים ללין · לבית לינה:
שם דבר הוא · כמו כי יהיה ריב בין אנשים
מן וירב כלבן · בין דין לדין · שם דבר מן וילן שם
בלילה הוא · אבל היא שאמרה גם מקום ללון:
פרושו ללון נמצא כמו לקום לשוב מצריאה
ואילו היא אמרה גם מקום לכם כמו שאמרו
הם מקום לנו היה לה לומר ללין כמו שאמרו
הם שהיה משמע גם מקום לכם ולמה · לבית
לינה · אבל ללון אין צריך פירוש שהרי משמע
ללון כן בני אדם · זהו עיקר פשוטו ודקדוק
לשון הקודש ״ גם תבן שלא שאלת גם
מקום ללון ששאלת · דרך המקרא לכפול גם:
כמו גם לי גם לך ״ ויפתח ״ כמו אל יתהלל חוגר
כמפתח · התיר חבישותם · עד אם דברתי ·
דבריו · אחרי שראה שהסכים הק׳ על ידו
לא היה לו להתעכב באכילה ושתייה הגמ׳ ·
ברך את אדוני · לכן הקדים למעלה ברך
אברהם בכל · ויגדל · וכל אנשי המלכות
היו חפצים להזדווג עמו אך איני חפץ ״

ויתן לו את כל אשר לו · לא יחלקו אחיו עמו
ישלח מלאכו · יודע אני שיתנו לך · ואומר
אדוני אלהי אדוני אברהם · וג' כל אריכות
דברים להודיעם שמאת הק' יצא הדבר · בדרך
אמת · שנזדמנו דברי הק' לעשות חסד
לאברהם ולבנו · על ימין או על שמאל · על פי
שאר קרובים שיש לאדוני · לא נוכל דבר
אליך רע או טוב · לא הסתירה ולא הבניין תלוי
ברצוננו כי בעל כרחינו רוצים ולא רוצים
כי הק' עשה מה יכולת בידו · כלי כסף וכלי
זהב · תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכת'
איש אשר מצא כלי זהב ושמלות אצעדה
וגו' וכת' ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה
כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם
ועל בנותיכם · ויאמ' שלחוני · ואין הק'
רוצה שיהא איחור בדבר שאין זה עיקר
השליחה אם יתעכב · נקרא לנערה אם תרצה
להתעכב ימים או עשור כדבריהם או מיד
ליד כדבריך · דרך ארץ הוא כן כלומ' אעפי"כ
שהק' חפץ בזיווג זה אעפ"כ אומרי' לנו ה
התלכי מיד עם האיש הזה או עם אדם אחר
לאחר ימים או עשור ואעפ"כ שמנהג הוא
כמו ששנינו נותנין לבתולה שנים עשר חדש
לפרנס את עצמה · ותאמר אלך · איני חוששת
להתעכב בשביל קישוטי עצמי · את היי לאלפי
רבב' ויירש זרעך · ממך יצאו אותם הבנים
כהם כשעת עקידה ויירש זרעך אותך
שער · ויבין · זה פירוש ר' יוסף בר שמעון
קרא · ויצחק בא מבוא · כמו בואכה סדומה
ויצחק באותו היום שבא העבד בא מבואכה
של באר לחי ראי שהרי יצחק יושב בארץ
הנגב ששם באר לחי ראי כדכת' על העין
בדרך שור · וכת' ויסע משם אברהם ארצה
הנגב וישב בין קדש ובין שור · ולפי שבא
משם ביום ההוא ולא היה יודע מה היו עושי'
פועלים שלו היו נוטעים גנות ופרדסים ·
וילך יצחק לשוח בשדה כדכת' וכל שיח הש'
השדה · כלומ' לנטעת אילנות ולראות עניני
פועליו · ואז כהיותו בשדה ראה גמלים באים
והלך לקראת לראות אם הם גמלים אבין שהולך

העבד · ותפול מעל הגמל · לצניעות לפי שהיתה
רוכבת כמו איש משום בישתה ד[illegible]אין כך
כדמפור' בפסחים · הלזה · על כל · מרחוק :
רגיל לומר כן · וכן בעל החלומות הלזה בא ·
אבל כשאדם בקרוב אומ' המן הרע הזה עשה
כל · ויספר העבד ליצחק · להודיעו נסים
שנעשו לו לדעת כי בת מזלו היא · קטורה ·
לפי הפשט אין זו הגר · הפלגשים · הגר
וקטורה · מתנות · ממון הרבה · קדמה · אל
ארץ קדם שיירשו בנו נחלותיו שיש לו שם ·
בשיבה טובה · כמו שאמ' לו הק' ואתה תבוא
אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה · שלא
אירע השפטי בימיו · אשר ילדה הגר המצרי' ·
כלומ' אין זה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן
שפחה · אבל ביצחק כת' לפניו אלה תולדות
יצחק בן אברהם · כיצד היה בנו אברהם הוליד
את יצחק · כלומ' זה הוא עיקר תולדתו של אברהם ·
כמו פרץ הוליד את חצרון וגו' : ואלה שני
חיי ישמעאל · חשבם פרטו וכמנולה למה
מנה שנותיו של ישמעאל · ולפי הפשט לכבוד
של אברהם הוא ולהפרש שעת לידתו ואומ'
בן שמונים ושש שנה בלדת הגר את ישמעא' ·
וגם שעת מיתתו כדכת' וישמעאל בנו בן י'
שלש עשרה שנה וג' חזר עתה ופירש כל ימי
חייו · על פני כל אחיו נפל · שכן · כדכת' על פני
כל אחיו ישכן ·· חסלת
ויהיו חיי שרה · מרבנו שמואל ·
וזה יסוד רבנו שלמה ··

אלה תולדות יצחק ·· יעקב ועשו

האמורים בסוף הענין · ועל ידי שכת' יצחק
בן אברהם צריך לומר אברהם הוליד את יצחק ·
לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך
נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם
אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הק'
צר את קלסתר פנים של יצחק דומה לאברהם
והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק · וזהו
שכת' כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות
יש שאברהם הוליד את יצחק · בן ארבעים
שנה · שהרי כשהיה אברהם בא מהר המוריה

נתבשר

שנתבשר שנולדה רבקה ויצחק בן שלשים
ושבע שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנ'
ומשנולד יצחק עד שמתה שרה שלשים [ושבעה]
והיא בת תשעים שנה הייתה כשמתה שנ' [היתה בת קכ שנ']
ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז ובו בפרק
נולדה רבקה והמתין לה שתהא ראויה לביאה
בת שלש שנים ונשאה · בת בתואל מפדן
ארם · על שם ששני ארם היו ארם נהרים
וארם צובה וקורא אותו פדן · צמד בקר'
תרג' פדן תורין · אחות לבן · וכי עדיין לא כת'
שהיא אחות לבן ובת בתואל מפדן ארם אלא
להגיד שבחה שהיא בת רשע ואחות רשע
ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם:
ויעתר יצחק · הרבה והפציר בתפילה · ויעתר
לו · נתפצר לו נתפתה לו · ואומ' אני כל לשון
עתר הפצרה וריבוי הוא וכן עתר ענן הקטור'
מרבות העשן · וכן העתרתם עלי דבריכם:
וכן נעתרות נשיקות שונא · דומות למרובות
והנה למשא אינקרישבלט · לנכח אשתו ··
זה עומד בזוית זו ומתפלל' · ויעתר לו · שאין
דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק
בן רשע · לפיכך לו ולא לה · ויתרוצצו · על
כרחיך המקרא הזה אומר לך דרשני · שסתם
מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי ·
רבותי' דורש' לשון ריצה כשעברה על פתחי בית
של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת ·
עוברת על פתחי ע"ז עשו מפרכס לצאת · ד"א ·
מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני
עולמות · ותאמר אם כן גדול צער העיבור למה
זה אנכי מתאוה ומתפללת על ההריון · ותלך
לדרוש את ה' · ולהגיד לה מה תהא בסופה ··
נ"ב ופסיקתא דזכור · ויתרוצצו הבנים · מהו ריצה זו
עד שעשו במעיה אומיה זרתיה מתחא לקיבליה · פירו'
העובר כשעשו במעי אמו דרדו ואגרופו מתוח לגב לעברו של
יעקב · וזהו שנ' בבטן עקב אחיו ושיחת רחמיו ·
ושיחת רחמיו · בילמדינו שעקר מטרין שלה · פי' העובר
מטרין בלשונותי רחם · חתך מטרין שלה שלא תלד עוד ··
בפסיקתא דזכור ·· ויאמר ה' לה · על ידי ·

שליח · לשם אמר ברוח הקודש שיאמר לה ·· ·
שני גוים בבטנך · גיים כת' אילו אנטונינוס ור'
שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא
בימות החמה ולא בימות הגשמים: שמעתי
אני המעתיק מהר' ר' משה מה רבותא זו שאין עשיר
אנשים יכולו לעשות כן · אלא כך פשט ההלכה שכל כך
היה להם מיני מאכלים על שולחנם שהיו צריכים להכין
על השולחן בימות החמה ובימות הגשמים בלא כל השנ'
כלה צנון וחזרת לחתוך את מאכלם כראוי מר צנון מחתך
את המאכל · חזרת מהפך מאכל כראוית בקיץ · ובימות
הגשמים לקח הסוגיא שאפשר שאין מצויות כל כך
היו מחזרים אחריהם לעשות כן ·· • תוספת ··
ושני לאומים · אין לאום אלא מלכות · ממעיך ·
יפרדו · מן המעיים הם נפרדים זה לרשעו וזה
לרשעו · ולאום מלאום יאמץ · לא ישוו בגדולה ·
כשזה קם זה נופל · וכן הוא אומ' אמלאה החרבה
לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים ·· ·
והנה תומים · ובתמר הוא אומ' והנה תאומים
מלא · לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד צדיק
ואחד רשע נכתב חסר: אדמוני סימן הוא ש'
שיהא שופך דמים · כלו כאדרת שיער · מלא
שער כטלית של צמר המלאה שער · פלוקידא
בלעז · ויקראו שמו עשו · הכל קראוהו כן לפי ·
שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה:
נ"ב ר"ל ויצא הראשון אדמוני · מהו אדמוני אמ' ר' אבהו כהרץ
פורפירא שמשטיף את המרחץ · ואחר כך רוחץ את בן המלך
כך למה יצא עשו תחילה כדי שיצא וסירתו עמו · פי' וסירתו
כמו וסרחונו כמו ויבאש ופרי מתורג' · סריא · פי' העובר
בלע' וזהו ויצא אדמוני שמשטף את הדם ומית הרחם קודם
שיצא יעקב והוציא כל הסרחון עמו · תוספת ··
וידו אוחזת בעקב עשו · סימן אין זה מספיק
לגמור מלכותו · עד שזה עומד ונוטלה הימנו ·
ויקרא שמו הק' · ד"א אביו קרא לו יעקב על שם
אחיזת העקב · בן ששים שנה · עשר שנים
משנשאה עד שנעשית בת שלש עשרה וראויה
להריון ועשר שנים צפה והמתין לה כמו שעשה
אביו לשרה · כיון שראה שלא נתעברה ידע שהיא
עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה לישא לפי ·
שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה:
ויגדלו הנערים ויהי עשו · כל זמן שהיו קטנים
לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק

כוס וזה טיבם · כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה
זה פירש לבית מדרשות וזה פירש לעז׳; יודע
ציד · לצוד ולרמות את אביו בפיו · שואלו ·
אבא היאך מעשרין את המלח היאך מעשרי׳
את התבן כסבור שהיה מדקדק במצות ·· ·
איש שדה · כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו
חיות ועופות · איש תם · אינו בקי בכל אלה
כלבו כן פיו · מי שאינו בקי לרמות ואינו חריף
לרמות קרוי תם · יושב אהלים · אהלו של שם
ואהלו של עבר; כי ציד בפיו · כתרג׳ בפיו של
יצחק · ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ·
ומרמהו בדבריו; ויזד יעקב · כתרג׳ לשון בישול;
והוא עייף · בר צירחה כדמ׳ כי עיפה נפשי
להורגים; הלעיטני נא · אני פותח פי ושפוך
הרבה לתוכה · כמו ששנינו אין אובסין את
הגמל אבל מלעיטין · מן האדום האדום · עדשי׳ ·
אדומות שאותו היום מת אברהם שלא יראה
עשו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה
שהבטיחו המקום לפיכך קיצר חמש שנים
שימי יצחק מרובים משל אביו חמש שנים
זה מת בן קע״ה וזה בן ק״פ ועשה לו יעקב תבשי׳
עדשים להברות את אביו · ולמה עדשים · לפי
שדומין לגלגל · שהאבילות גלגל שחוזר בעולם;
מכרה כיום · כתרג׳ כיום דילהין · כיום שהוא
ברור כך מכור לי מכירה גמורה · את בכורתך ·
לפי שהעבודה בבכורות · אמ׳ יעקב אין רשע
זה כדי להקריב קרבנות לפני המקום; הנה
אנכי הולך למות · אמ׳ מה טיבה של עבודה
זו · אמ׳ לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות
תלויות בה כאותה ששנינו אילו שבמיתה
שתויי יין · ופרועי ראש · אמ׳ הנה אנכי הולך על
ידה למות אם כן מה לי חפץ בה; ויבז עשו ·
העיד הכת׳ על רשעו שבזה עבודתו של מקום ·
ותרגו׳ ושט · וכן והתשוטטנה בגדרות ··
אל תרד מצרימה · שהיה דעתו לרדת למצרים
כמו שירד אביו בימי הרעב אמ׳ לו המקום
אל תרד שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ
כדי לך; הגר בארץ הזאת; והתברכו בזרעך ·

אדם אומ׳ לבנו יהי זרעך כזרעו של יצחק וכן
בכל המקרא שנ׳ בו והתברכו וזה אב לכולם כך
וכן ישר׳ לאמר ישימך אלהים כאפ׳ וכמנשה ·
ואף לענין הקללה מצינו כן · והיתה האשה
לאלה שהמקלל אומ׳ תהא כפלונית וכן והנחתם
את שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר
אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך; שמע בקולי ·
בשניסתי אותו · וישמר משמרתי גזירות להרחיק
על האזהרות שבתורה · דברים שאילו לא נכתבו
ראוין להיכתב כגון גזל ושפיכות דמים · חקותי ·
דברים שיצר הרע והאומות משיבים עליהם
כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם
בדבר אלא גזר המלך חוקו על עבדיו · ותורתי ··
דברים שבעל פה הלכה למשה מסיני ·· וישאלו
אנשי המקום לאשתו · שאלו אותו על אשתו ·
כמו אמרי לי אחי הוא · עלי; כי אמר · לו הימים ·
אומר מעתה אין לו לדוג׳ מאחר שלא אנסוה
עד עכשיו · לא נזהר להיות שומר · וישקף ·
אבימלך · ראהו משמש מטתו ; אחד העם · המיוחד
שבעם זה המלך · והבאת עלינו · אם שכב
כבר הגלות יושם עלינו; בארץ ההיא · אעפי
שאינה חשובה בארץ ישר׳ עכשיו כארץ כי
שבעה עממים · בשנה ההיא · אעפי שאינה
כתיקנה שהיתה שנת רעבון מעין ואלה שערים ·
שאומדוה כמה היא ראויה לעשות ועשתה
על אחת שאמדוה מאה · ורבותינו אמרו
אומד זה למעשרות היה; כי גדל מאד · שהיו
אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו
וזהבו של אבימלך ·· בבר׳ רבה פרק סח
לך מעמנו כי עצמת ממנו · אמרו לו כל עצמות שעצמת
ממנו הוא לשעבר מי הוה לך קורקייא סגיאין · פירש
השרוך · מי היו לך שדים הרבה כמו שיש לך עתה;
שית לכך לשדים · תרגום שית לך על קוטיך;
ועבודה רבה · ובלשון לעז אובריינין · עבודה ·
משמע אחת · עבודת הקשות משמע פעולה
רבה; סתמום פלשתים · שאמרו תקלה
היא לנו מפני הגייסות הבאים עלינו · שמו
שמונן פלשתים · לשון סתימה בלשון משנה

אברהם

כגון מצות
לעבירות ושמירת
שבת ועצות
מצות שבתורה
דברים

בלשון משנה מעמטם את הלב׳ בנחל גרר׳
רחוק מן העיר׳ וישב ויחפר את בארות אשר
חפרו בימי׳ ברהם אביו ופלשתים סתמום
קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן׳ עשק׳
ערער כלע׳ אינטרויסטריא׳ כי התעשקו׳
נתעשקו על׳ במריבה ובעירער׳ שטנה׳
ניטומינט׳ ופרינו בארץ׳ ונימטט בארעא׳
ואחוזת מרעהו׳ וסיעת מרחמוהי׳ סיעה
מאוהביו׳ אחוזה׳ לשון קבוצה׳ ואגודה
שנאוחים יחד׳ ראה ראינו׳ ראינו באביך
ראינו בך׳ תהי נא אלה בינותינו׳ תהי האלה
אשר בינותינו מימי אביך גם עתה בינינו
וביניך׳ לא נגענוך׳ כשאמרנו לך מעמנו׳
אותה גם עתה עשה לנו כן׳ שבעה׳ על שם השבועה
והברית׳ בן ארבעים שנה׳ עשו נמשל כח׳
בחזיר׳ שנ׳ יכרסמנה חזיר מיער׳ החזיר
הזה׳ כשהוא שוכב פושט את טלפיו לאמר
ראו שאני טהור׳ כך אלו גוזלים וחומסים
ומעשם נשים ומראין עצמן ככשרים׳ כל
ארבעים שנה היה עשו צד נשים ומענה אותן
אותן תחת בעליהן כשהיה בן ארבעים אמ׳
אבא נשא אשה כשהיה בן ארבעים אף אני
כן׳ ותהיינה מרת רוח׳ המריות רוח׳ כל מעש׳
מעשיהן היו לעצבון ליצחק ולרבקה׳ שהיו
שכדות עב׳ מרת׳ לשון ממרים׳ ותכהינה
עיניו׳ בעשנן של אלו׳ ד״א כדי שיטול יעקב
את הברכות׳ לא ידעתי יום מותי׳ אמ׳ ר׳ יהושע
בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג
חמש שנים לפני כן וחמש שנים לאחר כן׳
ויצחק היה בן מאה ועשרים ושלש׳ אמ׳ שמא
לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת מאה ועשרי׳
ושבע והריני בחמש סמוך לפרקה לפיכך לא
ידעתי יום מותי שמא לפרק אמא שמא לפרק
אבא׳ תליך׳ חרבך שדרך לתלותו׳ שא נא׳
לשון השחזה׳ כמו שנינו אין משחיזין את
הסכין אבל משיאה על גבי משיאה חברותה׳
חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה׳

וצידה לי׳ מן ההפקר ולא מן הגזל׳ מטעמים׳
משלי הם׳ וילך עשו השדה לצוד
ציד להביא׳ אם לא ימצא ציד יביא
מכל מקום׳ אם לא ימצא ציד יביא מן
משלי הם ואינן גזל שכך כתבה יצחק ליטול
בכתובתה שני גדיי עזים בכל יום׳ בר רב׳
איש שעיר׳ בעל שער׳ ויומשני׳ והו ממשש
בטהרים׳ החמודות׳ נקיות׳ דכייתא׳ וכן
איש חמודות׳ איש נקי׳ ד״א שחמדן משחר׳
אשר אתה בבית׳ והלא כמה נשים היו לו והוא
מפקיד אצל אמו׳ אלא שהיה בקי במעשיהן
וחשדן׳ אנכי עשו בכורך׳ עשיתי כמה דברים
אשר דברת לי׳ שבה׳ לשון מסב על השולחן
לכך תרגו׳ אסתחר׳ גשה נא ואמושך׳ אמ׳
בלבו אין דרך של עשו להיות שם שמים שגור
בפיו וזה אומר כי הקרה ה׳ אלהיך׳ הקול קול
יעקב׳ אין עשו מדבר בלשון נקייה ורפה כזו׳
קום נא שבה׳ לשון תחנונים׳ לכך נאמ׳ נא׳ כי
הקרה ה׳ אלהיך לפני׳ תרע׳ שכשבא עשו דבר
בלשון קנטרייא׳ יקום אבי וגו׳׳ ויאמר אני׳
לא אמ׳ אני עשו אלא אני׳ וירח את ריח בגדיו
והלא אין לך ריח רע משטף העזים אלא מלמד
שנכנסה עמו גן עדן׳ כריח שדה אשר ברכו׳
שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים׳ כך
דרשו רבותינו׳ ויתן לך׳ יתן ויחזור ויתן׳
בר רב׳ ולפי פשוטו מוסב לענין ראשון ראה
ריח בני אשר נתן לך הק׳ כריח השדה וג׳ ועוד יתן
לך מטל השמים וג׳ כמשמעו׳ ומדרשו אגדה
יש הרבה לכמה פנים׳ בני אמך׳ ויעקב אמ׳ ליהוד׳
בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה נשים וכאן שלא
נשא אלא אשה אחת אמ׳ בני אמ׳ אביך׳ ארור
וכלעם הוא אמ׳ מברכיך ברוך וארריך ארור׳
הצדיקים תחלתן ייסורין וסופן שלוה ואורריהן
ומצעריהן קודמין לברכת מברכיהם והרשעים
תחלתן שלוה וסופן ייסורין לפיכך הקדים ברכה
לקללה׳ אך יצא יצא׳ זה יוצא וזה נכנס׳

בב׳ רב׳ ויהי אך יצא יצא יצא ר׳ פילוש של יצחק אבינו מפולש
היה׳ פיר׳ פילוש שער׳ כלומ׳ השער היה רחב ויצא יעקב ועשו

ויקח לי מושב

ואל תתמה על הוו שבאחות אעפ׳ שאינה דבוקה אל חבירתה יש דוגמתה במקרא הבה לנו עזרת מצר׳ ויש פותרי׳ שהוא מן היסוד מן שלשים מרעה דשאשון כדי לעשות יחות תיבה דבוקה

ואל תתמה את חידש יצחק בקריאת שם לבאר כאשר שבעה הלא כבר קראו אביו כן אברהם לא קראו שם אלא למקום שם על כן קראו למקום ההוא באר שבע אבל יצחק קראו שם לבאר וקראו שבעה ותכתוב על כן קראו שם העיר באר שבע׳ ואת דן נוספת לישב שם להיות שמו קבוע כמו שבע כאשר קראו אברהם וכן ויצבר בבית׳ על שלש פעמי׳ קראו יעקב ביתי בשתיה וישיבך וגו׳ מן גלוי אחד גידי׳ עכינה כך ירבע״ם

כאן שתמיר נסית הכרסן ויצא ויקח את מחות כת ישמעאל

רבותי׳ דר׳ בגד׳ אל ב׳ ביש עם שי אוב ב׳ל׳ ...

נכנס ביחד כשנכנס זה יצא זה · ומ[illegible] נפסיקתא
פלוני שער [illegible] ויובכר · שנולדה על פיו של מערים · נולדה
[illegible] ערים כשער · כל ר"ל ויהי אך יצא יצא יעקב
[illegible] אסרו טרוטא היה יעקב · עשה שער יצחק
[illegible] ות היו נכפלות לאחוריהן עמד לו יעקב
[illegible] שנכנס עשו ויצא · הה"ד דכת' אך יצא יצא
[illegible] כאן אלא יצא יצא נראה יוצא ואינו יוצא ·
פי' הערוך אסטרולוגיא · כמו אערכא מיטה שכמדות
פי' פתחו של היכל ר' יהוד' או כתוך הפתח היו עומדות
הדלתות וכמין אערכא מיטה הן נכפלות לאחוריהן אילו
ב' אמות ומחצה ואילו ב' אמות ומחצה · ובספר אחר כתוב
זה של מידות אסטרולוגין · ופי' הערוך בלשון יון וקורי
למהופך אסטרט · וזהו שהדלתות נכפלות ומהופכות
לאחוריהן וכתוכם נחבא יעקב ··

ויחרד יצחק · כתרגומו · לשון תמיה · ומדר' אגדה
ראה גיהנם פתוחה לפניו לפי שריבה לקללו · מי
איפוא · לשון לעצמו לשמש עם כמה דברים · איפוא ·
איה פה · מי הוא ואיפוא הוא · הצד ציד · ואוכל ·
מכל · כל טעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו · גם
ברוך יהיה · שלא תאמר אילולי שרימה יעקב
אבינו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדע'
מדעתו · כל ר"ל פרק ס"א ··

ויחרד יצחק · אמ' ר' יוחנ'
מי שמי שיש לו שני
בנים אחד נבנה חרד אתמהא · אלא כששמע שנכנס עשו נכנס
גיהנם עמו · ר' יוחנן בשם ר' אחא אמ' התחילו כותלי הבית מרתיחין
הוין דאמ' מי איפוא · מי הוא זה שעתיד לאפות כאן אני אומר ·
אמ' לו הק' לא את ולא כנך הוא הצד ציד · כלומ' עשו · תוספת ·

במרמה · בחכמה · הכי קרא שמו יעקב · על שם סופו
שהיה עתיד לעקבני · ויעקבני · כתרג' כמני · ארבני ·
וארב לו · וכמין ליה מתורג' · אצלת · הפרשת · כמו
ויאצל מן הרוח · הן גביר שמתיו לך · ברכה זו שביעית
היא והוא עשה אותה ראשונה אלא אמ' לו מה
בברכה
תועלה לך אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר
שמתיו מה שקנה עבד קנה רבו · ולך איפוא מה
אעשה · איה פה אבקש מה לעשות · הברכ' אחת
הי' זו משמשת לשון תמה · כמו הבמחנים השמ'
היא · הכמות עבל · משמני הארץ וגו' זו איטליא ·
של יוון
והיה כאשר תריד · לשו' צער · כמו אריד בשיחי כלומ'
לערער
כשיעברו ישר' את התורה ויהא לך פתחון פה לצער
על הברכות אשר נטל ופרקת עלו וגו' · יקרבו ימי ·
אבל אבי · כמשמעו · שלא אצער את אבא · ומדרש'
אגדה יש לכמה פנים · מתנחם לך ניחם על האחוה
לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך להורגך · ומדרש
אגדה הרי אתה כבר כמת בעיניו ושתה עליך כוס
תנחומים · לפי פשוטו מתנחם הוא על הברכות
בהריגתך · אחדים · מועטין · למה אשכל · אהיה

[illegible] בחרבך
יקום [illegible]
ירתה ע'
[illegible] כס ע'
בצביונו כו'

שכולה משניהם · הקובר את בניו נקרא שכול · וכן
ביעקב כאשר שכלתי שכלתי · גם שניכם · אם
יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו [illegible]
ורוח הקודש נזרקה בה ונתנבאת שביום [illegible]
אחד כמו שמפורש בהמקנא לאשתו: קצתי [illegible]
נדוולדן
בחיי · מאסתי בחיי : פדנה · כמו לפדן · לבית
בתואל · כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל
לה ה"א בסופה: ואל שדי · מי שדי בברכותיו ל'
למתברכים מפיו יברך אותך · את ברכת אברהם:
שאמ' לו ואעשך לגוי גדול · והתברכו בזרעך · יהו
אותן הברכות אמורות בשבילך ממך יצא אותו
הגוי ואותו זרע המבורך ; וישמע יעקב · מחובר
הוא לענין של מעלה וירא עשו כי ברך וגו' וכי צ'
יצחק
שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה
ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל:
אחות נביות · ממשמע שנ' בת ישמעאל איני יודע
שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל ·
משייעדה ונש לעשו קודם נשואין והשיאה
נביות אחיה · ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק
בן ששים ושלש שנה · שהרי ישמעאל בן שבעי'
וארבע היה כשנולד יעקב · י"ד גדול מיצחק
ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם הרי שבעים
וארבע היה לישמעאל כשנולד יעקב ושנותיו מאה
ושלשים ושבע שנ' ואלה ימי שני חיי ישמעאל

מאת שנה
ושלשים שנה
ושבע שנים

בן ששים ושלש · ולמדנו מכאן שנטמן בבית
עבר · ארבע עשרה שנה · כשתי כתחלך ושש שנ'
כעאנך · ושכר הצאן משנולד ר' יוסף היה שנ'
ויהי כאשר ילדה רחל וגו' תנה לי את נשיי ואת
בניי וגו' וכת' ויוסף בן שלשים שנה בעמדו ומשם
עד שירד יעקב למצרים תשע שנים שבע של
שובע ושתים של רעב · ויעקב אמ' לפרעה ימי
שני מגורי ק"ל שנה צא וחשוב י"ד שנה שלפני
לידת יוסף · ושלשים של יוסף ותשע משמלך
עד שבא יעקב הרי חמשים ושלש וכשפירש
מאביו היה בן ששים ושלש הרי מאה ושש עשרה
והוא אמ' שלשים ומאת שנה · הרי לחדת של אחר
שקיבל הברכות נטמן ארבע עשרה שנה: על נשיו :
והפסוק מוכיח שאמר שפירש מאביו הלך ארצה בני קדם [illegible]
וישא יעקב את רגליו וילך ארצה בני קדם וזהו ארצם של עבר
ועבר [illegible] ויהי מושבם [illegible] בואכה ספרה הר הקדם:

ני' נטמן
יעקב
בשנת ישמע'
ע' ששים ושלש
שנה

והלך לחרן
שהרי לא שהה
בבית לבן לפני
לידתו של יוסף
אלא ארבע עשרה
שנה שנ' עבדתיך
ארבע עשרה
שנה בשתי

שעמדו
לפני
פרעה

הוסיף רשעה על רשעתו ולא גרש את הרשע
הראשונות ׳ חסלת ׳ ואלה תולדות אברהם
[illegible] ה׳ וזה יסוד רבנו שמואל ׳׳
אברהם הוליד יצחק ׳׳
לפי [illegible] של מקרא ולפי שאמר למעלה בישמעאל
בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית ׳ אבל כאן ׳
יצחק עיקר בן היה לאברהם שהרי הוליד את
יצחק מאשתו גמורה כדכת׳ כי ביצחק יקרא לך
זרע ׳ וכן בדברי הימים לאחר שכתב כי בני אברהם
היו יצחק וישמעאל ובני קטורה חוזר וכותב
סתם ויולד אברהם את יצחק ׃ בן ארבעים שנה ׃
וכת׳ בן ששים שנה בלדת אותם ׳ משני הפסוקי׳
הללו למדנו שהיתה עקרה עשרים שנה ׳ ויעתר ׃
ויסי דברים כדכת׳ והעתרתם עלי דבריכם ׳ לנכח ׃
בשביל ׳ ויתרוצצו ׳ לשון רץ לקראת רץ שהיו
רצים ומתעשעים בתוך מעיה כדרך עוברים
וכן מן קדם אתקוממים ׳ מן לן ׳ מתלוננים ׳
אבל מלשון רצץ עזב דלים היה לו לומר
ויתרצצו ׳ כמו בטרם יתנגפו רגליכם ׳ לדרוש
את ה׳ ׳ אל הנביאים שבאותן הימים כדכת׳
לדרוש את ה׳ מאתו ׳ וכת׳ כי יבא אלי העם לדרוש
את ה׳ ׳ ויאמר ה׳ לה ׳ על ידי נביא ׳ שני גוים ׳
אל תיראי כי עתה העבור שלך בשביל ששני
תאומים יש בבטנך שמרובה עתה העבור של
שנים מעיבור אחד ׳ ושני לאומים ׳ מלכות כדכת׳
מלכי ארץ וכל לאומים כפל לשון הוא ׳ אבל ׳
לאומים הוא עמים ומתוך שהנביא התחיל לומר
לה גמר ופירש לה כל העתידות ׳ ורב יעבוד
צעיר ׳ ולכך אהבה את יעקב שאהבו הקב״ה
וכדכת׳ ואהב את יעקב ׳ והנה תומים ׳ בכל
דבר חידוש רגיל לומר כן ׳ וכן ויהי בבקר והנה
לאה ׳ כי עד עתה היה סבר שהיא רחל ׳ וכן
וייקץ פרעה והנה חלום כי לא היה סבור שהיה
חלום עד שנעור משנתו ׳׳ אדמוני ראש כל׳
כאדרת שער ׳ שלובשים התשעים ׳ ויקראו כל
העולם שמו עשו ׳ אדם עשוי וגמור שהיה
בעל שער ׳ יודע ציד ׳ לצוד ציד להביא ׃
יושב אהלים ׳ רועה צאן אביו ׃ כמו שפירשתי

אבל יושב אהל ומקנה כי ציד בפיו ׳ פשוטו
כתרגו׳ ׳ ואהבת את יעקב ׳ שהיתה מכרת בתומתו
וגם מאמר שאמר הק׳ ורב יעבוד צעיר ׳ והוצרך
להקדים כיון שאהב יצחק לעשו ׳ ורבקה אוהבת
את יעקב להודיע מה שכת׳ לפנינו ׳ יצחק רצה
לברך עשו ורבקה הערימה לברך את יעקב ׳׳
מן האדום האדום הזה ׳ דרך אדם הממהר
לשאול אדם מחבירו כופל את דבריו וזה שהיה עיף
ורעב הרי הוא כאומר תן לי מהרה לאכול ׳ על כן
קרא שמו אדום ׳ הוא אדום ונתאוה לאכול
אדום ׳ ובשביל תאבתנותו מכר בכורתו ולשם
בזיון קרא לו כן שבשביל מאכל אדום מכר
בכורתו ׳ מכרה כיום ׳ בלא לאלתר מיד
אמור לי חלק בכורתך הראוי לך ממון אבי במותו ׳
שאתן לך ואחר כך אתן לך המאכל לעשות לקיום
דרך שמצינו ויאכלו שם על הגל לקיום ברית
בין לבן ליעקב ׳ הנה אנכי הולך למות ׳ בכל יום
אני הולך לצוד חיות ביערים המצויים שם
דובים ואריות וחיות רעות ואני מסוכן למות
ומה זה להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אבינו ׃
כך פירש אבי הרב ר׳ מאיר ׳ אב׳׳
ויבז עשו את הבכורה ׳ וימכור את בכורתו
בדמים ׳ ואחר כך ויעקב נתן לעשו וגו׳ כמנהג
בני אדם לקיום דבר ׳ ויבז עשו ׳ לפי שלסוף
נתחרט על כך כדכת׳ את בכורתי לקח לכן הקדי׳
כאן להודיע ששוטה עתה בשעת אכילה בזה
את הבכורה אבל לבסוף היה מתחרט ׳ ויבז ׳
כמו ויבזה מן דבר אשר בזה כמו ויקן ׳ מן קנה ׃
מלבד הרעב הראשון ׳ אשר היה בימי
אברהם כדכת׳ ויהי רעב בארץ וירד אברם
מצרימה ׳ לא הוצרך פסוק זה אלא להודיעך
שכשם שאברהם אבינו היה הולך בשביל הרעב
למצרים כך יצחק היה יורד למצרים דרך ארץ
ארץ פלשתים ׳ דרך קצרה כדכת׳ ולא נחם
אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ולכך
אמ׳ לו הק׳ אל תרד מצרימה לפי שידע הקב״ה
שהיה יורד למצרים ׳ כי לך ולזרעך וגו׳ ׳ ובשביל
שנתתי לו ולזרעו את הארץ הזאת צויתי

לו לעצות ולזרעו ולמולדתו. ברכות שני אל הארץ
אשר אומר אליך: עקב אשר שמע אברהם
בקולי. על העקידה רבותינו. עקב אשר שמעת
בקולי: וישמור משמרתי. כגון מילה דכת' בה
ואתה את בריתי תשמור. מצותי. כגון מצות
שמונה ימים דכת' כאשר צוה אותו אלהים:
חוקותי ותורותי. לפי עיקר פשוטו כל המצות
הניכרות. כגון גזל ועריות וחימוד ודינין והכנסת
אורחים כולם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדשו
ונתפרשו לישראל וכרתו ברית לקיימן: ויהי כי ארכו
לו שם. לא נזהר מעתה כל כך שלא להתנהג עם
אשתו מנהג אישות מאחר שלא נתנו לב לגוזלה
ממנו: מצחק. תשמיש. כדכת' בא אלי העבד
אשר הבאת לנו לצחק בי. ובמקום אחר הוא
אומ' בא אלי לשכב עמי: בארץ ההיא. ואעפי
שהארץ קשה היא: בשנה ההיא. אעפי שהיא
שנת בצורת ורעבון: מאה שערים. שדה (?) ששי (?)
ששי שנזרע כור אחד הוציא מאה כורין:
ועבודה רבה. עבודת שדות וכרמים: כי סתם
עבודה עבודת קרקע היא: סתמום פלשתים.
שלא יחזיקו בני בהם אחרי מותו והוצרך
לכתוב בשביל שכשנתרחק משם שב וחפרם
דוגמת וחם הוא אבי כנען: אשר קרא להם אביו.
כדי שלא יוכל אדם לערער עליהם: ולא רבו
עליה. לפי שנתרחק מארצותם רבותי' ויעתק
משם: ויעל משם באר שבע. כי היה מתיירא
מהם שכן מוכיח שאמ' לו הק' אל תירא כי אתך
אנכי. נמצא שהיה מתיירא: ויכרו שם עבדי
יצחק באר. ולא קרא לו יצחק שם עד לבסוף
שאבימלך הלך אליו מגרר ונשבעו איש לאחיו
ואז באו עבדיו והגידו לו על אודות הבאר
אשר חפרו ואז קרא לו שבעה על שם השבוע'
שנשבעו הוא ואבימלך: ואחזת. כמו ג' ה
חבורת אוהביו. כמו ויאמר לרעהו: והמם
כמו המם של מריע ותוקע. וכמם של אנכי ט
מסב כלי מלחמה: וכן יתר מרעהו צדיק ודרך
רשעים תתעם: הצדיק יתר ויכונן דרך ישר
את מרעהו כמו ויתורו את ארץ כנען אבל דרך

רשעים מתעים ולשכיניהם תתעם: פירוש
אשגריר בלע'. יתר. הוא את שמו. ידבר
הוא את אחרים כמו ישוב. ושיב. יקום
יקים זה פועל וזה מפעיל: תהי נא אלה
אשר בינותינו בינו ובין אביך שתתקיים
גם עתה שכן היה תנאי אם תשקור לי ולניני
ולנכדי: עתה אתה כמו כן כרות ברית עמנו ונש
ושלחתנו בשלום כמו שעשינו לך: אתה שאתה
ברוך ה'. דוגמת בא ברוך ה' שכת' בלבן: וכן
עשה יצחק וילכו מאתו בשלום: על כן שם
העיר באר שבע. ואין זו אותו באר שבע של
אברהם כי שני באור שבע היו כדכת' ויבא באר
שבע אשר ליהודה: ויהי עשו בן ארבעים
שנה. ואז היה יצחק בן מאה כי בן ששים
היה בלדת רבקה אותם. להודיענו כי מה שכת'
שכת' אחריו ויהי כי זקן יצחק. ויקח אשה
את יהודית: ותהיינה מרת רוח. לפי שעתיד
לומ' אם לוקח יעקב אשה מבנות כנען כאלה
לכך הוצרך לפרש תחילה מורת רוח: כמו מן עש'
אומר לזכר עושה דכרו לנקבה: וכשהוא דבוק
אומר עושת. כן אומר מן מורה לשון ממרה. מן
ממרה את פיך אומר מורה לנקבה וכשהוא דבוק
אומר מורת רוח קונטרריאנץ: אבל לא ידעו
מרת נפשו חטף קמץ לפי שהוא שם דבר לשון
מרורות אבל זה מלא שם הוא לשון פועל ומגזרת
כי מרה מריתי אחיטופל מר פעל: ותכהינה עיניו
מן הזקנה. כמו שמצינו בספר שמואל ועיניו החלו
כהות: הנה נא אנכי מבקש ממך בשביל שזקנתי
ואני רוצה לתתך לך ברכות אשר בידי לחלוק לך
בחיי כמו ברכת אברהם וירושת הארץ: שא נא
כליך. כולם נא שני בכאן כמו שפירשתי אצל הנה
נא ידעתי כי אשה יפת מראה את: תליך:
אשפתו שתלויים בה החיצים: תליך. מגזרת
ושר האופנים תלה: וכן טבייך כן אבינו עבד:
מגזרת שוה שנה: לפני ה'. בשם ה': אבל נמרוד
גבור ציד לפני ה'. פרסמו בכל העולם: וכן נינוה
היתה עיר גדולה לאלהים. בכל שלטונו של הקב"ה
לא היתה עיר גדולה כנינוה: לך נא אל הצאן:

מודקים אומנותו שהיה יושב אוהלים · גדיי
עזים · כשמול השעירות ששען קשה כשיער
אדם לקח עזים ולא כבשים ׃ ואושני · מן ממשש
כעורים · כמו ישוכוהו ערבי נחל · מן סכך · דגש
תחת אות החסירה · עלי קללתך · עלי ועל צווארי
כלומ׳ · כי היתה בוטחת במה שאמ׳ לה הק׳ ורב
יעבד צעיר · החמודות · שהיה עבר כהן אכין כ׳
כשעת אכולה · ואוכלה מצדי · חטף קמץ לפי
שהוא לשו׳ צווי · כמו אכול בשמחה לחמך · אכל ·
ואוכלה מצד כנ׳ הוא ולא פוס שהוא לשון אפעל ;
כמו זכרו ה׳ לדוד ויאמר זכרה לחסדי דוד לשון צווי ;
הקול קול יעקב · לפי שתאומים היו היה קולן
דומה קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו ואחר
שמצאו איש שׂעיר על צווארו · אתה זה בנ׳ עשו ;
אתה זה בנ׳ עשו · בניחה שאתה בני עשו · ריח
בגדיו · החמודות · ובגדיהם היו מבושמים במוגמר ·
אשר ברכו ה׳ · את השדה שהוא מלא נרד
וכרכום קנה וקנמון · וכן פיוט ר׳ אלעזר הקליר
שדה מבורך כקריאת בירכו בנתן טל ·
ויתן לך · מוסב על ברכו ה׳ · והוא הק׳ יתן לך מטל
השמים כענין ברכת השדה · בנ׳ אמך · אכל בנ׳
ביעקב שהוא לו שנים הרבה כמ׳ בו וישתחוו
לך בנ׳ אביך · ויהי הוא אך יצא יצא להגיד
עסים שנעשו ליעקב כאן הכת׳ שאילו הקדים
עשו לבא רגע אחד קודם לא נתברך יעקב ·
ויחרד יצחק · על שמצא שיש מחלוקת בדברי
של יעקב · מי איפוא · תיקון לשו׳ הוא כמו
איידי שבמשור · איומין לי איכי את אורש׳ כל׳ ;
וגם ברוך יהיה ; שמיהר לשכרו · וגם ידע
שכשעת רבקה עשה הכל והיא היתה מכרת
בו שראוי לברכות · הכי קרא שמו יעקב ·
כתוב׳ הלמען אשר קרא שמו יעקב

כשעת לידה בשביל שידו אוחזת בעקבו ונמשך
ונמצאתי אני בכור והוא פשוט והיה לו ליטול
פחות ממני יטול פי שנים ממני · וכן המי אחי
אתה ודינך ליטול שכר הרבה · ועבדתני חנם ·
כתוי׳ וכן בכבא בתרא שנינו בפרק מי שמת
כיון שהכנס׳ מרובים הבנים ירשו והבנות יזונו ·
נכסים מועטים הבנות יזונו והבנים ישאלו על ה
הפתחים · אדמוני או וכי בשביל שאני זכר ויפה
בחי בנכסים מרובים הורע בחי בנכסי׳ מועטין כתו׳ ·
עתה לו לעבדים · מה שקנה עבד קנה רבו · על
חרבך תחיה אומנותך שהיתה ער חיות כל דייך ;
וכאשר תריד · כמו אריד בשיחי כשיעבדו בך
כמוך לא תוכל לסבול · ופרקת עלו · גם שניכם
אם יהרג אותך גם הוא יהרג על ידי גואלי
הדם · אם לוקח יעקב · דרך חכמה אמרה רבקה
ליצחק להרחיק יעקב מעשו ולא גלתה לו שבשביל
שטימת אחיו עשתה כן · לרשתך את ארץ ·
מגוריך · ויאחר שלא תקח אשה מבנות כנען שהיו
עבדים כמו שצוה אברהם ליצחק · ויראו
עשו כי ברך יצחק את יעקב · בברכות אחרונו׳
הללו שנתן לו את ארץ כנען שניתנה לאברהם
וגם אומר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם צוהו שלא
לקחת מבנות כנען חשב עשו בלבו מה שנשאתי
מבנות כנען גרם ממני ברכת אברהם ולקח את
בת ישמעאל ממשפ׳ אברהם · חשב בלבו שמא
מעתה אזכה לנחלת אברהם · אחות נביות · לפי
שהיה ראשון שבני ישמעאל קורא אותה אחות
נביות · וכן ותקח מרים הנביאה אחות אהרן ;
לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות
אהרן · אבל במקום שהזכיר משה ואהרן בפסוק
אחר קורא אותה אחותם כדכת׳ ותלד לעמרם
את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם · וכן

ואחות לוטן תמנע׳ לפי שהיה ראשון כדכת׳
לוטן ושובל וצבעון וענה׳׳ חסלת׳
ואלה תולדות יצחק׳ מיסוד רבינו שמואל׳ וזה
מיסוד שלמה׳׳ ויצא יעקב׳ ע׳ ידי
שועות [illegible] כנודר
כנען בעיני יצחק הלך עשו אל ישמעאל הפסיק
הענין בפרשתו של יעקב וכתב ויראה עשו כי
ברך יצחק וגו׳ ומשגמר׳ חוזר לענין הראשון׳ ויצא
יעקב מבאר שבע לא היה צריך הכת׳ לומ׳ אלא׳
וילך יעקב חרנה למה הזכיר ג׳ יציאתו מן המקו׳
אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה
רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה׳
יצא משם [illegible] פנה [illegible] ויצא [illegible] הדרה׳ וכן
ותצא מן המקום האמור [illegible] בנעמי [illegible]
וילך חרנה׳ יצא ללכת לחרן׳ ויפגע במקום׳ לא
הזכיר הכת׳ איזה מקום׳ אלא במקום המוכר׳
במקום אחר הוא הר המוריה שנ׳ כי וירא את
המקום מרחוק׳ ויפגע׳ כמו ופגע ביריחו׳ ופגע
בדבשת׳ ורבותינו פרשו לשון תפלה כמו אל
תפגע בי׳ למדנו שתיקן תפילת ערבית ושינה
הכתו׳ ולא אמ׳ ויתפלל ללמד שקפצה לו הארץ
כמו שמפורש בפרק גיד הנשה׳ כי בא השמש׳
היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא משמ׳
ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה ועשתה
כדי שילין שם׳ וישם מראשותיו׳ עשאן כמין
מרזב סביב לראשו שהיה ירא מפני חיות רעות׳
התחילו לו מריבות זו עם זו זאת אומרת עלי
יניח צדיק ראשו וזאת אומ׳ כמו כן עשאן הק׳
אבן אחת׳ וזהו שנ׳ ויקח את האבן אשר שם
מראשותיו׳׳ גב״ר׳ אותן אבנים שנתן יעקב
תחת ראשו׳ עשאן כמטה
ובתרגום׳ פי׳ הערוך תרגום כמין כסא׳ ולפי הפשט ויקח מאבני׳
ויקח אחת מאבני המקום׳ לכך וישם מראשותיו׳ וכן כל לפניו
וירמה מעבה׳׳ וישכב במקום ההוא׳ לשון

לשון מועט כאן שכב אבל כל ארבע עשרה שנה
שמשמש את עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתור׳
עולים ויורדים׳ עולים תחילה ואחר כך יורדים׳
מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאין חוצה לארץ
ועלו לרקיע׳׳ שמעתי מהר׳ ר׳ משה המפרש׳׳

ולפי הפשט הסולם ישר מתוקה בתחילה עולים ואחר כך יורדים שה
שהמקום אשר לן יעקב הוא הר המוריה אשר שכינה תדירה שם
וירידתו של מקום הוא ואינו שום הוא יורדים ועולים לא היה ליעקב
לומר אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים שהכ׳ אין השמ׳
והמקום מן השמים יש לו לירד והעליה מוכן יש להם לעלות שמקומ׳
ושכינתם בשמים׳ אך כאשר ראה יעקב שראתם בארץ עולים
ומעלה ולא נשארים שם בשמים אלא יורדים אמ׳ אין כאן ומעלה
שרואה אני שיורדים וחוזרים במקום הזה ואין זה המקום כי אם
בית אלהים׳ וזה הסולם אשר פה נצב שער השמים שבסולם זה
אני רואה אותם עולים ומעלה׳׳ תוספת׳׳

נצב עליו׳ לשמרו׳ ואלהי יצחק׳ אע״פ שלא
מצינו שייחד שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב
אלהי פלוני משום שנ׳ בקדושיו לא יאמין׳ כאן
ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית
והרי הוא כמת ויצר הרע פסק הימנו׳ תנחומא׳
שוכב עליה׳ כיפל הק׳ כל ארץ ישר׳ תחתיו שתהא
נוחה לכבש לבניו׳ ופרצת׳ וחזקת׳ כמו וכן
יפרוץ׳ אנכי [illegible] עמך׳ שהיה ירא מעשו
ומלבן׳ עד אשר אם עשיתי׳ אם משמש בלשון
כי׳ אשר את דברתי לך׳ אשר דברתי לצורך
ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתי
ולא לעשו שלא אמרתי לו כי ביצחק יקרא לך
ע׳ זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך
והם הסמוכים לדיבור משמשין לשון על וזה יוכיח
שהרי עם יעקב לא דיבר קודם לכן׳ ואנכי לא
ידעתי׳ שאילו ידעתי לא ישנתי במקום קדוש
זה׳ כי אם בית אלהים׳ אמ׳ ר׳ אלעזר משום
ר׳ יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע
ושיפועו כנגד בית המקדש שבאר שבע
עומד בדרומו של יהודה ירושלים בצפונו
בגבול שבין יהודה ובנימין׳ ובית אל היה
בצפון נחלתו בגבול שבין בנימין

וכן בנ̇ יוסף. נמצא סולם שרגליו בבאר שבע
וראשו בביתאל אמצע שיפועו כנגד ירושלים ;
ומה אומ' לפי שאמרו רבותינו צדיק זה בא לבית
מלוני יפטר בלא לינה. ולמדנו שהדרך מבאר שבע
לחרן דרך ירושלים ודרך ביתאל היתה מדרום לצפו̇
ומבתאל ולחרן פונה מאלכסון ממזרח למערב
וכשבא לחרן ונתחרט על שבא במקום שאבותיו
התפלל בהר המוריה ובביתאל והוא לא התפלל
נתן דעתו לחזור וחזר עד ביתאל. ועד אמרו יעב̇
קראו ביתאל ואו לוז היא ולא ירושלים מהיכן למדו
לומר כן. ואני אומ' שנעקר הר המוריה ובא לכאן
וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין
שבא בית המקדש לקראתו עד ביתאל וזהו
ויפגע במקום. מה נורא. מה דחילו דאתרא
הדין. דחילו. שם דבר כמו סובלתנו. וכסו
ולבושו וזה שער השמים. מקום תפילה לעלות
תפילותם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של
מעלה מכוון כנגד בית המקדש שלמטה. אם
יהיה עמדי. אם ישמור לי אבטחות הללו שהב̇
שהבטיחני להיות עמדי. כמו שאמ' הנה אנכי
עמך. ושמרני. ושמרתיך בכל אשר תלך. ונתן
לי לחם. כמו שאמ' כי לא אעזבך והמבקש
לחם הוא נעזב וזרעו מבקש לחם. ושבתי
בשלום. כמו שאמ' והשיבותיך אל האדמה.
בשלום: שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן.
והיה יי' לי לאלהים. שיחול שמו עלי. מתחילה
ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמו שאמ'
את אשר דיברתי לך ואבטחה זו הבטיח לאברה̇
להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. והאבן הזאת.
כן תפרש ו̇ של והאבן. אם יעשה לי את אלה
ואף אני אעשה לו זאת. זאת האבן הזאת אשר

שומתי מצבה וגו' כתרג'. אהא פלח עלה קדם
יי'. וכן עשה כשובו מפדן ארם ונאמר לו קום
עלה ביתאל וגו'. שם ויצב יעקב מצבה
ויסך עליה נסך. בפרק עגלה ערופה ויקרא את
שם המקום ההוא ביתאל ואולם לוז שם העיר. תנא הוא
לוז שצובעין בה תכלת ואף מלאך המות אין לו רשות בה.
תוספת. וישא יעקב רגליו. משנתבשר
בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את
רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בב' ר'.
ישקו העדרים. משקים העדרים הרועים את
העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה. וגללו. היו
האוספים לפי שהאבן גדולה. וגללו. ונגללין. ותרגו'
ומגנדרין. כן כל לשון הזה משתנה ללשון עתיד
ולשון עבר לפי שכל דבר הוה תמיד היה כבר ועתיד
להיות. והשיבו. ומתיבין. באה עם הצאן.
טעמו באלף ותרגו' אתיא. ורחל באה טעמו
למעלה בבית ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה
והשני לשון עשתה. בב' ר' פרק ע"ו וידר יעקב.
ויאמר להם יעקב אחי ומיין אותם. ר' יוסי בר חנינא פתר
קרייה בגלות. ומיין אותם. ויאמרו מחרן אנחנו. מחוטם
של הק' אנו בורחים. ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור.
הידעתם את שעתיד ללבן את עונותיכם כשלג. ויאמרו
ידענו. ויאמר להם השלום לו. כלום הקורא עלינו לשלום;
ויאמרו שלום. השיב בזיון זכותו. ורחל. והנה רחל.
בתו באה עם הצאן הה"ד קול ברמה נשמע וגו'. רחל.
מבכה על בניה וגו'. תוספת. הנה עוד היום
גדול. לפי שראה אותם רובצים בסבור שרועים
לאסוף המקנה הביתה. אמ' להם הן עוד היום
גדול. אם שכירים אתם לא השלמתם פעולת
היום ואם הבהמות שלכם אעפכן לא עת
האסף המקנה הביתה. בב' ר' לא יכל להש'

השקות · לפי שהאבן גדולה · וגללו · זה מתרגם
ויגדרון לפי שהוא לשון עתיד ; ויגש יעקב
ויגל את האבן · כאדם שמעביר את הפקק
מעל פי הצלוחית · להודיעך כמה גדול כחו ;
ברוך הקדוש
וישא את קולו ויבך · לפי שצפה שאינה נכנסת
עמו לקבורה ד"א לפי שבא בידים רקניות · אמ'
אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידי'
ומגדנות ואני אין בידי כלום · לפי שרדף אליפז בן
עשו אחריו במצות אביו להורגו והשיגו ולפי ש.
שנתגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו אמ' לו מה
אעשה לציווי של אבא אמ' לו יעקב טול את מה
שבידי והעני חשוב כמת ; כי אחי אביה הוא · קרוב
לאביה כמו כי אנשים אחים ומדרשו אם לרמאות
הוא גם אני אחיו ואם אדם כשר הוא וגם אני בן
רבקה אחותו כשירה · ותגד לאביה · אמה מתה
ולא היה לה להגיד אלא לאביה שאילו היתה קיימת
היתה מגדת לה תחילה כמו שנ' ותגד לבית אמה ;
וירץ לקראתו · כסבור ממון הוא טוען שהרי עבד
אבי אביו בא לכאן בעשרה גמלים · טעונין · ויחבק
לו · כשלא ראה עמו כלום אמ' שמא זהובים יש לו
בחיקו ·· כב"ר ויהי כשמוע לבן · אמ' אליעזר
פסול הבית הזה ומתיב ביה ויקח העבד כלי כסף וכלי
זהב וכו' זה שהוא אוהבו של בית על אחת כמה וכמה ·
וכיון דלא חזא אפיס שקיותיה וזהו ויחבק לו · פי'
הערוך · אפיס שקיותיה בלעז אינפוצקיאו · כמו שאנו
אומ' למי שאוחז חבירו בין זרועו אינברעיר ולשון שאנו
הערוך לעין הוא כלו' אוחזו בין זרועו למשש אם יש לו
מאומה · אמ' לבן דילמ' דבריין דאית ליה איתהו והיינו
יהבין בחרציה · וכיון דלא אשכח כלום וינשק לו · אמ'
ליה יעקב מה את סבור ממון אתית טעון לא אתיתי
טעון אלא מילין הה"ד ויספר ללבן · כלו' סיפור היה
בידו ··

ויספר ללבן · שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטל
ממנו ; אך עצמי ובשרי אתה · מעתה אין לי לאוספך
הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה
אוטפל בך חדש ימים · וכן עשה ולא . זו לא בטלה
שהיה רועה צאנו · הכי אחי אתה · לשו' תימה
וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם · ועבדתני
כמו ותעבדני · וכן כל תיבה שהיא לשעבר הופך
וי"ו בראשה הופכת התיבה להבא ; ועיני לאה רכות ·
לפי שהיתה בוכה שסבורה לעלות בגורלו של עשו
שהיו הכל אומרים שני בנים יש לרבקה ושתי בנות
יש לו ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן ; אעבדך
שנא' לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ·
שבע שנים · הן ימים אחדים · ותדע שכן הוא
שהרי כת' ויהיו בעיניו כימים אחדים · ברחל ~
בתך הקטנה · כל הסימנים הללו למה · לפי שיודע
תאמר
בן שהיה רמאי אמ' לו ברחל אעבודך · ושמא רחל
ת"ל ברחל ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא לה רחל ת"ל הקטנה
אחרת · בתך הקטנה · ואעפי כן לא הועיל ·· כי
מלאו ימי · שאמרה לי אמי ימים אחדים · ד"א
הריני בן שמונים וארבע ואימתי אעמיד שנים
עשר שבטים · וזהו שאמ' ואבואה אליה · והלא
קל שבקלים אינו אומ' כך · אלא להוליד תולדות
אומר כן ; ויהי בבקר והנה היא לאה · בלילה לא
לאה היא · אלא יעקב מסר סימנין לרחל וכשראתה
שמכניסים לו לאה מסרה לה אותם סימנים אמרה
עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה ; מלא
שבוע זאת · רבוק הוא שהרי נקוד בחטף · שבוע
של זאת · הם שבעת ימי המשתה · בתלמוד
ירושלמי במועד קטן ; ונתנה לך · לשון רבים ;
כמו נרדה ונבלה · נלבנה לבנים ונשרפה לשריפה ;
אף זה לשו' ונתן · ונתנה לך גם את זאת · אחר
ותעבור לאחר עשוייה ; ויעבוד עמו עוד שבע
שנים אחרות · הקישן לראשונות מה

ראשונות באמונה אף אחרונות באמונה ואעפ״י
שברואות כא עליו · הפעם ילוה אישי אלי ·
שהאמהות נביאות היו ויודעות ששנים עשר
שבטים עתידין לצאת מיעקב וארבעה נשים ישא
אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי
כל חלקי בבנים · על כן קרא שמו לוי · תמהתי
שבכולן כת׳ קראה ותקרא וזה כת׳ כן קרא · ויש
מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הק׳ גבריאל
וקרא לו שם ונתן לו עשרים וארבע מתנות כהונה
ועל שם שליוהו במתנות קראו לוי · כל מקום של׳
בו על כן · מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהאהרן
היה מכלה כהן ; · שילהי דאגדה זו והראה יעקב
לקדש לוי לכהונה יותר מכולם · שהוציא את הבכור׳ מבטן
קודש מוציא קודש והשאר מנה אחרי סדר תולדותם
וחזר ומנה ונעשה לוי עשירי כגון שמעון ולוי ויהוד׳ ונפתלי ·
אשר יששכר זבלון ובנימין וחזר לראש שמעון וללוי הרי לוי
עשירי · כנגד העשה ·· ברחל בתך הקטנה · אבל הבכו׳
לא שאל היאתה · לומדך שהיתה יוצאת לשמו של עשו על׳
ויאמר לא דייך שנטלת בכורתי וברכתי אלא אף אשרדי
אנשת ·· · אגדה אחרת · ותקרא שמו ראובן פרשו ·
רבותינו שאמרה ראו מה בין לבין חמי שהרי בן חמי מ׳
מכר את הבכורה וערער עליה וזה ראובן בני לא מכרה
ליוסף ולא ערער עליה אלא ביקש להצילו מן הבור ; ד״א
איש בריא ובעל תואר היה וחכם ואמרו ראו בן שלתן ·· ·
זה בריית׳ דר׳ אליעזר

הפעם אודה את ה׳ · שנטלתי יותר מחלקי · מעתה
עלי להודות לו ; · מצא באגדה · כשוחר טוב ·· הפעם
אודה את ה׳ · מה ראתה להודות ביהודה · ילדה ביהודה ·
ראתה דוד דוד ואמרים · ילדה שמעון ראתה זמרי · ילדה
לוי ראתה קרח · ילדה יהודה הודת כן שהודה במעשה תמר ·
של ויכירה ואמ׳ צדקה ממני · אף זו האגד׳ בתנחומא ויחי
יעקב · ותקנא רחל באחותה · קנאה במעשיה
הטובים אמרה אילולי צדקת ממני לא היתה זוכ׳
לבנים · הבה לי בנים · וכי כך עשה אביך לאמך
והלא התפלל עליה · אתה אנכי · מכאן מי שאין
לו בנים חשוב כמת · התחת אלהים אנכי · וכי ·
במקומו אני · אשר מנע ממך · ולא ממנו שאומר׳
אומרת אני כמותו · אבא לא היו לו בנים אני לי בנים ;

על ברכי · כתרגומ׳ ואנא ארבי · ואבנה גם ·
אנכי · מהו גם · אמרה לו זקנך אברהם היו לו
לו בנים מהגר וחגר מותניו כנגד שרה · אמ׳ לה
זקנתי הכניסה צרתה לביתה · אמרה אם הדבר
הזה מעכב הנה אמתי בלהה · ואבנה גם כשרה ;
דנני אלהים דנני וזיכני ; · נפתולי אלהים נפתלתי ·
מנחם בן סרוק פירשו מחברת צמיד פתיל · חיבורי
מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים ;
ואני מפרשו לשון עקש ופתלתל · נתעקשתי והפ׳
והפצרתי פצירות ונפתולים למקום להיות שוה לא׳
לאחותי גם יכולתי · ואונקלוס תירג׳ לשון תפלה
כמו נפתולי · אמרה נפתלתי בקשות החביבות לפני
ונתקבלתי ונתעתרתי כאחותי · נפתולי · נתקבלה
תפלתי · ומדרש אגדה יש בלשון טורייקון ;
ותלד זלפה · בכולן נאמ׳ הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה
בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר
בה וכדי לרמות את יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין
שמכניסין לו את לאה שכן מנהג ליתן שפחה
גדולה לגדולה וקטנה לקטנה ; בא גד · בא מזל טוב
לי · כמו גד גדי ומיעק לא · ומדרש אגדה שנולד
מהול ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת ;
פירוש גד גדי · התגבר מזלי · וסיעק לא · פירוש אל תיגע כמו
שוויתו הן שמעת כגדי מסנקי · תוספת · המוסיף אחר:
בא גד · בא הגדה ובשורה שעדיין אתעבר כמו שזכתה
שרה בנתינת שפחתה לבעלה · אונקלוס בא גד · יש לו חיל
בבנים כמו שמצינו גד גדוד יגודנו ·· בימי קציר
חטים · להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר
היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים או שעורים
אלא דבר הפקר שאין אדם מקפיד בו ; בב״ר
וימצא דודאים · הלה בשעת הקציר בשעת ביכור כלומר
אפוריה ולא הביא אלא דבר שהוא מן המופקר להודיע
כמה שמורין מן הגזל · פירש הערוך אפורייה פירות והלש׳
פרוייט ·· תוספת ·· דודאים · סיגלי · עשב
הוא · ובלשון ישמעאל יסמין · ולקחת גם את
דודאי בני · ותרגומו ולמיסב · לכן ישכב עמך
הלילה · שלי היתה שכיבה לילה זו ואני נותנה
לך תחת דודאי בנך · ולפי שזלזלה במשכב
הצדיק לא זכת ליקבר עמו · שכר שכרתיך ;

שתי ורחל שכרה · בלילה הוא · הק' סייע בו ש
סייע בו שיצא יששכר משם : וישמע אל לאה
שהיתה מתאוה להרבות שבטים : זבד טוב ·
כתר' יזבלני · לשון זבול · הירבייא ריא בלעז ··
בית מדור · מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא
אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו : דינה · פרשו
רבותינו שדנה בעצמה אם זה בן זכר לא תהא
רחל אחותי כאחת השפחות ונתפללה על הזכר
ונהפך לנקבה : ויזכר את רחל · זכר לה שמסרה
סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה
בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה
בנים · ואף עשו הרשע כך עלתה בלבו כששמע
שאין לה בנים · והוא שיסד הקליר האלוף כבט
שלא חלה : אסף · הכניסה למקום שלא תראה ·
וכן אספו את חרפתנו · לא יאספו הכיתה · ·
אספו נגהם · וירחך לא יאסף · לא יטמן · אסף
את חרפתי שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו
אומר' עלי שאעלה לחלקו של רשע · ומדר' אגדה ·
כל זמן שאין לאשה בן אין לה במה לתלות סר
סרחונה · משיש לה בן תולה בו מי שיבר כלי
זה · בני : בן אחר · יודעת היתה בנבואה שאין
עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה
יהי רצון שאותו בן שהוא עתיד להיולד יהי ממני לכך לא
נתפללה אלא על בן אחר : כאשר ילדה רחל את
יוסף · משנולד שוטנו של עשו שנ' בית יעקב
אש ובית יוסף להבה · אש בלא להבה אינו
שולט למרחוק · משנולד יוסף בטח יעקב ורצה
לשוב : נקבה את שכרך · אינו רוצה לצאת כי אם
ברשות : נחשתי · מנחש הייתי · נסיתי בנחש
שלי · שעל ידך באה ברכה · כשבאת לכאן לא
היו לו בנים שנ' והנה רחל בתו באה עם הצאן
איפשר יש לו בנים ואצל הרועים עבדיו היו לו
בנים שנ' וישמע את דברי בני לבן : נקבה
פרש אגרך תרג' : ואת אשר היה מקנך אתי את
חשבון מנין מקנך שבאת לידי מתחילה כמה
היו : לרגלי בשביל · בשביל רגלי · עם רגלי באת
הברכה · כמו העם אשר ברגלך · לעם אשר
ברגלי · הבאים עמי · ועתה מתי אעשה גם אנכי

למתי · לעצמי כתי עכשיו אין עושים
לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני
לצרכי · וזהו גם : נקוד · מנומר · בחברבורות
דקות כמו נקודה פונטורא · טלוא · לשון טלאי
חברבורות רחבות · חום · רוש כל' שחום דומה
לאדום כמו שחמתית ובמעאות לבנה לענין הא
התבואה · והיה שכרי · אותן שיולדו מכאן ולהבא
נקודים וטלואים בעזים · ושחומים · בכבשים :
יהו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקד
והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים
מעתה אילו היו שם מתחילה ועוד שלא תאמר
לי על הנולדים מעתה אילו היו שם מתחילה
שלא תאמ' על הזכרים שהם נקודים וטלואים
תולדה הנקבות הנוחתן מיכאן ואילך : וענתה
בי צדקתי · כי תבא ותעיד על שכרי לפניך שלא
תמצא בעדרי · כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצ'
בהם שאינו נקוד וטלוא או חום בידוע שגנבתיו
לך ובגנבה הוא שרוי אצלי : הן · לשו' הן קבלת
דברים · לו יהיה כדבריך · הלואי ותחפוץ בכך :
ויסר לבן ביום ההוא וגו' · התיישים · עיזים זכרי' ·
כל אשר לבן בו · כל שהיתה בו חברבורת לבנה
ויתן לבן ביד בניו : הנותרות · רעשות שבהן ה
החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן ·
מסר לו · בנ' רב' הנותרות · הנותרת כת' חסר
ומנהון כיישן מינהון עקרן מינהון קוסרין · פי העונן
שמוות ·· מקל לבנה · עץ הוא ושמו לבנה ·
כמו' תחת אלון ולבנה ואומ' אני הוא שקורין טרימבלא
שהוא לבן לח כשהוא רטוב · לוז · ועש' לקח
מקלות לוז שגדלים בו אגוזים דקים ··
וערמון · קשטניר בלעז · פצלות · קילופים קילופי'
היה עושה מנומר · מחשוף הלבן · גילוי לבן של
מקל כשהיה קולפו היה נראה נגלה לובן שלו
במקום הקילוף · ויחמנ' · ויחמ' · ורעין · לשון
תחיבה ונשעה הוא בלשון ארמי והרבה יש בלשו'
תלמוד רעה דעטה אלא שמקצר את לשונו ··
ברהטים · במרוצת המים · בבריכות העשויות
בארץ להשקות שם הצאן · אשר תבאנה וגו' ··
ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הצאן

את המקלות לנכח הצאן · ויחמנה בבאן לש
לשתות · הבהמה רואה את המקלות והיא ·
נרתעת לאחוריה והזכר רובע והיא יולדת
כיוצא בו · ר' אושעיא אומ' המים נעשין זרע
במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה
כבואן לשתות · אל המקלות · אל מראית
המקלות · עקודים · משונים במקום עקידתן
הן קרסולי ידיהם ורגליהן ; והכשבים הפריד
יעקב · הטלואים עקודים ונקודים הבדילם לעצמ'
ועשה אותם עדר לבדו ומוליך אותו ערך לפני
הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהן צופות
אליהן וזהו שנ' ויתן פני הצאן אל עקוד · שהיו
פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצא'
לבן · וישת לו עדרים לבדו לבדו · כמו שפירשתי ·
המקושרות · כתרגומו · הבכורות ואין לו עד במקר'
להוכיח עליו · ומנחם חיברו עם אחיתופל בקושרי' ·
ויהי הקשר אמיץ · אותן המתקשרות יחד
למהר עיבורן · ובהעטיף לשון איחור כתרגומ'
ומנחם חיברו עם המחלצות והמעטפות לשון
עטיפת כסות כלומ' מתעטפות בעורן · ואינן
מתאוות להתייחם על ידי זכרים · צאן רבות ;
פרות ורבות משאר צאן · ושפחות ועבדים · מוכר
צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה · עשה ·
כינס · כמו ויעש חיל ויך את עמלק · שוב אל
ארץ אבותיך · ושם אהיה עמך · אבל כשעוד
מחובר לטמא אי איפשי להשרות שכינתי עליך ;
ויקרא לרחל תחילה · ואחר כך ללאה שהיא עיקר
הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה
של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו מש'
משבט יהודה אומ' כרחל וכלאה אשר בנו · ע
שתיהן ונו' הקדימו רחל ללאה · עשרת מונים ;
אין מונים פחות מעשרה · מונים לשון סכום
כלל חשבון והן עשיריות · למדנו שהחליף תנאו
עשרה פעמים עשרה והן מאה · והנה העתודי'
ונו' אעפ"י שהבדילם כולם שלא יתעברו הצאן ·
דוגמתן היו מלאכי השרת מביאין מעדר המסור
ביד בני לבן לעדר שביד יעקב · וברודים · כתרג' וכ'

ופציחין · פירש' כל חוט של לובן מקיף אות
כולם סביב נמרים · חברבורות שלו פתוחה ומפועלת״ ומפולשת נ״ל
מזו אל זו · ואין לו עד במקרא · האל בית אל · כמו
אל בית אל · ה' יתירה ודרך המקרא לדבר כן כי
אתם באים אל הארץ כנען · משחת שם · לשו'
ריבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצ' ויצוק
שמן על ראשה להיות משוחה למזבח · אשר
נדרת לי · וצריך אתה לשלם שאמרת יהיה
בית אלהים · שתקריב שם קרבנות · העוד לנו
ונו' למה נעכב על ידך מלשוב כלום אין אנו מייחלו'
לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים
· הלא נכריות נחשבנו · אפי' כשעה שדרך בני אדם לתת לבנו'
לבנותיהן נדוניא בשעת נשואיהן נהג עמנו כנכריות ·
כי מכרנו · שעבדת אותו יד' שנה ולא נתננו לך · · ·
אלא בשכר פעולה · אף כספנו · שעיכב הדמים
משכר פעולתך · כי כל העשר · כי משמש בלשו'
אלא · כלומ' משל אבינו אין לנו כלום אלא מזה ש
שהציל הק' מאבינו שלנו הוא · הציל הפריש לשו'
הבדלה והפרשה · וכן כל לשון הצלה שבמקרא
לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב ;
את בניו ואת נשיו · הקדים הזכרים לנקבות · ועשו
הקדים נקבות לזכרים ויקח עשו את נשיו ואת
בניו ונו' ; מקנה קנינו ; מה שקנה מצאנו עבדי'
ושפחות וגמלים וחמורים · לגוז את צאנו · שנתן
ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב ··
ותגנוב רחל את התרפים · להפריש את אביה
מע"ז נתכוונה · בברייתא דר' אליעזר ··
ומה הן התרפים · שוחטין אדם בכור ומולקין את ראשו ומו'
ומולחין אותו במלח ובשמין וכותבין על ציץ זהב שם
טומאה ומניחין אותו תחת ראשו ונותנין אותו בקיר
ומדליקין נר לפניו ומשתחוים ולכן היה מדבר עמהם · ומניין
שהם מדברים שנ' כי התרפים דברו און ולפיכך גנבתם רחל
שלא יגידו ללבן שברח יעקב ·· · תוספת ··
ביום השלישי · שהרי דרך שלשה ימים היה ביניהם
את אחיו · קרוביו · דרך שבעה ימים · כל אותן שלשה
ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו ע
נמצא רחוק מלבן דרך ששה ימים ובשביעי השיגו

לבן ולמדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים
הלך לבן ביום אחד · מטוב ועד רע· כל טובתן של
רשעים רעה הוא אצל צדיקים · בשבויות חרב·
כל חיל הבא למלחמה קרוי חֶרֶב · ותגנב את לבבי ·
גנבת את דעתו לבלי הגיד לו כי בורח אתה · יש לְאֵל
ידי · יש לכח ולחיל ידי לעשות עמכם · כל אל לשון
כח כשהוא אצל הָעִנְיָן של כח · וכל אל שהוא
קודש על שם עזו ורב אונים הוא · נכספתה ··
חמדת· והרבה יש במקרא · נכספה וגם כלתה :
ומעשה ידיך תכסוף · כי יראתי · השיבו על
ראשון · על שאמ׳ לו ותנהג את בנותי וגו׳ · לא
יחיה · ומאותה קללה מתה רחל בדרך · מה עמדי
משלך · באהל יעקב · הוא אהל רחל שהיה יעקב
תדיר וכן הוא אומ׳ בני רחל אשת יעקב · הוא אהל
וכולן לא נאמ׳ אשת יעקב · ויבא באהל רחל ··
כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שחיפ׳
באהל האמהות וכל כך למה לפי שהיה מכיר
בה שהיתה מְמַשְׁמֶשֶׁת · בְּכַר הגמל · כתרגומ׳
בעביטא דגמלא והוא מרדעת שעשויה כמין
כר · וכעורכין שנעו והקיפוה בעבטין · הן עביטי
הגמל · כשטיל בל׳ · ואני המעתיק שמעתי מפי
ר׳ אברהם אבן עזרא שאין התרג׳ מדבר במקום הטעמת
לפיכך ותשימם בכר הגמל שלא ירגיש לבן ותשב עליהם ·
שלא יגלו את עצמם וידברו ··
דלקת · רדפת · כמו על ההרים דלקונו · מדלק
אחרי פלשתים · ויכוחו · יבררו עם מי הדין ··
אפרובר בל׳ · לא שכלו · לא הפילו עבורן · כמו רחם
משכיל · תפלט פרתו ולא תשכל · ואילי צאנך
לא אכלתי מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל ש׳
שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כ׳
כבשים אכל אם כן גזלן הוא · טרפה · על ידי
ארי וזאב · אנכי אחטנה · לשון קולע אל השערה
ולא יחטיא · אני וכנגד שלמה חטאים · חסרים ·
אחטנה · אנכי אחסרנה · אם חסרה חסרה לי :
שאירי תבקשנה · גנובתי יום וגנובתי לילה ··
גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי · גנובתי ·
כמו רבתי עם · רבתי בגוים · שרתי במדינות :

מלאתי משפט · אהובתי לדוש · אכלני חורב ·
כמו לשון אכלה אש · קֶרַח · כמו משליך קרחו ·
כגירא · שנתי · לשון שינה · ותחליף את משכור
משכורתי · היתה משנה תנאי שבינינו מנקוד
לטלוא · מנקודים לברודים · ופחד יצחק · לא
רצה לומר אלהי יצחק שאין הק׳ מייחד שמו על
הצדיקים בחייהם לפי שנ׳ הן בקדושיו לא יאמין ·
ואעפי שאמ׳ לו הק׳ בצאתו מבאר שבע אני יי׳
אלהי אברהם ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו ·
והרי הוא כמת · יעקב נתיירא לומר · ויוכח
אמש · לשון תוכיחה הוא ולא לשון הוכחה ·
מה אעשה לאלה · איך יעלה בלבי להרע להם :
והיה לעד · הקב״ה · ויאמר יעקב לאחיו · הם
בניו שהיו לו כעשים אחים לצרה למלחמ׳
עליו · אחר · תרג׳ של גל · על כן קרא גל עד · גלעד ;
בברב׳ אל יהי לשון סורסיקל בעיניך שבתורה ובנביאים ובכתובי׳
חלק לו הק׳ כבוד · בתורה יגר שהדותא · בנביאים כדנה תימרון
להון · ובכתובים · וידברו הכשדים למלך ארמית· פי׳ השען
לשון סורסי הוא לשו׳ ארם · עבה ושיו יונות שבכשם
דוד והיא נקראת סורסי וסורסי · כמו שאומ׳ מיון יוני ומפרס
פרסי · תוספת ·· והמצפה אשר אמר וגו׳ וגו׳
ומצפה אשר בהר הגלעד כמו שכת׳ ויעבור
את מצפה גלעד · ולמה נקראת מצפה · שיאמ׳
כל אחד לחבירו יצף יי׳ ביני וביניך אם תעבור
את הברית · כי נסתר · ולא נראה איש אל רעהו ;
בנותי בנותי שני פעמים · אף בלהה וזלפה בנ׳
בנותיו היו פלגשים · ירותי · כמו ירה בים ·
כאיש שהוא יורה חצות · אם אני · הרי אם משמ׳
בלשון אשר · כמו עד אם דברתי דברי · ואם
לא תעבור וגו׳ · לרעה אי אתה עובר אבל אתה
עובר בפרגמטיא · אלהי אברהם · קודש ··
אלהי נחור · חול · אלהי אביהם · חול ·· ויזבח
יעקב זבח · שחט בהמות למשתה · ויקרא לאחיו ·
לאוהביו שעם לבן · לאכל לֶחֶם · כל דבר מאכל
קרוי לחם · כמו עבד לְחֶם רב · נשחיתה עץ בלח׳
בלחמו · ויפגעו בו מלאכי אלהים · מלאכים של
ארץ ישר׳ באים לקראתו ללותו לארץ · מחנים

שתי מחטות · של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן׃
ושל ארץ ישר׳ שבאו לקראתו ·· תוספת ··
ראות דיוקנו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד · ולן שם כי בא
השמש · כך עלה בעו למהדר ומיתי אלא הק׳ עריך בא לבית
יפטר אלוני בלא לינה · מיד בא השמש ·· בנוד הנשא ··
תנו עולים ומסתכלים בראות דיוקנו של יעקב החקוק בכסא
יורדים ומסתכלים בדיוקנו של מטה · בעו לסכנה · מיד
והנה ה׳ נצב עליו כאדם שמנענ׳ ידו על בנו ·· תוספת ··
· יעקב צוה להסיר נקודים וטלואים ולבן הסיר יותר עקודים
וכל אשר לבן בו שאינו נקוד וטלוא · וכל אשר לבן בו לאותו
עקודים בעזים ונקודים בתיישים שלא הזכיר · ושמעתי
מהרב׳ משה לתשובת המינין שאומרים שזינה יעקב ··
לכן במקלות שלא התנה יעקב לבן להסיר כאים כל שה נקוד
וטלוא אך הזכרים לא צוה כי איך תהיו עד יולדות עקודי׳
ונקודים שדוגמתן לא יראו והזכרים לא יהיו התיישים העקו׳
העקודים · וכשראו יעקב פיצל מקלות · תוספת ·
והמצפה · המצפה שהרים יעקב אצל הגל עשאה לשם ויעמ׳ ·
לעבות ולשמור עליה נקראת מצפה גלעד ·· תוספת ··
אלהי אברהם · מגיד שכל אחד מסרין באלהי אביו ואל תתמה
באלהי נחור שנזכר כי מכל מקום יעקב לא נשבע אלא בפחד
אביו ·· אם תענה את בנתי · למנוע מהן עונת
תשמיש ואם תאמר שתקח עד נשים אחרות ואעפ״י כן לא
תמנע מאילו את עונתן · לכך נאמ׳ ואם תקח נשים על בנתי
כלל · שאיפשר ליקח נשים אחרות שלא תגרע עונתן שלא׳
אילו׃ ירדתי · קראו אגל ואמצבה שהוי בן יעקב ובין לבן
הקימוהו אבל יעקב נתאמץ תחילה כמו שנא׳ שנ׳ ויקח יעקב
אבן · כאשר פ׳ ראם · הכיר כהם ואמר זה מחנה אלהים
שפירוש ממני ··

חסלת׳ ויצא יעקב מיסוד רבנו שלמה ·
וזה מיסוד רבנו שמואל ··

וילך חרנה׃ הלך לעד חרן · ויפגע במקום ·

אירע לו דרכו במקום אחר חוץ מעיר לוז · כי בא
השמש · ולא היה לו פנאי ליכנס בעיר כמו ·
כדאמ׳ ר׳ יהודה לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא
בכי טוב · ויקח אחת מאבני המקום · כדכת׳
ויקח את האבן אשר שם מראשותיו׃ מוצב׳
על ידי אחרים · נצב · מעצמו · וכן נצבו אל השפל׃

מעצמו׃ מוקטר ומוגש · על ידי אחרים · וכן אשר
מריוה בהר · אחרים הראו לו · אבל נראה · מעצמו׃
עולים ויורדים · לפי הפשט · אין לדקדק מה
שהקדים עולים ליורדים שכן דרך ארץ להזכיר
עלייה קודם ירידה · הארץ אשר אתה שוכב
עליה לך אתננה ולזרעך · ואם תאמר דבר מועט הוא׃
ופרצת ימה וקדמה · לארבע רוחות העולם · ונברכו ·
לשון מבריך ומרכיב · כלומ׳ יתערבו במשפחותך
משפחות האדמה · שהרי משקל רבו הוא וכבר
פירשתיו בפרשת לך לך · כי לא אעזבך · כדרכים
עד אשר עשיתי את אשר דברתי עליך · להשיבך
אל האדמה הזאת · כי כדרכים אתה צריך שמ׳
שמירת מלאכים יותר · כדכת׳ כי מלאכיו יצוה
לך לשמרך בכל דרכיך · אכן יש ה׳ במקום ·
לא כמה שהייתי סבור כששכבתי כאן שהוא מק׳
מקום חול אך כן הוא שהוא מקום קודש וכן כל
אכן שבמקרא אך כן ולא כמו שהייתי סבור · וכן
אכן נודע את הדבר · ויצק שמן על ראשה׃
משח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות כמו
כדכת׳ במשכן וכליו וימשחם ויקדש אותם
וכן מוכיח לפנינו · אנכי האל בית אל אשר
משחת שם מצבה וגו׳ · והיה בית אלהים׃
לקרבנות · ואולם · ואולא · לוז שם העיר · ועל׳
שם המקום שחוץ לעיר ששכב שם יעקב נקרא
שם העיר עכשיו ביתאל · ושבתי
בשלום · כמו שאמ׳ לו והשבותיך אל האדמה
הזאת · והיה ה׳ לי לאלהים · שיסייעני בכל
מעשי׃ עשר אעשרנו לך · להקריב לפניך
עולה · וישא יעקב רגליו · מתוך שהבטיחו הק׳
הלך בשמחה ובמרוצה · בני קדם ארם · כדכת׳
ארם מקדם · רבצים עליה · ממתינים · עד אשר
יאספו כל העדרים וגללו את האבן · והאבן גדולה
על פי הבאר · שלא יפול אדם · או שלא ישאבו
ממנה שאר בני אדם · ויגל את האבן · לבדו ··
להודיע גבורתו בא הכתוב · את כל הדברי׳ האלה ·
שאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו · אך
עצמי ובשרי וגו׳ · ויפה כוונתה לבא אלי · וללבן
שתי בנות · והפסיק תשובת דבריו של יעקב

כי לפי שהיו לו שתי בנות והקטנה מצאה חן
בעיניו לפיכך את הקטנה · רכות · נאות ורש
כל · וכלה שעינה נאות את כל גופה צריך כדי
ועינים שחורות אינן רכות כלבנים · יפת תואר !
כמו במחוגה יתארהו · דמות החוטם והמצח
והפה והלחיים · יפת מראה · לבן ואדמדם · כי
אלאו יאיי · שבע שנים עבדתיך · והנה היא ל
לאה · דבר שלא נודע תחילה אומ' והנה ״ וכן
והנה חלום · מלא שבוע זאת שבעת ימי המשתה ״
של לאה · ונתנה · ותנתן לך גם את זאת מיד
בעבודה אשר תעבוד עמדי אחרי נשואי רחל
עוד שבע שנים אחרות ברכות ויהי כאשר
ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב ללבן שלחני וגו'
כי עכשיו הושלמו ארבע עשרה שנה כשתי ב'
בנותיך ושש שנים בצאנך · ויאהב גם את רחל
וגם אהבה יותר מלאה · כלומ' מן אליה וגם
אהבה · רוב גם הטובים כן בתורה · וכן וברכתם
גם אותי · גם תברכו אותי · וכן גם אותך הרגתי ;
הנה לחצתי רגלך ועשיתה שפי ופסח גם
עדיין הייתי הורג אותך · ורחל עקרה · כשמו'ל
שכתוב לפנינו שאמרה ליעקב הבה לי בנים
כתב כן · יאהבני · כמו ואהבני · וכן הכר'ל
יבדילני · כמו יבדילני · על כן קרא שמו לוי ״
יש לומ' שיעקב קרא לו שם · ומתה אנכי ״
טעמו למטה שהוא מלע' · אבל מתה עלי רחל ·
טעמו למעלה שהוא לשעבר · נפתולי אלהים
נפתלתי · חיבור הק' נתחברתי · נון ראשונה
בשכול נון שנייה · וכן נכבון נכספת · שאול ·
נשאל דוד · בא גד · בא אלוט מזל טוב כמו ה
העורכים לגד שולחן · וכן במס' שבת גד גדי
וסינק לא · וכן בב' רב' אותו מזליה דביתו ״
והמחשש ושו' גדוד טועה הוא שאעפי שהשו'
מענין האמירה · כמו ראובן · כי ראה ה' בעניי
ושמעון כי שמע ה' · אמירת האשה אין לה
לכותבה אלא כענין עיקר הדיבור · וגד איכ
יכול להיות ושו' גדוד בלא כפלות של שני דלתי'
יגורו של עבש צריך דגש תחת ד'לת שנייה
החסירה · כמו וימקו ויוכבו בעשן · ויסולו ״ ·

עלי אורחות אידם · יסובו עליו רכיו · ככולם
גג' דגש תחות אות החסירה · באשרי · אני
שמחת באישור וכשבח שמאשרות אותי בנות ·
דודאים · דודאי תאנים · ברכות הדודאים נתנו
ריח ; יששכר · שני שכרים אחד שכר הדודאים ואחד
שכר הדוד'ים ואחד שכר שנתתי שפחתי לאישי ;
זבדני · לשון חלק ומנה יפה לפי העניין · יזבלני ·
כמו בנה בניתי בית זבול לך · לשו' דירה · ותקרא
את שמה דינה · ולא נכתבה הודאה על דרך
הבת לדעת למה נקראות כן שאין מודים על הבת
כמו על הבן ולהודיעך כאן שכל בני יעקב היו זכרי'
חוץ מזו וכן בת אשר סרח · בכל שבעים נפש לא
היו רק שתי בנות · יוכבד וסרח · אסף אלהים ·
כמו ואספתו אל תוך ביתך · וכמו כי אספתי ·
שלומי · הכנסתי · והטמנתי את חרפתי שהייתי
נקראת עקרה · ותקרא את שמו יוסף · על שאמר'
אסף אלהים את חרפתי · ואם כן תקראהו אסף ·
יוס' של יוסף, למה על שם שנתפללה יוסף ה' לי
בן אחר · הרי שם זה משמש שני אמירות אסף
ויוסף · שלחני · כי עתה כשנולד יוסף, נשלמו שני
שנים אחרות של רחל · לרגלי · בשבילי · דוגמת
לרגל המלאכה אשר לפני · לא תתן לי מאומה
אבל העניין שיש לך עכשיו שהרי עבדתיך בשביל
בנותיך · אבל מה שתרעה צאנך מכאן ולהבא
תן לי העקודים והנקודים · ואותן עקודים ונקוד'
שיש עכשיו בצאנך הסר משם ותן ביד בניך
שלך להפרידם מכל העטורים להיולד מעכשיו
שיהיו שכרי · נקוד · נראה לי שלאי הקודקד
והצואר · שהרי ויקד ארצה כפיפת הצואר
והקדקד הוא · והוא נדגש שהוא כמו ויפול ״
מגדרות נפל · ונקוד · מן ויקוד הוא על שם הקד'
הקודקד · כמו עקוד ברגל · על שם ויעקד את
יצחק קשירה ברגל · הסר משם · ושרכך · והיה
שכרי · מכאן ולהבא אותן שיוולדו · וענתה בי
צדקתי · היום ולהבא לפניך כשתבא לראות שכרי
ולא תמצא בהם אלא נקודים ועקודים · חום
בכשבים · אבל לא בעזים בירוכם חום הם · חש'ט ;
ויתן ביד בניו · של לבן · וכן יעקב · צאן לבן

שהיה רועה נתרחק דרך שלשה ימים מיעקב
של לבן העקודים והנקודים שהסיר מיעקב :
של לבן · מקל לבנה · לפי שהוא דבוק · מקל של
לבנה לפיכך הוא פתח · וכן מעשר · בקר · מספר
תמרורים · ובלא דבקות · ויך את היתון כמקל ·
בכל רחובות מספר · מעשר מן המעשר · לח ·
שאינו יבש · מחשוף · גלוי · כמו וזרוע חשוף ·
חשף ה׳ את זרוע קדשו · ויחמנה · כמו ויישרנה
הפרות · ומלכות מגוי יעודנה · חעים לשון זכר ·
וחעיים לשון נקבה · ותקרבנה הצאנות עצמם
אל עצמן · חיעו זכר וחעיו לש׳ נקבה שהיה לו ·
לומ׳ כמו ותקרבנה בנות צלפחד · ויחמו הצאן :
כולן לשון זכר · והכשבים הפריד יעקב · העקודים
והנקודים הפריד מצאן לבן שנה ראשונה ושנייה
והיה נותן את פני הצאן לבן אליהם כדי שיראו
אותם ותתעברנה כמותם · וגם המקלות היה נותן
בשקתות המים · שני מעשים הללו היה עושה
כדי שתלדנה עקודים ונקודים · המקושרות :
בזמן שהן רגלות להתעבר ביחד · ובהעטיף ··
כשעבר זמן המבכירות להתעבר לא היה חושש
על המאוחרות · הבכור · שעם ממון · כמו ואמת
בכר במקנה בכסף ובזהב · ואלהי אבי היה עמדי ·
אעפי שפניו רעים אני לא גזלתי ממנו כלום אלא
הק׳ היה עמדי ונתן לי · מונים · מניינים · עשר
אינו דוקא · כמו עשר נשים לחמם · עשר פעמים
פעמיים תכלימוני · כלומ׳ הרבה מניינים · וילדו כל
הצאן נקודים · בזה לא הועיל מחשוני הלבן · ויצל ·
הפריש · וכן כל לשו׳ ישועה והמלטה והצלה לשון
הפרשה הם · אשר משחת · והקדישה וצריך לא
הקרבת עליה צריך · כספנו · שנשתכר בנו ב׳
כנשואינו שהיה לך להשתכר כנגע כסף ולפרנסינו
ותגנב רחל את התרפים · שלא יגרו ויודיעו ללבן
כי רוצה יעקב לברוח כשגזין של׳ אין אומר ותרפים :
כי התרפים דבר און רגלים היו לקסום בהם :
דרך שבעת ה׳ ימים · כי יעקב היה הולך לאט כשבל
צאנו ולבן שהיה רחוק ממנו הלך לגנוז את צאנו
ברכות וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא
מיהר לרדוף והשיגו לאסוף שבעת ימים · ואלהי
אביכם וגו׳ ואני חולק לו כבוד · כי יראתי וגו׳ עם
אשר תמצא · השיב על ראשון ראשון ועל ·
אחרון אחרון · לא יחיה כלומ׳ אני אעשה נקמה
בגנבו · ויבא לבן באהל יעקב ואחרכך באהל לאה

ואחרכך באהל שתי השפחות · ולמה לא מצאם
באהל רחל שהרי כשיצא מאהל לאה ויבא באהל
רחל ישב בה רחל על כר הגמל שהתרפים בתוכו ··
ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל · כלומ׳ אעפי ש
שאמרתי למעלה באהל לאה ובאהל שתי השפחו׳
לא כך היה אלא בתחילה כשיצא מאהל לאה
נכנס באהל רחל אבל מפני אורך דברים שאמ׳ לבן
לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק את הפסוק
הראשון · בכר · כר או כסת שנותנין על הגמל ל
לשבת עליו · לא שכלו · מתוך חוסר מרעה ומתוך
שמירה פחותה · ואילי צאנך · דרך רשע צאן במדבר
לאכול מן הכבשים הזכרים · אחטנה · כמו אחט׳
אחטאנה · אני הפסדתי משלי · כמו אני ובני שלמה
חטאים · הרבה אלפין חסרין · גנובתי יום · יוד
יתירה · גנובת יום וגנובת לילה שלמתי כמו רבתי
עם · שרתי במדינות · אבל גנובתי קמץ פתרונו
גנובת שלו · שלחתני · ולא בשמחה ובשירים :
מה אעשה · היאך אוכל לעשות להם רעה · והמצפ׳ ·
רכת את מצפה גלעד · יען · מן צופה נתיך ·
כמו ירב בארץ · מה פרה ורבה · ויראתי זקפר ב׳ :
יעקב ירה אותה בעצת לבן · כמו ירה בים · ויפגעו
בו · לשומרו · כרכת והנה אנכי עמך ·· ·

חסלת ויצא יעקב מיסוד
רבנו שמואל ·
וזה מיסוד רבנו שלמה ··

וישלח יעקב מלאכים · מלאכים ממש · ארצה
שעיר · לארץ שעיר · כל תיבה שצריכה למד בתחילת
הטיל לה ה״א בסופה · עם לבן גרתי · לא נעשיתי שר
וחשוב אלא גר אוכר כדי לשנאותי על ברכת אבינו
שאמ׳ לי הוי גביר לאחיך שלא נתקיימה בי ·· ·
בב׳ רב׳ פר׳ עו׳ וישלח יעקב עם לבן גרתי · אמ׳ יעקב לבן רחווד
רבהון רמאוי והכתיה כחשתי להוא גברין לא כל שכן · כך
שלח לעשו לוריא פירש השרוך כחופתי · הוא כתיד של חלוקו
שעל דרוש וכן מעצינו ומעיל כמו יום המיטוים כב׳ וכתשו׳
המשה וכלכר שלא יזערו ירו מתחת חפת חלוקו טפח וכן כפר
המצנע בין פונדתו לחלוקו וחפת חלוקו ··

תוספת ··

ויהי לי שור וחמור · אבינו אמר לו מטל השמים
ומשמני הארץ · זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ
שור וחמור · דרך ארץ לומ׳ על שוורים הרבה שור
אדם אומ׳ לחבירו בלילה קרא תרנגל ולא אומר קראו

התינוקות · ושלחה להגיד לאדוני · להודיע
שאני בא אליך · למצא חן בעיניך · שאני שלם
עמך ומבקש אהבתך · באנו אל אחיך · שהייתה
אומ' אחי אבל הוא נוהג עמך כעשו · שורע ב'
כשעותו · וירא ויצר · ויירא שמא יהרג ויצר
יהרוג אחרים · המחנה האחת והכהו · מחנה
משמש לשון זכר ולשון נקבה · כי תחנה עלי מחנ'
הרי נקבה · המחנה הזה · הרי זכר · וכן יש שאר
דברים משמש זכר ונקבה · השמש יצא על הארץ ·
זכר · השמש [illegible] זרחה על המים הרי נקבה · וכן
לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה · [illegible]
[illegible] · וכן רוח · והנה רוח גדולה באה מן המדבר ·
הרי נקבה · ויגע בארבע [illegible] פינות הבית הרי
זכר · ורוח גדולה וחזק מפרק הרים הרי זכר ונקב':
והיה המחנה הנשאר לפליטה · על כרחו כי אלהים
עמו · התקין עצמו לשלשה דברים לדורון ולמלחמ'
ולתפלה · לדורון · ותעבור המנחה · לתפלה אלהי
אבי אברהם · למלחמ' אלהי והיה המחנה הנשאר
ה[illegible]ר לפליטה · ויאמר יעקב אבי אברהם · ואלהי
אבי יצחק ולהלן הוא אומר ופחד יצחק אשר מהו
שחזר שם המיוחד לה' האומר · היה לו לכתוב האומ'
אלי שוב לארצך וגו' · אלא כך אמ' יעקב לפני הק'
שתי אבטחות הבטחתני אחת ביציאתי מבית
אבי אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך ובבית לבן
אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך בשתי אבטחות
אילו אני בא לפניך · ולכך הזכיר אלהי יצחק שב'
טבוחות האבטחות אמ' לי הק' אני ה' אלהי אברהם
ואלהי אביך יצחק · קטנתי מכל החסדים · נתמעטו
זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמדי
לכך אני ירא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ·
ויגרום לי להמסר ביד עשו · ומכל האמת · אמיתת
דבריך ששמרת לי כל האבטחות שהבטחתני ·
כי במקלי · לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא
מקנה אלא מקלי לבדו · ומדרש אגד' נתן מקלו
בירדן ונבקע · מיד אחי מיד עשו · מיד אחי
שאינו נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע ·
הטיב איטיב · היטב בזכותך · איטיב בזכות
אבותיך · ושמתי את זרעך כחול הים · והיכן
אמר לו כן והלא לא אמר לו אלא והיה זרעך
כעפר הארץ אלא שאמ' לו כי לא אעזבך
עד אשר עשיתי את אשר דברתי לך · ולאברהם
אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים

השמים וכחול אשר על שפת הים · מן הבא בידו
ברשותו · וכן ויקח את כל ארצו מידו · ומדר' אגדה
מן הבא בידו · אבנים טובות שאדם צרבעור ועשא
בידו · עזים מאתים ותישים עשרים · מאתים
עזים צריכים עשר' תיישים · וכן כולם הזכרים
כדי צורך הנקבות · וכבר רב' · דורש מכאן לעונה
האמורה בתורה הטיילין בכל יום · הפועלים
שתים בשבת · ~~החמרים אחת בשבת~~ · החמרים
אחת בשבת · הגמלים · אחת לשלשים יום · הספנין ·
אחת לשש שה חדשים · וראיה בעיני · שמלמדנו
מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא כל אדם לפי
טורח המוטל עליו שמעינו כיון שמסר לכל תייש
עשר עזים וכן כל איל לפי שהן פנויים ממלאכה
דרכן להרבות בתשמיש ולפר עשר נקבות ובהמ'
משנתעברה אינה מקבלת זכר · ופרים שעסוקי'
במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות · ולחמור
שהולך בדרך רחוקה יותר נקבה אחת לזכר ·
גמלים מניקות שלשים ובניהן עמהן · ומדרש
אגד' · ובניהם · ובנאיהם · הזכרים כנגד הנקבות ·
ולפי שצנוע הוא בתשמיש לא פירסמו הכתוב ·
עיירים · חמורים זכרים · עדר עדר לבדו · כל מין
ומין לעצמו · עברו לפני · דרך [illegible] יום או פחות
ואני אבא אחריכם · ורוח תשימו · עדר לפני
חבירו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו
על ריבוי הדורון · למי אתה · של מי אתה · מי
שולחך · ותרגו' דמאן את · ולמי אלה לפניך
למי המנחה הזאת שלוחה · למד משמשת בראש
התיבה במקום של בכמה מקומות · כמו וכל אשר
אתה רואה לי הוא כמו שלי הוא · וכן לה' הארץ
ומלואה · של ה' הארץ · ואמרת לעבדך ליעקב · על
ראשון ראשון ועל אחרון אחרון · ששאלת למי אתה ·
לעבדך ליעקב אני · וששאלת למי אלה · מנחה
שלוחה היא לאדוני לעשו · והנה · ותרגו' והא
דעבדך דיעקב · והנה גם הוא · יעקב · אכפרה
פניו · אבטל רוגזיה · כמו וכפר בריתכם את מות ·
לא תוכלו כפרה · ונראה בעיני · שכל כפרה
שאצל עון וחטא ואצל פנים לשון קינוח והעברה
הם ובלשון ארמי הוא הרבה בתלמוד · וכפר ידיו ·
ובעי לכפורי ידיה בההוא גברא · וגם בלשון המק'
המזרקים של קודש נקראים כפורי זהב על שם
שהכהן מקנח ידו בשפת המזרק באצבעו ומשום
השיריים · על פניו · כמו לפניו · וכן על פני כב

אם אכזב · ומדרש אגד׳ על פניו · אני הוא שרוי
בכעס וצרה שהיה צריך לכל זה · ואת אחד
עשר ילדיו · ודינה היכן הייתה · נתנה בתיבה
ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו · ולכך נענש
יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב
וסופה שנפלה ביד שכם בן חמור · יבק · שם
הנהר · את אשר לו · הבהמה והמטלטלין · עשה
עצמו כגשר · נוטל כאן ומניח כאן · ויותר יעקב ·
שכח פכים קטנים ·· וחזר עליהם · ויאבק
איש · מנחם פירש ויתעפר איש עפר לשׁ אבק
שהיו מעלין עפר ברגליהם על ידי נענועם ·· ·
ולי נראה · שהוא לשׁ ויתקשר ולשׁו ארמי הוא ·
בתר דאביקו בה · ואביק להו מיאבק לשׁו עניב
שכן דרך המתעצמין להפיל איש את רעהו ·
שחובקו ואובקו בזרועתו · ופרשו רבותינו
שהיה שרו של עשו · ותקע · נתקעקעה
ממקום מחברתה · ודומה לו פן תקע נפשי מ׳
ממך · לשׁו הסרה · ובמשנה לקעקע ביצתן ·
לשרש שרשיהן · כי עלה השחר · וצריך אני
לומ׳ שירה · כי אם ברכתני · הודה לי על הברכות ·
שברכני אבי שעשו מעורר עליהן · לא יעקב
יאמר עוד שמך · לא יאמרו עוד עליך שהברכות
באו לך בעקבה וברמייה כי אם בשררה ובגילוי
פנים · סופך שהק׳ נגלה עליך בביתאל ויחליף
את שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה
ומודה לך עליהם וזהו שכת׳ וישר אל מלאך
ויוכל בכה ויתחנן לו · המלאך · ומה נתחנן
לו ביתאל ימצאנו ושם ידבר עמנו · המתן לי עד
שי׳ דבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו ·
הודה עליהם וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנ׳
להמתין ולא רצה · ועם אנשים · עם עשו ולבן
ותוכל להם : למה זה תשאל לשמי · אין לנו שם
קבוע · משתנים · הם שמותינו הכל לפי מצות
עבודת השליחות שאנו משתלחים : ויזרח
לו השמש · לו · לצורכו · לרפאות צלעתו כמדת
שמש צדיק מרפא בכנפיה · ואותן שעות ש׳
שמיהרה לשקוע בשביצא מבאר שבע מיהרה
לזרוח בשבילו והוא היה צולע כשזרחה השמ׳
השמש ·· ולמה נקרא גיד הנשה · שנשה ממקומו
ועלה · והוא לשון קפיצה · וכן נשתה · גבורתם
והיו לנשים · פירושו קפיצה גבורתם והיו חלשו׳
בנשים · וכן כי נשני אלהים את כל עמלו : ואת
לאה וילדה אחרונים אחרון אחרון חביב · עבר
לפניהם · אמר אם יבא אותו רשע ילחם בי תחילה ·· ·
ויחבקהו · נתגלגלו רחמיו כשראה אותו משתחוה
כל השתחוואות הללו · וישקהו · נקוד עליו ויש ·
חילוק בדבר בברייתא דסיפרי · יש שדורשו נקודה
זו לומ׳ שלא נשקו בכל לבו · אמ׳ ר׳ שמעון בן יוחי
והלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא נכמרו
רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו : ומי אלה לך :
ומי אלה להיות שלך · נגשו יוסף ורחל · בכולן היא׳
האמהות נגשות לפני הבנים אבל רחל נגש יוסף
לפניה אמ׳ אמי יפת תואר ויפת מראה שמא יתלה
רשע זה את עיניו בה אעמוד כנגדה ואעכבנו מ׳
מלהסתכל בה · מיכן זכה יוסף לברכת עלי
עין שבירכו אביו בן פורת יוסף · אתה הגדלת
עצמך עלי עין של עשו שלא יסתכל בה אותו רשע
לפיכך זכיתה לגדולת בנות צעדה להסתכל בך
ביציאתך על ארץ מצרים · מי לך כל המחנה · מי
כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך · כלומ׳ למה
הוא לך · פשוטו של מקרא על מוליכי קטיב המנחה ·
ומדרשו · כיתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין
אותו ואת אנשיו ואומ׳ להם של מי אתם והם
אומ׳ משל׳ הכו הכו · והיו אומ׳ בנו של יצחק הוא *אומרים להם ... אומ׳*
לא היו משגיחין אחיו של יעקב הוא אומר להם
אם כן משלנו אתם : יהי לך אשר לך · כיון הודה
על הברכות : אל תאמר נא לי כן · אם מצאתי חן
בעיניך ולקחת את מנחתי מידי · כי על כן ראיתי וג׳
כי כדי והגון לך שתקבל מנחתי · על אשר ראיתי
פניך והם חשובים לי כראיית פני המלאך שראיתי
שר שלך · ועוד על שנתרצית למחול לי סרחוני
ולמה הזכיר ראיית פני המלאך · כדי שייתירא
ויאמר ראה מלאכים ונוצל איני יכול לו מעתה ·
ותרצני נתפייסת לי · רצון · אפייוסו כל וכל
רצון שבמקרא לשון פיוס · כי לא לרצון יהיה
לכם · הקרבנות באים לפייס ולרצות · וכן שפ׳
שפתי צדיק ידעון רצון · יודעות לפייס ולרצ׳ ·
ברכתי · מנחתי · מנחה זו הבאה על ראיית
פנים · ולפרקים אינה באה אלא לשאלת שלום ·
וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב
את פרעה · עשו אתי ברכה דסנחריב · לשאול
לו שלום דתרגו׳ מלקק · חמת טולה ברכת שלום
הם · ובלעז שלודיר · אף זו קח נא ברכתי ·· ·
מון שלוד · אשר הובאת לך · לא טרחת בזה

ומדרש יו...
עשו להוש...
עמידו ש...
ונעשו ש...
שעה וכ...
היה בן כ...
נפל על צ...

ואני יגעתי להגיעה עד שבאות לידך · חנני ·
אלהים · נון ראשונה מדגשת · שהיא מלא'
משמשת במקום שני נונין שהיה לו לכתוב
חנני שאין חנן בלא שתי נונין והשלישי לשימוש
לשימוש · כמו כי זכרני עשאני · וכי יש לי כל ·
כל ספקי · ועשו דיבור לשון גאוה יש לי רב ·
יותר מכדי צורכי ; נסעה · כמו שמעה תפלתי ·
שלחה השער שהוא כמו שלח · אף נסעה כמו
נסע והנון יסוד בתיבה · ותרגו' טול ונהך ·
עשו אומר ליעקב נסע מכאן ונלך · ואלכה לנגדך ;
טובה אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת
לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך · כשוה לך ;
והצאן והבקר עלות עלי · מוטלות עלי לנהל לאט ·
עלות · מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק · עול ימ'
ימים וזקן · שתי פרות עלות דפלשתים אינפנט'
אינפנטיירש בל' · ודפקום יום אחד · ואם ידפקום
יום אחד לייגעם במרוצה בדרך כמו קול דודי ·
דופק · דופק · עקש בדלתי ; יעבר נא אדוני ;
אל נא תאריך ימי מהלכך עבור בפני דרכך · ואני
אם תרחק · אתנהלה · אתנהל · והה' יתירה
כמו ארדה אשמעה · לאטי · לאט שלי · הלמד
מן היסוד ואינה משמשת לאטי אתנהל נחת
שלי · לרגל המלאכה · לפי צורך · הליכת רגלי המ'
המלאכה המוטלת עלי ולפני להוליך · ורגל הי'
הילדים · לפי רגליהן שהן יכולין לילך ; עד אשר
אבא אל אדני לא היה דעתו לילך אלא עד סוכות ·
ואמ' לו שילך עד שעיר · אמ' אם יש בדעתו
לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו להרחיקנו
את הדרך ולא הלך · ואימתי ילך בימי מלך המש'
המשיח ועלו מושיעים וגו' לשפוט את הר עשו ;
ומדרשי אגד' יש לפרשה זו רבים ; וישב ביום
ההוא עשו · וארבע מאות איש שהיו עמו נש'
נשמטו מאצלו אחד אחר והיכן פרע להם הק'
בימי דוד ולא נשאר כי אם ארבע מאות נער
אשר רכבו על הגמלים ; ויבן לו בית · שהיה
שם י"ח חודש קיץ וחורף וקיץ · קיץ סוכות ;
בית חורף קיץ סוכות ; שלם · שלם בגופו ·
שנתרפא מצלעתו · שלם בממונו · לא חסר
כלום מכל אותו דורון · שלם בתורתו · לא שכח
תלמודו בבית לבן · עיר שכם כמו לעיר שכם ;
כמו עד בואנה בית לחם · לבית לחם · כבואו מפדן
ארם כאדם האומר לחבירו ויצא פלוני מכן שנ'

אדיות וכא שלם אף כאן ויבא יעקב שלם מלבן
ומעשו שנזדווג לו בדרך ; מאה קשיטה · מעות ·
אמ' ר' עקיב' כשהלכתי למדינת הים היו קורין
למעה קשיטה ; ויקרא לו אלהי ישר' · לא שהמזבח
קרוי אלהי ישר' אלא על שם שהיה הק' עמו והצילו
קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של
מקום נזכר בקריאת השם כלומ' מי שהוא אל
הוא הק' הוא לאלהים לי ששמי ישר' וכן מצינו
במשה ויקרא שמו יי' נסי · לא שהמזבח קרוי
יי' אלא על שם הנס להיות שבחו של מקום יי'
הוא נסי · ורבותי' דרשו שהק' קרא לו ליעקב אל ;
דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקי' לכמה
טעמים ואני ליישב פשוטו ושמושו של מקרא ·
באתי ; בת לאה · ולא בת יעקב · אלא על שם
יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יוצאנית ·
כמו אמה ותצא לאה לקראתו ; וישכב אותה ;
כדרכה · ויענה · שלא כדרכה ; וידבר על לב הנער ·
דברים המתיישבים על הלב אביך בחלקת שדה
קטנה ראי כמה ממון בזבז מאה קשיטה · ואני
אשאך ותקני כל העיר ושדותיה ; וכן לא יעשה ;
לענות את הבתולות גדרו עצמן על ידי המבול מן
העריות ; חשקה נפשו · חפצה נפשו ; מוהר ·
כתובה ; במרמה · בחכמה · אשר טמא · הכתו'
מעיד שלא היה רמייה שהרי טמא את דינ' אחותם ;
חרפה הוא לנו · שמץ הוא אצלנו · הכי לחרף ·
את חבירו אומ' לו ערל אתה או בן ערל אתה · חרפה
בכל מקום גרוני דישטרביר בל' ; נאות לכם ;
נתרצה לכם · והרבה יש בפרשה זו · וכיהוידע
ויאותו · הכהנים · המול · להיות נימול · אין להמול
לשון לפעל · אלא להפעל ; ונתנו את בנותינו ;
נון שניה של ונתנו דגשת לפי שהיא משמשת
שני נונין ונתננו שאין תיבה בלא שני נונין ;
והשלישית משמשת · ואת בנותיכם נקח לנו ;
אתה מוצא בתנאי שאמ' חמור ליעקב ובנ'
ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות
בבני יעקב ליקח בנות שכם אשר יבחרו להם וב'
ובנותיהם יתנו להם לפי רצונם · ונתנו בנותינו ;
לפי רצונינו · ואת בנותיכם נקח · ככל אשר
נחפוץ וכשדברו חמור ושכם בנו של יושבי עירם
הפכו הדברים ואמרו להם את בנותם נקח · בכל
אשר נבחר · ואת בנותינו נתן לפי רצונינו כדי
לרצותם שיאותו להמול ; שלמים הם אתנו ;

לשלום ובלב שלם · והארץ הנה רחבת ידים · כאדם
שידו רחבה ופתוחה · כלומ׳ לא תפסידו כלום בדבר
שהארץ רחבת ידים פרגמטיא הרבה לבאן ואין
לה קונין ·· בהמול · בהיות נמול ; אך נאותה להם
דבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו ; שני בני יעקב
שמעון ולוי · בנו היו ואעפיכן נהגו עצמן כשמעו׳
ולוי כשאר אנשים שאינן בנין שלא נטלו עצה
הימנו · אחי דינה · לפי שמסרו נפשם עליה
נקראו אחיה · ויבאו על העיר בטח · שהיו
כואבים · ומדר׳ אגד׳ · בטחו בכחו של זקן ·· על
החללים · לפשט את החללים ; חילם · ממונם ·
וכן עשה לי את החיל הזה · ויתר עשה חיל · ועשו
לאחרים חילם ; שבו · לש׳ שביה ; עכרתם אותי ·
לש׳ מים עכורים · אין דעתי עכשיו צלולה · ומדרש
אגד׳ צלולה היתה החבית ועכרתם אותה · אסור
היה ביד כנעני שיפלו ביד בני אלא שהיו אומר
עד אשר תפרה ונחלת ולפיכך היו שותקין · מתי
מספר · אנשים מועטים ; הכזונה יעשה · הפקר ·
את אחותינו · את אחותנו ; קום עלה בית אל · לפי
שאיחרת נדריך ונתרשלת באה לך זאת מבתך ;
באחותנו כזונה בחוקותו · ובכבשה ויששכר חמור שנ׳ ·
קום עלה בית אל · אמ׳ לו הק׳ ליעקב מהולך טרשיא אקיש עלה
וכן אמ׳ לו הק׳ יעקב שכחת נדריך · פי׳ הערוך כלשון ערבי
קורין לחרש טרשא · והנפה מהולתא · וכן אמ׳ לו הק׳ הנפה
שחורשה ואין הקמח יורד · אקיש עלה · הכה עליה בכח כ׳
בטבעת של ברזל שכן מנהג הערביים כשמסלתין הסולת
יש להן באצבעות עדרות טבעות ומכין בהן הנפה ומכוון וה׳
ומכין ויורד הקמח לפי שנתיישן ופרע את נדרו שאמ׳
כל אשר תתן לי עשר אעשרנו אמ׳ לו הק׳ הנפה שלך חרשה
הכה אותה ויפול הסולת · כלומ׳ שלם נדריך ; תוספת ··
אלהי הנכר · שיש בידכם מן השלל של שכם ·
והטהרו · מע״ז · והחליפו שמלותיכם · שמא יש
בידכם כסות של ע״ז ; תחת האלה · מין אילן סרק ·
הוא · עם שכם · אצל שכם ; חתת אלהים · פחד
אלהים · כב׳ רב׳ ויבא יעקב לוזה ··

ומה נקרא שמה לוז · לוז היה עומד על פתח המערה והיה
חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך המערה לעיר הה׳
השומרים איש יוצא מן העיר ··
תוספת ··
ויקרא למקום אל בית אל · הק׳ בבית אל נגלו שכינה
שם · יש תיבה חסירה בית המשמשת בראשה ·
כמו בית מנחם וגו׳ · וכן הרבה · שבי אלמנה בית
אביך · נגלו אליו · בהרבה מקומות יש אלהות
שהוא לש׳ משפט ומרות טכר בלשון רבים אבל ·
אחר מכל שאר השמות לא תמצאו בלש׳ רבים ·
ותמת דבורה · מה ענין דבורה בביאת יעקב ;
אלא לפי שאמרה רבקה ושלחתי ולקחתיך משם ·
שלחה דבורה אצלו לקחתו ולצאת משם · מדרש׳
ר׳ משה דרשן ומדרשיה · מתחת לבית אל ;
העיר יושבת בהר והיא נקברה ברגל · תחת האלון ·
כשיפלו טורא מישרא · שהיה המישור מלמעלה
בשיפוע ההר והקבורה למטה · ומישור של בית אל
קורין אלון · ומדר׳ אגד׳ שם נתבשר באבל שני
שהוגד לו על אמו שמתה · ואלון בלשון יונ׳
אחר והעלים הכת׳ את יום מיתתה שלא יקללו
הבריות כרס שיצא ממנו עשו ; עוד · פעם שנית במקום
הזה אחד בלכתו ואחד בשובו · ויברך אותו · ברכת
אבלים ; אני אל שדי · שאני כדי לברך שהברכות
שלי · פרה ורבה · על שם שעדיין לא נולד בנימין · ואעפ׳
שכבר נתעברה ממנו · גוי · בנימין · גוים · מנשה ·
ואפרים שעתידין לצאת מיוסף והם במנין הש׳
השבטים · ומלכים מחלציך יצאו · אילו שאול ·
ואיש בושת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולד ;
לא יקרא שמך יעקב · לשו׳ אדם הבא במעקבה ו
ובמארב כי אם לשון שר ונגיד ; במקום אשר דבר
אתו · איני יודע מה מלמדנו ; כברת ארץ · מנחם
פי׳ לשו׳ כביר ורבוי מהלך רב · ומדר׳ אגד׳ בזמן ש
שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי הסתיו עבר
ושרב׳ השרב לא בא · ואין זה פשוט המקרא שהרי
בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ · ואומ׳ אני

שהוא שם מדת קרקע כגון מהלך פרסה או יותר׳
כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת השדה׳ כן מהלך
אדם נתון שם מדה כברת ארץ; כי גם זה בן׳
נוסף לך על יוסף׳ ורבותי׳ דרשו עם כל שבט נול׳
תיומה ועם בנימין נולדה תיומה יתירה; בן אוני׳
בן צערי׳ בנימין׳ נראה בעיני׳ לפי שהוא נולד
לבדו בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם
נהרים כמו שנ׳ בנגב בארץ כנען׳ הלוך ונסוע
הנגבה׳ ויעלו בנגב׳ בנימין׳ בן ימין לשון תימן
וימין אותה כראותם׳ ולפיכך הוא מלא׳ ד״א בנימין׳
בן הימים׳ שנולד לעת זקנתו ושנים הם באחר׳
נכתבין כגון לקץ הימין׳ לקץ הימים ולפיכך
הוא; בשכון ישר׳ בארץ ההיא׳ עד שלא בא לחברון מלא:
אירעהו כל אלה; וישכב את בלהה׳ מתוך שבי׳
שבלבל משכבה מעלה עליו כאילו שכבה׳ ולמה
בלבל וחילל יצועו כשמתה רחל נטל יעקב מט׳
מיטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר
האהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון
אמו אמ׳ אם אחות אמה היתה צרתה׳ שפחת
אחות אמה תהא צרת אמא׳ ויהיו בני יעקב
שנים עשר׳ מתחיל לענין ראשון׳ משנולד
בנימין נשלמה המטה ומעתה ראוין להמנות
ומנאן׳ ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכולן
שוין וכולם צדיקים שלא חטא ראובן בכור
יעקב שאפילו בשעת הקללה קראו בכור׳ בכור
לעבודה בכור למנין בכור לנחלה ולא נתנה
בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני
שבטים; ממרא׳ קרית הארבע׳ ~~שם השמ׳~~
ממרא שם המישור׳ קרית ארבע׳ אל מישור של
קרית ארבע׳ ואם תאמר היה לו לכתוב ממרא׳
הקרית ארבע׳ כן דרך המקרא בכל דבר שתחלתו
כשל כגון זה וכגון בית לחם׳ ביתאל׳ אבי עזר
אם הוצרך להטיל בו ה״א נותנה בראש תיבה
השניה׳ בית הלחמי׳ בעפרת אבי העזרי׳ כ׳
בנה חיאל בית האלי׳ ויגוע יצחק וגו׳:

אין מוקדם ומאוחר בתורה׳ מכירתו של יוסף
קדמה למיתתו של יצחק י״ב שנה׳ שהרי יצחק
מת בשנת ק״כ ליעקב שנ׳ ויצחק בן ששים
שנה בלדת אותם צא מהם ששים ממאה וש׳
ושמונים נשארו מאה ועשרים ויוסף נמכר
בן י״ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמונה
ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך י״ד שנה
בבית עבר הרי שמונים פחות שלש י״ד עבד באשה
ובסוף י״ד נולד יוסף׳ שנ׳ ויהי כאשר ילדה רחל
את יוסף וגו׳ הרי צ״א ו״ג ו״ז עד שלא נמכר הרי
ק״ח׳ עוד הוא מפורש מן המקרא משנמכר כ״ו
עד שבא יעקב למצרים עשרים ושתים שנה
שנ׳ ויוסף בן שלשים שנה וגו׳ ושבע שני שובע
ושנתים רעב הרי כ״ב וכת׳ ימי שני מגורי שלשי׳
ומאות שנה נמצא יעקב במכירתו של יוסף בן
מאה ושמונה שנה; עדה בת אילון׳ היא בשמת
בת אילון׳ ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטר׳
לע״ז בשמים׳ אהליבמה׳ היא יהודית אדום
רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע״ז
כדי להטעות את אביו׳ בשמת בת ישמעאל׳
ולהלן קורא לה מחלת׳ מצאתי בהג׳ מדרש׳
ש׳ ספר שמואל שלשה שמוחלין להן כל עונותיהן
גר כשנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה
ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת׳ שנמחלו
לו עונותיו׳ אחות נביות׳ על שם שהוא השיא׳
לו משמתו ישמעאל׳ ואהליבמה ילדה וגו׳ קרח
זה ממזר היה ובנו היה של אליפז וב׳ שבא על
אשת אביו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז׳
בסוף הענין׳ וילך אל ארץ׳ לגור באשר
ימצא׳ ולא יכל ארץ מגוריהם׳ להספיק
מרעה לבהמות שלהם׳ ומדר׳ אגד׳ מפני יעקב
אחיו׳ מפני שטר חוב של גזרת כי גר יהיה
זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמ׳ אלך לי מכאן
אין לי חלק לא במתנה שניתנה לו הארץ הזאת
ולא בפרעון השטר׳ ומפני הכושה אשר מכר

בת ענה בת צבעון׳ אם בת ענה לא היתה בת צבעון
ענה בנו של צבעון היה שנא׳ ואלה בני צבעון ואיה
וענה ובא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליב׳
ממו שניהם והודיעך הכת׳ שכולם בני ממזרות היו

בכורתו ׳ ואלה תולדות עשו׳ התולדות
שהולידו בניו משהלך לשעיר ׳ ותמנע פלגש ׳
להודיע גדולתו של אברהם אבינו ׳ תמנע זו
בת אלופים הייתה שנ׳ ואחות לוטן תמנע׳ ולוטן
מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים אשר יש׳
ישבו בה לפנים ׳ אמרה אינ׳ זוכה לינשא לך
שאותה מזרע אברהם הלואי ואהיה פלגש ׳׳
ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז; בני
אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ותמנע
ועמלק ׳ ובני שעיר לוטן ושובל וגו׳ ואחות לוטן
תמנע ׳ מלמד שבא אליפז על אשתו של שעיר
ויצאתה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית
פלגשו ׳ וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה
עם בני שעיר שהייתה אחותו של לוטן מן
האם ולא מן האב בת אליפז הייתה ~~שבא על אמו~~
~~של לוטן מן האם ולא מן האב בת אליפז הייתה~~
~~שבא על אמו של לוטן ולא בת שעיר~~ ׳׳ אלה
אלופי בני עשו ׳ ראשי משפחות׳ יושבי הארץ ׳
שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ׳ ורבותינו
אמרו בקיאין ביישובה של ארץ ׳ מלא קנה זו
לזיתים ׳ מלא חבל זו לגפנים שהיו טועמים את
העפר ויודעין איזה נטיעה ראויה לה ׳ ואיה
וענה ׳ ו׳ יתירה כמו איה וענה ׳ והרבה יש במקר׳
תת וקדש וצבא מרמס ׳ נרדם ורכב וסוס; הוא
ענה ׳ האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכ׳
וכאן הוא קורא אותו בנו למעלה נא׳ בני שעיר
החרי וגו׳ לוטן ושובל וצבעון וענה ׳ ענה אחיו
של צבעון ׳ וכאן קורא אותו בנו ואלה בני צבעון
ואיה וענה מלמד שבא פ׳ צבעון על אמו והוליד
את ענה נמצא אחיו ובנו ׳ את הימים ׳ פרדים;
הרכיב חמור על סוסיא וילדה פרד והוא היה
ממזר והביא פסולים לעולם ולמה נקרא שמם
ימים שאימתן מוטלת על הבריות ׳ ריאמ׳ ר׳
חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה
לבנה וחייה לא נבדק לכתוב לנו משפחות החורי
אלא מפני תמנע להודיע גדולת של אברהם

כמו שפירשתי למעלה ׳ ואלה המלכים
וגו׳ שמונה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות
עשו בימיהם ואילו הן שאול ואיש בשת דוד
ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט ובימי יורם
בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם
מלך ׳ ובימי שאול כת׳ אין מלך באדום ׳ נצב מלך
היה להם במקום ׳ יובב בן זרח מבצרה ׳ בצרה
מערי מואב היא שנ׳ בעניין משא מואב על קריות
ועל בצרה ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה
ללקות עמהם שנ׳ כי זבח לה׳ בבצרה ׳ המכה את
מדין בשדה מואב ׳ שבא מדין על מואב למלחמ׳
והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדין
שהיו מדיין ומואב מריבין זה עם זה ובימי בלעם
עשו שלום להתקשר על ישר׳ ׳ בת מי זהב׳ מהו
זהב ׳ עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו ׳ ואלה
שמות אלופי עשו ׳ שנקראו על שם מדינותם
לאחר שמת הדר ופסק מהם מלכות ׳ והראשונ׳
הנזכרים למעלה הן שמות תולדותן וכן מפורש
בדברי הימים לאחר שמתו כל המלכים והדר הוא
האחרון ׳ אומ׳ וימת בן הדר ויהיו אלופי אדום
אלוף תמנע וגו׳ מגדיאל הוא רומי ׳׳

חסלת וישלח מיסוד

רבנו שלמה ׳ וזה מיסוד רבנו שמואל׳

וישלח יעקב׳

ויצו אותם לאמר׳ צוה אותם ואמר להם כה
תדברון ׳ והשלוחים לא ידעו מדעין דאגתו של
יעקב עם לבן גרתי ׳ כאשר ידעת במצות אבי
ואמי שלא יחשוב בשבילי ברח ׳ ואחר כמו ואיחר ׳
כמו ואהב את יעקב ׳ כמו ואאהב ׳ וכן ואכל ׳׳
ואמר חסרון אלני של יסוד ׳ באנו אל אחיך
אל עשו ׳ ומצאת חן בעיניו כאשר אומרת
וגם הנה הוא מתוך ששמח בביאתך ובאהבתו
אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו ל
לכבודך ׳׳ זהו עיקר פשוטו ׳ וכן גם
הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ׳׳
ויירא יעקב בלבו שאעפ׳ שהראה לשלוחים

כי לכבודו מתכוין הוא לא האומין שמחשבת
עשו לטובה ולא לרעה · ויעזר · מגזרת עזור את
המדיינים · והוא ותקל גבירתה · מן קלל · ויחץ ·
מן אשר חצה משה · לפלטה · שהיו רחוקים
המחנות זה מזה ואם יראו פורשות יברחו :
המחנה האחת · לשון נקבה הוא כדכת׳ אם
תחנה עלי מחנה · הנשאר · לשו׳ זכר · הרכה
הרכה מיעוט תיבות פעמים זכר פעמים נקבה·
כמו השמש יצא על הארץ · ותך השמש · רוח
סערה עשה דברו · ורוח באה מעבר המדבר ·
ויגע בארבע פינות הבית · אלהי אבי אברהם
ואלהי אבי יצחק · שהבטחתני בלשון זה מיעו׳
מיעותי מבאר שבע ויאמר אני ה׳ אלהי אברהם
אביך וגו׳ ואלהי יצחק · קטנתי מכל · מלהיות
לי החסדים וגו׳ וכן קטן מהכיל את העולה·
ואת השלמים ולפי שעשית לי חסדים ואמת
יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קיימתי עדי
ולא עבדתיך כראוי לכך אני ירא אעפ׳ שהבטחת׳
שאינך את האדם אלא לפי מעשיו כמו שמצינו
בחזקיה שאמ׳ לו הנביא מת אתה ולא תחיה·
ואחר כך בתפלת חזקיהו והוסיף הק׳ על ימיו
חמש עשרה שנה · פן יבא והכני לפי שקטנתי
מכל החסדים כאשר פירשתי · ואתה אמרת ה
היטב איטיב עמך אעפ׳ שאין אתה מחוייב·
לקיים לי הבטחתך שהרי קטנתי וגו׳ אעפי כן
עשה למען כבוד שמך שתתקיים הבטחתך :
כמו שאמ׳ משה להק׳ כשרצה לכלות את ישר׳ ·
ולמה יאמרו מצרים ברעה · ובמקום אחד מבלתי
יכולת ה׳ וגו׳ · וישחטם במדבר וגו׳ ויאמ׳ לו הק׳
סלחתי כדבריך · וינחם ה׳ על הרעה · ובנהם
לפי פשוטו בניהם ממש והיה בהם זכרים·
ורוח תשימו · דרך כבוד הוא למחנות הרכה
זה אחר זה · למי אתה · עבד · והם השיבו
לעבדך ליעקב · מנחה · כמו שפירשתי בבראשי׳ :
כי אמ׳ אכפרה פניו · כן חשב יעקב בלבו · ואין
זה מדברי השלוחים · וגם הנה הוא אחרינו · לפי

שרצה יעקב לברוח בלילה דרך אחרת אם לא
מפני שעכבו המלאך לכך היה מתכוין להטעותו
לעשו שלא יפגשהו · ויקם בלילה ההוא · עתכן
לברוח דרך אחרת ולפיכך עבר הנחל בלילה·
כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום ברח׳
הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב ובלילה כמו
כן ויאמרו אל דוד קומו עברו את המים וגו׳ ·
ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את ה
הירדן עד אור הבוקר עד אחד לא נעדר אשר
לא עבר את הירדן וגו׳ · ודוד בא מחנים ואבשלו׳
עבר את הירדן וגו׳ · מעבר יבק · מעברות המים ·
כדי לברוח · ויותר יעקב לבדו · כלומ׳ שהעביר
כל אשר לו שלא היה עוד לעבור אלא הוא לבדו
ורצה לעבור אחריהם כי לברוח דרך אחרת שלא
יפגשנו עשו נתכוון · ויאבק מלאך עמו שלא
יוכל לברוח ויראה קיום של הק׳ שלא יזיקהו
עשו · כי לא יוכל לו המלאך ורצה לעבור ולברוח
בעל כרחו · ותקע · נבדלה מן הירך כמו פן תקע
נפשי ממך · כי עלה השחר · וכיון שהאיר היום
מעתה יש לילך לדרכיך · הירך · טעמו למעלה
בראש · כי כן שמה · וכן גבר מזה וכן גבל וכשירך
רמק נהפכין להיות פתח קטן וטעמו כמות
ראשונה · ירך יעקב · ירך המשכן · כי אם ברכ׳
ברכתני · שתשלחני מאתך בשלום שלא אהיה
נזוק במה שנתאבקתי עמך · כי עתה עלה
השחר · אז ידע יעקב שהוא מלאך · כי שרית ·
מגזרת כאשר שרה את אלהים · ק׳ כמו יקנה ·
קמת · עשה · עשית · אכל וישר אל מלאך
ויוכל מגזרת שב קם רץ שיאמ׳ ויקם וישב
וירץ · ומה שלקה יעקב ונצלע · לפי שהק׳ה
הבטיחו והוא היה בורח · וכן מצינו בכל ההולכ׳
בדרך שלא ברצון הק׳ אומאינים ללכת שנענשו
במשה כת׳ שלח נא ביד תשלח · ויחר אף ה׳ אלהים
במשה · ולפי הפשט אעפי שאמרו חכמים בכל
מקום חרון אף עשה רושם וכאן מה רושם
יש הלא אהרן אחיך הלוי עתיד הוא להיות לוי

ויאותה כהן ושבטיו הוין יהיה כהן ויאותה לוי ׃
אך לפי הפשט לפי שהיה מתעכב ללכת כדכת׳
והיה בדרך במלון ויפגשהו ויבקש המיתו ׃ וכן
ביונה שנבלע במעי הדגה וכן כבלעם ויחר
אף אלהים כי הולך הוא ׳נעשה חיגר כדכת׳
ותלחץ רגל בלעם ׃ וילך שפי ׃ חיגר ׃ כמו ושופו ׃
עצמותיו ׃ והוא צולע על ירכו ׃ עתה כשהיה
השמש ראוהו צולע על ירכו ׃ כמו ויהי בבקר
והנה היא לאה כי עד עכשיו לא נודע שהיא
לאה ׃ על כן לא יאכלו ׃ לזכרון גבורתו של יעקב
וגם שעשה לו הק׳ שלא מת ׃ עשו יוסף ורחל ׃
לפי הפשט דרך להזכיר את האיש תחילה אבל
למעלה מתוך שאמ׳ לאה וילדיה אומר כמו כן רחל
ויוסף ׃ מי לך כל המחנה של שרים ששילחה ׃
חנני ׃ עד אבא אל אדני שעירה הרחיב
לו את הדרך ׃ ויבא יעקב שלם ׃ אל עיר ששמה
שלם ׃ כמו ותבואה בית לחם ׃ עיר שכם ׃ עיר
של שכם ׃ כמו כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי
היא ׃ כדכת׳ וירא אותה שכם בן חמור החוי ׃
נשיא הארץ ׃ והמפרש שכם שם העיר טועה
הוא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר ירושלים
אלא העיר נזכרת אחרי השם ואפי׳ אם זאת
היא שכם שמא לזכרון גבורת בני יעקב שמו ׃
את שמה שכם כדכת׳ כלוז שנקרא ביתאל וכדכת׳
ויקראו ללשם דן על שם דן אביהם ׃ לזכרון גבורתם
שהרגו אנשי העיר ׃ וכדכת׳ ויהי בונה עיר ויקרא
שם העיר כשם בנו חנוך ׃ קשיטה ׃ מין מטבע
ששמה כן ׃ וגם מי שמפרש שלם ׃ שלם בתורתו
שלם בממונו טועה הוא ׃ לפי הפשט שאין דרך
המקרא לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט
דורון שנתן לעשו הוצרך לכתוב כן ׃ אל אלהי
ישר׳ ׃ שהצילני מלבן ומעשו ׃ כלומ׳ האלהים הוא
אלהי ב׳ יעקב שהצילני מלבן ומעשו ׃ כלו׳ אד׳
האלהים הוא אלהי יעקב ׃ וכמו שקורין שם
אדם אליעזר ׃ שמו אל כמו כן נקרא המזבח
כן וכמו שפירשתי פשוטו ׃ ותצא דינה ׃ כי הוצ׳

לעיר שוה אהלה ויצא משם ונכנסה לעיר ׃
ובני יעקב באו מן השדה ׃ בתוך כך שיצא
חמור לדבר אל יעקב ומצאם וידבר אותם וגו׳ ׃
בנותיכם תתנו ואת בנותינו תקחו לכם ׃ בבני
יעקב ׃ והחיתונים לכבודם לתת ולקחת ׃ אבל
כשסיפרו את הדבר לאנשי עירם אמרו למפרע
לכבוד בני העיר שהם יהיו הלוקחים והנותנים
די לפתותם שישמעו אליהם להמול ׃ וסחרוה ׃
החיית גוחות ׃ וכן מן גאל ׃ גאולני ׃ מן שחט ׃
שחטוהו מן שאל ׃ ישאלוני משפטי צדק ׃ מן
סחר ׃ סחרוהו ׃ מן פעל ׃ יפעלוהו ׃ ונתנו ׃ רגשו
כמו נתנו ׃ פרוש נותן ׃ וכן מצרים נתנו יד ׃
כמו נתנו ׃ ולא איחר ׃ מגזרת לא תאחר שהוא
משקל כבד כמו תשבר ׃ והוא נכבד ׃ וישמעו לו ׃
בהיותם כואבים ׃ לפי דרך ארץ ומשפטו של מקו׳
אז היו כואבים מיום ראשון ושני ׃ ויבאו על העיר
שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם ׃ וכן כל בטח
שבכל מקום על היושבים הוא אומ׳ בין בתורה
בין בנביאים ׃ להבאישני ׃ את ריחי ׃ כמו אשר
הבאשתם את ריחנו ׃ אלהי הנכר ׃ שלקחו בעיר ׃
ויקרא למקום שחוץ לוז שהקים מצבה שם
בבואו מבית אבין ׃ אל בית אל ׃ כי מתחילה נקראת
שם העיר ביתאל ׃ ואולם לוז שם העיר לראשונ׳ ׃
אבל עכשיו קרא שם המקום ביתאל שחוץ לעיר
אשר חלם שם ׃ אל ביתאל ׃ לפי שעד עתה הוא
היה בעירו ׃ אלון בכות ׃ לא נכתב אלא מפני שם
המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש ׃
פנואל ׃ סוכות ׃ אל אלהי ישר׳ ׃ שכם ׃ עירו
של שכם ׃ לוזה ׃ אל ביתאל ׃ אלון בכות ׃
ביתאל השני שאחר וירא ׳ אלהים אל יעקב
עוד ׃ בית לחם ׃ אפרת ׃ מגדל עדר ׃ וירא אלהים
אל יעקב עוד ׃ אחר שנסע מלוז הוא ביתאל ׃
קרא עוד את המקום השני ביתאל כמו שמפרש
והולך ׃ המקום אשר דבר אתו ׃ כמה פעמים
נמצא לשון זה כפשוטו לפי שהיה המקום
באמצע הדרכים ואין שם עיר ׃ כברת ׃ כמו

ירוע כבירים · ואוריד כמור יושבים · לשון הרג׳
ולפי ריבוי ארץ עד אפרת נקבורה בדרך · ותקש ;
כמו ותקשה · כמו ותעו · ותעה · ותכס · ות׳
ותכסה · אל תיראי כי גם זה לך בן · כאשר
התפללתה יוסיף ה׳ לי בן אחר ולא חפץ להודיעך
אלא קיבל תפלתך ולרמז על לכה שבמותה ·
בנימין · בן זקונים · בן ימים · כמו לקץ הימין ·
כמו הימים · היא מצבת קבורת רחל שאמ׳ שמו׳
שמואל לשאול כשהלך ממנו לאחר שמשחו
למלך · למגדל עדר · סמוך לבית לחם היה כדכת׳
בתרי עשר ואתה בית לחם אפרתה וגו׳ וכתיב
בסמוך ואתה מגדל עדר וגו׳ · וישמע ישר׳
לא נכתב זה אלא להודיעך שכשכיל ששמע
יעקב את הדבר אמ׳ לו בשעת ענואתו פחז כמ׳
אל תותר כי עלית משכבי אביך · ויהי בני
יעקב שנים עשר · עתה כשנולד בנימין היו
שנים עשר ועד שסיים כל ענין אותה הפרש׳
הפרשה לא היה רוצה להפסיקה · עשו ויעקב ;
לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבור הקדימו
הכת׳ אבל בקבורת אברהם הקדים הכת׳ יצחק
לישמעאל לפי שהיה בן השפחת · עשו לקח
את נשיו מבנות כנען · המדקדק יתן לב׳
כי בפרשה ראשונה של תולדות יצחק מצא יהודי׳
בת בארי החתי · בשמת בת אילון החתי · מ
מחלת בת ישמעאל · ובפרשה זו לא הוזכר
בת בארי כלל לא שמה ולא שם אמה אבל
וישמעאל אביהן של שתי נשיו הראשונות
הזכרו שהוחלפו שמות הבנות כאשר מצינו
בכאן מקוואות בשמת בת אילון נקראת כאן
עדה בת אילון · ומחלת בת ישמעאל נקראת
כאן בשמת · לכן יש לומר יהודית בת בארי
מתה בלא בנים אבל בת אילון ובת ישמעאל
היו להם בנים המפורשים כאן · ואהליבמה
בת ענה בת צבעון החוי לקח אחריכן אחר
שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני
שעיר החוי ככת׳ לפנינו כי אהליבמה היתה

בת ענה בן ט׳ צבעון בן שעיר החורי וגב׳
תמנע פילגש אליפז כתובה שם בבני שעיר ·
ולפי שאהליבמה אשתו ראשונה אחרונה היתה
לפיכך מזכיר אותה ואת בניה בכל הפרשיות
האילו לבסוף · מפני יעקב אחיו · כי יעקב קנה
את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק לכך
ישב בארץ מגורי אביו · ואלה תולדות עשו ·
בני בניו · כאשר פירשתי באלה תולדות נח ״
ותמנע היתה פילגש ״ ראיתי בשוחר טוב ·
ותמנע מחובר גם לפסוק העליון שכן
בדברי הימים עמו וגעתם וקנז ותמנע ועמלק ;
ואחר כך הוא אומ׳ בבני שעיר ואחות לוטן תמנע ·
דוגמת אחות נביות · אחות אהרן · כמו שפר׳
שפירשתי · ותמנע היתה פילגש · הראשון זכר
מבני אליפז · והשני נקבה · ואחות לוטן תמנע ·
וכמוהו יהושע ועתה חלק את הארץ בנחלה
לתשעת השבטים וחצי שבט המנשה עמו הרא׳
הראובני והגדי · לקחו נחלתם אשר נתן להם משה
בעבר הירדן מזרחה · על כרחך פסוק שני חסר
ממנו כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה השני
כבר לקחו נחלתם לפיכך יש לך לומ׳ כי פסוק זה
שנה על סוף הפסוק שלפ׳ בו וחצי שבט המנש׳ ״
אע״פ שמדברים הפסוקים בשני חצאי שבט ·
מנשה לאחד מהם חולק משה ולשני חולק
יהושע · ויש שאומר מצאתי · פסוק שלישי
בדברי הימים הנמתן במשפחות בני יהונתן בן
שאול · ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז ;
ואחז הוליד את יהועדה · ויהועדה הוליד את
עלמת וגו׳ ואותה פרשה שנית וכפולה בסוף
דה׳ אחד תחילת הפרשה אשר נשנית ובגבעון ישב
וסוף הפרשה אלה בני אצל · וכת׳ ובני מיכה
פיתון ומלך ותחרע · ואחז הוליד וגו׳ בעל כרחך
חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותחרע
ואחז ואחז הוליד אלא שתיבת ואחז הוליד
שנה על פסוק שלמעלה כאילו כתב ובני
מיכה פיתון ומלך ותחרע ואחז ואחז הוליד

וגו' שכך כתו' בפרשה ראשונה : כל אלופים
שבפרשה אשרי עיירות ומשפחות' ואלוף קרח
הנזכר בבני אליפז ' נראה בעיני '' שהוא
תמנע שבבני אליפז הנזכר בדברי הימים שהרי
בבני אהליבמה יש קרח אחר ' יושבי הארץ '
מתחילה ' ובני עשו יירשום ככת' באלה הדברים
וישבו תחתם ' ואיה וענה ' נראה בעיני כך
שאן ובספר ושתו ואעפי שבדברי הימים כת'
איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתו' בתורה
שעץ וחול וגתר ומש ' ובדברי הימים ומשך והא'
והמפרש לו יתירה יש לתמוה מה היה לו לכתוב
ו' יתירה כמה יותר משייר כמו והראיות שמביאין
אינן כי אותן ווי"ן שמביאין אינן יתירות ותשב
תמר ושוממה ' פירשו כמו שני אלמנה בית אבין
כי השיבה הוא כפל לשו' של שוממה ' והרי הוא
כאילו כתב ותשב ברורה ושוממה ' מגערתך אלהי
יעקב נרדם ורכב וסוס ' כך פשו' מגערת אלהי
יעקב חיל שונאיהו חסכו לאשה וגם רכבו וסוסיו
ברכת סוס ורכבו רמה בים' הוא ענה ' שנזכר
בימי משה של שם גבורתו אשר מצא את הימים
הנזכרים או חיות רעות ונחשים ' לפי פשוטו אין
לדקדק יותר ' ואחות לוטן תמנע ' לפי שהיה
גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן ' וכן אחות
נביות ' וכן מרים הנביאה אחות אהרן ' לפני מלך
מלך ; לפני משה שהושיע את ישר' ' כל שרי עם
ושם קורא מלך כי עד דוד ' מימות בוסוסתן ''
אחרי אילו המלכים קרוב לארבעים מלכים נקובי
שמות זה אחר זה ' בת מי זהב ' אינו מדקדק
לפי פשוטו בשמות כל כך ; ואלה שמות אלופי
עשו למשפחותם למקומותם באלופים הללו מזכיר
מקומם של אלופים הנזכרים למעלה בני עשו :
ויש לומר של בסוף עשו אילו האחרונים עיקר
להיות אלופי עיר ועיר דכת' כאן למקומותם בארץ
אחוזתם ' ונראה לדברי שבכל פרשיות בני עשו
ובני שעיר והמלכים אשר מלכו עד סוף הפרשה

כולה ' הנם כתובים בדברי הימים ופרשת אלופי
בני עשו הראשונה אינה נזכרת שם כלל כי אם
אלופי פרשה שניה בלבד ''

חסלת ''

וישלח יעקב מלאכים מיסוד
רבנו שמואל

וזה מיסוד רבנו שלמה זצ'ל '

וישב יעקב ' אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו
בדרך קצרה לפי שלא היו סדורים וחשובים לפרש
היאך נתיישבו וסדר מלחמותם איך הורישו את
החורים פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך
ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני
המקום להאריך בהם ' וכן אתה מוצא בעשר
דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני ' ומשבא
נח האריך בו ' וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קיצר
בהם ומשבא אצל אברהם האריך בו ' משל למרגלית
שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה
עד שמוצא את המרגלית משמצאה הוא משליך
את הצרורות מידו ונוטל את המרגלית' ואלה
תולדות יעקב ' אלה של תולדות יעקב ' אלה ישובי'
ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל יישוב '
סיבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה שנה וגו'
על ידו נתגלגלו וירדו למצרים זהו יישוב
פשוטו של מקרא להיות דבור על אופנו ומדר'
אגדה דורשו הכתו' תלה תולדות יעקב ביוסף
מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב
לא עבד אצל לבן אלא ברחל אמו ושהיה זיו איקונין
של יוסף דומה ליעקב ' וכל מה שאירע ליעקב
אירע ליוסף ' זה נשטן וזה נשטן ' זה אחיו מבק'
להורגו ' וזה אחיו מבקשו להורגו וכן הרבה
בב"ר ' והוא נער ' שהיה עושה מעשה נ' '
שנות מסלסל ומתקן בשערו ממשמש את עיניו
כדי שיהא יפה ' את בני בלהה ' לפי שהיו אחיו
מבזים אותם והוא מקרבן ' דבתם רעה ' כל
לשון דבה ' פרלריץ ' כל מה שהיה יכול לספר

רעה מהם היה מספר · דבה לשו' דובב שפתי
ישנים · את דבתם רעה · כל רעה שהיה רואה
באחיו בני לאה היה מגיד לאביו · היה אומר לו
שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחו'
לקרותם עבדים וחשודים על העריות. ובשלשתן
לקה · וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא א'
אכלוהו חי · ועל דבה שסיפר עליהם שקורין
לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף · ועל העריו'
שסיפר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו' · כי בן
זקונים · שנולד לו לעת זקנתו · אונקלוס תירג'
בר חכים הוא ליה · כל מה שלמד משם ועבר
מסר לו · ד"א שהיה זיו איקונין שלו דומה לו :
פסים · לשון כלי מילת כמו כרפס ותכלת וכמו
וכמו וכתונת הפסים דתמר ואמנון : ומדרש
אגד' פסים על שם צרותיו · פוטיפר' ·
ס' סוחרים · י' ישמעאלים · מ' מדיינים · ולא יכלו
דברו לשלום · מתוך גנותם למדנו שבחם שלא
דברו אחד בפה ואחד בלב · דברו · לדבר עמו ·
מאלמים אלומים · כתרגו' מאסרין איסר' ·
שמרין · וכן נושא אלומותיו · וכמוהו בלשון
משנה והאלומות מכריז · קמה אלומתי · נקפ'
וגם נצבה לעמוד על עמדה בזקיפה · ועל דבריו ·
על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם · ויספר
אל אביו ואל אחיו · לאחר שסיפר אותו לאחיו
חזר וסיפרו לאביו בפניהם : ויגער בו אביו ·
לפי שהיה מטיל שנאה עליו · הבא נבא · והלא
אמך כבר מתה · ולא [illegible] היה יודע שהדבר'
מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו · ורבותינו
אמרו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ·
ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלבבם שלא
יקנאו בו לכך אמ' לו הבא נבא וגו' · כשם שאי
איפשר באמך כן השאר בטל : שמר את
הדבר · היה ממתין מתי יבא · וכן שומר אמו'
אמונים · וכן לא תשמור על חטאתי · לא ת'
תמתין : לרעות את צאן · נקוד על את שהלכו

לרעות עצמן · לשתל יותם ; ויאמר הנני · לשון
ענוה וזריזות · שהיה יודע ששונאין אותו ואעפי'
כן לא נמנע מלילך אליהם ; מעמק חברון · והלא
חברון בהר · שנ' ויעלו בנגב · אלא מעצה עמוק'
של חכמון צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנ'
לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך · ויבא
שכמה · מקום מוכן לפורענות שם קילקלו ה'
השבטים שם ענו · את דינה שם נחלקה מלכו'
בית דוד שנ' וילך רחבעם שכמה וגו' ; וימצאהו
איש · זה גבריאל · שנ' והאיש גבריאל מושני ה'
בשני ; נסעו מזה · הסיעו עצמן מן האחוה :
דותינה · לבקש לך נכלי דתות שימיתוך
בהן · ולפי פשוטו של מקרא מקום הוא ואין ה'
מקרא יוצא מידי פשוטו ; ומשמו של ר' יוסף
כל שמען קרא שמעתי את המעתיק · כעניין הלא אחיך
רועים בשכם לפי שנתיירא יעקב מכנען שהוליכו הצאן ס'
במרעה שם שכם יושר הרגו זכורם את' ליוסף הלא אחיך
רועים בשכם ולשם הרגו כל אנשי העיר ותיראו אתם מן יוש'
יושבי הארץ לך נא ואשלחך אליהם ותראה את שלומם ואת
שלום הצאן ·· תוספת ··
ויתנכלו אותו · נתמלאו נבלים ועמומיות · כמו
אותו · עמו כמו אליו ; ונראה מה יהיו חלומותיו ·
אמ' ר' יצחק פסוק זה אומר דורשני רוח הקודש
אומרת כן · הם אומרים ונהרגהו והכת' מסיים ונר'
דברי מי יקום או שלכם או שלי · ואי איפשר
שיאמרו הם ונראה מה יהיו מכיון שיהרגוהו
בטלו חלומותיו ; לא נכנו נפש · מכת נפש זו היא
מיתה ; למען הציל אותו · רוח הקודש מעידה
על ראובן שלא אמ' זאת אלא להציל אותו שיבוא
הוא ויעלנו משם · אמ' אני בכור וגדול שבכולם
לא יתלה הסרחון אלא בי ; את כתנתו · זה
חלוק · ואת כתנת הפסים · הוא שהוסיף לו ה'
אביו יותר מאחיו ; והבור רק · ממשמע שנ'
והבור רק · ממשמע שנ' והבור רק יודע אני
שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים אין בו אבל

נחמים ושקדים יש בן. ארחת. כתרג' שיירא
של שם הולכי אורח. וגמליהם נושאים וגו' ולמה
פירסם הכת' את משאם. להודיע מתן שכרן של
צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת כי אם
נפט ועטרן ולזה נזדמנו בשמים שלא יזיק
מריח רע. נכאת. כל מיני בשמים הרבה קרוי
נכאת. וכן ויראם את כל בית נכתה. מרקחת
בשמיו ואנקלוס תירג' לשו' שעוה. צרי. שרף. ה
הנטף מעצי הקטף. והוא שרף המונה עם סממני
הקטרת. ולוט. לוטם שמו בלשון משנה ורבותינו
פרשוהו לשון שורש עשב ושמו אישטור זיאוד
בלס [illegible]. מה בצע. כתרג' מה ממון. וכסינו
את דמו. ונעלים את מיתתו. וישמעו. וקבילו
מיניה. וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון
זה וכגון: וישמע יעקב את אביו. נעשה
ונשמע. מתורגם וקביל. וכל שהוא שמיעת
האוזן. כמו וישמעו את קול ה'. מתהלך בגן וכגו'
ורבקה שומעת. וישמע ישו' שמעתי את תלונ'
כולן מתורג' ושמע. שומעת. שמיע קדמי:
ויעברו אנשים מדיינים. זו היא שיירא אחרת
והודיעך הכת' שנמכר פעמים הרבה. וימשכו
בני יעקב את יוסף מן הבור ומכרוהו לישמעאל'
והישמעאלים למדיינים. והמדנים מכרו אותו
אל מצרים. וישב ראובן. וכת' ובמכירתו
לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו.
דא"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל
יצועי אביו: ואנה אני בא. אנה אברח מ
מעברו של אבי. שעיר עזים. דמו דומה לשל
אדם. הכותנת. זה שמה. וכשהיא דבוקה
לתיבה של אחריו כגון כתונת יוסף. כתונת
הפסים. כתנת בד. נקוד כתונת. ויאמר
כתונת בני היא זו. חיה רעה אכלתהו. נצנצה
בו רוח הקודש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר
ולמה לא גלה לו הק' לפי שהחרימו וקיללו את
כל מי שיגלה ושתפוהו הק' עמהם. אבל יצחק
היה יודע שהוא חי אבל אמ' היאך אגלה לו והק'
אינו רוצה לגלותו. ימים רבים. עשרים ושתים
שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים
שנ' יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים
היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני שובע ושתי
של רעב. כמו שנ' (זה) שנתים רעב. ואז בא יעקב
למצרים הרי עשרים ושתים. כנגד עשרים

ושתים שלא קיים יעקב מצות כבוד אב ואם עשרים
שנה שהיה בבית לבן ושתי שנים בשובו מבית
לבן. שנה וחצי בסוכות וששה חדשים בבית אל
וזהו שאמ' ללבן זה לי עשרים שנה בביתך. לי
הן עלי הן סופי ללקות כנגדן. וכל בנותיו. ר'
יהודה אומ' אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט
ונשאום לנשים. ר' נחמיה אומ' כנעניות היו
אלא מהו כל מהו כל בנותיו. כלותיו שאין
אדם נמנע מלקרות לחתנו בנו ולכלתו בתו:
וימאן להתנחם. אין אדם יכול לקבל תנחומים
תנחומים מן החי וסבור שמת שעל המת נגזרה
גזירה להשתכח מן הלב ולא על החי. ארד אל בני.
כמו על בני. הרבה אל משמשין בלשון על אל
שאול ואל בית הדמים. אל הלקח הארון ואל
חמיה ואישה. אבל שאולה. כפשוטו לשו' קבר.
כלומ' כאילו אקבר לא אתנחם כל ימיי. וכמדרשו
גיהנם. סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה
אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני
רואה גיהנם. ויבך אותו אביו. זה יצחק. בוכה
היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל
שהיה יודע שהוא חי: הטבחים. שוחטי בהמו'
המלך. ויהי בעת ההיא. למה נסמכה פרשה
זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף. ללמד שהו'
שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם
אמרו אתה אמרת למוכרו אילו אמרת למוכרו
אילו אמרת להשיבו היינו שומעין לך. ויט מאת
איש עדולמי. נשותף עמו. כנענית תגריא. והיה
בכזיב שם המקום. ואומ' אני על שפסקה מלדת
נקרא כזיב לשו' היו תהיה כמו אכזב. אשר
לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא להודיענו
ובכור רב ראיתי. ותקרא את שמו שלה. פסקה:
ואני גבריאל שמעתי מהרב ר' משה לפי הפשט דרכם של היהודי
שהאיש קורא פעם אחת השם והאשה פעם אחרת לשני וכש'
וכשלשה בני יהודה אלא נזה' כראשון ויקרא שמו ער. יהודה
קרא כן. וכשני נזה' ותקרא. שהאשה קראה שמו אונן כ'
כשבא לשלישי נזה' ותקרא שמו שלה והיה לו ליהודה לקרות
לו השם לכן נזה' והיה בכזיב בלדתה אותו שאילו היה לשם כי
כשילדה היה הוא קורא ולא האשה ושלא יפלא למה לא קרא השם
כתב שלא היה שם כשילדתו:

רע בעיני ה'. כמעשה של אונן. משחית זרעו
שנ' באונן וימת גם אתו. במיתתו של ער מיתתו
של אונן. ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא

ויכחיש יופיה · והקים זרע · הבן יקרא על שם
המת · נשחת ארצה · דש מבפנים וזורה
מבחוץ · כי אמר וגו׳ כלומ׳ דוחה היה אותה
בקש שלא היה ברשעו להשיאה לו · כי אמר
פן ימות · מוחזקת היא שימותו אנשיה · ויעל
על גוזזי צאנו · עולה תמנתה · ובשמשון נא׳
וירד שמשון תמנתה בשיפוע ההר היתה יושב׳
עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן · ותתעלף ״
כסתה פניה שלא יכיר בה · ותשב בפתח עינים
בפתיחת העינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה
ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל ע׳
עינים מצפות לראותו · כי ראתה כי גדל שלה
וגו׳ · לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה
מתאוה להעמיד ממנו בנים ״ ויחשבה
לזונה · לפי שיושבת בפרשת דרכים · כי כסתה
פניה · כשהיתה בביתו היתה צנועה לפיכך
לא חשדה · ויט אליה הדרך · שהיה בה נוטה אל
הדרך אשר היא בו ובלשו׳ לעז דישטוליר · הבה
נא · הכיני עצמך ודעתך לכך · כל הבה נא הזמנה
היא חוץ ממקום שיש לתרגמ׳ בלשו׳ נתינה ואף
אותם של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם · ערבון
משכון · חותמך ופתילך · עזקתך ושושיפך
טבעת שז אותה חותם בה ״ ושמלתך
שאותה מתכסה בה · ותהר לו · גבורים כיוצא
בו · ותקח לה · יהי שלת מה שבידה · פן נהיה לבוז
אקריכם
אם תבקשנה עוד ונספרסם הדבר והוא נבזה ״
כי מה עלי לעשות לאמת את דבריי · הנה שלחתי
את הגדי הזה ואתה לא מצאתה · ולפי שרימה
יהודה את אביו בגדי העזים שהטביל בתונת
יוסף בדמו ורימהו גם הוא בגדי עזים · כמשלש
חדשים · רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי
שלם · ולשון כמשלוש · בהשתלש החדשים
כמו ומשלוה מנות מנות · משלח ידם · וכן תרג׳
אונקלו׳ כתלתות ירחיא · הרה לזנונים · שם דבר
כמו אשה הרה · מעוברת · וכמו ברה כחמה ;
ותשרף · אמ׳ אפרים מקשאה משום של ר׳
מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך
דנוה לשריפה · היא מוצאת · לישרף · והיא ״
שלחה אל חמיה וגו׳ לא רצתה להלבין פניו ולומר
ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו · אמרה
אם יודה יודה מעצמו ואם לאו ישרפוני ולא אלבין
פניו מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש

ולא ילבין פני חבירו ברבים · הכר נא · אין נא ·
אלא לשון בקשה · הכר נא פני בוראך ואל תאבד
שלוש נפשות ; צדקה בדבריה · ממני היא מע׳
מעוברת ורבותינו דרשו שיצאה בת קול ואמרה
ממני ומאותי יצאו הדברים · לפי שהיתה
צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים
ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישר׳ · כי
על כן לא נתתיה לשלה בני · ולא יסף עוד · יש
אומ׳ לא הוסיף · ויש אומ׳ לא פסק · שנשאה
לאשה ; בעת לדתה · וברבקה הוא אומ׳ וימלאו
ימיה ללדת · להלן למלאים וכאן לחסרים ; והנה
תאומים · מלא · ולרבקה תומים חסר · לפי שהאח׳
רשע ואילו שניהם צדיקים · ויתן יד · הוציא
האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני
חזרה והכניסה לתוכה · פרצת · חזקת עליך
חוזק ; אשר על ידו השני · ארבע ידות כתובות
כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו
ויש אומ׳ על ארבעה דברים שלקח · אדרת שנער
ושתי חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון
זהב אחד · כנ״ל ; ויקרא שמו זרח · על שם
זריחת מראית השני ״ ויוסף הורד
מצרימה חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק
בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף
לומר שבשב׳ הורידוהו אחיו מגדולתו ועוד כדי
לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר לתמר לומר
לך מה זו לשם שמים נתכוונה אף זו לשום שמים
נתכוונה שראתה באיצטרולוגין שלה שעתידה
להעמיד בנים ממנו · ואינה יודעת אם ממנה
אם מבתה ״ בסוטה בגמ׳ דמי גדול לנו ביוסף יאל
תיקרי הורד אלא הוריד · שהוריד איצטגנני פרעה מגדולתן ·
מ״ר שמכיון שלא ידעו לפתור החלום והוא ידע״ תוספת :
כי ה׳ אתו · שם שמים שגור בפיו · וכל יש לו ;
לשו׳ קצר חסר אשר ; ולא ידע אתו מאומה · לא
היה נותן לב לכלום · כי אם הלחם · היא אשתו ״
אלא שדיבר בלשון נקייה · ויהי יוסף יפה תואר ·
כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה
ומסלסל בשערו · אמ׳ הק׳ אביך מתאבל והוא
מסלסל בשערו חייך אני מגרה בו את הדוב ·
ותשא אשת אדוניו וגו׳ · ויהי אחר וגו׳ ״
כל מקום שנ׳ אחר סמוך · אחרי · מופלג ״
וחטאתי לאלהים · בני נח נצטוו על העריות ;
לשכב אצלה · אפילו בלא תשמיש · להיות

שוה [illegible] לעולם הבא: ויהי כהיום הזה · כלומ׳
ויהי כאשר הגיע יום שחוק יום איד שלהם
שהלכו כולם לבית ע״ז אומרה אין לה יום הגון
והדיק אל יוסף כהיום הזה אומרה לו לבעלה
היא חולה ואינה יכולה לילך · לעשות מלאכתו
ממש וחד אמ׳ לעשות צרכיו עמה אלא שנראה
לו דמות דיוקנו של אביו כולו כדאית׳ במס׳
סוטה · נפסיקה כעניין הן אדוני לא ידע וגו׳ ר׳
יוס׳ מתיירא אני מאדוני · אומרה לו אהרגנו · אמ׳ לה לא
די שאמנה באסרטיין של רוצחים · פי׳ הערוך אסרטיק:
חבורה לפי העניין · תוספת׳
ראו הביא לנו · לשון קצרה · הביא לנו · ולא פירש
מי הביאו ועל כעלה אומרת כן · עברי · מעבר
הנהר · מכנו שבר · עד בא אדוני · של יוסף: בא
אלי לצחק בי · העבד העברי אשר הבאת לנו ··
ויהי כשמוע אדוניו · בשעת תשמיש אומרה
לו כדברים האלה עשה לי עבדך · עניני תשמיש
כאלה: ויט אליו חסד · שהיה מקובל לכל רואיו לשון
כלה נאה וחסודה שבמשנה: הוא היה עושה ·
כתרג׳ במימריה הוה מתעביד · באשר יי׳ אתו ·
בשביל שיי׳ אתו: אחר הדברים האלה · לפי ש׳
שהרגילה אותה ארורה את הצדיק נפה כולם
לדבר בו הביא הק׳ להם את סרחון של אילו:
שיפנו אליהם ולא אליו · ועוד שתהא הרווחה
לצדיק על ידיהם: חטאו · זה נמצא · צרור
בגלוסקין שלו וזה נמצא זבוב בכפיו פטורין
שלו · אופה · את הפת של המלך · אין לשון
אפייה אלא בפת ובלעז פשטור: ויפקד שר
הטבחים להיות אתם · ויהיו ימים במשמר:
שנים עשר חדש: ויחלמו חלום שניהם · שניהם
חלמו חלום וזהו פשוטו · ומדרשו כל אחד חלם
חלום שניהם שחלם חלומו ואת פתרון חלום
חבירו וזהו שנ׳ וירא שר האופים כי טוב פתר ·
שחלם הפתרון וידע כי טוב פתרון כמו שחלם:
איש כפתרון חלומו · כל אחד חלם חלום הדומה
לו ולפתרון העתיד לבא עליהם: זועפים · עצבים ·
כמו סר וזעף · דעך דב׳ אשמ׳ · שריגים · זמורות
שקורין וויאן בל׳ · והיא כפורחת כראית׳ פורחת:
ואשחט · כתרגומו ועצרית · והרבה יש בלשון
משנה: שלשת ימים הם · סימן הם לך לשלשת
ימים · ויש מדרשי אגדה הרבה: ישא פרעה את
ראשך · לשון חשבון · כשיפקוד שאר עבדיו לשרת

ימנה אותך עמהם · כנך · בסיס שלך ומושבך:
אם זכרתני · הרי אותה עושה עמי חסד · סלי ·
חרי · סלים של נצרים קלופים עשויים חורים
חורים שקורין אובלדש · ובמקומינו יש הרבה
שדרך מוכרי פת כיסנן שקורין אובלדש לתתם
באותם סלים: יום הולדת את פרעה · יום לידתו
וקורין לו יום גינוסיא · ולשון הולדת · לפי שאין
הוולד אלא על ידי אחרים שהחיה מיילדת את
האשה ועל כן היא נקראת מיילדת · וכן ומולד׳
ומולדתייך ביום הולדת · וכן אחרי הוכבס את
הנגע שכיבוסו על ידי אחרים ישא את ראשך
וגו׳ · ימנה עם שאר עבדיו שהיה מונה את הממ׳
המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אילו
בתוכם כמו שאו את ראש · לשון מניין: ולא זכר
שר המשקים · בו ביום · וישכחהו · לאחריכן ··
מפני שתלה יוסף בו לזוכרו הוזקק להיות אסור
עד שתי שנים · שנ׳ אשרי הגבר אשר שם יי׳ מ
מבטחו · ולא פנה אל רהבים · ולא בטח על מצרים
הקרויים רהב · שנ׳ לריות
קריותו רהב ··
חסלת׳ וישב יעקב מיסוד רבנו שלמה ת״נ״ב ··
וזה מיסוד רבנו שמואל ת״נ״ב ··
וישב יעקב · עשו לקח אל ארץ אחרת
מפני יעקב אחיו · אבל יעקב
ישב אצל אביו בארץ מגורי כי לו משפט הבכ׳
הבכורה · אלה תולדות יעקב · ישכילו ויבינו
אוהבי שכל מה שלימדונו רבותינו כי אין מקר׳
יוצא מידי פשוטו · אף כי עיקרה של תורה
באת ללמדנו ולהודיענו ברמיזת הפשט וההגדות
וההלכות והדינין על ידי אריכות הלשון ועל
ידי שלשים ושתים מידות של ר׳ אליעזר בנו
של ר׳ יוסי הגלילי ועל ידי שלש עשרה מידות
של ר׳ ישמעאל · והראשונים מתוך חסידותם
נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר
ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא
ולפי שאמרו חכמים אל תרבו בניכם בהגיון:
וגם אמרו העוסק במקרא מדה ואינה מדה
העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו ומתוך
כך לא הורגלו כל כך בפשוטו של מקראות ··
וכדאמ׳ במסכת שבת הוינא בר תמני סרי שני׳
שנין וגרסית כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין
מקרא יוצא מידי פשוטו ··

לו בחלום שהיא פורחת ואחר הפרח עולה
נצה עושה סודר אשפניטר בלע׳ ואחרך
הבשיל והיו כמו פורחת אפיקת לבלבו
[illegible]

וגם רבנו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה
שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש
פשוטו של מקרא · ואני שמואל בר מאיר
חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו
היה לו פנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים
לפי הפשטות המתחדשים בכל יום ·· ועתה
יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים אלה
תולדות יעקב · אלה מקריות ומאורעות שאירעו
ליעקב · אלה מקריות · והנה זה הבל הוא · כי
כל אלה תולדות האמור בתורה ובכתובים יש
מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפ'
שמפרשים מי בניו · כאשר פירשתי באלה תולדות
נח · למעלה בפרשת בראשית כת' ויהי נח בן
חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת
יפת · ואחריכן מפרש כי העולם חטאו ונח מצא
חן · ואחריכן מפרש אלה תולדות נח בני בניו הואיל
כי שלשה בנים היו לו וצוה הק' להכניסם בתיבה
יב' חדש ובצאתם ויולדו להם בנים אחרי המבול
עד שעלים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות
כדכת' מאלה נפרדו וגו' · וכן בעשו פרשה ראשונ'
מפרש בני עשו שנולדו לו במקום אביו ואחריכן
וילך אל ארץ וגו' וישב לו בהר שעיר וכל פרשה
וכת' אלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר :
וכל פרשה שנייה זאת בבני עשו · וכשם שמצינו
בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם
שהלך אל ארץ מפני יעקב ובני בניו נולדו בהר
שעיר · כן ביעקב למעלה כת' ויהיו בני יעקב
שנים עשר וגו' ומפרש לבסוף אלה בני יעקב אשר
יולד לו בפדן ארם ויבא אל יצחק אביו וגו' הרי פי'
בניו של יעקב והיכן נולדו כאשר עשה בבני עשו :
ועתה כותב אלה תולדות יעקב · בני בניו שהיו ע'
שבעים והיאך נולדו כיצד יוסף בן שבע עשרה
שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת
אחיו והיו לו בנים בכזיב · ובשבילם שלה ופרץ
וזרח ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולד
לו במצרים מנשה ואפרים ושלח יוסף בשביל ·
אביו וביתו עד שהיו שבעים וכל זה היה צריך
משה רבנו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים
נפש ירדו אבותיך וגו' · בן שבע עשרה שנה :
להודיעך כי עשרים ושתים שנה נעלם מאביו
יעקב שהרי בן שלשים שנה היה כשעמד לפני
פרעה ושבע שני השובע ושני שנים של רעב
ואז

ואז בא אביו כדכת' ועוד חמש שנים אשר אין ·
חריש וקציר · היה רועה את אחיו בצאן · בני
לאה לפי דרך ארץ קורא אחיו ולא בני השפחות :
והוא נער את בני בלהה וגו' נערותו וגידולו ·
ומשתאיו היו עם בני בלהה ובני זלפה ומתוך כך
התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו · את אחיו :
עם אחיו רועה · ובשמחתו נערותו היה גדל ·
מהם וגדל עם בני השפחות ולא עמהם · כמו ·
נער · כדכת' כי נער ישר' וכת' יקומו נא הנערים
וישחקו לפנינו · הולך ומונה כל מיני עניינים
שגרמו לשנוא אותו · וגם ויבא יוסף דבתם רעה ·
את דבתם של אחיו רעה · כמדר' אגד' לפי פרוש'
שאמ' לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל
אנו מכבדם ואנו רגיל אצלם · משטמם
אחריהם לא עמדו על השקר · וישר' אהבו ג' זה
גם הקנאה · בן זקונים · כי אחרון היה לא בנים
אבל בנימין לא נולד אחריכן עד זמן מרובה והול'
קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל ל'
לאהבו · פסים · מעיל · ועל דבריו · ויבא יוסף ·
את דבתם רעה · מה החלום הזה וגו' אפילו היתה
אמו קיימת היה אומר להוכיחו · ואביו שמר
את הדבר · מה צריך לכתוב זה · אלא כשבאה לו
את הבשורה ולא האמין לבניו שהוא חי וירא ישר'
את העגלות אשר שלח פרעה כי לא נשלחו כי אם
על פי המלך כמו שכת' שם עגלות על פי פרעה
אז האמין על ידי החלומות שהוכיחו שסופו
להיות מושל · ועגלות הללו על ידי מלכות וממשל'
באים · ומתוך כך אמ' רב עוד יוסף בני חי · כי
תימה גדולה היה היה היאך האמין אחרי שראה
כתנתו מלאה דם כמו שנחרד יצחק על יעקב
בשביל שמצא שיער בחלקת צואריו : הלא אחיך
רועים בשכם · במקום סכנה שהרגו אנשי המקו' :
זה שמעתי מר' יוסף קרא חבירנו והנאה לי :
ויבא שכמה ולא מצאם · וימצאהו איש והנה ·
תועה וגו' להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה שלא
רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם אלא בק'
בקשם עד שמצאם ואעפ"י שהיה יודע שמתקנ'
שמתקנאים בו לו אביו והשיבנו דבר · בדתן · הלך ובקשם כמו שאמ'
לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים היא נזכרת :
ויתנכלו אותו · נתמלאו נכליות וערמומיות
עליו כמו וארור נוכל · בנכליהם אשר נכלו · הלזה :
כל הלזה כשרואים אותו מרחוק וכן מי האיש ·

הלזה · על כל אכלהזה · פשט · כל כמו המן
הרעהזה כשהוא בקרוב · לכן ונהרגהו · לשון
הזמנת בני אדם · וכן לכן ונמכרנו לישמעאלים ·
וכן הכה נא · הכה נתחכמה · וכן ראה אנכי ·
נותן לפניכם היום · ויצלהו מידם · שלא
נהרג · השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר
מקום שאין בני אדם מצויין שם וימות מאליו ;
למען הציל · הפסוק מעיד על ראובן כי להצילו
נתכוון כמו שמוכיח סופו · את כתונת הפסים ·
לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמה תחילה
השנאה · וזה אינו · אלא לפי שהוא אומ' לפנינו
וישלחו את כתונת הפסים להטעותו שיחשוב
בלבו כי חיה רעה אכלתהו · כמו שאמ' ויכירה
ויאמר כתונת בני לכך הוא מזכירה כאן · ואין בו
מים · שאם היה בו מים לא היו משליכין אותו
שם שאם כן היו מטביעין אותו וממיתין אותו
בידים והם אמרו ויד אל תשלחו בו · וידינו אל
תהיה בו לגרום לו מיתה · ויעברו אנשים מדיינים ;
לפי שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו ·
קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם ומתחינים
היו לישמעאלים שיבאו וקודם שבאו הישמעא'
עברו אנשים מדיינים אחרים דרך שם וראוהו
בבור ומשכוהו ומכרוהו המדיינים לישמעאלים
ויש לומר שהאחים לא ידעו · ואעפ"י אשר כתב
אשר מכרתם אותי מצרימה י"ל שהגורמת מעשיהם
סייעה במכירתו ·· זה נ"ל לפי שהלך דרך
פשוטו של מקרא · כי ויעברו אנשים מדיינים
משמע על ידי מקרא והם מכרוהו לישמעאלים ;
ואף אם באותה לומר וימכרו יוסף לישמעאלים
כי אחיו מכרוהו אם כן צריך לומר שהם צוו ·
למדייני' סוחרים למושכו מן הבור ואחר כן מכרוהו
לישמעאלי' · אנה אני בא · למה באתי אל ·
הבור ; וישלחו · על ידי בני אדם שלא יכירו מי
השולחים אלא שאמרו זאת מצאנו · כי ארד ;
לא אנחם אלא ארד על בני אבל שאלה · ויבך
אותו אביו · כלומ' זמן מרובה · ולפי שהוא מיותר
דרשו חכמים אביו יצחק · אף כי היה יודע
שלא נהרג ·· והמדיינים מכרו אותו אל מצרי'
מצרים · מדן ומדין וישמעאלים אחים היו

ומדן וישמעאלי' אחד הם לפי הפשט · לכך הוא
אומ' כי מדנים מכרוהו וישמעא' הורידוהו שמה
כי שניהם אחד הם לפי הפשט · כנעני · כתרג'
תגרין · כמו כנעניה נכבדי ארץ כנען בידו מאזני
מרמה · כי מכבות כנען היו נזהרים · והיה
בכזיב · יהודה ושם שלה לו כן · כי לא לו יהיה
הזרע · ומפקידים היו בכך · גם אותו · דרשו
חכמ' כי כשם כזה מת ער שהיה משחית זרעו
שלא תתעבר ותכחיש יופיה · יתן זרע · חטף
קמץ · שכל תיבת מלא פום שטעמה באות
אחרונה ותיבה הסמוכה לה טעמ' באות ראשונ'
הרי הם כמוקף והמלא פום נהפך לחטף קמץ ;
וכן ארך אפים וגדול חסד · ואם שלש אלה
לא יעשה לה · אבל את שלש השנים מלא פום
הוא · ותכבס ראשה בעשף · שאין זה דרך א'
אלמנות · ותתעלף כסתה פניה שלא יכירנה יהודה ;
בפתח עינים · בשער של פרשת דרכים שהכל
עוברים ורואים לשניים דרך שם · והמפרשים שם
עיר שושה · שהרי כתוב למטה היא בעינים
ואילו היה שם עיר היה לו לומר בעינים הכיתה
חטף שלא מצינו שיאמר בבית אל בירחו כי
בירושלים · כי כסתה פניה · עכשיו לפי הפשט
כדכת' ותתעלף · עד שלחך · רפי שתשלח שלוחך
שיבוא הגדי · וגם יש רגיל לומר לשו' רפי כשליחו
דוגן כדכת' מנחה היא שלוחה · אנכי שלחתי א'
את הגדי · חותמך · טבעתך · פתילך · אזור · ומ'
ומטך · שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינן
מלבוש · הקדשה · מיועדת ומזומנת לכל ביאה ;
כדכת' וגם קדש היה בארץ · ולא תהיה קדשה
מבנות ישר' · תקח לה · מה שבידה · כי לא אשלח
עוד אליה פן נהיה לבוז לחזר אחר הקדשה ;
זנתה תמר כלתך · ואם תאמר מי יודע אם
אמת שזינתה תדע שהרי גם הרה היא בכך ·
ותשרף · לפי הפשט כך היא מנהג מאחר
שזקוקה ליבם · היא מוצאת לאחר שהוציאוה
שלחה הענין ושדין לא רצתה לגלות אלא ·
לאיש אשר אלה לו · צדקה ממני · יותר ממני ;
שאני נתתיה לשלה בית אביה עד יגדל שלה
הזה השלימה תנאי שנתתיה אבל אני לא הש'

יה השלמתי לה תנאי שהתנתיה לה כי לא נטמה
לשלה כני · וכן על צדקו נפשו מאלהים · יותר
מאלהים · וכן כשאול ויאמר אל דוד צדיק אתה
ממני יותר ממני · לא יסף · לא הוסיף · שאם
אותה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף
עוד לדעתה · זרח · בשביל הטע שהוא אדום
וזרח לשון אדמומית הוא כרכת והצרעת זורחה
במצחו וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום
הוא · וכת' ויהי בבקר על המים ויראו מואב והשמש זרחה
מנגד את המים אדומים כדם · וכן כנביא טעין
כהמוכר את הספינה · האו שומשין סומקתי
הוא והאי דלא סמקא אלא כפנין ורמשה משו'
דטהורין לא בריין בשביל מאור היום הגדול ··
שר הטבחים · על ידו נדונין הנרצחי והאסורי'
בבית הסוהר שלו · ולא ידע אתו מאומה כבית
כי אם הלחם אשר הוא אוכל · לא היה מעיין ·
ומבין כלל בכל צרכי ביתו מהיכן בא לו עד שעה
שרואה את מאכלו על השולחן ואוכלו ·· כל ·
מיני מאכל קורא אותו לחם כרכת עבד לחם רב ·
וכן כי לפני לחמי אנחתי תבא · מאכלי · לא ידע
אתו : מכל צרכי ביתו לא היה רואה שעת אכלו :
ולא חשך ממני · מלהיות שליט על הכל. כי אם
אותך · להיות עמה · נזהר היה אף לה' להתייחד
עמה עד שאירע מעשה שנשאר יחידי בעל ·
כרחו לעשות מלאכת צרכי הבית כדרכו ואו'
ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית · ומדר'
אגד' שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה
על כל גדותיו · ויקרא בקול גדול · לפי שאותם
רחוקים · מפני שאילו לא הרימותי קולי היה
שוכב עמי בעל כרחי · ויפקד שר הטבחים ·
מאתו כל צורכי האסורים שם · ויהיו ימים ·
שנה שלימה כרכת ימים תהיה גאולתו · וכן
ימים או עשור · איש חלומו · חלום הראוי לפתרו'
הבריאה שהוא עיקר ולא חלום של הבלים · ופותר
אין אותו · כמו ואין פותר אותו וכן ביחזקאל
ושרשים אינו אותם · כפורחות עליתה נצה :
שכן המנהג ויצץ ציץ ויגמול שקדים · ואשתט ·
כתרג' · ישא פרעה את ראשך · כמו שא את
ראש כל עדת: וגו' ימנה אותך פרעה בתוך עבדיו ·

והשיבך · כדי להשיבך על כנך · וכן כת' וישא
את ראש שר המשקים בתוך עבדיו · אבל ·
והשיבך אל מצרים פרעון וישב אותך · כי אם
זכרתני אותך · כלומ' כל כך אני בטוח שתשא
חן · בעיני פרעה שאם תזכרני וגו' ידעתי כי כל
תוכל להוציאני מן הבית הזה שהרי לא פשעתי
כאן כלום כשאר אסורים · וגם לא מן הדין אמשעבד
כי גנוב גנבתי וגו' וגם פה לא עשיתי מאומה
וגו' ואינו חייב לא עבודה ולא בית האסור
להיות אסור כאן ·· כי טוב פתר · נכרין דברי
אמת · סלי חרי · מנוקבים · כמו חורי עפר
וכפים · ואורגים · חורי · לפיכך יכול היה השען
לאכול דרך נקבי אריגת הסל : ישא פרעה את
ראשך · ממש מעליך · וזה אינו נשיאות של ·
חשבון אלא של זקיפת תלייה · ולא זכר שר
המשקים את יוסף מיד בצאתו כמו שביקש
ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך · וישכחהו ··
זמן מרובה אחריכן · עד שעה שקץ עשה ליוסף
נסים והוצרך להזכירו ·· · חסלת וישב
יעקב · מיסוד רבנו שמואל זצ"ל ·· וזה מיסוד
רבנו שלמה זקנו ··

ויהי מקץ · כתרגו' · מסוף · וכן כל לשו' קץ סוף
הוא · על היאר · כל שאר נהרות אינן קרויים יאורי'
חוץ מנילוס · מפני שכל הארץ עשויה יאורים
בידי אדם ונילוס עולה בתוך היאורים ומשקה
אותן · ואין גשמים יורדין במצרים תדיר : יפות
מראה · סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות
יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה · באחו :
אגם · מריסק · כמו ישגא אחו · בב' רב'
ותשענה באחו · אחבה ואחוה בשלום כשעה שהשובע
יפות. וכן הוא אומר ישאו הרים שלום · רב אחא אמ' נשאו
הרים משאותן שלום לעם תוס' ··
ודקות בשר · טינבשו בל' לשו' דק · ותאכלנה · ·
הוא סימן שתהא כל שמחת השובע נשכחת
בימי הרעב · בקנה אחד · בודיל בל' · בריאות ·
שיינש בל' · שדופות · השלידש · שקיפן קורס ·
חבטות · לשון משקוף החובט תמיד על ידי ·
הדלת הומכה עליו · קדים הוא רוח מזרחית
שקורין בישדא · הבריאות שיינש בל' · והנה

חלום · נשלם חלום · שלם והוצרך לפותרים ״
ותפעם רוחו · ומיטרפא רוחיה · מקשקשת כתוב
כפעמון · וכנבוכר נער כת ותתפעם רוחו · לפי
שטס שתי פעמות שכחת החלום והעלמת
פתרונו · חרטומים · הנחרים בטמי של מתים
ששואלין בעצמות · טימי הם עצמות בלשון
ארמי ובלשון משנה בית שהוא מלא טמיין ״
מלא עצמות ; ואין פותר אותו לפרעה · פותרים
היו אותו אבל לא לפרעה שלא היה קולם נכנס
באזנו ולא היה לו קורת רוח בפתרונן שהיו אומ׳
לו שבע בנות אתה קונה · איש כפתרון חלומו ;
חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו ; נער
עברי · ארורין הרשעים שאין טובתן שלימה ;
מזכירו בלשון בזיון · נער · שוטה · ואין ראוי
לגדולה · עברי · אפי׳ לשוננו אינו יודע · עבד ·
ואינו ראוי למלכות ולשררה שכתב בנימוסי מ׳
מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים ;
כבר כ׳ נער שוטה · עברי · שונין אותם שכעבר הנהר שונאים
מצרים · עבד · שכן היה מוכתב נקסדרין של מצרים שאין
מולך ולא לובש לובש כלידרין · מוט העבד כלידריך כלי מ׳
מלחמה · שכן מצינו אני המעתין כ׳ רבה בלעדיך לא ירים
איש את ידו · כלידרין · ואת רגלו ולדרין · פרוש כלומר לא
ירים שום חיל על האויב ולא ילבשו כלי מלחמה כי אם על פיך ;
וזהו על פיך ישק כל עמי · ידריין מן נשק בית היער ;
חלם ״ איש חלומו · כפי החלום וקרוב לענינו ;
השיב על כני פרעה הנזכר למעלה כמו שאמ׳
פרעה קצף על עבדיו · הרי וקרין קצר לא ·
פירש מי השיב לפי שאין דרך לפרש · מי השיב ·
מי שבידו להשיב · והוא פרעה וכן כל דרך
המקראות קצרים על מי שעלין לעשות סותמים
הדבר · מן הבור · מן הסוהר · גומא · וכן כל בור
שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים
קרוי בור פושא כל · ויגלח · מפני כבוד
מלכות · תשמע חלום לפתור אותו · תשמע ·
לשון הבנה והזמנה והאזנה · כמו כי שומע
יוסף · יותר לא תשמע לשונו · אונטנדרא בל ;
בלעדי · אין החכמה שלי כי · אלא אלהים
יענה · יתן עניה בפי לשלום פרעה · דלות ·
כחושות · כמו מדוע דל ככה דאמנון · ורקות

כשר · לשון כל רקין שבמקרא חסירין בשר ·
וכל כחוש ·· צנומות · צנומא בלשון ארמי ·
ארמי הוא סלע · כלומ׳ הרי הן כסלע וכען יבש
בלא לחלוח קשות כסלע · ותרגו׳ כען לקיין · נכן ·
אין בהם אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע ;
שבע שנים · כולן אינן אלא שבע · ואשר שנה
החלום פעמים · לפי שהדבר מזומן כמו שפתר
לו בסוף · ועל השנות החלום וגו׳ · ונשכח כל השבע ·
פתרון ולא נדע כי באו אל קרבנה · נכון מזומן ·
וחמש · כתרג׳ ויזרז · וכן וחמושים · את כל
אכל · שם דבר הוא ונהפך טעמו למעלה ונקוד
בפתח קטן · ואכל שהוא פועל · כמו כל אכל
חלב טעמו למטה בכף ונקוד קמץ · בשבע
שנים הטובות נומ׳ הגיד לפרעה לפי שהוא
סמוך · וכשבע שני רעב נומר הראה את
פרעה · לפי שהוא סמוך · וכשבע שני רעב
נומר הראה את פרעה · לפי שהיה הדבר
מופלג ורחוק נפל בו לשון הראה ולשון מראה
באדם שמראה דבר שעדיין לא עתו · תחת
יד פרעה · ברשותו ובאוצרותיו · והיה האוכל
לפקדון · צבור כשאר פקדון גנוז לקיום הא׳
הארץ · הנמצא כזה · השכח כדין אם נלך
ונבקשנו הנמצא כמותו · הנמצא לשון תמיה
וכן כל הא׳ שבראשו תיבה · ונקודה בחטף
פתח · אין נבון וחכם · אם נבקש נבון וחכם
לא נמצא כמותך · תרגם ירושלמי ·
ויפקד פקידים על הארץ · אפטרופין על כל ארעה · אתה
תהיה על ביתי פי׳ אפוטרופין · אבל ולרים בלשון יון פטר
פריואה · וכן בלשון לש׳ אב · פטרא שרוך ״ ישק ;
יתפרנס · כל צורכי עמיהו נעשין על ידיך · כמו
ובן משק ביתי · וכן נשיקו בר · גרנישון בלעז ;
מצאתי בתוך על פיך ישק כל עמי שלא יהא אדם נוטל
פרוקופי חוץ ממך · פירש העוך שסיפר לו ר׳ דניאל ז״ל
ששאל לדיין אחד פלוסף גרמנקו מהו פרוקופי שטני
כפסיקתא · השיבו כמו הוא בלשון גרמנקו ״
תוספת · רק הכסא · שיהו קורין לי מלך ·
כסא לשון שם המלוכה כמו ויגדל כסאו מכסאך ;
נתתי אותך ; מניתי יתך · ואעפ׳ כן לשון נתינה ·
הוא כמו לתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות

עמל לשון נטינה עליו · כמו ונתתי אותכם נבזים
ושפלים · ויסר את טבעתו · נתינת טבעת המלך
היא אות למי שנותן לו להיות שני לו לגדולה :
בגדי שש · דבר חשובות הוא במצרים · פשתים
טוב היה במצרים יותר משאר ארצות וכן הוא
אומ' ובושו עובדי פשתים וכן מצינו חשובות
אטון מצרים · פרושו במקום מהוללות גדולי פש'
פשתים כלול חשובים הבאים ממצרים שמם
הפשתן מצוי כמו שנ' מטענה ובושו עובדי
פשתים · סחור מצרים מגדלת פשתים · רביד ·
ענק · ועל שם שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד ·
וכן מרבדים רבדתי ערשי · מרצפות · ובלשון
משנה מוקף רובדין של אבן · על הרובד שבעזר' ·
והוא רצפה · במרכבת המשנה · השנייה
למרכבתו ההולכת אצלו · אברך · כתרג' דין
אבא למלכא · רך בלשון רומי מלך · בהשותפין
לא ריכא ולא בר ריכא · ודברי אגדה · דרש ר'
יהוד' אברך זה יוסף שהיה אב בחכמה ורך
בשנים · אמ' לו ר' יוסי בן דורמסקית עד מתי
אתה מעוות עלינו את הכתובים · אין אברך
אלא לברכים שהכל יוצאין ונכנסין תחת ידו
בענין שנ' ונתון אותו על כל וגו' · אני פרעה ·
שיש בידי לגזור גזירות על מלכותי · ואני גוזר
שלא ירים איש את ידו בלעדיך שלא ברשותך
את ידו ואת רגלו · כתרגו' כבלשו' רכה :
לא ירים איש את ידו כלי זין · ואת רגלו כלידרין פי' השמ'
כלידרין עניני כלי מלחמה כלי זין ורסן הסוס · כמו שמ'
שמצינו בגמר' הדין וכחלק ויאמר המלך לרצים הנצבים :
פגעו בכהני ה' · מי הוו שמשי ואבנר · אמרו לו כלום איתי
לך עלן אלא הדין זונרין והדין כלידרין · אמרו ליה הא טריפ'
טריפין לך · כלומ' אין אנו חפצין לא בעבודתך ולא במתנ'
במתנותיך · פירש כלידרין וזונרין כלי זיין ורסן הסוס כך
שמם בלשון יון · ומצינו בכלים הזוז והברבירא · עוא' :
הזוז · פירש הענק תיקון הסוס שנעלו כל' והוא הפרש להז'
להזונות רחצו · ערוך ··
צפנת פענח · מפרש הצפונות · ואין לפענח
דומיון במקרא · פוטיפרע · הוא פוטיפר ונקר'
שמו פוטיפרע שנסתרס מאיליו לפי שלקח את
יוסף למשכב זכור : במסכת סוטה :

ויקנהו פוטיפר · אמ' רב שקנהו לעצמו · פי' לעצמו · למשכב ·
זכור · בא גבריאל וסירסו בא גבריאל ופירעו · מעיקרא כת'
פוטיפר ולבסוף כת' פוטיפרע · פי' סירסו · לביצים · ופירעו
לגיד · בב' רב · פוטיפר הוא פוטיפרע · פוטיפר :
שהיה מפטם פרים לע"ז · פוטיפרע שהיה פוער עצמו לע"ז :
תוספת ·· ותעש הארץ כתרג' ואין הלשו'
נעקר מלשון עשייה · לקמצים · קומץ על קומץ :
יד על יד היה אוצרם · אכל שדה העיר נתן בתוכה ·
שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה
מעפר המקום ומעמיד התבואה מלרקוב · עד כי
חדל לספור · עד אשר חדל לו הסופר לספור והרי
זה מקרא קצר · כי אין מספר · לפי שאין מספר ·
והרי כי משמש בלשון דהא · בטרם תבא שנת
הרעב · מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני
רעבון · ותרעב כל הארץ · שהרקיבה תבואתם
שאצרו חוץ משל יוסף · ואשר יאמר לכם תעשו :
לפי שהיה יוסף אומ' להם שימולו · וכשבאו אצל
פרעה ואמרו לו כך הוא אומ' לנו אמ' להם ולמה
לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב
באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמ' להם
אם כן אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבוא'
והרקיבה ומה יגזור עלינו ונמות · על פני כל הארץ :
מיהם פני הארץ · אילו העשירים · את כל אשר
בהם · כתרגומ' די בהון עיבורין · וישבור למצרים ·
שבר · לשון מכר ולשון קניין משמש · כאן הוא ··
מכר · שברו לנו מעט אוכל לשון קניין · ואל תתמ'
אינו כן כי אם בתבואה שאני ביין ובחלב משמע
שברו בלא כסף וגו' · וירא יעקב כי יש שבר :
ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנ' הנה
שמעתי וגו' מהו וירא · ראה באיספקלריא של רוח
הקודש שיש לו שבר עוד במצרים ולא היתה
נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף ·· וכל
הארץ באו אל מצרים אל יוסף לשבור ·· אם
תדרשהו ·· כסדרו היה צריך לכתוב לשבור
מן יוסף · למה תתראו · למה תראו עצמיכם
בפני בני ישמעאל ועשו כאילו אתם שבעים ·· ··
באותה שעה היה להם תבואה ·· ומפי אחרים
שמעתי · שהוא לשון כחישה · למה תהיו כחו'
כחושים · ודומה לו ומרוה גם הוא יורה : רדו ··

שמה ׳ ולא אמ׳ לכו רמז למאתים ועשר שעב
שנשתעבדו במצרים כמנין רד״ו ׃ וירדו אחי יוסף ׳
עשרה ׳ ולא כתב בני יעקב ׳ מלמד שהיו מתחרטים
במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו
בכל ממון שיפסקו עליהם ׳ עשרה מה תלמ׳ לומ׳
והלא כתב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא ־
לעניין האהבה היו חלוקין לעשרה ולא היתה
כולם לב אחד להם בב״ר ׃ פן יקראנו אסון ׳׳ ־
ובבית לא לא יקראנו ׳ אמ׳ ר׳ אליעזר בן יעקב מכאן
שהשטן מקטרג בשעת הסכנה ׳ בתוך הבאים ׳
מטמינים עצמם שלא יכירום לפי שציום אביהם
שלא יתראו שלא תשלוט בהם עין רעה ׳ שכולם
נאים כולם גבורים ׳׳ ואנ׳ המעתיק שמעתי מהר׳
ר׳ משה שלכך חשדם שיהיו מרגלים שלא באו כאחד אלא
בתוך הבאים אחד כאן ואחד כאן כדרך מרגלים שמתפ׳
שמתפשטים על העיר אשר חפים לרגל ׳ תוספתא ׳
וישתחוו לו אפים ארצה ׳ משתטחו על פניהם ׳
וכן כל השתחואה פישוט ידים ורגלים הוא ׳׳ ־
ויתנכר אליהם ׳ כנכרי לדבר מדברין קשות ׳ ויכר
יוסף וג׳ לפי שהניחם בחתימת זקן ׳ והם לא ־
הכירוהו ׳ שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ׳ ומדר׳
אג׳ ׳ ויכר יוסף את אחיו ׳ כשנמסרו בידו הכיר
שהם אחיו וריחם עליהם ׳ והם לא הכירוהו ׳ כש
כשנפל בידם לנהוג בו אחוה ׃ אשר חלם להם ׃
עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו ׳׳
ערות הארץ ׳ גלוי הארץ ׳ מהיכן היא נוחה
ליכבש ׳ כמו את מקורה הערה ׳ וכמו ערום
ועריה ׳ וכן כל ערוה שבמקרא לשו׳ גלוי ׳׳ לא
אדוני ׳ לא תאמר כן והרי עבדיך לשבר אכל באו ׃
כולנו בני איש אחד אנחנו ׳ נצנצה בהם רוח הקוד׳
הקודש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם ׃
כנים אנחנו ׳ אמיתים ׳ כמו כן בנות צלפחד
דוברות ׳ עבדותו לא כן ׳ כי ערות הארץ באתם
לראות ׳ שהרי נכנסתם בעשר שערי העיר ולמה
לא נכנסתם בשער אחד ׳ ויאמרו שנים עשר
עבדיך וג׳ ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו
בעיר לבקשו ׳ הוא אשר דברתי ׃ הוא הדבר אשר
דיברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון ׃ זהו

לפי פשוטו ׳ ומדרשו ׳ אמ׳ להם ואילו מצאתם
אותו ויפסקו ממון עליכם לפדותו תפדוהו ־
אמרו לו הן ׳ אמ׳ להם ואם יאמרו לכם שלא ־
יחזירוהו בשום ממון מה תעשו ׳ אמרו לכך
באנו או להרוג או להרג ׳ אמ׳ הוא אשר דברתי
אליכם להרוג את בני העיר באתם מנחש אני
בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של
שכם ׳ חי פרעה ׳ אם יחיה פרעה ׃ כשהיה
נשבע לשקר היה נשבע בחיי פרעה ׳ אם תצאו
מזה ׳ מן המקום הזה ׳ האמת אתכם ׳ אם
אמת אתכם ׳ לפיכך הה׳ נקוד פתח שהוא כמו ־
בלשו׳ תמוה ׳ ואם לא תביאוהו חי פרעה מרגלים
אתם ׃ משמר ׳ בית האסורים ׳ בבית משמרכם ׃
שאתם אסורים עכשיו ׳ ואתם לכו הביאו לבית
אביכם שבר רעבון בתיכם ׳ מה שקניתם לרעבון
אנשי בתיכם ׳ אבל ׳ כתרגו׳ בקושטא ׳ וראיתי
בב״ר לישנא דרומאה ׳ אבל ׃ ברם ׳ ויאמנו ׳׳ ־
דבריכם ׳ ויאמתו ויתקיימו ׳ כמו אמן אמן ׳ וכמו
יאמן נא דבריך ׳ באה אלינו ׳ טעמו בבית לשו׳ שהו׳
לשון שעבר שכבר באה ׳ ותרגו׳ אתת לוותנא ׳׳
וגם דמו ׳ אתיא נמין ובוויין הן ׳ דמו ׳ וגם דב׳
הזקן ׳ והם לא ידעו כי שומע יוסף ׳ שהוא מבין
את לשונם ובפניו היו מדברים כן ׃ כי המליץ בי׳
בינותם ׳ כי כשהיו מדברים עמו היה מליץ ־
ביניהם היודע לשון עברית ולשון מצרים ׳ המליץ ׳
זה מנשה ׳ ויסב מעליהם ויבך ׳ נתרחק מעליהם
שלא יראוהו בוכה ׳ ויבך ׳ לפי ששמע וראה שהיו
מתחרטים ׳ את שמעון ׳ הוא השליכו לבור הוא ־
שאמ׳ ללוי הנה בעל החלומות ׳ הלזה בא שנ׳
ויאמרו איש אל אחיו ׳ וג׳ שמעון ולוי אחים ׳ ד״א
נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם
ויחריבו את העיר ויהרגוהו ׳ ויאסור אותו לעיניה׳ ׳
לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו וה׳
והאכילו והשקהו ׳ ויפתח האחד ׳ הוא לוי השייר
יחידי משמעון בן זוגו ׳ במלון ׳ במקום שלנו
הלילה ׳ וגם הנה באמתחתו ׳ גם הכסף עם
התבואה ׳ אמתחת הוא שק ׳ מה זאת עשה
לנו להביאנו לידי עלילה זו ׳ שלא הושב אלא ־

להתגולל עלינו · ועליהם אמ׳ שלמה אוילת אדם
תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו · את מכירת יוסף
סילפה דרכם והם אמרו מה זאת עשה לנו אלהים·
ואת הארץ תסחרו · תשוכבו · וכל לשו׳ סחורה
וסוחרים על שם שמחזרים וסובבים אחר הפר׳
הפרגמטיין · שכלתם · כל מי כמו ומתים בחיו ·
קרוי שכול · אותי שכלתם · מלמד שחשדן שליד׳
שהרגוהו או מכרוהו כיוסף · לא ירד בני עמכם ··
לא קבל דבריו של ראובן אמ׳ בכור שוטה הוא זה
האומר לו להמית בנו וכי בניו הם ולא בניו · כאש׳
כלו לאכול וג׳ · יהודה אמ׳ להם המתינו לזקן עד
שיכלה פת מן הבית · כאשר כלו · כד שיציאו ··
והמתרג׳ כד ספיקו טועה · כאשר כלו הגמלים
לשתות מתרג׳ כד ספיקו · כששתו כדי סיפוקם
הוא גמר שתייתם · אבל זה כאשר כלו לאכול ··
כאשר תם האוכל הוא מתרג׳ כד שיציאו ··
העד העיד · לשו׳ התראה שהתם התראה מתרה
בו בפני עדים · וכן כי העד באבותיכם רד העד
כמה · לא תראו פני אחיכם · לא תראוני בלא ·
אחיכם אתכם · א לא תראוני בלא אחיכם אתכם:
ואונקלוס שתרגם· אלהין כד אחיכון עמכון ייתב
ביאור הדבר על אופניו ולא דיקדק אחר לשון ·
המקרא · לנו ולמולדתנו · למשפחתנו · ומדרש׳
אפי׳ עצי ערסותינו הגיד וגלה לנו ··
ועד לו שימו לנו אב או אח על פי הדברי׳ האלה:
על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להשיב
ולהגיד · כי יאמר · אשר יאמר · כי משמש ·
בלשון אם ואם משמש בלשון אשר הרי זה
שימוש אחת מארבע לשונותיו אי שהרי כי זה
כמו אם · עד אם דברתי דברי · ונחיה: ונענעה
בו רוח הקודש על ידי הליכה זו ותחי רוחך · כמתרג׳
ותחי רוח יעקב אביהם · ולא נמות · ברעב · כמו׳
ספק יתפשו ספק לא יתפשו ואנו כולם מתים
ברעב בלא ספק אם לא נלך · מוטב שתניח את
הספק את הודאי · והצגתיו לפניך · שלא אבי׳
אביאנו אליך מת כי אם חי · וחטאתי לך כל
הימים · אפי׳ לעולם הבא · כי לולי התמהמהנו ·
על ירך כבר היינו שבים אליך עם שמעון ולא

ולא נצטערת כל הימים הללו · איפא · לשון יתר
הוא לתיקון מילה בלשו׳ עברי · אם כן איזדקק לעשו׳
שאשלחנו בני עמכם צריך אני לחזור ולבקש תקנה
זאת פה תקנה ועצה להשיאכם ואומ׳ אני זאת עשו ·
מזמרת הארץ · כתרג׳ משבח ארעא שהכל ·
מזמרים עליו כשהוא בא לעולם · נכאת · שעוה ·
בר׳ רב׳ · בטנים · לא ידעתי מהו ובספ׳ אלף בית
של ר׳ מכיר ראיתי פיסתקיאות · ודומה לי שהן
אפרסקין · וכסף משנה · פי שנים · כראשון
קחו בידכם · לשכור אולי שמא הוקיר השער :
אולי משגה הוא · שמא הממונה שבבית שכחו
בשוגג · ואל שדי · וג׳ ומעתה אינכם חסרים
כלום אלא תפלה · הריני מתפלל עליכם אל שדי
די בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן
לכם רחמים · זהו פשוטו : ומדרשו מי שאמ׳ ל׳
לעולם די יאמר די לצרותי כי לא שקטתי מנ׳
מנעוריי · צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה
צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין : ושלח לכם :
ויפטר לכם · תרגו׳ ויפטרנון מאסורין · לשו׳ לחפשי ·
ישלחנו ואין טעל בו כתרג׳ וישלח · שהרי לשם
הם הולכים אצלו · את אחיכם · זה שמעון ·· ·
את יוסף אחר · רוח הקודש נזרקה בו לרבות את יוסף ··
ואני עד שובכם אהיה שכול מספק כאשר שכלתי
מיוסף ומשמעו׳ שכלתי מבנימין : ואת בנימין :
מתורגם ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף
ולקיחת האיש שוות בלשון ארמי כדבר המקרא
בהנהגת דברים מתורגם ודבר : וטבח טבח
והכן · כמו ולטבוח טבח ולהכן · ואין וטבוח
לשון ציווי שהיה לו לומר וטבח ·· בצהרים :
זה מתורגם בשירותא · ויש הרבה בתלמוד
שרין לכל ביה שירותיה · בעני אמלה שירותא :
סעודה ראשונה בלשו׳ ארמי ובלעז דישנר · אבל
כל תרגום של צהרים טיהרין · וייראו האנשים
מטב בשני יולין · ותרגו׳ ודחילו · כי הובאו בית
יוסף · ואין דרך שאר הבאים לשכור בו ללון ·
בבית יוסף כי אם בפונדקיאות שבעיר ויראו
שאין זה אלא לאוספם אל המשמר · ולמתל
מוכאים · אל תוך הבית · להתגולל · להיות ד

ומתגלגל עלינו עלילות של הכסף ולהיות אות
עלילה נופלת עלינו׳ זהו פשוטו אחר לשון ״
המקרא׳ והתגלגל שמתרג׳ ולאיתרברבא הוא ;
ואונקלוס שתירג׳ ולאיסתקפא עלנא׳ הוא לשון
להתגולל׳ כדמתרג׳ עלילות דברים תסקופי מילין
ולא תרגם׳ יותר התקיפה לשון המקרא ולהתגולל
שמתרגם ולאיתרברבא הוא לשון גלות הזהב;
כמו והזעב גלתה העלתה׳ שלא שהוא לשון
מלכות כמו נעבה שגל לוותיך׳ בי אדוני׳ לשון
בעייה ותחנונים הוא׳ ובלשון ארמי בייא בייא;
ירד ירדנו׳ ירידה היא לנו׳ רגילים היינו לפרנס׳
את אחרים עכשיו אנו צריכים לך; אלהיכם;
בזכותכם׳ ואם אין זכותכם כדי אלהי אביכם׳
בזכות אביכם נתן לכם מטמון; ויבא האיש ״
הביאה אחר הביאה לפי שהיו הם דוחפין אותו
חוץ עד שדיברו אליו פתח הבית׳ ומשיאמ׳ להם
שלום לכם נמשכו ובאו אחריו׳ ויכינו׳ הזמינו;
עיטרוה בכלים נאים׳ הבית׳ מפרוזדור
לטרקלין; ויקדו׳ וישתחוו׳ על שאלת השלום;
קידה׳ כפיפת קדקד׳ השתחויה׳ משתטח
לארץ; אלהים יחנך בני׳ כשאר השבטים
שמענו חננה הילדים אשר חנן אלהים את
עבדך׳ וכבנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנו׳;
כי נכמרו רחמיו׳ שאלו שיש לך אח מאם׳ אמר
לו אח היה לו ואיני יודע היכן הוא׳ יש לך בנים
אמ׳ יש לו עשרה׳ ומה שמם בלע ובכר כול׳ אמ׳
לו ומה טיבן של שמות הללו אמ׳ לו כולן על שם
אחי ועל הצרות שמצאוהו בלע׳ שנבלע בין הא׳
האומות׳ בכר׳ בכור לאמו׳ נעמן׳ נעים היה;
אחי וראש׳ אחי וראשי׳ מופים וחופים׳ הוא
לא ראה בחופתי ואני לא ראיתי בחופתו כול׳
כדאמ׳ במס׳ סוטה׳ מיד נכמרו רחמיו׳ נכ׳
נכמרו׳ נתחממו׳ ובלשון משנה יש׳ על הכומר
של זתים; ויתאפק׳ נתאמץ׳ והוא לשון אפ׳
אפיקי מגנים׳ חוזק׳ כמו ומזיח אפיקים
רפה׳ כי תועבה היא׳ דבר שנאוי הוא למצרים
לאכול את עברים לחם; ואונקלוס נתן טעם
לדבר; הבכור כבכורתו׳ מכה בגביע וקורא׳
ראובן שמעון לוי ויהודה׳ יששכר וזבולון בני
אם אחת הסיבו בסעודה כסדר הזה שהיא

תולדותם. וכן כולם כיון שהגיע לבנימין אמ׳ זה
אין לו אם ואני אין אם ישב לו אצלי׳ משאות׳
מנות׳ חמש ידות׳ חלקו עם אחיו ומשאות
יוסף ואסנת אשתו ומנשה ואפרים׳ וישכרו
עמו׳ ומיום שמכרוהו לא שתו׳ יין ולא הוא
שתה יין ואותו היום שתו׳ גביעי׳ כוס ארוך
וקורין לו מדרינש׳ חלילה לעבדיך׳ חולין הוא
לנו׳ לשון גנאי׳ ותרגו׳ חס לעבדיך חס מאת המק׳
יהי עלינו מעשות זאת והרבה חס ושלום
יש בתלמוד בלשון זה; הן כסף אשר מצאנו;
וגו׳ זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה
כולם מנויין בב״ר׳ גם עתה׳ אף זו מן הדין׳
אמת כדבריכם כן הוא שכולכם חייבים בדבר
עשרה שנמצא גניבה על אחד מהם כולם נתפשי׳
אבל אני אעשה לכם לפנים מן השורה׳ אשר
ימצא אתו יהיה לי עבד וגו׳ בגדול החל׳ שלא
ירגישו בדבר שהיה יודע היכן הוא׳ ויעמוס
איש על חמורו׳ בעלי זרוע היו ולא הוצרכו
לסייע זה את זה לטעון׳ וישובו העירה׳ מטרו׳
מטרופלין הייתה והוא אומר העירה עיר כל שהוא׳
אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר
בינונית של עשרה למלחמה; עודנו שם׳ שהיה
ממתין להם׳ האלהים מצא וגו׳ יודעים אנו שלא
סרחנו׳ אלא מאת הק׳ נהייתה להביא לנו זאת
מצא בעל חוב מקום לגבות את חובו׳ מה נצט׳
נצטדק׳ לשו׳ צדק׳ וכן כל תיבה שתחילת יסודה
צד׳ והיא באה לדבר בלשון מתפעל או יתפעל או
נתפעל נותן טי״ת במקום תי״ו ואינו נותנה כסדר
אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע ״
אותיות העיקר כגון נצטדק׳ מגזרת צדק ״
ויצטבע׳ מגזרת צבע׳ ויצטרו׳ ויצטיירו מגז׳
ציר בגוים שולח׳ ציר אמונים מרפא; הצטיידנו
אותו מבתינו׳ מגזרת צדה לדרך׳ ותיבה שתח׳
שתחילתה סמך כשהיא מתפעלת מפריד תי״ו
את אותיות העיקר׳ כגון מסתבל החגב׳ מסתכל
היית בקרניא מגזרת סכל׳ וישתמר חוקות
עמרי׳ מגזרת שמר את הדבר׳ וסר מרע משתו׳
משתולל׳ מגזרת מוליך יועצים שולל׳ שרך
מסתולל בעמי׳ מגזרת דרך לא סלולה ״
חסלת ויהי מקץ מיסוד רבנו שלמה׳ וזה מיסוד רבנו שמואל;

ויהי מקץ שנתים ימים :

שתי שנים שלימות כרכת' ימים תהיה גאולתו :
וימים לא יגאל עד מלאות לו שנה תמימה ·· וכן
ימים או עשור · וכן למושרה מימים ימימה : כפ'
נפסח מדבר שהוא משנה לשנה שלימה · אבל
מקץ שנתים לא ימים היה משמע מקץ שנה
וימים כרכת' כן שנתו בתוך השנה קורהו כן שנתו :
והנה מן היאור עולות · דרך ארץ לשתות
הבהמות ביאור וחוזרות ועולות ורועות באחו ··
באחו · מקום עשבים כרכת' ישגא אחו בלי מים :
וייקץ פרעה · ויישן מיד ויחלום וגו' כין
שינת מעט לשינה שנייה רגל חלום להתחלף
לעניין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה
חלום הוא עד שנעורה שינתו ונעשר לגמרי
ויאז וייקץ פרעה לבסוף והנה חלום אבל עד עתה
לא ידע · בקנה אחד · זהו סימן לשובע לכל גרען
שבע שבלים · והנה חלום · כמו והנה היא לאה ·
אבל עד עתה היה סבור שראה ממש ולא חלום ;
ותפעם רוחו · נתחלפה דעתו · טרישפשאן בל'
וחשב לבקר ולדעת הפתרון · וכן בדניאל ויאמר
להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את
החלום · ואין פותר אותו · דברים המתיישבים
לפרעה : פרעה קצף על עבדיו : כל פרעה בלשון מצ
מצרים מלך · וכן כל מלכי מצרים נקראים · ושל
פלשתים אבימלך אף' כימי דוד כשנתו את
טעמו לפני אבימלך · ושל ירושלים מלכי צדק
כיהושוע אדני צדק מלך שלם ; וכימי דוד על דברתו
אני מכניח שתהיה מלכי צדק מלך ירושלים ··
ושל עמלק אגג · כימי משה ויזם מאגג מלכו וכ'
וכימי שאול אגג מלך עמלק אף כאן פרעה
לשון מלכות כי כשמו של מלך אין אומרין לפנו
דוד קצף על עבדיו · אלא כך אמ' לפני המלך
קצף על עבדיו · וכן לפנינו · אני פרעה · אני
אהיה המלך לכדי כרכת' רק הכסא אגדל ממך ;
לכך נקרא יוסף אברך · אבי למלך · ולכס' טו' לקח
טוב פירש במלותו ; איש כחלומו פתר · כמשמעו
חלומו פתר · וגם כמו שפתר לנו כן היה ·· ויהי
כאשר פתר וגו' · אותי השיב המלך על כני ·· ת'
תשמע חלום · תבין חלום ותדע לפתרו ; בלעדי ·
אינו תלוי בי אלא הקב"ה יודיענו לפתור שלומך ;

ולא נודע כי באו אל קרבנה · כך אמ' פרעה עכשיו ·
ליוסף · עתה אני זכור כי כשעת החלום נדמה כאילו
לא באו אל קרבנה · אבל מעלה לא היה ראוי לכתוב
אלא ראיית היאכילות שראה שהן אוכלות זו אבל מה
שחשב פרעה בלבו על מה שהיה תמיה שמראיהן
רע כבתחילה לא היה ראוי לכתוב · וצנומות · פת'
לפי ענינו ואין לו חבר במקרא · מי ויש לומ' · כי
לשון צנומין שבתלמוד הוא · קשים כאבן בלא
לחלוח · אשר האלהים עושה · מה שעתיד
לעשות הגיד לפרעה : כי על המלך תלויים תקנות
המלכות · שבע גדול · כולו יקמץ מ' טעמו למטה
ושם דבר הוא · כמו צדקי רעב · ולהם יאמר דבר
בקרך וכו' : ונשכח כל השבע · דוגמת ולא נודע
כי באו אל קרבנה · ועל השנות החלום וגו' אבל
חלומות של יוסף אעפי שנשנו בחלומות ובכוכבי'
אילו היו בלילה אחד כאלה היו נמהרים ··
בגדי שש · של מצרים חשובים כרכת' שש ורקמ'
ממצרים ויפקד פקידים · וחמש · שהחמומם
יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר
משפטו בשאר שנים לעשר כרכת' בשמואל את
שדותיכם יעשר · עתה יטול פי שתים וכמו כן
הנהיג יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה לחומ'
לחומש · ויצברו בר תחת יד מאונה פרעה · וכל זה
היה בעל כרחם של מצריים · ולכך כת' ויפקד פקידי'
ויצברו שכן מ' מענו באחשורוש ויפקד המלך
פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו כל נערה
וגו' · אל יד הגי וגו' ויקבצו · היא הגביה מכעלי
השדות · ויצברו היא האסיפה אל ידי שומרי
האוצרות וכן ביוסף תמצא ויקבוץ ויצבור · אבל
כשרון · כי בכל עיר ועיר אכלו למוכרו בשני הרעב :
אשר רוח אלהים בו · כפתרון חלומות · וכל שכן
לחכמות דרך ארץ · נבון · מבין עתידות ורואה
הנולד · חכם · קובץ חכמות ממה שראה ושמע
ישק · ידרזו בכלי קרב על מלחמה לצאת על הא
האויבים · לשון ענין מכשר והנשק · עשקי רומי
קשת · נתתי אותך : נותן אני אותך · כשעת נתינת
טבעת על ידי יוסף אמ' לו כך ; רביד · לשון דבר
הפרוש ופשוט על הארם · כמו מרבדים רבדתי
ערשי · במרכבת המשנה · סוס או פרדה המיוחד
המיוחדת לרכוב עלי האיש משנה למלך אשר לו ;

אברך · הוא אב למלך כדאמ׳ לאבא ולא בר רכיא ·
כלו׳ אב למלך · וזהו וישימני לאב לפרעה כי פרע׳
לשון מלך כמו שפירשתי למעלה · אב · שר לערך
המלך · אני פרעה · אני מלך · וזהו רק הכסא אגדל
ממך · לא ירים איש את ידו · לעשות שררה כמו
שכת׳ בירבעם · אשר הרים יד במלך · רומה
ידו ושררתו על ידי המלך שלמה כמו שכת׳ שם
ויפקדהו לכל סבל בית יוסף : צפנת פענח · כתרג׳
ולשון מצרים הוא · וכן היה דרכם לקרוא לאדם
בשעת שממנים אותו על ביתם שם הראוי · וכן
ויקרא משה להושע בן נון יהושע · כשנעשה
משרתו · וכן ויקרא לדניאל בל טשאצר · כדכת׳
די שם שמיה בל טשאצר כשם אלהיה · פוטיפרע :
אין זה פוטיפר לפי הפשט · כהן און · שר של
אותה העיר כדכת׳ ובני דוד כהנים היו · שלטונים :
בן שלשים · וראוי לשררה : ותעש הארץ :
הוציאה הרבה תבואה · כמו ועשת את התבואה
לשלוש השנים · לקמצים · בקנה אחד מלא קומץ
שבלים ולכך היה השבע גדול · בטרם תבוא שנת
הרעב · ולפי שבא יעקב בתחילת ימי הרעב בשנ׳
שניה ולסוף שבע עשרה שנה בשעת
אמ׳ ליוסף · שני בניך הנולדים לך עד באי אליך
לי הם · אבל מולדתך אשר הולדת אחריהם אחרי
באי אליך לך יהיו לכך פירשם כאן אפרים ומנשה
נולדו לפני שנת הרעב קודם שבא יעקב אבל
אחריכן הוליד בנים ובני בנים שנקראו על שם
אחיהם בנחלתם כמו שאמ׳ יעקב : נשני · מן
נשה · כמו חנני אלהים מן חנן · הדגש תחת
אות החסירה · ואילו היה מגזרת לא תנשני
נשיתי טובה שהוא מחוסר למ״ד פעל היה לו
לומר נשני · כמו עבדי רמני · האיש אשר בלנו ·
רמני · מן רימה את רעהו · בלנו · כלה וגם את
חמתנו · ובכל ארץ מצרים היה לחם · כי נתן
יוסף אוכל בערים · וישברו · לשו׳ קניין אוכל
ומשתה כדכת׳ לכו שברו ואכלו בלא כסף ובלא
מחיר יין וחלב · וכל הארץ באו מצרימה ··
אל יוסף לשבור · למה תתראו · כמו לכה נת׳
ונתראה פנים דאמציה שהגיס דעתו להראות
גדולתו ליואש מלך ישר׳ · אף כאן למה תתראו
בפני האנשים שיש להם תבואה כל צורכם —

שאתם מתעכבין כאן ואין לנו תבואה וכל ·
העם יורדים מצרימה לקנות צידה ואתם
יושבים ומתראים כאילו יש לכם · ואין ב
ביתם · הראוה להם שאינם מכירים · ולא שאל
להם למה באתם · והם לא הכירוהו · כי ין עתה
לפניהם בחתימת זקן · ועוד שראוהו מושל בכל
המלכות כגבורי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירי׳
אותו כי על ידי מתורגמן היה מדבר עמהם כד׳
כי המליץ בינותם · ערות · פרצות החומות ומאיזה
מקום נוח ליכבש · כדכת׳ ערות יסוד · ערו ערו :
עד היסוד · ערות יאור · ולפי שהיו בעלי קומה
וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אילו
מאילו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות
לשבור בר אמ׳ להם מרגלים אתם : כולנו בני איש
אחד אנחנו · לכך אנו הולכים יחד ולא בשביל עצה
רעה במרגלים · ויאמר להם לא כי ערות הארץ באת׳
באתם לראות שאם כן איך לא נשאר אחד מכם
את אביכם · כלומ׳ אעלו ולדעת אם כנאמן קיים
אמר להם כן · והם שהשיבו שנים עשר עבדיך
אנחנו וגו׳ · וכן כתוב לפנינו שאול שאל לנו האיש
ולמולדתנו · הצרה הזאת · מדה כנגד מדה :
אנחנו השלכנוהו בבור והנה אנחנו נאסרים
בבית הסהר · כי שומע יוסף · מבין · כי עד עתה
המליץ בינותם כאילו אינו מבין לשונם ·· את
שמעון · להפרידו מלוי שלא יתייעצו כמו שעשו
לעשות כלה כאשר עשו בשכם · מה
זאת עשה · מדה כנגד מדה · יש כאן להוסיף
לנו ממון על פירעון שוועינו · בספיהם · לפי שה׳
שהשק מבלעת את החטה ערמות הפה של
אספיהם · ובכן נסך בספיהם : וכסף משנה · לקנות ·
אולי משגה הוא · לסימן נתנוהו על פי האמתחת
האמתחות להכיר כל אחד איזה אמתחת שלו לפי
חשבון הכסף ושכחוהו לחזור ולקחתו : כאשר
שכלתי שכלתי · כמו וכאשר אבדתי אבדתי · כלומ׳
על הספק אני שולחו מה שיארע יארע · וידברו
אליו פתח הבית · קודם שנכנסו · ואלהי אביכם ·
הכל היו יודעים שמלומדים בנסים היו : ויביאו
את המנחה : כי כדרך בשקים הוליכו יופי המנחה ·
כי תועבה וביחוי וכבודי היו למצרים לאכול אנשי
עבר הנהר כי נבזים היו בעיניהם ואנשי מצרים

גמי הרוח הין כדכת' ויקראתי לזאת ורכ הס
שכת · וכן כי תועבת מצרים כל רועה צאן ··
מכרין היו בעיניהם הרועים לפני הצאן היה
מאוס בעיניהם כדכת' הן נזבח את תועבת
מצרים לעיניהם ישרפנו ולא יסקלונו · דבר
המשוקץ למצרים ומאוס נזבח לעיניהם ישרפנו
ולא יבזו אותנו לסוקלנו באבנים · פ' דרך בזיון
כמו שמצינו כשמעי בן גרא יצא יצוא ויסקול ·
קילל דוד וסיקל בעפר דרך בזיון · וישבו לפניו ·
צוה יוסף להושיבם כך · ויתמהו · שהרי כולם
נולדו בשבע שנים ואין להבחין איזה קודם
לזה · ותרב · כמו ותרבה · נתרבתה ומתרבו :
וכן ותכל עבודת אהל מועד · נשתלמה · הבקר
אור · האיר כמו ראה נא כי אורו · עינו לשעבר ;
וכן מה טובו אהליך יעקב · יצאו את העיר · כמו
עברו את העיר · וכן כצאתי את העיר · כמו
כנ' יצאתי · יצאו ממני · והוא נחש ינחש בו ·
יש לומ' שהיה מראה עצמו לעיניהם כיודע עתיד'
ענינים על ידי קסם ונחש שמא בכוס היה
קוסם · ויש מפרשים חכם כמותו ינחש
על הכוס מי גנבו ממנו לפי שכת' לפנינו כי נחש
ינחש איש אשר כמוני ואין כתוב שם ינחש בו :
כדבריכם כן הוא שהרי כולכם שותפים וכן מנהג
בוחרים ללקות זה על זה אבל איני חפץ אלא הוא
לבדו יהיה לי עבד · איש אשר כמוני · כי דרך
השרים לקסום קסם כמו שמצינו בו עמי ·/
עמד מלך בבל על אם הדרך לקסום קסם :
והנני יודע מי גנב ממני :
חסלת' ויהי מקץ · מיסוד רבנו שמואל · וזה מיסוד רבנו
שלמה זקנו ··
עבדך
ויגש אליו יהודה · דבר נא באזני אדוני ·
יכנסו דברי באזניך · אל יחר אפך · מכאן אתה
למד שדיבר אליו קשות · בי אדוני · כי אדוני :
אמ' לו יהודה בזה אתה מעביר עלינו · למה את נוטל בנימין
לעבד ונתנו ממנו את אחינו לעבד ולפיכך נתחייבנו להיות
עבדים אבל בנימין לא עסק בדבר · פירוש בזה לשון ועבר
על שנות הדין : תוס' · וכן פי' הערוך ··
כי כמוך כפרעה · חשוב אתה בעיני כפרעה מלך :
זהו פשוטו · ומדרשו · סופך ללקות בצרעת כמו
שלקה על ידי זקנתי שרה לילה אחד שעכבה פרעה

ד"א מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו
עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמ'
ואשימה עיני עליו · ד"א כי כמוך כפרעה אם
תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך : אדוני
שאל את עבדיו · מתחילה בעלילה באתה עלינו
ומה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים
או אחותנו אתה מבקש · ואעפי כן ונאמ' אל
אדוני · לא כיחדנו ממך דבר · ואחיו מת ·
מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמ' אם
אומר שהוא קיים יאמר לי הביאוהו אצלי · כמו
שאמ' מבנימין · לבדו לאמו · מאותה האם
אין עוד אח : ועזב ושכב את אביו ומת · אם
יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך
שהרי אמו בדרך מתה : וקראהו אסון · שהשטן
מקטרג בשעת הסכנה · והורדתם את שיבתי ·
ועכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו
ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי ששלושתם
מתים ביום אחד : והיה כראותו כי אין הנער
ומת אבינו מצרתו : כי עבדך ערב את הנער ·
ואם תאמר מה אני נכנס לתגר יותר משאר
אחי · הם כולם מבחוץ אבל אני נקשרתי בקשר
חזק להיות מנודה בשני עולמות : ישב נא עבדך ;
לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה
ולשמש ·· להתאפק לכל הנצבים · ולא יכול
לסבול שיהיו מצריים נצבים עליו ושומעין שא'
שאחיו מתביישין בהודעו · וישמע בית פרעה ·
ביתו של פרעה כלומ' עבדיו ובני ביתו ואין זה
כמו בית ממש אלא כמו בית ישר' ובית יהודה
מישמיידא בל' · כי נבהלו · מפני הבושה : גשו
נא אלי · ראה אותם נסוגים לאחוריהם אמ' ע'
עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנו'
והראה להם שהוא מהול : למחיה · להיות לכם
למחיה : כי זה שנתיים עברו משני הרעב : לא כ'
חכר ופטרון : ואנכי המעתיק · שמעתי
משם ר' יוסף בר שמעון קרא · גשו נא אלי · אמ' שאל יוסף
הוציאו כל איש מעלי נתיירא להתגלות אל אחיו בפני
אילו כי אם בלחש לכך אמ' להם ומהירין אתם שלא ישמעו
המצריים גשו נא אלי ואומר לכם דברים שתכירו שאני
יוסף · אני יוסף אחיכם אשר מכרתם ואין לגלות דבר זה
כי אם בלחש שלא יחזיקו עצמיכם המצריים כגנבים

וכלסטים לאחר זמן׃ תוספת ועלו אל אבי׃
ארץ ישר׳ גבוהה מכל הארצות׃ פן תיורש
רלו׳ תתמסכן׃ לשון מוריש ומעשיר׃ והנה
עיניכם רואות׃ בכבודי׃ ושאני אחיכם שהרי
אני מהול כמותכם׳ כי פי המדבר אליכם׳ בלשון
הקודש׃ ועיני אחי׳ בנימן השוה כולן יחד לומר
כשם שאין בלבי שנאה על בנימן שלא היה במכירתי כך
אין בלבי עליכם׃ ויפל על צוארי אחיו ויבך על שני
מקדשים שעתידין להיות בחלקו של בנימן ועתידין ליחרב׃ ובנימן
בכה על צוארו על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו
ליחרב׃ וינשק׳ הוסיף בנשיקה מנשק והולך דבשיר׳ גל׳ וישק
פעם אחת ... הוא ודגיש
ודם עבדין ...
ואחרי כן׳ מאחר שראוהו בוכה׃
ולבו שלם עמהם דברו אחיו אתו׳ שמתחילה
היו בושים ממנו׃ והקול נשמע בית פרעה׳ כמו
בבית פרעה׃ וזהו לשון בית ממש׃ טענו את
בעירכם תבואה׃ את טוב ארץ מצרים׃
ארץ גשן׳ עכשיו ואיני יודע מה עכשיו סופן
לעשותה כמצולה שאין בה דגים׃ חלב הארץ׃
כל חלב לשו׳ מיטב הוא׃ ואתה צויתה מפי לומ׳
להם זאת עשו׳ כך אמור להם שברשותי הוא׃
שלח כזאת׳ כחשבון הזה׳ ומהו החשבון
עשרה חמורים נשו׳ מטוב מצרים׳ בתלמוד מצינו
שלח לו יין לפי שדעת זקנים נוחה ביין׃ ומדרש
אגדה׳ גריסין של פול׳ בר ולחם כתרג׳ ומזון׃
למתן׃ אל תרגזו׳ אל תתעסקו בדבר הלכה
שלא ירגז עליכם הדרך׳ ד״א אל תפסעו פסיעה
גסה והכניסו חמה לעיר׳ ולפי פשוטו של מק׳
מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דו׳
דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להת׳
להתווכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר
אתה סיפרתה לשו׳ הרע עליו וגרמת לנו
לשנאותו׃ וכי הוא מושל׳ ואשר הוא הוא
מושל׳ ויפג לבו׳ נחלף לבו והלך לו מלהאמין׃
לא היה פונה לבו אל הדברים לשון מפיגין ט׳
טעמן׳ בלשון משנה׳ וכמו מאין הפוגות׃
וריחו לא נמר׳ מתרג׳ וריחיה לא פג׳ את כל
דברי יוסף׳ סימן מסר להם במה היה עוסק
כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה׃ וזהו

ויצו בחור
טליתן׳ זו
היא מגרית
וישבר

שכת׳ וירא את העגלות אשר שלח יוסף׳ ולא
ולא נאמ׳ אשר שלח פרעה שהרי שלחם שלא
ואתה צויתה קחו לכם עגלות ועשר נאמ׳ על
פי פרעה׳ ותחי רוח יעקב׳ שרתה עליו שכינה
שפירשה ממנו׳ רב׳ רב לי עוד שמחה וחדוה
הואיל ועוד יוסף בני חי׃ בארה שבע׳ כלומ׳
לבאר שבע׳ ה״א בסופו תיבה במקום למ״ד בת׳
בתחילתה׃ לאלהי אביו יצחק׳ חייב אדם
בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצח׳
לא באברהם׃ יעקב יעקב׳ לשו׳ חיבה׃ אל ת׳
תירא׳ מרדה מצרימה׳ לפי שהיה מצר על ש׳
שנזקק לצאת לחוצה לארץ׃ אנכי אעלך׳
הבטיחו להיות נקבר בארץ׃ אשר רכשו בארץ
כנען׳ אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו
בשביל חלקו במערת שדה המכפלה׳ אמ׳ נכסי
מחוצה לארץ אינם כדי׳ וזהו שנ׳ בקברי אשר
כריתי לי׳ העמיד לו צבורין של זהב ושל כסף
כמין כרי לו טול את אילו׃ ובנות בניו׳ סרח
בת אשר ויוכבד בת לוי׃ הבאים מצרימה׳
על שם השעה הכת׳ מדבר וקורא להם באים
ואין לתמוה על אשר לא כתב ...׳ בן הכנ׳
הכנענית׳ בן דינה שנבעלה לכנעני׳ כשהרגו
את שכם לא היתה רוצה לצאת עד שנשבע
לה שמעון שישאנה׃ בנ׳ רב׳ אלה בני לאה׳
ואת דינה בתו׳ הזכרים תלה בלאה והנקבה
תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחילה יולדת
זכר׳ איש מזריע תחילה יולדת נקבה׳ שלשים
ושלש׳ ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים
ושנים׳ אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לשער
שנ׳ אשר ילדה אותה ללוי במצרים ואין הורתה
במצרים׃ כמשיקת׳ בפרטן אי אתה מוצא כי אם
שלשים ושתים׳ זו יוכבד שנולדה על פילי של מצרים׃
פילי תרע שער פתח׳ כולן טוין׃ ודוגמתו אשכחן
ב״ש ויהי הוא יצא יצא יצק׳ אלא ר׳ אביכו פליגי
על יצחק אבינו משולש היה׳ כלומ׳ שעבו רחב ומשולש
כמו מבואות המשולשות׳ ת״ס׃
בני רחל אשת יעקב׳ ובכולן לא נאמר בן אלא
שהייתה עיקרו של בית׳ כל הנפש הבאה ליעקב

שיצאו מארץ כנען לבא במצרים · ואין הבאה
זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו כעב היא באה
וכמו ורחל בתו באה לפיכך טעמו באלף לפי ש
טעם כשיצאו לבא לא היו אלא ששים ושש · והשני
כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ·
הוא לשון עבר · שבאת ליעקב מצרימה לפיכך
טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים
שמצאו שם את יוסף ושני בניו ונתוספה
להם יוכבד שנולדה בין החומות · ולדברי האומ'
תאומות נולדו עם השבטים צריכין אנו לומר
שמתו קודם ירידתן למצרים שהרי לא נמנו
כאן ; להורות היאך יתיישב בה · לפניו · קודם
שהגיע לשם · ומדרש אגד' · להורות לפניו · לתקן
לו בית תלמוד (תורה) שמשם תצא הוראה ; ויאסור
יוסף מרכבתו הוא עצמו אסר הסוסים למרכב'
להזדרז לכבוד אביו · וירא אליו · יוסף נראה
אל אביו · ~~וירא אליו · יוסף נראה אל אביו~~ · ויבך
על צואריו עוד · מהו עוד · הרבה בבכי · וכן
כי לא על איש ישים עוד לשון ריבוי הוא · אינו שם
עליו עלילות נוספות על חטאיו · אף כאן הרבה
והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על
צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה
קורא את שמע ; אמותה הפעם · פשוטו כתרג'
ומד' אגדה · סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם
הזה ובעולם הבא שנסתלקה שכינה ממני והייתי
סבור שיתבענו הק' מיתתך עכשיו לא אמות
אלא פעם אחת אחרי שעודך חי ; ואמרה אליו
אחיו וגו' · ועוד אומ' לו והאנשים רועי צאן וגו' ״
בעבור תשבו בארץ גשן · והיא צריכה לכם שהיא
ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין ב
במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם בארץ
גשן · כי תועבות מצרים כל רועי צאן · לפי שהם
להם אלוהות ״ ומקצה אחיו · מן הפחותים
שבהם לגבורה שאין נראין גבורים · שאם
יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמ'
ואילו הן ראובן שמעון לוי ויששכר ובנימין אותם
שלא כפל משה שמותם כשבירכם ; שמודה
הגבורים כפל וזאת ליהודה · שמע יי' קול יהודה ;

ולגד אומר ברוך מרחיב גד · ולנפתלי אומר נפתלי
וגו' · ולדן אומר דן וגו' וכן זבולון וכן אשר · זהו
לשון בר' רב' · אבל בתלמוד בבלי שלנו מצינו ש
שאותן שכפל משה שמותם הם החלשים
ואותם הביא לפני פרעה · ויהודה שהוכפל שמו
לא משום חלשות הוכפל אלא טעם יש בדבר
כדאית' בבבא קמא · ובברית' דסיפרי שנינו
בזאת הברכה כמו תלמוד שלנו ; אנשי חיל ״
בקיאים באומנותם לרעות צאן · על אשר לי ״
על צאן שלי ; ויברך יעקב · היא שאילת שלום
כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודיר
בל' ; שני מגורי · ימי גרותי · כל ימי הייתי גר
בארץ · לא השיגו · בטובה ; ויברך יעקב וג' כדרך
כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותן ונוטלין
רשות · ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגלו לפי שאין
במצרים מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקהו
והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ ;
תנחומא ; רעמסס · מארץ גושן היא ; לפי הטף ·
לפי הצריך לכל בני ביתם · ולחם אין בכל הארץ ;
קודם שאמ' נחזור לענין ראשון לתחילת שנ
הרעב · ותלה · כמו ותלאה לשון עייפות כתרג'
ודומה לו כמתלהלה היורה זיקים ; בשבר אשר
הם שוברים נותנים לו את הכסף ; אפס · כתרג'
שלים ; וינהלם · כמו וינהגם · ודומה לו אין מנהל
לה · על מי מנוחות ינהלני ; בשנה השנית · לשני
שני הרעב · כי אם תם הכסף · כי אשר תם הכסף
והמקנה ובא הכל אל ידי אדוני · בלתי אם · כמו
אם לא גוייתנו ; ותן זרע · לזרוע את האדמה ;
ואעפי שאמ' יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חרי'
וקציר מכיון שבא יעקב במצרים באתה ברכה
ברגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב · וכן שנינו
בתוספת דסוטה ; לא תשם לא תהיה שוממה
לא תבור · לא תהיה בור · לשון שדה בור שאינו
חרוש ; ותהי הארץ לפרעה · קנויה לו ״ ואת
העם העביר יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם
עוד חלק בארץ והושיב עם של עיר זו בחבירת
לא הוצרך הכת' לכתוב זאת אלא להודיע שבחו
של יוסף שנתכון להסיר חרפה מעל אחיו שלא

יהו קוראים אותם גרים · מקיצה גבול מצרים ·
כן עשה העריס אשר בכל מלכות מצרים מקיצה
גבוליה עד קיצה גבוליה : הכהנים · כומרים · כל
לשו' כהן לשרת לאלוהות הוא · אלא חוץ מאותן
שהם לשון גדולה · כמו כהן מדיין כהן און · חק
לכהנים · חק · כך וכך לחם ליום ולכך לא מכרו
את אדמתם · הא כמו הנה · וכן אנכי הא
דרכך · לזרע השדה · שבכל שנה · לאשר בבתיכ'
לטפכם · בנים קטנים · נמצא חן · לעשות לנו
את זאת כאשר אמרת · והיינו עבדים לפרעה ·
להעלות לו המס הזה בכל שנה · לחק · שלא יעבור :
וישב ישר' בארץ מצרים · והיכן בארץ גשן שהיא
ארץ מצרים ··
חסלת ויגש מיסוד רבנו שלמה · וזה מיסוד רבנו שמואל ·
אכי · כי כמוך כפרעה ··
הרי אתה כמלך ויראתי מחרון אפך · אדוני
שאל · אתה גרמתה לנו להביאו הנה וחולין הוא
הוא לך לעבדו · ואשימה עיני עליו · אפילו פשע
גבוי · הוא למושל הארץ להכרית דבריו · ועזב
את אביו ומת · אביו ימות · ונפשו קשורה
בנפשו · ולכך בראותו כי אין הנער ומת ; כי
עבדך · לכך אני מדבר יותר מכל אחי · ואהיה
עבד תחתיו · ולא יכול יוסף להתאפק · עוד
כי עד עתה היה עושה מכל מעשיו על ידי שהיה
מתאפק בלבו כמו שכתוב למעלה ויתאפק ויאמר
שימו לחם · לכל הנצבים עליו · בפני כל הנצבים
עליו ולא יכול עוד להתאפק · ויקרא למשרתיו
הוציאו כל הנצבים עליו מן הבית · כך עיקר
פשוטו ; וישמעו מצרים · אנשי העיר · ואחר
כן וישמע בית פרעה · כי למחיה שלחני · הקב"ה
עשה כל זאת לטובתכם · כי האלהים אל האלהי' ·
פן תורש · תתגרש מן הארץ על ידי רעבון · כמו
והורשתם והאבדתם מהר · מגזרת ירש · ויאמר
תורש · מן יקש בו · כי פי המדבר אליכם · ועד
עתה על ידי מליץ ; ולפי עיקר פשוטו · בשורה
שתאמרו לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרי'
שהרי אתם בעיניכם רואים ומכירים כי אני
יוסף אחיכם מדבר אליכם · ולמכך והגדתם
את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם :

את כל כבודי · לא ידאג לבוא כי יש כח ויכולת
להטיב לו · ואתה צויתה · עתה אני מצוה אותך
לקחת עגלות ובהמות למשוך · כי לא היה אדם
יכול להוציא מן המלכות עגלה כי אם על פי
פרעה · ודוגמא זו בתלמוד · אין פרה וחזירה
יוצאה ממצרים אלא אם כן נטלה האם שלה ;
כזאת · כמו כן · עשרה חמורים · לעשרה אחיו ·
ואעפי שבנימין חזר עמהם לא רצה להטריחו ;
אמרינן בתלמוד · קללת חכם אפילו על תנאי
והשלים תנאו היא באה · מנלן · מיהודה · שאעפי
שהחזיר את בנימין לאביו היו עצמותיו מתגלגלין
בארון פ' ש' · וישלח את אחיו · כל לשון וויה
משקל רגש · לשו' שליחות של חזור · משקל
רפי · אל תרגזו · אל תיראו כלום בדרך מפני
ליסטים כי שלום לו מכל צר · וכן רגזו ואל תחטאו ·
היו יראים מן הק' ולא תחטאו · וכן ונתן ה' לך
לב רגז · רחיל כתרג' · וכן ירגזון יריעות · לשון
נענוע · מאוד המתיירא · וכן רגזה בוטחות ·
המרגיז ארץ ממקומה · אבל רגזה של רגזה
של תרגום של רחל ונשל עזרה לשו' כעס ··
ועגבלר לשו' של רוגז של כד' ספרים · וכי הוא
מושל · ואל תירא מלבא אליו · ויפג לבו · החליף
לבו לומר אין זה אמת · כי לא האמין להם · כמו
אל תתני פוגות לך · וריחו לא נמר · מתרגם וריחי'
לא פג · את כל דברי יוסף · שאר דברים שדיבר
אליהם הכתובים למעלה שבכה על צואריהם
והכירו בודאי שהוא אחיהם · וגם ראה את
העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה ותחי רוח
יעקב כי שמר את הדבר שפסק יוסף להיות
מושל אין יוצאות ממצרים כי אם על פי מושל
כמו שפירשתי למעלה · רב · די · כמות לבי שלא
האמנתי אלא ודאי עוד יוסף בני חי ·· פשוטו.
אחרים של שמועות אומ' והנה הכל ··
ואני העקר שמעתי · רב עוד יוסף בני חי :
אתם אומ' עוד יוסף חי וכי הוא מושל · רב לי
במה שהוא עדיין חי אפילו אינו מושל · אלכה
ואראנו בטרם אמות וגו' · לאלהי אביו יצחק ·
שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה
לו הק' במה שכת' בפרשת אלה תולדות יצחק

ומשה גם הוא שם דבחים כמו שעשה אביו ;
ואעלך גם עלה · כלומ' אחד עמך וגם עלה אעלך ·
כמו וברכתם גם אותי · גם עלה · שנקבר עם
אבותיו במערת המכפלה · ישית ידו על עיניך ;
על עיניכן ונוהגין ישראל לעשותם כדכת' ישית
ידו על עיניך · יעקב ובניו · יעקב מחשבון שבעי'
נפש כמו שמוכיח לפנינו לפי הפשט · כל נפש
בניו ובנותיו של יעקב ולאה הכל שלשי' ושלש
עם יעקב · ורבותינו פירשו זו יוכבד שנולדה
בין החומות · יוצאי ירכו הבאים מצרימה ;
כל נפש ששים ושש · כי יעקב שהוא מחשבון
של שלשים ושלש של לאה אינו בכלל יוצאי ·
ירכו כי יוצאי ירכו לא היו כי אם ששים
ותשע · וכי את משה כשבעים נפש ירדו אבותיך
מצרימה שיעקב ובניו היו שבעים ; עד' הרבה ·
מדכת' כי לא על אנשי ישים · והאנשים רועי צאן ·
כל זה את' יוסף לפרעה · כי תועבת מצרים · נבזי'
היו בעיניהם כל רועי צאן כי מאוס הצאן בעיניה'
בין לאכילה בין לזבח · כדכת' הן נזבח את תועבת
מצרים וגו' · לגור בארץ · ולא מתוך חוסר מזון
אלא בשביל מרעה לצאננו · כל זה אמרו שלא ·
יאמר פרעה ליקח משל יוסף כאן · אנשי חיל ·
ראוים לגבורה ולשררה כמו אשת חיל וגו' ·
ואני ה'עבר' מעותי ותגים שרי מקנה · רבנו
חילא לפרש רבנו · מעט ורעים · לפי
שראה יעקב בעיניו זקן יותר מדאי ששאל לו
כמה ימי שני חייך השיב לו יעקב מעט הם
אבל רעים הם ולכך אני נראה בעיניך זקן יותר
מדאי ; ותלה · כמו ותכה מכתם עמי · הה'
עיקר לפיכך מפיק הה' · וכן נגה אור · ארץ
מצרים וארץ כנען · אבל הרחוקות יותר
מארץ כנען · לא היו באים לארץ מצרים כי
רחוקות יותר מדאי או שמא לא היה שם רעב
גדול כל כך · העביר אותו לערים · כמו שעש'
סנחריב כדכת' אל ארץ כארצכם כדי שלא ·
יטענו כח חזקה איש איש בארצו לאחר
מכירה ··

חסלת ויגש מיסוד רבנו שמואל :
וזה מיסוד רבנו שלמה ··

ויחי יעקב · למה פרשה זו סתומה · לפי
שאין שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם
של ישר' מצרת השיעבוד שהתחילו לשעבדם ;
ד"א שביקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו ·
ב"ר רב' · ויקרבו ימי ישר' למות · כל מי שנ
בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו · ויקרא
לבנו ליוסף ; לפי שהיה יכולת בידו לעשות · שים
נא ידך · והשבע · צריך לישבע ליטול חפץ של מצוה
וזו היתה מצוה ראשונה · חסד ואמת · חסד
שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו
מצפה לתשלום גמול · אל נא תקברני במצרים ;
סופן להיות עפרם כנים ושאין מתי חוצה
לארץ חיין אלא בצער גלגול מחילות ושלא
יעשוני מצרים ע"ז · ושכבתי עם אבותי · זו
מחובר למעלה לתחילת המקרא שים נא ידך
תחת ירכי והשבע לי · ואני סופי לשכב עם
עם אבותי ואתה תשאני ממצרים ואין לומר
ושכבתי והשכיבני עם אבותי כמשמעו שהרי
כתיב אחריו ונשאתני וקברתני בקבורתם · וע"ד
ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו
ויקבר בעיר דוד ; וישתחו ישר' · תעלא בעידנ'
סגיד ליה · על ראש המטה · הפך עצמו לצד
השכינה · מכאן אמרו שהשכינה למעלה מה'
מראשותיו של חולה ; ד"א על ראש המטה · על
שהייתה מיטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי
יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי
הוא עומד בצדקו ·· תוספת מהר"ר משה ;
וישתחו ישר' על ראש המטה · לא השתחוה על ראש ·
המטה לפי הפשט כי על ראש המטה היה יושב · אלא
ישר' שהיה יושב על ראש המטה וישתחו על אשר נשבע
לו יוסף על כך · ודוגמתו וירא ישר' את מצרים מת על
שפת הים והלא על שפת הים לא מתו · אלא ישר' שישבו
מן הים והיו על שפתו ראו ישר' את מצרים מת כלבתים
ובמים אדירים · וכן כי גחלים אתה חותה על ראשו ··
למעלה נאמ' אם רעב שונאך האכילהו לחם · ולמה אני
מעך כן · לפי שגחלים אשר על ראשו אתה חותה ושואב
ומסיר מעל ראשו כראותו כי הוא צונעך ואתה מאכילו ;
ודוגמתו ויסע כעץ תקותי · והלא מצינו כי יש לעץ תקוה ·
אלא תקותי שהיתה כעץ ויסע · וכן ישלך כזית ביסרו

וזה עניין השלכה אצל דית אליו כסרו שהית צריך
דעגן וישלך · וכן ויחמוס כגפן בוסרו · סוכו שהיה
כגפן · ויחמוס · והלכה כאילו · תוספת ·
ויאמר ליוסף · אחד מן המגידים הגיד לו והרי
זה מקרא קצר · ויש אומרי׳ אפרים היה רגיל
לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גשן
הלך אפרים אצל אביו למצרים והגיד לו ; ויקח
את שני בניו עמו · כדי שיברכם יעקב לפני מותו ;
ויגד · המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראו׳
קצרי לשון · ויתחזק ישר׳ · אמ׳ אעפי שהוא בני
מלך הוא ואחלוק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד
למלכות · וכן משה חלק כבוד למלכות · וירדו כל
עבדיך אלה אלי וסופו כי הוא עצמו · וכן אליהו
וישנס את מותניו וירץ לפניו שלא היה רוצה
שיהיה אחאב הולך יחידי · ונתתיך לקהל עמים ·
בישרני שעתידין לצאת ממני עד קהל ועמים
הרי שלשה וכבר נולדו אחד עשר בני · בישרני
על בנימן ורצה לו שיהיו שני בניי כמניין השבטי׳
ועתה אותה ברכה אני נותן לך ; שני בניך הנולד׳
לך עד בואי אליך · כלומ׳ משפירשת הימני עד באי
אצלך לי הם · בחשבון שאר בני הם ויטול חלק
[..]ן איש כנגדו ; ומולדתך ·
[..]ליד עד לא יהיו במניין בניי אלא בתוך
[..]י אפרים ומנשה יהיו נבללים ולא יהיה להם
[..] כשבטים לעניין הנחלה ואעפי שנחלקה
[..]ן לפי מניין גלגלותם ברכת לרב תרבו נחל׳
[..] וכל איש ואיש של בשוה חוץ מן הבכור׳
[..] מקום לא נקראו שבטים אלו · ואני
[..] מפדן וגו׳ ואעפי שאני מטריחך להוליכני
[..]ר בארץ לא כן עשיתי לאמך שהרי מתה
[..] בית לחם כברת ארץ · מדת ארץ · והם
[..]ים אמה כדברי ר׳ משה הדרשן · ולא
[..]ר שעיכבו עלי גשמים להוליכה ולקוברה
[..]רון · שעת הגריד היה שהארץ חלולה
[..]קבת ככברה · ואקברה שם · ולא הולכתיה
[..]לו לבית לחם להכניסה לארץ · וידעתי
[..] בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור
[..]יה שם שתהיה לעזרה לבניה כשיגלם
[..] אדן ויהיו עוברים דרך שם ותצא רחל

על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים
שנ׳ קול ברמה נשמע וגו׳ רחל מבכה על בניה ;
ואונקלוס תירג׳ כרוב ארעא · די שיעור
חרישת ארץ · ואומ׳ אני שהיה להם קצב
מדה שהיו קורין אותו מחרישה אחת · קורין א׳
כל מדאות כרוב ותני · כמה רמסיק תעלה מכי
כרבא · וירא ישר׳ את בני יוסף · ביקש
לברכם ונסתלקה ממנו שכינה לפי שעתיד
ירבעם לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה ;
ויאמר מי אלה · מהיכן יצאו אילו שאינן ראויין
לברכה · בזה · בארוסין ובשטר כתובה ובקש
יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש ·
ויאמר קחם אלי ואברכם · וזהו שאמ׳ הכת׳
ואנכי תרגלתי לאפרים · תרגלתי רוחי ביעקב
בשביל אפרים עד שלקחם אפרים ומנשה על
זרועותיו · לא פללתי · לא מלאני לבי לחזור
מחשבה שאראה פניך עוד · פלולה לשו׳ מחשב׳ ·
כמו הביאו עצה עשו פלילה · ויוצא יוסף אותם ·
לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי
ליישבם זה לימין וזה לשמאל ויאמר כנגד
שמאל חבירו וכיון שיהא הבכור מיומן לברכה ;
שכל את ידיו כתרגו׳ אחכימינון · בהשכל וחכמ׳
ובחכמה שכל ידיו ולדעת כי יודע היה כי מנש׳
הבכור ואעפי כן לא שת ימינו עליו ; המלאך
הגואל אותי · מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרותי
כעניין שנ׳ ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום
יעקב · וכן אנכי הא׳ בית אל · יברך את הנערים
אפרים ומנשה · וידגו · כדגים הללו שפרים
ורבים ואין עין שולטת בהן · ויתמוך יד אביו ·
הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו · ידעתי
בני ידעתי שהוא הבכור גם יהיה לעם וגדל ·
עתיד גדעון לצאת ממנו שהק׳ עושה נס
על ידו · ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו · שעתי׳
יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד
תורה לישר׳ · וזרעו יהיה מלא הגוים · כל העולם
יתמלא בצאת שמו · ושמו כשיעמיד החמה
בגבעון וירח בעמק אילון ; בך יברך ישר׳ ·
הבא לברך את בנו · יברכם כברכתכם ויאמר
ישימך אלהים כאפרים וכמנשה · וישם את

אפרים כברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים
ובחנוכת הנשיאים ׃ ואני גם נתתי לך נחלה
שתקבר בה ואיזו זו שכם ׳ שנ׳ ואת עצמות
יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם ׳ שכם
אחד על אחיך ׳ שכם ממש ׳ היא תהיה לך
יתירה חלק אחד על אחיך ׳ בחרבי ובקשתי ׃
כשהרגו שמעון ולוי את אנשי העיר נתכנסו כל
סביבותיהם להיזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה
כנגדן ׳ ד״א שכם אחד ׳ היא הבכורה שיטלו בניו
שני חלקים ׳ ושכם לשו׳ חלק הוא והרבה יש לו
דומין במקרא ׳ אחלקה שכם כי תשיתמו שכם ׃
תשית שנוי לפני חלקים דרך ירצחו שכמה ׳ איש
חלקו ׳ לעבדו שכם אחד ׳ אשר לקחתי מיד
האמרי ׳ מיד עשו אשר עשה מעשה אמורי ׳ ד״א
היא חכמתו ותפילתו ׃ ואגידה לכם וגו׳ ביקש
לגלות את הקץ ונסתלקה שכינה ממנו והתחיל
אומ׳ דברים אחרים ׳ ראשית אוני ׳ היא
טיפה ראשונה לו שלא ראה קרי מימיו ׳ אוני ׳
כחי ׳ כמו מצאתי און לי ׳ מרוב אונים ׳ ולאין
אונים ׳ יתר שאת ׳ ראוי היתה להיות להיות
יתר על אחיך בכהונה ׳ לשון נשיאות כפים ׳ ויתר
עז ׳ במלכות ׳ כמו ויתן עז למלכו ׳ ומי גרם
לך להפסיד כל אלה ׳ פחז כמים ׳ הפחז והבהלה
אשר מיהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרי׳
למרוצתם ׳ לכך אל תותר אל תרבה ליטול כל ה׳
היתרות שהיו ראויות לך ׳ ומהו הפחז אשר
פחזת ׳ כי עלית משכבי אביך אז חללת אותו
שעלה על יצועי ׳ שם שכינה שדרכו לעלות
ולהיות תמיד על יצועי ׳ פחז ׳ שם דבר לפיכך
טעמו למעלה וכולו נקוד פתח אילו היה לשו׳ עבר
היה נקוד חציו קמץ וטעמו למטה ׳ פחז ׃ יצועי ׳
לשו׳ משכב ׳ על שם שמציעין אותו על ידי לבדין
וסדינין והרבה דומין לו אם אעלה על ערש יצועי ׳
אם זכרתיך על יצועי ׳ שמעון ולוי אחים ׃
בעצה אחת על שכם ועל יוסף ׳ ויאמרו איש אל
אחיו ׳ ועתה לכו ונהרגהו ׳ מי הם ׳ אם תאמר
ראובן ויהודה הרי לא הסכימו בהריגתו ׳ אם
תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתם
שלימה שנ׳ והוא נער את בני בלהה ׳ יששכר
וזבולון לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולי׳ ׃
מי הם על כרחיך שמעון ולוי הם שקראם אביהם
אחים ׳ כלי חמס ׳ אומנות זו של רציחה חמס
הוא בידיהם מברכת עשו היא זו ׳ אומנות
שלו הוא ואתם חמסתם אותו ממנו ׳ מכירותיהם ׳
לשו׳ כלי זיין ׳ הסייף בלשון יוון מכר ׳ תנחומא ׃
ד״א מכירותיהם ׳ בארץ מגורתם נהגו עצמם
בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך וזהו תרגומו
של אונקלוס ׃ בסודם אל תבא נפשי ׳ זה מעשה
זמרי כשנקבצו שבטו של שמעון להביא את המדיני׳
לפני משה ואמרו לו אם תאמר אסורה בת יתרו מי ה׳
התירה לך ׳ אל יזכר שמי בדבר ׳ זמרי בן סלוא נשיא
בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב ׳ ובקהלם ׳ כש׳
כשיקהיל קרח שה״א משבטו של לוי את כל העדה
על משה ועל אהרן ׳ אל תחד כבודי שם ׳ אל יתייחד
שמי עמהם ׳ אל תחד כבודי לשו׳ זכר הוא ועל כרחך
אתה צריך לפרשו כמדבר אל הכבוד שכבוד הוא ׳
זכר כמו שנ׳ וכבודי חדש עמדי ואמ׳ אתה כבוד
אל תתייחד עמם ׳ כמו אל תחד אתם בקבורה ׃
קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמ׳ בן יעקב אבל
בדברי הימים כשנתייחסו בני קרח על הדוכן
נאמ׳ בן יצהר בן לוי בן ישר׳ ״ כי באפם הרגו ׳
איש ׳ אלו חמור ואנשי שכם ואינ׳ חשובים
כולם אלא כאיש אחד וכן הוא אומ׳ בגדעון והכית
את מדין כאיש אחד וכן במצרים סוס ורכבו
רמה בים זהו מדרשו ׳ ופשוטו אנשים הרבה
קורא איש כל אחד לעצמו כי באפם הרגו כל איש
שכעסו עליו ׳ וילמד לטרף טרף אדם אכל ״ ׳
וברצונם עקרו שור ׳ רצו לעקור את יוסף שנקרא
שור בכור שורו הדר לו ׳ עקרו בלעז אישירטירט ״
לשו׳ ואת סוסיהם תעקר ׳ ארור אפם ׳ אפי׳ בשעת
התוכיחה לא קילל אלא אפם וזהו שאמ׳ בלעם
מה אקוב לא קבה אל ׳ אחלקם ביעקב ׳ אפרידם
זה מעל זה ׳ שלא יהא לוי במנין השבטים הרי
חלוקים ׳ ד״א אין לך עניים וסופרים ומלמדי׳
תינוקות אלא משמעון כדי שיהו נפוצים ׳ ושבטו
של לוי נתן לו תפוצתו דרך כבוד מחזר על הגרנות
לתרומות ולמעשרות ׳ יהודה אתה יוד׳
יודוך אחיך ׳ לפי שהוכיח את הראשונים בקנ׳

בקשורים

בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקרא יעקב
בדברי רצוי לא את אותה כאותם הראשו' ידך בעורף
אויביך · בימי דוד · ואויבי תתה לי עורף · בנו
אביך · על שם שהיו נשים הרבה לא אמ' בני אמך
כדרך שאמ' יצחק ; גור אריה · על דוד נתנבא ;
בתחילה גור · בהיות שאול מלך עלינו אתה המוצי'
והמביא את ישר' · ולבסוף אריה כשהמליכוהו
עליהם וכן תרגמו אנקלוס שלטון יהא בשירוייא ;
בתחילתו · מטרף · ממה שחשדתיך בטרוף טורף
יוסף חיה רעה אכלתהו · וזהו יהודה שנמשל
כאריה · בני עלית · סילקת את עצמך ואמרת
מה בצע כי נהרג · וכן מהריגת תמר שהודית
צדקה ממני · לפיכך כרע שכב וגו' בימי שלמה
איש תחת גפנו ותחת תאנתו ; לא יסור שבט מ
מיהודה מדוד ואילך · אלו ראשי גליות שבבבל
שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות ;
ומחוקק מבין רגליו · ~~תלמידים~~ אלו נשיאי ארץ ישר' ; עד
כי יבא שילה · מלך המשיח שהמלוכה שלו · וכן
תירג' אנקלוס · ומדרש אגדה שילו כמו יובילו שי
למורא · ולו יקהת עמים · אסיפת עמים שהיו"ד
עיקר ביסוד כמו יפעתך · ופעמים שנופלת ממנו ;
וכמה אותיות משמשות בלשון הזה והן נקראין
עיקר כמו נון של נגף ושל נשך · אלף שבאחותי ;
ושבאבחת חרב · אסוך שמן · אף זה יקהת עמים ·
אסיפת העמים שנ' אליו גוים ידרושון · ודומה
לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם · לקיבוץ קמ'
קמטין שבפניה מפני זקנתה · ובתלמוד רבותי'
דמקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במאות · ויכול
היה לומר קהיית עמים ; אוסרי לגפן עירה ;
נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין ;
איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מ'
מגפן אחת · ומשורק אחת בן אתון אחד · שורקה ·
זמורה ארוכה · קורייאה בל' · כבס ביין · כל זה
לשון רבוי יין · סותה · לשון מין בגד הוא ואין לו ~
דומיון במקרא · אוסרי כמו אוסר · רוממת מקוממי
מעפר דל · היושבי בשמים · וכן בני אתונו בענין
הזה · ואונקלוס תירג' במלך המשיח · גפן · הם
ישר' · עירה · עיר שלו · זו ירושלים · שורקה ישר' ;
אנכי נטעתיך שורק · בני אתונו · יבנון היכליה ;
לשו' שער האיתון בספר יחזקאל · ושאר תירגם

כפנים אחרים · גפן אילו צדיקי' בני אתונו עבדי
אוריית' באולפן · על שם רכבי אתונות צחורות ;
אדיון טבי · צבעו רווחה לייין · ועבשנן · הרין סותה ·
שהלשה לבשתן ומסותה כהן את הדבר ליתן עמו
בה · ואף רבותינו פרשו בתלמוד · לשו' הסתת שכרות
במסכת כתובות · ועל היין שמאד תרום איני מרווה
ת"ל סותה ; חכלילי · לשון אודם כתרגומו וכן למי
חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדי'
מאדימין · מחלב · מרוב חלב · שיהא בארצו מרעה
טוב לעדרי צאן · וכן פרש פירוש המקרא · אדום
עינים יהיה מרוב יין · ולבן שינים יהיה מרוב
חלב · ולפי התרג' · עינים לשון הרים שמשב'
צופים למרחוק · ועוד תרגם בפנים אחרים · לשו'
מעיינות קילוח היקבים נעוהי · יקבים שלו
ולשון אראמי הוא במסכ' ע"ז נעוה אורתחו ; יחוורון
בקעתיה · תרגם שינים · לשו' שיני הסלעים ;
לחוף ימים · על חוף ימים תהיה ארצו ; חוף ·
כתרגומו · ספר מרקין כל' והוא יהיה מצוי לחוף
האוניות · במקום הנמל שהאוניות מביאות שם
פרגמטיין · שהיה זבולון עוסק בפרגמטייא ומ'
וממציאים מזון לשבט יששכר והם עוסקים
בתורה והוא שאמ' משה שמח זבולון בצאתך
ויששכר באוהליך · זבולון יוצא בפרגמטייא ויששכ'
עוסק בתורה באוהלים · וירכתו על צידון · סופו
גבולו יהי סמוך לצידון · ירכתו · סופו · כמו ליר'
לירכתי המשכן · יששכר חמור גרם · חמור בעל
עצמות · סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין
אותו משא כבד · רובץ בין המשפתים · כחמור
המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית ושהוא
רובץ לנוח רובץ בין התחומין · בתחומי העירות
שמוליך שם חבילות פרגמטיא ; וירא מנוחה
כי טוב · ראה לחלקו ארץ מבורכת ונוטה להוציא
פירות · ויט שכמו לסבול עולה של תורה · ויהי
לכל אחיו ישר' למס עובד · לספק הוראות של
תורה ושל סדרי עיבורים כמו שנ' ובני יששכר
יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישר' ראשיהם
מאתים · מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל
אחיהם על פיהם היו עושים עיבורים וכל עורכי
השנה ודינים · ואונקלוס תירגם בפנים
אחרים · ויט שכמו לסבו' · לכבוש מחוזות שהם

ושכנות על פתר ויהי היאור כוכש לפניו לאם
שכר ; ויט שכמו · השפיל שכמו · כמו ויט שמים
וירד · הטו אזניכם ; דן ידין עמו · ינקום נקמת
עמו מפלשתים · כמו כי ידין ה' עמו · כאחד
שבטי ישר' · כל ישר' כאחד יהיו עמו ואת כלם
ידין · ועל שמשון נבא נבואה זו · ועוד יש לפרש
כאחד שבטי ישר' · כא' אחד שבשבטים הוא דוד
שבא מיהודה ; שפיפון · הוא נחש · ואומר אני
שקרוי כן על שם שהוא נושך כמו שנ' ויותה
תש' ותשופנו עקב · הנושך עקבי סוס · כן דרכו
של נחש ודימהו לנחש הנושך עקבי סוס · כמוי
חורמן · שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו
והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל
חרם · וכפתגמי · פתן · יכמון · ואורב ; לישועתך
קויתי ה' · נתנבא שינקרו את עינו וסופו לומר
זכרני נא וחזקני אך הפעם ובא' גדוד יגודנו
היומנו שיעברו את הירדן עם אחיהם למלחמה
כל עד ונכבשה · והוא יגוד עקב · כל גדודיו
ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן
ולא יפקד מהם איש · עקב · ברגלם · כמו ועקב'
ועקבותיך לא נודעו · וכן כעקבי הצאן וכלשו'
לעז טרואצא · כלו' במסילותם שילכו ישובו ;
מאשר שמנה לחמו · מאכל הבא מחלקו
של אשר יהי שמן שהיו זתים מרובים בחלקו
והוא מושך שמן כמעין וכן ברכו משה וטובל
בשמן רגלו · כמו ששנינו במנחות פעם אחת
נצטרכו אנשי לודקיא לשמן וכו' ; איילה שלוחה ·
זו בקעת גנוסר שהיא קלה לבשל פרותיה
כאיילה זו שהיא קלה לרוץ · איילה שלוחה :
איילה משולחת לרוץ · הנותן אמרי שפר ·
בתרגום ר"א על מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת
עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי הלכו
שם בזריזות וכן נמ' שם לשו' שילוח · בעמק
שולח ברגליו ; הנותן אמרי שפר · על ידם שרה
דבורה וברק שירה · ורבותינו דרשוהו על יום
קבורת יעקב כשנעשה עשו על המערה כ'
במסכת סוטה · נתראו שכיח · ישול חבלו והוא
יורה על חלקו אמרים נאים ושבח ; בן פורת ·
בן חן · והוא לשון ארמי איפרין נמעיה לר'
שמעון כפונן בכיו מעיעא · בן פורת עלי עין ;

חנו נשוי על עין הרואה אותו · בנות צעדה עלי
שור · בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל
ביופיו · בנות הרבה צעדה כל אחת במקום שתוכל
לראותו משם · ד"א עלי שור · על ראייתו כמו ·
אשורנו ולא קרוב · ומדרשי אגדה יש רבים וזה
נוטה ליישוב לשון המקרא · פורת · הת"ו שבו
תיקון הלשון כמו על דברת בני אדם · שור · כמו
לשור · עלי שור · בשביל לשור · ותרגום של אונקלו' ·
בנות צעדה · תרין שבטין וכולו · וכתב בנות
על שם מנשה בנות צלופחד שנטלו חלק בשני
עברי הירדן · ברי תסגי · פורת · לשון פריה ורביה ·
ויש מדרשי אגדה בו המתיישבים על הלשון כשע'
שבא עשו לקראת יעקב בכולן קדמו האמהות
לפני בניהן להשתחוות וברחל כת' ואחר נגש יוסף
ורחל וישתחוו אמ' יוסף · הרשע הזה עינו רמה
שמא יתלה עיניו באימא יצא לפניה ושירכב קומה
קומתו לכסותה והוא שבירכו אביו בן פורת
יוסף · אותה הגדלת עצמך עלי עין של עשו · לפיכך
זכיתה לגדולת בנות צעדה להסתכל בך ביציאתך
על ארץ מצרים · ועוד דרשוהו לעניין אחר שלא ·
תשלוט בזרעו עין רעה ואף כשבירך משה
ואפרים בירכם כדגים שאין עין שולטת בהם
ברכת' וידגו לרוב · כדגים הללו · וכו' ; תוספת
בן פורת יוסף וכו' אל תיקרי עלי עין אלא עולי עין · פי' העולם
כל שמעיינין בך בעין רעה לא יזיקך אלא עולה ותהיה
מותר · ורבנו גרשום מאיר עיני גולה שהן עולין על העין ;
כדבר שיושב על העין ולמעלה ואין העין שולטת עליו ·
ורבנו חננאל היה שונה · עלי עין כלומ' כאו
העין במקום אחר ואל תזיקו · כך פירש הערוך בשם
הגאונים ·· וימררוהו ורבו · וימררוהו אחיו
ווררהו פוטיפר ואשתו לאוסרו · לשון
את חייהם · ורבו · נעשו לו אחיו אנשי
אומנעטרט שי' · ואין הלשו' הזה
שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה
אשר רבו בני ישר' · אף ואם לשון שהוא
חצים כך היה לו לינקד · אינו אלא לש
כמו שומו שמים · שהוא לשו' הושמו
מעט ואינו · שהוא לשון הורמו והומ
אחרים ולשון שומו רמו · רבו · מאילת
משמואין מעצמן נתרוממו · מעצמן
אנשי ריב · וכן דומן · ויושבי או כמו ט
תרגומו של אונקלוס ונקוראי ; בעלי ח

שלשום כחץ · כמו שנ' חץ שחוט לשונם · חץ
מושך · כמו זהב שחוט · זהב מושך טוב ועורך
לדרך · ותרגו' לשו' ויהי המחיצה אותן שהיו ראוין
לחלק עמו בנחלה ; ותשב באיתן קשתו · נת'
נתיישבה בחוזק · קשתו חוזקו · ויפוזו · זרועי
ידיו · זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז ;
זאת היתה לו מידי אביר יעקב · הק' אביר יעקב ·
ומשם עלה להיות רועה אבן ישר' · לשון אבן ה׳
הראשה · לשון מלכות · ואונקלוס אף הוא תירגם ·
ותשב · ותבת כהון נביאותיה · החלומות אשר חלם א
על דקיים אורייתא בסתרא · תוספת הוא מלשון
העברי שבמקרין · ושוי בתוקפא רוחצניה · תרגום
של באיתן קשתו · וכך לשון התרגום על העברי ;
ותשב נבואותו בשביל שאיתנו של הק' היתה לו
לקשת ולמבטח בכן אתרמי דהב · לכך ויפוזו זה'
זרועוהי · לשון פז · אבן ישר' · לשו' נוטריקון · אב
ובן · אבהן ובנין · יעקב ובניו ; מאל אביך היתה
לך זאת · והוא יעזרך · ואת שדי · ועם הק' היה
לבך שלא שמעת לדברי אשת פוטיפר · והוא
יברכך · ברכות שדיים ורחם · ברכתא דאבא ודאימא ·
יתברכון המולידים והיולדות · הזכרים מזריעים
טיפה הראויה להריון והנקבות לא ישכלו את רחם
שלהם להפיל עובריהם · שדיים · ירה יורה · מתרג'
אשתדאה אישתדי · אף שדים על שם שהזרע
יורה כחץ ; ברכות אביך גברו וגו' ברכות שברכני
הק' גברו על הברכות שבירך את הורי · עד תאות
גבעות לפי שהברכות שלי גברו והלכו עד סופי
גבולי עולם שנתן לי ברכות פרוצה בלא מצרים
מגעת עד ארבע קצות העולם שנ' ופרצת ימה
וקדמה צפונה ונגבה מה שלא אמ' כן באברהם
וביצחק לאברהם אמ' שא עיניך וראה צפונה
ונגבה וגו' את כל הארץ אשר אתה רואה לך
אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישר' לבדה · וזו היא
שאמ' ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך · ולא
נחלת אברהם · ליצחק אמ' ונתתי לזרעך את כל
הארצות האל · הורי · לשון הריון · שהורוני
במעי אמי · כמו הורה גבר · עד תאות · עד קצות ·
כמו והתאויתם לכם גבול קדמה · תהיין לראש
חמת · תהיינה כולן לראש יוסף · נזיר אחיו ··
פרישא דאחוהי · שנבדל מאחיו כמו וינזרו
מקדשי בני ישר' · נזורו אחור ; ורבותי' דרשו

ותשב באיתן קשתו · על כבישת יצרו באשת
פוטיפר וקורהו קשת על שם שהזרע יורה
כחץ ; ויפוזו זרועי ידיו · כמו ויפוצו שיצא
הזרע מבין אצבעותיו · מידי אביר יעקב שם
שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו בחלון
כדאית' מסכת סוטה · ואונקלוס תירגם תאות
גבעות עולם לשון תאוה וחמדה · וגבעות · לשון
מעוקי ארץ · שחמדתו אמו והדדיקתו לקבלן ;
בנימין זאב יטרף · ניבא על שהיו
עתידים להיות חטפנים · וחטפתם לכם איש
אשתו כפלגש בגבעה · וניבא על שאול שהיה
עיטה באויביו סביב שנ' ושאול את המלוכה לכד
וילחם במואב ובמואב וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע ;
בבקר יאכל עד · לשון ביזה ושלל המתורג' עדיה ;
ועד יש לו דומה בלשון עברית · אז חולק עד
שלל · ועל שאול ניבא שעמד בתחלת בקרן ודז'
וזריחתן של ישר' · ולערב יחלק שלל · אף מש'
משתקע שמשן של על ידי נבוכד נצ' שיגלו ישר'
לבבל יחלק שלל מרדכי ואסתר שהם מבנימין יא'
יחלקו את שלל המן · שנ' הנה בית המן נתתי ·
לאסתר · ואונקלוס תירגם על שלל הכהנים בקדשי
המקדש · וזאת אשר דיבר להם אביהם ;
ויברך אותם · והלא יש מהם שלא ברכם אלא
קינטרן · אלא כך פירשהו · וזאת אשר דבר
להם אביהם ויברך אותם מה שאמור בענין ·
יכול שלא ברך לראובן ושמעון · ת"ל ויברך
אותם · אותם כולם במשמע · איש אשר
כברכתו · כברכה העתידה לבא על כל אחד ;
ברך אותם · אחר שאמ' איש כברכתו לא היה
לו לומר אלא ברך אותו · מה ת"ל אותם · לפי שנתן ליהו'
ליהודה גבורתו של אריה ולבנימין חטיפתו של
זאב ולנפתלי קלתו של אייל יכול שלא כללן כל
הברכות · ת"ל ברך אותם ; נאסף אל עמי · על
שם שמכניסין את הנפשות אל מקום גנזתן
שיש אסיפות אל מקום גנזתן בלשון עברית
שהן בלשון הכנסה כגון און איש מאסף אותי
הביתה · ואספתו אל תוך ביתך · באספכם
את תבואות הארץ · הכנסתכם לבית מפני
הגשמים · באספך את מעשיך · וכל אסיפה
האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה ·· אל
אבותי · עם אבותי · ויאסף · תלוי · הכתוב

רגלו · ויגוע ויאסף · ומיתה לא נאמרה בו ואמ'
רבותינו יעקב אבינו לא מת · לחנט את אביו ·
ענין מרקחת בשמים הוא · וימלאו לו · השלימו
לו ימי חנטתו עד שמלאו ארבעים יום · ויבכו
אותו שבעים יום · ארבעים לחנטה ל' ושלשים
לבכי · לפי שבאת להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי
נילוס מתברכין · אשר כריתי לי · כפשוטו · כמו
כי יכרה איש בור · ומדרשו עוד מיושב על הלשון ·
אמ' ר' עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין ל
מכירה כירה · ועוד מדרשו לשו' כרי · דגר · שנטל
יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה
אותו כרי גדול ואמ' לו לעשו טול זה בשביל חלקך
במערה · כאשר השביעך · ואם לא בשביל השבועה
לא הייתי מניחך · אבל ירא לאמר לו' עבור עליה
לפי שיאמ' לו יוסף אם כן אעבור שבועה שנשבעתי
לך שלא אגלה על לשון הקודש שאיני מכיר כן
שדרש על שבעים לשון ואתה אינך מכיר כן כדאמ'
במסכת סוטה · גורן האטד · מוקף אטדים
היה · ורבותי' דרשו על שם המאורע שבאו כל
מלכי כנען ונשיאי ישמעא' למלחמה וכיון שראו
כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כולם
ותלו בו כתריהם והקיפוהו כגורן המוקף אטדים
וקוצים לסייג סביב ·· כאשר צום · אל
ויהו מאשר צום וישאו אותו בנו ולא בני בניו
שאותן מבנות כנען · וקבע להם מקום שלשה
למזרח · וכן לארבע רוחות · וכסדרן למסע ולמחנ'
דגלים נקבעו כאן · לוי לא ישא שהוא מלך
מנשה ואפרים יהיו תחתיהם · וזהו איש על
דגלו באותות · באות שמסר להם אביהם למשא
מטתו · הוא ואחיו וכל העולים אתו · בחזרתן
הקדים אחיו למצרים שנ' הוא ואחיו ואחר כך
העולים אתו · ובהליכתן הקדים מצרים שנ' ויעלו
עבדי פרעה וגו' ואחר כך וכל בית יוסף ואחיו וגו' ·
אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כת'
כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד · ויראו
אחי יוסף כי מת אביהם · מהו ויראו · הכירו במ'
במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד אורחין
עמו על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל
כבוד אביו ומשמת יעקב לא קירבן · לו ישטמנו ·
שמא ישטמנו · לו מתחלק לכמה ענינים · יש לו
משמש לשון בקשה · כמו הלואי · כגון לו יהיה
כדבריך · לו אדוני שמעני · ולו הואלנו מעבר
הירדן · לו מתנו · ויש לו משמש לשון אם ואולי
כגון לו חכמו · לו הקשבתה למצותי · ולו אנכי
שוקל על כפי · ויש לו משמש בלשון שמא ·· לו
ישטמנו · ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון
שמא ואולי · כמו אולי תלך האשה אחרי · לשון
שמא לא תלך · ויש אולי לשון בקשה אולי יראה
ה' בעניי · אולי יראה בדמעת עיני · אולי ישמע
ה' אותי והורשתים · הרי הם כמו לו יהיה כדבריך ·
ויש אולי לשון אם · אולי יש חמשים צדיקים ··
ויצוו אל יוסף · כמו ויצום אל בני ישר' · צוה
למשה ולאהרן להיות שלוחין אל ישר' · ואף זה ויצוו
את שלוחם להיות שלוח אל יוסף · ולומר לו כן ··
ואת מי צוו · את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנ'
והוא נער את בני בלהה · אביך צוה · שינו בדבר
השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בע'
בעיניו · שא נא לפשע עבדי אלהי אביך · אם אביך
מת אלהיו קיים והם עבדיו · וילכו גם אחיו · מוסף
על השליחות · כי התחת אלהים אני · שמא
במקומו אני · בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם
כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה
והק' חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם ·
וידבר על לבם · דברים המתקבלים על הלב · עד
שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד ועל
ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה
הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח
ואמר אחיהם סוף הרג אותם · יש לך אדם שהורג
את אחיו · ד"א עשרה נרות לא יכלו לכבות נר
אחד · כו' · על ברכי יוסף · כתרגומ' · גדלו על
ברכיו · חסלת · תוספת
בפסיקתא · ויאמר לו אני אל שדי · לכך אמר לו כן שלא תאמ'
בשביל שהגליתני ומברך כבר רמז לו עד שאני בבית אל שאמ'
לו אני אל שדי וגו' הק' אמ' לו פרה ורבה גוי וקהל גוים · ויעקב לא
אמ' אלא וקהל עמים · אלא כשהקב' אמר לו אותו הדיבור עדיין
לא נולד בנימין וכשנולד אמ' לו הרי גוי וקהל וגו' אפרים ומנש' ·
קהל ועמים יעקב שאמ' לו גוי וקהל גוים · גוי אמ' לו של
בנימין הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לו בן למדני שאחד
משבטי עתיד ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך · אגדה
אחרת · למה אמרת כי זה הבכור אומר יעקב ליוסף · לפי שהייתי
שואלך מה תעשו לך אחיך אמרת סתר אותה שלא הייתי יודע
מה עשו לך אחיך · ידעתי בני ידעתי · ידעתי מה עשו לך ידעתי
כי זה הבכור ··

חסלת ויחי מיסוד רבנו שלמה · וזה מיסוד רב׳ שמואל ·

ויחי יעקב ·

ויקרבו ימי ישר׳ למות · כל מקום שאדם חפץ ־
לצוות את בניו צריך לומר ויקרבו · וכן ויהי כי
זקן יצחק וגו׳ ויקרא את עשו וגו׳ לא ידעתי יום
מותי · וכן ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה
בנו · ועיקר התחלת פרשה זו מן וישב ישר׳ בארץ
מצרים וגו׳ כי עליו מחובר ויחי יעקב · אלא שלא
רצו הקהלות לסיים פרשת ויגש כותהי הארץ לפרע׳
וסיימוה בוישב ישר׳ ; שים נא ידך · כבר פירשתיו
אצל עבד אברהם · וישתחו ישר׳ ליוסף ממקום
שהיה על המטה · ויאמר ליוסף · אדם אחד אמ׳
וכן ויגד׳ וי׳ המגיד ליעקב · וישב על המטה · היו ־
רגליו חוץ רגליו למטה לארץ · ולכך כתוב לפניו ויוצא
יוסף אותם מעם ברכיו · וגם להגיד חוזקו של יעק׳
שכל דברי צואתו עשה בישיבה ורגליו לארץ עד
שסיים כל דבריו ואחר כך ויאסף רגליו אל המטה ·
הכניס אל המטה כמו ואספתו אל תוך ביתך ·
ואין איש מאסף אותו הביתה · נראה אלי כלוז ·
בשובי מפדן ארם · וכת׳ אני א׳ שדי פרה ורבה ;
ועתה שני בניך וגו׳ כלומ׳ מאחר שנתן לי הק׳ ארץ
ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי ־
שנים שבטים ולכך שני בניך יטלו כנגד ראובן ושמ׳
ושמעון ·· עד בואי · לפני בואי ברכת׳ וליוסף ילד
שנ׳ בנים בטרם תבוא שנת הרעב · כלומ׳ קודם
שבאתי מצרימה · ומולדתך · בניך או בני בניך
שתולדו אחרי בואי באילו שבע עשרה שהיית
כאן על שם אחיהם יקראו ; ולא יהיו שבטים
כי אם בתי אבות כי כל שבעים נפש שהיו ב׳
בשעת בואת יעקב בין בנים בין בני בנים היו
בתי אבות ולהם נתחלקה הארץ כדאמרה בבבא
בתרא ; וברכות בפנחס אפי׳ בבני פרץ · לחצרון
משפחת החצרוני לחמול משפחת החמולי · וכן
בבני בלע ארד ונעמן וגו׳ וכת׳ לבסוף ; לאלה
תחלק הארץ בנחלה וגו׳ לשמות מטות אבותם
ינחלו ; וכן בני בניו של יוסף שתולדו אחרי כן יק׳
יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות
ברכות בפרשות פנחס ·· ואני בבואי מפדן ;
באותו הדרך לאחר שבירכני הק׳ · מתה רחל באותו
הדרך בעוד כברת דרך עד הישוב לכן קברתיה
בדרך כי לא פנאי לקוברה אצל לאה במערת ה
המכפלה ושלא יפשיעהו יוסף על אמו הוצרך

לומר כן · וירא ישר׳ מעשה שכבת׳ לפניו ולא ־
יוכל לראות · יש רואה דמות אדם ואין מכיר
דמות פניו · וכן לא יראני האדם · וכת׳ ראיתי
את ה׳ · כזה · במלכות הדיות · ראה כמו ראות ·
וכן עשה כיום הזה · לא פללתי · לא דנתי בלבי ·
כל פילול לשון דין וכן ויעמד פנחס ויפלל · עשה
נקמה · כדכת׳ ויקם מתוך העדה ויקח רומח
בידו וגו׳ לשו׳ נקמת דין · את אפרים בימינו · ל׳
להושיבו אצל שמאלו של ישר׳ · שכל את ידיו ;
כמו שכל שהוא לשו׳ אדם מעקם ונפתל ·· כי
מנשה הבכור · ויודע היה יעקב שיוסף בנו ־
הביאם שיהא מנשה לימינו של יעקב ואפרים
לשמאלו והוא רצה לתת ימינו על ראש הצעיר
ושמאלו על ראש הבכור · ויברך את יוסף · ברכת
הבנים היא ברכת האב · ויקרא בהם שמי · שיהיה
זרעם וזרע זרעם · וידגו · מגזרת חטופי למד׳ ·
משל של הי׳ כמו זן בכה · ויכבו · מן שכה · וישם ;
כי ישית · קודם שבירכם וראה יוסף ששכל את
ידיו ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי · אין לפרש
ולומר לא יפה אתה עושה אלא היה לו לשאול ־
לאביו מדוע אתה עושה כן · אלא כך אמ׳ יוסף
ליעקב לא כן סדורים הבנים כמו שאתה סבור
דיקדקתי להביאם כסדר לפי ימינך ושמאלך
לתת הבכור לימינך והצעיר לשמאלך אלא בימיני
לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי לכך אתה מעקם
ידיך · לא כן אבי · לא עשיתי כן אלא הבכור
הבאתי לימינך והצעיר לשמאלך אמ׳ לו יעקב
ידעתי בני ידעתי כי חכם אתה והבאתם כסדר
לפי ימיני ושמאלי מפני שאתה סבור שאשים
על ימיני על הבכור אבל אני מתכוון לתת ימיני
על הצעיר שהוא לימיני · להסיר אותה מעל ראש
אפרים כדי לשומה על ראש מנשה · וכן כל לשון ־
הסרה כתובים בקוער · סורה אלי אל תירא יסוה
משם לפנות אלי ; ויסורו אליו · סר משם לבא
אליו · ואולם · ואולם ; בך יברך ישר׳ · איש איש
את בנו · וישם את אפרים לפני מנשה · באומרו
ישימך אלהים כאפרים וכמנשה · וכן לשון שימה
נופל בדברים · ואלה המשפטים אשר תשים
לפניהם · וזאת התורה אשר שם משה · שימה
בפיהם · הנה אנכי מת · ויודע אני שאחרי מותי ·
יהיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל אר־ץ
אבותיכם לאחר ד׳ מאות שנה של אברהם

ואני כאוותה הארץ נתתי לך חלק אחד יותר
על אחיך · שמנשה ואפרים כראובן ושמעון ·
יהיו לי לקחת שני חלקים בארץ אשר אני ובני
עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי ״
במלחמת יהושע · ואעפי שכת' ביהושע לא בח
בחרבך ולא בקשתך אותו פסוק בשני מלכי
האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא ·
עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכ'
את הצרעה ותגרש אותם שני מלכי האמורי
אשר בעבר הירדן לא בחרבך ולא בקשתך · זכותו
של יעקב גרם להם ; ויקרא יעקב · שלח
בשלום · האספו · כי שבעים נפש הגדילו כאילו
שבע עשרה שנה ונעשו עם רב וכדברי רבותי
להם מאות אלף · את אשר יקרא אתכם ;
ענין גבורתם ונחלתם · כחי וראשית אוני יתר
שאת ויתר עז ״ דיבור אחד הוא · דרך המקרא
לכפול את דבריהם · כמו חילי כחי · חילי · ממוני ;
וגם אוני · ממוני הוא · כדכת' מצאתי און לי ;
וידין תשבנה אונו · כלומר בכחו אותה ומתוך
כך חילי וראשית ממוני יתר על אחיך היה לך
לשאת · ויתר עז · היה לך למלוך על אחיך ·
אבל פחזת וקהלה היה לך כמים הנשפכין ״
לכן אל תותר · לא הבכורה ולא המלכות ; כי
עלית משכבי אביך · וכן כתוב בדברי הימים
ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן
ישר' ולא להתייחש לבכורה כי יהודה גבר באחיו
ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף · יצועי עלה ;
כלו' יצועי הייתה עולה ; הרכה לשון פעל את
מתפשים לשון פועל כמו נתתי כסף השדה ;
נתן אני · מכירותיהם · אחוותיהם · כפל לשון
של שמעון ולוי אחים כלומ' שמעון ולוי אחים
היו לרעה כלי חמס היתה אחוותם · מכורותיך
ומולדתך · לשון קרובים · אבל מכרותיהם
משקל רגש הוא ; כמו מסיבותיהם לשון קוא'
אבל הריש במקום החירק נהפכת לצרי הוא ·
קמץ קטן · כמו ברך ; תחת כרך · איבד ושיבר ·
וכן חרף ה' · ושרת את אחיו כלם משקל
רגש · מכלותיהם · לור פרנטיש בל' ; בסודם
אל תבא נפשי · יהי רצון שלא תבא נפשי ·
בעשתם · כי כל אל שבתורה להבא הן או קלל ה
או בקשה או צווי לא יאמרו אל לשעבר
לכן אין לפרשו לפרש לא באה נפשי · כי מוטעה ;

שהרי באפם · עקרו שור · כמו ואת סוסיהם
תעקר · ארור אפם · לא יעלוהו באפם להנקם
ולעשות רעה ולכן כי אינני חפץ בקהלם ובחיבורם
יחד אחלקם ביעקב · כי לוי נעשה בשמם עשר
שבטים כדכת' ביהושע נטען שמעון לפרן בלא
לוי · יהודה אתה יודוך · המפרש ישבחוך אחיך
שטות בידו · אלא לפי שגנה את הראשונים
ונטל מלכות מראובן ופידר שמעו' ולוי אומר
ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו
שמוכיח סוף הפסוק וישתחוו לך בני אביך ;
וכן ונתתה מהודך עליו · תן לו משיזוק כחיך ·
וכן בדניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות וכן בשלמה
כתיב הוד מלכות ויתן עליו הוד מלכות בדברי
הימים · יודוך · ימליכוך · כמו יהודוך · כדכת'
כי על כן עמים יהודוך · וכן יושיע ה' כמו יהו'
יהושיע · הוד מלכות · אין ה' עיקר אלא מגז'
חטופי פה פעל הוא של את יוד כמו ישכב
יעקב · שיאמר הושיעו הושיב · וכן מן יהודכם ·
הודה · יורו המורים · וכן איש לא הונה · מגזרת
לא תונו · וכן יאמר הודו לה' · יודו לה' · הוגד ·
וריחם · כולם עיקרם בראשם את יוד ונעלמת
לפרקים ובאה את יוד במקומה · וישתחוו ;
שתמלוך עליהם · בני אביך · לפי שהיו רבים אמות
א' היו אמ' בני אביך אבל כשבירך יצחק את
יעקב כת' בני אמך ; גור אריה יהודה · כמו והנה
כפיר אריות · הנער יהיה גור כדכת' בתוך כפירים
רבתה גוריה · לפי שהוא קל ונבכר יותר מאריה
זקן ממשיל את יהודה לגור אריות ; מטרף בני
עלית · את יהודה בני לאחר ל' שעלה מלטרוף
טרף באומות ותכרע ותשכב כמעך ולא יבא אויב
להחרידך ולהקימך ממקומך ; זהו עיקר פשוטו ;
בני פעלו של יהודה ; והמדרשו במכירת יוסף
לא ידע בפשוטה של פסוק ולא בחילוק טעמים
כלל ״ לא יסור שבט מיהודה · המלכות
הנתן לו להשתחוות לו כל אחיו טעם עשר לא
תפסוק ממנו כל אותה הגדולה ולא מחוקק
ושררה מזרעו עד כי יבא יהודה שילה · כלומר
עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה
שבא לגל לחדש המלוכה בשילה שזהו קרוב
לשכם · אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו
וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה
רק יהודה ובנימין · יקהת עמים · יקבוצת

האומות שהיו כפופים תחת שלמה אבינו
כדכת' כי הוא רודה בכל עבר הירדן הנהר ;
נתקבצו שם להמליך רחבעם ׳ כדכת' וילך
רחבעם שכמה כי שכם בא כל ישר' להמליך
אותו ׳ ושכם אצל שילה כדכת' ביהושוע ״ ״
ויאסוף יהושוע כל ישר' שכמה וכל הפרשה
ולבסוף׳ מפרש כל אלה הדברים היו לפני ה' ב
בשילה ׳ וגם בשופטים הנה חג ה' בשילה במסל'
העולה מבית אל שכמה וגו' ׳ וגם מראיה ויבאו
האנשים משכם ומשומרון ׳ וקרקע חלקה היה
בשכם סביב האלה אשר עם שכם הראויה
להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן אשר
בשילה הסמוך שם ; ופשט זה תשובה
למינין ׳ שאין כתוב כי אם שילה שם העיר שאין
לשנות מקרא ׳ לא שלו כת' כאן כדברי העברים ;
ולא שליח כדברי הנוצרים ׳ ויעקב שקר הגדולה
של יהודה שמדוד עד רחבעם פירש אבל חוסר
הגדולה ריבה להפרש אלא מכלל של מקרא
אותה מדקדק שמשילה ואילך נתמעטה ״
אסרי לגפן עירה ׳ עיר בן אתונות צריך לקשור
לגפן אחת להטעינו מרוב ענבים ׳ ולשורקה
אחת בני אתונו ; כפל לשון כדכת' בשלמה וישר'
ויהודה רבים איש תחת גפנו ותחת תאנתו ;
כי משום פע' מיין היו ׳ כבס ביין לבושו ׳ לאחר
שבערו הענבים ודורכן אותן בגתות ומתלכלכן
בגדיהם בזריקת היינות׳ כדכת' מדוע אדום
ללבושך ובגדיך כדורך בגת׳ וכת' שם וכל מלבושי
אגאלתי׳ ואחר הדריכה שותים את היין ׳ ולכך
הוא אומ' חכלילי עינים מיין ׳ כדכת' למי חכלילות
עינים למאחרים על היין׳ סותה׳ לשו' בגד ; ס ״
חכללי׳ אדומות עינים קרוי כן ׳ ולבן שינים׳ מ'
משתיית חלב׳ כדכת' שתיתי ייני עם חלבי ׳ וכן
בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב ׳ ולבן שמו לבן ״
כשהוא דבק יאמר ולבן׳ כמו מן חלב׳ וחלב
זבולן ״ לחוף ימים׳ שפת הים שהיים
חופף שם ומחבק ׳ ויש תמורו מה כענ' א'
אחר ששפת הים גבוהה מאד ואין יכולין ״
לרדת שם לקנות סחורה ׳ לכן הוא מפרש ״
והוא לחוף אניות במקום הנמל והשפה נמוכה

ובאין האניות וכאין יושבי הארץ וקונים
סחורה שבאניות ׳ ; עד צידון ׳ שהוא מקו'
סחורה רבה כדכת' סוחר צידון ועבר ים
מלאוך ביחזקאל ; ובישעיה כת' בושי צידון
כי אמר ים מעוז הים וגו' ולכן אמר משה
שמח זבולון בצאתך׳ בים לסחורה ׳ יששכר
חמור גרם ׳ לא כזבולון שהולך עם עוברי ימים
לסחורה אלא עובד אדמתו והיה כחמור בעל
איברים חזק מעדי בין המשפתים ׳ וכחמור ״
העשוי לחרוש ולעבוד את האדמה ׳ כדכת' על כל
מים משלחי רגל השור והחמור ׳ לחרוש ולזרוע ;
וכן אמ' משה שמח זבולון בצאתך ויששכר
באהליך ׳ וירא יששכר מנוחת האדמה כי טוב
יותר מלעשות למרחקים ואת הארץ כי נעמה
ומעולה כדכת' אל המנוחה ואל הנחלה ׳ ויט
שכמו לסבול על של מלכי ישר' ויהי למס עובד ׳
לתת למלכים למלכים עשור תבואותיו ׳ כדכת'
ואת שדותיכם יעשור ; זהו עיקר הפשט ״
ובשורת עשר הוא לשבט יששכר ׳ דן ידין ע'
עמו ׳ המפרשו על שמשון לא ידע בשמוק
פשוטו של מקרא כלל ׳ וכי יעקב בא להתנבאות
על אדם אחד שנפל ביד פלשתים וינקרו אחד
עיניו ומת עם פלשתים כענין רע׳ חלילה
חלילה ׳ אך על שבטו של דן נתנבא שהיה מאסף
לכל המחנות וגם ביהושע כת' והמאסף הולך
אחר הארון ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי
משה בין בימי יהושע אחר כל הדגלים והיה
צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם
לזנב הנחשלים אחריהם בדרך ולהנקם מן האו'
האומות כי גבורים היו ׳ לכך אומר יעקב דן ״
ידין עמו ׳ ינקום נקמות עמו מאחרת כל שבטי
ישר' היה נוקם נקמתם ומשומרים מרודפיהם
כמו כי ידין ה' את עמו וגו' ׳ דם עבדיו יקום ונקם
ישיב לצריו ׳ וכמו ידין בגוים מלא גויות
מחץ ראש על ארץ רבה ׳ יהי שבטו של
דן נחש עלי דרך ׳ להרוג את האומות ׳ ויפול
רכבו ׳ האויבים נופלים לפניו ״ לישועתך
קויתי ה' ׳ אני מקוה ה' שתושיע אותך
משגבך של האומות ׳ גד גדוד ׳ ישר' יגדו

אחרין כשיהיו הולכים למלחמות יהושע
וכרכת חלוצים תעברו לפניכם · וכשובכו גד
מן המלחמה ישובכו של גד אחר. עקיבן של
ישר׳ · שכן דרך כשיוצאין למלחמה יוצאין ·
תחילה ובחזרתם הם אחרונים לשמור את
השבטים מן המלחמה פן ירדפו האויבים
אחריהם · מא׳ מאשר שמנה לחמו׳ כי
מאשר היו מביאין שמן זית ומעדנים ומאכלי
בשמן · וכן את משה מכמים אשר וגו׳ יכ׳
יברכהו ישר׳ ויהי רצוי להם לפי שטובל בשמן
רגלו ; והוא יתן מעדני מלך · מס של שמן היו
נותנין ממנו מלכי ישר׳ למשוח בו לעשון את כשרים ;
כדיוא׳ במנחות אנפיקינון שמן זית שלא הביא
שליש ולמה אותם שמשיר את השער ומעדן
את הבשר · כמו היתה לי עדנה · כשר חלק ;
איילה שלוחה · גבורים קלים כאיילות כדכת׳
וכצבאים בהרים למהר · הנותן אמרי שפר ;
כשובכם מן המלחמה ממהרים מתוך קלותם לבשר
בשורות · משופרות של נצחון המלחמה וכדכת׳
זבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי ·
שדה · כדרך הצבאים הרצים על מרומי הרים ;
בן פורת יוסף. בן פורת עלי עין · הרי פסוק
זה דוגמת׳ לחצאים כראש המקרא אלא שמזכיר
כמי הוא מדבר וחוזר וכופל חצי ראש המקרא
ומסיים דבריו · כמו נשאו נהרות יי׳ נשאו נהרות
קולם · כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך יאבדו ;
עד מתי רשעים יי׳ עד מתי רשעים יעלוזו ; הבל
הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל · ימינך
יי׳ נאדרי בכח · ימינך יי׳ תרעץ אויב · אף כאן
בן פורת יוסף · בן הפורה וגדל יוסף · ועל מה
הוא גדל בן פורת עלי עין · גדל ורבה על עין לה׳
להסתכל · ולמעלה מן העין בקומתו וביופיו ·
בנות מצרים צעדה כל אחת ואחת עלי שור ;
לשון ראייה כפל לשון של עלי עין · כמו ומגבעות
אשורנו שהיו בנות מצרים צועדות והולכות
לראותו כמו אשת פוטיפר וחברותיה · ומתוך
כך וימררוהו ורבו · מתוך שנתנתה אשת
אשת פוטיפר עיניה בו השליכוהו בבית האסורי׳ ;

ורבו · כפל לשון של חצים שבפסוק כמו יסובו
עליו רביו · חציו · ולכן הוא נקוד · אבל מגזרת
מריבה יאמר אמר רבו · בני ישר׳ · כמו מן קם ;
קמו · מן שב · שבו · כן יאמר מן הרב רב עבד
ישר׳ רבו · ומדמה הפסוק לשון הרע של שוטני
לחצים כדכת׳ חץ שחוט לשונם מרמה דבר ;
וידרכו את לשונם קשתם שקר · ורבו · מגזרת
רבב · כמו סבו · מן סבב · עתו׳ ותמ׳ · מן רבן ;
רבו · שיטרוט כל׳ · ותשב באיתן קשתו · הקשת
החזק שקורין ארכלטרא ומשיכין אותו של עץ
איתן וחזק שקורין טורקיא והמושך בקשת הזאת
אם הוא אדם חזק מאד מושך את חבל הקשת
בזרועו ובכפפו זרועו עד גופו ויורה החץ למרחוק
למרחוק · ואם הוא חלש אינו יכל למשוך החבל ·
וכן פרוש המקראות · מצרים ירו · ט חצים ·
ונתנוהו בבית הסוהר ועשו ככל רצו והוא ימו
ומלך עליהם כי קשתו שלו היה חזק ואיתן משלהם
ואסרם כדכת׳ לאסור שריו בנפשו · ויפוזו זרועי
ידיו · נכפפו זרועו כמושכו חבל הקשת ודרך
חיצין עליהם כי איש חזק היה למשוך קשת
איתן שקורין טורקיא וכן מעינו זרוע איש דריכ׳
קשת · כדכת׳ ונחתה נחושה זרועותי · והוא לשון
דריכת קשת · וכן כי חיצך נחתו בי · ותנחת
עלי ידיך · ויפוזו · נכפשו · כמו ויהי דוד מפזז
ומכרכר · פיזוז · בידים · כרכור · ברגלים · ויפוזו ·
מן פזז · כמו יסובו · מן סבב · מידי אביר יעקב ;
על ידי הק׳ בא לו זה הנצחון והממשלה · אביר
יעקב · כפל לשון רועה אבן ישר׳ וכן אביר הרועי׳
אשר לשאול · וגם הרועים קרויא אבירים על שם
הבקר והשוורים קרויים אבירים כדכת׳ עדת
אבירים בעגלי עמים · וכן סבבוני פרים רבים
אבירי בשן כתרוני · מידי אביר יעקב · מי גרם
לך · הק׳ שהיה אביר יעקב · האלהים הרועה
אותי עד היום הזה שעל ידי גדולתך זו אודך
במצרים · משם הק׳ גרם להיות רועה אבן ישר׳ ·
משפחות ישר׳ · שכלכל יוסף את אביו ואת
אחיו אבן · לשון אב ומשפחה כמו יתירה כמו
בן של שגשגן ושרון · ואם של ריקם · ותהי ·
הכנה ; מא׳ אביך · מאת לך כל זה · והוא ישקך ;

ברכות תהום · שהתהום עולה ומשקה ארץ
הארץ · ברכות שדים · שלא יהיו השדיים
עמוקים ולא ימותו הילדים מחוסר חלב :
ורחם · ואף בתוך הרחם לא ימות העובר : ולעניין
הקללה כתוב ואפריע תן להם רחם משכיל ואפ'
כשיגדלו יהיו השדיים עמוקים · ולא זו אף זו :
ברכות אביך גברו על ברכות הורי · ברכות אביך
יעקב שבירכו הק' ברכה והנה לא נעב עליו וגו'
גברו על ברכות הורים מכ' שם ופרצת ימה
וקדמה וגו' נחלה טובה וכלא מערים מעלה מכל
הרר שלם · עד תאות · עד סוף גבעות עולם ;
לשון והתאויתם · ותתאו לכם חוות · וברכות
משה מוכיחין על פסוק זה · כי הורי לשון כפל
של גבעות עולם דכת' שם ומראש הררי קדם ומ'
וממגד גבעות עולם · דכת' שם ומראש הררי קדם
ואותן ברכות תהיינה לראש יוסף · נזיר אחיו ;
מלך של אחיו · בענין זאב יטרף · על שאול
שאול שהיה מלך ראשון נתגבר שפשט בכל ס'
סביבותיו בכל האומות וכת' שם בכל אשר יפנה
ירשיע · שחכל בכל האומות וגם בענין הידה
עם מלכי יהודה הצדיקים אשר גברו על האומו'
כדכת' באסא וביהושפט ובחזקיהו ; ולערב יחלק
שלל · שכן מנהג של זאב · זאב ערבות ישדדם ;
כזאבי ערב לא גרמו לבקר · אשר כברכתו · העמד
לכו לו כמו שאמר למעלה אשר יקרא אתכם
באחרית הימים · לאחרית קבר · ולא יוכלו לנ'
לשדר מלקברו · ויאסף לרגליו · הכניסן כמ'
במיטתו · כי עד עתה היה יושב כדכת' וישב על ה'
המיטה · ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו ולהגי'
כח הכת' חכמתו של יעקב שנתן הק' כח לבו עד
עת גויעה · לא לחטא · פתרונו לפי ענינו · ומשמ'
פירשו מגורת חטה פנה ; ואשובה · אל יראו
שאנו מנח את ארצו לעולמי · ויעל עמו · העלה
יוסף עמו גם רכב גם וגו' · כמו ויעל עלות · לשו'
מפעל · יושב הארץ הכנעני · כלומר וירא הכנעני
שהוא יושב הארץ ההיא · ויצו אל יוסף לאמר ;
ויצוו לפני עבדים לאמר אל יוסף · אלהים
חשבה לטובה · הק' גרם לכם ואתם לא פשעתם
כי כי לטובתכם נתכוון הק' · גם בני מכיר ; כמם

שנים · ומכל מקום של אפרים פרו ורבו יותר
כמו שאמ' יעקב אחיו הקטן יגדל ממנו · ויאמר
יוסף אל אחיו אנכי מת · ואלהים פקוד יפקוד
וגו' ופסוק שאחריו מוכיח שהשביעם להעלות
עצמם · ויישם · כמו ויושם · וכן וייקץ נח ;
כמו וייקץ · מן ישב · ויושב · מן יצא · המוצא ;
היא מוצאות · מן ירד · והורד המשכן · בארון ;
נקבר בארץ · כי עתידים היו להעלות בארון
כששבת מהם אף וחרון ועברו ירדן בשמחה
ורון · חב' אלת השרון ;
ונחסל ויחי · אשפוך את שיחי · להודי ושבחי ;
לאורך את כחי · השב נדוחי · ואם אבד נצחי ;
מכטן גחי · ירח מחוחי · מבור רק שלחי · דברים
עד תומם · הספר נחסל · מפי רבותם · עד כי הוא
פלפל · לחזות המרומם · איש עמו פסל ;
ובראש אלה שמות ·
יסוד המוכחות · לאוילים ראומות · אתם עד
ראש אומות · ילבישו מאימות · לו שארית חמות ;
יבנה הנשמות · חושות כשרמות · יחזה מערמו ·
עפר החומות · ויכנס שלומות · כולן מתאומות ;
כפרת אשמות · נפשות העגומות · יבנה בלו
במרומות · בחרמ מקומות · ולא
יעלו במות · יחלבי
הכהמות ;
חסלת ויחי יעקב מיסוד רבנו שמואל ·· וזה
מיסוד רבנו שלמה ··

ואלה שמות בני ישר'
הבאים מצרימה · אעפי שמנאן בחייהן חזר
ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבי
שמוציאן במספר ומכניסן ובשמותם · שנ'
המוציא במספר צבאם וגו' מונה מספר לכוכבי'
לכולם בשמות יקרא ; ויוסף היה
במצרים · והלא הוא ובניו בכלל שבעים
ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא
היה במצרים · אלא להודיעך צדקתו של יוסף
שהיה רועה צאן אביו הוא יוסף שהיה
במצרים ונעשה מלך ועמד בצדקו · וישרצו

כשרעים · שהיו יולדות ששה בכרס אחד ׃

ויקם מלך חדש · רב ושמואל · חד אמ׳ חדש
ממש · וחד שנתחדשו גזירותיו · אשר לא ידע ·
לדברי הימ׳ נתחדשו גזירותיו · עשה את
עצמו כאילו לא ידע ׃ הבה נתחכמה לו ׃ כל
הבה · לשׁ׳ הכנה והזמנה לדבר הוא · הכינו
עצמיכם לכך · נתחכמה לו · לעם · נתחכם
מה לעשות ורבותינו דרשו · נתחכם למושיען
של ישר׳ · נדונם במים · שכבר נשבע שאינו
מביא מבול לעולם · ועלה מן הארץ · כעל
כרחנו · ורבותינו דרשו · כאדם שמקלל ותולה
קללתו בחבירו והרי הוא כאילו כתב ועלינו מן
הארץ והם ירשוה ׃ וישימו עליו · על העם ·
מסים · לשׁ׳ מס · שרים שנוגשים אתם המס ·
ומהו המס · שיבנו ערי מסכנות · למען ענותו
בסבלות מצרים · ערי מסכנות · כתרגו׳ · וכן לך
בא אל הסוכן הזה · גזבר הממונה על האוצר
את פיתום ואת רעמסס · לא היו ראויות
מתחילה לכך · ועשאן חזקות ובצורות לאוצר ׃
וכאשר יענו אותו · בכל מה שהם נותנים לב
לענות · כן לב הק׳ להרבות ולהפריץ · כן ירבה ·
כן רבה וכן פרץ · זהו פשוטו · ומדרש כן
רוח הקודש אומרת · אתם אומ׳ פן ירבה ואני
אומ׳ כן ירבה ׃ ויקוצו · קצו בחייהם · ורבו׳
דרשו כקוצים היו בעיניהם ׃ בפרך · עבודה
קשה המפרכת ומשברת גופו של אדם ׃
המילדות הוא לשׁ׳ מולידות · אלא שיש לשון
קל · ולשׁ׳ כבד כמו שובר · ומשבר · דובר
ומדבר ׃ בילדכן · כמו כהולידכן ׃ שפרה
יוכבד · על שם שמשפרת את הולד · פועה
מרים · שפועה ומדברת והוגה לולד · כדרך
הנשים לפייס תינוק הבוכה · פועה · לשון
צעקה · כמו כיולדה אפעה ׃ על האבנים
מושב האשה היולדת · ובמקום אחר קוראו
משבר · כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה ׃
ודומהו עושה מלאכה על האבנים · מושב
כלי אומנות יוצר חרש · אם בן הוא · לא היה
מקפיד אלא על הזכרים שאמרו לו אצט׳

אצטגנינים שעתיד לולד בן המושיע אותם ׃
וחיה ׃ ותחיינה את הילדים · מספקות להם
מזון · ותרגו׳ הראשו׳ וקיימא׳ והשני וקיימתן ·
לפי לשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא
בה · ומשמשת לשון פעלו ולשון פעלתן · כגון
ותאמרן איש מצרי · לשון עבר וכמו ויאמרו
לזכרים · ותדברנה בפיכם · לשון דברתם כמו
ותאמרו לזכרים · וכן ותחללנה אותי אל עמי ׃
לשון חללתם · כמו ותחללו לזכרים ׃ כי חיות
הנה · בקיאות כמילדות · תרגו׳ מוולדת חיות ·
ורבותינו דרשו הרי הן משולות כחיות השדה
שאינן צריכות מילדת · גור אריה · זאב יטרף ׃
בכור שורו איילה שלוחה ומי שלוחה שלא נכתב
בו הרי הכתו׳ כוללן מה אמך לביא ׃ וייטב ׃
היטב להן · וזהו חילוק בתיבה שיסודה שתי
אותיות ונתן לה יוד בראשה כשהיא באה
לדבר בלשון ויפעיל · הוא נקוד את היוד בצירי
שהוא קמץ קטן כמו וייטב למילדות · ויירב
בבת יהודה · הרבה תאניה · וכן ויגל אחד
השארית דנבוזר אדן · הגלה את השארית ·
ויפן זנב אל זנב · הפנה הזנבות לזו לזו · כל
אלה לשון הפעיל · אחרים · וכשהוא מדבר
בלשון ויפעל הוא נוקד היוד בחירק · כמו וייטב
בעיניו · לשון הוטב · וכן וייטב ויירב העם · נתרבה
העם · ויגל יהודה · הוגלה יהודה · ויפן כה וכה ·
הופנה לכאן ולכאן · ואל תשיבני וילך וישב ·
ויצא לפי שאינן מגזרתן של אילו שהרי יוד ·
יסוד בהן · יצא ישב ילך · הרי אות שלישית
בו · וייטב למילדות · וזה היא הטובה ׃ ויעש
להם בתים · בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין
בתים · ויבן את בית יי׳ ואת בית המלך · כהונה
ולויה · מיוכבד · ומלכות ממרים · כדאית׳ במסכ׳
סוטה ׃ לכל עמו · אף עליהם גזר · יום
שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד
ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל
ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר
אותו היום אף על המצרים · שנ׳ כל הבן
הילוד לעברים והן לא היו יודעים שסופו ללקות
על מי מריבה · ויקח את בת לוי ׃

פרוש היה ממנה מפני גזירת פרעה והחזירה
ועשה ליקוחים שניים ואף היא נהפכת להיות
נערה שהרי קורא לה בת · ובת מאה ושלשים
שנה הייתה · שהרי נולדה בבואן למצרים בין
החומות ומאתים ועשר ששהו שם כמנין רד"ו
וכשיצאו היה משה בן שמונים נמצא שכשנ'
שכשנתעברה ממנו הייתה בת מאה ושלשים
שנה וקורא אותה בת לוי · כי טוב הוא · כשנולד
נתמלא כל הבית כולו אורה · כענין שנ' וירא
את האור כי טוב · ולא יכלה עוד הצפינו ·
שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו
לששה חדשים ויום אחד · שהיולדת לשבעה
יולדת למקוטעין והם בדקו אחריו לסוף תשעה
גומא · גמי בלשון משנה · וכלע יונק ודבר רך
הוא ועומד בפני רך ובפני קשה ; בחמר ובזפת ·
זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח
אותו צדיק ריח רע של זפת · ותשם בסוף ·
הוא לשון אגם · רושייר בל' ודומה לו קנה וסוף
קמלו ; על יד היאור · אצל היאור · כמו דרך
ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד
האדם סמוכה לו · בל' אומנייטרא · ונערותיה
הולכות · רבות' אמרו הולכות למיתה לפי שמיחו
בה והכת' מסייעם כי למה לנו לכתוב ונערותיה
הולכות · את אמתה · את שפחתה · ורבות'
דרשו לשון יד אבל לפי דיקדוק לשון הקודש היה
לו לינקד אמתה מם דגשה · והם דרשו את
אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה לאמות
הרבה ; ותראהו · את מי ראתה · את הילד ·
זהו פשוטו · ומדרשו שכינה עמו ; והנה נער
בוכה · קולו כנער · מן העבריות · שהחזירתו
על מצריות הרבה ולא ינק לפי שהיה עתיד
לדבר עם שכינה ; העלמה · הלכה כזריזות
ועלמות כעלם ; היליכי · נטלהו ולא ידעה
מה · הי שלכי ; משיתהו · שליתיהו · לשון
הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא ;
ובלשון עברי משיתהו · לשון הסירותיו · כמו
לא ימיש · לא משו · כן חילכו מנחם · ואני אומ'
שאינו מגזרת מש וימיש · אלא מגזרת · משה ·
והוא לשון אחר · ולשון הוצאה הוא · וכן ימשני
ממים רבים · שאילו ממחברת מש היה לא יתכן

לומר משיתיהו · אלא המישותיהו כאשר
יאמר מן קם הקימותיו · ומן בא · הביאותיו · או
משתיהו · כמו ומשתי את עון הארץ · אבל משיתי
אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיסוד
הי בסוף התיבה · כמו משה עשה בנה · כשיבא
לומר פעלתי תבא יוד במקום הי · כגון עשיתי
בניתי פניתי · ויגדל משה · והלא כבר כתב
ויגדל הילד · אמ' ר' יהודה בר' אלעאי · הראשון
לקומה והשני לגדולה · שמינהו פרעה על ביתו ·
וירא בסבלותם · נתן עיניו ולבו להיות מיצר
עליהם · איש מצרי · נוגש היה וממונה על שוטרי
ישר' והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם ;
מכה איש עברי · מלקהו ורודהו · ובעלה של
שלומית בת דברי היה ונתן בה עיניו ובלילה
העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס
לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה ·
וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר · וכשראה
אותו מצרי שהרגיש היה מכהו ורודהו כל
היום ; ויפן כה וכה וירא כי אין איש · ראה
מה עשה לו בבית ומה עשה בשדה · כי אין
איש · עתיד לעמוד ממנו שיתגייר · ולפי פשוטו
כמשמעו ; שני אנשים עברים · הם דתן ואב
ואבירם · הם שהותירו מן המן · מרדו אותו
אנשים · נצים · מריבים · למה תכה · אע"פ
שלא הכהו · נקרא רשע בהרמת יד · רעך · רשע
כמותך · מי שמך לאיש · והלא עדיך
נער · הלהרגני אתה אומ' · מכאן אנו למדין
שהרגו בשם המפורש · אתה אומ' · באמירה
תיגני · בלומ' הרגני באמירה כאמור הרגת
את המצרי · ויירא משה · על שראה בישר'
רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינן ראוין
ליגאל · אכן נודע את הדבר · כמשמעו · ומדרשו ·
נודע לי דבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישר'
מכל שבעים אומות [illegible] שהם נרדים בעבודת
פרך אבל רואה אני שהם ראויים לכך ; וישמע
פרעה · הם הלשינו עליו · ובקשו להרוג את
משה · מסרו לקוסנטור להרגו ולא שלט בו חרב
הוא שאומ' משה ויצילני מחרב פרעה ·
כשהוא טוב מושב ומנחם בנעמ' · אמ' ר' ינאי ויברח
משה מפני פרעה ואפשר אדם יכול לברוח מפני המלכות · אלא

בשעה שתפשו את משה וחייבו להתיז את ראשו ואמרו
לקוסנטור הח קהות החרב על צוארו ונשברה הוא שנ' צוארך
ג' צוארך כמגדל השן · זה צוארו של משה · או' ר' אביתר
ולא עוד אלא שנתזה החרב מעל צוארו של משה ונפלה
על צוארו של קוסנטור והרגו לכך נא' ויצילני מחרב
פרעה לי הציל ולא קוסנטור ·· וישב על הבאר ;
ולכהן מדין · רב שבהן היה ופירש לו מע"ז ונדוהו
מאצלם · את הרהטים · את בריכות מרוצת
המים עשויות בארץ · ויגרשום · מפני הנידוי ;
ולמה זה עזבתן · הכיר בו שהיה מזרעו של יעקב
שהמים לקראתו · ויאכל לחם · שמא ישא את
אחת מכם כמו דתיא כי אם את הלחם אשר הוא
אוכל ; ויואל · כתרגו' · ודומיה לו הואל נא ולין ;
הואלתי לדבר · ומדר' לשו' אלה ושבועה נשבע
לו שלא יזוז ממדין בלא רשותו ; וימת מלך
מצרים · נצטרע · והיה שוחט תינוקות ישר'
ורוחץ בדמם ; נאקתם · צעקתם · וכן מעיר
מתים ינאקו ; את בריתו — את אברהם ·
עם אברהם ; וידע אלהים · נתן עליהם לב ולא
העלים את עינו ; אחר המדבר · להתרחק מן
הגזל · שלא ירעו בשדות אחרים · אל הר
האלהים · על שם העתיד ; בלבת אש · בשלהבת
אש · לבו של אש כמו לב השמים · לב האלה ·
ואל תתמה על התי"ו שיש לנו כיוצא בה מה
אמולה לבתך · מתוך הסנה · ולא אילן אחר
משום אנכי בצרה · אוכל · נאכל · כמו לא עבד
בה · אשר לוקח משם ·· ·

בי למדנו בלבת אש מתוך הסנה · ומה בלבת אש כדי ללבו
בסיני ויראה אותן אשות ולא יתייראו מהם ·· ותוספת ;
אסורה נא · אסורה משם להתקרב ·· של ··
שלנ' והוציא כמו ונשל הברזל · כי ישל זיתך ;
אדמת קודש הוא · המקום ·
בבריית' דר' אליעזר כת' של ר' יוסי הגלילי אלב מידות שהתור'
נדרשת באגדה · מבנין אב כיצד · זה היסוד מלמד על כל
מה שאחרין אותו נקרא יסוד משוהיה הוא תחילה הקא
תחילה · אמ' ר' חייא על כל דיבור ודיבור היה הק' קורא משה
ומשה אומ' הנני ובנין אב לכולם ויקרא אלהים מתוך הסנה
ויאמר משה משה ויאמר הנני לפרש שזה תחילה · הוס ··
ועתה לך ואשלחך אל פרעה · ואם תאמר מה
הועיל והוצאת את שאי' יועילו דבריך ותוציאם ;

מי אנכי · מה אני חשוב לדבר עם המלכים · וכי
אוותי אוציא את בנ' ישר' · ואף אם חשוב
אני מה ישר' שיעשה להם נס ואוציאם ממצ'
ממצרים ; ויאמר כי אהיה עמך השיבו על רא'
ראשון ראשון ועל אחרון אחרון · ומה שאמרת
מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי
משלי כי אהיה עמך וגו' וזה המראה אשר
ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך וכדי
אני להציל כאשר ראיתה הסנה עושה שליחו
שליחותי ואינו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך
נזוק · וששאלת מה זכו ישר' · מה זכות
יש בידם שיצאו ממצרים · דבר גדול הוא
לי הוצאה זו שהרי עתידים לקבל את התורה
על ההר הזה לסוף שלשה חדשים שיצאו ·
ממצרים · לשון אחר · ויאמר כי אהיה עמך ·
ותצליח על ידי וזה אשר תצליח ותבין כי אני
שלחתיך יהיה לך לאות לקיים הבטחה אחרת
שאני מבטיחך ליתן תורה על ידך בהר הזה
הזה ויש דוגמתו במקרא · וזה לך האות אכל
השנה ספיח · בשנה הזאת יצמחו לך צמחים
ותתפרנסו מהם שאותם יראים למות ברעב
מפני שהחריב סנחריב את הארץ · ובשנה
השנית סחיש · גדושה אילנות שיצמחו ··
וכשתראה דברי קיים במפלת האוכלוסין ·
יהי לך אות שאני הבטחה זו ותתקיים · נתן לו
אות מן דבר העתיד להיות אחר כן · אף כזה
עשה לו · הק' לאות השליחות והצלחה שיצליח
על התורה שהבטיחו שיתן לו · כלומ' השליחו'
וההצלחה שתצליח להוציאם יהי לך לאות על
התורה שאותנה לך · אהיה אשר אהיה ;
אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם · כשיע
בשיעבוד מלכיות · אמ' לפניו רבונו של עולם
מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בזו אמ'
לו יפה אמרת כה תאמר וגו' ; זה שמי לעלם ·
חסר ו' לומר העלימהו שלא יקרא ככתיבתו ;
וזה זכרי · למדו היאך נקרא ; את זקני ישר' ·
זקנים מיוחדים לישיבה היו ואם תאמר זקנים
סתם היאך אפשר לאספן זקנים מששים
רבוא ; ושמעו לקולך · מכיון שתאמר להם
לשון זה ישמעו אליך שכבר סימן זה מסור

בידם מיעקב ומיוסף שבלשון הזה נגאלו׳
יעקב אמ׳ להם ואלהים יפקוד אתכם ויוסף
אמ׳ פקוד יפקוד אלהים אתכם ״ כי לאותו׳
ה׳ אותיות נכפלו מכל אותיות שבתורה כולן לסוד הגאולה׳
כ״ך׳ בו נגאל אברהם מאור כשדים׳ לך לך׳ מ״ם׳ בו נגאל יצחק
מארץ פלשתים שנ׳ לך מעמנו׳ שני מ״ם במעמנו׳ נ״ן׳ בו נגאל
יעקב מיד עשו׳ שנ׳ הצילני נא׳ פ״ף בו נגאלו ישר׳ שנ׳ פקוד
פקדתי׳ צ״ץ׳ בו עתיד הק׳ לגאול ישר׳ שנ׳ הנה איש צמח
שמו ומתחתיו יצמח וגו׳׳ תוספת׳ ׳׳
נקרין עלינו׳ לשון מקרה׳ ויקר אלהים׳ אקרה
כה אהיה נקרין מאותי הלום ; לא יתן׳ לא ישבוק
כמו לא נתתיך לנגוע׳ לא נתנו להרע עמדי׳׳
וכולן לשון נתינה הם׳ לא יתן אותם [illegible]
אלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה׳ ואין אנו מראה
לו ידי חזקה כלומ׳ כל עוד שאין אנו מודיעו ידי
החזקה לא יתן אתכם להלוך׳ ויש מפרשים
ולא ביד חזקה׳ ולא בשביל שידו חזקה׳ כי מיום
אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו׳ ואונקלוס
תירג׳ ולא מן קדם דחילא תקיף׳ משמו של
ר׳ יעקב שאמ׳ לי ; ומגרת ביתה׳ מאותה שהיא
גרה אותה בבית׳ ונצלתם׳ כתרג׳ ותרוקנון ;
וכן וינצלו את מצרים׳ והנו״ן בו יסוד׳ ומנחם
חיברו במחברת עלי עם ויצל את מקנה
אביכם ; ומשר העול מאביכם׳ ודברים לא יאומנו׳
כי אם היתה יסוד והיא נקודה בחירק לא
תשמש בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם
כמו ונסחתם מעל פני האדמה׳ ונגפתם לפני
אויביכם׳ ונתתם ביד אויב׳ ונתכתם בתוכה׳
ואמרתם נצלנו׳ לשון נפעלנו׳ וכל נו״ן שהיא
באה לפרקים בתיבה ונופלת ממנה כגון נו״ן של
נגף׳ נשא נשך נתן כשהיא מדברת לשון ופ
ופעלתם תינקד בשבא וכחטף כמו ונתתם
להם את ארץ הגלעד׳ ונמלתם את בשר
ערלתכם׳ לכן אני אומ׳ שזו הנקודה בחירק
מן היסוד היא ויסוד שם הדבר ניצול והוא
מן הלשונות הכבדים כמו דיבור׳ כיפור
לימוד׳ שכשידברו בלשון ופעלתם ינקד
בחירק׳ כמו ודיברתם אל הסלע׳ וכפרתם
את הבית׳ ולימדתם את בניכם׳ מזה בידך ;

לכך נכתב תיבה אחת לדרוש׳ מזה שבידך
אותה חייב ללקות שחשדת בכשרים׳ ופשוטו
כאדם האומ׳ לחבירו מודה אתה שזו שלפניך
אבן היא אמ׳ לו הין׳ אמ׳ לו הריני עושה אותה
עץ ; ויהי לנחש׳ רמז לו שסיפר לשון הרע על׳
ישר׳ ותפש אומנותו של נחש ; ויחזק בו׳ לשו׳
אחיזה הוא׳ והרבה במקרא ויחזיקו האנשי׳
וגו׳ והחזיקה במבושיו והחזקתי בזקנו ׳׳
מצורעת כשלג׳ דרך צרעת להיות לבן׳ אם
בהרת לבנה היא׳ אף באות זה רמז לו שלשון
הרע סיפר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו
בצרעת כמו שלקתה מרים בצרעת על לשון
הרע ; מחיקו שבה כבשרו׳ מכאן שמדה
טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בי
בראשון לא נא׳ מחיקו ; והאמינו לקול האות
האחרון׳ משתאמר להם בשבילכם לקיתי׳
בצרעת על שסיפרתי לשון הרע עליכם יאמינו
לך שכבר למדו בכך שהמזדווגים להם לוקים
בנגעים כמו פרעה בשביל שרה ; והיו המים
וגו׳ והיו והיו שני פעמים׳ נראה בעיני אילו נא׳
והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת
שומע אני שבידך הן נהפכו לדם ואף כשיוצאו
(עכשיו)
בארץ יהיו בהוייתן על מלמדנו שלא יהיו דם
עד שיהו מגיעים ליבשה ; גם מתמול וגו׳ למדנו
שבשבעת ימים היה הק׳ מפתה את משה בסנה
לילך בשליחותו׳ מתמול׳ משלשום ומאז דברך
הרי שלשה ושלשה גמין ריבויין הן הרי ששה
והוא היה עומד ביום השביעי כשאמר לו זאת
עד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו
וכל זאת שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן
אחיו שהיה גדול ממנו בשנים ונביא היה ;
שנ׳ בעלי הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם
במצרים׳ והוא אהרן׳ וכן ביחזקאל ואודע
להם בארץ מצרים ואומר להם איש גלולי עיניו
השליכו׳ אותה נבואה נאמרה לאהרן במצרים ;
כבד פה׳ בכבדות אני מדבר ובלעז בלבי״ר
מי שם פה וגו׳ מי לימדך לדבר כשהיית נדון
לפני פרעה על המצרי׳ או מי ישום אלם׳
מי עשה את פרעה אלם שלא נתאמץ במצות

הרינתך · ואת משרתיו מי שם חרשים
שלא שמעו כעותו עליך · ולא ספק לעוירין
ההורגים אי עשאן עורים שלא ראו ברחתך
מן הבימה וג' ונמלטה הלא אנכי ששמי ה' ·
עשיתי כל זאת: ביד תשלח · ביד מי שאתה
רגיל לשלוח והוא אהרן · ד"א ביד אחר שתרצה
לשלוח אין סופי להכנס לארץ ולהיות גואלם
לעתיד יש לך שלוחים הרבה: ויחר אף · ר' יהושע
בן קרחה אומ' כל חרון אף שבתורה עשה רושם
לא מצינו שבא לו רושם על ידי אותו חרון · אומ'
לו ר' יוסי אף זה נאמ' בו רושם · הלא אהרן אחיך
הלוי · שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן · והכהונה
הייתי אומ' לצאת ממך ומעתה לא יהיה כן אלא
הוא כהן ואתה לוי שנ' ומשה איש האלהים בניו
יקראו על שבט לוי · הנה הוא יוצא לקראתך ·
כשתלך למצרים · וראך ושמח בלבו · ולא כשאתה
סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה
ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב:
ודבר הוא לך · בשבילך ידבר אל העם · וזה יוכיח
כל לי ולו ולך ולהם ולכם הסמוכים אצל דיבור
שכולם לשון עליך הם · יהיה לך לפה · למליץ ·
למי שאתה כבד פה · לאלהים · לרב ולשר:
וישב אל יתר חותנו ליטול רשות שהרי נשבע
לו · ושבעה שמות היו לו יתר יתרו קיני חובב ·
כו': כי מתו כל האנשים · מי הם דתן ואבירם
חיים היו · אלא שירדו מנכסיהם ועני חשוב כמת;
על החמור · המיוחד · הוא שחבש אברהם
לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח
להגלות עליו שנ' ועני רוכב על החמור · וישב
ארצה מצרים · ויקח משה את המטה · אין
מוקדם ומאוחר מדקדקים במקרא: ואמרת
אל פרעה · כשתשמע שלבו חזק וממאן לשלח
אמור לו כא' בכורי ישר' · לשון גדולה הוא כמו גם
אני בכור אתנהו · זהו פשוטו · ומדרשו כיון
חתם הק' על מכירת הבכורה שלקח יעקב
מעשו: ויאמר אליך · בשליחותו של מקום
שלח את בני ישר' וגו' הנה אנכי הורג וגו' היא
מכה אחרונה וכה התרהו תחילה מפני שהיא
קשה · וזהו שאמ' איוב הן אל ישגב בכחו · לפיכך

מי כמוהו מורה · בשר ודם המבקש להנקם
מחבירו מעלים ממנו את דבריו שלא יבקש לו
תעלה אבל הק' שגיב בכחו ואין לאדם יכולת לו
להנצל ממנו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו
ומתרה בו לשוב: ויהי משה בדרך במלון · ויב'
ויבקש המיתו לפי שלא מל את אליעזר ועל ש'
שנתרשל נענש מיתה · אע"פ חס ושלום לא נתרשל
אותו צדיק אלא אמ' אמול ואצא לדרך סכנה
היא לתינוק עד שלשה ימים הק' עונו לך שוב
מצרים ומפני מה נענש לפי שנתעסק במלון ·
תחילה · במסכת נדרים · והיה המלאך נעשה
כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו
מרגליו ועד אותו מקום · הבינה צפורה שבשביל
המילה הוא: ותגע לרגליו · השליכתו לפני רגליו
של משה · ותאמר על בנה חתן דמים אתה לי:
אתה הייתה גורם להיות חתן שלי נרצח על ידיך
ועליך · הורג אישי אתה לו: וירף המלאך ממנו:
אז הבינה שעל המילה בא להורגו · אז אמרה
חתן דמים למולות · חתני היה נרצח על שב'
המילה; למולות · שם דבר הוא · והלמ"ד משמש
בלשון כמו ויאמר פרעה לבני ישר' · ואונקלוס
תירגם דמים · על דם המילה ·· ויאחר
כיון משה ואהרן · והזקנים היכן הלכו · אלא
יראו ללכת ונשמטו זה אחר זה עד שנשמטו
כולם קודם שהגיעו לפלטין · ובסיני נפרע
להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם
לאחוריהם: פן יפגענו · פן יפגעך היה לו לומר
אלא שחלק כבוד למלכות · פגיעה זו לשון מכה
מות היא: תפריעו את העם ממעשיו · תבדילו
ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסבורי'
לנוח מן המלאכה · וכן הוא אומ' פרעהו ואל תעב'
בו · רחקהו · וכן ותפרעו כל עצתי · כי פרוע הוא ·
נרחק ונתעב: כ' ואמרו למה משה ואהרן תפריעו · אותם למה
כי נהיו המה · מתרג' למה · כך אמ' להם אותם אין ודברים אין:
לכו לסבלותיכם · לא לבתיכם שיש לכם לעשות
בבתיכם · אבל מלאכת שיעבוד מצרים לא היה
על שבטו של לוי ותדע לך שהיו משה ואהרן יוצאין
ובאין · הן רבים עתה עם הארץ · שהעבודה
מוטלת עליהם · ואתם משביתים אותם מסבלותם.

הפסד גדול הוא זה׃ הנוגשים מצריים
היו׳ והשוטרים׳ ישר׳ היו׳ הנוגשים
היה ממונה על כמה שוטרים׳ והשוטר ממונה
לרדות ולירד בעושי המלאכה׃ תבן אשר ובליא׃
היו גובלין אותו עם הטיט׳ לבנים טיבלש בל׳ לע׳
שעושין מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש שורפין
אותן בכבשן׳ כתמול שלשם׳ כאשר הייתם
עושים עד הנה׳ ויקוששו׳ ילקטו׃ ואת מתכונת
הלבנים׳ סכום החשבון שהיה כל אחד עושה
ליום כשהיה התבן מוכן לכם אותו סכום תשימו
עליהם גם עתה למען תכבד העבודה׳ כי נרפים
מן העבודה הם לכך צועקים לכם אל הבטלה וצועק׳
לאמר נלכה׳ ומתכנת ותוכן לבנים׳ חשבון לבנים׳
וכן ולא נתכנו עלילות׳ את הכסף המתוכן די
ריהוידע טלס לשון חשבון׳ נרפים׳ המלאכה
רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה
רטרייט בל׳׃ ואל ישעו בדברי שקר׳ אל
יפנו יהגו׳ וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה
ונזבחה׳ ודומה לו ואשעה בחוקיך תמיד׃
למשל ולשנינה׳ ומתרג׳ ולשועין׳ ויספר׳ ויאישתעי׳
ואי אפשר לפרשו לשון וישע אל הבל׳ ואל
קין ואל מנחתו לא שעה׳ ולפרשו ואל ישעו׳ ואל
יפנו׳ שם כן היה לו לפרשו ואל ישעו אל דברי
שקר׳ או לדברי שקר׳ שכן גזרת כולם׳ ישעה
האדם אל עושהו׳ ולא שעו אל קדוש יעקב׃
ולא ישעה אל המזבחות׳ ולא מצאתי שימוש
של בית סמוכה אחריהם׳ אבל אחר לשון דיבור
במתעסק לדבר כדבר נופל לשון שימוש בית׃
כגון הנדברים בך׳ ותדבר מרים ואהרן במשה׳
לדבר בם׳ ואדברה בעדותיך׳ אף כאן אל ישעו׳
בדברי שקר׳ אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי
הבאי׳ אתם לכו קחו תבן ועריכם אתם
[illegible]ך בזריזות לפי שאין נגרע דבר מכל סכום
[illegible]בנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן
[illegible]ן לכם מזומן מבית המלך׃ לקושש קש
[illegible]בן׳ לאסוף אסיפה ללקוט לקט׳ על שם
דבר המתפזר הוא וצריך לקוששו הוא קרוי
[illegible]ש בשאר מקומות׃ אצים דוחקים׳ דבר
[illegible]ום ביומו׳ חשבון של כל יום ביומו כאשר
[illegible]יתם בהיות התבן מוכן׳ ויכו שוטרי

בני ישר׳ השוטרים׳ ישר׳ היו וחסים על חבריהם
מלדחקם כשהיו משלימים הלבנים לנוגשים
שהם מצריים והיה חסר הסכום היו מלקין
אותם על שלא דחקו עושי המלאכה לפיכך זכו
אותם שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח
אשר על משה והושם עליהם שנ׳ אספה לי שבעים
איש מזקני ישר׳ אשר ידעת כי הם זקני העם ושו
ושוטריו׳ כלו׳ אותם שידעת הטובה אשר עשו׳
במצרים כי הם נוגשי העם ושוטריו׳ ויכו שו׳
שוטרי בני ישר׳ אשר שמו׳ נוגשי פרעה לשוטרי׳
על ישר׳ לאמר מדוע לא׳ למה ויכו׳ לפי שהיו אומר׳
להם לא כליתם גם תמול גם היום חק הכתוב
ללבון כתמול שלשום׳ כתמול יום השלישי שהיו
יום של לפני תמול׳ והוא היה אומ׳ בהיות התבן
נתון להם היו יכולים להשלים ועתה עריכים
לקושש קש ונגרע מן החשבון׳ ויכו׳ לשון
ויפעלו׳ הוכו מיד אחרים׳ שהנוגשים הכום׃
ולבנים אומרים לנו הנוגשים עשו כמנין
הראשון׳ וחטאת עמך׳ אילו היה נקוד
פתח הייתי אומ׳ שהוא דבוק לומ׳ ודבר זה חטאת
עמך׳ ועכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא׳ וכן
פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאילו
כתוב וחטאות לעמך׳ כמו כבואה בית לחם שהוא
כמו לבית לחם׳ וכן הרבה׃ ותכן לבנים׃ וחשבון
הלבנים׳ כמו את הכסף המתוכן המנוי׳ כמו
שאמור בענין ויצורו ומנו את הכסף׃ ויראו
שוטרי בני ישר׳ את חבריהם הנרדים תחתיהם
ברע׳ ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם
בהכבידם את העבודה עליהם לאמר לא תגרעו
וגו׳׃ ויפגעו אנשים מישר׳ את משה ואת אהרן
וגו׳ רבותינ׳ אמרו כל נאמר נצבים היו דתן ואבירם
שנ׳ בהם יצאו נצבים׃ למה הרעתה לעם הזה׃
ואם תאמ׳ מה איכפת לך׳ קובל אני על ששלחתני׃
הרע׳ לשון הפעיל׳ הוא הרבה להם רעה׳ ותרגומ׳
אבאישו׃ עתה תראה וגו׳ הרהרת על מדותי
לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך
זרע׳ ואחר כך אמרתי לו והעלהו שם לעולה
ולא הרהר לפיכך עתה תראה ולא העשוי לו׳
תראה ולא העשוי למלכי שבעה האומות כשאבי׳
כשאביאם אל הארץ׳ כי ביד חזקה ישלחם׃

על אשר ישלחם

מפני ידי שתחזק עליהם ועל פרעה שישלחם וכיד
חזקה יגרשם מארצו · על כרחם של ישר׳ יגרשם
יפציקו לעשות להם צרה וכן הוא אומ׳ ותחזק מצרים
על העם למהר לשלחם וגו׳ :
חסלת ואלה שמות מיסוד רבנו שלמה
וזה מרבנו שמואל זצ״ל ·

ואלה שמות ··
מפני שרוצה לפרש ולומר ובני ישר׳ פרו וישרצו וגו׳
הוצרך לכפול ולומר בביאתם למצרים לא היו אלא
שבעים · ואחר מות הדור ההוא פרו וישרצו ··
ויקם מלך חדש · ונתחכם עליהם למעט
הגדל לו · וכל הדור ההוא · שבעים נפש · פרו ·
בהריון · וישרצו · לידה · שלא שיכלה הרחם :
שבכל מקום קטנים קרויין שרץ על הארץ · וירבו ·
גדלו ונעשו הקטנים גדולים שלא מתו כקטנותם ·
ויעצמו · שלא מתו אנשים · אלא חיו הרבה
ועצמו במאד מאד עד שנתמלאה הארץ אותם :
וכן והחצר מלאה כבוד ה׳ · כמו מלאה · וכן
ושוליו מלאים את ההיכל · כמו ממלאים את
ההיכל : נתחכמה לו שלא ירבה · שאם ירבה
והיה כי תקראנה מלחמה משמעו · כמו ידיו
לאחד תשלחנה · משמע לשון יחיד אעל רבים
כי תקראנה · כי תאורשנה · כמו מקראי קדש
משמע קודשא לשון מאורע · ונלחם בנו ועלה מן
הארץ לשוב אל ארץ אבותינו ולא טוב לנו
לאבד עבדינו וקרן ליה מלכותיה קטיעא ··
מיסים · מן הכפולים הוא מסס · כמו פתות
אותה פתים · מן פתת · מסכנות · אוצרות ·
כמו אל הסוכן הזה לשכנא אשר על הבית · כן
ירבה · כמו כן הרבו מלפניכם · ויקוצו · בחייהם ·
כמו קצתי בחיי · וכן אשר אותה קץ מפני
שני מלכיה · בפרך · לשון שברון הוא בתלמוד ·
מפרכין באוגדין · ובכל עבודה בשדה · חריש
וקציר · את כל עבודתם · עם כל עבודתם
אשר עבדו בארץ בהם בתוך העיר בפרך :
למילדות העבריות · למילדות שהם עבריות ·
על האבנים · על המשבר · בדאמ׳ כמו כמנם
עד משבר · גם בכלי ג׳ יוצר כת׳ בירמיה עושה
מלאכה על האבנים : וחייה · שמו למעלה :
כמו מן ישב טבה · מן ארפכשד חי יאומר
לנקבה חייה · אבל אילו חייה אלף שנים ·
פעמיים שעמו למטה ולשון זכר מגזרת עשה
עלה ראה · ותראנה לשון ראה · אבל ותראנה
בלא יוד לשון ראייה שהרי יאמר ותראנה :
ותחיין · אין חילוק בין פעלו · לפעלתם : כי חיות
הנה · בריאות · ופקחות ומהירות לילד · וייעש
להם בתים · לשמרם פן ילכו לעבריות היולדות ·
וגם ויצו פרעה לכל פרעה עמו לאמר · וכן אומר
להם שכן כל לאמר שבתורה כפל לשון של ויצו
או של ויקרא או של וידבר או של ויאמר כמו
שפירשתי באלה תולדות נח : וילך איש
מבית לוי · הוא עמרם · ויקח את יוכבד בת
לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים והרבה שנים
לקחה מלפני לידת משה שהרי אהרן בן שלש
ושמונים ומשה בן שמונים בדברם אל פרעה :
ותהר האשה בעת גזירת פרעה כה שליך
הזכרים ליאור ותלד בן · ותרא אותו כי טוב
הוא ותצפנהו · המפרש לפי שראתהו הטמ׳
הטמינתהו · שקר הוא שכל היולדות מאותן
מרחמות עליהן · אם כן צריך לפרש ותרא : כמו
וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד :
נסתכל והוכיח כל מעשיו וכל פעולותיו שעשה
אם יש לתקן שום דבר בהם והנה כולם יפים
ומתוקנים · אף כאן לפי שמשה נולד לסוף ש׳
ששה חדשים כמו שמצינו בשמואל שנולד
לתקופת הימים · שני תקופות ושני ימים :
ולפיכך יכלה לה׳ צפינו שלשה חדשים שהמצריי׳
היו מקברים למעוברות לסוף תשעה חדשים
וכן נסתכלה בו בשעת לידה אם הוא נפל ולא
תטרח בהטמנתו · וראתהו כי טוב ויפה הוא כי
גמרו סימניו שערו וצפורניו כמו ששנינו ביבמו׳
וידעת שהוא בר קיימא ותצפנהו ג׳ ירחים ; ש׳
סוף ט׳ ירחים שהוא זמן לידת רוב נשים וכשנו׳
לבודקה אומרה להם נפל היה או השליכתהו ה׳
המצריים ביאור · בחמר · מכפנים · ובזפת
מבחוץ שלא ייכנסו בו המים · ותשם בסוף
אשר סמוך לשפת היאור והטמינהו יפה שהו׳
שהולכים על שפת היאור ולא יכלו לראותו
התיבה · אבל הרוחץ בתוך הנהר יכלו לראותו
כי יוכבר לא נכנסה בנהר להצפינו מכל צדו
היטב ולכן ראתהו בת פרעה שהיתה רוחצת
בתוך היאור אבל נערותיה שהיו הולכות על

שפת

שפת לא יכלה לראותה · אמתה · שפחתה · ותפתח ״
ותראינו את הילד · המפרש שראתה את הילד
טועה הוא · וכי מי אינו יודע שאם פתחה אר־
התיבה שתראה את הילד · אלא כך פרושו פתחה
את התיבה והביטה בילד אם זכר אם נקבה וראת
כי נער הוא · כלומ׳ זה הילד זכר הוא ולא נקבה
וראתה בזכרותו שהוא מהול ולכך שמן ואמ׳
ואינו אסופי שאם היה בת יש לומר אסופי הוא ;
וכן מצינו כתוב מה נעשה לנער היולד · כיום
היולדו קרוי נער ; והנה נער בוכה · ותחמול עליו
וג׳ לפי שהיה בוכה · לכך ותחמול עליו · ולפי שר
שראתהו נער זכר מהול אמרה מילדי העברים
זה · ודוגמא זו ולחנה יתן מנה אחת אפים · חולק
בחיר · ולמה · כי את חנה אהב · לכך נתן לה אפים
מקערה של פנים · ואם כן למה מנה אחת · כי ה׳
סגר רחמה · אבל לפננה ולכל בנותיה ובניה וכמה
נתן מנות הרבה כי בנים היו לה · ותראהו את
הילד והנה הוא נער בוכה ; ותנק לשו׳ מפעיל ״
ותינק · כשהבת נערות יונקת · ותניקהו · אין
צריך לומ׳ שהוא שתי אותיות כמו כא שבקם
שיאמר בלשון מפעל ותשיבהו ותביאהו ות׳
ותקימהו · אלא מגדרת ינק הוא · ולקער
את התיבה הוא אומ׳ ותניקהו כמקו ותניקהו ;
משיתיהו · משכ׳ תיהו · לשו׳ זה נפל ב׳
במשיכה · מן המים כרכת ימושני ממים
רבים · מגדרת קנה · ואומר קנתיהו בלשון
פועל יקנני כלש׳ מפעל · מכה · שמא
הכהו ולא הרגו ; הלהורגני אתה אומר בשביל
שאני מכה את חברי כאשר הרגת את המצרי
בשביל שהיה מכה איש עברי ; אכן · אך כן ״
לא כמו שהייתי סבור כשטמנתי בחול שלא
נודע · אלא כן הוא שנודע · וישב בארץ מדין ;
בולל ואחרכך מפרש עליה ישב במדין · בתחל׳
וישב על הבאר שם נח תחילה כאדם שעומד
לפוש · ולכהן מדין · אל רעואל · אבי אביהן ·
אם כן שם אביהם יתרו וחובב בן רעואל האומר
לפנינו הוא חובב הוא יתרו · ואם רעואל הוא ·
יתרו אם כן בן יתרו היה ומה שכתו׳ בנביאים
מבני חובב חותן משה מוכיח שחובב הוא יתרו
שבכל מקום שמזכיר חותן משה מוכיח שחובב
הוא יתרו שבכל מקום שמזכיר חותן משה
מזכיר יתרו ; בארץ נכריה · שכך משמע

גרשם · גר שם בארץ רחוקה ; ויהי בימים
הרבים ההם · לאחר שהרג משה את המצרי
ובקש פרעה מלך מצרים להרוג את משה ויברח
מפניו עד שהיה עתה בן שמונים שנ׳. כשדיבר
הק׳ עמו וימת עתה מלך שהיה מבקש להורגו ויאנ׳
נאנחו עד עתה וראה הק׳ בעניים ; ומשה
היה רועה וג׳ ונראה לו הק׳ וצוהו לשוב למצרים
ולא היה משה רוצה כי היה מתיירא על שאמ׳ לו
הק׳ כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ;
זה פרעה שמת · ולכך הוא אומ׳ וימת מלך מצ׳ ;
להעיד על מה שאמ׳ הק׳ כי מתו כל האנשים המב׳
וגו׳ · כמו וחם הוא אבי כנען · ויזכר אלהים את
בריתו · שנשבע לשלשתם לתת להם את ארץ
כנען ועתה נתקרב הזמן של ד׳ מאות שנה
שאמר לאברהם · אינני אוכל · אפילו במקום
יציאות הלהבה מן הסנה לא היה נחלת כלל · וירא
ה׳ · המלאך קורא על שמו של הק׳ · של׳ הנעלך ·
מגדרת ונשל גוים רבים · כאשר יאמר מן נסע ·
סע׳ · כן יאמר סע לשו׳ צווי · וגם של׳ תשלו לה ;
ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו · צעקתם
שצועקים מפני שנוגשים אותם שמעתי · וארד
כאן לדבר אליך כדי להצילו מיד מצרים · והוצא
את עמי בני ישר׳ ממצרים על פי הדברים שתאמ׳
אל פרעה מאתי · ויאמר משה מי אנכי ״ ״
מי שרוצה לעמוד על עיקר פשוטו ·
של מקראות הללו ישכיל בפרושי זה
כי הראשונים ממני לא הבינו בו כלל
משה השיב על שני דברים שאמ׳ לו הק׳ ללכת אל
פרעה וגם להוציא את בני ישר׳ על ידי מעוד׳
פרעה · ומשה השיב על ראשון ראשון · מי אנכי
כי אלך אל פרעה ויאפלו להביא לו מנחה ודורון ״
וכי ראוי אני ליכנס בחצר המלך איש נכרי כמני ;
וכי אוציא את בני ישר׳ ממצרים · כלומר ואפילו
ראוי אני ליכנס ליכנ׳ לפני פרעה שוטה אני לשו׳
לשאול דברים איזה דבר המתקבל לפרעה אומר
לו וכי שוטה הוא פרעה לשמוע לו לשלוח עם רב
שהם עבדיו חפשים מארצו ואיזה דבר המתקבל
אומ׳ לו שעל ידי אותו הדיבור אוציאם ממצרים
ברשות פרעה · והק׳ השיב לו על ראשון ראשון
ואומר כי אהיה עמך ואתן חנך בעיני המלך
ותלך אל פרעה ולא תירא · וזה לך האות · ומה ״
שאת ירא לפני פרעה · כי אנכי שלחתיך ; הלא

אתה רואה בתבערת הסנה כי שלוחו של הק'
אני וזה האות לך הוא להיות בטוח שאהיה
עמך · וכן מצינו בגדעון שאמ' לו המלאך הלא ·
שלחתיך · ועל מה שאתה אומר ומי אוציא את
בני ישר' ממצרים · כלומ' באיזו טענה שאומר
לפרעה ישמע אלי להוציאם · בהוציאך את העם
ממצרים אני מצוה לך עכשיו שתעבדו את
האלהים על ההר הזה ותקריבו עולות וטענה זו ·
תוכל לומר כי לזבוח לאלהים נלך כת' · ואעפי
כן שכאן לא פירש · לבסוף מפרש · ושמעו לקולך ·
ובאת אתה וזקני ישר' אל מלך מצרים וגו' ועת'
נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה · וכן
בכל מקום ומקום היה משה אומ' כן לפרעה · וכן
מצינו בשמואל כשציוהו הק' למשוח את דוד
אמ' שמואל להק' ושמע שאול והרגני והק' אומר לו
עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי
אני כאן דרך חכמה צוה למשה בהוציאך וגו'
וכן תוכל לומר לו · מי שפרשים עמנים
אחרים אינם אלא עושים גמורים ··

מה אומר אליהם · כי איני מכיר ויודע שמך
המיוחד · ויאמר אלהים אל משה אם אינך יודע
שמי אני אומר לך כי שמי אהיה לעולם ויכול אני
לקיים מה שאני מבטיח · ועתה שאמרתי לך
כי שמי אהיה · כה תאמר לישר' אהיה שלחני
אליכם · ויאמר עוד אלהים למשה לא נאה שיק'
שיקראו אותי בשמי בכל דבריהם כשם שאנו
קורים המלכים בשמם · אלא יי' אלהי אבותיכ'
וגו' · שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאומרי'
למלכים יחי המלך · המלך אדוני דבר · זה שמי
לעולם · אהיה האמור בפסוק ראשון · וזה
זכרי · יי' האמור בפסוק שני שהוא לשון
מלכות ובענין הזה מזכירים את המלכים
ולא בשמם ; ומה שכת' בית' אפרש באות כמ
עפת דפנת זהין, תעאץ פת טן, דפגמי ת
תפאן, מעאץ מעפן סאן, שורפו מפק ליפ
לם יץ עפץ כתקי · וזהו עיקר שמך פשוטן
של המקראות הללו ואין מגלין אותם אלא לענ'
לענועים ·· אלהי העברים · שהרי
מעברי הנהר באו הנה ואלהי מלכותם צריכין
לעבוד · ואני ידעתי וג' · אל ירך לבבך על שאמ'
שמתחלה לא ישמע לדברי לשלחם ולא מתן
יד חזקה שלו כי אין לו יכולת נגדי אך אני

ויקשה את לבו כדי לשלוח בו ידי תחלה וידע
הכל רמה ידו וידע על ידי נפלאותי כי אני יי' וג
והיכולת בידי ; ושאלה אשה משכנת · במתנה
גמורה וחלוטה · שהרי ונתתי את חן העם · כמו
שאול ממני ואתנה גוים נחלתך · זהו עיקר
פשוטו ותשובה למינים ··
כלי כסף וכלי זהב · תבקשוהו לכבוד החג שתחוגו
במדבר · ושמתם אותם על בניכם · והיו המים וג' ·
כפולות · כענין נשיאו נהרות יי' נשאו נהרות קולם
עד מתי רשעים יי' עד מתי רשעים יעלוזו ·· כי
כבד פה וכבד לשון אנכי · אני בקי בלשון מצרים
כחותך לשון כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני
בן שמונים וכן מצינו ביחזקאל שמי שאינו בקי
בלשון המלכות קורי כן · דכת' ויאמר אלי בן אדם
לך בא אל בית ישר' ודברת דברי אליהם · כי לא
אל עם עמקי שפה וכבדי לשון · אתה שלוח אל
בית ישר' · לא אל עמים עמקי שפה וכבדי לשון
אשר לא תשמע דבריהם וגו' וכי איפשר נביא אשר
ידעו השם פנים אל פנים וקיבל תורה מידו לא
היה מגמגם בלשונו · ואין דבר זה כדברי התמהים
והאמוראים ואין לחוש לספרים החיצונים ;
ביד תשלח · ביד אשר תרצה לשלוח
ולא אותי ; ויחר אף יי' במשה · וחרון אף
עשה רושם · ופי · הפשט כאומר
לפניו ויפגשהו יי' · ויבקש המיתו
כשפירשתי · אצל · יעקב כשמעשה
עלע עלי ירכו · כי רב ידבר · הוא · הוא
נתגדל שם ויש לו חיתוך לשון מצרים ·· ·
ודיבר הוא לך כשכילך · תהיה לו לאלהים · שר
ושופט · מה שתצוה לו יעשה ; וישב מן
המדבר אל יתר חותנו · ויאמר יי' אל משה במדין
שנתיישב שם בבורחו מפני פרעה וישב במדין
ועתה אמ' לו במדין שוב כי מת אותו פרעה המבקש
את נפשך כדכת' ויברח מפני פרעה וישב במדין
ועתה אמ' לו במדין שוב כי מת אותו פרעה והוא
והאנשים כדכת' לעיל וימת מלך מצרים אחר
בריחתו של משה · ויפגשהו יי' · המלאך · כי
היה מתעצל בהליכתו ומוליך אשתו ובניו · עד'
כמו חרבות צרים · חצר מלוטש · אין מלחמה ·
וכן אף תשיב צר חרבו · נתעקם ונכפף חידוד
חרבו ולכך לא הקמותו במלחמה · ותכרות וג' ·
הועילה לו למשה המצוה להצילו כמו קרבן כענ' ·

שעשו גדען ומתח כשנראה להם המלך ׳ ותגע ;
לשון מפעיל ׳ אבל ויגע בארבע פינות הבית לשון
פועל ׳ ענין לרגליו של משה להתרעות להערותו המל׳
המלאך בכך ׳ כי לרגליו של מלאך אינו רוצה לפרש ׳
כמי יודע אם ראתה רגלי המלאך כי חתן דמים
אתה לי ׳ בדמים הללו ישאר לי חתני ׳ חתני ׳ בעלי ׳
וירף המלאך ממנו ׳ מן רפה היום לערוב ׳ ואומר
וירף ׳ מן קנה ׳ וירקן ; אז אמרה חתן דמים למולות ׳
על עיכוב המילה נתחייב בעלי מיתה ׳ כי המילה
הצילתו עתה ; עתה לך לקראת משה ׳ לקיים מה
שאמ׳ לו הק׳ וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך
ושמח בלבו ; מי ה׳ אשר אשמע בקולו לשלח את
ישר׳ שהם עבדיו ואירעי לשכרו מה חלק יש לו כשם
הזה שיעבדוהו ׳ ויאמרו אלהי העברים וג׳ כלומ׳
עם ישר׳ מעבר הנהר באו לגור הנה וזהו אלהי
בנ׳ עבר הנהר והן עמו וצריכין לעבדו וג׳ ׳ פן
יפגענו וג׳ ׳ תפריעו ׳ תבטלו ׳ או תרחקו ותפרידו
כמו ופרע את ראש האשה ׳ לסבלותיכם ;
למלאכה שלכם ואל תבטלו מעסקיכם וגם תבטלו
אחרים ממלאכה שלו ׳ הנגשים ׳ ממונים
על השוטרים כמו שופטים ושוטרים ׳ ממונים
לענות את השוטרים והשוטרים רודים בעם לעשו׳
מה שהשופטים מצוים ׳ לתת תבן ׳ תבן היו מעמי׳
בחומר ועושין מהם לבנים ׳ מתכנת ׳ חשבון ׳ נ׳
ערפים הם ויכולין לעשות יותר ׳ ישעו ׳ איטורנינט
בל׳ ׳ כמו וישע אל הבל ׳ ולא ישעו עד אל המזבחו ׳
כי אין נגע ׳ קמץ גדול ׳ לשון פעול ׳ ואילו היה
פתח היה לשעבר ׳ וכן נשגב קמץ ׳ אבל נשגב
פתח לשעבר ׳ ואילו היה לשעבר היה לו לכתוב
כי לא נגע ׳ אצים ׳ דוחקים וממהרים ׳ כמו ׳
ויאיצו המלאכים ׳ תבן אין נותן ׳ קמץ ׳ אין ׳
נותן לנו אבל נתן פתח לשעבר ׳ נותן הסכו ׳׳ ׳
וחטאת עמך ׳ אם דגש וקמץ הוא כן צריך לפרשו
אנו מוכים והרי חטאות עשוים עמך ׳ אבל אילו
היה חטאת פתח ׳ היה פתרון חטאות של עמך ;
וישב משה אל המקום שהיה מדבר עמו שם ;
למה הרעותה ׳ בשביל שהוא סמוך להי׳ ׳ ולמה
הריעותה לעם הזה ואם תאמר כי נתחייבו בשביל
רוב חטאותם ואין ראוין לגאול אם כן למה זה
שלחתני אם אינן ראויין לגאולה ולהיוושע ׳ ;
כי ביד חזקה ישלחם ׳ בשע׳ ברחה של ישר׳ ׳ יג
יגרשם ׳ לסוף מארצם ברכה ותחזק מצרים

על העם ומהר לשלחם מן הארץ ׳׳ חסלת

ואלה שמות מיסוד רבנו שמואל

וזה מיסוד רבנו שלמה זל׳

וידבר אלהים אל משה ׳ אלהים ׳ דבר אתו
משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הריעותה לעם
הזה ; ויאמר אליו אני ה׳ ׳ נאמן לשלם שכר טוב
למתהלכים לפני ׳ ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים
דברי לאבות הראשונים ׳ ובלשון הזה מצינו
שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה׳ ׳ נאמן ליפרע
כשהוא אומר אצל ענש ׳ כמו וחללת את שם
אלהיך אני ה׳ ׳ וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון וש׳
ושמרתם את מצותיי ועשיתם אותם אני ה׳ ׳ נאמן
ליתן שכר ; וארא אל האבות באל שדי ׳ הבטחתים
הבטחות באל שדי ׳ ושמי ה׳ לא נודעתי להם ׳ לא
הודעתי להם אין כתוב כאן אלא לא נודעתי להם ׳ לא נכרתי
בנידה אמיתות שלי שעליה נקרא שמי ה׳ נאמן
לאמת דבריי שהרי הבטחתים ולא קיימתים ׳ וגם
הקימותי את בריתי וג׳ וגם כשנראיתי להם
בא׳ שדי הבטחתי והעמדתי בריתי שם בינו ובינם
לתת להם את ארץ כנען ׳ לאברהם ׳ בפרשת מילה
נאמ׳ אני א׳ שדי וג׳ ונתתי לך ולזרעך אחריך
את ארץ מגוריך ׳ ליצחק ׳ כי לך ולזרעך אתן
את הארצות הא׳ ׳ והקימותי את השבועה ;
ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם בא׳ שדי
נאמ׳ ליעקב אני א׳ שדי פרה ורבה ואת הארץ
אשר נתתי וג׳ ׳ הרי שנדרתי ולא קיימתי ׳ וגם
אני שזכרתי את הברית יש׳ אלוקיים ׳ לפיכך
שמעתי את נאקת בני ישר׳ הנאקים אשר
מצרים מעבידים אותם ואזכר אותה הברית
כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את
הגוי אשר יעבדו דן אנכי ; לכן על פי אותה
שבועה אמור לבני ישר׳ אני ה׳ הנאמן בהבטחתי
והוצאתי אתכם כי כן הבטחתי ואחרי כן יצאו
ברכוש גדול ׳ סבלות ׳ טורח משוי מצרים ׳׳ ׳
נשאתי את ידי ׳ הרימותיה לישבע בכסאי ;
ולא שמעו אל משה ׳ ולא קיבלו תנחומין מקוצר
רוח ׳ כל מי שהוא מצר רוחו נשמתו קצרה
ואינו יכול להאריך בנשימתו ׳ ׳ קרוב לענין
הזה שמעתי משלמה מר כוך

בר אליעזר ׳׳

והביא לו ראייה ממקרא זה בפעם ׳׳ הזאת אודיעם
את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה׳ ומ[illegible]

והדע כשהקׄ מאמת את דבריו אפילו לפרענות
מודיע שמו ה׳. וכל שכן האמנה לטובה ;
ורבותינו דרשו בענין של מעלה שאמ׳ משה למה
הרעות אמ׳ הקׄ חבל על דאבדין ולא משתכחין
יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים
נגליתי להם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה
אמרת מה שמו ומה אומר אליהם · וגם הקימותי ·
וכשביקש אברהם לקבור את שרה לא מצא עד
שקנה בדמים יקרים ומרובים · וכן ביצחק ערערו
עליו על הבארות שחפר · וכן יעקב ויקן את
חלקת השדה אשר נטה שם אהלו ולא הירהרו
אחר מידותיי ואתה אמרתה למה הרעותה ;
ואין המדרש מתיישב אחר לשון המקרא מפני
כמה דברים ·· אחת שלא נאמר ושמי ה׳ לא שאלו
לי · ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו: הרי תחלה
כשנגלה על אברהם נאמר אני ה׳ אשר הוצאתיך
מאור כשדים · ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדבר׳
שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו׳ לכן אמר
לבני ישר׳ וגו׳ · לכן אנו אומ׳ יתיישב המקרא על
פשוטו דבור על אופניו והדרשה תדרש שנ׳ הלא
כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע · ומתחלק
לכמה ניצוצות ומקרא אחד לכמה טעמים ;
ערל שפתים · אטום שפתים · וכן כל ערלה
אני אומר שהוא אטום · ערלה אזנם · אטומה
משמוע · ערלי לב · אטומים מהבין · שתה גם
אתה והערל · והאטם משכרות כוס הקללה ·
ערלת בשר · שהגיד אטום ומכוסה בה · וערלתם
ערלתו · עשה לו אוטם וכיסוי איסור עיכרול בפני
אכילתו · שלש שנים ערלים יהיה לכם אטומים
ומכוסים ומובדלים מלאוכלם · ואיך ישמעני
פרעה · זה אחד מעשרה ק׳ו וחומ׳ שבתורה ; ויצום
אל בני ישר׳ · צוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול
אותם · אל פרעה מלך מצרים צוום עליו לחלוק
כבוד בדבריהם · זה מדרשו · ופשוטו · צוום
על דבר ישר׳ · ועל שליחותו אל פרעה · אל משה
ואל אהרן · לפי שאמ׳ משה אני ערל שפתים
צירף הקׄ את אהרן עמו להיות לו לפה ולמליץ ·
וזהו הענין מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר
היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק
הענין באלה ראשי בית אבותם ; אלה
ראשי בית אבותם. מתוך שנזקק לייחס שבט
של לוי בשביל משה ואהרן התחיל לייחסם

ריך ותולדותם מראובן · ופסיקתא הגדולה ראיתי ·
לפי שקינטם יעקב אביהם לשלשה שבטים הללו
בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לומר
שחשובים הם ·· ושני חיי לוי · למה נמנו שנותיו של
לוי מה שלא היה בשאר השבטים · להודיע כמה
ימי השיעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים
היה קיים לא היה שיעבוד שנ׳ וימת יוסף וכל אחיו
וכל הדור ההוא ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי הֹ
האריך ימים על כלם · ושני חיי לוי וגו׳ ושני חיי
עמרם וגו׳ · מחשבון הזה אנו למידין על מושב
בני ישר׳ ארבע מאות שנה שאמ׳ הכת׳ שלא בארץ
מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק כמו שנ׳
לאברהם בברית בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ;
שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו
וכל שנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם
ארבע מאות והרב׳ שנים נבלעים לבנים בשנות
האבות ; יוכבד דודתו · אחות אביו · בת לוי ·
אחות קהת ; מבנות פוטיאל · מזרע יתרו
שפיטם עגלים לע״ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו ;
הוא אהֹ אהרן ומשה אילו שהוזכרו למעלה
שילדה יוכבד לעמרם הוא משה ואהרן
אשר אמר וגו׳ יש מקומות שמקדים משה
לאהרן לומר ששקולים שניהם כאחד · על צבא׳
צבאותם · כצבאותם · כל צבאותם לשבטיהם ·
יש על שאינו אלא במקום את אחת · על חרבך
תחיה · כמו בחרבך · עמדתם על חרבכם · בחרבכם ·
הם המדברים וגו׳ הם שנצטוו הם שקיימו
הוא משה ואהרן · הן בשליחותן ובצדקתן מ
מתחילה ועד סופו ; ויהי ביום דבר ה׳ וגו׳
מחובר למקרא של אחריו · וידבר ה׳ וגו׳ הוא
הדיבור עצמו האמור למעלה אלא מתוך שהפסיק
הענין בשביל לייחסם חזר עליו להתחיל ··
ובפרושים אחרים מצאתי אני המעתיק פרוש
זה · וידבר ה׳ · הוא הדיבור עצמו האמור
למעלה בא דבר אל פרעה אלא מתוך שהפסיק
הענין וכך הייא השיטה כדרך האומר נחזור
על הראשונות ויהי ביום דיבר ה׳ אל משה בארץ
מצרים וידבר אלא לאמר אני ה׳ · דבר אל פרעה
את כל אשר אני דובר אליך ומהו הדיבור הוא
שאמ׳ לו למעלה בא דבר אל פרעה וישלח את
בני ישר׳ ומשה השיבו הן אני ערל שפתים
כמו שכת׳ למעלה מה השיבו הקׄ על כך ראה

[illegible]

נת״ך נתתיך אלהים לפרעה · ומה שאתה דואג
הן אני ערל שפתים אהרן אחיך יהיה נביאך
אני ה׳ · כדי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי ׃ ·
נתתיך אלהים לפרעה שופט ורודה לרדותו במכות
ויסורים · יהיה נביאך · כתרג׳ מתורגמנך · וכן
כל נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות
תוכחות · והוא מגזרת ניב שפתים · ינוב חכמה · ויכל
מהתנבות דשאול ובלעז פריידור ׃ אתה תדבר
פעם אחת לכל שליחות ושליחות לפי ששמעתו
מפי · ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה ׃
ואני אקשה · מאחר שהרשיע והסרי והתריס
כנגדי וגלוי לפני כי אין נחת רוח באומות לתת לב
שלם לשוב · טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו
אותותי ותכירו אתם גבורתי · וכן מדתו של הק׳
מביא פורענות על האומות כדי שישמעו ישראל
ויראו · שנ׳ הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי
אך תיראו אותי תקחו מוסר · ואעפכ בחמש
מכות ראשונות לא נאמ׳ ויחזק ה׳ את לב פרעה
אלא ויחזק לב פרעה · מאליו · את ידי · יד ממש
להכות בהם ׃ מופת אות · להודיע שיש צורך
במי ששולח אתכם · לתנין · נחש ׃ בלהטיהם
בלחשיהון · ואין לו דמיון במקרא · ויש לדמות
לו להט החרב המתהפכת · דומה שמ׳
שמתהפכת על ידי לחש ׃ ויבלע מטה אהרן · לאחר
שחזר ונעשה מטה בלע את כולם ׃ כבד · יקיר ·
כתרגו׳ ולא אתייקר מפני שהוא שם דבר · כמו
כי כבד ממך הדבר ׃ הנה יוצא המימה · לנקביו
שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך
לנקביו ומשכים לנילוס ועושה שם צרכיו ׃

פלומר · בפרשת ויחי · פרעה אחד מארבעה
בני אדם שעשו עצמן אלוהות ונבעלו כנשים · חירם ·
ונבוכד נצר · ויואש · ופרעה · ה׳ פרעה מנין שנ׳ פרעה
הפרע מלך מצרים · ומהו הפרע שהיה פורע עצמו כנקבה ׃
וכן הנביא מקטנו כוס ההוא והיה מצ׳
כאשה מעיה וגו׳ ·

עד כה · עד הנה · ומדרשו עד שתשמע ממני מכת
בכורות שאפתח בה בכה אמר ה׳ כחצות הלילה
וגו׳ ׃ ונהפכו לדם · לפי שאין גשמים יורדים במצרים ·
ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים
לנילוס לפיכך הלקה את יראתם תחילה ואחר כך ׃
ונלאו מצרים · לבקש מי היאור שהם ראוים לשתות ·
לפי שהגין היאור על משה כשהושלך לתוכו לפיכך

לא לקה על ידו לא בדם ולא בצ׳ פ׳ בצפרדעים ולקה על
ידי אהרן ׃ נהרותם · הם נהרות המושכים כמעין נהרות
שלנו · יאורים · הם נגרים ובריכות העשוים בידי אדם
משפת הנהר לשדות · ומנילוס מימיו מתברכים ועולה
דרך היאורים ומשקה השדות ׃ אגמיהם · קבוצת
מים שאינן נובעים ואינן מושכים אלא עומדים
במקום אחד וקורין אותם אישטנק בל׳ · בכל ארץ
מצרים · אף במרחצאות שבבתים ׃ ובעצים
ובאבנים · מים שבכלי עץ ובכלי אבן ׃ בלטיהם ׃
לחש · שאומרין אותו בלט ובחשאי · ורבותינו אמ׳
אמרו בלטיהם · מעשה שדים · בלהטיהם · מעשה
כשפים · ויחזק לב פרעה · לומר על ידי כשפים אתם
עושים כן תבן אתם מכניסים לעפרים עיר שכולה
תבן אתם אף מביאין כשפים למצרים עיר שכולה
כשפים ·· כך שנויה בפ׳ כל קורבנות הציבור ··
אמרו לו יוחני וממרא ראש החרטומים למשה תבן אתה
מכניס לעפריים · אמ׳ להו אמרי אינשי · לבית ירקא ירקא
שקול · פירש רב שרירא גאון ורבהיי כך · משל הוא · עיר
שרוב ירק מצוי לתוכה תמיד ותדיר אל תאמר עיר פלונ׳
הרבה ירק יש בה ואיך אוליך אליה ירק אלא הולך לשם
שפעמים שחסר מה שבמקומם ואין אחרים שאין אליהם
ואתה תמכור ביוקר · כך כשבא משה למצרים באותו
הק׳ אמרו לו יוחני וממרא ראש החרטומים זו היא מליצתם
ואתה דומה כמי שמביא תבן לעפריים עיר תבואה ויש בה
הרבה תבן · אמ׳ להן לבית ירקא ירקא שקול אם באותי עליכם
באותות פשוטים שאין אתם יכולין לעשות כיוצא בהם
לחזרין בני אדם אל שלי · פי׳ העניין שהיה מהתל בהם
עד שבררו לו מן השמים ויבלע מטה אהרן את מטותם
כך מצאתי · כשׁ״ך ··

גם לזאת · למופת המטה שנהפך לתנין · ולא לזה
של דם ׃ וימלא שבעת ימים שלא שב היאור
לקדמותו שהיתה משמשת המכה רביע החדש
ושלשת החלקים היה מעיד ומתרה בו ׃ ואם
מאן אתה · ואם סרבן אתה · אלא כינוי האדם
על שם המפעל כמו שלוו ושוקט · סר וזעף ··
מאן · כמו ממאן · נוגף את כל גבולך · מכה ׃
וכן כל לשון נגיפה אינו לשון מיתה אלא לשון
מכה ונגפו אשה הרה · אינו לשון מיתה שהרי
מוש׳ אחריו ואם אסון יהיה · וכן בטרם יתנגפו
רגליכם · כן תיגוף באבן רגליך · ולאבן נגף ׃
ועלו מן היאור בביתך · ואחר בבית עבדיך ׃
הוא התחיל בעצה תחילה ויאמר אל עמו וגו׳ ׃

ומתו התחילה המכה׃ ובכה ובעמך ׳ בתוך
מעיהם נכנסים ומקרקרין׃ ותעל הצפרדע ׳
צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מת׳
מתזת נחילים נחילים ׳ זהו מדרשו ׳ וכפשוטו
יש לומר שירוץ הצפרדעים קורא לשון יחידי׃
וכן ותהי הכנם ׳ הרחישה פרולייר״ן בל״ע ואף כמו
ותעל הצפרדע ׳ רנולייר״א בל״ע׃ היתפאר עלי ׳ כמו
היתפאר הגרזן על החוצב בו ׳ השתבח לומר
אני גדול ממך ונעיר בל״ע ׳ היתפאר ׳ השתבח
להתחכם ולשאול דבר גדול שתאמר שלא אוכל
לעשותו ׳ למתי אעתיר לך ׳ את אשר אעתיר
לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה
שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע
לו ׳ אילו נאמר מתי אעתיר לך היה משמע מתי
אתפלל ׳ עכשיו שנ׳ למתי ׳ משמע אני אתפלל
היום עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע
לו ׳ אמור לי לאיזה יום תרצה שתקבע לו שיכרתו׃
ויאמר למחר ׳ התפלל היום שיכרתו למחר׃
אעתיר העתירו העתרתי ׳ ולא יאמר אעתר ׳
עתרו ׳ ועתרתי מפני שכל לשון עתר לשון הרבאת
תפילה ופלל הוא ׳ וכאשר יאמר הרבו ארבה
והרבתי לשון מפעיל כן יאמר העתירו ׳ אעתיר׃
אעתיר דברים ׳ ואב לכולם ׳ העתרתם עלי דבריכם
הרביתם וכן עתר ענן הקטרת ׳ ריבוי העשן׃
ויצא ויעתר ׳ מיד להכריתם למחר׃ חמרים
חמרים ׳ צבורים צבורים ׳ כתרג׳ דגורין דגורין ׳
גלים׃ והכבד את לבו ׳ לשון פעל הוא הלוך
והכבד את לבו ׳ וכן והכות את מואב ׳ ושאול
לו באלהים ׳ הכה ופצוע השמן לב העם הזה
ואזניו הכבד ׳ כאשר דבר ה׳ ׳ והיכן דבר׃
ולא ישמע אליכם פרעה׃ אמור אל אהרן ׳ לא
היה העפר כדי ללקות על ידי משה לפי שהגין
עליו כשהרג את המצרי ש׳ ויטמנהו בחול ולקה
על יד אהרן׃ ותהי הכנם ׳ הרחישה פרוולריאן
בל״ע׃ להוציא את הכנם ׳ לבראותם ממקום
אחר ולא יכולו ׳ שאין השד שולט על בריה
פחותה מכשעורה׃ אצבע אלהים היא ׳׳
מכה זו אינה על ידי כשפים מאת הק׳ היא ׳
כאשר דבר ה׳ ׳ ולא ישמע אליכם פרעה ׳׳
משלח בך ׳ מגרה בך ׳ וכן לשון שהמות משלח
בם לשון שיסוי אינטוציר בל״ע ׳ הערוב ׳ כל מיני
חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו

כ״ל

משחיתים בהם ׳ ויש טעם באגדה׳ מכה ומכה
למה זו ולמה זו בטכסיס מלחמות של מלכי
כין עליהם וכסדר מלכות כשצר על העיר תחילה
מקלקל מעינותיה ואחרכן תוקע עליהם ומ׳
ומריעים בשופרות ובחצוצרות כדי לאיים ולבהלם׃
וכן הצפרדעים מקרקרים ׳ והומים קול׳ הולות וכו׳
כדאית במדרש ר׳ תנחומא׃ והפליתי ׳ והפרשתי ׳
וכן והפלא ה׳ ׳ וכן ולא נפלאת היא ממך ׳׳ לא
מובדלת ומופרשת היא ממך ׳ למען תדע כי אני
בקרב הארץ ׳ אעפי ששכינתי בשמים גזירתי
מתקיימות בתחתונים׃ תשחת הארץ ׳ משחתת
הארץ ׳ מתחבלת ארצו׃ ושמתי פדות ׳ שיבדיל
בין עמי ובין עמך ׳׳ זבחו בארץ ׳ במקומכם
ולא תלכו למדבר׃ כי תועבת מצרים ׳ יראת
מצרים ׳ כמו ולמלכם תועבת בני עמון ׳ ואונקלוס
קורא אותם תועבה ׳ ועוד יש לומר כענין אחר
תועבת מצרים דבר ש׳ ע׳ למצרים זביחה זו שאנו
זובחים שהרי את יראתם אנו זובחים ~~שהרי את~~
~~יראתם אנו זובחים~~׃ ולא יסקלונו ׳ בתמיה׃ העתי׳
כמו להתפלל׃ ויסר את הערוב ולא מתו כאשר עשו
הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה בעורות׃
ויעתר אל ה׳ ׳ נתאמץ בתפלה ׳ וכן אם בא לומר
ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה׃
וכשהוא אומר כלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל׃
גם בפעם הזאת ׳ אעפי שאמ׳ אנכי אשלח
אתכם לא קיים הבטחתו׃ מחזיק בם ׳ אוחז בם׃
כמו והחזיקה במבושיו ׳ והחזיקו בכנף יהודי׃
והחזקתיו בזקנו ׳ הנה יד ה׳ הויה ׳ לשון היה
נתיה ׳ כי כן יאמר על לשון נקבה לשעבר היתה
ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה ׳ כמו עשה
עושה׃ והפלה ׳ והבדיל׃ מלא חפניכם ׳ [illegible]׃
פיח כבשן ׳ דבר הנפח מן הגחלים שהוממים
ונשרפים בכבשן ׳ ובלעז אולביש ׳ פיח ׳ לשון
הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן ׳ וזרקו משה׃
וכל דבר הזרק בכח אינו אינו נזרק אלא בידו
אחת ׳ הרי נסים הרבה אחד שהחזיק קומצו
של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן שמונה
קומצים שחופן יד אחת מחזיק שני קומצים
הרי שמונה קומצים לשניהם ׳ ואחר שהלך ואבק
על כל ארץ מצרים׃ פורח אבעבועות כתרג׳ ׳׳
לשחין סגי אבעבועין ׳ שחין ׳ לשון חמימות
והרבה יש בלשון משנה שחונה׃ באדם ובבהמה׃

ויוס תאמר מאין היו להם בהמות והלא נאמ' ו
וימת כל מקנה מצרים · לא נשרה גזירה אלא על
אותן שבשדות של מקנך אשר בשדה והירא ·
דבר יי' העם אתמקנהו אל הבתים · וכן שנויה
במכילת' אעפ' ויקח שש מאות רכב בחור ; את מגפותי ·
להודע מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות ;
כי עתה שלחתי את ידי וגו' כי אילו רציתי כש
כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתיה
והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות ונכחדתם
מן הארץ · אבל בעבור זאת העמדתיך וגו' ·
עודך מסתולל בעמי · כתרג' כבשת ביה בעמי ;
והוא מגזרת מסילה דמתרגמינן אורח כבישא ;
וכל קלקוור · וכבר פירשתי בסנן ויהי מקץ כל תיבה
שתחילה יסודה סמך והיא באה לדבר בלשון
מתפעל נותן התיו של שימוש באמצע אותיות
של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב · מגזרת
סבל · כי תשתרר עלינו · מגזרת שר ונשר · מסתבל
הויא ; כעת מחר · כעת הזאת מחר · שרט לו שר'
שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד
הברד ; הוסדה · שנתיסדה · כל תיבה שתחילת
יסודה יוד כגון יסד ילד ידע יסר · כשהוא בא ב
במתפעל תבא ו' במקום יוד כמו הוסדה · ביום
היולדה · וודע הדבר · וולד ליוסף · כדכתיב
יוסר עבד ; שלח העז · כתרג' שלח כנש · וכן יו
יושבי הגבים העיזו · העזו את בנימין ; אלא
יאסף הביתה · לשון הכנסה הוא ; העם · הבאיח ·
לשון יגש ; על השמים · לצד השמים · ומדרש
אגדה הגביהו הק' למשה למעלה מן השמים ;
מתלקחת בתוך הברד · נס בתוך נס · האש וה
והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון
קונם עשו שלום ביניהם ; ורב' די לו במה שהוריד
כבר ; בצאתי את העיר · אבל בתוך העיר לא היה
מתפלל לפי שהיתה מליאה גלולים ; טרם תיראון ·
עדיין לא תיראון · וכן כל טרם שבמקרא עדיין
לא הוא ואינו לשון קדם · טרם ישכבו · עדיין לא
שכבו · טרם יצמח · עדיין לא צמח · אף זה כך
הוא · ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה
הרווחה תעמדו בקילקולכם ; כי השעורה אביב ;
כבר ביכרה ועמדת בקשיה ונשתברו ונפלו · וכן
והפשתה כבר גדלה והוקשות לעמוד בגבעוליה ;
אביב · עומדת באביה · לשון באבי הנחל ·
כי אפילות · כמו חרפי ואפלו · מאוחרות ועדיין

רכות ויכולין לעמוד בפני קשה · ויועפי שב' וכל
עשב השדה הכה הברד · יש לישב פשוטו של ·
מקרא בעשבים העומדים בקלחים הראויים ללקות
בברד ; ומדרש ר' תנחומ' · יש מרבותינו שדרשו
אפילות · פילאי פלאות נעשו בהן שלא לקו ; לא
נתך · לא הגיע · ואף אותן שהיו באויר לא נתך
ארצה · לא הגיעו לארץ · ודומה לו ותתך עלינו
את האלה ואת השבועה דעזרא · ותגיע עלינו ;
ומנחם בן סרוק · חיברו בחלק בהיתך כסף ·
בתוך כור · לשון יציקת מתכת · ודוגמה אונ' ·
את דבריו · ויצק · ואותיך · ליצקת לאתכין · אף
זה לא נתך · לא הוצק לארץ ·· חסלת
ויארא מיסוד רבנו שלמה ·· וזה מיסוד רבנו שמואל זצ"ל

וידבר אלהים אל משה בארץ מצרים · אני יי' ;
ושמי מתפרש שיש בידי לקיים הבטחתי · באל
שדי · הבטחה על העתיד ולא קיימתי עדיין ; ושמי
יי' · כך צריך לפרש · אני נראתי להם באל שדי
ועיקר שמי יי' הוא · וזהו כפל לשון לא נודעתי להם
לא נגליתי להם בעיקר השם אלא בא' שדי אבל
אליך גליתי עיקר שמי אהיה · וזכרי יי' · ומאליך
יקיים הבטחתו לתת להם את ארץ כנען · ושמי
מחובר למעלה · כמו שפירשתי · ואילו היה
כתוב לא הודעתי להם אז היה מוסב ושמי יי'
על לא הודעתי ·· ולא שמעו אל משה · עתה
אע"פ שהאמינו מתחילה כדכת' ויאמן העם ;
שהיו סבורים לנוח מעבודה קשה והנה עתה
הכבידו עליהם יותר ·· אלה ראשי בית אבותם ·
מפרש במכילתא אילו שלשה שבטים שגינה אות
יעקב בשעת צוואתו ייחסם עתה הכתוב להודיע
שחשובים הם · ולפי הפשט עד משה ואהרן הו'
הוצרך לייחס כאן ועד קרח ובני עוזיאל ופנחס
הנזכרים למטה בתורה לדעת מי הם הנזכרים
למטה ; ושני חיי לוי ; לפי הפשט שפירשתי
בבראשית · שכל שנות הדורות הוא מונה עד
שני חייהם מנח ועד אברהם ואחר אברהם שנות
יצחק ואחריו שנות יעקב ואחריו שנות לוי בנו
ואחריו שנות קהת ואחריו שנות עמרם ואחריו
שנות משה ואחריו יהושע והשופטים והמלכים
וגלות בבל שבעים וגם שנות בית שני בדניאל ;
ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ;
על שלשה בני קהת עמרם ויצהר ועזיאל מפרש

בנהם · ועל חברון לא פירש · ואם תאמר כי לא
היו לו בנים והלא בחומש הפקודים כת' משפחת
החברוני · ולמה לא פירש כאן בני חברון · לפי שאי'
שאין צריכים בתורה לפנינו שמותם אבל אילו
שלשה עמרם ויצהר ועזיאל הוזכרו בניהם
בתורה · עמרם · בשביל אהרן ומשה ומרים ; בני
יצהר · בשביל קרח דכת' ויקח קרח בן יצהר וגו' ·
בני עזיאל · בשביל מישאל ואלצפן דכת' ויקח
ממכאות אלצפן בן עזיאל אהרן · ובני קרח אסיר
ואלקנה · לפי שכתו' לפנינו ובני קרח לא מתו ;
ובני אהרן · על שם שכתו' ואל משה אמר עלה
אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא · ואלעזר בן
אהרן · וגו' בשביל פנחס בן אלעזר · אבל בני
איתמר לא פירש כאן שאין צריך להזכירן לפנינו
בתורה · הוא אהרן ומשה · אהרן זה שאמור
שנולד לפני משה · ומשה זה ואהרן הם אשר
אמר ה' להם · הם המדברים וגו' הוא משה
שאצל הדיבור היה הוא תחילה ואהרן אחריו ·
ואצל הלידה מקדים אהרן למשה · ולענין הדיבור
מקדים משה לאהרן ; ואיך ישמע אלי ·
פרעה · פרשה זו היא פרשה של מעלה הן בני
ישר' לא שמעו אלי וגו' אבל למעלה קיצר דבריו
עד שפירש אלה ראשי בית אבותם לדעת מי
הם משה ואהרן · כדברם אל פרעה ; נביאך ·
דברן תחתיך · וישלח · שיאמר לו אהרן שישלח
את בני ישר' מארצו · וידעו מצרים כי אני ה' ;
אדון ומושל · שעד עתה אמרו לא ידעתי את
ה' · ויחזק לב פרעה · לומר כי גם אהרן במכשפו'
עשה · כבד · מכבד פרעה את לבו כאמור
פירושו למעלה כי מתיבות התלוים בגוף הא'
האדם יאמר וישמן · ויכבד · וישפל ויזקן ויחכם ·
ומהם יאמר כלשעבר זקן כבד שמן ושפל · רום
אנשים · כולם לשון פעל · הנה יוצא המימה ;
כדרך השרים לטייל בבקר ולרכוב אנה ואנה ;
בזאת תדע כי אני ה' · שהרי אמרתה לא ידעתי
את ה' · ונלאו · כמו פירשתיו בפרשת לוט ·
שכל ונלאו כמו לשון של לא יוכלו אנשי כל' · ולפני
פרעה · וזהו כבודו של משה שאהרן שלוחו היה
מרים במטה ומכה בו תדיר · אתה · טעמו למעלה
שהוא לשעבר · אבל אתה אנכי להבא טעמו למ'
למטה · ואתה עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר ·
גם לזאת · שבכר ויחזק לב פרעה מעצמו וגם

עתה נחזק מאליו · אבל בצפרדע שכת' והכבד
את לבו שהוא עצמו נתכוון להכביד את לבו · לכך
כתב בפרשת ערוב ויכבד פרעה את לבו גם בפעם
הזאת שהרי כבר הכביד את לבו פעם אחרת ;
שבעת ימים · כך היתה מכת היאור ; ויאמר ה'
אל משה · בא אל פרעה · שני פעמים היה משה
מתרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא היה
מתרה · וכן כל הסדר · בכל שלש מכות אינו מ'
מתרה · בדם ובצפרדעים התרה · בכנים לא התרה ;
בערוב ובדבר התרה · בשחין לא התרה · בברד
בארבה התרה · בחשך · מכה · התפאר עלי לבקש
חפצך ואעשה · כמו כן יתפאר עלי ישר' לאמר
ידי הושיעה לי · למתי אעתיר לך · לאיזה יום
זמן אתה רוצה שיסורו כל הצפרדעים ואני אעתיר
מיד שימותו עד אותו זמן שתבקש ממני כי זמן
מנהג למות כולן בפעם אחת · ויאמר למחר ·
היתפלל עתה שימותו עד מחר ; חמרים · צבורים ·
והכבד · לפי שהמכה הזאת גדולה הייתה לא נת'
נתחזק לבו מאיליו אלא הוא הרשיע להכביד
את לבו · לכנים · מיני כינהו ופרעושין · הכינם ·
כמו חם של ריקם · אצבע אלהים הוא · מכת
מדינה ולא על ידיהם של אילו היה זו שאילו כמו
על ידי מכשפות אף אנו היינו עושים כן · הערוב ·
הערוב · אומר אני כי מיני זאבים הם שנקראים
ערוב על שם שדרכם לטרוף בלילות כדכת' זאב
ערבות ישדדם · וכת' בנביאי עד לא גרמו לבקר ·
וכיוצ' יאמר מאודם אדום כן יאמר מעמק עמוק
מערב ערוב · עוד נראה כ'ל שהזאב ערוב הוא ש'
שהוא הולך בערב · עמוק · שם דבר · והמעשה
קרוי עמוק · אדום · שחור · והפליתי ביום ההוא ·
לפי שהחיות רעות קלים הם ללכת בכל המלכיות
כשהמכה משולחת הוצרך לומר לשון הבדלה
והפרשה יותר משאר מכות · וכן בדבר של בהמות ·
ושמתי פדות · לשון הבדלה · וכן ישועה והצלה
וחלוצה ופורקן כולן לשון הפרשה והבדלה זה מזה ;
למחר יהיה · שלא תאמר מקרה הוא היה לנו ;
כי תועבת מצרים · צאן · דבר מאוס היה בעיני
מצרים · ולא יסקלונו · בתמיה · דרך בזיון הוא ·
כדכת' כשמעי · ושמעי הלך בצלע ההר לעומתו
הלוך ומסקל ומקלל לעומתו ועפר בעפר · והעתרתי ·
כמו והחרמתי את עריהם · והחזקת בו ·
והאבדתי חכמים מאדום · והעלותי · כולם

פתוחים להבא ופלחין · וכן והעברתיך · כי אותיות
גרונים · אבל לשעבר יאמר העברתי מעליך חטאתך ·
העליתיך · האכרתי · כולם נפתחין בפתח קטן ··
אבל בשאר אותיות יאמר והכרתי פסילים · והשמדתי ·
כולם בחירק בין לשעבר בין להבא · גם כפעם הזאת ·
כמו שהככיר כעפרדעים ; מועד לאמר · שלא יא
יאמרו מכה מדינה היא ; פיח · אפר דק שמתנפח
ברוח · פורח · מגדל אבעבועות מלאות מורסא
וליחלוח · מגפותיי · מיני חבלות והכאות אש וברד
ואבני אל גביש וגפרית ושלג וקיטור · כי עתה
כשהיה הדבר של בהמות היתה רעתי לשלוח יד
כמו כן בך ובעמך למות כדבר והייתה נכחד מן האר־ץ ·
ואולא בעבור זאת העמדתיך בעבור הע' הראותך
את כחי וגו' להודיעך שטותך שאמרת לא ידעתי
את ה' · מסתולל · מתפעל מן סולו סולו המסילה ·
כובש אותם לעבדים כרכת ויכבשו אותם לעבדים
ולשפחות · ולהודיעך שיטת המתפעלים כי כל תיבת
המתפעלים באה תוספת ת"ו בראש חוץ מאורבן
שאותיו מן הכלל לכסון · מן אמר · יאמר יתאמרו
כל פועלי און · יתברך · יתגדל · והתגדלתי · וה'
והתקדשתי · יתהלל המתהלל · יתווכח · ויתחכא ;
לשוא תתיפי · והמסכה צרה כהתכנס · יתלכדו
ויתמורר מתנשא ויתלקטו · התעוללתי · מתפלל ·
מתרושש והון רב · הרי לך כל האלפא ביתא תו
בראשם חוץ מטבעת אותיות הללו ד"ז ט"ס צ"ש שת
השין והסמך באה התו אחריהם במתפעל שלהם
מן כל · מסתולל · מן שר · תשתרר עלינו מן שבח ·
ישתבח · מן שמר · וישתמר חוקות עמרי · מן
שבר · משתבר ·· הצדי והזיין · לא יבא תו
במתפעל שלהם · אלא אחרי הצדי תבא טי"ת
במקום תיו של מתפעל · מן צדק · יאמר נצטדק ·
מן צבע · יצטבע כדניאל · מן צר · הצטיירנו ·· ·
ביהושע · מן זמן מזדמן · ואחר הזיין תבא דל"ת
במקום תיו של מתפעל · זמן הזדמנתם כדניאל ;
אבל תוספת הן בתיבות · ט' של נצטדק ד' של
זמן הזדמן · ותיו של יתאמרו · לשונן מתפעל כמו
שפירשתי וכן כולם · אבל הם עצמם כשהם ראש
התיבה לא היה בה תוספת אות להתפעל · כמו
וישמע את הקול מדבר אליו · לא יאמר מתדבר
לא יטמא בעל · לא יאמר יתטמא · עם עקש ומפל
ופתלתל · לא יאמר יתפתל תתפתל · תתמם
לא יאמר תתתמם ; העז · אסוף כמו העיה

אנשי כנען · יושבי הגבים העיזו · חטאתי הפעם ·
עתה הפעם אני מודה שחטאתי · כי טרם תיראון ·
כתרג' עדיין לא תיראון · לא נכו · להודיעך שהחי־
שלא שיכר הכרד אבל הארכה · הכרד מקלקל
את הקשה והארכה אוכל את הרך · נכך · לשון
יעניקה · כמו כהתוך כסף בתוך כור כן תותכו
בתוכה · ומטר לא הוצק ארצה · ויוסף לחטוא · עד
עתה לא נתכוון לחטוא כמזיד אבל כשהודה על
הכרד ועמי הרשעים · לכן קורהו
עכשיו מזיד
חסלת וארא
מיסוד רבנו שמואל ·· וזה מיסוד רבנו שלמה

בא אל פרעה

שיתי · שומי · שאשית אני ; התעללתי · שיחקתי ·
כמו כי התעללת בי · הלא כאשר התעלל בהם · ורוצה
לשון ומעללים · שאם כן היה לו לכתוב עוללתי · כמו
ועולל למו · כאשר עוללת לי · עולל לי ; ועצות · כתרג'
לאתכנשא · והוא מגורת עני · מאנת להיות עני
ושפל מפני ; את עין הארץ · את מראה האר־ץ ·
ולא יוכל הרואה לראות את הארץ · לשון קצרה
דבר ; הטרם תדע · העוד לא ידעת כי אובדה מצרים ·
ויושב · הושב כן על ידי שליח · ששלחו אחריהם
והשיבום אל פרעה ; כאשר אשלח אתכם ואת
טפכם · כאשר אשלח אתכם אף גם אשלח את
הצאן ואת הבקר כאשר אמרתי ; ראו כי רעה נגד
פניכם · כתרג' ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד
יש ושמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות
שלי אותו כוכב עולה לקראתכם למדבר והוא סימן
דם והריגה · וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה
לכלותם אמר משה בתפילתו למה יאמרו מצרים
ברעה הוציאם · זו היא שאמר להם ראו כי רעה
נגד פניכם מיד וינחם על הרעה והפך את הדם
לדם מילה · וזה שנ' ליהושע היום גלותי את חרפת
מצרים שהיו אומרים לכם דם אנו רואים במדבר ;
לא כן כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו
נא הגברים ועבדו כי אותה אתם מבקשים · עד
הנה בקשתם נזבחה לה' אלהינו ואין דרך הטף לזבוח ·
ויגרש אותם · הרי זה לשון קצר לא פירש
מי המגרשו · בארבה · במוכיל מכת הארבה · ואחריו
לא יהיה כן · ואותו שהיה בימי יואל שנ' כן כמוהו
לא נהיה · לימדנו שהיה כבד ממנו משה · על ידי
מינים הרבה שהיו יחד · חסיל ילק גזם · אבל של

משה מין אחד וכמוהו לא נהיה ולא יהיה ״
כל ירק · עלה ירוק · וירדורא בל״ע : לא נשאר
ארבה · אף המלוחים שמלחו מהם ; וימש חשך ·
ויחשיך החושך יותר מחשכו של לילה · ויש לנו תיבות
הרבה חסירות אלף לפי שאין הכרת אלף · עכרת
כל כך אין הכתב מקפיד על חסרונה · כמו לא יהל
שם ערבי כמו לא יאהל · לא יטה אהלו · וכן ותזרני
חיל · כמו ותאזרני · ואונקלוס תירג׳ לשון הסרה
כתר דיעדי קבל לוליא · כשיעע סמוך לאור היום ·
אבל אין הדיבור מיושב על וימש לפי שהוא כתוב
אחר ויהי חושך על ארץ מצרים · שהוא לשון כן יהיה
כן ויאמש חשך · וימש מוסב על ויהי חשך של
מעלה היומם · ואילו בלשון התרגום היה לו לכתב
אחר ויהי חשך אפילה ואז היה נופל בו כתר
דיעדי קבל לוליא · ומדרש אגדה פותרו לשון
ממשש בצהרים שהוא כפול ומכופל וגו׳ עד שהיה
כן ממש ״ שלשת ימים · שילוש של ימים ·
טירציאין בל״ע ואין לפרש לשון שלשה ימים לפי ש׳
שלשות לשון נקבה הוא · וכן שבעת בכל מקום
שיבועים של ימים ; ויהי חשך אפלה · שלשת
ימים חשך של אופל שלא ראו איש אחיו כאותן
שלשת ימים · ועוד שלשת ימים אחרים חשך
מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו יושב אין יכול
לעמוד ועומד אין יכול לישב · ולמה הביא עליהם
חשך לפי שהיו ז״ל אותו הדור היו פושעים
שלא היו רוצים לצאת ומתו בשלשה ימי אפלה
כדי שלא יראו המצריים במפלתם ויאמרו אף הם
לוקים כמונו ועוד שחפשו יש׳ וראו כליהם
וכשיצאו שואלין מהם והם אומ׳ אין בידי אומר
לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא ; ימיש׳
יהי מוצג במקומו ; גם אתה תתן · לא דייך שא׳
שמקננו ילך עמנו אלא אף משלך תתן ; פרסה ·
פלגשא בל״ע · לא נדע מה נעבוד · כמה תכבד העבו׳
ושמא ישאל יותר ממה שיש בידנו ; כלה · גמירא
כליל כלומר כולכם ישלח ; דבר נא · אין נא אלא
לשון בקשה · בבקשה ממך הזהירם על כך שלא
יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום ועינו
אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא
קיים בהם ; ויאמר משה כה אמר וגו׳ בעומדו
לפני פרעה נאמרה לו שהרי משיצא מלפניו לא
הוסיף ראות פניו · כחצות הלילה · כהלך
הלילה · כמו בעלות · בכלות · בחרות אפם בנו׳ ;

וזהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם
דבר אלא חצי ורבותינו דרשוהו כמו בחצי הלילה
ואומר משה כחצות דמשמע סמוך לו לפניו או
לאחריו ולא אמר בחצות בבית שלא יטעו איצטגנינ׳
ויאמרו משה בדאי הוא ; עד בכור השבי · למה
לקו השבויים שיאמרו תבעה עלבונם והביאה
פורענות על מצרים ״ מבכור פרעה עד
בכור השפחה · כל הפחותים מבכור פרעה וחשובי׳
מבכור השפחה היו בכלל · וכל בכור בהמה ;
לפי שהיו עובדים לבהמות שכשהקב״ה נפרע מ׳
האומה נפרע מאלוהיה · ולמה לקו בני השפחות
שאף הם משתעבדים בהם ושמחים בצרתם ;
לא יחרץ כלב לשונו · אומר אני שהוא לשון
שינון · לא ישנן וכן לא חרץ אלבני ישר׳ לא שינן ·
אז תחרץ · תשתנן · למורג חרוץ · שנון · מחשבות
חרוץ · אדם חריף ושנון · ויד חרוצים תעשיר
חריפים סוחרים שנונים · אשר יפלה · יבדיל ״
וירדו כל עבדיך וגו׳ חלק כבוד למלכות שהרי סוף
שירד פרעה בעצמו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך
עמי ולא אמר לו משה מתחילה וירדת אלי והשת׳
והשתחוית לי · אשר ברגליך · ההולכים אחר
עצתך והילוכך ואחרי כן אצא · ויצא מעם פרע׳
פרעה · כמו נאמר דבריו · יצא מלפניו בחרי אף ש׳
שאמ׳ לו אל תוסף ראות פני ; למען רבות
מופתי · מכת בכורות וקריעת ים סוף ולשער
את מצרים ; ומשה ואהרן עשו · וגו׳ כבר כתב
לנו זאת בכל מופתים ולא שנאה כאן אלא כשנב׳
לסומכה לפרשה של אחריו ויאמר אל משה ואל
אהרן שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים
כמשה חלק לו כבוד במצוה ראשונה שכללו עם
משה בדיבור · בארץ מצרים · חוץ לכרך ;
אתה אומר חוץ לכרך או אינו בתוך הכרך ת״ל
בצאתי את העיר וגו׳ ומה תפילה קלה לא התפלל
בתוך הכרך דיבור חמור לא כל שכן · ומפני מה
לא דבר בתוך הכרך מפני שהיתה העיר מלאה
גלולים ״ החדש הזה ; הראהו
לבנה בחידושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה
לך ראש חדש · ואין מקרא יוצא מידי פשוטו
על חדש ניסן אמ׳ לו זה יהיה לך ראש לסדר מנין
חדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי ״
הזה · נתקשה משה על מולד הלבנה באיזה
שיעור ונתנה ראויה לקדש והראה לו

באצבע את הלבנה ברקיע ואומר לו כזה ראה
וקדש · וכיצד הראהו והלא לא דבר עמו אלא
ביום שנ׳ ויהי ביום דבר ה׳ · ביום צותו · מן היום
אשר צוה ה׳ · אלא סמוך לשקיעת החמה עד
חשיכה נאמרה לו פרשה זו והראהו עם חשיכה :
דברו אל כל עדת בני ישר׳ · וכי אהרן מדבר [illegible]
[illegible] והלא כבר נאמ׳ ואתה דבר אל בני ישר׳ · אתה
ולא אהרן · אלא חולקין כבוד זה לזה לומ׳ [illegible]
יוצא מבין שניהם כאילו שניהם מדברים :
דברו אל כל עדת בני ישר׳ בעשור לחדש וגו׳ · דברו
היום בראש חדש שיקחוהו בעשור לחדש הזה :
פסח מצרים מקחו [illegible] מבעשור ולא פסח
דורות · שה לבית אבות · למשפחה אחת הרי
שהיו מרובים יכול שה אחד לכולם · ת״ל שה לבית ·
ואם ימעט הבית מהיות משה · אם יהיו מ׳
מועטים מהיותם משה אחד שאינן יכולין לאכלו
ויבואו לידי נותר · ולקח הוא ושכנו וגו׳ · זהו
משמעו לפשוטו : ועוד יש בו מדרש ללמד שאם
לאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך את
ידיהם ולמנות על שה אחר · אך אם באו להתמעט
ולמשוך את ידם מהיות משה יתמעטו כשעד
שהשה בהווייתו בחיים ולא משנשחט · במכסת ·
חשבון · וכן מכסת הערכך : לפי אכלו · הראוי
לאכילה · פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית :
תכסו · תתמנו : תמים · בלא מום · בן שנה · כל
שנתו הוא קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו :
מן הכבשים ומן העזים · או מזה או מזה
שאף עז קרוי שה שנ׳ ושה עזים · והיה
לכם למשמרת · זהו לשון ביקור שטעון ביקור
ממום קודם שחיטתו · ומפני מה הקדים ליקחתו
לשחיטתו ארבעה ימים מה שלא עשה כן בפסח
דורות · הרי היה ר׳ מתיה בן חרש אומ׳ הרי הוא
אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים
הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את
את בנו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם
כדי שיגאלו שנ׳ ואת ערום ועריה ונתן להם ב׳
פסח ודם מילה שמלו באותו לילה שנ׳ מתבוססת
בדמייך בשני דמים דם פסח ודם מילה · ואומר
גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין
[illegible] ושהיו שטופין בע״ז אמ׳ להם משכו
ידיכם מע״ז וקחו לכם צאן של מצוה ··
ושחטו אותו · וכי כולם שוחטין · אלא

אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו : קהל עדת
ישר׳ · קהל ועדה וישר׳ · מכאן אמרו פסחי צבור
שחטין בשלש כיתות זו אחר זו · נכנסה כת
ראשונה ננעלו דלתות העזרה · כו׳ כדאית׳ בפסחי׳ :
בין הערבים · משש שעות ולמעלה קרוי בין הע׳
הערבים · שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב · ולשון
בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת
היום לעריבת הלילה : עריבת היום מכי ינטו צללי
ערב לשון נשף וחשך · כמו ערבה כל שמחה :
ולקחו מן הדם · זו קבלת הדם · יכול ביד · ת״ל אשר
בסף · המזוזות · הם הזקופות אחת מכאן לפתח
ואחת מכאן לפתח : המשקוף · הוא העליון
שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו : [illegible]
ולשון שקיפה · חבטה · כמו קול עלה נדף · דשקיף ·
שדופות קדים · שקיפן קידום · חבורה · משקופי ·
על הבתים אשר יאכלו אותו בהם ולא על משקוף
ומזוזות שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין ב׳
בתוכם : את הבשר · ולא גידין ועצמות : על מרורים :
כל עשב מר נקרא מרור וצוום לאכול מרור זכר
לוימררו את חייהם : אל תאכלו ממנו נא · שאינו
צלוי כל צרכו קורהו נא בלשון ערבי · ובשל ·
מבושל · כל זה באזהרת אל תאכלו · במים ·
מנין לשאר משקין · ת״ל ובשל מבושל · מכל מקום ·
כי אם צלי אש · למעלה גזר עליו במצות עשה
וכאן הוסיף עליו לא תעשה · אל תאכלו כי אם
צלי אש : ראשו על כרעיו ועל קרבו · כלשון על
צבאותם · צבאותם כמו שהם · אף זה כמו שהוא
כל בשרו שלם : והנותר ממנו עד בקר · מה ת״ל
עד בקר פעם שניה · ליתן בקר על בקר · שהבקר
משמעו הנץ החמה ובא הכת׳ להקדים שאסור
באכילה · משעלות השחר : זהו לפי משמעו : ועוד
מדרש אחר לומר שאינו נשרף ביום טוב ראשון
אלא ליום המחרת · וכך תדרשנו · והנותר ממנו
בבקר ראשון עד בקר שני עומד ותשרפנו :
מתניכם חגורים · מזומנים לדרך · בחפזון · לשון
בהלה ומהירות · כמו ויהי דוד נחפז ללכת · אשר
השליכו ארם בחפזם · פסח הוא לה׳ · הקרבן
קרוי פסח על שם הפסיחה · ואתם עשו · כל
עבודותיו לשם שמים : ועברתי · כמלך העובר
ממקום למקום ובהעברה אחת ורגע אחד
כולם לוקים ·· כל בכור בארץ מצרים · אף
בכורות אחרים והם במצרים · ומנין אף בכורי

ועריבת הלילה התחלת הלילה ערב

[illegible]

מצרים והם במקומות אחרים · ת̇ל למכה
מצרים בבכוריהם · בכל מקום שהם · מאדם
ועד בהמה · מי שהתחיל בעבירה תחילה ממנו
מתחילות הפורענות ; ובכל אלהי מצרים · של
עץ נרקבת · ושל מתכת · נתכת לארץ ונמסת ;
אעשה שפטים אני ה' · אני בעצמי · ולא על
ידי שליח ; והיה הדם לכם לאות ולא לאחרים
לאות · מכאן שלא נתנו מן הדם אלא מבפנים ;
אות הקב"ה
וראיתי את הדם · והלא הכל גלוי לפניו אלא נותן
אני עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח
אני עליכם · ופסחתי · וחמלתי · ודומה לו פסוח
והמליט · ואני אומ' כל פסיחה לשון דילוג וקפיצה ·
ופסחתי · ודלג. היה מכתי ישׂ' לבתי המצריים
שהיו שרויים זה בתוך זה · וכן פוסחים על שתי
הסעיפים · מדלגים · וכן כל פסחים עריים
בקופצים · וכן פסוח והמליט · מדלג וממלטו
מבין המומתים ; ולא יהיה בכם נגף · אבל הווה
הוא במצרים · הרי שהיה מצרי שרוי בביתו של
ישׂ' יכול ימלט ת̇ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה
הוא במצרים שבבתיכם הרי שהיה ישׂ' שרוי בביתו
של מצרי שומע אני ילקה ישׂ' כמותו ת̇ל ולא יהיה
בכם נגף · אף בבית המצרי ; לזכרון · לדורותיכ'
וחגותם אותו · יום שהוא לך לזכרון אותה חוגגו ;
ועדיין לא שמענו איזהו יום הזיכרון · ת̇ל זכור
את היום הזה אשר יצאתם · למדנו שיום היציא'
הוא יום הזכרון · ואיזה יום יצאו ת̇ל ממחרת
הפסח יצאו · הרי יום חמשה עשר בניסן הוא של
יום טוב · שהרי ליל חמשה עשר אכלו של פסח
ולמחרת יצאו · לדורותיכם · שומע אני מיעוט דורות
שנים · ת̇ל חוקת עולם תחוגוהו ; שבעת
ימים · שטיינו של ימים · שבעת ימים מצות
תאכלו · ובמקום אחר הוא אומ' ששת ימים
תאכל מצות · למדנו על שביעי שאינו חובה
לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ · ומניין אף
ששה רשות · זו מידה בתורה דבר שהיה בכלל
ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא
ללמד על הכלל כולו יצא · מה שביעי רשות
אף ששה רשות · יכול אף לילה הראשון רשות ·
ת̇ל בערב תאכלו מצות · הכת' קבעו חובה ; אך
ביום הראשון תשביתו שאור · מערב יום טוב ;
וקורהו ראשון לפי שהוא לפני השבעה · ומצינו
מוקדם קרוי ראשון · הראשון אדם תוולד ;

הלפני אדם נולדת · אין אינו אלא ראשון של שבעה
ת̇ל לא תשחט על חמץ וגו' · לא תשחט הפסח ועדיין
חמץ קיים ואילו השבתת שאור ביום ראשון של
שבעה כבר הפסח נשחט מערב ארבעה עשר ;
הנפש ההיא · כשהיא בנפשה ובדעתה · פרט
לאנוס · ונכרתה · שומע אני תכרת מישׂ' ותלך
לה אל עם אחר ת̇ל במקום אחר מלפני · בכל מקום
שהוא רשותי ; מקרא קודש · מקרא שם דבר · קרא
אותו קודש לאכילה ושתיה וכסות · לא יעשה ;
אפי' על ידי אחרים ; הוא לבדו · ולא מכשיריו שאיפש'
לעשותן מערב יום טוב · לכל נפש · אף לבהמה · יכול
לגוים · ת̇ל אך · מיעט ; ושמרתם את המצות · שלא
תבא לידי חימוץ · מכאן תלטוש בצונן · ר' יאשיה
או' אל תהי קורא את המצות אלא המצוות ; כדרך
כך אין מחמיצין את המצוה
שאין מחמיצין את המצוה אלא באת לידך עשה
אותה מיד ; ושמרתם את היום הזה · ממלאכה ·
לדורותיכם חוקת עולם · לפי שלא נאמרה דורות
וחוקות עולם על המלאכה אלא על החגיגה שנ'
לדורותיכם חוקת עולם תחגוהו · לכך חזר ושנאו
כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא תעשו לא
לדורות נאמרה אלא לאותו הדור ; עד יום האחד
ועשרים · למה נאמ' והלא כבר נאמ' שבעת ימים ;
לפי שנ' שבעת ימים · לילות מניין · ת̇ל עד יום האחד
ועשרים ; לא ימצא בבתיכם · מניין לגבולין · ת̇ל בכ'
גבולך · מה ת̇ל בתים · לומר לך מה ביתך ברשותך
אף גבולין שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא
אצל ישׂ' ולא קיבל עליו אחריות ; כי כל אוכל מ'
מחמצת · לענוש כרת על השאור · והלא כבר
ענש על החמץ · אלא שלא תאמר חמץ שראוי ל'
לאכילה ענש עליו · שאור שאינו ראוי לאכילה
לא יענש עליו · אם ענש על השאור ולא ענש על
החמץ הייתי אומר שאור שמחמץ אחרים ענש
עליו · חמץ שאינו מחמץ אחרים לא ענש עליו
לכך הוצרכו שניהם ; בגר ובאזרח הארץ ;
לפי שנס נעשה לישׂ' הוצרך לרבות את הגרים ;
מחמצת לא תאכלו · אזהרה על אכילת שאור ;
כל מחמצת · להביא את תערובתו ; בכל
מושבותיכם תאכלו מצות · זה בא ללמד שתהא
ראויה לאכל בכל מושבות · פרט למעשר שני
ולחלות התודה שאינם ראוים לאכל בכל מושבות
שאינו יוצא בהם אכילת מצה לילה הראשון ;
משכו · מי שיש לו צאן ימשוך משלו ;

וקחו · מי שאין לו יקח מן השוק · למשפחותיכם
שה לבית אבות · אזוב · אין ירק הוא שיש לו גבעולין ·
אגודת אזוב · שלשה קלחי' קרויים אגודה · אשר
בסף · בכלי · כמו ספות כסף · מן הדם אשר
בסף · למה חזר ושנאו · שלא תאמר טבילה אחת
לשלשת המתנות לכך נאמ' עד אשר בסף ;
שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף · ועל
כל הגעה טבילה · ואתם לא תצאו · מגיד שמאחר
שנתנה רשות למשחית לחבל אין מבחין בין צדיק
לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנ' בו תרמוש
כל חיתו יער · ופסח וחמל · ויש אומ' ודלג · ולא ·
יתן המשחית · לא יתן לו יכולת לבוא · כמו לא נתנו
אלהים להרע עמדי ; והיה כי תבואו · תלה
הכתו' עבודה זו מביאתו לארץ ואילך · ולא נתחייבו
במדבר אלא פסח אחד בשנה השנית ועל פי הדיבור
שנ' וידבר ה' אל משה בשנה השנית וגו' ויעשו בנ'
ישר' את הפסח וגו' · כאשר דבר · והיכן דבר ·
והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ; ויקד העם · על בשורת
הגאולה וביאת הארץ ובשורת בנים שיולדו להם ;
וילכו ויעשו בני ישר' · וכי כבר עשו · והלא ·
בראש חדש דבר להם אלא מכיון שקיבלו עליהם מעלה
עליהם כאילו עשו · וילכו ויעשו בני ישר' · וילכו ·
אף ההליכה מנה הכתו' למדך שכר להליכה ושכר
לעשייה · כאשר צוה משה ואהרן להגיד שבחן ש'
של ישר' שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ;
אף משה ואהרן עשו גם הם
מהו שוב כן עשו · ויהי בחצי הלילה וה' · כל
מקום שנ' וה' הוא ובית דינו · שהוא תוספת הוא
כגון פלוני ופלוני · הכה כל בכור · אף של אומה
אחרת והוא במצרים · מבכור פרעה · אף פרעה
בכור היה ונשתייר מן הבכורות · ועליו הוא אומ'
בעבור הראותך את כחי · ביום סוף · עד בכור השבי ·
שהיו שמחין לאידן של ישר' ועוד שלא יאמרו ·
יראותינו הביאה את הפורענות על ששבו אותנו ;
ובכור השפחה בכלל הזה שהרי מנה מן החשוב
שבכולן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור
השבי ; ויקם פרעה · ממיטתו לילה · ולא
הוא תחלה
כדרך מלכים בשלש שעות ביום · ואחר כך כל ע'
עבדיו · מלמד שהיה הוא מחזר על פתחי כל עבדיו
ומעמידן · כי אין בית ... אשר אין שם מת ;
יש שם בכור מת · אין שם בכור גדול הבית קרוי
בכור שנ' גם אני בכור אתנהו · ר"א מצריות היו
מזנות תחת בעליהן ומוליקים פנוים הרבה וילדות

מהם והיו להם בכורות הרבה פעמים היו חמשה
לאשה אחת כל אחד בכור לאביו · ויקרא ·
למשה ולאהרן לילה · מגיד שהיה מחזר על פתחי
העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי ;
גם אתם · הגברים · גם בני ישר' · הטף · ולכו עבדו
את יי' כדברכם · הכל כמו שאמרתם ולא כמו
שאמרתי · אני בטל · לא אשלח · בטל · ומי ומי
ההולכים · בטל · צאנכם ובקרכם יוצג · בטל · גם
צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ; והיכן דבר · תתן בידינו זבחי'
וברכתם גם אותי · התפללו עלי שלא אמות כי
אני בכור ; כולנו מתים · אמרו כגזירת משה
הוא אומ' ומת כל בכור וכיון אנו הפשוטים מתים
חמשה או עשרה בבית אחד ··
בבריותא ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלי' אומ'
גם רכוש · גם צאנכם גם בקרכם · אילו נאמ' צאנכם ובקרכם
הייתי או' לא נתן להם דורון משלו אלא בצאנם ובקרם שלהם
בלבד · ת"ל גם רכוש · מלמד שנתן להם משלו ומשרין לקיים
מה שנ' גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ·· תוספת ;
טרם יחמץ · המצריים לא הניחום להשהות כדי
חימוץ · משארותם · שירי מצה ומרור · על שכמם ·
אעפי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים
היו את המצוה ; כדבר משה · שיאמ' להם במצרי'
וישאלו איש מאת רעהו · ושמלות · אף הם חש'
חשובות להם · מן הכסף ומן הזהב כל האמור
שבפסוק חשוב ; וישאילום · אף מה שלא שאלו
מהם היו נותנים להם · אתה אומ' אחד עול שמם
ולך ; וינצלו · ורוקינו ; מרעמסס סוכותה · מאה
ועשרים מיל היו ובאו שם לפי שעה והוא שנ' ואשא
אתכם על כנפי נשרים · הגברים · מבן עשרים
שנה ומעלה ; ערב רב · תערובת אומות של ע"ג
גרים ; עוגות מצות · חררה של מצה · כמו שלא
החמיץ קרוי מצה · וגם צדה לא עשו להם לדרך ·
מגיד שבחן של ישר' שלא אמרו היאך נצא למדבר
בלא צדה אלא האמינו והלכו אחריו אין לנו אלא
דברי בן עמרם והוא שמפורש בקבלה זכרתי לך
אהבת כלולותיך
חסד נעוריך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרוע ·
שבח של ישר'
מה כתוב אחריו קודש ישר' לה' וגו' ; אשר ישבו
בארץ מצרים · אחר שאר הישיבות שישבו
גרים בארץ לא להם שלשים וארבע מאות שנה
בין הכל משנולד יצחק ועד שבשו היו ארבע מא'
שנה משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה
זרעך · ושלשים שנה היו משנגזרה גזירה בין

המצרים עד שנולד יצחק · ואי אפשר לומר
בארץ רעמסס מצרים וברה שהרי מן הבאים
עם יעקב היה קהת עיין וחשוב כל שנותיו וכל
שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם
כך ועל כרחך הרבה שנים היו לו לקהת עד שלא
ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעו בשנות
קהת והרבה משל משה נבלעים בשנות עמרם
הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים
והוזקקת לו על כרחך שאף שאר ישיבות נקראו
גרות כעניין שנ' ויגר אברהם בארץ פלשתים ;
וישיבת יצחק נקראות גרות ואפילו חברון אשר
גר שם אברהם ויצחק ואומ' את ארץ מגוריהם
אשר גרו בה · לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה
זרעך משהיה לו זרע וכשתמנה ארבע מאות
משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד
יציאתם מאתים ועשר · וזה אחד מן הדברים
ששינו לתלמי המלך ; ויהי מקץ שלשים שנה
וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה · מגיד
שכיון שהגיע הקץ לא עיכבן המקום כהרף
עין · בחמשה עשר בניסן באו מלאכי השרת
אצל אברהם לבשרו על יצחק בחמשה עשר עושר
בניסן נגזרה גזירה בין הבתרים ; ליל שימורים
הוא · שהיה הק' שומר ומצפה לקיים הבטחתו
להוציאם מארץ מצרים · הוא הלילה הזה לה' ;
הוא הלילה שאמ' לאברהם בלילה הזה אני גואל
את בניך · שמורים לכל בני ישר' לדורותם · · ^
משומר ובא מן המזיקים כענין שנ' ולא יתן
המשחית וגו' ויאמר ה' אל משה
ואהרן זאת חוקת הפסח · בארבעה עשר בניסן
להם פרשה זו ; כל בן נכר · שנתנכרו מעשיו נ"א
לאביו שבשמים · ואחד גוי ואחד ישר' משומד
במשמע ; ומלתה אותו אז יאכל בו · רבו ·
מגיד שמילת עבדיו מעכבין את הרב מלאכול
מלאכול הפסח דברי ר' יהושע · ר' אליעזר אומ'
אין מילת עבדיו מעכבת מלאכול רבו בפסח
ומה ת"ל אז יאכל בו · העבד ; תושב · זה גר
תושב · ושכיר · זה הגוי · ומה ת"ל והלא
ערלים הם ונאמ' כל ערל לא יאכל בו ;
אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא ^
תושב או שכיר ; בבית אחד יאכל · בחבורה
אחת · או ~~בבית אחד במשמע~~ · מלמד שלא
יעשו הנימנין ה עליו שתי חבורות ויאכלוהו ·

אין גר
באן רבע
עש'

אותה אומ' בחבורה אחת או בבית אחד במשמע
וללמד שאם היו אוכלין בחצר וירדו גשמים לא
יכנסו לבית · ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם ;
מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות · ולא תוציא
מן הבית · מן החבורה ; ועצם לא תשברו בו ;
הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משו'
שבירת עצם אין עליו כזית בשר אין בו משום ש'
שבירת עצם ; כל עדת ישר' יעשו אותו · למה נאמ' ·
לפי שהוא אומ' בפסח מצרים שה לבית אבות ;
שמנו · עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ··
ת"ל כל עדת ישר' יעשו אותו ; ועשה פסח · יכול
כל המתגייר יעשה פסח מיד · ת"ל והיה כאזרח ^
הארץ · מה אזרח בארבעה עשר ; וכל ערל לא יאכל
בו · להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו
משומד לערלות ואינו למד מכן · נכר לא יאכל בו
שלא נתנכר מעשיו לכך הביאו מוכל ערל לא יאכל
בו · שאינו זה ערל הוא ; תורה אחת וגו' להשוות
גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה ; פטר
רחם · שפטר הרחם תחילה · כמו פוטר מים ראשית
מדון · וכן ופטירי בשפה · יפתחו שפתים · לה' הוא ;
ועצמי קנותים · על ידי שהכיתי כל בכורי מצרים ;
ודנרי זכור את היום הזה · לומר שמזכירין יציאת מצ' בכל יום ;
בחדש האביב · וכי לא היו יודעים באיזה חדש · אלא ^
כך אמ' להם ראו חסד שגמל אתכם המקום שהוציא
אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא
צנה ולא גשמים · וכן הוא אומ' מוציא אסירים
בכושרות · חדש שהוא כשר לצאת ; והיה כי
יביאך · יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכור'
העולים במדבר · והאומר קדשו בכורות העולים ב'
מפרש ביאה זו לומר שאם תקיימוה במדבר תזכו
ליכנס לארץ ותקיימוה שם · אל ארץ הכנעני וגו'
אעפ"י שלא מנה אלא חמשה עממים · כל שבעה
גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת מאו'
ממשפחות כנעני הייתה שלא נקרא לה שם אלא
כנעני ; נשבע לאבותיך · באברהם הוא אומ' ביום
ההוא כרת ה' את אברהם וגו' · ביצחק הוא אומר
גור בארץ הזאת וגו' ביעקב הוא אומ' הארץ אשר
אתה שוכב עליה וגו' ; זבת חלב ודבש · החלב
זב מן העזים והדבש מן התמרים ומן התאנים ;
את העבודה הזאת · של פסח · והלא כבר נאמ'
למעלה והיה כי תבואו אל הארץ וגו' ולמה חזר
ושנאה ; בשביל דבר שנתחדש בה ; פרשה

ראשונה נאמ׳ בה והיה כי יאמרו אליכם בניכם
מה העבודה הזאת לכם · כבן רשע הכתוב מדבר
שהוציא עצמו מן הכלל ; וכיון והגדת לבנך · כבן
שאינו יודע לשאול · והכת׳ מלמדך שתפתח לו אתה
בדברי הגדה המושכים את הלב · בעבור זה ; בעבור
שאקיים מצותיו · כגון פסח ומצה ומרור הללו ;
עשה יי׳ לי · רמז תשובה לבן רשע לומר לו יי׳ עשה
לי ולא לך אילו הייתה שם לא היתה כדי ליגאל ״
והיה לך לאות · יציאת מצרים תהיה לך לאות
על ידך ובין עיניך · שתכתוב פרשיות הללו ותק׳
ותקשרם בראש ובזרוע · על ידכה · יד שמאל ״ ·
לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בו יד שתהא
כהה · פירש׳ הזקן ״ ידכה ידכהה · מרכ׳
בה לשון נקבה כלומר באותה יד שהיא חלשה כנקבה · היינו ·
שמאל ״ כי לולא רב׳ ״ ידכה ה׳ יתירה · הרי ה׳ ד׳ טוטפות
בראש וטוטפת אחת ביד ; תוס׳ ״ מימים ימימה ;
משנה לשנה · נשבע לך · והביאתי אתכם אל הארץ
אשר נשאתי וגו׳ · ונתנה לך · תהי בעיניך כאילו
נתנה לך ביום הזה ואל תהי בעיניך כירושת אבות ;
והעברת · אין והעברת אלא לשון הפרשה וכן הוא
אומ׳ והעברתם את נחלתו לבתו · שגר בהמה ״
נפל ששיגרתו אמו ושילחתו בלא עתו · ולמדך
הכת׳ שהוא קדוש לפטור את הבא אחריו ; ואף
מי שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך · אבל
זה לא בא אלא לומר וללמד על הנפל שהרי כתב
כל פטר רחם ; ואם תאמר אף בכור בהמה טמאה
במשמע בא ופירש במקום אחר כל הבכור אשר
יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקריב וגו׳ ״ לשון ·
אחר יש לפרש העברת כל פטר רחם בבכור אדם
מדבר ; פטר חמור · ולא פטר שאר בהמה טמאה
וגזירת הכת׳ הוא לפי שנמשלו בכורי מצרים
בחמורים שנ׳ בהם בשר חמורים בשרם · ועוד
שסייעו את ישר׳ ביציאת מצרים שאין לך אחד
מישר׳ שלא היו׳ עמו הרבה חמורים טעונים מכס׳
מכספה ומזהבה של מצרים · תפדה בשה · נותן
שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה ושה חולין ·
ביד כהן · וערפתו · בקופיץ מאחריו והורגו ״
הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו ;
וכל בכור אדם תפדה · חמש סלעים פדיונו כמ׳
קצוב במקום אחר · כי ישאלך בנך מחר · יש
מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן
כגון זה וכגון כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבר׳

גד ובני ראובן · מה זאת · זה תינוק טיפש שאינו יודע
להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת · ובמק׳
א׳ אחר הוא אומ׳ מה העדות החוקים והמשפטים ·
הרי זאת שאלת בן חכם · דברה תורה כנגד
ארבעה בנים · רשע ומי שאינו יודע לשאול וזה
והשואל דרך סתומה והשואל דרך חכמה ;
ולטוטפות · תפילין · על שהם ארבעה כתיב׳
קרו׳ לו טוטפת · טט בכתפי שתים · פת באפריקי
שתים · ומנחם חיברו עם הטף אל דרום · אל ״
תטיפו · לשון דיבור · ולזכרון · שהרואה אותם
קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו ״ ·
חסלת בא אל פרעה והכתו׳ שלאחריו · וזה מיסוד רבנו שמואל ;

בא אל פרעה · כי אני הכבדתי וגו׳ · בכל מכות
לא מיעט שהודיע הק׳ למשה שחיזק את לבו · אף
בזאת שהודה פרעה שהוא הצדיק ואני ועמי ·
הרשעים · ובזאת כת׳ ויוסף לחטוא לכך הוצרך
לומר כי אני הכבדתי וגו׳ ואת לב עבדיו · שכבר
כתוב למעלה ויכבד לבו · שית אותותי שומי · ת׳
התעללתי · פעולת עלילות · לענות · מן ענוי ;
לענות · מן ראה לראות · והוא לשון ענו ועני ·
להיכנע ולהיות עני מלפני · ולא יוכל הרואה
לראות את הארץ · העץ הצומח · כי הברד
שיבר אל כל עץ השדה · ומה שצמח אחריו
יאכל הארבה · הטרם תדע · וכי עדיין לא ידעת
כי אבדה מצרים · בדבר ובברד וכשאר מכות ;
כי רעה נגד פניכם · אתם חושבים רעה בלבבכם ;
וזה מוכיח הוי חכמים בעיניהם ונגד נבונים ;
ועבדו את יי׳ · כי אותה אתם מבקשים · לעבוד
את יי׳ אותם מבקשים פני · ואם כן טוב ונשים
ומה · ולכם · שיאמ׳ להם יהי כן יי׳ עמכם · ויגרש
אותם · המגרש · ויהפך יי׳ רוח ים · כי רוח
הקדים הביאם מן הים ורוח מערבי החזירם
לים ; חושך ואפילה · חשך גדול · וימש חושך ·
ויאמש חשך · כמו ולא יאהל שם ערבי · כמו ולא
יאהל · בלוא החשך של לילה יאמש ויאפיל זמן
מרובה שלא האירה לילה עד שלשת ימים ;
מתחתיו · מכיתו לפי פתאום שלא ידעו היכן
ילכו · היה אור במשכנותם · אפילו שהוא יושב
אצל בית המצרי · ויאמר יי׳ אל משה · כשמרו
לפני פרעה · עוד נגע אחד וגו׳ · ואחרי כן השיב
משה לפרעה כה אמר יי׳ כחצות הלילה וגו׳ ״ ·

כלה · הכל · גברים ונשים טף ומקנה · וישאלו ·
לשם מתנה גמורה כמו שאל ממני ואתנה גוים
נחלתך ·   ויאמר משה לפרעה כה אמר ה׳
כחצות · כחצות · מן חצה · כמו כששות · מן
ששה · כעלות המנחה · מן עלה · כלומ׳ כשיגיע
זמן יציאות ישר׳ כשיחצה הלילה אני יוצא בתוך
מצרים · וכשעת מעשה ראוי לכתוב ויהי בחצי ה׳
הלילה כבית · וזהו לפי פשוטו ; כי כשאמ׳ משה
לפני הזמן של מכת בכורות אז ראוי לאמר כחצות ·
כלומ׳ כשיגיע אותו זמן שיחצה הלילה ·   אשר
אחר הרחים · ולהלן הוא אומ׳ עד בכור השבי אשר
בבית הבור · שני הפסוקים אחד הם כי בכור
השבי הוא אחר הרחיים שהיו מטחינים אותם
כמה שנ׳ ויהי טוחן בבית האיסורים : אשר
כמוהו לא נהייתה · הרכה מיעט לשון זכר ולשון
נקבה כדבר אחר · המחנה האחת והכהו · לא
יחרץ כלב · המלאך המזיק ומשחית בכור״י
מצרים · אבל בכורי ישר׳ אפי׳ קול נבוח של מ׳
מזיקי החיות לא יזיק אותם ;   וירדו כל
עבדיך · דרך כבוד אמ׳ לא שהרי בשעת מעשה
ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה
וכל זה אמ׳ לו משה לקיים מה שאמ׳ לו לא אוסיף
עוד ראות פניך אבל אתה ועבדיך תבואו אלי ;
לא ישמע אליכם פרעה · כלומ׳ אחר כל מכה
ומכה היה אומ׳ הק׳ למשה ולאהרן לא ישמע
אליכם עד לבסוף · ויחזק ה׳ בכל פעם ופעם ;
בארץ מצרים לאמר ·   החדש הזה וגו׳
לפי שפרשה של מצות הוצרך לפרש שמצות
הללו נצטוו במצרים אבל שאר מצות יש מהם
בהר סיני ויש מהם באהל מועד ויש מהם בערבות
מואב · ראש חדשים · כר׳ יהושע שבניסן
נברא העולם · לחודשי השנה · בכל מקום ;
שאומ׳ לכם בחדשי שמיני תשיעי לחדש הזה
הם · ולר׳ אלי׳ עד האומר בתשרי נברא העולם ·
עיקר פשוטו כך · החדש הזה לכם · אעפ׳
שאינו ראש חדשים לשאר אומות לכם יהי׳ ה׳
ראש חדשים למנות ממנו שמיני תשיעי ;
חדש שנים עשר הוא חדש אדר · ממנו תמנו
להיות לכם זכרון כי יצאתם ממצרים · וכשאומ׳
בתורה בחדש השביעי לירח יציאות מצרים
פירושו וכן רגילים הפסוקים לקחת חשבונם
ליציאות מצרים כדכת׳ בחדש השלישי לצאת

בני ישר׳ וגו׳ · וכן בבנין הבית ויהי בשמונים
שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישר׳ ממצר׳ ;
לבית אבות · משפחת בית אחד רגילים
לאכול יחד בבית אחד כי הפסח לא יאכל בשני
בתים · דכת׳ שה לבית · בבית אחד יאכל · ואם
ימעט שלא יוכלו לאוכלו כולו · במכסת · ממין ·
כדכת׳ ויהי המכס לה׳ מן הצאן · המס שקרו ·
כמו מס של מלך · במתגורסן · מכסת · כמו שכבת
הטל · אבל תכסו · מגורת כסם · כמו תסובו · מן
סבב ואינו מגזרת מכס לה׳ כלל · ואפי׳ אם היה
המס של מכסת תוספת ולא מעיקר התיבה
כמו מצוה מקנה מראה מעשה · לא יהיה גזרת
תכוסו אלא מגזרת כסה עשה ראוה · מחטוטי לומ׳
פעל הי׳ שכולם אות שאחרי המם כחטוני · תקוה
תיגרת ידך · מעשה · אבל מן שכקס מגר מואב ;
יאמר תשוכה תקומה · ומגורתם אביא להם ; חטף
ביות ראשונה ; המשקון · מפתן העליון הנראה
לשון כל בכנסת הבית · כמו וישקו אבימלך ;
והמפרש לשון שקיפת וחבטת הדלת עליו יעיין
ומיצוא לו חבר בלשון תורה ונביאים בלשון העברי ;
ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש וגו׳ כל
שעינה אכילה הללו דרך חיפזון ומהירות הוא
כאדם הנחפז ללכת ; נא · נריה לשון צלי קדר
שמבושל בלא מים ובלא צלי אש הכתיב בזן ;
ראשו על כרעיו · כל זה דרך מהירות פסח הוא
לה׳ · שהמלאך ידלג ויפסח בית ישר׳ להכות בכור׳
שבבתי הגוים ·   אעשה שפטים · לפי שהיה
בוטח באלהי מצרים ויאמר מי ה׳ · תחגוהו ;
חטני קמיץ נמצא בספרי מלכיות אחרות · והוא
עיקר · שמגזרת חוג יאמר תחגוהו · כמו מן ה׳
סבב · יסובוהו ערבי נחל · אבל תחוגוהו מן גזרת
הי׳ הוא שיאמר מן כלה תכלוהו · מן צוה ה׳ ה׳
תצוהו · אך אשר יאכל לכל נפש וגו׳ ולכך כת׳
בכל ימים טובים מלאכת עבודה לא תעשו למעט
אוכל נפש · אבל בשבת ויום הכפורים כתוב כל
מלאכה ; · ושמרתם את המצות · לאוכלם ביום
הזה לזכרון · כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו׳ ·
ולא הספיק בצקן להחמיץ · כדכת׳ ויאפו את
הבצק אשר הוציאו ממצרים עגות מצות כי לא
חמץ כי גורשו וגו׳ ·   בכל מושבותיכם תאכלו ה׳
מצות · אפילו בגבולין שאין שם פסחים נשחטין ·
למשפחותיכם · כדכת׳ לעיל לבית אבות בשה ;

בכלי · כרכת שומרי הסף · ספות כסף · לא תמצאו ·
כי סימני הדם אשר על המזוזות יעיד עליכם :
מה העבודה הזאת · המשונה משאר ימים
טובים מכמה דברים · אשר פסח · דילג ועבר :
בחצי הלילה · כשהיו אוכלין את פסחיהן :
היושב על כסאו · העתיד לישב על כסאו אילו
חייה · וברכתם גם אותי · וגם תברכו אותי · כענין :
מן בצק · מן כסף · כמשו · משארותם · הוא ·
הכלי שנותנין בו הבצק וזה מוכיח ברוך טנאך
ומשארתך כשם שהטנא הוא הסל שנותנין בו
את הפרי כן משארותיך כלי שנותנין בו ארב
העיסה וזהו ברכת הכלים שיהוא מלאים פרות
ועיסה · נתן את חן העם · לתת להם במתנה ·
ברכות כאלה שמות ונתתי את חן העם בעיני מצ
מצרים וישאילום מצרים לישר׳ ישר׳ היו השואלים
ומצרים המשאילים · השאילום שאילתם ומתנה
הייתה · מי שמשאל את הדבר קרוי משאל ומי ש
שמוסר לו מה ששואל קרוי משאל · משאיל נותן
לו מה ששואל · וינצלו את מצרים · עשיו טוב
מלבושיהן שאלו ונתנו על בניהם ועל בנותיהם :
וברכות ויתנצלו בני ישר׳ את עדיים מהר חורב :
עד רב · לשון תשובת ברכות ויתעשרו בגוים ·
שגגות · א׳ כי אין להם אלא האפוי בתנור · כי לא
חמץ · כי לא החמיץ · וכן כבד לב פרעה · לשון משל ·
וכן אהב אבינו · והמלך דוד זקן · הזקין · וגם צדה
לדרך לא עשו ולכך הוצרכו להתלונן ללחם ולמים :
ומושב בני ישר׳ אשר ישבו במצרים עד סוף שלש
שלשים שנה וארבע מאות שנה משנאמר לאברה׳
בין הבתרים · כי בן שבעים שנה היה אברהם אבינו
כשנדבר עמו בין הבתרים והארבע מאות שלגר
יהיה זרעך היתחילו מיצחק · כמו שפירשתי הכל
בפרשת בתרים · ויהי מקץ שלשים שלברית בתרים
וארבע מאות שנה של לידת יצחק · ויהי בעצם
היום הזה וגו׳ ומכל מקום במצרים לא ישבו אלא
מאתים ועשר של סוף ד׳ מאות ושלשים · ליל
שימורים הוא לה׳ · מימות אבותיהם היה הק׳ מצפה
לזה הלילה להוציא את בני ישר׳ ממצרים · כמו
שהבטיחם ולישר׳ הוא ליל שימורים לדורותם :
לכל דורותם שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח
ומשמשין · שמורים · לשון המתנה כמו ואביו
שמר את הדבר · ועצם לא תשברו בו · כדרך
אכילת חיפזון · וכל ערל · ישר׳ שיצתו אחיו מתו

מחמת מילה ולא נימול · ויהי בעצם היום הזה
וגו׳ אעפי שכבר זה למעלה חוזר וכופלו עתה
לומר לך שביום שיצאו אמר הק׳ למשה קדש לי
כל בכור · פטר · לשון פתיחה · כמו פוטר מים
ראשית מדון · בחדש · עבודה מתחילה היינו
בבכורות · האביב · ביכור ובישול תבואה כמו
שדנו באיבו לא יקטנו · באיבי הנחל · החדש
במקום את בית החסירה : בעבור זה עשה
ה׳ לי נסים במצרים אני עבד עבודה הזאת :
וכן זה יום אשר עשה ה׳ לי שהייתי לראש פינה
עלה ושמחה בו · לאות על ידך · לפי שומע
פשוטו : יהיה לך לזכרון תמיד כאילו כתוב על
ידך : כענין שומע כחותם על ליבך · בין עיניך · כענין
סבכות ורביד זהב שרגילין ליתן על המצח לנוי :
את החוקה · חוקת הפסח · והעברת · הסירהו
מכה אותך ותנהו לכהן ויקריבנו · שם שגר
לשון שילוח מן הבטן · תפדה · לאחר שנתקדשו
הלוים תחת כל בכור בשנה שנייה שהוקם את
המשכן ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגולת :
וכול ופדיון מבן חדש תפדה כערכך וגו׳ · ויהי
כי הקשה · כל זה תאמר לבנך וכן מוכיח מרכת
הוציאנו ה׳ ממצרים · כי הק׳ אמר למשה כל
פרשה זו וישר׳ אומ׳ לבנו הוציאנו ה׳ וגו׳ כי משה
לא אמר לישר׳ פסוק זה זה מעינינו שיאמר משה
לישר׳ והיה לאות על ידכה כי בחוזק יד הוציאנו
וגו׳ אלא האב אומ׳ לבנו כך :
חסלת בא אל פרעה מיסוד
רבנו שמואל · וזה מיסוד
רבנו שלמה :
פרשה זו לשביעי של פסח עד כי אני ה׳ רפאך :

ויהי בשלח

ולא נחם · נהגם · כמו לך נחה את העם · כהתה
כהותהלכך תנחה אותך · כי קרוב הוא · ונוח
לשוב כאותו הדרך למצרים · ומדרש אגדה יש
הרבה · בראותם מלחמה · כגון מלחמת עמלק ·
וירד העמלקי וגו׳ ואם הלכו דרך ישר היו חוזרים
ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה
ראש ונשובה ונשובה מצרימה · אם הוליכן בפשוט
על אחת כמה וכמה · פן ינחם · יחשבו ·
מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב : ויסב · הסיבן
מדרך פשוטה לדרך עקומה · ים סוף · כמו ליבר
סוף · וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים וכן

ותשם כסוף׳ וכן קדה וסוף קמלו׳ וחמושים ׳אין
חמושים אלא מזויינין וכן הוא אומ׳ ואתם תעברו
חמושים וכן תירג׳ אונקלס ומזרזין׳ ויריק׳ וזריז׳
ד״א ו׳ חמושים׳ אחד מחמשה יצאו וארבעה החלקי׳
מתו בשלשת ימי אפילה; השבע השביע׳ השביעם
שישבעו לבניהם׳ ולמה לא השביע את בניו בנו
שישאוהו בארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב׳
אמ׳ יוסף אני שליט הייתי בארץ מצרים והיה
ספק בידי לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו
משם שישאוהו׳ והעליתם את עצמותי מזה
אתכם׳ לאחיו השביע כן ׳למדנו עצמות כל השבטים
העלו עמהם לארץ של אתכם; ויסעו
מסוכות׳ ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס
לסוכות; לנחותם הדרך׳ נקוד פתח שהוא כמו
להנחותם׳ כמו לראותכם בדרך אשר תלכו בה
שהרי כמו להראותכם׳ אף כאן להנחותם על ידי
שליח׳ ומהו השליח עמוד הענן והק׳ מוליכו
לפניהם ומכל מקום עמוד הענן הכין הק׳ להוליכם
להנחותם על ידו שהרי על ידי העמוד הם הולכים
לאורתם הדרך לא ימיש׳ הק׳ את הענן יומם
ועמוד האש לילה׳ מגיד שעמוד הענן משלים
לעמוד האש ועמוד האש לעמוד הענן
שעד שלא ישקע זה עולה זה׳ לפני העם׳ כלומ׳
לא חסר לפניהם עמוד ענן ביום ועמוד האש
בלילה; וישובו׳ לאחוריהם׳ לצד מצרים היו
מתקרבים כל יום השלישי כדי להטעות פרעה
שיאמר טועים הם במדבר כמו שנ׳ נבוכים הם
בארץ׳ ויחנו לפני פי החירות׳ הוא פיתום
ועכשיו נקראת פי החירות על שם שעשו שם
סלעים גבוהים וזקופים והגיא שביניהם קרוי
פי החירות׳ לפני בעל צפון׳ הוא נשאר מכל
אלהי מצרים להטעותם שיאמרו קשה יראתם
כלומ׳ יראת הגינה על עצמה שלא נעשו בה
שפטים ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם
עשה אותם שוגים כדי לאבדם׳ ואמר
פרעה׳ כשישמע שהם שבים לאחוריהם; לבני
ישר׳ על בני ישר׳ וכן ה׳ ילחם לכם׳ כלומר
בשבילכם עליכם׳ אמרי לי אחי הוא׳ אמרו
עלי׳ נבוכים׳ כלואים ומשוקעים׳ ובלעז אנו׳
אינשריד׳ כמו נבכי ים׳ עמק הבכא׳ מבכי
נהרות׳ שאינן יודעים לצאת ממנו; ואכבדה׳
כשהק׳ נפרע מן הרשעים שמו מתגדל ומתכבד

וכן הוא אומ׳ ונשפטתי אותו וגו׳ ואחריו והתגדלתי
והתקדשתי ונודעתי׳ ואו׳ שמה שבר רשפי קשת;
ואחר כך נודע ביהודה אלהים׳ ואומ׳ נודע ה׳ משפט
עשה׳ בפרעה ובכל חילו׳ הוא התחיל בעבירה
וממנו התחילה הפורענות׳ ויעשו כן׳ להגיד שבחן
ששמעו אל משה ולא אמרו היאך נתקרב אל
רודפינו ואנו צריכין לברוח אלא אמרו אין לנו
אלא דברי בן עמרם; ויוגד למלך מצרים איקטורי
שלח עמהם וכיון שהגיעו שלשת ימים שקבעו
זמן לילך ולשוב וראו שאינן חוזרים למצרים באו
והגידו לפרעה ביום הרביעי ובחמישי וששי רדפו
אחריהם ליל שביעי ירדו לים׳ בשחרית אמרו
שירה והוא יום שביעי של פסח׳ לכך אנו קורים
השירה ביום השביעי; ויהפך׳ נהפך ממה שהיה׳
להם יום קודם עירו מתוך עמו׳ ונהפך לב עבדיו
שהרי לשעבר׳ [illegible]׳ אומ׳ לו עד מתי יהיה
זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל
ממונם שהשאילום׳ מעבדינו׳ מעבוד אותנו;
ויאסור את רכבו׳ הוא בעצמו׳ ואת עמו לקח
עמו׳ לקחם ומושכם בדברים׳ לקינו׳ ונטלו את
ממוננו ושלחנום׳ בואו עמי ואני לא אתנהג כשאר
כשאר מלכים׳ דרך מלכים עבדיו קודמים לו במלחמ׳;
ואני אקדים לפניכם׳ ופרעה הקריב׳ הקריב בעצמו
ומיהר לפני חיילותיו׳ דרך למלכים ליטול בראש כל
כמה שיבחר׳ אני אשוה עמכם בחלק׳ שנ׳ אחלק
שלל; בחור׳ נבחרים׳ בחור׳ לשו׳ יחיד׳ כל רכב ורכב
שבמניין זה היה בחור׳ וכל רכב מצרים׳ עמהם
כל שאר רכב׳ ומהיכן היה להם כל הבהמות
הללו אם תאמר משל מצרים׳ והלא כבר נאמר
וימת כל מקנה מצרים׳ ואם משל ישר׳ והלא נאמ׳
וגם מקננו ילך עמנו׳ משל מי היו מן הירא דבר
ה׳ מעבדי פרעה׳ מכאן היה ר׳ ישמעאל או׳ טוב
שבגוים הרוג טוב שבנחשים רצץ את מוחו׳
ושלישים על כולו׳ שרי צבאות כתרגומ׳; ויחזק
ה׳ את לב פרעה׳ שהיה תולה אם לרדוף אם לאו
וחיזק את לבו לרדוף׳ ביד רמה׳ בגבורה גבוהה
[illegible] ומפורסמת; ופרעה הקריב׳ היה
לו לומר ופרעה קרב מהו הקריב׳ הקריב עצמו
ונתאמץ להקדים לפניהם כמו שהתנה עמהם;
נוסע אחריהם׳ לא אמר נוסעים לפי שהיו נוסעים
בלב אחד כאיש אחד׳ ד״א נוסע אחריהם׳ ראו שר
של [illegible] מצרים נוסע מן השמים לעזור׳ ויצעקו׳

תפשו אומנות אבותם׳ באברהם הוא אומ׳ אל המקו׳
אשר עמד שם׳ כלומ׳ שהתפלל בו פעם אחרת׳ ביצחק
לשוח בשדה ביעקב ויפגע במקום ואין פגיעה אלא
תפלה וכן הוא אומר אל תפגע בי׃ המבלי אין
קברים׳ וכי מחמת חסרון שאין קברים במצרים ליקבר
שם לקחתנו משם׳ ובלעז שיפור פיילנציא דנון ״
פושין׃ אשר דברנו׳ אליך׳ והיכן דיברו׳ ירא יי׳
עליכם וישפוט ״ ממותינו׳ מאשר נמות׃
ואם היה נקוד מלאפום הדר היה נבאר ממיתתנו׳
עכשיו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות׳ וכן מי
יתן מותינו׳ שנמות׳ וכן מי יתן מותי ראבשלום׳
שאמות׳ כמו ליום קומי לעד׳ עד יום שובי בשלום׳
שאקום׳ שאשוב׃ כי אשר ראיתם את מצרים היום
וגו׳ מה שראיתם אותם לא תוסיפו לראותם עוד׃
ילחם לכם׳ בשבילכם׳ וכן כי יי׳ נלחם להם׳ וכן
אם לא תריבון׳ וכן האתם תריבון לבעל׃ מה
תצעק אלי׳ למדנו שהיה משה עומד ומתפלל אמ׳
לו הק׳ לא עת עתה להאריך שישר׳ נתונים בצרה
ד״א מה תצעק אלי׳ מה הוא אלי׳ עלי הדבר
ולא עליך שנ׳ על בני ועל פועל ידי תצוני׳ פסוק
הוא בישועה׃ דבר אל בני ישר׳ ויסעו׳ אין להם
אלא ליסע שאין הים מעכב בפניהם כדי אבותיהם
והם והאמונה שהאמינו בי שיצאו לקרוע להם את
הים׃ וילך מאחריהם׳ להבדיל בין מחנה
מצרים ובין מחנה ישר׳ ולקבל חצים ובליסטריות
של מצריים׳ בכל מקום מלאך יי׳ וכאן מלאך
האלהים׳ אין אלהים בכל מקום אלא דין׳ מלמד
שהיו ישר׳ נתונים בדין באותה שעה אם ליגצל
אם ליאבד עם מצרים׃ ויבא בין מחנה מצרים׃
משל למהלך בדרך ובנו עמו באו ליסטים לשבותו
נטלו מלפניו ונתנו מאחריו׳ בא דוב מאחריו
ונתנו מלפניו׳ באו ליסטים מלפניו ודוב מאחריו
נטלו על זרועו ונלחם בהם וזהו שנ׳ ואנכי תי׳
והחשך למצרים ויאר עמוד האש לישר׳ את הלילה והולכן ישר׳ כל הלילה״
תירגלתי לאפרים קחם על זרועותי׳ ויהי הענן ויסע
עמוד׳ כשחשכה והשלים עמוד הענן את המחנ׳
לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל
להסתלק שחרית לגמרי אלא נסע והלך לו
מאחוריהם להחשיך למצרים׳ ויאר עמוד
האש את הלילה לישר׳ והלכו כל הלילה׳ ולא
קרב זה אל זה׳ מחנה למחנה׃ ברוח קדים עזה׃
ברוח שהיא עזה שברוחות׳ הוא הרוח שהק׳
נפרע מן הרשעים שנ׳ ברוח קדים אפיצם׃ יבא

קדים רוח יי׳׳ רוח הקדים שבכך כלב ים׳ הגה
ברוחו הקשה ביום קדים׳ ויבקעו המים׳ כל
מים שבעולם׃ כל סוס פרעה׳ וכי סוס אחד היה׃
מגיד שאין כולם חשובים לפני המקום אלא ״
כסוס׃ באשמורת׳ שלשת חלקי הלילה קרויין
אשמורות ואותה שלפני היום קורין אשמורת
הבקר׳ ואומ׳ אני שהלילה חלוק למשמרות שיר
המלאכים כת אחר כת לשלשת חלקים לפיכך קרוי
אשמורת׃ וזהו שתירגם אנקלוס מטרות׃
וישקף׳ ויבט׳ כלומ׳ פנה אליהם להשחיתם׃
ותרגומו ואיסתכי׳ אף הוא לשון כמו שרדה
עפים׳ חקל סכותין׳ בעמוד אש וענן׳ עמוד
ענן יורד ועושה את הים טיט ועמוד האש מרתיחו
וטלפי סוסיהם משתלחפות׳ ויהם׳ לשון מהומה׃
אישטורדישון בל׳ ערבבם ונטל׳ סגנות שלהם׃
ושמענו בפרק בנו של ר׳ יוסי הגלילי כל מקום שנא׳
מהומה על ידי הרעמות קול היא׳ וזה אב׳ לכולם
וירעם יי׳ בקול גדול על פלשתים ויהומם׃
ויסר את אופן מרכבותיו׳ מכח האש נשרפו
הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים
ואיבריהם מתפרקים׃ וינהגהו בכבדות׳ בהנהגה
שהיא כבידה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד
לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות׃
נלחם להם במצרים׳ במצריים׳ ד״א במצרים׳
בארץ מצרים שכשם שאלו לוקים על הים כך
היו לוקים אותם שנשארו במצרים׃ וישובו
המים׳ המים שזקופים ועומדין כחומה ישובו
למקומם ויכסו על מצרים׃ לפנות בקר׳ לעת
שהבקר פונה לבא׳ לאיתנו׳ לתוקפו הראשון׃
נסים לקראתו׳ שהיו מהומין ומטורפין ורצים
לקראת המים׳ וינער יי׳ את מצרים׳ כאדם שמנער
את הקדרה הופך העליון למטה והתחתון למעלה
כך היו משתברין בים עולין למעלה ויורדין למטה ונתן
הק׳ בהן חיות לקבל היסורים׳ וינער׳ ושבק׳ לשון
טירוף בלשון ארמי והרבה יש במדרש. באגדה׃
ויכסו את הרכב לכל חיל פרעה׳ כך דרך המקראו׳
לכתוב למ״ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת׃
ולכל כלי המשכן׳ ויתדותיהם ומיתריהם לכל
כליהם ואינה יתירה אלא לתיקון לשון׃ וירא
ישר׳ את מצרים מת׳ שפלטן הים על שפתו׳ שלא
יאמרו ישר׳ כשם שאנו עולים עולין׳ מצד אחר כך
הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו׳

את היד הגדולה · שעשתה ידו של הק׳ · הורה לשונות
נופלין על לשון יד וכולן לשון יד ממש והמפרש ·
יתקן הלשון יחד ענין הדיבור ·· אז ישיר
משה · אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה ׃
וכן אז ידבר יהושע · וכן ובית יעשה לבת פרעה ׃
אף כאן אז ישיר אומר בלבו שישיר וכן עשה
ויאמרו לאמר אשירה וג׳ וכן ביהושע כשראה
הנס אמר לו לבו לדבר שידבר וכן עשה ויאמר לעיני
כל ישר׳ שמש בגבעון דום וג׳ · וכן שירת הבאר
שפתח בה אז ישיר · פירש יוחרו עלי באר ענו לה ׃
אז יבנה שלמה · פירשו חכמי ישר׳ בקש לבנות
ולא בנה · למדנו שהי״ד על שם המחשבה נאמרה ׃
זה ליישב פשוטו ·· ומדרשו · אמרו רבותינו
מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכולם
חוץ משל שלמה שפירשוהו ביקש לבנות ולא בנה ׃
ואין לומר וליישב לשון זה כשאר הכתוב
דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד · כגון כה
יעשה איוב · על פי ה׳ יחנו · ויש אשר יהיה
הענן · שהם דבר הווה תמיד ונופל בו בין לשון
עבר בין לשון עתיד · אבל זה שלא היה אלא לפי
שעה אינו יכול ליישבו בלשון הזה ׃ כי
גאה גאה · כתרג׳ ד״א כי גאה גאה על כל השירות
וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספת ולא כמלך
בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו · סוס ורוכבו
שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותם
לרום ומורידים לעומק ואינן נפרדים · רמה
הבליך · וכן ורמו וגו׳ אותן תרי׳ · ומדל׳ אנכה
כתוב אחד או ירה · מלמד שהיו עולין לרום
ויורדים לתהום · כמו מי ירה אבן פנתה זה
מלמעלה למטה ׃ עזי וזמרת יה · אונקלוס
תירגם עזי כמו עזי · וזמרת כמו וזמרתי · ואני
תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו
במקרא אלא בשלש מקומות שהוא סמוך
אצל וזמרת וכל שאר מקומות הוא נקוד
שורק · ה׳ עזי ומעוזי · עוזי אליך אזמרה ׃
וכן כל תיבת שתי אותיות הנקודה מלא פום
כשהיא מאורכת באות שלישית בשבא ובחטף
הראשונה נקודה בשורק · כגון עז עזי · חק
חקי · רק · רקי · של שלו · כל כלו · ואילו
שלשה עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל
תילים נקודים בחטף קמץ · ועוד אין באחד
מהם וזמרתי אלא וזמרת וכולן סמוך להב׳

יות קירות הבי
הבית להיכלו
ולדביר ויעש
בלעות היה לו
לומר עשב צלע
צלעותי · מבלתי
יכולת ה׳ ישחטם
במדבר היה
לו לומר וישחטם
במדבר

ויהי לי לישועה · לכך אני אומר ליישב לשון המקרא ׃
שאין עזי כמו עזי · ולא וזמרת · כמו וזמרתי ·
אלא עזי שם דבר הוא כמו היושבי בשמים ׃
שכני בחגוי הסלע · שכני סנה · וזהו השבח
עז וזמרת יה · הוא היה לי לישועה · וזו וזמרת
דבוק הוא לתיבת השם · כמו לעזרת ה׳ · בעברת
ה׳ · דברת בני האדם · ולשון וזמרת · לשון לא ת׳
תזמור · זמיר עריצים · לשון כיסוח וכריתה · עוז
ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה · ואל תתמה
על לשון ויהי שלא נאמ׳ היה שיש לנו מקראות
מדברים בלשון זה · וזה דוגמתו ויאמר לא שם
לבו אל דבר ה׳ ויעזב וג׳ היה לו לומר עזב את
עבדיו · וכן בדברי הימים ובני ישר׳ היושבים בערי
יהודה וימלך עליהם רחבעם · היה לו לומר מלך
עליהם · וכן הרבה ׃ זה אלי · בכבודו נגלה עליהם
והיו מראין אותו באצבע · ראתה שפחה על הים
מה שלא ראו נביאים · ואנוהו · אונקלוס תירגם
לשון נוה שאנן · נוה צאן · ד״א ואנוהו · לשון
נוי · אספר נוייו ושבחו לבאי עולם · כגון מה דודך
מדוד · דודי צח ואדום · אלהי אבי וארוממנהו ·
אלהי אבי · לא אני תחילת הקדושה · מוחזקת
ועומדת לי קדושתו עלי ואלהותו מימי אבותי ׃
איש מלחמה · בעל מלחמות · כמו איש נעמי ׃
וכל אישך ואישך מתורגם בעל · וכן והחזקת
והיית לאיש · לגבור · ה׳ שמו · מלחמותיו לא
בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם · כמו שא׳ דוד
ואני בא אליך בשם ה׳ צבאות ׃ ד״א ה׳ שמו
אף כשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז
הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי
עולם · ולא כמדת מלך בשר ודם כשהוא עוסק
במלחמה פונה מכל עסקים ואין לו כח לעשות
זו וזו · ומבחר · שם דבר · כמו מרכב ·
משכב · מקרא קודש · טובעו · אין טביעה
אלא במקום טיט · כמו טבעתי ביון מצולה ׃
ויטבע ירמיהו בטיט · מלמד שנעשה הים
טיט לגמול להם כמידתם לפי ששיעבדו את
ישר׳ בחומר ובלבנים · ירה בים · שדי במיא ׃
שדי · לשון יריה · וכן הוא אומ׳ או ירה יירה ׃
או אשתדיאה אשתדי · והתיו משמשת כאילו
במקום יתפעל כתיו של משתולל ·· יכסיומו ׃
כמו יכסום והיו״ד היתירה יתירה הוא · ודרך
מקראות בכך כמו מחול ירבון · ירויון מדשן ביתך ׃

והיוֹד הראשונה שמשמעה לשון עתיד · כך פירֹ׳
פרשהו · טובעו בים סוף · כדי שיחזרו המים
ויכסו אותם · יכסיומו · אין דומה לו במקרא
בנקודתו ודרכו להיות לנגד מלא פום יכסיומו ״
כמו יכן · ובמקום אחר עלו כעפרת · ובמקום
אחר יאכלמו כקש · הרשעים כקש הולכים ומט
ומערפים עולים ויורדים · ביטמים כאבן והכשרׄ
כעפרת שנחו מיד ; ימינך ימינך · שני פעמים
כשישרׄ עושים רצונו של מקום השמאל נעשׄ
ימין · ימינך נאדרי בכח · להציל ישרׄ · ימינך
השנית תרעץ אויב · נאדרי · כמו רבתי עםׄ ·
שרתי במדינות · גנבתי יום · תרעץ · תמיד היא
רוענת ומשברת את האויב · ורומה לו וירעצו
וירצצו את ישרׄ בספר שופטים ; תהרס · תמיד
אותׄ תהרס קמיך · הקמים כנגדך · ומי הםׄ
הקמים כנגדך אילו הקמים כנגד ישרׄ · וכן הוא
אוׄ כי הנה אויביך יהמיון · וזה היא ההמיידה ;
על עמך יערימו סוד · ועל כן קורא אותם אויביו ;
וברוח אפך · היוצא משני הנחירים של אףׄ ;
דבר הכתׄ כביכול כשכינה רומות מלך בשר ודם
כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין
דבר כשדׄם טועם יוצא רוח מנחיריו · וכן עלה
עשן באפו · וכן מרוח אפו · וזהו שׄ׳ למען שמי
אאריך אפי · כשזעפו נחה נשימתו ארוכה
וכשהוא כועס נשימתו קצרה · ותהילתי אחטם
לך · ולמען תהלתי אשים חטם בחיריי באפי לסתם
כפני האף והרוח שלא יצאו · אחטם לך · כשבילך ·
אחטם · כמו מוקה בחטם במסכת שבת ;
כן ערמו מים ; וכל חרון שבמקרא אף אחר כן ;
חרה אף · ועמי חרה מני חורב · לשון שריפה ומוקד
שהנחיריים מתחממים ונחרים בעת הקיצף · וחרון ·
מגורת חרה · כמו רענן · מגורת רעה · וכל חיותה ;
על שם החיות · על כן הוא אוׄ בעניה בו · ונעה
החמימות · אוׄ עקירה רעתו · נערמו מיםׄ ;
אנקלוס תירגם לשון שהיית · ולשון עתות המיר
כגון ערימות חיטים · ונעבו כמו ער נוזלים יוכיח ;
ומוקד שיצא מאפך יבשו המים · והם נעשין
כמין גלים וכריות של ערימה שהם גבוהין ; כמו
עד · בתרגׄ כשור · כחומה · נד · לשׄ עבור וכנוסׄ ;
כמו נד קציר ביום נחלה · כונס כנד · לא כתב
כונס כנאד · אלא כנד · ואילו היה כנד כמו כנאד

וכונס לשׄ הכנסה · היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי
הים · אלא לשׄ אוסף וצבור הוא · וכן קמו נד אחר
ראשונה · ויעמדו נד אחר · אין לשון קימה ועמידה
בעמודות אלא בחומות וציבורין · ולא מצינו נוד
נקוד אלא במלא פום · שימה דמעתי בנאדך · אתׄ
נאד החלבׄ · קפאו · כמו וכגבינה תקפיאני · שהוקשו
ונעשו כאבנים זורקין את המצרי על האבן כבוח
ונלחמים בם בכל מיני קושי · בלבׄ ים · בחוזק הים ;
ודרך מקראות הרבה לדבר כן · לב השמים · לבׄ
האלה · לשׄ תוקפו ועיקרו של דברׄ · אומר אויבׄ ;
לעמו כשפיתן בדברים ארדפם ואשיגם ואחלק
שלום עם שרי ועבדיו ; תמלאמו · תמלא
מהם רוחי ורצוני את נפשי · ואל תתמה על תיבה
המדברת כשתים יש הרבה כלשון הזה · כי ארץ
הנגב נתתני · כמו נתתה לי · לא יכלו דברו לשלום ;
דבר עמו · כני יצאוני · יצאו ממני · מספר צעדי ·
אגידנו · כמו אגיד לו · אף כאן תמלאמו · תמלא
ורצוני תמלא מהם נפשי ; אריק חרבי · אשלוף ;
ועל שהוא מריק את התער כשליפתו ונשאר ריק
נופל בו לשון הריקה · כמו מריקים שקיהם · וכלים
יריקו ואל תאמר שאין לשון ריקות נופל על היוצא
אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיוצא ממנו
אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק על כך ולפרש
אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו · אזריין כחרבי ;
מצינו הלשון מוסב אף על היוצא · שמן תורק
שמך · לא הורק מכלי אל כלי · וכן והריקו חרבותם
על יפי חכמתיהם חרבים · תורישמו · לשׄ רישות
ודלות · כמו מוריש ומעשיר ; נשפת · לשון הפחה ;
וכן גם נשף בהם ויבשו הבהלו · צללו · שקעו
עמקו · לשון מצולה · כעופרת · אבר · פלוס בלׄ ;
באלים · בחזקים · כמו ואת אילי הארץ לקח ;
אילותי לעזרתי חושה · כגבר אין איל ; נורא
תהילות · יראוי מלהגיד תהילותיך · פן יאמעטו · על
כן לך דומיה תהילה ;

שמעתי אני המעתיק משמׄ אמרהם אבן

עזרא · למה פורך משה מי כמוך באלים ה׳ אחר נשפת ברוחך שאחר
כל השירה היה לאומרו אחר סיפור כל המעשה · אלא בתחילה אמׄ
משה בשירו וברוח אפך נערמו מים · שכוחו של מקום קדשו הואׄ
ועשו מעיקות של חטים כמו שבׄ נצבו כמו נד נוזלים · וכשהודיע
והזכיר הנסים ששב הים לאיתנו ויכסו המים את הרכב ואתׄ
הפרשים · אמר נשפת ברוחך כסמו ים · ואחר שיצא ומפז שבוחו

נפשו · אומר ומי מי כמוך באלים ה' · זה הדבר לא יוכל לעשות
שום גיבור ושום בשר ודם · שאין לך אדם שהקדים דבר לד
בדבר אחד שאין צריך לפשר בדבר אחר מזה שהקדימו · והק'
הקדוש הוא ברוך הוא כמו שנ' וברוח אפך נערמו מים · והפשיך
בוחו · כמו שנ' נשפת ברוחך ״ תוספת ״
נטית ימינך · כשהק' נוטה ימינו ידו הרשעים
כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלין בהטייתה
וכן הוא אומ' וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור · משל
לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן
נופלין ומשתברין ; תבלעמו ארץ (מכאן) שזכו לקבורה ·
בשכר שאמרו ה' הצדיק ; נהלת לשו' מנהל · ואונקלו'
תירג' לש' נשיאה וסובל · ולא דיקדק לפרש אחר
לשון העברית ; ירגזון · מתרגזין · יושבי פלשת ;
מפני שהרגו את בני אפרים שמיהרו את הקץ ·
ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי
גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם ;
אלופי אדום אילי מואב · לא היה להם ליראה כלום
שהרי לא עליהם הלכו אלא מפני אנינות שהיו ·
מצטערים ומתאוננים על כבודם של ישר' · נמוגו ·
נמסו כמו ברביבים תמוגגנה · אמרו עלינו הם
באים לכלותינו ולירש את ארצינו ; תפול עליהם אימתה ;
על הרחוקים · ופחד · על הקרובים כענין שנ'
כי שמענו אשר הוביש וגו' · עד יעבור · עד יעבור ;
כתרג' · קנית · חיבבתה משאר אומות · כחפץ
הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם ; תביאמו ·
נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא אמ' תביאנו
ולא כלל את עצמו · מכון לשבתך · מקדש של
מטה מכוון כנגד כסא של מעלה · מקדש ״ ·
הטעם עליו זקף גדול להפרידו מן השם של אחריו
המקדש אשר כוננו ידיך ה' · חביב בית המקדש
אשר העולם נברא ביד אחת שנ' אף ידי יסדה
ארץ · ובנית המקדש בשתי ידים · שנ' ידיך ;
ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם
ועד · ועד · לשו' עולמית הוא והוו' בו יסוד לפיכך
הוא פתוח אבל אנכי היודע ועד שהוו' בו שימוש
הוא · והוא לעתיד לבא שכל המלוכה שלו ולעולם ;
כי בא סוס פרעה · כאשר בא סוס
פרעה וגו' ; ותקח מרים וגו' הנביאה · היכן נתנבאה
כשהיא אחות אהרן קודם שנולד משה עתידה אמי
שתלד בן כו' כדאית' בסוטה · ד"א אחות אהרן ;

לפי שמסר נפשו עליה כשנענשה נקראת על שמו ;
את התוף · כלי של מיני זמר · בתופים ובמחולות ;
מובטחות היו צדקניות של אותו הדור שהק' עושה
להן נסים והוציאו תופים ממצרים ; ותען להם
מרים · משה אומר לאנשים הוא אומ' והם עונים
אחריו · ומרים אומרת שירה לנשים ·
ויסע משה · הסיען בעל כרחם שעיטרו המצריי'
סוסיהם בתכשיטי כסף וזהב ואבנים טובות
והיו ישר' מוצאין אותם בים · וגדולה היתה
ביזת הים מביזת מצרים שנ' תורי זהב נעשה
לך עם נקודות הכסף ; לפיכך הוצרך להסיען על
כרחם ״ ויבאו מרתה · כמו למרה · הה' בסוף
תיבה במקום למ"ד בתחילתה · ותוי"ו היא משרשת
במרותה ובסמיכתה שהיא נדבקת לה' שהוא מן
מוסיף במקום הלמ"ד תתהפך הה' של שורש לתי"ו
וכן כל ה' שהיא שורש בנקיבה תתהפך לתי"ו בסמי'
בסמיכתה · כגון חימה אין לי · וחמתו בערה
בו · הרי הה' של שורש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכה על הה'
הנוסף · וכן עבד ואמה · הנה אמתי בלהה · לנפש
חיה · ונהיתה חייתו לחם · כגן הרוה · ותשובתו
הרותה ״ ״ שלמדינו · ויורהו ה' עץ · אמ' נתן ·
הרדופני מראה · פי' הערוך אילן הגדל על שפת הנהר ועושה
דף פרחים דומים לשושנים והן מרים ביותר והוא סם המות
של בהמה ומם אשה סנסנו שווה כל ונס בתוך נס היה ; ״ ״
תוספת ״ ״ וילונו · לש' נפעלו · וכן התרגם לשון
נפעלו ואתרעמו · וכן דרך לשון תלונה להסב אותו
את הדבר אל האדם · מתלונן מתרעם · ולא יאמר
לונן רועם · וכן יאמר הלועז דקומפליינש שיי ;
מיסב הדיבור אליו כאומרו שיי ; שם שם לו וגו'
במרה נתן לו מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו
בהם שבת ופרה אדומה ודינין · ושם נסהו ;
לעם · וראה קשיות ערפם שלא נמלכו במשה
בלשון יפה בקש עלינו שיתן לנו מים לשתות אלא
נתלוננו ; אם שמוע תשמע · זו קבלה
שיקבלו עליהם · והעשה הוא עשייה · והאזנת ;
תטה אזנים לדקדק בהם · כל חוקיו · דברים
שאינם אלא גזירת מלך בלא טעם ויצר הרע והא'
והאומות מקנטרים עליהם מה האיסור באילו ומה
עיסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה
אדומה וכיוצא בהם · לא אשים עליך · ואם אשים
הרי היא כלא הושמה כי אני ה' רופאך ; ״

שתים עשרה עינות מים · כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו
להם · ושבעים תמרים · כנגד שבעים זקנים ״
בחמשה עשר יום · נתפרש יום של חנייה זו לפי שבו
ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן
ולמדנו שאכלו שירי בצק ששים ואחת סעודות
וירד להם מן בששה עשר באייר ויום אחד בשבת
היה כדאית במסכ׳ שבת ״ ככל רכה ״
וילונו כל עדת בני ישר׳ מדבר סין · הוא מדבר סין הוא אלוש מארי זה
זכות זכו בני ישר׳ שנתן להם באלושי עגנות ״
וילונו לפי שכלה הלחם ׃ מי יתן מותנו · שנמות ·
ואינו שם דבר כמו מותינו אלא כמו חנותינו עשותינו
שובנו · לעשות אנחנו · לחנות אנחנו למות אנחנו ׃ לו (לשוב אנחנו)
מתנו · הלואי והיינו מתים ׃ דבר יום · צורך יום
צורך אכילת היום ילקטו ביומו · ולא ילקטו היום
לצורך מחר ׃ למען אנסנו · כי אנסנו הילך בתורתי ׃
אם ישמרו מצות התלויות בו · שלא יותירו ממנו
ושלא יצאו בשבת ללקוט ׃ והיה משנה · ליום ולמחר ·
משנה על שהיו רגילים ללקוט יום יום על שאר ימות
השבוע ׃ ערב · כמו לערב · וידעתם כי ה׳ הוציא וגו׳ ׃
לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו · תדעו כי לא
אנחנו המוציאים אלא ה׳ הוציא אתכם שיגיז לכם
לכם שלו אבל לא בפנים מאירות שהרי מכרס מלא
שאלתם אותו ושלא כהוגן ׃ ובוקר כשיוריד לכם
את המן וראיתם בירידתו את כבודו של הקב״ה
שבפנים מאירות ודרך חיבה יתן לכם כמו נח בקופסא ׃
את תלונותיכם על ה׳ · כמו אשר על ה׳ · ונחנו מה ׃
מה אנחנו חשובים · כי תלינו עלינו · תרעימו עלינו ·
את הכל · בניכם ונשותיכם וערב רב · ועל כרחי אני
זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרי׳
וקרייתו שאילו רפי היתי מפרשו בלשון תפעלו כמו
וילן העם על משה ׃ או אם היה דגש ואין בו יוד וקרין
תלנו · היתי מפרשו תתלוננו · עכשיו משמע תלינו ׃
תלינו אחרים כמו במרגלים וישובו וילינו · עליו כל
העדה ׃ בשר לאכול · ולא לשובע · למדה תורה דרך
ארץ · שאין אוכלין בשר לשובע · ומה ראה להוריד
לחם בבקר ובשר בערב · לפי שהלחם שאלו כהוגן ·
שהרבה בהמות היו להם · ועוד שהיה אפשר להם
בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן ׃
אשר אתם מלינים עליו · את אחרים השומעים
אתכם מתלוננים ׃ קרבו לפני ה׳ · למקום שהענן
יורד ׃ נראה בענן · נגלה להם בעמוד ענן ׃ השליו ׃
מין עוף הוא ׃ היתה שכבת הטל · שוכב על המן ׃

וכמוקס אחר הוא אומ׳ וברדת הטל וג׳ כיצד · הטל
יורד על הארץ והמן יורד על הטל וחוזר ויורד הטל על
עליו והרי הוא כמונח בקופסא ׃ ותעל שכבת · כשח
כשחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמה
כדרך טל עולה ״ אף אם תמלא שפופרת ביצה של
ותסתום פיה ותניחנה בחמה היא עולה מאליה
באויר · ורב׳ ורבותינו דרשוה שהטל עולה מן הארץ ·
וכעלות שכבת הטל ונתגלה המן וראו והנה על פני
הארץ דבר דק · מחספס · מגולה · ואין לו דוגמא
במקרא · ויש לומ׳ מחוספס לשון חפיסות דלוסקמא
שכשנו משנה · כשנתעלה משכבת הטל שהיה
דק ראו מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל ״
ואונקלוס תירג׳ מקלף · לשון מחשוף הלבן ״ ככ
ככפור · גליד כל׳ דעדק כגיר · כאבנא גיר · והוא אבן
צבע שחור כראוי גבי כיסוי הדם הגיר והזרניך · דעדק
דק כגיר כגלידא על ארעא · דק היה כגיר ושוכב
מוגלד כקרח על הארץ · וכן פירש דק ככפור · שטוח
קלוש ומחובר כגליד · רק טינבש · כל׳ שהיה מגליד
גליד רק מלמעלה · וכגיר שתירג׳ אונקלוס תוספת
הוא על לשון העברית ואין לו תיבה ומקום בפסוק ׃
מן הוא · הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך · כי
לא ידעו מה הוא · שיקראוהו בשמו ׃ עומר · שם
מדה הוא · מספר נפשותיכם · לפי מנין נפשות
שיש לאיש באהלו תקחו עומר לגלגלת ׃ המרבה
והממעיט · יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכ׳
וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו
ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגלגלת
אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר
לגלגלת וזה נס גדול שנעשה בו ׃ ויותירו אנשים ·
דתן ואבירם · וירם תולעים · לשון רמה · ויבאש ·
הרי זה מקרא הפוך · שבתחילה הבאיש ולבסוף
התליע · כעינין שנ׳ ולא הבאיש ורמה לא היתה בו ·
וכן דרך כל המתליעים ׃ וחם השמש ונמס · הנשאר
בשדה ונעשים נחלים ושותים ממנו איילים וצביים
ואומות העולם צדין מהם וטועמים בהם טעם
מן ויודעין מה שבחן של ישר׳ · ונמס · לשון פושרים ·
על ידי השמש מתחמם ומפשיר · ועם דוטומפיר
בל׳ ותרגומו בסנהדרין כסנא ארבע מיתות ״
דעירי איקוע אול כסרויא של מצרים דכד חמריא כי מטא לא
לאנטוקיא ... ופשר קם ... וכן ...
הודי חמרין דכבא ... ׃
לקטו לחם משנה · כשמדדו את לקיטתן באהליהם

מיגן כפליים שנ׳ העומר לאחד ׳ ומדרש אגדה ׳
לחם משונה ׳ אותו היום לשבח בריחו ובטעמו ;
ויגידו למשה ׳ שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש
ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת
שנצטוה לומר להם במרה ׳ והיה ביום הששי וגו׳
עד ששאלוהו את זאת ׳ אמ׳ להם הוא אשר
דבר ה׳ שנצטויתי לומר לכם ׳ ולכן ענשו כ׳ הכת׳ ש
שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל ;
את אשר ת׳ תאפו אפו ׳ מה שאתם רוצים
לאפות בתנור אפו היום הכל לשני הימים ומה
שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום
לשון אפייה נופל בלחם ׳ ולשון בישול בתבשיל ׳
למשמרת ׳ לגניזה ; ויאמר משה אכלוהו היום ׳ שח׳
שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם
נצא אם לאו ׳ אמ׳ להם שבידכם אכלו ׳ לערב
חזרו לפניו ושאלוהו לצאת ׳ אמ׳ להם שבת היום
ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד
עוד ׳ אמ׳ להם היום לא תמצאוהו שאין ת״ל לומר
היום ׳ מה ת״ל היום לא תמצאוהו אבל למחר
תמצאוהו ; וביום השביעי שבת הוא ולא יהיה בו
המן ׳ ולא בא הכת׳ אלא לרבות יום הכיפורים
וימים טובים ; עד אנה מאנתם ׳ לא הוציאו
מן הכלל ׳ משל הדיוט אומ׳ בהדי הוצא לקי כרבא ;
על ידי הרשעים מתגנין הכשרים ; ראו ׳ בעיניכם
כי ה׳ בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי
נס נעשה לכם בכל ערב שבת לתת לכם לחם
יומים ; שבו איש תחתיו ׳ מכאן סמכו חכמים
ארבע אמות ליוצא חוץ לתחום ׳ אל יצא איש
ממקומו ׳ אילו אלפים אמה ׳ ולא במפורש שאין
תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא
על לוקטי המן נאמ׳ ; והמן כזרע גד ׳ עשב
שמו אליאנדרי וזרע שלו עגול ואינו לבן ולא
נמשל לזרע גד אלא לעניין העיגול ׳ כזרע גד
היה והוא המן לבן ׳ כצפיחית ׳ בצק שמטגנין אותו
בדבש וקורין לו איסקריטין בלשון משנה והוא תרגום
של אונקלוס ; למשמרת ׳ לגניזה ׳ לדורותיכם ;
בימי ירמיהו ׳ כשהיה ירמיה מוכיחם למה אין
אתם עוסקים בתורה והם אומ׳ נניח מלאכתינו
ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס ׳ הוציא להם
צנצנת המן אמ׳ להם הדור אתם ראו דבר ה׳ ׳ שמעו
לא נאמ׳ אלא ראו ׳ בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה
שלוחים יש למקום להכין מזון ליראיו ; ולפי ׳

לש׳ אח׳ זה מצותי כאנג׳ שנא׳ בירמיה הדור
אתם וכיון נאמ׳ לדורותיכם דרשו כן ; צנצנת ׳
צלוחית של חרס כתרג׳ ׳ והנח אותו לפני ה׳ ׳
לפני הארון ׳ ולא נאמ׳ מקרא זה עד שנבנה אהל
מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן ׳ ארבעים
שנה ׳ והלא חסר שלשים יום שהרי בחמשה עשר
באייר ירד להם המן תחילה ובחמשה עשר בניסן
פסק שנ׳ וישבות המן ממחרת הפסח יום הנפת
העומר שהעומר הקריבו תחילה ׳ אלא מגיד
שהעוגות שהוציאו ממצרים ׳ טעמו בהן טעם
מן ׳ אל ארץ נושבת ׳ לאחר שעברו את הירדן ;
אל קצה ארץ כנען ׳ בתחילת הגבול קודם שעברו
את הירדן והם ערבות מואב ׳ נמצאו מכחישין א׳
מכחישין את זה ׳ אלא בערבות מואב כשמת
משה בשבעה באדר פסק המן מלירד ונסתפקו
ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו עומר בנסן ;
שנ׳ ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח נמצאו
המקראות על אופנם ; עד בואם אל ארץ נושבת
מן המן שירד להם ביום שמת משה ׳ אל קצה
ארץ כנען ׳ שלא ירד מאותו היום והלאה ;
עשירית האיפה ׳ והאיפה שלש סאין ׳ והסאה
ששת קבין ׳ והקב ארבעת לוגין והלוג ששה
ביצים נמצא עשירית ארבעים ושלש ביצים
וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות ׳
מה תנסון ׳ התוכלו תת מים בארץ ציה ; עוד
מעט ׳ אם אמתין עוד מעט יסקלוני ; עבור
לפני העם ׳ ונראה אם יסקלוך למה הוצאתה
לעז בני ׳ וקח אתך מזקני ישר׳ לעדות שיראו
שעל ידך המים יוצאין מן הצור ולא יאמרו א׳
מעיינות היו שם מקדם ; ומטך אשר הכיתה
בו את היאור ׳ מה ת״ל אשר הכית בו את היאור
אלא ישר׳ אומר על המטה שאינו אלא לפורענות שה״י
בו לקה פרעה ומצרים וכמה מכות על הים לכך
נאמ׳ אשר הכית בו את היאור הם יראו עכשו שהוא
לפורענות יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן ;
הכית בצור ׳ על הצור לא נאמ׳ אלא בצור מכאן
שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון
והצור נבקע מפניו ; ויבא עמלק ׳ סמך
פרשה זו למקרא זה לו׳ לומר אני תמיד ביניכם
ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומ׳ היש ה׳ בקרבנו
אם אין חייכם הכלב בא ונושך אתכם ואתם
צועקים אלי ותדעו היכן אני ׳ משל לאדם שהו׳

שהרכיב בנו על כתיפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה
חפץ אומ' לו ראיתה חפץ זה תן לי אבי ונותן לו וכן
שנייה וכן שלישית. פגעו באדם אחד אמ' לו אותו
הבן ראית את אבי. אמ' לו אביו וכי אינך יודע היכן
אני השליכו מכתיפו בא הכלב ונשכו; בחר
לנו אנשים. לי ולך. השוהו לו. מכאן אמרו יהי
כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמור'
רבך מניין. ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא
אהרן גדול מאחיו היה ועשה את חבירו רבו. ו
ומורא רבך כמורא שמים. שנ' אדוני משה כלאם;
כלם מן העולם חייבים הם כלייה המורדים בך
כאילו פשעו במקום; וצא הלחם. צא מן הענן
והלחם בו. מחר. בעת המלחמה אנכי נצב וגו'
בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן
מסייעתן. ר"א בחר לנו אנשים. שיודעים לבטל כשפי'
לפי שבני עמלק מכשפים הם. ומשה ואהרן וחור
מכאן לתענית שצריכה שלשה לעבור לפני
התיבה שבתענית הם שרויים. חור. בנה של מרים
היה; והיה כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה
בן כדיאות בריין שנה; וידי משה כבדים. בשביל
שנתעצל במצוה ומינה אחר תחתיו נתייקרו ידיו.
ויקחו אהרן וחור אבן וישימו תחתיו. ולא ישב
על כר וכסת אמר ישר' שרויין בצער אף אני אהיה
עמם בצער; ויהי ידיו אמונה. פרושות השמים
בתפלה נאמנת ונכונה עד בא השמש. שהיו ה
מחשבים עמלקים את השעות באיסטרולוגיא
באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה
ועירבב את השעות; ויחלוש. חתך ראשי
גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגן
כולם ומכאן אנו למדים שעל פי הדיבור עשאוה;
כתוב זאת זכרון שבא עמלק להיזדווג בישר'
קודם לכל האומות. ושים באזני יהושע המכניס
את ישר' לארץ שיצוה לישר' לשלם לו גמולו;
כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישר'
לארץ. כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן
כי חפץ אני למחות זכרו; ויקרא שמו של
מזבח ה' נסי. הק' עשה לנו נס כאן. לא שהמזבח
קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את
הנס שנעשה שם שעשה המקום ה' הוא נס
שלנו; ויאמר משה כי יד על כס יה. ידו של הק'
הורמה לישבע בכסאו להיות למלחמה ואיבה
בעמלק עולמית. ומהו כס. ולא נאמר כסא ואף

השם נחלק לחציו. נשבע הק' שאין שמו שלם
והכסא שלם עד שימחה שמו של עשו כולו ומשימחה
שמו יהי השם שלם וכסאו שלם שנ' האויב תמו
חרבות לנצח. זהו עשו שנ' בו ועברתו שמרה
נצח. ערים נתשת אבד זכרם המה. מה כת' אחריו.
וה' לעולם ישב. הרי השם שלם;
כונן למשפט כסאו.
הרי הכסא
שלם;

חסלת. ויהי בשלח מיסוד רבנו שלמה. וזה מיסוד
רבנו שמואל ז"ל

ויהי בשלח פרעה את העם; ונתכוון הק'
להביאם לארץ כנען ולא רצה הק' להנחותם דרך
ארץ פלשתים כי קרוב הוא דרך הזה לילכם מיד
בארץ כנען ולכשיבאו לטורח מלחמות ארץ כנען.
יתנו ראש וישובו למצרים כמו שעשו כמה פעמים;
כדכת' הלא טוב לנו שוב מצרימה. נתנה ראש ונשובה
מצרימה. וגו' זכרנו את הדגה אשר אכלנו במצרים;
לפיכך ויסב את העם דרך המדבר ארץ רחוקה;
כדכת' אחד עשר יום מחורב וגו' אבל פלשתים
לבדם היו מפסיקין בין מצרים ובין ארץ כנען
כמו שמוכיח ביצחק שהיה יורד מארץ כנען
ללכת דרך ארץ פלשתים לארץ מצרים מפני הרעב
עד שאמ' לו הק' גור בארץ הזאת. וישב יצחק בגרר;
וחמושים. בכלי זיין. שהיו הולכים לירש את ארץ
כנען כמו שכת' למעלה ואומ' אעלה אתכם מעני
מצרים אל ארץ הכנעני וגו' וכן תעברו חמושים
ליהושע; וה' הולך. מוליך שהיה מוליך
לפני ישר' עמוד האש ועמוד הענן יומם ולילה; ש
שכשישמע פרעה יאמר בורחים הם וירדפו אחרי
אחריהם. לא ימיש. הק' לשון ממשל. ממיש את
אחרים. אבל לא ימיש ספר התורה. לשון פועל
נבוכים הם. לפניהם. כמו נבכי ים לפיכך שכל אחר
שלא ידעו היכן ילכו כי סגר עליהם המדבר אדר'
דרכם שהוא מקום נחש שרף ועקרב וחיות רעות
ורואגים שם מאחריהם ולפיכך שבו ממקום
שהיו חונים אותם בקצה המדבר ועתה בין
מגדול ובין הים לחנות על הים והרי נבוכים נבכי
ים לפניהם הרי אין להם מקום לנוס לא לפנים ולא
לאחור. נבוכים. סגורים בנבכי ים של פניהם. כדכת'
המית עד נבכי ים ומבכי נהרות. כי ברח העם;

ומתוך ששכנו אחור · מעבריו · חטף קמץ · מעבור
אותו · וכן משורו את השבועה · כיום היוש ״
באכלנו לחם לשובע · רכב בחור · רכב חשוב ומובחר ·
ושלישים · שרים · לפי שכת לפניו ומבחר שלישיו ;
טו   טובעו בים סוף ; יוצאים ביד רמה · לא היו
דואגים כלל עד שראו פרעה ועמו רודפים אחריהם
· יד וייראו מאוד · המבלי אין · כפל לשון · ומדבר
במדבר · אשר אין   ואין מים ואפילו אין רודף
אחריהם נמות ברעב ; ובקעהו · העשן גורות · כמו
שמעני אדוני · אבל מן דבר יאומר זכרני ״
ויסע מלאך האלהים · ההולך את עמוד הענן
לפני מחנה ישר׳ · וילך המלאך מאחריהם ומתוך
כך ויסע עמוד מפניהם ויעמוד מאחריהם ״ כי
המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרים ובין מחנ׳
ישר׳ וישם מאפל בינהם כדכת׳ ביהושע ; שלא
יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה · ויהי הענן והחשך
למצרים ויאר עמוד האש לישר׳ כל הלילה · ולא
קרב זה אל זה · מצרים לא קרב לישר׳ כל הלילה ;
ברוח קדים · כדרך ארץ עשה הק׳ שהרוח
מייבש ומקריח את הנהרות ; בעמוד אש וענן :
בקולות של ברד ואש מתלקחת וענן · כדכת׳
וירעם ה׳ בקול גדול ויהומם · ויהם · מהומה
קול · ויסר את אופן מרכבותו · כשראו מצרים
שמתחמו היו טורחים את אופני העגלות
להטותם אחריהם כדי לנוס ולברוח אחור ולא
יוכלו אלא היו מנהגים ומטים אותם לפנות
לאחור בכבדות ובקושי גדול כי היו העגלות והר׳
והרכב מריבות זו לפני זו · ולמה היו עושים כך
לפי שאמרו מצרים אנוסה מפני ישר׳ כי ה׳ נלחם
להם עתה כמו במצרים ·   נטה את ידך · כשעברו
ישר׳ על שפת הים מעבר לים · ומצרים נסים לקראתו ·
כשהיו הופכים אופני מרכבותם לנוס פגשו הים
קודם שהפכו לגמרי ובא להם הים לקראת פנהם ;
ובני ישר׳ הלכו ביבשה בתוך הים ; וירא
ישר׳ אותו על שפת הים את מצרים מתים וטובעים
בים · על שפת הים · כשהיו ישר׳ על שפת ראו מיד
את הים שב על פני המצרים וטבעו בתוכו ״ ״
זהו שעיר משוטו ״
ובשניין דה פרשתו כבראשונה וישמע את קול ה׳
אלהים מתהלך בגן לרוח היום · ויאמינו בה׳ ״ ש
שאנו במדבר לא נמות ברעב ״   גאה גאה ;
נבחון ולחמה קורין גאות בכוח מקומות השב

גמול על גאים · בית גאים יסח ה׳ ; הגדולים והחומס׳
בגאות ישוע ירליקעני · רמה בים · תרגו׳ של השליך ;
וכן רומי קשת · עזי וזמרת יה · עוז וזמרת ושבח ישר׳
יה · והוא היה לי לישועה · עזי חטף קמץ ואור יה
יתירה כמו רבתי בגוים · היושבי בשמים · שכני
בחגוי הסלע · אבל עזי אליך אשמורה · פירושו
עזי שלי · וזמרת · כמו ושבורת ולא מיין · וכן תמ׳
תסמר שערת בשרי · כפילו של ראש הפסוק ורוח
על פני יחלוף תסמר שערת הרוח בשרי · וכן תזכ׳
רב יוסף תעלהב שלהו ביתו בישרי · הרי זמרת
חסר · כמו שבורת · ושערת · ואנוהו · וא ואויפתהו ;
כמו הנוה והמשענה   ראיתי בת ציון · ואנוהו לשון
נוה משולח כי מפל פותו מוכיחו · וארוממנהו וא׳
ואנוהו שמחם לשון כיבור להק׳ ; ה׳ שמו · נרעת ה׳
משפט עשה · ירה בים · כמו ויורו המורים · זרק
והשליך · יכסיומו · יכסוומו היה לו לומר אך כשכנו
את הראשון את הראשון גם השני · וכן מוצאיו
ומובאיו · היה לו לומר מבואיו · מן בין מבואו · מן
קם · מקום מן לן מלון · אבל בעולות מוצאיו
אומר מבואיו · ימינך ה׳ שאותה נאדרי בכח היא
תרעץ אויב · ימין · היא לשון נקבה כדכת׳ ימין
ה׳ רוממה · ומקרא זה כענין נשאו נהרות ה׳ נשאו
נהרות קולם · עד מתי רשעים ה׳ עד מתי רשעים
יעלזו · כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו ;
חצי הראשון אינו מסיים רבוו עד שיבא חציו
האחרון וכופלו ומשלים רבוו אך בחציו הראשון
מזכיר כמו הוא מדבר · תהרס קמיך · לשון הסרה
משפיל ומבטל הדבר ממקומו ; וכן פן יהרסו
אל ה׳ ממקומם להתקרב ולראות · וכן יחתך מאהל
ויהרסך ממצבך · וברוח אפך · ברוח קדים עזה
כל הלילה · נערמו · גבהו למעלה כמו ערימת חטים ;
נד · לשון גובה · וכן בירדן קמו נד אחד · קפאו ·
כמו וכגבינה תקפיאני · אמר אויב · כשראה
הים לחרבה · אריק חרבי · אריק תעשי בהוציאות
חרבי וכן כי חציך נחתו בי · על שם נחיצת הריקת
הקשת הרי יורה החיצים כדכת׳ ותנחת עלי ידך ;
ונחתה קשת נחושה זרועתי · לכך הוא קורא
ריצות החיצים נחיצה · צללו כעופרת · באמות
שהן אדירים · במים של ים אעפי שהן אדירים
במשברי ים · מי כמוך באלים ה׳ · מי כמוך נאדר
בקודש · גם זה מן הכפולים שפירשתי אעל ימינך

נאדרי בכח וכן פירושו מי כמוך באלים ה' שנאדר
בקודש כמותך · נורא תהילות · תהילות המוראות
כן על ידיהם · עושה יראוי ומוראים · כדכת' וייראו
העם את ה' · נטית ימינך · ויאמר ה' אל משה
נטה את ידך על הים וישובו וגו' ; נהלת בעזך ;
מנהל אותה את ישר' עכשיו כדי להכניסם ולהורישם
את ארץ כנען · שהוא נוה קדשך · ישבי פלשת ·
אלופי אדום · אילי מואב · כל אילו שמעו ישר' ;
שניהם עד יעבור את הירדן אל ארץ ישר' · כפל
אחר של עברת הירדן כענין ימינך ה' לפי הפשט ;
בגדול זרועך ·· כמו מגודל גדלך · וכן מגודל קדוש
היכלך באילים · כמו היכל קדשך · מקדש · קוף
של מקדש דגושה ודלת רפה · וכן העמים · וכן
משתו עיני מפלשתים · הדגש שבקוף של מקדש
עושה את החטף שטו מכיע · ולכך הדלת של ·
אחרון רפה · וכן העמים וכן משתי · ה' ימלך ;
לאחר שתתישבו בארץ ישר' תודיע מלכותו של
הק' בכל הממלכות ·· כי בא סוס פרעה ונערו
בים · וישר' כבר הלכו ביבשה בתוך הים · אז ותקח
מרים הנביאה וג' וכמוה כאשר צוה ה' את משה ·
ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת · וכן כבואה ·
כי בא ירמיה אל בית הבור ואל החניות וישב
שם ירמיה ימים רבים וישלח המלך צדקיהו ויק'
ויקחהו · הנביאה · קורא כעל דבר' שכח אז וכ'
התוכחות בני אדם · אחות אהרן · על שם הבכור
קורא אחות כמו שפירשתי אצל אחות נביות
ואחות לוטן ·· ויסע · הפעיל · אבל ויסע ;
הוא עצמו נסע · וכן ויפל בקרב מחנהו · וינגש
את פר · לשון מפעל · אבל ויפל וינגש · לשון
פועל · ויורהו · לשון יורו משפטיך · שם שם
לו חוק ומשפט · שם במרה על ידי עלילות המסו'
אשר שם להעמידם לנסים ואחרכך ומסר להם
את המים התחיל להוכיחם שיקבלו עליהם את
החוקים ואת המשפטים אשר ילמדם והוא ינש'
עורכיהם · והיינו שם לו חוק ומשפט שיאמר להם
אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וג' ושמרת
כל חוקיו שלעה אתכם · כל המחלה אשר שמתי
במצרים שעשיתי מאותם רם ולא היה להם מים
מים לשתות לא אשים עליך כי אני ה' רפאך אשר
רפאתי למים · כדכת' לשון זה באלישע כשריפא

המים ; כל המחלה כמים מרבר · כדכת' וברך
את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך ;
בחמשה עשר יום בחדש השני · אז פסקו
פסקו להם שנות שהוציאו ממצרים ; ביד ה' ;
מיתת הכבוד · בכלה אלא קבר ולא ברעב · על סיר
הבשר · כמו ועליו מטה מנשה · ויצא העם
ולקטו דבר יום ביומו אף יום אתמול ולקוט ·
הרבה לא יוציאו בבתים אלא דבר ביומו · כדכת'
ויאמר בשעריה איש לפי אכלו לקטו · למען ·
אנסנו · מתוך שבכל יום ויום עיניהם תלויות
למזונותיהם אלי ומתוך כך יאמינו בי וילכו בת'
בתורתי כמו שמפורש בפרשת והיה עקב
ויענך וירעבך · והכינו · את אשר תאפו אפו ·
ואת אשר תבשלו בשלו · והיה משנה · אעפי
שבכל יום לא מצאו אלא עומר לגלגלת ביום
הששי ימצאו כפלים · שני העומר לאחד ;
כי ה' הוציא אתכם · ולא כמה שאמרתם כי
הוצאתם אותנו · ובקר וראיתם את כבוד ה' ;
שימטיר לכם לחם בבקר · וידעתם כי אני ה' א
אלהי' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ;
ותעל שכבת הטל · שהיה מעפה את המן ומכ'
ומכסהו · ודרך טל לעלות · מחוספס · אין
חבר ומתגלע לפי עניינו ומגזור ככפור שקורין
גרישלו · ויאמרו איש אל אחיו מן הוא ··
לפי שלא ידעו מה הוא ; ווא"ו רנ"ש פת"ר כן ;
כי סוף המקרא מוכיח · כי לא ידעו מה הוא ·
ואינו אומ' מן הוא · תרגומו של מי · ולפי שהוא
לשון עברי ובאותו לשון היו רגילין שהוא כמו
מה כתבו משה באותו לשון שאמרו להודיענו
שלפיכך ויקראו ישר' את שמו מן על שהיו ת'
תמיהים ואומ' מן הוא כמו מה הוא · וכן יגר
סהדותא · וכמוהו הפיל פור הוא הגורל · לא
היה צריך לכתוב אלא הפיל הגורל הוא וכלשו'
הקודש נכתבה המגילה · אלא להודיענו על כן
קראו לימים האלה פורים על שם הפור · ואילו
לא נכתב מתחילה בלשון שהיו אומרים באותה
המלכות לא היינו יודעים למה נקראו פורים ;
וילקטו · בלא אומד ובלא מידה ; וימודו
בכלים · וימודו · מן מדד · מן סבב · ויסבו ··
ויגדו למשה זה שמצאו משנה ויום אמרו

ממנו עד בקר ׳ ומשה לא הגיד להם עד עתה וזה
שנאמר לו הק' מיום הראשון והיה ביום הששי ׳
והכינו את לקטו והיה משנה ׳ ויאמר אליהם
הוא אשר דבר ה' מיום הראשון ואני לא הגדתי
לכם ׳ ומשה נתכוון שיהיו תמיהים כשיראו
משנה להודיע להם עתה כבודו של יום השבת :
אפו ׳ יפה היה לו לומר בחטף פתח קטן ׳ כמו
מן אכל ׳ אכלו ׳ מן אומר ׳ אמרו ׳ מן אופה ׳ אפו ׳
לפי צירי אלא בשביל שהוא מחובר לאחריו
אלא מטעים ברביע שהוא מנגני החולמים לכן
נעקד בצרי ולא מצאתי דוגמתו אלא הבן ׳ אהמו
הבוקלון מגביה ׳ בתרי עשר ׳ ולא הכזוש ׳ ואפו ׳
ריאה שרגילה לבא מהרה לא היתה כן ׳ לא יהיה
בו : המן ׳ וישבתו העם ׳ מכאן ויאלך ביום השבעי ׳
וטעמו כצפיחית בדבש ׳ ולהלן הוא אומר והיה
טעמו כטעם לשד השמן ׳ פירשו רבותינו בדבש
לתינוקות שמן לזקנים ׳ ואני או' לפי פשוטו וטעמו
כשאוכלין אותו כמות שהוא בלא טחינה הרי הוא
כצפיחית בדבש כמו האגוזים קודם טחינה וכתו'
וכתישה מתוקין הם ׳ אבל להלן כת' וטחנו ברחים
או דכו במדוכה למכן והיה טעמו לשמטעמו
כמו האגוזים שנעשים שמן לאחר כתישה
ובן הזתים ׳ ולפיכך כתב כאן וטעמו שתחלת
טעם המתיקות ונשמה טעם שמן ׳ כצפיחית ׳
אין לו חבר ׳ אבל עפיחות מים ׳ כלו הוא ׳ גד :
אין קטנות הוא ׳ עגול כזרע גד לכן כעין הבדולח
כדכתב להלן ועינו כעין הבדולח אבל זרע גד
אינו לבן ; ויאמר משה אל אהרן ׳ לאחר
שהוקם את המשכן בשנה שניה שהית שם
ארון העדות ; קח צנצנת אחת וג' לפני העדות ׳
הארון ׳ אל קצה ארץ כנען ׳ כדכת' ביהושוע
וישבת המן ממחרת ׳׳ היש ה' בקרבנו ׳ אם
יתן לנו מים ׳ כאשר ירים משה ידו והמעדד ;
וגבר ישר' ׳ שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואי'
הרית נסים קונטנון כל הן מתגברין וכשהוא
מושלך יגלין לנוס ולהנצח ; אמונה ׳ קיומין ׳
בחזקה וכן ותקעתיו יתד במקום נאמן ׳ מקום
חזק ׳ וכן בכל דור ודור אמונתך ׳ קיומך לדור
דור ׳ וכן חליים רעים ונאמנים ׳ חליים אוכלים
וקיימים ; ויחלש ׳ נתחם ׳ כד' קול ענות חלושה ;
בידי יהושוע ׳ שימלוך עליהם ויקיים מצותי

ולמחות את שם עמלק ׳ כי מחה אמחה וג' כי אני
מוצה שאמחה שמו ; ה' נסי ׳ שהנעשה של
הק' היה לנס על הגבעה וגם לעתיד ירים אותו הק'
לנס על ההרים להלחם בעמלק שהרי אומר לו עכשיו
כי מחה אמחה את זכר עמלק וזהו שמפרש והולך ;
ויאמר כי יד על כס יה וג' לכך אני קורא שם המזבח
ה' נסי ׳ דוגמות שם אדם ששמו יואל עזר או עמנו
אל שהרי הרים הק' את ידו על כסאו ונשבע כי
מלחמה לו בעמלק מדר דר ׳ דוגמות כי אשא אל
שמים ידי ; וזהו עיקר פשוטו ; ויש מפרשים
כשתהיה ידי מחזק על כסא יה שזהו כסא מלכי
ישר' אז תהיה מלחמה בעמלק ׳ ויהי נראה כלו
בעמי׳׳ שמי תהיה יד היה לו לומר ׳ אבל ומעלה
וזה   הוא מוסב כמו שפירשתי   חסלת ויהי
יזכור   ופירושו שהרי על כס יה ;   בשלח ויסור
רבנו   רבנו שמואל ;
שלמה ;

וישמע יתרו :

קריעת ים   סוף ומלחמת עמלק :
יתרו ׳ שבעה שמות היו לו ׳ רעואל ׳ יתר יתרו ׳ חובב
חבר   קיני פוטיאל ׳ יתר ׳ על שיתר פרשה אחת בתורה
ואתה תחזה ׳ יתרו ׳ לכשנתגייר וקיים מצות
יד   הוסיפו לו אות ׳ חובב ׳ על שחיבב את התורה ׳׳
חובב ׳ הרי יתרו ׳ שנ' ובני חובב חותן משה ׳ ומשיאו
רעואל אביו של יתרו ומהו ותבואנה אל רעואל
אביהן ׳ ובמכילתא שבעה שמות נקראו לו יתר
יתרו ׳ בן ׳ רעואל ׳ פוטיאל ׳ קיני ׳ יתרו שהותיר פרשה אחת ׳
יתר שהותיר במעשים טובים ׳ חובב שהיה חביב למקום ׳ בן
שנתגייר ונעשה בן למקום ׳ פוטי ׳ שפיטפט ביצרו לעבודת
ברכי׳׳ קיני שקינא לשמים לכבוד ׳ ולכבוד ישר' דכתי'
אדרעו אתה יושב למדך וג' וקנה מבשה אחת בתורה ׳ ואשת
מאיר ואל יפלא בעיניך אם שמו בן כי כך הוא בעל כוחי'
לאותו לשון ׳ יתרו זה רעוא' היאך נאמר זה הלא כתו' בנסע
דגלים ויאמר משה לחובב בן רעוא' המדיני חותן משה ואי
חותן משה חובב או רעוא' אם תאמר רעוא' אם כן לא תמצא
כי אם שמות וחובב חסר משבע שמות אם כה תאמר שחובב
בן יתרו היה אינו כן דכת' מבני חובב חותן משה אלא ודאי
תפרש כן ויאמר משה לאותו ששמו חובב ושמו בן ושמו
רעוא' נ"ל מאיר בן רבנו   חותן משה כאן היה
יתרו מתכבד במשה אני חותנך אלך ולשעבר היה
משה מתכבד ביתרו ותעלה הגדולה בחמיו וישב
אל יתר חותנו ׳ למשה ולישר' שקול משה כנגד

רעואל שנעשה רעואל חבר שנתחבר למקום [illegible]
שפטים על [illegible] קיני [illegible] שם שהבדיל קנאה בן ישראל
ואהרן

כל ישר׳ · את כל אשר עשה אלהים · בירידת המן ובבאר
ובעמלק · וכי הוציא ה׳ · זו הגדולה על כולן ; אחר
שלוחיה · כשאמ׳ לו הק׳ במדיין לך שוב מצרים · ויקח
משה את אשתו ואת בניו וג׳ ויצא אהרן לקראתו ·
ויפגשהו בהר וישק לו · אמ׳ לו מי הן הללו · אמ׳ לו משה
אשתי שנשאתי ואלה בני · אמ׳ לו והיכן אתה מוליכן
אמ׳ לו במצרים אמ׳ לו על הראשונים אנו מצטערים
ואתה בא להוסיף עליהם · אמ׳ לה לכי לבית אביך
נטלה שני בניה והלכה לה ; ויצילני מחרב פרעה ;
כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג
את משה נעשה צוא׳ כעמוד של שיש ; אל המדבר ·
אף אנו יודעים שבמדבר היה · אלא מגיד שבחו
של יתרו שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו
לצאת אל המדבר מקום תוהו לשמוע דברי תורה ;
ויאמר אל משה · על ידי שליח · אני חתנך יתרו וג׳
אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין שני בניה ; צא בגין אשתך ואם אין בגין בניך
ויצא משה · כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה
כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא מי הוא
שראה אלו יוצאין ולא יצא · וישתחו וישק לו · איני
יודע מי השתחוה למי · כשהוא אומ׳ איש לרעהו
מי שהוא קרוי איש זה משה ; ויספר משה לחתנו ;
למשוך את לבו לקרבו לתורה · ואת כל התלאה ·
שעל הים ושל עמלק ; התלאה · למ״ד אלף הן יסוד
של תיבה · והת״ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו
לפרקים · וכן תרומה תקומה תנופה תנואה ; ויחד ·
וישמח יתרו · זהו פשוטו · ומדרש חדודין חדודין ; נעשה כל בשרו
ומיצר היה על איבוד מצרים והיינו האומרי׳ אינשי גיורא
עד עשרה דרי לא תבזה ארמאה באפי · על כל ה
הטובה · טובת המן והבאר והתורה ועל כולן אשר
הצילו מיד מצרים · עד עכשיו לא היה עבד
יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ;
ואלו יצאו ששים רבוא ; אשר הציל אתכם מיד
מצרים · אומה קשה ; ומיד פרעה · מלך קשה ;
מתחת יד מצרים · כתרג׳ · לשו׳ רידוי ומרות היד
שהיו מכבידים עליכם דשעבודא כל ·· היא ·
העבודה ; עתה ידעתי · מכירו הייתי לשעבר
ועכשיו ביותר ·· מכל האלהים · מלמד שהיה
מכיר בכל ע״ז שבעולם לא הניח ע״ז שלא עבדה ;
כי בדבר אשר זדו עליהם · כתרג׳ במיא דמוו ·
למידן והם נידונו במים · אשר זדו · אשר
הרשיעו · ורבותינו דרשו ויזד יעקב נזיד · בקדרה
שבשלו בה נתבשלו ; עולה · כמשמעה שהיא
עולה כליל · וזבחים · שלמים ; ויבא אהרן וג׳ ·

ומשה היכן היה והלא הוא אשר יצא לקראתו
וגרם לו כל הכבוד הזה · אלא שהיה עומד ומשמש
לפניהם ; לפני האלהים · מכאן שהנהנה
מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו
נהנה מזיו שכינה ; ויהי ממחרת · ממחרת
יום הכפורים היה ; כך שנינו בספרי ·· ומהו
ממחרת ; ממחרת רדתו מן ההר · ועל כרחך
אי אפשר · לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי
קודם מתן תורה אי אפשר לומ׳ והודעתי את חוקי
האלהים ואת תורותיו ומשנתנה תורה עד יום הכיפורי׳
לא היה שהות למשה לשפוט את העם · שהרי בשבע׳
עשר בתמוז ירד ושיבר את הלוחות ולמחרת עלה
בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכפורים ;
ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמרה עד שנה
שניה שהרי נאמ׳ כאן וישלח משה לחתנו · ומצינו
במסע הדגלים שאמ׳ לו משה נוסעים אנחנו אל המקו׳
וג׳ אל נא תעזוב אותנו · ואם זו קודם מתן תורה
משלחו והלך היכן מצינו שחזר · ואם תאמ׳
שם חובב נאמר ולא יתרו ובנו של יתרו היה · חובב
הוא יתרו שהרי כת׳ מבני חובב חותן משה ; וישב
משה וישב העם · יושב במלך וכולם עומדים
והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישר׳
והוכיחו על כך שנ׳ מדוע אתה יושב לבדך וכולם
נצבים · מן הבוקר עד הערב · אי אפשר לומ׳ כן ;
כל דיין ודיין שדן דין אמת לאמיתו מעלה עליו
הכת׳ כאילו עוסק בתורה כל היום וכאילו נעשה
שותף להק׳ במעשה בראשית שנ׳ בו ויהי ערב ויהי
בוקר יום אחד ;

בברייתא דר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הג׳ הגלילי מל״ב מידות התורה
נדרשת בגופה · מן לשון ומענו · ויעמד העם על משה מן הבקר עד
הערב · יכול כל היום היה דן · אם כן אימת התלמידים יושבין ללמוד
תורה אל׳ מן הבקר · ולא כל היום · ושיערו חכמים עד שש שעות ·
וכן הוא אומ׳ ירעם מן שמים ה׳ ועליון יתן קולו · יכול שהרעם
נשמע ואחר קולות ; ת״ל מן שמים · מיעט · ומלמד מאין הרעם
נשמע אלא מן הפרכים שצריך לה · וכן הוא אומ׳ ירעם אל בקולות
נפלאות · במקום שהוא צריך להרעים ·· · תוספת

כי יהיה כמו כי בא · לשון הווה · למיתבע אולפן ·
לשאול תלמוד מפי הגבורה ; כי יהיה להם דבר ·
כל מי שיש לו הדבר אלי ; ויאמר חתן משה ··
דרך כבוד קוראהו הכת׳ חותנו של מלך ; נבל תבל · כתרג׳
ולשונו לשון כמושה פלישטריא בל׳ כמו העלה על
שהוא כמוש על ידי חומה ועל ידי קרה וכחשו ונלאה ;
גם אתה לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים · כי כבד

ממך יכובדו רב יותר מכחך ׃ איעצך ויהי אלהים
עמך בעצה ׳ אמ׳ לו צא המלך בגבורה ׃ היה
אתה לעם מול האלהים ׳ שליח ומליץ בינותם
למקום ושואל משפטים מאתו ׳ את הדברים ׳
דברי ריבותם ׃ ואתה תחזה ׳ ברוח הקודש
שעליך ׳ תחזה ׳ לשו׳ חיזיון ונבואה ׃ אנשי
חיל ׳ עשירים שאינם צריכים להחניף ׃ ולהכיר
פנים ׃ אנשי אמת ׳ אילו בעלי אבטחה ׃ שהם
כדי לסמוך על דבריהם מתוך ידי כן יהיו דבריהם
נשמעין ׳ שונאי בצע ׳ ששונאים ממונם בדין ׃
כי ההיין דאמ׳ כל דיינא דמפקי ממונא מאוניה בדינא
לאו דיינא הוא ׳ שרי אלפים ׳ שש מאות
אלפים היו ׳ שרי חמשים ׳ שנים עשר אלף ׳ שרי
חמשים עשרות ׳ ששים אלף ׃ ושפטו ׳ וידונון ׃
לשון צווי ׳ והקל מעליך ׳ והדבר הזה להקל מעליך ׃
והקל אלייעני ׳ כמו והכבד את לבו ׳ והכות את
מואב השמן לב העם הזה ׳ לשון הווה ׃ וצוך
אלהים ויכלת עמוד ׳ המלך בגבורה אם מצוה אותך
לעשות כן תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל
עמוד ׳ וגם כל העם הזה ׳ אהרן נדב ואביהוא
ושבעים זקנים שעתה עמך ׳ ושפטו ׳ ודיינון ית
עמא ׳ יביאון ׳ מייתן ׳ ישפוטו הם ׳ כמו ישפטו ׳
וכן לא תעבורי ׳ כמו לא תעבורי מזה ׳ ותרגם
דיינין אינון ׳ מקראות הנלווים לשון צווי לכך
אתורגם וידונון ׳ ידונון ומקראות הללו לשון
עשייה ׃ וילך לו אל ארצו ׳ לגייר את בני
משפחתו ׃ בחדש השלישי ׳ וגו׳ ביום
הזה ׳ בראש חדש ׳ לא היה צריך לכתוב אלא
ביום ההוא ׳ מהו ביום הזה שיהיו לך דברי תורה
חדשים כאילו היום ניתנה ׃

בפסיקתא בענין מתן תורה בחדש השלישי לצאת בני ישר׳
ממצרים ביום הזה באו מדבר סיני ׳ למה הזכיר יציאת מצרי׳
אמ׳ ר׳ לוי משל לבן מלכים שעמד מחליו והיה לו להמם לפי רגעו
ילך לו לאסכולי כך בחדש השלישי לצאת בני ישר׳ ממצרים ׃
ועמד ישר׳ שהוא בן המלך מחולי השיעבוד ביום ההוא באו
למדבר סיני ללמוד תורה ׳ פי׳ הערוך אס כולי מקום שלומדי׳
בו הנערים ובלע׳ אשכולא ׳׳ עוד בפסיקת׳ בענין מתן
תורה משל למלך שהיה משיא את בתו והיה לו אונגנין ישנה
אמ׳ המלך אם אני ממתין עד שאני עושה אונגנין חדשה
הריני את שמחת בתי ׳ מה עשה נתעצה ומירקה ונתנה
לה ׳ פי׳ הערוך אונגנין כלי חשוב ט׳
שמשתמש בה בת המלך ׳׳
תוספת ׳׳

ויסעו מרפידים ׳ מה ת״ל לחזור ולפרש מהיכן
נסעו והלא כבר כת׳ שברפידים היו חונים בידוע
שמשם נסעו ׳ אלא להקיש נסיעתן מרפידים
לביאתן למדבר סיני מה ביאתן בסיני בתשובה
אף נסיעתן מרפידים בתשובה ׳ ויחן שם ׳ כאיש
אחד ׳ בלב אחד ׳ אבל שאר החנות בתרעומות
ובמחלוקת ׳ נגד ההר ׳ למזרחו ׳ וכל מקום שאתה
מוצא נגד פנים למזרח ׃ ומשה עלה ׳ ביום
השיני ׳ וכל עלייותו בהשכמה היו שנ׳ וישכם משה
בבקר ׳ כה תאמר ׳ בלשון הזה בסדר הזה ׃
לבית יעקב ׳ אילו הנשים ׳ תאמר להם בלשון רכה ׃
ותגיד לבני ישר׳ ׳ עונשים ודקדוקים פרש להם
לזכרים דברים קשים כגידים ׳׳ אתם
ראיתם ׳ ולא מסורת דברים היא בידכם ׳ אשר
עשיתי במצרים ׳ על כמה עבירות היו חייבים
לי קודם לכן שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא
על ידכם ׳ ואשא אתכם זה יום שבאו רעמסס שהיו
ישר׳ מפוזרין בכל ארץ גושן ובשעה קלה כשבאו
כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כולם לרעמסס ׳׳
ואונקלוס תירג׳ ואנשא ׳ כמו ואסיע אתכם ׳ ואט׳
ואטלית יתכון ׳ תיקן את הדיבור דרך כבוד למעלה ׃
על כנפי נשרים ׳ כנשר הנושא גוזליו על כנפיו ש
שכל שאר עופות נותנין בניהם בין רגליהם לפי
שמתייראין מן עוף אחר שפורח על גביהן ׳ אבל
הנשר אינו מתיירא אלא מן האדם שמא יזרוק
בו חץ ׳ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו
על כנפיו אמ׳ מוטב יכנס בי החץ ולא בבני ׃
אף אני עשיתי כן ׳ ויסע מלאך האלהים ההולך
וגו׳ ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישר׳ וגו׳
והיו מצריים מזרקים חצים ובליסטראות
והענן מקבלם ׃ ואביא אתכם אלי ׳ כתרג׳ ׃
ועתה אם עתה תקבלו עליכם יערב עליכם מכאן
ואילך שכל התחלות קשות ׳ ושמרתם את בריתי ׳
שאכרות עמכם על שמירת התורה ׃ סגולה ׳׳
אוצר חביב ׳ כמו וסגולת מלכים ׳ כלי יקר ואבנים
טובות שהמלכים גונזין כך אתם לי סגולה מכל
האומות ׳ ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי
אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חיבתכם
ניכרת ׳ כי לי כל הארץ ׳ והם בעיני ולפני לכלום ׃
ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ׳ שרים ׃
כמה דאת׳ ובני דוד כהנים היו ׳ אלה הדברים ׳ לא
פחות ולא יותר ׃ וישב משה את דברי
העם וגו׳ ׳ ביום המחרת ׳ שהוא שלישי שהרי

בתשובה זו · וכי היה צריך משה להשיב אלא בא
הכת׳ ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמ׳ הואיל ויודע
לפני מי ששלחני ואינו צריך להשיב: בעב הענן:
במעבה הענן · וזהו ערפל · וגם בך · גם בנביאים
אחריך · ויגד משה · ביום המחרת שהוא רביעי
לחדש · את דברי העם · תשובה על דבר זה · כבר
שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה
לשומע מפי שליח כשומע מפי המלך רצוננו
לראות את מלכינו: וקדשתם · וזמנתם · שיכינו
עצמם היום ומחר: והיו נכונים מאשה ליום השלישי
שהוא ששי בחדש ובחמישי בנה משה מזבח תחת
ההר ושתים עשרה מצבה כל ענין האמור בפרשת
אלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה:
לעיני כל העם · מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו
כולם: והגבלת · קבע להם תחומין לסימן שלא
יקרבו מן הגבול והלאה · לאמר · הגבול אומ׳ להם
השמרו מעלות מכאן ולהלן · ואתה הזהירם על
כך · ונגוע בקצהו · אפילו בקצהו: ירה יירה:
מכאן לנסקלין שהן נדחין למטה מבית הסקילה
שהיה גבוה שתי קומות · ירה ישלך למטה
לארץ כמו ירה בים: במשוך היובל · כשימשוך
היובל קול ארוך הוא סימן סילוק השכינה והפסקת
הקול · וכיון שיסתלק הן רשאין לעלות · היובל
הוא שופר האיל שכן בערביא קורין לדיכרא יובלא
ושופר של אילו של יצחק היה: מן ההר אל העם:
מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר
אל העם: היו נכונים לשלשת ימים · לסוף שלשת
ימים · הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד
מדעתו כדברי ר׳ יוסי ולדברי האומ׳ בששה בחדש
נתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולש׳
ולשלשת ימים · כמו ליום השלישי · אל תגשו אל
אשה · כל שלשת ימים הללו כדי שיהו הנשים
טובלות ליום השלישי ויהיו טהורות לקבל תורה
התורה שאם ישמשו תוך שלשה שמא תפלוט
האשה שכבת זרע לאחר טבילה ותחזור ותטמא
אבל משהתה שלשה ימים כבר הזרע מסריח
ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת:
בהיות הבקר · מלמד שהקדים על ידם מה
שאין כן בבשר ודם שיהא הרב ממתין את
התלמיד · וכן מצינו ביחזקאל קום צא אל הבקעה
וגו׳ ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה׳
עומד: לקראת האלהים · מגיד שהיתה שכינה

מוצאה לקראתן כחתן היוצא לקראת כלה: וזהו
שנאמ׳ ה׳ מסיני בא ולא נאמ׳ ה׳ לסיני בא · בתחתית
ההר · לפי פשוטו ברגלי ההר · ומדרשו שנתלש ההר
ממקומו ונכפה עליהם כגיגית: עשן כולו · אין עשן
זה שם דבר שהרי נקודת השין פתח · אלא לשון פעל:
כמו אָמַר שָׁמַר שָׁמַע ולכך תרג׳ תנן כוליה ולא תירגמו
תננא כוליה · וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני
שם דבר: כעשן הכבשן · יכול ככבשן זה ולא יותר ·
ת״ל בוער באש עד לב השמים ומה ת״ל ככבשן · לשבר
את האוזן כפי מה שיכולה היא לשמוע נותן
לבריות סימן הניכר להם · כיוצא בו כאריה ישאג:
וכי מי נותן כח לארייה הלא הוא והכת׳ מושלו כאריה ·
אלא הרי אנו מכנים ומדמין אותו מבריותיו כדי
לשבר את האוזן לפי מה שיכולה לשמוע · כיוצא
בדבר וקולו קול כמים רבים · וכי מי נתן קול למים
הלא הוא ואתה מכנה קולו למים · אלא לשבר
את האוזן: כבשן · חפירה בקרקע ששורפין בו
סיד: הולך וחזק מאד · מנהג הדיוט כל זמן שהוא
מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן
הולך וחזק מאד · ולמה הוצרך לכתוב כך מתחלה:
לשבר אזניהם מה שיכולות לשמוע: משה
ידבר · כשהיה משה מדבר ומשמיע הדיברות
לישר׳ שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא
יהיה לך · והקב׳ מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר
ונשמע: יעננו בקול · יעננו על דבר הקול · כמו אשר
יענה באש · וכן ויענה את השמים · וכן והן
יענו את האדמה: כמ׳ אשר יענה באש · על דבר האש להורידו:
וירד ה׳ על הר סיני · יכול ירד עליו · ת״ל כי מן השמים
דברתי עמכם · אם כן מהו וירד · מלמד שהרכין ש׳
שמים העליונים והתחתונים והציען על גבי ההר
כמצע על גבי מטה וירד כסא הכבוד עליהם
וזהו של׳ ויט שמים וירד: העד בעם · התרה
בהם שלא לעלות בהר · פן יהרסו וג׳ · שלא יהרסו
את מצבם על ידי שתאוותם אל ה׳ לראות ויתקרבו
לצד ההר: ונפל ממנו רב · כל מה שיפול ממנו
ואפילו הוא יחידי אחד חשוב לפני רב · פן יהרסו ·
כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף המפרדים
ממצב אנשים הורסים את המצב: וגם
הכהנים · אף הבכורות שהעבודה בהם · הנגשים
אל ה׳ · להקריב קרבנות אף הן לא יסמכו על חש׳
חשיבותם לעלות · התיצבו · יהיו מזומנים לעלות
בהר להתיצב על עמדם: פן יפרוץ · לשון פריצה:

יהרג בהם ויעשה בהם פרצה: לא יוכל העם וגו' איני
צריך להעיד בהם שהרי מותרין הם ועומדים שלא
לעלות שאין להם רשות: לך רד העד בעם ·
פעם שנייה שמזרזין את האדם קודם מעשה
וחוזרין ומזרזין בשעת מעשה · ועלית אתה
ואהרן עמך והכהנים יכול אף הם עמו · ת"ל אתה ·
ולא אהרן · אמור מעתה מחיצה מחיצה לעצמו
ואהרן מחיצה לעצמו · כלו' משה יותר מאהרן
ואהרן מן הכהנים והעם כל עיקר אל יהרסו ·
את מ' מצבם לעלות אל ה' פן יפרץ בם · אעפי
שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו · כן דרך
כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא סמוכה
במקף משתנה הניקוד לחטף קמץ: ויאמר
אלהים התריאה זו: וידבר אלהים · אין אלהים
אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן
אדם מקבל עליהן פורענות יכול אף עשרת הדברו'
כן · ת"ל וידבר אלהים · דיין ליפרע: את כל הדבר'
האלה · מלמד שאמ' הק' עשרת הדיברות בדיבור
אחד · מה שאי אפשר לאדם לומר כן · אם כן
מה ת"ל עוד ולא יהיה לך: שחזר ופירש כל דיבור
ודיבור בפני עצמו · לאמר · מלמד שהיו עונין
על הין הין ועל לאו לאו: אנכי ה' אלהיך אשר
הוצאתי אותך מארץ מצרים · כדי היא ההוציה
שתהיו משועבדים לו: ד"א לפי שנגלה כים כגיבור
מלחמה וכאן נגלה כזקן מלא רחמים שנ' ותחת
רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפנו הספיר
בשעת השיעבוד · וכעצם השמים לטוהר:
משנגאלו · אמ' הואיל ואני משתנה במראות
אל תאמרו שתי רשויות הן · אנכי הוא שהוצאתי
אתכם ואני נגליתי על הים: ד"א לפי שהן שומעין
קולות הרבה · שנ' ואת הקולות · קולות באים
מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו
רשויות הן הרבה · ולמה אומר בלשון יחיד אלהיך:
ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה
העגל · וזהו שאמ' למה ה' יחרה אפך · לא להם
ציויתה לא יהיה לך אלהים אחרים אלא לי לבדי:
מבית עבדים לו · או אינו אלא מבית עבדים שהיו
עבדים לעבדים מיד פרעה מלך מצרים · אמור
מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים:
לא יהיה לך · למה נאמ' לפי שנא' לא תעשה
לך אין לי אלא שלא יעשה · העשוי כבר מנין שלא
יקיים ת"ל לא יהיה · אלהים אחרים · שאינן

אלוהות אלא אחרים עשאום אלוהות עליהם:
ולא יתכן לפרש אלה' אחרים זולתי שגנאי
הוא כלפי מעלה לקרותם אלוהות אצלו · ד"א אלהי'
אחרים · שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם
ואינן עונים אותם ודומה כאילו הוא אחר שאינו מכירו
מכירו מעולם · כל זמן שאני קיים שלא תאמר
שלא נצטוו על ע"ז אלא אותו הדור: פסל · על
שם שנפסל · כל תמונת דבר אשר בשמים וגו':
אל קנא · מקנא ליפרע ואינו עובר על מידותו למחול
על עובדי ע"ז · כל לשון קנא אנפריינמנט בל' נותן ·
לב ליפרע: לשונאי: כתרגומ' כשאוחזין מעשה אבו'
אבותיהם: עושה חסד · שאדם עושה לשלם
שכר עד אלפיים דור · נמצאת מדה טובה יתירה על
מידת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה
דורות וזה לאלפים: לשוא · חנם להבל · ואיזה הוא
שבועת שוא · נשבע לשנות את הידוע על עמוד של
אבן שהוא של זהב: זכור ושמור בדיבור אחד
נאמרו · וכן מחלליה מות יומת · וביום השבת שני
כבשים וג' · וכן לא תלבש שעטנז · גדילים תעשה
לך · וכן ערות אשת אחיך לא תגלה · יבמה יבא עליה
והוא שנ' אחת דבר אלהים שתים זו שמענו: זכור:
לשון פעול הוא · כמו אכול ושתה הלוך ובכה · וכן
פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם
נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת: ועשית
כל מלאכתך · כשתבא שבת יהי בעיניך כאילו
כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר המלאכה:
אתה ובנך ובתך · אילו קטנים · או אינו אלא
גדולים אמרת הרי כבר מוזהרים הם ולא בא אלא
להזהיר הגדולים על שביתת הקטנים: וזו היא
ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני
ששביתתו עליהם: וינח ביום השביעי ··
כביכול הכתוב מנחה לעצמו ללמד הימנו קל וחומ'
לאדם שמלאכתו בעמל ויגיעה שיהא נח ביום
השביעי · ברך ויקדשהו · ברכו במן לכופלו ·
כששי לחם משנה · וקידשו במן שלא היה
יורד בו: למען יאריכון ימיך · אם תכבד יאריך
יאריכון · ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון
הם נדרשים מכלל הין לאו ומכלל לאו הין ··
לא תנאף · אין ניאוף אלא באשת איש שנ' מות
יומת הנואף והנואפת · ואו' כן דרך אשה
מנאפת · ואו' האשה המנאפת תחת אישה
תקח זרים: לא תגנוב · בגונב נפשות

הפוך

הכותו

ואותו קלל ראוי לו: וכי יריבון אנשים. למה
נאמ' לפי שנ' עין תחת עין. לא למדנו אלא דמי איבר'
אבל שבת וריפוי לא [illegible] למדנו לכך
נאמרה פרשה זו: ונפל למשכב. ונפ' לבוטלן:
לחלי שמבטלו ממלאכתו: על משענתו. על בוריו
וכחו: ונקה המכה. וכי עלתה על לב שיהרג זה
שלא הרג. אלא למדך כאן שחובשין אותו עד
שנראה אם יתרפא זה אם לאו. וכן משמעו.
כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה
שעד עתה היה חבוש שעד שיקום זה לא נקה
המכה: רק שבתו. ביטול מלאכתו מחמת
החלי אם קיטע ידו ורגלו רואין את ביטול מל'
מלאכתו מחמת החלי כאילו הוא שומר קישואין
שהרי אף לאחר החלי אינו ראוי למלאכת יד
ורגל והוא ככר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו
שנ' יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא.
כתרג' ישלם שכר הרופא: וכי יכה איש את
עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכת' מדבר:
או אינו אלא בעברי. ת"ל כי כספו הוא. מה
כספו קנוי לו עולמית אף עבד קנוי לו עולמית.
והרי היה בכלל מכה איש ומת: אלא בא הכת'
והוציאו מן הכלל להיות נידון בדין יום או
יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת
פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכת' מדבר.
או אינו: הכת' בו כדי להמית ת"ל בישר' אבן
באבן יד אשר ימות בה הכהו. והלא דברים
ק"ו והומ' ומה ישראל חמור אינו חייב עליו אלא
אם כן הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר
שהוא כדי להמית בהכאה זו עבד הקל לא כל
שכן: נקם ינקם. מיתת סייף. וכן הוא אומר
חרב נוקמת נקמת נקם ברית. אך אם יום או
יומים יעמוד לא יוקם. אם על יום אחד פטור
על יומים לא כל שכן. אלא יום שהוא כיומים.
ואיזה זה. זה מעת לעת: לא יוקם כי כספו
הוא. הא אחר שהכהו אעפ"י ששהא מעת
לעת קודם שמת חייב: וכי ינצו אנשים.
זה עם זה. ונתכוון להכות את חבירו והכה
את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא דחיפה
והכאה. וכן הוא או' פן תגף. באבן רגלך. בטרם
יתנגפו רגליכם. ולאבן נגף: ולא יהיה אסון.
באשה. ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל:
שמין אותה כמה היתה יפה לימכר בשוק וכמה
היא יפה להעלות דמיה בשביל הריונה:

ענוש יענש. יגבו ממון ממנו כמו וענשו אותו
מאה כסף: כאשר ישית עליו בעל האשה. כשי'
כשיתבענו בבית דין להשית עליו עונש על כך.
ונתן המכה דמי הוולדות בפלילים. על פי הדיינים:
ואם אסון יהיה. באשה. ונתתה נפש תחת נפש:
רבותינו חולקין בדבר יש אומ' נפש ממש ויש אומ'
ממון. אבל לא נפש ממש שהתכוון להרוג את זה
והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו
שהיה נמכר בשוק: עין תחת עין. סימא את
עין חבירו נותן לו דמי עינו כמו שפחתו דמיו לימכר
בשוק וכן כולם ולא נטילת איבר ממש כמו שדרשו
רבותינו בפרק החובל: כויה תחת כויה. מכות
אש. ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת
דמים אלא עכשיו כגון כויה במסמר על צפורנו:
אומדין כמה אדם כיוצא בו רוצה ליטול להיות
מצטער על כך: פצע. היא מכה המוציאה דם
שפצע את בשרו נברדורא בל'. הכל לפי מה שהיא
אם יש בה פחת דמים נותן נזק. ואם נפל למשכב
נותן שבת וכושת וריפוי וצער. ומקרא זה יתר
הוא ולחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו
במקום נזק שאעפ"י שנתן לו דמי ידו אין פוטרין
אותו מן הצער. שלא תאמר הואיל וקנה ידו יש
עליו לחותכה. אלא אומרין אין לו לחותכה
בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו:
חבורה היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא
שמאדים בבשר כנגדו. ולשון חבורה טיי"ן בל' כמו ונמר
חבורותיו ותרג' משקופי. לשון חבטה בטחוריין בלע'
וכן שדפת קדים שקיפן קידום חבוטות ברוח. וכן על
המשקוף שהדלת נקיש עליו: את עין עבדו כנעני
אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו באמה
העברייה. לא תצא כצאת העבדים כנעניים בשן ועין
תחת עינו וכן בעשרים וארבעה ראשי איברים ידו
אצבעות ידים ורגלים ושתי אזנים והחוטם וראש
הגויה שהוא גיד הירוה ולמה נאמר שן ועין. שאם
נאמ' שן ולא נאמר עין הייתי אומ' אפיל' שן התינוק
שיש לה חליפין. לכך נאמ' עין. ואילו נאמ' עין ולא
נאמ' שן הייתי אומ' מה עין שנבראו עמו אף כל
שנבראו עמו והרי שן לא נבראו עמו לכך הוצרכו שן
ועין: וכי יגח שור. אחד שור ואחד כל בהמה
וחיה ועוף אלא שדיבר הכתוב בהווה: ולא יאכל
את בשרו ממשמע שנא' יסקל השור יודע אני שהוא
נבילה ונבילה אסורה באכילה. אלא מה ת"ל
ולא יאכל את בשרו. שאם שחטו לאחר שנגמר

רינו אסור בהנאה · בהנאה ממנין · ת״ל ובעל השור
נקי · כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו
ואין לו בהן הנאה של כלום · זהו מדרשו · ופשוטו
כמשמעו · לפי שנ׳ במועד בעליו יומת הוצרך לומר
בתם ובעל השור נקי · מתמו׳ שלשם · הרי שלש
נגחות · והועד בבעליו · לשון התראה בעדים
כמו העד העיד בנו האיש · והמית איש או אשה ;
לפי שנ׳ כי יגח · אין לי אלא שהמיתו בנגיחה המיתו
בנשיכה דחיפה בעיטה מניין ת״ל והמית · וגם בעליו
יומת · בידי שמים · יכול בידי אדם ת״ל מות יומת
המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה
הורגו על רציחת שורו · אם כופר יושת עליו :
אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף
תלוה את עמי · אם תקריב מנחת בכורים · לשון
אשר · אשר זה משפטו שיושיתו עליו בית דין כ׳
כופר · ונתן פדיון נפשו · דמי ניזק דברי ר׳ ישמעאל ;
ר׳ עקיבא אומ׳ דמי מזיק ; או בן יגח · בן שהוא קטן ·
או בת שהיא קטנה · לפי שנ׳ והמית איש או אשה ·
יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת״ל או בן יגח
לחייב על הקטנ׳ כגדולים ; אם עבד או
אמה · כנענים · שלשים שקלים יתן · גזירת
הכת׳ היא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו
שוה אלא דינר · והשקל משקל ארבע[...] זהובי׳
שהן חצי אונקיא למשקל הישר של קולוניא ·
וכי יפתח איש בור · שהיה מכוסה וגלהו · או
כי יכרה · למה נאמ׳ אם על פתיחה חייב על כריה
לא כל שכן · אלא להביא כורה אחר כורה שחייב ;
ולא יכסנו · הא אם כסהו · פטור · ובחופר ברשו׳
הרבים הכת׳ מדבר · שור או חמור · הוא הדין לכל
בהמה וחיה שבכל מקום אנו לומדים שור שור
משבת · שנ׳ למען ינוח שורך וחמורך מה להלן
כל בהמה וחיה כשור אף כאן כל בהמה וחייה
כשור · ולא נאמ׳ שור וחמור אלא לומר היזקו
שור ולא אדם · חמור ולא כלים · בעל הבור ;
בעל התקלה אעפ״י שאין התקלה הבור שלו
שעשאו ברשות הרבים עשאו הכת׳ בעליו
להתחייב בנזקיו ; כסף ישיב לבעליו · ישיב ;
לרבות שוה כסף ואפילו סובין · והמת יהיה
לו · לניזק · ושמין את הנבלה בדמים ונוטלה
ומשלים לו המזיק עליה תשלומי נזקו · וכי
יגוף · ידחף · בין בקרניו בין בגופו בין ברגליו ·
בין שנשכו בשנו כולם בכלל נגיפה הן · שאין
נגיפה אלא לשון מכה ; שור איש · שור של

איש · ומכרו את השור החי וגו׳ · בשוין הכת׳
מדבר · שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתי׳
בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי
המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד
מפסיד חצי הנזק שהזיקה המיתה · למדנו
שהתם משלם חצי נזק · שמן השוין אתה
לומד לשאינן שוין שדין התם לשלם חצי נזק
לא פחות ולא יותר או יכול אף כשאינן שוין
בדמיהן כשהן חיין דבר הכת׳ יחצו את שניהם ;
אם אומרת כן פעמים שמזיק משתכר הרבה
יותר מכדי נזקו כשנבלה שוה לימכר לגוים
הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר
הכת׳ שיהא המזיק נשכר · או פעמים שהניזק
נוטל הרבה יותר מכדי נזק שלם שחצי דמי שור
המזיק שוה יותר מכל דמי שור הנזק ואם
אמרת כן הרי תם חמור מן המועד על כרחך
לא דיבר הכת׳ אלא בשוין ולימדך שהתם משלם
חצי נזק ומן השוין תלמד לשאינן שוין שמשתל׳
חצי נזקו שישומו את הנבלה ומה שפחתו דמיו
בשביל המיתה יטול חצי הפחת והולך ולמה
אומר הכת׳ בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ·
ללמדך שאין התם משלם אלא מגופו · ואם
נגח ומת אין נזק נוטל אלא נבלה ואם
אינה מגעת לחצי נזקו מפסיד · או שור שוה
חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור
שאין מתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן
העלייה · או נודע · או לא היה תם · אלא
נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול ומשלשום
הרי שלש נגיחות · שלם ישלם · שור תחת השור ;
נזק שלם · והמת יהיה לו · לנזק · שמין את
הנבלה · ועליו ישלים המזיק עד שישתלם כל
נזקו · חמשה בקר · רבן יוחנן בן זכאי אומ׳ חס
המקום על כבודן של בריות · שור שהולך ברגליו
לא נתבזה בו הגנב לנשאו על כתיפו משלם
חמשה · שה שנשאו על כתיפו אינו משלם
כי אם ארבעה · תחת השור ותחת השה · שנין
הכת׳ לומר לך · שאין מידת תשלומי ארבעה
וחמשה נוהגת אלא בשור ושה בלבד · אם
במחתרת · כשהיה חותר את הבית ימצא הגנב
והוכה ומת אין לו דמים · אין זו רציחה ·
הרי הוא כמת מעיקרו כאן לימדתך תורה אם בא
להורגך השכם להורגו וזה להרגך בא שהרי יודע
הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו

הכתו' מדבר ; לא תגנבו · בגונב ממון · או אינו זה
בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר
למד מעניינו · לא תרצח לא תנאף · מיתות בית
דין כמו גונב נפש · ולא תגנבו · בגונב ממון · מעניין
לא תכחשו ולא תשקרו שאינן מיתות בית דין ··
וכל העם רואין · מלמד שלא היה בהם אחד
סומא · ומניין שלא היה בהם אלם · ת"ל ויענו כל
העם · ומניין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמ' ;
רואים את הקולות · רואים את הנשמע שאי
איפשר לראות במקום אחר · את הקולות · היוצאי'
מפי הק' · וינעו · אין נוע אלא זיע · ויעמדו מרחוק ·
שהיו נרתעים לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך
מחנהם ומלאכי השרת באים ומסייעין אותם
להחזירם · שנ' מלאכי צבאות ידודון ידודון ··
לבעבור נסות אתכם · לגדל אתכם בעולם שיצא לכם
שם באומות שהק' נגלה עליכם · נסות לשון הרמה
וגדולה · כמו הרימו נס · הרים נסו · כנס על הגבעה ·
שהוא זקוף · ובעבור תהיה יראתו על ידי שראיתם
אותו יראוי ומאויים תדעו כי אין זולתו ותיראו
מפניו ; נגש אל הערפל · לפנים משלש מחיצות · חשך ·
וענן וערפל · ערפל הוא עב הענן שאמ' לו הנה
אנכי בא אליך בעב הענן ; כה תאמר · בלשון הזה ;
אתם ראיתם · יש הפרש בין מה שאדם רואה
למה שאחרים משיחין לו שמה שאחרים משיחין
לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין · כי מן השמים
דברתי · וכת' אחר אומ' וירד יי' על הר סיני · בא
הכת' והכריע ביניהם · מן השמים השמיעך את
קולו ועל הארץ הראך את אשו · כבודו על השמי'
ואשו וגבורתו על הארץ · ד"א הרכין שמים ושמי
השמים והציען על ההר וכן הוא אומ' ויט שמים
וירד ; לא תעשון אתי · לא תעשון דמות שמשי
המשמשין לפני במרום · אלהי כסף · אתי אלהי
כסף בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד
אתי שלא יהו של כסף שאם שינתם לעשותם
של כסף הרי הן לפני כאלהות · ואלהי זהב ;
בא להזהיר שלא יוסיף על שנים שאם עשיתה
ארבעה הרי הן לפני כאלהי זהב · לא תעשו לכם ·
שלא תאמ' הריני עושה כבתי כנסיות ובבתי מד'
מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים · לכך
נאמ' לא תעשון לכם · · מזבח אדמה · מחובר
באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי
כפים · ד"א שהיה ממלא את מזבח הנחשת אדמה

בשעת חנייתן · תעשה לי · שתהא תחילת
לשמי · וזבחת עליו · אצלו · כמו ועליו מטה מנשה ·
או אינו אלא עליו ממש · ת"ל והבשר והדם · הבשר
והדם על מזבח יי' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח ·
את עלותיך ואת שלמיך · אשר מצאנך ומבקרך ;
את צאנך ואת בקרך פירוש ואת עלותיך
ואת שלמיך · בכל המקום אשר אזכיר את שמי ;
אשר אתן לך רשות להזכיר את שמי · שם המפורש
שלי · שם אבא אליך · אשרה את שכינתי עליך
וברכתיך · מכאן אתה למד שלא נתנה רשות להזכיר
שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם
וזהו בית הבחירה שם נתן רשות להזכיר שם
המפורש בנשיאות כפים לברך את העם ;
ואם מזבח אבנים · ר' ישמעאל אומ' כל אם ואם שב'
שבתורה רשות חוץ משלשה · אם מזבח אבנים ;
הרי אם משמש בלשון כאשר · וכאשר תעשה
לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה
עליך לעשות מזבח אבנים שנ' אבנים שלמות
תבנה · אם כסף תלוה את עמי · חובה הוא שנ'
העבט תעביטנו · ואף הוא משמש בלשון כאשר ;
וכן אם תקריב מנחת ביכורים · זו מנחת העומר
שהיא חובה · ועל כרחיך אין אם אם הללו תלויין
אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשין · גזית ;
לשון גזיזה · שפוסלן ומסתתן בברזל · כי חרבך
הנפת עליה · הרי כי משמש בלשון פן · שהוא
דילמא · פן תניף חרבך עליה · ותחלליה ; הא למדת
שאם הנפת חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו
של אדם ואין זה כדאי שיונף המקצר על המאריך ·
ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישר' לאביהם
שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל · והרי
דברים קל וחומר ומה אבנים שאינם רואות
ושומעות ולא מדברות על ידי שמטילו' שלום
אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום
בין איש לאשתו בין אדם לחבירו לא כל שכן ·
שלא תבא עליו פורענות ; לא תעלה במעלות
על מזבחי · כשאתה בונה כבש למזבח לא תעש'
תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בל' אלא חלק
[illegible] ומשופע · אשר לא תגלה ערותך · שעל ידי
המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך · ואעפ"י
שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כת' ועשה להם
מכנסי בד · מכל הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי
ערוה הוא ואתה נוהג בהן מנהג בזיון ; והרי דברים

קל וחומ׳ · ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפ׳
להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהן
צורך לא תנהג בהן מנהג בזיון · חבירך
שהוא כדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת
אחת כמה וכמה ··

השלמת · תוספת מהר״ר משה מפריש ·· ·

בענין ויאמר אליו ה׳ לך רד ועלית אתה
ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו לעלות · למה שנה הכ׳ ואת
הלא כבר הזהיר בעם השמרו לכם עלות בהם בהר · וגם במקום
אחר ויאמר ה׳ אל משה רד העד בעם וגו׳ וגם הכהנים הנגשים וגו׳ ·
אלא אהרן היה בכלל האזהרות כמו שאר הכהנים · וכשאמ׳ הק׳
באחרונה ועלית אתה ואהרן את׳ כסבורים אהרן הכהנים שיהיה
להם רשות לעלות מקצת ההר עם משה כמו שהרשתי לאהרן ·
לכך נאמ׳ ועלית אתה ואהרן עמך אבל הכהנים והעם אל יהרסו
לעלות כלל ·· פי׳ העלך ·· כתשובת רב שר שלום משמי
רב יהודאי גאון הנשכב בעשרת הדיברות אין הפרה שלוחה
בלמדית ·· מזבח נבזין להאריך ימין של אדם ·· וגמ׳
וגימטריין הוא · מ׳ מחילה ז׳ זכות ב׳ ברכה · ח׳ חיים ·· ·

השלמת וישמע יתרו מיסוד רבנו שלמה ··
וזה מיסוד רבנו שמואל ··

אשר עשה אלהים למשה · שלא
הזיקו פרעה וכשיגדלו הק׳ בעיני פרעה ועבדיו ·
ועשה לישר׳ נסים על ידו ·· אחר שלוחיה ·
לאחר שהחזירה ושילחה משה ממצרים · שלא
ראינו עד עכשיו שהחזירם לבית אביו · ויש
מפרשים ואחריכן · שלח לה גרושתה · כת׳ כרכת
אותה שלוחים לבת פרעה · ונראה הוא פשט ··
שלא מצינו מקראות בענין זה אלא קודם מו
שמשלח יתרו לה ולבנה במדבר היה לו לכתוב
למעלה אחרי פרשת דמים למולות ואחר כך חזר
משה ושילחה אצל אביה לה ולבנה דוגמ׳ דר
וחם הוא אבי כנען · אחר שילוחיה · כמו אחר
תנוחה · וכמו שפירשתי אחר מוחד בספק · קדמו
שרים אחר נגנים · ויאמר שלח יתרו אל משה
אני חתנך יתרו · התלאה אשר מצאתם בדרך ·
רדיפת פרעה · מים ומן ובשר שנתן להם הק׳ ·
ויחד · מגזרת חדה עוז וחדוה כמו בדין כל ·
תיבות של כנ׳ כפת שמגזרת חטופי למ׳ פעל
שוקפם דגשים · מן בכה ויבך · מן פתה · ויפת
בסתר לבי · יפת אלהים ליפת · אל תוסף על ·
דבריו · מן שבה · וישב · אשר הציל אתכם · משה
ואהרן מיד מצרים ומיד פרעה ואת העם משוע׳

משיעבוד מצרים ·· מכל האלהים · כי אין בהם
כח לנקום צרת מאמיניהם · כי בדבר · כלומ׳ כי
על כל דבר אשר זדו מצרים עליהם נתגלו ·
בהם · זהו עיקר פשוטו ·· ויבא אהרן
וכל זקני ישר׳ לאכול לחם עם חתן משה · לכבוד
יתרו כיון ומשה לא הוצרך להזכיר כי האוהל שלו
הוא · לשפוט את העם · ואפי׳ אם בא יתרו קודם
מתן תורה דיני ממונות היה להם מעולם אף כי
אמרו רבותינו כי במרה נתנו להם דינים כדכת׳
שם שם לו חק ומשפט · ומאין הדברים שאחר
מתן תורה באו · כת׳ כאן כאשר הוא חונה שם
הר האלהים · ולפניו הוא אומ׳ בחדש השלישי
לצאת בני ישר׳ ממצרים ביום הזה באו מדבר
סיני · ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני
סיני ויחן שם ישר׳ נגד ההר נראות פרשת רפידי׳
וחניית ההר קדומה לפרשת זו אבל שלא להפסיק
להפסיק פרשיות של מצות הקדים לפרשת יתרו ·
מן הבקר ועד הערב · לפי שהוא לבדו שופט
את כל העם ואין לו מסייעים · מדוע אתה יושב
לבדך · ולפיכך כל העם נצב עליך מן הבקר ועד
הערב · כי יבא אלי העם לדרוש אלהים · כלומר
אני לבדי צריך לשאול אל אלהים ואין בהם רגיל
לדבר אל אלהים כי אם אני לבדי ·· נבל תבל ··
כמו ונבלה שם שפתם · אשר לא ישמעו איש ·
את שפת רעהו · לשון שלך מתבלבלת להשיב
לכמה בני אדם יחד וגם הם מתבלבלים לשומע
זה צועק וזה צועק ואין לך כח להשיב לכולם
כסדר זה אחר זה · ויהי אלהים עמך · כלומר
ויכולת עמוד · היה אתה לעם מול האלהים ·
לאותם דינים שצריך לדרוש אלהים אתה תשמע
מה יש׳ יאמר לך הק׳ והזהרת אותם · וזהו הדבר
הקשה יביאון אליך · אבל שאר דינים הנדעים
בכל לחכמים אשר שומעים עליהם ישפטו הם והקל
מעליך · אנשי חיל · אנשי ממון וגבורה שלא
יגורו מפני איש · שונאי · שונאי בצע · שוחד
וגזל קרוי בצע בכל מקום הוי בוצע בצע רע
לביתו · מה בצע כי נהרג · מה שכר · כי יבצע
כי ישל אלוה נפשו · כל הדבר הגדול · לדרוש ·
אלהים · לדרוש אלהים · ועניין אלהים · כשיצטרך
אלה לשופטים ויכולת עמוד על ידי מסייעך ·
וגם כל העם הזה הנצב עליך מן הבקר ועד הע׳
הערב יבא מהרה איש איש אל ביתו בשלום ·

ישפטו הם · כמו לא תעבורי מזה · בכמה מקומו׳
או · במקום או ; עד ההר · הטכר למעלה
תעבדון את האלהים על ההר הזה · על כנפי נשרים ;
שהעברתי אתכם את הים כיבשה כנשרים
שעוברים אויר דרך פריחה · וגם שלא הודק׳תם
ברכות כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ; ואביא
אתכם אלי · להיות אני לכם לאלהים · כי לי כל
הארץ · וכל העמים שלי ולא בחרתי כי אם אתכם
לברכם ; ממלכת כהנים · שרים · כמו ובני דוד
כהנים היו · וישב משה את דברי העם אל
ה' למחר · כמו שמפרש והולך ויאמר ה' אל משה
הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו׳ אח ומר ויגד
משה את דברי העם אל ה' זהו וישב משה
וגו׳ כולל ואחר כך מפרש · כך אמ׳ לו משה להק׳ כבר
מאתמול קיבלו עליהם לעשות מה שתצ׳ שתעשה ;
וכמוהו ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העולה
ובתוך כך ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא וגו׳
ותצא אש מלפני ה' מיצא נדב ואביהוא לפני
מזבח הזהב שבהיכל כהקריבם עליו אש זרה
ושרפם ויצא לחוץ ואכל את העולה על מזבח
הנחושת שבעזרה חוץ להיכל · וכן בספר
שופטים בפרשת מיכה וישב את אלף ומאה הכסף
לאמו ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה'
וגו׳ וישב את הכסף לאמו · בתחילה אומר הפסוק
וישב את הכסף לאמו ומפרש אחרי כן כיצד ·
ותאמר אליו וגו׳ וישב את הכסף לאמו ; בעב
הענן · עב וחושך שלא להסתכל בשכינה · וקדשתם ·
לשון הזמנה כמו התקדשו למחר ואכלתם בשר ;
ירד ה' לעיני כל העם · יש לומר ויאמר ה' של תחילת
הפסוק · על ידי מלאך · לכן ירד ה' ולא הק׳ בעצמו
מדלא כת׳ ארד כמו שפירשתי וה' המטיר על
על סדום וגו׳ מאת ה' מן השמים · וגם בהגדה
ראשון שבפסוק גבריאל · והשני הק׳ ; והגבלת ·
הראה להם ועשה להם סימני גבול עד היכן יכולין
ליקרב ; לא תגע בו יד · הנוגע בהר שאמרתי
מות יומת · מרחוק ימיתוהו שלא יקרבו אל הר
להמיתו ויתחייבו אף הם מיתה · לכן לא תגע
בו יד להמיתו אלא ירוהו בחיצים מרחוק או
ישליכו עליו אבנים לסקלו · במשוך היובל ··
כהסתלק שכינה ויפסקו קול השופרות והלפידים ;
עשן כולו · העין קמץ והשין פתח כי לשון
פעל הוא · העשין כולו · אבל עשן שהוא שם

דבר כולו קמץ · אבל עשן שהוא · כעשן פומייה
כל ואילו היה שם דבר · היה לומר כעשן הכבשן ·
כאשר יאמר מן דבר · דבר השמיעה · מן בקר ;
בקר זבח השלמ׳ כן יאמר מן הבית ואלא עשן ;
עשן הכבשן כשהוא רבוק ; משה ידבר אל הק׳
ואין קולו נשמע לשום אדם אלא להק׳ · אבל הק׳
יעננו למשה בקול גדול בשביל קול השופר שהולך
וחזק מאד וצריך שיהיה קולו של הק׳ נוצח קול
השופר להשמיע למשה · פן יהרסו · מהעבר
להתקרב ולראות · הכהנים · הבכורות · יתקדשו ·
במעמדם · ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם וגו׳ ·
המפרש שכך אמ׳ משה כבר אמרת לנו זה שלשה
ימים והגבלת את ההר השמרו לכם עלו בהר ולמה
אתה צריך לומר לי עכשיו פעם שנייה עשו״ה הוא
כידו · שהרי הזהרן לאדם כשעת מעשה אף לומר
שהזהירו קודם מעשה · שמזהירין לאדם פעם
שנייה כשעת מעשה לומר עתה הגיע הזמן ע׳
לעשות מה שאמרתי · ועוד פסוק של שחור
ויאמר לו לך רד זה בא לחדש · אלא כך אמ׳ משה
להק׳ דרך שאילה וכן שאל לו ואתמול שלמגבד
אמרת לי שלא יוכל העם לעלות אל הר סיני כלו
כשהזהרת את העם על ידי בגבול בהגבלה אמרת
לי השמרו לכם עלות בהר ועכשיו אתה אומר
לי פן יהרסו אל ה' טואי אתה מוסיף שאפלו
להתקרב מעט כדי להסתכל ולראות אפילו רחוק
מן ההר אסור · והשיב לו הק׳ לך רד ועלית אתה
ואהרן עמך · והכהנים והעם אל יהרסו אל ה'
לעלות וגם עתה לא אמרתי לראות בלא עלייה
לא אמרתי לך ; ויאמר אליהם מעות הגבלה
מעכשיו · לא יהיה לך וגו׳ שאינו לבדי הוציאתך ;
לשנים · אם הבנים שניים · ועשה חסד לאלפים ;
לבנים · שלשים · רבעים חמשיים עשרה יב׳
מאות ואלפים בנים אלפים · הם אלף דור ; ולא
קשו קראי אחדרי לפי הפשט · כבון מדבר
בבנים ובני בנים ובני בני בנים וכל בנים דור
אחר ובני בניהם דור שני והבנים של דור אחרון
אחרון של אלף קרואים בנים בנים אלפים ··
אבל במשנה תורה שאינו מזכיר לא בנים
ולא שלשים ולא רבעים הוא וידעת כי ה' ·
אלהיך וגו׳ לאהביו ולשומרי מצותו לאלף דור
ופתו אלף הוא בנים אלפים ·· לא תשא וגו׳
כל זה מכבודו של הק׳ וגם עוזרת שבת שאחריו ;

וגם כיבוד אב ואם שהוקש ככבוד לכבוד של מקום
כדכת' כבד את ה' מהונך ·· זכור את יום
השבת · כל זכירה עונה על ימים שעברו · כמו
זכור ימות עולם וגו' · בהנחל עליון גוים · זכור את
היום הזה · לעולם · כי לא נעבר ביום הזה יצאתם
ממצרים · זכור אל תשכח את אשר הקצפת
את ה' אלהיך בחורב · זכור נא רחמיך ה' וחסדיך
כי מעולם המה · אף כאן זכור את יום השבת ז'
של ששת ימי בראשית כמו שמפרש והולך כי ששת
ימים עשה ה' וגו' כמו שכת' כאן : ולפיכך נכתב כאן
זכור כדי לקדשו להיות שובת ממלאכה · על כן ברך
ה' את יום השבת כמו שפירשתי בבראשית · כי על
כן אשר ברך ה' את יום השבת · שכשהגיע יום
יום השבת כבר בלה הק' כל צורכי הבריות ומזונותם
ונמצא השבת מבורך מכל טוב ולכך ויקדשהו לא
לשבות בו לעולם כמו ששבת הק' שברא תחילה
תחילה את הכל ואחר כך שבת : לא תרצח · כל רצח
הריגה בחינם הוא בכל מקום · את ימות הרוצח ·
הרצחת וגם ירשת · צדק ילין בה ועתה מרצחים ·
אבל הריגה ומיתה יש בחינם כמו ויהרגהו דקין ·
ויש בדין כמו והרגת את האשה · וזה שכת' אשר
ירצח את רעהו בבלי דעת · לפי שמדבר בענין רוצח
במזיד לכך הוא אומ' ואם רציחה זו בבלי דעת
פטור ·· תשוקה לאנשים והודו לו ·
ואנשי שיש בספרים אני מוצאת ומחיה בלשון
לעין של לא תרצח הם לא דקדקו : רואים
את הקולות · הברד והאבנים · כדכת' קולות אלהים
וברד · ויאמרו אל משה · לאחר ששמעו ע'
עשרת הדברים · דבר אתה עמנו · ומאלמלא ש'
שאמרו כך יש לומר שהיה אומ' להם הק' כל המצות
מפיו · נסות · להוכיח אתכם · אלהי כסף ואלהי
זהב אפילו לזכרון שמים · לא תעשו שיש כהם
טוענים וכפורים שיש ממש · ואנשי שעוד
הק' לעשות כרובים של היורן לישיבתו עשו דוגמ'
דוגמת כרובי כסא של מעלה ולא להשתחוות להם :
מזבח אדמה תעשה לי · לפי שהאומות
עושים אשריהם על המזבחות כדכ' בגרשון
ואת האשרה אשר עליו תכרות · וכת' כזכר
בניהם מזבחותם ואשריהם וגו' · לא תטע לך
אשירה כל עץ אצל מזבח · לכך אומ' הק' ואפילו
אם תעשה לו מזבח לא תעשהו · אלא מאדמה
שאין נגלים צורים ועצים כי אם מלאכה

חלקה · ואף אם תרצה לעשות מזבח אבנים ··
אבנים שלימות תבנה את המזבח של ה' אלהיך ··
מזבח אבנים ולא תניף עליהם ברזל ככת' במשנה
תורה · ולא תבנה אתהן גזית · כי כשאתה אותן גזית
בכלי ברזל רגילין המסתתין לעשות בהם צורים
ועלמים כדכת' בישעיה גבי עלמים חרש ברזל מ'
מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו · יתארהו
בשרד · יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו :
לא תעלה במעלות · לפיכך עשוי של אכבש
משופע גבוהה עשר ואורכו של שלשים וגם מלח
משליכים עליו שלא יחליקו כהנים לעלותם בו :
חסלת ויִשמע יתרו ··
מיסור רבנו שמואל · וזה מיסור רבנו שלמה :

ואלה המשפטים ·· כל מקום שנ' אלה פסל
את הראשונים · ואלה מוסף על ענין ראשון · מה
הראשונים מסיני אף אלו מסיני · ולמה נסמכה
פרשת דינין לפרשת מזבח · לומר לך שתשים סנהדרי
אצל ... המזבח ... אשר תשים לפניהם :
אמ' הק' למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה
להם הפרק שנים ושלשה פעמים עד שתהא ס'
סדורה בפיהם במשנתה ולא אטריח את עצמי
להבינם טעמי דבר ופירושו לכך נאמ' אשר תשים
לפניהם כשולחן הערוך ומוכן לפני האדם לאכול :
לפניהם · ולא לפני גוים · ואפילו ידעת
בדין אחד שהגוים דנין אותו כדיני יש' אל תביאוהו
בערכאות שלהם שהמביא דיני יש' לפני הגוים
מחלל את השם ומייקר שם ע"ז להחשיבה שנ' כי
לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים · כשאויבינו פלילי
זהו עדות לעלוי יראתם : כי תקנה
עבד עברי · עבד שהוא עברי · או אינו אלא עבדו
של עברי · עבד כנעני שלקחת מישר' ועליו הוא אומ'
שש שנים יעבוד · ומה אני מקיים והתנחלתם
אותם · בלוקח מן הגוי אבל בלוקח מישר' · יצא
בשש · ת"ל כי ימכר אחיך העברי · וגו' לא אמרתי
אלא באחיך שנ' כן ועבדך שש שנים · כי תקנה :
מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו כמו שנ' ואם אין
לו ונמכר בגנבתו · או אינו אלא במוכר עצמו מפני
דוחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש · כשהוא
אומ' כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו אמור
ומה אני מקיים כי תקנה · בנמכר בבית דין ··
לחפשי · חירות : אם בגפו יבא · שלא היה נשוי

אשה כתוב אם בלחודוהי · ולשון בגפו בכנפו ;
שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו כנף
בגדו · בגפו יצא · מגיד שאם לא היה נשוי אשה
מתחילה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד
ממנה כנע׳ עבדים · ואם בעל אשה הוא · בעל אש׳
ישראלית · ויצאה אשתו עמו " וכי מי הכניסה שתצא ;
אלא מגיד הכת׳ שהקונה עבד עברי חייב במזונות
אשתו ובניו ;   ואם אדוניו יתן לו אשה · י
מ מכיון שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית
להוליד לו ממנה עבדים או אינו אלא בישראלית ;
ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה · הא אינו מדבר
אלא בכנענית שהרי העברייה יוצאה בשש ואפילו
לפני שש אם הביאה סימנין · שנ׳ אחיך העברי
או העברייה מקיש עברייה לעברי מה יוצא בשש ;
את אשתו · השפחה ; אל האלהים · לבית
דין · צריך שימלך במוכרין שמכרוהו לו · אל הדלת
או אל המזוזה · יכול שתהא המזוזה כשירה לרצוע
עליה · ת״ל ורצעת באזנו ובדלת · בדלת ולא במזוזה ·
אם כן מה ת״ל לומר מזוזה · אם [illegible]
ומה מזוזה [illegible]
[illegible] הקיש דלת למזוזה מה מזוזה
מעומד אף הדלת מעומד ; ורצע אדוניו את אזנו ;
הימנית · או אינו אלא שמאלית · ת״ל אוזן אוזן
לגזירה שוה · [illegible] הימנית ·
ר׳ ישמעאל [illegible] היה דורש מקרא כמין חומר מה
נשתנה דלת ומזוזה מכל הכלים שבבית · אמ׳ הק׳
דלת ומזוזה שהיו עדיי במצרים כשפסחתי על
המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי ישר׳ עבד׳
והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם · רבן
יוחנן בן זכאי היה דורש מקרא זה כמין חומר
מה נשתנה אוזן לרצוע מכל האיברים · אלא
כסיני לא תגנב והלך זה וגנב וגרם לימכר ואם מוכר עצמו
אוזן ששמעה כי לי בני ישר׳ עבדים והלך וקנה אדון לעצמו
תרקה " ·   פירש הערוך כמין חומר · פירש רב סעדיה
גאון יש גורסין חומר בה״א · ופירש כמין מעשיות כי כך
המעשה קרוי בלשון יוונית אני המורין וכי יפגשו זה את
זה יאמר לו בלשונו מאי המרך · כלו׳ מאי אגדתך ומה טיבך
ומה מעשיך ; וכן משרשן גבי שוטה · בפרק היה קורא
מנחתה כפני הלכה ותנייא אמ׳ להן רבן גמליאל סופרין [illegible]
השחו לי ואדרשנה כמין חומר כשם שמעשיה מעשה
בהמה כך קרבנה מיזל בהמה ; והוא כמין מעשיה · כדרך
שפעלה הוא · ויש מפרשים מרגלית וגורסין חומר בח׳ ;
תוספת ;   במרצע · אלו שמנו כל׳ · ועבדו

לעולם · עד היובל · או אינו אלא לעולם כמשמעו · ת״ל
ואיש אל משפחתו תשובו · מגיד שחמשים שנה
קרויים עולם · ולא שיהא עובדו כל חמשים אלא עד
היובל בין סמוך בין מופלג ·   וכי ימכר איש את
בתו לאמה · את בתו · בקטנה הכת׳ מדבר · יכול אפילו
הביאה סימנין · אמרת ק״ו ומה מוכרה כבר יוצאה בסימנין
שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר "   לא תצא
כצאת העבדים ; כיציאת עבדים כנענים שיוצאין
בשן ועין יכול זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת
שש · או עד היובל ת״ל שתביא סימנין יכול הקודם
קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או שינה · או
אינו אלא לא תצא כצאת העבדים עברים בשש
אל ויובל · ת״ל כי ימכר לך העברי או העברייה ·
והחו לא תצא כצאת העבדים · לא תצא בראשי
איברים כעבדים כנענים · יכול עבד עברי יוצא בראשי
איברים · ת״ל העברי או העברייה · מקיש עברי לעברייה
מה היא אינה יוצאה בשן ועין כמו שכ׳ לא תצא
כצאת העבדים כנענים · אף העברי אינו יוצא
בשן ועין אלא נותן דמי עינו ושינו ; אם רעה
בעיני אדוניה שלא נשאה חן בעיניו לכונסה "
אשר לא יעדה · שהיה לו ליעדה ולהכינה לו לאשה ·
וכסף קנייתה הוא כסף קידושיה · וכיון רמז לך
הכת׳ ביעוד · ורמז לך שאין צריכה קידושין אח׳
אחרים · והפדה · נותן לה מקום להפדות ולצאת
[illegible] זו הוא מסייע בפדיונה · ומהו שנותן
לה [illegible] גרע פדיונה כמספר השנים שעשתה
אצלו כאילו היא שכירה אצלו · כיצד · הרי שקנאה
במנה ועשתה אצל שתי שנים · אומרים לו ודע
היתה שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית
עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך
שתי שנים הרי שלישית המנה על שני שלישי ה
ותצא ותלך ·   לעם נכרי לא ימשול · אינו
רשאי למוכרה לאחר לא אחר ולא הוא · בבגדו בה ·
אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות יעוד ·
וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה · ואם
לבנו ייעדנה · האדון · מלמד שאם כנס ותחתיו
ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדשה קידושי
אחרים אלא אומר הרי את מיועדת לי בכסף שק׳
שקבל אביך בדמיך · כמשפט הבנות יעשה
לה · שאר כסות ועונה · אם אחרת יקח לו עליה ·
שאינה כ[illegible] עונתה לא יגרע מן האמה שיעד
לו כבר · שארה מזונות · כסותה כמשמעו · עונתה

נגמר כאן [illegible]
[illegible]
[illegible]

תשמיש: ואם שלש אלה לא יעשה לה. ואם [illegible] השלש
לא יעדנה לו או לבנו והאיך לא היה בידה ממה לפדות
את עצמה. ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר
ממה שריבה לעבדים. ומה היא היציאה. ואמרך
שתצא בסימנים. תשהא עמו עד שתביא בסימנים
ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו
שתצא שנ' העברי או העבריה ועבדך שש שנים
מקיש עבריה לעברי. ומהו האומר כאן ויצאה
חנם. שאם קדמו סימנין לשש שנים תצא כהן
או אינו אלא תצא בבגרות. ת"ל אין כסף.
שלא הוצרך שהרי נאמ' ויצאה חנם לרבות
יציאת בגרות ואם לא נאמ' שניהם הייתי אומר
ויצאה חנם זו בבגרות לכך נאמרו שניהם שלא
ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק. ומכה
איש ומת. כמה כתובים נאמרו במיתת
רוצחים. ומה שכתוב לפרש למה באו כולם אפרש:
ומכה איש ומת: למה נאמ'. לפי שנ' ואיש כי
יכה כל נפש אדם מות יומת. שומע אני בהכאה
בלא מיתה. ת"ל מכה איש ומת. אינו חייב אלא
בהכאה של מיתה. ואם נאמ' ומכה איש ולא נאמ'
ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש.
הכה את האשה ואת הקטן מניין. ת"ל ואיש
כי יכה כל נפש אפי' אשה וקטן ב[illegible]
ואלו נאמ' ומכה איש. שומע [illegible]
והרג חייב. ת"ל ואיש כי יכה [illegible]:
ועד כי יכה כל של נפש אפילו [illegible]
ת"ל מכה איש. עד שיכה בן קיימא [illegible]
איש. ואשר לא צדה. לא ארב ולא נתכוון:
צדה. לשון ארב. וכן הוא אומ' ואתה צודה
את נפשי לקחתה. ולא יתכן לומ' צדה לשון הצד
ציד. שצידת חיות ועופות אין נופל ה' במפעל
שלו שם דבר בו צד. וזה שם דבר בו צדיה: ופעל
שלו צודה. וזה פועל שלו צד. ואני אפ' פתרונו
כתרגומו ולא כמן ליה. ומנחם חיברו בחלק
עם [illegible]: הורה לו. ואם יש לחברו באחת
מחלקות צד נחברנו בחלק על צד תשוא. צדה
אורה. ומילין לצד עילאה ימלל. אבל כאן אשר
לא צדה. לא עירד לתעוא לו צד מיתה. ואנה
יש להקה' עליו. והאלהים אנה לידו
ולמה תצא זאת מלפניו. הוא שאמ' דוד. כאשר
יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע. ומשל
הקדמוני היא התורה שהיא משל של הק' שהוא

קדמונו של עולם. והיכן אמרה תורה מרשעים יצא
רשע. והאלהים אנה לידו. במה הכת' מדבר בשני
בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא [illegible]
היה עדים בדבר שיעידו: זה לא נהרג וזה [illegible]
הק' מזמנם לפונדק. אחד זה שהרג שוגג
בסולם ונפל על זה שהרג מזיד והרגו ומע[illegible]
אותו עדים ומחייבין אותו גלות נמצא זה
שוגג גלה וזה שהרג מזיד נהרג: ושמ[illegible]
מקום. מהו לך. אף במדבר שיהא שם [illegible]
מקום קולט. זה מחנה לויה שהרי משה ל[illegible]
ובמחנה לויה שהרי משה לוי היה ובמחנה
שרוי והכת' או ושמתי לך וגו'. וכי [illegible]
איש. למה נאמ'. לפי שנ' ומכה איש שומע
גוי. והרופא שהמית. שליח בית דין שהמ[illegible]
במלקות ארבעים. והאב הרודה את בנו
הרודה את תלמידו והשוגג. ת"ל וכי יזיד. [illegible]
על רעהו. ולא על גוי להורגו בערמה. ולא
בית דין והרופא והרודה בנו והרב את תלמידו שאעפ'
שהם מזידין אינם מערימים. מעם מזבחי. אם היה
כהן [illegible]
ורוצה לעבוד עבודה [illegible]. ומכה אביו
ואמו. לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא
בתשלומין ולא במיתה. הוצרך לומר על החובל
באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה
שיש בה חבורה שנ' מכה בהמה ישלמנה ומכה
אדם יומת. ובמכה אביו הכת' מדבר. אביו ואמו. או זה
או זה. מות יומת. בחנק. וגונב איש ומכרו:
למה נאמ'. לפי שנ' כי ימצא איש גונב נפש. אין
לי אלא איש שגנב. אשה או טומטום או אנדרוגינ'
שגנבו מניין. ת"ל וגונב איש ומכרו כל מי שגנבו:
לפי שנ' כאן וגונב איש. אין לי אלא גונב איש.
גונב אשה מניין. ת"ל להלן כי ימצא גונב נפש. לכך
הוצרכו שניהם ומה שחיסר זה גילה. ונמצא בידו:
שראוהו שגנבו ומכרו ונמצא בידו כבר קודם
המכירה. מות יומת. בחנק. כל מיתה האמורה
סתם חנק היא: ומ ומקלל אביו ואמו. למה
נאמ'. לפי שנ' איש איש כי יקלל את אביו. אין לי
אלא איש שקילל. אשה שקיללה מניין. ת"ל ומקלל
ומקלל את אביו. סתם. בין איש בין אשה
מות יומת. בסקילה. וכל מקום שנ' דמיו בו
סקילה הוא ובניין אב לכולם באוב וידעוני באבן
ירגמו אותם דמיהם בם. ובמקלל אביו נאמ' אביו

היה כהן ורוצה לעבוד עבודה הקרבן למות יוכל זה הכהן לעמוד עבודה לא יהרגנו עד שישלים את עבודתו שנ' מעם מזבחי [illegible]

הבין ומחוריך ד' רבין

יות' ולה לשון הת"ע · לא תיחר · לא תענה סדר
הטעתן · לאחר את המוקדם ולהקדים את
המאוחר כדי שלא יקדים תרומה לביכורים ומעשר
לתרומה · בכור בניך תתן לי · לפרותן חמש סלעים
מן הכהן · והלא עוד עליו בכור במוקדם אחר · אלא
לפי שלא שנאה בין כדי לסמוך לו כן תעשה
לשורך לצאנך · מה בכור אדם לאחר שלשים יום
פורקהו שנ' ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור
בהמה מטפל בה שלשים יום ואחר נותנו לכהן :
שבעת ימים יהיה עם אמו · זו אזהרה לכהן שאם
בא למהר הקריבתו לא ימהר קודם שמונה לפי שהוא
מחוסר זמן · וביום השמיני תתנו לי · אותה
ראשוני לתתנו לי · יכול חובה לכן ביום · נ"א בכאן
שמיני ולהלן וביום השמיני והלאה ירצה · מה
שמיני האמור להלן הכשיר מה שמיני ולהלן ; וכך
משמע · וביום השמיני תתנו לי · אותה ראשוני לתתנו
לי · ואנשי קודש תהיון לי · אם אתם קדושים בכך
ופרושים משקוצי נבלות הרי אתם שלי · ובשר
בשדה טרפה · אף נטמכם · כלו' לא דבר
המת אלא בבהמה · ובשר דתליש מן חיה חיה
בשר שנטלה על ידי טרפות זיאב או ארי
או מן בהמה כשירה · כרחיה
לכלב תשליכון · מוכרין לגוי שהנבילה
לגוי והטריפה לכלב
או אינו אלא לכלב כמשמעו ת"ל לומר
או מכור לנכרי ק"ו וחומר לטריפה שמותרת בכל
הנאות: אם כן מה ת"ל לומר לכלב תשליכון
לומדך שהכלב מכובד מן הגוי שהנבלה לגוי ·
והטרפה לכלב ללמדך שאין הק' מקפח שכר
כל בריה שנ' ולכל בני ישר' לא יחרץ כלב לשונו
אמ' הק' תנו לו שכרו · לא תשא שמע שוא ·
כתרג' לא תקביל שמע דשקר · אזהרה למקבלי
לשון הרע · ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד
שיבוא חבירו בעל דין · אל תשת ידך עם רשע ;
הטוען את חבירו תביעת שקר שתבואהו להיות
עד חמס · לא תהיה אחרי רבים לרעות · יש
במקרא הזה מדרשי חכמים אבל אין לשון המקר'
מיושב בהן על אופניו · מכאן דרשו שאין מטין
לחובה בהכרעת דיין אחד · וסוף המקרא דרשו
אחרי רבים להטות שאם יש שנים במחייבים
יותר מן המזכים הטה הדין על פיהם לחובה
ובדיני נפשות דבר הכת' · ואמצע המקרא דרשו ;

זה שמיני האמור כאן להכשיר מה שמיני ולהלן

מן חיה

מן חיה מ'

לא תענה על רב · שאין חולקין על מופלא שבבית
דין · ולפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד ·
לקטנים שהן שואלין תחילה שיאמרו דעתם ;
ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא · לא תהיה
אחרי רבים לרעה לחייב מיתה בשביל דיין אחד
שירבו מחייבין על המזכים · ולא תענה על הרב
לנטות מדבריו · לפי שהוא חסר יוד דרשו כן כך
אחרי רבים להטות · ויש רבים שאותה נטיה
אחריהם ואימתי בזמן שהם שנים המכריעין
במחייבים יותר מן המזכין · ומשמעו של לא
תהיה אחרי רבים לרעות אני שומע אבל היה
שהם לטובה · מכאן אמרו דיני נפשות מטין על
פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה · ואונקלוס המתרג'
לא תתמנע מלאולפא מה דמתבעי לך מן דינא ··
ולשון העברי לפי התרגום כך נדרש · לא תענה
על ריב לנטות · אם ישאלך דבר משפט לא תענה
לנטות לצד אחד לסלק עצמך מן הריב אלא הוי
דן אותו לאמיתו · ואני אני ליישבו על אופנו
כפשוטו כך הוא · לא תהיה אחרי רבים לרעות ;
אם ראית רשעים מטי משפט אל תאמר הואיל
ורבים הם הנני נטה אחריהם · ולא תענה על ריב
לנטות · ואם ישאלך הנידון על אותו משפט לא
תענהו על דבר הנטיה אחר אותם רבים להטות
את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט
כאשר הוא · יהי תלוי בצואר הרבים · ודל לא תהדר ; והקולר
לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא זה
אזכה בו ואכבדנו · כי תראה חמור שונאך
רובץ תחת משאו וחדלת וגו' הרי כי זה משמש ·
לשון דלמא שהוא מארבע לשונות של שמושי כי ;
וכה פתרונו · שמא תראה חמורו רובץ תחת
משאו וחדלת מעזוב לו בתמיה · עזוב תעזוב
עמו · עזיבה זו לשון עזרה וכן עוזר ועזוב ;
וכן ויעזבו את ירושלים עד החומה · מלאוה
עפר לעזור ולסייע את חוזק החומה · כיוצא
בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני ;
שמא תאמר כן · לא תירא מהם · ומדרשו · כך
דרשו רבותינו תראה וחדלת · פעמים את חדל ו
ופעמים אתה עוזר · הא כיצד זקן ואינה
לפי כבודו וחדלת או בהמת גוי ומשאוי ישר'
וחדלת · מלמי שקל ליה · מליטול משאו ממנו ;
עזוב תעזוב עמו · לפרק משאו · עמו · הא אם
ישב ואמר הואיל ועליך הדבר לעשות ול'

המצוה ולפרוק ולטען אינך זקוק לפרוק ולטעון ה׳
הואיל והיתלת כירו ״ אביונך ׳ לשון אובה
שהוא מדולדל ומתאוה לכל טובה ׳ ונקי וצדיק
אל תהרוג ׳ מניין ליוצא מבית דין חייב ואומר
אחד יש לי עליו ללמד זכות מניין שמחזירין אותו
ת״ל נקי אל תהרוג ׳ וזה אעפ״י שאינו צדיק שלא
נצטדק בדין נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך
לזכותו ׳ ומניין ליוצא מבית דין זכאי ואמ׳ אחד
יש לי ללמד עליו חובה מניין שאין מחזירין אותו ת״ל
וצדיק אל תהרוג וזה כבר נצטדק בבית דין ; כי
לא אצדיק רשע ׳ אין עליך להחזירו כי לא אצדיקנו
בדיני אם יצא אצ״ל מידך זכאי יש לי שלוחים
הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה ׳ ושוחד
לא תקח ׳ אפילו לשפוט אמת ׳ שהרי להטות נאמ׳
לא תטה משפט ׳ יעור עיני חכמים אפי׳ חכם בתורה
ונטל שוחד ׳ סוף שטרף דעתו וישכח תלמודו ויכהה
מאור עיניו ׳ ויסלף ׳ כתרג׳ ויקלקל ׳ דברי צדיקים ׳
דברים המצודקים ׳ משפטי אמת ׳ וכן תרגום
פתגמין תריצין ׳ ישרים ׳ וגר לא תלחץ ׳ בהרבה
הזהירה תורה על הגר לפי שסורו רע ׳ ענינו רע
כמו סורי הגפן נכריה ; את נפש הגר ׳ כמה
קשה לו כשלוחצין אותו ׳ ואספת את תבואתה ׳
לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך ״ ״
תשמטנה ׳ מעבודה ׳ ונטשתה ׳ מאכילה אחר
זמן הביעור ׳ ד״א תשמטנה ׳ מעבודה גמורה כגון
חורש וזורע ׳ ונטשתה ׳ מלזבל ומלקשקש ״
ויתרם תאכל חית השדה ׳ להקיש מאכל האביון
למאכל החיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף
אביונים אוכלים בלא מעשר ; מכאן אמרו אין מ
מעשר בשביעית ׳ כן תעשה לכרמך ׳ ותחילת
המקרא בשדה הלבן כמו שאמ׳ למעלה [illegible]
תזרע את ארצך ׳ וביום השביעי תשבות ׳ אף
בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומ׳
שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת
לא תנהוג בה שבת בראשית ׳ למען ינוח שורך
וחמורך ׳ תן לו נוח ׳ להתיר שיהא תולש ואוכל
עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך
הבית אמרת אין זה נוח אלא צער ׳ בן אמתך ;
בעבד ערל הכת׳ מדבר ׳ והגר זה גר תושב ;
ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ׳ לעשות
כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה
אזהרה היא במקום לאו ׳ לא תזכירו ; שלא יאמר

שומר לו בעד ע״ז פלונית ׳ ד״א ובכל אשר אמרתי
אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ;
ללמדך ששקולה ע״ז כנגד כל העבירות והנזהר
בה כשומר את כולם ׳ ולא ישמע אליכם ׳ מן הגוי
על פיך ׳ שלא תעשה שותפות עם הגוי וישבע לך
בע״ז שלו ונמצאת גורם שתזכר על ידך ׳ רגלים ׳
פעמים ׳ וכן כי הכיתני זה שלש רגלים ׳ חדש ׳
האביב ׳ שהתבואה בו מאביבה ׳ לא חדש האביב ׳
לשון אב ׳ בכור וראשון לבשל הפירות ; ולא יראו
פני ריקם ׳ כשתבואו לראות פני ברגלים הביאו
לי עולות ׳ וחג הקציר ׳ הוא חג השבועות ׳ בכורי
מעשיך ׳ שהוא זמן הבאת ביכורים ששתי הלחם
באים בעצרת מתירין החדש למנחות ולהביא
ביכורים למקדש שנ׳ וביום הביכורים בהקריבכם
מנחה חדשה לה׳ בשבועותיכם ; וחג האסיף ;
הוא חג הסוכות ׳ באספך את מעשיך ; שכל ימות
החמה התבואה מתבשלת בשדות ובחג אוספין
אותה לבית מפני הגשמים ; שלש פעמים וג׳ לפי
שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יעקרו
הרגלים ממקומם ׳ כל זכורך ׳ הזכרים שבך ׳
לא תשחט על חמץ דם זבחי ׳ לא תשחט את
הפסח בארבעה עשר בניסן עד שתבער את החמץ ;
לא ילין חלב חגי ׳ חוץ למזבח עד הבוקר ׳ יכול אף על
המערכה יפסל בלינה ׳ ת״ל על מוקדה על המזבח
כל הלילה ׳ לא ילין ׳ אין לינה אלא בעמוד השחר ׳
שנ׳ עד בקר אבל כל הלילה יכול לעלותן מן הרצפה
למזבח ; ראשית ביכורי אדמתך ׳ אף השביעית
חייבת בכורים לכך נאמ׳ כאן אצל פרשת שמיטה ;
ביכורי אדמתך ׳ אדם נכנס לתוך שדהו ורואה
תאינה שביכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ;
ואין ביכורים אלא משבעת המינים האמורים במקר׳
ארץ חיטה ושעורה וגו׳ ׳ לא תבשל גדי ׳ אף עגל
וכבש בכלל גדי אלא לשון ולד רך ומה שאתה
מוצא בכמה מקומות בתורה שכתב גדי והוצרך
לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי העזים
יש ללמוד שכל מקום שנ׳ גדי סתם אף עגל ׳
וכבש במשמע ׳ ובשלש מקומות נכתב לא תבשל
בתורה אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד
איסור בישול ׳ הנה אנכי שולח מלאך ׳
כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת
להם כי לא אעלה בקרבך ׳ אשר הכינותי ׳ אשר
זימנתי לכם ׳ זהו פשוטו ׳ ומדרשו ׳ אל המקום

אשר הכינותי · כבר מקומי כנגדו · וזה אחד מן כמה
מקראות שבית המקדש שלמטה שלמעלה מכוון
כנגד בית המקדש שלמטה · אל תמר · לשון המראה ·
אשר ימרה את פיך · כי לא ישא לפשעכם · אינו
מלומד בכך שהוא מן הכת של מלאכים שאינן
חוטאים ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו
שליחותו · כי שמי בקרבו · מחובר לראש המקרא ·
השמר מפניו כי שמי משותף בו · ורבותינו אמרו
זה מטטרון ששמו כשם רבו · מטטרון בגימטריא
שדי ; וצרתי כתרג' ואעיק ; הרס תהרסם · לאותן
אלוהות · מצבותיהם · אבנים שהם מציבים להשת'
להשתחוות להן · לא תהיה משכלה · אם תעשה
רצוני משכלה · מפלת נפלים או קוברת בניה
קרויה משכלה · והמותי · והמותי · ותרג' ואשגיש ;
וכן כל תיבה שפעל שלה בכפל אות אחרונה כשת'
כשתהפך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל
את הכפלה ומדגש את האות ונקדו במלא פום ;
כגון והמותי מגזרת והמם וסבבתי בית אל · דלותי
מגזרת דללו וחרבו יאורי מצור ; על כפים חקותיך ·
מגזרת חקקי · את רצותי · מגזרת קנה רצוץ ;
והמתיגם והמותי ויקטל טונשה חוין · שאם מגזר'
מיתה היה אין ה' שלו בפתח · ולא מ"ם שלו מדגשת
ולא נקודה מלא פום · אלא והמתי · כמו והמתה
את העם הזה · והתיו מדגשת לפי שתבא תחת
שתי תוין האחת נשרשת שאין מיתה בלא תו
ואחת משמשת כמו חטאתי עשיתי אמרתי ;
וכן ונתתי התיו מדגשת שהיא באה תחת שתים
לפי שהיה שלשו תוין ונתתתי · שנים ליסוד כמו
ביום תת ה' · מתת אלהים והשלישית לשימוש ;
ערף · שיהפכו לפניך ויהפכו לך ערפם · הצרעה ·
מין שרץ · והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה
בם ארס והם מתים · והצרעה לא עברה את
הירדן · שממה · ריקנות מבני אדם לפי שאתם
מעט ואין בכם כדי למלאות אותה · ורבה עליך ·
יתרבה עליך · עד אשר תפרה · תרבה · לשון פרי
וכן פרו ורבו · ושתי לשון השתה · והתיו מדגש'
מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תיו
והאחת לשימוש · עד הנהר ; פרת · וגרשתמו ;
ותגרשם · כי תעבוד' הוי אלו כי משמשים
בלשון אשר וכן בכמה מקומות וזה לשון אי שהוא
אחד מארבע לשונות שהכי משמש ;
שעיקרו בהרבה מקומות הם משמש בלשון א'

אשר כמו אם תקריב מנחת ביכורים שהוא חובה ·
על כרחינו כאשר תקריב · וכן אם כסף תלוה את
עמי · אם כפר יושת עליו · ואל משה אמר · פרשה
זו קודם עשרת הדיברות בארבעה בסיון נאמר לו
עלה · ונגש משה לבדו אל הערפל · ויבא משה ויספר
לעם כו ביום מצות פרישה והגבלה · ואת כל המש'
המשפטים · שבע מצות שנצטוו בני נח ושבת
וכיבוד אב ואם ופרשת פרה אדומה ודינין שני'
שניתנו לו במרה · ויכתוב משה · מבראשית ועד
מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה · וישכם
בבוקר · בחמשה בסיון · את נערי בני ישר' · הבכורות ·
בגוגות · שתי אגנות אחת לחצי דם שלמים (אחת לחצי דם)
להזות אותם על העם · מכאן למדו רבותינו שנכנסו
אבותינו לברית במילה וטבילה והרצאת דמים
שאין הזאה בלא טבילה · ספר הברית · מבראשי'
מתן תורה ומצות שנצטוו במרה · ויזרק · ענין
הזאה · ותרג' וזריק על עמא · ויראו את אלהי
ישר' · נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה · ולא רצה
הק' לערבב את שמחת תורה והמתין לנדב ואביהוא
עד יום חנוכת המשכן · ולזקנים · עד ויהי העם
כמתאוננים · ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה
המחנה · בקצינים שבהם שבהם · כמעשה
לבנת הספיר · היא היתה לפניו בעת השיעבוד לזכור
צרתן של ישר' שהיו משועבדים במעשה לבנים ;
וכעצם השמים לטוהר · משנגאלו היה אור וחדוה
לפניו · ענים · כתרג' לשו' חדוה · לטוהר · לשון ברור
וצלול · ואל אצילי · הן נדב ואביהוא והזקנים ;
לא שלח ידו · מכלל שהיו ראויין להשתלח בהן
יד · ויחזו האלהים · היו מסתכלין בו בלב גס מתוך
אכילה ושתייה · כך דרש ר' תנחומא · ואונקלוס
לא תרג' כן · אל אצילי · לשו' גדולים · כמו ומאציליה
קראתיך · ויאצל מן הרוח · שש אמות אציליה ;
כלומר' כענין ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו · וכי
קלורית עלת עמהם לסינו שאכלו שם אלא מתוך אכילה
ושתייה היו מסתכלין בו בלב גס · כענין שדרש ר' תנחומא ;
פי' הענין · שמענו שיש מקום שקורין לענה קליר · ועל כן
נקרא ר' אלעזר בר קליר שאכל ענה שכתוב בה קמיעה ונת'
ונתפקח · והו וכי קלורית עלת עמהם כלומ' וכי העלו ענה
עמהם שאכלו שם אלא נסכלו בו ··

ויאמר אל משה · לאחר מתן תורה · עלה אלי ההרה ·
והיה שם ארבעים יום · את לוחות האבן והתורה
והמצוה אשר כתבתי להורותם כלשש מאורב'

ושלש עשרה מצות הדברות ׃ ופירשום רב סעדיה
גאון כיקיא בהיות שיסד לכל דיבור ודיבור מצות אזהרות
התלויות בו ׃ ויקם משה ויהושע משרתו ״
לא ידענו מה טיבו של יהושע לכאן ׃ ואומר
אני שהיה תלמיד מלוה את רבו עד מקום הגבלת
תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ׃ ומ
ומשם ויעל משה לבדו אל האלהים ׃ ויהושע נטה
אהלו שם ונתעכב שם כל ארבעים יום ׃ שכן מצינו
מי׳ כשירד משה וישמע יהושע את קול העם
ברעה ׃ למדנו שלא היה יהושע עמהם ׃ ואל
הזקנים אמר ׃ בצאתו מן המחנה ׃ שבו לנו בזה ׃
התעכבו כאן העם במחנה להיות נכונים לשפוט את
העם לכל איש ריבו ׃ חור ׃ בנה של מרים היה
ואביו כלב בן יפונה ׃ שנ׳ ויקח לו כלב את אפרת
ותלד לו את חור ״ אפרת זו מרים כדאית׳ בסוטה ׃
מי בעל דברים ׃ מי שיש לו דין ׃ ויכסהו הענן ׃
רבותי חלוקין בדבר ׃ יש מהם אומ׳ אותן ששה
ימים שמראש חדש ׃ ויכסהו הענן ׃ להר ׃ ויקרא
אל משה ביום השביעי לומר עשרת הדברות
ומשה וכל ישר׳ עומדים אלא שחלק הכת׳ כבוד
למשה ׃ ויש מהם אומ׳ ויכסהו הענן למשה
ששת ימים לאחר עשרת הדברות היו בתחלת
מ׳ ימים שעלה לקבל לוחות ולימדך הנכנס למחנה
שכינה טען פרישה ששה ימים ׃ בתוך הענן ׃
ענן כמין עשן הוא ועשה לו הק׳ חופה למשה
בתוכו ׃

חסלת ואלה המשפטים מיסוד רבנו שלמה ׃
זצ״ל וזה מיסוד רבנו שמואל ״

ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא מותי לפרש הלכות אעפי ׃
שהם עיקר כמו שפירשתי בבראשית כי מיתור המקראות
שמעין ההגדות וההלכות ולקיצתן ימצאו בפירושי
רבנו שלמה אבי אמי זצ״ל ואני לפרש פשוטן של מקראות
באתי ואפרש הדינין וההלכות ולפי דרך ארץ ואעפ״כ
ההלכות עיקר כמו שאמרו רבותינו הלכה עוקרת משנה ׃

כי תקנה עבד עברי ׃

במכרוהו בית דין הכת׳ מדבר ׃ כדכת׳ ואם אין
לו ונמכר בגנבתו ׃ אבל מוכר עצמו בעניותו
כת׳ בפרשת בהר סיני כי ימוך אחיך ונמכר לך וג׳
וכת׳ בו עד שנת היובל יעבוד עמך ׃ ובכאן הוא
אומ׳ ששת ימים יעבוד במכרוהו בית דין ״ ויש א׳
מרבותינו שאמרו דינם בגזירה שוה ׃ ואם יוכל

קודם לשש שנים ויצא ביובל ויש שנותן חילוק
ביניהם ׃ ובשביעית ׃ שביעית למכירתו ולא ש׳
שביעית לשמיטה ׃ יצא לחפשי ׃ פעלה ׃ שאילו
היה לשון אדם שהוא חפשי היה לו לינקד בחטף
לחפשי ׃ אם בגפו יבא בגפו יצא כולל ואחר כך
מפרש ׃ אם בגפו לבדו ויכנס בבית אדוניו שאין
לו אשה עדיין שתיכנס עמו ׃ או אפילו אדוניו ׃
יתן לו אשה מכל מקום יצא בגפו שהאשה שנתן
לו אדוניו תהיה לאדוניה ׃ ועתה מפרש כ״ער שאם
בעל אשה הוא אז לו יצא בגפו אלא תצא אשתו
עמו ׃ אבל אם אדוניו יתן לא לו אשה וג׳ ׃ כמו
שנכנס בגפו כן יצא בגפו ׃ וכשפחה כנענית
שמסר לו אדונו מדבר ׃ אל האלהים ׃ דיינים ׃
הדלת או אל המזוזה ׃ לענין כל רוצע אודנו לסימן
עבדות ׃ ומזוזה ׃ אפי׳ בבית אבנים של עץ הם
ויכול לרצוע באזנו ובדלת ׃ לעולם ׃ לפי הפשט
כל ימי חייו כמו שנ׳ בשמואל וישב שם עד עולם ׃
לא תצא כצאת העבדים ׃ בשש שנים אלא ׃
יקחנה לו לאשה כמו שמפרש והולך ׃ אם רעה
בעיני אדוניה ׃ שאינו רוצה לקיים לא תצא כצאת
העבדים דמשמע שיקחנה לאשה ׃ אם רעה
ומכוערת היא בעיני אדוניה אשר אינו רוצה
לייעדה לו לאשה ׃ בבגדו בה ׃ מאחר שהוא בוגד
בה שאינו מייעדה כדכת׳ במלאכי ברית נעורים
אשר בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך ׃
והפדה ׃ מגרע פדיונה ויצאה בפדיון לפי מותר
השנים הנותרות ׃ שארה ׃ מזונות ׃ כמו ואשר
אכלו שאר עמי ׃ כסותה ׃ מלבושים ׃ ועונתה ׃
בית דירה ׃ לפי הפשט לשון מעון ׃ כי המ״ם
של מעון כמו מ״ם של מקום ושל מלון שאינו עיקר ׃
הרי מזון וכסות ׃ ואם שלש אלה ׃ שלא יקחנה
ואם לבנו ייעדנה ולא יעזח לפדותה ויצאה חנם
על ידי בית דין ׃ וחכמים פירשו שתצא בסימני
נערות אעפי שלא הגיע לא שש ולא יובל ׃ ואשר
לא צדה ׃ כמו ואתה צודה את נפשי לקחתה ׃
שלא העדים להרגו ׃ אנה לידו ׃ כי חייב מיתה
בידי שמים היה ׃ ושמתי לך מקום ׃ כשיהיו לכם
ערים לשבת ׃ לפי שאומר להם כבר לא תרצח וגב׳
כבד אביך ׃ לפי פורש כאן עונשן ׃ וגם וגונב
איש ומכרו ׃ לפי שאמ׳ לא תגנוב ופירשוהו חכמים
בגונב נפש דבר לאחר מעניינו שמדבר בחייבי מיתו׳
בית דין ׃ ומכה אביו ׃ בעשה חבורה פירשו רב׳

רכותינו · או בנזק · לפי הפשט · כתרג' מין אבן
או לבינה שהרי בה שלכת אבן מדבר הפסוק · וכן
מצאתי בתו' כהנים בנשני' כתיב איש וחלוצו האבנים ·
בלבנים או בטורוסין · וכן להכות באגרוף רשע · כיון
גדולה אשר ימות ויחול בה · אם יקום והתהלך
וגו' ואם ימות אפילו לזמן מרובה מות יומת מכהו ·
אבל בעבדו אינו חייב אלא מת תחת ידו אבל אם
יום או יומים יעמוד פטור · שבתו · בטל מלאכתו ;
בשבט ; כדבר שאדם רגיל להכות את עבדו להוכיחו
אבל בחרב לפי הפשט לאחר יום או יומים אב—
חייב מיתה · שאין זה דרך תוכחה אלא דרך רציחה ;
ובעבד כנעני מדבר אבל עבד עברי אשר אינו
כספו אלא כשכיר כשו כתוטב יהיה עמך ודינו
כישר' לכל דבריו אלא שמוסר לו רבו שפחה כנענית ;
כי כספו הוא · ודינו להכותו דרך תוכיחה · ולא יהיה
אסון · באשה · בפלילים · בשומת הדיינין · ונתתה
נפש ; ופטור מדמי וולדות · עין תחת עין · דמי עין
רבות' ובכל אילו הדברים דרשו מה עורך · עין תחת
עין וגו' פסוק זה כולו בחסרון אברים · כויה תחת
כויה · אעפ' שאין בכל אילו חסרון אבר חייב דמי
צער ובושת וריפוי · פצע · מכת חרב · וחבורה ·
בימפורנו · דבר מועט · תחת עט · כעבד כנעני ;
סקול יסקל השור · לפי הפשט ולא יאכל את בשרו
לא לנכרי ולא לכלב לאחר שנסקל ואעפי' שהנבלה
וטרפה כת' כם או מכור לנכרי · לכלב תשליכון ·
אותו אותם מותרים בהנא' לאחר סקילה · וחכמ'
פירשו משנעמד דינו אסור אפילו שחטו לאחר גמר
דין · ובעל השור נקי · כל זמן שלא הועד בו · וגם
בעליו יומת · בידי שמים · ואם יתן כופר פטור
ממיתה בידי שמים ; אם עבד כנעני יגח השור ·
המועד · אבל שור תם פטור · כי יפתח איש
בור · שהוא עמוק ונמוה מלאכתו בבור ופשע
ולא כיסהו · או אפי' כי יכרה איש בור · או אפילו כי
יכרה איש בור ולא יכסנו כל זה לשעתו ערב
ביאתו ממלאכתו לפי שעדיין למחר צריך ליכנס
בו ולחפור עוד ונולח הוא לו לכסותו כבד יום אעפ'
כן חייב הוא · בעל הבור · הפותח או הכורה
והמת יהיה לו · לפי הפשט כיון ששלם כל דמיו
בדין הוא שהמת יהיה למזיק · אבל חכמ' פירשו
לנזיק כי פחת דנבילה דניזק הוא · וחצו את
כספו · חכמ' פירשו כל הפסוק כי יגוף הכל
לתשלומי חצי נזק ופירשו שווי שלדיו ושל

מת לפי ענין חצי נזק · חמשה בקר · אמרו חכמ'
שור שביטלו ממלאכתו חמשה ·· אם במחתרת
ובלילה · או להרוג או ליהרג בין לפיכך אין לו דמים ;
תשלומי דמים אלא פטור ההורגו · אם זרחה
השמש · שהיה גונב ביום · אם הֹ המצא תמצא
בידו · שלא מכרו · חיים · שלא טבחו · אז שנים
ישלם ולא ארבעה וחמשה ·· כי יבער · לא
מאכיל את בעירו בשדה אחר · מיטב שדהו וגו' ·
מעידית שבנכסיו ישלם לו קרקע או שוה כסף · כך
פירשו רבות' ולפי פשוטו משמע לפי מיטב שדהו וכרמו
של זה הניזק ישלם כי שמא מן מיטב אכלו בהמו
בהמותיו של מזיק ·· כי תצא אש · שלא שמר
בעל האש אשו יפה והזיק על ידי הרוח המצוי ;
גדיש · שנקיבר כבר או אפילו הקמה מחוברת או
אפי' השדה · ליחכה נסיבסכה אכנו ; כי
יתן איש אל רעהו כסף או כלים וגו' בפרשה זו פטור
את השומר מגנבה ואבידה ובפרשה שניה מחייבו
מגניבה ואבידה · ופירשו רבות' ראשונה
כשומר חנם שניה בשומר שכר · ולפי פשוטו של
מקרא פרשה ראשונה שכת' בה כי יתן איש אל
רעהו כסף או כלים לשמור · מטלטלין הם ולשומרם
בתוך ביתו מכשיר חפציו נתנו לו לפי אם נגנבו
בביתו פטור כי שמרו כשמירת חפציו · אבל פרשה
שניה שכת' בה כי יתן איש אל רעהו חמור או
שור או שה וכל בהמה לשמור · ודרך בהמות
לרעות בשדה וראוי כשהפקידם על מנת לשומרם
מגנבים הפקידם לו ולכן אם נגנבו חייב · ואם
לא ימצא הגנב ונקרב וגו' פירשו רבות' אם לא
לא ימצא כמו שאמ' השומר נגנב ממני אבל הוא
עצמו גנבו ואם נקרב ונשבע בפני הדיינין ישלם
הוא כפל כשירשיענו אותו הדיינין וישלם שנים
לרעהו · ואנו לפי הפשט אפרשנו ··
ואם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית · הוא הנ'
השומר שלא שלח ידו במלאכת רעהו אלא נגנב
הימנו ויפטר · על כל דבר פשע · אבידה שנגנב
הפקידון בין שור בין שה בין שלמה בין כל אבידה
שיאמר המפקיד כי הוא זה הממון שנגנב
ממנו או הגנב או השומר אשר ירשיענו הדיינין
על ידי עדים ישלם שנים לרעהו ; ומת או
נשבר · שטרפו · ארי חיה רעה · שבשם שמת
או נשבר מדבר שאירע כל הבהמות הוא הדין
לנשבר שכל הבהמה הופסדה שהרגה ארי או

חיה רעה שכן מצינו בנביא שהרג האריה
וחמור והאריה עומדים אצל הנבלה ולא אכל
האריה את הנבלה ולא שבר את החמור · אין
רואה שבועת ה' · ופטור באונסים · ולקח בעליו
השבועה : יביאהו עד · קצת מאיברי הטרפה
לעדות כדכת' כאשר יציל הרועה מפי הארי
שתי כרעים או בדל אוזן : . וכי ישאל :
בהמה לעשות בה מלאכתו · ונשבר או מת · טרפה
או מתה · בעליו אין עמו · במלאכת אותה הבהמה
לפי הפשט · ובמדרש חכמים אפי' במלאכה אחרת
אם הוא עמו במלאכה פטור השואל מונשבר
או מת · אם שכיר הוא · ששכר בהמת חבירו לעשו'
לעשות בה מלאכתו · בא בשכרו · כלומ' שכר
הוא נותן לו ואינו דומה לשואל לפיכך פטור
מאונסין אבל בגנבה ואבידה הוא חייב כשומר
שכר · ויש מי שאומ' שאף מגנבה ואבידה
הוא פטור ואינו חייב אבל בפשיעה כשומר
חנם · מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בבבא קמא :
אשר לא אורשה · שאם אורשה חייב סקילה ·
כדכת' במשנה תורה : מהר ימהרנה · מוהר
הבתולות · חמשים כסף · כאונס את הבתולה
ונתן לאבי הנערה חמשים כסף · והוא הדין ל
למפתה : מכשפה לא תחיה · לפי שדרך נשים
מכשפות לעשות מעשיהן בסתר במחבואות
במערות כמו שמצינו בשמונים נשים באשקלון
שתלה שמעון שטח · לכן הוא אומ' לא תחיה :
לא תתיאש מלחקור אחריהם לא תנחם לחיות
על ידי עלילות אלא חקור אחריהן להורגן ··
זבח לאלהים · פתח · אבל לאלהים משמע
לשמו של הק' · לאלהים · לאותם שאמרתי לך
לא יהיה לך אלהים אחרים · יחרם · יהרג : לא
תונה · בדברים · שהרי במומן מכת' לא תונו
איש את עמיתו אחיו · והוא הדין לכל ישר' אלא
שדיבר הכת' בהווה שיכול להונות את הגר
במעשה אבותיו ועל מעשיו בגרות · לא תלח'
תלחצנו : לעשות מלאכתך לפי שהוא בלא גואל
כדכת' וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים
מעבידים אותם · כי גרים הייתם · כמו שאמר
למטה ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים
הייתם ולפיכך שמרתו מרובה שנשמו שעשו מ'
מרובה : לא תענון · כמו למען ענתו בסבלותם :
ודיבר הכת' בהווה · והיו נשיכם וגו' מדה כנגד

מדה · לא תהיה לו כנושה · כשיגיע זמן הלוו' לגבות
אל תדחק אותו לקחת משכון כדכת' והנושה
בא לקחת וגו' ואת מי מנושי אשר מכרתי אתכם
לו · כל נושה כשמגיע הזמן בא לקחת משכון :
אם חבל תחבל · על ידי בית דין · כדכת' בחוץ
תעמוד · והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אותו
החוצה · אבל אתה לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו
וזהו לא תהיה לו כנושה · לא תשימון עליו נש' נשך :
למען הרחיב את זמנו : עד בא השמש · כל היום
השיבהו לו כי חכמי' פירשוהו בכסות יום · ושמעתי
כי חנון אני ·· אעפ' שמן הדין יש לו משכון ואינו
חייב להחזירו אלא לפנים משורת הדין ולא היה
לו לשמוע צעקתו אם לא מפני מרחום וחנון אני ·
אבל למעלה אצל אלמנה ויתום לא תענון שכת'
שמוע אשמע צעקתו · הואיל ומן הדין שומע
הק' צעקתו · הואיל ומן הדין לפיכך לא כתב
שם כי חנון אני · אלהים לא תקלל ונשיא בעמך
לא תאור · דיבר הכת' בהווה · לפי שהמלכים והד'
והדיינין דנין דיני ממונות ונפשות רגילים בנ'
אדם לם לקללם וכן הוא אומ' גם במדעך מלך
אל תקלל · וכן הוא אומ' כי קללת אלהים תלוי :
כשרואין את האדם תלוי מקללין את הדיינין לכך
צוה לא תלין נבלתו · מלאתך ודמעך אל תאחר ·
זהו שכת' ראשית דגנך תירושך ויצהרך · המלאה
תרומת התבואה · כדכת' המלאה הזרע · ודמעך ·
הוא התירוש ושמן זית יצהר שהן צלולין כשן
דמעה ומזוקקים · וכן פירשו חכמ' · לא תאחר ·
אלא ראשית ותחילה לכל המעשרות · בכור בניך ·
כן תעשה לשורך · וגו' כל אלו שנינו ראשית
הם · ואנשי קודש · שלא לאכל דבר טמא כגון
טרפה · וכן כת' כי לא תאכלו כל נבלה וג' כי עם
קדוש אתה · לא תשא שמע שוא כמו שהעד
מוזהר לא תענה ברעך עד שקר · כמו כן הדיינין
מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא
בדרישות וחקירות · ואפי' אם יש שני עדי שקר
אל תצטרף עמהם להעיד כמותם · ואעפי' שיגמר
על פיהם כי אין מכחישם · לא תהיה אחרי רבים
לרעות · אם הם רבים שלא כדין לפי דעתך ואעפ'
שלא יאמינו לך כי אם למרובים · ולא תענה על
דיבר לנטות אחרי רבים להטות משפטו ואפילו
כשהם מזכים אדם ופוטרין ממיתה ·· ודל ·
לא תהדר · כדכת' ולא תשא פני דל ולא תהדר פני

כפשוטו ולפיכך על ושת כן כיון שאם יעמוד בעל הממון
כנגדו יהרגנו · ואם זרחה השמש עליו · אין זה
אלא כמין משל · אם ברור לך הדבר שיש
לו שלום עמך כשמש זה שהוא שלום בעולם ואינו
בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב
על הבן החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי
האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות ;
דמים לו · כחי הוא חשוב ורציחה הוא אם יהרגנו
בעל הבית · שלם ישלם · הגנב ממון שגנב ואינו
חייב מיתה · ואנקלוס שתירגם אם עינא דסהדיא
הדיאן נפלת עלוהי לקח שיטה אחרת · לומר
שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית לנגדו
התרו בו שלא יהרגנו דמים לו · חייב עליו אם
הרגו שמאחר שיש רואים להם אין הגנב הזה
בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל
הממון ; אם המצא תמצא בידו · ברשותו ·
שלא טבח או שלא מכר · משור ועד חמור · כל דבר
בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין
בו רוח חיים שהרי נאמר בפסוק אחר על שה
ועל שלמה ועל כל אבידה אשר יאמר כי הוא זה
שנים ישלם לרעהו · חיים שנים ישלם · ולא ישלם
מתים אלא חיים או דמי חיים · כי יבער את בעירו
ובער · כולם לשון בהמה הם כמו אנחנו ובעירנו ;
כי יבער · אשר בהמתו בשדה או בכרם של חבירו
ומזיק אותה באחת משתי אלה או בשילוח כמו
או כביעור · ופירשו רבותינו שילוח הן נזקי כף
מדרך רגל · ובער · הן נזקי שן האוכלת ומבערת ;
בשדה אחר · בשדה של איש אחר · מיטב שדהו
ישלם · שמין את הנזק · ואם בא לשלם לו קרקע
בדמי נזקו ישלם לו מיטב שדותיו · ואם היה
נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שלו · ולמדך
הכת' שהנזקין שמין להם בעידית ; כי תצא
אש אפילו מעצמה · ומצאה קוצים · קרדונש ·
ואכל גדיש שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש
או לקמה המחוברת בקרקע · או השדה · שליחכה
את נירו וצריך לניר אותה פעם שניה · שלם ישלם
המבעיר · אעפ' שהדליק בתוך שלו והיא יצאה
מעצמה על ידי קוצים שמצאה חייב לשלם לפי
שלא שמר גחלתו שלא תצא ותזיק ; וגונב
מבית האיש · לפי דבריו · ואם ימצא הגנב · ישלם
הגנב שנים לבעלים · ואם לא ימצא הגנב · ובא
השומר הזה שהוא בעל הבית ונקרב אל הדיינין
לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח בשלו ·· על

כל דבר פשע שימצא שיקרן כשבועתו שיש עדים
שהוא עצמו גנבה וירשיעוהו אלהים על פי עדים
ישלם שנים לרעהו · לימד הכת' שהטוען טענת גנב
בפיקדון ומוצ' שנגנב ונמצא שהוא עצמו גנבו מ
משלם כפל · ואימתי בזמן שנשבע ואחר כך באו
עדים · שכך דרשו רבותינו ונקרב בעל הבית אל
זו לשבועה · אתה או' לשבועה · אתה אומ' לשבועה
או אינו אלא לדין · שכיון שבא לדון עמו וכפר ואמ'
נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו ·
נאמרה כאן שליחות יד ונאמרה למטה יד שבועת ה'
תהיה בין שניהם אשר לא שלח ידו · מה להלן שבועה
אף כאן שבועה · אשר יאמר כי הוא זה ;
לפי פשוטו · אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת
עליו והרי הוא אצלך · עד הדיינין יבא דבר שניהם
ויחקרו את העדות אם כשרים הם וירשיעו לשומ'
לשומר זה וישלם שנים · ואם ירשיעו את העדים
שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר · ורבות'
דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבוע'
אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני
חייב לו והמותר נגנב ממני ; כי יתן איש ·
אל רעהו חמור או שור · פרשה עליונה נאמרה
בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה · כמו שכת'
וגונב מבית האיש · אם לא ימצא הגנב ונקרב
בעל הבית · הוא השומר לשבועה · ולמדת שפטר
עצמו בשבועה זו · ופרשה תחתונה אמור בשומר
שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכת' אם גנ'
יגנב מעמו ישלם · אבל על האונס כגון מת מעצמו
או נשבר או נשבה בחוזקה על ידי ליסטים ואין
רואה שיעיד בדבר · שבועת ה' תהיה · ישבע
שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בו יד להשתמש
לעצמו · שאם שלח בה יד ואחר כך נאנסה חייב ·
באונסיה · ולקח בעליו השבועה ולא ישלם לו
השומר כלום ; ואם טרף יטרף · על ידי חיה ;
יביאהו עד · יביא עדים שנטרפה באונס ופטור ·
הטרפה לא ישלם אינו אומ' טרפה לא ישלם אלא
הטרפה · יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה
שאינו משלם · טריפת חתול ושועל ונמייה
משלם · טריפת ארי וזאב ודוב ונחש לא ישלם ;
ומי לחשך לדון כן · שהרי כת' ומת או נשבה
או נשבר · מקיש שבויה למתה ושבורה למתה
מתה שאינו יכול להציל אף שבויה ושבורה
שאינו יכול להציל · וכי ישאל · בא ללמד
על השואל שהוא חייב באונסין ; בעליו עמו ;

בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא מלאכה אחרת:
היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשע'
שבורה ומתה: אם שכיר הוא · אם השור אינו
שאול אלא שכור בין בשכרו ליד השוכר ולא בשאלה
שאין כל הנאה שלו אלא בשכירות שאין כל הנאה
שלו שהרי על ידי שכרו נשתמש בו ואין לו משפט
שואל להתחייב באונסין · ולא פירש מה דינו אם
כשומר חנם אם כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכ'
חכמי ישר' · שוכר כיצד משלם ר' מאיר כשומר
חנם ר' מאיר יהודה או' כשומר שכר: וכי יפתה · מדבר
על לבה עד ששומעת לו · וכן תרג' ישר' · שידל
בלשון ארמית כפיתוי בלשון עברית · מהר ימהרנה:
יפסוק לה כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה ··
וישאנה ·· כמוהר הבתולות · שהוא קצוב חמשי'
כסף · אצל התופש את הבתולה ושוכב באונס
שנ' ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשי'
כסף: מכשפה לא תחיה: אלא תמות
בבית דין ואחד הזכרים ואחד הנקבות אלא
דבר הכת' בהוה שנשים מצויות כשפים:
לאלהים · לעז' · ד' אלו היה כתוב נקוד לאלהים
היה צריך ולפרשו: ולכתוב אחרים · עכשיו שנ'
לאלהים אינו צריך לפרש אחרים · שכל ואל"ד
ובית המשמשות בראש תיבה אם כתובה כגון
לאדם לעיר · צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה אדם
לאיזה עיר · וכן למלכים לרגלים לבקרים צריך
לפרש ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן
לאלהים · כל אלהים במשמע ואפי' קודש · אבל
נקודה פתח כגון למלך לאדם לעיר נודע באיזה
מלך מדבר וכן למלכים · לאותם שהזהרתיך
עליהם במקום אחר · כיוצא בו אין כמוך
באלהים · לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח:
יחרם יומת · והלא נאמ' בו מיתה מיתה
במקום אחר והוצאת את האיש ההוא וג' אלא
לפי שלא פירש על איזו עבודה חייבין מיתה
שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך
כאן זובח לאלהים · מה זביחה עבודה הנעשית
בפנים לשמים · אף אני מרבה המקטר והמנסך
שהן עבודות פנים וחייבין עליהם לכל עז' בין
שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה
בכך · אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ
והמגפף והמנשק אינו במיתה אם אין עבודתה
בכך בי אם בלאו: וגר לא תונה · אונאת
דברים · קונטראליאר · כמו והאכלתי את מונך

את בשרם · ולא תלחצנו · בגזילת ממון · כי גרים
הייתם · אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר
אף אתה מגרים באתה · מום שבך אל תאמר לחבירך ·
כל לשון גר אדם שלא נולד במדינה אלא בא מארץ
אחרת לגור בה · כל אלמנה ויתום וגו' ··
הוא הדין לכל אדם אלא דבר הכת' בהווה לפי ש'
שאילו תשושי כח דבר מצוי לענותם · אם ענה
תענה אותו · הרי זה מקרא קצר · גזם ולא פירש
ענשו כמו לכן כל הורג קין ולא פירש העונש ··
כלומ' אם תענה אותו סופך ליטול את שלך · למה ·
כי אם צעק יצעק · וגו' והיו נשיכם אלמנות:
ממשמע שנ' והרגתי אתכם יודע אני שנשיכם
אלמנות ובניכם יתומים · אלא הרי קללה אחרת
שיהיו הנשים צרורות כאלמנות ·· שלא יהו עדים
למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להינשא והב'
יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי
אביהן לפי שאין אנו יודעין אם מתו אם שבו
ואין מורידין שום אדם לנכסי שבוי: אם
כסף תלוה · ר' ישמעא' או' כל אם ואם שבתורה
רשות חוץ משלשה · אם תקריב מנחת ביכורים
אם כופר יושת עליו וזה אחד מהם · את עמי · עמי
ונכרי עמי קודם · עניך ועניי עירך עניי עירך קודמים ·
עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין ·
עני ועשיר עני קודם
וכן במשמעו · אם כסף תלוה · את עמי
ולא לגוי ולאיזה מעמי את העני · ולאיזה עני'
לאותו שעמך · לא תהיה לו כנושה · ולא תתבישנו
בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי לו
עליו כאילו הלויתו כלומ' אל תכלימהו · נשך
ריבית · שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה
קטנה ברגלו ואינו מרגיש בדבר ופתאום הוא
מבטבט ונופח עד קדקדו · כך ריבית אינו מרגיש
עד שעולה ומחסרו ממון ·· אם חבל תחבל:
כל לשון חבולה אינו משכון שבשעת הלואה אלא
שממשכנין את הלוה כשעבר זמן ואינו פורע:
עד בא השמש תשיבנו לו · כל היום תשיבנו לו ··
עד בא השמש וכבא השמש תחזור ותטלנו
עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכת' מדבר שאין
צריך לה בלילה · כי היא כסותה · זו טלית ··
שמלתו זו חלוק · במה ישכב · לרבות את העור ·
אלהים לא תקלל · הרי זה אזהרה לברכת
השם ואזהרה לקללת דיינין: מלאתך · חובה
שמוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל
והן ביכורים · ודמעך · היא תרומה: ואיני

המפוך לאחורך ד' דפין

גדול: לא בצדק תשפט עמיתך · חמור שונאך:
ב' דיבר בהווה · עזוב תעזוב · לשון סיוע וחיזוק
כדכת' ויעזבו את ירושלים עד החומה · ואפס
עצור ועזוב · מדבר שקר תרחק · אם נראה
בעיניך דין מרומה ועדים רמאים ואין אתה
יכול להכחישן התרחק מאותו הדין ואל תדין בו
כלל · ואעפ"כ אם הוא נקי וצדיק כדין שכבר
נגמר הדין הדין לזכות אל תהרגהו עד מאוחר
שכבר קיבלת העדים וגמרת הדין ולא נטתה
לכך על זה עד לסוף שאם אתה הצדקתו
אני לא אצדיקנו וחייב מיתה כדכת' והאלהים
אנה לידו · יעור פקחים · אצל פיקוח עין נופל
לשון עורון · ואצל צדק סילוק; ואספת
את תבואתה · בביתך · ולא תניחנה הפקר
אלא בשביעית תשמטנה · שלא תזרע · ונטשתה ·
שלא תאסוף תבואתה · לכרמך ולזיתך · כמו מן
תבואה · דרך המקרא להזכיר דגן ותירוש ויצהר
והוא הדין לכל אוכלין שהן גדולי קרקע כדכת'
בפרשת בהר סיני · ובכל אשר אמרתי אליכם:
מיום התחלת הדיבורות עד עכשיו תשמרו · חמור
ושונה וכופל אזהרותיו · ורבותינו דרשו לרבות
שביתת כלים · וחג הקציר · קרבנות הכתובים
בפרשת שור או כשב ושתי הלחם שהם מנחה
חדשה · בכורי מעשיך להתיר חדש במקדש ··
וחג האסיף · חג הסוכות כשעת אוסף אשר
אלו הגרנות כו' והיקבים תירוש ויצהר ונצטוה
הכת' לישב בסוכות לזכרון כי במדבר ישבו באהלי'
ולא היה להם קרקע ולא דגן ותירוש ויצהר כמו
על זאת להק' · הרי שלשה רגלים תלוים כולם
בפירות הארץ · אביב וקציר ואסיף · האדון ה':
והארץ שלו · שלא יחמוד את ארצך בעלותך
לראות כמו שמפורש בפרשת כי תשא שלש פעמי'
בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' אלהי ישר' ·
וסמיך ליה כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את
גבולך ולא איש יחמוד את ארצך בעלותך לראות
וגו' וכן בכל מקום לפי עניין מעשה הק' שבפרשה
קורא את הק' · וגם רבות דרשו הנה האדון ה' צב'
צבאות מסעף פארה · בכל מקום שאתה מוצא
את הלשון הזה מוצא דורון ומכנס דורין:
לא תזבח על חמץ · שתהא השבתת שאור קודמת
לשעות של ארבעה עשר שהוא זמן שחיטת הפסח
בין הערבים משבע ולמעלה · חלב חגי · הפסח

כתבנו בו ולא תותירו ממנו עד בוקר והוא הדין
לאימורין · ראשית · ביכורי אדמתך · משבעת
המינין האמורים בפרשת כי תבוא ולקחת מרא
מראשית כל פרי האדמה · בעלותך · כרגיל
את תביאן ביכוריך · לא תבשל גדי בחלב אמו ··
דרך העדרים ללדת שני גדיים יחד ורגילים היו לש
לשחוט אחד מהם ומתוך. שרוב חלב בשיב
כדכת' ודי חלב עזים ללחמך וגו' היו רגילים לבשלו
בחלב האם ולפי ההווה דבר הכת' וגנאי הוא הדבר
ובליעה ורעבתנות לאכול חלב האם עם
הבנים · ודוגמא זו באותו ואת בנו ושילוח הקן;
וללמדך דרך תרבות צוה הכת' ולפי שברגל היו ·
אוכלין בהמות הרבה הזהיר בפרשת הרגלים
שלא לבשל ולא לאכול גדי בחלב אמו והוא הדין לכל
בשר בחלב כמו שפי' רבותי' בשחיטת חולין:
שולח מלאך וגו' כדכת' ביהושע כי אני שר צבא
ה' עתה באתי · להושיע את ישר' · אל תמר בו
מגזרת אם המר ימירנו · ואם הוא רגש הרי הוא
וריחו לא נמר · כמו אל תפל דבר מגזרת נפל ··
אבל אינו מגזרת סרבנות מן מרה מריתי שאם
כן היה לו לומ' אל תמרה · כמו כל איש אשר ימרה
את פיך · כי שמי בקרבו · בשמי הוא מצוה לכם
אבל לשאת לפשעכם אין בידו רשות · כי ילך ·
שהרי ילך · כי הרס תהרסם · ומדעתו הנחתיו
תהרסם משקל רגש מפעליו ושיבשתי ספרי עקת
שנקוד בחם תהרסם והוא משקל רפי כמו הרג
תהרגנו · אבל מאחר הרס משקל רגש צריך לומר
כמו כן משקל רגש תהרסם רגמת שבר תשבר:
ושוב מצאתי בכל סיפרי אספמיא ואשכנז כמו
שהגהתי משקל רגש; והסירותי מחלה · שכ'
שבאה על ידי מים רעים כמו שפירשתי במרה ·
לא תהיה משכלה · ואפי' בנולדו לא ימותו
אלא את מספר ימיך אמלא לא יבא בכלה אלא זקן;
את אימתי · חתת אלהים · על בעלי מלחמתך
והמותי · והממתי מהומת קולו: כדכת' וירעם
ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם · וכן בכרך ויהום ·
כמו מן סבב · סבותי אבל לשו' מיתה יאמ' והמתי ·
ושתי · כמו ומותתו · וכן כרתי כרית כמו כחתי;
מים סוף · שהוא בתחילת מזרח ארץ ישר' כמו
שמוכיח בפרשת אלה הדברים · עד ים פלשתים;
שהוא במערב כדכת' ופלשתים מאחור · ומדבר
שהלכו בו ישר' מדרום · עד הנהר · נהר פרת

בעפון · כרכת מעפון תפתח הרעה כי סבל בעפון :
ואל משה אמר · ומשה נגש אל הערפל אשר
שם האלהים ויאמר ה׳ אל משה כה תאמר · כל
הפרשיות הללו עד כאן אל בני ישר׳ ביום ששמעו
עשרת הדברים ואל משה אמר לכרו כשעת
ירידתו בו ביום עלה אל ה׳ למחר אתה ואהרן
וגו׳ ואחר כן איד ירד משה ויספר לעם את כל דברי
ה׳ וגו׳ ואחר כן אומר : ולמחר בנה מזבח והקריב
קורבנות וכו ביום עלה ויכסהו הענן ששת ימים
וגו׳ ואל משה אמר מלאך עלה אל ה׳ · מדלא כת׳
אלא כמו שכת׳ לפנינו אלי ההרה : מדלא לשנים
עשר שבטי ישר׳ · להעיד שכולם נתרצו בקיום
הברית · את נערי · בכורות · ספר הברית · דכת׳
למעלה ויכתוב משה וגו׳ · נעשה ונשמע · נעשה
מה שדיבר וגם שנשמע מה שיצוו מכאן ולהבא
ונקיים · ויראו את אלהי ישר׳ · כענין וראיתה
את אחורי : לבנת לובן · וכעצם · מראה · כמו
אדמו עצם מפנינים · לטהר · כשהשמים ברור
בלא ענוים · ואל אצילי זקני ישר׳ לא שלח הק׳
ידו אעפי שראו את אלהי ישר׳ לא שלח הק׳ ידו
אעפי שראו את אלהי ישר׳ כמו שכת׳ כבלע
את הקדש ומתו · וכן באנשי בית שמש כי ראו
בארון ה׳ ובמשה מצינו כי ירא מהביט וכאן חלק
להם הק׳ כבוד ומפני כריתות הברית נראה להם
כמו שפירשתי בברית בין הבתרים · אשר עבר
בין הגזרים האלה · וכת׳ שם ביום ההוא כרת
ה׳ את אברהם ברית וגו׳ וכן לפנינו בכריתות ברית
פרשת כי תשא וראית את אחורי וכת׳ ויעבור ה׳
על פניו וג׳ וכת׳ בתריה הנה אנכי כורת ברית :
ויאכלו וישתו · העולות הקריבו והשלמים אכלו ·
שכת׳ למעלה ויזבחו זבחים · שלמים · אשר
כתבתי : הלוחות מכתב אלהים שנתן לו כבוד
אורכשים : חסלת ואלה

המשפטים מיסוד רבנו שמו׳
וזה מיסוד רבנו שלמה ז״ל

ויקחו לי תרומה · לי · לשמי · תרומה · הפרשה ·
יפרישו לי ממונם נדבה · ידבנו לבו · לשון נדבה
[illegible] · והוא לשון רצון טוב · תקחו את
תרומתי · אמרו רבותינו שלש תרומות אמורות
כאן · תרומה תרומתי התרומה · אחת תרומת
בקע לגלגלת שעשו האדנים כמו שמפורש

באלה פקודי · ואחת למזבח בקע לגלגלת לקופות
לקנות מהם קרבנות לציבור ואחת תרומת
המשכן נדבת כל אחד ואחד שהתנדבו בו שלש
עשרה דברים האמורים בענין זהב וכסף ונחשת
כולן באו נדבה איש מה שנדבו לבו · חוץ מן הכסף
שבא כשוה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו
בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר
של׳ וכסף פקודי העדה · בקע לגלגלת וגו׳ ושאר
הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת :
תכלת · צמר · וצבוע בדם חלזון וצבעו ירוק :
וארגמן · ושש הוא פשתן · ועזים · נוצה של
עזים וכן תירגם אנקלוס ומעזי · הבא מן העזים
ולא עזים ממש ולא עזייא · מאדמים · צבועות
היו אדום לאחר עבודן · ועורות תחשים · מין
חיה ולא היתה אלא במדבר לערך שעה והרבה
גוונים היו בה ולכך מתרג׳ ססגונא · ששש בגוונים
שלה ומתפאר בבה הרבה גוונים ומתפאר בכמה שיש לו :
ועצי שטים · מאין היו להם במדבר : פירש ר׳
תנחומא · יעקב אבינו צפה ברוח הקדש
שעתידין ישר׳ לבנות משכן במדבר והביא ארזים
במצרים ונטען וצוה את בניו ליטלן עמהם כשי׳
כשיצאו ממצרים · ושמן למאור · שמן זית זך
להעלות נר תמיד · ובשמים לשמן המשחה :
שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן עצמו
והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא :
לקטורת הסמים · שהיו מקטירים בכל בוקר
וערב · כמו שמפורש באתה תצוה · ולשון הקטרה
העלאת קיטור ותימרות עשן · אבני שהם :
שתים הוצרכו לצורך האפוד · מל׳ · ע״ש
ששעשין מושב בזהב כמין גומא ונותנין שם האבן
ולמלאות הגומא קרויין אבני מלואים · ומקום
המושב קרוי משבצת · לאפוד ולחשן · השוהם
לאפוד ואבני המלואים לחשן · וחשן ואפוד
מפורשים בואתה תצוה · והן מיני תכשיט :
ועשו לי מקדש · ועשו לי לשמי בית קדושה · ככל
אשר אני מראה אותך · כאן את תבנית המשכן
המקרא זה מחובר למעלה הימנו · ועשו לי מקדש
ככל אשר אני מראה אותך וכן תעשו לדורות
אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו את כלי
בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות
ושולחנות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו ·
אותם · ואם לא היה המקרא מחובר למעלה

ציור צבוע
אין צבע
שטמן וארגמן

[illegible]

הימנו לא היה לו׳ לכתוב וכן תעשו אולא כן תעשו
והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו ׳ ועשו ארון :
... כמו ארונות שעושין בלא רגלים עשויין כארגז
שקורין אשקרין בל״ע ויושב על שוליו ׳ מבית ומחוץ
תצפנו ׳ שלש ארונות עשה בצלאל שנים של זהב
ואחד של עץ ׳ ארבעה כתלים ושולים לכל אחד
ופתוחין מלמעלה ׳ נתן של עץ בתוך של זהב ושל
זהב בתוך של עץ וחיפה שפתו העליונה בזהב נמ׳
מצופה מבית ומחוץ ׳ זר זהב ׳ כמין כתר מקיף לו
לשפתו סביב למעלה משפתו שעשה ארון החיצון
גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עבי הכפורת
ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עבי
הכתלים עולה הזר למעלה מכל עבי הכפורת כל שׁ
שהוא והוא סימן לכתר תורה ׳ ויצקת ׳ לשון
מתכת כתר״ג : פעמותיו ׳ זויותיה ׳ זויותיו ׳ וכזוית
העליונה סמוך לכפורת היו נותנן שנים מכאן ושנ׳
מכאן לרחבו של ארון ׳׳ והבדים נתונין בהם
ואורכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצ׳
בין בד לבד שהן שני בני אדם הנושאים ארון
הארון מהלכים ביניהם ׳ וכן מפורש במנחות שתי
הלחם ׳ ושתי טבעות על צלעו וגו׳ הן ארבעה
טבעות שמתחילת המקרא ופירש לך כיון היאך
היו ׳ ... של ושתי הטבעות יתירה הוא כמו שתי
טבעות ׳ ויש לישבה כן ושתים מן הטבעות הללו
על צלעו האחת ׳ צלעו ׳ צידו ׳ כדי ׳ מוטות ׳ לא
יסורו ממנו לעולם ׳ וזה אחד מן הלאוין
שבתורה ׳ ונתת אל הארון ׳ כמו בארון ׳ העדות ׳
שהיא עדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות
הכתובות בה : כפרת ׳ כסוי על הארון שהיה
פתוח למעלה ומניחו עליו כמו דף ׳ אמתים וחצי
ארכה ׳ כארכו של ארון ׳ וכן רחבה ׳ כרוחבו של
ארון ׳ ומונחת על עבי הכתלים וארבעתם ׳ ואעפ״י
שלא נתן שיעור לעביה פירשו רבותינו ש... היה
עביה טפח ׳ כרובים ׳ דמות פרצוף תינוק להם :
מקשה תעשה אותם ׳ שלא תעשם בפני עצמם
ותחברם לראשי הכפרת לאחר עשייתן כמעשה
שן צורפים שקורין שודאדין אלא הטל זהב הרבה
בתחילת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס
באמצע והוציא בולטין למעלה וצייר הכרובים
בבליטות קצותיו ׳ מקשה ׳ בטדיץ בל״ע כמו דא
לדא נקשן ׳ קצות הכפרת ׳ ראשי הכפרת ׳׳ וג׳
ועשה כרוב אחד מקצה ׳ שלא תאמר שנים

כרובים לכל קצה וקצה ׳ לכך הוצרך לפרש
כרוב אחד מקצה מ׳ זה ׳ מן הכפורת עשה ועשו ׳
את הכרובים ׳ זהו פרושו של מקשה תעשו אותם :
שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת : פורשי
כנפים ׳ שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושי׳
וגבוהים למעלה מעל ראשיהן שיהא ׳ טפחים
בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאית׳ בסוכה :
ואל הארון תתן את העדות ׳ לא ידעתי מפני מה
נכפל ׳ שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדו׳ :
ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון בלא כפורת
יתן תחילה בתוכו את העדות ואחר כך יתן כפורת
עליו וכן מצינו כשהקים משה את המשכן נאמר
ויתן משה את העדות אל הארון ואחר וישם את
הכפרת על הארון מלמעלה ׳ ונועדתי ׳ כשאקבע
מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד
שאבוא שם אליך לדבר ׳ ודיברתי איתך ... מעל
הכפרת ׳ ובמקום אחר הוא אומר וידבר יי׳ אליו מאהל
מאהל מועד ׳ אהל מועד זה משכן מחוץ לפרכת :
נמצאו שני כתובים מכחישין זה את ׳ בא הכתוב
השלישי והכריע ביניהם ׳ ובבוא משה אל אהל מועד
וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת ׳ משה
היה נכנס למשכן וכיון שנכנס לתוך הפתח הקול
יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ובא לו
למשה ... באהל מועד ׳ את כל אשר אצוה :
את כל ... בלא וו לומר ודיברתי איתך מעל הכפרת :
ומה ׳ את כל אשר אצוה אותך אל בני ישר׳ ׳׳
קומתו ׳ גובה רגליו עם עבי השולחן ׳ זר זהב ׳
סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה
הוא כמו שאומרים שולחן מלכים ׳ מסגרת ׳ כתרג׳
גרפנין ׳ נחלקו חכמים בדבר יש אומרים למעלה
היתה תקועה סביב לשולחן כמין לזבזין שבשפת
שולחן שרים ויש אומרים היתה תקועה מתחת לרגלי׳
באמצע יחות השולחן ודף השולחן שוכב על ראש׳
מסגרת ׳ ועשית זר זהב למסגרתו ׳ הוא זר האמור
למעלה ופירש לך כאן שעל המסגרת היה ׳ לעמת
המסגרת ׳ תהיינה הטבעות ׳ ברגלים תקועות
בשולחן מן המסגרת ולפנים אלא כנגד עובי המ׳
גד המסגרת והטבעות תקועות ברגלים כנגד
המסגרת ׳ לבתים לבדים ׳ אותן הטבעות יהיו
בתים להכניס בהם הבדים ׳ לבתים ׳ לצורך בתים
לבדים ׳ ונישא בם ׳ לשון נפעל יהיו נשאים בם
בבדים את השולחן ׳ ועשית קערותיו וכפותיו :

קערותיו ׳ דפוסות שהיו עשויין כדפוס הלחם ׃
והלחם הוא עשוי כמין תיבה פרוצה משני ראשיה
שוליים לו מלמטה וכופל מכאן ומכאן כלפי מעלה
כמין כתלים ולכן קרוי לחם הפנים שיש לו פנים
רואים לכאן ולכאן לצדי הבית ונותן ארכו לרחבו
של שולחן וכתליו זקופין כנגד שפת השולחן
ועשו לו דפוס והדפוס של ברזל ׳ וכשל של ברזל
הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בדפוס
של זהב עד למחר בשבת שמסדרן על השולחן
ואותו דפוס קרוי קערה ׃ כפותיו ׳ הם בזיכין של
שנותנין בהן לבונה ׳ שתים היו לשני קומצי לבונה
שנותנין על שתי המערכות של׳ ונתתה על המערכת
לבונה זכה ׳ וקשותיו ׳ הן כמין חצאי קנים חלולין
הנסדקין לארכן ׳ דוגמתן עשה של זהב ומסדר
שלשה על ראש כל לחם שישכב לחם אחר על גבי
אותן קנים ומבדילין בין לחם ללחם שתיכנס הרוח
ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי
קשווה ׃ ומנקיותיו ׳ כתרג׳ ומכילתיה ׳ הן סניפין כמין
יתידות זהב עומדין בארץ וגבוהין עד למעלה
מן השולחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלין
ששה פיצולין זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין
לחם ללחם סמוכין על אותן פיצולין כדי שלא יכבד
משא הלחמים העליונים על התחתונים וישברו׃
ולשון מכילתיה ׳ סובלות ׳ כמו נלאיתי הכיל ׳ נלאיתי
נשוא ׳ אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על
סניפין ׳ ויש מחכמי ישר׳ או׳ קשותיו ׳ אלו סניפין
שמקשין אותו ומחזקין אותו שלא ישבר ׳ וא׳
ומנקיותיו ׳ אלו הקנים שמנקין אותו שלא ירק
יתעפשו ׳ אבל אונקלוס שתרג׳ ומכילתיה היה או׳
סניפי היא מנקיותיו הם סניפין ׃ אשר
יסך בהם ׳ אשר יכוסה בהם ׃ ועל קשותיו הוא
אומ׳ אשר יוסך בהם שיהו עליו כמין סכך ׳ וכן
במקום אחר הוא או׳ ואת קשות הנסך ׳ זה וזה
יוסך והנסך לשון סכך וכיסוי ׳ לחם הפנים ׃
שיהו לו פנים כמו שפירשתי למעלה ומנין הלחם
וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים ׃
מקשה תעשה המנורה ׳ שלא יעשנה
חוליות ׳ לא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים
ואחרכך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולדיר
אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך
בכלי האומנות ומאריך הקנים אילך ואילך ׳ ירכה ׳
היא רגל של מטה העשוי כמין תיבה שלשה
הרגלים יוצאין הימנה ולמטה ׳ וקנה ׳ הקנה שלה
האמצעי העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה
ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך ליצוק השמן ל׳
לתוכו ולתת הפתילה ׳ גביעיה ׳ הם כמין כוסות
מן זכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדרינש
ואלו עשויין של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה
וקנה כמעין שנתן בהם הכת׳ ולא היו בה אלא לנוי ׳
כפתוריה ׳ כמין תפוחים היו עגולים סביב ובולטים
סביבות הקנה כדרך שעושין למנורות לפני שרים
וקורין להם פומיי״ש ומנין כתוב בפרשה כמה
כפתורין בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור ׃
ופרחיה ׳ ציורין עשויין בה כמין פרחים ׃ ממנה
יהיו הכל מקשה יוצא מן חתיכת העשת ולא ׳
שיעשה לבדם וידביקם ׳ יוצאים מצדיה ׳ לכאן ולכאן
באלכסון נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה
שהיא קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ׳
ארוך ושל מעלה הימנו קצר הימנו והעליון קצר
מכולם לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובהה של
קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאין הששה ׃
משוקדים ׳ כתרג׳ מצויירין היו כדרך שעושין לכלי
כסף וזהב וקורין לאותו ציור נייליר ׳ שלשה גביעי׳
בולטין מכל קנה וקנה ׳ כפתור ופרח היה בכל קנה
וקנה ׳ ובמנורה ארבעה גביעים ׳ אחד בולט בה
למטה מן הקנים והשלשה מן יציאות הקנים
ולמעלה יוצאין מצדיה ׳ משוקדים כפתוריה ופרחיה ׳
זה אחד מחמש מקראות שאין להם הכרע ׳ אין ידוע
אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה
ופרחיה ׃ וכפתור תחת שני הקנים ׳ מתוך הכפתור
היו הקנים נמשכים מצדיה אילך ואילך ׳׳
כך שנינו במלאכת המשכן ׃
גובהה של מנורה שמונה עשר טפחים ׳ הרגלים
והפרח ׳ שלשה טפחים ׳ הוא הפרח (האמור) בירך ׳׳
שנ׳ עד ירכה עד פרחה מקשה היא ושמרים [illegible]
הלך ׳ וטפח שבו גביע [illegible] כפתור ופרח [illegible]
כפתורים ושני פרחי [illegible] גבעות [illegible] של משוקדים
כפתוריה ופרחיה [illegible] בקנה שני כפתור ושני פרחים
[illegible] מן השלשה כפתורי׳ שהקנים נמשכין ועולים כנגד גובהה
של כפתור תחת שני הקנים [illegible] וטפח [illegible] חלק ׳ וטפח כפתור
ושני קנים יוצאין ממנו אילך ואילך נמשכין ועו׳
ועולין כנגד גובהה של מנורה ׃ וטפח חלק
וטפח כפתור ׳ ושני קנים יוצאין ממנו ׳ וטפח
חלק וטפח כפתור ׳ ושני קנים יוצאין ממנה ׃

וטפח חלק וטפח כפתור ״ נשתיירו בהם שלשה טפחי׳
שבהן שלשה גביעים וכפתור ופרח · נמצאו גביעים
עשרים ושנים · שמונה עשר לששה [illegible] קנים
שלשה לכל אחד · ואחד עשר כפתורים · ששה
כששת הקנים · ושלשה בגופה שלמטה שהקנים
יוצאין מהם · ושנים עד במנורה · שנ׳ משוקדים
כפתריה ופרחיה · מיעוט פרחים שנים ואחד האמור
בפרשת בהעלתך · עד ירכה עד פרחה · ואם תדקדק
במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמנין אשר
ואיש במקומו · את נרותיה · אחורי הדף הוא ;

יוצאין ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכין ועולין כנגד
גובהה של מנורה · וטפח חלק וטפח כפתור וטפחיים חלק ·
ונשתיירו שם שלשה טפחים שבהם גביעים · וכפתור ופרח ·
נמצאו גביעים עשרים ושנים · דכת׳ ובמנורה ארבעה גביעים ;
שמונה עשר דקנים וארבעה דידיה הרי עשרים ותרתין ״ ·
כפתורים נמי אחד עשר · כפתוריה תרי דכת׳ כפתריה ופרחיה
והתם כפתורים שנים ופרחיה שנים · וששה דקנים וכפתור
וכפתור וכפתור שהקנים יוצאין מהן הרי אחד עשר · ופרחים
תשעה כמו כן · פרחיה תרי · וששה דקנים תמני הוו · והתשיעי
דכת׳ בהעלתך עד ירכה ועד פרחה מקשה היא שהפרח סמוך
לירך ; כך שנויה הלכה והעתקתיה
כאן למען ירוץ קורא כאשר
יכשל ;

ומיעוט כפתורים שנים האחד [illegible] והאחד [illegible] טפחיים [illegible] עם שלשה הגביעים ותשעה פרחים הן [illegible] ששת הקנים [illegible] האחד [illegible] כפתור ופרח ושלשה למנורה שנ׳ משוקדים כפתריה ופרחיה ומיעוט

את נרותיה · כמין בזיכין שנותנין לתוכן השמן
והפתילות · והעלה את נרותיה והאיר על עבר
פניה · עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים
היוצאים מצדיה · מסובין כלפי אמצעי כדי
שיהיו מאירים על עבר פניה · מוסב אורם אל
עבר פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה שלא
יאמרו לאורה הוא צריך · ומלקחיה · הם צבתים
ליקח בהם הפתילות מתוך השמן ליישבן ולמושכן
בפי הנרות · ועל שם שלוקחין בהן הפתילות קרויים
מלקחיים · ושתרג׳ אונקלוס ועציתיה · הוא לשון
צבת ענייניה כל׳ · ומחתותיה · הן כמין בזיכין קטני׳
שבהן חותה את האפר שבנר בבקר כשהוא מיטיב
את הנרות שדלקו הלילה וכבו · ולשון מחתה
פוישדוייריא · כמו לחתות מים מגבא כי גחלים
אתה חותה על ראשו · לחתות מיקוד · ממ׳ ככר
זהב טהור · שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא
ככר לא פחות ולא יותר · והככר של חול ששים מנה
ושל קודש היה כפול והיה בו מאה ועשרים מנה ;
והמנה הוא ליטרא שמוקלין בה כסף למשקל
היישר של קולוניא והוא מאה זהובים בה בלעז
והסלע׳ ורביעה הזהובים ; וראה ועשה ;
ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך · מגיד
שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה
לו הק׳ מנורה של אש · אשר אתה מראה · כתרג׳
דאת מתחזי · אילו היה נקוד מראה · היה
פתרונו מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ ;
פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראין לך ·
ואת המשכן תעשה עשר יריעות · להיות לו לגג

את אלה העתקתי ממנחות בפרק הקומץ אמ׳ שמואל
משמיה דרבי׳ גובהה של מנורה שמונה עשר טפחים ;
הרגלים והפרח שלשה · וטפחיים חלק · וטפח שבו גביע
וכפתור ופרח · וטפחיים חלק · וטפח כפתור · ושני קנים
יוצאין ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכין ועולין כנגד
גובהה של מנורה · וטפח חלק וטפח כפתור · ושני קנים

ולמחיצות ומחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מן
מאחריהם לכסותם ׳ שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת
שני הרי ד׳ מינין כל חוט וחוט אחד של פשתים
ושלשה של צמר וכל מין ומין חוטן כפול ששה
הרי ארבע מינן וארבע מינן כשהן שזורים יחד
עשרים וארבעה כפלים ~~לחוט שכל המינין חוטן~~
~~כפול~~ ששה ׳ כרובים מעשה חושב ׳ כרובים היו
מצויירין בהן באריגתן ולא ברקימה שהיא מעשה
מחט אלא באריגה כשתי פנים פרצוף אחד
מכאן ופרצוף אחד מכאן מצד זה ונשר מצד אחר
כמו שאורגים חגורות של משי שקורין פיישש ׃
תהיינה חוברות ׳ תתפרן במחט זו בצד זו חמש
לבד וחמש לבד ׳ אשה אל אחותה ׳ כן דרך מק
מקראות לדבר כדבר שהוא לשון נקבה ׳ ובדבר
שהוא לשון זכר איש אל אחיו כמו שנ׳ איש אל
אחיו כמו שנ׳ בכרובים ופניהם איש אל אחיו ׃
ללאות ׳ לעזיינש ׳ וכן תירג׳ אונקלוס ענובין
לשון עניבה ׳ מקצה בחוברת ׳ באותה יריעה
של סוף החיבור ׳ קצוות חמש היריעות קרויה
חוברת ׳ וכן תעשה בשפת אחת היריעות
שבמחברת השנית ׳ באותה יריעה שקורין
קיצונה לשון קצה ׳ כלומר לסוף החוברת ׳ מקבילות
הלולאות אשה אל אחותה ׳ שמור שתעשה
הלולאות מכוונות במדה אחת הבדלתן זו מזו ׃
וכמדתן ביריעה זו כך יהיו בחברתה שכשתפרוש
חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מ
מכוונות כנגד לולאות של זו ׳ והוא לשון מק
מקבילות ׳ זו כנגד זו ׳ ותרגום של נגד לקבל ׃
היריעות ׳ אורכן עשרים ושמונה אמה
ורחבן ארבע ׳ וכשחיבר חמש היריעות יחד
נמצא רחבן עשרים ׳ וכן חברת השנית ׳
והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנ׳
עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון
לכל קרש אמה וחצי אמה הרי שלשים אמה
לעשרים הקרשים מן המזרח למערב ׳ ורחב
המשכן מן התימן לדרום עשר אמות ׳ שנ׳ ולירכ׳
ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים
ושני קרשים למקוצעות ׳ הרי עשרה אמות
ושמונה קרשים הלל משני אמות והם מכסים
עובי הקרש מכאן ומכאן ׳ במקומם מפרש
במקראות הללו ׃ נתן היריעות ארכן ורחבן
של משכן ׳ הרי עשרים ושמונה אמות לפרוש

על פני רוחב המשכן עשר אמות אמצעות לגג חלל
רוחב המשכן ׳ ואמה מכאן ועובי ראשי הקרשים
שעביין אמה ׳ נשתיירו שש עשרה אמה שמונה
לצפון ושמונה לדרום ומכסות את קומת הקרשים
שגובהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגול
מגולות ״ רחבן של יריעות ארבעים אמה
כשהן מחוברות עשרים לחברת ׳ והן על פני ארך
המשכן ׳ שלשים מהם לגג חלל המשכן לארכו ׳ ואמה
כנגד עובי ראש הקרש שבמערב ׳ ואמה לכסות
עובי עמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח
אלא ארבעה עמודים שהמסך פרוס ותלוי בווין
שבהם כמו ווילון ׳ נשתיירו שמונה אמות התלויין
על אחורי המשכן הקרשים שבמערב ושתי אמות
התחתונות מגולות ׳ זו מצאתי בארבעים כבשתו
ותשע מדות ׳ אבל במסכת שבת מצינו שאין
היריעות מכסות את העמודים שבמזרח ׳ ותשע
אמות תלויות אחורי המשכן ׳ והכת׳ מסייעו שכת׳
ונתתה את הפרכת תחת הקרסים ׳ כשעמודי הח׳
המזרח אינם מכוסים אמה נמצא שהפרוכת שה׳
שמבדיל בין קדש הקדשים ובין ההיכל תחת הקרס׳
שהקרסים תקועים באמצע היריעות אשר הב׳
ארבעים אמה וההיכל עשרים אמה נמצא ההיכל
מכוסה עשרים ואז הפרוכת תקוע תחת הקרס׳
ובית קודשי הקדשים עשרה הרי ׳ל׳ אמות
ואמה לכסות עובי קרש שבמערב ותשעה תלויות
אחורי המשכן הרי ארבעים אמות ׳ ואם כדבריו
הבריתא של מ״ט מדות אשר אמה מכסה עובי
עמוד שבמזרח נותן את הפרוכת משוכה מן ה
הקרסים ולמערב אמה שאם אתה נותן הפרוכת
תחת הקרסים לא יהיה לעד מדרח עשרים
אמה לפי״ אמה מהם לכסות עובי עמוד המזרח
נמצא שאין ההיכל מחזיק כי אם תשע עשרה
אמה וארכו להחזיק עשרים אם כן אתה צריך
להרחיק הפרוכת אמה כלפי מערב ויחזיק ההיכל
עשרים ובית קדשי הקדשים עשרה הרי שלשים
ואחד ואמה לכסות עובי קרש המערב ושמונה
תלויות אחורי המשכן הרי ארבעים ״
קרסי זהב ׳ פירמלץ ומכניסין ראשן אחד
בלולאות שבחוברת זו וראש השני שבחוברת
זו ומחברן בהם ״ יריעות עזים ׃
מנוצה של עזים ׳ לאהל על המשכן ׳ לפרוש
אותן על יריעות התחתונות ׳ שלשים באמה ׃

כשתתן ארכן לרחב המשכן כמו שנתן את
מעשה אלו עודפות אמה ואמה מכאן ולכאן
אחת והשתים אמות שנשארו מגלות בקרשים
והאמה התחתונה של קרשים והאמה התחתונה
שאין היריעה מכסה אותה היא האמה התחובה
בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה ; וכפלת
את היריעה הששית שעדפת באלו העליונות
יותר מן התחתונות אל מול פני האהל ' חצי רחבה
היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח
שתי אמות דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף ;
וסרח העדף ביריעות האהל על יריעות
המשכן ' יריעות האהל ' הן העליונות של עזים
שקרויות אהל כמו שאמור בהן לאהל על המשכן
וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות
ומכסות על התחתונות חצי היריעה ומערב שהחצי
של יריעה אחת עשרה היתירה היא נכפלת אל
מול פני האהל והשאר נשאר שתי אמות רחב
חצייה עדף של רחב התחתונות ' תסרח על אחורי
המשכן לכסות שתי אמות שהיו מגלות בקרשי'
של מערב ' והאמה מזה לצפון ולדרום כעדף ;
באורך יריעות האהל שהן עודפות על ארך יריעו'
המשכן שתי אמות יהיה סרוח על שני צדי
המשכן כמו שפירשתי למעלה ' ולמדה תורה
דרך ארץ אדם חס על היפה ' של שש לא היו
ארוכות ורחבות כשל עזים ' אחורי המשכן
הוא צד מערב ' לפי שהפתח במזרח שהן פניו ו
וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל ;
מכסה לאהל ' של יריעות עזים עשה עוד
מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד
למעלה הימנו מכסה עורות תחשים ואותן מ'
מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג' ארכן
שלשים ורחבן עשר ' אלו דברי ר' נחמיה וכדברי
ר' יהודה אחד היה חציו של עורות אילים וחציו
של תחשים ; ועשית את הקרשים ' היה
לו לומר ועשית קרשים כמה שנ' בכל דבר ודבר
ומהו הקרשים ' מאותן העומדים ומיוחדים
לכך ' יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת
צוה את בניו להעלותן עמהן כשיצאו ממצרי'
אמ' שעתיד הק' לצוות אתכם לעשות משכן מעצי
שטים ראו שיהו מזומנים בידכם ' הוא'
שיסד הכבלי בפיוט שלו טס מטע ארזים במצרי'
קורות בתינו ארזים ' שנזדרזו להיות מוכנב

בידם ומוכנים לכך ' עצי שטים עומדים ' שיעמדו
בזק' שיהיו אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות
המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים
להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש '
למעלה ארכו של משכן לעשרים קרשים שהיו
בצפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה
שהקרש אמה וחצי אמה רחב ' שתי ידות
לקרש האחד ' היה את הקרש מלמטה באמצע
בגובה אמה מנח רביע רחבו מכאן ורביע
רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רחב
הקרש באמצע ואותן הידות מכנס באדנים
שהיו חלולין והאדנים גבהן אמה ויושבין רצופי'
ארבעים זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל
האדנים חרוצות משלשת צידיהן רחב החריץ
בעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש
האדן שאם לא כן נמצא בין קרש לקרש בעובי
שפת שני אדנים שיפסיקו ביניהם ' וזהו
שנ' ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי
הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה ;
משולבות ' עשויות כמין שליבת סולם מובדלו'
זו מזו ומשופין ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה
הנכנסת בנקב עמודי הסולם והם מכוונות זו
כנגד זו שיהו חריציהן שוין זו כמדת זו כדי
שלא יהו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו
משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ;
תרגום ידות צירין ' לפי שדומות לצירי דלת ה
הנכנסין בחור המפתן ' לפאת נגב תימנה ' אין
פאה זו ' לשון מקצוע ' כל הרוח קרויה
קרוי פאה ' כתרג' לרוח עיבר דרומא ' ולירכתי '
לשון סוף ' כתרג' ולסייפי ' לפי שהפתח במזרח
קרוי המזרח פנים והמערב אחור ' וזהו סוף
שהפנים הן הראש ; תעשה ששה קרשים '
הרי תשע אמות רחב ' ושני קרשים למקצועות
אחת למקצוע צפונית מערבית ואחת למערבי'
דרומית ' כל שמונה הקרשים בסדר אחד
אלא שאלו השתים אינם בחלל המשכן אלא
חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל ל
להשלים רחבו לעשר אמות והאמה מזה והאמ'
מזה באות כנגד אמות עבי קרשי המשכן
הצפון והדרום כדי שיהיה המקצוע מבחוץ
שוה ויהיו כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה
שלא יפסוק שפת עבי שני האדנים להרחיקן

זו מזו ׳ וזהו שפירשתי שהוא עורי הידות
חרוצין מצדיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדיו
חוץ ליד הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש
שאצלו ונמצאו תואמים זה לזה ׳ וקרש המקצע
שכנגד המערב חרוץ לרחבו כעביו כנגד חרץ של
צד הקרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו הא
האדנים בינהם ׳ ויחדיו יהיו תמים ׳ כמו
תאומים ׳ על ראשו ׳ של קרש אל הטבעת האחת ׳
כל קרש וקרש היה חרוץ למעלה ברחבו שני חריצי
כשני צדדין כדי שבי טבעת ומכניסן בטבעת
אחת נמצא ׳ מתאים לקרש שאצלו ׳ אבל
אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן או מט
מטולטלות ׳ וכקרש שבמקצוע היה עובד
בשבי קרש הדרומי והצפוני וראש קרש המקצ
שבסדר המערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים
מחוברים ; כן יהיה לשני הקרשים ׳ שבמקצוע
לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני הא
המקצועות ׳ והיו שמונה קרשים ׳ הן האמורים
למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים למק
למקצעות נמצאו שמונה קרשים בסדר מערבי ;
כך שנייה משנת סדר הקרשים במלאכת
המשכן ׳ היה עושה את האדנים חלולים וחורץ
את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחרץ
חציו באמצע ועושה לו שתי ידות כמו שני חמקין ;
ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין ׳ כמין שתי
שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ראשיהן
ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב
עמודי הסולם והן מכוונות זו כנגד זו שיהו חריצי
הן שוין זו כמדת זו כדי שלא יהוא שתי הידות
זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ כשבי
הקרש שהוא אמה ׳ תרגום של ידות צירין ולפי ש
שדומות לצירי הדלת הנכנסין בחורי המפתן ; ה״ל
לפאת נגב תימנה ׳ אין זו פיאה זו לשון מקצוע
אלא כל הרוח קרוי פיאה ׳ כתרג׳ לרוח עיבר
דרומא ׳ ולירכתי ׳ לשון סוף ׳ כתרג׳ ולסייפי ״
לפי שהפתח במזרח קרוי המזרח פנים והמערב
אחור וזהו סוף שהפנים הם הראש ׳ תעשה
ששה קרשים ׳ הרי תעשה תשע אמות רוחב
ושני קרשים למקצעת אחת ולמקצוע צפונית
מערבית ואחת למערבית דרומית כל שמנת הקרשי
בסדר האחת אלא שאילן שמים אינן בחלל המשכן
אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראית בחלל

והשלים רחבו של משכן לעשר ׳ והאמה מזה והאמה
מזה באות כנגד אמה עבי הקרשים ׳ והוא לשון
משולבות ׳ עשויות כמו שליבה ומכניסין לתוך
שני האדנים שנ׳ שני אדנים תחת הקרש האחד
וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע
מכאן ונותן טבעת של זהב כדי שלא יהו נפרדים
זה מזה שנ׳ ויהיו תואמים ויחדיו יהיו תמים על ׳
ראשו ׳ כך היא המשנה והפרוש שלה
הנעתי בסדר המקראות ומעלה ׳ בריחים ׳ כתרג׳ עד ה...
עברין ׳ אשפירש כ׳ל חמשה לקרשי צלע המשכן ״
אילו חמשה שלשה הם אלא שהבריח התחתון וה
והעליון עשוי משתי חתיכות ׳ זה מבריח עד חצי הכ׳
הכתל וזה מבריח עד חצי הכותל ׳ זה נכנס בטבעות
מצד זה וזה נכנס בטבעות מצד זה עד שמגיעין זה
לזה נמצאו העליונים והתחתונים שנים שהן ארבע ׳
אבל האמצעי ארכו כנגד הכותל ומבריח מקצה הכותל
עד קצהו כמו שנ׳ והבריח התיכון מבריח מן הקצה
אל הקצה ׳ העליונים והתחתונים היו להם טבעות
בקרשים ליכנס לתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשי׳
בתוך עשר אמות של גובה הקרש ׳ חלק אחד מן הט
הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן הטבעת
התחתונה וכל חלק הוא רביע ארך הקרש ושני חלקי׳
בין טבעת לטבעת כדי שיהו כל הטבעות מכוונים
זה כנגד זה אבל לבריח התיכון אין טבעת אלא
הקרשים נקובים כשבוין והוא נכנס בהם דרך
הנקבים שהן מכוונים זה כנגד זה וזהו שנ׳ בתוך
הקרשים ׳ הבריחים העליונים והתחתונים
שבצפון ושבדרום ארך כל אחד חמש עשרה אמה
והתיכון ארכו שלשים וזהו מן קצה אל קצה ׳ מן
המזרח למערב ׳ וחמשה בריחים שבמערב ארך
העליונים והתחתונים שש אמות ׳ והתיכון ארכו
שתים עשרה כנגד שמונה קרשים ״ כך הוא
מפורש במלאכת המשכן ״ בתים לבריחים ׳ הט׳
הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים ליכנס בהב
הבריחים ׳ וציפית את הבריחים זהב ׳ לא שהיה
הזהב מדובק על הבריחים אין עליהם שום צפוי
אלא בקרש היו קבוע כמין שתי פיפיות של זהב
כמין שני סידקי קנה חלוק וקובען אצל טבעות
לכאן ולכאן ארכן ממלא את רוחב הק׳ רש מן הט׳
הטבעות לכאן ולמטה לכאן והבריח נכנס לתוכו ׳
ולמטה לטבעת ומן הטבעות לפה השני נמצאו ׳
הבריחים מצופין זהב ׳ כשהן תחובים בקרשים ;

והבריחים הללו מבחוץ היו · בליטות הטבעות והפיפו׳
ולא היו נראים אלא כל הכותל חלק מלפנים ״
והקמותה את המשכן · לאחר שיגמר הקימהו ׃
אשר הראתה בהר · קודם לכן שאני עתיד ללמדך
ולהראותך סדר הקמתו · פרכת · לשון מחיצה הוא ׃
ובלשון חכמים פרגוד · דבר המבדיל בין המלך לבין
העם · תכלת וארגמן וגו׳ · מכל מין ומין היה כפול
בכל חוט וחוט ששה חוטין · מעשה חשב · כבר
פירשתי זו היא אריגה של שתי קירות והציורין ש׳
שמשני עבריה אינן דומין זה לזה ׃ כרובים ׃
ציורין של בריות יעשה בהן · ארבעה עמודים תקועין
בתוך ארבעה אדנים ואנקליות קבועים בהן עקומין
למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך
בה · והאנקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן ע׳
עשויין והפרכת ארכה עשר אמות כגובהן של ״
קרשים פרוסה כשליש שלישו של משכן שיהא
היאנה ולפנים עשר אמות והיאנה לחוץ עשרים
נמצא בית קודשי הקדשים עשר על עשר שנ׳ ונתת
את הפרוכת תחת הקרסים המחברים שתי החוברת
עשרים אמה וכשפרס על גג המשכן מן הפתח ול׳
ולמערב כלתה כשני שלישי החוברת השני כסתה
שלישו והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשי׳ ׃
ונתתה את השולחן וגו׳ · שולחן בצפון
משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה ׃
ומנורה בדרום · משוכה מן הכותל הדרומי שתי
אמות ומחצה ׃ מזבח הזהב נתון כנגד אויר
שבין שולחן למנורה משוך קימעא כלפי המזרח
וכולם נתונין מחצי המשכן ולפנים · כיצד אורך
המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה · המזבח
והשולחן והמנורה משוכין מן הפתח לצד מערב
עשר אמות · ועשית מסך · וילון שהוא מסך
כמו סכתה בעדו ובעד ביתו · לשון מגן ׃ מעשה
ע׳ רוקם · הצורות שעושות בו מעשה מחט פרצוף׳
של עבר זה כך פרצוף של עבר זה · רקם · שם
האומן ולא שם האומנות · ותרגום · עובד ציור · ולא עבד
צייר · מדת המסך כמדת הפרכת עשר אמות
על עשר אמות · ועשית את
המזבח וגו׳ · ושלש אמות קומתו · דברים ככתבן
דברי ר׳ יהודה · ר׳ יוסי אומ׳ נא׳ כאן רבוע ונא׳
בפנימי רבוע מה להלן גובהו פי שנים כארכו אף
כאן פי שנים כארכו ומה אני מקיים ושלש אמות
קומתו משפת סובב ולמעלה · ועשית קרנותיו

שלא יעשם לבדם ויחברם בו · וצפית אותו נחושת ׃
לכפר על עזות מצח שנ׳ ומצחך נחושה · סירותיו ·
כמו יורות · לדשנו · להסיר דשנו לתוכן של הסירות
והוא שתירגם אנקלוס למספי קיטמיה · ולספות
הדשן לתוכם · כי יש מילים בלשון עברית מילה
מיתחלפת בפתרון לשמש כמין וסתירה · ותשרש
שרשיה · אויל משריש · וחילופו ובכל תבואתי תשרש ׃
וכן בסעיפיה פוריה · וחילופו ומסעף פארה · ויפשח
בעפיה · וכמו וזה אחרון עצמו שיבר עצמות · וכ׳
וכמוהו ויסקלוהו באבנים · וחילופו סקלו מאבן ·
הסירו אבניה · וכן ויעזקהו ויסקלהו · אף כאן
לדשנו להסיר דישנו אויש עברייר בל׳ · ויעיו · כתרג׳
מגריפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי קדרה
והוא של מתכת ובל׳ ווידיל · ומזרקותיו · לקבל
דם הזבחים · ומזלגותיו · כמין אונקליות כפופים
ומכה בהם בבשר ונתחבין בו ומהפכו בהן על
גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן · ובל׳ קרוכ׳ ן ·
ובלשון חכמים צינורות · ומחתותיו · בית קיבול
יש להן ליטול בהן גחלים מעל המזבח לשאתם
על מזבח הפנימי לקטורת · ועל שם חתייתן קרויין
מחתות כמו לחתות אש · לשון שאיבת אש ממקומו ׃
וכן היתתה אויש גחלים בחקו · לכל כליו · כמו כל
כליו · כמו לכל חיל פרעה · כמו חיל פרעה ·
מכבר · לשון כברה שקורין קריבלא · כמין לבוש
עשוי חורין כמין רשת · ומקרא זה מסורס וכן
פתרונו ועשית לו מכבר נחושת מעשה רשת ׃
כרכב המזבח · סובב · כל דבר המקיף סביב בעגול
קרוי כרכב כמו ששנינו כהכל שוחטין אילו הן
גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא שעשוי
חריצין עגולים בקרשי דופני התיבות וספסלי
עץ · אף למזבח עשוי חריץ סביבו ברופנו ונוי
והוא לסוף שש אמות של גובהו כדברי האומר
מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב
ולמעלה ; אבל סובב להילוך הכהנים לא היה
למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו ׃
ובן שנינו בזבחים איזהו כרכב בין קרן לקרן ״ל
ולפנים והוא אמה של הילוך רגלי הכהנים ; שרדי׳
אמות הללו קרויין ׃ כרכב · ודקדקו שם והכת׳
תחת כרכבו מלמטה · למדנו שהכרכב בדפנו
ולבוש המכבר תחתיו · ותירץ המתרץ תרתי הוו
חד לנוי וחד לכהנים דלא נשתרקו · זה שבדופנו
לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר · והגיע רחבו

עד חצי המזבח והוא היה סיון לחצי גבהו להבדיל
בין דמים העליונים לדמים התחתונים · וכנגדן עשו
[מז]בח בית עולמים חגורות חוט הסיקרא באמצע ;
[..] שהיו עולין בו אעפ׳ שלא פירשו כענין זה
[כ]בר שמענו בפרשת מזבח אדמה תעשה לי לא
תעלה במעלות בכבש שלו אלא עשהו חלק · ודע
שהיה לו כבש ·· כך שנינו במכילתה ·· ·
ומזבח אדמה · הוא מזבח של נחשת שהיו ממלאין
חללו אדמה במקום חנייתן · והכבש ברוחב
המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה
ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום
לדברי האומ׳ עשר אמות קומתו ולדברי האומר
דבר׳ ככתבם שלש אמות קומתו לא היה אורך
הכבש אלא עשר אמות ; כך מפורש במשנת
ארבעים ותשע מדות · וזו שהוא מובדל מן
המזבח מלא חוט [..] במסכת זבחים מן הא׳
המקדש · בטבעות · מורכב טבעות · שמשמשו ל
ומכבר ; נבוב לוחות · חלול לוחין · לוח עצי שטים
מכל צד והחלל באמצע ולא יהיה כולו עץ אחד
שיהא עביו חמש אמות כמין סדן ;
קלעים · עשויין כמין קלע כפונה נקבים נקבים
מעשה קליעה ולא מעשה ארג · ותרגו׳ סרדין ; כמו
תרג׳ של מכבר מתרג׳ סרדא לפי שהוא מנוקב
ככברה · לפיאה האחת · כל הרוח קרוי פיאה ;
ועמודיו עשרים · וחמש אמות בין
עמוד לעמוד · ואדניהם של עמודים נחשת · ה
האדנים יושבים על הארץ · והעמודים תקועין
לתוכן והיה עשוי כמין קונטסין שקורין פלש
אבן שש טפחים ורחבן שלשה וטבעת נחשת
קבועה בו באמצעו באמ׳ של הקונטס וכורך
שפת הקלע סביבין של קונט הקונטס במיתרי
~~כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונטס במיתרי~~
~~כנגד כל עמוד ועמוד~~ ותולה הקונטס שכרוך
בתוך שפת הקלע דרך וו טבעתו באונקולי של
שבעמוד העשוי כמין ראשו אחד תקוע בע׳
בעמוד וראשו אחד זקוף למעלה כאותן שע׳
שעושין להעיב דלתות שקורין גוץ בל׳ כנען זה
ורחב הקלע תלוי למטה והוא קומת
מחיצות החצר ; ווי העמודים · הן האו׳
האונקוליות · וחשוקיהם · מוקפם היו העמו׳
העמודים בחוטי כסף סביב · ואינו יודע
אם על פני כולם אם בראשם · אם באמצעם ;

אך יודע אני שחישוק לשון חבורה · שכן מצינו
בפילגש בגבעה ועמו [..] צמד חמורים חבושים ·
ותרג׳ יונת׳ חשיקין · לפאת קדמה · פני המזרח ·
קדם לשון פנים · מערב לשון אחורים · לפיכך
מזרח קרוי קדם שהוא פנים · ומערב קרוי אחור ;
כמדתו׳ הים האחרון ימא מערבא · חמשי׳ אמה ;
אותם חמשים לא היו סתומין כולן בקלעים לפי
שמשם הפתח · אלא חמש עשרה קלעים לכתף · הפתח והמסך
הפתח השנית שיור חלל רחב הפתח עשרים אמה ·
וזהו שנ׳ ולשער החצר מסך עשרים אמה בין
עמוד לעמוד · ~~בין העמוד שבראש הדרום~~ ומלון
להסך כנגד הפתח עשרים אמה אורך כרוחב הפתח ;
עמודיהם שלשה · חמש אמות בין עמוד לעמוד ;
מעמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית
מזרחית עד עמוד שהוא מן השלשה שבמזרח
חמש אמות וממנו לשני חמש ומן השני לשלישי
חמש · וכן לכתף השנית · וארבעה עמודים
למסך · הרי עשרה עמודים למזרח כנגד עשרה
למערב · כל עמודי החצר סביב׳ · לפי שלא
פירש וויהן וחשוקיהן ואדני נחשת אלא לצפון
ולדרום · אבל למזרח ולמערב לא נאמ׳ וויו חשו׳
וחשוקיהן ואדני נחשת לכך בא ולמד כולן כל
עמודי החצר סביב מחושקים כסף וויהם כסף
כסף ואדניהם נחשת · אורך החצר הצפון
והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה ורוחב
חמשים בחמשים · שהרי המשכן אורכו שלשי׳
ורחבו עשר העמיד מזרחו פתחו של המשכן בשפ׳
חמשים החיצונים של אורך החצר · נמצאו כל
בחמשים הפנימיים וכלה אורכו של המשכן לסוף
שלשים נמצאו עשרים אמה ריוח לאחוריו של
המשכן בין הקלעים שבמערב ליריעות שלאחורי
המשכן · ורחב המשכן עשר אמות באמצע ·
רחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון וכן
עשרים אמה לדרום מן קלעי החצר ליריעות
המשכן וכן למערב · וחמשים על חמשים
החצר לפנו · וקומה חמש אמות גובה מחיצות
החצר והוא רחב הקלעים ; ואדניהם
נחשת · להביא אדני המסך · שלא תאמר לא
נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים
אבל אדני המסך של מין אחר ;
כך נראה בעיני של כך חזר ושנאו ;
לכל כלי המשכן ; שהיו צריכין לו להקמתו ולהור׳

ולהולתו כנון מקכות ותקוע יתירות ועמורים ·
יתירות · כמין נערי נחשת עשויין ליריעות היאהל וקלעי
החצר קשוריה במיתרים סביב כשימתו ליהם כדי שלא
היוח מגביהן · ואיני יודע אם תוחבן בארץ
או קשורין ותלויין וכוכין מכביד שיפולי היריעות
שלא ינועו ברוח · ואומ' אני ששמן מוכיח עליהן
שהן תקועין בארץ לכך נקריאות יתדות · ומקרא
מסיעני אהל בל יסע יתו
יתידותיו לנצח ;
הסלת ונתפלו · ויקחו לי תרומה איסור רבט שלומה
והחי מיסור רבט שמואל ;
פרשיות של משכן חשן ואפר אם מקער כפרושן יואצאו ·
בפרושי רבט שלמה יוכי אחי דעל ;

תרומה · הפרשה ממונם · ותולעת שני · צמר
הצבוע כצבע אדום קרוי תולעת · והצבע קרוי
שני · כדכת' אנשי חיל מתולעים · מלובשים
בגדים צבועים · וכן האמונים עלי תולע · כבר עמע'
וכן מוכיח אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ;
אם יאדימו כתולע כצמר יהיו · השני והשלג הם
של צבעים זה אדום וזה לבן · אבל והצמר שנהם
צמר אלא שהתולע צמר צבוע והצמר הוא לבן בלא
צבע · ושש · פשתן · אבל שיער החיים הם צמר
צבוע · ועזים · מנוצה של שערי עזים ; ושמן
המשחה · מפורש בכי תשא · ולקטורת הסמים ;
כלומ' לצורך קטורת הכיור סמים כדכת' בקטורת
קח לך סמים · בכי תשא · מלואים · שהאבן מ'
ממלאה עומק המשבצת כענין אבנת המשבצות ;
מקדש · לשון מושב שאתקדש ואזהון אליהם
לדבר מתוכן כדכת' ונעשתי שמה לבני ישר' ;
ככל אשר אני מראה · ככל הדמיות של כלים
ושל בניינים הראה לו ממש הי' למשה כמו שא'
שמענו ביחזקיאל בבניין ב' שהראהו בככל כל
מראות אלהים וגם בדיבור הראה לו ופירש לו
כמה טכס · וכן מוכיח לפנינו ככל אשר אתה
מראה בהר · אם בדיבור לבד היה אומ' אשר
אתה מראה למה הוצרך לומר בהר ; ועשו
ארון עצי שטים · לפי שהוא דבוק ארון של עצי
שטים למה עקור חטו פתח · ואע"פ שבמעשה
בצלאל מיעט שעשה תחילה משכן ואחר כך
כלים ארון ומנורה ושולחן שהיכן יכנס את הארון
והשולחן כל זמן שאין משכן עשוי · אלא כעני ·

כעני הוצרך לפרש עשיית הארון והשולחן שכל
שכמכול הארון שהוא עיקר של ועשו לי מקדש
הוצרך לעשות משכן · זהב טהור · מזוקק ;
ויעקתה לו · כולטין מגוף הארון ולא מה
מחוברות · ושתי טבעות מן הארבע
טבעות של צלע האחת · מצד רחבו ·· ·
שהרי כולטין היו הבדים לצד ההיכל וכשל ארכין
ארכו של ארון מצפון לצפון לדרום והבדים ממזרח
למערב · את העדות · הלוחות שהם עדות וברית
בין הק' לישר' ולכך נקראו לוחות הברית ; כפרת ·
לשון כסוי · אמתים וחצי ארכו וגו' כמדת ארכו
ורחבו של ארון ; כרובים · עשעות · כדכת' את
כרוב ממשך הסוכך · ג' שנו' גדול כעל כנפים ;
וחכמים פירשו פני תינוק · מקשה · מענין זהב ·
הכפורת · הקישו בקורנס להבליט ממנו כרוב
ולא נתחבר שם · מקצה · מאמצעות גבול רחבו
של כפרת שיהיו פני שכמה הראה עליו לצד
ההיכל · למעלה · לצד ראשיהם ; ופניהם איש אל
אחיו · שזה הוא אל אמצעות הכפורת יהיו פני
הכרובים · מסגרת · כענין לבזבזין ששעשין לשולחנ' ;
ויש מרבותינ' שאומרין מסגרתו למטה היתה ; ·
לעשות המסגרת · כשולחן למטה מן המסגרת
יהיו הטבעות קבועות ולא במסגרת עצמה ·· ·
קערותיו · דפוס כענין תיבה פרוצה לעשות בו הלח'
וכפותיו · לצורך שני בזיכי לבונה כדכת' ונתת
על המערכת לבונה זכה · קשותיו ומנקיותיו ;
מפורשין במנחות · לפי שהיה הלחם שתי
מערכות שש המערכת זה על גב זה והיו מזלג'
מכאן ומכאן לשולחן · וקשוות שהיו כחצאי ·
קנים מוזלגו ומזלג והלחם על הקשוות וכן בין
לחם ללחם ששה זה על זה ולפיכך נקראין כמו
אחר קשות · הנסך שמסככין על הלחם בין לחם
ללחם · אשר יסך · בקשוות · כמו שפירש לחם
הפנים · לפי פשוטו · לחם הראוי לפני שרים · לחם
נאה · כדכת' ולקחת סלת ואפית אותה וגו' וכת'
ויטיו · משאות מאת פניו אליהם · וכת' לחנה
יתן מנה אחת אפים · חולק חד כחיר · מקערה
של פני אלקנה החשובה נותנים לפני בעל הבית ;
כאותה חנה אהב · לכך אפים חשוב · וה' סגר
רחמה · לכך מנה אחת ולא שתים ולא מעודה
הרבה כמו לפנינה שהיו לה בנים ובנות ;
ועשית מנרת וגו' · להאיר על השולחן · כדכת'

ואת המנורה נכח השולחן · מקשה · עשת
זהב לקח ופעל בה קנים וגביעים בקורנס ;
ירכה · הוא הרגל הרחב של עד קרקע שעומד
עליו כל המנורה ; וקנה · הוא הקנה האמצעי
שיוצאין ומתפצלין ממנו שלשה
קנים מכאן ושלשה מכאן · גביעיה
כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו · בקנה האמצעי
שהכל כפתור יוצאים שני קנים כרכות וכפתו׳
תחת שני הקנים ממנה · שלשה גביעים ;
חלולין כמין כוס · גמוות בקנה ·· מ׳
משוקדים · כמין שקדים של בליטות בכותלי
הגביעים כמין ששין כלו כסף מעיירין
בליטות כמין כפות או כמין תפוחים שקורין
קוליירין בל״ע · ושו״ב שמעתי שכן מפרשים
בני רבוני · אמונדליץ בל״ע לשון שקדים · כפתור
ופרח · באמצע כל קנה לנוי · וכפתור תחת
שני הקנים היוצאים ממנה · מקנה האמצעי
שהוא עיקר המנורה · לששת הקנים שלשה
פעמים וכפתור וכפ׳ וכפת׳ לא הוצרך לכתוב
כן לששת הקנים כאשר כתב בפסוק ראשון
לפי שמנה את כולם · נרותיה · ועש׳ כל׳ שנותנ׳
את השמן והפתילות והעלה הכהן את נרותיה
שבעה · על שבעה הקנים ; והע׳ והאיר על
עבר פניה · ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה
שהוא לצד השולחן שכנגדו · כדכת׳ ואת המנו׳
נכח השולחן · וכן כתוב אל מול פני המנורה
יאירו שבעת הנרות שכל שבעתן מאירין לצד
השולחן שכנגדו לפניה · ומלקחיה · שלוקחין
בהן הפתילות ונותנין בנרות · ומחתותיה · בהטיבו
את הנרות בבקר חותה בהן גחלי הנרות ומותר
השמן שבנרות · מראה · לשון מופעל על ידי
אחרים · אמושטריץ בל״ע · אשר את מראה ;
משה הראה לו תבנית המנורה אמושטריץ בל״ע ;
אבל לא הראוה אלא מעשהו · טסרוץ בל״ע ··
ואת המשכן · עשר יריעות ה׳ תחתונות קרויין
משכן כי תחתיהם הארון מקום שהשכינה
שורה · חוברות · נתפרות יחד במחט · מקצה
בחוברת · בשפת יריעה החמישית · וחברת ;
על ידי קרסים · בלולאות · תחבר שתי המחברות ·
והיה משכן אחד · עשר היריעות הקרויין משכן
יהיה עתה אחד · וכפלת את היריעה הששית ·
כלומ׳ חצייה תולה למטה אל מול פני האהל · וחצייה

של אחרונה תסרח על אחורי המשכן יותר מיריעות
המשכן שתי אמות · כיצד · עשר התחתונות כש׳
כשנתחברו יחד ארכן ארבעים ורחבן עשרים ושמונה ·
והמשכן ארכו שלשים אמות כי לעשרים קרש ·
שבצפון ועשרים שבדרום יש שלשים אמה
כי רוחב הקרש אמה וחצי · כשפורשם על המשכן
ארכן לאורך המשכן שלשים אמה והרי עשר
אמות תלויות אחורי המשכן ולצד צפון ולצד דרום
מן העשרים ושמונה אמות עשר על המשכן ולצ׳
ולצדדין תלויין תשעה מכאן בכותל צפוני ותשעה
בכותל דרומי וכשפרש עליהם יריעות עזים שהן
ארכן ארבעים וארבעה חצי היריעה שהן שתי
אמות נכפלות למטה והשלשים על המשכן · ונ׳
הנותרות העשר מהן תלויות אחורי המשכן כמות
ליריעות התחתונות וחצי היריעה עודפת שהן שתי
אמות יותר מן התחתונות · וכשפורש רחבן שהוא
שלשים אמה לאחר שנתחברו יחד כל רחבו של המשכ׳
מהן עשר אמות ועשר אמות תלויין לצד צפון וכן
לצד דרום ונמצאו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן
על התחתונות שהן עודפות תשע מכאן ואילו ש׳
עשר · וזהו שכת׳ והאמה מזה והאמה מזה וגו׳ ;
על צדי המשכן · לכסות האמה של אדנים עד הקרקע ·
שהרי גבוה הקרשים עשר אמות עם האדנים ;
ומכסה עורות תחשים מלמעלה · מלמעלה של עורת
אילים · וכן פשוטו משמע ; ויש מפרשים ב׳
במסכת שבת · עצי שטים עומדים · זקופין נתנן
ארכן ולא שוכבים · שתי ידות לקרש האחד ;
חרוצין היו הקרשים באמצעיתן להעשות שתי ידות
בהן · משולבות הידות · זה כנגד זה · וכל סביב
הידות היה הקרש חורץ מכל צד כדי שיכנסו והידות
של כל קרש וקרש בתוך שני אדנים שתחת הקרש
האחד · וגם האדנים היו חלולים להכנס בהן הידות ;
ולירכתי המשכן תעשה ששה קרשים · שהן
תשע אמות מצפון לדרום נשאר חצי אמה בקרן
מערבית אצל הצפון מכאן ואצל הדרום מכאן
אויר וכיון שתי הקרשים של מקצעות שהן א׳
אמה וחצי וממלאין אחת לצד צפון חצי אמה
והאמה מן הקרש ממלא ומשוה המשכן ומכסה
את עובי קרש צפוני · וכן אמות קרש השני מכסה
עובי קרש דרומי ונמצא האויר שבתוך המשכן
עשר אמות רוחב ופנים של מקצעות מכסה
ושוה מכאן ומכאן ומרובע לגמרי זויות המשכן

מבחוץ: בריחים חמשה ׳ חמשה טבעות בכל קרש
מבחוץ זה תחת זה להכניס בהן הבריחים מלבד הבריח
התיכון שבתוך הקרשים שהיו נקובים כולם ׳
להכניס הבריח התיכון בתוכם בתוך חלל הקרשי׳:
הרי הידועים מלמטה והבריחים החיצונים ובריח
התיכון ׳ הרי חוזק התיכון בתוכם בתוך חלל נקבי
הקרשים גח׳ ׳ לפי פשוטו של מקרא שלשה בריחים
תיכונים היו אחד בצפון ואחד בדרום ואחד במערב:
מן הקצה אל הקצה ׳ מקצה כותל צפוני לקצהו
השני וכן בדרום וכן במערב ועל ידי המקצעות
נתחבר כל המשכן כל שלש כתליו יחד שהרי בריחי
הצפון והדרום נכנסו גם במקצעות שהרי אמה
מן המקצוע מכסה עובי קרש של מקצוע השני
והרי תקועים ראשי הבריחים של צפון ודרום
במקצעות ׳ ולפי דברי רבותי׳ בריח התיכון מתעגל
בתוך שלשה הכתלים מן הקצה אל הקצה על ידי
נס׳ פרכת׳ לפי עניינו ׳ לשון מחיצה והבדלה בין
בית לבית׳ מעשה חשב ׳ אומן כעין משלים ׳
ציוריהן מעשה אורג׳ אבל רוקם ׳ ציור מעשה
במחט מבחוץ ׳ ונתת את הפרכת תחת הקרסי׳ ׳
של זהב שהם לסוף עשרים אמה של יריעות
הפרוסות בתחלות המשכן כי המשכן ארכו ש׳
שלשים והקרסים באמצע של ארבעים אמה
של עשר יריעות נמצא עד הפרכת עד פתח מזרח
עשרים של היכל וממנו לצד מערב ׳ עשר אמות
של בית קדשי הקדשים ׳ וויהם ׳ כמין מזלג׳
בעמודים קבועים להכניס בהם שפת הפרוכת
מלמעלה ׳ מסך לפתח האהל ׳ שאין שם יריעה
לבד חצי היריעה הכפולה למעלה ׳ מסך כמו מסך ׳
וכן מגן ׳ מגן ׳ לפיכך אומ׳ כשהן דבוקין אינן
נחטפין בראשיתם לפי שהן לשון פועל כדכת׳
מסך פתח האהל אשר ׳ מגן של פתח ׳ וכן מגן
שאול בלי משוח בשמן ׳ אבל דבר בקר שהוא שם
דבר כשהוא דבוק נקוד בחטף בקר זבח השלמי׳:
דבר השמיטה ׳ ועשית את המזבח ׳ מזבח
החיצון שבעזרה ׳ ממנו תהיינה קרנותיו ׳ ולא
מחוברות׳ ויעיו ׳ שקורין וודיל בל׳ לקבץ בהן
הדשן ולתת אותו בתוך סירותיו להוציא בהן
הדשן׳ מזור כמו את יהון ׳ ומזרקותיו ׳ לקבל
דמי הקרבנות לזרוק על המזבח ׳ ומזלגותיו ;
לקחת בהן איברי הקרבנות ולהפכן על גחלי הא׳
המערכה להקטיר ׳ ומחתותיו ׳ לחתות בהן

גחלים ׳ כרכב לחתות אש מיקוד ׳ היחתה איש ׳
אש בחיקו ׳ מכבר כברה ׳ כרכב במישור ינוע
בכברה ולא יפול צרור ארץ ׳ כרכב ׳ כניסת המזבח
שמעגל שמתוק עד למעלה ללכת על אותה הכניסה
סביב המזבח ׳ וגם להלכה קרוי כן כשחיטת חולין ׳
עד שיכרכב ׳ בליטות וציורין שבכלי וגומות שעשוי׳
בהן קרויין כן ׳ עד חצי המזבח ׳ להבדיל בין דמים
העליונים לתחתונים וסימנך ׳ עולת השנן למעלה
חטאות השנן למטה ובבהמה למפרע חטאות למע׳
ועולת למטה ׳ הכל במסכת זבחים ׳ נבוב
לוחות ׳ חלול ׳ וכן ואיש נבוב ילבב ׳ וכשחונים
ממלאין אותו עפר ׳ ואחר כך מקריבין עליו ׳ קלע׳ ;
פו׳ מנהג שעין יריעות המה׳ ; ומחלוקה
שנייה פירוש וקלע עליהם מקלעות כוכבים ׳׳ מ
מקלעות פקעים ׳ עניין פיתוח המה ׳ ואני אומר
כי יש לומר שאינו קלעים של חצר המשכן היו
עשויין בעניין מקלעות וציורין ׳ וחשוקיהם ;
מוקפים כסף ׳ פתרונו לפי עניינו ׳ עמודיהם
עשרים לכל חמש אמות אמות של פרשה תמע׳
עמוד אחד וחמש עשרה אמה קלעים לכתף ׳
לצד מזרח בכניסת העזרה שיש רוחב חמ׳
חמשים אמה של לכל רוח אמה מצד זה ׳ מ
קלעים וכן לצד השני ומסך עשרים באמצע
הרי חמשים אמה מכוסים ורוחב חמשים בחמ׳
בחמשים כוער ׳ החצר ארכו אמה מאה ממזרח
למערב שהרי כותל צפוני מאה אמה קלעים
וכן דרומי ׳ ומצפון לדרום ~~חמשים אמה רוחב~~
החצר ׳ ומשכן ארכו שלשים ורחבו עשר ׳ העמיד
המשכן על שפת חמשים מן האמה ונשאר חצר
מן המשכן חמשים בחמשים מרובעים פנויים
ובשלשת רוחותיו חצר עשרים אמה שהרי ארכו
שלשים ונשארו אחריו למערב עשרים מן הח׳
החמישים של אורך מאה אמה ורחבו עשרים
ונשארו לצד צפון עשרים מן החמשים רוחב
וכן לצד צפון עשרים דרום ; יתדותיו ׳ הקשורי׳
בקלעים ותוחבין אותן בקרקע שלא ינועו ׳
יריעות מלמטה לכאן ולכאן ברוח ; חסלת
ויקחו מיסור רבנו שמואל /
וזה מיסור רבנו שלמה זקנו זל ;

ואי טעו׳
נמי מספר
קולות הח
חנב הי
לא הוד
בפרש
טוע
יע׳

ואתה תצוה וגו׳ זך ׳ בלא שמרים ׳ כמו ששנו
במנחות מגרגרו בראש הזית כו׳ ׳ כתית ׳ הזיתים

כותש במכתש ואינו טוחן בריחים כדי שלא יהו
בו שמרים ואחר שהוציא טיפה ראשונה
מכניסן לריחים וטוחן ושמן השני פסול למנו׳
וכשר למנחות שנ׳ כתית למאור ולא כתית למנחו׳ ;
להעלות נר · מדליקן עד שתהא שלהבת עולה
מאליה · תמיד · כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו
שאתה אומ׳ עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום ;
וכן במנחות חביתים תמיד כת׳ ואינה אלא מחצית
בבקר ומחצית בערב · אבל תמיד האמור בלחם
הפנים משבת (לשבת הוא) · מערב ועד בקר · תן לה מדתה
שתהא דולקת מערב ועד בקר ושיערו חכמים
חצי לוג ללילי תקופת טבת הארוכים וכן לכל לילות ;
ואם מותיר אין בכך כלום · ואתה הקרב
אליך · לאחר שתגמר מלאכת המשכן · לכהנו
לכהנו לי · להכניסו בכהונה על ידי הבגדים שיהא
כהן לי · ולשון כהונה שירות הוא · ובלע׳ שירוינטריי
חשן · תכשיט כנגד הלב · אפוד · לא שמעתי
ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו · ולבי אומר לי
שהוא חגור לו מאחריו רחב כרחב גב איש כמין
סינר שקורין פורצינט שחוגרות השרות כשרוכבות
סוסים · כן מעשהו מלמטה שנ׳ ודויד חגור אפוד
בד · ולמדנו שהאפוד חגורה הוא · ואי איפשר
לומר אין בו אלא החגורה לבדה שהרי
נאמ׳ ויתן עליו את האפוד וגו׳ ואחר כך ויחגור
אותו בחשב האפוד · ותירג׳ אונקלוס בהמיין
אפודה · ולמדנו שהחשב הוא החגורה והאפוד
שם התכשיט לבדו · ואי איפשר לו לומר שם שתי
הכתיפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמ׳ שתי
כתפות האפוד · ולמדנו שהכתפות שם לבד והאפוד
שם לבד · ולכך אני אומ׳ שעל שם הסינר של מטה
הוא קרוי אפוד על שם שאופדו ומקשטו בו ;
כמו שנ׳ ויאפוד לו בו · והחשב · הוא החגורה
של מעלה היאנו · והכתפות קבועות בו · ועוד
אומר לבי ; שיש ראייה לדברי שהוא מין לבוש
שתירג׳ יונת׳ ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ ״
ותרג׳ מעיל כרדוטים · במעשה תמר
אחות אבשלום כי כן תלבשנה בנות המלך הב׳
הבתולות מעילים ; אלא שהכתונת סמוך לבשרו | מין הטבעת
והמעיל קורין חלוק עליון · תשבץ · עשויה משבצו׳
לנוי · והמשבצות · הן גומות (כמין גומות) כמין גומות העשויות
בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות כמו שנ׳ באבני
[illegible]

מצנפת · כמין כיפת כובע שקורין קופ״א
שהרי במקום אחר קורין להן מגבעות ומתרג׳ כובעין
אבנט · הוא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה
על המעיל · כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו
את הכתונת ויחגור אותו באבנט · וילבש אותו
את המעיל · ויתן עליו את האפוד · בגדי קדש
מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם · והם
יקחו · אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן
המתנדבים את הזהב ואת התכלת וגו׳ לעשות
בהם את הבגדים · ועשו את האפוד ;
אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על
סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה
הקורא בצירופן לכך אני כותב מעשיהם
למען ירוץ קורא בו ;
האפוד · עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים
וחוגרו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת
רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב
מחובר בראשו על פי רחבו מעשה אורג ומאריך
לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו · והכתפות
מחוברות בחשב · אחת לימין ואחת לשמאל מאחורי
הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות
על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות
ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזוקפם אצל
צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו
מעט ואבני שהם קבועות בהן אחת על כתפו
ימין ואחת על כתפו שמאל והמשבצות נתונות
בראשיהן לצד כתפיו ושתי עבותות הזהב
תחובות בשתי טבעות שבחשן בשתי קצות
רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי
השרשרות תוקען במשבצת לימין · וכן שני
ראשי השרשרות השמאליות תוקען במשבצת
שבכתפו שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות
האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות
החשן בתחתיתו · וכנגדן שתי טבעות בשולי
כתפות האפוד מלמטה בראשן התחתון המחובר
בחשב טבעות החשן מול טבעות האפוד [illegible]
שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא
נבדל הולך וחוזר ; זהב תכלת וארגמן ותולעת
שני ושש · חמשת מינין הללו שזורין בכל חוט
והיו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצ׳
וקוצצים פתילים וטווין אותו חוט ל׳ של זהב
עם ששה חוטין של ארגמן וכן תולעת שני וכן שש ; | הכלות וחוט של זהב עם שש חוטין

71

שכל המין חוטן כפול ששה וחוט של זהב עם
כל אחד ואחר כך שוזר את כולם כיחד נמצא
חוטן כפול עשרים ושמונה · וכן מפורש ב
במסכת יומא · ולמד מן המקרא הזה · וירקעו את
(את פתילי הזהב)
פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות בתוך התכלת ובתוך
הארגמן נמצא למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין
ומין ׃ מעשה חשב · כבר פירשתי שהיא (אריגת) שתי
קירות שאין צורות שני עבריה דומות זו לזו ׃
שתי כתיפות חוברות יהיה לו וגו' · הסינר למטה
וחשב האפוד הוא החגורה עמודה לו מלמעלה
רגלות סינר נשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב
שתי חתיכות כמין כ׳ · שתי רצועות רחבות אחת
כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתיפותיו עד
שנקפלות לפניו כנגד החזה · ועל ידי חיבורן לטבעת
החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאינן נופלות · כמו ש׳
שמפורש בענין והיו זקופות והולכות עד כנגד כתפיו
ושני אבני שוהם קבועות אחת בכל אחת ׃ אל
(ושתי)
שתי קצותיו אל שתי קצות רחבו של אפוד שלא היה
רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגובהו עד כנגד האצילי
שקורין קודי"ש שנ' ולא יחגרו ביזע · במקום זיעה ׃
לא למעלה מאציליהן ולא למטה ממתניהם אלא כנגד
אציליהם · וחבר · האפוד עם אותן שתי כתפות
יחבר אותם במחט בחשב ולא יאורג עמו · אלא
אורגם לבד ואחר כך מחברם ׃ וחשב אפודתו ׃
חגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנו לכהן ומקשטו ׃
אשר עליו · למעלה בשפת הסינר · והיא החגורה ׃
(הסינר)
כמעשהו · כאריגת מעשה החשב וחמשת המינין
(כן אריגת החשב · מעשה חושב ומחמשת המינין)
ממנו יהיה · עמו היה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו ׃
(כסדר שנולדו)
כתולדותם · ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי ח׳
חקוקין על האחת ׃ ועל השנית גד אשר יששכר
וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום
תולדתו עשרים וחמש אותיות בכל אחת ׃
מעשה חרש אבן · מעשה אומן של אבנים · חרש ·
זה דבוק הוא לתיבה של אחריו ולפיכך הוא נקוד
פתח בסופו · וכן חרש עצים נטה קו · חרש של
עצים · וכן חרש ברזל מעצד · כל אלה דבוקים
ומפתחים חציים קמץ וחציים פתח · פתוחי חותם ·
כתרגו' כתב מפרש כגלוף עזקא · חרוצות (האותיות)
בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחותם
אגרות כתב ניכר ומפורש · על שמות · כמו בשמות ׃
מוסבות משבצות זהב · מוקפות במשבצות זהב ׃
(מ׳ עושה חושב האבן בזהב כמין גומא במדת האבן)
ומשבצה במשבצת · מעשות המשבצות סובבות את

האבן סביב ומחבר המשבצת באפוד ׃ לזכרון ׃
שיראה הק' שבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם ׃
(מיעוט משבצות)
ועשית משבצות · שתים · ולא פירש לך עתה
בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר
לך פירושן ׃ שרשרות זהב · שלשלאות · מגבלות ׃
לסוף גבול החשן תעשה אותם · מעשה עבות ׃
מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכבלים
לא כאותן שעושין לעדר קיות שקורין אינגשא"ש ׃
ונתת את שרשרות של עבותות העשויות מעשה
עבות על משבצות הללו · ולא זה הוא מקום צו׳
(צוואת עשייתן של שרשרות ולא נ׳)
עשיות קביעתן · ואין ונתתה האמור כאן לשון ·
עשיה · ואין ונתת האמור כאן לשון נתינה אלא לשון
עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל
קביעתן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך
המשבצות שעושה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת
ואומר לך המשבצות הללו יזדקקו לך לכשתעשה שת׳
שרשרות מגבלות על החשן תתקעם על המשבצות
הללו · חשן משפט · שמכפר על קלקול הדין ׃
ד"א משפט · שמברר דבריו והבטחתו אמת ודרושו ·
שהמשפט משמש שלש לשונות דברי בעלי טענות
הדין · וגמר דין ועונש הדין אם עונש מיתה אם
עונש ממון · וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש
ומברר דבריו · כמעשה אפוד · מעשה חשב ומחמש ·
מינין ׃ זרת ארכו וזרת רחבו · כפול · ותולה לו לפניו
כנגד לבו שנ' והיו על לב אהרן · תלוי בכתפות האפוד
הבאות מאחריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו ·
מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו
שמפורש בענין · ומלאת בו · על שם שהאבנים
ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להם קורין
אותם בלשון מילואים · משובצים זהב יהיו הטורים
במלואותם · מוקפים משבצות זהב כעומק שיעור
(כשיעור מ׳ של אבני המשבצות ולא יתר)
שיתמלא עבי האבן זהו לשון מלואותם · איש על
שמו · כסדר תולדותם סדר האבנים · אודם לראובן ׃
פטדה לשמעון וכן כולם ׃ ועשית על החשן ׃
בשביל החשן · לקובען בטבעותיו כמו שמפורש למטה
בענין · שרשרות · לשון שרשי אילן שהן מאחזין
לאילן לאחוז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו
מאחזין לחשן שבהן יהיה תלוי באפוד · והן ·
שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ׃
ואף שרשרות שאמ׳ בן פסוק לשון שרשים ואומר
שהלשון יתירה כן כמו אלו שבשלשים · ומכ׳
שכורים ואינו רואה את דבריו · אלא שרשרות

בלשון עברית כשלשלת משנה ; גבלות · הוא מ
מגבלות האפוד ולמעלה שתתקעם בטבעת
שיהו כגבול החשן וכל גבול לשון קצה הוא אישואייל
כל מעשה · עבת מעשה קלועה · על החשן · לצורך
החושן כדי לקובען בו ; ולא יתכן לומר שתהיה
תחילת עשייתן עליו מה הוא שחוזר ואומר
ונתת את שתי הטבעות הלא כבר נתונים בו היה
לו לכתוב בתחילת המקרא ועשית על קצות החשן
שתי טבעות זהב ואחר כשרשרות צריך אותה
לפתור כן ; על שני קצות החשן · לשון [illegible] פיאות
שכנגד צואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות
האפוד · ונתת את שתי עבותות הזהב · הן הן ע'
שרשרות גבלות הכתובות למעלה · ולא פירש לך
מקום קיבוען בחשן · עכשיו מפרש לך שיהא תוחב
אותן בטבעות · ותדע לך שהן הן הראשונות
שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו ; ואת שתי
קצות של שתי העבותות · שני ראשיהן של כל
אחד תתן על שתי המשבצות · הן הן הכתוב
למעלה בין פרשת החשן לפרשת האפוד ולא פירש
לך את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע
בהן ראשי העבותות התחובות במעשה החשן
לימין ולשמאל אצל הצואר ; שני ראשי שרשרות
הימנית תוקע במשבצת של ימין וכן בשל שמאל
שני ראשי שרשרות השמאל ; ונתת המשבצות
על כתפות האפוד מחזיקים את החשן שלא יפול
ובהן הוא תלוי · ועדיין שפת החשן התחתונה
הולכת ובאה נוקשת על כריסו ואינה דבוקה
לו יפה לכך הוצרך עוד שתי טבעות לתחתונתו כמו
שמפרש והולך ; אל מול פניו · של אפוד · שלא
יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל ·
אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פ'
פנין של אפוד כי זהו עבר שאינו נראה אינו קרוי
פנים ; על שני קצות החושן · הן שתי פיאותיו
התחתונות לימין ולשמאל ; על שפתו אשר אל עבר
האפוד ביתה · [illegible]
הרי לך שתי סימנין ; האחד שיתנם בשני קצות
של [illegible] התחתונה שהוא כנגד האפוד שאינו
אינו [illegible] כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר
הוא והאפוד נתון על מתניו · ועוד נתן סימן שלא
יקבעם בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר
שכלפי פנים שלו ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד
שהחשב חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מ'

דו ואחת
עין נתפות

מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות
החשן וקצותיו שוכבין עליו ; עלשתי כתפות
האפוד אלמטה · שהמשבצות נתונות בראשי כתפות
האפוד העליונות הבאים על כתיפיו כנגד גרונו ·
ונקפלות ויורדות לפניו ; והטבעות עוד לאחר כרו
בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא של עומת
מחברתו · סמוך למקום חיבורו באפוד ולמעלה מן
החגורה שהאחכית לשמות החגורה ואילו נתונים
כמעט בגובה זקיפת הכתפות הוא של ממעל לחשב
האפוד · והן כנגד סוף החשן · ונותן פתיל תכלת
באותן טבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו
הפתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך
לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב
על המעיל יפה · מול פניו · בעבר החיצון ; וירכסו ;
לשון חיבור · וכן מרוכסי איש · חיבורי חבלי רשעים ;
וכן הרכסים לבקעה · הרים הסמוכים זה לזה
שאי אפשר לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול
שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה · יהיו
לבקעה מישור ונחה ללכת ; להיות על חשב
האפוד · להיות החשן דבוק על חשב האפוד ;
ולא יזח · לשון ניתוק · ולשון ערבי הוא כדברי
דונש בן לברט ; את האורים ואת התומים ;
הוא כתב שם המפורש שהוא נותן בתוך כפלי
החשן שעל ידו הוא מאיר את דבריו ומתמם ;
ובמקדש חשן היה שאי אפשר לכהן גדול מחוסר
בגדים אבל אותו שם לא היה בתוכו ועל שם
אותו הכתב הוא קרוי חשן המשפט שנ' ושאל
לו במשפט האורים את משפט בני ישר' · דבר
שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר
אם לא לעשות · ולפי ודש' אגדה על שם שהחשן
מכפר על עוות הדין · ונקרא משפט · על שם
סליחת המשפט · את מעיל האפוד · שהאפוד
נתון עליו לחגורה · כליל תכלת · כולו תכלת ·
שאין מין אחר מעורב בו ; והיה פי ראשו · פי
המעיל שבגובהו והוא פתיחת בית הצואר
בתוכו · כתרגומו כפיל לגויה · כפול לתוכו להיות
לשפה וכפילתו והוא מעשה אורג ולא במחט ·
כפי תחרא · למדת ששריונים שלהם פיהם
כפול · לא יקרע · והקורע עבר בלאו שזה
מן המנין לאוין שבתורה · וכן לא יזח החשן · וכן
לא יסורו ממנו הבדים בבגדי אהרן ; רמוני ·
עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים

כמין ביצת תרנגולת · ופעמוני זהב · וזגים עב
עינבלים שבתוכם · בתוכם סביב · בינהם סביב ·
בין שני רימונים · פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי
המעיל · פעמון זהב ורימון אצלו · ולא ימות · מ
מכלל לאו אתה שומע הן יום יהיה לו לא יתחייב
מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדי׳
הללו חייב מיתה בידי שמים ׃ בויקרא רבא ·
ונשמע קולו בבואו אל הקדש וזה אם בשר ודם שנכנס לבית
חבירו כמוהו צריך להשמיע כהן . שנכנס לבית קדשי הקדשי׳
לא כל שכן · להשמיע אישטוטייר כל׳ ·· תוספת ··
ציץ · כמין טס זהב היה רחב שתי אצבעות מקיף
על המצח מאוזן לאוזן · על פתיל תכלת · וכמקו׳
אחד הוא אומ׳ ויתנו עליו פתיל תכלת · ועוד
כתוב כאן · והיה על המצנפת · ולמטה הוא אומר
והיה על מצח אהרן · ובשחיטת קדשים שנינו שערו
היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין · ל
למדנו שהמצנפת גבוהה הראש למעלה ואינה
עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח · והציץ מ
מלמטה והפתילים היו נקובים ותלויין בו כשני ר
ראשון ובאמצעיתו שנים כשלש מקומות הללו פ
פתיל מלמעלה מבחוץ ואחד מכנגד כנגדו וקושר
ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו
בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד ׃
והפתיל האמצעי כשראשו קשור עם שני ראשי
השניים היורד על פני רוחב הראש מלמעלה נמצאו
עשויין כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומ׳
והיה על המצנפת · והיה נותן את הציץ על ראשו
כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו
שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל
המקראות · פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל
של המצנפת מלמעלה ׃ ונשא אהרן · לשון
סליחה · ואעפ״כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא
את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשי׳ ׃
את עון הקדשים · לרצות על הדם והחלב
שקרבו בטומאה כמו ששנינו איזה עון הוא נושא
אם עון פיגול כבר נאמ׳ לא ירצה · ואין לומ׳ שכופר
על הכהן שהקריבום טמאים שהרי עון הקדשים
נאמר ולא עון המקריב · אינו מרצה אלא להכשיר
הקרבן ׃ והיה על מצחו תמיד · אי אפשר
שיהא עליו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת עבו׳
אלא תמיד לרצון להם אפילו אינו על מצחו שלא

היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומ׳
שרחו על מצחו מרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש
על מצחו תמיד · מלמד שממשמש בו בשעה על מצחו
שלא יסיח דעתו ממנו ׃ במדרש ר׳ תנחומא פרק
גילוי מיעד כת׳ עון חטאו ישר׳ במצח ולקו במצח ובמצח מ
ומתנחמין חטאו במצח דכת׳ כל בית ישר׳ חזקי מצח · ולקו
במצח דכת׳ כל בית חזקי מצח · ולקו במצח והצרעת זרחה
במצחו ומתנחמין במצח והיה על מצחו תמיד ׃ תוספת ׃
ושבצת · עשה אותה משבצות וכולה
של שש · ולבש אהרן תשעה ארבעה בגדים הללו
ולא יותר · כתנת ואבנט · ומגבעות · היינו המצנפ׳ ·
ומכנסים כתובים למטה בפרשה · והלבשת אותם
אהרן · אותם האמורים באהרן · חשן ואפוד
ומעיל וכתונת תשבץ · ומצנפת ואבנט וציץ
ומכנסים כתובים למטה בכולן ׃ ואת בניו אותו ·
אותם הכתובים בהם · ומשחת אותם · אהרן ובנו
בשמן המשחה ׃ ומלאת את ידם · כל מלוי ידים ·
לשון חינוך · כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו
מאותו יום והלאה ובלשון לעז כשממנין את האדם
על פקודת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור
שקורין גנט ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאו
לאותה מסירת רוישטיר · והוא מלוי ידים ׃ ועשה
להם · לאהרן ולבניו מכנסי בד · הרי שמונה לכהן
גדול וארבעה לכהן הדיוט · והיו כל הבגדים האלה
על אהרן הראויים לו · ועל בניו הראויים והאמורים
בהם · בבואם אל אהל מועד · להיכל · וכן למשכן ··
והיתה · הא למדתה שהמשמש מחוסר בגדים ב
במיתה ׃ חוקת עולם לו ולזרעו · כל מקום שנא׳ חוקה
לעכב · ולקח · כמו קח · ושתי גזרות הן אחת
של לקיחה ואחת של קיחה ולהם פתרון אחד ׃
פר אחד · לכפר על מעשה העגל שהוא פר · ולחם
מצות וחלות מצות ורקיקי מצות · הרי אלו שלשה
מינין רבוכה · וחלות ורקיקין לחם מצות היינו ·
על שם שנותן שמן
המרויה למטה כעין חלות לחם שמן ברבוכה
כנגד החלות והרקיקין · וכל המינין כאין עשר עשר
חלות בלולות בשמן · כשהן קמח יוצק שמן בהן
ובוללן ׃ משוחים בשמן · אחר אפייתן מושחן ·
כמין כף יוונית שהיא עשויה כנון שלט · כזה כ ׃
והקרבת אותם · אל חצר המשכן ביום הקמתו ׃
ורחצת · טבילת כל הגוף · ואפדת · קשט לחב׳
החגורה והסינר סביבותיו ׃ על הקדש · זה הציץ ׃

על המצנפת · כמו שפירשתי ולמעלה על ידי הפתיל
האמצעי ושני הפתילים שבראשו הקשורים שלשתן
מאחורי הערף. והאמצעי הוא שנתון על המצנפת
כמין כובע · ומשחת אותו · אף זו משיחה כמין כ"י
שנותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו:
והיתה להם מלוי ידים זה לכהונת עולם · ומליאת
על ידי הדברים האלה יד אהרן ובניו במלואי הכ'
הכהונה · פתח אהל מועד בחצר המשכן שהוא
לפני הפתח: על קרנות · למעלה בקרנות
ממש · ואת כל הדם · שירי הדם: אל יסוד המזבח:
כמין בליטות בית קיבול עשוי לו סביב לאחר שעלה
אמה מן הארץ: החלב המכסה את הקרב:
הוא הקרום שעל הכרס שקורין טייל"א: ואת
היותרת · היא טרפשא דכבדא שקורין איברש:
על הכבד · אף מן הכבד יטול עמה: תשרף באש ··
לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו · וזרקת ·
בכלי · אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שי'
שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה כא'
באצבע אלא חטאות בלבד אבל שאר זבחים
אינן טעונין קרן ולא אצבע שנותן דמיהן מחצי
המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ
וזורק: סביב · מפורש בשחיטת קדשים שאינו
אלא שתי מתנות שהן ארבע האחת בקרן זו
והאחת כנגדה באלכסון וכל מתנה נראית
בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בארבע
רוחות לכך קרוי סביב: על נתחיו · עם נתחיו ·
מוסף על שאר הנתחים · ריח ניחוח · נחת לפני
שאמרתי ונעשה רצוני · אשה · לשון אש · היא
הקטרת האיברים שעל האש · תנוך · הוא
הסחוס גדר האמצעי שבתוך האוזן שקורין
טנדרום · בהן ידם · אגודל · וכפרק האמצעי:
החלב · היא חלב הדקין או הקיבה · והאליה ·
מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא · לע'
לעמת העצה יסירנה · מקום שהכליות יועצו'
יועצות · ובאימורי השור לא נאמר אליה שאין אליה
קריבה אלא בכבש ובכשה ואיל · אבל שור ועז
אין טעונין אליה · ואת שוק הימין · לא מצינו
הקטרה בשוק הימין עם האימורים אלא זו ·
בלבד · כי איל מלואים הוא · לשון שלימות
שמשלים בכל · מגיד הכת שהמילואים שלום
למזבח ושלום לעובד את העבודה · ולבעלים · ולב'

למשה שנשתמש במלואים והשאר יאכלו אהרן ובניו
שהן בעלים כמפורש בענין · וככר לחם · מן ה'
החלות · וחלת לחם שמן · מן הרבוכה · ורקיק:
ממין הרקיקין · אחד מעשר מכל מין ומין · ולא מצינו
תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומ'
לחמי תודה ואיל נזיר נתנה לכהנים עם חזה ושוק
ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: ועל כפי
אהרן והנפת · שניהם עסוקים בתנופה הבעלים
והכהן · הא כיצד · כהן מניח ידו תחת יד הבעלים
ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה
כהן · תנופה · מוליך ומביא למי שהרוחות שלו ·
ותנופה מעכבת פורענות רוחות רעות ומעלה
ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים
רעים: על העולה · על האיל הראשון שהעלית
עולה · לריח ניחוח · לנחת רוח למי שאמר ונעשה
רצונו · אשה · לאש נתן · ליי' · לשמו של מקום:
וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה
אשר הונף ואשר הורם מאיל המלואים · קדשם
לדורות להיות נוהגת תנופתם ותרומתם בחזה
ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה
לאהרן ולבניו יאכלו לחק עולם מאת בני ישראל שה
שהשלמים לבעלים ואת חזה ושוק יתנו לכהן ··
תנופה · לשון הולכה והביאה ונשליר כ"ל · הורם ·
לשון מעלה ומוריד כי תרומה הוא · החזה ושוק
יהיו לבנו למי שבא לגדולה אחריו · למשחה:
להתגדל בהם · שיש משיחה לשון שררה · כמו לך
נתתים למשחה · אל תגעו במשיחי · ולמלא בם
את ידם · על ידי הבגדים הוא מתלבש בכהונה
גדולה · שבעת ימים · רצופים ילבשם הכהן ·
אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה כשימנוהו להיות
כהן גדול · אשר יבא אל אהל מועד · אותו כהן
אשר יהיה מוכן ליכנס לפני ולפנים וזהו כהן גדול
שאין עבודת יום הכפורים כשירה אלא בו:
במקום קדוש · בחצר אהל מועד שהשלמים
הללו קדשי קדשים היו: פתח אהל מועד · כל
החצר קרוי כן · ואכלו אותם אהרן ובניו · לפי
שהן בעלים · אשר כופר בהם כל זרות
ותיעוב · ולמלא ידם באיל ובלחם הללו · לקדש אותם:
שעל ידי מלואים הללו · נתקדשו ונתמלאו ידיהם
לכהונה: כי קדש הם · קדש קדשים · ומכאן
למדנו אזהרה לזר האוכל קודש קדשים שהן

תחתיו · מבניו
אומר שאם יש
לו בן לכהן גדול
ממלא את מקו'
ימנוהו כהן
גדול תחתיו

שנתן המקריב טעם לרבות משום דקדש הם ·
ועשית ככה · שנה הכת וכפל לעכב שאם חסר
דבר מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם
להיות כהנים ועבודתם פסולה · אותכה · כמו
אותך · שבעת ימים תמלא את ידם · בענין הזה
ובקרבנות הללו בכל יום · ופר חטאות תעשה לכל
יום · על הכפורים · הכפורים · לכפר על המזבח
מכל זרות ותישוב · ולפי שנ' שבעת ימים תמלא
את ידם · אין לי אלא דבר הבא בשבילם האילים
והלחם אבל דבר הבא בשביל המזבח כגון פר
שהוא לחיטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך א'
מקרא זה : ומדרש תורת כהנים אומ' כפרת מזבח
הוערכה שמא התנדב איש מישר' דבר גזל במלאכ'
המשכן והמזבח : וחטאת וחטאות · ותזכי · לשון
מתנת דמים הנתנים באצבע קרוי חטוי · ומ'
ומשחת אותו כשמן המשחה · וכל המשיחות כד'
כמין כי : והיה המזבח קדש קדשים · ומה היא
קדושתו · כל הנוגע בו יקדש · אפילו קרבן פסול
שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד ;
ומתוך שנ' כל הנוגע בהם יקדש שומע אני בין
ראוי בין שאינו ע' כגון דבר שלא היה פסולו בק'
בקדש הרובע והנרבע והטריפה וכיוצא בהן :
ת'ל וזה אשר תעשה על המזבח הסמוך אחריו
מה עולה ראויה שנראה לו כבר ונפסל משבא
לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במח
במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן ;
ועשרון סלת · עשירית האיפה מ'ג ביצים וחומש.
ביצה · בשמן כתית · לא לחובה נאמ' כתית אלא
להכשיר · לפי שנ' כתית למאור [struck] ומשמע
למאור ולא למנחות · יכול לפסלו למנחות · ת'ל
כאן כתית ולא נאמ' כתית ל' מאור אלא למעט
מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון ברחים
כשר בהן ; רבע ההין · שלשת לוגין · ונסך ·
לספלים · כמו ששנינו במס' סוכה שני ספלים
של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין ב'
שני חוטמין דקין נותן היין לתוכו והוא מקלח
ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם
יורד לשיתין במזבח בית עולמים · ובמזבח הנ'
הנחשת יורד מן המזבח לארץ · לריח ניחוח ;
על המנחה נאמ' שמנחת נסכים עולה כליל ;
וסדר הקרבתן האיברים תחילה ואחר כך
המנחה · שנ' עולה ומנחה · תמיד לדורותיכם ;

לא יפסיק יום בינתים · אשר אועד · כשאקבע
מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא · ויש מרבותי'
אומרים שמעל מזבח הנחשת היה הק' מדבר עם
משה : כמו שנ' ודיברתי אתך מעל הכפורת ;
ואשר אוועד לכם האמור כאן אינו אומ' על המזב'
אלא על אהל מועד הנזכר במקרא : ונועדתי ·
אתועד עם בדיבור כמלך הקובע מקום מועד
לדבר עם עבדיו שם · ונקדש המשכן בכבודי ·
שתשרה שכינתי בו · ומדרש אגדה אל תיקרי
בכבודי אלא במכובדי · במכובדים שלי · כאן רמז
לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמ'
משה הוא אשר דיבר ה' בקרובי אקדש · והיכן
דבר ונקדש בכבודי ; לשכני שם בתוכם · על מנת
לשכון אני בתוכם · מקטר קטורת · להעלות מעלין
קיטור עשן סמים ; את גגו · זה היה לו גג אבל
מזבח לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה
כל חניותם · זר זהב · סימן כתר כהונה · על שתי
כאן הוא לשון זווית כתרג' לפי שנ' צדדין · שתי
זויותיו שכשני צדדיו ; והיה ממשה הטבעות
האלה לבתים לבדים · בית תהיה לבד · לפני הפרוכ'
שמא תאמר הרכה מבחוץ · ת'ל לפני הכפרת · סמוך
לפרוכת משלוש המית ולפנים ; בהטיבו · לשון
ניקוי הבזיכין של מנורה מן דשן הפתילות
שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר ;
נרות · לשון כל וכן כל נרות האמורות במנורה.
חוץ ממקום שנ' שם העליה שהוא לשון הד'
הדליקה ; ובהעלות · כשידליקם להעלות להבתם ·
יקטירנה · בכל יום מקטיר פרס שחרית ופרס
בין הערבים · לא תעלו עליו · על מזבח זה ;
קטרת זרה · שום קטרת של נדבה כולם זרות
לו חוץ מזו · ועולה ומנחה · ולא עולה ולא א'
מנחה · עולה של בהמה ועוף · מנחה · היא
של מין לחם · וכפר אהרן · מתן דמים · על קר'
קרנותיו אחת בשנה · ביום הכפורים הוא שנ'
באחרי מות ויצא אל המזבח וכפר עליו · חט'
חטאות הכפורים · הם פר ושעיר של יום ה'
הכפורים המכפרים על טומאות מקדש וקדשיו ;
קדש קדשים הוא · המזבח מקודש לדברים
הללו ולא לעבודה אחרת ; חסלת

ואתה תצוה מיסוד רבנו שלמה ·

וזה יסוד רבנ' שמואל ·

ואתה תצוה · אתה למעלה הוא אומ' דבר אל בני

ישׂר' ויקחו לי תרומה · לפי שעה לצורך המשכן ·
אבל כאן שצווי זה לכל הדורות לתת שמן למאור
לכל שנה ושנה · לכך הוא אומ' ואותה תצוה · שיצוה
הלשון · לפי שכל לשון צ' צוואה לדורות הוא ··
וכן הוא אומר בתורת כהנים ובסיפרי כי כל לשו'
צווי אינו אלא מיד ולדורות · זך בלא שמרים ;
הזתים כתושים במכתשת כי הת' הטחונים
בריחים אינו זך כל כך · לפרכת לפני העדות ;
ואלה הבגדים וג' כולם מפורשים לפנינו · חשן ·
לפי ענינו · ופשוטו כעין נרתק וכיס · שהרי
כפול היה · ואפוד · לשון מלבוש שמתקשטו בו
ומכסה בו האדם למעלה מכל בגדיו · תשבץ ;
כעין גומות הוא עשוי · ומצנפת · כובע
בראש · כדכת' לעמין מלוכה · ואבנט · אזור ·
לפי הפשט · מכנסים לא הוצרך להזכיר כאן
שאינו מזכיר אלא בגדים הנראים העשויים
לכבוד · ועשו את האפוד · אפוד
וחשן לקט' פירשם · אך אנו אפרש כהמ' דברי'
של(א) נתפרשו שתי כתפות חוברות
יהיה לו וג' · האפוד עשוי לפי דעתי כמו חצי
מלבוש מאותנו של אדם ולמטה ומכסהו בין
מלפניו בין מלאחריו וזהו שכתוב ויחגר אותו
בחשב האפוד ויאפוד לו בו · שהחשב הוא ענ'
עשוי כמין אזור עשוי בתוך שפת האפוד
בגוף האפוד · והכתפות ל' הללו שתיהן חובר'
ממש מכל וכל ומכסים את כל הגוף של אדם
ואחריו מאותנו ולמעלה וזהו שכת' פעם שניה
וחובר שמלבר שהיו הכתפות אשה אל אחותה
עד כתפי האדם מלמעלה חוזר ומחבר אותם
מלמטה אל האפוד והחשן לפניו על לבו · זרת
ארכו וזרת רחבו · מחובר למעלה בכתפות ול'
ולמטה באפוד נמצא הכל מלבוש אחד ונראה
כל גוף הכהן מכוסה האפוד המחובר לחשן ול'
ולכתפות האפוד · שאם לא היו חוברות הכתפו'
יחד אלא כמו שתי' רצועות שלות על צוארו ·
ומתחברות למרשרות החשן מלפניו אם כן ·
כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את צוארו
ולמטה יהיו נופלות הכתפות ומתפרדות והחשן
נופל · אל שני קצותיו · שמאחריו של כרחו ;
קצות האפוד העליונות אל החשב · וחשב
אפודתו · שבחשב היה חוגרו ומחברו כדכת'
ויחגר אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו ; א

ומעשה חרש אבן · דבוק הוא לכך הר' פתח ·
חרש של אבן · דבוק הוא לכך הרא' פתח יחרש
של אבן · אומן לפתח ומשקל דגמו הוא · כמו
גנב לכן החית קמוצה ולא חטופה · פתוחי חותם ·
כעין פיתוחי ערות של חותמות שעושין בטבע' ;
על כתפות האפוד · כתיפות האפוד באים עד
צוארו ומכאן ומכאן ונכפות על לפניו ושם
קבועים שתי אבנים בראשי הכתפות יש כאן
שרשרות שמגיעות עד החשן שכנגד לבו והוא
תלוי בהן · אבני זכרון · כמו שאפרש לפנינו אצל
ציץ שכתוב בו קודש לה' ; ועשית משבצות
זהב טהור · כעין טס של זהב · שיש גומא כמעשה'
במעשהו להכנים בו ראשי השרשרות לחוכה
אחת גסה שדומה לכו לגבול ולסוף כעין כותן כל'
שעושין בראשי חגורות של משי כדי שתכנס
במשבצות · מעשה עבות · לפי שיש שלשלאות
כעניין אחר תחוכות זו בתוך זו כעין לולאות
לכך צריך לפרש שלא היו עשויין כעין חבלים
משבתין בארך כעניין כשן חבלים שלנו · ונתת
את שרשרות העבותות על המשבצות · ועדיין
לא פירש כאן באיזה מקום יקבעם · ולפנינו הו'
מפרש שמני ראשיהן של שרשרות יתן בטבעת
החשן ושני ראשיהן שתוקע במשבצות יתן
בכתפות האפוד אל מול פניו · חשן משפט ··
לפי שמודיע בהם האורים והתומים · שמגידין
משפטם ישר' · וערכיהם כרכו' ושאלו במשפט
האורים לכן קרוי משפט · כפול כעין כיס · לפי
שנותנין לתוכו האורים ותומים · זרת · חצי אמה ·
ומלאת בו · גומות להושיב בהן האבנים · ועשית
על החשן שרשרות גבלות · הם שרשרות שעל
המשבצות האמורים למעלה · ועשית על החשן ·
על שתי קצותיו העליונים תתן הטבעות להכניס
בהן שתי העבותות ושתי קצותם הנתונים
במשבצות בתתן על כתפות האפוד ונמצא ·
החשן תלוי באפוד ועדיין יכול צדו של החשן
התחתון להיות משמש הנה והנה עד שמחברו
אל האפוד כמו שמפרש והולך · שעשה
בקצות החשן מכפנים שתי טבעות אחת
מכאן ואחת מכאן · ושתי טבעות בקצות
האפוד על סוף הכתפות ויקום חיבורן מלמט'
אל האפוד והחשב מלמעלה היו של חשן ·
מלמטה ושל אפוד מלמעלה בשיבא פתיל תכלת

מטבעות האפוד אל טבעות החשן מלמעלה והאפד
מלמעלה והאפוד מלמטה : את האורים ואת
התומים כענין השבעות על שמות כדבר הק׳
שהיה נותן בחשן להגיד משפטן וערכיהם :
אם האומות מגידים להם תרפים וקסמים שלהם
ברוח טומאה להבדיל כמה הבדלות בין טומאה
לטהרה קל וחומר לקדושה שמגדת : וירכסו ·
ויחברו · מעל האפוד · שלובש עליו את האפוד :
כליל תכלת · כולו תכלת · ונראה בעיני לפי שהיא
נראית תחת האפוד והחשן שבאין לזכרון וגם
התכלת שדומה לרקיע הרי הוא לזכרון · כמו
שאמרו רבותינו אינו תכלת שבשעית שהתכל׳
דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא
הכבוד לפיכך היא תכלת כולו ולא ארגמן ולא תו׳
תולעת שני · פי תחרא · פי · ראשון פתח שמכנס
ראשו כשלובשו · בתוכו · כאמצעיתו למעלה
להבדיל כענין מלבושים של נחלים : ולא יקרע :
לא יפתח בית צוארו למטה כענין מלבושים שלנו
אלא למעלה שבשעת אורגה מניחין בו צואר :
בתוכם · בין רימון לרימון ולא בתוך הרימון :
ונשמע קולו בבאו אל הקדש · שפעמונים עושין
ומכין זה לזה אצבעי שבליטות הרימונים בינהם :
ולפי שעושה הק׳ וכל אדם לא יהיה באהל מועד
בבאו לכפר בקדש עד צאתו ילך עושה הק׳ ונשמ׳
קולו בבאו ויתרחקו השומעים משם : ועשית
ציץ · לפי שנותנו על מצח ומקום ראיית בני אדם
קרוי ציץ · כמו מציץ מן החרכים · כמו שפיר
שפרשתי על המשקוף · כך נראה בעיני · · ·
קדש לה׳ · על האפוד ועל החשן היו שמות בני
ישר׳ לזכרון שמכפר הק׳ על עון הקדשים שיקדישו
בני ישר׳ הכתובים למטה מן הציץ כאבני האפוד
והחשן : קדש לה׳ · כלומ׳ הק׳ מרצה עון הקדשי׳ :
ושמת אותו על פתיל תכלת · פתיל אחד היה
כנגד ראשי הציץ שמגיע מאזן לאזן שיהיה
הציץ מקושר בהן ושלשה חוטין מלמעלה על
הראש והיה העשוי על החוטין כענין כובע עלה׳
המצנפת אל מול פני המצנפת יהיה הציץ · על
מצחו · מקיני · מאזן לאזן · ונשא אהרן את
עון הקדשים וגו׳ · לפי פשוטו לא דבר הכת׳ בטומ׳
בטומאות קדשים · אלא כך פרושו כל קרבנות
שיביאו ישר׳ או עולה או חטאות או אשם לכפר
עליהם שיסייע הציץ עם הקרבן להזכירן לפני

הק׳ שיהיה לרצון ולזכרון לבני ישר׳ להתכפר להם :
לכבוד ולתפארת · לפי שהמגבעות על הראש ערימ׳
ויפוי נאה ביותר · והלבשת אותם · כשאקים
המשכן : ולחם מצות · אפוי בתנור קרוי לחם
וגם שמו היה כן כיהוא לחם שמן האמור עם
חלות ורקיקין בעשיית מילואים כפרשת צו את
אהרן · חלות ורקיקים מפורשים במסכת מנחות
ומכל מין ומין עשרה : והקרבתם אותם בסל :
בסל הביאם לעזרה : וחגרת אותם אבנט : אהרן
ובניו · כן נחלקו במסכת יומא לפי שאין סדר
לבישתן הכתוב כאן כסדר בנו את א׳
אהרן · ולפי הפשט אין לדקדק · נזר הקדש · הוא
שנקרא לשון הפרשה אפס החזה קורא תנופה
כי לבדו הונף ונאכל אבל השוק של אין נקטר :
אבל של דורות שנקרא נאכלין : למשחה בהם :
להתגדל בהם כענין משיחת שמן וגם בכל מקום
קורא הגדולים משיחים · אל תגעו במשיחי :
ילבשם הכהן · בהתחנכם להיות כהן גדול :
שבעת ימים תמלא את ידם · שבעת ימים
לפני יום השמיני שהייתה עבודה באהרן ובניו :
היה משה מקים את המשכן כל יום ומקריב
קרבנות בכל יום ולערב היה מפרקו · וביום השמי׳
הוא באחד בניסן הוקם המשכן וגמרי ברכות
באלה פקודי ומכאן ואילך עבודה באהרן ובניו :
כל הנוגע וקרב אל המזבח יקדש ויטהר :
תחילה בטרם יקרב אל המזבח · ונקדש בכבודי :
שהיא נראה לנשר בשהוקם המשכן ונתנו אש
של מעלה ותאכל את הקרבנות ברכת יום
שמיני כי היום ה׳ נראה אליכם · ובת׳ וירא כבוד
ה׳ אל כל העם · ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל ה׳
העולה וגו׳ · הוצאתי אותם מארץ מצרים :
כדי לשכני בתוכם : מקטר קטרת ·
ולא עולה ושלמים ומנחות ונסכים · ונתת אותו
לפני הפרכת · בהיכל · אשר על ארון העדות :
היא הפרכת להבדיל בינו ובין ההיכל : אחת
בשנה · ביום הכפורים ברכת באחרי מות
ויצא אל המזבח אשר לפני ה׳ וגו׳ אבל בכל השנה
כולה לא תתן עליו דמים

אלהיק טורת :

חסלת ואתה תצוה · מוסר רבנו שמואל זצ׳

וזה מוסר רבנו שלמה זצ׳!

כי תשא · לשון קבלה · כתרגומו כשתחפוץ ליקח

סכום מניינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלות
אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את
השקלים ותדע מניינם · ולא יהיה בהם נגף · ע'
שהמניין שולט בו עין רעה והדבר בא עליהם
כמו שמצינו בימי דוד ; זה יתנו · הראה לו כמין
מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר
לו כזה יתנו · הראה לו כמין · העובר על הפקו'
הפקודים · דרך המונים מעבירים את הנמנין
זה אחר זה · וכן לשון כל אשר יעבור תחת השבט ·
וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה · מחצית השקל
בשקל הקדש · במשקל השקל שקצבתי לך
לקצוב לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורי'
בפרשת ערכים ושדה אחוזה · עשרים גרה
השקל · עכשיו פירש לך כמה יהא השקל · ·
גרה · לשון מעה · וכן כשתחיל יבא להשתחוות
לו לאגורת כסף ומכר לחם · השקל השלם · (עשרים גרה)
שהשקל ארבע זוזים והזוז מתחילתו חמש
מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו
לשש מעה כסף · ומחצית השקל הזה שאמרתי
לך יתנו תרומה לה' ·
בולמדינן בכי תשא · לפי שחטאו בשש שעות במעשה
העגל לפיכך יתנו מחצית השקל דעביר שתה
גרמסין · פירש גרמסין מטבע·· תוספת ··
מבן עשרים שנה ומעלה ליאמר כיון שאין פחו'
אמפייה יוצא בצבא ונמנה בכלל אנשים ;
לכפר על נפשותיכם · לפי שירמז להם הדבר
כאן שלש תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג' (שלש)
שלש פעמים ; אחת תרומת אדנים שמנין ·
כשהתחילו במלאכת המשכן ונתנו כל אחד
ואחד מחצית השקל ועלו למאת ככר כמו
שנ' וכסף פקודי העדה מאת ככר · ומהן ·
נעשו האדנים · שנ' ויהי מאת ככר הכסף
לצקת את אדני וג' והשנית על ידי מניין שני
שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור
בתחלת חומש הפקודים באחד לחדש השני
בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל
והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה
ושנה והושוו בו עניים ועשירים ועל אותה
תרומה נא' לכפר על נפשותיכם שהקרבנות
לכפרה הם באים · והשלישית היא תרומת
המשכן ; כמה שנ' כל מרים תרומת כסף ונח'
ונחשת ולא היתה יד כולם שוה בה אלא איש

מה שערכו לכן ; ונתת אותו על עבודת
אהל מועד · למדת שנצטוו למנותם בתחלת
המשכן בתחלה מעשה העגל מפני שנפל
בהם מגפה כמו שנ' ויגף ה' את העם · משל
(ונתון) החביבה על בעליה · ונפל בה דבר ומשפא
אמ' לו לרועה בכבשה מתוך מנה את צאנו ודע
מה נותר בה להודיע שהיא חביבה עליו · ואי
אפשר לומ' שהמנין הזה הוא האומר בחומש
הפקודים שהרי נאמ' באחד לחדש השני והמשכן
הוקם באחד לחדש הראשון שנ' באחד לחדש ·
לחדש הראשון תקימו וג' ומן המנין ההוא נעשו האדני'
משקלים שלו כמה שנ' ויהי מאת ככר הכסף ·
לצקת וג' הא למדת שנים היו אחד בתחלת
נדבתן אחר יום הכיפורים בשנה ראשונה ואחד
בשנה שניה באייר משהוקם המשכן · ואם תאמר
וכי אפשר שבשניהם היו שוים ישר' שש מאות
אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים הרי
בכסף פקודי העדה נא' כאן ויהיו כל הפקודים
שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות
וחמשים והלא בשתי שנים היו בשעת מנין ·
הראשון בני תשע עשרה שנה שלא נמנו ובשנה
שניה נמנו שנעשו בן עשרים · תשובה לדבר
אעפ' שנות האנשים שנה אחת נמנו אבל למנין
יציאות מצרים היו שוים שנים של יציאת מצרי'
מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש ·
השנה · ולמנין שנה השנית הוא מזכיר יציאת
מצרים בשנה השנית לצאת בני ישר' · ונבנה
המשכן בראשונה · והוקם בשנה שניה שנת
שנתחדשה באחד בניסן · אבל שנות האנשים
מניין לשנות עולם המתחילים מתשרי נמצאו
שנהם המניינם בשנה המנין הראשון האחד היה
בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום
לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד
באייר · על עבודת אהל מועד · ומן האדנים
שנעשו ... כיור · כמין דוד גדול ... ולו
דדים המריקים בפיהם מים · וכנו · כתרגו' וב' (קטנים)
ובסיסיה · מושב המתוקן לכיור · לרחיצה · מ'
מוסב על הכיור · ובין המזבח · מזבח העולה
שכתוב שהוא לפני פתח המשכן אהל מועד ;
והיה הכיור משוך קימעא ועומד כנגד אויר
שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בינתים
משום שנ' ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד ;

מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד׃
היה כיצד משוך כלפי הדרום ׳ כך שנויה בזבחים ׳
את ידיהם ואת רגליהם ׳ בבת אחת היה מקדש
ידיו ורגליו ׳ וכן שנינו בזבחים ׳ כיצד קידוש׃
מניח ידיו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השׂ
השמאלית על גבי רגלו השמאלית ׳ בבאם
אל אהל מועד ׳ להקטיר שחרית ובין הערבי־
קטורת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי
ע״ז ׳ ולא ימותו ׳ הא אם לא ירחצו ימותו ׳ שבתורה
נאמרה כללות ומכלל לאו אתה שומע הן ׳ או
המזבח ׳ החיצון שאין ביאת אהל מועד אלא
בחצר ׳ ולא ימותו ׳ לחייב מיתה על המשמש ב
במזבח שלא רחץ ידים ורגלים שמיתה ראשונ׳
לא שמענו אלא על הנכנס להיכל׃
בשמים ראש ׳ חשובים ׳ וקנמון ׳ לפי שהקנמון
קליפת עץ הוא ויש שהוא טוב ויש בו ריח וטעם
ויש שאינו אלא כעץ הוצרך לומר קנמון בשם׃
מחציתו חמשים ומאתים ׳ מחצית הביאתו ה׳
והאין חמשים ומאתים נמצא כולו חמש מאות
כשיעור מר דרור ׳ אם כן למה נאמר בו חציין
גזירת הכת׳ להביאו לחציין להרבות בו שני הכרעות
שאין שוקלין עין בעין לשוקל להכריע. ולמשוך
כמשקל הטורטנא ואז יהיה שקול את הדבר
שהוא רוצה לשקול ׳ וכן שנויה בכריתות׃
וקנה בשם ׳ קנה של בשם ׳ לפי שיש קנים
שאינם של בושם הוצרך לומר קנה בושם׃
חמשים ומאתים סך כולו ׳ וקדה ׳ שם שורש עשב
ובלשון חכמים קציעה ׳ הין ׳ שנים עשר לוג ׳ ונחלקו
חכמי ישר׳ ר׳ מאיר אומ׳ בו בלוג השמן שלקו
העיקרין של ס׳ מני הקטורת אומ׳ לו ר׳ יהודה והלא
לסוך את העיקרין אין בו ספק ׳ אלא שרואוב־
במים שלא יבלעו השמן ואחר נותנין בו השמן
עד שקולט הריח וקפחו השמן מעל העיקרין׃
רקח מרקחת ׳ שם דבר הוא והטעם מוכיח
שהוא למעלה והרי הוא כמו רקח ואינו כמו
רגעתים ׳ וכמו תקע הארץ שהטעם למטה׃
וכל דבר המעורב בחבירו עד שקולט מזה או ריח
או טעם קרוי מרקחת ׳ רקח מרקחת ׳ רקח
העשוי על ידי אומנות תערובת׃ מעשה רקח ׳
שם האומן בדבר ׳ ומשחת בו ׳ כל המשיחות
כמין כי חוץ משל מלכים שהן כמין נזר ׳ וקד׳
וקדשת אותם׃ משיחה זו מקדשתן להיות

קודש הקדשים ׳ ומה היא קדושתן ׳ כל הנוגע
בהם ׳ כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש
קדושת הגוף ליפסל ביוצא וכלינה ובטבול יום
ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי
ראוי להם אין מקדשין ושנויה משנה שלימה
אצל מזבח ׳ מתוך ש׳ כל הנוגע במזבח יקדש
שומע אני בין שהוא ראוי בין שאינו ׳ ת״ל כבשי׳
וזה אשר תעשה על המזבח כבשים וג׳ ומדסמיך
ליה אחר כל הנוגע במזבח יקדש ׳ מה כבשים
ראויים אף כל ראוי׃ כל משיחות משכן וכהני׳
ומלכים מתורגמות לשון רבוי ׳ לפי שאין ענין
משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה
חינוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקים
משוחים ׳ ראשית שמנים ימשחו מתורגמ׳ כל
כלשון עברית ׳ לדורותיכם ׳ מכאן למדו רבותי׳
לומר שכולו קיים לעתיד לבוא׃ זה לי לדורותיכם׃
זה בגי׳ מטריין תריסר לוגי׳ ׳ לא ייסך ׳ בשני
יודין לשון לא יפעל ׳ כמו למען ייטב לך ׳ על ב
בשר אדם לא ייסך ׳ מן השמן הזה עצמו
ובמתכונתו לא תעשו כמוהו ׳ בסכום סממנו
לא תעשו אחר כמוהו ׳ במשקל של סממנים
הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פיחת או
ריבה סממנין לפי חשבון מדת הין שמן מותר ׳
ואף העשוי במסכונתו של זה אין הסך ממנו
חייב אלא הרוקחו ׳ ומתכנתו ׳ לשון חשבון׃
כמו מתכונת הלבנים וכן במסכנתה של קטרת׃
ואשר יתן ממנו ׳ מאותו של משה ׳ על זר
שאין בו צורך כהונה גדולה ומלכות׃ נטף ׳
הוא צרי ׳ ועל שם שאינו אלא שרף הנוטף ׳
מעצי הקטף קרוי נטף ׳ וכל נוטף ׳ והצרי
קורין לו טריאקא ׳ שחלת ׳ שורש בושם חלק
ומצהיר כצפורן ׳ ובלשון משנה קרוי צפורן
וזהו שתרגם אנקלוס ועופרא ׃ וחלבנה ׳
בושם שריחו רע וקורין לו גלבנא ומנאה הכת׳
בין סממני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו
לצרף עמנו באגדת תעניותינו ותפלותינו
את פושעי ישר׳ שיהיו נמנין עמנו ׳ סמים ׳
סממנים אחרים ׳ ולבונה זכה ׳ מכאן למדו רבותי׳
אחד עשר סממנים נאמרו למשה בסיני בקטורת׃
סמ׳ ים ׳ שנים ׳ נטף ושחלת וחלבנה ׳ שלשה ׳
הרי חמשה ׳ סמים לרבות עוד כמו אילו ׳ הרי
עשרה ׳ ולבונה הרי אחד עשר׃ ואילו הן׃

הצרי · והצפורן · החלבנה · והלבונה · מ"ר
וקציעה · שיבולת · נרד · וכרכום · הרי שמונה ·
שהשיבולת ונרד אחד הוא · שהנרד דומה
לשיבולת · הקושט · והקילופה · והקינמון הרי
אחת עשרה · בורית כרשינה · אינו נקטר ·
אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה ;
בד בבד יהיה · אלו ארבעה הנזכרים
כאן יהו שוין משקל במשקל · במשקלו של
זה כך משקלו של זה · וכן שנינו · הצרי והצפ'
והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים ש'
שבעים מנה · ולשון בד · נ'אה בעינ' · לשו'
יחיד יחד באחד · יהיו זה כמות זה · ממולח ·
כתרגומו מערב · שערב שחיקתן יפה יפה
זה עם זה · ואומ' אני שדומה לו ויראו המלחים
מלחייך וחובלייך · על שם שמהפכין את המים
ומערבים במשוטות כשמנהיגין את הספינה
כשהן יושבין כאדם שמהפך בכף ביצים
נטרפות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה
לערב יפה מהפכו באצבע או בכף · ממולח
טהור קודש · ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש ·
יהיה ; ושחקת ממנה וגו' היא הקטורת של כל יום
ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד ;
אשר אועד לך שמה · כל מועדי דיבור שאקבע
לך אני קובעם לאותו מקום · במתכונתה ··
במנין סממניה · קדש תהיה לך לה' · שלא ·
תעשנה אלא לשמי · להריח בה · אבל עושה
אתה במתכונתה משלך ומוסרה לציבור ;
· קראתי בשם בצלאל · לעשות מלאכתי ;
ואמלא אותו ·· את בצלאל · בחכמה · חכמה ·
מה שאדם לומד מאחרים ושומע · תבונה ·
מבין דבר מלבו מתוך דברים אחרים שלמד ·
דעת רוח הקודש ; לחשוב מחשבות · אריגת
מעשה חושב · חרשת · לשון אומנות כמו ·
חרש חכם · ואנקלוס פירש ושינה בפירושן ;
שאומן אבנים קרוי אומן · וחרש עצים מעשה
נגר · ומלאות · להושיבה במשבצת שלה במלואה
לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה ;
ובלב כל חכם לב · יש בכם וכל אשר נתתי בו חכמ'
ועשו את כל אשר צויתיך ; ואת הארון לעדות ·
לצורך לוחות העדות · הטהורה · על שם זהב
הטהור ; ואת בגדי השרד לשרת בקדש ;
אומ' אני לפי פשוטו של מקרא אי אפשר לומר

שבבגדי כהונה מדבר · לפי שנ' אצלם ואת
בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו · לכה'
אלא הם בגדי תכלת וארגמן ותולעת השני ·
האמורים בפרשת מסעות ונתנו אל בגד תכלת
ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליו בגד תולעת
שני · ונראין דבריו · שהרי נאמ' ומן התכלת
והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד
לשרת בקודש ולא הוזכר שש עמהם · ואם
בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם
ארגמן או תולעת שני בלא שש ; ויש מפרש'
לשון עבודה ושירות כתרג' לבושי שמושא · ואין
לו דמיון במקרא ; ואומ' אני שהוא לשון ארמי כת'
כתרג' של קלעים ותרג' של מכבר שהיו ארוגים
במחט עשויין נקבים נקבים וצריך ע' · ואת
קטורת הסמים לקודש לצורך קטורת ההיכל שהוא
קודש ; ואתה דבר אל בני ישר' · ואתה אע"פ
שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל
בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה ;
אך את שבתותי תשמורו · אע"פ שתהיו רדופים
במלאכה בזריזות · שבת אל תדחה מפניה · כל
אכין ורקין מיעוטין · אך את שבתותי · למעט ·
שבת ממלאכת המשכן · כי אות היא ביני וביניכ'
אות גדולה היא בינו וביניכם שבחרתי בכם
שהנחלתי לכם את יום מנוחתי למנוחה לדעת
האומות בה כי אני ה' מקדשכם ; מות יומת ;
אם יש עדים והתראה · ונכרתה · בלא התראה ·
מחלליה · הנוהג בה חול בקדושתה · שבת שבתון ;
מנוחת מרגוע · ולא מנוחת עראי · קדש לה' ;
שמירת קדושתה לשמי ולמצותי ; וינפש · כתרג'
שמשיב נפשו ונשימתו כשהרגיש מטורחו של ה'
המלאכה · ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע וכל
פעלו במאמר כמו שנ' וגו' ויאמר אלהים יהי אור ·
כי הוא אומר ויהי · הכתי' מנוחה לעצמו · אלא
כדי לשבר את האוזן מה שהוא יכולה לשומע ;
ויתן אל משה וגו' אין מוקדם ומאוחר ·
מעשה העגל קדם למעשה המשכן ימים רבים
שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכיפורים
נתרצה לישר' ולמחרת התחיל בנדבת המשכן והו'
והוקם באחד בניסן ; ככלתו · ככלתו כתי'
שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא ·
היה יכול ללמדה כולה בזמן מועט זה · ד"א
מה כלה מתקשטת בעשרים וארבעה קישוטים

האמורים בפרשת ישעיה · אף ת"ל חכמים צריך
להיות בקי בכל' ספרים ׃ לדבר אחר · החוקים
והמשפטים · מלמד שהיה משה מושמע מפי
הגבורה וחוזרים ושונים את ההלכה שמהם
יחד · לוחות · לוחת כת' · שהיו שניהם שוות ׃
כי בשש משה · בשש · כתרג' · לשון
איחור · וכן בשש רכבו · ויחלו עד בש' · כשעלה
משה להר אמ' להם לסוף מ' יום אני בא בסוף ·
שש שעות · כסבורין הם שיום שעלה מן המנין ׃
והוא אמ' מ' שלימים יום ולילה עמו ויום עלייתו
אין לילו · בכיון עלה · נמצא מ' יום כלים בט"ז
וביום י"ז בא שטן וערבב את העולם והראה דמות
חשך ואפלה ושרבוביא לומ' ודאי מת משה לכך
בלבלה שערבובייא לעולם · אמ' להם מת משה שהרי
כבר באו שש ולא בא. כול' בראית במסכת שבת ·
ואי איפשר לו שלא טעו · ביום המשנן בין קודם
חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד
יום המחרת שהרי לא ירד שנ' וישכימו ממחרת
ויעלו עלות · אשר ילכו לפנינו · אלוהות הרבה
אוו' להם · כי זה משה האיש כמין דמות מיטה
הראה להם השטן שנושאין באויר רקיע השמ'
השמים ׃ · במגלת איכה · על בירנו אנחותו וכמו'
ד' תנחומ' פרק גלי מיור בת ציון אנכי אנכי הוא מנחמכם ׃
אמ' הק' כך הוא אומנותו במה שאני מכה בו בדבר מרפא
בנ' אדם מכה את חבירו באיזמל ומרפאו ברטייה אומר דוד
איני כך שבו כת' כי אעל' בה לך וממכותיך ארפאך עמוס א'
כיצד חטאו ישר' בזה ולקו בזה ונתנחמו · חטאו בזה ·
כי זה משה האיש ולקו בזה · על זה היה דוה לבינו · ונתנחו'
בזה · הנה אלהינו זה קוינו לו ׃ . תוס'
אשר השלו' מארץ מצרים · והיה מורה לנו
דרך שעלה בה · שתה צריכים הם לאלוהות אשר
ילכו לפ~~ניו שעלה צריכים הם לאלוהות~~ לפנינו ׃
באזני נשיכם · אמר אהרן בלבו הנשים והילדים
ח' חסים על תכשיטיהם שמא יתעכב הדבר
ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופירקו של עצמן
~~שעל שיום עצמן~~ · פרקו · לשון עמוי מגוד'
פרק ליחיד · כמו ברכו מגורת כבך ויתפרקו ·
לשון פריקת משא · כשנטלום מאזניהם נמצא
הם מפרקים מעזמיהם דשקריור כל' את נזמי ·
כמו מנזמי · כמו כיפותו את השער · מן השער ·
ויצר אותו בחרט · יש לתרגמו בשני פנים האחד
ויצר ׃ לשון קשירה בחרט · לשון סודר כמו והמט

המעטפות והחריטים · וכן ויצר בכרים כסף ·
בשני חריטים · השני · ויצר · לשון צורה · בחרט ·
כלי אומנות הצורפים שחורצין וחורטין בה
צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות
ופנקסים · כמו ותכתוב עליו בחרט אנוש · וזה
תרג' של אנקלוס וצייריה בזיפא · לשו' זיוף ·
הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות
שקורין ניל ומזייפין על ידו חותמות ׃ עגל
מסכה · כיון שהשליכו לכור באו מכשפי ערב
ערב שעלו ממצרים ועשאוהו בכשפים · ויש
אומ' מיכה היה שם שיצא מתוך דימוס בנין
מצרים שנתמכמן בו והיה בידו שם שכתב בו
משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף
מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל ׃
כחלק בגמ' שלשה מלכים · וכילמדנו בפרק כי תשא ׃
מיכה · למה נקרא שמו מיכה שנתמכמך בבנין · שהיו
ישר' בונין והיו המצריים נותנין בני ישר' כשהן קטנים ומניחין
אותן בבנין במקום אבנים · אמ' משה רבנו רבונו של עולם
כך עשין לבני אברהם אבינו · אמ' הק' הקטנים שמניחין בבנין
אם יתקיימו בעולם יהיו רשעים ואם אי אתה מאמין קח
אחד מהם ותראה מה מעשיו · ולקח משה מיכה ׃ פירש
השונך שנת ממך · כמו ששמענו בפרק המפנן בגמ' מולדין
לשקול זהרו מכא ולדיל · מפרש מכא · זה משך שנתמעך ׃
מטבע הטיח וראיה באסימון · וכן בשמין מיכה שנתמוכך ·
שנתמעך בבנין אשר הושם ומשה הוציאו משם ׃
תוספת ׃
ויעשהו עגל מסכה · לשו' מתכת · ראה מאוד וכה
קנטירין זהב היו בו כנמטרוין של מסכה ׃ · ·
במדרש ר' תנחומא פרק גלי מיור בת ציון · חטאו ישר'
בעגל · ולקו בעגל ובעגל מתנחמים חטאו בעגל · כתו' ולקו
בעגל · יפרים על עגלה מלומדה · ומתנחמים בעגל · ופשתם
כעגלי מרבק ׃ וכן חטאו בזהב · כהנה דיזהב עשו · ולקו בזהב
וכזהב מתנחמים ערכות ישרים · ומתנחמים בזהב · דיזהב ועולה
יעש בזהב ׃ תוספת · · אלה אלהיך · ולא נאמ'
כאן אלה אלהינו · מכאן שכני ערב רב שעלו ·
ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו
ואחר כך הטעו ישר' אחריו ׃ וירא אהרן · ·
ראה שהיה בו רוח חיים שנ' בתבנית שור אוכל
אוכל עשב וראה שהעליהו מעשיו של שטן ·
ולא היה לו לפה לדחותם לגמרי ׃ ויבן מזבח ·
לדחות · ויקרא חג לה' מחר · ולא היום · אמ' שמא
יבא משה קודם שיעבדוהו · זהו פשוטו · ומד'

במדרש ר' אליעזר מצאתי הנשים לא רצו ליתן לבעליהן תכשיטיהן · שנ' ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם · בא וראה נשיהם · לא רצו · לכך נתן להם הקב"ה שמירת ראשי חדשים · ואין להם · לעתיד לבא הקב"ה מחדש אותן כמו ראשי חדשים ·

משה עד יום המחרת

ומדרשו במדרש רבה׳ דברים הרבה
ראה׳ ראה שהרהיבו אחר שהוכיחו ודחו ויבן יר
מזבח לפניו׳ ועוד ראה מוטב שיתלה בי הסירחון
ולא בהם ועוד ראה ואמ׳ אם בונין הם אותו זה
מביא צרור וזה מביא אבן ונעשית מלאכתן
בת אחת נעשית ומתוך שאני בונה אותו ומת
ומתעצל אני במלאכתי בין כך ובין יבא משה;
חג לה׳׳ בלבו היה לשמים׳ בטוח היה שיבא משה
ויעבדו את המקום; וישכימו השט׳ זירזן כדי
שיחטאו׳ ויאכלו׳ לצחק׳ יש במשמע הזה
גלוי עריות׳ כמה שנ׳ לצחק בי אשת פוטיפר;
שפיכות דמים׳ כמו שנ׳ יקומו נא הנערים וישחקו
לפנינו ואף כאן נהרג חור; וידבר׳ לשון
קושי הוא שנ׳ וידבר אתם קשות׳ וידבר
אתו משפטים; לך רד׳ מגדולתך׳ לא נתתי לך
גדולה אלא בשבילם׳ שחת עמך׳ שחת העם
לא נאמ׳ אלא שחת עמך׳ ערב רב שקיבלת מעצמך
וגיירתם לא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גו׳
גרים בשכינה והם שיחתו והשחיתו׳ קשה
ערף׳ מחזירים קשה ערפם לנגד מוכיחהם ומ׳
וממאנים לנגד המוכיחים לשמוע׳׳

במדרשו בשני פרשת שלח לך אנשים׳ אל תרעה יותר
חכרך כשעת כשט ממין יותה לחר׳ וממשה׳ כשעה שעשו
ישר׳ את העגל אמ׳ לו הק׳ למשה לך רד׳ אמ׳ משה שעת
כעס הוא אינו צריך לדבר עכשיו ירד מן ההר ורגן ומקין
ג׳ ברוקות כמפורש שם ואחר שהוחזן כל כך שב להק׳
ותעה לו; תוספת׳׳ הניחה לי;
עדיין לא שמענו שנתפלל משה עליהם
והוא אומ׳ הניחה לי׳ אלא כאן פתח
לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו׳ שאם
יתפלל עליהם לא יכלם׳ ואתה ה׳ יחרה אפך;
כלום מתקנא אלא גבור בגבור; ויחל
התעשת להם וחשוב מחשבה אחרת להיטיב
על הרעה אשר חשבת להם; זכור לאברהם׳
אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם
נתנסה בעשר נסיונות עדיין לא קיבל שכרו
תנהו לו; לאברהם ליצחק ולישר׳׳ ואם אינם
ניצולין בזכותם מה אתה אומר לי ואעשך לגוי
גדול׳ אם כסא של שלש רגלים אינו עומד
לפניך קל וחומ׳ לכסא של רגל אחד׳ אשר
נשבעת להם בך׳ לא נשבעת להם בדבר שכלה
לא בשמים ולא בארץ׳ אלא בך שאתה קיים

וכן שבועתך תתקיים׳ שנ׳ בי נשבעתי נאם ה׳;
וביצחק נאמ׳ והקימותי את השבועה אשר
נשבעתי לאברהם׳ וביעקב נאמ׳ אני אל שדי
פרה ורבה׳ נשבע לו בא׳ שדי; מעשה
עבודתם׳ היו הלוחות נקראות׳ ומעש׳ נסים
היה׳ מעשה אלהים המה׳ כמשמעו׳ הוא׳׳
בכבודו עשאן׳ ד״א כאדם האו׳ לחבירו כל עסקיו
של פלוני במלאכה פלונית׳ כך כל שעשועו של
הק׳ בתורה; חרות׳ לשון חרת וחרט אחד הם
ושניהם לשון חקק בל׳ אישליר; ברעה׳ בהריעו׳
שהיו מריעים ומשבחים ומשחקים; אין קול ענות
גבורה׳ אין הקול הזה קול עניית גבורים הצועק׳
נצחון׳ ולא קול חלשים הצועקים ווי אוי נסה;
קול ענות׳ קול חירופים וגדופים המענים את
נפש שומעם; וישלך מידיו וג׳ אמ׳ מה׳ פסח
שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר
לא יאכל בו כל התורה כולה כאן וכולם משומד׳
משומדים ואתננה להם׳ תחת ההר׳ לרגלי ההר׳
ויזר׳ לשון ניפוץ׳ וכן יזורה על נוהו גפרית; וכן
כי חנם מזורה הרשת׳ שזורים בה דגן וקט׳
וקטנית; וישק את בני ישר׳ נתכוון לבודקן׳
כסוטות׳ שלשה מיתות נידונו שם׳ עדים והתרא׳;
בסייף׳ כמשפט עיר הנדחת שהן מרובין; עדים
ולא התראה׳ במגפה׳ ויגוף ה׳ את העם׳ לא
עדים ולא התראה׳ בהדרוקן׳ שבדקום המים חולי נפיחת הבטן
ונפחו בטניהם׳ מה עשה לך העם הזה׳ כמה
ייסרך ביסורים שסבלת עד שלא תביא עליהם
חטא זה; כי ברע הוא׳ בדרך רע הם הולכים
תמיד ובנסיונות לפני המקום׳ ואומ׳ אלוהם;
דבר אחר והם מיהרו ויתפרקו׳ ואשליכהו ב׳
באש׳ לא ידעתי שיצא העגל הזה והוא יצא;
פרוע׳ מגולה׳ נתגלה שמצו וקלונו׳ כמו ופרע
את ראש האשה׳ לשמצה בקמיהם; להיות
להם הדבר לגנות בפי הקמים עליהם׳ מי לה׳
אלי; כלומ׳ יבא אלי׳ כל בני לוי׳ מכאן שכל
השבט כשר׳ אחיו׳ אחיו מאמו והוא מישר׳;
מילא ידיכם׳ אתם ההורגים אותם בדבר הזה
תתחנכו להיות כהנים למקום׳ כי איש מכם
ומלא איש ידו בבנו או באחיו׳ בבנו׳ בן בתו
מישר׳; אכפרה בעד חטאתכם׳ אשים
כפרה וקינוח וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל
ביניכם ובין החטא׳ אלהי זהב׳ אתה הוא

אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב
וכל טוב ; מה יעשו אם לא יחטאו ׳ משל למלך
שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה
לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח של ב׳ זונות ו׳
ועתה אם תשא חטאתם ׳ הרי טוב איני
אומ׳ לך מחק ׳ ואם אין מחני ׳ והרי זה לך
מקרא קצר ׳ מספרך ׳ מכל התורה ׳ שלא יא׳
יאמרו עלי איני כדי לבקש רחמים עליהם ׳׳
אל מ׳ אשר דברתי לך ׳ יש כאן לך אצל דיבור
במקום אליך ׳ דברתי לך ׳ אליך ׳ וכן לדבר לו
על אדוניהו ׳ א׳ הנה מלאכי ׳ ולא אני ; וביום
פקדי וגו׳ עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד
ותמיד תמיד כשאפקד עליהם עונותיהם ופקדתי
עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ;
ואין פורענות באה על ישר׳ שאין בה קצת
מן פירעון עון העגל ׳ ויגף ה׳ את העם ׳ מיתה
בידי שמים לעדים בלא התראה ׳ לך עלה
מזה ׳ ארץ ישר׳ גבוה מכל הארצות לכך נאמ׳
עלה ׳ אתה והעם ׳ כאן לא נאמ׳ ועמך ׳ וגרשתי
את הכנעני וגו׳ ששה אומות הם ׳ והגרגשי
עמד ופנה מפניהם מאיליו ׳ אל ארץ זבת
חלב ודבש אני אומ׳ לך להעלותם ׳ כי לא אעלה
בקרבך ׳ ולכך אני אומ׳ שלחתי מלאך ׳ כי עם
קשה עורף הוא ׳ וכששכינתי בקרבכם אתם
ממרים ואדד אני מרבה עליכם זעם ; פן
אכלך בדרך ׳ לשון כליון ׳ הדבר הרע שאין
שכינה מהלכת עמהם ׳ איש עדיו ׳ כתרים
שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע ;
רע רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ׳ אם
אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות
ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור
זעמו שנ׳ חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ׳ ואכלה
אתכם ׳ לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך ;
ועתה ׳ פורענות זו תלקו מיד ׳ שתורידו ע׳
עדייכם מעליכם ׳ ואדעה מה אעשה לך ׳
בפקודת שאר העון אני יודע מה אעשה לך ;
כלומ׳ אני יודע מה בלבי לעשות ; את עדיים
מהר חורב ׳ ומשה מאותו עון והלאה ;
יקח את האהל ׳ לשון הווה ׳ לוקח אהלו ונו׳
ונוטהו מחוץ למחנה ׳ אמ׳ מנודה לרב מנודה
לתלמיד ׳ ה׳ רחוק אלפים אמה כענין שנ׳
אך רחוק יהיה בינו וביניכם כאלפים אמה

כמדה ׳ וקרא לו ׳ היה קורא לו אהל מועד ׳ כלומ׳
הוא בית וועד למבקשי תורה ׳ כל מבקש ה׳ ׳
מכאן למבקש פני זקן כאילו מקבש מקביל
פני שכינה ; יצא אל אהל מועד ׳ כמו יוצא ;
ר״א והיה כל מבקש ה׳ ׳ אפילו מלאכי השרת
כשהיו מקום שכינה אומ׳ להם חביריהם הרי
הוא באהלו של משה ׳ והיה כל מבקש ׳ לשון
הווה ׳ כצאת משה מן המחנה ללכת אל האהל ;
ויקומו כל העם ׳ עומדין מפניו ואין יושבין עד
שנכסה מהם ׳ והביטו אחרי משה ׳ לשבח ;
אשרי ילוד אשה שכך מובטח ששכינה תכנס
אחריו לפתח אהלו ׳ ודבר עם משה ׳ כמו ומדבר
עם משה ׳ ותרגומ׳ ומתמלל עם משה ׳ שהוא
כבוד שכינה ׳ כמו וישמע את הקול מדבר
אליו ׳ פתרונו הקול נדבר בינו לבין עצמו ׳
ומשה שומע מאליו ׳ וכשהוא או׳ מדבר משמ׳
שהמלך מדבר עם ההדיוט והשתחוו לשכינה ׳
לכך תרג׳ מתמלל ׳ ולא תרג׳ ממלל ׳ ושב אל ה׳
המחנה ולומ׳ לזקנים מה שלמד לאחר שדבר
עמו הק׳ שב אל המחנה ומלמדם והדבר הזה
נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן
ולא יותר שהרי בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות ׳
וי״ח שרף את העגל ודן את החוטאים שנ׳ ויהי
ממחרת ויאמר משה אל העם אעלה אל ה׳ ׳׳
עשה שם מ׳ יום ובקש רחמים שנ׳ ואתנפל
לפני ה׳ וגו׳ בראש חדש אלול ׳ נאמ׳ לו ועלית
בבקר אל הר סיני ׳ לקבל לוחות אחרונות ;
ועשה שם מ׳ יום שנ׳ ואנכי עמדתי בהר
ארבעים יום וארבעים לילה כימים הראשונ׳ ;
מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון
אמור מעתה אמצעיים היו בכעס ׳ בעשרה
בתשרי נתרצה הק׳ לישר׳ בשמחה ולב שלם
ויאמר לו סלחתי כדבריך ומסר לו לוחות
אחרונות וירד ׳ התחיל לצוות על מלאכת
המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ׳ ומשהוקם
המשכן לא נדבר עמו אלא [illegible] מאהל מו׳
מועד ; ושב אל המחנה ׳ תרגומ׳ ומתיב למ׳
למשריתא ׳ לפי שהוא ולשון הווה ׳ וכן כל ה׳
העניין ׳ וראה כל העם ׳ וחזן ׳ ונצבו וקיימין ׳
והביטו ׳ ומסתכלין ׳ והשתחוו ׳ וסגדין ׳ זהו
פשוטו של מקרא ׳ ומדרשו ׳ דבר ה׳ אל משה
שישוב אל המחנה ; אמ׳ לו אני בכעס ואתה

בכעס אם מי יקרבם ; ראה אתה אומ׳
אלי ׳ תן לבך ועיניך על דבריך אתה אומ׳ אלי
וגו׳ ואתה לא הודעתני וגו׳ ׳ ואתה ידעתיך והכתוב
משאר כבני אדם בשם חשיבות שהרי אומרת
לי הנה אנכי בא אליך בעב וגו׳ ׳ וגם בך יאמינו
לעולם ׳ וגם אם נא מצאתי חן הודיעני נא את
דרכיך ׳ מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך ׳
ואדעה למען אמצא חן ׳ ואדע מה מדת
תגמולך מה היא מציאות חן שמצאתי בעיניך ׳
ופתרון למען אמצא חן ׳ למען אכיר מציאות
החן ׳ וראה כי עמך הגוי הזה ׳ שלא תאמר
ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה
כי עמך הם מקדם ואם כהם תמאס איני סומך
על היוצאים מחלציו שיתקיימו ואת תשלום
השכר שלי בעם הזה תודיעני ׳ ורבותינו דרשוה
דרשוהו במסכת שבת ״ ואני לא אשב הולכתם
על אומתם ועל סדרם אני בא ׳ ויאמר
פני ילכו ׳ כתרגו׳ ׳ לא אשלח עוד מלאך אני
בעצמי אלך ׳ כמו ופניך הולכים בקרב ׳ ויאמר
אליו בזו אני חפץ כי על ידי מלאך לא תעלנו
מזה ׳ ובמה יודע איפה מציאות החן הלא
בלכתך עמנו ׳ ועוד דבר אחר אני שואל ממך
שלא תשרה עוד שכינתך על אומות העולם ;
ונפלינו אני ועמך ׳ ונהיה מובדלים בדבר הזה
מכל העמים ׳ כמו והפלה ה׳ בין מקנה ישר׳
וגו׳ ׳ גם את הדבר הזה שלא אשרה שכינתי
עוד על האומות ׳ ואין דברין של בלעם על ידי
שריית שכינה עוד על האומות אלא עמד
וגלוי עינים וכגון ואלי דבר יגונב ׳ שומעין על
ידי שליח ; ויאמר הראני נא ׳ ראה משה
שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף ׳
לשאל להראות מראית כבודו ; ויאמר
אני אעביר וגו׳ הגיעה שעה שתראה
בכבודי מה שארשה לך אדם לראות לפי שאני
צריך ללמדך סדר תפילה שכשנצטרכת לבקש
רחמים על ישר׳ הזכרת לי זכות אבות וכסבור
אתה שאם תמה זכות ואין עוד תקוה ׳ אני
אעביר כל טובי לפניך ללמדך סדר בקשת
רחמים ׳ על הציבור ׳ ואתה נתון כמעדך ;
וקראתי בשם ה׳ לפניך ׳ ללמדך סדר התפילה
ובקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות ;
וכסדר שתראה ראה אותו מעטף וקורא י״ג

הנה אנכי
...ין זו הודעה
...פין בה׳

...ב עניו
ומשה
אינו
...ין
עם
...לך

מידות הוי מלמד את ישר׳ לעשות וכל שיזכירין
לפני רחום וחנון כי רחמיו לא כלים ; וחנותי
את אשר אחון אותו פעמים שארצה לחון ״
ורחמתי ׳ עת שאחפוץ לרחם ׳ שתים אענה
ושתים לא אענה ׳ אלא כשעת מעשה אמ׳ לו הנה
אנכי כרת ברית ׳ הבטיחו שאינה חוזרת ריקם ;
ויאמר לא תוכל וגו׳ אף כשאעביר כל טובי על ׳
פניך איני נותן לך רשות לראות את פני ׳ הנה
מקום אתי ׳ בהר אשר אני מדבר עמך תמיד
יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא ׳
תזוק ומשם תראה מה שתראה ; זהו פשוטו ׳
ומדרשו ׳ על מקום שהשכינה שם מדבר ואומ׳
המקום אתי ואינו אומ׳ אני במקום שהק׳ מקומו
של עולם ואין העולם מקומו ; בעבור כבודי ״
כשאעבור לפניך ׳ נקרת הצור ׳ כריית הצור ;
ושכותי כפי ׳ מכאן שנתנה רשות למחבלים
לחבל ׳ ותרג׳ ואגן במימרי ׳ כנוי הוא לדרך
כבוד של מעלה שאין צריך לסוכך עליו בכף ממש ; והסרותי כפי ׳ ואעדי ית דברת יקרי
כשתסלק הנהגת כבודי מכנגד עיניך ללכת משם
ולהלן ; וראית את אחורי ׳ הראהו קשר של תפילין ;
תפילין ; פסל לך ׳ הראהו מחצב של ׳
סנפירינון מתוך אהלו ואמ׳ לו הפסולת יהיה שלך
ומשם נתעשר משה ; פסל לך ׳ אתה שברת
ראשונות פסל לך אחרות ׳ משל למלך שהלך
למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות ;
מתוך קילקול השפחות יצא עליה שם רע עמד
שושבינה וקרע כתובתה ׳ אמ׳ אם יאמר
המלך להרגה אומר לו עדיין אינה אשתך כרקה
המלך ומצא שלא היה קילקול אלא בשפחות
נתרצה ואמ׳ לשושבינה כתוב לה כתובה אחרת
שנקרעה הראשונה ׳ אמ׳ לו אתה קרעת אותה
אתה קנה לך נייר אחרת ואני כותב בכתב ידי ;
המלך ׳ הוא הק׳ ׳ השפחות אילו ערב רב ׳ השושבינ׳
משה והארוסה ישר׳ לכך נאמ׳ פסל לך ׳ נכון ׳
מזומן ׳ ואיש לא יעלה עמך ׳ הראשונות על
ידי שהיו בתשואות וקולות וקהילה שלטה בהן
עין רעה אין לך יפה מן הצניעות ; ויקרא ׳
בשם ה׳ ׳ מתרגמינן וקרא בש׳ כשמיא דה׳ ״ ״
ה׳ ה׳ הוא מידת רחמים ׳ אחת קודם שיחטא
ואחד הוא לאחר שיחטא ויש׳ ׳ אף זו מידת רחמים ׳
וכן הוא אומ׳ אלי אלי למה עזבתני ׳ אין לומר

אני יצחק בר שלמה

ומדת הדין למדה שכתו' וכן מצאתי במכילתא:
ארך אפים ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה.
ורב חסד. לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך:
ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: נוצר חסד
שאדם עושה לפניו לאלפים. לשני אלפי דורות.
עון. אילו הזדונות. פשעים. אילו המרדים
שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו
משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע
ממנו מעט מעט: ורבותינו דרשו מנקה הוא לשבים:
ולא ינקה. לשאינן שבים. פוקד עון אבות על
בנים. כשאוחזין מעשה אבותיה' בידיהן שכבר
פי' במקום אחר לשונאי. על רבעים. דור רביעי.
נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות
אחת לחמש מאות שבמדה טובה נוצ' לאלפים:
וימהר משה. כשראה שכינה עוברת
ושמע קול הק' קורא י"י י"י. וישתחו. ילך נא יי'
בקרבנו: כמה שהבטחת. ואם עם קשה ערף הוא
ומרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך. אתה
תסלח לעוונו. ויש כי במקום אם: ונחלתנו
ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו
אני ועמך שלא תשרה שכינתך באומות:
כרת ברית. על זאת. אעשה נפלאות. לשון ונפלינו.
שתהו מובדלים בזו מכל האומות שלא אשרה
שכינתי עליהם וגו' שש אומות יש כאן כי הגרגשי
עמד ופנה מפניהם מעצמו. אשריהן. היא אילן
שעובדין אותו. קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר
וסלוח וזהו כל לשון קנא אנפרינמנט. אוחז בנ
בנצחונו ופורע מעוזביו: ואכלת מזבחו. כסבור
אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כאלו
מודה בעבודתם ומתוך כך אתה בא ולוקח מב'
מבנותיו לבניך: חדש האביב. חדש הבכור
שהתבואה מבכרת בבישולה. כל פטר רחם
לי. באדם. וכל מקנך תזכר בפטר שור ושה
אשר יפטור ויפתח זכר רחמה. פטר לשון פתיחה.
כמו פוטר מים ראשית מדון. תז' של תזכר
לשון נקבה הוא מוסב על היולדת. ופטר חמור.
ולא שאר בהמות טמאות. תפדה בשה. נותן
שה לכהן והוא חולין ביד כהן. ופטר חמור
מותר בעבודה לבעלים. וערפתו. ערפו בקופיץ
הפסיד ממון כהן יופסד ממונו. וכל בכור בניך
תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב שנ' ופדויו
מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי —

לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו ואינו
מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראייה
פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל
לראות אל יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא
עולה ראייה. ולפי מדרש ברייתא מקרא יתירה
הוא ומופנה לגזירה שוה ללמד על הענק של
עבד עברי שהוא חמש סלעים מכל מין ומין
כפדיון בכור. במסכת קידושין: בחריש
ובקציר תשבות. למה נזכר חריש וקציר. יש
מרבותינו אומ' על חריש של ערב שביעית ונכנס
לשביעית. וקציר של שביעית היוצא למוצאי
שביעית מדבר ללמדך שמוסיפין מן החול על
על הקודש. [illegible]. ששת ימים
תעבוד. ובשביעית תשבות. ובעבודות ששת
ימים שהתרתי לך. יש שנה שהחריש והקציר
אסור ואין צריך לומר החריש והקציר של שביעי'
שהרי כבר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור:
ויש מהם אומ' אינו מדבר אלא בשבת. וחריש
וקציר שהוזכרו בו לומר מה חריש רשות
אף קציר רשות: פי' מה חריש שאני אוסר
לך בשבת רשות שלא מצינו שום חרישה שהיא
חובה לחרוש כך אני אוסרך בשבת אלא קציר
של רשות. אבל קציר שאם תרצה לא תקצרנו
יצא קציר העומר שהוא מצוה לקצור ודוחה
את השבת: בכורי קציר חטים. שאתה
מביא מן שתי הלחם מן החטים בכורים שהיא
מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטין למקדש
כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים
היא. וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך
מן השדה לבית. אסיפה זו לשון הכנסה לבית:
כמו ואספתו אל תוך ביתך. תקופת השנה.
שהיא בחזרת השנה. בתחילת השנה הבאה.
לשון מסבה והקפה. כל זכורך. כל הזכרים
שבך. הרבה מצות כתובה עמרו והוכפלו
ויש מהם שלש פעמים וארבע לחייב על מנין
לאוין שבהן ועל מנין עשה שבהן: אוריש.
כתרג' אתריך. וכן החל רש וכן ויורש את
האמורי. לשון גירושין. והרחבתי את גבולך:
ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול
לראות לפני לכך אני קובע לך שלש
רגלים הללו. לא תשחט וגו' לא תשחט את
הפסח ועדיין חמץ קיים. אזהרה לשוחט או

לדורך אחד לאחר מבני החבורה · לא ילין · כתרגו׳ ·
לינה יוצה מעלות כרוש המזבח ויען לינה אלא
בעמוד השחר ; זבח חג הפסח · אימורין ; ומכאן
אתה למד לכל הקטר חלבים ואימורין ; ראשית
ביכורי אדמתך · משבעת המינין האמורים כשבח
אדמתך ארץ חיטה ושעורה וגו׳ ודבש · הן תמרים ·
לא תבשל גדי · אזהרה לבשל בחלב ושלש פעמים
כתוב בתורה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור
הנאה ואחד לבישול · גדי · כל ולד · רך במשמע
ואף עגל וכבש ומה שהוצרך לפרש בכמה
מקומות גדי עזים לאמרת שגדי סתם כל יונקים
במשמע · חלב אמו · פרט לעוף שאין לו חלב
אם שאין איסורו מן התורה אלא מדיברי ·
סופרים ; את הדברים האלה · ולא אתה רשאי
לכתוב תורה שבעל פה ; ויהי ברדת משה · כש׳
כשהביא לוחות האחרונות ביום הכיפורים ;
כי קרן · שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ·
ומהיכן זכה משה לקרני ההוד · רבותינ׳ אמרו
מן המערה שנתן הק׳ ידו על פניו ושכתי כפי ;
וייראו מגשת אליו · בא וראה כמה
גדול כח של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם
בעבירה מהו אומ׳ ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת
בראש ההר לעיני כל בני ישר׳ · לא יראין ולא
מזדעזעין ומשעשו את העגל אף מקרני הוד
של משה היו מרתיען · הנשיאים בעדה ;
כמו נשיאי העדה · וידבר משה אליהם ·· ע׳
שליחותו של מקום · ולשון הווה כל הענין הזה ;
אחרי כן נגשו · אחר שלומד לזקנים חוזר
ומלמד פרשה או הלכה לכל ישר׳ ··

תנו רבנן כיצד סדר משנה · משה היה
למד מפי הגבורה · נכנס אהרן שנה לו משה
פרקו · נכנסו בניו שנה להן משה פירקן נסתלקו
הן אלעזר ישב לימין משה ואיתמר ישב לשמ׳
לשמאל אהרן נכנסו זקנים · שנה להם משה
פירקן ישבו ועדין נכנסו כל העם אחר כד
זקנים שנים ביד שע־כנין כני אהרן שלשה ביד
אהרן ארבע · כול׳ בדאיתא בעירובין · ויתן
על פניו מסוה · כתרג׳ בית אפי · לשון ארמי
הוא בתלמוד סני ועוד בכתובות קיא מסוי
לאפה · לשון הכאה · היה מסתכל בה · אף
כאן מסוה · כנגד הטוחן כנגד הפרצוף וכית
העינים ולכבוד קרני הוד שלא יזונו הכל מהם

היה נותנו כנגדו ונוטלו כשעה שהיה מדבר עם
ישר׳ וכשעה שהמקום מדבר עמו מעל פניו ;
עד צאתו · וכצאתו ויצא בלא מ׳ע׳ מסוה ודבר
אל בני ישר׳ וראו קרני ההוד בפניו · וכשהוא ·
מסתלק מהם והשיב את המסוה על פניו · עד
באו לדבר אתו · ונוטלו מעל פניו ·· חסלת
כי תשא חיבור רבנו שלמה ·· וזה יסוד רבנו
שמואל ·· מ׳כ׳ להו׳ עד ·· · · · · · ·

כי תשא ·

כשתקיבעם משה
לישר׳ להפריש תרומות
גדולות המשכן ממון וזה הכסף מתן לעבודת
המשכן כדכת׳ באלה פקודי · וכסף פקודי העדה
מאות ככר וג׳ · עשרים גרה · אין מטבע הוא ;
כסף הכיפורים · כסף כופר נפש · כל עבודת
אהל מועד · כדכת׳ מאת אדנים למאת הככר ככר
לאדן ; בשמים ראש · חשובים · כדכת׳ עם כל ראשי
בשמים · ותרגו׳ בשׂעט׳ · כי בשמים גדולי ·
אילנות כדכת׳ הפוחי גני יזלו בשמיו אבל בשמים
ראש · מינו שנו אילו הן דברים שמוציאין מן
הקרקע · מור דרור · חשוב · וכן מור עובר · חשוב ·
בכל סוחרי מדינות · ומחציתו · מפורש בבבלי
בכריתות · רקח מרקחת · לפי הפשט כתושים
ונתונים בשמן ומורכבים יפה · כמו ישים ים כמרקחה ;
ושם תערוכת · כל הנוגע בהם יקדש ויטהר תהלה
קודם שיגע בהם לאחר שנמשחו · ובמסכתו ·
בחשבון הבשמים של פרשה זו · ואשר יתן
ממנו · משמן שעשה משה · סמים · כבר
פירשתיו למעלה · סמים ולבונה זכה · לפי הפשט
בתחילה כלל קח לך סמים ופירש מה הם סמים ·
שנן ושחלת וחלבנה הרי אלו סמים שציויתי
שתקח לך ועדיקח לבונה זכה · ולפי הפשט לכך
זכה אותה סמים · וסמים אחרון · היו סמים
ראשון שבפסוק וכן דרך מקראות כולל ומפרש
וחוזר ואומ׳ הרי לך כלל שאמרתי לך ; וכן בנח
ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר הקימותי
וגו׳ ; ממולח מעורב · כמהגי ספינות כים
שמערבין מלחים מפני שמערבין המים כלבנה ;
ושחקת ממנה וגו׳ לקיים ביום הכיפורים מה
שכתו׳ באחרי מות וקטרת סמים דקה והביא
מבית לפרוכת · ובלב כל חכם לב · שיכולין
לעשות המלאכה כבר נתנו בהם חכמה ועשו

וגו' ; בגדי השרד · כמין קלועות · והם בגדים
שמכסים בהם הארון והשולחן והמנורה המפורש'
בפרשת במדבר סיני ופרשו עליו בגד כליל תכלת ;
בגד ארגמן · בגד תולעת שני · ואותן בגדים
עשויין כעין שרד וקלועות · אך את שבתותי ;
אפי' מלאכת המשכן לא תעשו בשבת · כי אות
היא · שאתם שובתים כמותי לפי שאתם עמי ;
אשר ילכו לפנינו · כעין תרפים העשויין במכשפות
שמגידין עתידותיהם ; ויצר אותו בחרט · הזהב
לקח מיד כל אחד וקיבץ אותו וקשר את כולם
בבגד עד שעשו דפוס של חמור ושל עגלה כדרך
המתיכין ועשו כן צורת עגל והשליכו הזהב בתוכו
ונעשה עגל · כדכת' ואשליכהו באש ויצא העגל
הזה · וכתוב ויצר ככרים כסף כשני חריטים ;
אלה אלהיך ישר' אשר העלוך · וכי שוטים היו
שלא היו יודעים שעגל זה נעשה היום לא העלם
ממצרים · אלא כל שכדי עד יודעים שאלהות
שבשמים ברא את העולם אלא כזה היו טועים
שהתרפים יש בהם רוח טומאה כמו הנביאים
שיש בהם רוח הקדש וסבורים שהעגל שהיה
מדבר ברוח הטומאה כאילו היה מדבר ברוח
הקדש של מעלה ולכך אמ' אלה אלהיך ישר'
אשר העלוך · כלומ' רוח הקודש יש בו · וכאילו
רוח הקודש הולך לפנינו · וכן לבן אומר על התרפי'
למה גנבת את אלהי · ולנסות בו את ישר' נתן בו
רוח טומאה של מיני מכשפות ויזב וידשנ
כח בו להכחיש פמליא של מעלה ולהגיד
עתידות לדעת אם היו תמים לה' אלהיהם ולא
יהיה בהם מעונן ומנחש ומכשף ולא מאמין
לאות ולמופת של רוח נביאי הטומאה כדכת'
כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת אם ישכם
אוהבים את ה' אלהיכם וג' וירא משה את העם
כי פרוע הוא · עמך אשר הוצאת · עמך ולא ·
עמי · אשר הוצאת · ולא אני העליתי אלא אתה
למה יאמרו · עשה למען שמך שלא יתחלל ··
מעשה אלהים המה · ולא פסל אותם משה ;
אבל האחרונים כת' בהם פסל לך · חרות כמו
חרט אנוש · חלושה · נצחון · כדכת' ויחלוש
יהושע · וישלך מידו · כשראה את העגל ת'
תשש כחו ולא היה בו כח והשליכם רחוק ממנו
קימעה שלא יזיק את רגליו בנפלם מדרך כל מש'

משליכי משוי משאוי כשאין בהם כח לעמוד ·
וכן ראיתי בפרקים של ר' אליעזר ועיקר פשוטו
כך ; ויזר · ויפזר · ויתן · מן קנה · ויזר מן זרה ·
הנה הוא זורה · ואת האיש זרה הליחה · וישק ·
את בני ישר' · כרקן בסוטות · ויצא העגל הזה ;
נגמרה מלאכתו · כדכת' ויצא לצורף כלי · מוציא
כלי למעשהו ; כי פרוע הוא · בטלון המצות ;
ממצות בוראו · כדכת' ותפרעו כל עצתי · פרעהו
אל תעבר בו · ושמצה · לדברי לשג' וקלס בשמיהם
כמו ותקח אזני שמץ מנהו · כענין דיבור · איש
את אחיו · החוטאין בעגל · מלאו ידיכם · כמו
כי מלאו אחרי ה' · לעבר היום חינכו כל יד
ויד שלכם בקרבן לה' שהרי איש בבנו ובאחיו ·
שלחתם ידיכם לשמים ; מספרך · ספר חיים ·
אשר כתבת · כדכת' כל הכתוב לחיים בירו'
בירושלים · הרגני נא · הרוג ; נחה · לארץ ישר' ;
וביום פקדי · כלומ' לפרקים כשאירעה ולא ·
הכל ביחד ; פן אכלך · כמו אוכל · אוכל אותך ·
כי הק' אש אוכלה הוא · עדיו · מיני תכשיטין ·
לפי שנתנו אכילות · כדכת' ויתאכלו · ולא שת' ·
איש את עדיו עליו שהרי אמ' להן הק' הורד
את עדיך · יקח לקח · הרחיק שנתגבהן כ'
במעדים שלא חפץ הק' לדבר עם משה בתוך
מחנה ישר' ; ראה אתה אומ' אלי
העל · כדכת' לעל לך נחה את א העם ; ואתה
לא הודעתני · אלא הנה מלאכי ילך לפניך
ואיני חפץ כי אם בלכתך עמנו כפעמך ·· הו'
הודיעני נא את דרכך ·· אותה עכשיו ותהיה
מודיע לנו את הדרך שתראנו דרכיך ואני אלך
אחריך · פני ילכו · אני בעצמי אלך כמו שב'
שבקשת כדכת' ופניך הולכים בקרב · והנחותי
לך · אלך עמך לכבוש את הארץ עד שאניח
לך מכל אויביך מסביב כת' כדכת' עד אשר
ה' לאחיכם ככם · והיה בהניח ה' אלהיך מכל
אויביך וגו' · והמפרש והנחותי לך נחת רוח
אעשה כמה שאעשה בקשתך שזאת היא ;
וכי בכל דברים שהיה הק' מתרצה לבקשות
משה יאמר לו והנחותי לך והלא יותר לשון ·
חכמה ; אם אין פניך וגו' כלומ' שאם
אין אתה בה עמנו במה איפה וגו' · ונפלינו
אני ועמך וגו' · תחילות בקשה אחרת היא · עד

אני מבקש ממך שיופלה ואפלה אני לבדי מכל
עם ישר' לדעת כי אני נאמן לנביא ולמוכיח
ויהיו שומעים לדברי · וגם עמך יהיה נפלא
במה שלך שיהם מכל העם אשר על פני ·
האדמה ; גם את הדבר הזה אשר דברת
אני להיות מופלא ונראה שופט וגדול עליהם
מלבד ההליכה שאלך עמהם אשר נתרציתי
לך כבר והוא תיקון פעם שכתוב בו לפנינו נגד
כל עמך אעשה נפלאות · הכל כמו שאפרש שם ·
הראני נא את כבודך · תמה על עצמך היאך
מלאו לבו למשה רבינו להטות מזין שכינה והלא
הסת' משכחו ויסתר משה פניו כי ירא מהביט
אל האלהים · חס ושלום לא נתכוון אלא לכרות
לו ברית על שני דברים שנתרצה לו הק' על תיקון
של ונפלינו אני ועמך · ושל פני ילכו והנחתי לך
מכל אויביך · וכן אומר הראני נא את כבודך
בכריתות ברית על מה שהבטחתני כמו שעש'
לאברהם כשאמ' במה אדע וכת' שם והיה
תנור עשן ולפיד אש אש' עבר בין הגזרים ;
וסמיך ליה ביום ההוא כרת ה' את אברהם
ברית לאמר לזרעך נתתי · אף כאן שאל משה
להק' קיום ברית ונתרצה לו הק' שיראה לו
בכריתות ברית כדכת' ויעבור ה' על פניו ויקרא
וגו' וכת' בתריה הנה אנכי כרת ברית נגד כל
עמך אעשה נפלאות כמו שבקשת ונפלינו
אני ועמך וגו' · כי נורא הוא · כדכת' ויראו ·
מגשת אליו · וחנותי את אשר אחון וגו' שם
אפרש לך מידותי · וראית את אחורי · לאחר
שאעבור על פניך בכריתות ברית לראות
כמנהג העול' אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו ·
דרך עברה היו כורתים ברית ; ויתיצב עמו ;
עם משה שהיה נצב שם כדכת' ונצבת על
הצור ; ויקרא בשם ה' · הק' קרא כמו היה
עובר · בשם · כמו שהולך ומפרש · שכן כת'
למעלה וקראתי בשם ה' לפניך · וימהר
משה · משראה הק' עובר ושמע קולו מיד
התחיל להשתחות · כי אם עם קשה ערף
הוא יכול אותה ללכת בקרבנו מאחר שסולחן
ורחמן אתה · הנה אנכי כורת ברית · על ·
זאת שאלך עמכם · וגם את הדבר הזה
אשר דברת אעשה · שאמרת ונפלינו אנו

ועמך · שנגד כל עמך אעשה לך ההפלאה ;
וראה כל העם את הגדולה שאני עושה עמך
כי נורא · כדכת' וייראו מגשת אליו · וכת' וראו
בני ישר' את פני משה כי קרן וגו' ; כל פטר
רחם לי · לפי שעל ידי מכת בכורות נתקדשו כמו'
ביציאתו ממצרים נכתב כאן ; ששת ימים
תעבד · עבודת קרקע · סתם עבודה עבודת
קרקע · כדכת' כי תעבוד את האדמה · עבד
אדמתו ישבע לחם · בחריש ובקציר תשבות ·
שהיא חשובה וצריכה לבריות וכל שכן שאר
מלאכות · את פני האדון · כבר פירשתיו באלה
המשפטים · לא תבשל וגו' כבר פירשתיו · כתב
לך את הדברים האלה · האמורים בפרשה זו ;
הנני גרש מפניך וגו' · כי על פי הדברים האלה ·
שלא תלכו אחרי אלהים אחרים ושלא כרות
ליושבי הארץ ולא להתחתן בם ולעלות לרגלי ;
ויכתוב הק' על הלוחות · שכן אומר למעלה
וכתבתי על הלוחות כמכתב הראשון · כי קרן ·
לשון הוד · וכמוהו וקרנים מידו לו · והמדרש
וקרני ראם קרניו איש אלא שוטה · כי שתי ·
מחלוקות הם ברוב תיבות שבתורה · וגם
המסוה כן פירש · את כל אשר דבר ה' אתו · מלפני
העגל · כל מה שכת' מויקחו לו תרומה עד כי בשש
משה וכל האמור בפרשה זו · מסוה · כגון
הקרוי כן והוא בו עיקר כמו ו של מקוה ונשר' ·
וגם ו של סותה עיקר ושני מלבושים הם ושני
גזרות · וכן פתר דונש והדין עמו · יסיר
את המסוה · בגלוי פנים ואשר את אשר יצוה
ואחריכן חוזר ומתכסה במסוה לדבר עם ·
שכינה עד בואו לדבר אתו עם שכינה וחוזר
ומתגלה ··
חסלת כי תשא מיסוד רבנו שמואל ; · · ·

ועתה אם תשא חטאתם · ואם אין מספק אשר כתבת ··
ראה משה רבינו שהק' לא היה שלם עם על מעשה העגל
אמ' לו רבונו של עולם אמנו חטא העם חטאה גדולה · ועתה
אם תשא חטאתם מוטב · ואם לאו מחוני נא מספק אשר
כתבת · מספר זה שלא יזכר שמי בו כי כבר אמרתי להם
בשוק ממצרים שתביאם לארץ כאשר צויתנו של' כפרש
וארא וגם הנני הקימותי את בריתי את לתת להם את
ארץ מגוריהם וג' ואומ' לכן אמר לבני ישר' אני ה' והוצאתי

והבאתי

וזה יסוד רבנו שלמה ;

ויקהל משה · לאחרת יום הכפורים כשירד מן
ההר · ויקהל לשון הפעיל הוא שאינו אוכן ·
אנשים בידים אלא הם נאספים על דברו · ות״ג
ותרג׳ ואכנש · ששת ימים תעשה מלאכה ;
הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן
לומר שאינו דוחה שבת · לא תבערו אש ·· ·
יש מרבותינו אומ׳ הבערה ללאו יצאת ויש מהם
אומ׳ לחלק יצאת · זה הדבר אשר צוה
ה׳ לאמר לכם · נדיב לבו · על שם שלבו נדבו קרוי
לב נדיב · כבר פירשתי את מלאכת המשכן ערבת
ומלאכתו במקום צואתו · את המשכן ·· ·
יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן ·
ואת אהלו · הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג ·
ואת מכסהו · מכסה ערות אילים ותחשים ;
פרכת המסך · פרכת המחיצה · כל דבר המגן
בין מלמעלה בין מנגד קרוי מסך וסכך · וכן שכת
כעדו · הנני סך את דרכך · ; ואת כליה · מלקחיה
ומחתות · נרותיה · לועשו כל · כזוכין שהשמן
והפתילות נתון לתוכן · ואת שמן המאור · אף
הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים
כמו שמפורש במנחות מגרגר בראש הזית
והוא כתית וזך ; מסך הפתח · וילון של פני המזרח
שלא היו מקרשים ולא יריעות ; את עמודיו ואת
אדניה · הרי חצר קרוי כמן זכר ונקבה עמודיו זכר ·
ואדניה נקבה · וכן הרבה · ואת מסך שער
החצר · ווילון פרוס לצד המזרח עשרים אמה
אמצעיות של רחב החצר שהיתה חמשים רחב
וסטמיים היו מנו ט״ו לרוח ש׳ חמש עשרה
אמה קלעים לכתף וכן לעמון ·· יתדות לתקוע
ולקשור בם סופי היריעות בארץ שלא ינוע ברוח
ותדריהם · חבלים לקשור ; בגדי השרד · לכסות
הארון והשולחן והמנורה והמזבחות · בשעת

פירוק ופסיעות: חח · הוא תכשיט זהב שעל נתון
על זרוע והוא צמיד · כומז · כלי זהב הוא נתון
לאשה כנגד אותו מקום · ורבותינו פי' כינו מקום
זמה: וכל אשר נמצא אתו או תכלת או ארגמן
כול' או עורות אילים או תחשים כולם הביאו ··
טוו את העזים · היא היתה אומנות יתירה
שמעל גבי העזים · טוו אותם: והנשיאם
הביאו וגו' אמ' ר' נתן מה ראו הנשיאים בחנוכת
המזבח להתנדב תחילה ובמלאכת המשכן לא
התנדבו כי אם באחרונה · אלא כך אמרו נשיאים
יתנדבו ציבור מה שמתנדבים ומה שמחסרין אנו
משלימים · כיון שהשלימו ציבור הכל שנ' והמ'
והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו
לעשות הביאו את אבני השהם וגו' לכך התנדבו
בחנוכת תחילה ומפני שנתעצלו מתחילה נחסר
אות משמם והנשיאם כת': חור · בנה של מרים:
ואהליאב · ממטה דן · מן הירודים שבשבטים
מן בני השפחות והשוהו המקום למלאכת
בזרנו · לבצלאל והוא מיוחד גדול השבטים לקיים
מה שנ' לא ניכר שוע לפני דל: מדי העבודה ·
יותר מדי צורך העבודה: ויכלא לשון מניעה ·
כמו ויכלא הגשם / והמלאכה היתה דים ·
לכל המלאכה של המשכן לעשות אותה והותר
והותר כמו והפכר את לבו · והבות אדר
הרועב: ויעש בצלאל · לפי שנתן נפשו על המלא
המלאכה יותר משאר חכמים נקראות על שמו:
נבוב לוחות · נבוב הוא חלול · ... ועבין שלש
אצבעות נבוב לוחות · לוחים של עצי שטים
לכל רוח והחלל באמצע: במראות הצבאות ·
בנות ישר' היו בידם מראות שרואות בהן ·
כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא
לנדבת המשכן והיה משה מואס בהן מפני
שעשויין ליצר הרע אמ' לו הק' קבל כי אלו חביבין
עלי יותר מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים
הללו צבאות רבות במצרים · כשהיו בעליהן
יגעים בעבודת פרך בשדה היו הולכות ומביאות
להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות
המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעליה
במראה ומשדלתו בדברים אני נאה ממך
ומתוך כך מביאות אותם לידי תאוה ונזקקות
להם ומתעברות ויולדות שם שנ' תחת התפוח
עוררתיך ודהו שנ' במראות הצבאות · ונעשה

הכיור מהן שהוא לשום שלום בין איש לאשתו
להשקות מים שבתוכו הסוטה שקינא לה בעלה:
ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמ' ונחשת
התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה אדני פתח אהל
מועד ואת מזבח הנחשת וכיור וכנו לא הוזכרו
שם לומר שלא היה נחשת של כיור מנחשת
שיור התנופה: כך דרש ר' תנחומא ·· וכן
תירג' אונקלוס · במחזיין נשיא · והוא תירגם
מראות · מורדו יירש וכן מענו בישעיה והגליונים ·
מתרג' ומחזייתא · אשר צבאו · להביא נדבתן:
לעשות קלעי החצר · כמדת קלעי החצר ··

ואני גבריאל המעתיק שמעתי
ומהרב ר' משה מפריש במראות הצבאות · כלומ' עשה את
הכיור נחשת ואת כנו במראות הצבאות אשר צבאו ·
פתח אהל מועד במקום שישבות הנשים לראותו כדי ·
שיראו אותו הנשים ותהיין יראות לפי ששותות ממנו הסוטה
ולכך שמו משה פתח אהל מועד במראות הצבאות:
חסלת ויקהל מיסוד רבנו שלמה ·
וזה יסוד רבנו שלמה ··

ויקהל: לקחת מכל אחד · ולגלגלת:
וגם להזהירם על מלאכת המשכן ·
לא תבערו אש · לפי שבימים טובים כת'
אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם · שם
הותרה לבערת אש לאפות ולבשל · אבל בשבת
כת' את אשר תאפו אפו מבעוד יום · ואת אשר
תבשלו בשלו · לכך מזהיר מזהיר כי בשבת לא
תבערו אש ומלאכת אוכל נפש · וכל שכן שאר
מלאכות שאסורין אפי' ביום טוב · ולקטורת:
לצרך קטורת הביאו הסמים · לשרת בקדש ··
לכסות כלי המשכן בשעת שנוסעים: ומלאכת
אהל מועד · יריעות המשכן · והפרוכת · ולכל
קלעי החצר · וכלי הקודש · חכמת לב · אשה
חכמה · אבל חכמת חטה קמין הוא שם דבר:
כמו חכמת מצרים · בידה · כל אחת ואחת
טוו · כמו ירה ליתר תשלחנה: והנשיאים
הביאו את אבני השהם · שהרי שמות שבטיהם
כתובים עליהם · ולשמן המשחה · שמן זית להדליק:
ולהורות · לאחרים · אל יעשו עוד מלאכה · שהיו
שווים בביאתם ברכה ומביאין מעוה · דים · כמו
חלם מן ריקם · והגדי הכנס · ויעשו כל חכם לב:
וג' תחילה עשו המשכן ואחר כך כלים כמו שפי'

שפירשתי בויקהל ותרומה ;
חסלת ויקהל ויסור רצג שמואל מכ
וזה יסוד רצט שלמה מכ ׃׃

אלה פקודי

בפרשה זו נמנו כל משקל נדבת המשכן לכסף ו
לזהב ולנחשת. ונמנו כל כליו לכל עבודתו ׃ המשכן
משכן ׃ שני פעמים ׃ רמז למקדש שנתמשכן בשני
חורבנים על עונותיהם של ישר׳ ׃׃ בלוודינו ׃ ׃
ומה משכן משכן שני פעמים שנתמשכן על ידיהם ב׳ פעמים
חכמ
הוא שאמרו אנשי כנסת הגדולה חבלנו ׃ הוי שנתמשכן ב׳
פעמים ׃׃ תוס׳ ׃׃ משכן העדות ׃ עדות לישר׳
שוויתר
שוותר להם הק׳ על מעשה העגל שהרי שכינתו השרה
ביניהם ׃ עבודת הלוים ׃ פיקודי המשכן וכליו ׃ היא
העבודה המסורה ללוים במדבר לשאת להוריד ולהקים ;
איש איש למשא המופקד עליו כמו שאמור בפרשת
נשא ׃ ביד איתמר ׃ הוא היה פקיד עליהם למסור
לכל בית אב עבודתו שעליו ׃ ובצלאל בן אורי ׃׃
עשה את כל אשר צוה ה׳ ~~את משה~~ ׃ את כל ׃
אליו אשר
אשר צוה ה׳ אותו משה אין כת׳ כאן צוה ה׳ את
משה ׃ אפילו דברים שלא אמ׳ לו רבו הסכימה
למה שנאמר למשה בסיני
דעתו ; תשע ועשרים ככר ׃ הככר ששים מנה
ומנה של קדש כפול היה הרי הככר מאה ועשרים
מנה ׃ והמנה ׃ כה׳ סלעים ׃ הרי ככר של קדש ש׳
שלשת אלפים שקלים ׃ לפיכך הוא מונה בפרוטרוט
כל השקלים שפחותים במנין משלשת אלפים
שאין מגיעין לככר ; בקע ׃ הוא שם משקל מח׳
מחצית השקל ׃ שש מאות אלף וגו׳ ׃ כך היו
וכך עלה מניינן אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ;
ואף שנה בנדבת המשכן כך היו ומנין חציו הם
השקלים שלש מאות אלף שלה למאות ככר כל
ככר אחד של שלשת אלפים שקלים ׃ כיצד שש
מאות אלף חציין הרי שלש מאות אלף שלשים
הרי מאות ככר והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשי׳
חציין הרי שלש מאות אלף שלשים שלין אלף
ושבע מאות וחמשה ושבעים ׃ לצקת ׃ לאותן ׃
אדני הקדש ׃ של קרשי המשכן שהן מ״ח קרשים
ולהם צ״ו אדנים ואדני הפרכת ארבעה הרי מאה ׃
וזהו ככר לאדן ׃ וכל שאר האדנים נחשת כתוב
בהם ׃ וצפה ראשיהם כל עמודים והם שבכולם
כת׳ וצפה ראשיהם וחשוקיהם כסף ׃ ומן ה
התכלת והארגמן וגו׳ ׃ שש לא נאמר כאן ; מכאן

שבבגדי כהונה
אני אומ׳ שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה היה
שש ׃ אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש
בשעת סילוק מסעות שלא היה בהן שש ׃ וירקעו ׃
כתרג׳ ורדידו ׃ כמו לרוקע הארץ ׃ טסין היו רודדין
מן הזהב ובלעז אישטנדריו ׃ טסין רקות היו
עושין הכין הוא אומר היאך טווין זהב עם החוטין
מרדדין הטסין דקין וקוצצין מהם פתילים
תערובת עם כל מין ומין בחשן ובאפוד שנ׳
בהם זהב ׃ חוט אחד של זהב עם ששה חוטי תכל׳
ועם כל מין ומין שכל המינין חוטן כפול ששה
והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד ׃ פיתוחי
המגבעות ׃ תפארת המגבעות ׃ המגבעות הם
המפוארין ׃ לתת על המצנפת מלמעלה ׃ לתת
פתיל תכלת על המצנפת מלמעלה ׃ על ידי הפתיל׳
היה מושיבו על המצנפת כמין כתר ׃ ואי אפשר
לומ׳ הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשי׳
שנינו שערו של כהן גדול נראה בין ציץ למ׳
למצנפת ששם מניח תפילין ׃ והציץ היה
נתון על המוכח המצח והיתה המצנפת למעלה
והציץ למטה ׃ וכמין הוא אומ׳ ויתנו עליו פתיל ׃
תכלת ׃ ובענין הצואה הוא אומ׳ ונתת אותו
על פתיל תכלת ׃ וחוט אחד היה באמצע של
הציץ וקושרו ממעל לראשו מאחרין עם שני
החוטין שהיו מכל עבר שהיו מאריכין הציץ מן
האוזן עד העורף וקושר שלשתן יחד עם ציץ
ציץ על הפתיל שהיה ראש הציץ שוכב על
כפל החוט והפתיל על הציץ שהיה רוכב
הפתיל על ראש הציץ שכפול היה ותחוב בראש
הציץ ׃ ופתיל על המצנפת ׃ בחוט האמצעי ;
ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ׃
ומחוברין היו שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו
את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל
תכלת ׃ ועל כרחך פחות משנים לא היה שהרי
החשן
בשתי קצות החשן היו שתי טבעות ובשתי
מכפות לבחן ; ולפי דרך קשירת ארבעתן
חוטין ומכל מקום פחות משנים לא היו שאי
אפשר ׃ ויעשו בני ישר׳ את המלאכה ככל אשר
צוה וגו׳ ׃ ויביאו את המשכן וגו׳ ׃ שלא היו יכ׳
יכולין להקימו לפי שלא עשה משה שום מלאכ׳
במשכן הניח לו הק׳ הקמתו שלא יכול שום
אדם להקימו מכובד הקרשים ואין כח באדם
וחומר בכבד לזוקפן ומשה העמידו ׃ אמ׳ לו

האפוד היו טבעות האפוד

משה להק' איך אפשר לו הקימו על ידי אדם
אמ' לו עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא קם
מאליו · וזהו שנ' הוקם המשכן
הוקם מאליו · תנחומא ; ויכן אותם משה ;
אמ' יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ··
ויהי נועם יי' וגו' והוא מזמורים שבתפלה למשה ;
וסכת על הארון · לשון הגנה שהרי מחיצה
היה ; שתי המערכות של לחם הפנים · ויפרש · את ערכו
את האהל · הן יריעות העזים ; את העדות · ה
הלוחות · על ירך המשכן צפונה · בחצי הצפוני ;
של רחב הבית · ירך · כתרג' צד · ירך · זהו צד של
אדם · ויקטר עליו אהרן קטורת · שחרית
וערבית כמו שנ' בבקר בבקר בהטיבו את הנרות
וגו' ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים
יקטירנה · אף ביום השמיני למילואים שהוא
יום הקמת המשכן שימש משה והקריב קרבנ'
ציבור חוץ מאותן שנצטוו לו ביום · שנ' קרב
אל המזבח ועשה וגו' · את העלה · עולת תמיד ·
והמנחה · מנחת נסכים של תמיד כמה שנ' ועשרון
סלת בלולה בשמן וגו' · ורחצו ממנו משה ואהרן
ובניו · יום שמיני למילואים הושוו כולם לכהונה ;
ותרגו' ומקדשין מינה ; ובקרבתם · כמו ·
ובקרבם · כשיקרבו · ולא יכול משה לבוא אל אהל
מועד וכת' אחד אומ' ובבא משה אל אהל מועד
וכת' ... הכריע השלישי ביניהם כי שכן
עליו הענן · אמור מעתה כל זמן שהיה הענן
ולא יכול לבוא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו ;
לעיני כל בית ישר' · לכל מסעיהם ; בכל מסע
שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר
יחנו שם מקום חנייתם אף הוא קרוי מסע ·
וכן וילך למסעיו · ואלה מסעי · לפי שממקום
החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולם
מסעות ;

חסלת אלה פקודי מיסוד רבנו שלמה ונשלם ספר ואלה
שמות · וזה יסוד רבנו שמואל מ"כ ;

אלה פקודי המשכן הכסף והזהב והנחשת וכסף ·

פקודי העדה מאת ככר וגו' כי השש מאות אלף
בקע לגלגלתם שלש מאות שקלים ומנה כ"ה
שקלים ומנה של קדש כפול היה ; חמשים שקל
והככר ששים מנה הרי לכל ככר ג' אלפים שקל
ולמאות הככר שלש מאות אלפים שקל ולמאות
הככר שלש מאות אלפים שקל ; ואת האלכנע
שש משזר · כדבר היה נחלקו רבותינו אם מדבר
באבנט של הדיוט או בכהן גדול לבד ;
ותכל · כמו ותרב משיחות כשמן · ויעל עליו
אהרן ובניו את העלה ואת המנחה כל הימים ;
ולא יכול משה לבא אל אהל מועד · כשעת הקמתו ·
כי שכן עליו הענן מיד להראות חיבתו של הק'
על ישר' ואחריכן היה מסתלק הענן מתוך האהל
ושכן על הארון כדכת' ונועדתי שמה ודברתי
אתך מבין שני הכרובים · ואז בא משה אל אהל
מועד כדכת' ובבא משה אל אהל מועד לדבר
אתו וישמע את הקול וגו' מבין שני הכרובים
וידבר אליו · וכן את מוצא בבית עולמים ולא יכלו
הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד
יי' את בית יי' בשעת השלמת הבית היה הק'
מקדשו בענן ואחר כך היה מצמצם שכינתו
על הארון בין הבדים ;

חסלת ספר ואלה שמות מיסוד רבנו שמואל ;
וזה יסוד רבנו שלמה מ"כ ;

ויקרא אל משה לכל הדברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה לשון
חיבה ולשון שמלאכי השרת משתמשין בו וקרא זה אל זה אבל לנביאי האומות

ויקרא אל משה

נגלה עליהם בלשון עראי
בלשון טומאה כמ' שנ' ויקר אל בלעם · ויקרא אל משה הקול הולך ומגיע
לאזניו וכל ישר' לא שומעין · יכול אף להפסקות
היתה קריאה · ת"ל ויקרא אל משה וידבר · לדבור
היתה קריאה ולא להפסקות · ומה היו הפסקות
משמשות · ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה
לפרשה ובין ענין לענין · קל וחומ' להדיוט ·
הלומד מהדיוט · אליו · למעט את אהרן · ר' יהוד'
אומ' שלש עשרה דיברות נאמרו בתורה למשה
ולאהרן · וכנגדן נאמרו שלש עשרה מיעוטין
ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר
לאהרן · ואילו הן י"ג מיעוטין · לדבר אתו ;
מדבר אליו · וידבר אליו · ונועדתי לך · ודברתי
אתך · אשר אועד לך שם · לדבר אליך שם ;
ביום צוותו את · אשר יצוה · ואת כל אשר
אצוה אותך · ויהי ביום דבר יי' אל משה ;
ויקרא אל משה וידבר יי' אליו · ויקרא אליו
מתוך הסנה · מועט אהרן מכולם ; את הקול
מדבר אליו · יכול ישמע את קול הקריאה ;

ת"ל קול לו קול אליו · מתוך שיכול לומר וישמעית
הקול מדבר אליו · ויוא יולין · משה שומע וכל ישר' (שמע מינה)
לא שמעו · מאהל מועד · מלמד שהיה הקול נפסק
ולא היה יוצא חוץ לאהל · יכול מפני שקול נמוך ·
ת"ל וישמע את הקול · מהו הקול · הוא הקול המפרש
בכתובים קול ה' בכח קול ה' בהדר קול שובר ארזים :
אם כן למה נא' מאהל מועד · מלמד שהיה
הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל : ~~מלמד שהיה~~
כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונ'
יכול מפני שהקול נמוך · ת"ל כקול שדי בדברו · אם
כן למה נא' עד החצר החיצונה · כיון שמגיע שם היה
נפסק · מאהל מועד · יכול מכל הבית · ת"ל מעל
הכפרת · יכול מעל הכפורת כולה · ת"ל מבין שני הכרובי' ·
לאמר · צא ואמור להם דברי כיבושים
בשבילכם הוא נדבר עמי · שכן מצינו שכל שלשים
ושמונה שנה שהיו ישר' במנודים מן המרגלים ואילך
לא נתייחד הדיבר עם משה · שנ' ויהי כאשר תמו כל
אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי לאמר · ד"א צא
ואמור להם דברי והשיבני אם יקבלום ומנין שהיה (מרואים ביאתו)
משה יוצא ומדבר עמהם שנ' ויצא וידבר אל בני ישר'
את אשר יצוה ומנין שהיה משה משיב את
הדברים ת"ל וישב משה את דברי העם וגו' ; אדם
כי יקריב · בקרבנות נדבה דבר הענין · אדם
למה נא' · מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל
שהכל שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל · הבהמה · יכול · (מה אהרן)
החיה בכלל זה · ת"ל בקר וצאן · מן הבהמה
ולא כולה · להוציא את הרובע ואת הנרבע · מן
הבקר להוציא את הנעבד · מן הצאן · להוציא
את המוקצה · מן הצאן · להוציא את הנוגח ·
ומן הצאן ו' יתירה · להוציא את הטמא שהמית ·
כשהוא אומ' למטה מן הבקר שאין ת"ל להוציא את
הטרפה : תקריבו מלמד ששנים מתנדבים עולה (המואם ואם נדרש קודם ולא זה ולא זה הוא יתנחום)
בשותפות · קרבנכם · מלמד שהיא באה נדבה
צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות ·
זכר · ולא נקבה · כשהוא אומ' זכר למטה בעולת
הצאן שאין ת"ל · זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס :
תמים · בלא מום · יקריבנו אל פתח אהל מועד :
מטפל בהביאתו עד העזרה · ומהו אומ' יקריבנו ·
אפי' נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון קרב כל
אחד לשם מי שהוא · יכול אפילו נתערבה בפסולין
או בשאינו מינו · ת"ל יקריבנו · לכשהוא קרב
ולא שנתערבה באחרים · וכן עולה שנתערבה

~~באחרים~~ כחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי
הן כולן עולות ~~והרי הן כולן עולות~~ והקרב כל אחד
לשם מי שהוא ; יקריב אותו · מלמד שכופין אותו ·
יכול בעל כרחו · ת"ל לרצונו כופין אותו עד שיאמר
רוצה אני · לפני ה' · וסמך · אין סמיכה בבמה · וכן
צפונה לפני ה' · ואין צפונה בבמה · לפני ה' וסמך ·
אע"פ שסומך בחוץ יחזור ויסמוך מבפנים : וסמך
ידו · ולא יד בנו · ולא יד עבדו ולא יד שלוחו · ידו
על ראשו · ולא ידו על גב ידו · על ראשו · ולא על הצואר ·
ולא על הגבים · מוציא את כולן ולא מוציא את
החזה · ודין הוא ומה אם הראש שאינו טעון ת
תנופה אינו דין שיטעון סמיכה · ת"ל הראש ולא על (טעון סמ' חזה שט' תנופה)
החזה · על ראש העולה · להביא עולה חובה ~~למסכה~~
לסמיכה ולהביא עולת העוף · העולה פרט לעולת
העוף · שאין טעון סמיכה · ונרצה לו · על מה שהוא
מרצה לו · אם תאמר על כריתות ומיתות בית דין
או מיתה בידי שמים או מלקות הרי ענשן אמור
הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו הניתק
לעשה ; ושחט והקריבו הכהנים · מקבלה ואילך
מצות כהונה · לימד על השחיטה שהיא כשירה
בזר · לפני ה' · בעזרה · והקריבו · זו קבלה שהיא (עבודה)
הראשונה · ומשמעה לשון הולכה · ולמדנו שתיהן ·
בני אהרן ; יכול חללים ת"ל הכהנים יצאו חללים ;
מוציא חללים ולא מוציא בעלי מומים · ת"ל בני
אהרן כשר אף בנו כשרים יצאו חללים ובעלי
מומים · את הדם וזרקו את הדם ; מה ת"ל דם דם ;
להביא את שנתערב בין במינו בין בשאינו מינו ;
יכול אף בפסולין או בחטאות הפנימיות או בחט'
בחטאות החיצונות שאינן למעלה והיא למטה ·
~~ת"ל כמקום אחר הוא · וזרקו · עומד למטה וזורק~~
~~מן הכלי לכותל~~ ;
כך שטייה בתורת כהנים ומה יכול אפילו נתערב בפסולין ת"ל
דמו · מוציא שנתערב בפסולין שאינן כשרים לקרב · ומנין
אפילו נתערב בחטאות הפנימיות · מוציאים שאילו מבפנים
ואילו מבחוץ · ומנין נתערב בחטאות החיצונות · ת"ל דם
דם ; וזרקו · עומד למטה וזורק מן הכלי
לכותל והכה למטה מחוט הסיקרא כנגד הזווית ·
לכך נאמ' סביב שיהא הדם נתון בארבעה רוחות ;
או יכול יקיפנו כחוט · ת"ל וזרקו · ואין להקיף
בזריקה · אי וזרקו · יכול זריקה אחת · ת"ל
סביב · הא כיצד נותן שתים שהן ארבע ·
אשר פתח אהל מועד · ולא בזמן שהוא מפורק ;

את כל העולה
והפשיט את העולה ״ להפשט ונתח · אותה
לנתחיה · ולא נתחיה לנתחיה · ונתנו אש · אעפי
שהאש יורדת מן השמים · מצוה להביא מן ה
ההדיוט · בני אהרן הכהן · כשהוא בכיהונו · הא
אם עבד בבגדי הדיוט עבודתו פסולה ״ את הנתח׳
ואת הראש · לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר
הותז בשחיטה לכך הוצרך לומר בעצמו · ואת
הפדר · למה נאמ׳ ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה
בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה · אשר
על המזבח · שלא יהו הגזרים יוצאים חוץ למערכה ·
עולה · לשם עולה יקטירנו · אשה · כשישחטנו ·
יהא שוחט לשם האש · וכל אשה · לשון אש ״
פואירדין בל׳ · ניחוח · נחת רוח · לפני שאמרתי
ונעשה רצוני ; ואם מן הצאן · וא׳
מוסף על ענין ראשון · ולמה הפסק ליתן ריוח
למשה להתבונן בין פרשה לפרשה · מן הצאן ·
מן הכבשים מן העזים · הרי אילו מיעוטין · פרט
לזקן ולחולה ולמזוהם · על ירך המזבח · צד המזבח ·
צפונה לפני ה׳ · ואין צפון בבמה לכך נאמ׳ לפני
ה׳ ; מן העוף · לפי שנ׳ תמים זכר
בבקר בכשבים · תמות וזכרות בבהמה ואין
תמות וזכרות בעופות · יכול אף מחוסר
אבר · ת״ל מן העוף ; תורים · גדולים ולא קטנים ·
בני יונה · קטנים ולא גדולים · תחילת הצהוב
שבזה ושבזה פסול שגדול הוא אצל בני יונה
וקטן אצל תורים ; והקריבו · אפילו פרידה
אחת יביא · הכהן ומלק · שלא תהא מליקה
בכלי אלא בצפורן של כהן · קוצץ בצפורן
ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין
וקוצצן · ומלק והקטיר ונמצה · אי אפשר
לומר כן מאחר שמקטיר הוא מוצהו · אלא
מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו׳
מליקה · ופשוטו ; מקרא מסורס הוא · ומלק
והקטיר ונמצה דמו כבר · לשון מיצוי אפים ;
כי אפס המץ כלה שוד · מכתש בית השחיטה
על קיר המזבח והדם מתמצה
ויורד ;
כך שנויה בתורת כהנים ·

והקטיר המזבחה ונמצה דמו אי אפשר לומר כן מאחר
שהוא מקטיר הוא מוצהו · אלא מולקו כדרך הקטר׳ כו׳ ;
מה מצינו בהקטרה הקטרה הראש לעצמו והגוף לעצמו ;
ומנין שהקטרת הראש לעצמו · כשהוא אומ׳ והקטיר

אותו הכהן המזבחה הרי הקטרת הגוף אמור הא אינו כאן אלא
ראשון והקטיר · אלא זו הקטרה לראש לעצמו והגוף לעצמו
אף מליקה הראש לעצמו והגוף לעצמו ונמצה דמו · רב
כלו אוחז בראש ובגוף ומוצה משניהן ; על קיר המזבח
לא קיר הכבש לא קיר היסוד לא קיר ההיכל ולא קיר העליון ״
יכול על קיר התחתון ת״ל כראות׳ כתו׳ כהנ׳ ״

והסיר את מוראתו · מקום הראעי · זה הזפק ״ בנ
בנוצתה · עם בני מעיה · ונוצה · לשון דבר המאוס ·
נעה · כמו כי נצו גם נעו · וזהו שתרג׳ אונקלוס
באוכליה · וזהו ומדרשו של אבא יוסף בן יוחנן
שאמ׳ נוטל את הקורקבן · ורבותי׳ אמרו קודר
את הזפק סביב בסכין כעין ארובה ונוטלה עם
הנוצה של העור · בעולת בהמה שאינה אוכלת
אלא אבוס בעליה נאמ׳ והקרב והכרעים ירחץ במים
והקטיר · ובעולת העוף שנזון מן הגזל נאמר
השליך את המעיים שאכל את הגזל ; אצל
המזבח קדמה · במזרחו של כבש · אל מקום
הדשן · מקום שנותנין שם תרומת הדשן
בכל בקר ודישון מזבח הפנימי והמנורה וכולם
נבלעין שם במקומן ; ושסע · אין
שיסוע אלא ביד · וכן הוא אומ׳ בשמשון וישס
וישסעהו כשסע הגדי · אתו · בכנפיו · עם כנפיו ·
אין צריך למרט כנפי נוצתו · והלא אין לך
הדיוט שמריח כנפים ואין נפשו קצה עליו ולמה
אמ׳ הכת׳ יקריב · כדי שיהא ערוך שמח המזבח
שסע ומהודר בקרבנו של עני ; לא יבדיל · אינו מפרקו
לגמרי לשתי חתיכות · אלא מגבו · נאמ׳ בשנו
ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט
ובלבד שיכוין לבו לשמים ; נפש כי ת
תקריב · לא נאמ׳ נפש בכל קרבנות נדבה אלא
במנחה · מי דרכו להתנדב מנחה עני · אמ׳ הק׳
מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו · סלת
יהיה · האומר הרי עלי מנחת סתם מביא מנ׳
מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות
ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין ;
לפי שנאמרו חמש מיני מנחות וכולן באות
אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה
מנחת סולת · סלת · אין סלת אלא מן החיטין
שנ׳ סלת חטים · ואין מנחה פחותה מעשרון
שנ׳ ועשרון סלת למנחה · ועשרון לכל מנחה ·
ויצק עליה שמן · על כולה · ונתן עליה לבונה ; על מ
מקצתה · מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ;

מהדיוט לומ׳ כן ׃ שאין ריבוי אחר ריבוי בתורה אלא
למעט ׃ שנ׳ כשעין עליה ב׳ פעמים ׃ ר״א שמן על כל
כולה ׃ מפני שהוא נבלל עמה כמו שנ׳ מסלתה
ומשמנה ׃ ולבונה על מקצתה ׃ שמניחה לה נבללת
עמה שנ׳ על כל לבונתה ׃ של אחר שיקמוץ מלקט
עליה את הלבונה ומקטירה ׃ ויצק ונתן ו
והביאה ׃ מלמד שיציקה ובלילה כשירים בזר ׃
הכהנים וקמץ ׃ מקמיצה ואילך מצות כהונה ׃
וקמץ משם ׃ ממקום שרגלי הזר עומדות ׃ ללמדך
שהקמיצה כשירה בכל מקום בעזרה אף בי״א אמות
עשירה אמה של מקום דריסת רגלי ישר׳ ׃ מלא
קומצו ׃ יכול מבורץ מבצבץ ויוצא מכל צד ׃ ת״ל
במקום אחר והרים ממנו בקומצו ׃ אין לך כשר
אלא מה שבתוך הקומץ ׃ אי בקומצו יכול חסר ׃
ת״ל מלא ׃ הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פס
ידו וזהו קומץ במשמע לשון העברית ׃ על כל לבונ׳
לבונתה ׃ לבד כל הלבונה יהי הקומץ מלא ׃ למנחה
והקטיר ׃ אף הלבונה בהקטרה ׃ אלא קומצו ׃
מסלתה ומשמנה ׃ הרי אם קמץ ועלה בידו
צרור מלח או קורט לבונה פסל ׃ אזכרתה ׃ הקומץ
העולה לגבוה הוא זכרון לטובה שבו נזכר בעליה
לטובה ולנחת רוח ׃ לאהרן ולבניו ׃ כהן גדול נוטל
חלק בראש שלא במחלוקת והדיוט במחלוקת ׃
קדש קדשים היא להם מאשי ה׳ ׃ אין להם
חלק בה אלא ואחר מתנות האישים ׃ וכי תקריב
וג׳ שיאמ׳ הרי עלי מנחת מאפה תנור ׃ ולימד
הכת׳ שיביא או חלות או רקיקין ׃ החלות
בלולות ׃ והרקיקין משוחים ׃ ונחלקו רבותינו
במשיחתן ׃ יש אומ׳ מושחן וחוזר ומושחן עד
שכלה כל השמן שבלוג ׃ שכל המנחות טעונות
לוג ׃ ויש אומ׳ מושחן כמין כי ושאר השמן
נאכל בפני עצמו לכהנים ׃ מה ת״ל בשמן בשמן
שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי מן הזית
למנחות ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה
שנ׳ כתית זך ׃ וששנו במנחות האפויות לפני קמיצ׳
קמיצתן ונקמצות על ידי פתיתה כולן כזית
עשר עשר חלות ׃ והאומר בה רקיקין יביא
עשר רקיקין ׃ ואם מנחה על המחבת ׃
שאמ׳ הרי עלי מנחת מחבת ׃ וכלי הוא שהיה
במקדש שאופין בה מנחה זו על האור בשמן ׃
והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה
שבתוכו קשין לפי שמתוך שהוא צף האור
שורף את השמן ׃ וכולן טעונות יציקה ובלילה

ומתן שמן בכלי קודם לעשייתה ׃ סלת מנחה
בשמן ׃ מלמד שבוללן כשהן סלת ׃ שמן ׃ פתות
אותה פתים ׃ לרבות כל המנחות הנאפות קודם
קמיצה לפתיתה ׃ מרחשת ׃ כלי הוא שהיה
במקדש ועמוק ׃ ומתוך שהוא עמוק שומנה
צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשה מנחה
העשויין בתוכה רוחשין ׃ כל דבר רך על ידי מ׳
משקה נראה כרוחש ומנענע ׃ ויצקת עליה
שמן מנחה היא ׃ לרבות כל המנחות ליציקה ׃
יכול אפילו מנחת מאפה ׃ ת״ל עליה ׃ אוציא
את החלות ולא אוציא את הרקיקין ׃ ת״ל היא ׃
אשר יעשה מאלה ׃ מאחד מן המינין הללו ׃ וה
והקריבה ׃ בעליה ׃ אל המזבח ׃ והגישה הכהן אל הכהן והגישה
אל המזבח ומגישה לקרן דרומית מערבית של
של מזבח ׃ את אזכרתה ׃ הוא הקומץ ׃ וכל
דבש ׃ כל מתיקות פרי קרויה דבש ׃ קרבן
ראשית תקריבו אותם ׃ מה יש לך להביא מן
השאור ומן הדבש קרבן ראשית ׃ שתי הלחם
של עצרת מן השאור ׃ שנ׳ חמץ תאפינה ׃ ביכורי׳
מן הדבש ׃ כגון ביכורי תמרים ותאנים ׃ ברית
מלח שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשי׳
שהובטחו מים התחתונים ליקרב למזבח במלח
וניסוך המים בחג ׃ על כל קרבנך ׃ על עולת
בהמה ועוף ואימורי כל הקדשים כולם ׃
ואם תקריב ׃ הרי אם משמש בלשון כי
שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר
הכת׳ מדבר שהיא חובה ׃ וכן אם יהיה היובל
וגו׳ ׃ מנחת ביכורים ׃ במנחת העומר מדבר
שהיא באה בזמן אביב ׃ בישול התבואה קרוי
אביב ׃ ומן השעורים היא באה ׃ נאמ׳ כאן א׳
אביב ונאמ׳ להלן כי השעורה אביב ׃ קלוי באש ׃
שמייבשין אותה על האור באבוב של קלאין
שאלו לולי כן אינה נטחנת ברחים לפי שהיא
לחה ׃ גרש כרמל ׃ גרוסה כשהיא לחה ׃ גרש ׃
לשון שבירה וטחינה גרוסה ברחים של גרוסות
כמו ויגרס בחצץ ׃ וכן גרסה נפשי ׃ כשהוא
הכר מלא שהתבואה לחה ומליאה בקשין שלה
ועל כן נקראו המלילות כרמל ׃ וכן וכרמל
בצקלונו ׃ שלמים ׃ שמטילין שלום
בעולם ׃ שלמים ׃ שיש בהם שלום למזבח
לכהנים ולבעלים ׃ ואת כל החלב וגו׳ להביא
חלב שעל הקיבה ׃ דברי ר׳ ישמעאל ׃ ר׳ עקיב׳
אומ׳ להביא חלב שעל הדקין ׃ הכסלים פלנקש בל׳

שחלב הכליות כשהבהמה חיה בגובה
הכסלים והם מלמטה ובתחתיתו הבשר חופהו:
היותרת· הוא הדפן המסך שקורין יוטרש:
ובלשון ארמי קרין חצריא· על הכבד· שיטול
מן הכבד מ' עמה מעט· ובמקום אחר הוא או'
ואת היותרת מן הכבד· על הכבד על הכליות·
לבד מן הכבד לבד מן הכליות· יסירנה· לזו·
על העולה· מלבד העולה· למדנו שתקדים
עולת התמיד לכל הקרבנות על המערכה:
אם כשב הוא מקריב· לפי שיש באימורי הכשב מה שאין
באימורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך
נחלקה לשתי פרשיות: והקריבו· שתי מתנות
שהן ארבע ועל ידי הכלי הוא זורק ואינו
נותן באצבע אלא החטאת· חלבו· זה
המובחר שבו· ומהו· זה האליה תמימה·
וגו' לעומת העצה· למעלה מן הכליות היו'
היועצות· לחם אשה· לחמו של אש· לשום
גבוה· לחם· לשון מאכל· וכן נשחיתה עץ
בלחמו· עבד לחם רב· לשחוק עושים לחם:
כל מצות ה'· פירשו רבותינו שאין
חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת·
מאחת מהנה· כגון הכותב בשבת שם
משמעון· נח מנחור· דן מדניאל· אם
הכהן המשיח יחטא לאשמת העם· מדרשו אינו
חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה
כמו שנ' לאשמת העם ונעלם דבר מעיני
הקהל ועשו: ופשוטו לפי ה' אגדה כשכ'
כשהכהן הגדול חוטא אשמת העם היא
שהם תלוים בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם ונעשה
מקולקל· פר· יכול זקן· ת"ל בן· אי בן יכול
קטן· ת"ל פר· הא כיצד זה בן שלש שנים:
אל אהל מועד· משכן· ובבית עולמים
להיכל· את פני פרכת הקודש· כנגד מקום
קדושתה מכוון כנגד בית הבדים· ואת כל
דם· שירי הדם· כאשר יורם· כאותן אי'
אימורין המפורשין בשור זבח השלמים· וכי
מה פירש בזבח השלמים שלא פירש כאן·
אלא להקישו לשלמים לשמן אף זה לשמן:
מה שלמים שלום בעולם אף זה מלוב'
לשלום· ובשחיטות קדשים מצריכו ללמוד
הימנו שאין למידין למד מן הלמד בקדשים:
בפרק איזהו מקומן· על הכבד
על הכליות· על ראשו ועל כרעיו· כולם לשון
תוספת הן· כמו מלבד· אל מקום טהור· לפי
שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך
אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר
מחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקו'
טהור·· מחוץ למחנה· חוץ לשלש מחנות·
ובבית עולמים חוץ לעיר כמו שפירשו רבותי'
במסכת סנהדרין וביומא: אל שפך הדשן:
מקום ששופכין שם דשן המסולק מן המזבח·
כמה שנ' והוציא הדשן אל מחוץ למחנה· על
שפך הדשן ישרף· שאין תלמוד לומר שאפלו
אין שם דשן· עדת ישראל· אלו סנהדרי· ונעלם
דבר· טעו להורות באחד מכל כריתות שבתורה
שהוא מותר· הקהל ועשו· שעשו הקהל על
פיהם· את פני הפרוכת· למעלה הוא אומ' כשהכהן
המשיח את פני פרכת הקדש· משל למלך
שסרחה עליו מדינה אם מיעוטה סרחה פמליא
שלו קיימת· אף כאן כשחטא כהן משיח
עדיין שם קדושת המקום על המקדש ומשחטאו
כולם חס ושלום נסתלקה הקדושה: יסוד
המזבח אשר פתח אהל מועד· זה יסוד מערבי
שהוא כנגד הפתח: את כל חלבו ירים וגו' ואעפ'
שלא פירש כאן יותרת ושתי הכליות למדין הן
מועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת וגו' למעל'
נאמ' אצל כהן משיח ושם פירש יותרת וכבד:
ומפני מה לא נתפרשו· כדתנא דבי ר' ישמעאל
משל למלך שכעס על אוהבו ומיעט בסרחונו
מפני חיבתו· ועשה לפר זה כאשר עשה לפר
החטאת· כמו שמפורש בפר כהן משיח
להביא יותרת הכבד ושתי הכליות ופירש
שם מה שלא פירש כאן ולכפול במצות ללמד
שאם חיסר אחת מכל המתנות פסל· לפי שמצ'
שמצינו בניתנין על המזבח החיצון שנתן מתנ'
אחת כפר הוצרך לומר כאן שמתנה אחת
מהן מעכבת: אשר נשיא יחטא··
לשון אשרי· אשרי הדור שהנשיא שלו נותן
להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על
שגגתו זדונותיו· או הודע אליו· כמו אם
נודע אליו הרבה יש או·· משמשים בלשון
אם· ואם במקום או: או נודע כי שור
נגח הוא· הודע אליו כשחטא· סבור היה
שהוא היתר ולאחר מכן נודע לו שאיסור
היה: במקום אשר ישחט את העלה· בצ'
בצפון שהוא מפורש בעלה· חטאת הוא

ושמן שלא לשמו פסול ׳ ואת דמו ׳ שירי הדם ׳ כאשר
זבח השלמים כאותן המפרשים בענ׳ האמורים
אצל שלמים ׳ כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים ׳
כאמורי ענ׳ האמורים כשלמים ׳ ושחט אותה
לחטאת ׳ שתהא שחיטה לשם חטאת ׳ כאשר הוסר
חלב הכשב מעל זבח השלמים ׳ כאמורי ענ׳ האמ׳
האמורים בשלמים ׳ ושחט הכשב ׳ שנתרם אף
אמורין באליה אף חטאת כשהיא באה כשבה
טעונה אליה עם האמורין ; אשה ה׳ ׳ על מדורת
העשויה לשם ה׳ ׳ פואיילש בל׳ ; ושמעה
קול אלה ׳ כדבר שהוא עד בו שהשביעהו שבועה
שאם יודע עדות שיעיד לו ׳ או נפש כי תגע וגו׳ ׳
הטומאה הזו אכל קדשים או נכנס למקדש שהוא
דבר שזדונו כרת ׳ במסכת שבועות נדרש כן ׳ ונעלם
ממנו הטומאה ואשם באכילת קדשים או בביאת
מקדש ; בטומאת אדם ׳ טומאת מת ׳ לכל טומאתו ׳
לרבות מגע זבין וזבות ׳ אשר יטמא ׳ לרבות
הנוגע בבועל נדה ; בה ׳ לרבות בולע נבלת עוף
טהור ׳ ולא ידע ׳ ששכח הטומאה ׳ ואשם ׳ באכילת
קודש או בביאת מקדש ׳ בשפתים ׳ ולא בלב ׳
להרע או להטיב ׳ להרע לעצמו ׳ כגון אוכל ולא אוכל ׳
אישן ולא אישן ׳ לכל אשר יבטא ׳ לרבות לשעבר ׳
ונעלם ממנו ׳ ועבר על שבועתו ׳ כל אלה בקרבן
עולה ויורד המפורשים כאן ׳ אבל שבועה שיש
בפירת ממון אינו בקרבן זה אלא באשם ; ולא
יבדיל ׳ אינו מולק אלא סימן אחד ׳ ערפו ׳ הוא
גבה הראש המשופע לצד הצואר ׳ מול ערפו
מול הרואה את העורף הוא אורך כל אחורי ׳
הצואר ׳ והקריב את אשר לחטאת ראשונה ;
חטאת קודמת לעולה ׳ למה הדבר דומה לפרקליט
שנכנס לרצות ריצה פרקליט הביא דורון אחריו ;
והזה מדם החטאת ׳ בעולה לא הטעון אלא מיצוי
ובחטאות ׳ הזיה ומיצוי ׳ אוחז בעורף ומתיז ׳
והדם ניתז והולך למזבח ; חטאת הוא ׳ לשמה
כשר שלא לשמה פסול ׳ כמשפט ׳ כדת האמורה
בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה ׳ כי חטאת
הוא ׳ ואין בדין שיהיה קרבנו מהודר ׳ חטאת
הוא ׳ נקמץ ונקטר לשמה כשר שלא לשמה
פסול ׳ וכפר עליו מאחת מאלה על חטאתו אשר
חטא ׳ כאן שינה הכת׳ שהרי בעשירות ובדלות
נאמ׳ מחטאתו ובאן בדלי דלות נאמ׳ על חטאתו ;
ריקדקו רבותי׳ מכאן שאם חטא כשהוא עשיר
והפריש מעות לכשבה או שעירה ׳ והעני יביא

אותה לחטאת שתהא שחיטה לשם חטאת כאשר יוסר חלב הכשב

להזכיר

מקיצתן שתי תורים ׳ הפריש מעות לשתי תורים
הפריש מעות
והעני יביא ממקצתן לעשירית האיפה והעשיר יוסיף
עליהם ויביא קרבן עשיר לכך נאמ׳ על חטאתו ׳׳ מ׳
מאחת מן השלש כפרות האמורים בענין או כע׳
בעשירות או בדלות או בדלי דלות ׳ מאחת מאלה
מה ת״ל שיכול החמורים שבהם יהו בכשבה ושעירה
והקלים יהיו בעולת העוף והקלים שבקלים ׳
יהיו בעשירות האיפה ת״ל מאחת מאלה להשוות
לחמורים לכשבה אם השיגה ידם ׳ וחמורים לקלים
לעשירית האיפה בדלי דלות ׳ והיתה לכהן כמנחה ׳
ללמד על חטאת חוטא שיהיו שיריה נאכלין ׳ זהו
לפי פשוטו ; ומדרשו דרשו רבותינ׳ והיתה לכהן כמנח׳ ׳
ללמד על חוטא זה שאם היה כהן תהיה כשאר
מנחת נדבת כהן שהיא כליל תהיה לא תאכל ׳׳
כי תמעול מעל ׳ אין מעילה בכל מקום
אלא שינוי ׳ וכן הוא אומ׳ בסוטה ומעלה בו מעל ;
וכן הוא אומ׳ וימעלו מעל באלהי אבותיהם ויזנו
אחרי אלהי עם הארץ ׳ וחטאה בשגגה מקדשי ה׳ ;
שנהנה מן ההקדש ׳ והיכן הוזהר ׳ נאמ׳ כאן וחטא ׳
ונאמ׳ בתרומה ולא ישאו עליו חטא ׳ מה להלן הזהיר
אף כאן הזהיר ׳ אי מה להלן לא הזהיר אלא
על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ;
ת״ל כי תמעול מעל ׳ ריבה ׳ קדשי ה׳ ׳ המיוחדים
לשם ׳ יצאו קדשים קלים ׳ איל ׳ לשון קשה כמו
את אילי הארץ לקח אף כאן קשה בן שתי שנים ;
בערכך כסף שקלים ׳ שיהא שוה שתי סלעים ׳
ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ׳ קרן וחומש להקדש ׳
לא ידע ואשם והביא ׳ הענין הזה מדבר במי
שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו ואם
לאו כגון חלב ושומן לפניו כסבור ששניהן היתר
ואכל את האחת ׳ אמרו לו אחת של חלב היתה
שם ולא ידע אם זו של חלב עלתה בידו הרי זו
מביא אשם תלוי ומגן עליו כל זמן שלא יודע
לו שודאי חטא יוודע לו לאחר זמן מביא חטאת ׳
ולא ידע ואשם ונשא עונו ׳ ר׳ יוסי הגלילי אומר
הרי הכת׳ ענש את מי שלא ידע על אחת כמה
וכמה יענש את מי שידע ׳ ר׳ יוסי אומ׳ אם
לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם
הקדמוני שלא נצטוה אלא מצות לא תעשה
ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו ;
וכי איזו מידה מרובה מידת טובה או מידת פורענ׳
הוי אומ׳ מידת הטוב ׳ היושב לו מן הפיגולין ומן
הנותרות והמענה ביום הכפורים על אחת וכמה

וכמה שזכה לו ולדורותיו ולדורי דורותיו עד סוף
כל הדורות ׃ ר׳ עקיבא אומ׳ על פי שנים עדים או
על פי שלשה עדים ׃ אם מתקיימת העדות בשנ׳
למה פרט לך הכת׳ שלשה ׃ אלא להביא שלישי לה
להחמיר עליו כאילו הועיל ולעשות דינו לענין
ענשו והזמה כיוצא באילו ׃ אם כך ענש הכת׳
לנטפל לעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם
שכר לנטפל לעושי מצוה ׃ ר׳ אלעזר בן
עזריה או׳ הרי הוא או׳ כי תקצר קצירך בשדך
ושכחת עומר וג׳ לא תשוב לקחתו למען יברכך
וג׳ קבע הכת׳ ברכה למי שבאות על ידו מצוה
בלא ידע אמתי שלא כיון ׃ אמור מעתה היתה
לו סלע צרורה בכנפו ונפלה הימנו ומצאה עני
ונתפרנס בה הכת׳ קובע לו ברכה ; אשר שגג ׃
והוא לא ידע ׃ הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר
בו כיוצא בזה עד שיביא חטאת ׃ הא למה זה דומה
לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג
הרי זה יהרג ׃ אשם הוא אשׁ׳ אשם ׃ הראשו׳
כולו קמץ שהוא שם דבר ׃ והאחרון חציו קמץ
וחציו פתח שהוא לשון פעל ׃ ואם תאמר מקרא
שלא לצורך ככר נדרש בתורת כהנים ׃ אשם אשם ׃
להביא שפח׳ אשם שפחה חרופה שיהא איל בן
שתי שנים יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם
מצורע ׃ ת״ל הוא ׃ אשם הוא ׃ אחר שריבה מיעט
מרבה אני אשם שפח׳ חרופה שהוא איל ומוציא
אשם נזיר ואשם מצורע שאינו איל ;
נפש כי תחטא ׃ אמ׳ ר׳ עקיבא מה ת״ל ומעלה בה׳ ׃
לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן
אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בשטר
בזמן שהוא מכחש בעדים ובשטר אבל המפקי׳
אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא
השלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש
בשלישי שביניהם והוא המקום ; בתשומת יד ;
שנשם בידו ממון להתעסק בו ׃ או בגזל ׃ שגזל
מידו כלום ׃ או עשק ׃ הוא שכר שכיר ׃ וכחש
בה ׃ שכפר ׃ על אחת מכל אלה אשר יעשה
האדם לחטוא ולהשבע על שקר לכפירת ממון ׃
כי יחטא ואשם ׃ כשיכיר בעצמו לשוב בשוב׳
ולדעת ולהודות כי חטא ואשם ; בראשו ׃ הוא
הקרן ׃ ראש הממון ׃ בראשו ׃ ממון השתלום
בראש מוסיף חומש ׃ פרט לתשלומי כפל ׃׃
חמישיתו ׃ ריבתה תורה חמישיות הרבה
לקרן שאם כפר בחומש ונשבע והודה מוסיף

חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שי׳
שיתמעט הקרן ונשבע בו בפחות משוה פרוטה ׃
לאשר הוא לו ׃ למי שהממון שלו ׃ לו ׃ ולא
לשלוחו ׃ שאם נאכר מיד שלוחו עליו לשלם ואליכא
אחרון אפילו לאחרו ׃ ביום אשמתו ׃ להביא הדיוט
ושליח בית דין שאם שלם להם עדיין פטור ׃׃

ראיתי יום המעתיק בתורת כהנים

וכחש בעמיתו ׃ מה ת״ל עמיתו שני פעמים ׃ עמיתו ׃
פרט לגבוה ׃ עמיתו פרט לאחרים ׃ וכחש ׃ יכול האומ׳ לחבירו
אכלתי היום והוא לא יוכל הלכתי לעיר פלונ׳ והוא לא הלך
שיהא חייב קרבן ׃ ת״ל כי תחטא וכחש ׃ לא אמרתי אלא
בכחש שקדמו חטא יצא כחש שלא קדמו חטא ׃
ובפירושים אחרים ראיתי ולא ידעתי אם גנוז הוא או
תוספת ׳׳ ת״ל עמיתו עמיתו שני פעמים בדבר עמיתו ׃ פרט
לגבוה וכל אדם שמעל בהקדש ונשבע לשקר שלא יביא ׃
קרבן על השבועה ׃ עמיתו ׃ פרט לגוי ׃ שאם כפר בפקדון
הגוי או בתשומת יד או בגזל או בעשקו וכפר ונשבע שפטור
מקרבן שבועה ׃ יכול עבר על לאו אם נשבע וחלל על הכפר׳ ׃
חייב ׃ וכחש בה ׃ ולא במציאה ׃ שאם נשבע שאינו
מכיר במציאה ואחר כך הודה ישלם קרן וחומש ופטור
מקרבן שבועה ׃

חסלת ויקרא מיסוד רבנו שלמה
וזה יסוד רבנו שמואל אב נכרו
ונשלם ספר ויולה שלמה מיסודו

ואשר שם לבו לדבר ונשרש אל יחוד ומגמודי זקנו רבנו ש׳
שלמה ואל ימוש מהם כי רוב הלכות ודרשות שבהם קרובי׳
קרובים לפשוטי המקראות הלשון ימ׳ ׳
למור טוס ועוב אשר תמצא בזה אשר פרשתו גם מזה
אל תנח ידיך ספר ויקרא חלפת מרובות
יש בו ותבונת החכמים בפרושי זקני כי לא יאריך אלא
במקומות שיש לפרש פשוטי המקראות ׃׃

וידבר אל משה ׃

לפי שכת׳ למעלה

כבוד הספר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד
וג׳ לכך הוצרכו חק מתוך אהל מועד ׃ וכן פרוש
המקרא ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר
אליו לאמר ׃ מאהל ׃ מוסב על ויקרא כמו ויקרא
אליו ה׳ מן ההר לאמר ; וישמע את הקול מדבר
מאהל ׃ מעל האהל שמע את הקול ; ויקרא אליו
אלהים מתוך הסנה לאמר ׃ כפל לשון של וידבר
כמו שפרשתי בפרשת נח ׃ כאשר יאמר דבר
אל בני אהרן ואמרת ׃ כן יאמר וידבר למשה לאמר

ומשה ; כי יקריב ׳ כשיתנדב קרבן שאינו
חובה כשביל חטא ׳ אם עולה ׳ שהתנדב בלשון זה ;
ולפנינו מפרש ׳ ואם זבח שלמים ׳ לרצנו אם זכר
תמים יקריבנו ולפתח אהל מועד אז יהיה לו לרצון ;
אבל כחולה וכעל מום כת׳ הירצך או הישא פניך ׳
וכן מנחה לא ירצה מידכם ; והקריבו ׳ קבלת
הדם והולכתו כדי לזורקו על המזבח ; ונפ׳ רבותי׳
כך פירשוהו ; אשר פתח אהל מועד ׳ ולא מזבח
הזהב ׳ שכתוב אהל מועד ׳ הפדר ׳ חלב ׳ וכרעו ״
רגליו ׳ ומלק ׳ חכמים ׳ פירשו היאך ׳ מרכת׳ ומלק
את ראשו ולא כת׳ ומלק אותו כמו שכת׳ ושחט
אותו ׳ פיר׳ הנ׳ש׳ ׳ כי ראויה הוא לדיברי רבותי׳
שראו עבודת בית המקדש כי הוא חותך בציפורנו
שדרה ומפרקת מאחריו עד שמגיע לצואר ומורד
וקוצץ עד שמגיע לסימנין וקוצצן ׳ ונמצא כדבר
רך ראוי לומ׳ כן כדכת׳ את קובעת כוס התרעלה
שתית ומצית ׳ אך שחריה ימצא ׳ מוראתו ׳ כמו
ושמתיך כראי ׳ הוי מוראה ונגאלה ׳ ענין טנוף המה ׳
ותרגומו זפקיה והוא כרעי ודבל ׳ בנוצתה ׳ גם
הנוצה עם הזפק ׳ מנחה ׳ כבר פירשתי לשון הזה
בבראשית ׳ מנחת נחה את העם ׳ ולא תומצו ;
חכמים פירש במסכת יומא שקומץ בשלש אצב׳
אצבעותיו האמצעיים ׳ אזכרתה ׳ לשון זכר רגיל
לומר בלבונה מפני הריח העולה וכן כתיב מזכיר
לבונה ׳ וכן והיתה ללחם לאזכרה ׳ מיני מנחות
הכתובות כאן מפורשים במנחות מנין חלותיהם
וכמה לבונה וכמה שמן בכל אחת ומהו מחבת
ומה הוא מרחשת ׳ כלי עמוק ומעשיה
רותשין ׳ אבל מחבת אינו עמוק וכולן באות מצה
כמו שכת׳ בצו את אהרן ׳ וכל דבש ׳ פירות האילן ׳
תמרים קרויין דבש ׳ קרבן ראשית ׳ שתי הלחם
בעצרת הקרויין מנחה חדשה ׳ וכבורי ׳ פירות
המפורשים בכי תבא ׳ תקריבו אותם לה׳ ׳ בשרה
תביאו אותם ׳ לתנופה ׳ ולא לקרבן המזבח ׳
ואם תקריב ׳ לכשתקריב מנחת העומר
גרש ׳ כמו ויגרש כחצץ שיני טחון ברחים של גרוסו׳
שלמים ׳ מאחר שאינו לשון עולה אינו כליל אלא
לשון שלמים ׳ שמשמע לשון נדר ועניך לשלם את
נדריו׳ שהוא לשון תשלומים אז יהיו רינו כמו ״
שמלשו והולך ׳ ורבותינו פירשו לשו׳ שלום שהכל
זכין בו אומרין לגבוה חזה ושוק לכהנים בשר
נוכל לבעלים ׳ היותרת ׳ שמייתר וגדל על הכבד ;

לעשות העצה ׳ הכליות ׳ וחכמים פירשו כשחוט
חולין היאך מסירין אותו ׳ בכל מושבותיכם כל
חלב וכל דם לא תאכלו ׳ אפי׳ בכל מושבותיכם שנא׳
שנאכלין חולין ואין שם קרבן וחלב ודם למזבח ;
אשר לא תעשינה ׳ בכל חייבי כריתות שהם לא
תעשה ׳ פירשו חכמי׳ בכריתות ובהוריות חוץ ״
מפסח ומילה שהם מצות עשה ׳ מאחת מהנה ;
פירשו חכמים ׳ מקצת של אחת מהנה כגון שם
משמעון לשמות העם ׳ חכמים דרשו הרי משיח
כציבור בהוריות ׳ אך לפי הפשט ׳ משמע לפי ש׳
שכהנים צוה׳ משפט ליעקב ותורה לישר׳ וכל שכן
כהן גדול שהוא מומחה לרבים ׳ אם הכהן
המשיח יחטא בהוראתו גם להחטיא את העם
עמו ׳ והקריב על חטאתו וגו׳ ואל שפך הדשן ״
רבות׳ כגון את אהרן להוציא את הדשן אל מחוץ
למחנה ׳ את פני הפרכת ׳ לפי הפשט ׳ את פני ״
הפרכת הקדש ׳ פרכת המבדיל בין הקדש ובין
קדשי הקדשים ׳ ומה שפרש שם פרכת הקדש
משמע שיהיו ההזאות כנגד אמצעות הפרכת
מבחוץ שכנגד ארון הקודש שמבפנים ;
אשר נשיא יחטא ׳ כמו ואשר נתן כתר מלכות
בראשו ׳ כמו וכתר מלכות אשר נתן בראשו ;
מצות ה׳ אלהיו ׳ כלומ׳ אם ירא שמים הוא ולא
במזיד אלא בשוגג ׳ או הודע ׳ כמו אם הודע ;
כך רגילין לפרש ׳ ואנ׳ אומ׳ ואשם או הודע אליו
על ידי אחרים ׳ מזבח העולה ׳ החיצון ולא
על הפנימית ׳ במשיח ובציבור ׳ כאשר יוסר
חלב השלמים ׳ חלבו האליה התמימה לעומת העצה ׳
ונשלם והוא טמא ואשם ׳ על ששכח שהוא טמא
ונכנס למקדש או אכל קדש ששניהם במזיד
בכרת ׳ והוא ידע ואשם ׳ שנודע לו עכשיו שהו׳
טמא וידע שהוא אשם ׳ ולא יבדיל ׳ סימן ״
אחר ימלק ולא שניים ׳ והזה מדם החטאת ״
אוחז בכנף ומזה מרחוק ונשאר ימצא אבל עולת
העוף אינו בו הזייה אלא נמצא ׳ מאחת מאלה ׳
על אחת משלש עבירות אלה ; ושמעה
קול אלה ׳ ושבועת בטוי וטומאות מקדש וק׳
וקדשיו ׳ מקדשי ה׳ ׳ נהנה מן המקדש ״
והו אשם מעילות ׳ ונתן אותו לכהן ׳ את איל
אשם יתן לכהן לכפר בו ׳ והוא ידע ואשם ״ ״
באשם תלוי מדבר כמו שנ׳ על שגגתו אשר
שגג ׳ והוא לא ידע כשנתחלף לו חלב בשומן

ויאכלו ולא ידע שיש כאן חלב · אבל לכסנו כשהו׳
שם שספק חלב ספק שומן אבל ואשם והביא
איל תמים מן הצאן לאשם עד שיוודע שודאי
חלב אכל יביא חטאות · וכחש בעמיתו וג׳ אשם
גזילות בפרשה זו · ביום אשמתו · כשיתודה
ושוב מחטאתו על אחד מכל האמורים למעלה
פיקדון או גזל או עשק או אבידה :
חסלת׳ ויקרא מיסוד רבנו שמואל ·
וזה יסוד רבנו שלמה מ׳כ׳ ^

צו את אהרן · אין צו אלא זרוז מיד
ולדורות · ד׳ שמעון ביותר צריך הכת׳
לזרז מקום שיש בו חסרון ; זאת תורת העולה ·
הרי הענין הזה בא ללמד הקטר חלבים ואיברים
שיהא כשר כל הלילה · וללמד על הפסולין איזה
אם עלו ירד ואיזה אם עלו לא ירד שכל תורה
לרבות הוא לומר תורה אחת לכל העולין ואפילו
פסולין שאם לא ירדו · היא העולה · מיעט את
הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היו פסולן
בקדש שנפסלו קודם שבאו בעזרה ; מדו בד ·
היא הכתונת · ומה ת׳ל׳ מדו · שתהא כמדתו ·
על בשרו · של יהא דבר חוצץ בינתים ; והרים
את הדשן · היה חותה מלא מחתה מן המאוכלות
הפנימיות ונותנן במזרחו של כבש · הדשן
אשר תאכל האש · את העולה ועשאתה דשן ·
ואותו דשן ירים תרומה · ושמו אצל המזבח ;
ופשט את בגדיו · אין זה חובה אלא דרך ארץ ·
שלא ילכלך בה בהוצאת הדשן · את בגדיו שלו
שהוא משמש כהן תמיד · בגדים שבישל כהן
קדירה לרבו ולא ימזוג כהן כוס לרבו לכך ילבש
בגדים אחרים פחותים מהן · והוציא את הדשן ·
הדשן הצבור כשהוא רבה ואין מקום למערכה
מוציאו משם ואין זו חובה לכל יום אבל התרומה
חובה היא בכל יום · והאש על המזבח תוקד
בו · אש תמיד תוקד · כולם נדרשו במסכת
יומא שנחלקו במנין מערכות שהיו שם · וערך
עליה העולה · עולת תמיד היא תקדים · חלבי השׁ
השלמים · אם יביאו שם שלמים · ורבותי למדו
מכאן עליה על עולת הבוקר השלם כל הקרבנות
כולן מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של
בין הערבים · אש תמיד · אש שנ׳ בה תמיד ;
היא שמדליקין את הנרות שנ׳ בה להעלות נר

תמיד אף היא מעל מזבח החיצון · תוקד לא תכבה ·
המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין · וזאת
תורת המנחה · תורה אחת לכולן להטענן שמן
ולבונה האמור בענין · שיכול אין לי טעונות שמן
ולבונה אלא מנחת ישר׳ שהיא נקמצת מנחת
כהן שהיא כליל מניין · ת׳ל׳ תורת · זאת תורת
המנחה ; הקרב אותה · היא הגשה בקרן דרומית
מערבית · לפני ה׳ · הוא מערב שהוא לצד אהל מועד ;
אל פני המזבח · הוא הדרום שהוא פניו של מזבח
שהכבש נתון בדרום · בקומצו · שלא יעשה מידה
לקומץ · מסלת המנחה ומשמנה מכאן שהקומץ
מן המקום שנתרבה שמנה · ואת כל הלבונה אשר על
המנחה והקטיר · שמלקט את לבונתה לאחר קמיצ׳
ומקטירה ולפי שלא פירש כאן אלא באחת מן המ׳
המנחות במשפטן ; במקום קדוש · ואיזהו · בחצר
אהל מועד · יאכלוה · למה · אם מרובה היא · לא
יאכל עמה חולין שלא תאכל אכילה גסה ואם
מועטת היא · בכר נדרש · יאכלו לאיבוד עמהם
חולין ויאכל על השבע · לא תאפה חמץ חלקם ·
אף השירים אסורים בחימוץ · כחטאת כאשם ·
מנחת חוטא הרי היא כחטאות לפיכך קמיצה
שלא לשמה פסולה · מנחת נדבה הרי היא
כאשם לפיכך קמיצה שלא לשמה כשירה ; כל
זכר · אפילו בעל מום · למה נאמ׳ · אם לאכילה
הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן
הקדשים יאכל · אלא לרבות בעלי מומים למחלוק׳
כל אשר יגע וג׳ קדשים קלים או חולין שיגעו
בה ויבלעו ממנה יקדש · להיות כמוה שאם
פסולה יפסלו ואם כשירה יכשרו ויאכלו כחומ׳
המנחה ; זה קרבן אהרן ובניו · אף ההדיוטות
מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין
לעבודה · אבל כהן גדול בכל יום · כמו שנ׳ מנחת
תמיד · והכהן המשיח תחתיו מבניו
וג׳ חק עולם · מרבכת · חלוטה ברותחין כל צר׳
צרכה · תופיני · אפויה אפיות הרבה · אחר
חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת ;
מנחת פיתים מלמד שטעונה פתות · המשיח
תחתיו מבניו ; כליל תקטר · אין נקמצת להיות
שיריה נאכלין אלא כולה כליל · וכן כל מנחת
כהן של נדבה כליל תהיה · כולה שוה לגבוה ;
המחטא אותה · העובד עבודותיה שהיא נעשי׳
חטאת על ידו · המחטא אותה יאכלנה · הראוי

86

בעבודה · יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו בכשר · ואי אפשר לומ׳ שאר כהנים מאכילתה · חוץ מהזורק דמה שהרי נאמ׳ ומטה כל זכר בכהנים יאכל אותה ; כל אשר יגע בבשרה · כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה יקדש להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשירה יאכל כחומר שבה ;

ואשר יזה מדמה על הבגד · ואם הורה מדמ׳ על הבגד אותו הבגד במקום הדם תכבס בעזרה אשר יזה · כמו אשר יהיה מזה · כמו לא יטה לארץ מנלם · יהיה נטוי · לפי שהבליעה שהיא נבלעת בו נעשית נותר והוא הדין לכל קדשים ; ומרק' ושוטף ושתי המרוקי השנים אשקורמנש בל' ומרק ושוטף · לפלוט את את בליעתו · אבל כלי חרס לימדך הכת' כיון שאינו יוצא מידי דופיו · כל זכר בכהנים יאכל · הוא למחת שהמחטיא אותה האמור למעלה לא לאסור שאר כהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחיטוי ; וכל חטאות וגו׳ שאם הכנס מדם החטאות החיצונה לפנים פסולה · קדש · קדשים הוא · יהוא קרבן ואין תמורתו קריבה ; ואת כל חלבנו׳ עד כאן לא נתפרשו אימורין באשם ולכך הוצרך לפרשם כאן · אבל חטאות כבר נתפרשו בה בפרשת ויקרא · את האליה · לפי שהאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה ; אשם הוא · עד שנתק שמו ממנו · לומר על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אעפ׳ שעומד להיות רועה עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהיה פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאות · לפי שהאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אימורין כשר ; קדש קדשים הוא · בטהרת כהנים הוא נדרש · תורה אחת להם בדבר זה · לכהן אשר יכפר בו הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן ; אשר הקריב לכהן לו יהיה ; פרט לטבול יום ומחוסר ואונן שאין חולקין בשרות · לכהן המקריב אותה · יכול לו לבדו · ת״ל לכל בני אהרן תהיה · יכול לכלן · ת״ל לכהן המקריב · הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה ; בלולה בשמן · זו מנחת נדבה · וחרבה · זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן ; אם על תודה יקריבנו אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות

וחבושי בית האיסורים וחולה שנתרפא שצריכין להודות וכתוב בהן יודו לה׳ חסדו · ויזבחו זבחי תודה · אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו · שלמי תודה שמם וטעונין לחם האמור בענין ואינן נאכלים אלא ליום ולילה · והקריב על זבח התודה · ארבעה מיני לחם חלות · ורקיקין ורבוכה שלש מינים · וכת׳ על חלות לחם חמץ וגו׳ וכל מין ומין עשר חלות כך מפורש במנחות ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות עשרים עשרון ; מורבכת · לחם חלות ברותחין כל צרכו · יקריב קרבנו על זבח · מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ולצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח · אחד מכל קרבן · לחם אחד מכל מין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והש׳ והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטן תנופת חזה ושוק בשלמים · והתודה קרויה שלמים · ביום קרבנו יאכל · וכזמן בשרה זמן לחמה · ובשר זבח ת׳ תודת שלמים · יש כאן ריבויין הרבה · לרבות חטאות ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שהן נאכלים ליום ולילה · ולא יניח ממנו עד בקר · אבל אוכל הוא כל הלילה · אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה ; ואם נדר או נדבה שלא הביאה על הודאה של נס אינה טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש ב׳ בענין ; וממחרת והנותר ממנו בראשון יאכל ואין יתירה ויש כמוה הרבה במקרא ואלה בני צבעון ואיה וענה · וכגון ותת ויקדש ועבא מרמס ; ואם האכל יאכל וגו׳ במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכת׳ מדבר · או אם אכל ממנו יפסל למפרע · ת״ל המקריב אותו לא יחשב · בשעת הקרבתו הוא נפסל בשלישי · וכך פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חישב פגול יהיה · והנפש האוכלת ממנו · אפילו בתוך הזמן עונה תשא · והבשר של קדש שלמים אשר יגע בכל טמא לא יאכל · והבשר לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר · כל טהור יאכל בשר · מה ת״ל לפי שנ׳ וגו׳ ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים ; לכך נאמ׳ כל טהור יאכל בשר ·· ונטמאתו עליו · בטומאת הגוף הכת׳ מדבר · אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרת

והכשר אשר יגע בכל טמא וגו׳ ואזהרת טמא׳
שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא
חכמים למדוה בגזירה שוה׳ שלש כריתות אמורו׳
באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו ב׳
בשבועות אחת לכלל ואחת לפרט ע׳ קרבן עולה
ויורד שלא בא אלא על טומאת מקדש וקדשיו׳
יעשה לכל מלאכה׳ בא ולימד על החלב שאינו מ׳
מטמא טומאת נבילה׳ ואכול לא תאכלוהו אמר
תורה יבא איסור נבילה וטריפה ויחול על איסור
חלב שאם אכלו יתחייב אף על של נבילה ולא תאמר
אין איסור חל על איסור׳ לעופ׳ ולבהמה׳ פרט לדם
דגים וחגבים׳ בכל מושבותיכם׳ לפי שהיא
חובת הגוף ולא חובת קרקע נוהג בכל מושבות;
ובמסכת קידושין בפר׳ ראשון מפרש למה הוצרך
לומר; ידיו תביאנה וגו׳ שתהא יד הבעלים
מלמעלה והחלב והחזה בה נתונין ויד כהן מלמט׳
ומניפן׳ את אשי ה׳׳ ומהו האשים את החלב
על החזה יביאנו׳ כשמביאו מבית המטבחיים
נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד המניף נמצא
החזה למעלה והחלב למטה׳ וזה האמור במ׳ יקום
אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבי׳
יביאו להניף׳ וגו׳ ולאחר תנופה נותנו לכהן המ׳
המקטיר ונמצא חזה למטה וזהו וישימו החלבים
על החזות ויקטר החלבים המזבחה ולאחר תנופה
נותנו לכהן המקטיר למדנו שלשה כהנים זקוקי׳
לכך׳ וכן מפורש במנחות׳ את חלב על החזה
יביאנו׳ ואת החזה למה . מביא ולא שיהא
הוא מן האשים׳ לפי שנ׳ את אשי ה׳׳ אתה
החלב על החזה יכול שיהא אף החזה לאשים׳
לכך נאמ׳ ואת החזה להניף וגו׳ והקטיר הכהן
החלב׳ ואחרכך והיה החזה לאהרן׳ למדנו אין
שהבשר נאכלין בעוד האימורין למטה מן המזבח׳
שוק ימין . הפרק על הארכובה הנמכרת עם
הרא׳ עד הפרק האמצעי שהוא סובך של ירך׳
המקריב את דם השלמים וגו׳ מי שהוא ראוי לזריק׳
לזריקתו ולהקטיר חלבו׳ יצא טמא בשעת זריקת
דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר׳
תנופה ותרומה׳ מוליך ומביא מעלה ומוריד׳׳
ולמלואים׳ ליום חינוך הכהונה; קח את אהרן׳
קחנו בדברים ומשכהו׳ ואת פר החטאת וגו׳
אלו האמורין בענין צוואת המלואים בואתה
תצוה׳ ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר

וזירזן בשעת מעשה׳ הקהל אל פתח אהל מועד;
זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה;
זה הדבר׳ דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוה
הק׳ לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אנ׳
עושה׳ כל הענין הזה פירשתי בואתה תצוה׳׳
את האורים׳ כתב על שם המפורש; וישם על הא׳
המצנפת׳ פתילי התכלת הנתונים בציץ וקבועים
נותן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת;
ויז ממנו על המזבח׳ לא ידעתי היכן נצטווה
בהזאות הללו׳ ויצק וימשח׳ בתחילה יצק על ראשו
ואחרכך נתן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה
לזה; ויחבש׳ לשון קשירה׳ ויחטא את המזבח
חיטאו וטיהרו מזרות ליכנס לקדושה׳ ויקדשהו׳
בעבודה זו׳ לכפר עליו׳ מעתה כל הכפרות; על
הככר׳ לכר הככר׳ שהיה נוטל מעט מן הככר
עמה׳ איל המלואים׳ איל השלמים׳ שהמלואי׳
לשון שלמים שממלאים ומשלימים את הכהנים
בכהונתן׳ חלת לחם שמן׳ היא רבוכה׳ שהיה
מרבה שמן כנגד החלות והרקיקין׳׳ כך
מפורש במנחות; ויקטר המזבחה׳ משה
שימש כל שבעת ימי המלואים׳ על העולה׳
אחר העולה לא מצינו שוק שלמים קרב בכל מקו׳
חוץ מזה׳ צוה ה׳ לעשות׳ כל שבעת הימים;
רבותינו דרשו לעשות׳ כל שבעת׳ זה מעשה
פרה׳ לכפר׳ זה מעשה יום הכפורים ולמד שכהן
טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים
וכן הכהן השורף את הפרה׳ ולא תמותו׳ הא
אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה; ויעש
אהרן ובניו׳ להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל;

חסלת על איסור רבנו שלמה׳
וזה יסוד רבנו שמואל ז״ל

צו את אהרן׳ זאת תורת העולה׳ כל

הקרבנות׳ האמורים בפרשה
ויקרא חוזר וגו׳ מן כל דינהם; היא העולה
הנקטרת ביום׳ כדכת׳ ביום דחכם׳ ביום הקריב
את זבחו׳ כל הלילה תגמור הקטרתה׳ ואת
המזבח תוקד בו׳ בלילה כמו ביום׳ מדו׳ כמו
בגד בגד׳ ומדו קרוש׳ לשון בגדים; והרים
את הדשן הרים זו ומעוטה בכל יום לתמיד
של שחר׳ אבל והוציא את הדשן׳ וזהו לזמן
מרובה לפנות את המזבח מרוב דשן שעליו׳;

בחצר אהל מועד · כעזרה ולא בירושלים: יקדש ··
קודם מה נגיעה יהי טהור · זה קרבן אהרן ובניו · לפי
הפשט · בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו;
וחכמים דרשו שכל כהן הדיוט כשעושה עבודה ראשונה
צריך חינך במנחה · מרבכת לפי עניינו רכה בשמן;
ולפי שהיא מאפה תנור צריך להרכיבה בשמן · תפיני ·
לשון אפייה · אלף חסירה · והרכה יש לא יאהל ערכי
לא יאהל · וימש חשך · כמו ויומש · תכבס · שלא
יהא נוסר בטוהר שבשריפה · כל חטאת אשר
יובא מדמה וגו׳ חטאות הפנימיות · פר כהן משיח
ופר העלם דבר של ציבור ופר ושעיר של יום הכפורי׳
ושעירי ע״ז כל אילו כתוב ה׳ בהם מתנות לפנים
בהיכל על הפרכת ומזבח הזהב · וזהו פשוטו;
וחרבה · מנחת חוטא ומנחת סוטה; אם על ··
תודה · שנדר כלשון תודה · ולא הזכיר לשון שלמים ·
וסתם תודה מביא קרבן על שניצל מצרותיו כמו
שאמרו חכמים ארבעה צריכין להודות · ורבותי
פרשו כל החלות ארבעים הם ופרשו שמתן כמה
וכמה עשרונים; אם נדר או נדבה · שאמ׳ הרי
עלי שלמים שזהו לשון נדר ותשלומים כמו שפ׳
שפרשתי למעלה · כלומ׳ שאינו תודה אלא נדר ·
ביום הקריבו · ביום שהקריב הוא ככר אורך
זבחו יאכל לאחר הקרבה · ואם האכל יאכל ··
חכמים עקרוהו מפשוטו · ופירשוהו במחשב לאכול
מזבחו · ביום השלישי באחת מד׳ עבודות ·· ע
שחישב בשחיטה או בהולכת הדם או בקבלה
או בזריקה · כל טהור · יאכל בשר טהור · מן
הבהמה אשר יקריבו · ממין אותה הבהמה;
קרבן לה׳ · ואפילו חולין · בכל מושבותיכם;
אע״פ שאינן הן חולין בגבולין; זאת משחת
אהרן · ובניו · שכר משחת אהרן ובניו כמו שא׳
שאומר בני אהרן · עד השלה כשר חטאת
ואשם לחמי תודה חזה ושוק של שלמים הטעונות
מן המנחה; חסלת פ׳ את אהרן
ת׳ר׳ב׳נ׳ו׳ שמואל; וזה חיבור רבנו שלמה

ויהי ביום השמיני · למילואים הוא

ראש חדש ניסן שהוקם המשכן בו ביום ונטל
עשר עטרות השנויות בסדר עולם · ולזקני
ישר׳ · להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומ׳
ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס

לה׳; קח לך עגל · להודיע שכיפר לו הק׳ על מעשה
העגל אשר עשה · כי היום נראה ה׳ אליכם ·· ל׳
והשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות
הללו באים חובה ליום הזה; קרב אל המזבח ·
שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמ׳ לו משה מה אתה
בוש לכך נבחרת · את חטאתך · עגל בן בקר · ואת
עולתך · האיל · קרבן העם · שעיר עזים ועגל וכבש;
כל מקום שנ׳ עגל בן שנה ומכין אותה לבד;
את הבשר ואת העור וגו׳ לא מצינו חטאת חיצונ׳
נשרפת חוץ מזו ושל מילואים וכולן על פי הדיבר;
וימציאו · לשון הושטה והזמנה; ויחטאהו · עשאו
כמשפט חטאות כראשון · כעגל שלו · ויעשה
כמשפט · המפורש בעולת נדבה בויקרא; וימלא
כפו · הוא קמיצה · מלבד עולת הבקר · כל אלה
עשה אחר עולת התמיד · והמכסה · חלב המכסה
את הקרב · וישימו את החלבים על החזות · לאחר
התנופה נתנן הכהן המניף לכהן אחר להקטירם ע
במעיו העליונים למטה; ויברכם ·
ברכת כהנים · יברכך · יאר · ישא · וירד מעל המזבח ·
ויצאו ויברכו את העם; אמרו ויהי נועם ה׳
אלהינו · יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ··
ידיכם · לפי שכל שבעת הימים המילואים שהשמ׳
שהעמידו משה למשכן ושימש בו ופירקו בכל ··
יום לא שרתה בו שכינה והיו ישר׳ נכלמים ואומ׳
למשה רבנו כל הטורח שטרחנו כדי שתשרה
שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל · לפיכך
אמ׳ להם היום זה הדבר אשר צוה ה׳ תעשו ·
וירא אליכם כבוד ה׳ · אהרן אחי כדי וחשוב
ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה בכם
שכינה ותדעו שהמקום בחר בו; ויקחו · כתרג׳
ושכחו · ותצא אש וגו׳ · ר׳ אליעזר אומ׳ לא מתו
בני אהרן אלא שהורו הלכה בפני משה רבן;
ר׳ ישמעאל או׳ נכנסו שתויי יין למקדש ותדע שאח׳
מיתתן הזהיר את הנותרים שלא יכנסו
שתויי יין · משל למלך שהיה לו בן בית · כו׳ כדאית׳
בויקרא רבה · הוא אשר דבר ה׳ וגו׳ והיכן דבר;
ונועדתי שמה ונקדש בכבודי אלא בכבודי · אמ׳
לו משה לאהרן אחי יודע הייתי שיתקדש שמו
בבית במיודען שלו והייתי סבור או בי או בך
עכשיו רואה אני שהם היו גדולים ממני וממך;
וידום אהרן · וקיבל שכר על שתיקתו · ומה
שכר קבל שנתייחד עמו הדיבר שנאמרה לו לבדו

פרושת שתויי יין · בקרובי · בבחירי · ועל פני העם
אכבד · שכשהקב"ה עושה דין בצדיקים הוא מת'
מתיירא ומתעלה ומתקלס · ואם כך באילו כל
שכן ברשעים · ד"ד אהרן · עוזיאל אחי עמרם
ויצהר וחברון ועוזיאל ; שאו את אחיכם וגו' כ'
כאדם שאומ' העבר את המת מלפני הכלה
שלא לעכב את השמחה · בכותנתם · של מתים ·
מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם · כמין
שני חוטין נכנסו לתוך חוטמן ; אל תפרעו · אל
תגדלו שער · מכאן שאבל אסור בתספורת · אבל
אתם אל תערבבו שמחתו של מקום ; ולא תמותו ·
הא אם תעשו תמותו · ואחיכם כל בית ישר' ;
מכאן שנתנה מיתתן של צדיקים להתאבל על
הכל ; יין ושכר · יין דרך שכרותו ·· כ'
בבואם אל אהל מועד · אין לי אלא בבואם להיכל ·
בגשתם אל המזבח מנין · נאמ' כאן ביאת אהל
מועד ונאמ' בקידוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד
בבאם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח ירחצו
מים ולא ימותו · מה להלן עשה גישת מזבח כביאת
אהל מועד אף כאן עשה גישת המזבח כביאת
אהל מועד ; ולהבדיל · כדי שתבדילו בין עבודה
קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד פסול ;
ולהורות · למד ששכור אסור בהוראה · יכול יהא
חייב מיתה ת"ל אתה ובניך אתך ולא תמותו
כהנים בעבודתן במיתה ואין חכמ' בהוראתן
במיתה · [illegible] · הנותרים · הנותרים מן
המיתה · מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה ועל
עון מעשה העגל · הוא שנ' ובאהרן התאנף יי'
מאד להשמידו · ואין השמד אלא כילוי בנים
שנ' ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת · ותפלתו
של משה בטלה מחצה · שנ' ואתפלל גם בעד
אהרן ; קחו את המנחה · ואעפ"י שהן אוננין
שהקדשים אסורין לאונן ; את המנחה · זאת
מנחת שמיני ומנחת נחשון ; ואכלוה מצות ·
מה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה
ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש דין שאר
מנחות ; וחק בניך · אין לבנות חק בקדשים ;
כי כן צויתי · באנינות יאכלוה ; ואת חזה
התנופה · של שלמי צבור תאכלו במקום
טהור · וכי הראשונים אכלו במקום טמא ;
אלא הראשונים שהיו קדשי קדשים הוזקקה
אכילתן במקום טהור אבל אלו אין צריכים

תוך הקלעים אבל צריכין לאכול תוך מחנה ישר'
שהוא טהור מליכנס שם מצורעים · מכאן שקדשי
קלים נאכלין בכל העיר ; אתה ובניך ובנותיך ·
אתה ובניך בחלק · אבל בנותיך לא בחלק אלא ·
אם תתנו להן מתנה רשאות הן לאכול בחזה
ושוק או אינו אלא הבנות בחלק · ת"ל כי חקך
וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות ; על
אשי החלבים · מכאן שהחלבים למטן בשעת
תנופה · ויישוב המקראות שלא יכחישו זה את
זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן ;
שעיר החטאת · שעיר מוספי ראש חדש · ושלש'
שעירי חטאות קרבו בו ביום · קחו שעיר עזים ;
ושעיר ראש חדש ושעיר נחשון · וכולן לא נשרפו
אלא זה · ונחלקו בדבר חכמי ישר' · יש אומ' מפני
טומאה שנגעה בו נשרף · ויש אומ' מפני אננות
נשרפה ולפי שהיו קדשי דורות · אבל בקדשי שעה
סמכו על דברי משה שאמ' לו במנחת נחשון ובמנח'
שמיני ואכלוה מצות · דרש דרש · שתי דרשות ·
מפני מה נשרף זה ומפני מה נאכלו אילו ; כך
היא שנויה בתורת כהנים ; על אלעזר ועל
איתמר · בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד
הבנים וכעס · לאמר · אמ' להם השיבוני על דברי ·
מדוע לא אכלתם החטאת במקום הקדש · וכי
חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה · אלא אמ' להם
שמא חוץ לקלעים יצא ונפסל · כי קדש קדשים
היא · ונפסלים ביוצא · והם אמרו לו לאו · אמ' להם
ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה ·
ואותה נתן לכם לשאת וגו' שהכהנים אוכלים
והבעלים מתכפרים · חטאת שנשאת עון העדה · מכאן
למדנו ששעיר ראש חדש היה שהיה מכפר עון טומאת
מקדש וקדשיו שחטאות שמיני וחטאות נחשון
לא לכפרה באו · הן לא הובא היה לכם לשורפה
כמה שנ' וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו' אכול
תאכלו אותה · היה לכם לאוכלה אעפ"י שאתם
אוננים כאשר צויתי במנחה ; וידבר אהרן · אין
דיבור אלא לשון עז שנ' וידבר העם באלהים ובמשה ·
אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן
מדבר · הא למדת שלא היתה אלא דרך כבוד
אמרו אינו כדין שיהא אבינו יושב ושותק ואנו
מדברים לפניו ואינו כדין שיהא תלמיד משיב
לרבו · יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב · ת"ל
ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' הא כשרצה

וידבר

דיבר לפני משה ולפני הנשיאים · זו מעוֹתי כסי
כסיקרי של פנים שני · הן היום הקריבו · מהו
אומ׳ · אלא אמר משה שמא זרקתם דמה אוננים
שהאונן שעבד חלל · אמ׳ לו אהרן וכי הם הקריבו
שהם הדיוטות אני הקרבתי יה׳ שאני כהן גדול
ומקריב אונן · ותקראנה אותי כאלה · אפילו לא
היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב
להיות אונן עליהם כאילו כגון כל האמור בפרשת
כהנים שהכהן מטמא להם · ואכלתי חטאת
היום · ואם אכלתי חטאת הייטב בעיני יה׳ וגו׳
היום · אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא
יום קבורה · הייטב בעיני יה׳ · אם שמעת בקדשי
שעה אין לך להקל בקדשי דורות · וייטב בעיניו ·
הודה ולא בוש לומ׳ לא שמעתי ; אל משה ואל
אהרן · למשה אמר שיאמר לאהרן · לאמר
אליהם · אמר שיאמרו לאלעזר ולאיתמר ; דברו
אל בני ישר׳ · את כולם השוה להיות שלוחים לדיבור
זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזירת
המקום מאהבה במיתת נדב ואביהוא ··
וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו · בניו ··
שקולין עמו בכבוד · שקולין עמו בדמימה יכול אף הראשונים
שקולין עמו בכבוד · ת״ל הנותרים · הנותרים שקולין ואין
הראשונים שקולין · רבן שמעון בן גמליאל אומ׳ · משום
ר׳ אלעז׳ בן עזר׳ הרי הוא אומ׳ ויומת נד׳ ואביהוא
בהקריבם אש זרה לפני יה׳ במדבר סיני ובנים לא היו להם ·
בנים היו קודמין לאלעז׳ ולאיתמ׳ שכל הקודם בנחלה בכבוד ;
ר׳ או׳ מה ת״ל הנותרים · אמ׳ להם לא היה להם להסתכל ·
כאילו היו להם במה ששנו דבר שלא בעצה ונשטפו · ר׳
אלעז׳ אומ׳ ראויים היו לישרף אלא שריתה הכת׳ לאהרן ··

כך שנויה בתורת כהנים ;

זאת החיה · לשון חיים · לפי שישר׳ דבוקים למקום
וראויים להיות (חיים) לפיכך הבדילן מן הטומאה וגזר
עליהם מיצות · ולאומות לא חסר כלום · משל לרופ׳
שנכנס לבקר את החולה · כד׳ כדאית׳ במדרש ר׳
תנחומא · זאת החיה · מלמד שהיה
משה אוחז בחיה ומראה אותה לישר׳ זו תאכלו
וזו לא תאכלו ·· ואת זו תאכלו וגו׳ אף בשרצי ·
המים אוחז כל מין ומין ומראה להם · וכן בעוף ·
את אלה תשקצו · וכן בשרצים · וזה לכם הטמא ·
זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה ·
מלמד שהבהמה בכלל חיה · מפרסת פרסה ;
כתרג׳ סדיקא · פרסה · פלנט״א בלע׳ · ושסעת שסע ·

שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשתי צפרנים כתרג׳
ומטלפא טילפין שיש פרסותיה סדוקות מלמע׳
ואינן שסועות ומובדלות לגמרי ומלמטה מחוברות ··
מעלת גרה · מעלה ומקיאה את האוכל ממעיה
ומחזרת אותו לתוך פיה לכותשו ולטוחנו הרבה ·
גרה · כך שמו · פישרי״ץ · שעל ידי הגרה האוכל
נמפשר ונימוח · ויתבן לתתו מגרת מים המוגרים ·
לפי שנגרר אחר הפה · בבהמה · תיבה יתירה
הוא לדרשה · להתיר השליל הנמצא במעי אמו ;
אותה תאכלו · ולא בהמה טמאה · והלא באזהר׳
הוא · אלא לעבור בעשה ולא תעשה · מכשירים
לא תאכלו · אין לי אלא אילו · שאר בהמה טמאה
שאין לה שום סימן טהרה מניין · אמרת קל וחומ׳
כו׳ מה אילו שיש בהן סימני טהרה אסורות כו׳ ;
כתורת הכהנים ·· זאת החיה אשר תאכלו
מכל הבהמה · מלמד שהחיה בכלל בהמה · ומניין שאף בהמ׳
בכלל חיה ת״ל זאת הבהמה אשר תאכל שור שה כשבים
איל וצבי וגו׳ · כל מפרסת פרסה ושוס׳ שסע פרס מעלת
מעלת גרה בבהמה תאכלו לרבות את השליל · הוציא ידו
העובר את ידו והחזירה מותר · הוציא את ראשו והחזיר
יכול יהא מותר · ת״ל אך · מיעט · מה ראית׳ לומר כשחזירה
העובר את ידו מותר מפני שאינו כילוד כשהוציא את ראשו
והחזירו אסור מפני שהוא כילוד · אותה הוא אומ׳ לכך בא
הכת׳ לחלק בין איברים לאיברים או לא בא לחלק אלא בין
עוברים לעוברים לומר איזה עובר יהא מותר שאילו נולד יהא
מותר ואיזה זה בן תשעה חי וחולין · מניין בן תשעה מת
וכן שמונה חי · וולד מבכרת בן תשעה מת או בן שמונה
חי או מת וולד מעשרת בן תשעה מת או בן שמונה חי ;
או מת וולד מוקדשין בן תשעה מת או בן שמונה חי ·
או מת וולד חטאת בן תשעה מת או בן שמונה חי · ת״ל כל
מפר׳ פר׳ וש׳ שס מעל׳ גר׳ בב׳ אות׳ תאכלו לרבות את כולן ·
פרק · בבהמ׳ תאכלו · לרבות את השליא · יכול אפילו יצ׳
יצאת מקצתה ת״ל אותה תאכלו · אותה באכולה · ואין
בהמה טמאה באכולה · אין לי אלא בעשה · בלא תעשה
מניין · ת״ל את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה
גרה המה ומכשרים לא תאכלו · אין לי אלא אילו בלבד
שאר בהמה טמאה מניין · ודין הוא · ומה אילו שיש בהם
סימני טהרה הרי הן בלא תעשה על אחד אכילתן שאר
בהמה שאין בהם סימני טהרה אינו דין שיהא בלא תעשה
על אכילתה · נמצא הארנבת והשפן והגמל והחזיר מן הכת׳
ושאר בהמה טמאה מן קל וחומ׳ · נמצ׳ מיצות עשה שלהן
מן הכת׳ · ומיצות לא תעשה מקל וחומ׳ · אין ענ׳

לא תאכלו · ממעלי הגרה ישלך וממפריסי הפרסה שאין אותה
אוכל ואיזה זה טהור הנולד מן הטמא · או יכול טמא מן הטהור
ת"ל גמל הוא טמא הוא · זה טמא וזה אינו טמא · ר' ישמעאל
או' והר ת"ל גמל גמל שני פעמים · אחד גמל הנולד מן הגמלה
ואחד גמל הנולד מן הפרה ; אך את זה לא תאכלו ממעלי
הגרה · ישלך ממעלי הגרה שאין אותה אוכל ואילו הן הטריפות
נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת כו' כדאית' בתורת כהנים ;
ומכשירים · על כשרים באזהרה
ולא על עצמות וגידים וקרנים וט' וטלפים · ובנבלתם
לא תגעו · יכול יהו ישר' מוזהרים על מגע נבלה ;
ת"ל אמור אל א' הכהנים · כהנים מוזהרים · ואין
ישר' מוזהרים · או מה אני אשר' מוזהרים קל וחמ'
משנה ומה טומאה חמורה טומאת המת לא הזהיר
בה אלא כהנים טומאות נבלות קלה לא כל שכן ;
ומה ת"ל לא תגעו · ברגל · סנפיר · אילו שפורחי
בהן · קשקשת · אילו קלפין הקבועין בו · שרץ ·
כל מקוה דבר נמוך שרוחש ור... על הארץ ;
ושקץ יהיו · לאסור את עכיביהם · אם יש בו טנוק
עמם · ומכשרים · אינו מוזהר על הסנפירים ועל
העצמות · ואת נבלתם תשקצו · לרבות יבחושין
שוסינן · יבחושין ומשיירתנו כו' · וכל אשר
אין לו · מה ת"ל שיכול אין לו שוחא אלא המעלה
סימנין שלו לכשה · מ' השורץ במים מנין ת"ל
וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים · הא
אם היו לו במים אע"פ שהשירן בעליתו מותר ;
ולא יאכלו ; לחייב את המאכילו לקטנים · שקץ
משמע ולא יהיו נוכלין על ידך · או אינו אלא
לאוסרם בהנאה ת"ל לא תאכלם באכילה אסורי'
ובהנאה מותרים · כל שנו שנ' בו למינה למינו
ולמינהו יש בו מותו המין שאין דומה זה לזה
לא במראיהן ולא בשמותם וכולן מין אחד ;
בתורת כהנים ·
ימים · זה הים הגדול · שנ' ולמקוה המים קרא ימים · נחלים ·
אילו הנהרות שנ' ונהר יוצא מעדן · אין לי אלא ימים ונחלים
המושכין מאות הגשמים ובאות החמה מנין לרבות
מי אגם שבכרין ת"ל במים · וכו' כדאית' בתורת כהנ'
תאכלו · לרבות הטהור שבמעי טמא · או יכול טמא
שבמעי טהור · ת"ל אותם · ומה ראות לומ' בבהמ' שבמעי
טמא טמא ושבמעי טהור טהור ובדגה אינו כן לפי שאינן
גדולין · תאכלו · לרבות טהור שנכבש עם הטמא · או יכול
אע"פ שמוק מקיעתו · ת"ל אותה · חייה · זאת החיה
הים · נפש · להביא את הסירני וכול יהא מעמא באהל

כדברי ר' חנינא · ת"ל זאת · ושקץ תשקצו · לאסור שירן
ואת רוטבן ואת הקיפה שלהן ואת ביציהן ואת ערוותיהן
ואת שרכוכיהן · מן הדי אילן מיעטין · פרט לחרשוה ולשפורים
ולכנפ' ולנעה · כך העטין בסירוגין ולא אחר זה כתורת
כהנים ; הנץ אושטוויר · שלך פירשו רבותי' זה
השולה דגים מן הים · והוא שתרג' אונקלוס ומלי
ענא · כוס ינשוף · הן עו אושש העועקים
בלילה ויש להם לחיים ולסתות כאדם ושר ועד
אחר דומה לו שקורין יבן ; תנשמת · היא שקור'
קלבא שוריץ ודומה לעכבר ופורחת בלילה · ותנשמ'
האמורה בשריכים היא דומה לה ואין לה עינים
וקורין לה טלפא · החסידה · זו דיה לבנה · וכ"ל
עגוייא ; ולמה נקראת שמה חסידה · שעושה
חסידות עם חברותיה במזונות · האנפה · זו
דיה רגזנית · ונראה לי הוא שקורין היירון ·
הדוכיפת · תרנגול הבר וכרבלתו כפולה · וכל הישופא ·
ולמה נקרא שמה דוכיפת שהודו כפות והוא
כרבלתו · ונגר טורא נקרא על שם מעשיו · כמו
שפירשו רבותי' במסכ' גיטין בפרק המזיקין ;
שרץ העוף · הם הדקין הנמוכים הרוחשין על
הארץ · כגון זבובין ויתושין ויתושין וחגבים ;
בתורת כהנ"ם ·· את הנשר ואת הפרס ואת
העזני · ר' ישמעא' או' נאמ' כאן נשר ונאמ' להלן נשר ;
מה נשר האמור כאן עשה את האמורים בשר
כל תאכל בכל תאכל · אף הנשר האמור להלן יעשה את
האמור בנשר כל תוכיל בכל תאכל · ר' עקיב' או' נא' כאן
חיה ונא' להלן דיה מה דיה האמור להלן עשה את הראיה
מין דיה אף הראיה האמור כאן נעשה את הדיה מין איה ;
עורב · זה עורב · כל עורב · להביא עורב העמקי ועורב הבאין
בראש היונים · למינו · להביא את הזרזירים למינו להביא את
הסנונית · ; על ארבע · ארבע רגלים · ממעל
לרגליו · סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד
ארבעת רגליו וכשרוצה לשנן ולקפוץ מן הארץ
מתחזק באותן שני כרעים ופורח ויש מהן הרב'
באותן שקורין לוסטט אבל אין אנו בקיאין בהן
שארבעה סימני טהרה נאמרו בהן · וארבעה
רגלים אילו המכונים כגון וקרסולים וכנפיו חופין
את רובו · וכל הסימנין הללו מצויין באותן שבינותי'
אבל יש שראשן ארוך ויש להן זנב וצריך
שיהיה שמו חגב וכזה אין אנו יודעין להבדיל
ביניהם ; וכל שרץ העוף וגו' בא ולמד טיבו
יש לו חמש טהור ;

וארכבא כנפ' וקרסולים

כך שנויה בתורת כהנים ׃
וכל שרץ העוף ההולך על ארבע שקץ הוא לכם ׃ יכול הכל
יהא אסור ׃ ת"ל את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על
ארבע ׃ יכול הכל יהא מותר ׃ ת"ל ארבה סלעם חרגל חגב ׃
אין לי אלא אלו בלבד מניין לרבות שאר מינן ׃ ת"ל למינהו
ריבה ׃ הא כיצד הוי למד מן המפורש מה ארבה מפורש שיש
לו רגלים וארבע כנפים וקרצולים וכנפיו חופות את
רובו ׃ ר' יוסי אומ' ושמו חגב ׃ ר' אלעז' בר' יוסי אומ' אשר
לו כרעים ׃ אעפי שאין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן ׃
ולאלה תיטמאו ׃ העתידין לאומר
בענין למטה תיטמאו ׃ כלומ' בנגיעתם יש טומאה ׃
וכל הנושא את נבלתם ׃ כל מקום שנ' טומאות
משנה חמורה מטומאת המגע שהיא טעונה כיבוס
בגדים ׃ מפרסת פרסה ׃ ושסע איננה שוסעת ׃
כגון גמל שפרסותיו סדוקה למעלה אבל למטה
היא מחוברת ׃ כגון לאחך שנבלת בהמה מטמאה
ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה ׃
על כפיו ׃ דוב וכלב וחתול ׃ טמאים הם לכם ׃
למגע ׃ וזה לכם הטמא ׃ כל הטמאות הללו אינן לא
יסור אכילה אלא לטומאה ממש ׃ להיות טמא ׃
במגען ונוסר לאכול תרומה וקדשים וליכנס לא
למקדש ׃ בתורת כהנים ׃ והנוגע יטמא עד הערב ׃
אין הנוגע מטמא בגדים ׃ מה אם משא שחמור מטמא
בגדים ומגע שחמור אינו אינו דין שיטמא בגדים ת"ל והנוגע
יטמא עד הערב אין הנוגע מטמא ׃ והנושא יכבס בגדיו ׃
מלמד שהנושא מטמא בגדים ׃ מה אם מגע חמורה אינו
מטמא בגדים אינו דין שלא יטמא משא מגע בגדים ׃
ת"ל והנושא יכבס בגדים ׃ מלמ' שהנושא מטמ' בגדים ׃
הולך על כפיו ׃ זה הקוף ׃ כל הולך להביא את הקופד
וחולדת הסנאין ואדני השדה וכלב הים ׃ חיה ׃ אין לי אלא חיה
טהורה חיה טמאה מניין ת"ל מט"ן ההולכת על ארבע ׃ בכל
החיה ׃ להביא את הפיל ׃ תוספת ׃
החולד ׃ מושטילא בל"ע העכבר פמייט בל"ע שרומה
צפרדע ׃ אנקה הריצון ׃ לטאה לישרדא ׃ חומט
ליומץ ׃ תינשמת טלפה ׃ במים יובא ׃ ואף לאחר
טבילתו טמא הוא עד הערב שמש ואחר כך יטהר ׃
אל תוכו ׃ אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו ׃ כל
אשר בתוכו יטמא ׃ הכלי חוזר ומטמא מה
שבאוירו ׃ ואותו תשברו ׃ לומר שאין לו טהר'
במקוה ׃ מכל האוכל אשר יאכל אשר בוא
עליו מים והוא בתוך כלי החרס יטמא ׃ וכן כל
משקה אשר ישתה בכל כלי והוא ס"ג בתוך כלי

חרס הטמא יטמא ׃ ולמדנו מכאן דברים הרבה ׃
למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד
שיבא עליו מים פעם אחת ׃ ומשבאו עליו מים
פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב והיין והשמן
וכל אשר נקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים ׃
שכך יש לדרוש המקרא אשר יבא עליו מים
או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ׃
ועוד למדו רבותי' מכאן שאין ולד הטומאה מטמא
כלים ׃ שכך שנינו ׃ יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר
כלי חרש ׃ ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל וגו' ׃
אוכל ומשקה מיטמא מאויר כלי חרש ואין כל הכלים
מיטמאין מאויר כלי חרש ׃ לפי שהשרץ אב הטומאה
והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמא
כלי שבתוכו ׃ ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר
התנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת ׃ התנור
ראשון והפת שנייה ולא נאמ' ראוין את התנור כאילו
הוא מלא טומאה ותהא הפת תחילה ׃ שאם אתה
אומ' כן לא נתמעטו כל הכלים מלהיות מאויר כלי
חרש שהרי טומאה עצמה נוגעת בהן ומגבן ׃
ולמדנו עוד כלביאות מים אינה מכשרת זרעים אלא
אם כן נפלו עליהם משנתלשו ׃ שאם אתה אומ'
שמקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו
מים ׃ ולמדנו שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם
כן יש בו כביצה ׃ שנ' אשר יאכל ׃ אוכל הנאכל
בבת אחת ׃ ושיערו חכמים אין בית הבליעה
מחזיק יותר מכביצת תרנגלת ׃ תנור
וכירים ׃ כולן מטלטלין הן והן של חרש ויש להן
תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה ושניהן
פיהן למעלה ׃ יותץ ׃ שאין לכלי חרש טהרה
בטבילה במקוה ׃ וטמאים יהיו לכם ׃ שלא
תאמר מצוה אני עליכם לנתצם ׃ ת"ל וטמאים
יהיו לכם ואם רצה לקיימם בטומאה רשאי ׃
אך מעין ובור ומקוה מים המחוברים לקרקע
אין מקבלין טומאה ׃ ועוד יש ללמוד יהיה טהור ׃
הטובל בהן יהיה טהור מטומאתו ׃ ונוגע בנבלתם
יטמא ׃ שלא תאמ' קל וחומר מה מטהר את
הטמאין מטומאתן קל וחומ' שיציל את הטהור
מלטמא ׃ לכך נאמ' ונוגע בנבלתם יטמא ׃
בתורת כהנים ׃ אילו אומ' מקוה מים יהיה ׃
יכול אפילו מילאן על כתיפו ועשה מקוה בתחילה
יהא טהור ׃ ת"ל מעין ׃ מה מעין בידי שמים אף
מקוה בידי שמים ׃ או מה מעין שאין בו תפיסת ידי ׃

ורס אך מקוה יצא המטח בראש הגג לעבו ונתמלאו מים ·
ת״ל בור · אי בור יכול אף בור של ספינה יהא טהור · ת״ל
מעין מה מעין שעיקרו בקרקע אף מקוה שעיקרו
בקרקע · אי מה מעין מטהר אף מקוה מטהר בכל שהוא
ת״ל אך · המעין מטהר בכל שהוא והמקוה בארבעים
סאה · ונגע בנבלתם וטמא · הלל או אפילו הם
בתוך המים · שהיתי אומ׳ הואיל והארץ מעלה את
הטמאים מטומאתם אף המקוה מעלה את הטמאים
מטומאתם · אי מה הארץ מעלת את הטהורים מלטמא
והמקוה יציל את הטהורים ת״ל ונגע בנבלתם וטמא ~
אפי׳ הם בתוך המים ··

זרע זרוע · זרע של מיני זרעונים · זרוע · שם דבר הוא
כמו ויתנו לנו מן הזרעונים · טהור הוא · לומדך הכת׳
שלא הוכשר · מים על זרע · בין מים בין שאר משקי׳
בין הם על הזרע בין הזרע טפל להם יהכל
נדרש בתורת כהנים · אין לי אלא לאחר הכשר
מים מניין לעשות שאר משקין כמים · ודין הוא ומה אם
כלי חרס הקל עשה בו שאר משקי׳ כמים השרץ החמור אינו
דין שעשה שאר משקין כמים · הולכה לך לדרך זו · חמור
כלי חרס שהוא מטמא באוירו · ת״ל מים · מים אמורים למעלה
ומים אמורין למטה · מה מים האמורים למעלה אצל כלי חרס
מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים יטמא · עשה בו שאר
משקין כמים ; שהרי נאמ׳ כל משקה אשר ישתה אף מים
האמורים למטה כי יותן מים על זרע נעשה בו שאר משקין ·
כמים · כך נדרש אך הוצרכתי אני המעתיק לפרש מעט ··
אין לי אלא כמון שנתן מים על גבי זרע · נתן זרע על גבי מים
מניין ת״ל מים טמא · טמא הוא לכם · כל שהוא לצורככם
לרבות הכלי וכול׳ כדאית׳ בתורת כהנים · תוספת

ונפל מנבלתה עליו · אף מש עבר מן המים שלא
הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשייר
לו שם הכשר פעם אחת ומקבלת טומאה שוב
אינו נעקר הימנו · בנבלתה · ולא בעצמות
וגידין ולא בקרנים ולא בטלפים ולא בעור · והנוש׳
את נבלתה · חמורה טומאת משא מטומאת
מגע · שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו
טמאין שלא נאמ׳ בו יכבס בגדים · והאוכל
מנבלתה · יכול יטמאנו אכילתו · כשהוא אומ׳
נבלת עוף טהור לא יאכל לטמאה בה · בה אותה
מטמא באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו
חבירו בבית הבליעה · ז׳ יום כן מה ת״ל האוכל
מנבלתה · ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה
והוא כזית · וטמא עד הערב · אע״פי שטבל צריך

את אומ׳ / עד / מים״ / על זרע׳ / ש׳ שאם / שר מחובר / לא הוכשר״ / רע

הערב שמש · השרץ על הארץ · להוציא את הה׳
היתושין שבכליסין ואת הזיזין שבעדשים
שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל ··
אבל לאחר משיצאו לאויר ושרצו הרי פוסרן ;
לחייב את המאכיל באוכל · ואין קרוי שרץ אל׳
דבר נמוך וקצר רגלים שאינו נראה אלא כמחש
ונד ; הולך על גחון · זה נחש · ולשון גחון
שחייה שהולך שח ונופל על מעיו · כל הולך ·
להביא את השלשולים ואת הדומה לדומה ··
מרבה רגלים · זה נדל · שרץ שיש לו רגלים מראשו
ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין לו צינטפייד · אל תשקצו ·
באכילתן · שהרי כת׳ נפשותיכם ואין שיקוץ נפש
במגע · וכן לא תטמאו · באכילתן · ונטמאתם
בם · אם אתם מטמאין בארץ · אף אני
מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה ;
כי אני ה׳ אלהיכם · כשם שאני קדוש שאני
אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמיכם למטה
והייתם קדושים · לפי שאני אקדש אתכם למע׳
בעולם הבא · ולא תטמאו · וגו׳ לעבור עליהן בלאוין
הרבה וכל לאו ולאו מלקות · וזו הייא שאמרנו
בתלמוד אכל פוטיתא לוקה ארבע · נמלה ;
לוקה חמש · צרעה לוקה שש · כי אני המעלה
אתכם · על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכ׳
אתכם ; להבדיל · ולא כלבד השונה אלא שיהא
יודע ובקי בשמותיהן · בין הטמא ובין הטהור ·
צריך לומ׳ בין חמור לפרה · והלא כבר מפורשין
הן · אלא בין טמאה לך לה לטהורה לך · בין שנשחט
נשחט רובו של קנה לנשחט חציו · ובין החיה
הנאכלת וגו׳ צריך לומ׳ בין צבי לערוד · והלא כבר
מפורשין הן · אלא בין שנולד לו סימני טריפה
כשירה לנולד סימני טריפה פסולה ··

חסלת ביום השמיני מרבנו שלמה

וזה יסוד רבנו שלמה ז״ל

ויהי ביום השמיני · למילואים

שהוקם
המשכן ונתחנכו בכר אהרן ובניו לעבודה ·
כי היום הזה נראה · ויצאה אש מן השמים
והקטיר קטרת · ויקטר על המזבח · שם אותה
על המזבח ובבא אש מעלה נקטר ; ויבא משה
ואהרן אל אהל מועד · להתפלל שתרד האש ··
וירא כבוד ה׳ אל כל העם · כיצד ותצא אש מ׳
מלפני ה׳ · מבית קודשי הקדשים דרך מזבח

הזהב להקטיר קטרת שהוא קודם להקטרת תמיד
כדאמ׳ במסכ׳ יומא ׳ ושם מצא בני אהרן אצל
הזהב ושרפו ואחר כך יצאו וכבו לו על המזבח ותאכ׳
על המזבח את העלה ואת השלמים ׃ ויקחו בני אהרן
נדב ואביהוא ׳ קודם שיצא האש מלפני ה׳ כבר
לקחו ג׳ איש מחתתו להקטיר קטרת לפנים על מזבח
הזהב שהרי קטורת של שחר קודמת לאיברים ונתנו
בהן אש זרה אשר לא צוה אותם משה ביום הזה
שאעפ׳ שכשאר ימים כת׳ ונתנו בני אהרן הכהן
אש על המזבח היום לא צוה ולא רצה משה שיביאו
אש של הדיוט לפי שהיו מצפים לירידת אש גבוה של
ולא טוב היום להביא אש זה כדי להתקדש שם
שמים שידעו הכל כי אש בא מן השמים ׳ כמו שאמ׳
אליהו ואש לא תשימו לפי שהיה רוצה לקדש שם
שמים בירידת האש של מעלה ׳ ותצא אש
מלפני ה׳ ותאכל אותם ׳ והוא ותצא אש של פסוק
ראשון ׳ כמו שפירשתי אצל ויסב משה את דברי
העם ׳ וכן ויסב את הכסף לאמר ׳ שכתו׳ שני פעמים
בשביל מיכה שטניהם אחד הם ׳ אף כאן שני הפ׳
הפסוקים אחד הם ׳ כשיצא האש ותאכל את
השלמים של מזבח החיצון כשלקחו בני אהרן והקריבו
אש זרה על המזבח הפנימי ותצא אש מלפני להקטיר
קטורת לפנים תחילה ופגעה בני אהרן שם ומתו ׳׳
ואחר כך יצאה משם וכיוה על מזבח החיצון ותאכל
אש העלה ׳ וימותו לפני ה׳ ׳ ומיד כששמע אהרן
היה רוצה להניח העבודה ולהתאבל על בנו ׳ ויאמר
משה אל אהרן אל תתאבל ואל תבכה ואל תחדל
מן העבודה ׳ כי הדבר הזה אשר אני אומ׳ לך
הוא אשר דבר ה׳ בקרובי אקדש ׳ בכהנים גדול׳
הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש ולא ע׳
שיתחלל שמי ועבודתי שכן אמ׳ לו הק׳ והכהן הגדול
מאחיו וג׳ את ראשו לא יפרע ואת בגדיו לא יפרם ׳
ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו ׃
הוא אם לא יצא קודש ׳ ואם׳ ואין מוקדם ומאוחר
בתורה ׳ ולכך אני תנח העבודה שאתה כהן גדול
ולא תטמא ולא תחלל אלא יתקדש הק׳ ועבודתו על
ידך ׃ ועל פני כל העם אכבד ׳ זהו כבוד שמים
שראוה בניו מתים ומשה אבלו בעבודת בוראו ׃ וידום
אהרן ׳ מאבלותו ולא בכה ולא התאבל שכן כת׳
ביחזקאל בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך
במגפה וג׳ האנק דום ׳ מתים ׳ אבל לא תעשה ׃
אף כאן וידום ממה שהיה רוצה להתאבל ולבכות ׃

וזהו מותר ואמיתת פשוטו ׳׳

אבל האגדה שאו׳ שהיה מנחמו משה לאהרן על
שאמ׳ לו הק׳ ונקדש בכבודי ׳ במכובדי וסבור הייתי
או אני או אתה עכשיו ונדע שהם גדולים ממני ו
וממך אידה לפי הפשט וכי היה מכשר הק׳ למשה
שעו לו משכן וכן ביום ימותו הגדולים שבכם ׳׳
ראשיכם אל תפרעו וג׳ כך אמ׳ לאלעזר ולאיתמר ׳
אעפ׳ שכהנים הדיוטים אתם ואין אתם מצוים
בפריעת ראש ובפרימת בגדים כי בכהן גדול כן
ולא בהדיוט הרי אתם היום בכהן גדול לדורות ׃
למה ׳ כי משחת ה׳ עליכם ׳ אתם נמשכים מחדש
עם אביכם ובכהן גדול כת׳ שעם זה ראשו לא יפרע
וג׳ ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו ׃
כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני ה׳ ׳ ולהבדיל ׳
ולהורות ׳ כמו שאמרו חכמים שכור אל יורה ׳ ואת
שעיר החטאת ׳ חכמים פירשו בשעיר של ראש חדש
שהוא קדשי דורות אבל שעיר העדה ושעיר נחשון
נאכלו ׳ לשאת את עון העדה ׳ טומאות מקדש וקדשיו ׳
כמפורש בשבועות ׳ הן לא הובא את דמה אל הקדש
פנימה כהיכל ׳ שכל חטאות הפנימיות שרפין כמו
שכת׳ וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד
לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף ׳ אבל זו חטאת
חיצונה היא ׳ הן היום הקריבו את חטאתם ואת
עלתם ׳ היא העלה והחטאת של אהרן וכמו שכת׳
למעלה קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעלה
תמימים והכמם סייעו לאהרן בקבלת הדב
כאומר למעלה וכן אמ׳ אהרן למה קצפת על בני
הלא היום הזה הקריבו אני ובני קרבנותינו שנ׳
שנתחנכנו בהם לעבודה ובתוך הגדולה הזאת
באה לנו צרה גדולה ותקראנה אותי כאלה והאיך
אוכל חטאת של קדשי דורות ביום הזה שנתקלקל
ונתערבה שמחתנו חגגת עוגה כלה שזינתה
בקרב חופתה ׃ לאמר אליהם ׳ למשה ולאהרן ׳
ומזה יש להוכיח על כל לאמר הכת׳ מדבר ה׳ אל
משה כי פירושו לאמר למשה ולפי של מעלה נתייחד
הדיבר לאהרן לבדו מאמר כיון לאמר אליהם לשניהם ׳
מפרסת פרסה ׳ ציפורן אחד כשן ומנעל ולא
ציפורנים ׳ בכל אצבע בארנבת ושפן ׳ ושסעת
שסע ׳ מובדלת הפרסה לשנים ולא פרסה
אחת שלימה כסוס וחמור ׳ ולפי פשוטו ל׳ של
אקראי ותשובת האומים ׳ כל הבהמות והחיות
והעופות והדגים ומיני ארבה ושרצים שאסר

הקדכה לישנ׳ מיאוסים הם ומקלקלים
ומחורים את הגוף ולפיכך נקראו טמאים ׳ ואף
רופאים מובהקים אומ׳ כן ׳ ואף בתלמוד ׳ גוים
שאוכלין ורומשים חכול גופיהן ׳ מעלת
גרה ׳ מעלת את מאכלה בגרגרת לאחר אכילתה ׳
ובנבלתם לא תגעו ׳ בשעה שאתם צריכים ליגע
בקודש או לאכול יקודש כדכת׳ כל הנוגע בהם
יקדש ׳ יקדש את עצמו ׳ גם בכלי שרת גם במזב׳
גם בבשר חטאות ׳ בכולם כת׳ כל הנוגע בהם יקדש
יקדש ויטהר תחילה ׳ שאם נגע בנבלה או בשאר
טמאות הכתובות בתורה יקדש ויטהר ויטבל תחל׳
קודם נגיעתו בקדש׳ ׳ ההולך על ארבע׳
כגון רבורים ׳ לנתר ׳ כתרג׳ ויתר גוים ׳ כמו ויתר ׳
כמו ויפל ׳ מן נפל ; על כפיו ׳ כגון הדוב והכלב ;
ואילוה הטמאין ׳ אם תגעו בנבלתם ׳ ומפרש והולך
בהמות טמאות׳ הבהמה ׳ אעפ׳ שהיא מפרסת
פרסה ׳ אבל שסע איננה סדוקה כגון סוס וחמור ׳
וגרה איננה מעלה ׳ כל הנוגע בהן ׳ בין מתים בין
שחוטים וכאן לא פירש כמותם ׳ אבל בבהמה
טהורה כת׳ לפנינו וכי ימות מן הבהמה אשר היא
לכם לאכלה וגו׳ דוקא׳ מתה אבל שחוטה טהורה
ואפי׳ טריפה ׳ והנושא ׳ מסיט ומקומו אעפי
שלא נגע ; אבל אם טעונו נבילה על כתיפה
ולא נגע ולא דד ממקומו אינו טמא ׳ וכן שנינו
במסכת זבים ׳ ואפלו את חוטל על המטה ותחתיו
עיר המפסיק בין המת לכלים שתחתיו טהורים
הם שהרי אינו מטמא אלא במשא שהוא היסט ׳
וכן שנינו שם ׳ ובתרג׳ ירושלמי מתורגם טעין מסיט ׳
מכל כלי עץ וגו׳ ולא כלי אבנים ולא כלי אדמה ;
שק ׳ עליית של עזת עזים אשר יעשה מלאכה
בהם ׳ ולא תשמיש כיסוי שאין עושים בתוכם
כלום ׳ אשר יבא עליו מים יטמא ; מי שרוצה
לתת טעם במצות לפי דרך ארץ ולתשובת המינין
ולא הזקיק הב׳ טומאה למיני אוכלים ומשקין עד
שתיקנם ׳ לצורך מאכל ונתינת מים הוא תחילת
תיקונם ועקר חשיבותם לצורך אכילה ; אך
מעין ובור ׳ לפי הפשט אין מקבלים ט׳ טומאה מים
המכונסים בקרקע אלא כמו שפירש למעלה משקה
אשר ישתה בכל כלי יטמא ׳ אשר יזרע בקרקע
טהור ׳ כל המחובר לקרקע אינו מקבל טומאה ;
זרע זרוע׳ זרע של זרעונים ׳ ויתנו לנו מן הזרוע
הזרועים ׳ בדניאל ׳ לשון רבים ׳ זרוע׳ לשו׳ יחיד ;

וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו׳ אבל
אם נשחטה אינה נבלה ואפילו נמצאת טריפה
אבל בנבלת בהמה טמאה לא הזכיר בה מיתה לפי
שאפילו אם נשחטה הרי היא נבלה ומטמאה ׳ וחכמי׳
דרשו מן הבהמה מקצת בהמה מטמאה ומקצתה
אינה מטמאה ׳ זו טריפה שנשחטה טהורה מידי נ׳
נבילה ׳ והאוכל מנבלתה ׳ פירשו חכמים ששער הוא׳
שאם נשא שיעור אכילה או נגע טמא׳ וזהו כזית ;
ולפי הפשט אוכל טמא אעפי שלא נגע בידו כמו ׳
שכתב נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה ;
חסלת ביום השמיני מרבנ׳ שמואל ׳ וזה יסדר רבנ׳ שלמה׳

אשה כי תזריע ; אמ׳ ר׳ שמואל

כשם שיצירתו
אחר כל בהמה וחיה ׳ כך תורתו נתפרשה אחר תורת
בה׳ חיה ובהמה ועוף ; כי תזריע׳ לרבות שאפי׳ ׳
ילדתו מחוי שנימוח ונעשה כמין זרע׳ אמו טמאה
לידה ; כימי נדת דותה תטמא ׳ כסדר כל טומאה
האמורה בנדה מטמא בטומאת לידה׳ ואפילו נפתח
הקבר בלא דם ׳ דותה ׳ לשון דבר הזב מגופה ׳ לשון אחר
מדוה וחולה שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה
ואיבריה כבדין עליה ; תשב ׳ אין לשון ישיבה
אלא עכבה ׳ כמו ותשבו בקדש ׳ וישב באלוני ממרא ׳
בדמי טהרה ׳ אעפ׳ שרואה טהורה ׳ דמי טהרה ׳
לא מפיק ה׳ והוא שם דבר כמו טוהר ׳ ימי טהרה ׳
מפיק ה׳ ימי טוהר שלה ׳ לא תגע׳ אזהרה לאוכל ׳
כמ׳ כמו ששנינו ביבמות׳ בכל קדש ׳ לרבות את
התרומה ׳ לפי שזו טבולת יום ארוך שטבלה לסוף
שבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמ׳ ׳
של יום ארבעים של אחר תביא את כפרת טהרתה ;
והקריבו ׳ לימדך שאין מעכבה לאכול בקדשים
אלא אחד ואיזהו זה החטאת׳ שנ׳ וכיפר עליה
וטהרה ׳ מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה ;
וטהרה ׳ מכלל עד׳ שעד כאן היא קרויה טמאה ;
אחד לעולה ואחד לחטאת ׳ לא הקדימה הכתוב
אלא למקרא׳ אבל הקרבת חטאת קודם לעולה ;
כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר ׳
שאת או ספחת וגו׳ שמות נגעים הם ולבנות זו מזו ;
בהרת ׳ חברבורה ׳ שאין בל׳ ׳ וכן בהיר הוא בש׳
בשחקים ׳ אל אהרן ׳ גזירת הכת׳ הוא שאין שום
טומאות נגעים וטהרתן אלא על פי כהן ; במסכת
נגעים ׳ הכל רואים את הנגעים ׳ פי׳ הכל כשירין לראות

את הנגעים · לאתויי מאי · לאתויי שאינו בקי · והוא
דמסברין ליה ומסבר · אבל דמסברו ליה ולא מסבר לא חזי ·
וכתנו בסיפרא שאינו שכל כהן שאינו בקי אינו רואה
את הנגעים · אמ' ר' מנין לרבות כל ישר' · ת"ל אל אחד מבני
הכהנים · פי' דנכתב קרא והובא אל אהרן או אל בנו ומאי
אל אחד להכשיר כל ישר' · אם סופנו לרבות כל מה ת"ל או אחד
מבניו הכהנים · לומר שאין טומאה וטהרה אלא מפי הכהן · הא
כיצד חכם שבישר' רואה את הנגעים ואומ' לכהן ואע"פ שהוא
שוטה אמור טמא · והוא או' טמא · אמור טהור והוא או' טהור ·
תנו רבנ' וטיהרו הכהן · יכול אם אמ' כהן על הטמא טהור
יהא טהור · ת"ל טהור הוא וטיהרו הכהן · ועל כמו זה עלה הילל
מבבל · תניא כהן שטימא את הטהור וטיהר את
הטמא ונזדקקו בסוגי שבעה אע"פ שטימא את הטמא יטהר
את הטהור · פי' דעבר כרואי דטימא מה שהיה ראוי לטמאות
וטיהר מה שהיה ראוי לטהר אפי' הכי לא עשה ולא כלום מאי
טעמ' דמעיקרא טמא את הטמא וטיהר את הטהור ואי אפש'
לכן אלא שטימא את הטמא וטיהר הטהור ; תשלום התוספתא ·
ונזקקין טמא הוא אם טמא הוא וטימאו הכהן · וזה אחד מהדבר'
שעליהן עלה הילל מבבל · פירוש · יוכל לומר לשאול מרבותיו ·
ואע"פ ומה שנעלמו לו בני בתירה ושלחו אחריו והעלוהו כדי
לשאלו · פירוש זה מרבנו יצחק מסיפונט · אין רו'
רואין שני נגעים כאחד · בין בראש אחד כו' · פירוש · אם
עלה לו ב' נגעים בין בב' אנשים ואי טעמ' כיון דבעי לאחזי
כל הבשר סביב לנגע באחת · אי איפשר לאחזי ב' נגעים
בבת אחת · אלא רואה הראשון ואם צריך הסגר מסגירו
בו' · ואם צריך החלט מחליטו כו' ואם הוא למעה מר' מראות
פוטרו מיד לשני כו' · ורואה הכהן את הנגע שיהיו עינו בו
בשעה שהוא רואה אותו · בעור הבשר · שיהא רואה
הכשר כל' באחת · מרבינו ;

הפך לבן · מתחילה שחור והפך לבן בתוך הנגע ·
ומראהו עמוק מעור בשרו · כל מראה
לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל ; ·
ושער אותו · אומר לו טמא אותה ששער לבן סימן
טומאה הוא · גזירת הכת' ועמוק אין מראה מן
העור · לא ידעתי פירושו ·
ואני המעתיק נ"ל שלכך נסתפק המורה לפי שאמ' ואם בהרת
לבנה היא זה לא יכול להיות שאין מראה עמוק כמראה חמה
עמוקה מן הצל · והכת' אומ' ועמוק אין מראה מן העור ·
ולכי אומר שעמוק הנגע מעור בשר תלוי כשער הלבן שהשער
הלבן מסייע להעמיק לבנונית הבהרת · וכך פשוטו של מקר'
הראשון · וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע

הפך לבן · ולפיכך שהפך שער ללבן שהיה קודם לבן שחור
ומראה הנגע עמוק מעור בשרו · ופסוק השני · ואם בהרת
לבנה היא בעור בשרו ושערה לא הפך לבן ועמוק אין מראה
מן העור · ומה הלא לבנה הבהרת · לפי ששערה לא הפך
לבן ולא היה בה לבנונית כל כך שיכיר הכהן שתהיה עמוקה
מן העור · ופל' וכו' כך כ"ל גבריאל לפי עניות דעתו ולפי פשוטו ;
והסגיר · אם נראין בבית אחד ולא יראנו עד סוף
שבוע · ואז יוכיחו סימנו עליו ; מעמון · במראהו
וכשיעורו הראשון · והסגירו שנית · הא אם פשה
כשבוע ראשון טמא הוא ; כהה · הוכחה מזו
ממראיתו · הא אם עמד במראיתו או פשה
טמא · מספחת · שם נגע טהור ; ובכם כגרין וטהר ·
הדיוט ומקק להסגר · נקרא טמא · וצריך
טבילה · וטיהרו הכהן · ומשטמאו הרי הוא מוחלט
וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן אם נתרפא ·
האמור בפרשת זאת תהיה ; צרעת היא · המספחת
הזאת · צרעת · לשון נקבה · נגע לשון זכר ··
מחיית · מועמש כ"ל שנהפך מקצת הלובן
שבתוך השאת למראה בשר · אף היא סימן טומ'
טומאה בכל המראות ותולדותיהן · מראשו של
אדם ועד רגליו · לכל מראה עיני הכהן פרט
לכהן שחשך מאורו ·· מתניתין ; אין רואין את הנגעים
בשחרית · כו' תנו רבנן יכול כל מראה היום יהו כשירין ;
פי' אפי' בערב יהו רואין את הנגעים · ת"ל לכל מראה
עיני הכהן · מה כהן לכשחשך אורו אינו כשר אף היום
לכשחשך מאור היום · מכאן אמרו אין רואין את הנגעים
בשחרית ובין הערבים ולא בתוך הבית ולא ביום המעונן
לפי שכהה נראית עזה ולא בצהרים לפי שעזה נראית
כהה · אימתי רואין בג' ובד' שעות בה' בו' בח' בט' ·
דברי ר' מאיר ר' יהוד' אומ' בד' בה' בח' ובט' · ר' יוסי אומ' בד'
ובה' ובט' אבל בט' אינו רואה את דברי ר' פי' היינו ר' יהודה ;
מרבינו יצחק ··
וביום הראות בו בשר חי יטמא · אם צלחה מחיה ·
הרי כבר פי' שהמחיה סימן טומאה אלא הרי שהנגע
באחד מעבירים מארבעה ראשי איברים שאין
מטמאין משום מחיה לפי שאין נראה כולו באחד
שמשופע אילך · אבל חזר ראש האבר ונתגלה
שופעו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב
ונראית בו המחיה לומד הכת' שמטמא ··
כיצד ראיית הנגע · כו' פי' איזה מן הנגע מיטמא כנגע
והוא זקוק לראותו · האיש נראה כעודר · שורך העודר

מפסיק יגליו · ודרך המוסק זתים להגביה זרועותיו · כלומ׳
וכשעושה כן הנראה ממנו באותו העת מטמא בנגעים ·
פרט לבית הסתרים ; והאשה נראית כעורכת העיסה
שמפסקת יגליה · וכאורגת בעומדין · שמגבהת יד הימנית
בעת שאורגת · ומה שלא נראית ממנה באותו העת הויית
לה בית הסתרים · ואינו מטמא בנגעים · ר׳ אומ׳ אף הטוה
כפשתן לשמאלית · פי׳ דרך הטוה מגביה ידהשמאלית ;
כדרך שנראה לנגע כך נראה לתגלחתו · פי׳ מקום המטמא
בנגע באותו מקום כשמיטהר צריך לגלח ואם לא גלח מעכב·
ובבית הסתרים דלא מטמא בנגעים אינו צריך לו לגלח ·
מרבינו יצחק ;

ונמצאו הכהן הבשר החי טמא הוא צרעת הוא · צרעת
היא: בשר לשון דכר · שחין · לשון חימום · שנתחמם
הבשר בליקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור ;
או בהרת לבנה אדמדמת · שאין הנגע לבן חלק
אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם ·
מראיה שפל ואין ממשה שפל · אלא לבנונתו הוא
נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל:
נגע הוא השאת הזאת או הבהרת ; ותחתיה · כ׳
במקומה · צרבת השחין · כתרג׳ רושם שיחנא ·
אינו אלא רושם החימום הניכר בבשר כל צרבת ·
לשון רגיעת עור הנגע מחמת חימום כמו נצרבו בה
כלפנים · ריטריט בל׳ צרבת׳ ריטרישמוינט בל׳ · פי׳
כיצד ראיית הנגע · פי׳ כשפרח בכולו כי הוי מוחלט או מו
מוסגר הוי טהור ואם לא פרח בכולו מעכב · כיצד צריך
הכהן לראות אם פרח בכולו או לא · האיש נראה כו׳ ··
תנו רבנן לכל מראה עיני הכהן · פרט לבית הסתרים · מ׳
שאם לא פרח כהן לא מעכבי · מכאן אמרו האיש נראה
כעודר וכמוסק זתים · בבית השחי · האשה כעורכת וכמניקה
את בנה תחת הדד · כאורגת בעומדין · לשחי כיד הימנית
כל תנייא · כאורגת בעומדין לשחי · דברי ר׳ מאיר · ר׳ יהודה
אומ׳ כטווה בפשתן לשמאל · אמ׳ ר׳ נראין דברי ר׳ מאיר בימין
ודברי ר׳ יהודה בשמאל · כשם שנראה לנגע כך נראה
לתגלחתו · שנ׳ והתגלח ונאמ׳ גבות עיניו · מה גבות עיניו
בנראה פרט לבית הסתרים אף נתעבו שנראה פרט לבית
הסתרים ; כל זה הכתוב · אנו המעתיק
בפירוש רבינו יצחק מזרעים ·

מחיית המכוה · שנ׳ בל׳ כשמחיית המכוה נ׳
נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה ; בראש
או בזקן · בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום
שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער צהוב ;

וכן שיער צהוב שנהפך שיער שחור שכה לצהוב ;
נתק הוא · כך שמו של נגע שבמקום שיער · ושיער
שחור אין בו · הא אם היה בו שיער שחור טהור
ואינו צריך הסגר שהשיער שחור סימן טהרה הוא
בנזקים · כמה שנ׳ ושיער שחור צמח בו נרפא הנתק
טהור הוא וטהרו הכהן ; והנה לא פשה וגו׳ · הא אם
פשה והיה בו שיער צהוב טמא הוא · והתגלח
סביבות הנתק · ואת הנתק לא יגלח · מניח שתי שערות
סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה ; אחרי טה
טהרתו · אין לו אלא פשה לאחר הפטור · ממין אף
לסוף שבוע ראשון ובסוף שני · ת׳ל פשה תפשה ;
כך שנויה ··

תניא או איפשר לפסיון שיטמא בן יומו כיצד כהות ובה
סימני טומאה החליטו והלכו להם סימני טומאה ומלו אצל
כהן ופוטרו · ואחר כך על הפסיון זהו פסיון שיטמא בן יומו
וזהו פרשו שמטמא שנולד לו פסיון לאחר הפטור ; אחו
אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו ; תנו רבנן יכול יהא הפסיון
הפסיון מטמא בתחילה · ת׳ל אחרי הראותו אל הכהן ·
יכול אם ראהו הכהן שהוא פושה והלך שידקנו · ת׳ל אח׳
לטהרתו · אין נזקקין לו אלא משעה שהוא רואה מטומאה
לטהרה · פי׳ דהיינו בסוף שבוע ראשון · איבעי בסוף שבוע
שני איבעי לאחר הפטור שכבר נקרא עליו שם טומאה · אם
לכתחילה ראותו לא אוקרי עליה שם טומאה כלל אין נזקק
לו לטמאו ולפטור את ההופך כלו לבן · כו׳ מרבינו
יצחק מסיפון ··

~~אחרי טהרתו · ירקרק~~ שיער · שחור · ממין אף
הירוק והאדום שאינו צהוב ת׳ל ושיער · ולמה צהוב
דומה לתבנית הזהב · טהור הוא וטיהרו הכהן · הא
טמא שטיהרו הכהן לא טהר · כהות · חברבורות ·
כהות לבנות · שאין לובן שלהן שו אלא כהה ; בוהק ·
לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רוש בל׳ · כן
חברבורות אדומות קרוי בוהק · קרח הוא טהור הוא ·
טהור מטומאות נתקין שאין נידון בסימני ראש וזקן ·
שהן מקום שיער אלא בסימני עור ובשר ; ואם
מפאת פניו · משיפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת
ואף צדעין שמכאן ומכאן בכלל · ומשיפוע קדקד
כלפי אחוריו קרוי קרחת · נגע לבן אדמדם · פתוך
ממין שאר המראות · ת׳ל נגע כמראה צרעת
עור בשר · אדם כי יהיה בעור בשרו: מה אמור בו;
שמטמא בארבע מראות ונידון בשני שבועות ולא
כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון

נשל. כשבוע אחרי ולא במראה נתקין של מקום שיער
שאין מטמאין במראה מראות. בראשו נגעו. אין לו
אלא נתקין. מניין לרבות שאר המנוגעין. ת״ל טמא טמא
לרבות את כולן. על כולן הוא אומ׳. בגדיו יהיו פרומים
וגו׳ פרומים. קרועים. פרוע. מגודל פרע. ועל שפם יעטה.
כאבל. שפם. שיער השפתים. גרנון בל׳. וטמא טמא
יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו. בדד ישב.
שלא יהו טמאים יושבים עמו. ואמרו רבותינו מה
שנתנה משאר טמאים לישב בדד. הוא הבדיל בלשון
הרע בין איש לאשתו בין איש לרעהו אף הוא יבדל.
מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות. לפשתים ולצמר.
של פשתים או של צמר. או בעור. זו שלא נעשה בו
מלאכה. או בכל מלאכת עור. שנעשה בו מלאכה.
ירקרק. ירוק שבירוקין. צרעת ממארת. לשון סילון
אדמדם אדום שבאדומים
ממאיר. בל׳ פוינט. ומדרשו תן בו מאירה שלא
תיהנה ממנו. בשתי או בפשתים. של צמר או של פ
פשתים. זהו פשוטו. ומדרשו. יכול יביא גדי צמר
ויטעני פשתן וישרפם עמו. ת״ל טמא הוא באש ת
תשרפנו. אינה צריכה דבר אחר עמה. אם כן מה
ת״ל בצמר או בפשתים. להוציא האומריות שבו שהן
ממין אחר. אומריות. לשון שפה. כגון חלוק שאין
בו אומריו. את אשר בו הנגע. יכול מקום הנגע
בלבד. ת״ל את אשר בו הנגע. יכול כל הבגד כולו יטען
כיבוס. ת״ל הנגע. הא כיצד יכבס. מן הבגד מ׳ עמו.
אחרי הוכבס. לשון השעות. לא הפך הנגע את
עינו. לא כהה ממראיתו. והנגע לא פשה. שומע
שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לא הפך
ופשה. הפך ופשה איני יודע מה יעשה לו. ת״ל לומ׳
והסגיר את הנגע. מכל מקום דברי ר׳ יהודה. וחכמ׳
אומ׳. כו׳ כדאית׳ בתורת כהנים. ורמזתיה כאן ליישב
המקרא על אופניו. פחתת היא. לשון גומץ.
כמו באחת הפחתים. כלומ׳ שפלה היא. נגע שמ׳
שמראיו שוקעין. בקרחתו או בגבחתו. כתרג׳
בשחקותיה או בחדתותיה. קרחתו. שחוקים
ישנים. ומפני המדרש שהוצרך לגזירה שוה. וממין
לפריחה בבגדים שהיא טהורה. נאמרה קרחת
וגבחת באדם. ונאמרה קרחת וגבחת בבגדים
מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור
לכך אחז הכת׳ לשון קרחת וגבחת. ולענין פירושו
ותרגומ׳ זהו משמע קרחת לשון ישנים. וגבחת
לשון חדשים. כאילו נכתב באחוריתו או בקדמותו.

שהקרחת לשון אחוריים והגבחת לשון פנים כמו
שכת׳ ואם מפאת פניו ימרט ראשו הוא. והקרחת
כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחוריו. כך מפורש
בתורת כהנים. וקרע אותו. וקרע מקום הנגע
מן הבגד וישרפנו. את כל הבגד. וסר מהם הנגע.
פורחת דבר הע... את כל ה...
כשכבסוהו מתחילה על פי כהן וסר ממנו הנגע
לגמרי. וכובס שנית. לשם טבילה. תרגומו של
כיבוסין של פרשה זו ויתחוור חוץ מזה שאינו
ליבון אלא לטבול לפיכך תרג׳ ויצטבע. וכן כל
כיבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגם ויצטבע.
חסלת אשה כי תזריע מרבנו שלמה. וזה יסוד רבנו שמואל מ״כ

אשה כי תזריע

כי תתעבר בין זכר
בין נקבה. אם זכר תלד. יהי דינו כן. ואם נקבה
תלד. כן וכך דינה. כולל ואחר כך מפרש. שבעת
ימים. אפי׳ לא ראתה דם. כימי נדת דותה. כימי
ריחוק חולייה המפורש לפנינו על ידי ראיית הדם
טמאה ראיית דם לידה. נדה. לשון נדודה ומרוחקת
מבעלה. דותה. לשון חולי. כמו לבי דוי. בדמי
טהרה. שאינו דם נדות. פשוטו כמאן דאמ׳
שני מעיינות הן. זה של ל״ג ימים מעין
טהור הוא. ונטהרה. לאכול קדשים. כך פירש
חכמ׳. כי מחוסר כיפורים הוא אוכל תרומה
מבערב. כשהעריב שמשו. אבל בקדשים אינו
אוכל עד לאחר כפרה. אדם כי יהיה בעור בשרו.
כל פרשיות נגעי אדם ונגעי בגדים ונגעי בתים
ומראותיהן וחשבון הסגרים ושערות לבנות ושער
שחור וצהוב אין לנו אחר פשוטו של מקרא כלום
ולא על בקיאות דרך ארץ של בני אדם אלא המודר
של חכמים וחוקותיהם וקבלותיהם מפי החכמ׳
הראשונים הוא העיקר. כי יהיה בעור בשרו.
לפי שלפנינו יאמר כי יהיה בו נגע בראש או
בזקן הוצרך כאן לומר בעור בשרו. שאת. לשון
גבוה. שאינו לבנה כל כך כבהרת. אבל הבהרת
לבנה היא. כדכת׳ בהיר הוא בשחקים. ומראית
עמוקה יותר מבהרת כמראה חמה עמוקה
מן הצל. ספחת. שפלה לשאת. או טפילה לב׳
לבהרת. תולדת שאת. וגם יש תולדות לבהרת
לה עצמה. כדכת׳ ספחני נא אל אחת הכהונ׳.
לשון טפילה ועיקר. כך פירשו חכמים. לנגע

צרעת׳ שיהיה מקום הנגע כשר לבן כדרכו מעט
מצורעת כשלג׳ כך נקרא הנגע כשהוא לבן
ומראה הנגע עמוק׳ לבן׳ ועמוק אין מראהו
שאינו לבן כאחד ממראות נגעים המפורש במסכ׳
נגעים; צרעת היא׳ ומוחלט הוא ויש כדי שער
שיתרפא ויביא צפרים׳ ומחיית בשר חי׳ לא כמו
בשר ומכותל כי אם מי שגדלה חתיכת בשר
בתוך הנגע׳ שחין פי׳ רבותינו שבא על ידי חמימות
מלקות שהכוהו׳ אבל שחין של מכות אש הוא
שבא על ידי חמימות אש; נתק׳ צרעת מקום
שער קורא נתק שנ׳ כך ונתנתק השיער; ושיער
ה׳ שחור אין בו׳ והסגיר׳ שאם היה בו שיער
שחור הרי הוא טהור לגמרי ואין צריך הסגר שכך
כתוב למטה ושיער שחור צמח בו נרפא הנתק
טהור הוא וטהרו הכהן; צרעת מארית׳ כמו
סילון ממאיר וקוץ מכאיב׳ וכן המארה והמהומ׳
לשון קללה וחסרון׳ פחתת׳ לשון מארה שפחת׳
ומחסר;

חסלת כי תזריע מרבנו שמואל
ודה יסוד רבנו שלמה

זאת תהיה

תורת המצורע ביום
טהרתו׳ מלמד שאין
מטהרין אותו בלילה׳ אל מחוץ למחנה׳ לשלש
מחנות׳ שנשתלח בימי חלוטו׳ חיות׳ פרט לטרפו׳
טהורות׳ פרט לעוף טמא׳ לפי שהנגעים על לשון
הרע שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו
לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף
קול׳ ועץ ארז׳ לפי שהנגעים באים על גסות
הרוח׳ ושני תולעת ואזוב׳ מה תקנתו ויתרפא
ישפיל עצמו מגאותו כתולעת ואזוב׳ עץ ארז׳
מקל של ארז׳ שני תולעת׳ לשו׳ צמר צבועה
זהורית׳ על מים חיים׳ נותן אותן תחילה
בכלי שיהיה דם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית;
את הצפור החיה יקח אותה׳ מלמד
שאינו אוגדה עמהן אלא מפרישה לעצמה׳
יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא
בכלל טבילה׳ ת״ל וטבל אותם ואת הצפור
החיה׳ החזיר את הצפור לכלל טבילה׳ וישב
מחוץ לאהלו׳ שאסור בתשמיש המטה׳ שנ׳
שאהלו זו אשתו׳ שנ׳ שובו לכם לאהליכם;

שהיו קודם לכן אסורין בתשמיש׳ את כל שערו
וג׳ כלל ופרט וכלל׳ להביא כל מקום כינוס שיער
ונראה׳ וכבשה אחת לחטאת׳ ושלשה עשרונים;
לנסכי שלשת הכבשים הללו שחטאת ואשמו של
מצורע טעונין נסכים׳ ולג אחד שמן׳ להזות
שבע וליתן ממנו על תנוך אזן ומתן בהונות׳
לפני יי׳ בשער נקנור׳ ולא בעזרה עצמה לפי
שהוא מחוסר כפורים׳ והקריב אותו לאשם׳ יקריבנו
לתוך העזרה לשם אשם׳ להניף שהוא טעון
תנופה חי׳ והניף אותם׳ את האשם ואת הלוג׳ במקום
אשר ישחט וגו׳ על ירך המזבח; בצפון׳ ומה
ת״ל והלא כבר נאמ׳ בתורת אשם בפרשת צו את
אהרן׳ במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו
את האשם ואם דמו יזרוק על המזבח׳ שהאשם
טעון שחיטה בצפון׳ לפי שיצא זה מכלל אשמו׳
לידון בחדשה יכול תהא שחיטתו במקום הע׳
העמדתו לכך נאמ׳ ושחט במקום אשר ישחט
וגו׳ כי כחטאת׳ ככל החטאות האשם הזה
הוא לכהן בכל העבודות התלויות
בחטאת השוה אשם זה לחטאות שלא תאמ׳
הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על
תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואימו׳
ואימורים לגבי מזבח לכך נאמ׳ כי כחטאת האשם
הוא לכהן׳ יכול יהא דמו למעלה כמתן כחטאות
ת״ל כתורת כהנים׳ תנוך׳ גדר האמצעי שבאזן׳
ולשון תנוך לא נודע לי׳ והפותרים
קורין לו טנדרוס בלע״ז׳ כהן גדול׳ לפני יי׳ כנגד
בית קדשי הקדשים; ואת המנחה׳ מנחת
הנסכים של בהמה׳ ועשרון סלת׳ לכבש זה
שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכים׳ ולוג
שמן׳ ליתן ממנו על הבהונות׳ ושמן של נסכי
המנחה לא הוזקק הכת׳ לפרש׳ ביום השמיני׳
שמיני לצפרים להזאות עץ ואזוב ושני תולעת;
ונתתי נגע צרעת׳ בשורה
היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו
אמוריים מטמוניות בקירות בתיהם כל ארבעים
שנה שהיו ישר׳ במדבר ועל ידי הנגעים נותץ
את הבית ומוצאן; כנגע נראה [illegible] לי;
שאפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא
יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע;
כנגע נראה לי׳ לי׳ ולא לנוי מכאן אמרו

בית אפל אין פותחין לו חלונות לראות את נגעו והיינו
דגרסינן הוי קבל וקיים · פי' היה אפל וחשוך ונתקיים ·
תניין מלמ' מי שסימיו את עיניו או רשאין לדון · שנ'
לכל מראה עיני הכהן ואומ' על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע
מקיש ריבים לנגעים מה נגעים לכל מראה עיני הכהן ;
בית אפל וחלונותיו מגופות · פי' סתומות · פותחין
את החלונות ורואין את נגעו · סדין המקומות · מפשיטין
הקטנים ורואין את נגעו · נראה הנגע כסדקין או כחרין
אין נזקקין לו · סולקן · הרי הוא כקמוט שנפשט וכית
הסתרים שנתגלה · מרבינן פונו וגו' ובא אשר הבית
בפרק קמא דיומא · מי שמיוחד פ' ביתו לו · פי' הערוך ·
מי שאינו מכניס אורחים לתוך ביתו אלא ביתו מיוחד
לו ולא לזולתו פי' הערוך אחר מי שאינו משאיל כליו לא
לאחרים ·· בטרם יבא הכהן · שכל זמן שאין כהן
נזקק אין שם תורת טומאה ולא יטמאו כל אשר
בבית פלוני שאם לא יפנהו ויבא כהן ורואה
הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו טמא · ועל מה
חסה תורה אם על כלי שטף יטבלם ויטהרו
אם על אוכלין ומשקין · יאכלם בימי טומאתו ·
הא לא חסה אלא כלי חרס שאין להם טהרה
במקוה ; שקערורות · שוקעין מראותו ; וחלצו
את האבנים · כתרג' וישלפון · יטלם משם כמו
וחלצה נעלו לשון הסרה ; אל מקום טמא · מקום
שאין טהרות משתמשות שם · לימדך הכת' ש
שהאבנים הללו מטמאות את מקומן כשרץ
כן · יקצע · רדוייר בל' וכלשון משנה יש הרכה ·
אנית · מכמנים · סביב · סביבות הנגע · כתורת
כהנים נדרש כדי שיקלוף הטיט שסביב אבני
הנגע · הקצו לשון קצה · אשר קצעו בקצעות
הנגע סביב · הקצעות · לשון השוות · וכן הטוח
אבל חול ע' את האבנים מוסב הלשון אל האדם
שחלצן והוא משקל לשון ככר כמו כפר · ואם
ישוב הנגע וגו' יכול חזר בו ביום יהא טמא · ת"ל
ושב הכהן ואם ישוב · מה שיבה האמורה להלן
שבוע אף שיבה אמורה כאן בסוף שבוע · ובא
הכהן וראה כי פשה · יכול לא יהא החוזר טמא
אלא אם כן פשה · נאמרה צרעת ממארת בבגדים ונאמ' צרעת ממארת בבגדי
מה להלן טמא את החוזר אעפ"י שאינו פושה
אף כאן כל' אם כן מה ת"ל והנה פשה · אין כאן
מקומו של מקרא זה · אלא ונתנו את הכתוב
היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנה
פשה · הוא לא בא ללמד אלא על נגע השמד

בשניה כשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ·
ומצאו שפשה שלא פירש כן הכת' למעלה
כלום בעומד בשניה כשבוע ראשון ולימדך
כאן בפסוק זה שאינו מדבר אלא בעומד בר'
בראשון ופשה בשני · ומה יעשה לו יכול יתצנו
כמו שפשה לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן
ובא הכהן · נלמד ביאה משיבה מה שיבה
חולץ וקוצה וטח אף ביאה חולץ וקוצה וטח
ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ · לא חזר טהור ·
ומניין עומד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן
לו שבוע · ת"ל ובא ואם בא יבא · כולו בתורת
כהנים · גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע
החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר
צריך פסיון · וסדר המקראות כך הוא · ואם
ישוב ונתץ · והבא אל הבית · והחוטא בבית ;
ובא הכהן · וראה והנה פשה · ודיבר הכת'
בעומד בראשון שנתן לו שבוע שני להסגירו
ובסופו שבוע שני בא וראהו הכהן שפשה ·
ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ·
חזר · נותץ · לא חזר · טעון צפרים שאין בנגעים
יותר מג' שבועות · ואם בא יבא · לסוף שבוע שני ·
ומה יעשה לו · יכול יטהרנו · כמשמעו של מ
מקרא וטהר הכהן את הבית כי נרפא הנ'
הנגע · לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי
אלא הבית ~~שחוזר והנותץ~~ שהוקצע והוטח ולא חזר הנגע · אבל
זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי ·
ואחרי הטוח את הבית הזה ולא חזר הנגע
וטהר הכהן את הבית כי נרפא הנגע · וכך
המקרא ה' נדרש · ואם בא יבא בשני וראהו
ולא פשה יטוחנו ואין טיחה בלא חילוץ וקיצוי ·
ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית
אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע · ואם
חזר · כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה ;
כל ימי הסגיר אותו · ולא ימי שקילף את נגעו ·
יכול שאני מוציא את המוחלט שקילף את
נגעו · ת"ל והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו
יטמא עד הערב · מלמד שאין מטמא בגדים ;
יכול אפי' שהה כדי אכילת פרס ת"ל והאוכל ·
בבית יכבס וגו' · אין לי אלא אוכל · שוכב
מניין ת"ל והשוכב ואוכל לא אוכל ולא שוכב
מניין ת"ל יכבס יכבס · ריבה · אם כן למה
נאמר אוכל ושוכב · ליתן שיעור לשוהה כדי

אכילת פרס ׳ להורות ביום הטמא ואידה
יום מטהרו ואידה יום מטמאו ׃ ר
זאת התורה לכל נגע הצרעת
ולנתק וג׳ שאל ר׳ יהושע בנו של ר׳ עקיבא את ר׳ עקיבא ׳
מפני מה אמרו מראות ב׳ שהן ד׳ אמ׳ לו אם לאו מה יאמרו ׳
פי׳ לנבואתו השיב כן ׳ אמ׳ לו יאמרו מקום ביצה ולמעלה טמא ׃
אמ׳ לו ללמד שמצטרפין זה עם זה ׳ אמ׳ לו ללמדך שאם אינ
בקי בהן ובשמותיהן לא יראה את הנגעים ׳ ר׳ אלעזר בן יעקב
אומ׳ משום ר׳ חנינה בן חכינאי בנתקין בנתקין ולא בקרחות ׃
באדם ולא בבגדים ׳ בבגדים ולא בבתים במראה ראשון ולא
במראה שני ולא במראה שלישי שלא יראה את הנגעים עד
שיהא בקי בהן ובשמותיהן ׳ ת׳ל׳ זאת התורה לכל נגע הצרעת
ולנתק ולצרעת הבגד ולבית ולשאת ולספחת ולבהרת ׃
תוספת ״
כי יהיה זב ׳ יכול זב מכל מקום יהי טמא ׳ ת׳ל׳ מב׳
מבשרו ׳ ולא כל בשרו ׳ אחר שחלק הכת׳ בין בשר
לבשר זכיתי לדין ׳ טמא בזב וטמא בזבה מה
זבה ממקום שהיא מטמאה טומאת נדה קלה
מטמאה טומאת חמורה אף זב ממקום שמטמ׳
טומאת קרי קלה מטמא טומאת זיבה חמורה ׃
דובו טמא ׳ לימד על הטיפה שהיא מטמא ׳ זוב
רואה למי בצק של שעורים ודחוי ודומה ללובן
ביצה המוזרת ׳ שכבת זרע ׳ קשור כלובן ביצה
שאינה מוזרת ׃ רר ׳ לשו׳ ריר שור כשרו את
זובו כמו ריר שיוצא עלול ׳ או החתים ׳ שיוצא
עב וסתם פי האמה ונסתם בשרו מטיפת זובו ׳
זהו פשוטו ׳ ומדרשו מנה הכת׳ הראשון שתים
ראיות וקראו טמא שזב מבשרו זובו טמא ׳ ומנה
הכת׳ השני ׳ שלש וקראו טמא ׳ טומאתו הוא ׳
הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו
לקרבן ׳ כל המשכב ׳ הראוי למשכב ׳ יכול אף
המיוחד למלאכה אחרת ׳ ת׳ל׳ אשר ישכב ׳ המיוחד
תמיד לכך ׳ יצא זה שאומרים לו עמוד ונעשה
מלאכתינו ׳ אשר ישב ׳ ישב לא נאמ׳ אלא ישב
עליו הזב ׳ במיוחד תמיד לכך ׳ ואיש אשר
יגע במשכבו וג׳ לימד על המשכב שחמור מן
המגע ׳ שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם
ולטמא בגדים ׳ והמגע שאינו משכב אינו אלא
ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין ׃
והיושב על הכלי ׳ אפילו לא נגע ואפילו עשרה
זה על גב זה כולן מטמאין משום מושב ׳ וכן
במשכב ׳ וכי ירוק הזב בטהור ׳ ונגע בו או

נשאו ׳ שהרוק מטמא במשא ׳ וכל המרכב ׳
אעפי שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורי׳
ארצון ל׳ והאוכף שקורין אלווש טמא טומאת [שורץ משום מרכב]
מושב ׳ וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו של זב
בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין
טעון כיבוס בגדים והוא חומר במשכב ממרכב ׃
והנושא אותם ׳ את כל האמור בענין הזב זובו
ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב
והמושב שיהא משאן מטמא אדם לטמא בגדים ׳
וידיו לא שטף במים ׃ ׳ בעוד שלא טבל מטו׳
מטומאתו ואפילו פסק מזובו וספר שבעה ומחסר
טבילה מטמא בכל טומאותיו ׳ וזה שהוציא הכת׳
טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך
שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר
הגלוי כמו הידים ׃ וכלי חרש אשר יגע בו הזב ׳
יכול נגע בו מאחריו ׳ כולו כדאית׳ בתורת כהנים ׳
עד מגעו שהוא כבולעו הוי אומ׳ זה הסיטו ׃ וכי
יטהר ׳ כשיפסוק ׳ שבעת ימים לטהרתו ׳ שבעת
ימים טהורין מטומאות זיבה שלא יראה וכולן רצופין ׳
ורחץ במים ׳ גזירת מלך היא שמלאת אשה בביאה ׳
ואין הטעם משום נוגע כשכבת זרע שהרי מגע
בית הסתרים הוא ׳ כי תהיה זבה ׳ יכול מאחד
מכל איבריה ׳ ת׳ל׳ והיא גלתה את מקור דמיה ׳ אין
טמא אלא דם הבא מן המקור ׳ דם יהיה זובה בבשרה
קרוי זוב לטמא אלא אם כן אודם ׳ בנדתה ׳ כמו [אין זובה]
ומנדבל יגדוהו ׳ שמנודה ממגע כל אדם ׃ תהיה
בנדתה ׳ אפי׳ לא ראתה אלא ראייה ראייה ראשונה ׳
ואם על המשכב הוא ׳ השוכב או היושב
על משכבה או על מושבה אפילו לא נגע בו אף הוא
בכרת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון ׳
כיבוס בגדים ׳ על הכלי ׳ לרבות את המרכב ׳
בנגעו בו ׳ אינו מדבר אלא על המרכב שנתרבה
מעל הכלי ׳ בנגעו בו יטמא ׳ ואין טעון כיבוס
בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא
בגדים אלא משאו מטמא אדם לטמא בגדים ׃
ותהי נדתה עליו ׳ יכול יעלה לרגלה ׳ שאם בא
עליה בחמשה לנדתה לא יטמא כמותה ׳ ת׳ל׳ וטמא
שבעת ימים ׳ ומה ת׳ל׳ ותהי נדתה עליו ׳ מה היא
מטמאה אדם וכלי חרס חרש ׳ אף הוא וכו׳
ימים רבים ׳ שלשה ימים ׳ בלא עת נדתה ׳ אחר
שיצאו שבעת ימים ׃ שלשה ימים ׃ ~~בלא עת~~
~~נדתה ׳ אחר שיצאו שבעת ימי נדתה~~ ׃ או רכי

או מתזוב · את שלשה ימים הללו · על נדתה ·
מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפטה
חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו צריכה ספירת
שבעה נקיים · אלא שבעת ימים תהיה בנדתה ·
בין רואה בין שאינה רואה · ודרשו רבותינו בפרש'
זו אחד עשר יום יש בין סוף נדה לתחילת נדה
שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו
תהי זבה · ונזהבתם והזרתם · אין נזירה אלא
פרישה · וכן נזורו אחור · וכן נזיר אחיו · ולא ימ'
ימותו בטומאות' הרי הכרת של מטמא מקדש ·
קרוי מיתה · זאת תורת הזב · בעל ראייה אחת ·
ומה היא תורתו · ואשר תצא ממנו · הרי הוא כבעל
קרי · טמא טומאת ערב · והזב את זובו · בעל ·
שתי ראיות · ובעל שלש שתורתן מפורשת למעלה ;

הסלת זאת תהיה מרבנו שלמה ·
וזה יסוד רבנו שמואל ;

זאת תהיה ;

וזה שכתבנו פעמים · על אותו המטהר

מצרעתו ; ואותם הכבשים ; שקערורת · מין אחר
מן המראות הוא שהכיהו מומחים עליו ירקרקו'
אדמדמות · כמו שמיעט אומנים בודים · סתר
עש' · מיני מראות · יקציע · יקלף · כמו נעשהו ·
במקוצעות · וכתלמוד המקצע מכלן טפח ; אשר
הקצו · הקצות את הבית · מחוצה פשע של הי'
הוא ; מן קצה · יאמר הקצו · ויש לומר שפתרונו
לשון קיצוע מדכת' אחרי הקצות את הבית טועה
שהקיצוע קרוי הקצות שהרי הלשון כת' למעלה
ואת הבית יקציע · ולכהות · הי' אוח הע גרמות
להפך את התיבה באותנחתא · וסוף הפסוק
בֶּרֶת בֶּהָרֶת · השעיר החי · ובאותנחתא השעיר
החי · כזה וכזה תאכל החרב · וכבסו בגדיהם
והטהרו · והטהרו בלא אתנחתא · זב מבשרו ··
רבותי' פרשו מראה זוב ומראה קרי · רר בשרו
את זובו · כמו ויורד רירו על זקנו · כלומ' אם
מריר ומטפטף בשרו את זובו · שהזוב קלוש
כמין קרי · או החתים · שהוא נדבק על הבשר ;
אשר ישכב עליו אפילו הוא תחת האבן שלא נ'
נגע בו כלל · כללו של דבר זב וזבה ונדה כולן ·
מטמאין מה שתחתיהם טומא' חמורה לטמא ·
אדם ובגדים את הכלים שתחתיו מיוחדין לוש
לישיבה אעפ' שלא נגע בהם כלל · וידיו לא שטף

במים · הזב לא טבל · כך דרשו חכמי' · ולז' נראה
לפי פשוטו לפי שאומר למעלה רר בשרו את זובו
או החתים בשרו מזובו שהוגלד ונדבק על בשרו ;
לכך דבר לשון נקייה וידיו לא שטף במים שאף
לא שיפשף יפה את בשרו וגם פי האמה שהחתו'
כמפורש במסכת נדה אעפ' שטבל עדיין טמא
הואיל ולא שיפשף יפה קודם טבילה · וכל הנוגע
בו טמא · ולפי שדרך פי האמה הזוב יוצא נצרך
שיפשוף · דיבר לשון שטיפת ידים למשל כענין מה
שכת' אעל זונה אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פ'
פעלתי און · וכן אך מסיך הוא את רגליו · לפי
שמדבר על יציאות חוץ · אף כאן שטיפת ידים
על מקום יציאות הזוב מאותו מקום · וגם לשון
שטף מוכיח שהו' להעביר ליכלוך שום דבר ממקומו ·
כמו ומורק ושוטף במים · להעביר שומן של חטאת
שבכלי · וכן מים כבירים שוטפים · וכן תשטף ·
ספיחיה עפר ארץ · אף כאן להעביר את הזוב
שעל בשרו · דם יהיה זובה · אדמומית מטמא
בה ולא לובן כזוב ושכבת זרע שהם לבנים ; ואם
על המשכב הוא וגו' · והשוכב או היושב על
על מדרס שלו אעפ' שאינו נוגע בו יטמא עד
הערב · לטמא אוכלין ומשקין · בנגעו בנגעו בו
יטמא עד הערב · כמו ששנינו במסכת נדה
שעליון של זב מטמא אדם לטמא אוכלין ומשקין ;
בנגעו בו יטמא עד הערב · כלומ' או אפילו נגע
במרכב יטמא עד הערב כלומ' או אפי' נגע במרכ'
יטמא עד הערב ולא יטמא לטמא בגדים שהמרכ'
חלוק ממשכב · שהמשכב מטמא אדם
לטמא בגדיו ולא הנוגע מטמא אלא האדם בלא
בגדיו · ואשר היא יושבת עליו · פרשו חכמים
כמשכב · אשר ישכב עליו יטמא · אוכלין ומשקין ·
תחתונו של בועל נדה כעליונו של זב כפרק בנות
כותים ; בלא עת נדתה · לאחר ימי נדתה ;
כמפורש במסכת נדה · או אשה קרוייה זבה
והביא ב' קרבן אלא לאחר שבעת ימי נדה אם
תראה ג' ימים רצופים בתוך אחד עשר יום
בתחילתן בין סופן צריך שבעת ימים נקיים
רצופים וקרבן בשמיני ;

הסלת תורת המצורע מרבנו שמואל ·
וזה יסוד רבנו שלמה ··

אחרי מות

שני בני אהרן · נדב ·
תלמ' היה ר' אלעזר בן עזריה

ומשלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמ׳ לו
אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב · בא אחר
ואמ׳ לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא
תמות כדרך שמת פלוני · זה זרזו יותר מן הר׳
הראשון · לכך נאמ׳ אחרי מות שני בני אהרן ׃
ויאמר אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל
עת אל הקדש שלא ימות כדרך שמתו בנו׳ ׃ שחכ׳ ·
כל מקום מיקר ומוציא זיעה כגון מחילה שתחת
קרקע מוקפת גדר אבנים וקורין רלטו ׃ ולא ימות ·
שם בא המות ׃ כי בענן אראה · וגו׳ כי תמיד
אני נראה שם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי
שם יזהר שלא ירגיל לבא ׃ זהו פשוטו · ומדרשו
דרשו רבותינו כי בענן הקטרת ביום הכיפורים ׃
בזאת יבא אהרן וגו׳ · [illegible] · בזאת גמטרי׳
של ארבע מאות ועשר · רמז לשני בית ראשון ׃
בזאת יבא אהרן · ואף זו בכל עת כי אם
הכיפורים כמה שמפורש בסוף הפרשה בחדש
השביעי בעשור לחדש ׃ כתנת בד קודש וג׳ מגיד
שאינו משמש כם כחוץ שיש בהן זהב לפי שאין
קטיגור נעשה סניגור · אלא בארבעה ככהן הדיוט
וכולן של בוץ · קדש ילבש · שיהו משל הק׳ דש ·
יצנף · תרגומו יחית ברישיה · יניח בראשו
כמו ותנח בגדו אצלה · ואחתתיה ׃ ורחץ במים ·
אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו וחמש פעמ׳
היה מחליף · מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ
לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ובכל חליפ׳
טעון טבילה אחת ושני קידושי · ידים ורגלים
מן הכיור ׃ את פר החטאת אשר לו · הוא האמו׳
למעלה ולימדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל
ציבור ׃ וכיפר בעדו ובעד ביתו · מתודה עליו
עונותיו ועונות ביתו ׃ ונתן גורלות · מעמיד
אחד מימין לשמאל ונותן שתי ידיו בקלפי ונוטל
גורל בימין וחבירו בשמאל ונותנו עליהם ·
את שכת׳ בו לשם הוא לשם · ושכת׳ בו לעזאזל
משתלח · לעזאזל · הר קשה עז וצוק גבוה שנ׳
שנ׳ ארץ גזירה · חתוכה ·

בסוף גמרא דפרק שני שעירים בא לכפר מעשה עגל ועזאזל ·
ובבריית׳ דר׳ אליעז׳ פרק מ״ו לפיכך היו נותנים שוחד לסמאל
כדי שלא יבטל קרבנו שנ׳ גורל אחד לה׳ וגורל אחד לעזאזל ״
תוספת ׃

ועשהו חטאת · כשמניח הגורל עליהם קורא לו
שם · ואו׳ לה׳ חטאת ׃ יעמד חי · יעמד חי
על ידי אחרים · ותרגומ׳ יתוקם · חי מה תלמ׳
לפי שנ׳ לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שילוחו
לעזאזל אם למיתה או לחיים · לכך נאמ׳ יעמד
חי לפני ה׳ עד שישתלח · מכאן ששילוחו לעזאזל
למיתה ׃ לכפר עליו · שיתודה עליו כדכת׳ והתודה
וגו׳ ׃ וכפר בעדו וגו׳ וידוי שיני עליו ועל אחיו ·
הכהנים שהן כולם קרויין ביתו שנ׳ בית אהרן
ברכו את ה׳ · מכאן שהכהנים מתכפרים בו
וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש
וקדשיו · כדכת׳ וכפר על הקודש בני ישר׳ ׃ מעל
המזבח · החיצון · מלפני · מצד שלפני הפתח
והוא צד מערבי · דקה · מה תל׳ דקה והלא
כל הקטורת דקה היא שנ׳ ושחקת ממנה הדק ·
אלא שהיא דקה שמערב יום הכיפורים היה
מחזירו למכתשת ׃ על האש · שבתוך המחתה ·
ולא ימות · לפני ה׳ · הא אם לא עשאה כתיקנה
חייב מיתה ׃ והזה באצבעו · הזיה האחת
במשמע · לפני הכפרת שבע · הרי אחת למעלה
ושבע למטה ׃ אשר לעם · מה שהפר מכפר
השעיר על ישר׳ והוא השעיר שעלה בגורל לשם ׃
כאשר עשה לדם הפר · אחת למעלה ושבע׳
למטה ׃ מטומאות בני ישר׳ על הנקרב למקדש
בטומאה ולא נודע להם בסוף · שנ׳ לכל חטאתם
וחטאת הוא שוגג ׃ ומפשעיהם · אף הנכנסין
מזיד בטומאה ׃ וכן יעשה לאהל מועד · כשם
שהזה משניהם בפנים אחת למעלה ושבע
למטה ׃ השוכן אתם בתוך טומאותם · אעפי׳
שהן טמאים שכינה ביניהם ׃ אל המזבח ·
אשר לפני ה׳ · זה מזבח הזהב שהוא לפני ה׳
בהיכל · ומה תל׳ ויצא לפי שהזה הזיות על הפרכת
ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח
מזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן
מזרחית צפונית ׃ וכפר עליו · ומה היא כפרתו ·
ולקח מדם הפר ומדם השעיר · מערב זה לתוך
זה ׃ והזה עליו מן הדם · אחר שנתן מתנות
באצבע על קרנותיו מזה שבע הזיות על גגו ·
וטהרו וקדשו · טהרו · ממה שעבר · וקדשו
לעתיד לבוא · איש עתי · המוכן לכך מיום
אתמול · ובא אהרן אל אהל מועד · רבותינו
אומרו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו
טעם לדבריהם במסכת יומא ואמו׳ ואמרו
שכל הפרשה כולה נאמרה על סדר העבודות

חוץ מביאה זו שהיא אחר שעשיית עולתו ועולת
העם והקטורת של איימורי פר ושעיר שעשוין
בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש
בגדי לבן ובא אל אהל מועד להוציא כף ומחתה
שהקטיר בה את הקטורת לפני ולפנים · ופשט
את בגדי הבד אחר שהוציא כף ומחתה ולובש
בגדי זהב לתמיד של בין הערבים ;

וזהו סדר העבודות ··

תמיד של שחר בבגדי זהב · ועבודת פר ושעיר
הפנימיים וקטרת של מחתה בבגדי לבן · ואילו ·
ואיל העם ומקצת המוספים בבגדי זהב · והוצאת
כף ומחתה בבגדי לבן · ושירי המוספין ותמיד
של בין הערבים וקטורת ההיכל שעל מזבח הפנימי ·
בבגדי זהב ··

וסדר המקראות לפי העבודות

כך הוא · ושלח את השעיר במדבר · ורחץ את בשרו
במים וגו' ויצא ועשה את עולתו וגו' · ואת חלב
החטאות וגו' כל הפרשה עד ואחר יבא אל המחנה
המחנה · ואחר כך ובא אהרן : והניחם שם · מלמד
שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים
ליום הכפורים אחר ; ורחץ את בשרו וגו' · למעלה
למדנו מרחץ במים את בשרו ולבשם · שכשהוא
פושט מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה ; במקום
קדוש · המקודש בקדושת עזרה והיא היתה
בגג בית הפרוה וכן אחת מעלות הבאות חוצה
ליום · אבל הראשונה היא היתה בחול ; ולבש את
בגדיו · שמונה בגדים שהוא עובד בהם כל ימות
השנה · ויצא מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה
שם · ועשה את עולתו · ואיל עולתו לעולה · האמור
למעלה בזאת יבא אהרן וגו' ואיל לעולה · ואת
עולת העם · ואיל אחד לעולה האמור למעלה ואת
עדת בני ישראל יקח פר אחד לחטאת ואיל לעולה ;
ואת חלב החטאת · איימורי פר ושעיר · יקטיר
המזבחה · על מזבח החיצון דאילו בפנימי כת'
לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה וגו' ; אשר
הובא את דמם להיכל לפני ולפנים · וכפר הכהן
אשר ימשח וגו' כפרה זו של יום הכיפורים אינה
כשירה אלא בכהן גדול הבא אחרון שיהא כמו
מותו ; ואשר ימלא את ידו וגו' והן כל הכהנים
שעמדו מאנשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית
של שמן המשחה ; לכהן תחת אביו · ללמד שאם
בנו ממלא מקומו הוא קודם לכל אדם ; ויעש

כאשר צוה וגו' כשהגיע יום הכיפורים עשה כסדר
הזה להגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לג'
לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך ; אשר
ישחט שור או כשב · במוקדשין הכת' מדבר שנ'
להקריב קרבן · במחנה חוץ לעזרה · דם יחשב ·
כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו · דם שפך ·
לרבות את הזורק דמים בחוץ ; אשר הם זובחים ·
אשר הם רגילין לזבוח לשעירים · שדים · כדכת'
ושעירים ירקדו שם · אשר יעלה עולה · לחייב
על המקבץ והמקטיר איברים בחוץ כשוחט בחוץ
שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם
חייבים · ונכרתה · זרעו נכרת · וימיו נכרתים · כל
דם · לפי שנ' כנפש יכפר · יכול לא יהא
חייב אלא על דם המוקדשין · ת"ל כל דם · ונתתי
פני ; בנפש · פנאי שלי · פונה אני מכל עסקיו ועוסק
בו ; כי נפש הבשר בדם תלויה ולכך נתתיו לכפר
על נפש האדם · יבא נפש ויכפר על נפש ; כל נפש
מכם · להזהיר גדולים על הקטנים · אשר יצוד ·
אין לי אלא עוף · אווזין ותרנגולין מנין ת"ל צייד ·
אשר יאכל · פרט לשאינן · דמו בנפשו
הוא · דם הוא לו במקום הנפש שהנפש
תלויה בו · כי נפש כל בשר דמו הוא ; הנפש ·
היא והדם · דם ובשר לשון נקבה ולשון זכר · אשר
תאכל נבלה וטרפה · בנבלת עוף טהור הכת' מדבר
שאין לו טומאה אלא כשהוא שנבלעה בבית הבל'
הבליעה ולימדך כאן שמטמאה באכילתה ;
וטרפה האמורה כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן
שנינו · יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית
הבליעה · ת"ל טריפה · מי שיש במינו טריפה יצא
עוף טמא שאין במינו טריפה · ונשא עונו · אם
יאכל קודש או יכנס למקדש חייב על טומאה
זו ככל איסור שאר טומאות ; ובשרו לא ירחץ ונשא
עונו · על רחיצת גופו ענוש כרת ועל בגדים בארבעים
במלקות · אני ה' אלהיכם · אני הוא שאמרתי ·
בסיני אנכי ה' אלהיך וקבלתם עליכם של מלכותי
ומעתה קבלו גזירותי · ר' אומר גלוי וידוע לפני ש
שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליה
בגזירה אני ה' אלהיכם · דעו מי גוזר עליכם דיין
ליפרע ונאמן ליתן שכר · כמעשה
ארץ מצרים · מגיד שמעשה של מצריים וכנענים
מקולקלין מכל האומות ואותו מקום שישבו בו
ישראל מקולקל מן הכל · אשר אני מביא אתכם ·

שוה · מגיד שאותן עממים שכבשו יש׳ מא׳ו
מקוללין מכולן · ובחוקותיהם לא תלכו ··
מה הניח הכת׳ שלא אמר · אלא אילו נמוסיות
שלהן דברים החקוקין להן כגון טרטיאות
ואיצטדיאות · ר׳ אומ׳ אילו דרכי האמורי שמנו
חכמים · את משפטי תעשו · אילו דברים הא׳
האמורים בתורה במשפט שאילו לא נאמרו היה
כדי לאומרן ׃ ואת חוקותי תשמרו · דברים שהן
גזירת מלך שיצר הרע משיב עליהם מה לנו ·
לשומרם וגם אומות העולם משיבין עליהם כגון
אכילת חזיר ולבישת כלאים וטהרת מי חטאות
לכך נאמ׳ אני ה׳ אלהיכם · אני גזרתי עליכם אי׳
אתה רשאי לפטר · ללכת בהם · אל תפטר מת׳
מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישר׳ אילך
ואלמד חכמת האומות ׃ ושמרתם את חוקותי ·
לרבות שאר דיקדוקי פרשה פרשה שלא פרט
הכת׳ ד״א ליתן שמירה ועשייה ומשפטים לפי ש׳
שלא נתן אלא עשיית למשפטים ושמירה לחוקי׳ ׃
וחי בהם · לעולם הבא · ויש תאמר בעולם הזה ·
והלא סופו למות · אני ה׳ · נאמן לשלם
שכר ׃ ערות אביך · זו אשת אביך ·
או אינו אלא כמשמעו · נאמר כאן ·
ערות אביך ׃ ונאמ׳ להלן ערות אביו גלה · מה
להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו · וערות
אמך · להביא אמו שאינה אשת אביו · ערות
אשת אביך · לרבות לאחר מיתה · בת אביך ·
אף בת אנוסה במשמע ׃ מולדת בית · או
מולדת חוץ · בין שאומרין לו לאביך הוציא את
אמה · כגון ממזרת או נתינה ׃ ערות בת
בנך או בת בתך · בבתו מאנוסה הכת׳ מדבר
ובתו ובת בתו מאשתו אנו למידין מערות אשה
ובתה לא תגלה בין שהיא ממך בין שהיא מאיש
אחר · ערות בת בנך · יכ׳ וכול לבתך אלא
לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזירה
שוה במסכת יבמות · ערות בת אשת אביך ׃
למד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית
לפי שנאמ׳ למעלה מולדת חוץ שנא׳ לאביך
הוציא יכול אפילו שפחה ונכרית · לכך נאמר
בת אשת אביך · בראויה לקידושין ׃ ערות
אחי אביך לא תגלה · ומה היא ערותו אל אשתו
לא תקרב ׃ אשת בנך היא · לא אמרתי אלא
שיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ׃ את בת

בנה ואת בת בנה בתה לא תקח · לשון קיחה ׃
וכן לעניין העונש · אשר יקח את אשה ואת
אמה · לשון קיחה · אבל אנס אשה מותר
לישא בתה · שארה · קרובות זו לזו ׃ זמה · עצה
כתרג׳ עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא · אל
אחותה · שתיהן כאחת · לצרור · לשון צרה ·
לעשות זו צרה לזו · להעביר למולך · עכ׳ו היא ששמ׳
מולך ודו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין
שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגלין
בין שתי מדורות האש · לא תתן · זו היא מסירתו
לכומרים ׃ להעביר למולך · זו העברת האש · כי
תבל היא · לשון קדש ושרה ניאוף · וכן ואפי
על תבליתם · לור לוושרייש · תבל היא · לשון
בלולה ועירבוב זרע אדם וזרע בהמה · ולא ·
תקיא הארץ אתכם · משל לבן מלך שהאכילוהו
דבר מיאוס שאינו עומד במעיו אלא מקיאו ׃ כך
ארץ ישר׳ אינה מקיימת עוברי עבירה · לא תקיא ·
לא תריקן לשון ריקון · מריקה עצמה מהם · הנ׳
הנפשות העשות · הזכר והנקבה ׃ במשמע ׃
ושמרתם את משמרתי להזהיר בית דין על כך ׃
ולא תטמאו בהם אני ה׳ אלהיכם · הא אם
תטמאו אינני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי
ומאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים
כל כלייה לכך נאמ׳ אני ה׳ אלהיכם

חסלת אחרי מות מרבנו שלמה
וזה יסור רבנו שמואל בן מתן ׃

אחרי מות ׃

הזהיר את אהרן
שלא ימות

כבשו על ביאת מקדש שלא כרת · כי בענן אראה
על הכפרת · לפיכך פשוטו שהרי מתוך עמוד
הענן אני נראה כל שעה על הכפרת · מדבר
ודיברתי אותך מעל הכפרת מבין שני הכרובים ·
ואם יראה הכהן ימות · לפיכך כשיכנס בינם
הכרובים צוהו הק׳ להקטיר קטרת כענן
תחילה להחשיך את הבית כענן הקטורת ואחר
כך יביא דם הפר ודם השעיר והקריב אהרן כשר׳
את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו · יתודה עליו
מיד · ולפי הפשט יביאנו בעזרה כדי להקריב
אותו לכפרה כמו שמפרש לפנינו ושחט את פר
החטאת אשר לו ׃ לשלח אותו לעזאזל המדברה ׃
לפי פשוטו לשלח אותו חי אל השדים אשר במדבר ·

כמו שמו ענין בעופרי מצורע ושלח את הצפור
החיה על פני השדה לטהרו מטומאתו אף כאן
לטהר את ישר' מעונותם משלחו אל המדבר והוא
מקום מרעה הבהמות כדכת' וינהג את הצאן
אחר המדבר ; ובתלמוד מדבריות ביתות "שאזל
שאזל ; למד' יתירה ; כלמד בית ארכאל שהיא
מלשון וארכלו ; וכן מ"ם של ריקם וחנם יתירות
ותיקון מלה כמו נון של שושן ועגבון ושמרון ;
גזירה ; ארץ חריבה שאין בה שום תבואה שהיא
גזירה ונכרתת מכל טוב ; ביד איש עתי ; איש
הבקי בדרכים ובמדברות ורגילין בכל עת ששולחי'
אותו ; וכפר הכהן אשר ימשח אותו ; לפי שאומ'
בזאת יבא אהרן ; ואם אין אהרן תהיה עבודת
יום הכפורים בכהן המשיח תחתיו ; ויעש
אהרן כשהגיע יום הכיפורים כאשר צוה יי' את
משה ; דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ; חייב
מיתה ; יחשב מטמאים לאיש ההוא אותו דם
ששפך בשעת שחיטת חוץ ; אשר הם זובחים
על פני השדה ; ויש מהם שעושים לשעירים
ולא לשמים ; וכסהו בעפר ; כי את לא יהיה ראוי
לאכילה ; אשר תאכל נבלה ; אפילו קטן יטמא ;
ונשא עונו ; אם יאכל קודש או נכנס למקדש ;
וחי בהם ; אבל אם לא יעשה ; ונכרתו הנפשות
העושות ; מקרב עמם ; מולדת בית ; או מולדת
חוץ ; פנייה ; כך עולה כענ' לפי פשוטו ;
לערור כמו וכעבתה ערתה ; שתי נשים לאיש
אחד נקראו ערות זו לזו ; חסלת אחרי מות ...
... שלמה ...

קדושים

תהיו ; דבר אל כל עדת
בני ישר' מלמד שנאמרה
פרשה בהקהל ; מפני שרוב גופי תורה תלויין
בה ; קדושים תהיו ; היו פרושים מן העריות
ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא קדושה
אני יי' מקדשכם ; ולא יחלל זרעו ; כי אני יי' מ'
מקדשו ; איש אמו ואביו תיראו ; כל אחד
מכם תיראו אמו ואביו זהו פשוטו ; ומדרשו
איש ; אין לי אלא איש ; אשה מנין ; כשהוא
אומר תיראו הרי כאן שנים ; אם כן למה נאמ'
איש ; מפני שהאיש ספק בידו לעשות אבל א'
אשה רשות אחרים עליה ; אמו ואביו תיראו ;
כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד
את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים ;

אבל לענין יראה ירא אביו יותר מאמו לכך הקדים
כאן אמו אבל לענין כיבוד הקדים האב לאם
ואת שבתותי תשמרו ; סמך שמירת שבת
למורא האב לומר שאעפ' שהזהרתיך על מורא אב
ואם ; אם יאמר לך חלל שבת אל תשמע לו ;
וכן בשאר כל המצות ; אני יי' אלהיכם ; אתה
ואביך חייבין בכבודי לפיכך אל תשמע לו ובטל
את דבריו ; ואיזהו מורא אב לא ישב במקומו
ולא יסתור את דבריו ולא ידבר לפניו ; ואיזהו
כיבוד מאכילו ומשקהו ומלבישו ומנעלו מכניסו
ומוציאו ; אל תפנו אל האלילים לעבדם ; אלול
לשון אל ; כלא הוא חשוב ; ואלהי מסכה ; תחילתן
אלילים הם ואם פונה אתה אחריהם סופך
שעשה אותן אלוהות ; לא תעשו לכם ; לא תעשו
לאחרים ולא אחרים לכם ; ואם תאמר לא תעשו
לעצמיכם אבל אחרים עושים לכם הרי כבר נאמ'
לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים ; וכי תזבחו
וגו' לא נאמ' פרשה זו אלא ללמדך שלא תהא
זביחתן אלא על מנת לאכול תוך הזמן הזה ;
שאם לקבוע זמן אכילה הרי כבר נאמ' אם נדר
או נדבה זבח קרבנו וגו' ; לרצונכם תזבחוהו ;
תחלת זביחתו לא תהיו לכם אלא על מנת שיהיה
לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא
ירצה עליכם לנחת רוח [illegible] זהו לפי
פשוטו ורבותינו ז"ל אמרו מכאן למתעסק בקדשים
שפסול שצריך שיתכוין לשחוט ; ביום זבחכם יאכל
כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם
כבר ; ואם האכל יאכל וגו' אם אינו ענין [illegible]
ממקומו ; ואוכליו עונו ישא ; יכול יהיו חייבים
כרת שלא [illegible] ; ת"ל והנפש האוכלת ממנו עונה
תשא ; ממנו ולא מחברו ; ועוד השוחטו במחשבת
חוץ למקומו ; ואוכליו עונו ישא ; בנותר גמור
הכת' מדבר ; ובמסכת כרתות למדוהו בגזירה
שוה ; פגול ; מתועב ; כמו ומרק פגולים
כליהם ; לא תכלה פאת וגו' ; שיניח פאה בסוף
שדהו ; ולקט קצירך ; שבולים הנושרים בשעת
קצירה אחת או שתים ; אבל שלש אינו לקט ; ולא
תעולל ; לא תטול עוללות שבה והן נכרות אין
היא עוללות ; כל שאין לה לא כתף ולא נטף ;
ופרט כרמך ; גרגרי ענבים הנושרים בשעת
בצירה ; אני יי' אלהיכם ; דיין להפרע ואיני גובה
מכם אלא נפשות שנא' אל תגזול דל כי דל הוא וגו' ;

כי ה׳ ירוב ריבם וקבע את קובעיהם נפש׃
לא תגנובו · אזהרה לגונב ממון · לא תגנוב
שבעשרת הדיברות · אזהרה לגונב נפשות · דבר
למדים מעניינו · דבר שמחוייבין עליו מיתת
בית דין · לא תכחשו · לפי שנ׳ וכיחש בעמיתו
משלם קרן וחומש · למדנו לעונש אזהרה מנין ·
ת״ל לא תשקרו · לא תגנובו לא תכחשו ולא תשק׳
ולא תשבעו וגו׳ אם גנבת סופך לכחש סופך
לשקר סופך לישבע לשקר ׃ לא תשבעו למה
נאמ׳ לפי שנ׳ לא תשא את שם ה׳ וגו׳ · יכול לא יהא
חייב אלא על שם המיוחד · מנין לרבות את כל
הכינויים ת״ל לא תשבעו בשמי · כל שם שיש לי׃
לא תעשוק · כי כשכתב שכר שכיר · לא תקלל חר׳
חרש אין לי אלא חרש מנין לרבות את כל האדם ·
ת״ל בעמך לא תאור אם כן למה נאמ׳ חרש · מה
חרש מיוחד שהוא בחיים · יצא המת שהוא
שאינו בחיים · לפני עור לא תתן מכשול · לפני
הסומא בדבר לא תתן לו עצה שאינה הוגנת
לו אל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור ואתה
עוקף עליו ונוטלה הימנו ׃ ויראת מאלהיך ·
לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם
דעתו של זה לרעה או לטובה ויכול להשמיטו ולומ׳
לטובה נתכוונתי לפיכך נאמ׳ ויראת מאלהיך
המכיר מחשבותיך · וכן כל דבר המסור ללבו ·
של אדם העושהו ואין בריות מכירות בו נאמ׳
ויראת מאלהיך · לא תעשו עול במשפט · מלמד
שהדיין המקלקל את הדין (נקרא) עול שנוי ומשוקץ
חרם ותועבה שנ׳ כי תועבת ה׳ כל עושי אל·
עול · והתועבה קרויה חרם ושקץ שנ׳ ולא
תביא תועבה וגו׳ כי חרם הוא · שקץ תשקצנו
ותעב תתעבנו וגו׳ · בתורת כהנים עד כאן ··

לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר · אין לי אלא שכר האדם
שכר כלים שכר קרקעות מנין · (תלין) תלין כל פעולת שכ׳ כל
דבר · עד בקר · אינו עובר עליו אלא עד בקר · יכול אפילו לא
בא ולא תבעו ת״ל אתך · לא אמרתי לאולין אתך לרעך ·
לא יכול אפי׳ המחהו אצל חנוני או אצל השולחני יהי עובר
עליו · ת״ל אתך · לרעך · לא תלין פעולת שכיר · אין לי אלא
פעולת שכיר שהוא גובה כל הלילה · שכיר לילה שהוא גובה
כל היום מנין · ת״ל ביומו תתן שכרו · לא תקלל חרש ·

ש שכר שכיר
לשון נקבה
ל הפעולה עד
כיר יום הבת
שיציאתו
ת הבאה

וכו׳ ולפני עור לא תתן מכשול · לפני סומא בדבר · בא ואמר לך
בת איש פלוני מה היא לכהונה אל תאמ׳ לו כשירה והיא פסולה ·
אל תאמר לו צא בהשכמה בשביל שיקפחוהו ליסטים · צא ·
בצהרים בשביל שישתרב וכול׳ ·· לא תשא
פני דל · שלא תאמר עני הוא והעשיר הזה חייב
לפרנסו אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות ׃ ולא
תהדר פני גדול · שלא תאמר עשיר הוא זה ובן גד׳
גדולים היא איך אכלימנו ואראה בבושתו ענש
יש בדבר אזכנו ולאחר שיצא אומ׳ לו שהוא ·
חייב לכך נאמר לא תהדר פני גדול · בצדק
תשפוט · כמשמעו ד״א דן את חבירך לכף זכות׃
בתורת כהנים ·· בצדק תשפוט את עמיתך · שלא ·
יהא אחד מדבר כל צורכו · ואחר אומ׳ לו קצר דבריך · שלא
יהא אחד עומד ואחד יושב · אומ׳ ר׳ יהודה שמעתי שאם
רצו להושיב את שניהם מושיבין ואיזהו אסור · שלא יהא
אחד (יושב) ואחד עומד ד״א וכו׳ לא תלך רכיל בעמך · שלא תהא לך
דברים (רך) לזה וקשה לזה · ד״א לא תהא כרוכל מטעין דבריו
והולך · אומ׳ ר׳ נחמיה כך היא מתנהגים של רוכלין בעלי הדין
עומדין לפניהם ושומעין את דבריהם ומוציאין אותם לחוץ ונעש׳
ונושאין ונותנין בדבר גמרו את הדבר היו מכניסין אותן הגדול
שבדיינין אומ׳ איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב׃
ומניין כשיצא אחד מן הדיינין לא יאמר אני הוא המזכה
(וחבירי רבו) וחבירי מחייבין ומה אעשה ורבו עלי לכך נאמ׳ לא תלך רכיל׃
וכן הוא אומ׳ הולך רכיל מגלה סוד ונאמ׳ רוח מכסה
דבר · ומנין אם יודע לו עדות אין אתה רשאי לשתוק
עליהן · ת״ל לא תעמוד על דם רעך · ומנין אם ראיתו טובע
בנהר ולסטים באים עליו · חיה רעה באה עליו חייב אתה
להצילו בנפשו · לא תעמוד על דם רעך · ומנין לרודף אחר
חבירו להרגו אחר הזכר אחר נערה המאורסה שחייב אתה
להצילו בנפשו לכך נאמ׳ לא תעמוד על דם רעך׃ לא
תשנא את אחיך · יכול לא תכנו ולא תקללנו ולא תסטירנו
אם יעות ת״ל בלבבך לא אמרתי אלא שנאה שהיא בלב׃
ומנין אם הוכחתו אפי׳ ארבעה חמשה פעמים חוזר ומוכיח
ת״ל הוכיח תוכיח · יכול אפי׳ את מוכיחו ופניו משתנות ·
ת״ל לא תשא עליו חטא · אומ׳ ר׳ טרפון העבודה אם יש
בדור הזה יכול להוכיח · כי כדאית · בתורת כהנים ·
לא תלך רכיל · אומר אני על שם משלחו ומדבר עם
ומספרי לשון הרע הולכים כל בבית רעיהם
לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר
בו בשוק ונקראים הולכי רכיל כל אומנותו ·
וראייה לדבריו שלא מצינו רכילות שאין כתוב

כלשון הלוכה · לא תלך רכיל · הולכי רכיל נחשת
וברזל · ושאר לשון הרע אין סתם בו הליכה · כמו
מלשני בסתר רעהו · לשון רמייה מדברת גדולות ·
לכך אני אומ׳ שהלשון הולך ומרגל · שהכנ׳ נחלפת
בגימל · שכל האותיות שמוצאיהם ממקום
אחד מתחלפות זו בזו · בית · בפה · גימל בכף ·
וקוף בכף · נון בלמד · ורש זין · בצדי וכן וירגל
בעבדך · וכן וירגל כעבדך · רוגל יתר · מה לומ
רעה עלי · וכן לא רגל על לשונו · וכן רוכל · הסוחר
ומרגל אחר כל הסחורה · וכל המוכר בשמים
להתקשט בהם נשים על שם שמחזר תמיד בע׳
בעיירות נקרא רוכל · לשון רוגל · לא תיכול קורצין ·
ואכלו קורציהון דיהודאי · אכלו ביה · קורצי׳
ביה מלכא · נראה בעיני שהוא משפטן לאכול ב׳
בבית המקבל · דבריהם שום הלשנה והוא גמר
חיזוק שדבריו מקויימין ומעמידום על האמת ;
ואותה סעודה קרויה אכילת קורצין · לשון קורץ
בעינו · שכן דרך הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם · שכ׳
דרך הולכי רכיל · ולראות דברי רכילותם שלא יבינו
שאר השומעים ; לא תעמוד על דם רעך ״
לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע
בנהר וחיה או ליסטים באין עליו ; אני ה׳ · נאמן
לשלם שכר · ונאמן ליפרע · ולא תשא עליו חטא ·
לא תלבין פניו ברבים · לא תקום · ולא אמ׳ לו השא׳
השאילני מגלך · אמ׳ לו לאו · למחר אמ׳ לו השאילני
קרדומך · אמ׳ לו אי משאילך כדרך שלא השאלתני ;
זו קיים נק׳ מה · ואיזו היא נטירה · אמ׳ לו השאילני
מגלך אמ׳ לו לאו · למחר אמ׳ לו השאילני קרדומך ·
אמ׳ לו הילך איני כמותך שלא השאלתני · זו היא
נטירה שנוטר האיבה בלבו ואעפי שאינו נוקם ;
ואהבת לרעך · כמוך · אמ׳ ר׳ עקיב׳ זהו
כלל גדול בתורה · את חוקותי תשמרו · ואילו הן
בהמתך לא תרביע כלאים · חוקים הם אילו וגו׳
וגזירת המלך שאין טעם בדבר · ובגד כלאים ·
למה נאמ׳ לפי שנ׳ לא תלבש שעטנז צמר ופשתים
יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן · ת״ל בגד ;
מנין לרבות את הלבדים ת״ל שעטנז · דבר שהוא
שוע טווי ונוז · ואומ׳ אף נוז · לשון דבר המלול
ושזור זה עם זה לחברו ובלעז מישטוד · כמו חזיין
לעזי האות בהו שאנו מפרשין לשון כמ״ש ·
פלישטרא בל׳ · ולשון שעטנז פירוש שעטנז
מנחם לשון מחברת צמר ופשתים · נחרפת לאיש ·

מיועדת לאיש · ואיני יודע דומיון במקרא ״
ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין
הכת׳ מדבר אשר מאורסת לעבד עברי שמותר
בשפחה כמו ש׳נ׳ אם אדוניו יתן לו אשה ·
והפדה לא נפדתה · פדויה ואינה פדויה
נסתה פדיון בכסף · או חופשה · בשטר · בקורת
תהיה שעל בית דין · לבקר את הדבר שלא להי
לחייבה מיתה · כי לא חופשה · ואין קידושיה
קידושין גמורין ורצונו לומר ומכאן שהיא במ׳
במלקות · תהיה בקריאה שהדיינין המלקין קורין
על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגו׳ והפלא ה׳
את מכותך וגו׳ · תהיה · היא לוקה ולא הוא ·
כי לא חופשה קידושיה קידושין וחייבין עליה
מיתה · במיתות כהמם ״ כי ישכב את אשה ·
פרט לקטנה · שכבת זרע · פרט למערה · והיא שפחה · יכול
כולה · ת״ל לא נפדתה · הא כיצד פדויה ואינה פדויה שח׳
שחציה פדויה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לבן חורין
הכת׳ מדבר דברי ר׳ עקיב׳ ר׳ ישמעאל או בשפחה כנענית הכת׳
מדבר דברי ר׳ עקיבא במאורסת לבן חורין · ר׳ אלעזר בן עזר׳
או כל העריות כבר אסורות ומשייר אין לנו אלא שחציה
שפחה וחציה בת חורין · והפדה לא נפדתה בכסף ובשוה
כסף · ומנין אף בשטר ת״ל או חופשה לא ניתן לה ולהלן הוא
או ונתן לה ספר כריתות מה לה הוא אומ׳ בשטר אף כאן הוא
אומ׳ בשטר · אין לי אלא כסף בחציה ושטר בכולה ומניין אף
שטר בחציה · בקורת · מכות · מלמד שהיא לוקה · יכול
אף הוא ילקה · ת״ל תהיה · היא לוקה והוא אינו לוקה ;
ונסלח לו מחטאתו אשר חטא · לרבות את המזיד
כשוגג · וערלתם ערלתו · ואטמתם אטימתו · יהיה
אטום ונסתר מלהנות ממנו · שלש שנים יהיה
לכם ערלים · מאימתי מונה לו משעת נטיעתו ״
יכול אם הצניעו עד לאחר שלש שנים יהיה
מותר · ת״ל יהיה בהוייתו יהא · יהיה כל פריו
קודש · במעשר שני שכתו׳ בו כל מעשר הארץ
וגו׳ · קודש לה׳ · מה מעשר אינו נאכל חוץ לחומ׳
ירושלים אלא בפדיון אף זה כן · וכדבר זה הילול׳
לה׳ הוא שטעונו שם לשבח ולהלל לשמים · להוסיף
לכם תבואתו · המצוה הזאת שתשמרו תהיה
להוסיף לכם תבואתו · שבשכרה אני מוסיף ומברך
לכם את הפירות של נטיעה · היה ר׳ עקיבא אומ׳
דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע
שנים אני מצטער בו חנם · לכך נאמ׳ להוסיף לכם
תבואתו · אני ה׳ המבטיח על כך ונאמן לשלם

על כן אינה
חייבת מיתה
ובלאו כי חופ׳
חופשה קידוש׳

לשומר אכמחתו · לא תאכלו על הדם · והרבה
פנים נדרש בסנהדרין · שלא יאכל מבשר קדשים
לפני זריקת דמים · ואזהרה לאוכל מבהמת חולין
עד שתצא נפשה · ואעפי ששחטה ועוד הרבה :
בתו׳ כהנ׳ אל תאכלו על הדם · אין מברין על
הרוגי בית דין · נ"א המעתיק מכירים לשון הבריאה ·
כמו ויברה להם בירה · תוס׳ לא תנחשו · כגון אלו
המנחשין בחולדה ובעופות · פתו נפלה מפיו ·
צבי הפסיקו בדרך · לא תעוננו · לשון עונות
ושעות שאומ׳ יום פלוני יפה להתחיל מלאכה :
שעה פלונית קשה ליצאת : לא תקיפו פאת
ראשכם · זה המשוה צדעיו לאחורי אזניו
ולפדחתו ונמצא הקף · ראשו עגל סביב שעל אחורי
אזניו עיקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה : פאת
זקנך · סוף הזקן וגבוליו · והן חמשה · שתים
לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו
שתי פאות · ואחת מלמטה בסנטרו מקום חיבור
שתי הלחיים יחד : ושרט לנפש · כך דרכן של
אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם
מת · כתורת כהנים " ושרט · יכול אשט
על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה יהא חייב ת"ל לנפש "
לא אמרתי אלא שריטה שהיא על המת · ומנין לחמש
שריטות על מת אחד שהוא חייב על כל שריטה ושריטה
ת"ל ושרט · לחייב על כל שריטה ושריטה · ר׳ יוסה אומ׳ ומנין
לשריטה אחת על חמש מתים שיהא חייב על כל מת ומת ·
ת"ל לנפש · לחייב על כל מת ומת · וכתבת קעקע ·
ר׳ שמעון בן יהוד׳ אומ׳ משו׳ ר׳ שמעון אינו חייב עד
שיכתוב שם השם נאמ׳ שנ׳ וכתובת קעקע לא תתנו
בבשרכם אני ה׳ · אל תחלל את בתך ר׳ אליעזר
אומ׳ מנין שהוא ענוש לפני המקום כבא על אשה
לאומה · נאמן כאן להזנות · ונאמ׳ להלן זמה היא · וכ׳
כתורת כהנים " " "

וכתבת קעקע · כתב מחוקה ותקוע שאינו
נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא
משחיר לעולם · קעקע · לשון והוקע אותם ·
והוקענום · תוחבים עץ בארץ ותולין אותם
עליהם ונמצאו מחוקים ותחובים בקרקע ·
קעקע · פורפוינ"ט בל׳ · אל תחלל את בתך להזנות ·
במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קידושין :
ותזנה הארץ · אם אתה עושה כן הארץ מזנה
את פירותיה לעושתן במקום אחר ולא בארצכם :
וכן הוא אומ׳ ותחנפו ארץ בזנותייך וג׳ ומה

עשוי של דבר ומעשה רביבים ומלקוש וגו׳ · ומק׳
ומקדשי תיראו · לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובפונדתו
ואבק שעל רגליו · ואעפי שאני מזהירכם על
המקדש את שבתותי תשמרו · אין בנין בית
המקדש דוחה שבת · אל תפנו אל האובות · אזהר׳
לבעל אוב וידעוני · בעל אוב · זה פיתום המדבר
משחיו · ידעוני · המכנס עצם חיה ששמה
ידוע לתוך פיו והעצם מדבר על ידי השלעה · אל
תבקשו להיות עסוקים בהם שאם תעסקו בהם
אתם מטמאים לפני ואני מתעב אתכם · אני ה׳
אלהיכם · דעו מי אתם מחליפים במי · מפני שיבה
תקום · יכול זקן אשמאי · ת"ל והדרת פני זקן אין
זקן אלא שקנה חכמה · איזהו הידור · לא ישב
במקומו ולא ידבר במקומו ולא סותר את
דבריו · יכול יעצים עינו כמי שלא ראהו · לכך
נאמ׳ ויראת · שהרי דבר זה מסור ללב · ולבו של
עושיהו שאין מכיר בו אלא הוא · וכל דבר המסור
ללב נאמ׳ בו ויראת מאלהיך · לא תונו אותו ·
אונאת דברים · אל תאמר לו אמש היית עובד
ע׳ ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שמפי הגבורה
נתנה : כי גרים הייתם · מום שבך אל תאמר
לחבירך : אני ה׳ אלהיכם · אלהיך ואלהיו אני ה׳ :
לא תעשו עו׳ במשפט · אם לדין הרי
כבר אמור ושפטו העם משפט צדק · משפטו
בשעריכם ולא תעשו עול במשפט · ומהו משפט
השנוי כאן · היא המדה והמשקל והמשורה ·
מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שיקר במדה
הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול ושנוי
ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים
האמורים בדיין · מטמא את הארץ ומחלל
את השם ומסלק את השכינה ומפיל את
ישר׳ בחרב ומגלה אותם מארצם · במדה ·
זו מדת הארץ · במשקל כמשמעו · במשורה ·
היא מדת הלח והיבש · אבני צדק · הם המשקלות
ששוקלין כנגדן [illegible] · איפה היא מדת
יבש · הין · זו מדת הלח · אשר הוצאתי אתכם :
על מנת כן · ד"א אני הבחנתי במצרים בין
טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור ואני
נאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח
להונות את הבריות שאינן מכירין בהן : " "
ואל בני ישר׳ תאמר · עונשין של אזהרות :
מות יומת · בב׳ דין · עם הארץ · עם שבגינן

נבריות הארץ ; עם שעתידין לירשת את הארץ ״
את פני שלי
על ידי המצות הללו ׳ אתן את פני ׳ פנה אני
מכל עסקיי לעסוק בו ; באיש ׳ ולא בציבור ׳ שאין
כל הציבור נכרתים ; כי מזרעו נתן למולך ״
אם העלם יעלימו ׳ אם העלימו בדבר אחד יעלימו
לסוף בדברים הרבה ׳ אם העלימו סנהדרי קטנה
סוף שמעלימות סנהדרי גדולה ; ובמשפחתו ׳ אמ׳
ר׳ ישמעא׳ וכי משפחה מה חטאת ׳ אלא ללמדך
שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם
מוכסים שכולן מחפין עליו ׳ והכרתי אותו ׳ למה
נאמ׳ לפי שנ׳ ובמשפחתו ׳ יכול כל המשפחה בהכרת ׳
ת״ל אותו ׳ אותו בהכרת ואין כל המשפחה ב׳
בהכרת אלא ביסורים ; לזנות אחרי המולך ׳ לרבות
שאר ע״ז שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתה ׳ ״
והת׳ ׳ והתקדישתם ׳ זו פרישות ע״ז ׳ אביו ואמו
קילל ׳ לרבות אחר מיתה ׳ דמיו בו ׳ זו סקילה ;
וכל מקום שנ׳ דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנ׳
בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ׳ ופשוטו של
מקרא ׳ כמו דמו בראשו ׳ אין נענש על מיתתו ״
אלא שהוא גרם לעצמו ליהרג ; ואיש ׳ פרט לקטן ׳
אשר ינאף ׳ פרט לאשת קטן ׳ ולמדנו שאין לקטן
קידושין ׳ ועל איזו אשת איש חייבתי לך ׳ אשר
ינאף ׳ את אשת רעהו ׳ פרט לאשת גוי ׳ ולמדנו
שאין קידושין לגוי ׳ מות יומת הנואף ׳ כל מית׳
האמורה סתם בתורה אינה אלא חנק ; תבל ״
עשו ׳ מבלבלין זרע האב בזרע הבן ׳ משכבי ׳
אשה ׳ מכניס כמכחול בשפופרת ׳ כקיסם בש׳
בשפופרת של ביצה ; ואת הבהמה תהרוגו ׳
אם אדם חטא בהמה מה חטאת ׳ אלא מפני
שבאת לאדם תקלה על ידה לפיכך אמ׳ הק׳ תסקל ׳
קל וחומ׳ לאדם שיבחין בין טוב לרע וגורם
לחבירו תקלה לעבור עבירה ׳ כיוצא בדבר אתה
אומ׳ אבד תאבדון את כל המקומות ׳ הרי ״
דברים קל וחומ׳ ומה אילנות שאינן לא רואין ״
ולא שומעין על שבאת לאדם תקלה על ידם
אמרה תורה שחת שרוף וכלה המתעה חבירו
מדרכי חיים אל דרכי מיתה על אחת כמה וכמה ׳
חסד הוא ׳ לשון ארמי הוא חיסודא ׳ ומדרשו
אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום
לבנות עולמו הימנו שנ׳ עולם חסד יבנה ; הערה ׳
גלה ׳ וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והה״א יורדת

לפי שנאמר מעביר בנו
ובתו באש יתכן בנו
ואת בן בתו מניין
ת״ל כי מזרעו נתן
... זכע חסול
מניין ... בתו
... למולך אם
העלם

בתיבה לשם דבר ׳ כמו זועה מגזרת לא זע ׳ וכמו
אחוה מגזרת אח ׳ והערייה זו נחלקו בה רבותי׳ ;
יש אומ׳ זו נשיקת שמש במקומו ויש שאומרים
זו הכנסת עטרה ; ערות אחות אמך וג׳ ׳ שאינה
הכת׳ ביאזהרתן לומר שהוזהר עליהן בין כל ״
אחות אביו ואמו מן האב ׳ בין על אחותיהן ״
מן האם ׳ אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר
אלא על אשת אחי אביו מן האב ׳ ערירים ;
כתרג׳ בלא ולד ׳ ודומה לו ואנכי הולך ערירי ׳
ישלו כמה קורבן ׳ אין לו כמם ותכלאן בלא בנים ;
נדה היא ׳ השכיבה הזאת מנודה ומאוסה היא ׳
ורבותי׳ דרשוהו לאסור בה הערייה כנדה שמ׳
שהעריה מפורשת בה ׳ ואת מקורה הערה ;
ואקוץ בם ׳ כמו קצתי בחיי ׳ לשון מיאוס
כאדם פ׳ שהוא קץ במזונו ; והבדלתם בין ״
הבהמה הטהורה לטמא ׳ אין צריך לומ׳ בין פרה
לחמור שהרי מובדלים ונכרים ׳ אלא בין טהורה
לך לטמאה לך ׳ בין שנשחט רובו של סימן לנשחט
חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה ; אשר
הבדלתי לכם לטמא ׳ לאסור ; ואבדיל אתכם
מן העמים להיות לי ׳ אם מובדלים אתם מהם
ואם לאו הרי אתם של
הרי אתם שלי נבוכדנצר וחביריו ׳ כך בתו״כ
כהנים ׳ ר׳ אלעזר בן עזריה או׳ מניין שלא יאמ׳
אדם קצה נפשי בבשר חזיר אי אפשי ללבוש
כלאים ׳ אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי
שבשמים גזר עלי ת״ל ואבדיל אתכם מן העמי׳
להיות לי ׳ שתהא הבדלתכם מהם לשמי ׳ הוי
פורש מן העבירה ומקבל עליך על מלכות
שמים ; כי יהיה בהן וג׳ ׳ כאן נאמ׳ בהן מיתה
ולמעלה כרת ׳ עדים ות״ה והתראה בסקילה
מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתו חטאת ׳ וכן
בכל חייבי מיתות שנ׳ בהן כרת ׳

חסלת׳ קדושים תהיו מיסוד רבנו שלמה ׳
וזה יסוד רבנו שמואל נ״ב

קדושים תהיו ׳

מפני שהיתה מיטרד׳

הוזהרו להתקדש להתקדש ולשמור ׳ ואת שבתותי
תשמרו ׳ כמו שבעשרת הדיברות נאמ׳ כיבוד
אב ואם אצל שמירת שבת שהושוו כיבודם
לכבוד המקום אף כאן סמכן הכת׳ לפי פשוטו ׳
לרצונכם ׳ שיהא תמים ׳ לסמיכה ולכל משפטיו של

דין וכמו שמפרש והולך ׃ ואם האכול יאכל ״
בוחש״ב לאוכלו חוץ ממקומו פגו׳ חכמי׳ ׃ לא
תעלו ׳ פזה ומשמע׳ כהכת עולל יעוללו כגפן ׃
לא תגנבו׳ ממון ׳ לא תכחשו ׳ כפירת ממון ״
המופקד בידו׳ כדכת׳ וכחש בה ׳ לא תשקרו ׳
ממון שהלוהו ׳ ולא תשבעו ׳ אפי׳ בלא כפירת
ממון ׳ לא תעשוק ׳ עושקי שכר שכיר ׳ ומעוש ׳
לא תגזול ׳ כגון ויגזל את החנית מידו ׳ ולא
תלין ׳ שכיר לילה ׳ לא תקלל חרש ׳ כהוה
דבר הכת׳ וטעמו ברוט כי משקל דגש הוא ׳
כמו עיוור גבן ׳ לא תלך רכיל ׳ המחזר בעיירות
מהלך לומר לשון הרע מזה אל זה ׳ ותרגום
לא תיכול ג׳ קורצין ׳ לא תפריד רכילות ׳ וכן
כדניאל אכלו קורציהון דיהודאי ׃ הכרוזו ׳
וכן ירעם משמים מתורגם אכלו מן שמיא ״
לשון השמעת קול ׳ ולא תעמוד על דם רעך ׳
לא תעמוד מנגד אלא נותן להצילו בנפשו של
רודף ׳ לא תשנא את אחיך ׳ את אחיך בלבבך ׳
אם גולך רעה לא תראה לפניו כאוהב ׳ וכתיב
ישים אורבו לא טוב אל תשנאהו בלבך אלא
הוכיח תוכיחהו על מה שעשה ומתוך כך
יהיה שלום ׳ ולא תשא עליו חטא ׳ בלבבך ״
לא תקום ׳ לגמול לא רעה תחת רעה ׳ ולא
תטור ׳ אפי׳ בלבבך ׳ אלא עבור על מידותיך ׳
ואהבת לרעך כמוך ׳ אם רעך אם טוב ׳ אבל
אם הוא רשע כדכת׳ יראת יי׳ שנאת רע ׃
בהמתך לא תרביע כלאים ׳ לפי דרך ארץ יי׳
ותשובת המינין ׳ כשם שעזה חכת׳ שכל
אחד ואחד יוציא פרי למינהו במעשה בראשית
כך צוה להנהיג את העולם בבהמות ובהאשה
ובשדות ואילנות וגם בחרישת שור וחמור
שהם שתי מינים ׳ וגם בצמר ופשתים שזה
מן הבהמות וזה מן הקרקע וגידוליו ׳ ולמינהו
אמרתי ׳ הצמר יש צבע והפשתן איננו צבע
וקפד בבגד של שני מראות ׳ והזהרו לו׳ נחרפת ׳
מסורה ומיוחדת לעבד עברי ׳ כדכת׳ אם אדוניו
יתן לו אשה ׳ ודומה לו שם חרף נפשו למות
מסר נפשו ׳ וגם כתרג׳ ׳ לא נפרתה ׳ שאינה
משוחררת ׳ ואינה כאשת איש לידון בחנק ׃
בקרות תהיה ׳ כמו לא יבקר הכהן ׳ כך
פתרונו דונש ומנחם ׃ יחקרו בית דין אם לא
חופשה לא יחייבו מיתה כאשת איש ׃ ועלתם ׳
לשון סתימה ואסימה והרחקה ׳ עלה אזנם ׃
ערל לב׳ שותה גם אתה והערל ׳ קודש הילולים ׳
קודש ׳ במעשר שני לאוכלו בירושלים ולהלל ״
לבוראו שכן מצינו במעשר שני שיאכלוהו במקום
אשר יבחר ׃ למען תלמד ליראה את יי׳ אלהיך
כל הימים ׃ להוסיף לכם תבואתם ׳ לכך תזכו אם
תעשו כאשר ציויתי ׃ לא תאכלו על הדם ׳ לפי
פשוטו דבר אחר מעניינו ׳ לא תנחשו ולא תעוננו ׃
אף זה יעשו כחוקות הגוים שאוכלים על קבר
ההרוג לשם מכשפות אכשלא ייעקם או מכשפות
אחר כגון שאנו אומרים במסמר מן הצלוב ׃
ורבותי׳ דרשוהו בכמה ענינים במסכת סנהדרי׳ ׃
להזנותה ׳ זנות של פנויה להיות כקדישה ״
במדה ׃ במדת קרקע ׳ משורה ׳ מדת הלח ׳
כמו שנ׳ ומים במשורה תשתה ׳ הין ׳ מדת הלח ׳
את אשת רעהו ׳ ולא גוי ׳ חסר הוא ׳ כמו פן יחסרך
שומע ׳ וכן וחסר לאומים חטאת ׳ קלון לאומים
על ידי חטאות ׳ וכן תירג׳ יוסף וחיסור דעמיא ״
חטאוהי ׳ דמיו בו ׳ דמו בראשו ׳ הוא חייב
עצמו מיתה ׃ ערירים ימותו ׳ לא יניחוהו מן ה
השמים להחיות להוליד בנים ׃

חסלת קדושים תהיו
ויסדר רבנו שמואל
וזה יסור רב׳ שלמה ׃

אמור אל הכהנים ׳ אמור ואמרת
להזהיר גדולים על הקטנים ׳ בני
אהרן ׳ יכול חללים ׳ ת״ל הכהנים ׳ בני אהרן ׃
אף בעלי מומין ׳ במשמע ׳ בני אהרן ׳ לא יטמא
בעמיו ׳ בעוד שהמת בתוך עמיו ׳ יצא מת מצוה
מצוה ׃ כי אם לשארו ׳ אין שארו אלא אשתו ׃
הקרובה ׳ לרבות את הארוסה ׳ אשר לא היתה
לאיש ׳ למשכב ׳ לו׳ יטמא ׳ מצוה ׃ לא יטמא
בעל בעמיו להחלו ׳ לאשתו פסולה שהוא
מחולל בה בעודה עמו ׳ וכן פשוטו של מקרא ׃
לא יטמא בעל כשארו כשר בתוך עמיו שיש
לה קוברים שאינה את מצוה ׳ וכאיזו שאר
אמרתי ׳ באותו שהוא להתחלל הוא
מכהונתו ׃ לא יקרחו קרחה ׳ והלא אף ישראל
הוזהרו על כך ...א לפי שנ׳ כן כישר בין עמ׳
יכול לא יהא חייב על כל הראש ת״ל בראשם

לא יטמא

לא בנות אהרן

וילמדו ישר' מכהנים מגזירה שוה · נאמר כאן קרחה
ונאמר בישר' קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל
הראש במשמע · בכל מקום שמקום שיקריח ב'
בראש · ומה להלן על מת ; ופאת זקנם לא יגלחו ·
לפי שנ' בישר' לא תשחית · יכול לקטו במלקט ורהיטני
לכך נאמ' כאן לא יגלחו שאינו חייב אלא על הדבר
הקרוי גילוח · ויש בו השחתה וזהו תער ; ובבשרם
לא ישרטו שרטת · לחייב על כל שריטה ושריטה ·
לפי שנ' בישר' ושרט לא תתנו יכול שרט חמש שריטות
לא יהא חייב אלא אחת · ת"ל לא ישרטו שרטת ·
שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהוא לו לכתב ולא
ישרטו ואיני יודע שהיא שרטת ; קדושים יהיו ·
על כרחם יקדישום בית דין בכך ; זונה · שנבעלה
בעילת ישר' האסור לה כגון חייבי כריתות או ממזר
או נתין ; חללה · שנולדה מן הפסולין שבכהונה
כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה מכהן
הדיוט · וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת
אחד מן הפסולין לכהונה ; וקדשתו · על כרחו ··
שאם לא רצה לגרש הלקהו וייסרהו עד שיגרש ;
קדוש יהיה לך · נהוג בו קדושה לפתוח ראשון
בכל דבר ולברך ראשון בסעודה ; כי תחל לזנות ·
כשתתחלל על זנות שהיתה בה זיקת בעל והיינו
או מן האירוסין או מן הנשואין · ורבותי נחלקו
בדבר והכל מודים שלא דיבר הכת' בפנויה · את
אביה היא מחללת · חיללה וביזתה את כבודו ·
שאומרים עליו ארור שזאת ילד ארור שזאת גדל ;
לא יפרע · לא יגדל פרע על אבל · ואיזהו גדול
פרע יותר משלשים יום ; ועל כל נפשות מת ··
באהל המת ; ומן המקדש לא יצא · אינו הולך
אחרי המטה · ועוד דרשו רבותינו מכאן שכהן
גדול מקריב אונן · וכן משמעו אף אם מתו
אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש · אלא
שכר עבודה · ולא יחלל מקדשי · שאינו מחלל
בכך את העבודה [illegible] הכת' ; הוא כהן הדיוט ש'
שעבד חילל ; חללה שנולדה מפסולי כהונה ;
ולא יחלל זרעו · הא אם נשא אחת מן הפסולות
זרעו מחולל מדין קדושת כהונה ; לחם אלהיו · מאכל
אלהיו · כל הסעודה קרויה לחם כמו עבד
לחם רב ; חרום · שחוטמו שקוע בין שתי העינים
שכוחל שתי עיניו כאחת ; שרוע · שאחת מאבריו
גדולה מחברתה אחת גדולה ואחת קטנה · או

שוקו ארוכה מחבירתה ; או גבן · שורעילוש בל' ·
שגבות עיניו שערו ארוך ושוכב ; או דק או תבלול
בעינו · שיש לו בעינו דוק שקורין טיילא כמו הנטוה
כרוק · או תבלול · דבר המבלבל את העין כגון חוט מן
הנמשך מן הלבן ונפסק בסירא שהוא עגול המקיף
את השחור שקורין פרונלא והחוט היה פוסק
את העגול ונכנס בשחור · ותרגו' תבלול חיליז לשון
חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט ·· וכן
כינוהו · חכמי ישר' במומי הבכור · חלזון נחש ·
ענב · גרב וילפת · מיני שחין הם · גרב · זה [illegible]
החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ · ילפת ;
היא חזזית המצרית · ולמה נקרא שמה ילפת ;
שמלפפת והולכת עד יום המיתה · והוא לח מבחוץ
ויבש מבפנים · שנ' ובגרב ובחרס · כשסמוך גרב
אצל חרס קורא לילפת גרב · וכשהוא סמוך
אצל חרס ילפת קורא לחרס גרב כך מפרש ·
בבכורות · מרוח אשך · לפי התרגו' מרים פחדין ·
שפחדין מרוססין וביצים שלו ר' פחותים ··
פחדין · כמו גידי פחדו ישורגו ; כל אשר בו מום ·
לרבות שאר מומים · מום בו · כשעד מומו בו
פסול הוא אם עבר מומו כשר ; לחם אלהיו יאכל
מאכל קרוי לחם ; מקדשי הקדשים · ומן הקדשים ·
אילו קדשים קלים · ואם נאמ' קדשי קדשים
למה נאמרו קדשים קלים · אם לא נאמר הייתי
אומ' בקדשי קדשים יאכל בעל מום שמצינו
שהותרו לזר שיאכל משה בשר המילואים אבל
חזה ושוק בקדשים קלים לא מצינו זר חולק
כהן · לכך נאמר קדשים קלים · כך מפרש בזבחים ;
אך אל הפרוכת · להזות שבע הזאות שעל הפרכת ·
ואל המזבח החיצון · ושניהם הוצרכו · ליכתב
כמפורש בתורת כהנים · כך שנויה בתורת כהנים ;
אם נאמ' אל הפרכת צריך לומר אל המזבח הייתי אומ' אל הפרכת
שהוא בפנים יהא פסול צריך לומר אל המזבח ולא נאמ' אלא
הפרכת הייתי אומ' אל המזבח שהוא כשר לעבודה יהיה פסול
פסול · אל הפרכת שאינה כשירה לעבודה לא יהיה פסול
לכך נצרכו שניהם ·· תוספת ;
ולא יחללו את מקדשי · שאם עבד עבודתו
מחוללת ויפסל ; וידבר משה · את
המצות האלה אל אהרן וגו' · ואל כל בני ישר' · ל'
להזהיר בית דין על הכהנים ; וינזרו ·
אין נזירה אלא פרישה · וכן הוא אומ' וינזרו

מאחרי · נאמר אחר · יפרשו מן הקדשים ·
במה שאמרתם · וינזרו מקדשי בני ישר' אשר
הם מקדישים ולא יחללו את שם קדשי · פירש
את המקרא · ודרשיהו · אשר הם מקדישים ·
לרבות קדשי כהנים · ענין ; כל איש אשר יקרב ·
אין קריבה אלא אכילה · וכן מצינו שהתורה
אוהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה ··
בכל קדש לא תגע · אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו
בגזירה שוה · ואי איפשר לומ' שחייבו על הנגיעה
שהרי נאמרה כרת על האכילה כנג' את אזהרן
שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא
הוצרך לחייבו על האכילה · וכן נאמר בתורת
כהנים · וכי יש נוגע חייב · אם כן מה ת"ל יקרב ;
משיכשר ליקרב · שאין חייבין עליו משום טומאה
אלא אם כן קרבו מתיריו · ואם תאמר שלש כריתות
בטומאות קדשים למה · כבר נדרשו במסכת
שבועות · אחת לכלל · ואחת לפרט וכו' ; וטומאתו
עליו · וטומאות האדם עליו · יכול בבשר הכת'
מדבר · וטומאתו של בשר עליו · וכטהור שאכל
את הטמא הכת' מדבר · על כרחך ממשמע אותה
למד שבמי שטומאתו פורחת ממנו הכת' מדבר
וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה · ונכרתה יכול
מצד זה לצד זה · יכרת ממקומו ויתישב במקום
אחר · ת"ל אני ה' ; בכל מקום אני ; בכל טמא נפש ·
במי שנטמא במת · בכל שרץ אשר יטמא לו ··
בשיעור הראוי לטמא בכמעשה · או באדם במת
אשר יטמא לו · בשיעורו לטמא · וזהו כזית · לכל
טומאתו · לרבות נוגע בזב ובזבה ובנדה ויולדת ;
נפש אשר תגע בו · באחד מן הטמאים הללו · ואחר
יאכל מן הקדשים · נדרש ביבמות בתרומה
שמותר לאכול בהערב שמש ; נבלה וטרפה
לא יאכל · לענין הטומאה הזהיר כאן שאם
אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע
ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור
לאכול בקדשים · ושמרו את משמרתי · מלאכול
תרומה בטומאת הגוף · ומתו בו · למדנו שהוא
במיתה בידי שמים ; לא יאכל קודש · בתרומה
הכת' מדבר שכל הענין דבר בה ; תושב כהן
ושכיר · תושב של כהן ושכירו לפיכך תושב
כהן ושכיר זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק ; ואיזהו
תושב זה שנרצע שקנוי לו עד היובל · ואיזהו

שכיר · זהו קנוי קנין שנים שיוצא בשש · כל
הכת' ולימדך שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול ·
בתרומתו ; וכהן כי יקנה נפש · עבד כנעני שקנוי
גופו · ויליד ביתו · אלו בני השפחות ; ואשת
כהן אוכלת בתרומה מן הפסוק הזה שאף ·
היא מקנת כספו · ועוד למדנו ממקרא אחר
כל טהור בביתך וגו' בספרי ; לאיש זר ; ללוי וישר' ·
אלמנה וגרושה · מן האיש הזר · וזרע אין לה ;
ממנו ושבה וג' · הא אם יש לה זרע ממנו אסורה
בתרומה כל זמן שהזרע קיים · וכל זר לא יאכל
בו · לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה ·
זרות אמרתי לך ולא אוננות · כי יאכל קודש · ומחו' ·
ונתן לכהן את הקודש · דבר הראוי להיות קודש ;
שאינו פורע מעות אלא פירות של חולין והן נעשין
תרומה ; ולא יחללו וגו' להאכילם לזרים ; והשיאו
אותם עון אשמה · את עצמם יטענו עון כאלו
את קדשיהם · שהוכרלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו
עליהם ; והשיאו אותם · זה אחד משלשה אתים
שהיה ר' ישמעא' דורש בתורה שמדברים באדם
עצמו · וכן ביום מלאות ימי נזרו יביא אותו · הוא
מביא את עצמו · וכן ויקבר אותו בגיא · הוא
קבר את עצמו · כך דרשו בספרי ; נדריהם ·
הרי עלי · נדבתם · האומ' הרי זו · לרצונכם · המביא
דבר הראוי לרצות אתכם לפי שיהי לכם לרצון ;
אפרשינו בע"ל ואיזהו הראוי לרצות תמים זכר
בבקר בכשבים ובעזים · אבל בעולת העוף אין
זכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר ; ולפי ·
והפירש בדיבורו · עורת · שם דבר של מום
עורון בלשון נקבה · שלא יהיה בו מום של עורת ·
או שבור · לא יהיה · חרוץ · ריס של עין
שנסדק או נפגם שפתו · שנפגמה או נסדקה ·
יבלת · ורואה בל' ערב · מן חזזית · וכן ילפת ·
ולשון ילפת · כמו וילפת שמשון · שאוחזה בו ·
עד יום המיתה · שאין לה רפואה · לא תקריבו
ג' פעמים להזהיר על הקדישן ועל שחיטתן ועל
זריקת דמן · ואשה לא תתנו מהם · אזהרת
הקטרתן ; שרוע · שרוע · אבר גדול מחבירו ·
קלוט · פרסותיו סגורות וקלוטות · נדבה תעשה
נדבה תעשה אותו · לבדק הבית · ולנדר · ולמזבח
לא ירצה · איזה הקדש בא לרצות הוי אומ' זה
הקדש מזבח ·· · כך שנויה בתורת כהנים ;

טבח תעשוה אותם לבדק הבית · ומנין אף נדר · ת״ל ולנדר ·
יכול אף לחדש · ת״ל לא ירצה · ר׳ אומ׳ ממקומו הוא מוכיע
שנ׳ לא ירצה · איזה קודש וירצה זה הקדש מזבח שנ׳ ונרצה
לו לכפר עליו · נדבה תעשה אותם · אותה עושה לבדק הבית ·
ומכן אתה אומ׳ המקדיש תמימים לבדק הבית עובר בעשה ·
ומנין אף בלא תעשה · ת״ל וידבר ה׳ אל משה לאמר · דברי
יהודה · וחכמ׳ אומ׳ אין כאן לא תעשה ;

ומעוך וכתות ונתוק וכרות · בביצים או בגיד · מעוך
ביציו מעוכין ביד · כתות · כתושין · כתות יותר ·
ממעוך · נתוק · תלושין עד שנפסקו חוטין מתלויין
כהן אבל נתונים בתוך הכיס והכיס לא נתלש · וכרות ·
כרותין בכלי ועודן בכיס · ובארצכם לא תעשו · דבר זה
לסרסום שום בהמה וחיה ואפילו טמאה · לכך נאמ׳
בארצכם · לרבות את כל אשר בארצכם · שאי אפשר
לומ׳ לא נצטוו על הסירוס אלא בארץ שהרי סירוס
חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ
בין בחוצה לארץ · ומיד בן נכר · גוי שהביא קרבן
ליד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום
ואעפ״י שלא נוסח בשלי מומין לקרבן בני נח אלא
אם כן מחסרי אבר · ואת נוהגת בבמה שבשדות
אבל המזבח לא תקריבום אלא תמימה תקבלו מהם ·
לכך נאמ׳ למעלה איש איש לרבות את הגוים שנודרי׳
נדרים ונדבות בישר׳ · משחתם · חיבליהון ; לא
ירצו לכם · לא ירצו לפני עליכם · כי יולד
פרט ליוצא דופן · אותו ואת בנו · נוהג בנקבה ;
שאסור לשחוט · האם והבן או הבת · אותו ואת
בנו · אף בנו ואותו במשמע · לרצונכם תזבחו ··
תחילת זבחכם הזהרו שתהא לרצון לכם · ומהד״ו
לרצון ביום ההוא יאכל · לא תשחטוהו על מנת לאכלו
למחר שאם תחשבו מחשבת פסול לא יהא לכם
לרצון · ד״א לרצונכם · לדעתכם · מכאן למתעסק
שפסול בשחיטות קדשים · ואעפ״י שפרט בנותרים
לשני ימים חזר ופרט בנותרים ליום אחד שלא ·
זביחתן על מנת לאוכלו בזמנו ההוא ביום · לא בא אלא
להזהיר שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע
זמן אכילה כבר כתוב ובשר זבח תודת שלמיו
ביום זבחכם יאכל לא ינח ממנו עד בוקר ; אני
ה׳ · ר״ע מי גזר על הדבר · ואל יקל בעינך ·· וע
ושמרתם זו משנה · ועשיתם זו המעשה · ולא
תחללו תאכלו · לעבור על דברי מזידין · ממשמע שנ׳
לא תחללו את שם קדשי · מה ת״ל ונקדשתי · מסור
עצמך וקדש שמי · יכול ביחיד · ת״ל בתוך בני ישר׳ ·

וכשהוא מוסר עצמו ימסור על מנת למות ד
שכל המוסר את עצמו על מנת שיעשה לו נס
אין עושין לו נס שכן מצינו בחנניה מישאל ועזרי׳
שלא מסרו עצמן על מנת הנס · שנ׳ הן לא ידיע
ליהוי לך פי׳ מציל ולא מציל ידיע ליהוי לך שלא נשת
נשתחוה ; המוציא אתכם וגו׳ · על מנת
כן · אני ה׳ · נאמן לשלם שכר ; דבר אל
בני ישר׳ מועדי ה׳ · עשה מועדות שיהו בהם אלוהי׳
שמעברין את השנה על גליות שנעקרו ממקומן ·
ועלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים · ששת
ימים וגו׳ מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך
שכל המחלל את המועדות כאילו מחלל את הש׳
השבתות וכל המקיים את המועדות כאילו מקיים
את השבתות ; אלה מועדי ה׳ · למעלה
דבר בעיבור השנה וכאן הוא מדבר בקידוש החדש ·
בין הערבים · משש שעות ולמעלה · פסח לה׳ ·
הקרבת קרבן ששמו פסח · והקרבתם אשה לה׳ ·
מכל מקום אם אין פרים הבא אילים · אין פרים
ואילים · הבא כבשים · כל מקום שנ׳ שבעת מין
שם דבר הוא שבוע של ימים · שיטיימו · וכן לשון
שמונת ימים · ששת ימים · חמשת שלשת · מלאכת
עבודה · מלאכות החשובות לכם עבודה ויעוד
שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד · כן
הכיפורי׳ מתורת כהנים · דקדקנו יכול אפלו בחלו
של מועד כן יהא אסור במלאכת עבודה כו׳ ; ·
ראשית קצירכם · שתהא ראשונה לקציר ·
והעומר עשירית האיפה · וכך היתה שמה · וכן
ויורדו בעומר · והניף · כל תנופה מוליך ומביא
מעלה ומוריד · מוליך ומביא · לעצר רוחות רעות ·
מעלה ומוריד · לעצר טללים רעים · לרצונכם · אם
תקריבוהו כמשפטו זה יהי לכם לרצון ; ממחרת
השבת · ממחרת יום טוב של ראשון של פסח ;
שאם אתה אומ׳ שבת בראשית אינך יודע
איזהו · ועשיתם כבש · חובה לעומר הוא בא ·
ומנחתו · מנחת נסכיו · שני עשרונים · כפולה
היתה · קלוי · קמח העשוי מכרמל רך שמייבשין
אותו בתנור כרמל · הן קליות שקורי׳ גרנידש ;
בכל מושבותיכם · נחלקו בו פ׳ חכמי ישר׳ · יש ·
שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ · ויש
אומ׳ שלא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש
אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחילקו ;
ממחרת השבת · ממחרת יום טוב · תמימות ד

ישר׳ עולי
ורגלים

הם העומר
בבר׳ פסח
מין לעולר
המוספין
אמרה׳

השחתה יש בה
שהם מחסרי אבר
וזקן אוס סבבה

ונסכו יין רביעי׳
אעפ״י שכפולה
היתה אין נסכו
כפולים

תתיינה · מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא
כן תמימות · השבת השביעי · כתרג׳ שבועתא שביע
שביעתא · עד ממחרת השבע השביעית תספרו
ולא עד בכלל · והם ארבעים ותשע יומים : חמשים ·
והקרבתם מנחה חדשה · ביום חמישים תקריבוה ·
מנחה חדשה · היא מנחה הראשונה שהוביאה
מן החדש · ואם תאמ׳ הרי קריבה מנחת העומר ·
אין היא כשאר כל המנחות שהיא באה שעורים
ממושבותיכם · ולא מחוצה לארץ · לחם
תנופה · לחם תרומה הומרם לשם גבוה · וזו היא
המנחה חדשה האמורה למעלה · בכורים · ראשונה
לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה שעורים
לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם · על הלחם ·
בגלל הלחם · חובה ללחם · ומנחתם ונסכיהם ·
כמנחת כמשפט מנחה ונסכים המפורשים לכל
בהמה · פרשת נסכים · שלשה עשרונים לפר ;
שנים לאיל · ועשרון לכבש · זו היא המנחה · וה
והנסכים · חצי ההין לפר · ושלישית ההין לאיל ·
ורביעית ההין לכבש · ועשיתם שעיר עזים · יכול
שבעת כבשים ושעירים האמורים בחומש ה׳
הפקודים הם שבעת כבשים ושעיר האמור
כאן · כשאתה מגיע אצל הפרים והאילים אינם
הם · אמור מעתה אילו לעצמן ואילו לעצמן ·
אילו קרבו בגלל הלחם וגו׳ · ואילו למוספין ··
והניף הכהן אותם · מלמד שטעונין תנופה
חיים · על שני כבשים קדש יהיו · לפי ששלמי
יחיד קדשים קלים הוזקק בשלמי ציבור שהוא
קדשי קדשים · ובקוצרכם וגו׳ · חזר ושנה לעבור
עליהם בשני לאוין · אמ׳ ר׳ אבודימוס בר יוסף
מה ראה הכת׳ ליתנה באמצע הרגלים פסח
ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים
והחג מכאן · מכאן יש ללמוד שכל הנותן לקט
שכחה ופיאה ומעשר עני כראוי מעלין עליו
כאילו בית המקדש קיים והקריב קרבנותיו
לתוכו · תעזב · הנח להם ולפניהם והם ילקטו
ואין לך לסייע אחת מהם · אני ה׳ · נאמן
ליתן שכר ; זכרון תרועה · פסוקי זכרון
ופס׳ ופסוקי שופרות לזכור להם עקידת
יצחק שנקרב תחתיו איל · והקרבתם אשה ·
המוספין האמורים בחומש הפקודים · אך
בעשור · כלומר ורקין טבחורה מושעין ··
מכפר הוא על השבים ואינו מכפר על שאינן

שבים ·· כבריית׳ דר׳ יהוש׳ כך דרש אילו לא נאמר
אך הייתי אומר יכפר על השבים ועל שאינם שבים כשהוא
אך מיעט את הכפרה ואינו מכפר אלא על השבים ;
והאבדתי · לפי שהוא אומ׳ כרת בכל מקום ואיני
יודע מה הוא · כשהוא אומ׳ והאבדתי · לימד
על הכרת שאינו אלא אובדן ; מכל מלאכה וגו׳ ·
לעבור עליו בלאוין הרבה · או להזהיר על מלאכת
לילה כמלאכת היום ; מקרא קדש · קדשוהו בכסו׳
נקייה ובתפלה ; עצרת הוא · עצרתי אתכם
אצלי כמלך שזימן את בניו לסעודה לכך וכך
ימים : כיון שהגיע זמנן ליפטר · אמ׳ בני בבקש
מכם עכבו עוד עמי יום אחד קשה עלי פרישתכם ·
כל מלאכת עבודה לא תעשו · אפילו מלאכה
שהיא עבודה לא תעשו · אפילו מלאכה שהיא
עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס כדברי ·
יכול אפילו חולו של מועד אסור במלאכת עבודה ·
ת״ל הוא ; עולה ומנחה · מנחת נסכים הקריבה
עם העולה · דבר יום ביומו · הוא יום עבר זמנו ·
בטל קרבנו ; אך בחמשה עשר יום וחגו ·
קרבן שלמים לחגיגה · יכול ודחה את השבת ;
ת״ל אך · הואיל ויש לו תשלומין כל שבעה ·· באס׳
באספכם את תבואת השדה והארץ · שיהא
חודש שביעי זה בזמן אסיפה · מכאן שנצטוו
לעבר את השנים שאם אין העבור · פעמים
שהוא בא באמצע הקיץ או החורף · תחגו · שלמי
חגיגה · שבעת ימים · אם לא הביאו בזה יביא
בזה · יכול יהא מביא כל שבעה · ת״ל וחגותם
אותו · יום אחד במשמע ולא יותר · ולמה נאמ׳
שבעה · לתשלומין ; פרי עץ · שטעם
עצו ופריו שוה · הדר · הדר באילנו משנה לשנה ·
וזהו אתרוג ·
בפרק לולב ועכבה בגמ׳ אתרוג הגזול · ר׳ אבהו אמ׳ אל תקרי
הדר אלא הידור · פי׳ הערוך · שכן קורין בלשון יוני למים
הידור · איזהו אילן שגדל על כל מים הוי אומ׳ זה אתרוג ··
ופרי עץ הדר פרי עץ ומים פירושו ·
כפת תמרים · חסר ו׳ לפי שאינה אלא אחת · וענף
עץ עבות עץ שענפיו קלועים כעבותות וחבלים וזהו
הדס שעשוי כמין קליעה : האזרח זה יזרח : בישראל
לרבות את הגרים · כי בסכות הושבתי · ענני כבוד
צו את בני ישר׳ ואנות הנחות · ופרשה אותה הצוה
לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן · וצריך אותה
לפרש כן וכן תעשה ואתה סופך לצוות את בני ישר׳ עליך

שמן זית זך · שלש שמנים יוצאין · מן הזית הראשו׳
קרוי זך והן מפורשין במנחות ובתורת כהנים ··
קך שניה בתו׳ כהנים
שמן זית · ולא שמן שומשמין ולא אגוזים ולא שמן צנונות
ולא שמן דגים ולא שמן פקועות · שמן זית · מזיתי׳ ג׳ זתים
וכהן שלשה שלשה שמנים · זית הראשון מגרגרו בראש
הזית כונסו לבית הבד טוחנו בריחים ונותנו בסלים ושונו
בקורה ויוצא ממנו ראשון · פורקו ושונו שניה · ויוצא ממנו
שני · חזר וטחן ויוצא ממנו שלישי · הראשון למנורה והשני
למנחות · הזית השלישי טוחנו בבית עד שילקה ומעלה ועש׳
אותו תמרה בראש הגג · כונסו לבית הבד וטוחנו בריחים
ונותנו בסלין וטוענו בקורה ויוצא ראשון פורק וטוען ש׳
שנייה ויוצא ממנו שני וטוען ויוצא ממנו שלישי הראשון
למנורה והשני למנחות · ר׳ יהוד׳ או׳ לא היה טוחנו בריחים
אלא · כותשו במכתשו ולא היה טוענו בקורה אלא באבני׳ ·
ואין נותנין הלחם בתוך הסל אלא נותן סביבות הסל אלא
והוא קודם ומתן הסל · הראשון בראשון · אין למעלה
הימנו · השני שבראשון והראשון שבשני שוין · השלישי
שבראשון והשני שבשני והראשון שבשלישי שוין · השלש׳
שבשלישי והשני שבשלישי אין למטה הימנו שוין ·· וה׳
והשלישי שבשלישי אין למטה הימנו ;

תמיד · מלילה ללילה · כמו עולת תמיד שאינה
אלא מיום ליום · פרכת העדות · של פני הארון
שהוא קרוי עדות · ורבותי׳ דרשוהו על נר
מערבי שהוא עדות לכל באי עולם שהשכינה
שורה בישר׳ שנותן בה שמן כמדת חברותיה
וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים ; יערך
אותו · עריכה הראויה למידתה כל הלילה ושיערו
חכמים חצי לוג שמן לכל נר ונר והן כדי אפי׳ ללילי
תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם ואם יותר
יותר · המנורה הטהורה · שהיא מזהב טהור · ד״א
על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחילה
מן האפר · שש המערכות · שש חלות המע׳
המערכת האחת · השולחן הטהור · של זהב
טהור · ד״א על טהרו של שולחן שלא יהיו הסניפין
מגביהין את הלחם מעל גבי השולחן · ונתת על
המערכת · של כל אחת ואחת משתי מערכות ;
לבונה זכה · הרי שני בזיכי לבונה מלא קומץ כל
אחת · והיתה הלבונה הזאת לכם לאזכרה ··
שאין מן הלחם לגבוה כלום · אלא לבונה נקטרת
כשמסלקין אותה בכל שבת והיא לזכרון ללחם

שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אז׳
אזכרה למנחה · ויצא בן אשה
ישראלית · מהיכן יצא ·· ר׳ לוי או׳ מעולמו · ר׳
ברכיה או׳ מפרשה של מעלה ·לעיל· ואמ׳ ביום
השבת יערכנו · דרך המלך לאכול פת חמה בכל
בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים ·
בתמיה · ומתניתא או׳ מבית דינו של משה יצא
מחוייב ועמד וגידף · בא ליטע אהלו בתוך מחנה
דן אמרו לו מה טיבך לכאן · אמ׳ להם מבנות דן אני ·
אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם ;
כת׳ נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב ועמד
וגידף ; בן איש מצרי · הוא המצרי שהרג משה ·
כמו שנ׳ וירא איש מצרי ; בתוך בני ישר׳ · מלמד
שנתגייר · וינצו במחנה · על עסקי מחנה · ואיש
הישראלי · זה שכנגדו שמיחה בו מליטע אהלו ;
ויקב · כתרג׳ ופרש · שנקב שם המיוחד וגידף ;
והוא שם המפורש ששמע בסיני ; ושם
אמו שלומית · שבחן של ישר׳ שפרסמה הכת׳
לזו לומ׳ שהיא לבדה היתה בהם זונה · שלומית ·
דהות פטפטה שלם עלך שלם עליכם מפטפטת
בדברים שואלת בשלום הכל ; בת דברי למטה
דן · מגיד שהרשע גורם גנאי לאביו גנאי לשב׳
לשבטו · וכיוצא בו · ואתו אהליאב בן אחיסמך
למטה דן · שבח לו שבח לאביו · ושבח לשבטו ;
וינחוהו במשמר ·· וינחוהו לבדו ולא הניחו
המקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעין
שהמקושש במיתה · שנ׳ מחלליה מות יומת ·
אבל לא פורש להם מה יעשה לו · אבל במקלל ·
הוא אומר לפרוש להם · שלא היו יודעין אם חייב
מיתה אם לאו ; השומעים · אלו העדים · כל
השומעים · כל להביא את הדיינין · את ידיהם ;
אומרין לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך
את גרמת לך ; כל העדה · במעמד כל העדה ;
מכאן ששלוחו של אדם כמותו ; ונשא חטאו ·
בכרת כשאין בו התראה ; ונוקב שם ה׳ מות וג׳ ·
אינו חייב עד שיפרש את השם · ולא בכינוי ;
ואיש כי יכה וג׳ לפי שנ׳ ומכה איש ומת · וג׳ אין
לי אלא שהרג את האיש · אשה וקטן מנין ת״ל
כל נפש אדם · כן ינתן בו · פירשו רבותי׳ שאין
נתינת מום ממש · אלא תשלומי ממון · שמין
אותו כעבד לכך כת׳ לשון נתינה ; ומכה

כהמה ישלמנה · ומעלה דכר כהורג בהמה שנ׳ כו ח
ומכה נפש בהמה ישלמנה וכאן נאמ׳ כעשה חבורה
ומכה אדם יומת אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה
שלא נאמ׳ כו כאן נפש וכמכה אכיו דבר הכת׳ וכא
הקישו למכה בהמה · מה בהמה בחבלה שאם
אין חבלה אין תשלומין אף מכה אכיו אינו חייב
עד שיעשה חבורה · ומה מכה בהמה וחייב ;
פרט למכה לאחר מיתה · כי אני ה׳ אלהיכם · אלהי
כולכם · כשם שאני מייחד שמי עליכם כך אני מייחדו
על הגרים ; ובני ישר׳ עשו · כל האמור בסקילה
במקום אחר · דחייה ורגימה · ותלייה ; ^ ^ ^

ו שמאקלו
ה חייב הצק
שפטור

חסלת אמור אל הכהנים ··

אותנו כומים · כנות עם שונים · וכתים ודרים ;
כל היום זמנים · למלאכת כומים · יהיו ערומים ·
ואנו הכנים · נסוך כספנים · כאשר כבנים ·
כראשי השמנים ··

חסלת אמור אל הכהנים מיסוד רבנו שלמה ·
יהוד יסוד רבנו שמואל ··

לנפש

לא יטמא בעמיו · איש כעם הכהני
לא יטמא לנפש אדם · כמו בתולה
מעמיו יקח אשה · אבל אילו היה כתב לעמיו היה
משמע לא יטמא לעמיו · כמו שכת׳ לנפש לא יטמא ;
לאחיו ולאחותו לא יטמא להם ולא נאמ׳ בהם · גם יש
לפרש לנפש הנמצא בעמיו לא יטמא ; ולא יטמא בעל
בעמיו · שום בעל בעם כהנים לא יטמא לאשתו ··
להחלו · שהרי מתחלל מכהונתו · ולפי דברי חכמ׳ ·
לא לאשתו · פסולה ומחוללת אבל מטמא לאשתו
כשירה · לא יקרחו ; על מת · והוא הדין לישר׳ ··
וחללה · כת אותן שסת׳ כהן ולא יחלל זרעו ; וכת
איש כהן · ארוסה · ומפורש בסנהדרין ; חרום
ושרוע · מפורש בבכורות · מרוח אשך · מעך
בעים ; וינזרו · מאכילת קדשים בטומאות הגוף ·
אשר יקרב · לאכול · נבלה וטרפה לא יאכל · אפי׳
שמלוקת השנו׳ הותרה להם · שהומה לנבלה ;
וכל זר לא יאכל קודש · תרומה · כי יאכל קודש ·
תרומה · כאכלם · הזרים את קדשיהם · תרומה ;
וקלוט · מרבותו קלוטות · נדבה תעשה · לבדק
הבית · ולנדר · לקרבן ; אשר תקראו אותם ·
מקראי קודש · אשר תמנו אותם זמני קודש ·
כל לשון קריאה קריאה שאינו מועדים לשון
קביעת זמן הוא · כמו קרא עלי מועד · וכן ה׳

התג׳ מערב קדוש · ולשון במקרה הכתו׳ ; ח
וממחרת השבת · ממחרת השב׳ת · יום ראשון של
פסח · מנחה חדשה · להתיר חדש במקדש כי הוא
זמן בישול תבואה · ובקוערכם · ממחרת הפסח
לאחר הקרבת העמר ; זכרון תרועה · על ידי התרוע
תזכרו למקום · כדכת׳ והריעותם בחצצרות וגו׳
ונזכרתם וגו׳ · אך בעשור וגו׳ אך כעשור בשאר
ימים טובים הותרה מלאכת אוכל נפש ונאסרת
מלאכת עבודה · אבל ביום הכיפורים שהוא יום
עינוי כל מלאכה אסורה ^בשבת^ ; · והקרבתם ·
אשה · כדכת׳ באחרי מות ובפנחס ; אך בחמש
עשר יום לחדש השביעי הזה · אפי׳ טריש שנ׳
ויום הכיפורים ביום לזכרון לכפרה אבל סוכות
בא לשמחה ולהודאה על שמילא בתיהם כל טוב
בימי אסיפה · עצרת · עצרת ממעת מלאכה ;
וענף עץ עבות · קומץ הוא · כמו קדוש · עתור ·
עמוק גדול · כלומ׳ ענף של עץ מעבות הירק ;
למען ידעו דורותיכם · פשוטו כדברי האומרים
במסכ׳ סוכה · סוכה ממש · וזה טעמו של דבר
חג הסוכות תעשה לך באוספך מגרנך ומיקב׳
באוספך את תבואות הארץ ובתיכם מלאים
כל טוב דגן ותירוש ויצהר · למען תזכרו כי
בסוכות הושבתי את בני ישר׳ במדבר ארבעים
שנה בלא יישוב ובלא נחלה ומתוך כך תתנו
הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים
כל טוב ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי
עשה לי את החיל הזה · וכסדר הזה נמצא
בפרשת עקב תשמעון · וזכרת את כל הדרך
אשר הוליכך ה׳ אלהיך זה ארבעים שנה וגו׳ ·
ויאכילך את המן וגו׳ · ולמה אני מצוה לך לעשות
זאת · כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה ואכלת
ושבעת · ורם לבבך · ושכחת את ה׳ וגו׳ ואמרת
בלבבך ^כחי^ ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה · וזכרת
את ה׳ אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל ·
ולכך יוצאים מבתים מלאים ^כל^ טוב בזמן אסיפה
ויושבין בסוכות לזכרון שלא היה להם נחלה במ׳
במדבר ולא בתים לשבת · ומפני הטעם הזה
קבע הק׳ את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן
ויקב · לבלתי רום לבבו על בתיהם מלאים כל
טוב פן יאמרו ידינו עשה ע׳ לנו את החיל הזה ;
כל האזרח · אפילו אותן שיש להם בתים

ישבו בסוכות: ויקחו אליך שמן זית זך ׳ פרשה
ונשנית לפי שהמנורה נכח השולחן להאיר אל
השולחן שעליו לחם הפנים שמפורש כאן שכל
זה מתיקון השולחן ומסידורו ׃׃
השמן להאיר ׳ והפת לערוך ׳ ויקוב ׳ הזכיר
את השם ואחר בירכו ׳ איש איש כי יקלל אלהיו ׳
סתם בכינוי בלא פירוש שם המובהק ומפרש
יי׳ המובהק יתברך שמו ׳ ואחרכך מקללו ׃׃
מות יומת ׳ לפי פשוטו יש לפרש כן ׳ מכה נפש
בהמה ׳ ממיתה לגמרי ׳ ומכה בהמה ישלמנה ׳
חובל ׳ אעפי שאינו ממיתה לגמרי ׃׃

חסלת אמור אל הכהנים מיסוד רבנו
שמואל ׳ וזה יסוד רבנו שלמה ׃׃

וידבר יי׳ אל משה בהר סיני:

מה ענין שמיטה לענין הר סיני והלא
כל המצות נאמרו מסיני שהרי נאמ׳ בסוף הספר
אלה המצות אשר צוה יי׳ את משה את בני
ישר׳ בהר סיני ׳ אלא מה שמיטה כללותיה ודקדוקי׳
מסיני אף כולם נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן
מסיני: כך שנויה בתורת כהנים ׳ ונרא׳ לי
שכך פירושיה ׳ לפי שלא מצינו שמיטת קרקע׳
שנשנית בערבות מואב במשנה תורה למדנו
שכללותיה ופירושיה נאמרו בסיני ׳ בא הכת׳
ולימד כאן על כל דיבור שנדבר למשה מסיני
היו כולן וכללותיהן ודקדוקיהן חזרו ושנאו
בערבות מואב: שבת ליי׳ ׳ לשם יי׳ ׳ כשם ׳
שנ׳ בשבת בראשית: יהיה לארץ ׳ לשדות
ולכרמים: לא תזמור ׳ שקוצצין זמורותיה ׳ לא
סח תבסח תרג׳ ודומה קוצים כסוחים ׳ שכוסה
באש כסוחה: ספיח קצירך ׳ אפילו לא זרעת
והיא צומחה מן הזרע שנפל בעת הקציר ׳ והוא
קרוי ספיח ׳ לא תקצור להיות מחזיק בו כשאר
קציר אלא הפקר יהיה לכל ׳ נזירך ׳ שהנזרת
והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם אל תבצ׳
אותם ׳ אינך בוצר אלא מן ההפקר: והיתה
שבת הארץ ׳ אעפי שאסרתים לך באכילה
ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהג בהם
כבעל הבית והכל יהו שוין בה אתה וש׳ והתושב:
שבת הארץ לכם לאכלה ׳ מן השבת אתה אוכל
מן השמור ׳ לך ולעבדך ולאמתך ׳ הרי כבעל׳
עבדים ושפחות אמורין כאן ׳ ולשכירך ולתושבך

אף גרים: ולבהמתך ולחיה ׳ אם חיה אוכלת
אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונתן עליך ׳
ת״ל ולבהמתך ׳ מקיש בהמה לחיה ׳ כל זמן
שהחיה אוכלת האוכל לבהמתך ממה שאספת
בבית ׳ כלה לחיה שבשדה ׳ כלה לבהמתך
מבבית: שבתות השנים ׳ שמיטות השנים ׳
יכול יעשה שבע שנים רצופות שמיטה
ויעשה יובל אחריהם ׳ ת״ל שבע שנים שבע
פעמים ׳ הוי כל שמיטה ושמיטה במנה :
והיו לך ימי שבע וגו׳ מגיד שאעפ׳ שלא עשית
שמיטות עשה יובל לסוף מ״ט שנים: והעברת ׳
לשון ויעבירו קול במחנה ׳ לשון הכרזה ׳ ביום
הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם ׳ יכול
תקיעה של ראש השנה אינה דוחה שבת ׳
בכל ארצכם ׳ אינה אלא בבית דין בלבד: וק
וקידשתם ׳ בכניסתה מקדשין אותה בבית
דין ואומ׳ מקודשת השנה ׳ וקראתם דרור:
לעבדים ׳ בין שנרצע בין שלא כלו לו שש
שנים משנמכר ׳ אמ׳ ר׳ יהוד׳ מה לשון דרור ׳
כמדייר בה דיירא ׳ כלומ׳ שדר בכל מקום שרוצ׳
ואינו ברשות אחרים ׳ יובל היא ׳ שנה זו מ׳
מובדלת משאר שנים בנקבות שם לה לבדה
ומה שמה יובל שמה ׳ על שם תקיעת שופר:
ושבתם איש אל אחוזתו ׳ שהשדות חוזרות
לבעלים ׳ ואיש אל משפחתו תשובו ׳ לרבות
את הנרצע: יובל היא שנת החמשים שנה
מה ת״ל לפי שנ׳ וקדשתם וגו׳ כול׳ בראיות בראש
השנה ובת׳ כהנים: את נזיריה ׳ את ענבים
המשומרים אבל בוצר אתה את המופקרים ׳
כשם שנ׳ בשביעית כך נאמ׳ ביובל נמצא
שתי שנים סמוכות זו לזו שנת שמיטה ׃׃
ושנת חמשים יובל: קודש תהיה לכם ׳ תופס
דמיה בהקדש ׳ יכול תצא היא לחולין ׳ ת״ל
תהיה ׳ בהוייתה יהא ׳ מן השדה וגו׳ על התרת
השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה
לחיה שבשדה אתה צריך לבער מן הבית ׳
כשם שנ׳ בשביעית נאמ׳ ביובל: תשובו איש
אל אחוזתו ׳ והרי כבר נאמ׳ אלא לרבות המוכר
שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל:
וכי תמכרו ׳ לפי פשוטו כמשמעו ׳ ועוד
יש דרשה ׳ ממין כשתהא מוכר מכור לחבירך ׳
ת״ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך ׳ לעמיתך מכור ׳

ומניין אם באת לקנות קנה מישר' חבירך ·
ת"ל או קנה מיד עמיתך · לא תונו איש את
אחיו · זו אונאת ממון ; במספר שנים אחר
היובל תקנה · זהו פשוטו ליישב המקרא על
אופניו · על האונאה בא להזהיר כשתמכור
או תקנה קרקע דע כמה שנים עד היובל · ולפי
השנים ותבואות השדה שהיא ראויה ימכור
המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו
בשנת היובל · ואם יש שנים מועטות וזה למכרה
כרמים יקרים הרי נתאנה לוקח · ואם יש ·
שנים מרובות יאכל ממנה תבואה הרבה ·
וצריך לקנותה לפי הזמן · וזהו שכת' כי מספ
שני תבואות · ולפי מניין שני תבואה שתהא
עומדת ביד לוקח תמכור לו · ורבותי' דרשוהו
מניין שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות
משתי שנים · שתעמוד שתי שנים ביד לוקח
מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן
שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה ; ולא
תונו איש את עמיתו כאן הזהיר על אונאת
דברים שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עצה
שאינה הוגנת לפי דרכו והנאתו של זה
היועץ · ואם תאמר מי יודע אם לרעה כוונתי
לכך נאמ' ויראת מאלהיך · היודע מחשבות ·
הא כל דבר המסור ללב שאין מכיר בו אלא מי ·
שהמחשבה בלבו נאמ' בו ויראת מאלהיך ;
ואכלתם לשובע · אף בתוך המעיים תהא בו
ברכה ; ולא נאסוף את תבואתינו ·
כגון יין ופירות האילן וספיחים הבאים מא'
מאליהן ; לשלש השנים · לקצת הששית
מניסן ועד ראש השנה ולשביעית ולשמינית ·
שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן ·
עד השנה התשיעית · עד חג הסוכות של
תשיעית שתהא עת תבואתה של שמינית
לתוך הבית שכל ימות הקיץ הוא בשדה ;
ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיא
צריכים לעשות לארבע שנים · בששית של
פני השמיטה · שביעית · שהן בטילין מעבו'
קרקע שתי שנים רצופות השביעית ויובל ;
והמקרא זה נאמ' בשאר השמיטות כולן · והארץ
לא תמכר לצמיתות · ליתן לאו על חזרת שדות
לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח · כובשה ;
כי לי הארץ · אל תרע עינך בה שאינה שלך ·

לצמיתות · לפסיקה · למכירה פסוקה עולמית ;
ובכל ארץ אחוזתכם וגו' לרבות בתים ועבד
עברי ודבר זה מפורש בקידושין בפרק ראשון ·
ולפי פשוטו כמשמעו סמוך על פרשה
של אחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה
לאחר שתי שנים או הוא או קרובו · ואין הלוקח
יכול לעכב ; וכי ימוך ונמכר · מלמד
שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא בדוחק
עוני · מאחוזתו · ולא כולה · למדך דרך ארץ
שישייר שדה לעצמו · וגאל את ממכר אחיו
ואין זה הלוקח יכול לעכב · ואיש כי לא יהיה
לו גואל וכי יש לך אדם בישר' שאין לו גואל ··
אלא גואל שיכול לגאול · וחישב את שני ממכרו ·
כמה שנים היו עד היובל · כך וכך · וכמה מכרתיה
לך כך וכך · עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת
קונה התבואות במספר כפי חשבון לכל שנה ·
אוכלת אותה ג' שנים או ד' הוצא דמיהן מן
מן החשבון וטול המותר · וזהו והשיב את העודף ·
בדמי המקח על האכילה שאכלה ואותם הלוקח
לאיש שמכרה לו המוכר הזה שבא לגאלה · די
השיב לו · מכאן שאין גואל לחצאין ; עד שנת
היובל שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שיובל
משמט בתחילתו · בית מושב עיר חומה · בית
בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון ·
והיתה גאולתו וגו' לפי שנ' בשדה שיכול לגאלה
משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי
שנים הראשונות אין יכול לגאולה הוצרך לפרש
בזו שהוא חילוף · אם רצה לגאול בשנה ראשונה
גואלה לאחר מיכן אינו גואלה ; והקמה גאולת
של בית ימים · שנה שלימה קרויה ימים ·
וכן תשב הנערה אתנו ימים או עשור ; וקם
הבית לצמיתות · יצא מכח של מוכר ועומד ברשו
של קונה · ובתי החצרים · כתרג' פצחיא ··
עיירות פתוחות מאין חומה והרבה יש בספר
הערים וחצריהם · בחצריהם ובטירותם · על
שדה הארץ יחשב · הרי הן כשדות שאינן נגאלין
עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו ;
גאולה תהיה לו · מיד אם ירצה · וכזה יפה
כחו מכח שדות · שהשדות אין נגאלות עד
שתי שנים · וביובל יצא · בחנם ; וערי הלוים
מ"ח שניתנו להם · גאולת עולם תהיה · גואל מיד
אפילו לפני שתי שנים אם מכר שדה משדותיהם

הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים׃
אין אם מכרו בית בעיר חומה גואלו לעולם ואינו
חלוט לסוף שנה ׃ ואשר יגאל מן הלוים ׃ אם יקנה
איש בית או עיר מהם ׃ ויצא ביובל אותו ממכר
בית או של עיר מושב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט ׃
כשאר בתי ערי חומה של ישר' וגאולה זו לשון מכירה ׃
ר"א לפי שיאמ' גאולת עולם ותהיה ללוים ׃ יכול לא דבר
הכת' אלא בלוקח ישר' שקנה בית מבני הלוים אבל
לוי שקנה מלוי יהיה הבית חלוט ׃ ת"ל ואשר יגאל
אשר יגאל מן הלוים אף לוי הגואל מיד לוי גואל גאולת
עולם ׃ ויצא ממכר בית ׃ הרי זו מצוה אחרת ׃ ואם
לא גאלה יוצא ביובל ואינו חלוט לסוף שנה כבית
של ישר'׃ כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם ׃ לא היו
נחלות שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם
לפיכך הן להם במקום שדות וכרמים
ויש להם גאולה כשדות בז"ה כדי שלא יופקעו נחלותיהן
מהן ׃ ושדה מגרש עריהם לא ימכר ׃ אם הקדיש
בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה
יוצאה לכהנים ביובל כמו שנ' בישר' ׃ ואם מכר
שדהו לאיש אחר לא יגאל ׃ אבל בן לוי גואל ׃
לעולם ׃ והחזקת בו ׃ אל תניחנו ליפול שאחר
שנפל הוא קשה להקימו אלא חזקהו משעת
מוטת יד ׃ למה זה דומה למשוי שעל החמור
עודהו במקומו אחד תופש בו ומעמידו ׃ נפל ׃
לארץ חמשה אין מעמידין אותו ׃ גר ותושב ׃
אפי' הוא גר ותושב ׃ כל שקיבל עליו שלא לעבוד
ע"ז ואוכל נבילות ׃ ויראת מאלהיך ׃ לפי שדעתו
של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הי'
הימנו ומורה היתר לעצמו בשביל מעותיו שהיו
בטילות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך ׃ או
התולה מעותיו בגוי כדי להלוותם לישר' ברבית
הרי דבר המסור ללבו ומחשבתו לכך הוצרך לומר
ויראת מאלהיך ׃ אשר הוצאתי ׃ והבחנתי שם
בין בכור לשאינו בכור ואני אני יודע ונפרע
מהמלוה מעותיו לישר' ברבית ואומ' של גוי הם ׃
עבודת עבד ׃ עבודה של גנאי שיהא ניכר בה
כעבד ׃ שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ
ולא ינעיל לו מנעליו ׃ כשכיר כתושב ׃ עבודת
קרקע מלאכת אומנות כשאר שכירים תנהג
בו ׃ עד שנת היובל ׃ אם פגע בו יובל לפני ש"ש
שנים היובל מוציאו ׃ ובניו עמו ׃ א"ר ישמעאל
אם הוא נמכר בנו מי מכרו ׃ אלא מכאן שרבו

ד"א אשר הוצאתי וגו' כדי לתת לכם ארץ כנען ע"מ שתקבלו מצותי
עליכם ואפי' הם כבדות ׃ לתת לכם בשכר שתקבלו מצותי
להיות לכם לאלהים שכל הדר בא"י אני אהיה לו לאלוה
והיוצא ממנה כעובד ע"ז ׃ עבודת עבד

חייב במזונות ׃ כמו ׃ אל אחוזת אבותיו ׃ אל
כבוד אבותיו ׃ ואין לזלזלו על כך ׃ אחוזת ׃ חזקת ׃
כי עבדיי הם ׃ שטרי קודם ׃ לא ימכרו ממכרת
עבד ׃ בהכרזה ׃ כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו
על אבן הלקח ׃ לא תרדה בו בפרך ׃ מלאכה שלא
לצורך כדי לענותו ׃ אל תאמר לו הרתיח את הכוס
הזה והוא אינו צריך ׃ עדור תחת הגפן הזו עד
שאבוא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך
אם לאו הרי הדבר מסור ללבו של עושהו לכך נאמ'
ויראת מאלהיך ׃ ועבדך ואמתך אשר יהיו לך ׃
ואם תאמ' אם כן במה אשתמש ׃ מאת הגוים
יהיו לך לעבדים ׃ אשר סביבותיכם ׃ ולא שבתוך
גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל ׃
נשמה ׃ וגם מבני התושבים הגרים עמכם אשר
באו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו
וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא ׃
תחיה אלא מותר אתה לקנותו כעבד ׃ מהם
תקנו ׃ אותם תקנו ׃ וכי ׃ תשיג יד גר ותושב
עמך ׃ מי גרם לו שיעשיר ויש לו השגת יד ׃
דיבוקו עמך ׃ ומך אחיך עמו ׃ מי גרם לו שימוך
דיבוקו עמו ׃ שלמד ממעשיו ׃ למשפחת גר ׃
זה הגוי ׃ כשהוא אומ' לעקר ׃ זה הנמכר לע"ז
להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים
ולשאוב מים ׃ גאולה תהיה לו ׃ מיד ׃ אל תניחנו
שיטמע ׃ עד שנת היובל ׃ שהרי כל עצמו לא
קנאו אלא לעבדו עד היובל שהרי ביובל יצא
כמה שנ' להלן ויצא בשנת היובל ׃ ובגוי שתחת
ידך הכת' מדבר ואעפ"כ לא תבוא עליו בעקיפין ׃
מפני חילול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק ׃
בחשבון לפי המגיע בכל שנה יגבה לו הגוי מדמיו ׃
אם היו עשרים משנמכר עד היובל מנה נמצא כב
שקנה הגוי עבודת שנה מנה ואם שהה זה
אצלו חמש שנים ובא ליגאל יגבה ה' מנים ויתן
לו העבד ט"ו מנים וזהו והיה כסף ממכרו ׃
במספר תבואות וגו' ׃ כימי שכיר יהיה עמו ׃
חשבון המגיע לכל שנה יחשוב כאילו נשכר
עמו כל שנה במנה ונגבה לו ׃ ואם עוד רבות
בשנים עד שנת היובל וגו' הכל כמה שמפורש ׃
במס' ערכין דריש אם רבות בשנים ומעט ׃
אם חולקין הודאו ׃ אם הוזלו עבדים מן הכת'
והקל עליו כזה וכזה ׃ לפיהן ישיב גאולתו ׃
מכספו מקנתו כפי שוויו של עכשיו ׃ לא ירדנו

כפרך תעניך ׳ כלוה ויתה רואה ׳ וכנו עמו ׳ הגוי
חייב כמזונות כגון כותי ׃ כי לי בני ישר׳ עבדים ׳
שטרי קודם ׳ אני יי׳ אלהיכם ׳ כל המשעבד כאן
מלמטן כאילו משעבד מלמעלן ׳ לא תעשו לכם
אלילים כנגד זה הנמכר לגוי שלא יאמר הואיל
ורבי עובד ע״ז אני אני כמותו ׳ הואיל ורבי מחלל
שבתות אני אני אחלל ׳ לכך נאמרו כאן מקראות
הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר ׳ בתחל׳
הזהיר על השביעית ואם חימד ממון ונחשד על
השביעית סופו למכור מטלטלין לכך סמך לה וכי
תמכרו ממכר ׳ לא חזר בו סופו מוכר ביתו ׳ לא חזר
בו ׳ סופו מוכר עצמו לא דיו לישר׳ אלא אפילו לגוי ׳
כל אילו קשות האחרונות מהראשונות ׳ ואבן
משכית ׳ לשון כיסוי ׳ כמו ם ושכתי כפי ׳ שמכסין
את הקרקע ברצפת אבנים להשתחוות עליה
לפי שהשתחוייה בפישוט ידים ורגלים היא ואם
ואסרה תורה לעשות כן חוץ מן המקדש ׳ אני יי׳ ׳
נאמן לשלם שכר ׃

חסלת בחקותי מרבנו שלמה ׳
וזה יסוד רבנו שמואל ״

בהר סיני ׳ קודם שהוקם אוהל
מועד ׃ ושבתה ׳ לשון
ביטול ׳ ותוספת ׳ שלא תפקיר ׳ ושבתם איש אל
ירושתו ׳ כאן שמפרש לפנינו שהמוכר שדהו
חוזר לו בחנם ביובל ׳ ואיש אל משפחתו ׳ עבד
עברי חוזר חפשי ביובל ׳ נזירה ׳ גידולי ענבים
שנשורו לא תבצרו ׳ וכן ספחים בתבואה ׳ כי
מספר תבואות שעד היובל הוא מוכר לך ולא
גוף הקרקע ׳ מן השדה תאכלו ׳ ולא מן המוסף
אל הבית שיאסור לאוספו ׃ לשלש השנים ׳ לפי
הפשט ׳ זריעת ששית ׳ תפרנס ששית ׳ ושביעי׳ ׳
ושמינית יזרעו ויאכלו מתבואות ששית עד
תחילת תשיעית שיתפרנסו מתבואה הנזרעת
בשמינית ׃ גאולה תתנו לארץ ׳ אם ירצה המוכ׳
לפדותה לפני היובל ׃ והשיב את העודף ׳ מן
השנים עד היובל שלא אכל עדיין ׳ העודף ׳ ה׳
המעדיף ׳ על שנים שיאכל כבר ׳ ואשר יגאל
מן הלוים ׳ כאן שאמרנו גאולת עולם תהיה
ללוים ׳ והוא ירצה לגאול ׳ ואין לו במה לגאול ׃
ויצא ממכר בית וגו׳ ׳ כלוא תשוב לו בחנם ׳ ושדה
מגרש ׳ כמפורש באלה מסעי ׃ עבודת עבד
לרדותו בפרך כעבד כנען ׳ או לעקר ׳ שנעקר

מזה המלכות רחוק מארצכם ׳ לא תושב ולא
גר ולא גוי ואזרח ׃ משכית ׳ מן שכה ׳ כמו מתכית
מן רכה ׳ ואינו מוצא לו חבר כי אם חכו עברו ׳
משכיות לבב ׳ לשון ראיות לבבי ׳ אני כן אבן
ראה שיש בה שלמים ונצורים להסתכל בהן ׃

חסלת בהר סיני מרבנו שמואל
וזה יסוד רבנו שלמה מ״כ ׃

אם בחוקותי ׳ יכול זה קיום מצות ׳ כשהו
או ולא תעשו את כל המצות ׳ הרי
קיום המצות אמור הוי מה אני מקיים אם בחקתי
תלכו ׳ שתהו עמלים בתורה ׳ ואת מצותי תשמרו ׳
הוו עמלים על מנת לשמור ולעשות ׃ בעתם ׳ ׳
בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי
שבתות ובלילי שבתות ׳ ועץ השדה ׳ אילן אילנו
סרק ועתידין לעשות פירות ׃ והשיג דיש את
בציר ׳ שיהיה הדיש מרובה ואתם עסוקים בו
עד הבציר ׳ ובבציר תתעסקו עד שעת הזריעה ׃
ואכלתם לשובע ׳ אוכל קימעה והוא מתברך ׳
במעיו ׃ ונתתי שלום ׳ שמא תאמר הרי מאכל
והרי משתה אם אין שלום אין כלום ׳ ת״ל אח׳
אחר כל זאת ׳ ונתתי שלום מגיד שהשלום
שקול כנגד הכל וכן הוא או עושה שלום ובורא
את הכל ׃ וחרב לא תעבור בארצכם ׳ אין צריך
לומ׳ שלא יבאו במלחמה אלא אפילו לעבור
דרך ארצכם ממדינה למדינה ׳ לפניכם לחרב ׳
איש בחרב רעהו ׃ ורדפו מכם ׳ מן החלשים
שבכם ׳ ולא מן הגבורים שבכם ׃ חמשה
מאה ומאה מכם רבבה ׳ וכי כך החשבון והלא
לא היה צריך אלא מאה שני אלפים יהיו ״
אלא אינו דומה מועטים העושים את התורה
למרובים העושים את התורה ׃ ונפלו אויביכם ׳
שיהו נופלים לפניכם שלא כדרך הארץ ״ ״
ופניתי אליכם ׳ אפנה מכל עסקי לשלם
שכרכם ׳ משלו משל למה הדבר דומה למלך
ששכר פועלים כול כדרות בתור כ״ט ׳ ״

כך נדרש בתורת כהנ׳ ׳

ופניתי אליכם ׳ משלו משל למה הדבר דומה לבעל הבית
ששכר פועלים ׳ והיה שם פועל אחד שעשה עמו שלשה
שנים וכיון פועלין ליטול שכרן ובין פועל הלז עמהם ׳ אמ׳
בעל הבית אפנה מרובין הללו ששהו שלשתו ׳ ונותן להם
שכר מועט אבל אותה חשבונות הרבה יש לי לחשב עמך ׃
כן לעתיד לבא ישר׳ מבקשין שכרן אומ׳ להם הק׳ אפנה

ואומות העולם מבקשין שכר אלו להן הק' אמנה היאכן הוא
שעשו עמי מעשה אני אתן להם שכר ומעט בעולם הזה אבל
חשבונות הרבה יש לי לחשוב עמכם ועל זאת יסד הבבלי '

פעולת הרוכים מיעט מלאכת ; וגו' '

והפרתי אתכם ' בפריה ורביה ; והרבתי אתכם '
בקומה זקופה ; והקימותי את בריתי אתכם '
ברית חדשה ולא כברית ראשונים שהפרתם
אותה אלא חדשה שלא תופר ' שנא' וכרתי את
בית ישר' ואת בית יהודה ברית חדשה
לא כברית ראשונים וגו' ואכלתם ישן נושן '
הפירות יהו משתמרין וטובות להתיישן שיהא
ישן נושן על שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד ;
וישן מפני חדש תוציאו ' שיהיו הגרנות מלאות
ואוצרות מלאות יין ועריכים אתם לפנות האוצרו'
למקום אחר לתת החדש לתוכו ' ונתתי משכ'
משכני ' זה בית המקדש ; לא תגעל נפשי '
אין רוחי קיצה בכם ' כל געלה לשון פליטת
דבר ' הבלוע כדבר ; והתהלכתי בתוככם אטייל
עמכם בגן עדן ' כאחד מכם ולא תהיו מזד
מזדעזעין ממני ' יכול לא תיראו ממני ' ת"ל
והייתי לכם לאלהים ; אני ה' אלהיכם ' וגו' ' כדי
אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה '
הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי ניסים
גדולים ' קוממיות ' בקומה זקופה ;

ואם לא תשמעו לי ' להיות עמלים בתור' ;
לדעת מדרש חכמים ' יכול לקיים מצות ' כשהו'
אומ' ולא תעשו ' הרי המצות אמורות ' הא מה
אני מקיים ואם לא תשמעו לי ' להיות עמלים
בתורה ' זה המכיר את רבונו ומתכוין למרוד
בו ' וכן גבור לפני ה' ' שמכיר ומתכוין למרוד
בו ' ולא תעשו ' משלא תלמדו לא תעשו ' הרי
שתי עבירות ; אם בחקתי תמאסו ' מואסים
באחרים העושים ' ומשפטי תגעל נפשכם '
שונא את החכמים ' לבלתי עשות ' מונע אחרי'
אחרים מעשות את כל מצותי ' כופר שלא צוית
לכך נאמ' כל מצותי ולא נאמ' כל המצות '
להפרכם את בריתי ' כופר בעיקר ' הרי שבע
עבירות הראשונות גוררת את השניה וכן עד
השביעית ' ואלו הן ' לא למד לא עשה מואס
באחרים העושים ' שונא את החכמ' ' מונע
את אחרים ' כופר במצות ' כופר בעיקר ; וה'
והפקדתי עליכם ' ועשיתי עליכם ' שיהא...

שמשחקת את הכשר ' אמבולש כל דומה לשורף
שהעלה נפיחתו ומראות פניו זעופה ' קדחת '
חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבערו '
כמו אש קודחה באפי ' מכלות עינים ומדיבת
נפש ' העינים צופות וכלות אליהם שיקל וירפא
וסופו שלא ירפא ודואבן הנפשות של משפחת
במותו ' כל תקוה שאינה באה ותוחלת ממושכה
קרויה כליון עינים ' וזרעתם לריק ' תזרע ולא
תצמח ' ואם תצמח ' ואכלוהו אויביכם ; ונתתי
פני ' פונה אני מכל עסקיו להרע לכם ' ונגפתם ;
מפני אויבה ' ורדו בכם שונאיכם כמשמעו '
ושלטו בכם ; באגדת תורת כהנים '

ורדו בכם שונאיכם שאעמיד עליכם מכם ובכם ' בזמן
שאומ' העולם עומדין על ישר' אין נוטלין אלא כעוי מענין שנ'
והיה אם זרע ישר' ועלה מדין וגו' וישחיתו את יבול הארץ
הארץ וגו' אבל בזמן שעומדין עליהם מישר' אין מחפשין
אלא אחר מטמוניות כענין שנ' אשר אכלו שאר עמי ' לכך
אומר ורדו בכם שונאיכם ' מכם ובכם שאעמיד עליכם '
ונסתם ' מפני אימה ' ואין רודף אתכם ' מבלי כח ואין
עד אלהו ' לו' אלישע אומ' אין הק' מכה אומות על ישר'
עד שמעיד בהם תחלה '

תוספת '

ואגדת תורת כהנים מפרש ' אף אני אעשה
זאת ' איני מדבר אלא באף ' וכן אף אני אלך
עמכם בקרי ; והפקדתי עליכם שיהו
המכות פוקדות אתכם מחולה עד
שהראשונות פקודות אצלכם אביא אחרות
ואסמכה לה ; בהלה ' מכה המבהלת אבל
הבריות ואיזו זו מכת מיתה ' את השחפת '
יש לך חולה שהוא מוטל במיטה אבל בשרו
שמור עליו ' ת"ל שחפת ' מלמד שהוא נשחף
או עתים שהוא מקדיח ' אבל סבור בעצמו
שיחיה אבל אחרים סבורים בעצמו שימות ;
ת"ל מדיבת נפש ' נפשות בני המשפחה ; וזרעתם '
לריק זרעכם ' זורעה ואינה מצמחת ' ומצמחה
אין אויביכם באים ועולים ' ת"ל ואכלוהו אויביכם '
הא כיצד ' זורעה שנה ראשו' ואינה מצמחת
ואויבים באים ומוצאים תבואה לאוי המעור
ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד '
ר"א וזרעתם לריק זרעכם ' כנגד הבנים והבנות
הכת' מדבר שאדם עמל בהן ומגדלן ומחטיא
בא ומכלה אותן ' וכן הוא אומ' אשר טפחתי

ורביתי אתכם כלם · ונתתי פני בכם · כמה שנ׳
בטובה ופניתי אליכם · כך נאמ׳ ברעה · ונתתי
פני בכם · משל משלו למלך שאמר לעבדיו פונה
אני מכל עסקיי ועוסק עמכם ברעה · ונגפתם
לפני אויביכם · שהמות הורג אתכם מבפנים
ובעלי רכב מקיפין אתכם מבחוץ · ורדו בכם
שונאיכם שאיני מעמיד עליכם שונאים אלא מכם
ובכם שבשעה שאומות העולם עומדין על ישר׳
אין מבקש׳ אלא מה שבגלוי שנ׳ והיה אם
זרע ישר׳ ועלה מדיין ועמלק וגו׳ ויחנו וישחיתו
את יבול הארץ · אבל בשעה שאעמיד עליכם
מכם ובכם הם מחפשים מטמוניות וכן הוא
אומ׳ אשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם
הפשיטו ועצמותיהם פצחו · ונסתם · מפני אימה ·
ואין רודף אתכם · מבלי כח · מבו׳ דרך שכנגד זו והעתק זו ולא ידעתי שהעתקה המורה ··

פרק

ואם עד אלה לא תשמעו׳ ואם כשוד
אלה עליכם לא תשמעו · ויספתי · עוד יסורים
אחרים · שבע על חטאתיכם · שבע פורעניות
על שבע עבירות האמורות למעלה · ושברתי
את גאון עזכם · זה בית המקדש · וכן הוא
אומ׳ את מקדשי גאון עזכם ; ושברתי את
גאון עזכם · תני רב יוסף אלו בוליות שביהודה פי׳
עשירים · בוטי · שנים ברכת השם תגביעון · וזהו לפירוש
בול · אמ׳ רב חסדא מאי פרוזבול · פרוס בולי
ובוטי · ותקנת עשירים ועניים · ובוליין זו תהיה ·
ויגל את מסך יהודה · גלי בוליות דיהודה · פי׳ גלי
רוכפיה · תוס׳ עליך ·· ונתתי את
שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה · זו
קשה משל משה שם הוא אומ׳ והיו שמיך
אשר על ראשך נחשת וגו׳ שיהיו השמים
כדרך שהנחשת מזיע׳ והארץ לא תהא
מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והוא מ׳
משמש פירותיה · אבל כאן הוא אומ׳ ונתתי
את שמיכם כברזל · שלא יהו מזיעין כדרך
שאין הברזל מזיע · והמצא והארץ תהא
מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת
פירותיה ומלקטת · ותם לריק כחכם · הרי
אדם שלא עמל שלא חרש ושלא זרע ושלא
נכש שלא כיסח ושלא עדר ובשעה הקציר
בא שידפון והלקהו אין בכך כלום · אבל
אדם שחרש וזרע וניכש וכיסח ועדר · ובש

ובשעת הקציר בא שידפון והילקהו הרי
שיניו של זה קהות · ולא תתן ארצכם ·
יבולה · אף מה שאתה מוביל לה בשעת
הזרע · ועץ הארץ · אפילו מן ~~הארץ~~ יהא לקוי ·
שלא יחנט פירותיו בשעת חנטה · ולא יתן
פריו · כשיהיה מפריח ישיר פירותיו · הרי
שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות ;
ואם תלכו עמי קרי · רבותינו אמרו עראי כמקרה
שאינו אלא לפרקים · כך תלכו עמי עראי ·
ומנחם פי׳ לשון מניעה · וכן הוקר רגלך · וכן
יקר רוח איש תבונה · וקרוב לשון זה לתרגום
של אונקלוס · קושי · שמקשים ליבם ומונע׳
מהתקרב אלי · שבע כחטאותיכם · שבע
פורעניות אחרות כמספר שבע שבע חטאותיכם ·
והשלחתי · לשון גירוי · ושכלה אתכם · אין
לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך · בהמה
שאין דרכה בכך מניין · ת״ל ושן בהמות
בהמות אשלח׳ הרי שתים · ומניין שתהא
ממיתה בנשיכתה · ת״ל עם חמת זוחלי עפר ;
מה אלו נושכין וממיתה וממיתין · אף זו · היו שנים
בישר׳ חמור נושך וממית ערוד נושך וממית ;
ושכלה אתכם · אלו הקטנים · והכריתה
את בהמתכם · מבחוץ · והמעיטה אתכם ··
מבפנים · ונשמו דרכיכם · שבילים קטנים
ושבילים גדולים · הרי שבע פורעניות · שן
חיה · שן בהמה · חמת זוחלי עפר · ושכלה ;
והכריתה · והמעיטה · ונשמו ·· ואם
לא תוסרו לי לשוב · נקם ברית · ויש נקם
שאינו בדרך שאר נקמות · וזהו סימוי עינים
של צדקיהו שעבר על השבועה שנשבע לנבוכ׳
נצר · ד״א נקמות נקם ברית אשר עברתם
עליו · כל הבאות חרב שבמקרא היא מלחמת
חיילות אויבים ; ונאספתם · מן החוץ
אל תוך הערים · מפני המצור · ושלחתי דבר
בתוככם · על ידי הדבר · ונתתם ביד אויביכם
הערים עליכם · לפי שאין מלינים את המת
בירושלם וכשמוציאין אותו לקוברו ניתנין ביד
אויב · מטה לחם · לשון משען · כמו מטה
עוז · כשברי לכם מטה לחם · אשבור לכם
כל מסעדי אוכל · והן חיות חיי נפש רעב ·
ואפו עשר נשים · לחמכם בתנור אחד ·
מחוסר עצים · והשיבו לחמכם במשקל ···

ונשמע הקטן וכו׳ נקם ברית דבצי׳ ברית בין הבתרי׳ · וזהו
הנקם · לפי שרצה אברהם [illegible] ונא׳ לו שם
ידוע תדע כי גר יהי׳ זרעך [illegible] עליכם [illegible]
[illegible]

שתהיו התבואה עקבת ונעשית הפת עפולת
ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את
הל׳ השברים · ואכלתם ולא תשבעו · זו מאירה
בתוך המעיים בלחם · הרי שבע פורענויות ;
חרב ; מטר · שבר מטה לחם · דבר · חוסר השענים ·
פת עפולת · מאירה במעיים ; במותיכם ·
מגדלים · ובירניות · חמניכם · מין עז׳ · ונתתי
את פגריכם וג׳ תפוחי רעב היו ומוציאים יראתם
מחיקם וכריסן נבקעת ונופל עליה · וגעלה נפשי
אתכם · זה סילוק שכינה · ונתתי עריכם חרבה ·
יכול מאדם · כשהוא אומ׳ והשמותי את הארץ
הרי אדם אומר · הא מה אני מקיים חרבה ;
מעובר ושב · והשימותי את מקדשיכם ·· יכול
מן הקרבנות אמורים · הא אני מקיים והשימותי
את מקדשי׳ מן הגדודיות · הן שיירות של ישר׳
שהיו מתקדשות ומתוועדות (נועדות) לכך · הרי שבע
פו׳ פורענויות · אכילת בשר · בנים ובנות ;
השמדת במות הרי שתים · כריתות חמנים ·
אין זה פורענות אלא על ידי השמדת הבמות
יפלו החמנים שבראש הגגות ויכרתו · ונתתי
את פגריכם הרי שלש · סילוק שכינה ארבע ·
שממון מקדש מן הגדודיות · ולא אריח קורבנו׳ ·
הרי שבע · והשימותי אני את הארץ · זו מדה
טובה לישר׳ שלא ימצאו אויביהם נחת רוח בארצ׳
שתהא שוממה מיושביה · ואתכם אזרה בגוים ·
זו מדה קשה שבזמן שבני אדם גולים
במקום אחד הן רואים זה את זה ומתנחמים ;
וישר׳ זרו כבמזרה · כאדם הזורה שעורים
בנפה ואין אחת מהם דבוקה לחבירתה ;
והריקותי · כששולף החרב מתריקן הנדן ·
ומד׳ ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם · אין
חוזרת מהר כאדם שהוא מריק את המים
ואין סופן לחזור ; והיתה ארצכם שממה ·
שלא תמהרו לשוב בתוכה · ומתוך כך עריכם
יהיו חרבה · נראות להם חרבות · שכשאדם
שאדם גולה משדו ומכרמו ומביתו וסופו
לחזור אין כרמו וביתו חריבין · כך שנויה
בתורת כהנים · מדר׳ ר׳ תנחומא [illegible]
מאוד קשה עון חטאו ישר׳ מארץ ולקו בארץ ומארץ
והתנחמין · חטאו בארץ · בן אדם ישר׳ יושבים על
ישר׳ אדמתם ויטמאו אותה · חטאו ולקו בארץ ··
ארצכם שממה · ומתנחמים בארץ · וארצך תבעל ;
תום ··

אז תרצה הארץ שבתותיה · תפייס את
המקום על שמיטותיה והרצת למלך את
שבתותיה · כל ימי השמה · לשון העשות ··
בהעשות · ומ״ם דגש במקום כפל של שמה ·
ואין לומר בהשמה · כנוני הטמון בראש תיבה
אשר לא שבתה · שבעים שנה של גלות בבל ·
היו כנגד שבעים שנות שמיטות · ויובל שהיו
בשנים שהכעיסו ישר׳ בארצם לפני המקום ;
ת״ל שנה היו׳ שנה היו שע״ע שנה משנכנסו ·
לארץ עד שגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים
והדין של יחזקאל ויותה שכב על צדך השמאלית
וכלית את כל אלה ושכבת על צדך הימני
ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה
זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות
המלך יהויכין · ועוד עשו שש שנים עד גלות
צדקיהו הרי מ״ו שנה · מנשה עשה תשובה
ל״ג שנה וכל שנות רשעו נ״ב כמו שאמור בהגדת
בהגדת חלק · ושל אמון שתים · ואחת עשרה
ליהויקים · וכנגדן לצדקיהו · צא וחשוב לארבע
מאות ושלשים ושם שמיטין ויובלות שבהן :
והן שש עשרה שנה · למאה ארבעה עשר שמיטין
ושני יובלות · הרי לארבע מאות שנה ששים
וארבע · ולשלשים ושש שנה · חמש שמיטות
הרי שבעים חסר אחת · ועליהם גזר שבעים
שלמים · וכן הוא אומ׳ בדברי הימים עד ·
רצתה הארץ את שבתותיה למלאות שבעים
שנה ; והבאתי מורך · פחד ורך לבב · מ״ם של מורך
יסוד נופל. כמ״ם של מושב ושל מוקש · ונסו
מנוסת חרב · בחיל (כאילו) הורגים רודפים אותם ;
עלה נדף · שהרוח הודפו ומכהו עלה על עלה
אחר ומקשקש ומוציא קול · וכן תרגמו ··
אונקלוס קל טרפא דשקיף · לשון חבטה ;
כמו שדופות קדים · שקיפן קידום והוא לשון
משקוף מקום חבטת הדלת · וכן ת״ה תרג׳
חבורה משקופי ; וכשלו איש באחיו · כש׳
כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה · שכל ישר׳
ערבים זה בזה · ואבדתם בגוים · כשתהיו
פזורים תהיו אבודים זה מזה · ואכלה אותבם
אתכם · אילו המתים בגולה · בעונות אתם
ימקו · כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם
ימקו · כמו ימסו · כמו תמקנה בחוריהן ··
נמקו חבורותי · והבאתי אותם · אני בעצמי ;

די

אבותיהם · חמדה טובה לישר׳ שלא יאמרו האומות
וגלינו לבין האומות נעשה כמעשיהם · אני אותי
מניחן אלא אני את נביאי להחזירן תחת כנפי
השכינה של שב׳ והעלה על רוחכם היה לא תהיה
חי אני אם לא ביד חזקה · וג׳ או או יכנע׳ אלא
אז יכנע לבבם ואז ירצו את עונם · יכפרו על
עונם ביסורין ; וזכרתי את בריתי יעקוב׳
בחמשה מקומות ״ יעקב נטל אות משמו של
אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת בניו ״
וזכרתי את בריתי יעקב׳ ומה נאמר אבות
אחורנית׳ כלומ׳ כדי הוא יעקב הקטן לכך · ואם
אינו כדי הרי יצחק עמו ואם אינו כדי · הרי
אברהם כדי · ולמה לא עשויה זכירה ביצחק ;
לפי שאפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח
כעל גבי המזבח ״
נרש׳ בתורת כהנים

נאמ׳ באברהם וביצחק אף · שמיטתו של יעקב שלושה ·
אין לי אלא אבות אימהות מנין ת״ל את את את יומים אילו
אימהות · מנין שהברית כרותה לארץ · ת״ל והארץ
אזכור ״ נרש׳ בתו׳ כהנים יען וביען ·
וכי ראוי ברוש נפרע והם אישר׳ והלא לא נפרע אחד
מאיוח שעשו לפני במשפטי מאסו ואת חוקותי ·
געלה נפשם ואת זו שבמדבר · גם זו שעה שלפני ·
ואף גם זאת · שעה של מלכי האומרי · לא מאסתים
ולא געלתים לכלותם · וכי מה נשאר להם לישר׳ שלא
נמאס והלא כל מתנות טובות שנתנו להם נטלו מהם ·
מה נשתייר להם לישר׳ · זה ספר תורה שאם לא היה
קיים לא היו משונים מאומות העולם · ועל זה
יסד הפייט בזכור ברית שלם אבותם ואין שיור רק
התורה הזאת · ומניין שהברית כרותה לשבטים
ת״ל וזכרתי להם ברית ראשונים · ולאימהות בריכתי
חקותם ועל זה יסד בזכור ברית הפייט בריתך
אימהות והשבטים ... יען וביען · יגמול
להם הגמול אשר במשפטי מאסו · ואף גם
זאת · ואפלו אני עושה עמם את דת הפורענ׳
אשר אמרתי: בהיותם בארץ אויביהם לא ·
מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אשר
אתם · ברית ראשונים · של שבטים ;
והתורות׳ אחת בכתב · ואחת בעל פה מגיד
שכולם ניתנו מסיני ; כי יפליא ·
יפרוש · בערכך נפשות · ליתן ערך נפשו ״
לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי · והיה

ערכך · אין ערך לשון דמים אלא כן שהוא יקר
כין שהוא זולל ; כפי שנו · הוא הערך הכתוב
בפרשה עליו · ערכך · כמו ערך · וכפל הכפין
לא ידעתי מאיזה לשון הן ; ואם מבן חמש
שנים · לא שיהא הנדר קטן · אלא גדול שאמר
ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים ; ואם מבן
ששים שנה · משמע לימי זקנה האשה
קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בזקנתו
יותר משליש בערכו והאשה אינה פוחתת אלא
שליש בערכה · דאמרי אינשי · סבא בביתא
פחה בביתא · סבתא בביתא סימא בביתא ;
ואם מך הוא · שאין ידו משגת ליתן הערך
והעמידו לנערך לפני הכהן והעריכו לפי השגת
ידו של מעריך הזה על פי אשר תשיג · לפי מה
שיש לו יסדרהו ומשאיר לו כדי חייו מיטה וכר
וכסת וכלי אומנותו · אם היה חמר משייר
לו חמורו ; כל אשר יתן ממנו ... של עולה
עלי דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה
חולין חוץ מדמי אותו אבר · טוב ברע · תם בבעל
מום · או רע בטוב · וכל שכן טוב בטוב או רע
ברע ; כל בהמה טמאה · בבעלת מום הכת׳ מדבר
שהיא טעונה להקרבה · ולימדך הכת׳ שאין קד
קדשים תמימין יוצאין לחולין בפדיון אלא אם
כן הומומו ; כערכך הכהן כן יהיה · לשאר כל
אדם הבא לקנותה מיד הקדש ; ואם גאל ·
יגאלנה · החמיר הכת׳ להוסיף חומש · וכן במק׳
במקדיש בית. וכן במקדיש שדה · וכן בפדיון
מעשר שני · הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר
כל אדם ; והיה ערכך לפי זרעו · ולא כפי שווה
ואחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשו
שוה · בית כור שעורים בחמשים שקלים · כך
גזירת הכת׳ · והוא שבא לגאלה בתחילת היובל ;
ואם בא ליגאל באמצע · עתן לפי חשבון סלע
ופונדיון לשנה · לפי שאינה הקדש אלא למנין
שנות היובל שאם נגאלה הרי טוב · ואם לאו
הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת
עד היובל כשאר כל המכורות וכשהיא
יוצאה מידו חוזרת לכהנים של אותו משמר
שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם ״
וזהו משפט האומר במקדיש שדהו ;
ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות ״
אם משנת שדהו היובל · אם משעברה

ביד הלוקח

שנת היובל מיד הקדישה וכן לגאולה מיד ·
כשנקך יקום · כערכך זה האמור והיה חמשים
כסף שתן · ואם אחר היובל יקדיש · וכן אם
הקדישה משנת היובל ונשתהא ביד גזבר וכא
לגאולה אחר היובל · וחשב לו הכהן את הכסף
על פי השנים הנותרות · כפי חשבון · כיצד
הרי קצב לדמים של שנה ע חמשים משקל ·
והרי שקל לכל אחת ושקל כסף יותר לכאן
כולן · והשקל מח פונדיונין הרי סלע ופונדיון
ושנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואומרין
רבותינו פונדיון קילבון לפרוטות והכא לגאול
יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות
עד שנת היובל · ונגרע מערכך · ממנין השנים
שמשנת היובל עד שנת הפדיון · ואם גאל
יגאל · המקדיש יוסיף חומש על הקצבה
הזאת · ואם לא יגאל את השדה · המקדישו
אם מכר גזבר את השדה לאיש אחר לא יגאל
עוד לשוב ליד המקדיש · והיה השד ה בצ
בצאתו ביובל מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך
שאר שדות · כדרך היוצאות מיד לוקחיהן
ביובל · קדש ליי · לא שישוב להקדש כדרך
הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הניתן
לכהנים · שנ' כל חרם בישראל לך יהיה · אף זה
תתחלק לכהנים ביובל · ובכהנים של אותה שבת
משמר של יום הכפורים של יובל שפוגע בו
ואינו לכהן לכהן מגל יד בר שבת כן מלכד אל
הכפורי אשר יכפר בו מי שכיפר הוא מקבל ;
לפי שאינו יכול להקדישה עד היובל · ואם
את שדה מקנתו וגו' חילוק יש בין שדה
אחוזה לשדה מקנה · ששדה מקנה לא תתחלק
ל' ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד
היובל שהרי ביובל עתידה היא היתה לצאת
מידו ולשוב לבעלים אם כן לגאולה יגאל כדמים
הללו הקצובים לשדה אחוזה · ואם לא יגאל ומכרה
גזבר לאחר · אז אם יגאל הוא בשנת היובל ·
ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדיש ·
וכן תאמר · לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון
מאתו · וזהו הגזבר · לכך הוצרך לאשר לו ·
לו אחוזת הארץ מירושת אבות וזה בעלים
הראשונים שמכרה למקדיש ; וכל ערכך
יהיה בשקל הקדש · גרה · ומעות כל ערך שבתו

בן שקלים והיו כשקל הקדש · עשרים גרה ;
עשרים מעות · כך היו מתחילה ולאחר כך הוסיפו
שתות · ואמרו רבותינו שש מעה כסף דינ' כד
מעות לסלע ; לא יקדיש איש אותו · לשם
קרבן אחר לפי שאינו שלו ; ואם בבהמה טמאה ;
אין המקרא מוסב על הבכור שאין לומר בבכורות
בבהמה טמאה · ופדה בערכך וגו' וחומש · שהרי
אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן
ואינו הקדש ; אלא הכת' מוסב על ההקדש ש
שדיבר למעלה בפדיון בהמה טהורה שהוממה
וכאן דיבר במקדיש בהמה טהורה טמאה
לבדק הבית · ופדה בערכך · כפי מה שיע'
שיעריכנה הכהן · ואם לא יגאל · על ידי בעלים ·
ונמכר בערכך · לאחרים · אך כל חרם · וגו' ·
נחלקו רבותי' בדבר יש אומ' סתם חרמים
להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך
יהיה בחרמי כהנים שפירש ואומר הרי זה
חרם לכהן · ויש אומ' סתם חרמים לכהנים
ומפרשים מקרא זה בסתם חרמים · ולדברי
האומ' סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקר'
זה בחרמי כהנים שהכל מודים בחרמי כהנים
שה' שאין להם פדיון עד שיבאו ליד כהן ;
וחרמי גבוה נפדים · כל חרם קדש קדשים
הוא ; והאומ' סתם חרמים לכהנים מפרש ·
קדש קדשים הוא · ולימד שחרמי כהנים חלים
על קדשי קדשים · ועל קדשים קלים ונותנן
לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין · ואם נדר
יתן דמיו · ואם נדבה יתן את טובתה · מאדם ·
כגון שאחרים שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים ·
כל חרם אשר יחרם · וגו' היוצא ליהרג ואומ' אחד
ערכו עלי לא אמ' כלום · מות יומת · הרי הולך
למות · לפיכך לא יפדה · אין לו לא דמים ולא ·
ערך ; וכל מעשר הארץ · במעשר שני הכת'
מדבר · מזרע הארץ · דגן · ומפרי הארץ · תירוש
ויצהר · ליי' הוא · קנאו השם ומשולחנו צוה
לו להעלותו ולאכלו בירושלים כמו שנ' ואכלתה
לפני יי' אלהיך מעשר דגנך · ממעשרו · ולא
ממעשר חבירו · הפודה מעשר שני של חבירו
אין מוסיף חומש · ומהו גאולתו · להתירו בכל
מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנ'
ונתתה בכסף וגו' תחת השבט · כשעוברין לעשרן

ומעביר בפתח קטן זה אחר זה והעשירי
מכה בשבט צבועה בסיקרא להיות ניכר שהוא
מעשר כן עושה לטלאים ולעגלים בכל שנה
ושנה · יהיה קודש · ליקרב למזבח דמו ואימוריו
והבשר נאכל לבעלים שהרי לא מצא נותנו
עם שיור מתנות כהונה ולא מצינו לו שיהיה
נתן לכהנים · לא יבקר וגו׳ לפי שנ׳ וכל מבחר
נדריכם · יכול יהא בורר ומוציא את היפה ׃
ת״ל לא יבקר בין טוב לרע · בין תם בין בעל מום
חלה עליו קדושה · ולא שיקרב בעל מום · אלא
יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד ״
חסלת אם בחוקותי ויסוד רבנו שלמה
וזהו יסוד רבנו שמואל מ״כ

וישן מפני חדש תוציאו · מן הגרנות למכור
כדכת׳ תוציא את כל מעשר תבואתך · ונתתה
ללוים וגו׳ מוטות עולכם · כדכת׳ עשה לך מוסרות ׃
היא הרצועה שקושרין בה העול של עת עץ הקבועי
מוטות · לפי שמטה ולכן את צואר השור ׃
קוממיות · כשהוסר העול זוקף את ראשו ׃
שבע על חטאתיכם · בלו׳ הרבה מכות על חטאי
חטאותכם · כמו שבע יפול צדיק וקם · ואור
החמה יהיה שבעתים · והחזיקו שבעה נשים ׃
ושברתי את גאון עוזכם · כדכת׳ במטמרי לכם
מטה לחם · וכדכת׳ גאון שבעת לחם היה לה ׃
ואנקה · הוא בית המקדש · כדכת׳ הנני מחלל
את מקדשי גאון עוזכם · ולפי הפשט כמו ש
שפירשתי שכך מוכיח סוף המקרא · ונתתי את
שמיכם וגו׳ כחכם · כי האדמה לא תוסף תת
את כחה לכם ׃ ואם תלכו עמי קרי ״
מנחם פי׳ לשון מניעה מגזרת הוקר רגלך · והם
הוא · כי הוקר מגזרת חטופי פה פעל כמו הושב
את אביך · מן אוכרם ישב · וקרי · מן קירה ״
מגזרת איקרה בה · וזהו פרושו · אם תלכו עמי
במקרה ולא תדיר במדרס שאינו הולך תדיר
אצל בוראו ׃ נקם ברית · שעברתם · כמו שכת׳
למעלה להפרכם את בריתי · עשר נשים · כלו׳
הרבה · כמו זה עשר פעמים תכלימוני · בתנור
אחד · כי אשה אחת לא תוכל למלא את התנור
פת · והשיבו את לחמכם במשקל · כי משקל
הכי אוהו לתנור ובמשקל השיבוהו להאכילו ״

למעלים במשקל ובצמצם לחם צר ומים לחץ ׃
כדכת׳ בן אדם הנני שובר מטה לחם בירושלים
ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה ׃
אני כיון כת׳ בשברי לכם מטה לחם ואפה ואכל
במשקל · ואכלתם ולא תשבעו · כי במשקל ״
ובצמצם יאכלוהו וגם יש לומר שאותו לחם
אעפי שיאכל ממנו הרבה לא ישביע מפני
היותם כי מאירה תמצא בו ׃ ויסרתי · מן וייסר
איש את בנו יאמר ויסרתי · וכן ויסר אותו ·
וכן מן ויישב יאמר וישבו כך עורותם ביחזקאל
על פגרי גלוליכם · כי בכית במותיכם תהרגו ״
כדכת׳ בירמיה כי אם גיא ההריגה וקברו בת׳
בתופת מאין מקום · ושממו עליה אויביכם ·
כשבאים לשבת בה כדכת׳ כל עבר עליה ישוק
וישרוק על מכותיה ׃ כל ימי השמה תשבות ·
כי שבעים שנה של גלות בבל · פירשו רבותינו ·
כנגד שנים שהיה לה לשבות ולא שבתה · תשבות
אלא פום בחנותיהם · אכל מלאו אותנחם
אז תשבת הארץ פתח · וכן ויאמר וגם
בחנותיהם כלם מלא פום ואותו · היום ריחה
ויום ׃ מרך בלבבם · אינו לשון רך הלבב ואל ״
הרך לבבי · כי המם של מרך עיקר שהרי הנגון
במ׳ם · כמו אהל אכל בכסף · וקריות לשבת שנ
ואין חבר כי ״ אם בתלמוד בשחיטת חולין
נתמרך בולו טריפות · ימקו · מן נמקו חבורות
כמו רון נבע יסעו ׃ וזכרתי וגו׳ אם יכנע
לבבם · והארץ תעזב מהם כחשבון ביטול ע׳
שבתות שיתרצה ויכופר עונם · ואז וזכרתי
וגו׳ · ותרץ · מן רצה כמו ויבן מן בנה ׃ יען
וביען במשפטי מאסו ואת חוקותי געלה
נפשם · ברית ראשונים · אשר לאשם · הוצ׳
הוציאתי אותם · בהר סיני ביד משה · שכן
התחילה פרשת שמיטה וידבר יי׳ אל משה
בהר סיני · וגם גמר התוכחות האלה בשביל
השמיטה הם כדכת׳ כל ימי השמה תשבות ·
כי כל מצות של פרשת בהר סיני כשמיטות
ויובלות ומדבר ונשיחות עבדים וחזרת קרקע
לכך נאמ׳ כיון התוכחות של עבירות השמיטות
בהר סיני הכל כפעם אחת ׃ כי יפליא ׃
יבדיל כמו לשון מפרש שהנודר צריך לפרש
בפיהו הענין הוא נודר ובמה הוא נודר ׃

ערך · שני הכפין כפל הוא כמו שתאמר
מאורים אדומומית מן לבן · לבעמת · כל אשר
יתן ממנו לה׳ · אם הקדישו סתם · יהיה קדש ·
דינו ולא כדין הבית · ואם כל בהמה טמאה ;
של קדש שהוקדשה לקרבן ונעשה טמאה
בעלת מום · והעמיד את הבהמה לפני הכהן
ומכין כדמיה קרבן · אם מכר הגזבר אותה
לאיש אחר · לא יוכל בעליה לפדותה עד
אלא מחלוקת לכהנים כיובל · לכהנים שלו ·
אותה משמרה תהיה אחוזתו של מקדיש ·
לאשר קנהו מאתו · שהקונה אותו לא היה
יכול להקדישו אלא הפירות שיש לו כן עד
היובל : לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר
כי הוא עצמו קדוש כבר לקרבן בכור · ואם
בבהמה הטמאה ממש יקדיש אדם · באותה
יש פדיון · ובבהמה טמאה ממש פרשו חכמי׳
ושלמע׳ כבעלי מומים כמו שפירשתי ״
יחרם מן האדם · אדם שיתחייב מיתה בית
דין אין לו פדיון · מעשר הארץ · מעשר שני ;

חסלת אם בחקותי
מרכבן שמאול ·

תחת על בכר · לו יום עד · עיור לו יזכר · משש גם יסר ״
ובספר כהנים · פרש לפנים · מראש לראשונים ואחרון ·
לאחרונים · עשוה לאין אומם · ירבה לשונים · ויעקב
ממשנים · יבוך בבנים · לפני מועם · יברית להמועם ;
ישיבן עמינעם · ——— לו שכר הוועב ;
וממשרים רוכר · ימעיין לו סכר ״

בספר וידבר ״
חסלת תורת כהנים ״

לחדש השני · מתוך חיבתן לפניו מונה אותם
כל שעה · כשיצאו ממצרים מנאן · כשנפלו
בעגל מנאן · לידע הנותרים · כשבא להשרות
שכינתו בתוכם מנאן · באחד בניסן הוקם
המשכן · ובאחד באייר מנאן · למשפחותם ·
דע מנין כל שבט ושבט לבית אבותיו ·· שיסמן
משבט אחר ואמו משבט אחר יקום על שם
אביו · לגלגלותם · על ידי שקלים · בקע לגל׳
לגלגלת: כל יוצא צבא בישר׳ · מגיד שאין
יוצא בצבא פחות מבן עשרים ; ואתכם
יהיו · כשתפקדו אותם יהיה עמכם נשיא
כל שבט ושבט · קרואי העדה · הנקראים
לכל דבר חשיבות בעדה ; האנשים האלה ·

את שמם עשר נשיאים הללו אשר נקבו לו ·
כאן בשמות ; ויתילדו על משפחתם · הביאו
ספרי יוחסיהם ועדי חזקת לידתן כל אחד
להתייחס על השבט ; אך את מטה לוי לא
תפקוד וג׳ · כדי הוא לגיון של מלך להיות נמנה
לבדו · ד״א צפה הק׳ שעתידה לעמוד גזירה
על ישר׳ על כל הנמנין מבן עשרים אמ׳ לא יהיו
אלה בכלל לפי שהן שלי שלא טעו בעגל ; הפקד
את הלוים · תרג׳ מני ית ליואי · לשון מינוי שררה
לדבר שהוא ממונה עליהם · כמו ויפקד פקידים ·
יורידו אותו · כתרג׳ יפרקון · כשמגיעין ליסע ·
במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו
ונושאין אותו עד מקום אשר ישכן שם הענן
ויחנו שם ומקימין אותו · והזר הקרב לעבודת
זו מיתתו בידי שמים · ואיש על דגלו · כמו שה
שהדגלים בספר זה · שלשה שבטים לכל דגל ·
ולא יהיה קצף · ואם לא שיכנסו זרים יהיה
קצף · כמו שמצינו על מעשה קרח · כי יצא הקצף ;
באותות · כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה
תלויה בו צבעו על זה לא כצבע של זה · צבע
של אחד כצבע אבנו הקבועה בחשן ומתוך
כך יכיר איש את דגלו · ד״א באותות לבית
אבותם · באות שמסר להם יעקב אביהם כש׳
כשנשאוהו ממצרים שנ׳ ויעשו בניו לו כן כאשר
צום · יהודה יששכר וזבולן ישאו מן המזרח
ראובן שמעון וגד מן הדרום · כלו׳ כדאית׳
בתנחומ׳ בפרשה זו · מנגד · מרחוק מיל · כמו
שנ׳ ביהושע אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאל׳
אלפים אמה שיוכלו לבוא בשבת · מטה
ואחרין וכתוב · והלוים חונים בסמוך לו ; קדמה ·
לפנים הקרויים קדם · ואיזו רוח מזרחית ·
והמערב קרוי אחור · נסעו · כשרואין הענן
מסתלק ותוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע
מחנה יהודה תחילה וכשהולכין בדרך חניתן
הולכים הלוים והעגלות באמצע · דגל
יהודה במזרח של ראובן בדרום ושל אפרים
במערב ושל דן בצפון ; ונסע אהל מועד ;
לאחר שני דגלים הללו · כאשר יחנו כן יסעו ;
כמו שפירשתי הליכתן כן היתה חנייתן · כל
דגל מהלך לרוח הקבוע לו · על ידו על מקומו ;
ואין לשון יד דר מרקיאו · רוח של ערך הראו ;
על ידו · סמוכה לו · לכל הנוטות ידו · אושין
אושיא כל ; ועליו מטה׳ והסמיכך עליו ;

ואלה תולדות אהרן ומשה · ואינו מזכיר אלא
בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלימדן
תורה · מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה
מעלה עליו כאילו ילדו : ביום דיבר יי׳ אל משה :
נעשו אלה תולדות שלו שלימדן מפי הגבורה :
והעמדת אותו לפני אהרן · כחיון · ושרתו
אותו · ומהו השרות · ושמרו את משמרתו ·
כל מינוי שאדם ממונה עליו ומוטל לעשותו
קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו
שאומר בבגתן ותרש והלא אין משמרתי ולא
ומשמרתך שוות · וכן משמרת כהונה ולויה :
ואת משמרת בני ישר׳ שכולם היו זקוקים
לערכי המקדש אלא שהלוים באו תחתיהם
בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות
בשכרם · כמו שנ׳ כי שכר הוא לכם חלף עבוד
עבודתכם : נתונים המה · נתונה לו · מאת
בני ישר׳ כמו מתוך בני ישר׳ · כלו׳ מאת כל
העדה נבדלו לכך בגזירת המקום והוא נתנם
לו שנ׳ ואתנה את הלוים נתונים : וג׳ ואת
אהרן ואת בניו תפקד · לשון פקידות ואינו
לשון מנין · ושמרו את כהונתם · קבלת דמים
וזריקה והקטר ועבודות המסורות לבני אהרן :
ואני הנה לקחתי · ואני מהיכן זכיתי בהם
מתוך בני ישר׳ שמשלדין אותן לשירות שלי
שלי ועל ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים
תמורתם לפי שהיתה עבודה בבכורות וכש
וכשחטאו בעגל נפסלו · והלוים שלא עבדו ע״ז
נבחרו תחתיהם ·· מבן חדש ומעלה :
משיצא מכלל נפלים הם נמנים ליקרות
שומרי משמרת הקדש · אמ׳ ר׳ יהודה בר שלום
למוד היה אותו השבט להיות נמנין מן הבטן ·
שנ׳ אשר ילדה אותה ללוי במצרים · עם
כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנת
בשבעים נפש שכשאתה מונה חשבונם
לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא
והיא השלימה את המנין : על פי יי׳ · אמ׳
משה היאך אני נכנס לתוך אהליהם
לדעת מנין כולם ויונקיהן · אמ׳ הק׳ עשה
אתה שלך ואני אעשה את שלי · הלך
משה בפתח האהל ושמר והשכינה מקדמת
לפניו ובת קול יוצאה מן האהל כך וכך
תינוקות יש באהל זה · לכך נאמ׳ על פי יי׳ :
גרשון משפחת הלבני · כלו׳ לגרשון הם

הפקודים משפחת הלבני והשמעי : פקודיהם
כך וכך : המשכן · יריעות התחתונות · והאהל ·
יריעות עזים העשויות לגג · מכסהו · מ׳
עורות אילים ותחשים · מסך פתח · הוא
הוילון : ואת מיתריו · של משכן והאהל ולא
של חצר : משפחות בני קהת יחנו תימנה · ה׳
וסמוכים להם דגל ראובן החונים תימנה אוי
לרשע אוי לשכנו · לכך לקו מהם דתן ואב׳
ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח
ושרתו שנמשכו עמהם במחלוקתם :
כברייתא דר׳ אליעזר מל״ב מידות התורה נדרשת באגדה :
ודבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר ·
כיצד · משפח׳ בני קהת יחנו על ירך המשכן וג׳ משפח׳
הגרשוני אחר המשכן יחנו ימה · ונשיא בית אב למשפח׳
מררי צוריאל וג׳ שמענו שציוה משה את בניו להיות
עשירים ואומנה משמרות · והיכן שמענו אלה פקודי
נעבודתם לבני בית יי׳ כמשפטם ביד משה ואהרן מלמד
שמונה זאת ממני משה ואהרן ·· תוספת ··
והמסך · הוא הפרכת שאף הוא קרוי מסך :
פרכת המסך · ונשיא נשיאי הלוי · ממונה
על כלן · ומה היא נשיאותו פקודת שומרי
משמרת · על ידו היא פקודת כולם : משה
ואהרן ובניו · וסמוכים להם דגל מחנה יהודה
והחונים עליו יששכר וזבולון · טוב לצדיק טוב
לשכנו · לפי שהיו שכנין של משה שהיה
עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה · שנ׳ יהודה
מחוקקי · ומבני יששכר יודעי בינה לעתים
מה יעשה ישר׳ · מאתים ראשי סנהדראות העמ׳
העמיד : ומזבולון משכים בשבט סופר ·· ה׳
אשר פקד משה ואהרן · נקוד על אהרן שלא
היה במנין הלוים · שנים ועשרים
אלף · ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים :
בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות ובני
קהת שמונת אלפים ושש מאות · בני מררי
ששת אלפים ומאתים הרי עשרים ושנים
אלף · ושלש מאות לא כללן עם שאר
הלוים · ויפדו הבכורות ולא יהיו זקוקים
השלשה ושבעים בכורות העודפים על המנין
לפדיון · אמרו רבותינו במסכ׳ בכורות אותן
שלש מאות בכורות היו ודיים שיפקיעו
את עצמם מן הפדיון : פקוד כל בכור זכר
מבן חדש ומעלה · משיצא מכלל ספק נפלים :
ואת בהמת הלוים · לא פדו בהמות הלוים

את בכורי בהמה טהורה של ישר' אלא את פטרי
חמוריהם · ושה אחד של בן לוי פטר במה פטרי
חמורים של ישר' תדע שהרי מנה עודפים באדם
ולא מנה עודפים בבהמה ; ואת פדוי השלשה
וג' · ואת הבכורות העריכין ליפדות בכסף · אלו
שלשה ושבעים ומאתים העודפי' על הלוים
מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת · כך היתה
מכירתו של יוסף · עשרים כסף · שהיה בכור
רחל ; העודפים על פדוי הלוים · על אותם שעדפו
הלוים במנינם ; חמשה וששים ושלש מאות אלף ·
כך סכום החשבון חמשת שקלים לגלגלת למאתי'
בכורות ושבעים ושלשה · אמ' משה איך אעשה
אם ישאל · ואומ' לו תן לי חמשת שקלים ויאמר
לי כבר פדאני ג' בן לוי · אני מפדוי הלוים · מה
עשה · הביא עשרים ושנים אלף פיתקין וכתב
עליהם בן לוי ושבעים ושלש ומאתים כתב
עליהן חמשת שקלים בלון ונתנן בקלפי · אמ' להן
בואו וטלו פתקיכן לפי הגורל מי שהביא בידו
בן לוי אמ' לו פדאך בן לוי ומי שהביא בידו חמש'
שקלים אמ' לו תן פדיונך ועא' ; נשא את
ראש · מנה מתוך הראוים לעבודת משא · והן
מבן שלשים שנה ועד בן חמשים · והפחות
מבן שלשים לא נתמלא כחו · מכאן אמרו
בן שלשים לכח · והיותר על חמשים כחו מכחיש
מעתה ; קדש הקדשים · המקודש שבכלם ;
הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת
וכלי השרת ; ובא אהרן ובניו · יכניסו כל כלי ·
וכלי ונותנן המפורש לו בפרשה זו ולא ישאום
בני קהת אלא לשאת · בנסוע המחנה · כשהענ'
מסתלק אהן יודעין שיסעו ; קערות וכפות
וקשות ומנקיות · כבר פירשתים במלאכת
המשכן · הנסך · הכיסוי · לשון מסך ;
אשר יוסך בהן ; מלקחיה · כמין צבת שמושכין
בה הפתילה לכל צד אשר ירצה · ומחתותיה ;
כף קטנה ושוליה פשוטין ולא מעוגלין ואין לה
מחיצה לפניה אלא מאחריה וחותה בה את
דשן הנרות כשמטיבן · נרותיה · לנוים בל' ·
שנותנין בה השמן והפתילות ; אל מכסה
עור תחש · כמין מרצוף · את כל כלי הקדש ·
אשר ישרתו בם בקדש · בתוך המשכן שהוא
קדש והן כלי הקטרת שמשרתין בהן את
במזבח הפנימי ; ודשנו את המזבח הנחשת ·
ויטלו את הדשן מעליו · ופרשו עליו בגד ארגמן ·

ואש שירדה מן השמים רבוצה תחתיו של
בשעת המסעות
הבגד כארי ואין שורפתו שהיו · עליו טס
פסכתר ושל נחשת ; מחתה · שחותין בה
גחלים לתרומת הדשן עשויין כמין מחבת
שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפניה שורטת
את הגחלים · מזלגות ; צינורות של נחשת ·
שבהן מכין את שעל המזבח להופכן כדי
שיתעכלו · יפה ומהר ; יעים · הם מגרפות
שקורין וודיל והן של נחשת ובהן מכבדין את
הדשן מעל המזבח ; לכסות את הקדש ··
הארון והמזבחות ואת כל כלי הקדש לשאת
אותם · המנורה · וכלי השרת · ומתו · שאם
חייבים מיתה בידי שמים ; ופקודת אלעז' ·
שהיה ממונה עליהם לשאת אותם · שמן
וקטורת ושמן המשחה ומנחת התמיד
עליו מוטל לצוות ולזרז להקריב בשעת חיובן ;
פקודת כל המשכן · והוא היה ממונה על משא
משמרות בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל
משאו והוא המשכן וכל אשר בו וכל הסדורין
למעלה בפרשה זו · אבל משא בני גרשון ובני
מררי שאינה מקדש הקדשים על פי איתמר
היה כמו שכת' בפרשת נשא ; אל תכריתו ·
אל תגרמו להם שימותו · ולא יבואו לראות
כבלע את הקדש לתוך נרתיק שלו כמ' שמ'
שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליהם
בגד תכלת וכסו אותו במכסה פלוני זהו בלוע
שלו וכיסויו ··

חסלת במדבר מרבנו שלמה · וזה יסוד רבנו שמוא' ;

במדבר

סיני באהל מועד באחד לחדש
לחדש השני ; כל הדבורות
שנאמרו בשנה ראשונה קודם שהוקם המשכן
כת' בהן בהר סיני · אבל משהוקם המשכן
באחד לחדש בשנה שנייה לא יאמר בהר סיני
אבל במדבר סיני באהל מועד · וכן מוכיח
לפנינו רבות ואלה תולדות אהרן ומשה ביום
דבר את משה בהר סיני · קודם שהוקם
המשכן לא היו ת' הין תולדות אהרן ארבעה ;
ואלה שמות
בני אהרן נדב
ואביהוא
ואלעזר

ואיתמר אבל לסוף בשנה שנייה שהוקם המשכן
לאו היו כי אם שנים לפי של בסוף כשהוקם
המשכן בשנה שנייה נאמ׳ ויאת ערב ומכיחו
לפני ה׳ במדבר סיני · במדבר סיני היו ארבעה
ולבסוף שנים כי בו ביום שהוקם אהל מועד
מתו נדב ואביהוא · שאו את ראש
כל עדת · לפי שעתה צריכים ללכת לארץ
ישר׳ ובני עשרים ראוים לשאת כבגא הוא
המלחמה · שהרי בעשרים בחדש השני
הזה עלה הענן כדכת׳ בפרשת ה׳ בהעלתך ;
וכת׳ שם נסעים אנחנו אל המקום וג׳ ולכך
צוה הק׳ בתחילת חדש זה למנותן ; ויפקדם
במדבר סיני ; לפי שמניין שני שבפנחס
כת׳ וידבר משה ואלעזר אותם בערבו׳
מואב לכך נאמ׳ כאן כי חשבון
הראשון היה במדבר סיני ; והלוים
למטה אבותם לא התפקדו בתוכם ;
כמו שמפרש והולך אך את מטה לוי לא תפקד
וג׳ ומפרש טעם כי לא ילכו בצבא המלחמה
אלא הפקד את הלוים על משכן העדות וג׳
באותות: סימן היה בגם של כל דגל כגון
בשל יהודה אריה · בשל יוסף שור · וגמר ;
מרחוק · בתוך המחנות · שני דגלים עמם
תחילה · ואחר כן המשכן והלוים ואחר
כן שני דגלים אחרונים · כאשר יחנו כן
יסעו · בכל ענין שהיו סביב למשכן היו
הארבעה דגלים כך היו סביב דרך הליכתם
ודרך יהיו נוטו הדגלים מזרח ודרום מערב
וצפון ; ואלה תולדות אהרן ומשה · תחילת
מנה תולדות ישר׳ ואחר כן תולדות הכהנים
ואחר כך תולדות הלוים · ועתה מונה תולדות
אהרן ותולדות משה לפנינו עם הלוים ...
ולקהות משפחת העמרמי זהו משה ואהרן
ובנין אשר יקראו של שבט הלוי כי לא היו ...
לעמרם בנים רק משה משה ואהרן · ויכל
אהרן ... לקרישו ומשה ובנין יקראו
של ... שבט הלוי ·· כמו
דבר ה׳ אל משה
בהר סיני ;
שזהו קודם
שהוקם
המשכן ·

או היו ארבעה · אבל בשנה שניה שהוקם המשכן
במדבר סיני לא נשארו כי אם אלעזר ואיתמר
כמו שפירשתי למעלה בתחילת פרשת של
מקום שנ׳ בהר סיני · וזהו קודם שהוקם המשכן ·
אבל משנבנה אהל מועד לא נאמר אלא במדבר
סיני · נתונים · כפל לשון · כמו נתן תתן להם
אחזת נחלה דנשא דומה לו · ואת אהרן ואת
בניו תפקד · תעשהו פקיד וממונה עליהם כמו
ויפקד שר הטבחים את יוסף ; כל זכר מבן
חדש ומעלה תפקדם · לפי שהיו באים לפטור
את הבכורות שחייבין פדיון מבן חדש ומעלה
לכן גם מניינכם מבן חדש · ולקהת משפחת
העמרמי משה ובניו · עתה מפרש זה שכת׳ למע׳
ואלה תולדות אהרן ומשה ; הפדיום · מיותר
מיותר הם · כמס של ריקם · הכנס · שלשים ;
שלש מאות שהלוים עודפים על שש ועשרים
אלף · בכורות היו · ואין בכור מפקיע בכור
כך פירשו רבותינו · אהרן ובנו בנסוע המחנה ·
שני דגלים ראשונים שנסעים תחילה קודם
שיסע המשכן והלוים · ונתנו על המוט · מוט
היה בזה ר׳ יוסף ... כת׳ כדכת׳ במוט בשנים
והיה רוצה לומ׳ שכל המוט היה תחת הכלים
מרכבת עליו. ... כי המוטות היו כשני
הכלים כדרך כל משא שנותנין המוטות בטבעות
שבצידי הכלים כדכת׳ בפרשת המשכן · אבל
לשון ונתנו ראוי לומר על המוט ואינו לשון משא
ויאמר במוט · כדכת׳ וישאוהו במוט בשנים
את השולחן · ככת׳ מכתן יסבלוהו · אין לכם
משא אלא בכתף · כלומר בדבר זה עשיתי את
זה · ואחריכן יבואו בני קהת · לאחר שתכסו הארון
והכלים בלע את הקדש ; כששותרין ... אורך
ההיכל ... עולה ויום ירדו ימותו · כמו שמצינו
באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳ · כבלע · כמו
בלעה · ודרך ארחותיך ע׳ בלעו · בלע כל את
ארמנותיה · ואינם מבולעים · וכן כת׳ למעלה
כמשנה שהיו מתחילין לפרק את המשכן ·
היו מתרחקים בני קהת · כדכת׳ ובא אהרן ובניו
בנסוע המחנה והורידו את פרכת המסך וכל ה
הפשוט עד וכלה אהרן ובניו לכסות וג׳ ואחרי כן
יבואו בני קהת ·
חסלת במדבר סיני ...
... ...

נשא את ראש גם הם · כמו שעמדו

על בני קהת. וראוי כמה יש שהגיע לכלל עבודה:
את יריעות המשכן. עשר התחתונות. ואת אהל
מועד. יריעות עזים העשויות לאהל עליו. ומכסהו
עורות אילים מאדמים: מסך פתח. וילון המזרחי:
אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך. של חצר
הסובבים ומגינים על המשכן ועל המזבח הנחשת
סביב: ואת כל אשר יעשה. כתרג' וית כל דיתמסר
להון. לבני גרשון: על פי אהרן ובניו. ואיזהו מן
הבנים ממונה עליהם. ביד איתמר בן אהרן הכה':
ויתדותם ומיתריהם של עמודים. שהרי יתדות
ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו יתדות
ומיתרים היו לקלעים ולוילונות מלמטה שלא
ינביהם הרוח. ויתדות ומיתריהם היו לעמודים
סביב לתלות בהם הקלעים בשפת הקלעים העליונ'
בקלונסות וקונדסים כמו שמפורש במלאכת
המשכן: עבודת עבודה. הוא השיר שהוא עבו'
לעבודה אחרת שהרי בשיר במצלתים ובכנורות
נעשית. ועבודת משא. כמשמעו: ופקודיו אשר
צוה יי' את משה. ואותן הפקודים היו מבן של'
שלשים שנה ומעלה עד בן חמשים: צו את
בני ישר'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן
ושמנה פרשיות נאמרו בו ביום כדאית' במס'
גטין בפרק הניזקין. וישלחו מן
המחנה. שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן:
תוך הקלעים הוא מחנה שכינה. חניית הלוים
סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני. והוא
מחנה לויה. ומשם ועד סוף מחנה הדגלים
לכל ארבעה רוחות היא מחנה ישר' והצרוע שולח
מכולם חוץ. הזב. מותר במחנה ישר' ומשולח
מן השתים. וטמא נפש. מותר אף בשל לויה
ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו
רבותינו מן המקרא במסכת פסחים. לטמא
נפש. דרונשיא. אומ' אני שהוא לשון ארמי
והוא לשון עצמות אדם והרבה יש בבראש' רבה
אנדרינוס שחיק טמיא. שחוק עצמות:
למעול מעל ביי'. הרי חזר וכת' כאן פרשת גזל
ונשבע לשקר והיא אמורה בפרשת ויקרא
ומעלה מעל ביי' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן
בשביל שני דברים שנתחדשו בה. האחד. שכת'
כאן והתודו לומר שאינו חייב חומש ואשם
על פי עדים עד שיודה בדבר. והשני. שפירש
על גזל הגר שהוא נותן לכהנים: את אשמו

בראשו. הוא קרן שנשבע עליו. לאשר אשם
לו. למי שנתחייב לו בדבר: ואם אין לאיש
גואל. שמת הנשבע שהרשיעו ואם אין לו
יורשין להשיב האשם אליו כשנמלך זה
להתודות על עונו. ואמרו רבותינו וכי יש לך
אדם בישר' שאין לו יורשין או אח או בן או
שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו ולמעלה עד
יעקב. אלא זה גר שמת ואין לו יורשין האשם
המושב ליי' לכהן קנאו השם ונתנו לכהן שמא
שבאותו משמר מלבד איל הכפורים. האמור
בויקרא שהוא צריך להביא. וכל תרומה
וגו'. אמ' ר' ישמעאל וכי תרומה מקריבים לכהן
והלא מחזר אחריה בבית הגרנות ומה ת"ל אשר
אשר יקריבו לכהן. אלו הבכורים שנא' בהם
תביא בית יי' אלהיך. ואינו יודע מה יעשה
בהן. ת"ל לכהן לו יהיה. בא הכת' ולימד על
הבכורים שיהו נתונין לכהן: ואיש את קדשיו
לו יהיה. מגיד שטובת הנאתן לבעלים. ועוד
מדרשים הרבה דרשו בו בספרי. ומדרשו
אגדה ואיש את קדשיו. שמעכב את מעשרותיו
ואין נותנן לו יהיו המעשרות. סופו שאין ש'
שדהו עושה אלא אחת מעשרה שהיתה
למודה לעשות. ואיש אשר יתן לכהן
מתנות הראויות לו לו יהיה ממון הרבה: איש
איש כי תשטה אשתו. מה כתו'
למעלה מן הענין. ואיש את קדשיו לו יהיו:
אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטר'
שתצטרך לבוא אצלו להביא את הסוטה:
כי תשטה. תט מדרכי צניעות ותחשד
בעיניו. כמו שטה מעליו. אל ישט אל דרכיה
לבך: ומעלה בו מעל. ומה היא המעל'. ושכב
איש אותה: ונעלם מעיני אישה. פרט לסומא:
הא אם היה רואה ומעלים (את עיניו) אין המים בודקין
אותה. ונסתרה. שיעור שתייה לטומאות
ביאה. שהותה עמו כדי טומאה: ועד אין
בה. הא אם היה בה אפילו עד אחד שאומר
שנטמאת לא תהיה שותה. ועד אין בה. בטומ'
אבל יש בה (עדים) בסתירה. נתפשה. כמו ותפשה
ושכב עמה. נתפשה. נאנסה: ועבר עליו.
קודם לסתירה. רוח קנאה וקנא. רבותינו פירשו
לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם
איש פלוני. והיא [illegible]. או עבר וגו' הואיל

התרה בה ועברה על התראותו ואין ידוע אם
שמאה אם לאו ׳ קמח ׳ שלא יהיה מסולת
שעורים ׳ ולא חיטים ׳ היא עשתה מעשה
בהמה וקרבנה מאכל בהמה ׳ לא יצוק עליה
שמן ׳ שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי
אור ׳ והיא עשתה בחשך ׳ ולא יתן עליה לבונה ׳
שהאמהות נקראו לבונה ׳ כמו שנ׳ אל גבעת
הלבונה ׳ והיא פירשה מדרכיהן ׳ כי מנחת
קנאות הוא ׳ הקמח הזה ׳ קמח ׳ לשון זכר ׳
מנחות קנאות ׳ מעוררת עליה שתי קנאות
קנאת המקום וקנאת הבעל ׃ מים קדושים ׳
שקדשו בכיור ׳ לפי שנעשו להן מנחשת ממר׳
מראות הצובאות ׳ וזה פירשה מדרכיהן ש׳
שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח
וזו קילקלה לא תיבדק בו ׃ בכלי חרש ׳ היא
השקת את הנואף בכוסות משובחין לפיכך
תשתה מי המרים בכוס בזוי של חרש ׃ והעמיד
אותה הכהן ׳ והלא כבר כת׳ והעמידה לפני יי׳ ׳
אלא מטלטלין אותה ממקום למקום כדי ליגעה
שתטרף דעתה ותודה ולא יהיה השם נמחק ׳
ופרע ׳ סותר ׳ את קליעת שערה כדי לבזותה ׳
מכאן ׳ לבנות ישר׳ שגלוי הראש גנאי להן ׃
לפני יי׳ ׃ בשער ניקנור ׳ הוא שער
העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים ׳ ונתן
על כפיה ׳ ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה
ולא ימחה שם המיוחד על המים המרים ׃
המרים ׳ על שם סופן ׳ שהן מרים לה ׃
המאררים ׳ המחסרים אותה מן העולם
לשון סילון ממאיר ׳ ולא יתכן לפרשו מים
ארורים שהרי קדושות הן ׳ ולא ארורים כת׳
כתב הכת׳ אלא מאררים את אחרים ׳ ואף
אונקלוס לא תרג׳ לוטיא ׳ אלא מלטטיא ׳ מראו
קללה בשמה של ה׳ ׃ והשביע אותה ׳ ומה
היא השבועה ׃ הנקי אם לא שכב ׳ ואם
חנקי ׳ שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצ׳
לפתוח בדיני נפשות לזכות תחילה ׃ ואת
כי שטית ׳ כי זה משמש בלשון אם ׃ בשבועת
האלה ׳ שבועה של קללה ׃ יתן יי׳ אותך
לאלה ׳ יהו הכל מקללים בך אם לא יארע
לך כמו שאירע לפלונית ׳ וכן הוא אומר
והנחתם שמכם לשבועה לבחירי ׳ שהצדיקי׳
נשבעין במורענות של ׳ רשעים ׳ וכן

ושמיע הברכה ׳ ונברכו בך ׳ כך יברך ישר׳ ׳
בקללה הקדים ירך לבטן שהיא התחילה
בעבירה תחילה ׃ צבה ׳ נפוחה ׳ כתרג׳ לצבות
בטן ׳ להצבות בטן ׳ וזהו שימוש פתח שהלמד
נקודה בו ׳ וכן לנחותם הדרך ׳ וכן לראותכם ׳
וכן ולנפל ירך ׳ שהמים מצבים את הבטן
ומפילים את הירך ׳ לצבות בטן ולנפל בטנ
וירכו של בועל ׳ או אינו אלא של נבעלת ׳ כשהו׳
אומ׳ ירך נפלת ובטן צבה הרי של נבעלת
אמור ׳ אמן אמן ׳ קבלת שבועה ׳ אמן מאיש
זה ׳ אמן מאיש אחר ׳ אמן על האלה ׳ אמן
על השבועה ׳ והשקה את האשה ׳ אין זה
סדר המעשה שהרי בתחילה מקריב מנחתה ׳
אלא הכת׳ מבשרה שכשישקנה יבואו בה
למרים ׳ לפי שנ׳ בטן וירך ׳ מניין לשאר כל ׳
הגוף ׳ ת״ל ובאו בה ׳ בכולה ׳ אם כן מה ת״ל
בטן וירך ׳ לפי שהן התחילו בעבירה תחילה
~~לפיכך תתחיל מהם~~ לפיכך תתחיל מהם הפו׳
הפורענות ׃ למרים ׳ להיות רעים ומרים ׃ והניף ׳
מוליך ומביא ומעלה ומוריד ואף היא מנפת
עמו שידה למעלה מידו של כהן ׳ והקריב
אותה ׳ זו הגשה בקרן מערבית דרומית של מזבח
קודם קמיצה כשאר מנחות ׃ אזכרתה ׳ הוא
הקומץ ׳ שעל ידי הקטרת המנחה באה
לזכרון לגבוה ׳ והשקה את המים ׳ לרבות
אומרת איני שותה לאחר שנמחקה מגילה
מערערין אותה ומשקין אותה בעל כורחה
אלא אם כן אומרת טמאה אני ׃ וצבתה בטנה
וג׳ אעפ׳ שבקללה ירך תחילה המים אינב
בודקין אלא דרך כניסתן בה ׃ והיתה האשה
לאלה ׳ כמו שפירש שיהו הכל אלין ׳ בקרב
עמה ׳ הפרש בין אדם המתנוול במקום שמכ׳
לאדם המתנוול במקום שאינו נכר ׳ ואם
לא נטמאה האשה בסתירה זו וטהורה הי׳ ׳
היא במקום אחר ונקתה ממים המאררים
ולא עוד אלא ונזרעה זרע ׳ אם היתה יולדת
בצער יולדת בריוח ׳ יולדת שחורים ׳ יולדת
לבנים ׳ זו אשה ׳ כמו זו נדע ׳ כלומ׳ אם
איש קנאי לכך והעמיד את האשה ׳ ונקה
האיש ׳ אם בדקוה המים אל ידאג לומר
חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש ׳ ד״א
משישקנה תהיו אצלו בהיתר ונקי מעון ש׳

שהסוטה אסורה לכהונה׃ כי יפליא ׳ יפריש
ולמה נסמכה פרשת נזיר לפרשת [סוטה] כל הרואה לפי שראוה
יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף׃ נזר
נזיר ׳ אין נזירה בכל מקום אלא פרישה ׳ אף כאן
שפירש מן היין ׳ להזיר לה׳ ׳ להזיר עצמו מן היין
לשם שמים ׳ מיין ושכר כתרג׳ ׳ מחמר חדת ועתיק ׳
שהיין משכר כשהוא ישן ׳ כל משרת ׳ לשון
שרייה ׳ וכל משקה ענב ׳ וכלשון משנה יש
הרבה ׳ אין שורין דיו ׳ נזיר ששרה פתו ביין ׳׳
חרצנים ׳ הן גרעינים ׳ זג הקליפות מבחוץ שהחרצני׳
בתוכם כענבל׳ בזוג׃ קדוש יהיה ׳ השיער
שלו ׳ לגדל הפרע של שער ראשו ׳ פרע ׳ נקוד
פתח לפי שהוא שהוא דבוק לשער ראשו ׳ פרע
של שער ופירושו של פרע ׳ גדול של שיער ׳ וכן
את ראשו לא יפרע ׳ ואין קרוי פרע פחות
משלשים יום ׳ כל ימי נזרו קדוש הוא ׳ זו קדושת
הגוף ׳ מליטמא למתים ׳ פתע ׳ זה אונס ׳ פתאום ׳
זה שוגג ׳ ויש אומ׳ כפתע פתאום דבר אחד הוא ׳
מקרה של פתאום ׳ וכי ימות מת עליו כפתע
פתאום ׳ באהל שהוא בו׃ ביום טהרתו ׳ ביום
הבאתו ׳ או אינו אלא בשמיני שהוא טהור
לגמרי ׳ ת״ל ביום השביעי ׳ אי ביום השביעי
יכול לא יהיה ׳ ת״ל ביום טהרתו ׳ וביום השמיני
יביא שתי תורים׃ להוציא את השביעי ׳ אין
אינו אלא להוציא את התשיעי ׳ קבע זמן
לקרבנים וזמן למקריבים מה מקריבים הכשיר
שמיני ומשמיני והלאה ׳ מאשר חטא על הנפש ׳
שלא נזהר (הזהיר) מטומאת המת ׳ ר׳ אלעזר הקפר אומר
על שציער עצמו מן היין ׳ וקדש את ראשו ׳
לחזור ולהתחיל מנין נזירותו ׳ והזיר לה׳ את
ימי נזרו ׳ יחזור וימנה בתחילה ׳ והימים
הראשונים יפלו ׳ שלא יעלו מן המנין ׳ יביא
אותו ׳ יביא את עצמו ׳ זה אחד משלשה
אותו שהיה ר׳ ישמעאל דורש כן ׳ כיוצא בו וה׳
והשיאו אותם עון אשמה ׳ השיאו את עצמם ׳
כיוצא בו ויקבור אותו בגיא ׳ הוא קבר את עצמו׃
ומנחתם ונסכיהם ׳ עולה ושלמים ׳ לפי שהיו בכלל
ויצאו לידון בדבר החדש שנטען לחם החזירן
לכללן שיטענו נסכים כדין עולה ושלמים
חלות מצות ׳ ורקיקי מצות ׳ עשר מכל מין ׳
זבח שלמים ׳ על סל המצות ׳ ישחט את
השלמים על מנת לקדש את הלחם ׳ ואת

מנחתו ואת נסכו של איל ׳ וגלח הנזיר פתח
אהל מועד ׳ יכול יגלח בעזרה ׳ הרי זה דרך בזיון ׳
אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב
בהן ושחטו פתח אהל מועד ׳ אשר תחת זבח
השלמים ׳ תחת הדוד שהוא מבשלן בו׃ לפי שש
ששלמי נזיר היו מבושלין בעזרה שצריך ליטול
הזרוע לאחר שנתבשלו׃ הזרוע בשלה ׳ לאחר
שנתבשלה ׳ קודש לכהן ׳ החלה והרקיקין והזרוע
תרומה לכהן ׳ על חזה התנופה ׳ מלבד חזה
ושוק הראוים לו מכל שלמים ומוסיף על שלמי
נזיר הזרוע הזה ׳ לפי שהיו הזרוע הזה שלמי
נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש ׳ שאם אומר
הריני נזיר בהפרשת זרוע וזרוע הוצרך להחזירו
לכללו לידון בדבר החדש ׳ שאם יאמר הריני
נזיר יתן כחזה ושוק ׳ מלבד אשר תשיג ידו ׳
שאם אמר הריני נזיר לגלח על מאה עולות
ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור יעשה ׳
מוסיף על תורת נזיר ׳ מוסף ולא יחסר ׳ שאם
אמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח
על שלשה הללו אין אנו קורא כאשר ידור יעשה׃
אמור להם ׳ כמו זכור ושמור ׳ דישנט
כל׳ יאמר להם שיהיו כולם שומעין ׳ אמור ׳
מלא ׳ לא תברכם בחפזון ובבהלה אלא בלב
שלם׃ יברכך ׳ שיתברכו נכסיך ׳ וישמרך ׳ שלא
יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה
לעבדו אינו יכול לשומרו מכל אדם וכיון שבאו
עליו ליסטים ונטלין אותה ממנו מה הנאה
יש לו ממנו במתנה זו ׳ אבל הק׳ הוא הנותן
השומר ׳ והרבה מדרשים דרשו בו בסיפרי׃
יאר פניו ׳ יראה לך פנים שוחקות ׳ פנים
צהובות ׳ ויחנך ׳ יתן לך חן ׳ ישא ה׳ פניו
אליך ׳ יכבוש כעסו׃ ושמו את שמי ׳ יברכם
בשם המפורש ׳ ואני אברכם ׳ לישר׳ ואסכים
עם הכהנים ׳ ד״א ואני אברכם ׳ לכהנים׃
ויהי ביום כלות משה ׳ כלת כת׳ יום
הקמת המשכן היו ישר׳ ככלה הנכנסת לחופה ׳
כלות משה ׳ בצלאל וכל חכם לב עשו את המשכן
ותלאו הכת׳ במשה ׳ לפי שמסר נפשו לראות
כל דבר ודבר כמו שהראוהו בהר להורות לעושי
ולא טעה בתבנית אחת ׳ וכן מצינו בדוד לפי
שמסר נפשו על בנין בית המקדש ׳ שנ׳ זכור
ה׳ לדוד אשר״ לה׳ וגו׳ אם אבא באהל ביתי וגו׳ ׳ נשבע

אם אותן שנת לעני ועפלי תמוה עד
אמצא מקום ליי' משכנות לאביר יעקב'
לפיכך נקראות על שמו כמו שנ' ראה מיתך
דוד' כלות משה' להקי' ולא נאמ' ביום הקים'
אלא שכל שבעת ימי המילואים היה משה
מעמידו ומפרקו' וביאותו היום העמידו ולא
פירקו' ולכך נאמ' להקים' אותו היום
כילה כל הקימותיו וראש חדש ניסן היה'
בשני' שרפה הפרה' בשלישי הזה הזיאה
ראשונה' ובשביעי גלחו' הם נשיאי המטות
שהיו על שוטרים עליהם במצרים והיו מוכי'
עליהם שנ' ויוכם יהיו וגו'; שש עגלות צב'
אין צב אלא מחופין וכן בצבים ובפרדים'
עגלות מכוסות קרויות צבים; ויקריבו אותם
אותם לפני המשכן' שלא קבל משה עד שנ' לו
מפי המקום" אמ' ר' נתן מה ראו הנשיאי'
להתנדב כאן בתחילה ובמלאכת המשכן לא
התנדבו בתחילה' ובמל' אלא כך אמרו הנ'
הנשיאים' יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה
שמחסרין אנו משלימים' כיון שראו שהשלימו
ציבור את הכל שנ' והמלאכה היתה דיים
אמרו מעתה מה עלינו להביא ולעשות' הביאו
את אבני השהם ואבני המילואים לאפוד
ולאוד ולחשן' לכך התנדבו כאן בתחילה;
בפסוקתא" ויהי ביום כלות משה
אמ' הק' אין כבוד בני שיהא הדבר עשה בפרהסיא'
אלא עשוי לה בפלון ויהא הדבר עשה והכין בפלון'
פור' בפלון' אוהל" כך פור' השטן" "
כפי עבודתם' שהיה משא בני גרשון קל'
משל מררי שהיו עושין הקרשים והעמודים
והבדים' כי עבודת הקודש עליהם' משא
דבר הקדושה הארון והשולחן וגו' לפיכך בכתף
ישאו; ויקריבו הנשיאים את חנוכת
המזבח' לאחר שהתנדבו העגלות והבקר
לשאת המשכן נתנו לבם להתנדב כל קרבנו
לחנכו' ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני
המזבח' לא קיבל מידם עד שנ' לו מפי הגבורה;
לחנכת את המזבח' ועדיין לא היה יודע
היאך יקריבו אם בסדר תולדותם אם
כסדר המסעות עד שאמ' לו הק' יקריבו
למסעות איש יומו; ביום הראשון' אותו
היום נטל עשר עטרות' ראשון למעשה

בראשית ראשון לנשיאים בריאות בסדר
עולם" כך שנוייה התם ראשון למעשה
בראשית ראשון לנשיאים ראשון לסדר בהמה' ראש'
ראשון לכהונה' ראשון לשכן שכינה בישר' ראשון
לעבודה' ראשון לברכה' ראשון לאיסור במה' ראשו'
לשחיטת צפון' ראשון לאכילת קדשים' ראשון לירידת
אש' שנ' ותצא האש מלפני יי' ותאכל על המזבח
את העולה' בו ביום הקריבו ישר' תמידין ומוספין
בכורות ומעשרות חטאות ואשמות ועל אותו היום
הוא אומר עורי צפון ובואי תימן' עור צפון זו עולה' שנשחטת
בצפון' ובואי תימן' זו שלמים שנשחטו בדרום' הפיחי
גני' זו אוהל מועד' יזלו בשמיו' זו קטורת הסמים'
יבא דודי לגנו' זו אהלי שכינה' ויאכל פרי מגדיו' אילו
הקרבנות' באתי לגני אחותי כלה' זה יום השמיני'
אריתי מורי עם בשמי' זה קטורת הלבונה' ולמנחת
המנחה' אכלתי יערי עם דבשי' אילו דברים העולה'
ואימורי קדשי הקדשים' שתיתי ייני עם חלבי' אילו
הנסכים ואימורי קדשים קלים' אכלו רעים זה משה
ואהרן ודודים' שתו ושכרו דודים' זה כנסת בני ביום
נעימות אלישבע בת עמינדב ארבעה שמחות יתירה
על בנות ישר' ואילו הן ארבע שמחות יבמה מלך
בעלה כהן גדול' ונחשון יחיה נשיא ושני בניה סגני
כהונה' ואחיה אבי פנחס בן בנה משוח מלחמה;
ואותו היום ראתה אכל על כל השבטים משמע במה;
בשנים בניסן שרף אלעזר את הפרה והזה כל ישר'
וממעשה העגל בשנת השנית' ובארבעה עשר בו שח'
שחטו ישר' את פסחיהן ויום שבת היה;
ולמטה יהודה' ייחסו הכת' על שבטו' ולא שנגבה
משבטו והקריב' אף אינו אומר למטה יהודה
אלא שנגבה משבטו והביא' הכ' זה קרבן נחשון'
משלו הביא' שנהם מלאים סלת' למנחה
כפה עשרה זהב' כתוב משקל זכר שקלי קודש
היה בה' מלאה קטרת' לא מצינו קטורת
ליחיד ולא למזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת
שעה היתה' פר אחד' מיוחד שבעדרו;
שעיר עזים אחד לחטאת' לכפר על קבר
התהום טומאות ספק' הקריב נתנאל בן
צוער' הקריב את קרבנו' מה תל' הקריב
בנשיא של יששכר מה שלא נאמ' בכל השבטים;
לפי שבא ראובן ועירער ואמ' די שקדמני יהוד' אקריב
אני אחריו אמ' לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו
כסדר המסעות לדגליהם לכך נאמ' הקריב יותר

ויוש' שוטרי
בני ישר' הם
השוטרי' על
הפקודי' שעמדו
עם משה
ואהרן כשמנו
את ישרא'
שנ'

קרבנו והוא חסר יו״ד שהיא משמע הקריב
לשון עונו שמתו הגבוה נשאוה הקריב: ומהו
הקריב שני פעמים שבשביל שני דברים זכה
להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה
שנ׳ ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואחת שהם
נתנו עצה לנשיאים להתנדב הקרבנות הללו:

ומצאנו ביסודו של ר׳ משה הדרשן:

אמ׳ ר׳ פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה
זו: קערת כסף מנין אותיות בגימטריא תשע
מאות ושלשים כנגד שנותיו של אדם הראשון:
שלשים ומאה משקלה ע״ש שכשהעמיד
תולדות בקיום העולם בן מאה ושלשים היה שנ׳
ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד וגו׳ מזרק
אחד בגימטריא חמש מאות ועשרים ע״ש נח
שהעמיד תולדות בן חמש מאות שנה ועל שם
עשרים שנה שנגזרה גזירת המבול קודם הולדת
תולדותיו כמו שפרשתי אצל והיו ימיו מאה
ועשרים שנה לפיכך נאמ׳ מזרק אחד כסף ולא
מזרק כסף אחד כמו שנ׳ בקערה אלא שאין אותיות
כל אחד מצטרפין למנין שבעים שקל כנגד
שבעים אומות שיצאו מבניו כף אחת כנגד
התורה שנתנה מידו של הק׳ עשרה זהב כנגד
עשרת הדברות מלאה קטורת גימטריא של
קטורת תרי״ג מצות ושלש עשרה מעות וכנגד
שנתלין קבר על ידו את כשגד רך פר אחד
כנגד אברהם ויקח בן בקר: איל אחד איל
אחד כנגד יצחק ויקח את האיל וג׳ ותחת יצחק
בנו׳ כבש׳ כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב
שעיר עזים: לכפר על מכירת יוסף שנ׳ וישחטו
שעיר עזים ולזבח השלמים בקר שנים כנגד
משה ואהרן שלום בין ישר׳ לאביהם שבשמים
אילים כבשים ועתודים שלשה מינים כנגד
כהנים לוים וישר׳ וכנגד תורה נביאים וכתובים
שלשה חמישיות כנגד חמשה חומשים שנ׳ בן
אילים חמשה עת׳ חמש וכבש׳ בנ׳ שנ׳ חמ׳ וכנגד
חמש דברות הכתובים על לוח אחד וחמש הד׳
הכתובים על לוח השני:

יסודו של יסודו ר׳ משה הדרשן

במדרשו של ר׳ משה מצאתי אני המעתיק שעיר
עזים אחד לחטאת אמרו מלאכי השרת לפני הק׳ רבונו
של עולם למה לא נזכר עמו עם האחרים אמ׳ להם
אין בו רשות אמרו לו יום אין בו רשות ויזכר בדבות

אבותם יצחק ויעקב אמ׳ להם יש בן יזכר אבל
לחטאות שנ׳ שעיר עזים אחד לחטאת זה עשו שנ׳ בן
אדרת שעיר ויהיה נשיא את חטאות יעקב כמה שנ׳
ונשא השעיר עליו את כל עונותם:

תוספות:

ביום השלישי וג׳ ביום השלישי היה הנשיא
המקריב לבני זבולון ובן כולם אבל בנתנאל
שנ׳ בו הקריב נתנאל נפל אחריו הלשון שירה
לפי שכבר הזכיר שמו והקרבנו ובשאר שלא
נאמ׳ בהם הקריב נפל עליהם לשון זה נשיא
לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב
לשבט פלוני: ביום המשח אותו יום ביום
שנמשח הקריב ומה אנו מקיים אחרי המשח
שנמשח תחילה ואחר כן הקריב או אחרי
המשח לאחר זמן ולא בא לומר ביום המשח
אלא לומר שנמשח כשהוא אומ׳ ביום המשחו
אותם למדנו שנמשח בו ביום ומה ת״ל ביום
המשח ביום שנמשח הקריב קערות כסף
שתים עשרה וג׳ הם הם שהתנדבו ולא שמען
אלא להודיעך שלא אירע בהם פסול שלשים
ומאה הקערה אחת וג׳ ומה ת״ל לפי שנ׳ שלשים
ומאה משקלה ולא פירש באיזה שקל לכך חזר
ושנאה כאן וכלל בבנין של כסף הכלים בשקל
הקדש הקודש כל כסף הכלים וג׳ ללמדך שהיו
כסף הכלים מכוונים במשקלם שוקלן אחד
אחד ושוקלן כאחד לא ריבה ולא מיעט:
כפות זהב שתים עשרה ומה נאמ׳ לפי
שנ׳ כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקל
עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת
של כסף ומשקלה עשרה שקלים זה ושקלי זהב
אין משקלם שוה לשקלי כסף ת״ל כפות זהב:
ובבא משה וג׳ שנ׳ כתובין המכחישין
זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כת׳ אחד
אומ׳ וידבר ה׳ אל משה מאהל מועד והוא חוץ
לפרכת וכת׳ אחד אומ׳ ודברתי אתך מעל
הכפרת לפנים מן הפרוכת בא זה והכריע
ביניהם ובבא משה אל אהל מועד ושם שומע
את הקול מעל הכפרת מבין שני הכרובים
הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים
ומשם יוצא לאהל מועד מדבר מתדבר
כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין
עצמו ומשה שומע מאליו וידבר אליו לא

ומשה את אהרן מן הדיברות: וישמע את
הקול. יכול קול נמוך. ת"ל את הקול. הוא
הקול שנדבר עמו בסיני לק נמ"א הקול. הקול
הידוע כבר וכשהיה מגיע לפתח נפסק ולא היה
יוצא חוץ לאהל.. חסלת׳ נשא׳..

ויסוד רבנו שלמה:

וזה יסוד רבנו שמואל:

נשא : גם הם. לפי שכת' למעלה נשא
את ראש בני קהת. לאחר
שנדרו ונקבעו סדר המחנות והנייתן הוצרך
לומר שילוח טמאים מן המחנות: חטאות
אדם. הכתובים בפרשת אשם גזילות בסוף
פרשת ויקרא. וכחש וג' בעמיתו בפיקדון וג'
וכשכיל גזל הגר שאין לו גואל ואת הגר נשמת
כאן. והשיב את אשמו. הקרן. ולבד איל
האשם. האמור בויקרא האשם המושב. הקרן
ישיב לכהנים. וכל תרומה. תרומות ראשית
שיאמר מפריש ותרומות מעשר שהלוים מפרישי'
המפורשין בפרשת שלח לך. ואיש אשר יתן
לכהן. שיתנדב דבר הראוי לכהנים כגון חרמים
וכיוצא בהם. לו יהיה. כלומ' לכהן יתננו. והדר
אומ' איש אשר יתן לכהן וזה שחייב ליתן לו
יהיה לו ממון הרבה. ולפי שמיותר הוא דרשו
כן: כי תשטה. כי תסור. כדכת' שטה מעליה:
ושחטה שטים העמיקו. ועד אין בה. שדיעתה.
והיא לא נתפשה. לא נאנסה. שאם הסתירה
כאונס פטורה. מים קדושים. מי כיור. לאלה
ולשבועה. כשמשביע אדם את חבירו יאמר
הנני משביעך בשם על זה הדבר שאם תכזב
כי תהיה מקולל כאשה פלונית שצבתה בטנה
ונפלה ירכה: ונזרעה זרע. תתעבר. וניקה
האיש מעון. אעפ"י שגרם לה פורענות זו על
ידי קנוי שקינא בה. ולי נרא' ונקה האיש מ'
מעון. שלא סבל אשתו להיות מזנה תחתיו
ואילו שתק לא היה מנוקה מעון שהיין אוסר'
לו: אולי היין תשא את עונה שהרי מתה
ולפיכך מ' קיבלה פורענותה: משרת
ענבים. פירש מתם ושרת את אחיו. והרי
הא' כמו מ' של מרום ושל משמר ושל משמן
בשמנו ירדה. ולא יתכן לשון שרות כי אם
אצל עבודת בני אדם לאדומהם לכן אומ'

אני שמשרת מחטופו למד מעל הוא מגזרת
שרה. כמו מקנת כספו מגזרת שרה קנה:
ופרשתי אם לא נמצא במקרא נמצא בלשון
התלמוד. נזיר ששרה פתו ביין. ואם מלשון
המקרא הרי מצינו בירמיה אם לא שריתיך
לטוב. ופרשו כמו מושרה קיטון שכדמיאל. כלומ'
פתחונך מן האויבים כמעשה שהיה. ואומר
שריתך. כמו וזרתי פרש על פניכם. מגזרת
זרה הלוה. אף כאן משרת ענבים כלה מה
שנבדל ונפלט מן הענבים כאדם הנבדל ומתר
מקשר הכבלים והזיקים שקשור בהם: יביא
אותו. את עיקר קרבנו כמו שהולך ומפרש.
מלבד אשר תשיג. שאם נדר קרבנות הרבה
ושם שורים יביאם מלבד אלה של חובה חגיגות
מלבד מתנותיכם. ומלבד נדריכם: כה תברכו
את בני ישר'. כלומ' לא תברכו ותברכת פיכם כאדם
שאומ' תבואות לראש פלוני כך וכך אלא אלו
תתפללו שיברכם אני כמו שמפרש יברכך
ה'. ואני אשמע קולכם כאשר תאמרו ואברכם
ישר' כמו שמפרש ושמו את שמי על בני ישר'
כשיברכו כהנים ישר' בשמי ולא בשמם אני
אברכם ישר' כמו שיתפללו הכהנים ויאמ' יברכך
ה' וגו' ישא ה' פניו אליך כדכת' ופניתי אליכם
שלא יסתיר פניו מכם. וזה שכת' אשר לא
ישא פני איש. היך לא ישא פני איש לנקותו מכל
פשעו אבל הוא ישא פנים שלו אל אחרים -
שיפנה אליו לחננו. כדכת' ופניתי אליכם
והרבתי אתכם וגו'. על הפקודים. הם הנמנים
כשמות במדבר סיני. עגלות. לפי שהוא דרך
עגלות של צב. כמו שיאמר מעשרה עשרים:
יאמר מן עגלה של שני הנשיאים עגלות:
ומן עגה. עגוי ארץ. ומן ערבה. ערבי
נחל. צב. כמו בצבים או כפרדים. פתרונו
לפי עניינו. ונראה כעין עגלות העשויות
להלוך במבוא וכדרכים רחוקים. וקרבנו..
מוסף של מעלה. ויהי המקריב נחשון..
וקרבנו היה כך וכך כסדר שכתובים בארבעה
ד' דגלים הביאו קרבנותיהם. דגל יהודה.
ואחריו דגל ראובן ואחריו דגל אפרים ואח'
ואחריו דגל דן: ביום המשח אותו. התחילו
וחנכו כמו שכת' בפרש' זו: אחרי המשח אותו:
לפני שנים עשר יום שכבר נתחנך עליה המשכן

DEUTSCHE STAATSBIBLIOTHEK BERLIN

...בפני הזוגות
שיהו זוגים איך מזיקין יש לומ׳ שהוא מזיק
לבד ׳׳ למה נסמכה פרש׳ זו לחנוכת המזבח אמה
למעלה שכל הנשיאי׳ הקריבו חוץ משבטו של לוי זה
היה אהרן והיה אומ׳ אוי לי בשבילי אין הקב״ה מקבל
שבטו של לוי ׳ אמ׳ הקב״ה למשה אמור לו אל תירא
לגדולה מזו אתה מתוקן כי הקרבנות כל זמן שבית
המקדש קיים אבל הנר קיים לעולם תם

קו וכו׳ ; חסלת נשא מרבנו שמואל ׳
וזה יסוד רבנו שלמה

בהעלותך

בהעלותך ׳ על שם שהלהב עולה (בהדלקתו) כתוב לשון עלייה ׳ שצריך להדליק בו עד שתהא שלהבת עולה מאיליה ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה ~~אל מול המנורה~~ שעליה כהן עומד ומטיב את הנרות ; אל מול פני המנורה ׳ אל מול האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה ; יאירו שבעת הנרות ׳ [illegible] שעל ששת הקנים ואחד שבגוף ׳ שלשה מזרחיים פונים לאמצעי הפתילה שבהם ׳ וכן שלשה מערביים ראשי הפתילות למול אמצעי כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך ; ויעש כן אהרן ׳ להגיד שבחו של אהרן שלא שינה ; וזה מעשה המנורה ׳ שהראהו הק׳ באצבע לפי שנתקשה בה ; מקשה ׳ בטדיץ ׳ בל׳ לשון דא לדא נקשן ׳ עשת של ככר זהב היתה ומקישו בקורנס וחותך בכלי אומנות לפשט איבריה כתיקנן ולא נעשית איברים איברים על ידי חיבור ; עד ירכה ועד פרחה ׳ כלומ׳ גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה עד ירכה שהוא אבר גדול עד פרחה שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ׳ ודרך עד [illegible] לדבר בלשון זה ׳ כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ׳ כמראה אשר הראה וג׳ כתבנית אשר הראהו בהר כמה וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר ׳׳ כן עשה את המנורה ׳ מי שעשאה ׳ ומדרש אגדה על ידי הק׳ נעשית ; קח את הלוים ׳ קחם בדברים ׳ אשריכם שזכיתם להיות שמשים למקום ; הזה עליהם מי חטאת ׳ של אפר פרה ׳ מפני טמאי מתים שבהם ׳ והעבירו תער ׳ מצאתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן ׳׳ לפי שניתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע״ז והיא קרויה זבחי מתים ׳ והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים ; ולקחו פר בן בקר ׳ והוא עולה כמה שכת׳ ועשה את האחד עולה ׳ והוא קרבן צבור בע״ז ׳ ופר שני ׳ ומה ת״ל לומ׳ מה עולה לא נאכלת אף חטאות לא נאכל ׳ וכאן יש סמך לדברי בתורת כהנים ומוצ׳ אני שהוריות שעה הייתה ששער היה להם להביא ׳ לחטאות ע״ז עם פר העולה ;

והקהלת את כל עדת ׳ לפי שהלוים ניתנים כפרה תחתיהן יבואו ויעמדו על קרבנם ׳ ויסמכו ידיהם עליהם ׳ והניף אהרן את הלוים תנופה ׳ כדרך של אשם מצורע טעון תנופה חי ׳ שלש תנופות נאמרו בפרשה הראשונה לבני קהת לכך נאמ׳ שם והיו לעבוד את עבודת ה׳ ׳ לפי שעבודת קודש הקדשים עליהם הארון והשלחן וג׳ השניה לבני גרשון ׳ לכך נאמ׳ בה תנופה שאף עליהם היתה עבודת קודש יריעות וקרסים הנראים בבית קודשי הקדשים ׳ והשלישית לבני מררי ; נתונים נתונים ׳ נתונים למשא נתוני לשיר ׳׳ כולהדינו בר״א כי תשא ׳ ׳

ואמ׳ ר׳ יודן כ״ו וראה כמה חבבה הק׳ את ישר׳ שמזכירן ה׳ פעמים בפסוק אחד של ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישר׳ באהל מועד ולכפר על בני ישר׳ ׳ ולא יהיה נגף בבני ישר׳ בגשת בני ישר׳ אל הקודש ׳ תנו ר׳ ישמעאל משל למלך שמסר בנו לפדגוג ואומ׳ לו יאכל בני שותה בני אחל בני לבי פיפרין כך הק׳ מתאוה להזכיר את ישר׳ כל כל שעה ׳׳ תוספת ׳׳ פטרת ׳ פתיחת ;

כי לי כל בכור ׳ שלי היו הבכורות בקיו הדין ש׳ שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים ׳ ולקחתי אותם ׳ עד שלא טעו בעגל ועכשיו ויקח את הלוים ; ולא יהיה נגף ׳ שלא יצטרכו לגשת אל הקודש שאם יגשו יהיה נגף כדכת׳ בקרח החל את הנגף ; ויעש משה ואהרן וכל עדת וג׳ משה העמידן ואהרן הניפן וישר׳ סמכו את ידיהם ׳ כאשר צוה ה׳ כן עשו ׳ להגיד שבחן של העושים והנעשים שאחד מהם לא עכב ; מבן חמש ועשרים וג׳ ׳ ובמקום אחר הוא אומ׳ מבן שלשים שנה הא כיצד ׳ בן עשרים וחמש בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד ׳ מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אין רואה לעולם ; לא יעבד עוד ׳ עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולטען עגלות ; ושרת את אחיו ׳ עם אחודי כתני׳ לשמר משמרת ׳ לחנות סביב האהל ולהקי׳ ולהוריד סביב בשעת מסעות ; בחדש הראשון ׳ פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין מוקדם ומאוחר בתורה ׳ ולמה לא פתח בפרשה זו לפי שהיא גנותם של ישר׳ שכל ארבעי׳ שנה שהיו ישר׳ במדבר לא הקריבו אלא פסח

עשה לך וגו' שיהו תוקעין לפניך כמלך כמו שנ' ויהי בישורון
מלך · עשה לך משלך לך אתה עושה · כהם אתה משתמש ולא אחר
אחר יעשה כשמסך משה ליפטר מן העולם א' הקהילו אלי כל
ראשי שבטיכם וגו' והיכן היו החצוצרות אלא ללמדך שר
שהוא חי נגנזו גם לקיים מה שנ' אין שלטון ביום המות
נגנזו בחיין ...

זה בלבד ; במועדו · אף בשבת · אף בטומאה ;
ככל חוקותיו אילו מצות שבגופו · שה תמים
זכר בן שנה · ככל משפטיו · ממקום אחר
לשבעת ימים ולמצה ולביעור חמץ ; וידבר
משה וגו' מה ת"ל והלא כבר נאמר אלה מועדי ה' אלא
כששמע משה פרשת מועדות מסיני אמרה
להם וחזר והזהירם בשעת מעשה ; לפני משה
ולפני אהרן · כששניהם יושבים בבית המדר'
באין ושואלים ולא יתכן לומ' כזה אחר זה שלאהרן
צ' לא היו שואלים תחילה ואם משה לא היה
יודע אהרן מניין לו ; למה נגרע · אמ' להם אין
קדשים קריבין בטומאה · אמרו יזרק הדם עלינו
בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטהורים · אמ' להם
עמדו ואשמעה · כתלמיד המובטח לשמוע
מפי רבו · אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל
זמן שהיה רוצה היה מדבר עמו · ראויה פרשה
זו ליאמר על ידי משה אלא שזכו אילו שתאמר
על ידם שמגלגלין רשות זכות על ידי זכאי ;
או בדרך רחוקה נקוד עליו · לא שרחוקה היא
ודאי אלא שהיה חוץ לאיסקופת העזרה כל
שחיטתו · פסח שני · מצה וחמץ עמו ואין שם
יום טוב חל עליו · ואין איסור חמץ אלא עמו
באכילתו ; וכי יגור אתכם גר ועשה פסח · יכול
כל המתגייר יעשה פסח מיד · ת"ל חקה אחת
אלא כך משמעו · כי יגור גר ובא עת לעשות
פסח עם חביריו כחקה וכמשפטו יעשה ; המשכן
העשוי להיות אהל ללוחות העדות · יהיה על המשכן
כמו הווה על המשכן · וכן כל לשון הפרשה ;
העלות · איסתלקות ענני · כתרג' · וכן ונעלה
הענן · לא יתכן לכתב לפני הענן · ועלה הענן
שאין זה לשון סילוק אלא לשון ציווח ועליה
כמו עב קטנה בכף איש עולה מים ; על פי ה'
יסעו · שנינו במלאכת המשכן · כיון שהיו ישר'
נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ומושך על גבי
בני יהודה כמין קורה · תוקעו והריעו ותקעו
והיה מהלך עד שמשה אומ' קומה ה' ויפוצו אויביך
וגו' זו בסיפרי · ונסע דגל יהודה · על פי ה' יחנו ·
כיון שהיו ישר' חונים הענן מתקפל ומושך
על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד
שאו' משה שובה ה' רבבות וגו' הוי אומ' על פי ה'
וביד משה ; ימים · שנה · כלו' ופעמים ימים פעמים שנה

ימים · מועשים ; או ימים שנה ; למקרא העדה ·
כשתבקש לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם
ליאסף אליך תקראם על ידי חצוצרות · ולמסע
את המחנות · בשעת סילוק מסעות תתקעו בהן
לסימן נמצאת אתה אומ' על פי שלשה היו נוסעים
על פי משה ועל פי חצוצרות ; מקשה תעשה
אותם · מן העשת של כסף תעשה אותם
מקיש בקורנס על העשת · בעדיין בל"ע · ותקעו
בהן · כשתוקעין · והוא סימן העדה · ונועדו אליך
פתח אהל מועד ; ואם באחת יתקעו · הוא סימן
למקרא הנשיאים · ואף הם יעדו להן
אל אהל מועד · ומגזירה שוה הוא בסיפרי
ותקעתם תרועה · סימן מסע המחנות · תקיעה
ותרועה ותקיעה · כך הוא נדרש בסיפרי מה'
ממקראות היתרים ; ובהקהיל את הקהל · ולפי
שהוא אומ' והיו לך למקרא העדה ולמסע את
המחנות · מה מקרא העדה תוקע בשני כהנים
בשתיהן שנ' ותקעו בהן וגו' אף מסע את
המחנות בשתיהן · יכול מה מסע המחנות
מריע ותוקע ומריע אף מקרא העדה תוקע
ומריע ותוקע · ועתה אין חילוק בין מקרא העדה
למסע המחנות ת"ל ובהקהיל את הקהל וגו' לומ'
שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים
הרי סימן לשלשתם · מקרא העדה
בשתים · ושל נשיאים באחת · וזו וזו אין בהם
תרועה · ומסע המחנות בשתים על ידי תקיעה
ותרועה ותקיעה ; ובני אהרן אל הכהנים יתקעו
במקרא ובמסעות הללו ; על עלותיכם · בקרבן
ציבור הכת' · אני ה' אלהיכם · זו מלכות ;
בחדש השני · נמצאת אתה אומ' שנים עשר
חדש חסר עשרה ימים עשו בחורב שהרי
בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים
באייר לשנה הבאה ; למסעיהם · כמשפט המפור'
למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון · במדבר
פארן · קברות התאוה במדבר פארן היה ושם
חנו ממסע · והורד המשכן · כיון שנוסע דגל
יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת
וכסו בה את הארון · שנ' ובא אהרן ובניו בנסוע
המחנה · ובני גרשון ובני מררי פורקין את
את המשכן וטוענין אותו בעגלות והארון
וכלי הקדש של משא בני קהת שהיו מכוסין

ונתע · ונטען על החוצות עד שנסע דגל א׳
מחנה ראובן · ואחר נסע הקהתים
נושאי המקדש · נושאי הדברים המקודשים ·
והקימו את המשכן · בני גרשון ובני מררי שהיו
קודמין להן מסע שני דגלים · היו מקימין המשכן
כשהיה שכן הענן · וסימן החניה נראה בדגל
מחנה יהוד׳ · והן חונין · ועדיין בני קהת באים
מאחריהם · עם שני דגלים האחרונים · היו
בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכש׳
וכשבאין בני קהת מוצאין אותו על מכונו ומכנ׳
ומכניסין בו את הארון ואת השולחן והמנור׳
והמזבחות · והקימו מקימי המשכן אותו
עד טרם בואם בני קהת · תלמוד ירושלמי ;
מאסף כל המחנות · לפי שהיה שבטו של דן
מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי
שהיה מאבד דבר היה מחזירו · אתיין כמאן
דאמ׳ כתיבה היו מהלכין ומפיק ליה מכאשר
יחנו כן יסעו ואי׳ דאמרי כקורה היו מהלכין א׳
ומפיק ליה מן מאסף לכל המחנות ; אלה
מסעי · זה סדר מסעיהם · ויסעו · ביום ההוא
נסעו ; חובב · הוא יתרו · כמו שנ׳ מבני חובב
חותן משה · ומה ת״ל אל רעואל אביהן · מלמ׳
שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא · ושבעה
שמות שבע היו לו יתר יתרו · על שייתר פרשה אחת
בתורה נתוסף ו׳ בשמו · חובב · על שחיבב
את התורה · נוסעים אנחנו אל המקום אשר
אמר וגו׳ מיד עד שלשה ימים אנו נכנסי׳
לארץ שבמסע זה ראשון נסע על מנת ליכנס
לארץ מיד אלא שחטאו במתאוננים · ומפני מה
שיתף משה את עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה
גזירה עליו כסבור שהוא נכנס ; אל ארצי ואל
מולדתי · אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי ;
אל נא · אין נא אלא לשון בקשה · שלא יאמרו
יתרו מחיבת הארץ נתגייר סבור היה שיטלו
גרים חלק בארץ כיון שראה שאין לגרים
חלק בארץ הניחם והלך לו ; על כן ידעת
חנותינו במדבר · כן נאה לך לעשות על אשר
ידעת חנותינו במדבר וראית נסים וגבורות
שנעשו לנו · כי על כן · כמו על אשר ידעת ·
כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני · כי על כן
כמו · כי על כן ראיתי פניך ; והייתה לנו לעינים ·

לשון עבר הוא כתרגו׳ דא לשו׳ עתיד · כל דבר
ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו · ד״א
שתהיה חביב עלינו כגלגל עינינו · שנ׳ ואהבתם
את הגר · והיה הטוב ההוא · מה טובה היטיבו לו ;
אמרו כשהיו ישר׳ מחלקין את הארץ היתה
דובשנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש
מאות אמה הניחוהו מלחלוק · אמרו מי שיבנה
בית המקדש בחלקו יטלנה ובין כך ובין כך נתנו׳
נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב ; דרך שלשת
ימים · מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד
שהיה הק׳ חפץ להכניס לארץ ישר׳ מ׳ מיד ;
וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם דרך שלשת
ימים · זה ארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי
לוחות מונחין ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים
לתקן להם מנוחה · וענן ה׳ עליהם יומם · שבעה
עננים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות
ואחת למעלה ואחת למטה ואחת מלפניהם מ׳
מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג
את הנחשים ואת העקרבים ; ויהי בנסוע
הארון ; הארון עשה לו סימניות לפניו ולאחריו
לומ׳ שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק
בין פורענות לפורענות כדאמ׳ בכל כתבי הקודש ·
קומה ה׳ · לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך
שלשת ימים היה משה אומ׳ עמוד המתן לנו ·
אל תתרחק יותר · תנחומא בויקהל ;
ויפוצו אויביך · המכונסין · וינוסו משנאיך ·
אילו רודפי ישר׳ שכל השונאים אותם שונאים
את מי שאמ׳ והיה העולם · שנ׳ ומשנאיך
נשאו ראש · ומי הם · על עמך יערימו סוד ;
שובה ה׳ · מנחם תירגמו לשון מרגוע · וכן כמ׳
בשובה ונחת תושעון · רבבות אלפי ישר׳ · וכן
מגיד שאין השכינה שורה בישר׳ פחותין משני
אלפים ושני רבבות ; ויהי העם · אלו הרשעים ·
וכן הוא או׳ ומה אעשה לעם הזה · ואומ׳ העם
הרע · וכשהן טובים קרוין עמי · עמי מה עשיתי לך ;
כמתאוננים ; אין מתאוננים אלא לשון עלילה ·
מבקשין עליה היאך לפרוש מאחרי המק׳ וכן
הוא אומ׳ בשמשון כי תואנה הוא מבקש ירע
בעיני ה׳ · תואנה שהיא רעה בעיניו מתאוננים
שתבא באזנו ויקנט · אוי לנו כמה לבטנו ·
בדרך הזה שלשה ימים לא נחנו · מעינוי

הדרך · ואחר אמר · אנו הייתי מתכוין לטובתם
שיכנסו לארץ מיד · בקצה המחנה · במוקצין
שבהן לשפלות · אילו ערב רב · ר' שמעון בן מנסיא
אומ' בקצינים שבהם ובגדולים · אילו הזקנים ·
כמה ויראו את אלהי ישר' · שנסתכלו והציצו
ונתחייבו מיתה וכדי שלא לערבב השמחה
המתין להם עד המתאוננים · [illegible]
ויהי העם כמתאוננים אומ' היך כתיב אני הולך לעשות
לך קודמין ויות תלך לכשפים · פי' הערוך · קודמין עדיים
תכשיטין בלשון יון שמם קודמין · תוס' ··

ויצעק העם אל משה · משל למלך בשר ודם
שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו
אמ' לו צא ובקש עלי אל אבי · ותשקע האש ·
שקעה במקומה שאילו חזרה לאחת הרוחות
מכלת והולכת כל אותה הרוח · והאספסוף ·
אילו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצר' ·
וישובו גם בני ישר' ויבכו עמהם מי יאכילנו בשר ;
וכי לא היה להם בשר · והלא כבר נאמ' וגם ערב
רב עלה אתם וצאן ובקר וג' אלא שמבקשים
עלילה · אשר נאכל במצרים חנם · וכי תאמר
שמצרים נותנין להם דגים חנם · ומה אני ב'
אומ' חנם · חנם מן המצות · את הקישואים ·
אמר ר' שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר
חוץ מאילו · מפני שהן קשין למיניקות · אומ'
אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק ·
כך שנויה בספרי · משל למלך כו' · קישואים
קונקומברש · אבטיחים · בודיקש · והחציר ·
כרשינין · פוריוש · ית בוציניא וג' אל המן עינינו ·
מן בשחר מן בערב · והמן כזרע גד הוא · מי
שאמ' זה לא אמ' זו · ישר' אומ' בלתי אל המן
עינינו · והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד ·
כלומ' ראו באי עולם על מה מתלוננים
בני כך וכך חשוב הוא · כזרע גד · עגול כגדי'
זרע קליינדר · כבדולח שם אבן טובה בלעז קריסט
קרישטל · שטו · אין שטו אלא טיול · [illegible]
בלא עמל · וטחנו ברחים וג' לא ירד ברחיים
ולא לקדירה ולא למדוכה · אלא משתנה
היה טעמו לטוחנין ולנדוכין ולמבשלין ··
בפרור · קדירה · לשד השמן · לחלוח של שמן
כך למדו · ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני
קיץ · ורבותי פי' לשון שדיים אך אין ענין

אצל שמן · ואני אומר לשד השמן לשון
שומן · שאם כן היה חולם נקוד קמץ
פתח קטן והטעם תחת השין לשון שומן הוא
ושין נקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח
קטן מפני שהוא סוף פסוק · דא לשון נוטריקון
לייש שומן דבש · כעיסה הנילושה בשמן וקט'
וקטופה בדבש · ותרג' של אנקל' שתרג'
דליש במשחא נוטה לפתרון של דונש ··
שהעיסה הנלושה בדבש ליחלוחית שמן יש
בה · בוכה למשפחותיו · משפחות משפחות
נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי · ורבות'
אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות · על עריות
האסורות להם ; כי תאמר אלי · שאתה אומר
אלי שאשאהו בחיקך · והיכן אמר לו כן · לך נחה
את העם · ואומ' ויצום אל בני ישר' שיהו סוקלים
אותם באבנים ומחרפין אותם · על האדמה ·
אשר נשבעת לאבותם · אתה מצוה לשאתם
בחיקי ; אם ככה את עושה לי · תשש
כחו של משה כנקבה כשהראה לו הק' פורענות
העתיד לבוא עליהם על זאת · אמ' לפניו אם כן
הרגני תחילה · ואל אראה ברעתי · ברעתם
היה לכתוב אלא שכינה הכ' וזה אחד מתיקוני
סופרים בתורה לתיקון לשון ; אספה לי [illegible]
תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי · והזקני'
הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו
עמהם שנ' ואספת את זקני ישר' · אלא באש
תבערה מתו · ואף ראויים היו לכך מסיני ויחזו
את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו
ומדבר עם המלך וזהו ויאכלו וישתו ולא רצה
הק' ליתן אבל במתן תורה ופרע להם כאן ;
[illegible] · אספה לי וכו' אם אמ' ר' יוחנן משל למלך
שהיה לו בן ועשה לו פדגוג והיה אותו הפדגוג מוליכו
לאיסכולי · פי' הערוך מקום שלומדין בה הנערים שקורין
אשכולי · וכן כשנכנסו בחדש השלישי לגאולת בני ישר'
ממצרים · משל לבן מלך שעמד מחוליו אמ' המלך
לפדגוג יליך לו לאיסכולי · כלומ' למקום שלומדים שם ;
והוליכו ודבר סיני ממצרים למקום התורה ;
אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו · אותם
שאתה מכיר שנתמנו שוטרים במצרים בעבודת
פרך והיו מרחמים עליהם ולוקים על ידם
שנ' ויכו שוטרי בני ישר' עתה יתמנו בגדולתם

שנעטערו בערותם · ולקחת אותם · קחם בדברים ·
אשריכם שנתמנותם פרנסים על בנין של מקום :
והתיצבו שם עמך · כדי שיראו ישר' וינהגו בם
כבוד גדולה ויאמרו חביבים אילו שנכנסו עם חביבין
משה לשמוע דבור מפי הק' : וירדתי · זו אחת
מעשר ירידות הכתובות בתורה · ודברתי עמך ·
ולא עמהם · ואצלתי · כתרג' ואירבי · כמו ואל
אצילי בני ישר' · ושמתי עליהם · למה משה דומה
באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל
מדליקין ממנו ואין אורו חסר כלום · ונשאו
אתך · התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם
טורח בני שהם טרחנים וסרבנים · ולא תשא
אתה לבדך · הרי תשובה · למה שאמ' לא אוכל
אנכי לבדי · התקדשו · הזמינו עצמיכם לפור
לפורענות · וכן הוא אומר הקדישם ליום
הריגה : עד חדש ימים · זו בכשרים · שמתמוגג
שמתמעטים על מטתן ואחרכך נשמתן יוצאה ·
וברשעים הוא אומ' הבשר עודנו בין שניהם :
כך היא בספרי · אבל במכילתא · שנייה
חילוף · הרשעים אוכלים ומצטערים שלשים
יום · והכשרים · הבשר עודנו בין שיניהם ··
עד אשר יצא מאפכם · דתקוצון ביה · יהדי
דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדיו עד
שיצא ונעשה לכם לחוץ דרך האף · והיה
לכם לזרא · שתהו מרחקין אותו יותר
ממה שקירבתם · ובדוכרי ר' משה הדרשן
ראיתי · שיש לשון שקורין לחרב זרא : את
יי' אשר בקרבכם · אם לא שנטעתי שכינתי
בתוכם לא גבה אתכם ליכנס לכבם ליכנס לכל
הדברים הללו · שש מאות אלף רגלי · לא חש
למנות את הפרט שלשת אלפים היתירים :
פירש ר' משה הדרשן שלא מנה אלא אותן
היוצאים ממצרים : הצאן ובקר ישחט :
זה אחד מארבעה דברים שהיה ר' עקיבא דורש
ואין ר' ישמעאל דורש כמותו · ר' עקיבא אומ'
שש מאות רגלי ואתה אמרת בשר אתן לכם ואכלו
חדש ימים · הצאן ובקר ישחט וגו' הכל כמשמ' ·
מי יספיק להן · כענין שנ' ומצא כדי גאולתו :
ואיזו קשה שמע או זו · אלא לפי
שלא אמ' ברבים חיסך עליו הכת' ולא נפרע
ממנו וזו של מי מריבה היתה בגלוי לפיכך

לא חיסך עליו הכת' · ר' ישמע' אומ' חס ושלום
שלא עלת על דעתו של אותו צדיק כך מי שכת'
בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק
לנו · שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת
בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה
כזו · הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ות'
ותהא אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחן
הוא זה · אומרים לחמור טול כור של שעורים
ונחתוך ראשך · השיבו ואם לא אתן יאמרו
שקצרה ידו הטוב בעיניך שיד יי' תקצר
בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם
ואל תהא ידי קצרה לפני אפילו שעה אחת :
עתה תראה היקרך דברי · רבן גמליאל בנו
של רבינו ר' יהוד' הנשיא אומ' אי אפשר לעמוד
על התפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה
אם לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם
אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו
דקה בקשנו ואם דקה יאמרו גסה בקשנו :
אמ' לו אם כן יאמרו שידי קצרה · אמ' לפניו
הריני הולך ומפייסן · אמ' לו עתה תראה
היקרך דברי שלא ישמעו לך · הלך משה
לפייסן · אמ' להם היד יי' תקצר הוא הכה
צור ויזובו · מים וגו' הגם לחם יוכל תת · אמרו
לו פשרה היא זו אין בו כח לתת את שאילתנו ·
וזהו ויצא משה וידבר אל העם · כיון שלא
שמעו ויקח שבעים איש וגו' ולא יספו · לא נתנבאו
אלא אותו היום בלבד · כך מפורש בספרי ··
ואונקלוס תירג' לא פסקו · שלא פסקה נבואה
מהם · וישארו שני אנשים · מאותן שנבחרו ·
אמרו אין אנו כדי לגדולה זו : והמה בכתובים
בם נבררין לסנהדרין ונכתבו כולם נקובים
בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לשנים
עשר שבטים ששה לכל שבט ושבט חוץ משני
שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמש' ·
מה עשה · אמ' משה אין שבט שומע לי לפחות
משבטו זקן אחד · לקח שבעים ושנים פתקין
וכתב על שבעים מהם זקן ועל שנים חלק
עמד ובורר ששה מכל שבט ושבט והיו שבעים
ושנים ואמ' להם בואו וטלו פתקיכם מתוך
קלפי שעלה בידו זקן נתקדש · מי שעלה
בידו חלק אמ' לו המקום לא חפץ בך : וירץ

הנער · יש אומ' גרשום בן משה היה · כלאם ·
הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם ·
ד"א תנם אל בית הכלא · לפי שהיו מתנבאים
משה מת ויהושע מכניס את ישר' לארץ ;
המקנא אתה לי · כמו בשבילי · כל לשון קנאה
הנותן לב על הדבר לנקום או לעזור · אינפרינמינ"ט
בל' אוחז בעבי המשא ; ויאסף משה אוש
מפתח אהל מועד אל המחנה נכנסו · איש ·
לאהלו · כל לשון הכנסה אל הבית כלשון אס'
אסיפה · כמו ואספתו אל תוך ביתך · ויעב
לכולם · ויעבור ולא ידע · מי אוספם · ויאספו ·
מלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו
הצדיקים איש לאהלו · ויגז · הפריח · כמו כי גז
חיש ונעופה · וכן נגוזו · ועבר · ויטש · ויפשט ·
כמו והנם נטושים על פני כל הארץ · ונטשתיך
המדברה · וכאמתים · פורחות בגובה עד שהן
כנגד לבו של אדם כדי שלא טורח באסיפתם
לא להגביה ולא לשחות · ה' הממעיט · מי שמ'
שאסף פחות מכולן · העצלים והחיגרים ·
אסף עשרה חמרים · וישטחו · עשו להם
משטיחים · טרם יכרת · עד לא פסק · ד"א ·
אינו מספיק לפוסקו בשיניו עד שנשמתו
יוצאה · ומדרש אגדה הרשעים הבשר עודנו
בין שניהם והכשרים שלא התלוננו כל כך
מתנונים והולכים עד חדש ימים · ויש אומ'
ומפרש הרשעים עד חדש והכשרים מיד ·
ותדבר מרים · היא פתחה בדבור
תחילה לפיכך הקדימה הכת' תחילה · ומנין
היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה ·
ר' נתן אומ' מרים היתה בצד משה בשעה
שנ' לו למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה ·
כיון ששמעה צפורה אומרה אוי לנשותיהן
של אילו אם יהו בעליהן נזקקין לנבואה
שיהו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש ממני
בעלי משם ידעה מרים והגידה לאהרן · ומה ·
מרים שלא נתכוונה לגנותו כך · קל וחומר
למספר בגנות חבירו · האשה הכושית · מגיד
שהכל מודים ביופיה כשם שהכל מודים
בשחרורית של כושי · כושית · בגימטריא ·
חשבונו של יפת מראה · על אודות האשה ·
על אודות גרושיה · כי אשה כושית לקח ·

מה ת"ל אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואין נאה
במעשיה · זו נאה בכל · האשה הכושית · על
שם נויה נקראת כושית · כאדם הקורא בנו
נאה כושי שלא תשלוט בו עין רעה · כי אשה
כושית לקח · ועתה גרושה ; הרק אך במשה
וג' עמו לבדו דבר ה' · הלא גם בנו דבר ולא פי'
פירשנו מדרך ארץ · ענו · שפל וסבלן ; פתאום ·
נגלה עליהם פתאום והם טמאים בדרך ארץ
והם היו צועקים מים מים · להודיעם שיפה
עשה משה שפירש מן האשה מאחר
שנגלית עליו שכינה תמיד ואין עת קבועה
לדיבור ; בבריית' ר' אליעז' מל"ב מידות התורה
נדרש באגדה ממיעוט כיצד · ויאמר הרק אך במשה
דבר ה' · כך אומרה מרים · וכי עם משה לבד דיבר ·
והלא באהרן דיבר והלא כבר דבר קודם שלא נדבר עמו ·
ומניין שנדבר עם מרים קודם · שנ' ותקח מרים הנביא'
אחות אהרן · והלא אחות משה גם היא · אלא מלמד
שבתחילה נתנביאה בנערה אחות אהרן ועדיין לא נולד
משה · ומניין שנדבר עם אהרן קודם משה · שנ' ויבא
איש האלהים אל עלי וגו' ויאמר אליו כה אמר ה' הנגלה
נגלתי אל בית אביך בהיותם במצרים והוא אהרן ;
צאו שלשתכם · מגיד ששלשתן נקראו בדיבור
אחד מה שאי אפשר לפה לומ' ולאזן לשמוע ·
בעמוד ענן · יצא יחידי · שלא כמדת בשר
ודם · מלך בשר ודם יוצא למלחמה יוצא באוכל'
באוכלוסין ובשיוצא בשלום ב' יוצא במועטין ·
ומדת הק' יוצא למלחמה יחידי · שנ' ה' איש
מלחמה · לשלום · באוכלוסין · שנ' רכב אלהים
רבות · ויקרא אהרן ומרים · שהיו נמשכין ·
ויוצאין מן החצר לקראת הדיבור · ויצאו ש'
שניהם · ומפני מה משכן והפרישן ממשה ;
לפי שאומ' מקצת שבחו שלאדם בפניו וכולו שלא ·
בפניו · וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמ' איש ·
צדיק תמים · ובפניו נאמ' כי אותך ראיתי בדור
הזה · ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן ·
שמעו נא דברי · נא · לשון בקשה · אם יהיה
נביאכם · אם יהיו לכם נביאים · ה' במראה
אליו אתודע · שכינת שמי אין נג' נגלית
עליו באיספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון ·
פה אל פה · אמרתי לו לפרוש מן האשה ·
והיכן אמר לו בסיני · לך אמור להם שובו לכם

ואהליכם · כלומ' לנשות' שפירשתם מהן ואתה
פה עמד עמדי · בלא אשה · במראה ולא בחידות ·
כעניין שנ' ליחזקאל חוד חידה וג' יכול למשה
במראית פנים ודיבור מגלה שאינו סותמו לו
בחידות כמו ליחזקא' ולשאר נביאים · במראה ·
יכול מראה שכינה · ת"ל לא תוכל לראות פני ·
ותמונת ה' יביט · זה מראה אחורים · כעניין
שנ' וראית את אחורי · בעבדי במשה · אינו
אומ' בעבדי משה · בעבדי · אעפי שאינו חשו'
חשוב כמשה · במשה · אעפי שאינו עבדי כדי
היותם לירא מפניו · וכל שכן כשהוא עבדי
ומשה ועבד מלך מלך היה לכם לומ' אין המלך
אוהבו חנם · ואם תאמרו איני מכיר במעשיו
שאם היה מכירו לא היה אוהבו זו קשה מן
הראשונה · ויחר אף ה' בם וילך · מאחר שהודיע
להם סירחונם גזר עליהם נידוי · קל וחומר לבשר
ודם שלא יכעס על חבירו עד שיודיענו סירחונו :
והענן סר · ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג ·
משל למלך שאמ' לפדגוג את בני אבל אל תרדהו
עד שאלך מאצלו שרחמיי עליו · נואלנו · כתרג'
לשון אוויל · אל נא תהי אחותינו זאת כמת
שהמצורע חשוב כמת · מה מת מטמא בביאה
אף מצורע מטמא בביאה : אשר בצאתו מרחם
אמו · אמנו היה לו לומר אלא שכינה הכת'
מאחר שיצאת מרחם אמנו הרי לנו כאילו נאכל
חצי בשרינו · ולפי משמעו אף נראה כן אשר
אין להניח את אחותנו להיות אשר כמת ואחר
שיצאה זה מרחם של זה שיש לחבירו לעזרו ואם
אינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו · שאחיו בשרו
הוא · ד"א אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה
אני אי אפשר לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה
את הנגעים וכהן אחר אין בעולם · וזהו אם
אשר בצאתו מרחם אמו · אל נא רפא נא לה · בא
הכת' דרך ארץ שהשואל דבר מחבירו צריך
שנים ושלשה תחנונים ואחר יבקש שאילותיו ·
לאמר · מה ת"ל · השיבני אם מרפא אתה אם
לאו · עד השיבו ואביה ירק בפניה · אמ' ר' אלעז'
בן עזריה · בארבעה מקומות ביקש משה מן
להשיבו אם יעשה שאילותיו אם לאו · כיוצא
בו וידבר משה לפני ה' לאמר · מה ת"ל · אמ' לו
השיבני אם אתה גואלם אם לאו · עד שהשיבו

עתה תראה · כיוצא בו · וידבר משה לפני ה' ל'
לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות השיבו קח את ·
יהושע · כיוצא בו ואתחנן אל ה' בעת ההיא
לאמר · השיבו רב לך · רפא נא לה · מפני מה
לא האריך בתפלה · מפני שלא יהו ישר' אומר'
אחותו נתונה בצרה שמד ומרבה בתפלה :
ואביה ירק ירק · ואם אביה מראה לה פנים
זועפות הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר
לשכינה ארבעה עשר יום אלא דיו לבא מן ·
הדין להיות כנדון לפיכך בנזיפתי תכלם
שבעת ימים · ואחר תאסף · אומ' אני כל אסיפ'
האמורות במצורע על שם שהוא משולח
מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה
מתוכה בו הכנסת אסיפה · והעם לא נסע
עד האסף מרים · זה כבוד חלק לה המקום
בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה
כשהושלך ליאור · שנ' ותתצב אחותו מרחוק ·
וגו' · חסלת בהעלותך
מיסוד רבנו שלמה · וזה יסוד רבנו שמואל

בהעלותך וג' לפי שמלאכת תמיד היא זו הזכי'
כאן · אעפי שכל מלאכות המשכן נגמרו זו
מלאכת הדלקת המנורה נגמרה כי תמידה
היא · אל מול פני המנורה · היה משה ראשי
הפתילות של כל שבעת הנרות להאיר אל ·
השולחן · והעבירו · ויעביר · אבל והעבירו
הוא לשון יבוזו כמו והעבירו אל ה' · והנפת
אותם אהרן הניפם תחילה ואחר כך משה ·
ויתחטאו · כרכת' לשון הזה עליהם מי חטאות :
זאת אשר ללוים · מצוה חדשה שעדיין לא ·
נאמרה שבפרשת מדבר סיני ובפרשת שניה
צוה הק' למנותם מבן שלשים שנה עד בן
חמשים שנה לעבוד ולמשא · לשאת אהל
המשכן · ועתה בפרשה זו בא לפרש מצות
עבודת משמרת משכן אשר חמש שנים לפני
השלשים שנה שאינו ראוי למשא יהיו ראוי'
ומצווה לשמירת משכן וכליו · ומבן חמשים
ומעלה שאינו ראוי לעבודת משא · יהא מצווה
לעבודת שמירה כמו שמפרש והולך · מבן
עשרים וחמש שנה ומעלה יבא לצבא צבא ·
בעבודת אהל מועד · מלאכת שמירה כמו

שמפרש לפנינו ושרת את אחיו לשמור
משמרת ומבן חמשים ישוב מצבא העבודה
של משא׳ כדכת׳ בפרשיות של משה מבן
שלשים ועד בן חמשים לא יעבוד עוד׳ בעבודת
משא אלא ושרת את אחיו׳ על שנתחב
הוא מוסב ל׳ בן חמש ועשרים ועד שלשים
ומבן חמשים ומעלה ששניהם נפסלו מעבו׳
משא ומה יעשו ושרת זה וזה אחיו לשמור
משמרת ועבודת משא לא יעבוד׳ ככה
תעשה ללוים במשמרותם חמש שנים לפני
השלשים חמשים והיו מצוים במשמרת
המשכן׳ ויעשו בני ישר׳ לפי שפסח מצרים
לא נהג אלא יום אחד ולא היה כשאר קרבנו׳
עתה כשנבנה המשכן הוצרך לצות שיע׳
שיעשוהו בעיקר מצות לדורות ולא כפסח
מצרים׳ והיו לך למקרא העדה׳ לך יהיו
החצוצרות לקריאה ולמחנות יהו צריכין
למסע׳ למסע שם דבר הוא כמו נסיעה׳
את המחנות׳ כמו למחנות׳ ותקעו בהן׳
במשתקן׳ לחובב׳ הוא יתרו כדכת׳ מבני
חובב חותן משה׳ כי על כן אשר ידעת
ונתתה על לב ערכינו בחנותינו במדבר׳
גם היית לנו לעינים לתת לנו עצה טובה
כדכת׳ בוישמע יתרו׳ רוממות עינים הייתי
לעור׳ מהר ה׳׳ כי עדיין לא זזו מכנגד
הר חורב שהיו במדבר סיני זה לאחר
שהוקם המשכן כמו שפירשתי למעלה
ומכל אצל הר סיני היו עד עתה דרך שלשת
ימים׳ הלכו עד שלשת ימים שלא חנו עד
סוף שלשה׳ ונמצא טורח הדרך ויהי העם
כמתאוננים׳ כמו שמצינו בפרשת פרה
ותקצר נפש העם בדרך׳ וידבר העם באלהים
ובמשה׳ וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם׳
כל אותן שלשה ימים לתור להם מנוחה׳
כי הענן הולך על הארון׳ קומה ה׳ שתהיה
מסתלק שכינה ג׳ יתן מעל הכפרת׳׳ ב
כמתאוננים׳ מצטערים מטורח הדרך׳
והמן כזרע גד הוא׳ ומראהו כמראה
הבדולח׳ כלומ׳ בריאה קטנה ניבטו ולפיכך
היו אומרים ונפשנו יבשה׳ כאדם שאוכ׳
חטים יבשים׳ ואם כן למה היה

של הק׳ כאמור לפנינו׳ ועתה מפרש טעם של
חיון אף שהרי כשטחנו בריחים או דכו במדוכ׳
אז והיה טעמו כטעם לשד השמן׳ אז מתחלף
טעמו שהיה מתחילה מתוק כצפיחית בדבש
בזתים ואגוזים קודם׳ אבל לאחר טחינה
או כתישה במכתשות אז והיה טעמו׳ נעשה
עתה טעמו כליחלוח של שמן וכשר שמן
כמו שמן זתים ואגוזים לאחר טחינה שנתחלף
טעמו ולפיכך וישמע ה׳ ויחר אפו׳ שכשהיו׳
טוחנים אותם ועשה כשוק ואין מאכל
יבש׳ כאן כת׳ והיה טעמו׳ שמתחלף טעמו
הראשון׳ אבל בפרשת בשלח כת׳ וטעמו׳
כצפיחית בדבש׳ שזה הוא טעמו קודם
טיט בקס טעם שמן׳ לשד כמו עיקר׳ כמו
נהפך לשדי בחרבוני קיץ׳ נהפך לחלוחי
כיובש תאנים שנתייבשו׳ שטו׳ כמו משוט
בארץ׳ שוטטו בחוצות ירושלים׳ וילדתהו׳
ילד את אלמודד׳ הרי ל׳ ילד את אחריכם׳
לפיכך יאמר וירשתם אותם׳ וילדתיהו׳׳
שאהם בחיקך׳ לפי שמפעל שלהם דומה
כענין מפעיל אבל ישב שהוא כבנין האדם
יאמר וישבתם׳ ישן׳ וישנתם׳ כל דומיהן
פתחין׳ וכן מן ירד׳ וירדתם׳ עד אשר
יצא מאפכם׳ כתרג׳ למה זה יצאנו ממ׳
ממצרים׳ שאמרתם זכרנו את הדגה אשר
נאכל במצרים ולפי שאותם כפויי טובה
תלוקו ואילו היותם מתאוים בשר ולא נתרעמו
על יציאת מצרים׳ לא היותם לוקים כל׳
כך כמו בשאר תלונות שיש מהם שלוה
לקו׳ ויאמר משה שש מאות אלף וג׳ צריך
לפרש זה דוגמא שפירשתי לא יאכל העם
לעלות אל הר סיני׳ אף כאן משה היה
מתירא׳ על מה שאמר הק׳ ואכלו חדש ימים
וגם אמר והיה לכם לזרא ושאל מן הקב״ה
אותה אמרת שיאכלו חדש ימים והלא שש
מאות אלף רגלי לבד הנשים והטף והלא
כל צאנם וכל בקרם לא יספיק להם חדש
ימים והיאך תקיים זה הדבר׳ או תכלה
אותם וישארו מעט ויסתפקו עד חדש שהי׳
אמרת והיה לזרא׳ או תעשה להם נסים
להביא להם בשר ממקום אחר׳ מבחוריו׳

אנשריו · כמו בימי בחרותיך · אבל על כן ·
על בחורין לא ישמח ה׳ · הם האנשים חנך
הנקראים בחורים · בכתובים · שנכתבו לצאת
אל האהל ולא יצאו מתוך ענוה · כמפורש ·
בסנהדרין · כלאם · כמו ויכלא הגשם · או
אוסרם ומונעם מן השוק ותנם בבית הכלא ·
אח׳ הע׳ . . רים לומר כלאם · כמו שמצא אחוז ·
ימצאהו בארץ מדבר · מקברות התאוה נסעו
חצרות · לפי הפשט · מקברות התאוה נסעו
העם חצרות · ויהיו שם בחצרות · כלומר
נתעכבו שם עד היאסף מרים · ולכך הארך
בלשונו לו ויהיו בחצרות · ומדרש אגדה
בסיפרי בסוף הפרשה ואחר נסע העם
מחצרות ויחנו במדבר פארן · וכי שתי חצרות
היו שנסעו מזו וחנו בזו ונסעו מזו וחנו בזו ·
ומספק לרבותי · ונשאלתי עליה כפירוש ··
ופירשתיו הדרשה כי זו אינו מדבר מתחילת
הפרשה שכת׳ בה מקברות התאוה נסעו חצרות
ויהיו בחצרות ועל פסוק זה כת׳ בסיפרי זה
היה בטעה שנצטרעה מרים וסוף דבר חוזר
ומסיימו בפסוק האחרון של פרשה ואחר
נסעו העם חצירות וכי שתי חצירות היו וכו׳
ופסוק זה הוא נדרש מקברות התאוה נסעו
העם ויחנו בחצירות · כשאר כל מסעות וחנות
שכת׳ כהן ויסעו ויחנו · אלא מקברות התאוה
נסעו העם חצרות · משמע כי העם נסעו מחצ׳
מחצרות ואחרכך ויהיו בחצרות שחזרו
לאחוריהם בחצירות שכשנסעו דגל הראשון
מחצרות ועדיין לא הורד המשכן ;
ומשה ואהרן ומרים שהיו עדיין במחנה לוי׳
קרא להם הק׳ פתאום ונצטרעה מרים וחזרו
לאחוריהם ונאספה מרים מצרעתה לסוף ·
שבעה ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר
פארן · וכל הדרשה זו מצאתי במכלתא מפורש
בשלח כולה בפסוק הראשון · ושוב מצאתיה ·
בתשובות ר׳ קלונימוס איש רומי · כמותו וגם
מה שכתוב במכלתא ויסעו בני ישר׳ מרעמסס
סוכותה · על זה נשא ואשא אתכם על כנפי נש׳
נשרים · ופירשתי לשואלי · לפי שאין כתוב שם
ויסעו מרעמסס ויחנו סוכותה לומר לך שלפי
שעה באו מרעמסס לסכות ובשעה שנסעו

מרעמסס נסעו כמו כן מסוכות וזהו כנפי ·
נשרים ; כושית · שהיא ממשפחת חם ;
כי אשה כושית לקח · כדכת׳ בדברי הימים
דמשה רבנו שמלך בארץ כוש ארבעים שנה
ולקח מלכה אחת ולא שכב עמה כמו שכתוב
שם · והם לא ידעו כשדיברו בו שלא נזקק
לה · זהו עיקר פשוטו · שאם בשביל צפורה
דיברו מה צורך לפרש כי אשה כושית לקח ·
וכי עתה לא ידענו כי ציפורה מדיינית היא ··
ועוד תשובה כי לא היתה כושית כי כוש מבני
חם הוא ומדיין מבני קטורה אשר ילדה לאברהם ;
וי׳ ויאמרו הרק אך במשה · כלומ׳ עוד זאת
אומרו על משה במה יכול להתפאר עלינו הלא
גם בנו דיבר לישר׳ בנו על ידינו · פתאום · כמשמ׳
שהיו מדברים במשה ולא היתה שעה רגילה
לדבר עמהם אלא לגעור בהם מפני משה ולחלוק
לו כבוד · נביאכם · נבואתכם · נותן הוא יקבוע
ומיוסד כל שעה ביום · וכמוהו ותקעתיו יתד
במקום נאמן · יתד התקוע במקום חזק אינו
ממהר ליפול ; אל נא תהי כמת · כלומ׳ לכבודך ·
ובשבילך · אל נא תהיה אחותך כמצורע כמת ·
והיאך · ג׳ אשר עלד בצאתו מי שהוא ממעי
מרחם אמו של אחיו שהוא חי הרי נוכל חצי
בשרו של חי · כלומ׳ מאחר שנולדה מרים מרחם
אמה של משה והיא מתה הרי נוכל חצי ·
בשרו של משה · אל נא תהי · אל תהיה אותה
כמת · כמו אל תהי בתוקעי כף · ם׳ אל תהי
עד חנם · אל תהי בסובאי יין ;

חס׳ בהעלותך מיסוד רבנו
שמואל ; וזה יסוד רבנו
שלמה ;

שלח לך אנשים · למה נסמכה פרשת מרגלים
לפרשת מרים · אלא שלקתה על עסקי
דבה שדיברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא
לקחו מוסר · שלח לך · לדעתך · אני איני מ׳
מצוה לך אם תרצה שלח · לפי שבאו ישר׳
ואמרו נשלחה אנשים כמה שכת׳ ותקרבון ·
אלי כולכם · וגו׳ ומשה נמלך בשכינה · אמ׳ ·
אני אמרתי להם שהיא טובה · שנ׳ ואעלה
אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו׳ חייהם

מזרח

עלו זה בנגב · הולכים מסבות של ארץ ישראל · שכך דרך התגרים
מראין הפסולת תחילה · ואחר כך מראין את השבח · את הארץ מה
היא · יש ארץ מגדלת גבורים · יש ארץ מגדלת חלשים · יש מגדלת אוכלסין
יש ממעטת אוכלסין ·

שאינו נותן להם מקום לטעות במרגלים ולמען
לא ירשוה : על פי ה' · ברשותו : כולם אנשים ·
כל אנשים לשון חשיבות הוא ואותה שעה
כשרין היו : ויקרא משה להושע בן נון יהושע ·
נתפלל עליו יושיעך מעצת מרגלים : החזק הוא
הרפה · סימן מסר להם אם בפרזים יושבים
חזקים הם שסומכין על גבורתם ואם בערים
בצורות הם יושבים חלשים הם : במחנים ·
כפרים פתוחין מאין חומה : השמנה · כמשמעות
שמנים ובריאים : היש בה עץ : אם יש בהן אדם
כשר שיגין עליהם בזכותו כעץ מן החמה כענין ·
ביכורי ענבים · ימים שהענבים מתבשלים בכיכור :
ממדבר צין ועד רחוב לבא חמת · הלכו בגבוליה ·
באורך. ורוחב כמין גאם · הלכו רוח גבול דרומי
מקצוע מערב · כמו שן שהוא במקצוע דרומית
מזרחית עד הים · שהים הוא גבול מערבי על
שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל לבא חמת ·
אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפור'
בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי : ויבא
עד חברון · כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי
אבות שלא יהיה ניסת לחביריו להיות בעצתם
וכן הוא אומ' ולו אתן את הארץ אשר דרך
בה · שבע שנים נבנתה · אפשר שבנה חם
את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את
צען למצרים בנו הגדול · אלא שהיתה
מבונה מכל טוב על אחד משבעה מצוען ··
ולהודיעך שבחו של ארץ ישר' · שאין לך
טרשים בארץ ישר' יותר מחברון לכך
הקצוה לקבורת מתים · ואין לך מעולה בכל ·
הארצות כמצרים וצוען היא המעולה שבארץ
מצרים ששם מושב המלכים שנ' כי היו בצוען
שריו והיתה חברון טובה ממנה שבעה חל'
חלקים : זמורה · שוכת גפן · ואשכל
ענבים תלויה בה · במוט · ממשמע שנ' במוט
איני יודע שבשנים · ומה ת"ל בשנים · בשני
מוטות · הא כיצד שמונה נטלו אחד נשא תא'
תאנה ואחד נשא רימון יהושע וכלב לא
נשאו כלום לפי שכל עצמן של מרגלים להוציא
דבה נתכוונו · כשם שפריה משונה כך עמה ·
משונה · ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי
אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל ·

הרימו להם איש אבן אחת על שכמו ושיקלום
רבותינו משקל כל אחת ארבעים סאה וגמירי
טוענא דמדלי אינשי על כתפיה אינו אלא שליש
במשאוי שמסייעין אותו להרים : ומקץ ארבעים
יום · והלא היא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות
פרסה ומהלך אדם בינוני עשר פרסאות ·
הרי מהלך ארבעים מן המזרח למערב והם הלכו
ארכה ורחבה · אלא שגלוי לפני הק' שיגזור עליהם
יום לשנה וקיצר להם את הדרך : וילכו ויבאו ·
מהו וילכו · להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן
בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה : וישיבו את'
אותם דבר · את משה ואת אהרן : זבת חלב
ודבש היא · כל דבר שקר שאין אומר בו דברי
אמת בתחילתו אין מתקיים : ובצורות · לשון
חוזק · ותרגומו כריכן · לשון בירניות עגולות
בלשון ארמי כרך עגול : עמלק יושב בארץ הנ'
לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים
כדי לייאם : על יד הירדן · יד כמשמעו אצל הירדן
אל ירדו ולא תוכלו לעבור : ויהס כלב · השתיקם
כולם · אל משה · לשמוע מה שידבר במשה
צווח ואמר · וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם ·
השומע סבור שיהא מספר בגנותו ומתוך
שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים
שתקו כולם לשמוע גנותו · אמ' הלא קרע לנו
את הים והוריד לנו את המן והגיז את השליו ·
אף היא בשמים והוא אומ' עשו סולמות ועלו
שם נצליח בכל דבריו · ויהס · לשון
שתיקה · וכן הס כל בשר · כי לא להזכיר · כן
דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים
אומ' שיש : חזק הוא ממנו · כביכול כלפי מ'
מעלה אמרו : אוכלת יושביה · בכל מקום שע'
שעברנו מצאנום קוברי מתים · והק' עשה
לטובה כדי לטורדן באבלם ולא יתנו לב לאלו :
אנשי מדות · גדולים וגבוהים · וצריך לתת
בהם מדה כגון גלית וגבהו שש אמות וזרת :
וכן איש מדון : הנפילים · ענקים · מבני ש'
שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור
אנוש · וכן היינו בעיניהם · שמענום אומרים
זה לזה נמלים יש בכרם כאנשים · ענק · ש'
שמענקים את החמה בקומתן : לו מתנו ·
הלואי מתנו : נתנה ראש · כתרג' נמני רישא ·

נשים עלינו מלך׳ ורבותי פירשוהו לשם ע״ז׃
בעלות איכה׳ וכתבה אותה משה בכל מקום שחטאו
ובו לקו ובו הם מתנחמים׳ חטאו בראש׳ נתנה ראש׳
ולקו בראש׳ כל ראש לחלי׳ ומתנחמים בראש׳ ויעבור
מלכם לפניהם וה׳ בראשם׃ אל תמרדו׳ ושוב
ואתם אל תיראו׳ כי לחמנו הם (נאכלם כלחם׃)׳ סר צלם׳ מגינם
וחסידם׳ כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין
עליהם׃ לרגום אותם׳ יהושע וכלב׳ וכבוד ה׳׳
הענן ירד שם׃ עד אנה׳ עד היכן׳ ינאצ׳
ינאצוני׳ ירגיזוני׳ בכל האותות׳ בשביל כל
הנסים שעשיתי להם להאמין שהיכולת בידי
לקיים הבטחתי׃ ואורישנו ואתרכינון׃ ואם תאמר
מה אעשה לשבועת אבות׳ ואעשה אותך (לגוי גדו׳)
שאתה מזרעם׃ ושמעו כי העלית בכחך׳ אותם
מקרבם׳ וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו
שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם
אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם׳ וזהו
ואמרו אל יושבי הארץ הזאת׳ כמו על יושבי הארץ
הזאת׳ ומה יאמרו׳ בשביל ששמעו כי אתה
ה׳ שכן בקרבם ועין בעין נראיתה אליהם והכל
כדרך חיבה ולא הכירו בך שנתקלקלה אהבתך
מהם עד הנה׃ והמתה את העם הזה פתאום
כאיש אחד׳ ומתוך כך יאמרו הגוים אשר
שמעו את שמעך וגו׳ מבלתי יכולת ה׳׳ לפי
שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה
פרעה לשלשים ואחד מלכים׳ זאת יאמרו
על יושבי הארץ׳ מבלתי יכולת׳ מתוך שאין
היכולת שלו להביאם אל הארץ שחטם במדבר
יכולת׳ שם דבר הוא׃ כאשר דברת לאמר׳ לו׳
ומה היה הדיבור׳ ה׳ ארך אפים׳ אמ׳ משה (כשעלה משה לרקיע מצא הקב״ה כותב ארך אפים א״ל)
לצדיקים׳ אמ׳ לו הק׳ אף לרשעים׳ אמ׳ לו
הרשעים יאבדו׳ אמ׳ לו חייך שתצטרך לדבר
כשחטאו בעגל ובמרגלים ונתפלל עליהם לפניו
בארך אפים׳ ~~אמ׳ לו הק׳ והלא אמרת לי לצדיקים׃~~
אמ׳ לו הק׳ והלא אמרת לי לצדיקים׳ אמ׳ לו והלא
אמרת לי אף לרשעים׳ יגדל נא כח׳ לעשות
דבריך׳ ונקה׳ לשבים׳ לא ינקה׳ לשאינן שבים׃
דבריך׳ בשביל שאמרת כן׳ אמרו מבלתי
יכולת׃ ואולם׳ כלומ׳ אבל זאת אעשה להם
כשם שאני חי וכבודי מלא הארץ כך אקיים
להם׳ כי כל האנשים הרואים וגו׳ וינסו׳ כמשמעו׳

זה עשר פעמים׳ שנים בים׳ שנים במן׳ שנים
בשליו׳ כול׳ כדאית׳ במסכ׳ ערכין׳ לא יראו׳ רוח
אחרת׳ אחת בפה ואחת בלב׳ למרגלים
הוא אומ׳ אני עמ׳ בעצה אחת ובלבו היה
לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקן
כמה שנאמ׳ ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר
כמותם וזהו שנ׳ בספר יהושע ואשיב אותו
דבר אשר עם לבבי ולא כאשר עם פי׳ וימלא
לבו אחריו׳ וזה מקרא מקוצר׳ אשר בא שמה׳
חברון תנתן לו׳ יורישנה׳ תרג׳ יתרכינה׳ יוריש
את הענקים ואת העם אשר בה׳ ואין לתרגמו
ירתינה אלא במקום יירשנה׃ והעמלקי וגו׳׳
אם תלכו שם יהרגו אתכם׳ מאחר שאין אני
עמכם מאחר פנו וסעו לאחוריכם וגו׳׃ לעדה
הרעה וגו׳ אלו מרגלים שהיו עשרה ומכאן׳
לעדה שהיא עשרה׃ אשר המה מלינים את
ישר׳ עלי׳ את תלונות בני ישר׳ אשר המה המתל׳
מלינים את ישר׳ עלי שמעתי׃ חי אני׳ לשון
שבועה׳ אם לא כן אעשה כביכול אינני חי׃
כאשר דברתם׳ שבקשתם ממני או במדבר
הזה לו מתנו׃ לכל פקודיכם ולכל מספרכם׃
לכל הנמנין לכל מספר שאתם נמנין בו כגון׳
לצאת לצבא ולהתפקד בשקלים כל המנויין לאותן
מספרות ימותו׳ ואלו הן מבן עשרים שנה
ומעלה וג׳ להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם
מבן עשרים׃ ופגריכם אתם׳ לפי שדיבר על
הבנים להורישם הארץ ובקשו לומר ואתם
תמותו׳ נופל לשון זה כאן לומ׳ אתם׳ ארבעים
שנה׳ לא מת אחד מהם פחות מבן ששים
לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו של בני שנה
עשרים מגיעים לכלל ששים׳ ואעפי׳ שקדמה
לשילוח המרגלים׳ לפי שמשעשו את העגל על
עלתה גזירה זו במחשבה אלא שהמתין להם
עד שיתמלא סאתם וזהו שנ׳ וביום פקדי כמ׳
במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם זו׳ ואף כאן
נאמר תשאו את עונותיכם׳ ולא נאמ׳ תשאו
את עונכם׳ עונותיכם׳ שתי עונות של עגל
ושל תלונה׳ וחשב להם במניין מקצת שנה
כמלה׳ וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותם
של בני עשרים׃ ונשאו את זנותיכם׳ כתרג׳
יסכלו חטאותכם׃ את תנואתי׳ שהניאותם

לכנכם ולאחרי · תנואתי · לשון הסרה · כמו כי
הניא אביה אותה ׃ וישובו וילינו עליו · וכששבו
מתור הארץ הרעימו עליו את העדה בהוצאות דבה ·
אותן אנשים וימותו · כל דבה לשון חיתוך דברי
שמוציאין שם לאדם לדבר בו · כמו דובב שפתי
ישנים · ויוצא דבה · ישנה לטובה וישנה לרעה · ולכך נאמ׳
כאן מוציאי דבת הארץ רעה · דבה · פרלדיץ ׃
במגפה לפני יי׳ · במיתה ההגונה להם מדה כנגד
מדה · הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד
טבורם ותולעים יוצאים מלשונם ובאים לתוך
טיבורם לכך נאמ׳ במגפה · ולא נאמ׳ במגפה ·
וזהו לפני יי׳ · במיתה הראויה להם על פי מי
מידותיו של הק׳ שהוא משלם מדה כנגד מדה ׃
ויהושע וכלב חיו מן האנשים ההם · אלא מלמד
שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם
בחיים ׃ אל ראש ההר · הוא הדרך ההולכת ·
אל ארץ ישר׳ ׃ והיא לא תצלח ׃ כי על כן שבתם ·
כמו על אשר שבתם · כי דוּת לכם על אשר
שבתם · וגו׳ ׃ ויעפילו · לשון חוזק וכן עפל בת
ציון · עפל ובחן · הנה עפלה אנגרויש יירנט
בל׳ לשון עזות · ומדרש תנחומא מפרשו לשון
אופל · הלכו חשכים שלא ברשות ׃ עד החרמה ·
שם מקום נקרא על שם המאורע ׃
ועשיתם אשה וגו׳ אין זה צווי אלא
כי תבאו שם ותעלו על לבבכם לעשות אשה
ליי׳ לריח ניחוח · להריח נחת רוח · לפלא נדר ·
או בנדבה · או שתעשו את האשה בשביל
חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במ׳
במועד · והקריב המקריב וגו׳ והקריבו נסכים
ומנחה לכל בהמה · המנחה כליל · והשמן נבלל
לתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכ׳ סוכה ׃
לכבש האחד · על כל האמור למעלה הוא מוסב
על המנחה ועל השמן · ועל היין ׃ או לאיל ·
ואם לאיל הוא · ורבותינו דרשו לרבות את
הפלגס לנסכי איל · אשה ריח · אינו מוסב
אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו
אשה שאינו נותן על האש ׃ או לשה · בין שהוא
בכשבים בין שהוא בעזים ובכבש ושה קרויין
בתוך שנתן · איל · בן י״ג ויום אחד ׃
כמספר אשר תעשו · כמספר הבהמות אשר
תעשו · אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נס׳

נסכים לכל אחד מהם כמספרם של בהמות
מספר של נסכים · כגר · כמותם · כן גר · וכן
דרך לשון עברית · כבן השם לה׳ · בארץ מצרים ·
כמוני כמוך · כעבדי כעמך ׃ בבואכם
אל הארץ · משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה ·
שבכולן נאמ׳ כי תבואו כי תבא לפיכך כולן לא
נאמרות זו מזו וכיון שפרט לך באחת מהן שאינה
אלא לאחר ירושה וישיבה אף כולן כן אבל זו
נאמ׳ בבואכם · משתכנסו בה ותאכלו מלחמה
תתחייבו בחלה ׃ ראשית עריסותיכם · כשתלושו ·
כדי עיסותכם שאתם רגילין ללוש במדבר · וכמה
היא · ועשרון כעמר · עומר לגלגלת תרימו ··
מראשיתה · כלומ׳ קודם שתאכלו ממנה · ראשית
חלקה · חלה אחת תרימו לשם יי׳ · וכתרומת
גורן לא נאמ׳ בה שיעור אבל חכמים נתנו בה שיעור
לבעל הבית אחד מעשרים וארבעה · ולנחתום
אחד מארבעים ושמונה · מראשית עריסותיכם ·
ולמה נאמ׳ · לפי שנ׳ ראשית עריסותיכם שומע
אני ראשונה שבעריסות ת״ל מראשית · מקצתה
ולא כולה · תתנו תרומה ליי׳ · לפי שלא שמענו
שיעור בחלה נאמ׳ תתנו שיהא בה כדי נתינה ׃
וכי תשגו ולא תעשו · ע״ז היתה בכלל המצות
שהציבור מביאין עליהן פר והרי הכת׳ מוציאה
כאן מכללה לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת ׃
וכי תשגו ולא תעשו · בע״ז הכת׳ מדבר או אינו
באחת מכל המצות האלה · ת״ל מכל המצות ·
מצוה אחת שהיא ככל המצות · מה עובר כל
המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף
כאן ואיזו זו ע״ז · אשר דבר יי׳ · מגיד שכל ·
המודה בע״ז ככופר בכל התורה כולה ובכל מה
שנתנבאו כל הנביאים שנ׳ למן היום אשר
צוה יי׳ והלאה ׃ אם מעיני העדה נעשתה
לשגגה · אם מעיני העדה נעשתה על ידי
שוגג כמו ששגגו והורו על אחת העבודות
שמותר לעבוד ע״ז בכך · לחטאת · לחטת ·
חסר אלף שאינה כשאר חטאות שבתורה
הבאות עם עולה חטאות קודמים לעולות
שנ׳ ואת השני יעשה עולה · וזו עולה קודמת ׃
והביאו את קרבנם · זה האמור בפ׳ שה · וחטאתם
בשגגה · בע״ז · זו כת שנתה · שאר עבירות
יחיד מביא כשבה או שעירה וזה קבע לה

שערה · ביד רמה · במזיד · וגדף · אחרון · כמו
והיתה חרפה וגדופה · אשר גדפו מלך אשור ·
ועד דרשו רבות מכיון כרת ומגדף · ולהכין את
השם · דבר יי · אזהרות עד מפי הגבורה והשאר
ומפי משה ; עונה בה · כמין ששונה בה שלא
שלא עשה תשובה ; ויהיו בני ישר' במדב'
וימצאו וגו' · בגנותן של ישר' הכת' מדבר שלא
שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחי'
וחיללה ; המוצאים אותו מקושש עצים ;
שהתרו בו ולא מיחו הניח מלקושש אף מ
ח שמצאוהו והתרו בו ; כי לא פורש מה יעשה
לו · באיזו מיתה ימות אבל יודעין הן שהמחלל
שבת במיתה ; ויוציאו אותו מכאן שבית
הסקילה חוץ ורחוק לבית דין ; רגום · עשה
פושרנט כל' · וכן הלוך · אמנו · וכן זכור
ושמור ; ועשו להם ציצית · על
שם ראיותם אותו כמו מציץ מן החרכים ;
תכלת · צבע ירוק של חלזון · ציצית · על שם
הפתילים תלוים בה כמו ויקחני בציצית ראשי ·
וכמו תנן ציץ למזבח · כל דבר התלוי מן ה
היורם קרוי ציץ ; וזכרתם את כל מצות יי ·
שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ·
ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג
מצות · ולא תתורו אחרי לבבכם · כמו מתור
הארץ · והלב והעין הם מרגלים לגוף ומס'
מסרסים לו את העבירות · העין רואה ·
והלב חומד והגוף עושה את העבירה ; אני
יי · נאמן לשלם שכר · אלהיכם · נאמן דיין ·
נאמן ליפרע · אשר הוצאתי אתכם מארץ
מצרים · על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו
עליכם גזירותי · אני יי אלהיכם · עוד למה
נאמר שלא יאמרו ישר' מפני מה אמר המקום
לא שנעשה ונטול שכר · לא עשין ולא נ
נוטלין שכר · לכך נאמ' אני יי אלהיכם ··
על כרחכם אני מלככם ועל כרחכם תקיימו
אמלוך גזירותי · וכן הוא אומ' אם לא ביד חזקה
עליכם · ד"א למה נאמ' יציאת מצרים · אני
שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור
לטיפה שאינה של בכור אני הוא העתיד
להבחין ולהפרע מן התולה קלא אילן בבגדו
ואומ' תכלת היא ; לכך סמך יציאת מצרים

לפרשת ציצית ; ולהסודו של ר' משה הדרשן
העתקתי · למה נסמכה פרשת מקושש
לפרשת ע"ז לומ' לך שהמחלל שבת כעובד
ע"ז שאף היא שקולה כבל המצות · וכן הוא כנגד
אומ' בעזרא ועל הר סיני ירדת ונתת
לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך ירדת
ונתת לעמך הודעת להם · ולמה פרשת ציצ'
ציצית · לכך נסמכה לאלו · שאף היא
שקולה הכת' כנגד כל המצות שנ' ועשיתם
את כל מצותי · על כנפי בגדיהם · כנגד וא
ואשא על כנפי נשרים · על ארבע כנפות ·
ולא כנפות שלש ולא כנפות חמש כנגד
ארבעת לשונות של גאולה שנאמרו במצרים ·
והוצאתי · והצלתי · וגאלתי · ולקחתי · פתיל ·
תכלת · על שם שיכול בכורות · תרגום של
שיכול · תכלותא · ומכתם היתה בלילה · וכן
צבע תכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ·
ושמונה חוטין שבה כנגד שמונה ימים
ששהו משיצאו ממצרים עד שאמרו שיר'
שירה על הים ··

חסלת שלח לך ויסוד רבנו
שלמה · וזה יסוד רבנו שמואל ·

שלח לך · כל נשיא בהם · ועיקר פשוטו
כך · כל אלה שמם עשר
אנשים תקח מאותם שבישר' שנשיא אותם
לכם ללכת · שתכירין את העם מי האיש ש
שירצה ללכת לרגל את הארץ ומאותם שיאמרו
ללכת תקח ותבחר מהם שנים עשר ולפי ש
שהאנשים גיבורים שאינם יראים ורך לבב
יראים ללכת בארץ נכריה וגם להתחזק ולקחת
מפרי הארץ לכך הוצרך להכריז ולא נקבה
הק' בשמות כשם שעשה לנשיאים שמנה את
ישר' ובנשיאים שהנחיל את ישר' את הארץ
כאלה מסעי · שאותם היו נקובי שמות ; כל
נשיא בהם · הטעם שתחת כל מוכיח פירושו ·
כל אלה היה הנה יהיו הנשיאים להתרב ללכת ·
כמו כל שותה ללכת רגליו ; ויקרא משה להושע
בן נון יהושוע · אלא כך פירושו הושע בן נון
שאמרנו למעלה שנקרא בן כמות אביו הוא
אותו שקרא משה כשנעשה משרתו והפקידו
על ביתו שכך היה מנהג כמו ויקרא פרעה

שם יוסף צפנת פענח · ויקרא לדניאל כל כל
בלשצר דהוא שמיה בלטשצר דהוא שמיה
בלטשאצר כשם אלהיה · וראיתם את הארץ
מה הוא · אם היא כתחלתה ארץ יערים
או חלקה או ארץ מעוטת ולחה כי לפי מה
שתראו את הארץ תכינו לו כלי מלחמה לא
לכרות את היערים ולהכין הליכת חיילותיכם
כי בטוחים היו יתן להם את ארץ כנען אך
לא כלא טורח כי אם כענין ערכי המלחמה׃
החזק הוא · כל זה להודיע באיזה ענין יערכו
אתם מלחמה ומה הארץ אשר הוא יושב
כי ומה הארץ אשר אמרנו למעלה ודבר בארץ
שהיא בתחילת המלכות שאין שם ישוב
ועתה ודבר בארץ אשר הם יושבים בה הטוב'
היא אם רעה · אם מליאה תבואות הרבה
ויועילו בה כל טוב מלחמותם ולא יצטרכו ל'
להקדים להם צדה כל כך לעת מלחמה ומה
הבמחנים יושבים · או בערי המבצר · כל זה
לדעת אם צריכים לעשות דייק וסוללה כד'
לכבוש את הערים · השמנה היא וג' להודיע
לישר' שזו ארץ זבת חלב וד' ודבש כמו שהב'
שהבטיחם הק' · והתחזקתם · כאנשים גבורי'
לקחת ולא תגורו מפני איש · והימים ימי
ביכורי ענבים · זה נעשה הכל מפני אשכל
של ענבים שנטלו · ויבא עד חברון · הגדה
נראית פשט שעל כלב אומ' הכת' ש' ולו אתן
את הארץ אשר דרך בה ולביאתיו אל הארץ
אשר בא שמה וזרעו יורישנה · לפיכך ויבא
עד חברון · הוא כלב שנשתטח על קברות אבות
ונתפלל שינצל מעצת מרגלים ועונן בהושע
שנתן לכלב את חברון · כדכת' ואת שדה העיר
ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחוזתו ·
ומכל מקום לפי עיקר פשוטו ויבא כל אחד
ואחד עד חברון שהרי אמרו וגם בני הענקים
ראינו שם בחברון · וכת' ושם ראינו את
הנפילים בני ענק · לפני צוען מצרים · לפי
פשוטו נבנתה לפני צוען וגם כן חשובה
יותר עיר הישנה מן העיר החדשה · שהיו
ישר' מכירים חשיבותה של צוען הוצרך
לומר כי עדיין ישר' חשובים יותר וגם מתוך
ישנה היו בה ענקים שהם מדורות הראשונים

ויהם · שיתקם בחכמתו · ומן הנפלים · א'
הראשונים · כדכת' בבראשית הנפלים היו ·
בארץ · בימים ההם · כחגבים · הנמוך שיוה
לגבוה מאוד הרבה כחגבים שהם נמוכים
מאוד · וזה מוכח היושב על חוג הארץ ויוש'
ויושביה כחגבים · סר צלם מעליהם · אין
להם מחסה לחסות בו כי כבר נמוגו כל יושבי
ארץ מפנינו משעה שהוכינו ים כמו שאמרה
רחב הזונה · וכדכת' נמוגו כל יושבי כנען ׃
ויאמרו אל יושב הארץ הזאת · ויאמרו מצרים
על יושבי ארץ כנען כמו שמפורש לפנינו
שיאמרו מצרים מבלתי יכולת וג' יכל עכשיו
ומפרש תחילה למה יאמרו מצרים כן · כי שמעו
שיצאתם הוצאתם בכח גדול ובמעיד איש וכענין
הכל דרך אהבה יתירה וחיבה · ולכסוף יהרגם
כאיש אחד · ויאמרו מצרים לא מתוך שנאה
עשה להם כן אלא מבלתי יכולת להלחם עם
שלשים ואחד מלכים · ועתה שוב מחרון אפך ·
ומען שוק שלא יתחלל · יגדל נא כח · והארך
אפך · כדכת' טוב ארך אפים מגיבור ומושל
ברוחו מלוכד עיר · סלחתי · סולח אני עכשיו
כמו נתתי כסף השדה · כדבריך · שלא יאמרו
כדבר כפעם אחת אלא אאריך להם עד ארב'
ארבעים שנה · ואולם · ואולי · עשר פעמים ·
הרבה · כמו עשרת מונים · ואפו עשר נשים ׃
עשר פעמים הבלומו · רועים במדבר · מ'
מתפרנסים כענין מרעה הצאן שהולכים
הנה והנה · כלומ' שיטלטלו במדבר לכאן ולכאן ·
כך עיוה כשני · והאנשים אשר שלח משה
ואחר שלחם משובו מארץ ישר' ואחריכן
ויליט אחרי שוכם ככת' למעלה · עתה וימותו
וג' דבה · מן דובב שפתי ישנים · כמו מן
כמוכר ישעים רינה · רננת ישעים ומקרוב'
כי מראה היתה סיבה · מן סובב · סבה ׃ אל
המקום אשר אמר ה' ונעונו ללכת שב
לירש את הארץ · כי חטאנו · כאשר הוראנו
לעצת מרגלים · והיא · דרך זה לא תצלח ׃
כי על כן אשר שבתם · כמו וכל אשר ישלו
נתן בידו · כמו כל אשר יש לו · ואשו וי' מ'
מגדרות לא ירש · בחומות גנין · שהיו מ'
ראשית דגנך אנו דן ומראשית עיסותיכם ׃

וכן שנינו בע"ז ובשבת ; וכי תשגו ׳ ב׳
מעובד ע"ז בשוגג. פירשו חכמים ׳ ופרשת העלם
דבר שבויקרא׳ בשאר מצות של כרת ׳ את כל
אשר צוה ה׳ אליכם ביד משה ׳ את הכל יעברו
בשוגג׳ וזהו ע"ז שהעובדה כופר בכל המצות׳
מן היום אשר צוה ה׳ והלאה׳ כל המצות
כולן נצטוו אחר אנכי ולא יהיה לך כי הם ראשו׳
ראשונות ׳ ביד רמה ׳ מגדף ׳ זו ע"ז לפי הפשט ;
כמו פרש ׳ כמוהו מיתה ׳ ציצית ׳ כמו כציצת
ראשי ׳ קבוצת פתילים תלוין כשער הראש ׳ ;
והיה לכם לציצית׳ המצוה הזה יהיה לכם
לראייה שתראו אותו כמו מציץ מן החרכים ׳
וכן מציצות בספרי ׳ פתיל תכלת ׳ פירשו רבות׳
לפי שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ׳ ור׳
ורקיע לכסא הכבוד ;
חסלת שלח לך איסור ובתן שלוחו׳
וזה יסוד ובתן שלוחה׳

ויקח קרח ׳ פרשה זו נפתח
נדרשת במדרש
ר׳ תנחומא ׳ ויקח לקח׳ לקח עצמו לצד אחד
להיות נחלק מתוך העדה ולעורר על הכהונה
וזהו שתרג׳ אונק׳ ואתפליג קרח ׳ נחלק
משאר העדה והחזיק במחלוקת׳ וכן מהו
יקחך לבך ׳ לוקח אותך להפליגך משאר בני
אדם ׳ בן יצהר בן קהת בן לוי ׳ יעקב בקש
רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על קרח ובמ׳
מחלוקתו ׳ שנ׳ ובקהלם אל תחד כבודי ׳
והיכן נזכר שמו על קרח כשעמדו על הדוכן
בדברי הימים שנ׳ בן אביאסף בן קרח בן
יצהר בן קהת בן לוי בן ישר׳ ודתן ואבירם ׳ (בשביל שהיה שבט)
ראובן שרוי בחנייתן תימנה שכן לקהת
ובני החכמים תימנה נשתתפו עם קרח
במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו ׳ ומה
ראה קרח לחלוק על משה נתקנא על נשיאותו
של אליצפן בן עוזיאל׳ שמינהו משה נשיא
על בני קהת על פי הדיבור אמ׳ אחי אבא אר׳
ארבעה היו שנ׳ ובני קהת עמרם ויצהר וחברון
ועוזיאל ׳ הבכור ׳ נטלו שני בניו גדולה אחד
מלך ואחד כהן מי ראוי ליטול את השניה
לא אני שאני בן בן יצהר שהוא שני לעמרם
והוא מינה את בן אחיו הקטן מכולם הרינ׳

חולק עליו ומבטל את הכהונה ׳ מה עשה
עמד וכנס מאתים וחמשים ראשי סנהדראות רובן משבט
ראובן שכינו והם אליצור בן שדיאור וחביריו
וכיוצא בו שנ׳ נשיאי עדה קריאי מועד ׳ ולהלן
הוא אומ׳ קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן
תכלת ועמדו לפני משה ׳ אמרו לו טלית של מין
אחר חוט אחד של תכלת פוטרה אותה זו שכולה
תכלת חייבת בציצית או פטורה ׳ אמ׳ להן חייבת׳
התחילו לשחק ואיפשר טלית של מין אחר חוט
אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא
תפטור את עצמה ׳ בני ראובן ׳ דתן ואבירם
ואון בן פלת ; רב לכם ׳ הרבה יותר מדאי לקחתם
לעצמיכם גדולה ׳ כי ׳ כולם קדושים ׳ כולם
שמעו דברים בסיני מפי הגבורה ׳ ומדוע תת׳
תתנשאו ׳ אם לקחת לך מלכות לא היה לך
לברור לאחיך כהונה ׳ לא אתם לבדכם שמעתם
בסיני אנכי ה׳ אלהיך ׳ כל העדה שמעו ; ויפל
על פניו ׳ מפני המחלוקת שכבר זה בידם סור
סירחון רביעי ׳ משל לבן מלך שסרח על אביו ׳
ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח
רביעית נתרשלה לו יד האוהב ההוא ׳ אמ׳ עד
מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ;
בוקר ויודע ה׳ וגו׳ ׳ בקר יודיע את אשר לו
לעבודת לויה ׳ ואת הקדוש לכהונה ׳ והקריב
אותם אליו ; מחתות ׳ כלים שחותין בהם
גחלים ויש להם בית יד ; רב לכם ׳ דבר גדול
נטלתם בעצמיכם לחלוק על הק׳ ; ויאמר משה
אל קרח שמעו נא ׳ התחיל לדבר עמהם דברי׳
רכים כיון שראהו שהקשה ערפו אמ׳ עד שלא
ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר
גם אל כולם לכך נאמר שמעו נא בני לוי ;
ולעמוד לפני העדה ׳ לשיר על הדוכן ;
ויקרב אותך ׳ לאותו שירות שהרחיק
ממנו שאר שבטי ישר׳ ; לכן במשל כן ׳ אתה
וכל עדתך נועדים אתם על ה׳ כי בשליחותו
עשיתי לתת כהונה לאהרן ונשיאות לאליצפן
ולא לנו הבאו המחלוקת הזה ; וישלח משה
וגו׳ ׳ מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה
משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום ;
לא נעלה ׳ פיהם הכשילם אין להם אלא ירי׳
ירידה ; ותתן לנו הדבר מוסב על האמור למעלה ׳

לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה
וכרם אמרת לנו אעלה אתכם מעני מצרים
אל ארץ טובה משם הוצאתנו ולא אל ארץ
טובה הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר
שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם · העיני
האנשים וגו' אפילו אתה מנקר את עינינו אם
לא נעלה לא נעלה · האנשים ההם · כאדם
התולה קללתו באחרים ; אל תפן אל מנחתם ·
לפי פשוטו הקטרת שהם מקריבין לפניך מחר
אל תפן אליה · והמדרש יודע אני שיש
להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל
לפניך לרצון · לא חמור אחד מהם נשאתי ·
לא חמור אחד מהם שלהם נטלתי כשהלכתי ממדין
למצרים והרכבתי את אשתו ואת בני על
החמור והיה לי ליטול אותו חמור משלהם
ולא נטלתי אלא משלי · לא שחרית · לשון
ארמי נקראת אנגריא של מלך שחור ; ואתם
ערכתם ; והקרבתם איש מחתתו · החמשים
ומאתים איש שבכם ; ויקהל עליהם קרח · בדברי
ליצנות · כל הלילה ההוא הלך אצל כל ה
השבטים ופתה אותם כסבורים אתם שעלי
לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל ·
כולכם · אלו באים ונוטלים להם כל הגדולות
לו מלכות ולאחיו כהונה עד שנתפתו כולם ;
במדרש כדאיתא ויקח קרח אמ' משה נטל לעצמו את
המלכות ולאחיו עשה כהנים · פי' העניך · אהרנים ;
כתנו · כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו · שהיה
טוען הארון ·· כדאי' בשוחר טוב ובמו'
ובמושב לצים לא ישב · זה קרח שהיה מתלוצץ
על משה · מה עשה · כינס כל הקהל · שנ' ויקהל
עליהם קרח · התחיל אומ' לפניהם דבר ליצנות ·
אמ' להם אלמנה אחת בשכונתנו ועמה שתי
נערות יתומות והיתה לה שדה אחת · באתה
לחרוש אמ' לה לא תחרוש בשור וחמור · באתה
לזרוע · אמ' לא תזרע כלאים · באתה לקצור
ולעשות ערימה · אמ' הניחי לקט שכחה ופיאה ·
באתה לעשות גורן · אמ' תני לו מעשרות תרומה
ומעשר שני · הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו · מה
עשתה · מכרה את השדה ולקחה בדמים שתי כ
כבשות כדי ללבוש מגיזותיהן וליהנות מפירותיהן
כיון שילדו בא אהרן ואמ' לה תני לי את הבכורות

שכך אמ' לי הק' כל הבכור אשר יולד וגו' הצדיקה עליה
את הדין ונתנה לו · הגיע זמן גזיזה וגזזה · אהרן
אמ' לה תני לי ראשית הגז · אמרה אין בי כח לעמוד
בפני איש זה הריני שוחטת אותן ואוכלתן כיון שש'
ששחטתן בא ואמ' לה תני לי את הזרוע והלחיים והקיבה ·
אמרה אחרי ששחטתי אותן לא ניצלתי מידך הרי הן
עלי חרם · אמ' לה אהרן חרם שלי הוא דכת' כל חרם
בישר' לך יהיה ונטלן והלך לו והניחה בוכה עם בנותיה ·
אמ' קרח כל כך היו עושים ותולין בהק' · ודהו ויקהל
עליהם קרח · בדברי ליצנות שפירש המורה וקיצר

פירושו · תוספו' ;

וירא כבוד יי' · בא בענן · אלהי הרוחות ·
יודע מחשבות · אין כמדתך מדת בשר
ודם · כשסרחה עליו מדינה מקצת אינו יודע
מי החוטא · אבל אתה יודע האיש אחד הוא
החוטא ואתה על כל העדה תקצוף ; העלו ·
הסתלקו ממשכנות משכן קרח וגו' ויצאו נצ'
נצבים · כאדם העומד לחרף ולגדף כמו ויתי'
ויתיצב ארבעים יום הגלית · ואם יאמ' כי
כי לחרף את מערכות א' ; ומשורתם ומנחה ·
בית ורואה כמה השוה והתלויות שהדרי דין ·
של מטה אין עונשין עד שיביאו שתי שערות
וכית דין של מעלה עד עשרים שנה ; וכאן
אבדו אף יונקי שדים ; לעשות את כל המ'
המעשים האלה · שעשיתי על פי הדיבור
לתת לאהרן כהונה גדולה ולבניו סגן כהונה
ולוים שמשי הקודש ; לא מלבי שלחני אלא
עשיתי אני כמעשי הכל מדעתו ובפיך הוא
חלוק עליו ; אם בריאה חרשה יברא יי' וגו' אין וד' ·
וידעתם כי ניאצו האנשים האלה · את הק' והקב"ה
שלחני · ממנו הנבואה · ומדר' אומ' אם בריאה
פה לארץ משעת ששת ימי בראשית מוטב ואם
לאו יברא יי' לעולם · נסו לקולם · כשמעו קול ...
אין הארץ · כשנבקעה ונפלו ; ואת האיש
שבתוך המחתות ונתה' הלוים לארץ ומעל המ'
המחתות · כי קדשו · המחתות אסורין ·
בהנאה · שהרי עשאום כלי שרת ; החטאים
האלה בנפשותם ; שנעשו פושעים בנפשותם
על שנחלקו על · ריקועי · ריקועי פחים · טסין
מרודדין · שנכבשו כלי · צפוי למזבח הנחשת ·
ויהיו לאות לזכרון · שיאמרו אלו הן מחותן

מלך בשר ודם לפיכך כשהוא כועס נפרע מכולם

מי החוטא

והמיתם אית' שלא מת בן אדם עד הנה ואם היום הבריאה ופצתה הארץ את פיה ותבלעם

מאותן שערערו על הכהונה ונשרפו: וירקעו בלע״ז טינברע
אוש: ולא יהיה כקרח וכעדתו· כדי שלא יהיה כקרח וכעדת׳
כאשר דבר ה׳ ביד משה לו· לו כמו על קרח· וזהו ביד משה
ולא כתב אל משה· רמז לחולקין על הכהונה שלוקין בצרעת
כמו שלקה משה בידו ויוציאה והנה ידו מצורעת. כשלקו על
כן לקה עוזיהו בצרעת: וכפר עליהם· סוד זה מסר לו המלאך
כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר המגפה כדאית׳ במסכ׳ שבת · המות
; ויעמד בין המתים· אחז את המלאך (המות) והעמידו על כרחו
אמר לו הנח לי לעשות שליחותי אמ׳ לו משה צוני לעכב על
ידך· אמ׳ לו אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה
אמ׳ לו כלום משה עושה אלא מפי הגבורה· ואם אין אתה
מאמין הרי הק׳ ומשה על פתח אהל מועד בא עמי ושאל
וזהו ש׳ וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד· ד״א
למה בקטורת· לפי שהיו מרננים אחר הקטורת לומר סם
המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא· ועל ידו נשרפו חמש׳
ומאתים איש אמ׳ הק׳ תראו שהוא עוצר את המגפה והחטא
הוא הממית: כי מטה אהרן· אע״פ שחלוקים לשתי משפחות
כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: והשכותי
כמו וישכו המים· וחמת המלך שככה: בתוך מטותם· הניחו
באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו לצד שכינה פרח:
ויוצא פרח כמשמעו· ציץ הוא חנטת פרי כאשר הפרח
נופל· ויגמל שקדים כשהוכר הפרי הוכר שהוא שקדים
לש׳ ויגמל· ול׳ זה מצוי בפרי האילן כגון ובסר גמל יהיה נצה·
למה שקדים פרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר
על הכהונה פורענות ממהרת כמו שמצינו בעוזיהו והצרע׳
זרחה במצחו· (ותרגומו) וכפית שגדין· הוא האשכול שקדים יחד
כפותים זה על זה: ותכל תלונתם· ותכלה תלונתם· לשון זה
שם מפעיל יחיד על הנקבה כמו [illegible] בל׳· ויש חילוק
בין תלונתם לתלונותם· תלונתם תלונה אחת· תלונותם של
דבר בלש׳ יחיד ואפי׳ הן תלונות הרבה· למשמרת לאות
לזכרון שבחרתי באהרן לכהן ולא ילינו עוד על הכהונה:
כל הקרב הקרב וג׳· אין אנו יכולין להיות זהירין בכך שכלנו
רשאין ליכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקרב עצמו יותר
מחבירו ימות· האם תמנו לגוע שמא הופקרנו למיתה:
ויאמר ה׳ אל אהרן למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו
על תקנת ישר׳ שלא יכנסו למקדש· אתה ובניך ובית אביך
הם בני קהת אבי עמרם תשאו את עון המקדש· עליכם
אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בדברים המקודשים
ובעניניהם המקודשין המסורים לכם· הוא האהל והארון
והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו את כל זר הבא
ליגע. אתה ובניך הכהנים תשאו את עון הכהונה שאינה
מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם·

בעבודתכם: וגם אחיך· בני גרשון ובני מררי· וילוו עליך
ויתחברו אליך להזהיר את הזרים מלקרב אליכם· וישרתוך
במשמרת השערים ולמנות גזברים ואמרכלים: וזר לא
יקרב אליכם· אתכם אני מזהיר על כך: ולא יהיה קצף עוד
כמו שהיה כבר כי יצא הקצף: לכם אתנה נתונים· יכול לו
לעבודתכם של הדיוט ת״ל לה׳ כמו שמפורש למעלה לשמור
משמרת גזברין ואמרכלין: עבודת מתנה· במתנה נתתיה
לכם: ואני הנה נתתי לך· בשמחה· הנה לשון שמחה כמו הנה
הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו· משל למלך שנתן שדה
לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער
על השדה אמ׳ המלך כל מי שירצה יבא לערער הריני כותבה
וחותם ומעלה בערכאין· אף כאן לפי שבא קרח וערער על
הכהונה כנגד אהרן בא הכת׳ ונתן לו עשרים וארבע מתנות
בברית מלח לכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי·
שאתה צריך לשומרה בטהרה: למשחה לגדולה: מן האש·
לאחר הקטרת האישים: לכל קרבנם· כגון זבחי שלמי צבור
מנחתם אשמם חטאתם כמשמעו· אשר ישיבו לי זה גזל הגר:
בקדש הקדשים תאכלנו· למד על קדשי קדשים שאינם
נאכלים בעזרה לזכרי כהונה: תרומת מתנתם לכם המורם
מן התודה ואיל נזיר· לכל תנופת הרי שאלו טעונין תנופה
כל טהור ולא טמאים· כל לרבות אשתו: ראשיתם היא תרומה
גדולה: כחזה התנופה ושוק הימין של שלמים הנאכלים
לכהנים ולנשים לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני
ימים ולילה אחד: כל תרומות הקדשים מחיבתה של פרשה כללה
בתחלתה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח כברית הנתן
והסרת למלח שאינו מסריח לעולם: וחלק לא יהיה לך בארץ
לעולם בתוכם· אף בבזה: ועבד הלוי הם ישאו את עונם של ישר׳
עליהם שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: אשר ירימו
לה׳ תרומה· הכת׳ קראו תרומה עד שיפריש תרומת מעשר:
ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן· תרומת מעשר שלכם
אסורה לזרים ולטמאים וחייבים עליה מיתה וחומש כתרומה
גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגרן וכמלאה מן היקב· כת׳
כתרומות תירוש ויצהר הנטלת מן היקבים· מלאה לש׳ בישול
תבואה שנתמלאת· ויקב הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד
לתוכו· וכל לשון יקב חפירה הוא יקבי המלך ים אוקיינוס·
חפירה שחפר מלך של עולם: כן תרימו גם אתם כמו שישר׳
מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו אתם ממעשר שלכם כי הוא
נחלתכם: מכל מתנתיכם תרימו את תרומת ה׳· בתרומה גדול׳
הכת׳ מדבר שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו
קודם שיטול כהן תרומה גדולה בכרי צריך ללוי להפריש מן
המעשר תחלה אחד מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש
תרומת מעשר: בהרימכם את חלבו ממנו לאחר שתרימו
תרומת מעשר ממנו ונחשב המותר ללוים חולין גמורים

כתבו את גרן לישר' שלא תאמר הואיל וקראו הכתו' תרומה
שנ' ובי את מעשר בני ישר' אשר ירימו לי' תרומה. יכול יהו
כולן אסורין ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של לוי חולין:
בכל מקום אפילו בבית הקברות: ולא תשאו עליו חטא. הא אם
לא תרימו תשאו חטא: ולא תמותו. הא אם תחללו תמותו:
חסלת ויקח קרח ארבעין ושמונה:
וזה יסוד רבינו שמואל: ויקח קרח. כמו ויקח
את שרה אשתו ואת לוט. וזה כמו ויקח קרח ודתן ואבירם
אנשים הרבה עד שקמו עמהם לפני משה חמשים ומאתים
קרואי עדה. קוראים ושולחים בשבילם ליום המועד הקבוע
למשפט בין איש לאיש. ויפל על פניו. לתפלה ושם נאמר לו
מה שאמר לקרח לכן אתה וכל עדתך הם אותם הנעדים
עלי'. ויאמרו לא נעלה אליך למשפט. לשון עלייה רגיל ,
לומר מעל הולכה אל השופטים ועלתה יבמתו השערה.
ויעלו אליה בני ישר' למשפט. ובועז עלה השער. גם השתרר
גרין שבתורה הפכן כמו גם תשתרר עלינו השתרר. וכן
וברכתם גם אותי. גם תברכו אותי. וכן ויאהב גם את רחל
וגם אהב את רחל. גם אותך הרגתי. גם הרגתי אותך. העיני
האנשים ההם תנקר. כסבור אתה שאילו האנשים אשר
מתרעמים עליך אין להם עינים לראות המכשול הזה.
שהוצאתנו מארץ מצרים מארץ טובה העליתנו למות במדבר כי לא
השלמת תנאי שלך להביאנו אל ארץ זבת חלב ודבש אבל
באילו ארבעים שנה יצאנו במדבר. לא נעלה. לפיכך לא נעל'
אליך כלל ופרש וחזר וכלל לא נעלה אמר תחלה ואחר כך
פירש למה וחזר וכלל לפיכך לא נעלה. אל תפן אל מנחתם. כמו
ותרב משאת בנימן מן רבה. אל תפן אל תפנה. אל תפן אל
הפנה. לא חמור אחד מהם נשאתי. אפילו חמור אחד לא
נשאתי מהם כשאר משתררים על העם ואם כן למרד
מפשיעים אותי בשררה. ואם היה נקוד לא חמור אחד
מהם. פתרונו היה חמור של אחד מהם כמו אחד העם וכמו
את אחד מהם. אלהי הרוחות אתה מכיר רוחות ולבות
שאר העם שלא פשעו. וילך אל דתן ואבירם. אולי יחזרו
בתשובה כי לא מלבי שחינכתם בקטרת כשאו' אתה ואהרן
איש מחתתו. לא מלבי שלחני אלא עשיתים מדעתי שציויתי
להקטיר קטרת. ואם בריאה חדשה יברא יי' בארץ כדכת' כי
ברא יי' חדשה בארץ. שאינה כמיתת נדב ואביהוא. נסו
לקולם. כשצעקו בשעת נפילה. כדכת' לקול מפלתך ירעשו
ארץ. כאשר דבר יי' ביד משה לו. מוסב למעלה. ויקח אלע'
הכהן את מחתות הנחשת מבין השריפה כאשר דבר יי' ביד
משה לו לאלעזר. שכך צוהו הק' למשה אמר אל אלעזר
בן אהרן הכהן וירם את המחתות. אתם המתם את עם
יי'. על דתן ואבירם הבלועים אנו מודים שחטאו אבל
מאתים וחמשים איש שמתו כמיתת נדב ואביהוא אתם

אתם הקנאתם אותם שציותם להקטיר קטרת. הראו
כמו הואיל ולא אבל בשביל הרשע נהפך החירק לצירי כמו בֵּרך
בֵּרך משכל דגש. ולמעלה או הבדלו. וכמו אוז' הרומו מתוכ'
להבדל יותר לפי שסבר יצא הקצף. ושים קטרת. להודיע ,
שהקטרת ממיתה כשאינם כהנים היא מעוכבת חיים ביד
כהנים לדעת שכן ראויים לעבודה. ויעמוד בין המתים ובין
החיים שלא עבר המשחית את מקום הקטורה. קח מאתם
מטה מטה וג'. מאחר שמתלוננים על דבר הקטרת וזו אתה
המתם את עם יי' ואינה הוכחה שבחרתי בכהנים. אני אעשה
הוכחה אחרת שלא יוכלו לערער על הכהונה. כי מטהו יפריח
על ידי. והשכותי מן. וחמת המלך שככה. הכבודה מן סבב
ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים. נראה לפי הפשט כי
כשהוציאו משה מצאו שפרח ולא יותר כדכת' והנה פרח
מטה אהרן. אבל אחרי כן ויצץ ציץ לעיני כל ישר' ואחרי כן
ויגמול שקדים שכן הוא הענין תחלה והנה לא היתה ד'
בריאת לא הפריחה לא הניצה וגם לא היה לו לסתר והנה הפך
ואלא והנה גמל שקדים. מטה אהרן לבית לוי לאות לבני מרי
לדורות הבאים שירצו למרוד כמו עדיה. ותכל תלונתם
ותכלה את תלונתם של ישר'. כמו צו מן צוה. אבדנו ויאמרו
מתוך הקהל. אם כן כולנו אובדים מדי יום ביום. כי כל
כל הקרב הקרב כל איש ואיש אשר יקרב אל המשכן ,
לשואו את כל כלי המשכן עם הלוים אות שעדיין לא הביה
בם הק' שעדיין לא נכתב והזר הקרב יומת. ולכך הוא
מזהירם בפרשה זו וזר לא יקרב אליכם והזר הקרב יומת
שמכאן ואילך לא יקרבו כלל ולא אותו שאפילו בפרט אמור
אל הכהנים שכת' שם דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך לדרת
אשר יהיה בו מום לא יגש להקריב לחם אלהיו. שם לא פסל
אלא בעלי מומים אבל זרים לא פסל. ומה שפסל בפרט שלאמור
אמור אליהם כל איש אשר יקרב וג'. בטומאות הגוף
מדבר אבל בעבודת זרים במשכן ובכלין לא ראינו עדיין
חיוב מיתה. ויאמר יי' אל אהרן אתה ובניך וג'. וזר לא יקר'
והזר הקרב יומת. הרי הזהירתם בחיוב מיתה ומעתה אין
לחוש הקרב הקרב. שהרי מזהירים אליקרב וחייבתים כבר
מיתה. עבודת מתנה ומעתה ישר' פטורי מן העבודה ומתן
שאינם מצויים לא יקרבו עוד שהרי והזר הקרב יומת. לך
נתתים למשחה. הרי הן לך כמו סימן שרים הנמשחין למלוך.
מן האש. לאחר הקטרת אמורין. העולה מן האש. אשר
ישיבו לי. האשם המושב לה' לכהן זהו גזל הגר שאין לו
יורשין. כל חלב יצהר. כדכת' בהרי אכה את חלבם ומתן
ברית מלח עולם. לשון קיום וכן לדוד ולזרעו ברית מלח
כי פתרונם לפי ענינם אבל לא תשבית מלח ברית אלהיך
מדבר מלח ממש. ברית מלח. ברית קיום ועומד לדורות:
בדגן מן הגרן שהוא בלאו. וכל זר לא יאכל קדש בפרטות

תרומה באומר אל הכהנים אין יתחללו לאוכלם בטומאה׃
חסלת ויקח קרח מרבינו שלמה
וזהו יסוד רבינו שלמה

זאת חקת התורה׃ לפי שהשטן והאומות מונין את ישראל על
המצוה הזאת לפיכך כתב בה חוקה גזירה היא מלפני אין לך
רשות להרהר אחריה׃ ויקחו אליך׃ לעולם היא נקראת על שמך
פרה שעשה משה במדבר׃ אדומה תמימה שתהא תמימה
באדמות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה׃ אל
אלעזר׃ מצותה בסגן׃ אל מחוץ למחנה חוץ לשלש מחנות׃
ושחט אותה לפניו זר שוחט ואלעזר רואה׃ אל נכח פני אהל
מועד׃ שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי
וטמא הכהן עד הערב׃ סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב
ואחר יבא אל המחנה׃ והניח מחוץ למחנה׃ לשלשה חלקים
מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות
ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה ליטול ממנו בני
העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה לכהנים
גדולים ולפרות אחרות שמקדשין ממנו וזה שבחיל
למשמרת מצירת הכת׳ שנ׳ והיתה לבני ישר׳ למשמרת׃
למי נדה ... למי הזייה כמו וידו אבן בי׳ ליידות
את קרנות הגוים׳ לש׳ זריקה׃ חטאת היא לשון חטוי כפשוטו
ולפי הלכותיו קריאה הכת׳ חטאת לומר שהיא כקדשים
ליאסר בהנאה׃ הוא יתחטא בו׳ באפר הזה׃ את משכן יי׳
טמא׃ אם נכנס לעזר׳ בטומאה בטבילת יום ראשון
ושביעי׃ במת בנפש וג׳ במת של נפש ואיזה מת של נפש
האדם׳ להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה
דא בנפשו׳ זו רביעית הדם׃ כל הבא אל האהל׳ בעוד שהמת
שהמת בתוכו׃ עוד טומאתו בו׳ אע״פ שטבל׃ וכל כלי
פתוח׃ כלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו
אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידת פתילה עליו
יפה בחיבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור
פתיל לש׳ מחובר בלש׳ ערבי וכן נפתולי אלהים נפתלתי עם
אחותי נתחברתי עם אחותי׃ על פני השדה׃ רבותינו
דרשוהו לרבות גולל ודופק׃ וחטאו ביום השביעי׃ הוא
גמר טהרתו׃ ואיש אשר יטמא וג׳ אם נאמר מקדש
למה נאמר משכן כולה כדאית׳ בשבועות׃ והזה מי
הנדה יכבס בגדיו׳ ללמד שהמזה טהור וזה בא
ללמד שהנושא מי הנדה טמא טומאה חמורה לטמא
בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע׳ וזה שהוציאו בלש׳
מזה לומר לך שאינם מטמאין עד שיהא בהן שיעור
הזאה׃ והנוגע יטמא׳ ואין טעון כבוס בגדים׃
וכל אשר יגע בו הטמא הזה שנטמא במת יטמא
והנפש הנוגעת בו בטמא את הטמא עד הערב׃ כאן
למדנו שהמת הוא אבי אבות הטומאה והנוגע בו

עומד בעזרה של ישראל ורואה כנגד פתח ההיכל בשעת זריקת דם׃ אל מחוץ למחנה

אב הטומאה ומטמא אדם וכלים׃ זה פירושה של פרה
לפי משמעותיה והילכותיה׃ ומדרש אגדה העתקתי מיסודו
של משה הדרשן׃ וזה הוא׃ ויקחו אליך משלהם׃ כשם שהם פרקו
נזמי הזהב משלהם והביאוהו לכהן לאהרן לעגל׃ כך יביאו זו לכפרה
משלהם פרה אדומה׃ משל לבן שפחה שטינף בפלטין של מלך אמ׳
המלך תבא אמו ותקנח הצואה׃ כך תבא אמו ותכפר על העגל׃
אדומה׃ על שם שהאדימו פניהם בחטא הקרוי אודם כמו שנאמר
אם יהיו חטאיכם כשנים וג׳׃ תמימה על שם ישר׳ שהיו תמימים
ונעשו בה בעלי מומים תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתומם׃
לא עלה עליה על׃ לפי שאהרן עשה את העגל כשם שפרקו
מעליהם עול שמים׃ אל אלעזר כשם שנקהלו על אהרן שהוא
כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה עבודה
זו על ידיו שאין קטיגור נעשה סניגור׃ ושרף את הפרה
כמו שנשרף העגל׃ עץ ארז ושני תולעת׃ שלשה מינים כנגד
ג׳ אלפים שנפלו בעגל׃ וארז הוא גבוה מכל האילנות ואזוב
הוא הנמוך מכולם׃ סימן שהגבוה המגביה עצמו ונתגאה
וחטא והשפיל עצמו כאזוב ותולעת שני ומתכפר לו׃ למשמרת
כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקידה
שאין בו מפקידת העגל שנ׳ וביום פקדי ופקדתי וג׳׃ כשם
שהעגל טימא כל העוסקין בו כך תטמא הפרה כל העוסקים
בה׳ וכשם שנטהרו באפרו שנ׳ ויזר על פני המים וג׳ כך
ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת וג׳׃ כל העדה
כל העדה השלימה שכבר מתו מתי מדבר ואילו פירשו לחיים׃
ותמת שם מרים׃ למה נסמכה פרשת מיתת מרים לפרה
אדומה לומר לך מה הקרבנות מכפרים אף מיתתן של צדיקים
מכפרת׃ ותמת שם מרים׳ אף מרים בנשיקה מתה ומפני מה
לא נאמר על פי יי׳ לפי שאין דרך כבוד של מעלה׃ ולא היה מים
לעדה׃ מיכן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים
ולו נענו כדבר שאומרת צוי מגנה ממנה בגוע שיבוי
הוא באיתה אחינו׳ ולא יתכן לפרש כשמתו אחינו שאם
כן היה לו לינקד בגוע׃ ואת בעירם׳ מיכן שהק׳ חס על
ממונם של ישר׳׃ ויקהילו וג׳ זה אחד מן המקומות שהחזיק
מועט את המרובה׃ המן הסלע הזה עציו לפי שלא היו
מכירים בו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק
והיו ישר׳ אומ׳ מה לכם מאיזה סלע לכך אמ׳ להם המורים
סרבנים׃ לש׳ יוני שוטים׳ מורים את מוריהם׃ המן הסלע
הזה שלא נצטוינו עליו לכם מים׃ פעמיים לפי שבראשונה
לא הוציא אלא טיפים לפי שלא צוה המקום להכותו אלא
ודברתם אל הסלע והם דברו אל הסלע ולא הוציא׳ אמרו
צריך להכותו כבראשונה שנ׳ והכית בצור ונזדמן להם
סלע והכהו ... רשעתו ... המורים ...
אמ׳ ר׳ ראובן כהרין לישני אומנת קורין ... לשון ... וכן ...
איכה ... הוי מריה ... אמ׳ ר׳ ראובן לש׳ ... קורין ...
מורין

להקדישני שאילו דברתם אל הסלע והוציא מים הייתי מקודש
לעיני העדה ואומ' מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו
צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו · לכן לא
תביאו · בשבועה שנשבע בקפיצה שלא יכנו בתפלה על כך ·
יען לא האמנתם בי גילה הכת' שאם לא מפני חטא זה בלבד היו
נכנסין לארץ · כדי שלא יאמרו עלן שאר דור המדבר שנגזר
עליהם שלא יכנסו כך עון משה ואהרן · והלא הצאן והבקר
ישחט להם קשה מזו · אלא לפי שבסתר היה חיסך עליו הכת'
וכאן שבמעמד כל ישר' לא חיסך עליו לפי שיש בה קדוש ה'
השם · המה מי מריבה הם המוכרים במקום אחר · את אילו
ראו איצטגניני פרעה שמושיען של ישר' לוקה במים לכך גזרו
כל הבן הילוד היאורה תשליכהו · ויקדש בם שמתו משה ואהר'
על ידיהם · כשהקב"ה עושה דין במקודשין הוא נירא ומתקדש
על הבריות וכן הוא אומ' בקרובי אקדש · אחיך ישר'
מה ראה להזכיר כאן אחוה · אמ' לו אחים אנחנו בני אברהם
שנ' בו כי גר יהיה זרעך ועל שנינו החוב לפרוע · אתה ידעת
את כל התלאה · לפיכך פירש עשו אביכם מעל אבינו שנ' וילך
אל ארץ מפני יעקב אחיו · מפני השטר חוב המוטל עליהם
והטילו על יעקב · וירעו לנו · סבלנו צרות רבות · ולאבותינו
מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על
ישר' · וישמע את קולנו · בברכה שברכנו אבינו הקול קול
יעקב · שאנו צועקים ונענים · וישלח מלאך · מכאן
שהנביאים קרויים מלאכים · וכן הוא אומ' ויהיו מלעיבים
במלאכי ייי · נעברה נא בארצך · אין לך לעורר על הירושה
של ארץ ישר' כשם שלא פרעת החוב עשה עמנו עזר מעט
לעבור דרך ארצך · לא נשתה מי באר · מי בורות היה צריך
לומר · אלא כך אמ' משה אע"פ שיש בידינו מן לאכול ובאר
לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם
מיכאן לאכסנאי שיש בידו לאכול אע"פ כן יקנה מן
החנווני כדי להנות אושפיזו · לא נטה ימין · אנו
חוסמין את בהמותינו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול · פן
בחרב אצא לקראתך · אתם מתגאים בקול שהורישכם
אביכם ואנו במה שהורישנו אבי' · ועל חרבך תחיה · רק
אין דבר אין מזיקך · וביד חזקה בהבטחת והידיים ידי
עשו · כל העדה כולם שלימים ועומדים ליכנס
לארץ שלא היה בהם אחד מאותן שנגזרה עליהם גזירה
שכבר כלו מתי מדבר ואילו מאותן שכתו' בהם חיים כולכ'
היום · הר ההר הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח
גדול ואע"פ שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה
נשארו · הר ההר והר סיני והר נבו · הר סיני לתורה והר
נבו לקבורת משה · והר ההר לקבורת אהרן · על גבול ארץ
אדום · מגיד מפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע
נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה · קח את אהרן

בדברי ניחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון
לבנך מה שאיני זוכה לכך · את בגדיו בגדי כהונה הלבישהו
והפשיטהו מעליו ותתם לבנו בפניו · אל הכנס למערה
נכנס וראה מטה מוצעת ונר דולק · אמ' לו עלה למטה ועלה
פשוט ידיך ופשט · קמוץ פיך וקמץ · עצום עיניך · ועצם
מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנ' במשנה כאשר מת
אהרן אחיך · מיתה שנתאוויתה לה · ויעש משה אע"פ
שהדבר קשה לו לא עכב · ויראו כל העדה כשראו משה
ואלעזר יורדין ואהרן לא ירד אמרו היכן אהרן אמ' להם
מת · אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר
את המגפה ישלוט מלאך המות בו · בקש משה רחמים
והראום מלאכי השרת אהרן מוטל במטה ראו והאמינו
כל בית ישר' האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף
שלום ואוהב שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין
איש לאשתו · כי גוע אהרן או' אני שהמתרגם דהא מית
אהרן טועה הוא אלא כך התרגם ויראו ואתחזיאו כל
כנישתא · שלא אמרו רבותי' כי זה משמש בלשון דהא
אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדר' אבהו אל
תיקרי ויראו אלא ויראו ועל לשון זה נופל דהא לפי שהוא
נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי
מת אהרן · ועל תרגום וחזו כל כנישתא אין לשון זה
נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שימוש אי שמצינו
אם משמש בלשון אשר כמו אם מדוע לא תקצר רוחי ·
אם חרוצים אתו והרבה מפורשים מזה · וישמע
הכנעני שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כסבור
כדאיתא בראש השנ' · ועמלק מרדות לישר' מזומן בכל
עת לפורענות · יושב הנגב · זה עמלק שנ' עמלק יושב
בארץ הנגב · ושינה לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהו
מתפללים לתת כנענים בידם והם אינם כנענים ראו
ישר' לבושיהם כלבוש עמלקיים ולשונם לשון כנען אמרו
נתפלל סתם אם נתן תתן את העם הזה בידי · דרך האתרי'
שהלכו מרגלים שעלו בנגב · רא' דרך האתרים דרך
התייר הגדול הנוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם
מנוחה · וישב ממנו שבי אינו אלא שפחה אחת ·
והחרמתי אקדיש שללם לגבוה · ויחרם אתהם הריגה
ואת עריהם חרמי גבוה · דרך ים סוף · כיון שמת אהרן
ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים
סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזרה עליהם גזירת
מרגלים ונסעו המדבר דרך ים סוף חזרו לאחוריהם
שבע מסעות [illegible] ובני ישר' נסעו מבארות בני יעקן
מוסרה שם מת אהרן · וכי במוסרה מת אהרן והלא
בהר ההר מת · אלא שם חזרו ונתאבלו והספידוהו כאילו
מת בפניהם וצא ובדוק במסעות ותמצא ז' מסעות

ומוסרה עד הר ההר׳ לסבב את ארץ אדום׳ שלא נתנם
לעבור בארצו׳ ותקצר נפש העם בדרך׳ טורח הדרך הוקש
להם׳ אמרו עכשיו אנו קריבים לארץ ואנו חוזרים לאחורינו
כך חזרו אבותינו ונשתהו לח׳ שנה׳ עד היום הזה׳ לפיכך
קצרה נפשם בענוי הדרך׳ ובל׳ אשכנז׳ אנקרוט לור׳ וכל מקום
שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה׳ כמו
ותקצר נפשי בהם׳ ותקצר נפשו בעמל ישר׳׳ וכל דבר
קשה על האדם נופל עליו קצור נפש כאדם שטורח עליו
ואין דעתו רחבה לקבל אותו דבר ואין לו מקום בתוך לבו
לגור שם ובדבר המטריח נופל לשו׳ גדל שגדול הוא וכבד
על האדם׳ כמו וגם נפשם בחלה בי׳ גדלה עלי׳ כללו של
דבר כל לשון קצור נפש בדבר שאינו יכול לסבול הוא
שאין הדעת סובלתו׳ באלהים ובמשה׳ השוו עבד לקונו
למה העליתנו׳ שניהם שוים׳ ונפשנו קצה׳ אף זה לשון
קצור נפש ואיאוס׳ אינקרישט בלע׳ בלחם הקלקל׳ לפי
שהמן נבלע באיברים קראוהו קלקל׳ אמרו עתיד המן
הזה שיתפח במיענו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו
מוציא׳ בגלות איכה פר׳ אה יתאונן׳ אמ׳ הקב״ה אני
אמרתי להעלהם שלהם קל שהמהלכין בדרך אוכלין שלא יהיו אחד מהם
גסה ובלריין אותו ובם מתרעמין ואומרין נפשינו קצה בלחם
הקלקל׳ פי׳ הערוך גיבה בלש׳ ישמעא׳ כגון קול היוצא מן הגרון מחמת
מאכל כבד׳ ובלריא בלע׳ דולוריא כמו שאנו קורין לכאב דולורש:
את הנחשים השרפים׳ ששורפין את האדם בארס שיניהן׳
וינשכו את העם׳ יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע
ממוציאי דבה׳ יבא נחש שכל המינים נטעמים לו טעם
אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה לכמה
טעמים׳ ויתפלל משה׳ מכאן למי שמבקשים ממנו מחול
שלא יהא אכזרי למחול׳ על נס׳ על כלונס׳ פירקין בלע׳
וכן כנס על הגבעה׳ ארים נסי׳ שאו נס ציונה׳ לפי
שהוא גבוה לאות ולראייה קוראו נס׳ כל הנשוך אפילו
כלב או חמור נשכו ניזוק ומתנונה אלא שנשיכת נחש
ממהרת להמית׳ לכך נאמר וראה׳ ראייה בעלמ׳׳ ובנשיכ׳
הנחש נא׳ והבט׳ והביט והיה אם נשך הנחש את איש
והביט וגו׳ שלא היה ממהר להתרפאות אלא אם כן מביט
בכוונה׳ ואמרו רבותי׳ וכי נחש ממית או נחש מחיה
אלא כשהיו ישר׳ מסתכלין כלפי למעלה ומשעבדין
את לבם לאביהן שבשמים היו מתרפאין ואם לאו היו
נמוקין׳ נחש נחשת׳ לא נאמר לו לעשותו של נחשת
אלא אמ׳ משה הקב״ה קוראו נחש ואני אעשנו של
נחשת לשון נופל על לשון׳ בעיי העברים לא ידענו
למה נקראו עיים ועי לשו׳ חורבה הוא דבר עשוי
והעיין כמו יסור לבדה והוא לשון יעיה ויעה בידו׳
העברים דרך מעבר העוברים שם את הר נבו דרך
ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ

האמוריים׳ על פני מואב ממזרח השמש במזרחה של ארץ
ישר׳׳ כי מואב גבול האמורי תחום סוף מצר שלהם וכן גבול
מואב לשו׳ קצה וסוף׳ מעבר ארנון הקיפו ארץ מואב עד שבאו
מעבר השני׳ וארנון בתוך ארץ האמורי היוצא מגבול האמורי
והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול
מואב ושם חנו ישר׳ ולא באו לגבול מואב כמו שנא׳ יפתח וגם
אל מלך מואב שלח ולא אבה׳ ומשה רמזה כאשר עשו לי בני
עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער׳ מה אלו
לא נתנום לעבור אלא הקיפום אף מואב כן׳ על כן יאמר׳
על חנייה זו וניסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות יי׳
שמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את זו׳ את והב
והב כמו יהב כמו שיאמר מן יעד ועד כן יאמר מן והב
יהב והו׳ יסוד הוא כלו׳ את אשר יהב להם והרבה להם
נסים בים סוף׳ ואת הנחלים ארנון כשם שמספרין נסים
שנעשו לאבותינו על ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון
שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הן הניסים ואשד הנחלים
תרג׳ של שפך אשד׳ שפך הנחלים ששפך שם דמן של
אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו הרים גבוהים והנחל
עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה והדרך עובר בתוך
הנחל טבימהם אמרו אמוריים כשיכנסו ישר׳ לתוך הנחל
לעבור נצא מן המערות שבהרים שלמעלה מהם ונהרגם
בחצים ובאבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר
של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותם
נקעים סלעים כמין קרנות ושדים בולטים לחוץ כיון
שבאו ישר׳ נזדעזע הר של ארץ ישר׳ כשפחה היוצאה
להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו
השדים לתוך אותם הנקעים והרגום׳ וזהו אשר נטה לשבת
ער׳ שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו
ונשען לגבול מואב׳ גמ׳ דאין דקדושין אפילו האב ובנו הרב
ותלמידו העוסקין בתורה נעשו אויבים זה לזה ולבסוף אוהבין שנא׳
את והב בסופה אל תיקרי בסופה אלא בסופה׳ תוספת׳ ומשם
בין האשד אל הבאר אמ׳ הקב״ה כיצד אני מודיע לבני אדם
הנסים הללו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר
ירדה לתוך הנחל והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות
ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישר׳ ראו ואמרו שירה
עלי באר מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלי׳ את היא הבאר
אשר חפרוה שרים משה ואהרן באיש עומדים במטה
וממדבר נתנה להם׳ וממתנה נחליאל כתרג׳ הגיא אשר
בשדה מואב כי שם מת משה ושם בטלה הבאר׳ ד״א
כרוה נדיבי העם כל שריו ונשיו כשהיו חונים א׳ מושך
אצלו ואצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו
סימן ובאין לפני חניית של כל שבט׳ במחוקק על פי משה
שנקרא מחוקק שנ׳ כי שם חלקת מחוקק ספון׳ ולמה לא

משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא הזכיר
שמו של משה לא נזכר שמו של הק' משל למלך שהיה מזמין
אותו אדם לסעודה אמ' אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני
הולך׃ ראש הפסגה׃ ריש רמתא כת"ג׃ פסגה לשו' גבוה וכן
פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה׃ ונשקפה אותה פסגה על
פני אותו מקום ששמו ישימון׃ והוא לש' מדבר שהוא שמם׃
ד"א ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא
ואשר הוא עומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים
והיא הבאר׃ כך דרש ר' תנחו'׃ וישלח ישר' מלאכים׃
ובמקום אחר תולה השליחות במשה׃ וישלח מלאכי' ממדבר
קדמות׃ וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום ובפסוק
הזה אומ' וישלח ישר' מלאכים אל מלך אדום׃ נשיא הדור
הוא והנשיא הוא הכל׃ אעברה בארצך׃ אעפ"י שלא נצטוו
לפתוח לשלום בקשו שלום׃ ולא נתן סיחון׃ מלכי כנען היו
מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון
שאמרו לו ישר' כך׳ אמ' להם כל עצמי איני יושב כאן אלא
לשומרם מפניכם ואתם אומרים כך׃ ויצא לקראת ישר'
אילו היתה חשבון מליאה יתושין אין כל בריה יכולה לכו'
לכבשה׃ ואם היה סיחון מלך חלש אין אדם יכול לכבשן
וכל שכן שהיה גבור ובתוך חשבון׃ אמ' הק' מה אני מטריח
את בני על זאת ליצור על עיר ועיר נתן בלבם כל אנשי המלחמ'
לצאת מן העיירות ונתקבצו למקום אחד ושם נפלו ומשם
הלך ישר' אל העירים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא
נשים וטף׃ כי עז׃ ומהו חוזקו׃ התראותו של הק' שאמ' להם
תצירם׃ בנותיה׃ כפרים הסמוכים לה׃ והוא נלחם׃ ומה
הוצרך ליכתב׃ לפי שנ' אל תצר את מואב וחשבון משל מואב
היתה כתב לנו שסיחון לקחה מידו ועל ידי סיחון הותרה
לישר'׃ מידו מרשותו׃ על כן על אותה מלחמה שלחם
סיחון במואב׃ יאמרו המושלים׃ הוא בלעם שנ' וישא
משלו׃ בואו חשבון׃ שלא היה סיחון יכול לכובשה הלך
ושכר את בלעם לקללו וזה שאמ' לו בלק כי ידעתי את אשר
תברך מבורך׃ על ידי מלחמת סיחון׃ תבנה ותכונן חשבון
בשם סיחון להיות עירו׃ כי אש יצאה מחשבון משכבשה
סיחון ואכלה ער מואב שם אותה המדינה קרוי ער׃ ער
בלש' עברי לחיית׃ בלשו' ארמי׃ ער מואב ער של מואב׃
כמוש שם אלהי מואב׃ נתן המתן את בניו של מואב נסים
ופליטים מחרב ואת בנותיו בשבית וג'׃ ונירם אבד מלכות
עלהם אבד׃ חשבון עד דיבון׃ מלכות ועול שהיה למואב
בחשבון אבד משם׃ וכן עד דיבון סוג ער של ס"ר סר
ניר מדיבון׃ ניר לש' על וממשלת איש כמו למען היות
ניר לדוד עבדי׃ ונשים שין קמוצה לש' שממה׃ כך
אומרים המושלים ונשים אותה עד נפח השמום
עד נופח׃ וישלח משה לרגל את יעזר׃ המרגלים

לכרוה׃ אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו על תפלו
של משה להלחם׃ אל תירא אותו שהיה משה מתיירא שמא
תעמוד לו זכות של אברהם אבינו שנ' ויבא הפליט הוא עוג
שפלט מן הרפאים שהכו כדר לעמר וחביריו בעשתרות
קרנים׃ ויכו אותו משה הרגו כדאמ' בברכות עקר טורא
בר אמתא פרסי כו'׃ חסלת זאת חקת
הרבינו שלמה׃ וזה יסוד
רבינו שמואל׃
זאת חקת התורה׃ ולהבין
נפרש באיזו תורה הוא מדבר דכת' וזאת התורה
אדם כי ימות באהל׃ כלו' חקת התורה שאמ' למטה זאת
התורה׃ פרה אדומה צוה לקחת לעשות תוכת טהרתו
של אדם כי ימות באהל להיות ה"ה בו נגע ונטמא
ומאהיל לעיניו של אלעזר עד שמאהו בו׳ אעפ"י
שטבל׃ וכל אשר יגע על פני השדה כלו' הבא אוהל
שהמת בו טמא בלא נגיעה׃ אבל אם המת על פני
השדה ולא באהל אינו מטמא אלא במגע׃ והנפש
הנוגעת באותו שנגע במת תטמא עד הערב כי המת
אבי אבות הטומאה ותמת שם מרים בחדש
הראשון
החדש שלסוף ארבעים שנה שהרי מת אהרן אחריה
בחדש החמישי בשנת ארבעים לצאת בני ישר' ממצ'
בפרש' אלה מסעי׃ קח את המטה מלפני העדות׃
ודברתם אל הסלע׃ לא צוה הק' לקחת את המטה להכות
בו הסלע׃ כמו שעשה ברפידים שכת' שם והכית
בצור ויצאו ממנו מים אלא המטה צוה לקחת
לפרוות בו קשי מרי שלהם כדכת' למשמרת לאות
לבני מרי׃ אפס בדבור ידברו אל הסלע ותתן מימיו
והוצאת להם מים על ידי דבורך עם הסלע׃ ויאמר
להם שמעו נא המורים כמו שהמטה הזה שמשכן
שקדים מוכיח שהוא למשמרת לאות לבני מרי
המן הסלע הזה נוציא לכם מים׃ בשעת הרוחה
ידו במטה ויך בן את הסלע פעמים וגו'׃ ויאמר להם
דרך כעס והיאך סבורים אתם שמן הסלע הזה
נוציא לכם מים׃ ומפסק אחר משה כן שעדה
במה שאמר לו הק' קח את המטה ולא האמין שבדבו'
שבדבורו עם הסלע יוציא ממנו מים אלא בהכאת
המטה כמו שעשה ברפידים וזה שאמ' לו הקב"ה
וכאותה היה סבור שדו היא הסלע בהכאה במטה
ולכן הכה פעמים בסלע כמין חימה וכעס ומספק
אם יוציא מים הרי טוב ואם לאו אין מדבר אל הסלע
אחריכן והקב"ה הסכים על ידי משה לצאת על
ידי הכאתו ואעפ"כ נענש שהק' מדקדק עם
הצדיקים וזהו שאמ' הק' יען לא האמנתם בי
להקדישני על ידי דיבוריכם אל הסלע׃ לפי

שבאר מדקדק עם הצדיקים אפילו כחוט השערה׃
ולפי שה״ר עלי״ א״ת הא״מרש שמשה רבינו לא היה כי אם
שוגג לעבור על דברי הק׳ לפיכך אני זקוק לפרש כי משה
רבינו טעה כמו שפירשתי׃ ויקדש בם שהוקדש במים
מכל מקום׃ ואעפ״ שלא דברו אל הסלע׃ ולא נשתנה מי
באר שלכם׃ כי המים היו יקרים לאומות באותה הארץ
דרך המלך מסלת עברי דרכים המיוחדת לכל העולם׃ יושב
הנגב׃ דרך האתרים׃ דרך מרגלים ככת׳ שם עלו זה
בנגב׃ ועמלק יושב בנגב וכנענים אצלם׃ והנה הכנעני
והעמלקי אצלם׃ והנה הכנעני והעמלקי שם לפניכם׃
האתרים׃ כמו אפרוח אתמול אזרוע׃ הרבה אלפים מין
לשמוש ברגש תנה והחרמתי׃ המשלין יהיו הקדש
לשמים׃ הקלקל כמו קלקל בחצים׃ לכן כען הבדלח
ונבש׃ לוי שנטבל׃ וראה אותו שיסתכל לשמים
למעלה׃ בעיי העברים׃ לש׳ ארץ חריבה כמו וירושלם
עיים תהיה לעי השדה׃ על כן יאמר׃ על אילו המסעות
שחזרו לאחוריהם והקיפו את ארץ אדום׃ כדכת׳ ונסב
את הר שעיר ימים רבים וחזרו עד שפגעו בבאר
שכת׳ למעלה אז יאמר בספירת דברים שסיבבו להקב״ה
והזכירו נסי ים סוף ונסים שנעשו בנחלי ארנון ובאר
וגם אז ישיר ישר׳ כראותם עתה את הבאר כי מתחלה
לא אמרו שירה עליו לפי שאז נענשו עליה משה ואהרן׃
את והב את יהב של הק׳ כמו השלך על יי׳ יהבך׃ וסמן
מן יהיה מה הוה לאדם׃ מן יקושת לך וגם עלרחת ככל
מן העקש בו׃ למען תגרו׳׃ וו תחת יו״ד כן והב מן יהב׃
שרים משה ואהרן׃ וממדבר מתנה׃ לפי הפשט כל אילו
שמות מקומות של נסיעה וחנייה׃ על כן יאמרו המשלי׳
על מלחמת סיחון ועוג נתנבאו תחלה׃ מושלים׃ מושלי
נבואות כמו בלעם וחבריו׃ ער מואב׃ עיר מלוכה של
מואב נקראת ער׃ ונירם׃ ונשלך אותם ממקומם
ונחרם אותם׃ כמו מן נטה יאמר ונטע יאמר מן ירה
וניר ונירם כמו ונרם׃ וכן יבדילנו מן יבדילנו להוציאנו
כמו להוציאנו׃ ונשים׃ ונפעל קן ונירם׃ ואילו היה
מפרש כתרג׳ היה לו לינקד ונירם ון׳ חטף׃ מעבר לירדן
יריחו כלומ׳ כנגד ירדן וכנגד ירחו׃ לא למטה בירדן
ולא למעלה מיושבי ארץ ישר׳ ראוי ליכתב מעבר
לירדן לאחר שעברו את הירדן שלהם קרוי ערבות
מואב מעבר לירדן׃ חסלת פ״ה א״יסוד ר״בינו
ש״מואל׃ וזה יסוד רבינו שלמה

וירא בלק את כל אשר עשה ישר׳ לאמורי את׳
אילו שני המלכים שאנו בטוחים עליהם לא עמדו
בפניהם אנו על אחת כמה וכמה׃ לפיכך ויגר מואב וגו׳
לש׳ מורא כמו גורו לכם׃ ויקץ מואב׃ קצו בחייהם׃
אל זקני מדין׃ והלא מעולם היו שונאים זה את זה

של המכה את מדין בשדה מואב׃ שבאו מדין על מואב למלחמ׳
אלא מיראתם של ישר׳ עשו שלום ביניהם׃ ומה ראו מואב
ליטול עצה ממדין כיון שראו שנצחו את ישר׳ שלא כמנהג
העולם אמרו מנהיגן של אלו נתגדל במדין נשאל מהם מה
מידתו אמרו לו אין כחו אלא בפה׃ אמרו אף אנו נבוא עליהם
באדם שכחו בפיו׃ כלחוך השור כל מה שהשור מלחך אין
בו ברכה׃ בלא״דית׳ כלחוך השור למה לא אמ׳ בהמה אחרת אלא
כל בהמה שהיא רועה היא מקרטמת ושור סופת את הכל כמקרטמות
מחתכת׃ כמ׳ נקטם ראשו׃ תוספת׃ בעת ההיא לא היה ראוי לו
למלכות ונסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מינוהו עליהם צורך
שעה׃ פתורה׃ כשלחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך המלכים
היו מריצין לו איגרותיהם׃ ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקו׳׃
ארץ בני עמו של בלק משם היה וזה היה מתנבא לו עתיד אתה
למלוך׃ ואם תאמר למה השרה הק׳ שכינתו על גוי רשע כזה
שלא יהיו פתחון פה לאומות לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו
למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדרו של עולם שבתחלה
היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמם לזנות׃
לקרא לו׃ הקריאה הזו שלו היא והנאתו שהיה פוסק לו
ממון הרבה׃ הנה עם יצא ממצרים׃ ואם תאמר מה מזיקך
הנה כסה את עין הארץ׃ סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו
עמדו עליהם והרגום׃ והוא יושב ממולי חסר יו״ד׃ קרובים
הם להכריתני כמו כי ימולם׃ נכה בו אני ועמי נכה בם׃ ד״א
לש׳ משנה מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט׃ כי ידעתי
וגו׳ על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות מואב׃ וקסמים בידם
כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי׃ ד״א קסם
זה נטלו בידם זקני מדין אם יבא עמנו בפעם ראשונה יש
בו ממש ואם לאו אין בו תועלת׃ לפיכך כשאמ׳ להם לינו פה
הלילה נוא׳ וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו
להם׃ לינו פה הלילה אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה
וכן לכל נביאי אומות העולם׃ אל לבן הארמי בחלום הלילה
כאדם ההולך אל פלגשו בלילה בהחבא כאשר ידבר יי׳ אלי׃
אם יאלכם ללכת עם בני אדם כמותכם אלך שמא אין כבודי
לתתי להלך אלא עם שרים גדולים׃ וישבו׃ לש׳ עכבה׃ מי
האנשים האלה עמך להטעותו בא׳ כדי שיאמר פעמים
שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אכוון
ואראה עת שאוכל לקלל ולא יבין׃ בלק בן צפור וגו׳ אעפ״
שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים׃ קבה לי
זו קשה מארה שהוא נוקב ומפרש׃ ואגרשנו מן
העולם ובלק לא אמ׳ אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש
אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק׃ לא
תלך עמהם אמ׳ לו אם כן אקללם במקומי אמ׳ לו לא תאור
את העם׃ אמ׳ לו אם כן אברכם אמ׳ לו אינם צריכין לברכתך
כי ברוך הוא׃ בשוחר טוב במ״ז למה תגיעו אמ׳ ר׳ תנחומ׳ אמרין לדבו׳
לדיבורתא לא מן דובשיך ולא מן עוקציך כך אמ׳ הק׳ לבלעם לא קללתך
ולא ברכתך׃ תוספת׃

להלך עמכם אלא עם שרים גדולים. למדנו שרוחו גבה ונפשו
אלא רצה לגלות שהוא ברשותו של הק' אלא בלשון גבהות לפיכך
ויוסף בלק שלוח שרים וג': אלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו
רחבה והומד ממון אחרים אמ' ראוי זה לתת לי כל כסף וזהב שלו
שהרי צריך לו לשכור לו חיילות רבים ספק נצח ספק אינו
נוצח ואני ודאי נוצח. לא אוכל לעבור. על כרחו גלה לו
שהוא ברשות אחרים: גם אתם פה הכשילו גם אתם סופכם
ללכת בפחי נפש כראשונים. מה יוסף. לא ישנה דבריו מברכה לקללה
הלואי שלא יוסיף לברך: אם לקרוא לך אם הקריאה שלך וסבור
אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם ואך על כרחך הדברים
אשר אדבר אליך אותו תעשה. ואעפ"כ וילך בלעם אע"פ שאין
אפתע ויתרצה: ויחבש את אתנו. מכאן שהשנאה מקלקלת
את השורה שחבש הוא בעצמו. עם שרי מואב לבו כלבם
שוה: כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המק' ונתאוה לילך
לשטן לו מלאך של רחמים היה והיה רוצה למונעו שלא
יחטא ויאבד. ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא
לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו ומשמשין זה את
זה: ותרא האתון. והוא לא ראה שהרשה נתן לבהמה רשות
לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשרואה
מזיקין וחרבו שלופה בידו. אמ' רשע זה הניח אומנותו
שכלי זיינו של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו
שהוא אומנות שלהם. אף אני אתפוש את שלו ואבוא עליו
באומנותו. וכן סופו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב:
במשעול. כתרגו' בשביל. וכן אם יספוק עפר שומרון לשעלים
עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכו. וכן מי מדד בשעלו
ברגליו ובהלוכו. גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים
כמו שנ' וגדר אבניו נהרסה: ותלחץ היא עצמה. ותלחץ את
אחרים. את רגל בלעם: ויוסף מלאך יי' עבור. לעבור עוד
לפניו להלוך עוד ולהיות במקום אחד כמו והוא עבר לפניהם
מדרש אגדה יש בתנחומא. מה ראה לעמוד בשלש
מקומות. סימני אבות הראה לו. התעללת כתרג' לש' גנאי
ובזיון. לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בפני
השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זה צריך
כלי זיין. ההסכן הסכנתי. כתרג' כמו הלא יסכן גבר. ורבות'
דרשו מקרא זה בתלמוד. אמרו ליה מאי טעמ' לא רכיבת
סוסיא אמ' להו ברטיבא שדיי ליה. כול כדאית' במסכ' ע"ז:
כי ירט הדרך לנגדי כלו' לקנאתי ולהקניטני. ולפי
משמעו כי חרד הדרך לנגדי לש' רטט. כי ראיתי
בעל הדרך שחרד ומיהר את הדרך שהוא לכעסי ולהמרות
ולמרות את רוחי ומקרא קצר הוא. כמ' ותכל דוד נפש דוד.
ירט לש' רצון וכן על ידי רשעים ירטני. מפייסים ומרצים
אותי על ידי רשעים שאינם אלא מקניטים אותי: אולי נטה
אולי פעמים שאולי משמש לש' לולי. גם אותך הרגתי
הרי זה מקרא מסורס והוא גם אותך הרגתי כלו' לא העכב

בלבד קריאתך על ידי כי גם הרגתי. ואותה החייתי ועכשיו
ומפני שהיא תקלה לבריות והוכיחה אותך בדברים ולא יכולת
לעמוד בתוכחתה כמו שכת' שהשיב לאתון ויאמר לא.
הרגתיה שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם בתוכחתה
ולא יכול להשיב שחס המק' על כבודן של בריות וכן והרגת
והרגת את האשה ואת הבהמה. וכן את הבהמה תהרגו
שלא יאמרו ראו בהמה שמת פלוני על ידה: כי לא ידעתי גם
זה גנותו בעל כרחו. אם רע בעיניך אשובה לי. להתריס תשובה
זוגבר המקום. אמ' לו הוא בעצמו ציוני ללכת ואתה מלאך
ומבטל דבריו למודה הוא בכך שאו' דבר ומלאך מבטלו. אמ' לו מה
קח את בנך וג'. ועל ידי מלאך בטל דבריו. אף אני אם רע
בעיניך צריך אני לשוב: לך עם האנשים. בדרך שאדם רוצה
לילך מוליכין אותו. בא לטמא פותחין לו. ואפס. על כרחך
את הדברים אשר אדבר אליך: אל עיר מואב אל מטרופלין
שלו. עיר החשובה שלו לומר ראו מה אלו מבקשים לעקור:
קרית חצות. עיר מלאה שווקים אנשים ונשים וטף בחוצותיה
לומר ראה ורחם שלא יעקרו את אלו: בקר וצאן. לסעודה:
במות בעל כתרג' לראות דחלתה. שם ע"ז: אולי יקרא לקראתי
איננו רגיל לדבר עמי ביום. וילך שפי. כתרג' יחידי. לשון
שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה: ויקר לש' גנאי לשון
טומאת קרי כלו' בקושי ובבזיון היה נגלה עליו ביום ולא היה
נגלה עליו ביום אלא להראות אהבתם של ישר' את שבעת
המזבחות: שבע מזבחות ערכתי אין כת' כאן אלא את שבעת
המזבחות. אמ' לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבע
מזבחות ואני ערכתי כנגד כולם. אברהם בנה ארבע. ויבן
ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו. ויעתק משם ההרה. ואחד
בהר המוריה. יצחק בנה אחד. ויבן שם מזבח לה'. יעקב
בנה שתים. אחד בשכם ואחד בבית אל. ויעל פר ואיל
במזבח. ואברהם אביהם לא העלה אלא איל אחד: ארה
לי יעקב. זעמה ישר' בשני שמותיהם אמ' ר' לקללם אמ'
שמא אחד מהם מובהק: מה אקב לא קבה אל. כשהיו ראוין להתקלל
לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם לא קלל אלא אפם
כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה
נאמ' שם גם ברוך יהיה. במברכים נאמ' אלה יעמדו לברך
את העם. במקללים נאמ' אלה יעמדו על הקללה ולא נאמר
לקלל את העם לא רצה להזכיר שם קללה. לא זעם יי' אני
אין בידי אלא שאני יודע לכוין שעה שהק' כועס בה
והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך. וזהו שנאמ'
עמי זכור נא מה יעץ בלק מלך וג' ומה ענה אותו
בעור. למען דעת צדקות יי': כי מראש צורים אראנו. אני
מסתכל בראשיתם ובשורשיהם ורואה אני שרשיהם מיוסדים
וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם
הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד. כתרג' ובגוים לא יתחשב.
לא יהו נעשין כלה עם שאר אומות. שנ' כי אעשה כלה

ויאמר אברם ולא ויבן שם מזבח לה'

אינן מונין עם השאר· ד"א כשהן שמחין אין אומה
שמחה עמהם שנ' ה' בדד ינחנו· וכשהאומות בטובה
הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן
החשבון· וזהו בגוים לא יתחשב· בילמדינו
הן עם לבדד ישכן· א"ר ר' פנחס בר חמא הן בלשון יון אחד כלומר אינן
מתחשבין עם אומה אחרת· ודע"ק שכן הוא חשוב כל האומות ואות
מוצא שכתוב ישכן זוג והן אין להן בן זוג· כמו שכתוב באוטבה ברי גוי
דהח"ל הן פי' כמן אוטבה גדרי· יו כג ולע הה קן רה שן תה סת ראשון
ה' שניה קק' כת שלי שית הוי· נשארו הק' שאין להם זוגות· וראו גמר
רגע פשוט הימנו אחת· פי' בלש' יון קורין לאחת הימנו· ב' דין ג' טריא
ד' טטרי ה' פנטי· וכן פינה בלשון יון גמיא· וכשרוצה לומר ג' פיטור
יום' טריגון טרי· ג' גון פינה· וכן בגט פשוט· דיגון טריגון פנטיגון
טטריגון· בית שיש לו שני טלים שמו דיגון· ג' טלים שמו טריגון ה' טלי
כמנהג הבתים שמו טטריגון· הענק מן הערוך· תוספת·
מי מנה כו' כתרג' מאירבע משריתיה· ארבע דגלים· ד"א מי מנה
עפר יעקב אין חשבון במצות שהן מקיימין בעפר לא תחרש
בשור ובחמור לא תזרע כלאים וכיוצא בהם· ומספר את
רבע ישר' רביעיותיהם· זרע היוצא מתשמישם שלהם· תמות
נפשי מות ישרים שבהם· וקבנו לשון צווי· קללהו לי· שדה
צופים· מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא
חיל על העיר· ראש הפסגה· בלעם לא היה קוסם כבלק· ראה
בלק שעתיד פירצה להפרץ משם ששם את משה כסבור
שמשם תחול עליהם הקללה וזהו הפירצה שאני רואה
אקרה כה· מאת הק' יוקרה· אקרה אתפעל· וישם דבר בפיו
מה היה השימה הזאת· באומרו שוב אל בלק וכה תדבר
כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמ' מה אני חוזר אצל
בלק לצערו ונתן לו הק' רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס
בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה· אמ' לו על כרחך
תשוב אל בלק· בילמדינו נתן לו הק' קלונס בפיו ונם לו שוב אל
בלק· פי' קלונס· רסן כמו שאנו ביבמות ר' נתן בפי אלישע בן אבויה
יורד שיש בו מעשים טובים ולומד תורה מה הוא דומה לסוס שיש לו
קלונס· ושאין לו מעשים טובים דומה לסוס שאין לו קלונס כיון שרוכב
עליו זורקו בבת ראש· תוספת· ועוד בילמדינו· וישם ה' דבר
בפיו התקע בפיו קלונס ופקמו· היה פוקם בו כאדם שמתן קלונס בפי
בהמה ופוקמה· ושרי מואב אתו· ולמעלה הוא אומ'
הוא וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להן
מקצתן ולא נשארו אלא מקצתן· מה דבר ה' לשון
שחוק הוא זה· כלומ' אינך ברשותך· קום בלק כיון שראהו
משחק בו נתכון לצערו· עמוד על רגליך אינך רשאי לישב
ואני שלוח אליך בשליחותו שלמקום בנו צפור· לש' מקר'
הוא· כמו חיתו ארץ· חיתו יער· למעינו מים· לא איש
א-ל ויכזב כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעת
אומות ואתה סבור להמיתם במדבר· ההוא אמר וג' בלש'
תמיה· ת"י בן מתמלכין חוזרין ומתמלכין לחזור בהם
הנה ברך לקחתי אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ה' ואתו
לברך אותם· ברך כמו לברך· וברך לא אשיבנה והוא ברך
אותם ואני לא אשיב ברכתו· ובקר כמו וברך· וכן הוא
גזרת הרש חרב כמו חרב· וכן ובוצע ברך נאץ ה'·
במהלל ומברך את הגזל ואומר אל תירא כי לא תענש
שלום יהיה מגיד הוא לבן· ואין לוא' ברך שם דבר שאם

כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעלה· אבל לפי שהוא פעל הוא
נקוד קמץ וטעמו למטה· לא הביט און ביעקב וג' כתרג' ואחרי
פשוטו הוא נדרש מדרש נאה· לא הביט און ביעקב כשהן עוברין
על דבריו אין מדקדק אחריהן להתבונן אחריהם באונות שלהן
ובעמל שהם עוברין על דתו· עמל לש' עבירה כמו הרה עמל· כי אתה
עמל וכעס תביט שהעבירה עמל לפני הק'· ה' אלהיו· אפילו מכעיסים
וממרים לפניו אינו זז מתוכם· ותרועת מלך בו· לש' חיבה ורעות
כמו רעה דוד· אוהב דוד ויתנה למרעהו· וכן תרג' אונק' ושכינת
מלכיהון ביניהון· בשוחר טוב פרש' עד אנה ה'· לא איש א-ל ויכזב וג'
ההוא אמר ולא יעשה וג' א"ר ר' שמואל הפסוק הזה לא סופו ראשו ולא ראשו סופו
אלא בשעה שהק' גוזר להביא טובה לעולם לא איש א-ל ויכזב ובשעה שהוא
גוזר רעה ההוא אמר ולא יעשה· כך בשעה שאמ' הק' לאברהם כי ביצחק יקרא
לך זרע לא איש א-ל ויכזב· ובשעה שאמ' הק' קח נא את בנך ההוא אמר ולא
יעשה· ובשעה שאמ' וגם את הגוי אשר יעבודו לא איש א-ל ויכזב ובשעה שאמ'
פקד פקדתי אתכם ההוא אמר ולא יעשה· א-ל מוציאם ממצרים·
אתה אומרת הנה עם יצא ממצרים לא מעצמו יצאו האלהים הוציאו
כתועפות ראם לו· כתוקף רום וגובה שלו· וכן כסף תועפות לך
לש' מעוז הם· ואונ' אני שהוא לש' עוף יעופף המעופף ברום
וגובה ותוקף· ותועפות ראם· עפיפת גובה· ד"א תועפות ראם
תוקף ראמים ואמרו רבותי' אילו השדים· כי לא נחש ביעקב
כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים· כעת יאמר
יאמר ליעקב עוד עתיד להיות כעת הזאת אשר תגלה חבתם
לעין כל שהן יושבין לפניו ולומדין תורה מפיו ומחיצתם לפנים
ממחיצת מלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל א-ל· שנ' והיו
עיניך רואות את מוריך· ד"א יאמר ליעקב אינו לש' עתיד
אלא לש' הווה אין צריכים לנחש ולקסם כי בכל מה שצריך
ליעקב ולישר' מה פעל הק' ומה גזירותיו במרום אינם מנחשים
וקוסמים· אלא נאמרה להם על פי נביאיהם מה הוא גזירת המק'
או אורים ותומים מגידים להם· ואונקלו' תרג' כך· הן עם כלביא
יקום וג' כשהן עומדים משנתן שחרית הם מתגברים כלביא
וכאריה לחטוף מצות ללבוש ציצית לקרות שמע ולהניח תפלין
לא ישכב בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומכלה כל מזיק הבא
לטורפו· כיצד קורא קרית שמע על מיטתו ומפקיד רוחו ביד
המק'· בא מחנה וגייס להזיקם הק' שומרם ונלחם מלחמותם·
ד"א הן עם כלביא יקום כול כתרג'· ודם חללים ישתה מגיד
שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא
עמהם שנ' ואת בלעם בן בעור הרגו בני ישר' בחרב על חלליהם·
גם קב לא תקבנו· גם ראשון מוסב על גם שיני וגם שיני
מוסב על גם ראשון· וכן גם לי גם לך לא יהיה· וכן גם בחור
גם בתולה· וקבותו לי משם· אין זה לש' צווי אלא לשון עתיד
אולי יישר בעיניו ותקבנו לי מלרדתו לו· ר"ל ראש הפעור
קוסם גדול היה בלק וראה שהם עתידים ללקות על ידי פעור
ולא היה יודע במה אמ' שמא תחול עליהם הקללה כי כל החוזים
בכוכבים רואין ואינן יודעין מה· וירא בלעם כי טוב בעיני
וג' כפעם בפעם כאשר עשה שני פעמים· לקראת נחשים
לנחש אולי יקרה לקראתו כרצון אמ' רוצה ואינו רוצה

יקללם׳ יזכיר עונותיהם והקללה תחול על הזכרת עונותיהם׳
וישת אל המדבר׳ כתרג׳ וישוי את פניו׳ בקש להכעס בהם
עין רעה׳ והריך שלש מדותיו׳ עין רעה ורוח גבוהה ונפש
רחבה האמורים למעלה׳ שוכן לשבטיו׳ ראה כל שבט ושבט
שוכן לעצמו ואינם מעורבבין וראה שאין פתחיהן מכוונין
זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהלו של חבירו׳ ותהי עליו רוח אלה׳
נתחרט ועלה בלבו שלא לקללם׳ בנו בעור׳ כמו למעינו מים׳
ומדרש אגדה שניהם גדולים מאבותיהם׳ בלק בני צפור אביו הוא
בנו במלכות׳ ובלעם גדול מאביו בנביאות בעור בנו מנה בן
פרס היה׳ שתום העין׳ עינו נקורה ומוצאת חוץ וחור שלה
נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב׳
ורבותי׳ אמרו לפי שאמ׳ ומספר את רובע ישר׳ שהק׳ יושב ומונה
רבעותיהם של ישר׳ אמ׳ בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדוש
יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם׳ ויש
מפרשי׳ שתום העין׳ פתוח עין כמו שתרג׳ אונקל׳ ועל שאמ׳
שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחד
מעיניו היה׳ נופל וגלוי עינים פשו׳ כתרגו׳ שאין נראה עליו
אלא בלילה כשהוא שוכב׳ ומדרשו כשהוא נגלה עליו לא היה
בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס
להיות נגלה בקומה זקופה׳ מה טובו אהליך יעקב על שראה
פתחיהן שאין מכוונים זה כנגד זה׳ משכנותיך חניותיך
כתרג׳ ד״א מה טובו אהליך מה טובו אהל שילה ונב וגבעון ובית עולמי׳
בישובן שמקריבין קרבנות לכפר עליכם׳ משכנותיך אף
כשהן חריבין לפי שהן משכון עליהם וחורבנן כופר על
הנפשות שנ׳ כלה יי׳ את חמתו במה כלה׳ ויצת אש בציון׳
כנחלים נטיו׳ שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק׳ אמרו
רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למידין מה היה בלבו
לקלל כשאמר להסית אל המדבר פניו וכשהפך המקום
פיו לברכן מעין אותן קללות בקש לומר׳ כליה כדאיתיה
בחלק׳ בילמדנו למה כנה אותן בנחלים בקש ליתן
דיומן בישר׳ פי׳ דיומן ענין דיו׳ כלו׳ שיש לו קצבה ואינו נובע
ויפחת שמברכותיו אנו למדין מה רצה לקלל כמו שנ׳ ויהפך יי׳ את
הקללה לברכה׳׳ כאהלים׳ כתרג׳ לשו׳ מר ואהלו׳
נטע יי׳ לשון נטעה׳ מציעו באהלים ומטע אהלי אפדנו
מדליו מבארותיו׳ ופרושו מתרגמו׳ וזרעו במים רבים
לשון הצלחה הוא זה כזרע הנזרע במים׳׳
בילמדנו כאהלים נטע יי׳ בקש לעשותן כאהלים של סדקין שהן מיטלטלין
ומעקרים ממקומם׳ מיד הישמעאלים מתרג׳ מידא דסרקאי׳ ארחות
ישמעאלים תרגם ירושלמי׳ שיירא דסרקיין דרך הישמעאלי׳ לשכון ביה ל
כל שעה ממקום למקום לתור אחר מרעה׳ וירום מאגג מלכו מלך
ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק ותנשא מלכותו
של יעקב יותר ויותר שיבא אחרין דוד ושלמה׳׳ אל מוציאו ממצרי׳
מי גרם להם הגדולה הזאת יי׳ המוציאם ממצר׳ בתוקף שלו יאכל גוים
שהן צריו׳ ועצמותיה׳ שהן צריו יגרם׳ ימח׳ פתר לשון שבירה

וכן לא גרעו לבקר׳ וכן את חרסיה תגרם׳ ואני אומ׳ לש׳
עצה הוא שמגרר בשניו הבשר מסביב והמוח שבפנים
ומעמיד העצם על ערומו׳ וחציו ימחץ׳ לש׳ ומחצה
וחלפה רקתו׳ שיחצו את יורציו׳ ויש לפתור לש׳ חצים ממש
חציו של הק׳ ימחץ בדמו של צרים כמ׳ למען תמחץ רגלך
והוא לשון מכה שהצבוע בדם נראה כאילו הוא מחוץ ונגוע׳
כרע שכב כארי׳ כתרג׳ יתיישבו בארצם בכח ובגבורה׳
ויספק׳ הכה זה על זה׳ לעבר את פי יי׳׳ כאן לא אומר אלהי כמו
שאמר בראשונה לפי שידע שנתיאש בהק׳ ונטרד׳ הלך לעמ׳
ועתה הריני כשאר עמי שיסתלק הק׳ מעליו׳ לכה איעצך
מה לך לעשות׳ ומה היתה העצה אה׳ אלהיהם של אילו
שונא זמה׳ כול׳ כדאית׳ בחלק׳ ותדע שבלעם השיא עצה זו
להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישר׳ בדבר בלע׳
אשר יעשה העם הזה לעמך מקרא קצר הוא זה׳ איעצך
להכשילם ואומר לו מה שעתידים להרע למואב באחרית
הימים׳ ומחץ פאתי מואב׳ ויודע דעת עליון׳ לכוין שעה
שהוא כועס בה׳ אראנו ולא עתה אני רואה שבחו של יעקב
וגדולתו אך לא עתה הוא אלא לאחר זמן׳ דרך כוכב כתרג׳
לשון דרך קשתו שהכוכב עובר כחץ ובל׳ דישטנט כלו׳
יקום מזל׳ שבט מלך רודה ומושל׳ ומחץ פאתי מואב׳
זה דוד׳ השכב אותם ארצה׳ וימדד שני חבלים להמית
וגו׳ וקרקר לש׳ כורה׳ כמו אני קרתי ושתיתי מים׳ ומקבת
בור נוקרתם׳ יקרוה ערבי נחל פורייר בל׳ כל בני שת׳ כל
האומות שיצאו משת בנו של אדם הראשון׳ והיתה ירושה
שעיר לאויביו ישר׳ וירד מיעקב׳ והאביד שריד מעיר
החשובה של אדום היא רומי׳ ועל מלך המשיח אומר כן
שנ׳ וירד מים עד ים׳ וכת׳ ולא יהיה שריד לבית עשו׳ וירא
את עמלק נסתכל בפורענותו של עמלק׳ ראשית גוים הוא
קדם את כולן להלחם בישר׳ וכן תרג׳ אונקלוס׳ ואחריתו
לאובד בידם תמחה את זכר עמלק׳ וירא את הקיני׳ לפי
שהיה הקיני תקוע אצל עמלק כענין שנ׳ ויאמר שאול אל
הקיני וגו׳ הזכירו אחר עמלק׳ נסתכל בגדולתן של בני יתרו
שנ׳ בהם תרעתים שמעתים סוכתים כמו שנ׳ בדברי הימים
ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתי׳ סוכתים
המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב׳ בילמדנו
כדאו׳ וישמע יתרו׳ תרעתים שהיו יושבים בתרע לשכת הגזית׳ שמעתי׳
שהיו כל ישר׳ שומעים הלכה מפיהם׳ סוכתים שנסתוככו ברוח הקו׳
ומי הם הקינים הבאים מחותן משה׳׳ איתן מושבך׳ תמיה
אני מפני מה זכית לכך הלא היית עמי בעצה הבה
נתחכמה לו ועתה נתיישבת באיתן ומעוז של הק׳ כי אם
יהיה לבער קין׳ אשריך שנתקעת לתוקף שאינך נטרד
עוד מן העולם כי אם אם אתה עתיד לגלות עם עשרת
השבטים ותהיה לבער ממקום שנתיישבת שם מה בכך
עד מה אשור תשבך׳ עד היכן הוא מגלך שמא ללחלח

וחבור אין זה טירוד אלא עילטול ממקום למקום ותשוב
עם שיר גלות. וישא משלו. כיון שהזכיר שביית אשור
אמ' אוי מי יחיה משמו אל. מי יוכל לחיות את עצמו מש
מטומו את אלה. שלא ישים עליו הגזר את אלה שיעמד
סנחריב ויבלבל את העולם ואת האומות. ועוד יבאו צים
מיד כתים יעברו כתיים שהם רומיים בבירניות גדולות על
אשור. וענו אשור ויענו אותם שבעבר הנהר. וגם הוא
עדי אובד. וכן פרש בדני' עד דקטילת חיותא והובד
גשמה. צים. ספינות גדולות כדכת' וצי אדיר ומתרגמ'
ובורני רבתא. בשטים. כך שמה. לזנות את בנות מואב
על ידי עצת בלעם כדאית' בחלק. וישתחו לאלהיהם.
כשהיה תוקף יצרו עליו ואומ' לה השמעי לי והיא מוציא'
דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה. פעור על שם
שפוערין לפניו פי טבעת. ומוציאים לפניו רעי וזהו עבודתו.
ויחר אף יי' בישר'. שלח בהם מגפה. קח את כל ראשי העם
לשפוט את העובדים לפעור והוקע אותם את העובדים.
והוקעה זו היא תלייה כמו שמצינו בשמו' בבני שאול
והוקענום ליי'. ושם תלייה מפורשת. ע"ז בסקילה. וכל
הנסקלין נתלין. נגד השמש. לעין כל. ומדרש אגדה
מודיע את החוטאים. הענן נקפל מכנגדו והחמה
זורחת עליו. והנה איש מבני ישר' בא. נקבצו שבט
שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נדונין
במיתה ואתה יושב כול' כדאית' באילו הן הנשרפים
בסנהדרין. את המדינית כזבי בת צור לעיני משה.
אחזה בבלוריתה אמ' לו זו אסורה או מותרת ואם
תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך כול' כדאית' התם.
וירא פנחס. ראה מעשה ונזכר הלכה. אמ' לו משה
כך מקובלני ממך כל הבועל ארמית קנאין פוגעין
בו. אל הקבה אל האהל אל קבתה. כמו הקיבה כיון בתוך
זכרות שלו ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם
והרבה נסים נעשו לו כול' כדאית' התם. תוספת

מר' יצחק פרנס זצ"ל בענין ויאמר מלאך יי' אל בלעם על מה הכית את אתנך
שלש רגלים לפי שהמלאך בא כנגד בלעם הטריחה האתון את המלאך
להטות הדרך וכאשר פגעה במלאך בפעם שלישית במקום צר ורבצ'
תחת בלעם ואז הוכיח להכותה אמר המלאך אל בלעם למה הכית
את אתנך בשביל שרבצה תחתך ועתה הכית זה שלש רגלים לא
עשתה בריבצה זו רק טוב שאולי נטתה מפני כאשר עשתה שתי
פעמים היית טועה כל כך שמא גם אותך הרגתי שאת גם רודה
ומהלך בהן שאתה יודע דעת עליון ובמלכים מבקשים אותך
הייתי הורג ואותה החייתי שלא פשעה בדבר כי ראוה ממני.

חסלת. ויר' בלק. מרבינו שלמה.

וזה יסוד רבינו שמואל.

ויקץ מואב בחיין. כמו קצתי בחיי. ילחכו כל התבואה
וכל מיני אוכלין. ארץ בני עמו של בלק. את אשר תבך
בנבואה. גם בלק היה יודע שנביא היה ובנבואה היה

או העתרדות על או על ידי קסמים כי כן נקרא בלעם הקוסם
ביהושע. אך סבור הוא שיועילו לו תפלותיו וקרבנותיו. וקסמי
בידם אינו קסמים היו מוליכין לבלעם פן יאמר אין בידי מיני
קסמים. כדכת' בימינו היה הקסם ירושלים קלקל בחצים שאל
בתרפים ראה בכבד. הלך עמהם. כי לא נחשבו בעיניו רבים
מרובים ונכבדים חשובים ונכבדים מן הראשונים. כי הולך
הוא ברצון מתאוה לקללם אעפ' שהיה יודע שאין הקב' רוצה.
ותלחץ את רגל בלעם. שעל זה נעשה חגר כדכ' וילך שפי.
אולי נטתה מפני. כל אולי שבמקרא פירושו כמו אם וכמו
אילו. והמפרשים את זה כמו לולי התמהמהנו וכמו לולי יי'
וגו' טעות הוא בידם. אבל פירושו כמו אולי יש תקוה. אולי
יחנן יי' צבאות. אולי משגה הוא וכן אומר המלאך על מה הכית
את אתונך שלש פעמים שלא כדין עשית שהרי זאת לפני
זה זה שלש רגלים כל נטיותיה היו לפני אבל לא מפני שהרי
לא עברה אותי. אולי נטתה מפני כלו' שאם נטתה מפני
ולא לפני. כלו' שאם עברה אותי את הדרך עד אחרי גם
הרגתי אותך כלו' לא הייתה ניצול בהזק מועט של לחיצת
רגלך אלא אם אותך הרגתי והיא לא הייתה מפסדת שאותה
החייתי כמו שהיא קיימת גם עתה שהיא לא הייתה פושע
כי אם אתה שהייתה פושע בי שהכיתה אתונך. גם אותך
הרגתי גם הרגתי אותך. כמו ובירכתם גם אותי גם הברכו
אותי. וילך שפי. חגר. כמו ונשפו עצמותיו. גם שניהם
מגזרת חטופי פתח של הלוי. ינחני הנחני מהררי קדם.
כפל לשון דכת' ארם מקדם. כלו' טורח גדול מארץ רחוקה
ובחנם כי לא יועילו. זעמה נראה לי פתח שהוא לשון צווי
אבל זועמה מלא עם משמע נקבה זועמת כמו ארש
ואוכלה. והיא שופטה את ישר'. לא זעם יי' אותם. לא
הכעיסם כדכת' והעם אשר זעם יי' שהק' זעם אותם לשון
הכעיס אחרים הוא. כי מראש צורים אראנו שאני
עומד עכשיו אני רואה אותם. מפרש הטעם למה לא זעם
אותם הק' ולמה אינו חפץ לקללם שהרי מראש צורים
שאני עומד עכשיו אני רואה אותם ומראש הגבעה אני
רואה כי לבדד הם ואין שאר אומות מתחשבין ומתערבין
עמהם וגם יש בהם בנים קטנים שאין להם מנין כי לא
נמנו כי אם מבן עשרים שנה ומעלה. מצא אותו ואתר'
כי מי מנה עפר יעקב לכך אינו חפץ לקללם. כדכת' בנינוה
ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה
משתים עשרה רבוא אדם אשר לא ידע בין ימינו
לשמאלו אלו הגדולים חטאו הקטנים מה חטאו. רבע
ישר'. זרע ישר' לפי שעל ידי הרביעה נעשה האדם. לא
איש אל. אינו איש לחזור מברכתו בשעה מועטת כמו

שהרי לא פשע אחר הברכה שברכתי אותם היום׳ ויכזב והוא
היאך יכזב׳ לחזור בו בחנם׳ ויתנחם׳ בתמיה׳ והיאך יתנחם ולא
יעשה בתמי׳ הנה ברך לקחתי׳ הנה לקחתי לברך אותם היום כבר
ברכם והוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא אשיבנה׳ ובך
לשעבר כמו חרא עשהו׳ לא הביט און ביעקב׳ אינו רוצה לענש׳
לענשן אפילו כשהן חוטאין׳ כדכ׳ וירא און ולא יתבונן׳ לא הביט
אינו רוצה להביט ותרועת מלך ריעות׳ כמו איש רעים להתרועע
כי שוכן ביניהם׳ ולמה שוכן אותם ומחבב אותם׳ כי לא נחש
ביעקב׳ וג׳ אינם מעוננים וקוסמים כמותו ולא שואלין אוב וידעו׳
אלא כעת יאמר ליעקב ולישר׳ מה פעל׳ מתוך ששכינה ביניהם
אומרים להם הנביאים ליעקב ולישר׳ היום מה פעל וגזר הקב״ה
לימים הבאים ואינם צריכים נחש וקסם׳ כעת יאמר מה שעתיד
לבא כעת מחר או הרבה ימים ושנים יאמר להם היום על ידי
נביאיו׳ וכן כל כעת׳ מדבר בעתידות כדכת׳ באשת מנוח לו חפץ
ה׳ להמיתנו עכשיו לקח מידנו עולה ומנחה וכעת לא השמיענו
כזאת׳ לידת הבן שהודיענו שתהיה כעת׳ לשנה הבאה לא
השמיענו׳ אלא ודאי נחיה ונתקיים לנו בן שאם היינו מתים
היאך יהיה לנו בן לשנה הבאה׳ וכן כעת חיה את חובקת בן׳
לקראת נחשים לנסות ממקום למקום אולי יוכל לקללם אלא
מעתה עתנין לברכם בלב שלם ומתוך כך כת׳ ותהי עליו רוח
אל׳ים כיון שרוח שכינה שרתה עליו מאהבה ודרך חיבה׳
שתום העין פתוח עין׳ רואה מראות אלהים כמו ששנינו עד
שישתום ויכתוב אשר מחזה שדי יחזה׳ פעמים נופל ש
שוכב בלילה ופעמים גלוי עינים ביום׳ כי עתה היו נבואות
הללו ביום׳ כמו נופלים על פני השדה. בשאול׳ שוכבים׳ כנחלים
נטיו כגנין׳ מישורים׳ כאהלים כמו אור ואהלות׳ כאהלים עלי
מים׳ פתח לפי שהוא במקום חשוב מדמים על יבלי מים׳ אבל
מחור כארזים קטן׳ שהוא מבורר כהארזים׳ וירום מאגג
מלכו שאול׳ כל מלכי עמלק נקראין אגג כמו כל מלכי מצרים
קרויים פרעה׳ מלכי פלשתים אבימלך׳ ושל ירושלם מלכי צדק
אדוני צדק׳ כתועפות חוזק כחו ותועפות הרים לא איעצך עצה
להכשילם׳ לפי דעתי׳ אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית
הימים׳ אבל עתה בקרוב בחייך לא תירא מהם׳ וזו היא העצ׳
הן הנה היו לבני ישר׳ בדבר בלעם וג׳ וכיון כתב משה את העצה
לפי שבלחש אמרה בלעם לבלק ולא נודעה העצה עד שפרשה
משה בשעת הערך׳ אראנו אני רואה עתה ועכשיו את
העתידות ולא עתה יהיו׳ כל בני שת׳ לפי הפש׳ זה מלך המשי׳
ירשה׳ כמו שמעה׳ נפש טבעה ירדו ירדו׳ וירד מיעקב
יהיה רודה בכל המלכות איש מיעקב והאביד שריד מעיר
אדום׳ כדכ׳ ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה׳ דבר׳ וירא את
עמלק׳ ממקום שהיה שם משם רואה אותם׳ ראשית גוים
כתרגומו איתן מושבך כסבור אתה שאיתן יהא מושבך

נש יהיו בסלע קנך קיים׳ לא היה כמו שאתה סבור אלא
אשר כן יהיה לבער קין עד מקום רחוק אשר אשור תשבך
מלכות אשור ויגלה אותך בשבי׳ אוי מי יחיה מפני מלך
המשיח בשומו הק׳ אלה הדברים׳ שיקרקר כל בני שת׳ וצים
כמו וצי אדיר דרומון בלע׳ הוא ברוני גדולה׳ ויחר אף ה׳
שהתחילה מגפה בעם׳ והוקע אותם החוטאים׳ כמו והוקענו׳
בגבעת שאול לשון תלייה והריגה׳ ויקרב את אחיו להנותה
כדכת׳ לא תקרבו לגלות ערוה. הקבה ענין אהל׳ קבתה
בטנה׳ כמו והקבה׳ חסלת ויראו בלק

מרבינו שמואל׳ וזה יסוד רבינו
שלמה׳ פנחס בן אלעזר׳ לפי שהיו שבטים
מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה בן שפטם אבי אמו
עגלים לע״ז יהרג נשיא שבט מישר׳ לפיכך בא הכת׳ ויחסו
אחר אהרן׳ בקנאו את קנאתי׳ בנקמו את נקמתי׳ בקצפו
את הקצף שהיה לי לקצוף׳ כל לשון קנאה הוא המתחרה
לנקום נקמות דבר ובלע׳ אינפרנמנט׳ את בריתי שלום שתהא
לו לברית שלום כאדם העושה וחזק לאיש שעשה עמו
טובה׳ זה כיון פירש לו הק׳ שלומותו׳ והיתה לו בריתי
ואת ברית כהנת עולם׳ אעפ״י שכבר נתנה כהנה לזרעו של
אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו אבל פנחס
ולתולדותיו הן שנולדו אחר משיחתן׳ אבל פנחס שנולד קודם
לכן לא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן׳ ושנינו בזבחי׳
לא נתכהן פנחס עד שהרג זמרי׳ לאלהיו בשביל אלהיו
כמו המקנא אתה לי׳ בשבילי׳ וקנאתי לציון בשביל ציון׳
ושם איש ישר׳ במקום שיחס את הצדיק לשבח ייחס
את הרשע לגנאי׳ נשיא בית אב׳ אחד מחמשת בתי
אבות שהיו לשבט שמעון׳ ד״א להודיע שבחו של פנחס
שאעפ״י שזה היה נשיא לא מנע עצמו מלקנא לחלול הש׳
לכך הודיע הכת׳ מי הוא המוכה׳ ושם האשה המוכה
וג׳ להודיעך שנאתן של מדיינים שהפקירו בת מלך כדי
להחטיא את ישר׳ ראש אומות׳ אחד מחמשת מלכי
של מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע
והוא היה חשוב בכולן שנ׳ ראש אומות׳ ולפי שנהג בזיון
בעצמו להפקיר בתו אמנו שלישי׳ בית אב׳ חמשה בתי
אבות היו למדין עיפה ועפר וחנך ואבידע ואלדעה
וזה היה מלך לאחד מהם׳ צרור׳ כמו זכור שמור
לש׳ הווה׳ עליכם לאויב אותם׳ כי צוררים הם לכם׳ על
דבר פעור׳ שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם
אחר פעור׳ ואת מואב לא צוה להשמיד מפני שהיתה
את עתידה לצאת מהם כמו בבבא קמא׳ ויהי אחרי
המגפה וג׳ משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו
בהם יהא מונה אותם לידע הנותרות׳ ד״א כשיצאו

ולפי דיאחרי
כהן שהרג
את הנפש לא
ישא כפיו לכך
הוצרך לומ׳
והיתה לו ולזר׳
אחריו ברית
כהנת עולם
וג׳ לו שלא
יאבד כהונתו
בזה לא קיים
ולא בבניו ועיין

ויצא ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשיו שקרב למות
והוצרך להחזיר צאנו מחזירן במנין: לבית אבותם על שבט
האב יתייחסו ולא אחר האם: וידבר משה ואלעזר הכהן אותם
דברו עמם על זאת שצוה הק' למנותם. לאמר. אמרו להם
צריכים אתם לימנות: מבן עשרים שנה כאשר צוה וגו'. ש'הם
משפחות החנכי. לפי שהיו האומות מבזין אותן ואומ' אילו
מתייחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצריים
באמותיהם אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם
לפיכך הטיל הק' שמו עליהם הה"א מצד זה והיו"ד מצד אחר
לומר מעיד אני עליכם שהם בני אבותיכם וזהו שמפ'
על ידי דוד שבטי יה עדות לישר' עדות יה שהוא שמו
העיד עליהם לשבטיהם. לפיכך בכולם כתב החנכי הפלואי
אבל בימנה לא הוצרך לומר הימני לפי שהשם קבוע בו
יו"ד בראש והה"א בסוף: אשר הצו. ישר' על משה. לש' הפעילו
ויהיו לנס. לאות ולזכרון. למען אשר לא יקרב איש זר
לחלוק על הכהונה: ובני קרח לא מתו. הם היו באותה עצה
תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר
להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם: לזרח הוא צוחר לש' צוהר
אבל משפחת אהד בטלה. וכן חמש משבט בנימן. שהרי
בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמש ואם
אזני זה אצבן השביעי איני יודע מה הוא וכן אצבן
מגד הרי שבעה משפחות. ומצאתי בתלמוד ירושלמי
שכשמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם
בישר' ונתנו לב לחזור למצרים ונסעו מהר ההר למוסרה
וחזרו לאחוריהם שמונה מהר ההר למוסרה שנ' ובני
ישר' נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא
בהר ההר מת ומהמוסרה עד הר ההר שמונה מסעות יש
למפרע. ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם
שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות שמעי ועזיאלי
ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא
ידעתי מה היא. ור' תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם
אבל לפי החסרון שחסר שבט שמעון במנין זה ממנין
ראשון של מדבר סיני נראה שכל עשרים וארבעה אלף נפלו
משבטו של שמעון: לאזני אומ' אני שזו משפחת אצבן
ואיני יודע למה נקר' כן: לישוב הוא יוב האמור ביורדי מצרי'
כי כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרי' והנולדי' משם
המשפחה נקראו על שמם חוץ ממשפחות אפרי' ומנשה שנולדו
במצרי': ארד ונעמן יצאו מבלע ואחד משפחה רבה ונקראו
תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות הללו נקראות
על שמם וכן אני אומ' בבני אכיר שנחלקו לשני משפחות
אחת נקר' על שמו ואחת נקרא על גלעד בנו וחמש משפח'
חסרו מבנימין כאן בקריאה נבואה אוני שקראו בן אוני בן
אנינות ובפלגש בגבעה נתקיימו כולה: זו מצאתי ביסוד של
ר' משה: ואלה בני שותלח שאר בני שותלח נקראו תולדת
על שם שותלח. ומערן
יצאת משפחה רבה ונקראו על שמו. ונחשב בני שותלח לשתי
משפחות. צאו חשוב ותמצאו בפרשה זו חמשים ושבעה משפח'
ובבני לוי שמונה הרי ששים וחמשה וזהו שנ' כי אתם המעט ה'
אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים. עד כאן הבאתי
מיסודו של ר' משה. אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו:
לאחירם הוא אחי שירד מצרימה ולפי שנקרא על שם יוסף שהוא
אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: שפופם הוא מופים על שם שהיה
יוסף שפוף בין האומות: לשוחם. הוא חושים: ושם בת אשר
סרח לפי שהיתה קיימת ובחיים מנאה כאן: לאלה תחלק הארץ
ולא לפחותים מבן עשרים אף על פי שבאו לכלל עשרים בארבעה חילוק
הארץ שהרי שבע שנים שכבשו ושבע שחלקו ולא נטלו חלק
לבד אילו שש מאות אלף ואלף ואם היה לאחד מהם שלשה בנים
או ששה לא נטלו אלא חלק אביהן לבדן: לרב תרבה נחלתו.
לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב. ואף על פי שלא היו
החלקים שוים שהרי לפי הריבוי חלקו הכל. החלקים לא עשו
אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש
בבבא בתר'. אלעזר היה לבוש אורים ותומים ואומ' אם פלוני עולה
שבט פלו' עולה תחום פלו' עולה עמו והשבטים כתובים בשנים
עשר פיטקין ובלולים בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ואו' אני
הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנ' על פי הגורל. ואחר
שהגורל עמו צווח ואו' אני חלקו של פלוני. ולא נחלקה הארץ
במדה לפי שיש גבול משובח מחבירו אלא בשומא בית כור
רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: לשמות מטות אבות'
אבותם אילו יוצאי מצרים. שינה הכת' נחלה זו מכל הנחלות
שבעולם שכל הנחלות שבעולם חיים יורשים את המתים וכאן
מתים יורשים חיים. כיצד שני אחים מיוצאי מצרי' שהיו
להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל
חלק אחד והג' נטלו ג'. שנ' לאלה תחלק הארץ. חזרה נחלתן
אצל אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנ' לשמות מטות אבותם
ינחלו שאחר שחלקוה לפי הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו
ממצרים ואילו תחלה חלקוה למנין יוצאי מצרי' לא היו
נוטלין אלו ארבעה בנים אלא שני חלקים. כך בקונטרס
חזרה נחלתן אצל אביהן. ויש לתמוה אם חזרת נחלה אצל
אבות בתורת ירושה איך יחלוקו בשוה שהכל מקום יירשו
השלשה בנים של האחד מן האחים של יוצאי מצרים את אשר
ירשו אביהם מהם. ולפי דעתי נר' שחזרה נחלתן אצל
אביהן ומסב על יוצאי מצרים אצל אביהם של יוצאי מצרי'
ואז יחלוקו בני הבנים בשוה. על פי הגורל הגורל היה מ-
מגיד ומדבר כמו שפי' למעלה מגיד שנתחלקה ברוח
הקדש. וכן הוא אומ' ויתנו לכלב את חברון על פי ה' נתנו לו
את העיר אשר שאל. מטות אבותם. יצאו הגרים ועבדים.
אלה משפחת לוי חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי והקצ'
היצהרי. אשר ילדה אותה ללוי אשתו ילדתה במצרים ואין

הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה
מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ס״ט׳ כי לא נתן
להם נחלה והממנים בני עשרים היו שנ׳ איש לפי פקודיו יותן נחלתו׳
ובאלה לא היה איש. אבל על הנשים לא נגזרה גזירת המרגל׳
לפי שהן היו מחבבות את הארץ׳ האנשים אומ׳ נתנה ראש
והנשים אומרו תנה לנו אחוזה׳ לכך נסמכה פרשת בנות צלפח׳
לכאן׳ למשפחות מנשה בן יוסף׳ למה נאמר׳ והלא כבר לא
נאמר בן מנשה׳ אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנא׳
והעליתם את עצמותי׳ ובנותיו חיבבו את הארץ וללמדך שהיו
כולם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים
ופרט לך הכת׳ ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק ואם ייחסו
לגנאי כגון ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכ׳
עמו רשעים היו׳ מחלה נעה וג׳ ולהלן הוא או׳ ותהיינה מחלה
תרצה וג׳ מלמד ששלן שקולות זו כזו לפיכך שינה את סדרן׳
לפני משה ולפני אלעזר הכהן מגיד שלא עמדו לפניהם אלא
בשעת הארבעים אחר שמת אהרן׳ לפני משה ואחריכך לפ׳
לפני אלעזר איפשר אם משה לא ידע אלעזר מנין לו ׳
אלא סרס את המקרא ודרשיהו דברי ר׳ יאשיה׳ אבא חנן
או׳ בבית המדרש היו יושבין ועמדו לפני כולם׳ ויקרב
משה את משפטן׳ נתעלמה ממנו הלכה וכאן נפרע
לו על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריב׳
אלי׳ ד״א ראויה היתה פרשת נחלות ליכתב על ידי משה
אלא שזכו בנות צלפחד ליכתב על ידן׳ והוא לא היה לפ׳
שבאות לומ׳ בחטאו מת נזקקו לומר בחטאו מתלוננים
מת ולא בעדת קרח אשר הצו על הק׳ אלא בחטאו לבדו
ולא החטיא אחרים עמו׳ ר׳ עקיב׳ או׳ הוא מקושש ור׳
ישמע׳ או׳ מן המעפילים היה׳ כי אין לו בן אם היה לו
בן לא היינו תובעות כלום׳ מגיד שחכמניות היו׳ כן
בנות צלפחד דוברות׳ כתרג׳ יאות כן כתובה לפני במרום
מגיד שראתה עינן מה שלא ראה משה בעיניו׳ למה יג׳
יגרע שם אבינו אם במקום בן עומדות ואם אין הנקבות
חשובות זרע תתיבם אמינו ליבם׳ כן בנות צלפחד
דוברות׳ יפה תבעו׳ אשרי שהק׳ מודה לדברין׳ נתן
תתן שני חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים
וחלקו עם אחיו בנכסי חפר׳ והעברת׳ לשון עברה ה׳
הוא במי שאין מניח בן ליורשו׳ ד״א על שם שהבת
מעבירת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשים
אותה׳ וכן והעברתם את נחלתו לבתו׳ בכולם הוא
אומר ונתתם׳ ובבת הוא אומר והעברתם׳ לשארו
הקרוב אליו ממשפחתו ואין משפחתו קרויה אלא אן
האב׳ עלה אל הר העברים׳ למה נסמכה פרשה זו
לכאן׳ כיון שאמ׳ הק׳ למשה נתן תתן להם אמ׳ אותי צוה
המקום להנחיל את הארץ שמא הותרה הגזירה

ויוכנס לארץ׳ אמ׳ הק׳ גזירתי במקומה עומדת׳ ד״א כיון
שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמ׳ כמדומה
שהותר נדרי׳ משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפלטין
נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו׳ כיון שבא ל
ליכנס לקיטון אמ׳ לו בני מכאן ואילך אסור׳ כאשר נאסף
אהרן מגיד שנתאוה משה למיתתו של אהרן׳ ד״א אין אתה
טוב ממנו׳ על אשר לא קדשתני׳ הא אם קדשתם עדיין
לא הגיע זמנכם ליפטר׳ בכל מקום שכתב מיתתם כתב
סרחונם לפי שנגזרה גזירה על דור המדבר למות במדבר
בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סרחונם שלא
יאמרו אף הוא מן המורים היה׳ משל לשתי נשים שלוקות
בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית אמרה
אותה שלא קלקלה בחסדכם יתלו הפגים בצוארי כדי
שידעו הכל על מה מלקים אותי שלא יאמרו שקלקלתי
כזאת׳ אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סרחונ׳
להודיע שלא היתה בהם אלא זאת בלבד׳ הם מי מריבת
קדש הם לבדם אין עון אחר בהם׳ ד״א הם שהמרו במרה
הם הן שהמרו בים סוף הם עצמן המרו במדבר צן׳
ומוסב על מריבת העדה שבפסוק׳ וידבר משה לפני יי׳
וג׳ להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם
מניחין צורכי עצמן ועוסקין בצרכי צבור׳ לאמר
אמ׳ לו השיבני אם אתה ממנה להם אם לאו׳ יפקד יי׳
כיון ששמע משה שאמ׳ לו הק׳ תן נחלת צלפחד לבנותיו
אמ׳ הגיעה השעה שאתבע צרכי שירשו בני אותי
גדולתי אמ׳ לו הק׳ לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי
הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל
והוא שאמ׳ שלמה נוצר תאנה יאכל פריה׳ אלהי הרוחות
למה נאמ׳ אמ׳ לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו
של כל אחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג
שיהא סובל כל אחד לפי דעתו׳ אשר יצא לפניהם׳
ולא כדרך מלכי האומות שיושבין בבתיהם ומשלחין
חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי
בסיחון ועוג׳ שנ׳ אל תירא אותו׳ וכדרך שעשה
יהושע שנ׳ ויאמר יהושע אל המלאך הלנו אתה אם
לצרינו׳ וכן בדוד כי הוא יוצא ובא לפניהם׳ יוצא
בראש ונכנס בראש׳ אשר יוציאם ואשר יביאם
אשר יוציאם בזכיותיו ואשר יביאם שלא תעשה
לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ
מפי׳ ר׳ אברהם אבן עזרא׳ אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר
יוציאם ואשר יביאם׳ כל אלה הוצרך משה לשאול׳ ושני אנשים
שאל לצורך העדה אחד אשר יצא לפניהם להלחם ואשר יבא לפניה׳
כמו שפי׳ המור על דוד שנ׳ עליו כי בעוד שאול מלך עלינו אתה המוצי׳
והמביא׳ ואחד שיוציאם על פי הק׳ שישאל באורים ותומים כמו שנ׳
אחריו ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני יי׳ על
פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל ישר׳ אתו וכל העדה: תוספת

טו קח לך · קחנו בדברים ואמור לו אשריך שזכיתה להנהיג בניו
מקום · לך את שברור לך את זה אתה מכיר · אשר
רוח בו · כאשר שאלת שיכול להלוך כנגד רוחו של כל
אחד ואחד · וסמכת את ידך עליו · תנא תרגום וידרש
בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי
משה · וצויתה אותו על ישר׳ דע שטרחנים הכם
וסרבנים הם על מנת שתקבל עליך · ונתתה מהודך
עי זה קירון פנים מהודך ולא כל הודך · מצינו לאידים
פני משה כחמה פני יהושע כלבנה · למען ישמעו
כל עדת ישר׳ שיהיו נוהגים בו כבוד ויראה כדרך
שנוהגין בך · ולפני אלעזר הכהן יעמד · הרי שאלה
ששאלת שיהא הכבוד יוצא מבית אביך שאף יהוש׳
צריך לאלעזר · ושאל לו כשיצטרך לצאת למלחמה
על פיו של אלעזר יצאו · כל העדה זו סנהדרין · ויקח
את יהושע · לקחו בדברים והודיעו מתן שכרם של
פרנסי ישר׳ לעולם הבא · ויסמך את ידיו עליו /
ככלי מלא וגדוש ומלא חכמתו · ויסמוך את ידיו בעין
יפה יותר ויותר ממה שנצטוה מאת הק׳ שאמ׳ לו וסמ׳
וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו כאשר דבר
יי׳ אף לענין ההוד נתן מהודו עליו · כילאדרין
יפקד יי׳ אמ׳ לו הק׳ למשה וסמכת ידך עליו יד אחת · מה עשה
משה סמך שתי ידיו עליו שנ׳ ויסמך את ידיו עליו לקיים מה
שנא׳ טוב עין הוא יבורך למה כי נתן מלחמו לדל · תוספת ·
צו את בני ישר׳ · מה אמור למעלה · יפקוד
יי׳ · אמ׳ לו הק׳ עד שאתה מצוני על בני צוה את
בני עלי · משל לבן מלך שהיתה אמו נפטרת מן /
העולם והיה מפקדת לבעלה על בניה כול כדאי בספ׳
קרבני זה הדם · לחמי אלו אימורים · וכן הוא
אומ׳ והקטיר הכהן המזבחה לחם אשה · לאשי /
הניתנין לאש · ממזבחי תשמרו שיהו כהנים ולוים וישר׳
עומדים על גבין מכאן למדו ותקנו מעמדות · במועדו
במועדו · בכל יום ויום התמיד ואמרת להם ·
אזהרה לבית דין · שנים ליום כפשוטו · ועקרו בא
ללמד שיהו נשחטים כנגד היום תמיד של שחר
במערב ושל בין הערבים במזרח על הטבעות
את הכבש אחד תעשה בבקר וג׳ ואע״פ שכבר נאמ׳
בפרשת תצוה וזה אשר תעשה וג׳ היא היתה אזהרה
לימי המלואים · וכאן צוה לדורות · סלת מנחה דר־כ
נסכים · העשויה בהר סיני · כאותן שנעשו בימי
מלואים · ד״א העשויה בהר סיני כאותן עלת תמיד
לעלת הר סיני אותה שנקרבת לפני מתן תורה
שכת׳ בה · ויש באגדה מלמד שטעונה כלי ונסכי
יין · בקדש הסך על המזבח תנסך נסך · שכר
יין משכר · ריח ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי

ונעשה רצוני · עולת שבת בשבתו · ולא עולת שבת בשבת
אחרת · הרי שלא הקריב בשבת זו שומעני יקריב בשבת אחר
הביא שתים · ת״ל בשבתו מגיד שיום עבר יומו בטל קרבנו
על עולת התמיד ומגיד שאין מקריבין אלא בין שני תמידין
וכן כל המוספין נאמ׳ על עולת התמיד נאמר לתלמוד זה ·
ושלשה עשרונים כמשפט נסכי פר · שכן קצובים במשפ׳ בפרש
נסכים · זאת עולת חדש בחדשו · שיום עבר יומו בטל קרבנו
ושוב אין לו תשלומין · ושעיר עזים וג׳ כל שעיר המוספין
באין על טומאת מקדש וקדשיו כדמפור׳ במסכ׳ שבוע׳
מה נשתנו שעירי ראשי חדשים שנ׳ בהם ליי׳ · ללמדך שאינו
מכפר אלא על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין
מכיר בחטא אלא הק׳ בלבד · ושאר השעירים להדיוט ומדנ
ומדרש אגדה אמ׳ הק׳ הביאו עלי כפרה שמיעטתי את הירח
כל מלאכת עבודה אפילו מלאכה הצריכה לכם כגון דבר
האובד האסור בחולו של מועד אסור ביום טוב · פרים שנים
אברהם שנ׳ ואל הבקר רץ אברהם · איל כנגד יצחק ·
כבשים כנגד יעקב · והכשבים הפריד יעקב · ביכורים של
של מש״ר מטה ראשית זאת · כאלה תעשו ליום שלא יהו
פוחתים ומוליכים כפרי החג · וביום הבכורים · חג שבועות
קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהן ראשונ׳
למנחת חטים הבאה מן החדש · מלבד עולת החדש ומוספ׳
ראש חדש שהוא ביום ראש השנה · מלבד חטאת הכפו׳
שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת
ועולת התמיד · מלבד עלת התמיד תעשו עולת הלו׳ ·
פרי החג שבעים כנגד שבעים אומות ומתמעטין והולכין
סימן כליה להם ובימי המקדש היו מגינים עליהם מן היסורין
והכבשים כנגד ישר׳ שנקראו שה פזורה והם קבועים ומנין
שלהם תשעים ושמונה לכלות מהם קללות תשעים ושמונה
שבמשנה תורה · ובשני נאמ׳ ונסכיהם בששי ונסכיה
בשביעי כמשפטם · הרי מ״ם יו״ד מ״ם מים רמז לניסוך
המים בחג · ועל זה יסד הקליר כתב מ״ם ולא קערה · ת׳ · עצרת
תהיה לכם עצורים בעשיית מלאכה · ד״א עצרו מלצאת
מלמד שטעון לינה · ומדרש אגדה לפי שכל ימות הרגל
הקריבו כנגד האומות וכיון ללכת אמ׳ הק׳ עשו לי סעודה
קטנה כדי שאהנה מכם · פר אחד איל אחד · כנגד ישר׳
התעכבו לי עוד מעט ולשון זה כבנים הנפטרים מאביהם
והוא אומ׳ קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל
למלך שעשה סעודה כו׳ כדאית במסכת סוכה · ובתנחומא ·
ולימדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון
פטומות למחר איכילנו דגים · למחר בשר בהמה · למחר
קיטנית · למחר ירק · פוחת והולך כפרי החג · אלה תעשו
במועדיכם דבר קצוב לחובה · לבד מנדריכם יום באותו
לידור קרבנות ברגל מצוה היו בידכם · או נדריכם או
נדבותיכם שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל או שאין

יקשה לכם לחזור ולעלות לירושלים להקריב נדרים' ונדיבו
עכר בבל תאחר' ויאמר משה אל בני ישר' להפסיק
הענין' דברי ר' ישמעאל' לפי שעד כאן דברו של הקב"ה
ופרשת נדרים מתחלת בדיבורו של משה. הוצרך להפסיק
תחילה ולומר שחזר משה ואמרה לפרשה זו לישראל
שאם לא כן יש משמע שלא אמר זו אלא בפרשת
נדרים התחיל דברין'

חסלת פנחס'

וידבר משה אל ראשי המטות' חלק כבוד
לנשיאים ללמדם תחילה ואחר כך לכל
ישר' ומנין שאף שאר הדברות כן ת"ל וישובו אליו
אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם' ואחר כך
נגשו כל ישר'. ומה ראה לאומרה כאן לומר שהפרת
נדרים ביחיד מומחה. ואם אין יחיד מומחה מיפר בשלשה
הדיוטים'. או יכול שאמ' משה פרשה זו אלא לנשיאים
בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשוחטי חוץ זה הדבר
מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל ישר' שנ' דבר אל אהרן וא
אף זו נאמרה לכולן'. זה הדבר משה נתנבא בכה אמר
יי' כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר מוסף ל
עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר'. ר"א זה הדבר מיעוט
הוא לומר שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון
הכתוב כאן ואם חילפו אין מותר ואין מופר'. נדר האומר
הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול
אפילו נשמע שיאכל נבלות יהא קרבן עליו כל היום
מכין יעשה' ת"ל לאסור איסר' לאסור את המותר' ולא ל

להתיר את האיסור' לא יחל' כמו לא יחלל' לא יעשה
דבריו חולין: בית אביה' ברשות אביה' אפי' אינה בביתו בש
בנעוריה ולא קטנה ולא בוגרת שהבוגרת אין נדרה נדר
והבוגרת אינה ברשות אביה להפר נדרה'. ואיזו היא קט
קטנה אמרו רבותי' בת אחת עשרה שנה ויום אחד
צריכה ליבדק אם יודעה לשם מי נדרה ולשם מי הקד
הקדישה נדרה נדר' בת שתים עשרה שנה ויום אחד
אינה צריכה ליבדק'. ויום הניא אביה אותה יום שמע
אותה מן הנדר כלו' שהפר לה'. הניאה זו איני יודע
מה הוא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אות
אותה והפר' הניאה זו הפרה' ופשוטו לשון מניעה והס
והסרה כמו למה תניאון וכן שמן ראשי אל יניא' וכן ל
וידעתם את תנואתי' את אשר סרתם:- ויי' יסלח לה
אף המופרים'. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה
בנזיר ושמע בעלה והיפר לה והיא לא ידעה ועב
ועברה על נדרה ואוכלת בשר ושותה יין ומטמאה
למתים אף זו צריכה סליחה'. ואם שבא מופר
ומה אם המופרים צריכין סליחה קל וחומר לשאינן
מופרים:

ואם היו תהיה לאיש · זו ארוסה · או אינו אלא נשואה
כשהוא או' ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור ומה
מדבר בארוסה להלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה ·
הפר האב ולא הפר הבעל הבעל ולא האב אינו מופר ואין
צריך לומר שאם קיים אחד מהם ונדריה עליה שנדרה
בבית אביה · ולא שמע בהן אביה לא הופר ולא הוקם:
ושמע אישה וג' הרי לך שאם קיים הבעל הרי הוא קיים:
והפר וג' יכול אפילו לא הפר האב · ת"ל בנעוריה בית
אביה כל שבנעוריה בית אביה ורשותו: כל אסר אסרה
על נפשה יקום עליה · לפי שאינה לא ברשות האב ולא
ברשות הבעל ובאלמנה מן הנשואים הכתו' מדבר · אבל
אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה הרשות לאב:
ואם בית אישה נדרה בנשואין הכתו' מדבר: כל נדר
וכל שבועת אסר וג' לפי שאמ' הבעל מיפר · יכול כל
נדרים במשמע ת"ל לענות נפש · אינו מפר אלא נדרי
עינוי נפש בלבד והן מפורשין במסכ' נדרים: מיום
אל יום · שלא תאמר מעת לעת לכך נאמ' מיום אל יום
ללמדך שאינו מפר אלא עד שתחשך: אחרי שמעו
אחר ששמע וקיים שאמר איפשי בו וחזר והפר
לה אפילו בו ביום: ונשא עונה הוא מוכנס תח' ת'ה
למדנו כאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תח' תי'ו
לכל עונשין: מאת המדיינים ולא מאת המואבים
שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים
מהם שהיו ישר' שוללים אותם שלא נא' אל תתגר
בם מלחמה אבל מדיינים נתעברו על ריב לא להם · ד"א
מפני שתי פרידות טובות שיש לי להוציא מהם:
וידבר משה וג' · אע"פ ששמע שמיתתו תלויה בדבר
עשה בשמחה גדולה ולא איחר · החלצו כתרג' אזדרזו
אנשים צדיקים · וכן בחר לנו אנשים · וכן אנשים
חכמים וידועים · נקמת ה' שהעומד כנגד ישר' כ'
כאילו עומד כנגד השכינה: לכל מטות ישר' לרבות
שבט לוי: וימסרו בעל כרחן · להודיעך שבחן של ישר'
כמה הן חביבין על רועיהם עד שלא שמעו
במיתתו מהו אומ' עוד מעט וסקלוני · ומששמעו
שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד
שנמסרו בעל כרחם: אותם ואת פנחס · מגיד שהיה
פנחס שקול כנגד כולם · ומפני מה הלך פנחס ולא הלך
אלעזר אמ' הק' מי שהתחיל במצוה שהרג את כזבי
יגמור את המצוה · ד"א שהלך לנקם את נקמת יוסף
אבי אמו שנ' והמדנים מכרו אותו · מנין שהיתה
אמו של פנחס משבטו של יוסף שנ' מבנות פוטיאל ·
מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"ז ומזרע יוסף שפטפט
ביצרו · ד"א שהיה משוח מלחמה · וכלי הקדש · הארון

והציץ שהיה בלעם עמהם והפריח אלהי מדין בכשפים והוא
עמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו
והם נפלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנפלו על
החללים מאויר · וכן בלעם כת' על חלליהם בספר יהושע
בידו · ברשותו · וכן ויקח את כל ארבע מלכי מדין: חמשת מלכי
מדין וכי איני רואה שחמשה מנה הכת' ומה הוזקק לומ'
חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה יחת והושוו כולם
בפורענות: בלעם הלך ליטול שכר כ"ד אלף שהפיל בישר' מעצתו
ויצא ממדין לקראת ישר' והשיאן עצה רעה · אמ' להם אם
משהייתם ששים ריבוא לא יכולתם להם ועכשיו בשנים עשר
אלף אתם באים להלחם · שענו לו בני מדין שבח מעלה ולא
קיבלוהו · בחרב הוא בא על ישר' והחליף אומנותו באומנות
שאינם נשענים אלא בפיהם בבקשה ובתפלה ובא הוא
ותפש אומנותם וקללם בפיו אף הם באו עליו והחליפו
אומנותם באומנותו שנ' ועל חרבך תחיה: טירותם מקום
שעטרין שלהם הם לשון מושב מדרין יודעי חוקיהם · ד"א
לשון מושב שריהם כמתרג' סרני פלשתים טירוני
פלישתאי: ויקחו את כל השלל מגיד שהיו כשרים [illegible]
ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות · שנ'
את כל השלל · שלל הן מטלטלין של מלבושי תכשיט · בז
הוא בזת מטלטלים שאינן תכשיטי · מלקוח אדם ובהמה
ויצאו משה ואלעזר הכהן · לפי שראו נערי ישר' יוצאין
יוצאין לחטוף מן הבזה: ויקצוף משה על פקודי החיל
ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש בם כח למחות:
בדבר בלעם וג' להם אפילו אתם מכניסין להם כל חיילות
שבעולם אין אתם יכולים להם שהוא מרובים אתם ומן
המצרים שהיו שש מאות רכב בחור באו ואשר אכם
עזה אלהיהם שונא זמה הוא כדאית בחלק ובספרי ·
הן הנה מגיד שהיו מכירין אותן זו היא שנכשל בה
פלו': כל אשה יודעת איש ראויה ליבעל אע"פ שאין נבעלה
העבירום לפני ציץ וראויה ליבעל פניה מוריקות · אמ'
ארבע מאות נערה בתולה בפלגש גבעה לא בדקו בציץ
שאין הציץ כ"א לרצון לישר' אבל הושיבום על פי חבית
בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף · הרגו · למדך
חזר ואמר להפסיק העניין דברי ר' ישמעאל · שאם אני
קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף ·
בנשים וג' · איני יודע וכל אשה ידעת איש אם להרוג
עם הזכרים אם להחיות עם הטף לכך נאמ' הרגו: ואתם
מחנה שלא תכנסו לעזרה · כל הורג נפש ר' מאיר או כהורג
בדבר המקבל טומאה הכת' מדבר וללמדך הכתו' שהכלי
מטמא את האדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו
או אפילו זרק חץ והרגו · ת"ל וכל הנוגע בעצם או בחלל
הקיש מת לנוגע מה נוגע על ידי סמו' אף הורג על ידי ש'

כחו׳ התחטאו במי נדה׳ כדין טמאי מתים שצא לדברי
האו קברי גוים אינם מטמאים באהל והוא הדין שהגוים
מטמאין במגע ובמשא שלא נאמ׳ אדם אלא אצל טומאת
אהל שנ׳ אדם כי ימות באהל׳ אתם ושביכם לפי שהגוים אינו׳
צריכין הזיה׳ אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו
לברית ויטמאו צריכים הזיה׳ וכל מעשה עזים הביאו כלי הקרני׳
והטלפים והעצמות׳ ויאמר אלעזר הכהן לפי שבא לכלל כעס
משה רבינו בא לכלל טעות שנתעלמה ממנו הלכות גיעולי גוים
וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנ׳ ויקצף משה על אלעזר
בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים על ידי
כעס טעה׳ אשר צוה יי׳ תלה ההוראה ברבו׳ אך את הזהב
וג׳ אעפ״י שלא הזהיר משה לכם אלא על הילכות טומאה עד
ישר׳ להזהיר לכם על הילכות גיעול׳ ואך לש׳ מיעוט׳ כלו׳
מה עשיתם אתם מלהשתמש בכלים אפי׳ אחר שהרתם וג׳
מטומאות מת עד שיטהרו מבליעת איסור נבילות׳ ורבותי׳
אומרו אך את הזהב׳ לומדך שצריך להעביר את החלודה
שלו קודם שיגעילנו׳ וזהו לש׳ אך שלא יהא שם חלודה׳ אך
את המתכת יהא סמות שהוא׳ כל דבר אשר יבא באש לבשל
בו כלום׳ תעבירו באש כדרך תשמישו הגעלתו׳ הי׳
שתשמישו על ידי חמין יגעילנו על ידי חמין ואם שתשמישו
על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה מלבנן באור׳ אך במי נדה
יתחטא׳ לפי פשוטו חיטוי זה לטהרו מטומאת המת׳ אמ׳
להם צריכין הכלים לטהרן מן האיסור׳ וחיטוי לטהרן מן
הטומאה׳ ורבות׳ דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור
טעון טבילה לכלי מתכות ומי הנדה הכת׳ בהם כגון דרשו׳
מים הראויין לטבול בהן נדה וכמה הן ארבעים סאה׳
אל המחנה למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח
ממחנה לויה ומשר׳: שא את ראש מלקוח׳ קח את החשבון:
וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה חציו לאלו חציו
לאילו׳: וממחצית בני ישר׳ אשר חצה משה לעדה והוציא
להם מן האנשים הצובאים: ותהי מחצת העדה כך וכך:
ויקח משה כו׳ ויהי המלקוח יתר בז לפי שלא נצטוו להרים
מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה
ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה מותר שהיה ערה על
המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה:
לא נפקד׳ לא נחסר ותרג׳ לא שגא׳ אף הוא לשון ארמי
חסרון כמו אחטנה׳ דהות שגיא מן ממינה וכן כי יפקד
מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם׳ וכן
ויפקד מקום דוד׳ נחסר מקום איש יושב שם: עגיל טבעי
אזן כומז דפוס של בית הרחם כמו מקום זמה׳ לכפר
על הרהור הלב של בנות מדין: עטרות ודיבן מארץ עוג
וסיחון היו: האחיכם לש׳ תמה: למה תניאון תסירו ותמנעו
לבב מעבור שיהו סבורים שאתם יראים לעבור מפני
המלחמה וחוזק הערים והעם: קדש ברנע כך שמה

ונשותי קדשתיו: הקמי חורני שלקנו היה וילדה לו ואומר של
לב את עתניאל; וינשם׳ ויטלטלם כנעוונד: לספות׳ כמו
ספו שנה על שנה׳ ספו עולותיכם לש׳ תוספת: נבנה למקנינו
פה׳ חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו
מקניהם לטפם׳ אמ׳ להם משה לא כן׳ עשו העיקר עיקר והטפל
טפל׳ בנו לכם ערים תחלה לטפכם ואחר כך גדרות לצנאכם:
נחלוץ חושים׳ נזדיין מהירים כמו מהר שלל חש בז׳ ימהר
יחישה׳ וישב טפינו בערי המבצר׳ בערי המבצר
שנבנה עכשיו: מעבר הירדן והלאה׳ בעבר המערבי׳ כי
באה נחלתינו וג׳: כבר קבלנוה בעבר המזרחי: לצנאכם
תיבה זו מגזר צנה ואלפים כולם שאין אלף מפסיקך
בין נון לצדיק שמוה כמו אחר הנון במקום הא׳ של צנה
ואלפים הוא׳ מיסודו של ר׳ משה הדרשן׳: והיוצא מפיכם
תעשו׳ שקבלתם עליכם לעבור עד מבוא וחלוק׳ שמשה
לא בקש אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד
התנחל הרי שהוסיפו שבע שחילקו והתעכבו׳ וכן עשו:
ויאמר בני גד שלם כאחד: ויצו להם׳ כמו עליהם׳ ועל
תנאם מינה יהושע ואלעזר׳ להם׳ כמו יי׳ ילחם לכם: ואותנו
אחזת נחלתינו׳ כלו׳ בידינו וברשותינו תהי אחזת נחלת׳
מעבר הזה: ערי מבצר וגדרות צאן׳ זה הפסוק סופו מוסב
על תחלת הענין׳ ויבנו בני גד את הערים האלה להיות ערי
מבצר וגדרת צאן: ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם׳
נבו ובעל מעון שמות של ע״ז והיו האמוריים קורין ע״ז שלהם
בשם עריהם ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים
וזהו מוסבות שם׳ נבו ובעל מעון מוסבות לשמות אחרי׳
ואת שבמה בנו כשמה והיא שבם האמור למעלה: ויורש
כמו ת״ג ותריך׳ שתיבת ר״ש משמשת שתי מחלקות לשון
ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: חותיהם׳
כפרניהון; ויקרא להן נבח לא מפיק ה״א׳ וראיתי ביסוד
של ר׳ משה לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה׳
שלא נקרא נבח לאחר מיתתו כמו חוות יאיר שנקראו
חות יאיר אף לאחר מיתת יאיר ולה משמש כמו לא׳ ותמה
אני מה ידרש בשתי תיבות הדומות לה׳ ויאמר לה בנות
לבנות לה בית׳ ואני נבריי שמעתי מפיו של הרב ר׳ עזריאל
בר׳ נתן שאף אילו יש לדרש למה הן רפין׳ ויאמר לה בעז לכי
שאמרה ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך ויאמר לה בועז כלומר
אל תאמרי כן כי אשה חשובה את׳ ולבנות לה בית כמו לא טהר
אמרו חכמי׳ לבנות ולא בנתה וכן המסקנא׳

חסלת ראשי המטות מיסוד רבינו שלמה

וזה יסוד רבינו שמואל׳ וידבר
משה אל ראשי המטות׳ נשאלתי באניוב בכרך לונדרן
לפי הפשט היכן מצינו שום פרשה שמתחלת כן שלא
נאמר למעל׳ וידבר יי׳ אל משה לאמר איש כי ידור וג׳
והיאך מתחלת הפרשה בדבורו של משה שאין מפורש

לו ומפי הגבורה · וזו תשובתו · ולמעלה כת׳ אלה תעשו לה׳
במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם · שאותם צריכין להבי׳
באחד משלש רגלים משום בל תאחר כמפור׳ במסכ׳ ראש
השנה · הלך משה ודבר אל ראשי המטות שהם שופטים ·
להורות לישר׳ הילכות נדרים ואמ׳ להם הק׳ צוה לי שיקריבו
נדריהם ונדבותם ברגל פן יאחרו נדריהם לפיכך איש כי
ידר נדר לה׳ · קרבן או השבע שבועה לענות נפשו ·
לאיסור אוכ׳ לא יחל דברו מוסב על הנדר · כלומ׳ לא יאחר
את נדרו עד לאחר הרגלים כמו שצוה הק׳ שכן פרוש לא
יחל כמו ויחל עד בוש · ויחל עוד שבעת ימים יחל ישר׳
אל ה׳ · יאחרן ויחכה לו · והמפרש לשו׳ חולין לפי הפשט טע׳
הוא · ודין · ככל היוצא מפיו יעשה · מוסב על השבע שבוע׳
כענין שפירש בשעת שבועתו יעשה · לפי הזמן שפיר׳
הן קרוב הן רחוק · וראיה לדבר כענין שני דברים הללו
פיר׳ משה במשנה תורה · כי תדור נדר לה׳ א׳ לא תאחר
לשלמו · מוצא שפתיך תשמור ועשית · השבע שבועה
וג׳ ואם בית אישה נדרה · אבל למעלה כת׳ ונדריה עליה
אותו פסוק בנדרים הקודמים קודם שנשאה ושמע
לפי הפשט שהבעל מיפר בקודמין · ואם הפר יפר
אותם אחרי שמעו · והיא אינה יודעת ששמע ונשא
את עונה · שאינם מופרים והיא שוגגת שלא ידעה אם
שמע עד עתה אם לאו · ויפרו בעל כרחן לפי שאומר
הק׳ ואומר תוסף אל ערכך ודרכש אגדה · את השבי אדם
ואת המלקוח · בהמות · ואת השלל · מטלטלין · אל מחוץ
למחנה כדי שלא יכנסו הבאים מן המלחמה במחנה ,
מפני טומאת נפש · אך במי נדה · של פרה אדומה לטהרם
מטומאת נפש · ושאר דברים לנקותם מאיסור מאכל ,
הנבלעים בכלים · עבדיך נשאו את ראש וג׳ לא נפקד ממנו
איש במלחמה · לפיכך ונקריב את קרבן ה׳ לכפר על נפשותי׳
שנדרנו ולפני החשבון שנמנינו כדי שלא ישלוט בנו
נגף ולפיכך צוה הק׳ לתתו על עבודת אהל מועד שכן
מצינו בכי תשא וג׳ ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם
ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישר׳ ונתת אותו על
עבודת אהל מועד והיו לבני ישר׳ לזכרון וג׳ אף כאן ,
ויביאו אותו אל אהל מועד לזכרון לפני ה׳ · ומובאי מדי׳
הד״ב ר׳ מאיר שמעתי שיטה זו ועיקר חוטים עהרים
כמו החיטה מפלט

חסלת ראשי

המטות · מיסוד רבינו · שמואל

וזה יסוד רבינו שמואל · מן אלה מסעי ·
אלה מסעי כל מסעות החניות חוזר ומונה כדי לפרש
היכן היו חונים · ויחנו על הירדן וג׳ בערבות מואב
שם וידבר ה׳ אל משה בערבות מואב על ירדן ירחו ·
לשכים בעיניכם לשון של קוצים וסיפרים הנוקבים

את הענים כמו הנני סך את דרכך בסירים · ובספר יהושע
מוכיח גם והיו לכם לפח ולמוקש ולשוטט בצדיכם · לשו׳ אבי
יסר אתכם בשוטים שוט לסוס · ולצנינים · גם הוא מאיזה קוצ׳
המזיקים לבני · מנחם בן סרוק חברו עם ואל מצנים יקחהו׳
ואך אני מפרשו לשו׳ כצנת שלג · שהרי שם כתו׳ אשר קצירו רעב
יאכל ואל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם כלו׳ הליסטים
הרעבים והערומים צמים והצמאים יקחו ממונם · כאשר
דמיתי · חשבתי לעשות להם אשר צויתי לכם לא תחיה כל
נשמה ואתם מותירים אותם ומחיים אותם אעשה לכם שלא
אחיה אתכם · זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה · רבינו
זקיני פירש ועייר תחומין ואעפ׳ כן אפרש בקוצר כי תחלה
הכת׳ פיר׳ גבול דרום ואחרכך גבול מערב כי הים הגדול הוא
גבול מערבי ואחרכך צפון ואחרכך מזרחי · על ידי אדום
סמוך לאדום · ונסב לכם שם בולט הגבול · ויצא ועבר דרך
ישר בלא הקף והיו תוצאותיו הימה · וגבול דרומית מערבית
וגבול ים · כלו׳ וגבול מערבי · כיצד · והיה לכם הים הגדול וגבול
מערבי · וגבול חכמים פירשו לרבות נסים שבים הם איי הים
תתאו תתחיאו לשו׳ תחום וגבול · אלפים באמה אלו אמה
מגרש והשאר שדות וכרמים · והקריתם · וזימנתם · את
שלש הערים תתנו מעבר לירדן אותן הבדיל משה בחייו
כדכת׳ אז יבדיל משה · לא תקחו כופר לא יפטר ממון
בבריתא רבי אליעזר אומר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על
חבירו יצא כיצד לא תקחו כפר לנפש רוצח וג׳ והלא הריגת רוצח
בכלל כל הענשין ולמה יצאת ללמד על שאר ענשין ומה הוא
מלמד עליהן לרוצח אין לוקחין כופר אבל לשן ועין ליד ורגל לכויה
ולחבורה ולשאר חבלות לוקחים כופר · עד מות הכהן הגדול
לפי פשוטו כל ימי השופט הגדול · דוגמת אסרוו לא פתח
ביתה · כי אם בדם שפכה אני אומ׳ שהוא נגזר מן הדין
מלא פום לפי פירושו כי אם בדם האיש השופך את הדם
לטוב בעיניהם מן שבט שלהם לפי הפשט ·
ונשלם חומש הפקודים ·

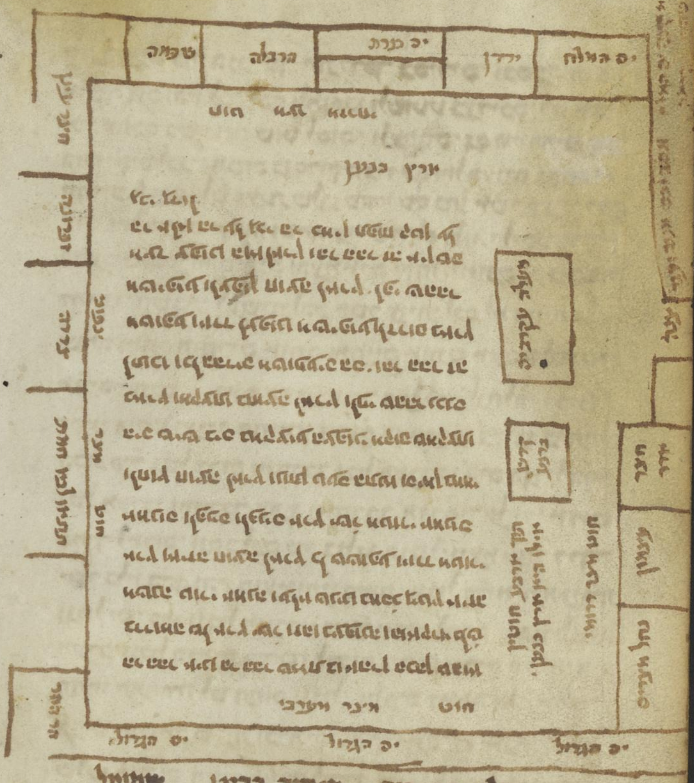

אלה הדברים מיסוד רבינו שמואל

אלה הדברים לפי פשוטו כל הנזכרים בפסוק זה מקומות
הן כמו שמצינו שרגילים הפסוקים לתת סימן בתוך סימן
אל המקומות שהוא רוצה לפרש היכן ב̇ל̇ך̇ ל̇ך̇׃ מקדם לבית
אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם׳ וישובו ויחנו לפני פי
החירות בין מגדל ובין הים לפני בעל צפון׳ בסוף שופטי׳
הנה חג ה׳ בשילה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל
מזרחה השמש למסלה העלה בית אל שכמה מנגב ללבונה׳
וכל טכן שצריך לפרש היכן נאמרו המצות כמו שכתוב
וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני בארץ מצרים החדש הזה
וידבר ה׳ אל משה בהר סיני בערבות מואב אף כאן עשה
סימן בתוך סימן וכן הוא אומר וחוזר ושונה דבר זה משבא
משה לפרש את המצות אלה העדות החקים והמשפטים
אשר דבר משה וג׳ בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ
סיחן מלך האמורי׳ הואיל משה וג׳ בעבר הירדן׳ ובאיזה
עבר הירדן במדבר באותו עבר הירדן שהוא לנגד מדבר
שהיו בני ישר׳ מ׳ שנה שהוא קרוי עבר הירדן ליושבים
בארץ ישר׳ ולא בעבר הירדן שהוא לנגד ירושלם שגם הוא
קרוי עבר הירדן הולכי מדבר שהיו בני ישר׳ בערבה מול
באיזה מקום במדבר באותו מדבר שבערבות מואב מול
סוף׳ שים סוף מתחיל ממזרח ארץ ישר׳ כד׳ ושתי את גבלך
מים סוף עד ים פלשתים וממדבר כלומר ממזרח ועד מערב
והוא ים המלח שכתוב בגבול קרן מזרחית דרומית מולה
מפעי וגם בפרשת ואתחנן וכל הערבה עבר הירדן

מזרחה ועד ים הערבה וזהו ים סוף שאצל ערבות מואב
בין פארן ובין תפל׳ כמו בין בית אל ובין העי ולבן וחצרות
ודי זהב הכל מקומות לפי פשוטו׳ ודי זהב כמו בת מי זהב שהוא
שם פשוטו׳ אחד עשר יום מחורב זה מאיזות הדבר שאומתו׳
לספר כי לא עכבם מדרך לבד אחד עשר יום מחורב עד קדש
ברנע ומיד היו מזומנים ליכנס לארץ ישר׳ באותו הדרך שהלכו
מרגלים כמו שנא׳ להם משה עלו זה בנגב ועליתם את ההר
וכמו האמור בסוף הפרשה וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר
ויעפילו לעלות אל ראש ההר וג׳ וירד העמלקי והכנעני היושב
בהר ההוא ויכום וג׳ וגם לפנינו ותזידו ותעלו ההרה כל אלו
הפסוקי׳ מוכיחים כי מיד אילולי חטאו במרגלים קרובים
היו ליכנס לארץ ישר׳ מיד׳ מקדש ברנע הוא מדבר פארן
וכשנסעו מחורב בשנה שניה בעשרים בחדש כמו שכת׳
בפר׳ בהעלתך ויסעו מהר ה׳ דרך שלשת ימים׳ ולמעלה כת׳
בתחלת הפרשה ויהי בשנה השנית כת׳ בתחלה ויסעו בני
ישר׳ למסעיהם על פי ה׳ ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן
ואחר כך הולך ומספר היאך באו למדבר פארן שמתוך כך
ויהי העם כמתאוננים והתאוו תאוה שעל כך שם נקרא שם
המקום קברות התאוה ומשם באו לחצרות ושם נצטרעה
מרים ונשתהו שם שבעת ימים ואחר נסעו העם חצרות
עד שבאו ויחנו במדבר פארן וזהו וישכן הענן במדבר פארן
שאמ׳ למעלה וזהו אחד עשר יום מחרב שהיו הולכין דרך הר
שעיר שלשה ימים שהלכו כמו שכת׳ ויסעו מהר ה׳ דרך שלש׳
ימים ובשבעה ימים שלא נסעו עד האסף מרים הרי עשרה
וביום אחד עשר יום נסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן
הוא קדש ברנע שמשם נשתלחו המרגלים כמו שכתוב
וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן אל מדבר פארן קדשה וג׳
וגרם העון ונגזרה גזירה להשלים עכבתם ארבעים שנה
כמו שכת׳ לפנינו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר
עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה עד תום כל הדור וג׳
ומה שכת׳ ונסב את הר שעיר ימים רבים זה היה לאחר
שנסעו מקדש עד שבאו להר ההר על גבול ארץ אדום
בשנת הארבעים׳ כל זה פירשתי אני הצעיר פירו׳
כתב ידו של רבינו׳ כי ר׳ אליעזר מבלגנצי העמידני על
האמת׳ ועתה אשוב לפירו׳ רבי׳ שמואל זצ״ל וכן הורה
לי הרב מי חכם ויבן את זאת כי פסוק זה לא נכתב אלא
לפי שכתוב לפנינו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדו׳
והנורא דרך הר האמורי׳ ונבא עד קדש ברנע סמוך
לארץ ישר׳ שמקדש ברנע שלחו מרגלים ונשתהו שם
ארבעים שנה לכך הוא מפרש כן כשנסענו מחורב ללכת
הר דרך שעיר׳ דרך ישרה היו יכולים ליכנס לארץ ישר׳
באחד עשר יום עד קדש ברנע אבל לפי שחטאו ונסב
את הר שעיר ימים רבים עד ארבעים שנה וג׳ וזהו

שאמר לפניו ונסע מחורב ונבוא עד קדש ברנע ביאים
מועטים שאין בהם כי אם מהלך אחד עשר יום אבל
מקדש ברנע שלחתי מרגלים ונשתהיתם מ׳ שנים בחטא
בחטאתיכם והבאתו ותרגנו כמו דברי נרגן כמתלהמים
ותדינו הננו ועלינו׳ כימים אשר ישבתם כלו׳ כמו
שאתם יודעים צפונה לצד ארץ ישר׳ כי בדרום ארץ
ישר׳ הלכו במדבר היושבים בשעיר לא אלה הם אותן
אדום שיצאו בחרב לקראת ישר׳ שהרי באלה סת׳ כמו ש
עשו לי בני עשו היושבים בשעיר אבל אדום לא מכרו
כלום ונסת׳ בהם ויט ישר׳ מעליו׳ זה פי׳ רבינו׳
אבל לי הצעיר אין נראין דברין כזה׳ כי בני עשו
היושבים בשעיר הם הם אדום כי לא מצינו להם
מושב כי אם בהר שעיר כי אם במקום ובכל קריה
ומה שכת׳ לרבינו כאשר עשו לי בני עשו אינו עונה
כי אם על מה שאמר לא עלה אוכל בכסף תשברני
כאשר עשו לי בני עשו שלא לקחו מאותם שום דבר
כי אם במכר כמו שאמר בענין אותם עוברים בגבול
אחיכם בני עשו וג׳ אבל אכל תשברו מאותם בכסף
ואכלתם׳ וגם מים תכרו מאותם בכסף ושתיתם׳ וכן
עשיתם כמו שצוה הק׳ כמו שנ׳ כאשר עשו לי בני עשו
דרך סיבותם אל הר שעיר שלח משה אל מלך אדום
להניחם לעבר דרך ארצו אל ארץ ישר׳ ודבר הזה
לא שמע אליהם שלא רצה שיכנסו כלם יחד בארצו
פן ישחיתו את הארץ ולפי כך ויצאו אדום לקראת
בעם כבד וביד חזקה ולפיכך ויט ישר׳ מעליו׳ אבל
אכל ומים היו קונים מאותם דרך הליכתם מאחר
שהיו צריכים לזה׳ זהו האמת והישר׳ ויראו מכם
מגו׳ ויטבו וידעו ויאמרו אבל ויראו ממכם וידעו כי
שאי׳ לא מגזר ויאמרו והלכו וטלם להביאם כי לא אתן
לכם מארצם וכן כת׳ במואב לא תצר את מואב וכן
בבני עמון אל תגרם על חיזה הרות הללו הוצרך
משה להודיע עכשיו כן ירך לבבם לאמר אם רצון הק׳
לתת לנו נחלה ויכולת בידו למה לא הוריש לנו אלה
האומות שעברנו דרך עליהם לכך הודיעם עכשיו
שהק׳ לא חפץ בדבר שהרי נתנה הק׳ להם כמו שכת׳ בכלם
כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר כי לבני לוט נתתיה
עד ירושה וגם בעמון כי לבני לוט נתתיה ירושה
לכבוד אברהם שקרובים היו׳ כאשר עשה לישר׳
וגם כתב משה להודיע לישר׳ שלא ידאגו כלום׳ אם
לאומות הללו נתן נחלה לכבוד אבותיכם כל שכן שיקיים
לישר׳ לתת להם נחלת ערים שנשבע לאבות׳ לא חסרת
דבר׳ כשאין מקום לקנות מזונות סיפק צרכך בלא
כסף ובלא מחיר ובמקום שמצאת ליקח הספיק לך
לקנות׳ והימים אשר הלכנו מקדש ברנע ממקום

בל
שקטה

שילוח מרגלים שלשים ושמונה שנה׳ כי בשנה שנייה
שלח מרגלים אנשי מלחמה בני עשרים שנה יוצאי צבא׳
ואני הצעיר אומ׳ אנשי המלחמה היו אותם שנ׳ בהם
ויעפילו לעלות אל ראש ההר כמו שאו׳ ותחגרו איש כלי
מלחמתו ומשה אמ׳ להם אל תעלו ואל תלחמו׳ וכן ביהושע
הוא אומר כי ארבעים שנה הלכו בני ישר׳ במדבר עד תם
כל הגוי אנשי המלחמה מקרב היוצאים ממצרים אשר לא
שמעו בקול ה׳ אשר נשבע להם לבלתי הראותם את הארץ
אשר וג׳ ולפיכך קורא אותם אנשי המלחמה ואינן אנשי
מלחמה סתם כי אם אנשי המלחמה הידועים לנו שעברו
על פי הק׳ אבל על הנשארים שנלחמו עם סיחון ועוג אינו
קורא אותם אנשי המלחמה כי על פי הק׳ נלחמו ואותם
נכנסו לארץ כי לא היו בני עשרים בעת המלחמה הראשונ׳
בשנה שנייה בשנלחמו מרגלים׳ כי לבני לוט׳ בשביל שהיה
נכדו של אברהם וכל שכן אותה שבא אברהם אתם׳ ארץ
רפאים תחשב אף היא כמו רפאים שניתן לאברהם בין
הבתרים שכת׳ שם את החתי ואת הפרזי ואת הרפאים׳ אף
היא נחשבת מרפאים ואפשר כן נפלו לפניהם ונצחום וכל
שכן שאותה הראשון תחשב אבל לא נקראת ארץ רפאים
כי אם ממלכת עוג בבשן שכת׳ בה בפסוק הזה לא יקרא ארץ
רפאים כלו׳ הוא רפאים שנ׳ בין בתרים ולכך ירשום ישר׳
בפרק אילו טריפות בגמ׳ אחוזת הרסי׳ עוים אותמן באו ולמה נקראו עוים
שעיוו את העולם׳ רא׳ שעיוו לאומות הרבה׳ ואלא אתחלפתא בהן׳ רא של
ברואה אותה אוחזתו עוית פי׳ חולי שטמו ק׳ ובבראשית רבתי׳ עוים
שהצדו את העולם והוצרו מן העולם וראו לעולם שיצמר הדה עוה עוה
עוה אשימנה׳ ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אומר שהיו בקיאין בעפרות כנחש
בגלילה עוחזין לחיויא עוייא׳ כפתרים היוצאים מכפתור
השמידום וישבו תחתם אף אתם תרעו כי הק׳ ינחיל לכם את
אשר נשבע לאבותיכם׳ והתגר בו׳ כמו והתגרה׳ והמואבים
היושבים בער׳ אבל מאשר מואבים כת׳ בהן אשר לא קדמו
אתכם בלחם ומים וכן היושבים בשעיר כמו שפירשתי לא
לא עלה אבל בני עשו הקרויים אדום יצאו לקראתכם בחרב
ויט ישר׳ מעליו ויסובו את הר שעיר ימים רבים׳ ארגב
פתרונו לפי ענינו׳ כי רק עוג מלך הבשן וג׳ ולכך אמ׳ לו הק׳
אל תירא אותו׳ הנה ערשו ערישה של קטן כשהיה תינוק
בריצו לבע׳ ערש ברזל לפי שכשהיה קטן היה חזק מאד
ובהשתטחו היה משבר ערש של עץ לכך עשאוהו של ברזל
כי לא דרש גדול שיש בו דעת לא היה צריך כך׳ אילו הלא
היא ברבת בני עמון עדיין מונחת שם שיקום שנתגדל בקטנות
לתמהין שהיה גדול בקטנותו כל כך אבל מיטתו אינם גדול
אין צריכין להצניע במקום אחד כי בהרבה מקומות יש לו
מיטות׳ באמת איש איש שהגדיל כל צרכו׳ ההוא יקרא
ארץ רפאים שנדבר בברית בין הבתרים כמו שפירש׳ למעלה
ואני שמעתי לכך יומ׳ הלא היא ברבת בני עמון אחר ששמע שמשה נצחו והמית
הגבורה אל תצרם ואל תתגר בם על בני עמון דיופי׳ אנדריין לא קרבתן אשר
על בני עמון וידע שישר׳ ילחמו עליו לכך הקדים ונתן ערשו ומיטתו
בתוך העיר ברבת בני עמון והיא היתה עיר אלוהה כדאמר בספר שמו׳
כדי שלא יכהו ישר׳ על מיטתו כי ידע שלא הורשו לבא שמה אברהם

חסלת אלה הדברים מיסוד רבינו שמואל

וזה גם זה יסוד רבינו שמואל ואתחנן החלות
כדכת׳ למעלה היום הזה אחל תת פחדך. החלות הה׳ גמרת
לה פתח. וכן העירותי מצפון. וכן העדותי בכם היום.
החתות כיום מדין. אבל כשאינו שם אותיות אחה״ע יאמר
הראות הקימות הטיבות כלם חטפין. ואתחנן בילמד׳
פרשת שלח לך ואל תתמה לו בטעת נדרן מבין מאמה כשא׳ לו שו׳
שמעו נא המורים נשבע הק׳ שלא יכנס לארץ שנ׳ לכן לא תביאו את
משה טעות כעס וטעות שבועה הוא אינו מדבר עכשיו המתין שנה
ואחר כך התחיל והתחנן לפניו שנ׳ ואתחנן אל יי׳ אמ׳ הק׳ בשבילו הואת׳
סוד המתים יורדים לשאול ואתה תעלה שנ׳ עלה ראש הפסגה ותראה
מטם׳ ונשב בגיא עד עתה מול בית פעור בערבות מואב
וזה שראיתם כיון ישראל כם ללמוד כמו שמפרש והולך. עיניכ׳
הראות את אשר עשה בבעל פעור. ואתם הדבקים וג׳ בכל
קראינו אליו כדכת׳ וישמע אלהים את נאקתם. ופרע׳ הקריב
ויצעקו בני ישר׳ אל יי׳ ומה תצעק אלי דבר אל בני ישר׳. וכן
בזון וכן בשלו וכן במים. ותקרבון ותעמדון תחת ההר וג׳ דכת׳
ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו
בתחתית ההר. כל גבוה אצל נמוך הגבוה קרוי על והנמוך
תחת. ישב פתח האהל נצבים עליו. וכן תחת ההר לפי שהם
נמוכים וההר גבוה מהם והוצרך לכתוב כיון כמו שכתוב
לפניו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה וג׳ פסל
הקנואה מחקנו׳ ענין אליל׳ ואותי צוה ללמד עשרת
הדברים. אשר חלק להאיר. ולפי עיקר הפשט אשר המה
אותם לכל העמים לעבדם כי אינו חושש בהם ואתכ׳
לקח יי׳ ויוציא אתכם להיות לו לעם נחלה ולעבדו והוא
יהיה לכם לאלהים. את השמים ואת הארץ. ועתה אומר
השמים והאדמה לא תתן את יבולה. ועבדתם שם כתג׳
ולא יריחון כדכ׳ ואין רוח בפיהם. ויוצאך בפניו ועברתי
בארץ מצרים ויי׳ הולך לפניהם יומם. כיום הזה. שכבר
התחלתם לירש את ארץ סיחון ועוג׳ אז יבדיל משה.
למה הפסיק דברי משה שהן מחוברין יחד זה אחר זה ואת
וכתב זה המעשה בנתים. אלא לפי שהאריך בדברים עד
עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצות היאך ביאר את התורה
הזאת. והוא צריך לומ׳ בשפטים ושפטים שלש ערים
תבדיל לך בתוך ארצך אשר יי׳ אלהיך נותן לך. ואם ירחיב
לעתיד לבא ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה
ועל שלש ערים שצוה לו הק׳ באלה מסעי לעשות בעבר
הירדן לא הזכיר לשם ולא צוה משה לישר׳ לכך כתב כאן
כי משה הבדילם כבר ולכך לא צוה ליהוש׳ לאמר. מוסב
למעלה. פנים בפנים. דבר יי׳ עמכם לאמר. אנכי יי׳ אלהיך
על פני. על פני אלו אתה מאמין כי לא יהיה לך אלהים
אחרים לקסום בהם קסמים ותרפים. שלבן שקרא אותם

אלהי שאינו אלא לקסום קסם. וכן לא תעשון אתי אלהי
כסף. אע״פ שאתם מאמינים בי. וכן בלתי ליי׳ לבדו. ולא לו
ולא לאחרים. שמור את יום השבת. כבר פירש׳ בדברו׳
הראשונים למה אומר כאן זכור וכן שמור. כאשר צוך
יי׳ אלהיך כלו׳ מה שמפרש בדברות הראשונים כי ששת
ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ וג׳. ולא יסף. שוב
לא נוסף קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו כי ל׳ יסף לשון
תוספת. אם יוספים אנחנו. אבל ספו תמו מן בלהות הגזר׳
היא תספה. ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך
ועשו בארץ וג׳. זהו שאו׳ משה למעלה ואותי צוה יי׳ בעת
ההיא ללמד וג׳ לעשותכם אותם בארץ וג׳. יי׳ אלהינו יי׳
אחד. יי׳ הוא לבדו אלהינו ואין לנו אלוה אחר עמו
וכן בדברי הימים ואנחנו יי׳ אלהינו ולא עזבנוהו. כלו׳ יי׳
אלהינו ולא העגלים שאתם משתחוים להם. יי׳ אחד לו
לבדו נעבוד ולא נצרף לעבוד עמו אל אחר אפלו לקסום
קסמים כמו שפירשת׳ למעלה. ובכל נפשך. לפי פשוטו
אפל׳ נוטלין את נפשך שהרי כבר אמ׳ בכל לבבך. ושננתם
לשון חדוד לפרשם היטב כמו אשר שננו כחרב לשונם.
ונשל׳ והשליך כל דבר הנעקר ממקום שהוא אדוק
וקבוע בו. וכן כי ישל זיתיך. ונשל הברזל מן העץ. כי
אם כה תעשו להם. תגדעון. גרוע נופל באילן. לא
מרבכם מכל העמים. אנשי לבב יבינו ויתמהו וכי
משה רבינו היה סבור שישר׳ היו טועים בזה הדבר
שיהו מרובים מכל האומות שבעולם שהוצרך לומר
לא מרובכם. ועוד שאו׳ חשק יי׳ בכם. וכי בשביל שהם
מרובים יאהב הק׳ אותם. אלא כך פירושו לפי שאומר
למעלה ונשל גוים רבים מפניך החתי וג׳. שבעה גוים רבים
ועצומים ממך ושמא תאמרו אנו מרובים מאותן שבע
עממים ובמעט ידינו נגרש אותם. לא מרובים אתם
מכל אותם שבעה עממים ולא מרובכם חשק יי׳ בכם
לבטח אותם אלא אתם המעט מכל אותם עממים׳ אלא
מאהבת יי׳ אתכם בשביל שבועתו לאבותיכם ונשל
אותם מפניך. וידעת כי יי׳ אלהיך הוא וג׳. כלו׳ ושמא
תאמרו הואיל ונשבע לאבותיכם לתת לנו את הארץ למה
הוצרכנו לשמור מצותיו כי יעשה מה שהבטיח מכל
מקום. על זאת אני משיב לכם כי אם לא תשמרו מצותיו
לא תירשו את הארץ והוא לא יעבור על שבועתו כי זו
היא מידתו שומר ומותן הברית והחסד שנשבע לאבות
לקיים מה שהבטיחן עד אלף דור לאותו דור שיהיו
אוהביו ושומרי מצותיו והוא שאו׳ לפנינו ואסרים את
הברית והיה עקב תשמעון וג׳ ושמר יי׳ אלהיך לך את
הברית ואת החסד׳ לך ישמרנה ולא ימתין עד אלף דור
ומשלם לשונאיו אל פניו. גמול חטאותיו אל פניו בחייו

לו ולבנו עד דור רביעי זהו לא יאחר או בחייו או עד
רביעים. זהו פשוטו. וזו היא מידה טובה מרובה ממדת
פורענות שעל החוטאים לא ייענש מרביעי ואילך. אבל
גמול החסדים לאלפים שהוא אין מאה דורות צריך
אחד העומד צדקתו אף לדור אחרון של אלף דור־
שיוצאו מאחריו. ושארית כמו שפירשתי לך טעמו של
דברי... היום לעשותם. בהגדת חלק ילמדינו בענין כי מי
גוי גדול אמ' ר' אושעיא מי כאומה זאת שיודעת אופי של אלהיה
יודעים מה הוא מבקש להם והם עושים. יודעים היאך הוא מחבבן
וכו'. פי' הערוך אופי דעתו. תוספתא. משחר טוב פרשת
ומכנה בכנויות. אמ' ר' זעירי אדם יש לו בן בית פעם ראשונה
נכנס אצלו ומושיבו על המטה. שניה על הכסא שלישית על ספסל
רביעית אומ' כמה פלוני דוחק עלי ומטריחני. אבל הק' כל ישראל
דוחקין אותו בתפלה והוא שומע ושמח. לכך נאמר ומי כה' אלהינו
בכל קראינו אליו. אמר ר' יצחק בשם ר' יהודה ע"ז נראית קרובה
שנ' ישאוהו על כתף יסבלוהו. והיא רחוקה לבסוף. אומ' יצעק אליו
ולא יענה. אבל הק' נראה רחוק כמה שאמר מן הארץ עד לרקיע
חמש מאות שנה וכן בין כל רקיע ורקיע וכו'. ואדם נכנס לבית
הכנסת ולוחש והק' שומע תפלתו הה"ד בכל קראינו אליו..
בילמדינו פר' אם שמר תשמרון. ראה תיבות יש בקרית שמע
שמשמרת רמ"ח איברים. ועוד בילמדינו ובפסיקתא דשור או
כשב משל למלך ששלח פרוזדוגמא שלו למדינה נטלוה־
ועמדו על רגליהם ופרעו את ראשיהם וקראו אותה באימה
ברתת ובזיע. כך אומ' הקב"ה לישר' קרית שמע פרוזדוגמא
שלי. וכן בפסיקתא דבחודש השלישי אלו הן דברי אגרה
של תורה בעיניך כפרוזדוגמא ישנה. פי' הערוך פרוזדוגמא
אגרת. חכלות ואתחנן איסור
רבינו שמואל. וג"ס זה יסודו.. ושמר
ה' לך. כי לדור כתר הוא שומר אבטחת חסד־
אבות ואם לא תשמרו המצות לא ישמור לך אלא
לדור אחר. עקר כלו קרץ. כמו מן חכם יאמר אשה

חכמה מן שפל שפלה אינכה כן מן עקר עקרה. וכן מצאתי
בכל ספרי ספרד. והמם מהומה גדולה. על כורחיך והמם נין
וסבב. שמם מן שממה. על הר ציון ששמם ומהן כפוליכם
ופרושו והרעים קול מהומה גדולה במלחמה עד השמדם ואילו
היה פרושו שלא כי אחרונה כמו אותם היה לכתוב והממם
אבל מגזר המה. המה לבי יאמר והמם והמה אותם כמו מן
עשה עצבי עשם. ומן כאשר ראה יעקב ויאמר יעקב כאשר
ראם ראה אותם והמם מגזר המה יתפרש המם אותם. ואם
תאמר לפרש גם אותו כמו והמה אותם אי אפשר לומר כן
לפי שלשון המין תלה בגוף הירכי. לפי בכתוב יהמה מעיו
ואם היה המין עושה לאחרים צריך להדגישו והמם. כמו
כלה שורש מעצמו כלה את אחרים. ישנה הכתם הטוב
מעצמו לפיכך רפי. ולאחרים יאמר ושנו את בגדי כלאו
וישנה ואת נערותיה. למען ענתך זהו עני שאין פת בסלך
וחייך תלוים למרום בכל יום. כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ
טובה וגו' ולבסוף ורם לבבך ושכחת. לכך אני מצוך לזכור
את הדרך וספק צרכיך משמים. וידעת כי לא בכח יגבר
איש. אשר לא במסכנת תאכל בה לחם כלומר לא תאכל פת
חריבה כדרך עני ומסכן. שהרי אלבד החטה והשערה
שהוא לחם יהיה לך גפן ותאנה ורמון וגו' ודבש תמרים שהם
מתוקים. עקב לא תשמעון זהו סיום כל תחלת הפרשה
והיה עקב תשמעון תנחלו את הארץ. ועקב לא תשמעון
תאבדון ממנה. והאבדתם מהרה כל מלחמות שתלחמו בהם
תנצחום במהירות בלא טורח סוללה ומצודות אויבים רבים
ומכל מקום לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה
כי לא אניח לכם להלחם על כולם בפעם אחת. אל תאמר־
בלבבך. בשהדף ה' אלהיך אותם מלפניך שני דברים גרמו
לי לנחול הארץ הזאת אלו האומות נתחייבו להתגרש ברשע
מן הארץ ומה שאני זוכה בה יותר מאומה אחרת בצדקתי
הביאני ה' יותר משאר אומות הואיל כי ברשעת הגוים
האלה מורישם. לא בצדקתך ובישר לבבך שהרי זכור אל

השכח את אשר הקצפת וג׳ אפס אחד משני דברים יאות
כי ברשעתם מפסידו נחלתם. ומה שאתה זוכה בה לא
בצדקתך אלא למען הקים את השבועה וג׳ ואשברם׳ כי
לא עמדו מה כמו שפירשתי בפר׳ כי תשא׳ גם בפעם הראין
אלמר שכמה פעמים התפלל עליהם׳ ואתנפל לפני י״י ארבעים
וג׳ ואתפלל אל ה׳ ואומר וג׳ מי האיש החכם ישים לב למה
הוצרך לכפול כאן נפילת הארבעים יום׳ וכן צריך המקרא
לכפול דבר ולומר רעו לכם שכשנפלתי לפני י״י אמ׳ יום כך
וכך נתפללתי׳ אפס חכמה גדולה בא להודיע לישר׳ שאין
תמחר והלא חטא גדול במעשה העגל הועילה תפלתו של
משה וניצלנו׳ אמ׳ משה לישר׳ אם נחטא יועיל לנו תפלות
הנביאים׳ אמ׳ להם לא תועיל לכם תפלת בארץ ישר׳ כי [illegible]
עתה עתכפר להם כדי שלא יתחלל שמו שהרי כאן התפללתי
זכור לעבדיך וג׳ פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם
מבלתי יכולת י״י להביאם׳ ולכך לא נתחייבתם מיתה במדבר׳
אבל לאחר שאהרוג שלשים ואחד מלכים ואנחילכם את
הארץ אז ירעימכם ויגרש אתכם מן הארץ שאין כאן חלול
השם לאחר האומות מבלתי יכולת י״י אלא יאמרו הגוים ישר׳
חטאו לו כמו שמפורש באותם נצבים ואמרו כל הגוים על מה
עשה י״י ככה לארץ הזאת ומה חרי האף וג׳ ואמרו על אשר
עזבו את ברית י״י אלהי אבותם וג׳ ויתשם י״י מעל אדמתם
באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום
הזה׳ ובני ישר׳ נסעו מבארות בני יעקן וג׳ וכי תאמרו ל
אתה אומר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא בתחלת
הארבעים והלא אנו יודעים שאהרן מת ואם כן מה
הועילה תפילתך׳ אמ׳ להם משה לא בתחלת הארבעים
מת בא מעשה העגל אלא בסוף הארבעים מת בהר ההר
באותו זמן כשנסעו מבארות בני יעקן שבאו שם [illegible]
ממוסרות כדכת׳ במסעות ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן
והלכו משם עד הר ההר שם מת אהרן ולא במעשה העגל

ויכהן אלעזר בנו תחתיו שלבש שם בגדי אביו דרך גדולה
וכבוד מת על פי י״י׳ דהו׳ לפי׳ פשוטו׳ שהרי אמר כאן ובני
ישר׳ נסעו העם חצרות ולא כת׳ ויחנו בחצרות׳ ובני ישר׳
מבארות בני יעקן שאצל מוסרה׳ או לך לדרך זו ומבארות
בני יעקן כשבאו ממוסרה ורבותי׳ דרשו משינוי המקרא
מה שדרשו׳ בעת ההיא הבדיל י״י את שבט הלוי בעבור
של מעשה העגל שמצאו חן כדכת׳ ויאספו אליו כל בני
לוי׳ ולברך בשמו הכהנים לישר׳ את מוסר כמסתי לעיל׳
כי כאשר ייסר איש את בנו י״י אלהיך מיסרך׳ כי עיניכם
אלא עיניכם רואות׳ כי הארץ אשר אתה באשמה לרשת
לא כארץ מצרים׳ כן שיטת פרשיות הללו צריכים אתם
לשמור מצות י״י׳ כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות
לשומרי מצותיו׳ ורעה מכל ארצות ללא שומרם׳ כי הארץ
אשר אתה בא שמה אינה כארץ מצרים שאין צריכים
למטר ובין טובים ובין חטאים בטוחה השקיית פרותיהם
יש להם לחם׳ אבל ארץ ישר׳ אם אתם שומרי מצות עיני
י״י אלהיך בה מרשית שנה ועד אחרית׳ והיה אם שמע
תשמעו אם שמעת בישן תשמע בחדש וכן אם שכח
תשכח התחלת לשכח סופך לשכוח׳ כך שנויה באגדת
שמואל במגלת חסידים מצאו כתוב אם תעזביה יום יומים
תעזבך משל לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מצפורי
ופגעו זה בזה בחדא משכנא והפליגו זה עם זה ופרשו זה
מזה זה הלך מיל וזה הלך מיל נמצא זה רחוק מזה שני
מילין תוספת׳ והיה אם שמע תשמעו ונתתי מטר
ותאכלו לשובע בלא טורח ואם לאו ועצר את השמים
ולא יהיה מטר׳ כי אם השמים על הארץ כלו מטר
מן השמים והאדמה תתן יבולה׳ אשר תדרך כף רגלכם
להם בשבעת עממים׳ מן המדבר דרום׳ עד פרת
צפון עד הים האחרון ממקום שאתם עומדים עכשיו
בקרן דרומית מזרחית של ארץ ישר׳ עד הים האחרון

132

באערב לא יתי צב איש בתוך הועזוזין האלה׳ הפלות עקב מן רבינו שמואל׳ נגם זה יסודו

ראה אנכי נתן לפניכם היום מצות ברכה וקללה כמו שמפרש והולך ונתתה את הברכה על הר גרזים׳ ואת הקללה

וג׳ את הברכה שתהיה על הר גרזים על ידי הנשיאי אשר תשמעו אל מצות ה׳ וג׳ אחרי דרך׳ הרי הם כמו שנ׳

פשטות אבל בשביל שטענו של דרך באות ראשונה נעשה טופר מהפך׳ מבוא השמש שקיעת השמש כלו׳

אחרי דרך המערב׳ אשר עבדו שם את אלהיהם׳ הגוים אשר אתם ירשים אותם׳ לא תעשון כן׳ לזבוח לה׳ אל

מקום איש כל הישר בעיניו בכל מקום שאנו חונים שם במדבר אנו מקריבים במשכן המטלטל ממקום למקום

בכל אות נפשך בגבולין שאין שם מקום להקריב שם תאכל חולין בכל שעריך׳ כי אין על אדמתך׳ כל הימים

אשר אתה חי על האדמה׳ כי ירחיב ותהיה רחוק מן המשכן׳ רק חזק לבלתי אכול הדם לפי שהדם מובלע

בכל האיברים צריך להתחזק ולדקדק יפה להוציאו׳ כי יכרית ה׳ מפניך׳ מוסב על כי יכרית׳ פן תנקש פן ינקש

עשה דיו לדין נקטן׳ לא תוכלו לנעלו על ולרכוב אחריהם׳ ובא האות והמופת שיודעים עתידות על ידי

רוח טומאה והכרב ואוב וידעונים׳ כי מנסה ה׳ וג׳ נתן כח במכשפים לדעת עתידות לנסות ולדעת אשר שהתידה

בהם לא יהיה בך מעונן ומנחש ומכשף וג׳ עד תמים תהיה עם ה׳ אלהיך ואם לא יאמינו בעז זו הדין זכותן יסיתך

כל עצה שכוללה פרענות קרויה הסתה והסיתני לבלעו חנם׳ אשר הסתה אותו אשתו איזבל׳ ויסיתהו לעלות אל רמות

ולעד׳ כי הרג תהרגנו׳ ולא תתגודדו כרכ׳ ותתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים׳ כמו נגדו אילני׳ לאשן תלמד לירוא

בעתריאה מקום שכינה והכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישר׳ במעמדם׳ הלוי אשר בשעריך לא תעזבנו אלא תשמח

עינך והטיב לך ולו׳ מקצה שלש שנים עשה מעשר עני׳ כי קרא שמיטה לה׳ כלו׳ כי הגיע זמן שמיטה שמו מקרא׳

קדש קרא על מועד קראו עוב כלם לשון זמן׳ אפס כי לא יהיה בך אביון אם תשמע הא׳ ישלם לך אם שמוע תשמע

והעבטות תקח משכונה בעל כרחם על הלוואתך׳ כי פתח תפתח את ידך אולי השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך

בליעל לומר דבר שהוא של רשע כמו דבר בלי על יציק שפתרונו כן׳ כי לא יחדל אביון מקרב הארץ׳ כי אדם אין

צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא׳ אחיך העברי בגמבתן או העבריה שמכרה אביה בקטנותה לאמה׳

והבינו שש שנים לשמיטה קודם הבית סימנים׳ כי עבד הייתה והוציאך ברכוש גדול׳ ואף לאמתך תעשה

כן להעניקה׳ לא יקשה בעיניך כשתשלחנו חפשי מעמך כמה שאתה נותן לו משנה וכפלות שכר שכירות׳

בעבודות שש שנים שעבד אותך שאתה מעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אלמד שכירות של קנין שש שנים

מקנת אותן שהרי יברכך ה׳ בכל אשר תעשה׳ והרי כי פסוק זה דוגמת לא ירע לבבך בתתך לו וכן תרע עינך

כאיש חיקה ובבנה ובבתה מתת לאחד מהם כי רוע העין וקשיות הלב מדבר על נתינת ממון לאחרים וכיוצא

הורגה לפרש לא יקשה בעיניך על מה שאתה משלחו חפשי לפוג שש שהרי הרבה עבדך שש שנים כלו׳

יותר משאר שכירים שטות הוא בדם וכי למה יקשה בעיניך בשילוח חפשי והלא לא קנאו מתחלה אלא

לפי עבודת שש שנים שהכל יודעים שבשביעית יצא ועוד לא היה לומר משנה שכר שכיר אלא משנה

שכיר׳ וישמפרש משנה שכיר שש שנים בם לפי שכתב שכיר שלש שנים כדכתב כשלש שנים

בשני שכיר׳ גם זה הבל׳ כי במקום אחר כתיב בעוד שנה כשני שכיר ונקלה כבוד מואב׳
ופירו׳ כשני שכיר׳ שלש שנים מצומצמות כשני שכיר שהיא שנה מצומצמת׳ תקדיש לה׳
אלהיך׳ כלומ׳ נהוג בו דין שלא תעבד בו ולא תגז׳ ומה שכת׳ לא יקדיש איש אותו כבר פירשתי
לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר׳ צאן ובקר תבח׳ פירשוהו כתרגומו׳ כי לפי הפשט גם נדריה׳
ונדבותיהם ברגלים היו מביאין כמ׳ שכת׳ בפרשת שור או כשב ובפנחס׳ ובשלת׳ צלי ופנית׳
בבקר׳ אינך צריך להתעכב כל ימי הפסח׳ מהחל חרמש כתרגו׳ כי העומר נקרא ראשית
קצירכם׳ מסת׳ די׳ לפי רוח נדבת ידך׳ וכן פתר דונש׳ ופשר מסתדי׳ בברכת אל שדי׳
כדי כח ידי במתן ונדרים והמדמה מסת אלי מס׳ הוא חוטא׳ באספך מגרנך׳ כמ׳ שפירשתי
הטעם על כי בסכות הושבתי את בני ישראל׳׳ עד כאן יסוד רבי שמואל

יסוד רבי׳ שלמ׳׳ :: אלה הדברים :: לפי שהן דברי תוכחות ומנה כל ה

סתם את הדברים והזכירן ברמז
המקומות שהכעיסו את המקום
מפני כבודן של ישר׳ אל כל ישר׳ אילו הוכיח מקצתן היו אילו אומרי׳ שבשוק הייתם שומעין מבן
עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבין אותו׳ לכך כנסם כלם ואמר
להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב׳ במדבר׳ שאמרו מי יתן מותנו וג׳ בערבה בשביל
הערבה שחטאו בבעל פעור בשיטים בערבות מואב׳ מול סוף׳ ועל מה שהמרו בים סוף
בבואם לים׳ אמרו המבלי אין קברים׳ וכן בנסעם מן הים שנ׳ וימרו על ים סוף׳ כדאית
במסכ׳ ערכין׳ בין פארן ובין תפל ולבן׳ אמ׳ ר׳ יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום
ששמו תפל ולבן׳ אלא הוכיחן על דברים שתפלו על המן שהוא לבן׳ שאמרו בלחם הקלקל׳
ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי מרגלים׳ וחצרות׳ במחלוקתו של קרח׳ ד״א אומר להם
היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום
ודי זהב׳ הוכיחם על העגל בשביל רב זהב שהיה להם שנ׳ וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל׳
אחד עשר יום מחרב׳ אמ׳ להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחרב לקדש ואין
הוין מהלך אחד עשר יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחרב
שנ׳ ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וג׳ ובעשרים ותשעה בסיון שלחו
את המרגלים מקדש ברנע׳ צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו את הבשר
חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר של מרים נמצאו בשלשה ימים הלכו כל
אותה הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם והיו מאתם לאין דרך הר שעיר
ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעים שנה׳ ויהי בארבעים שנה בעשתי
עשר חדש׳ מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה וממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו א׳

אלא סמוך למיתה אמ' לראובן בני אומ' ר
לך מה לא הוכחתיך כל השנים הללו שלא תניחני
ותלך ותדבק בעשו אחי · ומפני ארבע דברי'
אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה
כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא
יהא חברו רואה ומתבייש כן כדאי' בספרי
וכן יהושע לא הוכיח את ישר' אלא סמוך
למיתה · וכן שמואל הנני ענו בי · וכן דוד את
שלמה בנו · אחרי הכות · אמ' משה אם אני
מוכיחן קודם שיכנסו לארץ יאמרו מה
לזה עלינו מה הטיב לנו אינו בא אלא לקנתר
ולמצוא עלינו שאין בו כח להכניסנו לארץ ל-
לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם
והורישן את ארצם והוכיחן ואחר כן · סיחון
אשר יושב בחשבון · אילו לא היה סיחון קשה
והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה
ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה
היתה קשה כל שכן עכשיו שהמלך והמדינה
קשים · אשר יושב בעשתרות · עשתרות הוא
לשון עיקין וקושי · כמו עשתרות קרנים · והן
שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנ' כי רק עוג
מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים · באדרעי · א
שם המלכות · הואיל · התחיל · כמ' הנה נא הואלתי ·
באר את התורה · בשבעים לשון פרשה להם :
רב לכם שבת · כפשוטו · ומדרשו · הרבה לכם
גדולה ושכר על ישיבתכם בהר הזה · עשיתם
משכן ומנורה וכלים · קבלתם תורה · מניתם לכם
סנהדרין · שרי אלפים ושרי מאות · פנו וסעו ·
לכם · זה דרך ערד וחרמה · ובאו הר האמרי ·
כמשמעו · ואל כל שכניו · עמון ומואב והר
שעיר · בערבה זה מישור של יער · בהר זה הר
המלך · בשפלה זה שפלת דרום · ובנגב ובחוף
הים זה אשקלון ועזה וקיסרין · כן כדאית
בסיפרי · עד הנהר הגדול · מפני שנזכר עם
ארץ ישר' קוראו גדול · משל הדיוט עבד מלך
מלך · הדבק לשחור וישתחוו לך · קרב לגבי
דהינא ואידהן · ראה נתתי · בעיניכם אתם רואי'
איני אומ' לכם מאומד ומשמועה · באו ורשו
אין מערער בדבר ואינכם צריכין למלחמה
אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכין כלי זיין
לאבותיכם · למה הזכיר שוב לאברה' ליצח' וליעקב
אלא אברהם לעצמו · יצחק לעצמו · יעקב לעצמו
ואומר אליכם בעת ההיא לאמר · מהו לאמר אמ'
להם משה לא מעצמי אני אומ' לכם אלא מפי
הקב"ה · לא אוכל לבדי · וג' אי אפשר שלא היה משה יכול

לדון את ישר' אדם שהוציאם ממצרים וקרע
להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו
לא היה יכול לדון · אלא כך אמ' להם ה' אלהיכם
הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם
נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין · וכן אמ'
שלמה כי מי יוכל לשפט את עמך הגדול הזה ·
איפשר מי שנאמ' בו ויחכם מכל האדם אומר מי
יוכל לשפט · אלא כך אמ' שלמה אין דייני אומה
זו כדייני שאר האומות שאם דן והורג ומכה
וחונק ומטה את דינו וגזל אין בכך כלום · אני
אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע
שנ' וקבע את קובעיהם נפש · והנכם היום כ-
ככוכבי השמים · וכי כוכבי השמים היו באותן
הימים · מהו והנכם היום · אתם כחמה
ולבנה וככוכבים · יוסף עליכם ככם אלף פעמי' ·
מהו טוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם · אלא
אומרין לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו
כבר הבטיח הקב"ה את אברה' אשר אם יוכל
איש וג' אמ' להם זו משלי היא · אבל הוא יברך
אתכם כאשר דבר לכם · איכה אשא לבדי · אם
תאמר לקבל · לא אוכל זו היא שאמרנו לא מ-
מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה · טרחכם
ומשאכם · מלמד שהיו טרחנים היה אחד
מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אמ' יש לי
עדים להביא · יש לי ראיות להביא · מוסיפני
עליכם דיינין · ומשאכם מלמ' שהיו אפיקורסין
הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם
לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו · אחר
לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת
מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם מעצות
וחושב עליכם מחשבות · וריבכם · מלמד שהיו
רוגנים · הבו לכם · הזמינו עצמיכם לדבר אנשים ·
וכי תעלה על דעתך נשים · מה ת"ל אנשים צדיקי'
כסופים · נבונים · דבר מתוך דבר · זו היא שש
ששאל אריוס את ר' יוסי מה בין חכמי' לנבונים
חכם דומה לשלחני עשיר כשמביאין לו לראות
רואה כשאין מביאין יושב ותוהה · נבון דומה
לשלחני תגר כשמביאין לו לראות רואה כשאין מ-
מביאין לו לראות הוא מחזר ומביא · וידועים
לשבטיכם · נכרין לכם שאם בא מעוטף
לפני איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם
הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם
אותו לכך נאמ' וידועים · בראשיכם · ראשים
ומכבדים עליכם שתהו נוהגין בו יראה וכבוד ·

ואשמם חסר יוד למד שאשמותיהם של ישר׳
תלויין בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוין
אותם לדרך ישרה׳ ותענו אתי וג׳ חלטתם את הדבר
להנאתכם הי״ה לכם להשיב רבנו משה ממי נאה
ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת
עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים
עכשיו יתמנו עלינו דיינים הרבה אם אנו מם
מכירין בו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו
פנים׳ לעשות אם הייתי מתעצל אתם אומרים
יעשה מהרה׳ ואקח את ראשי שבטיכם משכתים
בדברים׳ אשריכם על מי באתם להתמנות על בני
אברהם יצחק ויעק׳ על בני אדם שנקראו אחים
ורעים׳ חלק ונחלה וכל לשון חבה׳ אנשים חכמים
אבל נבונים לא מצאתי׳ זו אחת משבע מדות
שאמ׳ יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים
צדיקים חכמים וידועים׳ ראשים עליכם שתנהגו
בהם כבוד ראשים במקח ובממכר׳ ראשיכם במשא
ובמתן׳ נכנס אחרון ויוצא ראשון׳ שרי אלפים
אחד ממונה על אלף׳ שרי מאות׳ אחד ממונה על
מאה׳ ושטריכם׳ מניתי עליכם לשבטיכם׳ אילו ה
הכופתין ומכין ברצועה על פי הדיינין׳ ואצוה
את שפטיכם׳ אמרתי להם הוו מתונין בדין אם
בא דין לפניך פעם שתים ושלש אל תאמר כבר
בא דין לפני פעמים הרבה אלא היו נושאין ונותנין
בו׳ בעת ההיא׳ משמניתם אמרתי להם אין עכ׳
עכשיו כלשעבר׳ לשעבר הייתם ברשות עצמיכם
עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור׳ שמוע׳ לשון
הווה׳ אודנט בלעז׳ כמו זכור ושמור׳ ובין גרו׳ זה
בעל דינו׳ שאוגר עליו דברים׳ ד״א ובין גרו אף
על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור
לכירים׳ לא תכירו פנים במשפט׳ זה הממונה
להושיב את הדיינין שלא יאמ׳ איש פלוני נאה
או גבור אושיבנו דיין׳ איש פלוני קרובי אושיבנו
דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב
את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי
שמינהו כאילו הכיר פנים בדין׳ כקטן כגדול
תשמעון׳ שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין
של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו
לאחרון׳ ד״א כקטן כגדול תשמעון׳ כתרגו׳ שלא
תאמר זה עני הוא וחברו עשיר ומצוה לפרנסו
אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות׳ ד״א
שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר
זה בשביל עני זה אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ
אומר לו תן לו שאתה חייב לו׳ לא תגורו׳ לא ת׳

לא תיראו׳ ד״א לא תגורו׳ לא תכנים דבריך׳ לשון
אוגר בקיץ׳ כי המשפט לאלהים הוא׳ מה שאתה
נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו׳ — ליזקיקני
נמצאת שהטית עלי המשפט׳ תקריבון אלי׳ על
דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן
אמ׳ שמואל לשאול אנכי הרואה אמ׳ לו הקב״ה חייך
שאני מודיעך שאין אתה רואה אימתי הודיעו
כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר
אך נגד משיחו אמ׳ לו הקב״ה ולא אמרת שאני ה
הרואה אל תבט אל מראהו׳ את כל הדברים אשר
תעשון׳ אילו עשרת דברים שבין דיני ממונות
לדיני נפשות׳ המדבר הגדול והנורא׳ שהיו בו
נחשים כקורות ועקרבים כקשתות׳ ותקרבון
אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם׳ ותאמרו הן הר׳
הראנו וג׳ אותה קריבה היתה הוגנת ילדים
מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים
מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן
ותקרבון אלי כלכם בערבוביא׳ ילדים דוחפים
את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים׳
וישיבו אותנו דבר׳ ברואה לשון הם מדברי׳
את הדרך אשר נעלה בה׳ אין דרך שאין בה
עקמימית׳ ואת הערים אשר נבא אליהן׳ ת׳
תחלה לכבוש׳ וייטב בעיני הדבר׳ בעיני ולא
בעיני המקום׳ ואם בעיני משה היה טוב למה
נאמרה בתוכחה׳ משל לאדם שאומר לחברו
מכור לי חמורך זה אמ׳ לו הין׳ נותנו אתה
לי לנסיון אמ׳ לו הין בהרים ובגבעות אמ׳ לו
הין כיון שראה שאין מעכבו כלום אמ׳ לו ה׳
הלוקח כלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו
מום אמ׳ לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה
אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם
כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם
בכם׳ ואקח מכם׳ מן הברורים שבכם מן הה׳
המסולתים שבכם׳ שנים עשר אנשים איש אחד
לשבט׳ מגיד שלא היה שבט לוי עמהם׳ עד נחל
אשכל׳ מגיד שנקרא על שם סופו׳ וירגלו אותה
מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב׳
ויורידו אלינו׳ מגיד שארץ ישר׳ גבוהה מכל
הארצות׳ ויאמרו טובה הארץ׳ מי הם שאמרו
טובתה יהושע וכלב׳ ותמרו את פי י״י׳ לשון הסיה
הסרתם נגד מאמרו׳ ותרגנו׳ לשון הרע׳ וכן
דברי נרגן׳ אדם המוציא דבה׳ בשנאת י״י׳
אותנו׳ והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים
אותו׳ משל הדיוט אומ׳ מה בליביה עלך׳
הוציאנו ממצרים׳ הוצאתו לשנאה היתה׳ מלך
בשר ודם שיש לו שני בנים ויש לו שתי שדות

אחת של שקיא ואחת של בעל' לוי שהוא
אוהב נותן של שקיא נלוי שהוא שונא נותן
לו של בעל' ארץ מצרים של שקיא הייא נילוס
עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל' וכו'
והוציאנו ממצרים לתת לנו ארץ כנען· ערים
גדולות ובצורות בשמים· דברו הכתובי' לשון
הבאי· לא תערצון· לש' שבירה· כתרגו' ודומה
לו בערוץ נחלים· לשבור נחלים· הוא ילחם לכם·
בשבילכם· ובמדבר אשר ראית וג' מוסב על
מקרא של מעלה הימנו· ככל אשר עשה אתכם
במצרים· ועשה אף אשר ראית במדבר כי נש'
שאך וג' כאשר ישא איש את בנו כמ' שפירשתי
אצל ויסע מלאך ההולך לפני וג' משל למהלך ב'
בדרך ובנו לפניו באו ליסטים לשבותו כו'· ובדבר
הזה שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם
מאמינים בו· לראותכם· כמ' להראותכם· וכן לנחותכם
כמ' להנחותכם בדרך· וכן לשמיע כמ' להשמיע ב'
בקול תודה· וכן ללכת לניד ביזרעאל· אשר דרך בה
חברון· שנ' ויבא עד חברון· התאנף נתמלא רגז·
ותהינו· לשון הננו ועלינו אל המקום וג' זה הלשון
שאמרתם לשון הין· כלו' נזדמנתם· לא תעלו לא
עליה תהיה לכם אלא ירידה· כאשר תעשינה
הדבורים· מן הדבורה הזאת שהיא מכה את
האדם מיד מתה אף כשהן נוגעין בכם מיד
מתים· ולא שמע בקולכם ולא האזין לכם· כביכול
עשיתם את המקום כאילו אכזרי· ותשבו בקדש
ימים רבים· תשע עשרה שנה· כימים אשר
ישבתם בשאר המסעות· והם היו שלשי' ושמנה
שנה· תשע עשרה שנה מהם עשו בקדש וג'
ותשע עשרה מהם הולכים ומטורפים וחזרו
לקדש כמ' שנ' וינעם במדבר" כך מ' צאתי
בסדר עולם"· ונסע המדברה· ואילו לא חטאו
היו עוברים דרך הר שעיר· ליכנס לארץ מ'
מדרומו לצפונו ובשביל שקילקלו הפנו לצד
המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר
והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך
יציאתן ממצרים במקצוע דרומית מערבית
משם היו הולכין לצד המזרח· ונסב את הר
שעיר· כל דרומו עד ארץ מואב· פנו לכם צפונה·
פנו לכם המדבר לצד צפון ים· סבו לכם לרוח
מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון· נמצאו
הולכים את רוח מזרחית· וזהו שנ' ויבא ממזרח
שמש לארץ מואב· ונשמרתם מאד· וזו היא מ'
השמירה· אל תתגרו בם· עד מדרך כף רגל· וג'
אפי' מדרך כף רגל· ומדרש אגדה עד שיבא יום
דריסת כף הרגל על הר הזיתים· כדכת' ועמדו
רגליו ביום ההוא וג'· ירושה לעשו· מאברהם·
עשר עממים נתתי לו· שבעה לכם וקיני וג'

קנזי וקדמוני· הם עמון ומואב ושעיר· אחד מהן
נתתי לעשו· והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו ל'
למצרים ושתק על מה שהיה אומ' על אשתו אחתי היא·
עשאו כבנו· תכרו· לש' מקח· וכן אשר כריתי לי· ב'
בכרכי הים היו קורין למכירה כירה· כי ייי אלהיך ברכך·
לפיכך לא תכפו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו (את עו)
עצמיכם כאילו אתם עשירים· ואל תתגר בם מלחמה·
לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים
היו אותם ונראים להם כשהן מזויינין· לפיכך וי' ג'
מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל
בבני עמון נאמ' אל תתגר בם שום גירוי בשכר
בשכר צניעות אמם שלא פירסמה על אביה כמו
שעשתה בכירה שקראה שם בנה מואב· ער· שם
המדינה· האמים לפנים וג' אתה סבור שזו רפאים בן
נתתי לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים
אבל לא זו היא כי אותה רפאים הורשתי מפני בני לוט
והושבתים תחתם· רפאים יחשבו אותם אמים כענק
כענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותם
ידיו מרפות· אימים· על שם שאימתם מוטלת על הב'
הבריות· וכן בשעיר ישבו החרים וג' ונתתים לבני עשו
ויירשום לש' הווה· נתתי כהן כח· שיהו מורישים
אותן והולכים· היתה בם למהר ולהמם מתוך ארבעים
שלא יגרמו לבניהם להתעכב במדבר· ויהי כאשר
תמו וג' וידבר אלי וג' אבל משלוח מרגלים עד כאן
לא נאמ' וידבר בפרשה זו אלא ויאמר ללמדך שכל
שלשים ושמונה שנה שהיו ישר' נזופים לא נתייחד
עמו בדבור בלש' חבה פנים אל פנים ויישוב דעת ללמדך
שאין שכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישר'· אתה
עובר את גבול מואב אל בני עמון· מכאן שארץ עמון
לצד צפון· ארץ רפאים תחשב אף היא לפי שרפאים
ישבו בה לפנים אבל זו לא היא נתתי לאברהם: וג'
והעוים היושבים בחצרים וג' עוים מפלשתים הם·
שעמהם הן נחשבים בספר יהושע חמשת סרני
פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי
והעקרוני והעוים· ומפני השבועה שנשבע אברה'
לאבימלך לא יכלו ישר' להוציאן מארצם מידם· הבאתי
עליהם כפתורים השמידום וישבו תחתם ועכשיו מ'
מותרים לקחתה מהם· תחת כל השמים· למד שחמה
עמדה למשה ביום מלחמת עוג ונודע הדבר תחת
כל השמים: החלותי תת לפניך· כפה של אמוריים
של מעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארן:
ממדבר קדמות· אע"פ שלא צוני המקום לקרא סיחון
לשלום למדתי ממדבר סיני· מן התורה שקדמה
לעולם כשבא הקב"ה ליתנה חזר אותה על בני עשו
וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואע"פ פתח להם
בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום· כאשר
עשו לי בני עשו· לא לענין לעבור בארצם אלא לענין

מכר אכל ומים · ויצא סיחון · לא שלח בשביל עוג
לעזור · ללמדך שלא היו צריכין זה לזה · ואת בניו ·
בנו כת׳ · שהיה לו בן גבור כמותו · מתים · אנשים
בביזת סיחון נאמ׳ בזונו לנו · וש׳ ביזה שהיתה
חביבה עליהן ובוזזין איש לו · וכשבאו לביזת עוג
כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ·
ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים כי אם כסף
וזהב לכך נאמ׳ בזונו לנו ול׳ בזיון וביזבוז · כך נדרש
בספרי · בפרשת וישב ישר׳ בשטים · כל יד נחל יבק ·
כל אצל נחל יבק · כל אשר צוה יי׳ אלהינו שלא לכבוש
הניחנו · אל תירא אותו · ובסיחון לא הוצרך לומ׳ אל תירא
אותו אלא מתירא היה משה שלא תעמוד לו זכות
ששימש את אברהם · שנ׳ ויבא הפליט · והוא עוג · חבל
ארגב · מתרגמי׳ בית פלך טרכונא · וראיתי תרג׳ ירושלמי
במגלת אסתר קורין פלטין · ואמרתי חבל ארגב הפרכיא
היכל מלך · כלומ׳ שהמלכות על שם כך וכן הארגב ר״ל
דמלכים אצל היכל מלך הרג׳ פקח ומנחם · ומצאתי שכך
נקריאת שם הפרכיא · ערי הפרזי · פרוזות ופתוחות בלא
חומה · וכן פרזות תשב ירושלים · החרים · לש׳ הווה · הלוך ·
וכלות · מיר · מרשות · צידונים יקראו לחרמון וג׳ ובמקו׳
אחר הוא אומ׳ עד הר שיאון הוא חרמון · הרי לו ארבע
שמות · למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח של ארץ ישר׳
שהיו ארבע מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי
יקראו וזאת אומרת על שמי · שניר · הוא שם שלג בלשון
אשכנז · ובלשון כנען · מיתר הרפאים · שהרגו אמרפל
וחבריו בעשתרות קרנים · והוא פלט מן המלחמה · שנ׳
ויבא הפליט · הוא עוג · באמת איש · באמת עוג · ההוא
יקרא ארץ רפאים · היא אותה שנתתי לאברהם · וארץ
הרפאים · תוך הנחל וגבול · כל הנחל ועד מעבר
לשפתו · כלומ׳ עד ועד בכלל ויותר מכן · כנרת · מעבר
המערבי היה · ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי
ונפל בגורלם רחב הירדן כנגדן ועוד מעבר שפוע
עד כנרת · וזהו שנ׳ והירדן וגבול · הירדן ומעבר לו
ואצוה אתכם · לבני ראובן וגד היה מדבר · לפני אחיכם
הם היו הולכים לפני ישר׳ למלחמה לפי שהיו גבורים
ואויבים נופלים לפניהם שנ׳ וטרף זרוע אף קדקד ··

חסלת אלה הדברים ·· ואתחנן

אין חינון בכל מקום אלא מתנת חנם · אעפ׳ שיש
להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מ׳
מבקשים מאת הקב״ה אלא מתנת חנם · ד״א זה אחד
מעשרה לשונות שנקראו תפלה · כדאית בספרי ·
בעת ההיא · לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי
שמא הותר הנדר · לאמר · זה אחד משלשה מקומות
שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני
אם תעשה משאלותי אם לאו · יי׳ אלהים · רחום בדין
אתה החלות להראות את עבדך · פתח להיות עומד
ומתפלל אעפ׳ שנגזרה גזירה · שאמרת לי · ועתה הנחה

לי · וכי תפוש הייתי כך · אלא לפתוח פתח שבי
תלוי להתפלל עליהם · את גדלך · זו מדת טובך וכן
הוא אומ׳ ועתה יגדל נא כח יי׳ · ואת ידך · ימינך
שהיא פשוטה לכל באי עולם · החזקה · שאתה
כובש ברחמי׳ את מדת הדין בחזקה · אשר מי אל
וג׳ · אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצים
וסנהדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד
ולעבור על מדותיו · את אין מי ימחה בידך אם
תמחול לי ותבטל גזרותיך : אעברה נא · אין נא א׳
אלא לש׳ בקשה · ההר הטוב · ירושלים · והלבנון · זו דו
בית המקדש · ויתעבר · לש׳ חימה · למענכם · אתם
גרמתם לי · וכה״א ויקציפו על מי מריבה וירע
למשה בעבורם · רב לך · שלא יאמרו הרב כמה קשה
ותלמיד כמה סרבן ומפציר · ד״א רב לך הרבה מזה
שמור לך · רב טוב הצפון · וראה בעיניך · בקשתה
ממני · ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את
כולה שנ׳ ויראהו יי׳ את כל הארץ : וצו את יהושע ·
על הטרחות ועל המשאות ועל הריבות · וחזקהו
ואמצהו · בדבריך שלא ירך לבו לומ׳ כשם שנענש
רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם · מבטיחו אני
כי הוא יעבר · והוא ינחיל · כי הוא יעבר לפניהם
ינחלו ואם לאו לא ינחלו · וכן אתה · מוצא כששלח
מן העם אל העי והוא ישב לו · ויכו מהם אנשי העי ·
וג׳ · וכיון שנפל על פניו אמ׳ לו קום לך · כת׳ אתה
הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה ·
למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה
רבך אם הוא עובר עוברים ואם לאו אין עוברים
ונשב בגיא · ונצמדתם לעז בעז ואעפ׳ · ועתה
ישר׳ שמע אל החוקים · והכל מחול · ואני לא
זכיתי · ומחל לי · לא תוסיפו · כגון פרשיות חמש
בתפילין וחמש מינין בלולב · וחמש בציצית
וכן לא תגרעו · ושמרתם זו משנה · ועשיתם
כמשמעו · כי היא חכמתכם ובינתכם וג׳ · בזאת
תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים · חקים
ומשפטים צדיקים · הגונים ומקובלים · רק השמר
לך · פן תשכח את הדברים · אז כשלא תשכחו או׳
אותם ותעשום על אמיתתם תחשבו חכמים ונבונים ·
שאם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים · יום
אשר עמדת · מוסף על מקרא של מעלה היזהר ·
אשר ראו עיניך · יום אשר עמדת לפני יי׳ אלהיך בחורב ·
אשר ראיתם את הקולות ואת הלפידים · ילמדו · לעצמם ·
ואותי צוה · תורה שבעל פה · סמל · צורה · ופן תשא
עיניך · להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם ·
אשר חלק · להם להאיר להם · ד״א לאלהות לא מנעם
מלטעות אחריהם · אלא החליקם בדברי הבליהם
לטורדם · וכה״א כי החליק אליו בעיניו למצא עונו
לשנא · כור · הוא כלי שמזקקין בו זהב · התאנף ·
נתמלא רוגז · על דבריכם · על אודותיכם · על
עסקיכם · כי אנכי מת · אינני עבר · מאחר שמת רב

מהיכן יעבר ירדן אף עצמותי אינן עוברים
תמונת כל· תמונת כל דבר· אשר צוך יי׳ אשר
צוך עליו שלא לעשות· אל קנא· מקנא לו לנקום·
אנפרנדרא בלע״ז· מתחרה על יגיעו להפרע מעז׳
ונושנתם· רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה
מאות וחמשים שנים ושתים כמניין ונושנתם
והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים·
והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים
בהם כי אבד תאבדון· וזהו שנ׳ וישקד יי׳ על הרעה
ויביאה עלינו כי צדיק יי׳ אלהינו· צדקה עשה
עמנו שמיהר להביאה שתי שנים קודם זמנה· ה׳
העדותי· הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי
בכם· ועבדתם שם אלהים· כתרגומו· משאתם עובדים
לעובדיהם אתה עובדים להם· לא ירפך· מלהחזיק
בך בידו· ולשון לא ירפך· לשון יפעל· לא יתן לך
רפיון· לא יפרש אותך מאיליו· וכן אחזתיו ולא ארפנו
ארפנו· שלא נגד מרפיון· כל לשון רפיון מסב על
לשון מפעיל ומתפעל כי הרפה לה תן לה רפיון· כי
הרף ממני· הרפה ממני· ימים ראשונים· על ימים
ראשונים· ולמקצה השמים· וגם שאל לכל הבריאות
מקצה אל קצה· זה פשוטו ומדרשו· מלמד על קומת
אדם הראשון שהיתה מן הארץ ועד השמים· והוא
השיעור עצמו אשר מקצה ועד קצה· הנהיה כדבר
הגדול· ומהו הדבר הגדול השמע וג׳ הנסה אלהים·
הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת לו גוי· כל ההין
הללו תמיהות הן לפיכך נקודות בחטף פתח· הנהיה
הנשמע· הנסה· השמע· במסות· על ידי נסיונות
הודיעם גבורותיו כמו התפאר עלי אם אוכל
לעשות כן הרי נסיון· באותות· בסימנין· להאמין
שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך· ובמופתים·
הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות· ובמלחמה·
בים· שנ׳ יי׳ נלחם להם· הראית· כתרגומו איתחזיתא
כשנתן הקב״ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים
וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים
וראו שהוא יחידי לכך נא׳ אתה הראית לדעת·
ותחת כי אהב· וכל זה תחת כי אהב וג׳ ויוציאך
בפניו· בפני אבותיך· כעניין שנ׳ נגד אבותם
עשה פלא ואל תתמה שהזכירם בלשון יחידי
ויבחר בזרעו אחריו· ממך ומפניך· פרסהו וג׳
ודרשהו· להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים
ממך· כיום הזה· כמו שאתה רואה היום: אז
יבדיל· נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואע״פ
שאינן קולטות עד שיובדלו אותה שבארץ כנען
אמ׳ מצוה שאיפשר לקיים אקיימנה· בעבר
הירדן מזרחה שמש· באותו עבר שמזרחו של
ירדן· מזרחה שמש· לפי שהוא דבוק נקודה ריש
בחטף מזרחה של שמש· מקום זריחת של שמש:
וזאת התורה· זו שהוא עתיד להגיד אחר הפרשת
אלה ערי מקלט· אלה העדות אשר דבר· הם הם
אשר דבר במצותם במצרים דבר להם בערבות
מואב· מעבר הירדן· חזר ושנאה להם· אשר בעבר

הירדן אשר במזרח· שהעבר השני היה במערב
לא את אבותינו· בלבד כרת יי׳ וג׳ פנים בפנים· אמ׳ ר׳
ברכיה· כך אמ׳ משה אל תאמרו אני מטעה אתכם
בדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח
עצמו מדבר עמכם· לאמר מוסב על דבר יי׳ עמכם
בהר מתוך האש לאמר· אנכי· עומד בין יי׳ וביניכם·
על פני· בכל אשר אני שם וזהו כל העולם· או כל
זמן שאני קיים· שמור את יום השבת· ובראשונות
הוא אומ׳ זכור· שניהם בדיבור אחד ובתבה אחת
נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו· אשר צוך· קודם
מתן תורה· במרה· וזכרת כי עבד היית וג׳ על מנת כן
פדאך שתהא לו לעבד ותשמור מצותיו· כאשר צוך·
אף על כיבוד אב ואם נצטוו במרה שם שם לו חק
ומשפט· לא תנאף· אין לשון ניאוף אלא באשת איש·
לא תתאוה· לא תירוג· אף הוא לשון חמדה כמ׳ נחמד
למראה· דתרגו׳ למחזי· ולא יסף· מתרגמי׳ לא פסק
כי קולו קיים וחזק לעולם· דא׳ ולא יסף לא יוסיף לה׳
להראות בפומבי· ואת תדבר אלינו התשתם את
כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי· כי
ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה· וכי לא
יפה היה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני· יי׳ א׳
אלהינו יי׳ אחד· יי׳ שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות
ועתיד להיות יי׳ אחד· שנ׳ כי אז אהפך אל עמים שפה
ברורה וג׳ ונ׳ ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד·
ואהבת· עשה דבריו מאהבה· אינו דומה העושה מיראה
לעושה מאהבה· העושה אצל רבו מיראה כשהוא
מטריח עליו מניחו והולך· בכל לבבך· בשני יצריך· ד״א
בכל לבבך שלא יהא לבך חלוק על המקום· בכל נפשך·
אפילו נוטל את נפשך· ובכל מאדך· בכל מדה ומדה
שהוא מודד לך בין במדת הטוב בין במדת הפורענות·
וכן דוד הוא אומ׳ כוס ישועות· צרה ויגון· וג׳ והיו הדברי׳
וג׳ מה היא האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך
אתה מכיר בהקב״ה ומדבק בדרכיו· אשר אנכי מצוך
היום· לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם
סופנה אלא בחדשה שהכל רצין לקראתה: ושננתם·
לשון חידוד· שיהו מחודדין בפיך שאם ישאלך אדם
דבר לא תהיה צריך לגמגם בו אלא אומר לו מיד
לבניך· אילו התלמידים· מצינו בכל מקום שהתלמידים
קרויין בנים· שנ׳ בנים אתם ליי׳ וג׳ ואו׳ בני הנביאים
אשר בבית אל· וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל
וקראם בנים שנ׳ ועתה בניי אל תשלו· וכשם שהתלמידים
קרויין בנים כך הרב קרוי אב· שנ׳ אבי אבי רכב ישראל
ופרשיו וג׳ ודברת בם· שלא יהא עיקר דבורך אלא
בם· עשם עיקר ואל תעשם טפל· ובשכבך· יכול
אפילו שכב בחצי היום· ת״ל ובלכתך בדרך· דברך
תורה דרך ארץ זמן שכיבה וזמן קימה: וקשרתם
לאות על ידך· אילו תפילין שבזרוע· והיו לטוטפות
בין עיניך· אילו תפילין שבראש· ועל שם מניין פ׳
פרשיותיהן נקראו· טט בכתפי שתים פת באפריקי

מזוזות ביתך מזוזות כת' שאין צריך אלא על
האחת: ובשעריך לרבות שערי חצרות ושערי מ־
דינות ושערי עיירות: חצובים. לפי שהיא מקום
טרשים וסלעים. נפל בו לש' חציבה: מבית עבדים
כתרגו' מבית עבדותא. ממקום שהייתם עבדים: ובשמו
תשבע. אם יש בך כל המדות הללו ירא את שמו ועבד
אותו. אז בשמו תשבע. שמתוך שאתה ירא את ד'
שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: מא־
להי העמים אשר סביבותיכם. הוא הדין לרחוקים.
אלא לפי שאתה רואה את סביבך טועים אחריהם
צר' להזהיר עליהם ביותר: במסה. כשיצאו ממצרים
שניסוהו במים. היש ה' בקרבנו: הישר והטוב. זו
פשרה ולפנים משורת הדין: כאשר דבר ה'. היכן דבר.
והמותי את כל העם: כי ישאלך בנך מחר. יש מחר
שהוא אחר זמן: ונשל. לש' השלכה והתזה כמו ונשל
גוים רבים מפניך: לא תחנם. לא תתן להם חן אסור
לאדם לומ' כמה נאה גוי זה. דא לא תתן להם חנייה
בקרקע: כי יסיר את בנך. בנו של גוי כשישא את
בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי. למדנו
שבן בתך הבא מן הגוי קרוי בנך. שהרי לא נאמר על
בנו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי: מזבחותיהם.
של בנין: מצבותם. אבן אחת: אשריהם. אילנות שה־
שעובדין אותן: פסיליהם. צלמים: לא מרבכם. כפשוטו.
ומדרשו לפי שאין אתם מגדלים עצמיכם כשאני משפיע
לכם טובה. לפיכך חשק בכם: כי אתם הממעיטים ע־
עצמיכם כגון אברה' עפר ואפר. ונחנו מה. לא כנבוכדנ־
שאמ' אדמה לעליון. וסנחריב מי בכל אלהי הארצות: ח־
חירם אומ' מושב אלהים ישבתי: כי אתם. הרי כי
משמש בלשון דהא: כי מאהבת. הרי כי משמש בלשון
אלא. לא מרבכם חשק בכם. אלא מאהבת ה' אתכם: ומ־
ומשמרו את השבועה. מאחר שומרין את השבועה.
לאלף דור. והלן הוא אומ' לאלפים. כשהוא סמוך אצל
לשומרי מצותיו הוא אומ' לאלף. והלן שסמוך אצל
לאהביו הוא אומ' לאלפים: לאהביו. אילו העושים מאהבה.
שומרי מצותיו. העושים מיראה: משלם לשונאיו אל
פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן ה־
העולם הבא: היום לעשותם. ולמחר לעולם הבא ליטול
שכרם:

חסלת ואתחנן

והיה עקב תשמעון. את המצוות
הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר ה' אלהיך
לך וג'. ישמר לך הבטחתו: שגר אלפיך. וולדי
בקרך. שהנקבה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך.
מנחם פירש אבירי בשן מבחר הצאן כמו עשתרות
קרנים לשו' חוזק. ואונקלוס תירגם ועדרי ענך. ורבותינו
פירשו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן:
עקר. שאינו מוליד: כי תאמר בלבבך. על כרחך משמש
בלש' דלמא שלא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל
להורישם. אל תאמר כן. לא תירא מהם. לא יתכן לפרשו
אחת משאר לשונות של כי שיחול עליו שוב לא תירא

עיניך: המסות. נסיונות: האותות. כגון ויהי לנחש:
המופתים. המכות מופלאות: היד החזקה. זה
הדבר: והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת ב־ בכורות
הצרעה. מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהן
מרה ומסרסתן ומסמא את עיניהם בכל מקום
שהיו נסתרים שם: פן תרבה עליך חית השדה.
והלא אם עושין רצונו אין מתייראין מן החיה
שנ' וחית השדה השלמה לך. אלא גלוי היה לפניו
שעתידין לחטוא: והמם. נקוד קמץ כולו לפי שאין
מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם
אבל והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו ק־
קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות: כל
המצוה. כפשוטו. ומדרש אגדה אם התחלת במצוה
גמור אותה שאינה נקראת על שם הגומרה. שנ' ואת
עצמות יוסף אשר העלו בני ישר' ממצרים קברו
בשכם. והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם.
אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישר': התשמור
מצותו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: שמלתך
לא בלתה. ענני כבוד היו שפין בכסותם ומגהיצין א־
אותן כמין כלים מגוהצין ואף קטניהם כמות שהן
גדילים היה גדל לבושם כלבוש הזה שלחומט שגדל
עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי
יחף שרגליהן נפוחות: זית שמן. זיתים העושים
שמן: גדולים. עצומים ממך אתה עצום והם
עצומים ממך: אל תאמר בצדקתי ורשעת גוים
גרמו: לא בצדקתך אתה בא לרשתם כי ברשעות
וג'. הרי כי משמש בלש' אלא: ואשב בהר. אין
ישיבה אלא לש' עכבה: לחת כת'. ששתיהן שוות:
ואתנפל. כבראשונה ארבעים יום. שנא' ואעלה
אל ה' אולי אכפרה וג'. באותה עלייה עכבתי את
ארבעים יום שרצנו כלים בעשרים ותשעה באב ש־
שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה
לישר' ואמ' לו למשה פסל לך שני לחת. עשה עוד
ארבעים יום שרצנו כלים ביום הכפורים בו ביום
נתרצה הקב"ה לישר' בשמחה ואמ' למשה סלחתי
כדבריך. לכך הוקבע למחילה ולסליחה. ומניין ש־
שנתרצה ברצון שלם שנ' בארבעים של אחרות
האחרונות. ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים.
מה ראשונים ברצון אף אחרונים ברצון. אמור
מעתה אמצעיים היו בכעס: ובאהרן התאנף ד'
להשמידו. זה כלוי בנים. וכה"א ואשמיד פריו
ואתפלל גם בעד אהרן. והועילה תפלתי לכפר
מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: טחון. לשון
הווה. כמו הולך וגדל. מולנט בלעז: ואתנפל. אילו
הן עצמן האמורין למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב
כאן סדר תפלתו. ה' אלהים אל תשחת עמך ונחלתך:
בעת ההיא. לסוף ארבעים נתרצה לי. ואמר אלי
פסל לך ואחרכך ועשית לך ארון וג'. ואני עשיתי
ארון עץ תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן
אתנם. ולא זהו ארון שעשה בצלאל שהרי משכן

לא שתפסיקו כל עד לאחר יום הכפורים׳ כי בירתו מן ההר
תעה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן ותחל־
ואחר ארון וכלים׳ נמצא זה ארון אחר׳ וזה שהיה יוצא
עמהם למלחמה׳ ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא
בימי עלי ונשבה ושבכר: ובני ישר׳ נסעו מבארות בני
יעקן׳ מוסרה׳ מה ענין זה לכאן׳ ועוד וכי מבארות בני
יעקן נסעו למוסרה׳ והלא ממוסרות באו לבני יעקן׳ שנאמ׳
ויסעו מח׳ ממוסרות ויחנו וגו׳ ועוד שם מת אהרן וה׳
והלא בהר ההר מת׳ וימי וחשוב ותמצא שמנה מסעות
ממוסרה להר ההר׳ אלא אף זו מן התוכחה׳ עוד עש׳
עשיתם כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה׳
ונסתלקו ענני כבוד׳ יראתם לכם מלחמות מלך ערד׳ ונ׳
ונתתם ראש לחזור למצרים׳ וחזרתם לאחוריכם של
שמנה מסעות עד בני יעקן׳ ומשם למוסרה׳ שם [illegible]
נלחמו בני לוי והרגו מכם ומתם מהם׳ עד שהחזי׳ רו
אתכם בדרך חזרתם׳ משם חזרתם הגדגדה הוא הר
הגדגד׳ ומן הגדגדה וגו׳ במוסרה עשיתם אבל כבד על
מיתתו של אהרן׳ שנראה לכם זאת ונראה לכם כאילו מת
שם׳ נסמך מטה תוכחה זו לשיבור לוחות לומ׳ שקשה
מיתתן של צדיקים לפני הקב״ה כיום שנשתברו בו הלוחות
ולהודיע שהוקשה לו מה שנתנו ראש לפנות היום׳ ל
כיום שעשו את העגל׳ בעת ההיא הבדיל וגו׳ מוסבם
לענין ראשון בעת ההיא בשנה ראשונה ליציאתכם ושל
וטעותכם בעגל ושבט לוי לא תעו הבדילם המקום ל
לכם׳ נסמך מקרא זה לבארות בני יעקן לומר שאף
בזו לא טעו בה שבט לוי אלא עמדו בה באמונתם: ואנכי
עמדתי בהר וקבלו לוחות אחרונות׳ ולפי שלא פירש למעלה
כמה עמד בעליה אחרונה זו חזר והשוה בה׳ כימים
הראשונים׳ של לוחות הראשונות׳ מה הם ברצון אף אלו
ברצון׳ אבל הראשונים שעמדתי להתפלל היו בכעס׳
ויאמר יי׳ אלי וגו׳ אעפ״י שסרתם מאחרי ותעיתם בעגל
אמ׳ לי לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וגו׳ ועתה
ישר׳ אעפ״י שעשיתם זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם
ואכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה
ודרשו רבותי׳ מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים׳
לשמור את מצות יי׳ אף היא לא לחנם אלא לטוב לך
שתקבלו שכר׳ הן ליי׳ אלהיך הכל׳ ואעפ״כ רק באבותיך
רק הס׳ ככם כמו שאתם רואים אתכם חשוקים ומ

העמים היום: ערלת לבבכם׳ אוטם לבבכם וכסוי׳ ואל
ואדוני האדונים לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו
לא ישא פנים אם תפקדו עלו׳ ולא יקח שוחד׳ לפייסו
בממון: עושה משפט יתום ואלמנה׳ הרי גבורה׳ ואצל
גבורתו ענותנותו׳ ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה׳ זה
דבר חשוב הוא שכל ענינו של יעקב אבינו על זה
נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: כי גרים הייתם
מום שבך אל תאמר לחבירך׳ את יי׳ אלהיך תירא ואותו
תעבוד ובו תדבק׳ לאחר שיהו בך כל המדות הללו אז
בשמו תשבע: וידעתם׳ היום תנו לב להבין ולקבל כל
תוכחתי׳ כי לא [illegible] אני מדבר עכשיו שיוכחו לומ׳ (בגליון: את בניכם)
לא ידעו ולא ראו׳ כל זה הבקיע כל ישר׳ בכל מקום
שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולע
ובולעתו׳ אילו דברי ר׳ יהוד׳ אמ׳ לו ר׳ נחמיה והלא כבר
נאמ׳ ותפתח הארץ את פיה ולא את פיותיה׳ אמ׳
לו ומה אני מקיים בקרב כל ישר׳ אמ׳ לו שנעשית
הארץ מדרון כמשפך׳ וכל מקום שהיה אחד מהם
היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה׳ ואת כל היקום
אשר ברגליהם זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו:
כי עיניכם הרואות וגו׳ מוסב על המקרא האמור למעלה
כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו׳ כי אם עיניכם אשר
עיניכם הרואות: לא כארץ מצרים היא [illegible]
היונה ונאמרה הבטחה זו לישר׳ ביציאתם ממדב׳
אמרו שמא לא נבא לארץ יפה כזו׳ יכול בשבחה
מדבר׳ וכך אמר להם לא כארץ מצרים אלא רעה
ממנה הל׳ וחברון שבע שנים נבנתה אדם אחר
מאין חם בנה צוען למצרים בנו׳ וקברון לכנען ודרך
ארץ אדם בונה את הנאה׳ ואח״כ את הכאור
שפסולתה של ראשון הוא נותן בשני וככל מקום
החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרי׳
משובחת מכל הארצות שנ׳ כגן יי׳ כארץ מצרים
וצוען שבח ארץ מצרים שהוא מקום מושב מלכ׳
מלכות שכן הוא אומ׳ כי היו בצוען שריו׳ וחברון
פסולתה של ארץ כנען׳ לכך הוקצה לקבור מתים
ואעפ״כ היא יפה מצוען׳ ובמסכ׳ כתובו׳ בענין
אחר׳ אימת׳ אדם בונה בית לבנו קטן ואח״כ
לבנו גדול׳ אלא שמשבחה על אחד משבעה שבצוען
אשר יצאתם משם׳ אפילו ארץ רעמסס אשר־

ישבתם בה. והיא מיטב הארץ שנ' במיטב הארץ וגו'. ואינה
כארץ ישראל. והשקית ברגלך. ארץ מצרים היה צריך להביא
מים מנילוס ברגליך להשקותה. וצריך את' לנדד את שנתך
ולעמול בה. והנמוך שותה ולא הגבוה ואת' מעלה מים מן
הנמוך לגבוה. אבל זו למטר השמים וכו' את' ישן על מטת'
ומשקך. והק' משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת
כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקי' ברגל ובכתף. ארץ
הרים ובקעות. טוב ההר מן המישור שהמישור בבית
כור את' זורע כור. אבל ההר בית כור ממנו חמשה כורין
ארבע מארבע שיפועו ואחד בראשו. ובקעות. הן מישור
אשר ייי' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות הוא דורש
שנ' להמטיר על ארץ לא איש. אלא כביכול אינו דורש
אלא אותה. ועל ידי אות' דרישה שדורשה דורש כל
הארצות עמה. תמיד עיני ייי' אלהיך בה. לראות מה היא
צריכה ולחדש לה גזירות. עתים לטובה עתים לרעה כמ' שמפו'
במס' ראש השנה. מראשית השנה וגו'. מראש השנה נדון
מה יהא בסופה: אם שמע תשמעו. אם תשמעו בישן
תשמעו בחדש. וכן אם שכח תשכח. אם התחלת לשכח
סופך שתשכח. שכת' במגלה אם תעזביני יום יומים
אעזבך. מצוה אתכם היום. שיהו עליכם חדשים כאילו
שמעתם בו ביום. לאהבה את ייי'. שלא תאמר הריני לומד
בשביל שאהיה עשיר. בשביל שאקרא ר'. בשביל שאקבל
שכר. אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד
לבא. ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב זו תפילה
שהתפילה קרויה עבודה שנ' אלהך די אנת פלח לי' בת-
-דירא. וכי יש פולחן בבבל אלא על שם שהיה מתפלל
שנ' וכוין פתיחן ליה וגו'. וכן דוד הוא אומ' תכון תפלתי וג'
קטורת לפניך. בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר
על כך בכל לבבך ובכל נפשך. אלא אזהרה ליחיד אזהרה
לציבור: ונתתי מטר ארצכם. עשיתם מה שעליכם
אף אני אעשה מה שעלי. בעתו בלילות. שלא יטריחו א'
אתכם. ד"א בעתו בלילות שלא יטריחו אתכם ד"א ב'
בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם. יורה היא
רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ וא'
ואת הזרעים. מלקוש היורדת סמוך לקציר למלאות
תבואה בקשיה. ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמי'
והיה העטופים לקישיא. ד"א לכך נקראת מלקוש ש'
שיורדת על המלילות ועל הקשים. ואספת דגנך אתה

תאספנו אל הבית ולא אויבך כענין שנ' אם אתן את דג-
-נך עוד וגו'. כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנ' והיה
אם זרע ישר' ובא מדין ועמלק וגו'. ונתתי עשב בשדך
שלא תצטרך להוליכה למדברות. ד"א שתהא גוזז תבואתך
כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואת' מונע ידך
ממנה שלשים יום סמוך לקציר ואינה פוחתת מדגנה. ואכ'
ואכלת ושבעת. השמרו לכם הרי זו ברכה אחרת שתהא
ברכה מצויה בפת בתוך המעיים. ואכלת ושבעת השמ'
השמרו לכם. כיון שתהו אוכלים ושבעים השמרו לכם
שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה
שנ' פן תאכל ושבעת וג'. וצאנך ובקרך. ומה אומ' אחריו
ורם לבבך ושכחת: וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועב'
ועבדתם אלהים אחרים. שכיון שאדם פורש מן התורה
הולך ומדבק בע"ז. וכן דוד הוא אומ' כי גרשוני היום מהסתפ'
מהסתפח בנחלת ייי' לאמר לך עבוד אלהים אחרים וכי מי אמר לו
כך. אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב
לעבוד אלהים אחרים. אלהים אחרים. אלה' שהם אחרים
לעובדיהם. צועק אליו ואינו עונהו. שעושה עצמו לו כנכרי:
את יבולה. אף מה שאת' מוביל לה. כענין שנ' זרעתם
הרבה ואספתם והבא מעט. ואבדתם מהרה. על כל שאר
הייסורי' אגלה אתכם מן הארץ שגרמה לכם לחטוא
משל למלך ששלח את בנו לבית המשתה והיה יושב
ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך. ולא
השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מכדי צרכו. והקיא
את בני המסיבה. נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי
פלטין. מהרה. איני נותן לכם ארכא. ואת' והלא נתנה
ארכא לדור המבול שנ' והיו ימיו מאה ועשרים שנה.
דור המבול לא היה להם ממי ילמדו אתם יש לכם ממי ל'
ללמוד: ושמתם את דברי וגו'. אף לאחר שתגלו היו מצויי'
במצות. הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהו עליכם
חדשים כשתחזרו. וכה"א הציבי לך ציונים: לדבר בם.
לדבר בם. משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה
לנו משה. שיהא זה לימוד דיבורו מכאן אמרו כשהתינוק
מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה
ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנ' ולמדתם אותם
את בניכם וגו'. למען ירבו ימיכם וימי בניכם. ואם עשיתם
כן ירבו ואם לאו לא ירבו. שדברי תורה נדרשי' מכלל
לאו הן. ומכלל הן לאו: לתת להם. אין כת' כאן אלא לתת

להם׳ מיכאן למדי׳ תחיית המתים מן התורה׳. שמור תשמרון
אזהרות ושמירות להזהר בתלמודו שלא ישתכח׳ ללכת בכל
דרכיו הוא רחום ואת תהא רחום׳ הוא גומל חסדים ואתה
תהא גומל חסדים ולדבקה בו אפשר והלא אש אוכלה
הוא אלא הדבק בחכמי׳ ותלמידי׳ ומעלה עליך כאילו נדבקת
בו׳ והוריש יי׳ עשו אתם מה שעליכם אני אעשה מה
שעלי׳ ועצומים מכם׳ אתם גבורים והם גבורים מכם שאם
לא ישראל גבורים מה השבח שהוא משבח את האמוריים
לומר עצומי׳ מכם׳ אלא אתם גבורי׳ משאר אומות ואילו
גבורים מכם: לא יתיצב איש וג׳ אין לי אלא איש אומה
ומשפחה׳ ואשה בכשפיה מניין ת״ל לא יתיצב מכל מקום
א״כ מה ת״ל איש אפי׳ כעוג מלך הבשן. פחדכם ומוראכם
והלא פחד הוא מורא׳ אלא פחדכם על הקרובים׳ ומוראכם
על הרחוקי׳ פחד לבעיתת פתאום׳ מורא לשון דאגה מימים
רבים׳ כאשר דבר לכם׳ היכן דבר את אימתי אשלח לפניך

חסלת עקב

ראה ברכה וקללה האמורות בהר גריזים והר עיבל:
את הברכה׳ על מנת אשר תשמעון וג׳ מן
הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום לסור וג׳ הא למדת העובד
ע״ז הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישר׳ מיכאן אמרו חכמי׳
המודה בע״ז כאילו כופר בכל התורה כולה׳ ונתתה את הברכ׳
כתרג׳ מברכיא׳ את המברכי׳ על הר גריזים׳ כלפי הר גריזים
הופכי׳ פניהם ופותחי׳ בברכה׳ ברוך האיש אשר לא יעשה
פסל ומסכה׳ כל הארורי׳ שבפרש׳ אומ׳ תחילה בלשון ברוך
ואחכ׳ הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה׳ הלא ה׳
המה נתן בהם סימן׳ אחרי עברת ירדן׳ הרבה ולהרחוק
וזה לשון אחרי כל מקום שנ׳ אחרי מופלג הוא׳ דרך מבוא
השמש להלן מן הירדן לצד המערב. ונתן הכתוב
מוכיח שכן שני דברים שנקראו בשם עצמו׳ אחרי נקוד
בפשטא׳ ודרך נקוד במשפל׳ ואם היה אחרי דרך דבור
אחד היה נקוד משרת בשופר הפסוק מול הגלגל רחוק
מן הגלגל׳ אלון מורה שכם הוא׳ עד מקום שכם עד
אלון מורה׳ כי אתם עוברים את הירדן לבא לרשת וג׳
נסים של ירדן סימן בידכם שתבאו ותירשו: אבד
תאבדון׳ אבד ואחכ׳ תאבדון מיכאן לעוקר ע״ז שצריך
לשרש אחריה׳ את כל המקומות אשר עבדו שם וג׳
ומה תאבדון מהן את אלהיהן אשר על ההרים: מצבת של
אבנים הרבה׳ מצבה של אבן אחת׳ והוא בימוס

שעובדין במצבה׳ אבן שמניחים לבימוס׳ אשירה אילן
הנעבד׳ ואבדתם את שמם לכנות לה שם לגנאי׳ בית גליא
קורין לה בית כריא׳ עין כל׳ עין קוץ: לא תעשון כן להקטיר
לשמים בכל מקום: כי אם במקום אשר יבחר׳ ר״ל ואבדתם
את שמם׳ לא תעשון כן׳ אזהרה למוחק את השם ולנותץ
אבן מן המזבח או מן העזרה׳ א״ר ישמעאל וכי תעלה על
דעתך שישר׳ נותצי׳ מזבחותיהם׳ אלא שלא תעשו כמ׳
מעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב׳ לשכנו תד׳
תדרשו זה משכן שילה׳ וזבחיכם שלמים של חובה
ומעשרותיכם מעשר בהמה ומעשר שני לאוכלו לפנים מן
החומה׳ תרומת ידכם אילו בכורים שנאמ׳ בהן יד׳ ולקח
הכהן הטנא מידך׳ ובכרת בקרכם לתתם לכהנים ויקריבם
שם: אשר ברכך לפי הברכה הביאו׳ לא תעשון ככל אשר
אנחנו וג׳ כשתעברו את הירדן מיד אתם מותרין להקריב
בבמה כל י״ד שנה של כבוש וחילוק׳ ובבמה לא תקריבו
כל מה שאתם מקריבים פה היום׳ במשכן שהוא עמכם
ונושא והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות ונדרים
אבל בבמה אין קרב אלא הנדר ונדב׳ וזהו איש כל הישר
בעיניו׳ נדרי׳ ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר
בעיניכם להביאם׳ ולא על ידי חובה אותם תקריבו: כי
לא באתם כל אותה י״ד שנה׳ אל המנוחה זו שילה נחלה
זו ירושלים׳ עד עתה כל׳ עדיין: ועברתם את הירדן וי׳
וישבתם בארץ שתחלקוה ויהא כל אחד ואחד מכיר את
חלקו ויזר׳ אוביכם׳ והניח לכם לאחר כבוש וחילוק ומח׳
ומחצה זו הגוים אשר הניח יי׳ לנסות בם את ישראל׳
ואין זו אלא בימי דוד אז והיה המקום וג׳ בנו לכם
בית הבחירה בירושלים וכה״א ברוד ויהי כי ישב המלך
בביתו ויי׳ הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל
נתן הנה אנכי יושב בבית ארזים וארון ברית יי׳ יושב
בתוך היריעה׳ שמה תביאו וג׳ ומעלה אמר למען שילה
וכאן אמר למען ירושלים׳ ולכך חילק הכתוב ליתן היתר
בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב׳ וחרבה נוב
ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים׳
ומבחר נדריכם מלמד שיביאו מן המובחר
ומן לא תעשה על הדבר בכל מקום אשר תראה אשר
יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר
הכרמל׳ באחד שבטיך בחלקו של שבט אחד ולמעלה הוא אומ׳ שבטיך
מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה

היבוסי גבה הזהב מכל השבטים: ובמקום הזה׳ כמו
של במקום היה׳ רק בכל אות נפשך׳ כמו הבית ורבו אם
בבשר תאוה והתירה להם: בלא הקרבת. אימורי׳ הרי אומר
במקום אחרי ירחיב יי׳ את גבולך וג׳ ואמרת אוכלה בשר
וג׳ מה זה ורבר בקדשי׳ שנפל בהן מום שיפדו ויאכלו
בכל מקום: יכול יפדו על מום עובר: ת״ל רק הטמא והטהור
אין לך בהן היתר גיזה וחלבאלא אכילה וג׳ כצבי וכאיל הטמא
והטהור לפי שבמה קדשים של בהן אסור כטמא וטמאין
לא יאכל. הוצרך להתיר בן טמא וטהור אוכל בקערה
אחת: כצבי וכאיל שאין קרבן בא מהן׳ כצבי וכאיל
לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה׳ רק הדם לא תאכל
אזהרה שאין לך דם זריקת מזבח לא תאכלנו׳ תשפכנו כמים
לומ׳ שאין צריך כסוי׳ ר״א הרי הוא כמים והמשיך אותו
הזרעים׳ ד׳ לא תוכל׳ ר׳ יהושע בן קרחה אומ׳ יכול אתה
אבל אינך רשאי׳ כמו לא רוצה היבוסי יושבי ירושלים
לא יכלו בני יהודה להורישם׳ יכולים היו אלא שאינם רשאים׳
לפי שכל שבועה להם אברהם ברית שלקח מהם מערת
המכפלה׳ ולא יבוסים היו אלא חתים׳ אלא על שם העיר
שנשאה יבוס׳ כך מפורש בפרקי דר׳ אליעזר׳ והוא שנ׳ כי אם
הסיר העורים והפסחים׳ צלמים שעשו עליהן את
השבועה׳ ובכורות בקרך אזהרה זו לכהנים׳ ותרומת
ידך אילו הבכורים׳ לפני יי׳ לפנים מן החומה׳ והלוי
אשר בשעריך אם אין לך לתת ולחלק לו מעשר ראשון
ראשון׳ תן לו מעשר עני׳ ואם אין לך מעשר עני׳ הא
הזמינהו על שלמיך׳ השמר לך׳ ליתן לא תעשה על הד
הדבר׳ על אדמתך׳ אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר
מעני ישר׳ כי ירחיב׳ למדה תורה דרך ארץ שלא
יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר
בכל אות נפשך וג׳ אם במדבר נאסר להם בשר חולין׳ אלא
אם הקדישה והקריבה שלמים׳ כי ירחק ממך המקום
לא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כרוח׳ עכשיו שהגיע
שהמשכן ממכם׳ וזבחת כאשר צויתיך למדנו שיש ציווי
בבהמה איך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה
על פה׳ אך כאשר יאכל הצבי ואיל וג׳ אינך מוזהר לאכול
בטהרה אף מה צבי ואיל חלבו מותר אף חולין חלבו
מותר ת״ל אך׳ רק חזק לבלתי אכל הדם׳ מה שנאמר
חזק שהיו שטופים בדם׳ לאכלו לפיכך הוצרך
חזק דברי ר׳ יהודה׳ ר׳ שמעון בן עזאי אומ׳ לא בא אלא

להזהירך וללמדך עד כמה את צריך להתחזק במצות דם
שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך
להתחזק באזהרתו קל וחומר לשאר מצות׳ לא תאכל הנפש
עם הבשר׳ אזהרה לאבר מן החי׳ לא תאכלנו אזהרה לדם
התמצית׳ לא תאכלנו אזהרה לדם האיברים׳ למען ייטב לך
וג׳ צא ולמד מתן שכרן של מצות׳ אם הדם שנפשו של
אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו קל וחומר
לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם: רק קדשיך אשר
שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט קדשים וכו׳
ולאוכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה׳
ועשית עולותיך׳ אם עולות הן תן הבשר והדם לגבי המזבח
ואם זבחי שלמים הן דם זבחיך ישפך על המזבח והדר
ואחר כך והבשר תאכל׳ עד דרשו רבותי׳ רק קדשיך בא ללמד
על קדשי׳ שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל וולדי
קדשים שיקריבם מהן׳ שמור זה משנה שאתה צריך לש
ושמרה בבטנך שלא תשתכח ממנך שנ׳ כי נעים כי ת
תשמרם בבטנך׳ ואם שנית אפשר שתשמע ותקיים׳
הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה׳ את כל הד
הדברים׳ שתהא חביבה עליך משנה קלה כמשנה חמורה׳
הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם׳ פן תנקש׳ אונקלוס
תיתקל׳ ואומ׳ אני שלא היה לדקדק בלשון שלא מצינו
מן בלשון יוקש ואפי׳ ליסוד הנשל ממנו אבל בלשון ארמי
וקישקוש מצינו כן וארכובתה דא לדא נקשן׳ ואף זה
אומ׳ אני פן תנקש אחריהם׳ פן תטעה אחריהם להיותמך
אחר מעשיהם׳ אחרי השמדם מפניך׳ אחרי שתראה שא
שאשמידם מפניך׳ יש לך לתת לב ולומר שנכרתו אלו׳ מפני
מעשיהם המקולקלים׳ שבידיהם אף אתה לא תעשה כך כ
שלא יבואו אחרי׳ וישמידוך׳ איכה יעבדו לפי שלא ענש
על ע״ז אלא על זבח וקיטור וניסוך והשתחואה׳ כד׳ שכתב
בלתי ליי׳ לבדו דרכי העבודה לגבוה בא ולימדך מכאן שאם
דרכה של ע״ז לעובדה בדבר אחר כגון פוער למרקוליס וזורק
אבן למרקוליס זוהי עבודתן וחייב׳ אבל זיבוח וקיטור
והשתחויה אפי׳ שלא כדרכה: כי גם את בניהם׳ גם לרבות
אבותם ואמותם׳ אמ׳ ר׳ עקיבא אני ראיתי גוי אחד שכפת
שכפתו לאביו והביאו לפני כלבו ואכלו׳ את כל הדבר קלה
כחמורה׳ תשמרון לעשות׳ לתת לא תעשה על עשה האמור
בפרשה׳ שכל השמר לאו ולא תעשה הוא אלא שאין
לוקין על השמר של עשה׳ לא תוסף עליו חמשה מינים

138

כתוב אומר ברסות לנרות כהנים ונתן אליך אות או מופת
בשמים משנין של בראשית ועושה עמוד אות ואפי׳
חורב על הגזירה או מופת בארץ אפילו הוא השמש ואת
אב ומה שנתן לו הקב״ה ממשלה לעשות אות כי מנסה
ה׳ אלהיכם אתכם ואת מצותיו תשמרון תורת משה ובקולו
תשמעו בקול הנביאים ואותו תעבודו במקדשו ובו ל׳
תדבקון הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקר
חולים כמ׳ שעשה הקב״ה סרה דבר האוסר מן העולם
שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן והסרת ומת
עבדים אפי׳ אין לו עליך אלא שפראך די כי יסיתך
אין הסתה אלא גירוי וכן הוא אומ׳ אם הסיתך ה׳ בי
ואומרא כל׳ שותיא לעשות כן אחיך מאב או בן
אמך מאם חיקך השוכבת בחיקך והרובקה בך אפילו
באלו ובן מחיק הארץ מיסוד הקרקע בארץ אשר כמם
כנפשך זה אביך פירש לך הכתוב החביבים לך ואחר׳
כפתי דברי הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר
וכן שלמה אומ׳ בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה
אשר לא ידעת אתה ואבותיך זה גנאי גדול הוא לך שאף
האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם ויד׳
אומ׳ לעובד מה שמסרו לך אבותיך הקרובים אליך או ל׳
הרחוקים ומה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמ׳ הכתוב
מטובן של קרובים את׳ למד מה טיבן של רחוקים כשם
שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים מקצה
הארץ וגו׳ זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכין
מסוף העולם ועד סופו לא תאבה לו לא תהי אוהב לו
לא תאהבנו לפי שנ׳ ואהבת לרעך את זה לא תאהב
ולא תשמע אליו כמחתנן על נפשו להחון לו לפי שנ׳
עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב לא תחוס עינך לפי שנ׳
לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס לא תחמול
לא תהפך בזכותו ולא תכסה עליו אם את יודע לו ל׳
חובה אינך רשאי לשתוק כי הרג תהרגנו יצא ממית
דין זכאי החזירו לחובה יצא ממית דין חייב אל ל׳
תחזירו לזכות ידך תהיה בו בראשונה וגו׳ מצוה ביד
הנסות להמיתו לא דית בידו יצאת ביד אחרים שנ׳ ויד
כל העם וגו׳ לשבת שם פרט לירושלים שלא ניתנה
לדירה בני בליעל בני בלי על שפרקו עולו של הקב״ה
אנשים ולא נשים יושבי עירם ולא יושבי עיר אחרת
ומכאן אמרו אין עושין נדחת עד שיהיו אנשי׳

ועד שיהו מרובין מוכה ודרשת וח׳
וחקרת ושאלת היטב מכאן אמרו ז׳ חקירות
מרבוי האמורים כאן שג׳ דרישה וחקירה והיטב
ושאלת אינו מן המנין ומונן אמרו בדיקות
ובמקום אחר הוא אומ׳ ודרשת היטב ועוד
מקום אחר ודרשו השופטים היטב ואמרו היטב
היטב גזירה שוה ליתן האמור של זה בזה
הכה תכה אם אינך יכול להמיתם במיתה הכ׳
הכתובה בהן המיתהו במיתה אחרת לה׳ אלהיך
לשאר ושביו ולמען ישוב מחרון אפו שכל מין
שעשו מעשה חנונים בעולם לא תתגודדו לא ל׳
תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהיו
האמוריים עושין לפי שאתם בנים של מקום ואתם
ראוין להיות נאים ולא גדודים ומקורחין בין ל׳
עיניכם אינו העורות ובמקום אחר הוא אומ׳ לא
יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין ל׳
העינים כי עם קדוש אתה קדשת עצמך מאומותיך
ועוד בחר בך ה׳ כל שתעב תועבה שתיעבתי
הרם אוזן מטר כדי לשחט בעזרה והרי דבר
שתיעבתי לך בכלאים יהיה בו ולמדך מכאן
שלא ישחוט ויאכל על אותו המום בשל בשר
בחלב הרי דבר שתיעבתי לך הזהיר כאן על ל׳
אכילתו זאת הבהמה איל וצבי וגו׳ למדנו ל׳
שהחיה בכלל בהמה ולמדנו שהבהמה בכלל
חיה שאינה מוכה מן הטהורה שנכל פרט
את הבהמה אינו מתרג׳ אלא יעלה סלע הוא
אשטינבוק תאו תור בר מלאו שור היער בלעז
יער בלשון אחרי מפרסת פרסה כתרגו׳ ושוסעת
חלוקה בשתי צפורנים שיש פרסה ומוב׳
חלוקה בציפורנים והיא שמאה בבהמה
ומכאן למדנו שהשליל מותר בשחיטת אמו ל׳
השסועה בריא הוא שיש לה שני גבין ושני
שדראות אמרו רבותינו ומה נשנו בבהמה
מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא
נאמרו בתורת כהנים ובנבלתם לא תגעו רבות
פרשוהו במקו׳ שאדם חייב לטהר עצמו ברגל
יכול יהוא מוזהרים בכל הטמאה הל׳ אומר אל
הכהנים ומה טומאת התורה כהנים מוזהרי׳

ואין ישר' מוזהרי' טומאות נבלות קלה
לא כל שכן כל צפורה טהורה תאכלו' להתי'
להתיר משולחת שבמצורע וזה אשר לא תאכלו'
לאסור את השחוטה. הראה היא איה היא
ראה היא דיה' ולמה ש' נקרא שמו ראה שרואה
ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון ביותר
פה לבעל הדין לחלוק שלא יהא האוסרה
קורא אותה ראה' והמו' והמתיר אומר זו ראה
שמה או איה שמה' וזו לא אסר הכתו' ומשמות
פרט לך הטמאים ללמדך שמשמות טהורין לא
מחוכן על הטמאים להיכך פרט את המועט
התנשמת קלמי שוריין שלך השולה דגים מן
הים. הדוכיפת היא תרנגול הבר' ונקרא הרופן
ונרבלתו כמוה' שרץ העוף הם הזבובים
המקשים על הארץ' כגו' זבובים ויתושים
וחגבים טמאים הם קריין שרץ' כל עוף טהור
תאכלו' ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא
תעשה' וכן בבהמה אותה תאכלו' ולא את
הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה לא הבא
מכלל עשה עשה לעבור עליהן בעשה ולא תעשה'
לגר אשר בשעריך' גר תושב' שקבל עליו שלא לעבוד
ע"ז ואוכל נבלות' כי עם קדוש אתה' קדש עצמך במ
מותר לך' דברים המותרי' ואחרים נהגו בהן איסור
אל תתירם בפניהם' לא תבשל גדי' שלשה פעמים
פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה לא תבשל גדי'
עשר תעשר' מה ענין זה לכאן' אמ' להן הקב"ה ל'
ישר' אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן
במעי אמותיהן' שכשאין אתם מעשרי' כראוי ט
כשהוא סמוך לה לבשל אני מוציא רוח קדים והיא
משדפתן כענין שנ' ושדפה לפני קמה' וכן לענין
ביכורים. שנה שנה מכאן שאין מעשרין מן החד'
החדש על הישן' ואכלת וגו' זה מעשר שני שהרי
כבר ומרט ליתן מעשר אחר ללוים' שנ' כי תקחו
מאת בני ישר' וגו' ונתן להם רשות לאכלו בכל מ'
מקום' שנ' ואכלתם אותו בכל מקום' על כרחך זה
מעשר אחר הוא' כי יברכך ותהא התבואה
מרובה לשאת' בכל אשר תאוה נפשך' בבקר
ובצאן וביין ובשכר פרט' ובכל אשר תשאלך כל

תשאלך נפשך' חזר וכלל' מה הפרט מפורש וולד וולדות
הארץ וראוי למאכל אדם' אף כל' והלוי אשר בשעריך לא
תעזבנו מליתן לו מעשר ראשון' כי אין לו חלק ונחלה
עמך' יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש
לו חלק ונחלה בהן כמוך' ואינן חייבי' במעשר' מקצה
שלש שנים' בא ולימד שאם השהה מעשרותיו של
שנה ראשונה ושניה לשמיטה שיבערם מן הבית'
בשלישית' ובא הלוי ויטול מעשר ראשון' והגר והיתום
ויטלו את המעשר השני של שנה זו ולא תאכלנו כדר'
בירושלים כדרך שעשית' לאכול מעשר שני' של
שתי שנים' ואכלו ושבעו' תן להם כדי שובען' מכאן
אמרו אין פוחתי' לעני בגרן כו' ואת הלוך לירושלים
מעשר של שנה ראשונה ושניה שבשמיטה' ומתודה
בערתי הקודש מן הבית כו' שהפריש כבר תחלה
מעשר' מקץ שבע שני' יכול שבע שנים לכל מלוה
ומלוה ת"ל קרבה שנת השבע' ואם אתה אומר שבע
שני למלוה כל אחד ואחד היאך היא קריבה' הא
למדת שבע שנים למנין השמיטין' שמוט כל בעל
משה ידו' שמוט את ידו כל בעל משה ידו' אפס כי לא יהיה
בך אביון' ולהלן הוא אומ' כי לא יחדל אביון וגו'
אלא בזמן שאתם עושי' רצונו של מקום' אביונים
באחרים' וכשאינכם עושי' רצונו של מקום' אביוני'
בכם' אביון לשון עני' ולשון אביון שהוא תאב לכל'
רק אם שמוע תשמע' אם לא יהיה בך אביון שמוע
תשמע' שמוע קימעא משמיעין אותו הרבה' כאשר
דבר לך' היכן דבר ברוך את' מעבר' והעבטת גוי' רבי'
יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה' ת"ל ואתה לא
תעבוט ומשלת בגוים רבי' יכול גוים אחרים מושלים
עליך ת"ל ובך לא ימשלו' כי יהיה בך אביון התאב
תאב קודם' מאחד אחיך' אחיך מאביך קודם
לאחיך מאמך' שעריך' עניי עירך קודמי' לאחרים
יש לך אדם שמתעצב אם יתן אם לאו' לכך נא'
לא תאמץ את לבבך' יש לך אדם שפושט את
ידו וקופצה' לכך נא' לא תקפוץ את ידך' מאחיך
האביון' אם לא תתן לו סופך להיות אחיך האביון
פתח תפתח אפי' מאה פעמי' הרי כי משמע כלשון
אלא' העבט תעביט הערוב תעביטנו אם לאו רצה
במתנה תן לו בהלואה' די מחסורו ואי אתה מצוה

ולעשרו. אשר יחסר לו אפי' סוס לרכב עליו ועבד לרוץ ל'
לפניו. לו זו אשה. וכה"א אעשה לו עזר כנגדו. וקרא עליך
יכול יהא מוטב הת"ל ולא יקרא. והיה בך חטא מ"מ ואפי' לא
יקרא. א"כ למה נא' וקרא עליך ממהר אני ליפרע ע"י
הקורא יותר ממי שאינו קורא. נתן תתן לו. אפי' מאה פעמי'
לו' בינך לבינו. בגלל הדבר. אפי' אמירה ליתן את' נוטל שכר
האמירה עם המעשה. על כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח
אני מצוך לאחיך לעניך לאיזה אחיך לעני לעניך
לשון עני אחר. אם לעניך משני ירדן בשני עניים כי
ימכר לך ע"י אחרים מכרוהו ב"ד בגניבתו הכת' מדבר
והרי כבר נא' כי תקנה עבד עברי ומכרוהו ב"ד אלא מתני
שני דברי' שנתחדשו כאן. או העבריה אף היא תמכר ע"י
כשם ולא שימכרוה ב"ד שאין האשה נמכרת בגניבתה
ש"נ ונמכר בגניבתו ולא בגניבתה. אלא בקטנה שמוכרה
אביה. ולימד כאן שאם יצאו שש שני' קודם שתביא ב'
סימני' תצא. ועוד חידש כאן העניק תעניק. העניק תעניק
דבר שהוא ניכר שהטיבות לו. לשו' עדי ענק וגמראיית
המין יש מפרשי' לשו' הטענה על צוארו ומצאנך ומגרנך
ומיקבך ומיקבך. יכול אין לו אלא אילו בלבד. ת"ל אשר ברכך
ברכך. מכל אשר ברכך בואך ולמה נאמרו אילו מה
אילו מיוחדי' שהן בכלל ברכה אף כל שהן בכלל ברכה
יצאו פרדו' ולמדו רבותי במסכ' קידושי' מכאן כמה שוה
כמה את נותן לו מכל מין ומין. וזכרת כי עבד היית והעני'
והענקתי ושניתי לך בבזת מצרים ובבזת הים ואף את
העניק ושנה לו. עבד עולם. יכול משמעו הת"ל ושבתם
איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו. הא למדת
שאין זה אלא עולמו של יובל. ואף לאמתך תעשה כן
הענק לה. יכול אף לרציעה השוה אותה הכת' הת"ל ואם
אמר יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת. כי ל'
משנה שכר שכיר. מכאן אמרו עבד עברי עובד בין
ביום בין בלילה. וזהו כפלים שבעבודת שכיר יום ומה
היא עבודתו בלילה. רבו מוסר לו שפחה כנענית והוולד
והוולדות לאדון. כל הבכור תקדיש ובמקו' אחר אומר
לא תקדיש איש. מקדישו לקרבן אחר וכאן למדך ל'
שמצוה לומר הרי את קדוש לבכורה. רא"א אי אפשר
לומ' תקדיש שכבר נא' לא תקדיש ואי אפשר
לומר אל תקדיש שכבר נא' תקדיש הא כיצד מל'
מקדישו הקדש עילוי. אם הקדישו לבדק הבית

נותן להקדש כפי טובת הנאה שבו. לא תעבוד בבכור
שורך ולא תגוז בכור צאנך. אף החילופין. ולמדו רבותינו
שאסור אלו דבר הכת' בהווה. לפני יי' אלהיך תאכלנו. לכהן
הוא אומ' שכבר מצינו שהיא מתנות כהונה. אחרים
ואחר כך מום שנ' ובשרם יהיה לך. שנה בשנה. מכאן
אמרו שאין משהין אותו יותר על שנתו שנה בשנה
אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד
בשנה האחרת. לימד שנאכל לשני ימים ולילה אחד
מום כל' פסח ועור פרט. כל מום רע חזר וכלל מה
הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל הגלוי ואינו
חוזר. רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכלו
היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ
בלא פדיון ונאמר יהא אף הדם מותר ת"ל רק את דמו לא
תאכל. שמור את חדש האביב. מקודם לכן שמור
שיהא ראוי להקריב בו מנחת העומר. ואם לאו עבר
את השנה. ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנ' ממחרת
הפסח יצאו בני ישר' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה
רשות לצאת שנ' ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו'. וזבחת
פסח ליי' אלהיך צאן שנ' מן הכבשים ומן העזים תקחו
ובקר תזבח לחגיגה שאם נמנו חבורה מרובה מביאין עמו
חגיגה. כדי שיהא נאכל הפסח על השובע. ועוד למדו רבותי
דברים הרבה מפסוק זה. לחם עוני לחם שמזכיר את
העוני שנתענו במצרים. כי בחפזון יצאת ולא הספיק
בצקך להחמיץ וזה יהיה לך לאות ולזכרון. והחפזון לא
שלך היית אלא של מצרים שנ' ותחזק מצרים על העם
למען תזכור על ידי אכילת פסח ומצה את יום צאתך
ולא ילין מן הבשר אשר תזבח וגו'. אזהרה למותיר
בפסח דורות. לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרי' ביום
ראשון הרמוז כאן הוא יד' בניסן. כה"א אך ביום הרא'
הראשון תשביתו שאור ולפי שנחלק הכת' מענין של
פסח' והתחיל לדבר בחוקות שמנה הימי' כל' ט' במת
ימי' תאכל מצות לא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת
ימי' הוצרך לפרש באיזה זביחה הוא מזהיר שאם
כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר' הייתי
אומ' שלמים הנשחטי' כל שבעה ישנן בבל תותירו ואין
נאכלי' אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון
ר"א בחגיגת ארבעה עשר הכת' מדבר' ולמד עליה
שנאכלת לשני ימי' והראשון האמור כאן ביום טוב

ראשון הוא והרבה וכן משמעו של מקרא כשר שלהעל.
אשר תזבח בערב לא ילין כמו טוב הראשון עד בקרו
של שני אבל נותרת היא באות עשר וחמשה עשר
וכן היא שנוי מוסף פסח בערב כבוא השמש מועד
צאתך ממצרים הרי שלשה זמנים חלוקים בערב ושש
שעות ולמעלה זבחוהו וכבוא השמש תאכלוהו מועד
צאתך את שורפו ובשלת ואכלת אף הוא קרוי ומבושל
ופנית בבקר לבקרו של שני ואומר שטעון לינה ליל
מוצאי יום טוב ששת ימים תאכל מצות וביום אחר
הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש
ר"א לומר על אכילת מצה כשבעה שאומר הוא אומר ומפני
את לומר ובששת הימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא
מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא
ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה
שביעי רשות אף כלן רשות חוץ מלילה הראשונה
שהכת' קבעו חובה שנ' בערב תאכלו מצות עצרת לה'
אלהיך עצור עצמך מן המלאכה ר"א כמתפיאן של
ואם ושתהו לשו' מעצרה נא אותך ומהחל חרמש בקמ'
משתקצר העומר שהוא ראשית הקציר מסת נדבת
ידך די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה
וקרוש קראי לאכל לוי גר יתום ואלמנה ארבעה שלי
כנגד ארבעה שלך בנך ובתך עבדך ואמתך אם אתה
משמח את שלי אני משמח את שלך וזכרת כי עבד
היית במצרים לכך עליתיך בגאולתך שתשמור ותעשה
את החקים האלה באספך בזמן האסיף שאת ממנה
לבית פירות הקיץ ר"א באספך מגרנך ומיקבך ל"ו
שמסככין הסוכה בפסולת גרן ויקב והיית אך שמח
לפי פשוטו אין זה לשון צווי אלא לשון הבטחה ולפי
התלמוד ר"א לרבות לילי יום טוב האחרון
לשמחה ולא יראה את פני ה' ריקם אלא הבא עולה
ראיה ושלמי חגיגה איש כמתנת ידו מי שיש לו אוכ'
אוכלים מרובים ונכסים מרובים יביא עולות מרובות ושל'
רבים מרובים

חסלת ראה

שופטים

ושוטרים. דיינים ששופטין דיני הפסק את הדין ושוטרי הרודים אחר
מיעוטם במקל ורצועה עד שיקבל עליו את דין השופט בכל שעריך בכל עיר ועיר ושפטו את העם

ומשפטי צדק. מנה דיינים צדיקים ונאמנים לשפוט צדק לא
תטה ומשפט בשיחתו ולא תכיר פנים אף בשעת הטענות
שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי
שכשרואה זה שהדיין מכבד את חבירו ומסבר לו פנים
ומסתתמו טענותיו ולא תקח שוחד אפילו לשפוט צדק
כי השוחד יעור משיקבל השוחד ממנו אי אפשר לו
שלא יטה לבו אצלו להפך בזכותו דברי צדיקים דברי
המשפט המשפטים אמת צדק צדק תרדף הלך אחר
בית דין יפה למען תחיה וירשת את הארץ כי הוא
מינוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן
לא תטע לך אשרה לחייב עליה משעת נטיעתה ואפי'
לא עבדה נותן עליה לאו ועשה על נטיעתה ולא תם
תטע לך כל עץ אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר
הבית ולא תקים לך מצבה מצבת אבן אחת להקריב
עליה עולה או שלמים אשר שנא אזהרת מזבח אבנים
אהובה אהה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים
ואעפ"י שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה
מאחר שעשאוה הן אותה חק לע"ז לא תזבח כל דבר רע
אזהרה לפסול בקדשים על ידי דבור רע ועוד נדרשו
שאר דרשות במוקדשי קדשים לעובר בריתו אשר
שה שלא עשה לעבור על אשר לא צויתי ועמדו בכן
אלון העבודות והוצאת אל שעריך את האיש ונגח
המחכים אל שעריך לתרע בית דינך שופט שם
שעני אל שעריך אל שער שעבד בו את אותו דבר
או שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר
שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה להלן בית דין
שנים או שלשה אם מתקיימת עדות בשנים למה
פרט לך הכתוב בשלשה להקיש שלשה לשנים מה
שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשי'
זוממין עד שיזומו כולן כי יפלא כל הפלאה לשון הבדלה
והפרשה שהדבר נבדל ומכוסה ממך בין דם לדם בין
דם טמא לדם טהור בין דין לדין דיני ממונות בין
נגע טמא לנגע טהור דברי ריבות שיהו חכמי
העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מזכה
וזה מחייב וקמת ועלית לפי שהבית גבוה מכל ארצות
ודורש המקרא במסכת סנהדרין וקמת ועלית מלמד
שבית המקדש גבוה מכל הארצות הכהנים הלוים
הכהנים שיצאו משבט לוי אל השופט אשר

אשר יהיה בימי' ההם' ואפי' אינו כשאר שופטים של
שהיו כבר לפניו את צריך לשמוע לו. ואמ' לך אלא
שופט שבימיך: ימין ושמאל אפי' אומ' לך על ימין ש
שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין' וכל שכן שאומ' על
ימין ימין ועל שמאל שמאל' וכל העם ישמעו ויראו ולא
יזידון עוד. שממתינין לו עד הרגל וממיתי' אותו ברגל' לא
ירבה לו סוסי' אלא כדי מרכבתו כדי שלא ישיב את
העם מצרימה' שהסוסי' באי' משם כמ' שנ' ותעלה
ותצא המרכבה ממצרי' בשש מאות כסף' וסוס
בחמשי' ומאה: ולא ירבה לו נשי' אלא יח' שמצינו ש
שהיו לו לדוד שש נשים ונאמ' לו ואם מעט ואוסיפה
לך כהנה וכהנה' וכסף וזהב לא ירבה לו אלא כדי
ליתן לאכסניא' והיה כשבתו' אם עשה כן כדי הוא
שתתקיים מלכותו' משנה התורה שני ספרי התורה
אחת שהיא מונחת בבית גנזיו' ואחת שנכנס ויוצא
עמו' ואונקלוס תרגם פתשגן' ספר ומשנה לשון שינון
רבוי' הוא ובמי' [illegible] שאם כמנהגן מלכות הוא
קודם לכל אדם: דברי התור' כמשמען' לבלתי סור מן
המצוה' אפי' מצוה קלה של נביא' למען יאריך ימי'
וגו' ומצינו כן את שאול לא זכה לו שמצינו בשאול שאמ'
לו שמואל הוחל עד בואי אליך להעלות עולה' וכתוב
ויוחל שבעת ימים' וגו' לא שמר אבטחתו להמתין כל
היום' ולא הספיק להעלות עולה עד שבא שמואל
אמ' לו נסכלת כי לא שמרת וגו' ועת' ממלכתך לא תקום
הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש שאול
שמנו לוי כבן הלויי' בין בעלי' מומי' חלק כבזה
ונחלה בארץ' אישי ה' קדשי המקדש' ונחלתו אלו
קדשי הגבול תרומה' ומעשרות' אם נחלה בעיר לא
יהיה לו בקרב אחיו' ובספרי דורשו ונחלה לא יהי'
לו זו נחלת שאר' בקרב אחיו זו נחלת חמשה
ואינו יודע מה הוא ונרא' לי' שארץ כנען שמעבר
הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממי' ושל סיחון
ועוג שני עממי' אמורי וכנעני' ונחלת שאר ארצ'
קיני וקנזי וקדמוני' וכן דרש מיתני' שנאמרו ל
לאהרן' על כן לא יהיה ללוי להזהיר על קיני וקנזי
וקדמוני: כאשר דבר לו' היכן דבר בארצם לא תנחל
אנו חולקי' מאת העם ולא מאת הכהני' אם שור
אם שה פרט לחיה' הזרוע מן הפרק של ארכובה

ועד כף של יד' שהוא אשפלדון הלחיים עם הלשון
דורשי רשומות היו אומרי' זרוע תחת היד שנ' ויקח
רומח בידו לחיים תחת תפילה שנ' ויעמוד
פנחס ויפלל הקבה תחת האשה אל קבתה: ראשית
דגנך זו תרומה' לא פירש בה שיעור אבל נתנו
נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעי' רעה אחד
מששי' בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא
שלא לפחות מאחד מששים שנ' וששיתם את האיפ'
מחומר החטים' ששית האיפה מחומר החטי' ששי'
האיפה חצי סאה' כשאת' נותן חצי סאה לכור הרי
אחד מס' וששית שהכור שלשי' סאי' וראשית
גז צאנך' כשאתה גוזז צאנך בכל שנה' תן מתנה
ראשית לכהן' ולא פירש שיעור' ורבותי' נתנו בה
שיעור אחד מששים' וכמה יהיו חייבות בראשית
הגז חמש רחלות שנ' חמש צאן עשויות: לעמוד
לשרת' שאין שירות אלא בעמידה' וכי יבא הלוי
יכול בבן לוי ודאי הכתו' מדבר' ת"ל ושרת' יצאו
לוים שאינן ראוי' לשרת' ובא בכל אות נפשו ושרת
לימד על כהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו
אפי' במשמר שאינו שלו' ד"א עוד לימד על הכהני'
הבאי' ברגל שמקריבי' ועובדי' בקרבנות הבאות מחמת
הרגל כגו' מוספי הרגל' ואעפ"י שאין המשמר
שלהן: חלק כחלק יאכלו' מלמד שחולקי' בעורות
ובבשר שעיר חטאת' יכול אף בדברי' הבאי' שלא
מחמת הרגל כגו' תמידי' ומוספי שבת ונדרי' ונדבות
ת"ל לבד ממכריו על האבות' חוץ מה שמכרו האבות
בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות' ומכרו זה
לזה טול את שבתך ואני אטול שבתי: לא תלמד
לעשות' אבל אתה למד להבין ולהורות להבין מעשיה'
כמה הם מקולקלים' ולהורות לבניך לא תעשה כך
וכך' שזהו חק הגוים: מעביר בנו ובתו באש היא
עבודת המולך' עושה מדורות אש מכאן ומכאן ע
ומעבירו בין שתיהן' איזהו קוסם זה האוחז
את מקלו ואומ' אם אלך אם לא אלך וכן הוא
אומ' עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו' ומעונן רבי
עקיבא אומ' אלו נותני עונות' שאומ' עונה פלוני
יפה להתחיל' וחכמי' אומ' אילו אוחזי העינים
ומנחש' פתו נפלה מפיו' צבי הפסיקו בדרך

ומקלו יגיד לו וחובר חבר שמחבר נחשים ועקרבים
במקום אחד ושואל אוב וידעוני זה מכשפות שמעלין
את פיתום והמדבר מתוך אחיו מעלה הזות כבבת השיחה שלו
וידעוני אמרו עצם ששמה ידוע מין חיה במקום פיו
ודורש המרעב עצמו בערי׳ המטמאות ודורש אל המתים קבין
המעלה בזכור והשואל בגלגלת כי תועבה כל עושה אלה
(לא נאמר) כל אלה אלא כל עושה אלה אפי׳ אחת מהן תמים
תהיה עם ה׳ הלוך בתמימות ותצפה לו ולא תחקור
אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות
(תמים) בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו ולכן נקראת
לך לשמוע אל מעוננים וקוסמים שהרי השרה
שכינה על הנביאים ואורים ותומים מקרבך מאחיך
כמוני יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא אשר
לא צויתיו לדבר אבל צויתיו לחבירו ואשר ידבר
בשם אלהים אחרים אפי׳ כוון את ההלכה לאסור
את האסור ולהתיר את המותר וזה בחנק שלשה
מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא
נאמר לו ומה שנאמר לחבירו והמתנבא בשם ע״ז אבל הכובש
את נבואתו והעובר על דברי נביא מיתתו בידי שמים
שנ׳ אנכי אדרוש מעמו וכי תאמר בלבבך עתידים
אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה׳
מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיה עומד וצווח על
העמודים ועל הים ויתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה
יבאו עם גלות צדקיה אשר ידבר הנביא ויאמר זה הדבר
עתיד לבא עליכם ודברו שלא יבא הוא הדבר אשר לא
דברו ה׳ והרוג אותו ואת זו במתנבא על העתידות הרי
שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב״ה אני אומר זו כגון
משה שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע
לו אלא אם כן מוכחה הוא לך שצריך גדור כגון אליהו
בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי
לגדור את ישר׳ הכל לפי צורך השעה וסייג הפרצה
לכך נאמ׳ עליו אליו תשמעון לא תגורו ממנו לא תמנע
עצמך מלומר עליו חובה ולא תירא ליענש עליו תכין
לך הדרך מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים
ושלשת את גבול ארצך שיהא מתחלת הגבול עד
עיר הראשונה של מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה
עד השניה וכן משניה עד לשלישית וכן מן השלישית
עד הגבול השני של ארץ ישר׳ ונדחה ידו בשבאו

שאני מקים

להפיל הגרזן על העץ ונתחרג ירדה לשו׳ ונשמטה ידו להם יו׳
מהתבקע על העץ כי שמטו הבקר תרג׳ ינפל בן עוזא ארי
מיקבהי תוריא ולשו׳ תלמוד במסכ׳ תמיד תשמט ונשמטו הבר
המוקד יותן מזרגזו אם שמוטות הבהמות שאין ימלות
ליוך כתליו תשמא אותה על מתפתן לבית המטבחים ושל הברזל
מן העץ יש מרבותי׳ אומ׳ נשמט הברזל מקתו ויש מהן אומר
שיצא הברזל חתיכה מן העץ המתבקע והיא ניתזה והמית
רבו׳ רדוף הדין של ונשמט קטנה מיעוט ותחת מאין להם
לדרשה כי ירד מן ירדה נגאל הדם לכך אני אומר להכין לך
הדרך ועיר המקלט רבה (ע׳) ואם ירחיב כאשר נשבע לך
ותת לך ארץ קיני וקנזי וקדמוני ויספת לך עוד שלש הרי ט׳
שבעבר הירדן וג׳ שבארץ כנען וג׳ לעתיד לבא וכי יהיה
איש שונא לרעהו על ידי ששונאו הוא בא לידי וארב
לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה
חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות
דמים לכך נאמ׳ וכי יהיה איש שונא וג׳ שהיה לו למנוע וכי יקום
איש וארב לרעהו והכהו נפש לא תחוס עינך עליו ותאמר
הראשון כבר נהרג מה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישר׳
הרוגים לא תסיג גבול רעך לא נסיגת אחור שהחזיר סימן
חלוק קרקע לאחור לתוך שדה חבירו למען הרחיב את שלו
והלא כבר נאמ׳ לא תגזול מה ת״ל לא תסיג ליתן על העוקר
תחום חבירו שעובר שני לאוין יכול אף בחוצה לארץ ת״ל בנחלתך
אשר תנחל וג׳ בארץ ישר׳ עובר משני לאוין בחוצה לארץ
אינו עובר אלא משום לא תגזול לא יקום עד אחד זה בנה אב כל
מקום שנ׳ עד כתוב שנים אלא אם כן פירש לך הכת׳ אחד לכל
עון ולכל חטאת להיות חבירו נענש על עדותו לא נענש ממון
ולא נענש מלקות אבל קם הוא לשבועה אם לחבירו וקן לו ממנה
שהלויתיך אם לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש
לו חייב לישבע על פי שנים עדים ולא שיכתבו עדותן
באיגרת וישלחו לב״ד ולא שיעמוד התורגמן בין העדים ובין
הדיינים לענות בו סרה דבר שאינו שהוסר העד הזה מן
העדות כיצד שאמר להם והלא עמנו הייתם ביום פ׳
פלוני במקום פלוני ועמדו שני האנשים מגיד׳ המת׳ מדבר
ולומר שאין עדות בנשים ולומר שצריכים להעיד עומד
מעומד אשר להם הריב אלו בעלי דינין לפני ה׳ יה׳
דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנ׳ בקרב אלהים
ישפוט אשר יהיה בימים ההם יפתח בדורו כשמואל
בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד והנה עד שקר כל מקו׳

שנ' עד בשנים הכתו' מדבר' ודרשו השופטי' היטב. על פי המזימי' אותם
ובודקי' וחוקרי' את העדי' הנזומים. בדרישה ובחקירה: כאשר זמם
ולא כאשר עשה. מכאן אמ' הרוגין אין נהרגי'. לעשות לאחיו מה
ת"ל לאחיו לומר על זוממי בת כהן שאינם בשריפה אלא
כמיתת הבועל שהוא בחנק שנ' באש תשרף. היא ולא בועלה
לכך נאמ' כאן לאחיו. כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר
זמם לעשות לאחותו. אבל כל שאר מיתות השוה הכתו' אשה
לאיש לכל עונשי' וזוממי אשה נהרגי' כזוממי איש כגון הע'
העידה שהרגה את הנפש שחללה שבת נהרגי' שלא מיעטנו
אחותו. אלא במקום שיש לקיים בהם הזמה. כמיתת הבועל:
ישמעו ויראו. מכאן שצריכי' הכרזה איש פלו' ופלו' נהרגין
על שהוזמו בבית דין: עין בעין ממון. שן בשן וג' כי תצא
למלחמ' סמך הכתו' יציאת מלחמ' לכאן לומ' שאין מחוסר אבר
יוצא למלחמה. ד"א אם עשית משפט אתה מובטח את שאם
תצא למלחמה את נוצח. וכן דוד הוא אומ' עשיתי משפט וצ'
ואחר כך תנחם לעשקי. על אויבך יהיו בעיניך אויבים אל תרחם
עליהם. כי לא ירחמו עליך. סוס ורכב בעיניך כולם כסוס אחד
וכה"א והכית את מדין כאיש אחד ואו' כי בא סוס פרעה. עם
רב ממך ובעיניך הוא רב. אבל בעיני אינם רבים: בקרבכם
אל המלחמה סמוך לצאתכם מן הספר ועכשו אומרים: ונגש הכהן
המשוח לכך. והוא נקר' משוח מלחמה: ודבר אל העם בלשון
הקודש: שמע ישר' אפי' אין בכם זכות אלא של קרית שמע
כדי אתם להושיע אתכם: על אויביכם אין אילו אחיכם שאם
תפלו בידם אינם מרחמי' עליכם. אין זו מלחמ' יהוד' עם
ישר' שנ' להלן ויקומו האנשי' אשר נקבו בשמות ויחזיקו
בשביה ויאכלום וישקום וינהלום בחמורי' לכל כושל ויביאום
יריחו עיר התמרי' וישובו שומרון: על אויביכם את הולכי' לפיכך
התחזקו למלחמ': אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל
תערצו. ארבע אזהרו' כנגד ארבע דברי' שמלכי האומות
עושי' מגיפי' בתריסין להקישן זה לזה כדי להשמיע קול ש'
שיפחדו שכנגדן וינוסו ורומסי' בסוסיהן ומצהילי' אותן
להשמיע שעטת פרסות סוסיהן ושוחקי' בקולן ותוקעי' בשופרו'
ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם מצהלות סוסי': אל תיראו
מהגפת תריסי' ואל תחפזו מקול הקרנות: ואל תערצו מקול
הצווחה: כי יי' אלהיכ' וג' הם באי' בנצחונו של בשר ודם ואתם
באי' בנצחונו של מקום. פלשתי' באו בנצחונו של גלית. מה היה
סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם זה הארון: ולא חנכו לא
דר בו. חינוך לשו' התחלה: ואיש אחר יחנכנו דבר של
עגמת נפש הוא זה: ולא חללו לא פדאו בשנ' הרביעי' שהפירות
טעוני' לאכול בירושלם. או לחללן בדמי' ולאכול הדמי' בירושלים:
ויספו השוטרי' לדבר למה נאמ' כאן ויספו מוסיפי' זו על דברי כהן שה
מדבר ומשמיע מן שמע ישר' עד להושיע אתכם ומי האיש
שני ושלישי. כהן מדבר ושוטר משמיע. ומי שוטר מדבר ושוטר
משמיע: הירא ורך הלבב ר' עקיבא אומ' כמשמעו שאינו יכול לעמוד
בקשרי המלחמ' ולראות חרב שלופה. ר' יוסי הגלילי אומ' הירא
מעבירות שבידו. ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית כרם ואשה
לכסות על החוזרי' משום העבירו' שבידם. שלא יבינו שהם
בעלי עבירה. והרואהו חוזר אומ' שמא בנה בית או נטע כרם
או ארש אשה: פן ימות במלחמה ישוב פן ימות שאם לא
ישמע לדברי כהן הרי הוא כדי שימות: שרי צבאות בראשי' די'
זקפים לפניהם ולאחריהם. וכשילין של ברזל בידיהם וכל
מי שירצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקו. זקפים בני
אדם שעומדי' בקצה המערכה לזקוף את הנופלי' ולחזקם
בדברי' שובו אל המלחמ' ולא תנוסו: כי תחלת נפילה ניסה:
כי תקרב אל עיר במלחמ' הרשות
הכתו' מדבר כמו שמפור' בענין כן תעשה לכל הערים וג'
כל העם הנמצא בה. אפי' את מוצא בה מז' האומות
שנצטוית להחרימם את רשאי לקיימם: למס ועבדוך
עד שיקבלו עליהן מיסין ושיעבוד: ואם לא תשלי' עמך
ועשתה עמך מלחמ' הכתו' מבשרך שאם לא תשלים עמך
סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה אף להר'
להרעיבם ולהצמיאם ולהמיתם מיתת תחלואי': ונתנה יי'
בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שיי' נותנה בידך:
והכית את כל זכורה וגו' ומה אני מקיים והכית אותם זכור
בנקבו': כאשר יעך לרבות הנקבות: למען אשר לא ילמדו
אתכם הא אם עשו תשובה ומתגיירי' את רשאי לקבלם:
ימי' שנים רבים שלשה. מכאן אין צרין על עיירות של גוים
פחות מג' ימי' קודם לשבת ולמדך שפותח בשלום שנ' ושלש
ימי' וכה"א וישב דוד בצקלג ימים שנים. ובמלחמ' הרשות
הכתו' מדבר: כי האדם עץ השדה הרי כי משמש בלשון
דילמא: שמא האדם עץ השדה. להכנס בתוך המצור
מפניך להתייסר ביסורי רעב. וצמא כאנשי העיר ולמה
תשחיתנו: עד רדתה לשו' רידוי שתהא כפופה לך
ויצאו זקיניך סנהדרי גדולה: ומדדו ממקום שהחלל
שוכב אל הערי' אשר סביבותיו לכל צד לידע איזו
קרובה: אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו שם

קיצין עצמה בקופיץ׳ וא׳ הכ׳ תמו עגלה בת שנת׳ שלא עשת
פירות׳ ותיערף במקום שאינו עושה פירות׳ לכפר על הריגתו
של זה שלא הניחוהו לעשות פירות׳ ידינו לא שפכו וכי עלת
על לב שזקני ב״ד שופכי דמי׳ אלא לא ראינוהו ופטרנוהו
בלא מזונות ובלא לוייה׳ הכהני׳ או׳ כפר לעמך ישר׳ ונכפר
להם הדם׳ הכת׳ מבשרם משיעשו כן יכפר להם העון׳ ואת׳
תבער׳ מגיד שאם נמצא ההורג לאחר שנתערפ׳ העגלה
הרי זה יהרג׳ והוא הישר בעיני יי׳׳ חסלת שופטים׳

כי תצא למלחמ׳ במלחמ׳ הרשות הכתו׳ מדבר
שבמלחמ׳ ארץ ישר׳ אין לומ׳ ושבית שביו
ושבית שבין לרבות כנעני׳ שבתוכה׳ ואע״פ שהן מז׳ אומות׳:
ולקחת לך לאשה׳ לא דברה תור׳ אלא כנגד יצר הרע׳ אם אין
הקב״ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופה להיות
שונאה שנ׳ אחריו כי תהיין לאיש וג׳ וסופו להוליד ממנה
בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו׳ אשת אפילו
אשת איש׳ ועשתה את צפרניה תגדלם כדי שתתנוול
והסירה את שמלת שביה׳ לפי שהם גוים
שהנשים האומ׳ מתוכהם מתקשטות במלחמ׳ בשביל
להזנות אחרי׳ עמהם׳ וישבה בביתך בבית שמשתמש
ומסתכל׳ ויוצא ומסתכלת׳
בו נכנס ונתקל בה׳ רואה בבכייתה׳ רואה בניוולה כדי
שתתגנה עליו׳ ובכת׳ את אביה׳ כל כך למה׳ כדי שתהא
בת ישר׳ שמחה וזו עציבה בת ישר׳ מתקשטת וזו מתנוולת׳:
והיה אם לא חפצת בה׳ הכת׳ מבשרך שסופך לשנואתה׳
לא תתעמר בה לא תשתמש בה׳ בלשון פרסי קורין לעבדות
ושירות עימראן׳ מיסודו של ר׳ משה הדרשן׳ וארתי קו׳ פי
שנים כנגד שני אחי׳ בכל אשר ימצא לו׳ מיכאן שאין
הבכור נוטל בראוי לבא לאחר מיתת אביו כבמוחזק׳ סורר
סר מן הדרך׳ ומורה מסרב בדברי אביו׳ לשון ממרים הייתם
ויסרו אותו׳ מתרין בו בפני ג׳ ומלקין אותו׳ בן סורר ומור׳
אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר׳ וישתה חצי
לוגין האיטלקי שנ׳ זולל וסובא ואומ׳ אל תהי בסובאי
יין בזוללי בשר למו׳ ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו
הגיעה תור׳ לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש
לימודו ואינו מוצא ועומד בפרש׳ דרכי׳ ולסטם את
הבריות׳ אמר׳ תורה ימות זכאי׳ ואל ימות חייב׳ וכל ישר׳
ישמעו ויראו׳ מכאן שצריך הכרזה בבית דין פלו׳ נסקל על שם
שהיה בן סורר ומורה׳ וכי יהיה באיש חטא׳ מגיד שאם [illegible]

עלי
חסי׳ אבין ואמו׳ סוף שימצא לתרבות רעה׳ ויעבור עבירה׳ ויתחייב מיתה
בב״ד׳ ותלית אותו רבותי׳ אומ׳ כל הנסקלי׳ נתלין׳ שנ׳ כי קללת אלהי׳ תלוי׳
והריבך את הש׳ בסקילה׳ כי קללת אלהי׳ תלוי׳ זילותו׳ של מלך הוא
שהאדם עשוי בדמות דיוקנו׳ וישר׳ בנין הם׳ משל לשני אחי׳ תאומי׳
זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס וליסטיא כל הרואה אותו
אומ׳ המלך תלוי׳ כל קללה שבמקר׳ לשון היקל וזילזול כמו והוא
קללני קללה נמרצת׳ והתעלמת מהם׳ כובש עיניך כאילו אינו רואהו׳ לא
תראה והתעלמת׳ לא תרא אותו שתתעלם ממנו׳ זהו פשוטו׳ ורבותי׳
דרשו פעמי׳ שאתה מתעלם׳ עד דרוש אחיך׳ וכי תעלה על דעתך
שיתננו לו קודם שידרשנו׳ אלא דרשהו שלא יהא רמאי׳ והשבתו
לו׳ שתהא בו השבה׳ שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו
ומכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל׳ ושאינו עושה
ואוכל ימכר׳ לא תוכל להתעלם׳ לכבוש עיניך כאילו אינך רואה׳
הקם תקים עמו׳ זו טעינה׳ להטעינו משאוי שנפל מעליו
עמו׳ עם בעליו׳ אבל הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך
מיצוה אם רצית לטעון טעון פטור׳ לא יהיה כלי גבר על
אשה׳ שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין
זו אלא דרך ניאוף׳ ולא ילבש גבר שמלת אשה׳ לילך
וישב בין הנשים׳ ד״א שלא ישיר שער הערוה׳ ושיער
השיחי׳ כי תועבת׳ לא אסרה תור׳ אלא לבוש המביא לידי
תועבה׳ כי יקרא קן צפור לפניך׳ לא תקח האם׳ בעודה על
בניה׳ למען ייטב לך והארכת ימי׳ אם מצוה קלה שאין בה
חסרון כיס אמרה תור׳ למען ייטב לך והארכת ימי׳ קל וחומר
שכר של מצוה חמורה׳ כי תבנה בית חדש אם קיימת
שילוח הקן סופך לבנות בית ותקיים מצות מעקה׳
שהמצוה גוררת מצוה׳ ותגיע לשדה וכרם ולבגדים
נאים׳ לכך נסמכו כל פרשיות הללו׳ מעקה׳
גדר סביב׳ ואונקלוס תירגם תייקא כעין
תיק שהוא משמר מה שבתוכו׳ יפול הנ׳
הנופל ממנו׳ ראוי זה ליפול ואף על פי
לא תתגלגל מיתתו על ידך ~~שמגלגלין~~
שמגלגלין זכות׳ חובה על ידי
חייב׳ כלאים חטה ושעורה וחרצן׳
במפולת יד׳ פן תקדש כתרגומו תת
תסתאב׳ כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח
כגון הקדש בין לגנאי כגון דבר איסור
עשם לשון קידוש כגון אל תגע׳ כי

כגו זקן ו... לפי כבודו תו והואבר... הקבצה

כי כי קדשתיך. לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו. הוא הדין לכל שני
מינין והוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוג' בהולכת שום משא. ל'
שמעוני ל' עירוב הוא' ורבותי' דרשו שוע טוי ונוז. גדילים תעשה לך
אף מן הכלאים לכך סמך הסמוך. ובא אליה ושנאה. סופו' ושם לה
עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה עמ' על לא תשנא סופו לבא לידי
לשון הרע. את הנושה הדיות מכאן אמרו שאין אומרי' דמי אלא בפני
בעל דין. אבי הנערה ואמה. מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליהן ול'
ואמר אבי הנערה. מכאן שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש. ופרשו
את השמלה הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה. ויסרו אותו מלק'
מלקות. ואם אמת היה הדבר בעדים והתראה שזינתה לאחר קד'
אירוסין. על פתח בית אביה ראו [illegible] גדולים שגדלתם לי'
לזנות בית אביה. בבית אביה. כל אנשי עירה במעמד כל אנשי ל'
עירה. ומצאה איש בעיר לפיכך ושכבה עמה פירצה קוראה לגנב הרי
אילו ישבה בביתה לא אירע לה. ומתו שניהם להוציא מעשה חי'
חידודי שאין אשה נהנית מהם. גם לרבות הבאים מאחריהם. ד"א
גם שניהם לרבות את הוולדות שאם הייתה מעוברת אין ממתינין
לה עד שתלד. כי כאשר יקום. לפי פשוטו ומשמעו. מעשה היא וב'
ומצדקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו ורבותי' דרשו מן הרי
זה בא ללמד ונמ' לא יקח אין לו בה ליקוחין אין קידושין תופסין לו בה.
לא יגלה כנף אביו שומרת יבם המיוחדת לאביו והרי כבר הוזהר עליה ל'
משום ערות אחי אביך אלא לעבור על זו בשני לאוין לסמוך לה לא יבא
ממזר. שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וקל וחומר מחייבי מיתות
שאין מבריות מיתות בית דין שאין בה כרת. פצוע דכא שנפצעו שנכתשו
שנכתשו או נדכאו ביצים שלו. וכרות שפכה שנכרת הגיד ושוב אינו
יורה קילוח הזרע אלא שותת ואינו מוליד. לא יבא בקהל לא
ישא ישראלית. לא יבא עמוני לא ישא ישראלית. על דבר העצה שי'
שיעצו להחטיאכם בדרך כשהייתם בטירוף. לא תדרוש שלומם
מכלל שנא' עמך ישב בקרבך. יכול אף זה כן תל' לא תדרוש שלומם. לא
תתעב אדומי לגמרי. ואעפ שראוי לתעבו שיצאו בחרב לקראתך. לא
תתעב מצרי מכל וכל. ואעפ שזרקו זכוריכם ליאור [illegible] שהיו להם
אכסניא בשעת הדחק לפיכך בנים אשר יולדו להם דור שלישי
ושאר אומות מותרים מיד. למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן
ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם
הזה והעולם הבא. לפיכך אדום שקדמום בחרב לא נתעבו וכן
מצריים שטבעום. ואלו שהחטיאום נתעבו. כי תצא מחנה ונשמרת
ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה. מקרה לילה דבר הכתוב
בהווה. ויצא אל מחוץ למחנה זו מצות עשה. לא יבא אל תוך
המחנה זו מצות לא תעשה. [illegible] אסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן ל'
למחנה שכינה. והיה לפנות ערב סמוך להערב שמש [illegible] שאין
שאינו טהור בלא הערב שמש. ויד תהיה לך [illegible]
יד. מחוץ למחנה. חוץ לענן. על אזניך לבד שאר כלי תשמישך
אזניך כמו כלי זיין. לא יראה בך ערות דבר. לא תסגיר עבד מש'
ד"א אפי' עבד כנעני שברח מחוצה לארץ לארץ. לא תהיה קד'
קדישה מופקרת ומזומנת לזנות. לא יהיה קדש מזומן למשכב

ומשכב זכור. ואונקלוס תרגם לא תהא איתתא מבנת ישראל לגבר
עבד שאף זו מופקרת בעילתה זנות שאין קידושין תופסין לו בה
שהרי הוקשו לחמור שנ' שבו לכם פה עם החמור. לא יסב גברא ל'
מבני ישראל איתתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעי'
בעילותיו זנות שאין קידושין תופסין לו בה. אתנן זונה נתן לה
טלה באתננה פסול להקריב. ומחיר כלב החליף שה בכלב. גם
שניהם לרבות שינוייהם כגון חיטים ועשאן סולת. לא תשיך אזה'
אזהרה ללוה שלא יתן ריבית למלוה. לנכרי תשיך ולא לאחיך לאו
הבא מכלל עשה. עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה. לא תאחר
לשלמו ג' רגלים. ולמדוה רבותי' מן המקרא. מוצא שפתיך תשמור
ליתן עשה על לא תעשה. כי תבא בכרם רעך בפועל הכתוב
מדבר. ואל כליך לא תתן מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת
הבציר שאתה נותן לכליו של בעל הבית. אבל שמו לעדור ולקו'
ולקשקש אינו אוכל. כנפשך כמה שתרצה. שבעך ולא אכילה
גסה. כי תבא בקמת רעך אף זו בפועל הכת'. כי מצא בה
ערות דבר מצוה עליו שלא תמצא חן בעיניו. לאיש אחר אין זה בן
זוגו של ראשון. הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה ל'
ושנאה האיש האחרון הכתוב מבשרך שסופו לשנאותה. ואם לאו
קוברתו שנ' או כי ימות האיש האחרון. אחרי אשר הוטמאה
לרבות סוטה שנסתרה. אשה חדשה שהיא חדשה לו ואפילו
אלמנה פרט למחזיר גרושתו. ולא יעבור עליו דבר הצבא לכל
דבר שהוא צריך צבא ולא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים
אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית חדש
ולא חנכו. ארש אשה ולא לקחה מספקי' מים ומזון ומתקנין
דרכים. יהיה לביתו אף בשביל ביתו. אם בנה בית וחנכו נטע
כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל ערכי המלחמה. יהיה לרבות
את כרמו. ושמח ישמח את אשתו. ותרג' ויחדי ית איתתיה
דנסיב. והמתרגם ויחדי עם איתתיה טועה שאין זה תרגום
של ושמח אלא של ושמח. רחים היא התחתונה רכב היא הע'
העליונה. לא יחבול אם בא למשכנו על חוב בבית דין לא ימשכ'
ימשכננו בדברים שעושים בהם אוכל נפש. כי ימצא בעדים
והתראה וכן כל ימצא שבתורה. והתעמר אינו חייב עד שישת'
שישתמש בו. השמר בנגע הצרעת שלא תתלוש סימני טומ'
טומאה. ולא תקוץ את הבהרת. ככל אשר יורו אתכם אם לה'
להסגיר אם להחליט אם לטהר. זכור את אשר עשה ה' אם בא'
באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע. זכור
העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בצרעת. כי תשה ברעך
תרד תחוב ברעך משאת מאומה חוב של כלום. לא תבוא
ועבטו אליך. כבא השמש אם כסות לילה ואם כסות יום
החזירהו בבקר וכבר כתוב באלה המשפטים עד בא הש'
השמש תשיבנו לו וכבוא השמש תקחנו. וברכך ואם אינו
מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה. לא תעשוק שכר שכיר
והרי כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעש'
תעשוק שכר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר

לא תעשוק [illegible] אביון [illegible] לכל דבר [illegible]
[illegible] ונפשו [illegible] נושא את נפשו [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

לא תטה משפט ושנה הכתוב בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי
שנקל להטות עני יותר משל עשיר׳ לכך הזהיר ושנה עליו׳ לא
תחבול בשעת הלואה׳ וזכרת על מנת כן פדיתיך לשמור ואת חוק
חוקותי ואפי׳ יש חסרון כיס בדבר׳ ושכחת עומר ולא גדיש׳ מכאן
אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה׳ בשדה לרבות שכח׳
קמה׳ ששכח מקצתה מלקצור׳ לא תשוב ליקחו מכאן אמרו
שלאחריו שכחה׳ שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב׳ למען
יברכך אע״פ שבאת לידו שלא מתכוון ק״ו והעושה לעשות מתכוון
אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך
עליה׳ לא תפאר אחריך לא תיטול תפארתו ממנו׳ מכאן שמניחין פ׳
פאה באילן׳ אחריך שכחה׳ לא תעולל מימצא בה עוללות לא תקחנו
ואיזהו עוללות כל שאין לה כתף ולא נטף׳ יש לה אחד מהם הרי
היא לבעל הבית׳ וראיתי בתלמוד ירושלמי איזהו כתף פסיגין זה
על גב זה׳ נטף אילו התלויות בשדרה ויורדות׳ כי יהיה ריב סוף
ליקרב אל המשפט׳ אמור מעתה אין שלום יוצא מן המריבה׳ מי
גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומ׳ זו מריבה׳ והרשיעו את ה׳
הרשע׳ ימה כל המתחייבין מלקות לוקי׳ ת״ל אם בן הכות הרשע פעמי׳
לוקה ופעמי׳ אינו לוקה ומי הוא הלוקה למד מן הענין והפילו
השופט ולמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה׳
לפניו כדי רשעתו ולאחריו כדי שתים׳ מכאן אמרו מלקין שתי
ידות מלאחריו ושליש מלפניו׳ במספר ואינו במספר ליתר שהוא
דבוק לאחריו לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלימות אלא
מניין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת׳
ולא יוסיף׳ מכאן אזהרה למכה את חבירו׳ ונקלה אחיך כל היום
קוראהו רשע׳ ומשלקה אחיך׳ לא תחסום שור בדישו׳ דבר הכתוב
בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף׳ ולמה נאמר שהוא בדיש
מיעט׳ אם כן למה נסמך שור להקיש חוסם לנחסם׳ והוציאו את ה׳
האדם נבקין לן ומתפשך כשיאוחר ההלכה׳ בדישו ישלו יחסמנו
מבחוץ ת״ל לא תחסום מכל מקום׳ ולמה נאמר דיש מה דייש מיו׳
מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו וגידולו מן הארץ אף כל כיוצא
יצאו החולב והמגבן׳ שאין גידולו מן הארץ׳ יצאו המקטף שגמירה
מלאכתו לחלה׳ יצאו הבודל תמרים וגרוגרות שגמירה מלאכתן
למעשר׳ כי ישבו אחים יחדו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם
פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו׳ יחדו המיוחדין בנחלה פרט
לאחין מן האם׳ ובן אין לו עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת
הבן או בת הבת׳ והיה הבכור גדול האחין הוא מייבם אותה
אשר תלד פרט לאיילונית׳ יקום על שם אחיו זה שמייבם יורש
אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו׳ ולא ימחה שמו מישראל
פרט לאשת סריס ששמו מחוי׳ השערה מתרגם תרע בי דינא
ועיר מנהרה׳ אומר בלשון הקודש׳ וירקה בפניו׳ על גבי קרקע
אשר לא יבנה׳ מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב
אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה׳ כיון שלא בנה שוב לא יבנה׳
ונקרא שמו מיפה לכל העומדים אומר חלוץ הנעל׳ כי ינצו אנשים
סופן לבא לידי מכות שנ׳ מיד מכהו אין שלו יוצא מתחת ידי מיתת

וקצותה את כפה׳ ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש
או אינו אלא ממש׳ נאמ׳ כאן לא תחוס ונאמ׳ בעדים זוממי׳ לא
תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון׳ גדולה וקטנה גדולה שמכח
שמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה
לא יהיה לך בכיסך אם עשית כן לא יהיה לך כלום׳ אבן ואבן אי
ומשקלות׳ אבן שלימה וצדק אם עשית כן יהיה לך הרבה׳
זכור את אשר עשה לך׳ אם שיקרת במשקלות הוי דואג מן
האויב שנ׳ מאזני מרמה תועבת יי׳ וכתי׳ בתריה בא זדון ויבא
קלון׳ אשר קרך לשון מקרה׳ ד״א לשון מקרה וטומאה שהי׳
שהיה מטמאן במשכב זכור׳ ד״א קרך לשון קור וחום צננך
והפשירך מרתיחתך׳ שהיו כל האומות יראים
להלחם בכם׳ ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים׳ משל
לאמבטי רותח׳ שאין כל בריה יכולה לירד לתוכה׳ בא בן בלי
בליעל וקפץ לתוכה׳ אע״פ שנכוה הקירה בפני אחרים׳ ויזנב
בך׳ מכת זנב׳ חותך מילות וזורק כלפי מעלה׳ כל הנחשלים
אחריך חסירי כח מחמת חטאם׳ שהיה הענן פולטם׳ ואתה
עיף ויגע׳ עיף בצמא שנ׳ ויצמא שם העם וכתי׳ אחריו ויבא
עמלק׳ ויגע בדרך׳ ולא ירא עמלק אלהים מלהרע לך׳ תמחה
את זכר עמלק׳ מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור
ועד שה׳ שלא יהא שם עמלק נזכר אפי׳ על בהמה לומ׳ בה
בהמה זו של עמלק היתה׳

חסלת כי תצא

והיה כי תבוא אל הארץ׳ וירשת וישבת בה׳ מגיד
שלא נתחייבו בבכורים עד לאחר ירושה
וישיבה׳ מראשית ולא כל ראשית׳ שאין משבעת המינין בלבד
נאמ׳ כאן ארץ ונאמ׳ להלן ארץ חטה ושעורה׳ מה להלן
משבעת המינין שנשתבחה בהן ארץ ישר׳ אף כאן שבח
ארץ׳ זית זית אגורי שזיתו אוגר בתוכו׳ ודבש הוא דבש
תמרים׳ מראשית׳ אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה של
שבכירה׳ כורך עליה גמי וכן לכל מין ומין׳ ואומ׳ זו היא בכורים
אשר יהיה בימים ההם אין לך אלא כהן שבימיך׳ ואמרת
אליו שאינך כפוי טובה׳ הגדתי היום פעם אחת בשנה ולא
שתי פעמים׳ ולקח הכהן הטנא להניף אותו כהן מניח ידו
תחת יד בעלים ומניף׳ וענית לשון הרמת קול׳ ארמי אובד
אבי מזכיר חסדי המקום׳ ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור
את הכל כשרדף אחרי יעקב׳ ועוד אחרים באו ושחתנו על
שאחרי זאת ירד יעקב למצרים׳ במתי מעט בשבעים נפש׳
אל המקום הזה׳ זה בית המקדש׳ ויתן לנו את הארץ
הזאת כמשמעו׳ והנחתו והכהן אוחז מגיד שנוטלו
אחר הנחת הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף׳
ושמחת בכל הטוב׳ מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים
אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבו׳
תבואתו ופירותיו ייניו ושמניו אבל מן החג ואילך מביא
ואינו קורא׳ אתה והלוי אף הלוי חייב בבכורים׳ אם נטע

מעך עליהם. והגר אשר בקרבך מביא ודעו קורין שאינו יר'
יכול לומר אשר ... לאבותינו. כי תכלה לעשר את כל מעשר
תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשר של ...
שנה השלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של
שנה הרביעית שנ' מקצה שלש שנים וגו' נא' כאן קץ ונא'
להלן מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן ר'
רגל יכול מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תל' כי תכלה
לעשר מעשרות של שנה שלישית שהמעשרות כלים בו ...
והוא פסח שהרבה אילנות יש שלוקטין אחר חג הסוכות
נמצאו מעשרות של שנה שלישית כלים בפסח של שנה
רביעית. וכלומר ששהה מעשרותיו היה צריך המתג למען ...
מן הבית. שנת המעשר שנה שאין נוהג בה אלא אחד —
משני מעשרות שהם בשתי שנים שלפניה שנה ראשונה
של שמיטה נוהג. מעשר ראשון מנ' שנ' כי תקחו מאת בני
ישר' את המעשר. ומעשר שני שנ' ואכלת לפני יי' אלהיך
מעשר דגנך הרי שתי מעשרות. ובא ולימדך כאן בשנה —
השלישית דאינו נוהג מאותן שתי מעשרות אלא אחד ו'
ואיזה זה מעשר ראשון. ותחת מעשר שני תן מעשר
עני. ואכלו בשעריך ושבעו תן להם כדי שובען מכאן אמרו
אין פוחתין לעני בגורן מחצי קב חיטין. ואמרת לפני יי' אלהיך
התודה שנתת מעשרותיך. בערתי הקדש זה מעשר
שני ונטע רבעי. ולימדך שאם שהה מעשרותיו של שתי
שנים ולא העלן לירושלים צריך להעלותן עכשיו. וגם נתתיו
ללוי זה מעשר ראשון. וגם לרבות תרומות ומעשרות וביכ'
ובכורים. לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני. ככל מצותך
נותנם כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים. ולא מעשר לתרו'
לתרומה. ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שנ'
שהיא ראשונה משנעש' דגן. ומתי מלאתך ודמעך לא תא'
תאחר. לא תשנה את הסדר. לא עברתי ממצותיך לא הפרש'
הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן. ולא ו'
ביערתי ממנו באנינות... בין שאני טמא והוא טהור בין שאני
טהור והוא טמא. והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך
זו אכילת טומאה כמ' שנ' בפסולי המוקדשין בשעריך תאכ'
תאכלנו הטמא והטהור. אבל זה לא תוכל לאכול בשעריך
דרך אכילת שעריך האמור במקום אחר. ולא נתתי ממנו ל'
למת. לעשות לו ארון ותכריכין. שמעתי בקול יי' הביאותיו
לבית הבחירה. עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושימחתי
בו. השקיפה ממעון קדשך עשינו מה שגזרת עלינו ע'
עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת אם בחקותי
תלכו ונתתי גשמיכם. אשר נשבעת לאבותינו. שנשבעת לאב'
לאבותינו זבת חלב ודבש. היום הזה יי'
אלהיך מצוך לעשות. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאלו בו
ביום שנצטוית עליהם. ושמרת ועשית אותם. בת קול
מברכתו הבאת ביכורים היום תשנה לשנה הבאה. הי'

לאומרת האמירך אין להם עד מקראין ולי נראה שהוא לשון
המעלה והבדלה. הבדלת לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים ו'
והוא האמירך אליו מכל עמי הארץ להיות לו לעם סגולה. ד"א האו'
מגזרת יתאמרו כל פועלי און. כלומ' ישתבחו וכן זה האמרת
כלו' שבחת להיות לך לאלהים. האמירך נשתבח בך. כאשר
דבר לך והייתם לי סגולה. ולהיותך עם קדוש כאשר דבר וה'
והייתם לי קדושים. שמור את המצוה לשון הווה. והקמ'
והקמות לך בירדן ואחר כך הולכו משם אחרות ותבנו ו'
להם מזבח בהר עיבל. נמצאת אתה אומ' ג' מיני אבנים היו ל'
בירדן וכנגדן בהר עיבל כדאית' במסכ' סוטה. באר היטב בשבעים
לשון. הסכת כתרגו'. היום נהייתה לעם. בכל יום יהיו בעיניך
כאילו היום באת עמו בברית. לברך את העם כדאית' במסכת
סוטה. ו' שבטים עלו לראש הר גריזים. ו' לראש הר עיבל. ול'
והכהנים והלוים והארון למטה באמצע. הפכו פניהם הלוים
כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה
פסל ומסכה ואלו עונין אמן. חזרו והפכו פניהם כלפי הר —
עיבל ואמרו ארור וכן עד ארור אשר לא יקים. מקלה
אביו מזלזל לשון ונקלה אחיך. מסיג גבול מחזירו לאחוריו
וגונב את הקרקע לשון והסיג. ארור משגה עור הסומא בד'
בדבר ומשיאו עיצה רעה. מכה רעהו בסתר לשון הרע הוא
ראיתי בפירוש של ר' משה הדרשן י"א ארורים כנגד י"א
שבטי' וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו
לפני מותו. כשבירך את השבטים לא רצה לקללו. אשר לא
יקים. כאן כלל כל התורה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה. שגר
אלפיך. וולדות בקר שהבהמה משגרת ממעיה. עשתרות
צאנך. כתרגו' ורבותי' אומ' ולמה נקרא שמם עשתרות שמעשי'
שמעשירות את בעליהן. מעשרות. ואותן כעשתרות הללו שהם
סלעים חזקים וגבוהים. ברוך טנאך פירותיך. ד"א טנאו ברם
לת שזותה ... כסלים. ומשארותך ... שנשאר ... ומוינ
זב. ברוך אתה בבואך ובצאתך שתהא יציאתך מן העולם
כביאתך לעולם. בשבעה דרכים ינוסו לפניך. כך דרך הנבהלי'
לנוס ומתפזרים לכל עבר. את המארה חסרון. מ' את המגער'
מגערת. שחפת שמשיר שערו. נפוח קדחת לשון כי אש
קדחה באפי. והוא אש על חולים שהיא חמה מאד. וסוי'
ובדלקת חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם. חרחור חולי
המחממו תוך הגוף. ומצוין תמיד למים. ולשון ועצמי חרה מני
חורב. נחר מפוח מאש. ובחרב יביאו עליך גייסות. שדפון ו'
וירקון מכת תבואה שבשדות שדפון רוח קדים. ירקון ל'
לכוש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון. עד אבדך עד
השמדך עד אבוד אותך שתכלה מאליך. והיו שמיך אשר
על ראשך נחשת קולות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבי'
ושבהר סיני מפי הק' אמרן כדמשמע ואם לא תשמעו לי ל'
ליום ותלכו עמי בקרי. וכאן הוא אומר יקולי' יי' אלהיך ירבק יי'
בך. יככה יי'. והקל משה בקללותיו ואמרן בלשון יחיד —

וגם בקללה זו הקל שבראשונה הוא אומ' את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה שלא יהו השמים מזיעין כדרך שהברזל אינו מזיע ואותך כן יהיה חורב מעלם. והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחושת מזיע והיא מוציאה פירותיה. וכאן הוא אומ' שמיך נחושת וארצך ברזל. שיהו השמים מזיעים. ואעפ' שלא יריקו ל' מטר. מכל מקום לא יהיה מטר חורב של אומן והארץ לא תהא מזיע כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין. ומכל מקום קללה היא. כיון שהיו כנחושת כן שהיין כברזל לא תתנו פירותיה. וכן השמים לא יריקו מטר. את מטר ארצך אבק ועפר. דקין דבתר מיטרא. מטר יורד ולא כל צרכו. דאין בו כדי להדביק את העפר והרוח בא ומעלה את האבק. ומכסה את הזרעים שהם לחים מן המים ונדבק בהם ועושה אבק ומתייבשו ומרקיבין. לזעוה לאימה ולדיעה. שיזועו כל שומעי מכותיך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו. שחין מצרים רע היה מאוד לח מא' מבפנים ויבש מבחוץ. בטחורים בבמרות. עחורים לפנים. מכשי' כרכשו על ידי עכברים. וגרב שחין לח. חרס שחין יבש כחרס ובתמהון לבב. אוטם הלב אישטורדיזון. עשוק כל ימיך יהי' ערער. ישגלנה לשון שגל. פילגש והסכ' כנה לשון ישכבנה ותיל' ותיקון סופרים הוא זה. תחללנו בשנה הרביעית לאכול פריו' ל' חלות אוכלין ביתעות שיבאו ויהרגם באים כל תחלת שאינה מזה קדושה לאו עליהם ושמה אישטורדיזון. כל הרואה אותך ישום עליך. ומשל כשיבאו מכה רעה על אדם יאמר זה דומה למכות פלונית. ולשנינה כר' ושננתם ידברו בך. וכן תרג' אונקלוס ולשו' ולשועי לשו ויספר ואישתעי. יחסלנו ילחם. ועל שם כן נקרא חסיל שמכלה את הכל. וכי ישל זיתך ישיר פירותיו לשון ונשל ל' הברזל. יירש הצלצל. עשוי הארבה רש מן הפירות. יירש יענ' הצלצל מן הארבה. ואי איפשר לפרש יירש לשון ירושה. שאם כן היה לו לכתוב ירש ולא לשון הורשה ונרושין. שאם כן היה לו לכתוב יורש. מרוב כל מעני היה לך כל טוב. כאשר ידאה הנשר פתאום ודרס ומשחת. ויקלו סוסיו. אשר לא תשמע ל' לשונו לא תכיר לשונו וכן תשמע לשונו חלום לפתור אותו וכן' כי שומע יוסף. ורתחוותך לשון רדוי ובמטה. ואכלת בשר בניך במצור ובמצוק אחורת. שיהו צרים על העיר ויהיה שם מצוק. עקת רעבון. הרכה בך הרחוני ורך הלבב. על בנו ידע. עינו להעלים עינו מהם לא לתת לאחד מהם מבשר אחיהם אשר יאכל ובמבלי כבו אשר יוהיר מן השחוטין. שישחט ולא לאומנו. תהא עינו רעה ותרע עליהם חלוקן והם מבשר השח' השחוטין. תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה הגדולים ובשליתה. בניה הקטנים בבטן תהא עינה רעה. שתאכל את היוצא מבין רגליה אשר יולד מן הבשר והפלא יי' מכותך מופ' מופלאות ונבלות משאר מכות. נאמנות לייסרך לקים שלא שליחותן. אשר יגורת מפניהם מפני המכות כשהיו ישרא' רואי' מכות משונות שהיו באות על המצרים היו יראים שם שלא יבאו גם עליהם. תרע כתי' אם שמע תשמע וגו' כל

המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. אין מייראין אות' האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו. יעלם לשו' עליה. במתי מעט תחת וגו' מועטי' חילוף מרובים. כן ישיש אויביכם עליכם להאביד וגו' ונסחתם לשו' עקירה וכן בית גאים יסח יי'. ועבדת שם אלהים אחרים כתרג' לא עבודת אלהות ממש. אלא מעלה מס וגלגליות ומעשמות לכומרי ע"ז. לא תרגיע לא תנוח כה'. ודאבת הארגעה לב. רגז לב חרד כתרג' וכרחיו כה' שאול ותחת רגזה לך. שמעו ל' עמים ירגזון. וכליון עינים מצפה לישועה ולא תבוא. חייך תלו' תלואי' על הספק. כל ספק קרוי תלוי. שמא אומות היום בחרב א' הבא עלינו. ורבותי' אמ' זה הלוקח תבואה מן השוק. ולא תאמין בחייך זה הסומך על הפלטר. בבקר תאמר מי יתן והיה הד' הערב של אמש. ובערב תאמר מי יתן בקר של שחרית שהצ' שהצרות מתחדשות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה. באניות בספינות. בשביה. והתמכרתם אם תבקשו להיות נמכרים להיות להם לעבדים ואין קונה שיגזרו עליכם הרג. ולכן והתמכ' והתמכרתם אפרוונדריש בלע"ז. ולא יתכן לפרש והתמכרתם ל' ונמכרתם על ידי אחרים. אומ'רים לכרות את בני ישר' שיקבלו את התורה באלה ובשבועה. מלבד הברית קללות שבת"כ שנאמ' בסיני. ולא נתן יי' לכם לב לדעת להכיר חסדי המקום ולדבק בו עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כד' שכת' ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישר' לפני משה. ואמרו לו משה אף אנו עמדנו בסיני וקב' ונתנה לנו. ולמה אתה משליט בני שבטך עליה. ויאמרו לנו ל' יום מחר לא לנו נתנה לא לכם נתנה. ושמח משה על הדבר ועל זאת אמ' להם היום הזה נהייתה לעם וגו'. היום הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום. ותבאו אל המקום הזה. עתה אתכם מאוים אתכם בגדולה ובכבוד. אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם. ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד"א ולא נתן לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעת רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה. לפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה. אבל מכ' מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרתם את דברי הברית. ע"כ.

חסלת כי תבוא

אתם נצבים. מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניסם לברית. ראשיכם שבטיכם ש' שבטיכם זקניכם ושוטריכם. חשוב קודם ואחר כך כל איש ישר'. מחטב עציך. מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע. וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה. ונתנם חוטבי עצים ושואבי מים. לעברך בברית דרך העברה כך היו כורתין בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתיים. כמ' שנ' העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. למען הקים אותך. כל כך הוא נכנס לטורח למען הקים אותך לפניו לעם. והוא יהיה לך וגו' ולפי שדברי לראשונים ואבותיך שלא להחליף זרעם

באומה אחרת׳ וכך יוסר אתכם משכנות הללו׳ שלא תקנטו הד׳
אחר שאינו יכול להבדל מכם׳ עד כאן פירשתי לפי פשוטו של
פרשה׳ ומדר׳ אגד׳ וזה נפרוכה אותם מנבים לקללות לפי של׳
שמששמעו ישר׳ מאה קללות חסר שתים׳ חוץ מארבעים
ושתים ותשע שבמשנה תורה כהנים הוריקו פניהם אמרו מי
יוכל לעמוד באלו התחיל משה מפייסן אתם נצבים היום
הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה׳ והרי אתם
קיימים לפניו׳ היום כהיום הזה שהוא קיים ומאיר ולעולם׳
כך האיר לכם׳ וכך האיר לכם׳ וכן עתיד להאיר לכם והקללות
והייסורי׳ מקיימי׳ אתכם ומיצבי׳ אתכם לפניו׳ ואף הפרש׳
למעלה מיכן פרשים הם אתם ראיתם את כל אשר עשה ה׳
לא אתם נצבים לפי שהיו יוצאי׳ מפרנס לפרנס ממשה
ליהושע לפיכך עשה אותם מינבה לזריזם וכן עשה יהו׳
יהושע. וכן עשה שמואל שאמ׳ להם התיצבו ואשפט
אתכם שקימתו מידו ונתמו ליד שאול׳ ואת אשר איננו
פה אנו. עם דורות העתידי׳ להיות׳ כי אתם ידעתם וגו׳ ותר׳
ותראו את שיקוציהם על שם שהם מאוסים כשקוצים
ואת גלוליהם מוסרחים הם כגלל׳ עץ ואבן אותם של עצים
ואבנים ראיתם בגלוי לפי שאין הגוי ירא שמא יגנבו אבל של
כסף וזהב עמהם בחדרי משכיותם הם לפי שהם יראים
שמא יגנבו׳ פן יש בכם שמא יש בכם׳ אשר לבבו פונה
היום מלקבל עליו הברית׳ שורש פרה ראש ולענה׳ שורש
מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלע׳ מפרה ומרבה
רשע בקרבכם׳ והתברך בלבבו לשו׳ ברכה יחשוב בלבבו
ברכת שלום לי כלומר לא יבואוני קללות הללו אך שלו׳
יהיה לי׳ והתברך כמו כדרישו׳ מן והתעלה והתפלל׳ בשרירות
לבי במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב כלו׳ מה שלבי רואה
לעשות׳ למען ספות הרוה וגו׳ למען שאוסיף לו פורענות על
שעשה עד הנה בשוגג שהייתי מעביר עליהם׳ ועכשיו עתה
שאוסיפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל׳ וכן תרג׳ אונקלו׳
בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא׳ שאוסיף לו את השגגות על
הזדונות׳ רוה שוגג שהוא עושה בלא סורח שטור עושה שלא
מדעת׳ וצמאה שהוא עושה מדעת ומתאוה׳ יעשן אף יי׳
על ידי כעס הקנא׳ מתחמם ועשן יוצא׳ מן האף׳ וכן עלה
עשן באפו ואע״פ שאין זו לפני המקום׳ הכת׳ משמיע את
האוזן מה שהיא יכולה לשמוע לפי דרך הארץ׳ ל׳
ודבקות לו׳ כל האלה׳ אחידת לכינת נקמה ואינו מעביר על
המורה׳ בספר התורה הזה׳ ולמעלה הוא אומ׳ בספר התורה
הזאת׳ הזאת לשון נקיבה מוסב על התורה׳ הזה לשון
זכר מוסב על הספר׳ ועל ידי פיסוק הטעמים הם נחלקים
לשתי לשונות׳ בספר קללות הטי יפחא נקודה תחת בספר
והתורה הזאת דבקים זה לזה אלו לפיכך אומ׳ הזאת
וכאן הטפחא נקודה תחת התורה׳ נמצא ספר והתורה
דבוקים זה לזה׳ לפיכך לשון זכר מפל׳ הזה׳ שהלשון

שהם על בספר׳ ולא חלק להם לא נתנם לחלקם׳ לא ידעום לא י׳
ידעו בהם שום גבורות אלהות׳ ואונקלוס תרג׳ ולא אוטיבו ל׳
להון׳ לא הטיבם להם שום טובה׳ ולשון חלק אותו אלוה שב׳
שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק׳ ויתשם
תרג׳ וטלטלינון׳ וכן הכני שתשם מעל אדמתם׳ הנסתרות
לה׳ אלהינו׳ ואת׳ זה בידינו לעשות אתה מעניש את הכ׳
הרבים על הרהורי היחיד׳ פן יש בכם איש או אשה וגו׳
ואחר כך את מכות הארץ ההיא׳ והלא אין אדם יודע ל׳
טמוניו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות
שהם לה׳ אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ו׳
ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא עשה דין בהם יענשו
הרבים׳ נקוד על לנו ולבנינו לדרוש שאף על הנגלות לא ענש׳
את הרבים עד שעברו הירדן׳ משקבלו עליהם השבועה
בהר גריזים ובהר עיבל׳ ונעשו ערבים זה על זה׳ ושב יי׳
את שבותך׳ היה לו לכתוב והשיב׳ את שבותך׳ רבו׳
רמזו׳ לנו מכאן שהשכינה כביכול שרויה עם ישר׳ בצרת
גלותם׳ וכשנגאלים הכתיב הגאולה לעצמו שהוא ישוב
עמהם׳ ועוד יש לומר שגדול קיבוץ גליות ובקושי כאילו ל׳
הוא עצמו צריך להיות אוחז בידו ממש איש ואיש ממ׳
ממקומו שנ׳ ואתם תלוקטו לאחד אחד מבני ישראל׳ ול׳
ואף בגליות שאר אומות מצינו כן ושבתי את שבות
עמון׳ לא נפלאת היא ממך לא מכוסה היא ממך׳ כד׳ כי
יפלא יתכסי ותרד פלאים׳ ותרד בטמוניות מכוסה
חבושה בטמון׳ לא בשמים היא שאלו הייתה בשמים
צריך לעלות אחריה וללמדה׳ כי קרוב אליך הדבר התורה
נתנה בכתב ובעל פה׳ את החיים ואת הטוב זה תלוי ל׳
בזה׳ אם תעשה טוב הרי לך חיים׳ ואם תעשה רע הרי
המות׳ והכת׳ מפרש והולך היאך אשר אנכי מצוך היום
לאהבה הרי הטוב ובו תלוי וחיית ורבית׳ הרי החיים
ואם יפנה לבבך הרי הרע׳ כי אבד תאבדון הרי המות
העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ שהם קיימי׳
לעולם׳ וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני הת׳
התרתי בכם בכל זאת׳ ד״א העידותי בכם היום את השמים
ואת הארץ׳ אמ׳ להם הק׳ הסתכלו בשמים שבראתי לש׳
לשמש אתכם׳ שמא שינו את מדתם׳ שמא לא עלה
גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם׳ כענין שנא׳
וזרח השמש ובא השמש׳ הסתכלו בארץ שבראתי ל׳
לשמשכם׳ שמא שינתה מדתה׳ שמא זרעתם אותה
ולא צמחה׳ או שמא זרעתם אותה חיטים והעלתה
שעורים׳ ומה אלו שלא נעשו לא לשכר ולא להפסד
אם זוכי׳ אין מקבלים שכר ואם חוטאים אין מקבלי׳
פורענות׳ אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם ח׳
חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה׳ ובחר׳
ובחרת בחיים אני אומר לכם שתבחרו בחלק החיים׳

כאדם האומר לחבירו ברור לך חלק יפה בנחלתי והעמידו על
היפה ואומר לו ברור לך זה. ועל זה נאמר יי׳ מנת חלקי וכוסי
אתה תומיך גורלי. הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח
לך׳ לא אוכל עוד לצאת ולבוא יכול שתשש כחו ת״ל לא
כהתה עינו ולא נס ליחה. אלא מהו לא אוכל איני רשאי ש
שניטלה ממני הרשות וניתנה ליהושע. ויי׳ אמר אלי זהו
פירושו לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שי״י אמר אלי. ד״א
היום היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה
אמות׳ ד״א לצאת ולבא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו
מסורות החכמה. לא ירפך לא יתן לך רפיון להיות
עזוב ממנו. כי אתה תבוא את העם הזה. ארי את תיעול עם
עמא הדין. משה אמ׳ ליהושע זקנים שבדור עמהם הכל
לפי דעתם ועצתם. אבל הק׳ אמ׳ לו כי אתה תביא את בני
ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם. תביא אותם על כר
כרחם הכל תלוי בך. טול מקל והך על קדקדם. ד״א תביא
דבר אחד לדור ואין שני דברים לדור. מקץ שבע שנים
בשנה הראשונה של שמיטה. תקרא את התורה הזאת
המלך היה קורא מתחילת אלה הדברים כדאי׳ במסכ׳ סוטה
סוטה. עמוד על בימה של עץ שהיה לו בעזרה. האנשים
ללמוד והנשים לשמוע והטף למה הוא בא ליתן שכר
למביאהם. ואצונו ואודנו נבר הארץ זניי הארץ. והסתרתי
הסתרתי פני כמו שאינו רואה בצרתם. ונאצוני והכע׳
והכעיסוני וכן כל נאוץ לשון כעס. את השירה הזאת
האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו. ועתה השירה
הזאת לעד שהתריתי בם כתובה על כל המוצאות אותם.
כי לא תשכח מפי זרעו הרי זו אבטחה לישר׳ שאין
תורה משתכחת לגמרי מזרעם. ויצו את יהושע בן נון
מוסב למעלה לפני שכינה. כי׳ שתביאם אל הארץ אשר
נשבעתי להם. לקוח את ספר התורה הזה. מצד ארון
ברית יי׳ נחלקו בו חכמי ישר׳ בבבא בתרא. יש מהם אומרי׳
דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח. ויש
אומרי׳ מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון. הקהילו אלי
ולא תקעו בחצוצרות להקהיל הקהל לפי שנ׳ עשה לך ולא
השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו לקיים מה שנ׳
ואין שלטון ביום המות. ואעידה בם את השמים וגו׳
לישראל אל אבל השמים והארץ לא אמר. עכשיו כי לו׳
האזינו השמים וגו׳ אחרי מותי כי השחת תשחיתון. וכי
והלא כל ימי יהושע לא השחיתו שנ׳ ויעבדו את יי׳ כל ימי
יהושע. מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן
שיהושע חי נראה למשה כאילו הוא חי.

חסלת וילך משה

האזינו השמים שאני מתרה בם בישראל
ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם

שתהיו עדים וכן ותשמע הארץ אמרי פי. ולמה העיד בהם
שמים וארץ. אמ׳ משה אני בשר ודם למחר אני מת. אם יאמרו
ישר׳ לא קבלנו עלינו ברית מי בא ומכחישן לפיכך העיד
בהם עדים שהן קיימים לעולם. ועוד שאם יזכו יבואו העדי׳
ויתנו שכרם. הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמי׳
יתנו טלם. ואם יתחייבו יד העדים תהיה בם בהם. ועצר
את השמים וגו׳ והאדמה לא תתן יבולה ואחר כך ואבדתם
מהרה על ידי האומות. יערוף כמטר לקחי זו היא העד׳
העדות שתעידו שאני אומר בפניכם. תורה שנתתי ל
לישר׳ שהם חיים לעולם כמטר ירעיפו השמים טל ומטר
יערוף ל׳ יטיף. לשון נטיפה. וכן ירעפו טל. ירעפו רסיסי טל
כטל שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש שמחים ויש עצבי׳
כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין. כשעירי׳ לשון סערה
מתרגם כרוח מיטרין. מה הרוחות הללו מחזיקין את הע׳
העשבים ומגדלים אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהם.
וכרביבים טיפי מטר. ונ״ל על שם שהוא יורה מן נקרא
רביב. כדא׳ רובה קשת. דשא אורבירך עטיפת הארץ
מכוסה בירק. עשב קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין
לעצמו קרוי עשב. כי שם יי׳ אקרא. הרי כי משמש ל׳
כאשר כמו כי תבואו אל הארץ. כשאקרא ואזכיר שם יי׳
אתם הבו גודל ובירכו שמו. מיכאן שעונים ברוך שם כבוד
מלכותו על כל ברכה שבמקדש. הצור תמים פעלו. אע״פ
שהוא חזק כשיביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף
הוא מביא כי אם בדין. ולא תמים פעלו. אל אמונה
לשלם לצדיקים צדקתם בעולם הבא. ואע״פ שמאחר את
תגמולם סופו לאמן את דבריו. ואין עול אף לרשעים
משלם שכר צדקתם בעולם הזה. צדיק וישר הוא. וראוי ש
להצדיקו. שיחת לו ל׳ כמו חבלו להן לא ליה בנו
מומם. בנו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם בנו
מומם. מומם של בנו ולא מום שלו. דור עקש עקום
ומעוקם. כמו ואת הישרה יעקשו. ובלשון משנה חולדה
שיניה עקומות ועקושות. ובלע״ז אינטורטילייץ בל
כפתיל הזה שגודלין ומקיפין סביבות הגדיל. פתלתול מן
התיבות המפתלות כמו ירקרק אדמדם פתחתר פתלתל
הלי״י תגמלו זאת לשון תימה וכי לפניו אתם מכעיסים
שיש בידו ליפרע מכם. ושהטיב לכם בכל טובות עם נבל
ששכחו את העשוי להם. ולא חכם להבין את הנולדות
שיש בידו להטיב ולהרע. הלא הוא קנך שקנאך מקן
הסלעים ובארץ חזקה שתיקנך בכל מיני תקנה.
הוא עשך אומה באומות. ויכוננך אחרי כן בכל
מיני בסיס וכן מכם מלכים מכם כהנים מכם
נביאים כך שהכל בם. זכור ימות עולם מה עשה
באנשים שהכעיסו לפניו. בינו שנות דור ודור
דור אנוש שהציף עליהם את מי אוקינוס. דור

ואמר שטעמו ר״ל בינו שנות דור ודור׳ לא נתתם לבבכם על
שעבר׳ בינו שנות דור ודו׳ להבין שיש בידו להטיב לכם
ולהנחיל אתכם ימות המשיח והעולם הבא׳ שאל אביך
הנביאו׳ שנקראו אבות כד׳ שנ׳ באליהו אבי אבי רכב יש
ישר׳ ופרשיו׳ זקניך אילו החכמי׳ ויאמרו לך הראשונות׳
בהנחל עליון גוים׳ כשהנחיל הקב״ה למכעיסין את חלק נח
נחלתם הציפן ושטפן׳ בהפרידו בני אדם כשהפיץ דור
הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם׳ לא עשה אלא יצב
גבולות עמים קיימם ולא איבדם׳ למספר בני ישר׳ בשבל
מספר בני ישראל שעתידי׳ לצאת מבני שם׳ ולמספר של
שבעים נפש של בני ישר׳ שירדו למצרים׳ הציב גבולות עמי׳
שבעים לשון׳ כי חלק ה׳ עמו׳ למה כל זאת לפי שהיה
חלקו כבוש בניהם ועתיד לצאת׳ ומי הוא חלקו עמו ומי
הוא עמו יעקב חבל נחלתו׳ השלישי שבאבות המשולש
משולש זכות׳ זכות אבי אמו׳ ואביו וזכותו הרי שלשה
כחבל הזה׳ שהוא עשוי משלשה גדילים׳ הוא ובניו היו
לו לנחלה׳ ולא ישמעאל בן אברהם׳ ולא עשו בן יצחק׳ ל
ימצאהו בארץ מדבר׳ אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר
המדבר שקבלו תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו עשו
וישמעאל שנ׳ וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן׳ וב
ובתוהו ילל ישימון׳ ארץ ציה ושממה׳ מקום יללת תנין ל
ובנות יענה׳ אף שם נמשכו אחרי האמונה׳ ולא אמרו למשה
היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון׳ כענין שנ׳ לכתך
אחרי במדבר׳ יסובבנהו שם סובבו׳ והקיפן בענני כבוד
סיבבן בדגלים לארבע רוחות׳ סיבבם בתחתית ההר׳ פר
כפאו עליהם כגיגית׳ יבוננהו שם בה תורה ובינה׳ יצרנהו
מנחש שרף ועקרב׳ ומן האומות׳ כאישון עינו הוא ל
שחור שבעין שהמאור יוצא ממנו׳ ואונקלוס תירגם
יצרנהו יספקהו כל צרכו׳ במדבר כו׳ ונטרא להם לאו
ונטרא להם הר׳ אישון שחור שחור ושכינתי אהל
ומועד באמצע וארבע דגלים לארבע רוחות׳ כנשר
יעיר קנו׳ נהגם ברחמים ובחמלה׳ הנשר הזה רחמני ל
על בניו ואינו נכנס לקינו פתאום עד שהוא מקשקש
ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן׳ בין שוכה
לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו יעיר
קנו׳ יעורר בניו׳ על גוזליו ירחף׳ אינו מכביד עצמו
עליהם׳ אלא מרחף׳ נוגע ואינו נוגע׳ אף הק׳ שדי לא
מצאנוהו שגיא כח׳ כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם
מרוח אחת אלא מארבע רוחות׳ שנ׳ ויאמר ה׳ מסיני
בא וזרח משעיר׳ הופיע מהר פארן׳ אלוה מתימן יבא׳
הרי ארבע רוחות׳ יפרוש כנפיו יקחהו׳ כשבא ליטלו
ממקום למקום אינו נוטלו ברגליו כשאר עופות לפי
ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף
ופורח עליהם׳ לפיכך נושאו ברגליו מפני הנשר׳

אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ׳ לפיכך נושאו על כנפיו
אומר יכנס החץ בי ולא בבני׳ אף הק׳ ואשא אתכם על
כנפי נשרים׳ כשנסעו מצרים אחריהם והשיגו אותם
חונים על הים׳ היו זורקי׳ בהם חיצים ואבני בליסט
בליסטראות׳ ויסע מלאך האלהים וגו׳ ה׳ בדד ינחנו
בטח ינהגם במדבר׳ ואין עמו אל נכר׳ לא היה כח אל
אלהי הגוים להראות כחו עמו ולהלחם עמהם׳ ורבותינו
דרשו על שם העתיד וכן אונקלוס׳ ואני אומר דבר
תוכחה הם להעיד השמים והארץ שתהא השירה לעד
על שם שסופן לבגוד ולא יזכרו מטובות שעשה להם
ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם׳ לפיכך צריך
ליישב הדבר לכאן ולכאן׳ וכל הענין מוסב על זכור
ימות עולם בינו שנות דור ודור׳ כך עשה להם׳ וכך
עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור׳ ירכיבהו על במתי
ארץ׳ כל המקרא כתרגו׳ ירכיבהו על שם שארץ ישר׳
גבוהה מכל הארצות׳ ויאכל תנובות שדי׳ אילו פירות
ארץ ישר׳ שקלין לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות׳
וינקהו דבש מסלע׳ מעשה שאמ׳ אחד לבנו בסיכני׳ ה
הבא לי קציעות מן החבית׳ הלך ומצא הדבש צף על
פיה׳ אמ׳ לו זו של דבש היא׳ אל השקע ידך לתוכה ואת
מוציא קציעות בתוכה׳ ושמן מחלמיש צור׳ אילו זיתים
של גוש חלב׳ חמאת בקר וחלב צאן׳ זה היה בימי
שלמה עשירת השבטים׳ שנ׳ אוכלי כרים מצאן עם
חלב כליות חטה׳ זה היה בימי שלמה וגו׳ ודם ענב
תשתה חמר בימי עשרת השבטים׳ שנ׳ במזרקי יין
בריתי ארץ לטוב גבה׳ שדי סוס שתה׳ מחלמיש צור׳
תקפו וחוזקו של סלע כשהוא דבוק ונקרא נקוד ל
חלמיש׳ וכשהוא דבוק נקוד חלמיש׳ חמאת בקר
הוא שומן הנקלט על גבי החלב׳ וחלב צאן׳ חלב של
צאן׳ וכשהוא דבוק נקוד חלב וכן בחלב אחר׳ כרים
כבשים ואילים כמשמעו׳ בני בשן אותן של בשן היו
שמנים׳ כליות חיטה חטים שמנים כחלב כליות
וגסים כבליות׳ ודם ענב היית שותה טוב וטעם יין
חשוב׳ חמר יין בלשון ארמי׳ חמר אין זה שם
דבר אלא חמר לשון משיכה ... וכלעז ...
חמר כמו חמר שם דבר של יין כמו שאומר כרם
זית׳ כן יאמר כרם חמר כרם של קיטון׳ ואומר
בחברי׳ ר׳ ונקד ... של ... שכן החרין על ...
קרין ושעמו ... וזה ... לשון א
תסוק ... ומן ... ותשתה ר׳
חמר דם ענב אדום שהוא חשוב
ועוד יש לפרש שם מקראות
הללו כתרגום של אונקלוס ...
אשריון על תוקפי ארעא׳

עבית לשו' עובי' כשית' לשו' פנו כפית' ולשו' כסה פניו בחלבו ל'
וג' כאדם שהוא משמן מבפנים' וכסלו נכפלים מבחוץ' וכן הוא אומ'
ויעש פימה עלי כסל' כשית' יש לשון קל' בלשון כסוי ס' וכוסה קלון ער'
ערום ויום סתב כשית קש' היה וישמע כסה אחרים' וינבל
צור ישועתו גינה ובזהו כמ' שנ' אחוריהם אל היכל יי' וג' ואין
שבזו גדול מזה יקניאוהו בזרים חוזרו וקנאתו בתועבות כמ'
במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנ' בהן תועב'
לא אלוה' כתרגו' דלית בהון צרוך' אילו היה בהן צורך לא ה'
הייתה הקנאה כפולה כמות עכשיו' חדשים מקרוב באו'
אפי' האומות לא היו רגילים בהם' וגוי הרואה אותם אומ' זה
צלם יהודי' לא שערום אבותיכם לא יראו מהם' ולא עמדה
שערותם מפניהם' דרך שערת האדם לעמוד מחמת יראה
כך הוא נדרש בספרי' ויש לפרש עוד לא שערום לשו' ושע'
ושעירים ירקדו שם' שעירים הם שדים' לא עשו אבותיכם
שעירים האלו' תשי' תשכח' ורבותי' פ' רחשו כשבא להטיב
לכם' אתם מכעיסים לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם'
מחוללך' המוציאך מרחם' לשו' חולו אילות' חיל כיולדה' מה
אחריתם' מה תעלה בהם בסופם' כי דור תהפוכות המה'
מהפכין רצונו לכעס' לא אימון בם' אין גדול ניכר בם' כי
הו הוראתי דרך טובה וסרו ממנה' אימון לשו' ויהי אומן ל'
ערטורא בל' רש' לא אימון לשו' אמונה כתרגו' אדרו בם
בסיני שטה ושמע' ולשעה קלה בטלו אבטחתם ועשו
עגל' קנאוני המיררו חמתי בלא אל' בדבר שאינו אלה' ל'
בלא עם' באומה שאין להם שם' הן כשדים' שנ' בהם
זה העם לא היה' ובעשו הוא אומ' בזוי את מאד' בגוי נ'
נבל אכעיסם אילו המינין' וכן הוא אומ' אמר נבל בלבו וגו'
קדחה' בערה' ותיקד בם עד היסוד' ותאכל ארץ ויבם
ויבלה' ותלהט את ירושלים המיוסדת על ההרים' שנ' א'
ירושלים הרים סביב לה' אספה עלימו רעות' אחבר ר'
רעה על רעה' לשו' ספו שנה על שנה' ספות הרוה' ועוד
עולותיכם ספו על זבחיכם' ר"א אספה אכלה כמ' פן תספה
חיצי אכלה בם' כל חיצי אשלים בהם' וקללה זו לברכה
היא לפי הפורענות' חיצי כלים וחצי ספות' והם אינם
כלים' מזי רעב' אונקלוס תירג' נפיחי כפן' ואין לי עד
מוכיח עליו' ושמעתי של ר' יהודה הדרשן מן טולושא ל'
שעירי רעב' אדם בחוש מגדל שער על בשרו' ולשון מזי
אדמי שער מזיו' דהוא מהפיך במזיה' עוֹא מזי ש'
שערף וחספיו זה סיני' ובבנש' ולוזה תשרא' ו'
יוסף בר יעקב' ולחומי רשף השדים לחומים
כמו' ה' ובני רשף יגביהו עוף והם שדים
וקטב מרירי וכריתת שד ששמו מרירי
קטב מרירי' כמ' אהי קטבך ושן ה'
בהמות' מעשה היה' והיו הרים
הרחלים והבהמות עיבין ל'

וממייתין' חמת זוחלי עפר' ארס נחשים המהלכים בזחילתם
על העפר' וכן כל מחיית דבר המשפשף על העפר והולך' מה
מחוץ לעיר תשכל חרב הגייסות' ובשיכרה ונמלט מן החרב
חדרי לבו טרפן עליו מחמת אימה' והוא מת והולך בה רא'
ומחדרי אימה' בבית תהיה אימת דבר כמ' שנ' כי עלה מות
בחלונינו' וכן תירג' אונקלוס ר"א מחוץ תגוס חרב על מה שע'
שעשו בחוצות כמ' שנ' ומספר חוצות שמתם מזבחות לבשת'
ומחדרים אימה' על מה שעשו בחדרי חדרים' שנ' אשר זקני
ישר' עושים איש בחדרי משכיתו' אמרתי אפאיהם' אמרתי
בלבי אפאה אותם' יש לפרש אשיתם פיאה להשליכם מעלי
הפקר' ודוגמתו מינינו בספר עזרא' ותתן להם ממלכות ועמ'
מים' ותחלקם לפאה הפקר' וכן חיברו מנחם' ויש פותרים
אותו כתרג' יחול רוגזי עליהון' ולא יתכן שאם כן היה לו לכת'
אאפאיהם' ואלף אחת לשימוש ואחת ליסוד' כמ' אאזרך
ואאמצכם' ואלף התיבה אינה ראויה בה כלל' ואונקלוס
תירג' אחר לשון הבריית' השנייה בסיפרי החולקת תיבה זו
לשלש תיבות' אף אי הם' אמרתי באפי אי הם כאילו אינם
שיאמרו רואיהם עליהם' איה הם' לולי כעס אויב אגור אם
לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחיתם ואם יכל ישחיתם
ויתלה הגדולה בו ובאלהיו' ולא יתלה הגבורה בי' וזהו שאמר
פן ינכרו צריו' יניכרו את הדבר לתלות את גבורתי בנכרי'
שאין הגבורה שלו פן יאמרו וג' כי גוי אובד עצות המה
ואין בהם תבונה' שאילו היו חכמים ישכילו זאת איכה
ירדוף וג' יבינו לאחריתם' יתנו לב להתבונן לסוף פורענו'
של ישר' איכה אחד ממנו אלף מישראל אם לא כי צורם
מכרם' הסגירם מסרם בידינו כי לא כצורם צורם' כי זה
היה להם לאויבים להבין שיו' הסגירם ולא להם ולאלהיהם
הניצחון' שהרי עד הנה לא יכלו אלהיהם כלום לנגד צורנו'
כי לא כסלענו סלעם' ואויבינו פלילים' ועכשיו אויבינו ש'
שופטים אותנו הרי שצורנו מכרנו להם' כי מגפן סדום
גפנם' מוסב למעלה' אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם
לפי שמעשיהם מעשה סדום ועמורה' שדמות יעדה
תבואה' כמ' ושדמות לא עשה אוכ' כשדמות קדרון ענ'
ענבי רוש' עשב מר אשכלות מרורות להם' משקה מר
ראוי להם לפי שמעשיהם פורענתם' וכן תירג' אונקלוס
ואשלות' עובדיהון כמרורתהון' חמת תנינים יינם' כתרג'
הא כמרת תניניא כס פורענותהון' הנה כמרירת נכסי'
כוס משתה פורענותם' וראש פתנים כוסם שהוא ל'
אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם' הלא הוא
כמוס עמדי כתרג' כסבורים הם ששכחתי מעשיהם
כלם גנוזים ושמורים לפני' הלא הוא פרי גפנם ותבואת
שדמותם' כמוס עמדי' לי נקם ושלם עמי נכון ומזומן
פורענות' נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם
גמולם' ויש מפרשו' ושלם שם דבר כמו' ושילום הוא ל'

מגזרת והדיבר אין בהם כמ' דבר ומיותי אשלם להם לעת תמוט
רגלם כשתתום זכות אבות שהם סמוכי' עליו והוא זכות אבות
כי קרוב משארית להביא עליהם יום אידם קרוב וממהר לבא
להביא על ידי שלוחים הרבה' וחש עתידות למו ומהר יבאו
העתידות למו' וחש כמ' ימהר יחישה' עד כאן העניד עליהם
משה את דברי התוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבואנה
עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש' מכאן ואילך
העניד עליהם דברי נחומים' שיבואו להם אחרי כלות הפורענות' ל'
כל אשר למעלה והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה אשר
נתתי וגו' כי ידין יי' עמו כשישפוט אותם במסורי' הללו האומ'
האומות עליהם סובבם ידין עמים' ימסר עמים' כי זה אינו
משמש בלשון הזה לפי טעם לדברים של מעלה אלא לשון
תחילת דיבור כמו כי תבואו אל הארץ' כשיבואו עליהם משפטי
הללו' ויתנחם הק' על עבדיו לשוב ולרחם עליהם' יתנחם לשון
הפך מחשבה להטיב או להרע כשיראה כי אזלת יד האויב
הולכת וחזקה עליהם' ואפס בהם עצור ועזוב' עצור נושע
על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם' עזוב נעזר על ידי עוזר
עוצר הוא המושל בעם השעיר שלא ילכו מפוזרי' בצאתם לצבא
על האויב עצור הוא הנושע כמו עוצר המושל' עזוב ל'
מחזק כמו ויעזבו את ירושלים' עצור מיושע' עזוב
אנפורציר בלע' ואמר הק' עליהם אי אלהימו' וגו' שעבדו צור
חסיו בו הסלע שהיו מתכסים בו מפני החמה והצינה'
כלומ' שהיו בוטחים בו להגן עליהם מפני הרעה' אשר חלב
זבחימו היו אוכלים אלהות אוכלים שהיו מקריבי' לפניהם ושו'
ושותי' יין נסיכם' י' יהיו עליכם סתרה' אותו הצור יהי לכם
למחסה ולמסתר' ראו עתה כי תבינו מן הפורענות של'
שהבאתי עליכם' ואין לכם מושיע מן התשועה שהבאתי
עליכם שאושיעכם ואין מחה כדי' כי אני אני הוא אני
להשפיל אני להרים' ואין אלהים עמדי עוזר לנגדי למחות
עמדי ממיתי ומחיי' ואין מידי מציל הפושעים כי' כי אל'
אשא אל שמים ידי וגו' כי בחרון אפי אשא ידי אל שמי
בשבועה' ואמרתי חי אנכי לעולם הוא לשון שבועה אני
שבועתי חי אני' אני נשבע חי אני' אם שנותי ברק
חרבי' למען היות לה ברק מלנרור בל' ותאחז במשפט
ידי להביא מדת רחמי' באויבי' שהרעו לכם אשר קנאתני
מדה מעשו והם עשו ומנה' ותאחז ידי את מדת המשפט
להחזיק בו ולנקום נקם אשיב נקם וגו' ולמלו רבות מאנו
מתוך לשון המקרא שאו' ותאחז במשפט ידי לא מדת
בשר ודם הק' מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול
להשיבו והק' זורק חיציו ויש בידו להשיבם כאילו
אוחזם בידו' שהרי ברק הוא חיצו ונאו' כאן
ברק חרבי' ותאחז במשפט ידי' והמשפט
הזה הוא לשון פורענות' וכן' ומשפטים יד
אשכיר חיצי מדם' האויב וחרבי תאכל

בשרים' מדם חלל ושביה' זאת תהיה להם מדם מעון דם חללי
ישר' ושביה שנשבו מהם' מראש פרעות אויב' מפשע תחלת
פרעות האויב' כשהק' פוקד נפרע מן האומות פוקד עליהם
עונם ועון אבותם' מראשית פרעה שפרעו בישר' הרנינו
גוים עמו' לאותו הזמן ישבחו האומות את ישר' ראו מה
שבחה של אומה זו שדבקו בהק' בכל התלאות שעברו עליהם
ולא עזבוהו' יודעים הין כטיבו ומשבחו כי דם עבדיו יקום
שפיכות דמיהם כששפכו' ונקם ישיב לצריו על הגזל ועל ה'
החמס כענין שנ' מצרים לשממה תהיה' ואדום למדבר שממ'
מחמס בני יהודה' ואומ' מחמס אחיך יעקב וגו' וכפר אדמתו
עמו' ויפייס אדמתו עמו על הצרות שעברו עליהם' ושעשו
להם האויב' ומה היא אדמתו עמו כשעמו מתנחמו' אדמתו
מתנחמת וכן הוא אומ' רצית יי' ארצך שבת שבות יעקב סלה
רצית שבת שבות יעקב' ' ' כתבו אחרים נדרשת היא
בספרי' ונחלקו בה חכמי ישר' ר' יהוד' ור' נחמיה' ר' יהודה
דורש את כולה כנגד ישר' ור' נחמיה דורש את כולה כלפי
האומות' ור' יהוד' דורש את כולה כלפי ישר' אמרתי אפאי'
אפאיהם' כמו שפירשתי עד כי לא יי' פעל כל זאת' כי גוי אבד
אובד עצות המה' איכה תורתי שהיא להם עצה נכונה' '
ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדף אחד מן אלף מהם'
אם לא כי צורם מכרם' כי לא כצורנו צורם' הכל כמו שפי'
שפירשתי תחילה' עד ואויבינו פלילים' כי מגפן סדום גפנם
של אומות' ומשדמות עמורה וגו' לא ישיגו לכם ולתתכ' הכל
קבולה' ענבימו ענבי רוש הוא שאו' כנס אויב אומר על...
ישר' להרגילם ולהמירם' לפנק אשכלות מרורות למו להט
להרגיע אותם על שעשו לבני' חמת תנינים יינם' מוכן להם
והשקותם על מה שעשו להם' הלא הוא כמוס עמדי אותו הכוס שנ'
כי כוס ביד יי' וגו' לעת תמוט רגלם כענין שנ' תמוטנה
רגלי' כי ידין יי' עמו בלשון זה משמש כי זה בלשון הזה
ואין ידין לשון יסורין אלא כי יריב ריבם מיד עושקיהם'
כי יראה כי אזלת יד וגו' ואמר אי אלהימו האויב יאמר
אי אלהימו של ישר' כמ' שאמ' טיטוס הרשע כשגידר את
הפרכת כענין שנ' ותרא אויבתי ותכסיה בושה האומ'
האומרה אלי אין יי' אלהיך' ראו עתה כי אני אני ינלה ישו'
ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא' מאתי באת
עליכם הרעה' ומאתי תבא עליהם הטובה' ואין מידי מ'
שיציל אתכם מן הרעה שאביא עליהם' כי אשא אל
שמים ידי וגו' כי נשאתו תמיד אני משרה מקום

שכינתי בשמים. ואפי' חוץ למעלה ונגזר למטה. איזהו
עליון על התחתון. וכל שכן שנגזר ומעלה וחוץ למטה ידי
מקום שכינתי כו'. איש שלוחו והיה בידי ליפרע מהם אם
ואמרתי חי אנכי לעולם. אין אני ממהר ליפרע שעדיין לי
יש שהות. כדכת' אני חי לעולם זכורות אחרונים אני נפ
נפרע מהם ויכולת בידי ליפרע מן החיים ומן המתים.
מלך בשר ודם כשהוא הולך למות ממהר ליפרע נקמתו
בחייו שמא ימות אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו
ממנו אבל אני חי לעולם אם ימותו הם ואיני נפרע
מהם בחייהם אפרע במותם. אם שנותי ברק חרבי ל
הרבה אם יש שאינן תלויין. כשאשנן ברק חרבי ות
ותאחז במשפט ידי וכו' כמ' שפירשתי כמו שפירשתי
למעלה. הוא והושע בן נון. שבת של דיוזגי היית' ניטלה
רשות מזה וניתנה רשות לזה. העמיד לו משה מתורגמן
ליהושע. שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל
בחיי רבך לא היה לך להרים ראש. ולמה קוראו כאן הושע
הושע לומר שלא זחה דעתו עליו אעפ"י שניתנה לו גדולה
השפיל עצמו כאשר בתחילתו. שימו לבבכם. צריך אדם
שיהו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומ'
בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך וגו' והרי ד
דברים קל וחומר ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים
ונמדד בקנה צריך שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים להבין
דברי תורה שהן כהררין התלוין בשערה על אחת כמה וכמה.
כי לא דבר ריק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה' הרבה
שכר תלוי בה כי הוא חייכם. ד"א אין לך דבר ריקם בתורה
שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו
ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש לפי שאמרה איני
כדיי להיות לו אשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה
להודיע שבחו של אברהם שהיו המלכים והשלטונים
מתאוים לידבק בזרעו. וידבר אל משה בעצם היום
הזה. נאמ' בנח בעצם היום הזה בא נח. במראית אור
של יום. לפי שהיו דורו אומרי' מכך וכך אם אנו מרגי'
מרגישין בו אין אנו מניחי' אותו ליכנס לתיבה ולא עוד
אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה
אמ' הקב' הרי אני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו
למחות יבא וימחה. במצרים נאמ' בעצם היום הזה הו
הוציא לפי שהיו מצריים אומ' מכך וכך אם אנו מרג
מרגישי' בהם אין אנו מניחי' אותם לצאת ולא עוד אלא

נוטלי' אנו סייפות וכלי זיין והורגים בהם. אמ' הקב' הרי אני
מוציאן בחצי היום. וכל מי שיש בידו כח למחות יבא
וימחה. אף כאן במיתתו של משה נאמ' בעצם היום
היום הזה לפי שהיו ישר' אומרי' אם אנו מרגישים
בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים
וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו שליו
ונתן לנו את התורה והעלה לנו את הבאר אין אנו
מניחי' אותו. אמ' הקב' הרי אני מכניסו בחצי היום. כ
כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית ו
וחמדת אותה. שהפשיט אהרן בגד ראשון והלבישו
לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה את כבודו. אמר
משה אהרן אחי עלה למיטה ועלה. פשוט ידך ופשט
וכן רגליך. עצום עיניך. קמוץ פיך וקמץ והלך לו. אמ'
משה אשרי מי שמת במיתה זו. על אשר מריתם
פי. גרמתם למרות פי. על אשר לא קדשתם גרמתם
לי שלא אתקדש שאמרתי לכם ודברתם אל הסלע
והם הכהו והוצרכו להכותו פעמים. ואילו דברו עמו
ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שה
שיהו ישר' אומרי' ומה סלע זה שאינו מדבר לא ל
לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם
חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל
שכן. כי מנגד. מרחוק. כי מנגד תראה וגו' כי אם לא
תראינה עכשיו לא תראנה עוד בחייך. כי שמה לא
תבא. וידעתי כי חביבה היא לך. על כן אני אומר לך
עלה וראה.

חסלת האזינו

וזאת הברכה

לפני מותו. סמוך
למיתתו שאם לא
עכשיו אימתי. ומתן
של צדיקים ליתן ברכתן סמוך מיתתן שכן יצחק
אמ' ואברכך לפני י"י לפני מותי זהו פשוטו. ומדרשו
בא מלאך המות ליטול נשמתו עיכבו משה על יד'
וביקש לפני מלאך המות. ויאמר י"י מסיני בא
פתח תחילה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצ
בצרכיהן של ישר' ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת
זכות לישר' וכל זה דרך ריצוי הוא כלו' כדי אילו
שיחול עליהם ברכה. מסיני בא. יצא לקראתם
כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא לקראת
פני כלה. שנ' לקראת האלהים. וזרח משעיר למו לקראתם
כנגדם. וזרח משעיר. שפתח לבני עשו שיקבלו
את התורה ולא רצו. הופיע להם. מהר פארן
שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלו אות'
התורה ולא רצו. ואתא לישר'. מרבבות קדש
ועמו מקצת רבבות מלאכי קודש'

ולא טלס פ׳ ולא כרוך כשר ודם שמראה כל כבוד עשרו
ותפארתו ביום חופתו׳ אשת דת שהיתה כתובה לפניו באש
שחורה על אש לבנה ונתן להם לוחות כתב יד ימינו׳ ד״א
אש דת כתוב׳ שניתנה מתוך האש׳ אף חובב עמים גם
חיבה יתירה חיבב את השבטי׳ כל אחד קרוי עם שהרי
בנימין וכן היה להולד כשאמ׳ לו הק׳ ליעקב גוי וקהל גוים
יהיה ממך כל קדושיו בידך נפשות הצדיקי׳ גנוזות
אתו כענין שנ׳ והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים
את יי׳ אלהיך והם תכו לרגליך והם ראויים לכך שהרי פ׳
תיוום עצמם לתחתית ההר לרגליך בסיני׳ תכו ל׳ פעלו
התוכו לתוך מרגלותיך׳ ישא מדברותיך שנשאו עליהם
עול תורתך׳ מדברותיך׳ המ״ם בו קמץ ליסוד כמ׳ הקול
מדבר אליו כמ׳ ואשמע את קול מדבר אלי כמ׳ מתדבר
להשמיענו׳ לאמר להם׳ ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי
דבריך׳ והמ״ם בו שימוש משמשת לשון מן׳ ד״א אף
חובב עמים וג׳ אף בשעת חיבתן של אומות העולם
שהראית להם פנים שוחקות ומסרת את ישר׳ בידם
כל קדושיו בידך צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו
מאחריך׳ ואתה שומרם׳ והם תכו לרגליך מתמעטי׳
ומתכנסי׳ לתחת צלך׳ ישא מדברותיך מקבלים
גזירותיך ודתותיך בשמחה׳ ואלה דבריהם׳ תורה צוה
לנו משה מורשה היא לקהל יעקב אחזנוה ולא
נעזבנה׳ ויהי הק׳ בישורון מלך׳ תמיד עול מלכותו עליה׳
עליהם׳ בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם׳ ראשי כמ׳
כי תשא את ראש׳ ראויים אלו שאברכם׳ ד״א בה׳
בהתאספם יחד לאגודה אחת ושלו׳ ביניהם הוא מ׳
מלכם׳ ולא כשיש מחלוקת ביניהם׳ יחי ראובן בעולם
הזה׳ ואל ימות בעולם הבא׳ שלא יזכר מעשה בלהה׳
ויהי מתיו מספר נמנין שאר אחיו׳ דוגמ׳ הייו לו י״ב׳
וישכב את בלהה פילגש אביו וג׳ ויהיו בני יעקב שנים
עשר׳ לא יצא מן המנין׳ וזאת ליהודה׳ סמך יהודה
לראובן׳ לפי ששניהם הודו על קלקול שבידם׳ שנאמ׳
אשר חכמים יגידו וג׳ ולא עבר זר בתוכם׳ עוד פירשו
רבותי׳ כל ארבעים שנה שהיו ישר׳ במדבר היו עצמות
יהודה מתגלגלים בארון מפני נדוי שקיבל
עליו וחטאתי לאבי כל הימים׳ אמ׳ משה מי גרם
לראובן שיודה יהודה כו׳ שמע יי׳ קול יהודה תפלת
דוד ושלמה ואסא מפני הכושים׳ יהושפט מפני
העמונים׳ וחזקיה מפני סנחריב׳ ואל עמו תביאנו
לשלום מן המלחמה׳ רבו לו יריבו ריבו ינקום נקמתו
ועזר מצריו תהיה׳ על יהושפט נתפלל על מלחמת
ראמות גלעד׳ ויזעק יהושפט ויי׳ עזרו׳ ד״א שמע
יי׳ קול יהודה׳ כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכה
של יהודה׳ ואף כשחלקו ארץ ישר׳ נטל שמעון מ׳

מתוך גורלו של יהודה שנ׳ מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון׳ ו׳
וללוי אמ׳ ועל לוי אמ׳ תמיך ואוריך כלפי שכינה היו מדבר׳ אשר
נסיתו במסה׳ לא נתלונו עם שאר המלינים׳ תריבהו וג׳ כתרג׳
תריבהו על מי מריבה׳ נתקצפתה לו לבא בעלילה אם משה אמ׳
שמעו נא המורים׳ אהרן ומרים מה עשו׳ האומר לאביו ו׳
ולאמו לא ראיתיו׳ כשחטאו ישר׳ בעגל ואמרתי מי ליי׳ אלי
נאספו אלי כל בני לוי וצויתים את אבי אמו והוא מישר׳
או את אחיו מאמו׳ או בן בתו׳ וכן עשו׳ ואי איפשר לפרש
ממש אביו מאמו וכן בנו ממש שהרי לוים הם ואחד מ׳
מהם לא חטא שנ׳ כל בני לוי׳ כי שמרו אמרתך לא יהיה
לך אלהים אחרים׳ ובריתך ינצרו אותן שנולדו במדבר שישר׳
לא היו מלים׳ יורו משפטיך ראויים אלו לכך׳ וכליל עולה׳
מחץ מתנים קמיו׳ מחץ קמיו מכת מתנים׳ כמ׳ שנאמר
ומתניהם תמיד המעד׳ ועל המעררים על הכהונה אמ׳ כן׳ ל׳
ד״א ראה שעתידי׳ חשמונאי ובניו להלחם עם היוונים
ונתפלל עליהם לפי שהיו מועטים שהיו שנים עשר בני מת׳
חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות׳ לכך נאמ׳ ברך יי׳ חילו
ומשנאיו מן יקומון׳ מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תק׳
תקומה׳ לבנימין אמ׳ לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות
ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה׳ וכ׳
וסמך יוסף אחרין שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלק
שנ׳ וימאס באהל יוסף׳ לפי שבית עולמים חביב משילה׳
הקדים בנימין ליוסף׳ חופף מכסה אותו ומגין עליו׳ כל ה׳
היום׳ לעולם משנבחרה ירושלם׳ לא שרתה שכינה מק׳
במקום אחר׳ ובין כתפיו שכן בגובה ארצו היה בית
המקדש אלא שנמוך עשרים ושלש אמות׳ מעין עיטם
ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאית בשחיטת קדשים׳
אמרי נחתה ביה פורתא משום דכת׳ ובין כתפיו
שכן׳ מבורכת יי׳ ארצו מבורכת מיי׳ תהי ארצו שלא ל׳
היה בנחלות כל השבטים׳ ארץ מלאה כל טוב כארצו של
יוסף׳ מטל ושל׳ עדנ׳ ומתק׳ ומתהום שהתהום עולה
ומלחלח אותה מלמטה׳ את מוצא כל השבטים בברכתו
של משה מעין ברכתו של יעקב׳ וממגד תבואות שמש
שהיתה ארצו פתוחה לחמה׳ וממתקת פירותיה׳ וגרש אמ׳
ירחים׳ שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש׳ ומראש
הררי קדם׳ ומבכרת מראשית בישול פירות׳ שהרריה
מקדימין לבכר בישול פירותיהן׳ ד״א מגיד שקדמה בריתן
לשאר הרים׳ וממגד גבעות עולם גבעות העושות פירות לעולם
ואין פוסקות מעוצר גשמים׳ ורצון שוכני סנה כמו ל׳
שוכן סנה׳ ותבא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוח של
הק׳ הנגלה עלי בסנה׳ רצון נחת רוח ופיוס וכן כל רצון
שבמקרא׳ תבואתה ברכה זו לראש יוסף׳ נזיר אחיו שנ׳
שהופרש מאחיו במכירתו׳ בכור שורו׳ יש בכור שהוא
ל׳ גדולה ומלכות שנ׳ גם אני בכור אתנהו וכן בני בכורי י׳

ישר' מלך הראשון מלכות יהושע. שור מה קשה משור
לכבוש כמה מלכים הדרי שנתן לו שנ' ונתת מהודך עליו'
וקרני ראם קרניו. כח של שור ויופי קרני ראם. אפסי ארץ
שלשים ואחד מלכים ושמא אפשר שכלן מארץ ישר' היו
אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה פלטירין ואחוזה
בארץ ישר' שחשוב לכלם. הוא שנ' נחלת צבי צבאות
גוים. והם אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע של
צבי מאפרים. והם אלפי מנשה. והם אלפ' משה ה'
האלפים שהרג גדעון במדין שנ' וזבח וצלמונע בקרקר
וג' אלפים עמו שם. ולזבולן אמ' אלו חמשה שמנ' עת
שבירך באחרונה זבולן וגד ונפתלי ודן ואשר כפל שמ'
שמותם להחזיקם ולהגבירם לפי שהן חלשים הן הן שה'
שהוליך יוסף לפני פרעה שנ' ומקצה אחיו לקח חמשה אנ'
לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם שרי מלחמות אל
אלו. שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולן וי'
ויששכר עשו שותפות. זבולן יושב לחוף ימים ויוצא ל
לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר
והם יושבי' ועוסקי' בתורה. לפיכך הקדים זבולן ליששכר
שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה. שמח זבולן
בצאתך הצלח ביציאתך לסחורה. ויששכר הצלח בישיבת
אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים. שנאמ'
ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. ראשיהם הם מאתים
מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקי' בכך ועל פי קביעות
עתים ועיבוריהם. עמים שבטי ישר' הר יקראו להר
המוריה. יאספו כל אסיפה על ידי קריאה היא. ושם יזב'
יזבחו זבחי צדק. כי שפע ימים יינקו יששכר וזב'
וזבולן ויהא להם לעסוק בתורה. וספוני טמוני חול ספוני
טמוני חול. טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאת מן הים
ומן החול ובחלקם של זבולן היה כדאי ... זבולן
עם חרף למות משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם
זבולן על חלקו לומר נתת שדות וכרמים ול' ספוני' כסוי'
ט' שנ' ויספון את הבית וספון בארז ותרג' ומטלל בכיו'
בכיורי דארזא. ד"א עמים הר יקראו על ידי פרגמטיא
של זבולן תגרי אומות העולם באים אל ארצו והיא ...
עומדת על הספר. והם אומ' הואיל ונצטערנו עד כאן נלך
עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעש'
מעשיה. והם רואים את ישר' עובדים אלוה אחד ואוכ'
מאכל אחד לפי שהגוים אלוה של זה לא כאלוה של
זה. ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומ' אין לך
אומה כשירה כזו ומתגיירי' שם שנ' שם יזבחו זבחי צ'
צדק כי שפע ימים יינקו זבולן ויששכר הים היה נותן
להם ממון בשפע. ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו
של גד מרחיב והולך כלפי המזרח כלביא שכן לפי שה'
שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות שכל סמוך לס'

ספר צריכ' להיות גבורים. וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהם
היו ניכרים חותכין הראש עם הזרוע במכה אחת. וירא ראש'
ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיה ט'
ראשית כבוש הארץ. כי שם חלקת מחוקק. חלקת
שדה קבורת מחוקק והוא משה ספון. אותה חלקה ספונה
וטמונה מכל בריה שנ' ולא ידע איש את קבורתו. ויתא גד
ראשי עם הם היו מהלכי' לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי
שהיו גבורי' וכן הוא אומ' ואתם תעברו חמושים לפני אחיכם
צדקת ה' עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו אבטחתם לעבור
את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד"א ויתא ראשי עם צדקת
ה' עשה על משה אומ'. דן גור אריה. אף הוא סמוך לספר
לפיכך מושלו באריות. יזנק מן הבשן כתרגו' שהיה הירדן
יוצא מחלקו ממערת פמייס והיא לשם שהיא בחלקו
של דן שנ' ויקראו ללשם דן. וזינוקו וקילוחו מן הבשן. ד"א
מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך
שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות. תחילה נטלו בצפונית
מערבית עקרון וסביבותיה. ולא ספקו להם ובאו ועלו ללשם
והוא במזרחה של ארץ ישר' ובא מן הדרום לצפון וכלה
בקיצה ים המלח. שהיא במזרח יהודה שנטלו בדרומה של
ארץ ישר' כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנ' ויצא
גבול בני דן מהם ויבאו וילחמו עם לשם. ימה ודרום ירש
אותה הרוח שהתחילו ונחלו בה. שבע רצון שהיתה
ארצו שביעה כל רצון יושביה. ים ודרום. ים כנרת נפלה
בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמ'
ברוך מבנים אשר ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים ה'
השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד. יהי
רצוי אחיו שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון. ד"א יהי
רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות. הוא שנ' בדברי הימים
הוא אבי בר זית. שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים
ומלכים הנמשחים בשמן זית. וטובל בשמן רגלו. שהיתה
ארצו מושכת שמן כמעין. ומעשה שנצרכו אנשי לו'
לודקיא לשמן מינו להם פלמוסטוס אחד ... בראית
כמשמעו. ברזל ונחושת מנעליך עכשיו הוא מדבר כנגד
כל ישר' שהיו גבוריהם בערי הספר ונועלים אותה שלא
יוכלו אויבים ליכנס לה כאילו היא סגורה במנעולים
ובריחים של ברזל ונחושת. ד"א ברזל ונחושת מנעליך
ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחושת
וארצו של אשר היתה מנעולה של א"י שהוא ...
וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך שהם ימי תחלתך
ימי שבחך כן יהיו ימי זקנתך שהם דוובים ...
ומתמוטטים. ד"א וכימיך דבאך כל הארצות יהו ...
מביאות כסף לארץ ישר' שתהא מבורכת בפירות
וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממטיטות לשם
כספם וזהבם הכסף כלה מהם שהם מזיבות אותו

לאויביכם׳ אין כאל ישורון רצונך שאין כאל בכל אלהי העמים
ולא כיוצא ביוצרך ישרים׳ רוכב שמים הוא אלוה שבעזרך ובגאותו
הוא רוכב שחקים׳ מעונה אלהי קדם לפי שאמר הם השחקים
לאלהי קדם שקדם לכל האלהים׳ ובורר לו שחקים לשבתו ל
ולמעונתו׳ ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שעשו זרועות עולם
סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תוקפו של עולם׳ ופנבק על מחם
יחרדו ויזועו וכחם חלש מפנו לעולם׳ מאת הגבורה על ה׳
העליון והוא שהכח והגבורה שלו׳ מפניך ויגרש מפניך
אויב׳ ויאמר לך השמד אותם׳ מעונה כל זה תיבה שצריכה
למ״ד בתחילתה הטיל לה הא בסופה׳ בטח בדד כל יחיד׳ ויחיד
אישו תחת גפנו ומפחדים׳ אין צריכים להתאסף ולישב י
יחד מפני האויב׳ עין יעקב כמו ועינו כעין הבדולח׳ כעין ל
ברכה שבירכם יעקב׳ ולא כמו שאו׳ ירמיה בדד ישבה
אלא כעין ההבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלהים עמכם
והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם׳ יערפו טל׳ יטפו׳ אף ל
שמים יערפו טל׳ אף ברכתו של יצחק נספחת על של
יעקב׳ ויתן לך האלהים מטל השמים׳ אשריך ישר׳ לאחר
שפרט להם הברכות אמ׳ להם מה לי לפרט לכם כלו ש
של דבר הכל שלכם׳ אשריך ומי כמוך ותשועתך כי אשר
הוא מגן עזרך׳ ואשר הוא חרב גאותך׳ ויכחשו אויביך
לך כמו הגבעונים מארץ רחוקה מאוד באו עבדיך וג׳ ואתה על
במותימו תדרוך כענין שנ׳ שימו רגליכם על צוארי המ׳
המלכים האלה׳ מערבות מואב אל הר נבו׳ כמה מעלות
היו ופסען משה בפסיעה אחת׳ את כל הארץ הראהו
כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידין להיות מציק
מציקין לה׳ עד דן׳ הראהו בני דן עובדי ע״ז שנ׳ ויקימו
להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לעמוד
ממנו להושיע׳ ואת כל נפתלי הראהו ארצו בשלותה
ובחורבנה׳ והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי׳ נלחמים
עם סיסרא וחילותיו׳ ואת כל ארץ אפרים ומנשה הראה
הראהו את ארצם בשלותה ובחורבנה׳ והראהו יהושע
נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים׳ וגדעון שבא ממנ
ממנשה נלחם עם מדין ועמלק׳ ואת כל ארץ יהודה בשל
בשלותה ובחורבנה׳ והראהו מלכי בית דוד ונצחונם׳
עד הים האחרון ארץ המערב בשלותה ובחורבנה׳ ד״א
אל תיקרי הים האחרון אלא היום האחרון׳ כל המאורעות
של ישר׳ עד שיחיו המתים׳ ואת הנגב ארץ הדרום
ד״א מערת המכפלה׳ שנ׳ ויעלו בנגב ויבא עד חברון׳
ואת הככר הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש ב
בככר הירדן במעבה האדמה׳ לאמר לזרעך אתננה
הראיתיך כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב
השבועה שנשבעתי לכם הק׳ קיימה׳ וזהו לאמר׳ לכך
הראיתיך׳ אם גזירה היא מלפני שמה לא תעבר
שאילולי כן הייתי מקיימך עד שתראה אותם קבועים

ונטועים בה׳ ותלך ותמר׳ וימת משה אי אפשר משה
מת וכתב וימת משה׳ ר׳ מאיר אומ׳ אי אפשר ספר
תורה חסר כלום והוא אומ׳ לקוח את ספר התורה הזאת׳
אלא הק׳ אומ׳ ומשה כותב ברמע על פי ה׳ בנשיקה׳ וי״ט
ויקבור אותו הק׳ בכבודו׳ ר׳ ישמעאל אומ׳ הוא קבר את עצ
עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה ר׳ ישמעאל דורש
ק׳ כיוצא בו בום מלאת ימי טהרה יביא אותו יביא עצמו׳
כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה וכי משיאים אחרים
אותם הם משיאים עצמם׳ מול בית פעור׳ קברו מוכן
מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור׳ וזה אחד
מעשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות׳ לא
כהתה עינו אף משמת׳ ולא נס לחה ליחלוחית שם לא ש
שלט בו ריקבון ולא נהפך תואר פניו׳ בני ישר׳ הזכרים והנ׳
והנקבות׳ אבלו באהרן מתוך שהיה רודף שלום ועושה ש
שלום בין איש לאשתו אבל כל בית ישראל הזכרים והנקב׳
והנקבות׳ אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים׳ שהיה לבו גס
בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה׳ כענין שנ׳ אעלה אל ה׳
עמדו ואשמעה מה יצוה ה׳ לכם׳ לכל היד החזקה׳
שקבל התורה והלוחות בידיו׳ ולכל המורא הגדול נסים
ונפלאות שבמדבר הגדול והנורא׳ לעיני כל ישר׳ שנשאו
לבו לשבור את הלוחות לעיניהם שנ׳ ואשברם לעיניכם
והסכימה דעת הק׳ לדעתו שנ׳ אשר שברת׳ יישר כחך
אשר שיברת׳׳

חסלת וזאת הברכה׳׳
ה׳ יען יתן את המכה׳

בשם יוצר הרים אתחיל לכתוב שיר השירים׳׳

שיר השירים

אשר לשלמה אחד
דבר אלהים שתים זו
שמענו מקרא אחד

יוצא לכמה טעמים׳ וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי משמעו
ואמת שדברו הנביאים ברוח׳ יתריך לישב הדבר על אופנו
ועל סדרו׳ כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה׳ ראיתי
לספר הזה כמה מדרשי אגד׳ יש סדורים כל הספר בו
מדרש אחד׳ ויש מפוזרים בכמה ספרי אגד׳ מקראות
לבדם ואין מתיישבי׳ על לשון המקרא וסדר המקראות׳ ל
ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על ה׳
הסדר׳ והמדרשות רבותי קבעום מדרש ומדרש איש
ואיש במקומו׳ אומר אני שראה שלמה ברוח
הקודש שעתידי׳ ישר׳ לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר
חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חיבה
ראשונה אשר היו סגולה מכל העמים לאמר אלכה ואש׳
ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ח״ל
ויזכרו את חסדו ואת מעל אשר מעלו כי את הטובה׳

אשר יאמר להם באחרית הימים ויסד הספר הזה ברוח
הקודש בלשון אשה הגבורה מלומעת חיות ומשתוקקת על
בעלה ומתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו אף
דודה יתר לו בגלותה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשם
ושרון פעולה אשר בהם נקשר עמה מאהבה עזה להוד
להודיעה כי לא מלבו עזבה ולא שלוחיה שלוחין כי עוד
היא אשתו והוא אישה … שיר השירים
אשר לשלמה שנו רבותינו כל שלמה האמורים בשיר
השירים קדש חוץ מזה שהשלום שלו שיר שהוא עלם הם
השירים אשר נאמרו להק' מאות שנה ועמו מכתי שי
א"ר עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר הש'
השירים ושאר כל הכתובים קודש ושיר השירים קודש
קדשים אר' ר' אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך
שנטל סאה חיטים ונתנה לנחתום א"ל הוציא לי כך וכך
סולת כך וכך סולת כך וכך מורסן וסלת לי מתוכה גלו'
גלוסקאות אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קודש
ושיר השירים שכלו יראת שמים וקבלו עליו מלכותו קדש הקדשי'
ואהבתו. ישקני מנשיקות פיהו זה שיר בפיה תאמר
ולמעלה ומי יתן וישקני המלך מנשיקות פיהו מאשר
… לפי שיש נקודות … על גב … ועל הפסוק
אף אני מתאוה ומשוקקה להיות ערב … הר'
הראשון כחתן על כלה פה אל פה כי טובים לי דודיך מ
מכל משתה יין מכל עונג ושמחה ולשון עברי הוא כל
להיות כל סעודת עונג ושמחה נקרא על שם היין כמ
משתין טוב או כגון משתה היין … כשיר לא
ישתו יין והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם …
מאור משועי … על שם שנתן להם תורה
ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים
עליהם … שעשוע … מאותו להופיע עוד
עליהם … סוד טעמיה … טעמיה
ומחלים … וזהו ישקני מנשיקות פיהו
לריח שמניך טובים … שם טוב נקרא על שם שמן
טוב לריח שמניך הטובים שהריחו בהם אפסי ארץ
אשר שמעו שמעך הטוב מעשיך נראות מ…
מצרים שמן תורק שמך לאמר עליך אתה שמן
אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך … ומרחוק
שכן דרך שמן ערב כל זמן שהוא בצלוחית חתומה
אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנה לפי אחר
ריחו נודף על כן עלמות אהבוך כי יתרו …
השמועה … ואף רחב הזונה אמרה כי שמ
שמענו את אשר הוביש … כי ה' אלהיכם
הוא אלהים משמים … לפי הדבר
… שאהובה … ולפי הרוגזא
העלמות הן האומות … משכני אחריך נרוצה אני

שמעתי משולחיך … שאמרת …
אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה הביאני המלך
חדריו וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה
את אהבה גם היום במולעת חיות תמיד שבירחין
אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה
מישרים אהבוך את אהבה עזה אהבת מישור
בלי עקיבה ורמיה אשר אהבוך אני ואבותי בימים
הימים זהו פשוטו לפי עניינו ולפי דוגמתו הכבר
… לפניו חסד נעוריה אהבת כלולות לכתך
אחרי במדבר ארץ ציה וצלמות וגם … לא
עשו להם … ולא …
… לא מקום זרע … אחרין והיא
… היום …
ושמחים בו אף לפי עניים … ומשתעשעים
בתורה … את דודיך מיין … אהבתך
… שחורה אני ונאוה … אתם … אל אך
… אם … שחורות שבי כי שחורה
אני על ידי שזיפת שמש ונאוה אני בחיתוך איברי
נאה אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני
הגשמים שהם פרושות תמיד במדבריות כלה אני
להתכבס ולהיות כיריעות שלמה … היא …
אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי
ונאוה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש …
נאים אם יש בי עון העגל יש בי זכות קבלת הת
התורה וקורא לאומות בנות ירושלים על שם שהיא
עתידה לעשות מטרפולין לכולן כמ' …
שנאמר יחזקאל ונתתי אותם לבנות …
ובנותיה. אל תראוני אל תסתכלו בי …
שחרחורת לפי שאין שחרותי …
אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות …
להתלבן כשיעור … בך אני … בני אמי …
…
…
הכרמים … שזפתני השמש והשחרתני …
… עבודת אלהים … וכרם שהיה לי …
מאבותי לא נטרתי … פרנסים נקראים …
… בלשון כרמים … ונתתי לה כרמיה …
… פרנסה … דרך כרמים
הגידה לי שאהבה נפשי …
… אשר על המנה אומרת כנסת ישראל לפניו
כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה
תרעה את צאנך בין הזאבים … אשר הם
בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים … היה
שהוא עת צרה להם בצהרים שהם עת …

לימין׳ שלמה אהיה כעטיה וגו׳ ואם תאמר מה אוכפת לך
אין זה כבוקר שאהיה אני מובלה עטה על שפם
כמה על יגוני׳ על עדרי חבריך אינו עדרי שאר הרועים
שהם רועים יגון מותך כלומ׳ בין גדודי האומות הסומכ׳
על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגי׳ אותם׳
אם לא תדעי לך זו היא תשובת הרועה׳ אם לא ת׳
תדעי לך להיכן לרעות את יגונך׳ היפה בנשים׳ שחדל
הרועה לו מלהנהיג אותם׳ צאי לך בעקבי הימין הם
הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הימין והעקבו׳ ניכרים
טראינ״ש בלע׳ וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא נודעו׳
נחמש עקביך והוא יגוד עקב׳ ישוב על עקבו׳ ואות הדר׳
הדרך לכי ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים׳ בין מש
משכנות שאר הרועים׳ שאת רועה אותם׳ רק הרועה׳ אם
לא תדעי לך מנסייתו ועדרי היפה משאר אומות׳ איכה
שתרעה ותנצלי מיד המזיקים לך להיות בינהם ולא יאבדו
בניך׳ התבונני בדרכי אבותיך הראשונים׳ שקבלו תורתי ל
ושמרו מצותי ולכי בדרכיהם ואז כשתעשי זאת תרעי את
גדיותיך אפי׳ בין שרי האומות׳ וכן ירמיה אומ׳ הציבי לך ציוני׳
שיתי לבך למסילה וגו׳ לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעייתי
למ״ד זו כמ׳ למ״ד וקול תחת המון מים׳ וכמ׳ למ״ד ורוח של
שמניך׳ לקבוצת סוסים הרבה שאספתי מחנותי ויצאתי
לקראתך ברכבי פרעה והשיעך כמ׳ שנ׳ דרכת בים סוס׳
סוסיך׳ סוסים הרבה׳ דמיתיך רעייתי שיתקתיך מיעשקיך
שנ׳ ואתם תחרישון׳ זאת ראיתי בספרי אגדה ר״א שם
דמיתיך ורעייתי שם הראיתי לך שרעיית את׳ לסוסתי
קבוצת סוסיי ובלשון לע״ז קבלי״שא ירשואי״ כמו אותי
דימו להרג כי שם קישוטיך בקישוטים נאוים׳ נאוו לך
לחייך בתרים׳ שורות שהיו אוזן׳ של בזת הים ואינ׳
ומיגות זהב׳ צוארך בחרוזים׳ ענקי זהב מתליות החול׳
חרוזות בפנינים זהב של בזת הים׳ תורי זהב נעשה לך
על כנו אב ובית דינו לפני כי פרעה שאשיאנו ואחזק
את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח נזמי אוצרותיו כרי כל
שעשה לך׳ תורי קישוטי זהב׳ עם נקודות הכסף שנ׳
שהיו בידך כבר׳ שהוצאתם ממצרים׳ שגדולה הייתה
בזת הים׳ מבזת מצרים׳ נקודות כלי כסף מצויירים
ומנוקדים׳ מחברות ועונים׳ עד שהמלך במסיבו׳ מש׳
משיבה מסות ישר׳ ואומ׳ כל זה אות גאולתי ואני גאולתי
רעה׳ כי מעד המלך על שולחן ולא ... מסיבת חופתו
נרדי נתן ריחו׳ ולא כתב החליף והבאיש׳ פי׳ כמער
שהשכינה בסיני קילקלתי מעשי בעגל׳ ולשון חיבה כתב
הכת׳ נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח׳ צרור
המור דודי לי׳ הרי נעשה לי כמו אחר שיש לו צרור
המור בחיקו ואומ׳ הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן
הראשון שאיבדת׳ כך הק׳ נתרצה לישר׳ על מעשה העגל

ויהיו להם כפרה לעונם׳ ואו׳ התנדבו המשכן ויבאו על זהב
העגל׳ בין שדי ילין אף לפי מעלתי בו אומר לשכן שם בין
שני כרובי ארון׳ אשכול הכופר יש משם ששמו כופר כמו
כפרים עם נרדים׳ ועשוי מין אשכלות׳ בכרמי עין גדי׳
שם הוא מצוי׳ וראיתי באגדה׳ שאותן כרמים עושין פ
פירות פירות׳ ארבע וחמשה בשנה׳ ודומיא למה מכות
ומחילות שמחל לי הק׳ על כמה נסיונות שניסיתיו במדבר
הנך יפה רעייתי אני היית בושה בקלקולי׳ והוא חזקני ל
בדברי ריצוין ואמר סלחתי כדבריך׳ והרי את יפה ויפה כי
עיניך יונים׳ נאים כעיני יונים כלה׳ שעיניה מצורים כל גופה
צריך בדיקה׳ ושעיניה נאות אין גופה צריך בדיקה
והחוג׳ זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה במעשה
והנך יפה בנשמע׳ יפה במעשה אבות׳ יפה במעשייך
כי עינייך יונים׳ צדיקים שבכך שדבקו בך כיונה הזו שנ׳
שמשמרת את בן זוגה אינה מנחתו ותזדווג לאחר׳ כך
ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל׳ ועוד הנך יפה במלאכת
המשכן׳ שנ׳ והנה עשו אותה וגו׳ ויברך אותם משה הרי
שקילוסם עלך׳ הנך יפה דודי לא היופי שלי אלא שלך׳
אתה הוא היפה׳ אף נעים שעברת על פשעי והשרית
שכינתך בתוכי וזהו קילוס של ירידת האש שנ׳ וירא העם
וירונו׳ אף ערשנו רעננה על ידי שימתך הנה רעננה
ערשנו בבנינו ובנותינו שהיום כלם נקבצים אליך פה׳
שנ׳ ותקהל העדה וגו׳ המשכן קרוי מטה שנ׳ הנה מטתו
וכן המקדש קרוי מטה שנ׳ בחדר המטות׳ אשר
בבית יי׳ על שם שהוא ... פריין ורבין של ישראל
קורות בתינו ארזים׳ ... ארזים׳ שבח המשכן הוא זה׳
רהיטנו לא ידעתי אם לשון קרשים הם או לשון בריחים
אך ידעתי שאין לשון משנה׳ שנינו רהיטי ביתו של
אדם הם מצויירים כל׳ חבצלת היא שושנה׳ שושנת
העמקים נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד
שאין כח החמה שולט שם׳ כשושנה בין החוחים
שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנוייה ואדמומיתה
כן רעייתי בין הבנות מפתות אותה לרדוף אחריהן לזנות
כמותן לאלהים אחרים׳ והיא עומדת באמונתה׳ כתפוח
אילן של תפוחים׳ כשהוא בין אילני סרק חביב מכולם
שפריו טוב בטעם ובריח׳ כן דודי בין הבנים בין הב׳
הבחורים׳ והמשכן הק׳ מכל האלהים נבחר׳ לפיכך בצלו
חמדתי וישבתי׳ ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחין
הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הק׳ בי
במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי׳ אל בית היין׳
אוהל מועד ששם ניתנו פרטיה ובאוריה של תורה
ודגלו עלי אהבה׳ קבוצתו שדגלני אליו אהבה היא
עלי׳ עדרי זוכרת ואוהבתו׳ סמכוני עתה כמראת החו
החולים׳ באשישי ענבים או באשישת סולת נקייה

ויבא זהב המשכן

רפדוני פי' רפדוני סבבותי בתפוחים שריחם טוב כדרך הח'
החולים כי חולת אני לאהבתו כי צמאתי לו פה קלותי רפידה
ל' מצע הוא כמו ירפד חרוץ עלי טיט שמאלו תחת
לראשי במדבר וימינו תחבקני דרך שלשת ימים עסנו ל'
לתור מנוחה ובמקום המחנה מוריד מן ושליו כל זה אני
זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו השבעתי אתכם אתם
האומות בצבאות או באילות שתהיו הפקר ומאכל כצבי
מצבים ואיילים אם תעירו ואם תעוררו את האהבה של'
שבינו לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש מאתי להתפתות
אחריכם עד שתחפץ כל עוד שהאהבה היא תקועה
בלב והוא חפץ לי עד שתחפץ כמו עד שהמלך במסיבו
בעוד שהמלך במסיבו לשון אם תעירו אם תשנאו כמו
ויהי ערך ופשריה לערך ואם תעוררו כל' הערר
על הצרה וכלשון לעז יש מדרשי אגדה רבים ואינן ל'
מתיישבין על סדר הדברים כי ראה אני שנתנבא שלמה
ודבר על יציאת מצרים ומתן תורה והמשכן ומאהל
הארץ והמשכן ובית הבחירה וגלות בבל ובית שני
וחורבנו קול דודי זה חוזר המשורר על הראש שעורך
כאדם שקיצר בדברו וחוזר ואומ' לא אמרתי לפניכם
ראשית הדברים הוא התחיל ואומ' הביאני המלך חדריו
ולא סיפר היאך פקדם במצרים בלשון חיבה ועכשיו
חוזר ואומר משיכה זאת שאמרתי לפניכם שמשכני
דודי ורצתי אחריו כך היתה שאשרן הגאולה עד תום
ארבע מאות שנה שנאמר בין הבתרים וקול דודי
הנה זה בא ולפני הקץ כמו' [illegible] כמדלג על ההרים
ומקפץ קבעות' דומה דודי בקלות [illegible] מרוצתו של'
שמהר לבא כצבי ובעופר האילים עופר איל בחור
הנה זה עומד זה ספרה הייתי לישב עשה עד ימים
רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מחלונות
השמים את העשוי לי שנ' ראה ראיתי את עני עמי
עני' עניה זה צעקת קולו ואב אב לחם ועם הר'
הלוים זה ואומר לי על ידי משה קומי לך אעלה אתכם
מעני מצרים כי הנה הסתיו עבר זה אין עכשיו עורך
בריך סתיו חורף תרג' סיתוא הניצנים נראו בארץ
קרבו ימי החולה שהאילנות מוציאים פרחים והולכי
רבים מתענגים לראותם ועת הזמיר הגיע שהעוף
שהעופות עושים זמר וקולן ערב להולכי דרכים וקו'
התור משמיע תורים ובני יונה דרך העופות להיות
משוררים ומצפצפים בימי ניסן התאנה חנטה
פגיה כמשמעו והגפנים סמדר בשעת הפרח הן
מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קורין
סמדר כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חיבת פיתוי
שבחור מפתה ארוסתו לילך אחריו כך עשה דודי
עמה דודי על ידי משה ואמר לי על ידי אהרן קומי לך

זהרי עיניך וישאלו איש מאת רעהו כי הנה הסתיו
עבר אילו ד' מאות שנה שרובם משעור יצחק הגשם
שהוא טורחת של הסתיו חלף והלך לו אותם שמונים ושש
שנה של קושי השיעבוד עשרו עליהם והלם להם עד
שנולדה מרים הקשו המצרים את השיעבוד על ישראל
ולכך נקראת מרים על שם שמררים הניצנים נראו ל'
בארץ הרי זה משה ואהרן ומוכנים לו יראיהם ועת
הזמיר הגיע שאתם עתידים לומר שירה על הים וקול
התור קול התייר הגדול ר"ל קול המר' קול שהגיע תור
זמן יציאתכם התאנה חנטה פגיה הגיע זמן של ל'
ביכורים לקרב כשתבאו לארץ והגפנים סמדר נתנו ל'
ריח' קרב זמן נסכי יין לא התאנה חנטה פגיה כלומר
הבשורים שבכם חנטו והניצו לפני מעשים טובים
והריחו ר"א התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל
שכלו בימי אפילה והגפנים סמדר נתנו ריח אילו הם'
השאירים מהם שעשו תשובה ונתקבלו כך נדרש ל'
במסיקתא יונתי בחגוי הסלע זה נאמ' על אותה שעה
שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין ל'
מקום לנוס לפניהם מפני הים ואין להפנות אחריהם
מפני חיות רעות למה הן דומים באותה שעה ליונה
שבורחת מפני הנץ ונכנסה היונה לנקיק הסלע והיה
הנחש נושף בה אם נכנסה לפנים הרי הנחש מנשך
בה ותצא לחוץ הרי הנץ פורח אחריה א"ל הקב"ה
הראיני את מראיך את כשרון פעלך למי את צועקת
בעת צרה השמיעיני את קולך שנ' ויצעקו בני ישר'
אל ה' בחגוי הסלע נקיק והוא לשון שבר ודומה לו
ויחוגו וינועו וכן והייתה אדמת יהודה לחגא וכשהן
רבים קורא להם חגוי וכן קינה קינוי וכן זימרה זימרות
מדריהם ויסוד מדרי' מדרגה פי' שעושין חריץ ל'
סביבות המגדלים ושופכים העפר להגביה החל ל'
סביב שעושין אותו מדרגה זו למעלה מזו במתכ'
המדרגה פעמים שיש בהם סדקים וננמנים שם
שרצים ועופות אחזו לנו שועלים הללו קטנים שאף
הקטנים היו מחבלים כרמים מבעוד ברואים סמדר
שהענבים היו רכים פי' כשהייתה בת ישר' יולדת
זכר הייתה טומנת והיו המצריים נכנסים ומעיינים
ומחפשים הזכרים והיה התינוק שם והוא בן שנה
או בן שנתים והם היו מביאין תינוק מצרי בבירה
והתינוק ישר' עונהו ממקום שטמון שם והם תופשים
אותו ומשליכים אותו ליאור ולזה קראם שועלים כי
השועל הזה מביט לאחוריו לברוח אף מצריים מביטים
לאחוריהם לברוח שנ' אנוסה מפני ישר' שועלים
כתיב חסר ו' על שם שהיו נפרעים מהם שעודך
משעולו של מקום דודי לי ואני לו הוא כל צרכיו תבע

ממנו לא יגע אלא לו עשו פסח קדשו בבמות עשו משכן הק׳
הקריבו עולות לא תבא מריוואה אחרת ואינו לו כי ערבי תלמתי
אחזתיו ולא אהבים אחרים׳ הרועה את צאנו בשושנים׳ ל
במרעה טוב ונוה יפה׳ עד שיפוח היום מוסב למקרא
שלמעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושרב
ושזפתני השמש מחום היום וגבר השרב ובו הצללים׳
חטאנו במעל חטאנו במרגלים׳ נסו הצללים׳ זכות המגינות
עלינו פרקנו עולו׳ סוב דמה לך דודי גרמתי לך להסתלק
מעלי על הרים המופלגים ממני מגזר לשון חליקה והפלגה׳
על משכבי בלילות׳ מגזר לי שישבתי באפילה כל שלשים
ושמנה שנה׳ שהיו נזופים במדבר ולא מצאתיו כי אמ׳
אינני בקרבכם׳ כי לא אעלה בקרבך׳ אקומה נא ואבק׳
אבקשה׳ ויחל משה׳ אעלה אל ה׳ התפללו אל ה׳ מצאוני
השומרים׳ משה ואהרן׳ את שאהבה נפשי ראיתם
מה מצאתם בפיו׳ כמעט שעברתי מהם קרוב לפרישתי
ממנו לסוף ארבעים שנה׳ עד שמצאתי היה עמי בימי
יהושע לכבש שלשים ואחד מלכים׳ אחזתיו ולא ארפנו
לא נתתי לו רפיון עד שהבאתיו אל משכן שילה בשו׳
משכן כל זאת שעשה לי׳ השבעתי אתכם האומות
היום בהיותי גולה בינכם׳ אם תעירו ואם תעוררו את
אהבת דודי ממני על ידי פיתוי והסתה לעזבו ולשוב
מאחריו׳ עד שתחפץ מעצמו שאהבתו חפצה עלי׳ מי זאת
עולה מן המדבר׳ כשהייתי מהלכת במדבר והיה העמוד ל
ועמוד אש הולכים לפני הורגים נחשים ועקרבים׳ ושורפים
הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה העשן
עולה׳ ורואין אותו האומות ותמהות על גדולתי ואומרות
מי זאת׳ כלומ׳ כמה גדולה היא העולה מן המדבר׳
כתמרות עשן גבוה וזקוף כתמר׳ מקוטרת מור על
שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי׳
מכל׳ בשם האומר כל מיני בשמים׳ אבקת על שכם
שכותשין אותה ושוחקין הדק כאבק׳ הנה מטתו ל
שלשלמה׳ אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר
ששים גבורים סביב׳ מגבורי ישר׳ יוצאי ל
הצבא לבד מהם מבני עשרים׳ ויתרים על בני ששים
מלומדי מלחמה של תורה׳ וכן הכהנים הסובבים
אותה החונים סביבות המשכן׳ מלומדי סדרי עבודתם
איש חרבו כלי זינו הן המסורות וסימנים שמעמידים
על ידם את הגירסא שלא תשכח׳ מפחד בלילות׳ פן
ישכחוה ויבואו עליהם צרות וכן הוא אומ׳ ששקו בל
כן יאמר ותאבה דרך וכו׳ אפריון עשה לו׳ זה אהל
מועד שנקבע משכן שילה׳ עשה לו אפריון חופה
סתר לכבוד רעיתו משכבו ושמו על הכפורת שהיא
זהב מרכבו ארגמן זה הפרוכת שהיא תלוי ורוכב
על קלונות לגדיסין מעמוד לעמוד תוכו רצוף סחור׳

בריעת זהבה׳ ארון ומנורה כרובים ולוחות׳ באהבה
מבנות ירושלים׳ אלו יראי ישר׳ ושלמים להק׳ בנות ציון
בנים המצויינים לו במילה ובציצית ובתפלין׳ בעטרה
שעטרה לו אמו׳ אהל מועד הוא מעוטר בגונים תכלת
וארגמן ותולעת שני׳ א״ר חנינא שאל ר׳ שמעון בן יוחי
את ר׳ אלעזר בר׳ יוסי איפשר ששמעת מאביך מהו
שעטרה לו אמו׳ א״ל הן דומה למלך שהיתה לו בת
יחידה והוא אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שק׳
שקראה בתי שנ׳ שמעי בת וראי׳ לא זז מחבבה עד
שקראה אחותי׳ פתחי לי אחותי רעיתי׳ לא זז מחבבה
עד שקראה אמי שנ׳ שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו׳
לאמי כתי׳ עמד ר׳ שמעון בן יוחי ונשקו על ראשו בי
ביום חתנתו׳ יום מתן תורה שנעטרוהו והם למלך
וקבלו עולו׳ וביום שמחת לבו זה בנין בית עולמים׳ של
שנתחנך בו המשכן הזה במדבר׳ הנך יפה רעיתי ל
קולם ורצון ונאים עליו קרבנותיהם׳ עד שיפוח היום
שחטאו לפניו בימי חטאם׳ עיניך יונים׳ מבעד
ומראיתך ודמותך כיונה הזו הדבקה בבן זוגה׳
וכשלוחצין אותה׳ אינה מפרכסת אלא פושטת
צוארה׳ כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי׳ מבעד
לצמתך מבעד הצניעים׳ הקילוס הזה דוגמת קילוס
אשה הנאהבת לחתן מבפנים לקישוריך׳ שערך
נאה ומבהיק כעדר העזים׳ משער עזים לבנות
היורדות מן ההרים׳ ושערן מבהיק מרחוק׳ והדוגמא
שרואה כנסת ישר׳ לכך זו היא מבפנים למחנותיך
ולמשכנותיך׳ אף הרקים שבך חביבי עלי כיעקב בב
ובנו שגלשו לרדת מהר גלעד׳ כשהשיגם לבן שם׳ דבר
אחר כאותן שתבאו על מדין מעבר הירדן שהיא ארץ
הגלעד׳ ולשון זה במדרש שיר השירים׳ ממשך הוא
לשון מבפנים׳ שרוב כמעט שמקרא דבר המסך
ומגן עד דבר אחר׳ וכמו ובעד טפכם יחותם׳ הארץ
בריחיה בעדי הבעל עולם׳ ומבעד הוא הדבר
שהוא מבפנים ואותו בעד ולכך הוא אומ׳ מבעד לצמתך׳
לשון דבר המצומתים זה הצמצום והקישורים
המשמשים את השער שלא יפרחו לצאת ולא
יתכן לחות לצמתך ל׳ שמות׳ שתהא המלה משורשת
בתיבה שאם כן היה לה להיות נקודה כשהוא ל
נסמכת להא׳ לפעול בה פעולת נקיבה׳ או לזכר לפעול
בה פעולת זכר כמו תן טל שמם כשהוא נתנו לו
לנקיבה היא מדגשת מן חנה חרשה ושמשה
וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותנו של צמתך שהיא
רפה על כרחינו באה במקום הא׳ ויהי שם הם
הקישור נ׳ צמה׳ וכשהוא סמוך להטו לזכר או
לנקיבה תהפך הא׳ לתו כמו שמחה תהפך לתו

שפתו שפתותי׳ וכן אלה אומה אומה׳ עדה עדות עדותו
וכן זה יעוה יעות יעותה יעתי יעתך׳ שגלשו שנקרחו
גבח ומתוך גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר עליהם ההר
קרח ומורט מהם׳ שינייך כעדר הקצובות וג׳ אף קילוס
זה בלשון עלי אשה׳ שינייך דקות ולבנות וסדורות על סדרן ׳
כעדר וסדר עדר הרחלים׳ המוחות משאר הצאן בקיבר׳ ׳
ומניין עסורות למעלה חסם והבן ליזהר בעורן שעשו אותו
לא׳ מילה ומשמרי אותו מעת לידתן שלא תלך הצמר
ורוחיץ אותה מיום ליום׳ שכלם מתאימות לשון תאום אין
מהם בבשרו כלום׳ תאימות אנטרינש בלע׳ ושכולה אין
שום שיטל מום אין בהם ונאמרה הכוונה היו על שם גבורי
ישר׳ הכרתי ואומי׳ אויביהם משיניהם סמכותם׳ והרי הם
מתרחקים מן הגזל של ישר׳ ומן העריות שלא יתגלגלו בגל
מעבירה׳ ונאו׳ קילוס זה על שנים עשר אלף איש שיבאו על
מדין בקיבר ומניין שלא נחשד אחד מהם על העריות שנא׳
לא נפקד ממנו איש׳ ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן שנ׳
הגזל לא נחשד שהעיד עליהם הכת׳ ויקחו את כל השלל ו
וג׳ ויביאו אל משה וג׳ לא הבריח אחד מהם פרה אחת או
חמור אחד׳ כחוט השני שפתותיך נאות והבטיח לשת
לשמור אבטחתם׳ כמ׳ שעשו המרגלים לרחב הזונה ש׳
שאמרו לה את תקות חוט השני וג׳ ושמרו אבטחתם׳ ומ
ומדברך׳ דבורך והרי הוא ומדברת הנשמים כך אינה הקירות׳ אז
נדברו יראי יי׳ כפלח הרמון׳ רקתך היא נוכח הפנים שקורין
פונטיש אינה העינים׳ ובלשון תלמוד קורי׳ אותה רומני ראש
ראופי ודומין לפלח חיצי רימון המחון שהוא אדום ופנינו
הרי קילוס מני אשה והכוונה פירשו רבותי׳ רקני׳ שבך מלי
מלאים מצות כרימון׳ מבעד לצמתך׳ ומבפנים לקישוריך ׳
כמגדל דוד צוארך קומה זקופה עלי באשה והכוונה כמגדל
דוד היא מעודת ציון שהיא מקום חוזק ועוזכו ומבצר כך
הוא צוארך זו לישכת הגזית שהוא מקום חוזק ומבצרן
של ישר׳ אותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי הכל מסתכלין
בו ולמור ירושלים ונוי חומת תבנית והוא מגזרת אלפים׳
מבהמות ארץ׳ והתנן בתלפיות כמו תלן בתבנית ובתרוית
אלף המגן תלוי עליו כך מתנהג שרים לתלות מגניהם ושלל
ושלטיהם בכותלי המגדלים שלטי אשפתות שנתלו בהם
חיצים כמ׳ הברו החיצים מלאו השלטים ׳ורוחה לו ושכת
הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתורה מגן לישר׳ ויש ש
לוג׳ אלף המגן כנ׳ מגן האלף על שם דבר צוה לאלף דור
כל שלטי הגבורים מיעט שהתלמידים נקראים על שם
חיצים ושלטים׳ כענין שנ׳ כחיצים ביד הגבורים׳ כן בני
הנעורים אשרי הגבר אשר מלא אשפתו מהם וג׳ שני
שדיך המיניקים אותך זה משה ואהרן׳ כשני עפרים
תאומי צביה׳ דרך צביה להיות יולדת תאומים כך היו שני
שניהם שוין ושקולין זה בזה׳ ד״א שני שדיך על שם

הלוחות׳ תאומי צביה׳ שהיו מתאימות בורה אחת וחמשה
דברות על זו וחמשה על זו׳ מכוונן דיבור כנגד דיבור׳ לא תרצח
כנגד אנכי׳ לא יהיה לך כנגד לא תנאף׳ שהעובד אחר ע״ז ׳ שהרוצח ממעט את הדמות
אוחז דרך אשה מנאפת תחת אשה תקח את זרים׳ לא ׳
תשא כנגד לא תגנב׳ שהגנב סופו לישבע לשקר׳ זכור כנגד
לא תענה׳ שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו׳ לומר
שלא שבת בשבת בראשית׳ כבד כנגד לא תחמוד׳ שהחומד
סופו להוליד בן שהוא מקלל אותו ומכבד למי שאינו אביו׳
הרועה את צאנו בשושנים׳ מדריכם אותם בדרך ישרה
ונוחה׳ עד שיפוח היום עד שתתקשר החמה ונסו הצללים
היא עת שרב וחום היום אני אלך ואת אריכה עלי ו...
ומשיפוח היום אלך לי לבוא משתחטאו לפני וחללו את קדשי
ולמין מנחת במי חקני ופנים׳ אסתלק מעליכם ואטוש
משכן הזה׳ ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים׳ ושם כלך
יפה ומום אין בך וארצה את קרבנך׳ אתי מלבנון כלה
כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם׳ אתי מל
מלבנון תבואי וכשתשובי מן הגולה אני אשוב עמך׳ ואף
ומי הגולה מרחוק לי יה׳ ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי ולא
כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם משם עד
שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלכו ותבאו׳ תשורי
מראש אמנה׳ בקבוצי את ראש גליותיך׳ תסתכלי ותתמהי
מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי׳ לכתך אחרי
במדבר׳ ומסעותיך וחנייתך על פי׳ ובאתך וראשי שניר
וחרמון׳ שהיו מעונות אריות סיחון ועוג׳ דבר אחר מראש
אמנה הוא הר הגבול צפונה של ארץ ישר׳ ושמו אמנה
ובלשון משנה טורי אמנם והוא הר ההר׳ שנ׳ מן הים
הגדול תתאו לכם הר ההר׳ וכשהגליות הנקבצות מגיעות שם
הם יצפים משם ורואים אוירו של ארץ׳ ושמחים ואומרים
הודייה לכך נאמ׳ תשורי מראש אמנה׳ לבבתני אחתי כלה
לבי אליך באחת מעיניך׳ הרבה מעלות טובות שבך אילו
לא הייתה בך אלא אחת מהן הייתי מחבבך כולה ולא עוד
בכולן וכן באחת ענק מצוארוניך׳ באחד מרבדי ענקי ׳
קשוטיך׳ הם תכשיטי מצות׳ שישר׳ מצויינין בהם׳
ד״א באחד ענק מצוארוניך׳ הוא אחד היה אברהם׳ הנקרא ׳
ענק׳ האדם הגדול בענקים׳ מה יפו דודיך כל מקום שהיית
לי שם חיבה׳ יפה בעיני גלגל שילה נב וגבעון ובית העו׳
העולמים׳ הוא שיסד הכבלי מנחה ושאר ויערים מנחה
זו ירושלים ושאר ויערים׳ מקום שנתועדו שם שמכה׳
לישר׳ וריח שמניך שם טוב׳ נפת תטופנה׳ של
שפתותיך׳ טעמי תורה ריח שלמותיך מצות השמלה
בשלמותיך׳ ציצית תכלת בגדי כהונה׳ איסור שעטנז׳ ׳
נעול על שם צנועות בנות ישר׳ שאין פרוצות בערוה
גל נעול׳ יש לפרשו לשון מעין כמו גלות עלית׳ ויש לפרשו
לשון שער׳ והוא לשון ארמי׳ תרעו גלי׳ שלחיך ארץ ׳

יבשר קריה בית השולחן ויריך להשקותה תמיד ושרה בית
המבל יפה רימונה׳ ומין קלם יובש ישלחיך שליך הרי הן מלו׳
מלואים כל טוב. כפרדס רימונים׳ כפרים עם נרדים׳ ואינו בל׳
משוים כן׳ מעין גנים כל זה מוסב על שלחייך׳ ומקלסן בל׳
מעיין המשקה אותו׳ והרוג׳ על שם טבלות טוהר שכנות
ישר׳ טובות׳ ונזלים מן לבנון מקום נקיות כיון עבירתו של
עורי צפון ובואי תימן אחר שערב על׳ ריחך ונוי משכנותיך
אני מעוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך להת׳ ריחך
הטוב למרחוק׳ והרוג׳ על שם שהגליות מתקבצות מכל א׳
הגוים ומביאו׳ אותם מנחה לירושלים׳ ובמוי הבנין היו ישר׳
עקבצו׳ שם ומועדים ורגלים׳ וישר׳ משיבין יבא דודי לגנו
אם אתה שם הכל שם׳ באתי לגני בימי חנוכת בה הבית ל׳
אריתי לקטתי והוא לשון משנה מלוא אורה וסלו׳ ואף
לשון המקרא ואריה כל עוברי דרך׳ ונאו׳ על שם הקטורת
שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים׳ על מזבח החיצון ונתקבלה
והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאו׳ אכלתי יערי עם דב׳
דבשי׳ יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנ׳ ביערת הדבש
ויערת הוא לשון קנה כמ׳ ותשם בסוף ושותיה בימים׳ וגו׳
ומוציאים הדבש ומשליכי׳ הקנה׳ ואני מרוב חיבה אכלתי
הקנה עם הדבש שאינו ראוי עם הראוי׳ קטורת נדבה
וכן שעירי חטאות שהקריבו הנשיאים׳ ואין חטאת קרבה
נדבה׳ ואני קבלתים מחבב ח׳ כו ביום׳ שתיתי הם הנס׳
הנסכים עם חלבי ומתקו ויניחו מחלב׳ אכלו רעים כאהל
מועד אהרן ובניו וכבית עשויים הכהנים טלם׳ שתו ושכרו
דודים אלו ישר׳ אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו ל׳
לחנוכת המזבח׳׳ חי״ני אני ישנה בשה״יתי
שלוה ושקטה בבית ראשון נאשמתי ומעבור את הק׳ כינ׳
כישינה ונרדמת׳ ולבי ער׳ הק׳ כך נדרש בפסיקת׳ ולבי
ער׳ הק׳ שהוא צור לבבי וחלקי ער לשומרני ולהטיב לי׳
קול דודי דופק משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ל׳
ידיהם השכם ושלוח פתחי לי׳ אל תגרמי שאסתלק מ
מעליך׳ שראשי נמלא טל׳ לשון אדם שבא בלילה דופק
על פתח אהובתו׳ אומ׳ כן בשבלו חיסתך באתי בליל בעת
הטל או הגשם׳ והרוג׳ שראשי נמלא טל שאני מלא׳
רצון ונחת רוח אברהם אביך שערבו על׳ מעשיו כטל
והנני בא אליך טעון ברכות ושילום שכר מעשים טובים
אם תשובי אלי׳ קוצותי רסיסי לילה׳ אף כרי הרבה
קוצות מלא פורענות הרבה ליפרע מעוזבי ומואסי צי ל׳
טל הוא לשון נחת׳ הרוג׳ של רבבים ורביבים על עשב
ורסיסי מלקוש׳ קווצות הן דבקי׳ שערות הראש ל׳
המדובקים יחד׳ שכן כלומ׳ ולפי שאוחז המקרא ל׳
בלשון טל ומטר׳ אחז בלשון ראש וקווצות׳ לפי שדרך
של מטר ליאחז בשיער בקווצות׳ ויש לפרש טל ורסיסי
לילה שניהם לטובה׳ שכר מצות קלות הנוחות לעשות

כטל׳ ושכר מצות חמורות הקשות הם דומים לרסיסי לילה׳ פש׳
פשטתי את כתנתי כלומ׳ כבר למדתי עבודת דרכים אחרים׳
לא אוכל לשוב אליך עוד מעין שנ׳ ומאז חדלנו לקטר
ולעשות כוונים למלאכת השמים׳ וג׳ שהיו הדרכים הללו׳
ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי׳ רחצתי רגלי׳
לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח
לבעלה הדלת׳ לפי שסמכו הכתוב בלשון אני ישנה קול
דודי דופק׳ סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על
הדלת׳ מעת משכב השינה בלילות׳ דודי שלח ידו מן הח׳
החור שאינו הדלת׳ וראיתי ידו ונהפך עלי המון מעי׳ ל׳
לשוב לאהבתו ולפתוח לו׳ קמתי לפתוח לדודי נטפו מור
כלומ׳ בלב שלם וכנפש חפיצה׳ כמקשטת עצמה ומתאהב
על אישה בריח טוב׳ מור עובר ריח עובר ומתפשט ל׳
לכל צד׳ ודודי חמק נסתר ונכסה ממני׳ חמוקי ירכיך
סתרי ירכיך על שם שהירך בסתר וכן עד מתי תתחמקי׳
תסתרי ותתכסי ונחמת בושה על שמעלת בי׳ נפשי יצאה
בדברו ואמר לא אבא אל בתוך כי מתחילה לא אבית לפתוח׳
בקשתיו וג׳ מצאוני השומרי׳ הסובבי׳ בעיר׳ ותפסין ל׳
נבוזם׳ ההולכים בלילות׳ הכוני פצעוני׳ חבלו בי חבורות
כל פשעמת זמן היא׳ נבוזרא׳ רב טב׳ רדידי עדיי המיוחד
ומיוחד עליי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת
על בעל נעוריה׳ ומבקשתו וזו היא הרוג׳ שלח ידו מן ל׳
החור כשאמרתי רחצתי את רגלי׳ ולא אפתח לך׳ לא אשוב
מן עז שבחרתי בה׳ שלח ידו הראה נקמתו בימי אח׳
אחז והביא עליו חיל מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שבי
גדולה וג׳ ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף׳
ביום אחד׳ ומעי המו עליו כי חזקיהו בנו ושב בכל ל׳
לבבו לדרוש להק׳ וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל
כמותם כמ׳ שמפור׳ בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא
מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו איש
ואשה שאין בקיאי׳ בהלכות טומאה וטהרה וזהו ודודי
נטפו מור וג׳ ואף בימי יאשיהו נאמר כמוהו לא היה לפניו
מלך׳ כי ראה פורענות שנבאה לעולם על מנשה ועל אמון׳
לקיים שלח ידו מן החור׳ ומעי המו׳ פתחתי לדודי ודודי
חמק עבר לא בטל גזירתו שנ׳ בחזקיהו הנה ימים באים
ונשא את כל אשר בביתך וג׳ ומבניך אשר תוליד׳ ואלו
דניאל חנניה מישאל ועזריה׳ ואף ביאשיהו על ידי ח׳
חולדה הנביאה׳ הנני מביא רעה אל המקום הזה׳ ואל
יושביה ואו׳ וכמוהו לא היה לפניו מלך׳ אך לא שב יי׳
מחרון אפו הגדולה אשר חרה ביהודה על כל הכעסים
אשר הכעיסו מנשה׳ ויאמר יי׳ גם את יהודה אסיר
מעל פני כאשר הסירותי מעל פני את ישר׳ ומאסתי את
העיר הזאת וג׳ נפשי יצאה בדברו׳ דבר זה בקשתיו
ולא מצאתיו׳ ואת הלא ירמיהו עומד ומתנבא בימי ל׳

יהויקים וצדקיהו שום אלו' ואשובה אליכם' לא לבטל את
הגזירה אלא להקל את הפורענות והכן מלטתם בשובה מן
הגולה ולטעמם מאין נחשה ולבעתם מאין הורס' מצאוני הל'
השומרים משה ואהרן 'נבוכד נצר וחיילותיו הסובבים בעיר
לנקום נקמתו של מקום' נשאו את רדידי בית המקדש
שומרי החומות' אל' מלאכי השרת שהין שומרים חומותיה
כענין שנ' על חומותיך ירושלים וג' הם הניחו בו את האור
שנ' ממרום שלח אש וג' השבעתי אתכם האומות אנשי
נבוכד נצר שראיתם חנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמ'
לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה' ואת
חרה של מרדכי בימי המן' אם תמצאו את דודי לעתיד לבא
ליום הדין שיבקש מכם להעיד עלי' כענין שנ' יתנו עדיה'
ויצדקו' מה תגידו לו וג' שתעידו עלי' שמשכל' אהבתו חליתי
ביסורי קשים בעכם' יבא נבוכד נצר ויעיד' יבא דריוש וי
ויעיד' יבא אליפז התימני ויעיד וכל נביאי האומות
ויעידו עלי' שקיימתי את התורה' מה דודך מדוד' כך הן ש
שואלי' את האומות את ישר' מה אלהיכם מכל האלהים
שכך אתם נשרפים עליו ונצלבים עליו' שככה השבעתנו
להעיד לו על אהבתך' דודי צח ואדום' צח מחלב' ואדום ק
קילוס עני כחור שהוא לבן ופתן אדמוניות' דגול מרבב'
נדגל בחיילות הרבה' רבים חיילותיו' רבבות הרבה שנ' רבבה
כצמח השדה נתתיך' ראשו מבהיק כבתם פז' כתם הוא
לשון סגולת מלכים שאוצרים בבית גנזיהם' וכן ישנה
הכתם הטוב וכן ולכתם אמרתי מבטחי וכן חלי וכתם' ל
קווצותיו תלתלים' לשו' תלויים פינדילוייש' שחורות כעורב
כל אלה עדי לבחור' עיניו כיונים על אפיקי מים' עיניו על
אפיקי מים נאות כיונים' אפיקי מים ערבה למראה' וכ
והבחורים יורדאים שם לשוט' וכך מקלס המשורר' עיני
דודי שהוא מביט על אפיקי מים' רוחצות לוני' עיני יונים
רוחצות עיני דודי בחלב' יושבות על מלאת' כל זה לשון עי
לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעות אלא יושבות על מלו'
מלאות' גומא שלהם העין לפי הגומא והוא לשון כל
דבר העשוי למלאות גומא העשויה לו למושב אבני מילו'
מילואים ומלאת בו מלואת אבן' לחיו כערוגת הבשם
אשר שם באותן ערוגה גדול מרקחים' מגדלות מרק'
מרקחים' מגדלות של מרקחים גדולי' בשמים שמפטמי'
אותם מעשה רוקח' גלילי זהב כאופני זהב' ממולאים
בתרשיש כל לשון מושב אבני יקרה בזהב קרוי מלואת
עשת לשו' שמע עשתו' קיטון עב קרוי עשת' משיין כל
שן מעשות פל' שוקיו עמודי שש המיוסדים על
אדני פז' מראהו גבוה כארזי לבנון' בחור כארזים' נב
נבחר בין הבנים כארז זה בין שאר עצים' חכו מת
ממתקי' דבריו ערבים' זה דודי זה רעות דודי
וזה רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו' והדוגמא לפי

הק' כך היא' דודי צח ואדום' לבן להלבין עונותי' צח ולבן
כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות' וכן כשבתו
במשפט לבושיה כתלג חיור' ושער רישיה כעמר נקי' ל
ואדום ליפרע משונאיו כענין שנ' מדוע אדום ללבושיך
דגול מרבבה הרבה חיילות מקיפי' אותו' ראשו כתם
פז' תחילת דבריו הבהיקו כבתם פז' וכן הוא אומ' פתח
דבריך יאיר' פתח אנכי יי' אלהיך' הראה תחילה שה
שמשפטו מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו
קווצותיו תלתלים' על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות'
שחורות כעורב' על שם שהיתה כתובה ונתונה באש ל
שחורה על אש לבנה' ד"א קווצותיו תלתלים שחורות
כעורב כשנראה על הים נראה כבחור עושה גבורה'
עיניו כיונים אילו תלמידי חכמים' שהק' עשאם עינים
להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם' כיונים
הנודדים משובך לשובך' לבקש אכלם' כך הם נודדים
של פלוני חכם לבית המדרש שלחכם אחר לבקש ט
טעמי תורה' על אפיקי מים' על בתי מדרשות שהן ל
מוצאי מים חיים של תורה' רוחצות בחלב לפי שם
שקוראי' עינים' והעין לשו' נקיבה' הוא אומ' רוחצות
לשו' נקיבה' מיתחיתחין עיניהן בחלבה של תורה' וממל
וממלבנין סתריה ופתלותיה' יושבות על מלאת מי
מיושבין הדברי' על אופניהם' ד"א עיניו עיינין פרשי'
פרשיות של תורה והלכות ומשניות' כיונים שהם נאים
בהליכתן' על אפיקי מים כבתי מדרשות' רוחצות בחלב
מיתחיתחות בחלב' שפירשתי' לחיו דברות הרסיני
שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות' שפתותיו של
שושנים' דברים שנדבר באוהל מועד שהם לריצוי
ולכפרה ולריח טוב' תורת חטאות ואשם ומנחה ועו'
ועולה ושלמים' ידיו הלוחות שנתן מימינו ומעשה
ידיו המה' גלילי זהב אילו הדברות שכתבן הנחמדים
מזהב ומפז רב' אמ' ר' יהושע בן קרחה' מעשה
נסים הן של ספירינון היו והיו נגללין' ד"א על שם
שהיו נגללות טובה לעולם' ממולאים בתרשיש' שכלל
בעשרת הדברות שש מאות ושלש עשרה' מעיו ע
עשות שן זה תורת כהנים הנתון באמצע חמשה
חומשין כמעים הללו שהן נתונים באמצע הבטן' ע
עשות שן מעולפת ספירים' נראת חלקה כעשת של
והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב
וקלים וחמורים' מיוסדים על אדניהם' אמ' ר' אלעזר
הקפר העמוד הזה יש לו כותרת מלמעלה ובסיס
מלמטה' אר' שמוא' בר' נרא פרשיות של תורה
יש להן כותרות מלמעלה ובסיס מלמטן סמוכות
לפניהם ולאחריהם כגו' פרשיות של שביעית מניות
במסכ' ערכין וסוכה ויובל וכי תמכרו ממכר להורו

להודיעך כמה אהבה של שביעית׳ וכענין יפקוד יי׳ אלהים על
העדה׳ יט את קרבני לחמי עד שאתה מפקידני על בני
פקוד אותם עלי׳ וכן כמה לבך נוה׳ שוקיו עמודי שש
מיוסדים׳ מראיהו כלבנון׳ המוסתכל ומתבונן בדבריו ל
מוצא בהן פרחין ולולבי׳ כיער הזה שמלובלב כך דברי
תורה ההוגה בהן טעמים בחור׳ נבחר כארזים
הנבחרים לבנין׳ לחוזק ולגובה חכו ממתקים דבריו
עריבים׳ ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם׳ אל תחבלו
בבשרכם וקבלו שכר׳ אני יי׳ נאמן לשלם שכר׳ ישע
חיך ממתק מזה׳ ובשוב רשע מרשעו ועשה משפט
וצדקה עליהם חיה יחיה׳ עונות נחשבו׳ לו כזכות׳
וכל חיך ממתק מזה׳ אנה הלך דודך מונים ומקנטרי׳
האומות את ישר׳ אנה הלך דודך למה הניח אותך
עזובה ואלמנה׳ אנה פנה דודך כשחזר והשרה
רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית׳ והתחילו לבנות
באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך
ונבקשנו עמך׳ מענין שנ׳ וישמעו שרי יהודה ובנימין
כי בני הגולה בונים היכל וגו׳ ויגשו אל זרובבל וג׳ נבנה
עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וג׳ ומונעים לרעה כדי
להשביתם מן המלאכה׳ והם משיבים דודי ירד לגנו׳
עתה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו׳ לערוגות הבושם
מקום מקטר הקטורת׳ לרעות בגנים׳ ועוד ירד לרעות
ימינו בגנים אשר נטענו שם׳ אותם שלא עלו מן הג
הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ומדרשות
וללקוט שושנים׳ שומע ומקשיב נדברים בתורתו
ללקוט זכויותיהם לכתבם בספר זכרון לפניו מענין כ
שנ׳ אז נדברו וג׳ ומה שאתם אומרי׳ לבקשו עמנו׳ ל
ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו׳ ולא תבנו עמנו
כענין שנ׳ לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו ואומ׳ ולכם
אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים׳ הרועה בשושנים
הרועה עמו במרעה טוב וטוב׳ יפה את רעייתי ל
כתרצה׳ והק׳ מקלסה על כך דאת׳ יפה את רעייתי כת
כשאת רעייה לו כך הוא נדרש בסיפרי׳ נאוה את
עתה כאשר בראשונה בירושלים׳ איומה כנדגלות
חיילי מלאכים׳ איימתך הטיל עליהם׳ שלא להלחם ולבל
ולהשביתכם מן המלאכה כמ׳ שנ׳ מעזרא׳ הסבי עיניך
מנגדי כבחור שארוסתו עריבה עליו ועיניה נאות וכ
ואומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותם לבי
משתחק עלי ורוחי גבה בי ואיני יכול להתאפק ורל
ורהבם עמל ואון׳ רהב הם שבת׳ והדוגמא כך אומ׳
הק׳ במקדש זה אי איפשי להשיב לכם ארון וכפורת
וכרוב שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חיבה
יתירה עד שמעלתם בי׳ שערך כעדר העזים בקט
בקטנים ורקים שבכם יש שבח הרבה׳ שיניך כ

קטנים וגדולים שבך כולם לטובה׳ כעדר הרחלים הת
הרחל הזו כולה קדושה׳ צמרה לתכלת׳ בשרה לקרבן ל
קרניה לשופרות׳ שוקיה לחלילי׳ מעיה לכינורות׳ עורה
לתוף׳ אבל האומות נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה
כלום׳ ששים המה מלכות׳ אברהם ויוצאי ירכו׳ בני
קטורה שש עשרה׳ ישמעאל ובניו שש עשרה׳ ל
יצחק ובניו שלשה׳ בני יעקב שנים עשר׳ בני עשו
שש עשרה׳ ואם תאמר יצא מהם תמנע שהיא אח
אשה אברהם מן המניין׳ ושמנים פילגשים נח ובניו ל
עד אברהם כל תולדות יוצאי התיבה שמנים׳ תמצאם
וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה
על הפילגשים כך היו אברהם ויוצאי ירכו חשובים
גדולים ויתירים בחשיבות על הכל כאשר תראה הק׳
בת מלכים הייתה תמנע בת שלטונים הייתה ונעשית
פילגש לעשו ואמרו אל עמק שוה וג׳ הושוו כולם
לעצה אחת והמליכוהו עליהם׳ ועלמות אין מספר
למשפחות הרבה נחלקו כל אלה׳ אחת היא יונתי תמ׳
ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמ׳
תמימה עמך זנב׳ אחת היא לאמה לכנסייתה׳
הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כולם לבם להבין ל
תורה על אמיתתה׳ ברה היא ליולדתה׳ יעקב ראה
אותם מטה שלימה בלי פסול והודה וקילס ומקום
שנ׳ וישתחו ישר׳ על ראש המטה׳ ראוה בנות בגדולתה
ויאשרוה׳ ומה היא קילוס מי זאת הנשקפה עלינו
ממקום גבוה למטה קרויה השקפה כך בית המקדש
גבוה מכל ארצות׳ כמו שחר הולך ומאיר מעט מעט
כך היו ישר׳ בבית שיני בתחילה זרובבל פחת יהודה
ולא מלך׳ ונשתעבדו׳ לפרס ולוון׳ ואחר כך נמחום
בית חשמונאי ועשו מלכים׳ איומה כנדגלות הג
מגדלות׳ של מלאכים׳ כל זה הק׳ מקלס את כנסת ישר׳
יפה את רעייתי כתרצה׳ וכל הענין עד כאן׳ אל גנת
אגוז ירדתי׳ עד זה מדברי שכינה׳ הנה בית אלהי
מקדש שיני אליך לראות באיבי הנחל׳ מה לחלוחית
מעשים טובים אראה בך׳ הפרחה הגפן׳ אם תפריחו
לפני תלמידים וסופרים׳ ושואלים הנצו הרמונים מלאים
מצות מלאי זכות׳ למה נמשלו ישר׳ כאגוז מה
אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר מה שב
שבתוכו׳ פתחו מצאו מגורות של אוכל׳ כך ישראל
צנועים וענוים ואין תלמידים שבהם ניכרים׳ ואין
מתפארין להכריז בשבחן׳ בדקתו את מוצא אותו מ
מלא חכמה ומערכה מדרשות לדבר׳ מה אגוז זה
נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישר׳ גלו׳ בין
האומות ולוקין מלקות הרבה׳ ואין מעשיהם נמאסים
לא ידעתי כנסת ישר׳ מתאוננת לא ידעתי להזהר

הן החטים שאעשיר מאומתי בכבודי ובקהלותי ובמשלותי ל
כשנאת חנם והחלוקת שנפל מלכות בית חשמונאי הל
הורקנוס ואריסטובלוס עד שהביא אחד מהן את מלך
רומי וקבל מידו המלוכה׳ ונעשה לו עבד׳ ומאז נפשי ל
שמתני להיות מרכבת להרכיב עלי נדיבת שאר אומות׳
עמי נדיבי כמ׳ עם נדיבי יול׳ יתירה כמו שכ׳ נגעתי
יום רבתי עם׳ נפשי שמתני אני בעונותי מיניתים עלי
מעין שנ׳ ואת לוית אותם עליך אלופים לראש שובי
שובי השולמית׳ אומרי׳ אלי שובי שובי מאחרי המקום׳
השולמית השלימה באמונתך עמו׳ שובי שובי אלינו ל
ונחזה בך׳ שנייד ממך שלטונ׳ ונגידים הפס׳ דיאת
או׳ ואת׳ תחזה מכל העם׳ בך דרשו׳ תשובותי׳ ד״א ונח
ונחזה בך נשמע אליך מה גדולה שנ׳ ליך׳ והיא אומרת
מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לספוק לי כ
שתהא שוה לגדולתי׳ אפי׳ לגדולת דגלי׳ מחולות מחנות
מדבר׳ שולמית אמרינו לה׳ מה יפו פעמיך בנעלי׳
הם אומרי׳ לה חפצים אנו שתדבקי בנו בשביל נויי׳
וחשיבות שראינו בך׳ מעוך ביופיך׳ יפו פעמיך במ
בעליית הרגלים׳ בת נדיבים׳ חמוקי ירכיך׳ סתרי ל
ירכיך כמו חלאי׳ קבועת עדי זהב קחי חלי כתם׳
ולשון עדי אלהול׳ ורבות׳ דרשוהו על השיתים (נקבי) של
נסכים׳ שנעשו מששת ימי בראשית׳ שעולי׳ מניך
כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליית הבור׳ מעשה ידי
אומן הק׳ במסכ׳ סוכה׳ אמן כמ׳ אומן׳ קילוסו של הק
ישר׳ מקלסי׳ אותו מלמעלה למטה׳ מתחילין מראשו ל
כתם פז וידיו׳ גלילי׳ עד שוקיו עמודי שש לפי שהם
באים לרצותו להוריד שפע מן העליונים לתחתונים׳ והוא
מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים
ומונה ועולה עד ראשך עליך ככרמל שהוא בא למשכה
אלא׳ שררך אגן הסהר׳ טיבורך כלי של מים עגולים
שרוחצי׳ בהם והוא עגול ועשוי מאמצע שיש׳ ובלשון
ערבי קוי׳ סהר׳ ועל שם שהטיבור (כמין) נקב עגול מושלו
כמין עגול והוא על שם לשכת הגזית׳ היושבת
בטיבורו הארץ׳ אל יחסר המזג׳ לא ימלה משם משקה
לא יפלא משם שום דבר הוראה׳ בטנך ערימת חטים׳
שהכל יצריכי׳ לה׳ סוגה בשושנים גדורה ומסויגת
בגדר שושנים די׳ לה בגדר קל׳ ואין אחד מהם פורץ
בו ליכנס׳ הרי חתן נכנס לחופה לבו מתענג לחופה
חיתונין׳ בא לידבק לה׳ אמרה לו שושנה כחרדל ראיתי
הרי הופך פניו לצד אחר׳ ולא נשכו כאן נחש ועקרב
עקרב עקיצ׳ הרי שהוא עובר ראה ת׳ בכורות מראשית
התאנים פשט ידו ליטול אמרו לו של ישר׳ הן הוא מ
מושך את ידו משמל הגזל הוי סוגה בשושנים׳ שני
שדיך שתי לוחות׳ ד״א מלך וכהן גדול׳ צוארך ההיכל

והמזבח׳ שהן זקופי׳ עבותו׳ ולשכת הגזית שם היו שם על
עשויי׳ לחוזק ולחן כמגדל שן׳ עיניך ברכות אשר
בחשבון׳ המושכת מים כן עיניך על שער בת רבים׳ הל
חכמייך שהן יושבי׳ בשערי ירושלים העיר בת רבים׳
ועסוקי׳ בחשבון תקופות ומזלות׳ חכמתכם ובינתכם לעיני
העמים׳ המושכת בריכת מים׳ ועוד יש לפרש בריכות
בחשבון יונים׳ ולשון משנה הוא הלוקח פירות שובך
מפריח בריכה ראשונה׳ אפך כמגדל הלבנון׳ איני יכול
לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דרש׳ כי מה
קילוס יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל׳ ואומ׳ אני אפך
לשו׳ פנים׳ וזה שהוא אומרו לשון יחיד׳ ואינו אומ׳ אפייך
שעל המיצח הוא מדבר׳ שהוא עיקר הכרת פנים כענין
שנ׳ הכרת פניהם ענתה בם׳ ותדע שהרי מקלסה והולך
מלמטה למעלה׳ עיניך בריכות בחשבון׳ ואחריכן המיצח
ובך האומות מקלסות מיצחך חזק לעומת מיצח כל הבאי׳
לפתותך׳ כמגדל הלבנון הצופה פני דמשק׳ ראיתי במדרש
זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה
ומונה כמה בתים יש בדמשק׳ ד״א פנייך צופות פני ל
דמשק׳ מצפות לבא שערי ירושלים עד דמשק׳ שנאמ׳
ודמשק מנוחתו׳ שעתידה ירושלים להאריך ולהרחיב
עד דמשק׳ ראשך עליך ככרמל אילו תפילין שבראש
שנ׳ בהן וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך וית׳
ויראו ממך׳ הרי שהן חזקן ומוראן של ישר׳ כסלע הר
הכרמל׳ וכרמל הוא ראש הרים׳ ודלת ראשך קליעות
שערות שרייך׳ נאה כמותה כקליעת ארגמן׳ דלת
ראשך׳ על שם שהקליעה מולת על גבה הראש׳ מלך
אסור ברהטים׳ שמו של מקום קשור בתלתליה שנאמ׳
נזר אלהיו על ראשו׳ כך קורין לתלתלי האזורות׳ ש
מ.ע.ים קורין בלע
שקושרי׳ בהן השערה׳ ד״א מלך אסור ברהטים׳ הק׳ ל
נקשר באהבה בריצות שאתם רצים לפניו׳ מה יפית
ומה נעמת אחר שפיר׳ מלך ומה נעמת׳ קילוס כל
אבר ואבר׳ כלל כל דבר מה יפית ומה נעמת׳ אחר
שפירשתי כולך ומה נעמת לידבק בך׳ אהבה ההוגנת
לידבק בך ולהתענג בך׳ זאת קומתך דמתה לתמר
ראינו ני׳ קומתך בימי נבוכדנצר׳ שכל האומות היו ל
כורעות ונופלות על פני הצלם׳ ואת עומדת בקומה זו
זקופה כתמר הזה׳ ושדייך לאשכולות׳ דניאל חנניה
מישאל ועזריה׳ שהיו לך כשדים לינק מהם׳ ידעו כ
לאשכולות שמטפטפות משקה׳ כך הם השביעו להניק
ולומר את הכל שאין יראה כיראתם׳ עד כאן קילוס
האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישר׳ בין ל
האומות׳ אמרתי אעלה בתמר׳ מתפאר אני בין חיילות
של מעלה בכם׳ שאתעלה ואתקדש על ידכם בתחתונים
שתקדשו את שמי בין האומות׳ אחזה בסנסיניו׳ ואנ

אאחוז ואדבק בכם. סנסנים ענפים. ויהיו נא שדיך ועת׳
האומותני את דברי שלא תתפתי אחר האומות. וריח אפ
הטובים והחכמים שביך עומדים באמונתם. להשיב
דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם.
וחכך יהיה כיין הטוב. הזהרי בתשובותיך שיהיה כיין
הטוב הולך לדודי למישרים. זהירה אני להשיב לכם
שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת
מישור שהיא מן הלב ולא ברמייה ועקבה. כיין הטוב
שהוא דובב שפתי ישנים. אף אבותי בקבר ישמחו
ויודו על חלקם. וכך היא התשובה. אני לדודי וגם הוא
משתוקק לי. לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותי במדרש
אגדה כנסת ישר׳ רבש׳ של עולם אל תדינני כיושבי
כרכים שיש בהן גזל ועריות. אלא כיושבי פרזות שהן
בעלי אומנות ועוסקי בתורה מתוך הדחק. נלינה בכפרים
בכופרים. בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה
וכופרים בך. נשכימה לכרמים. אילו בתי כנסיות ובתי
מדרשות. נראה אם פרחה הגפן אילו בעלי מקרא. פתח
הסמדר. כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פיתוח
הסמדר. ולהם דומה בעלי משנה. שהם קרובים ליהנות
ויהן בהוראות התורה. הנצו הרמונים משהן גמורים
והנץ שסביבותם נופל. הנצו נפל נץ. ולהם דומה בעלי
תלמוד שהן בחכמה גמורה וראויי להורות. שם אתן
את דודיי שם אראך כבודי וגדולי וגודל שבח בניי
ובנותי. הדודאים נתנו ריח. דודאי התאנים הטובות
והרעות מעניין שנ׳ הראני יי׳ והנה שני דודאי תאנים
וגו׳ הדוד האחד תאנים טובות מאד וגו׳ והדוד האחד
תאנים רעות מאד אילו פושעי ישר׳ עכשיו שניהם
נתנו ריח. כולם מבקשים פניך. ועל פתחינו כל מגדים
יש בידינו שכר מצות חדשים וגם ישנים שחדשו
שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת. צפנתי לך
לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי. ד״א צפנתי להראות
לך שקיימתים. מי יתנך כאח לי. שתבא ותנחמני
כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו
וינחם אותם. אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאי
נביאיך מדברי בשמך ואחבקם ואנשקם. גם ידעתי
כי לא יבוזו לי. כי כך היא אהבתך שתהא אהובתך
סובבת לחזר אחריה. אל בית אמי. אל בית המקדש
תלמדני כאשר הורגלת לעשות באהל מועד. אשקך
מיין הרקח. נסכים. עסיס יין מתוק. שמאלו תחת
לראשי. השבעתי אתכם. עכשיו כנסת ישראל
משיבה דיבורה כלפי האומות. אעפ״י שאני קובלת
ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי
לפיכך השבעתי אתכם. מה תעירו ומה תעוררו כי
לא יועיל לכם. מי זאת הק׳ ובית דינו אומרים על

כנסת ישר׳ כמה היא חשובה זאת שנתעלת מן המדבר
בכל מתנות טובות שם נתעלת במתן תורה. ובדיבוק
שכינה ונראית חיבתה לכל ועולה בגלותה. מתרפקת
על דודה. מתחברת על דודה. מורה שהיא חבורה ורבו׳
ודבוקה בו. רפק בלשון ערבי הוא חבר. ורפקה חבורה.
תחת התפוח עוררתיך. זכור כי בתחתית הר סיני
הנשוי על ראשי כמין תפוח. שם עוררתיך. כך היא
אומרת בבקשת אהבת דודה. תחת התפוח עוררתיך
הוא לשון חבה אשת נעורים המעוררת את דודה
בלילות בתנומות על משכב מחבקתו ומנשקתו. שמה
חבלתך אמך. הרי אומרת שהיא קוראה אמו. שם שה
שהייתי לך לאם. שם ילדתך. חבלתך לשון חבלי יולדה
חבלתך כמו לה חבלים ממך. כמו בני יצאוני ואינם
ממני. שימני כחותם. בשביל אותה אהבה תחתמני
על לבך שלא תשכחני שתראה כי עזה כמות אהבה
האהבה שאהבתיך עזה עלי כנגד מיתתי שאני נה
נהרגת עליך. קשה כשאול קנאה. והריב שנתקנאו לי
ונתגרו בי האומות בשבילך. קנאה כל מקום לשון
אחיזת הלב לנקום נקם. אש שלהבתיה. רשפים של
אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם. טעם זקן
גדול הנקוד על רשפי מלמדינו על תיבת אש שהיא
דבוקה לשלהבתיה לומ׳ אש של שלהבתיה. מים רבים
לא יוכלו לכבות. על שכינם לשון רשפים נופל עליהם
לשון לא יכבו. מים רבים האומות. ונהרות שריהם
ומלכיהם לא ישטפוה על ידי חוזק ואימה ומתן על
ידי פיתוי והסתה. אם יתן איש כל הון ביתו כדי להמ
להמיר אהבתך בוז יבוזו לו. כל אלה הקב״ה ובית דינו
מעידין שכך כנסת ישר׳ מתרפקת על דודה. עתה
אחות לנו בגלותנו שהיא מתאחה ומתחברת
עמנו והיא קטנה ומקטנת עצמה מכל האומות
כעניין שנ׳ לא מרובכם מכל העמים שהם מקטינים
עצמם. אחות לשון איחוי אילו קרעו שאין מתאחי
ושדים אין לה. מעניין שנ׳ כבלות מיניקים ושדים
צמקים כהגיע עת הגאולה. אבל זו שדים אין לה
עדיין לא הגיע עתה לעת דודים. מה נעשה לאחותינו
ביום שידובר בה. כשהאומות מתלחשים עליה
להכחידה. מעניין שנ׳ אמרו לכו ונכחידם מגוי. אם
חומה היא. אם תחזק בדתה ובאמונתה היית כנגדם
כחומת נחושת שלא יבואו לתוכה. לא תתחתן בם
והם לא יבאו בה. ולא תתפתה להם. נבנה עליה
טירת כסף. נהיה לה לעיר מבצר ולכתר עוז ונבנה
עליה את עיר הקודש ובית הבחירה. ואם דלת היא
הסובבת על ציריה ובהקיש עליה היא נפתחת אף
היא אם תפתח להם להיות הם באים בה. והיא בהם

ניטר עליה לוח ארז שלא יגען נשים בלתה נכרים של
עובדי הכוכבים ותולעת אותה ומררתן וכנסת ישראל
אומרת אני חומה חזקה באהבת דודי ושדי כמגדלות
אילו בתי כנסיות ומדרשות המניקים את ישראל
בדברי תורה אז כאשר זאת הייתי בעיניו כמוצאת
שלום. כלה שמוצאת. שלימה ומוצאת שלום בבית
בעלה. כרם היה לשלמה זו כנסת ישר' שנ' כי כרם יי'
צבאות בית ישר'. בבעל המון בירושלים שהיא רבת
עם והמון רב. בעל לשון מישור כמו מבעל גד בבקעת
הלבנון. נתן את הכרם לנוטרים מסרם ליד אדונים קשי'
בבל ומדי יון ואדום. איש יביא בפריו אלף כסף. כל זה
שיוכלו לגבות מהם מסים גלגליות וארנוניות ואנפרות
הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם. כרמי שלי לפני ליום
הדין יביאם הק' במשפט ויאמר כרמי זו עמי שמס'
שמסרתיו בידכם שלי הוא. כל מה שחטפתם לכם
את פריו ולא נבחר ממנו מה שגביתם מהם. והם
אומרי' האלף לך שלמה אף לך הכסף שגבינו מהם
הכל. מחזירי' לך. ומאתים לנוטרים את פריו ועוד נוסיף
הרבה משלנו. ונתן להם לראשיהם ולחכמיהם מנין ל
שנ' תחת הנחשת אביא זהב. ויש לפרש ומאתים
לנוטרים את פריו כדין הגזל הנהנה מן ההקדש
שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על ישר' שהם
קודש ישר' ליי' ראשית תבואתה קרן וחומש ל
חומשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף. היש'
היושבת בגנים הק' אומ' לכנסת ישר' את הנפוצה
קטנה רועה בגנים של אחרים. ויושבת בבתי כנסיות
ומדרשות. חברים מקשיבים לקולך מלאכי השרת
חבירייך בני אלהים רעותיך מקשיבים ובאים
לשמוע קולך בבתי כנסיות ואחר כך יקדישו הם
ברון יחד כוכבי בקר אילו ישר' ואחר כך ויריעו כל
בני אלהים. ברח דודי מן הגולה הזאת ופדינו מבינ'
ומביניהם. ודמה לך לצבי למהר הגאולה והשרה
שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית
המקדש שיבנה במהרה בימינו.

השלמת שיר השי' כה יזכני לסיים מגלות
האחרים.

ויהי בימי שפוט השופטים לפני מלך
שאול שהיו מתפרנסים על ידי
שופטים. ובימי אבצן היה. שאומ' רבותינו אבצן
זה בועז. ואלי' איש עשיר היה ופרנס הדור ויצא
מארץ לחוצה לארץ מפני צרות העין שהייתה עינו
רעה בעניים הבאים לאחזו לכך נענש. אפרתים חשובים
וכן בן תוחו בן צוף אפרתי. אבגינוס ראיה חשיבותם של
שהרי השיאם עגלון מלך מואב את בתו. דאמ' מר רות
בתו של עגלון היתה. ד"א אפרתים בית לחם קרויה אם
אפרת. איש נעמי למה נאמ' מכאן אמרו אין איש מת
אלא לאשתו. גם שניהם. מהו גם בתחילה לקו בממו'
טמונם ומתו גמליהם ומקניהם ואחר כך מתו גם הם
ותשאר היא וגו' לומר שאף המותן אבד. ה"ר ותצא
מן המקום. למה נאמ' הרי נאמ' ותשב משדה מואב
ומהיכן תשוב אם לא תצא ממקום שהייתה שם
אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה
רושם. פנה זיוה. פנה שבחה. של עיר פנה הדרה
וכן ויצא יעקב מבאר שבע. כי זקנתי מהיות לאיש
שאנשא לו ואולד בנים ותנשאו להם שאינכם אסורו'
להם לפי שלא היו למחלון ולכליון קידושין בכם שנכריות
היו ולא נתגיירו ועכשיו הם באות להתגייר כמ' שנ'
אתך נשוב לעמך. מעתה תהיה לעם אחר. כי אמרתי
יש לי תקוה. כי אפי' אם לו אמר יש לי תקוה לינשא עוד
לאיש וללדת בנים. וגם הייתי הלילה לאיש. ויותר מכן
אפי' הריתי הלילה זכרים. וגם ילדתי בנים. או אפי' כבר
ילדתי בנים. הלהן תשברנה. תמה על כל אלין ישבר
לשון קווי בתמיה שמא להן תתעגנה עד יגדלו. תעגנה
תעכבנה לשון איסור כמ' עג' עגונה ועוד בתוס'.
ויש פותרי' לשון עיגון. ולא יתכן שאם כן היה לנקוד
העין דגשה או לכתוב שני נוני'. הנה שבה יבמתך
זה טעמו למעלה תחת השין לפי שהוא לשון עבר
ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי"ת לפי שהוא ל'
לשון הווה. וכן כל כיוצא בהן. אל תפגעי בי אל תפצי'
הפצירי בי. כי אל אשר תלכי וג' מכאן אמרו גר
שבא להתגייר מודיעי' אותו מקצת עונשי' שאם
בא לחזור בו יחזור. שומעין דבריה של רות אומ'
ומה מה אומרת לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ
לתחום שבת. אומרת לה באשר תלכי אלך. אסור
לנו להתייחד נקיבה עם זכר שאינו אישה. או'
אומרת לה באשר תליני אלין. עמינו מובדלים
משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות. עמך
עמי. אסור לנו ע"ז. אלהיך אלהי. ארבע מיתות
נמסרו לבית דין. באשר תמותי אמות. שני קברות
מתוקנין לבית דין אחד לנסקלין ולנשרפי' ואחד
לנהרגי' ולנחנקי'. אומרת לה שם אקבר. כה יעשה
לי. פסוק התחיל לדבר שייחדה יחד כי לא תאמינה
אותי ולירך מעבירי'. וכה יוסיף אם יפריד בני ל
ובינך כי אם המות. ותחדל לדבר אליה. מכאן אמרו
אין מרבי' עליו ואין מדקדקי'. ותהום נעשי' רד

והמיה כל העיר כלום שקברנו לקבור אשתו של בעז ·
שמתה בו ביום ועוד כל העיר כלם מתמהה חיים · לא מת
אחד בעצבון שבעלה ומבניה · ת״ר הזאת נעמי הי׳ ·
נקודה קמץ ומפני שהיא תמוה · הזאת נעמי שהי׳
שהייתה רגילה לצאת ברכבים ובפרדים · חייתם מה
עלתה בה על שיצאה לחוצה לארץ · מלאה הלכתי
מעושר ובבנים · וריקם שם רבי׳ ענה בי העיד עלי
שהרשעתי לפניו · ומודע קרוב בן אחיו היה · אותו ב
יבמי׳ אלימלך ושלמון אבי בעז ופלוני אלמוני הגואל
ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועיל ל
להם זכות אבות כשיצאו מארץ לחוצה לארץ ·
אלכה נא השדה לאחד משדות אנשי העיר · ואלקטה
אינו חטף קמץ היה לו לומר ואלקטה כמו ואשקטה
ואשקטה במכוני מגזרת אלקוט אשקוט · אבל ול
ואלקטה מדגש מגזרת אלקט משקל חזק · ת״ר
אחרי אחר מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא
יגער בי אשר [illegible] ואלקטה שם שבלים
אחר אשר אמצא חן בעיניו אחרי מי אשר אמצא
חן בעיניו · ותלך ותבא ותלקט בשדה · כאן לא אמרה
אמת שהוא אומ׳ ותבא ואחר כך ותלקט · ולא כ״ה
שהייתה מסיימת את הדרכים קודם שנכנסה לש
לשדה הלכה באה וחזרה לעיר כדי לעשות סימן
ומיימן בדרכים שלא תטעה בשבילים ותחזור לשוב
ויקר מקרה לבא מחלקת השדה שהיא לבעז · למי
הנערה הזאת וכי דרכו של בעז לשאול בנשים
אלא דברי חכמה ראה בה · שתי שבלים
לקטה שלש אינה לקטה · והייתה מלקטת עומדות
מעומד · ושוכבות מיושב כדי שלא תשחה · ה
השבה עם נעמי נקודת הטעם למעלה תחת השין
לפי שהוא לשון עבר ואינו לשון פועלת · ותאמר בלבה
אלקטה נא לקט השבלים · ואספתי בעמרים שמה
של עומרים · שבתה הבית מעט · מעט היה שמתעלה
בבית היום ת״ר הלא שמעת בתי מי האומר לך הל
הרעות בכן הלא יצאתי מיעה אני וכן הרמאות ידי
וכן נתתי כסף השדה · וצמית והלכת אל הכלים ואם
תצמאי לשתות אל תבושי מלכת ולשתות מכלי המים
אשר ישאבון נערי · אמצא חן לשון הוה וכן ואנכי
לא אהיה · לא אהיה כאחת שפחותך · איני חשובה
כאחת מן השפחות שלך · וטבלת פיתך בחומץ ל
מכאן שהחומץ יפה לשרב · ויצבט לה ומשעלה
ואין לו דמיון אלא בלשון משנה אחורים ותוך ובית
הצביעה של תשלו שכח תשכחו · עשו עצמיכם
כאילו אתם שוכחים · צבתים עמרים קטנים ויש
חבירו בלשון משנה מתאן צבתים או בריכות

מכיון בעל השדה ששאל לך פנים ללקט בשדהו · מן ל
העבתים והגזירים בשתים שלש כמין לקט שעני
מותר בו׳ עם השערים · עיניך בשדה אשר יקצרון
ת״ר ומדרש דורש לנעמה שהתפלה וכה תדבקין עם נע
שבותו ושינת לזרים וכן נקראת מואב הספוק רות
המואביה · ונעמי הטיבה לשונה כי תצאי עם נערותיו
אל תבגלי למודכן · בנך ועמיה נכרייא אבל מערה
נבערר הנה הוא זורה ועוד כל שזורה את הגורן ה׳
הלילה שהיה הדור פרוץ בעבירה וגזל והיה ישן בגרן
לשמור את גרנו · ושמת שמלותיך בגדים של שבת
וירדת אל הגרן · וירדתי כת׳ זכותי תרד עמך · אל
תיודעי לאיש · לבעז · ותרד הגרן ותעש ככל היא ל
אומרת לה ורחיצת וסכת ושמת שמלותיך עליך
ואחר כך וירדת הגרן · היא לא עשתה כן אומרת המתגב
כשאני מקושטת אומר זונה היא · לפיכך ותרד הגרן תח
תחילה ואחר כך ותעש ככל אשר צותה חמותה · וייטב לבו
עסק בתורה · ותבא בלט במסת · ויחרד האיש וילפת · ויחרד
האיש כסבור שד הוא ובקש לצעוק והיא אחזתו ול
וליפפתו בזרועותיה · וילפת ויאחז · כת׳ וילפת שמשון ל
שני עמודי התוך · והנה אשה · שכן ידו על ראשה והכיר
שהיא אשה · ופרשת כנפך שם כנפיך וכסותי בט
בטליתך והוא לשון נשואין · כי גואל אתה לגאול נחלת
אישי כד׳ שנ׳ ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וג׳ וחמותי ואני
יורשות למכור מחלתנו ואתה עליך לקנות · וקנה גם אותי ל
עמה · שיזכר שם המת על נחלתו · כשיבא על השדה
יאמרו זו היא אשת מחלון מן הראשון אשר עשית את
חמותך שלא חימור בחורים הדקיק לכך · אימרי מן
הראשון מכל ישועות שהטבת כך בשדה · אשת חיל
כבר ידע טעמך · ת׳ קרב ממני · שהוא אח ואני בן אח
חי יי׳ אמרה לו בדברו׳ אתה מתייאש קדן ושמלה
שאינו מוציאה בדברים ויש מרבותי אומ׳ ליצרו נשבע
שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה
שכבו שלא יבא עליה כי אם על ידי נשואין · ואומר אל
יודע מוסב על ותקם בטרם יכיר וג׳ היא דרשה לקום
כי אמר בלבו אין כסדר שיודע כי באה האשה הגרן
הבי המטאי הושיטי · שש שעורים · שש מדות קטנות
מדד לה כפי שאתה · שש שעורים אי אפשר לומר
שש סאין שאין דרכה לשאת כמשאוי זה אלא שש
שעורי׳ ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן ש׳
שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבו׳
דעת ויראת ה׳ · כי אם כלה האיש את הדבר היום פלוני
אלמוני ולא הזכיר הכת׳ שמו לפי שלא אבה לגאול ל
פלוני אלמוני מתורגם בנביאי׳ כסי וטמיר · פלוני מ
מכסה ונעלם ואין לו יתר מתוך הפלא מי׳ דבר׳

ולמען אלמון חבלי שם. אם תגאל גאל גאולה דומה
ולהנהיג האם. ומקרין מעיר ובנו גואלו. ויודעה כי אין זו
יולדת לגואל קרוב. ומאת רות המואביה אתה קונים
לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה פן
אשחית את נחלתי גאל לך אתה. מנח"ר מה טוען פן
אשחית ותת פגם בזרעי שלא יבא עמוני ומואבי
ועוד בעמוני ולא עמונית. על הגאולה זו ממכרה ואלו
תמורה זו חליפין. שלף איש נעלו זהו קנין שאנו
קונין בסודר במקום נעל. ונחלקו חכמי ישר' בדבר מי
נתן ומי יש שאמרו קונין בכלי של מקנה ויש אומ' נתן
לבועז. וזאת התעודה משפט העדות. התעודה
אישועז וכן יער תעודה. מיד נעמי היא רומז
והסכמה הכל לרות. ובכתובתה אנו בה לקיים שם
המת על נחלתו מתוך שהאשה יוצאה ובאה מכלה
מכנסת ומוציאה ואומרים זו היתה אשת מחלון שמו
שמו עליה. כרחל וכלאה. אע"פ שמשבט יהודה היו
ומבני לאה מודים הם על רחל שהיא עיקרה של בית
והקדימו רחל ללאה. וקרא שם טוב. יגדל שמך כבית
פרץ שיצאו ממנו. גואל היום שעל ידך בא לעולם
אשר אהבתך היא אהבה אותך. משבעה הרבה
וכן ילדה שבעה וכן שמנה יפה צריך וקם מר' יולד בן
ונעמי לא אמרו יולד בן לבועז שאף הוא היה בא בכלל
אלא כל שמו של ור' קראו עליה כאלו יצא ממעיה.
ור' ואלה תולדות פרץ לפי שייחס את דוד על שמה של
רות המואביה חזר וייחסו על שם יהודה.

סליק רות. ה' זכינו מעבדות לחירות.

מדרש אגדה ראיתי ויהי בימי שפט השופטים. ויהי ווי
היה. אוי לו לדור ששפטו שופטיהם כשהיה אחד מהן
עושה דבר שלא כהוגן. מוליכי' אותו אצל הדיין ואמ'
שהיה השופט ומיעט לו. לעשות הם היו עושי' לשופט
אז להם הקב"ה אתם מאבדים את שופטיכם חייכם
שאני מעמיד עליכם שופט שאין אתם יכולים לעמוד
בו. ואיזה זה מכת רעב שנקרא שופט דכת' אף כי
ארבעת שפטיי הרעים חרב ורעב וגו'.

איכה ישבה בדד העיר. ירמיה כתב ספר
קינות היא המגלה אשר שרף יהויקים
על האש אשר על האח והיו בה שלש אלפא ביתא
איכה איכה איכה. שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא
שלשה אלף ביתא של. ועוד נוסף עליהם דברים
רבים כהמה. שלש כנגד שלש: בדד לאור מיושבה:
רבתי עם יו"ד יתירה כמו רבת עם: היתה לשון הווה

וכן ישבה. וכן רוב המגלה בלשון הווה; כאלמנה נשארה
יחידה מבעלה ויושבת אבלה וחפויית ראש: רבתי
בגוים. תמיד היתה רבנית בין הגוים: שרתי תמיד
היתה שרית וגברתנית במדינות. מילה כפולה היא ואין
היודי' יתירות; היתה למס עתה נהפך להסך וסימן
שהאומות מעלי' עליהם מס בימי קדם קרותה ועתה
היא להן למס עובד; בכה תבכה היא בוכה בלילה
מום אינה להוטה על הבכי ומחות שהיו מדברות
לבני אדם ומטיילות ומתעסקות אבל בלילה שהיא ל
מפני עיפה זוכרת שברה ועניה ומרודיה; ודמעת
על לחיה. אין לה מנחם ובוכה תמיד. ויש מדרשי אגדה
הרבה ואני לשון המקרא באתי לפרש כשמועו
היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך
בעלה למדינת הים ודעתו לחזור; בכה תבכה שני ב'
בכיות על שני חורבנות: בלילה שהוקדגו נשרף
בלילה. ד"א מר לעת ערב הציתו בו את האור. ד"א
בלילה לילה של בכיית מרגלים בט' באב. גזירה להם
ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו
ודמעתה על לחיה מתוך שהיא בוכה תמיד. כל ר'
רעיה אוהביה; גלתה יהודה מעוני מחמת
עוני. ומרוב עבודה שהביאו עליהם משרים הואיל
ישבה בגוים. ומקום שישבה שם שגלתה לא מצאה
מנוח. בין המצרים שיש גבה מכאן ומכאן ואין
מקום לנוס. מצרים של שדה גדרים. ומדרש אגדה
בין י"ז בתמוז לט' באב. באי מועד עולי רגלים שגלו
ל יגון ואין שורש מיסה אלא הן לברה. שלו יושבי
בשלוה. הוגה הדיאנה והוא לשון יגון. עולליה לא
מנאו מרעה שאין להם כח לברוח שהחלש נחד
בירב. לפני צר כל רוקם שבמקרא חסר יו"ד חוץ מ
מזה שנרדפו רדיפה שלימה. זכרה ירושלים בצלות
ימי עניה ומרודיה יום חורבנה שהביאה לידי עוני
ומרודיה ל' יען כמו ומרחתי על ההרים. אריד בשיחי
ואהימה. כל מחמודיה וזכרה את טוב מחמודיה ל
שבימי קדם. שחקו על משבתיה: שמחו על שבתת
משושה חגה חדשה ושבתה. ומדרש אגדה דורשו
בלשון אחר שהיו שובתי' בגלה בשבתות וימי' טובי
ושומעי' מבכינית. והיו האומות משחקי' עליהם
ואומרי' שוטים כאויבם לא שמרתם עכשיו תשמרו
לכרה לגלה לשון עובר אורח ומעש כל. עזרתה
קלונה. נאנחה לשון נפעלה. שטפייר כל טומאת
בשוליה ל' גנאי הוא דם נדותה נכרי בשולי בגדיה
כלומ' חטאותיה גלויים. הרבה עשו בגלוי. לא זכרה
אחריתה כשהיו חוטאים לא היו נותני' לב מה
תהיה לאחריתם ולפיכך ותרד פלאים ירידתה
נפלאות פלאים הרבה. שהכל פלאים שאירע לה

מה שלא אירע לשום עיר. ידו פרש צר. עמון ומואב על
כל מחמדיה. ספרי התורה שנ' בהם הנחמדים מזהב
ומפז רב. הכל נסו לבוז כסף וזהב והם נשאו לצד
ספרי תורה לשרפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני
ומואבי בקהל ה'. אשר צויתה לא יבאו בקהל לך. אילו
עמון ומואב. לא עליכם כל. לא תהיה כצרה הזאת
עוד לכל עוברי דרך. אמ' חכמי' מכאן לקובלנא מן הת'
התורה. ראו מה עשה לי. הביטו וראו וגו' אשר עולל
לי. אשר עשה לי. אשר הוגה יי' אותי ביום חרון אפו.
גם זה לשון יגון. וירדנה. ויורד אותה כמו וירדהו אל פני
וישם אותה על ידי רודיו ויסוריו. ולכך הטון תגשה
לפותרו בלשון יחידות. כמו יעשנה יכסמנה ירענה. שה
שהעצמות לשון נקבה כמו את העצמות היבשות שבר
כל אחת ואחת. נשקד. הריק את הרוח. עגר ורודה את
הרוח מתוכו. נשקד על פשעי וכו' אין לתיבה דמיון
במקרא ובלשון ארמי של משיקתא קורא לדרבן וה
מסקרא מלמד הבקר. ואומ' אני נשקד פויינטריין ל
נקוד מעמרין ומסומנין היו פשעי בידו של הקב"ה
לזכרון ולא נשכח מנינם ותשלומיהם. ישתרגו ל
נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי ולשון משנה מס
מסרגין את המטות. סילה רמס ורפס לשון סולו סולו
המסילה. קרא עלי מועד יעירת ביאות לבא עלי ו
ורבותי דרשו מה שדרשו תמוז דההוא שתא מלואה
מלואה של שנה שנייה ליציאתם מארץ מצרים לכך
אירעה חזרת מרגלים ליל ט' באב שהוקבע עליו בכ
בכיות לדורות. גת דרך לשון פורה דרמכ' כדורך ענבי'
להוציא יינם. כך רמס אנשים להוציא דמם. עיני ע
עיני כפולה תמיד תמיד עיני יורדה מים. כפל הלשון ל
מלמד מאין הפוגות. צוה יי' ליעקב סביביו צריו. צוה
על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור
הגלה סנחריב את אויביו עמון ומואב והושיבם
אצלם והם מקשרים אותם כמו שאמ' במסכת
קידושי' הותני אימי סבב כלה תעמונאי. לנדה.
למרחיק לנד'. קראתי למאהבי לאותם שהיו מת
מראים עצמם כאוהבים המה רמוני כגון בני יש
ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו הכ
הכ' השבאים מוליכין אותם ומראין עצמם כאילו ר
מרחמו' עליהם ומוציאו' להם מיני מלוחין ונודות
נפוחים כסבורי' שהוא יין ואוכלי' ויוצאו' ורוצים
לשתות כשמתיר הנוד משינון היתה רוח נכנסת
במעיין והוא מת ואשה ביער מרב' תליא וגו' לק
לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימן בלחמו
קדמו נודד. וישיבו את נפשם. חמרמרו. טורייט
ויש בלשון משנה נפלה לאור ונחמרה מיעיה. ד"ל

בבית כמות. בתוך הבית אימות שדים ומזיקין ומלאכ
מות. ומחוץ חרב האויב משכלת. כי אתה עשית
גרמתה. שהם שונאים אותי שהבדלתני מהאכלם
ומשתיהם ומהתחתן בם. אם שמחתי בהם היו
מרחמים כמו' כמותיהן. הבאת יום קראת הלואי ו'
והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי ויהיו כמוני
ברעה. תבא כל רעתם לפניך יפקדון ויזכרו עונותם לפניך.
ועולל למו ופעל למו כמו גם במעלליו יתנכר נער. וכפרי — מעלליו

איכה יעיב באפו. ואפילו ... והשמים התקדרו
בעבים. משמים ארץ. לאחר שהגביהם
עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט
מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. הדום
רגליו שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש. נאות יעקב
יעקב. כמו יעקב הגיע לארץ השפילם לארץ. חלל ממ
ממלכה ושריה. יש מדרשי אגדה אילו שרים של מ
מעלה. שהחליפם הממונה על האור ונתנו על המים
לפי שהיו משביעי' ישר' מגוי' שם המפורש ובוטחים
שישמעו שרים של מעלה להצילם מאש ומים. ומחרב
עכשיו כשהיה משביע שר האש בשמו הוא משיבאין
ממשלה זו בידי וכן כולם. השיב ימינו אחור מלהלחם
כנגד. דרך קשתו לפי שדרך קשתות שהן חזקים
לשום רגלם עליהם כשהוא נמתחם לכך נכתב בלשון
דריכה. וירב בבת יהודה הרבה בבנות ישר' תאניה
ואניה. יענה ויללה. וירב נקוד יוד קמץ שהוא לשון הרבה
את אחרים. וירב העם נקוד חירק שהוא לשון רבה
הוא עצמו וכן כתיבה שמצינו שלה בה' כגון פנה
בנה. זנה. רימה לשמש כשהוא מחסר ממנה. הרי
כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן מצער
וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ ויפן זנב אל זנב
ויגל יהודה מעל אדמתו. ויגל מלך אשור את ישראל ל
אשורה. ויחמוס לשון בריתה וכן ויחמס כגן נחה
נחמסו עקביך כגן מים שנגזזין ירקות הגינה
שכן שופך מעל גגן. סכו. ביתו כך נדרש במדרש
קינות. שיחת מועדו. בית קדש הקדשים ששם הוא
נועד לבנין שנ' ונועדתי לך שמה מלך וכהן. צדקיה
ושריה. נאר מבלו. וכן נארת ברית עבדך. ניאר מק
מקדשו לשון כיער. כיום מועד שהיו שמחים ומש
ומשוררים בקול רם. כך נתנו האויבים בחורבנו קול
שמחה. חשב יי' להשחית זה ימים רבים. שעלתה על
רעתו כך שנ' כי על אפי היתה לי העיר הזאת להסיר
מעלי. נטה קו של משפטו ליפרע על עונינו. אבל
מהשחית חל וחומה. שורה ובר שוראי. חומה של
נמוכה שעם חומה גבוהה. טבעו בארץ שעריה
מדרש אגדה שחלקו כבוד לארון שנ' שאו שערים

ולפיכך לא שלטה בהן בריה ונכבשו בזרין׳ ורבותי׳ אומרי׳ ל׳
מעשה ידי רוח היו ולפיכך לא שלטו בהם אויבים׳ אין ל׳
תורה׳ אין בהם מורה הוראה׳ ישבו לארץ וגו׳ במשנ׳
ומדרש אגד׳ נאמר על הושיבן לארץ כשמרד בו
צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפני של
אנטוכיא ושלח בשביל סנהדרי׳ ובאו לקראתו׳ וראה
אותם אנשים של יפה׳ הושיבן בקתדראות של
זהב׳ אמ׳ להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה
כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמ׳ להם ואם רוצה לחזור
יכול הוא אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו׳ אמ׳ להם
אם כן אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו׳ צוה
ושחטום והושיבם לארץ׳ קשרו שערות ראשיהן
בזנבי הסוסים ונגררום׳ חומרמרו ירבולירט בל׳ דרך
בני מעיים כשמשלשלים לאור הן נבואים ומתמוללים
כעטוף פשמיר בל׳ מה אעידך וגו׳ ליך מה תעודה
על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך
מה אשוה לך ואנחמך כשבאה צרה על אדם
ואומרי׳ לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו
שוא ותפל דברים שאין בהם טעם אפלי״טרישט״
בל׳ ולא גלו על עונך להוכיח דרכך על פניך כ׳
להשיב שבותך׳ ליישר משובותיך אנבישורא בל׳
לשון שובב בנים שובבים וילך שובב׳ ומדוחים
הדיחוך מעלי׳ שיקו גם כמו שוטליי״ר בל׳ ודרך
לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרב׳ כלה׳ כלילת
יופי כל היופי שלה׳ פצו עליך פיהם ומפני מה
הקדים פ״א לעין לפי שהיו אומרי׳ בפיהם מה
שלא ראו בעיניהם׳ בצע אמרתו׳ כלה גזירתו כמו
יתר ידו ויבצעני׳ אשר צוה מימי קדם מה שכת׳
בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע וגו׳ פוגת העבודה
טרזלאנש בל׳ כמ׳ ויפג לבו׳ בת עינך שחור של עין שקו׳
פרונילא׳ אשמורות חלקי הלילה׳ שהלילה נחלק לשלשה
חלקים כך שנו׳ רבותי׳ במסכ׳ ברכות׳ העטופים פ׳
פשמיש בל׳ עוללי טיפוחים ילדים רכים שצריכין גדלים
בטפחי אותם׳ ורבותי׳ דרשוהו בדואג בן יוסף׳ של
שהייתה אמו מודדתו טפחים בכל יום ונותנת זהב למת
המקדש לפי מה שהוא גדל׳ אם יהרג במקדש כהן ונביא
רוח הקודש משיבתן וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה
כה׳ שנכתב בדברי הימי׳ שהוכיחם משכמו והשתחוו
ליואש ועשאוהו עז ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע
וגו׳ והוא כהן ונביא והרגוהו במקדש׳ תקרא כיום מועד
כמו שקראתי ולשון הווה הוא׳ מגורי שכני הרעים
להאסף עלי להשחית׳ אשר טיפחתי ורביתי אויבי כ׳
כלם ילדים אשר טפחתי בטפחי וגדלתי באו האויבים
וכלו אותם׳

אני הגבר ראה עני בשבט עברתו של רודה ומכה׳
הוא הק׳ אך בי ישוב אני לבדי לוקה תמיד כי
כל תשועות מכותיו עלי׳ ויקף הקיפני בבנין של אחרים
הושיבני מושיבני כמתים שבעולם׳ ראש ותלאה כמו
ראש ולענה׳ ומדרש אג׳ ראש נבוכד נצר לגלות
יהויכין׳ ותלאה נבוזר אדן שגזר המכה בימי צדקיהו
גדר בעדי עשה חומה לשבי להיות כלוא ולא אמצא מלוג׳
הושיב סביבי מחנות וגייסות של אויבים׳ הכביד
נחשתי׳ עשה לרגלי נחשתים כבידה שלא אוכל להלוך ל׳
פיירייש בל׳ סתם תפלתי סתם חלונות הרקיע מפני
תפלותי עד׳ אם באתי לצאת איני יוצא בדרכים הסלולי׳
דרך ישרה׳ מפני האויבים ויוצא אני דרך עקלתון׳ דוב
אורב הוא לי הקב״ה נהפך הוא לי לדוב אורב׳ דרכי סורר
לשון סירים וקוצים׳ סורר קוץ אותם מעביר קוצים כך
בדרכי׳ ויפשחני לשון פיסוק הקנים שהעובר על הד׳
הדרכים שאינם חופרים צריך להרחיב את ענפן׳ ויש
רבותי׳ בלשון תלמוד האי מאן דפשח דיקלא׳ ויציבני
כמטרה העמידני לעד חיצים לירות בו׳ כמטרה לחץ׳ ל׳
אשנייל בל׳ בני אשפתו חיצים הנתונים בתוך אשפה
שקו׳ קוויר׳ ויגרס וישבר וגנסה בחצץ שני׳ חצץ וכן ל׳
גרש כרמל׳ כחיגון אבנים דקים שבתוך העפר שהיו
לשים הגלים עיסתם בתוך גומות שחופרי׳ בקרקע וכל
והחיצון נכנס לתוכה׳ כשאמ׳ הק׳ ליחזקאל עשה לך כלי
גולה לשתתכם ללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו
הם ויעשו כן׳ מעיין של׳ והיה יחזקאל להם למופת והם
לא עשו כן והיו משחקי׳ עליו סוף שנשתברו שיניהם
הכפישני בכלי הכפוש על פני׳ ארנטייר בל׳ ויש דומה
בלשון משנה פכשין קמול מדה מפנשה מדר׳ ואומר
אבד נצחי׳ אמרתי כלה מטוב צרתי׳ אבד עניי ומכי
ומרודי קונפלייט בל׳ זכר תזכור נפשי את עניי וגו׳
ומרודי ותשוח עלי כך היא פשוטו לפי שיטת המקרא
ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את
העשוי לי אם תשוב עלי נפשי והמתין עד זמן הק׳
הזמרה ומכאן יסר הפייט בזאת ידעתי כי יש לך
לזכור אם תשוח נפשי עד שתזכור׳ זאת אשיב
ללבי וגו׳ אומר שאני לי לבו אכבה תוחלתי׳ מ״ל אשיב
זאת אל לבי ואוחיל לו עוד ומה היא זאת שאשיב
אל לבי ואוחיל לו עוד׳ ומה היא זאת שאשיב אל לבי
חסדי יי׳ כי לא תמנו כמו כלא תמו ויש פותרי׳ כי לא ל׳
תמנו לגוע׳ חסדי יי׳ הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונש
חדשים לבקרים ומתחדשים הם חסדיך מיום ליום רבה
גדולה היא אמונתך ודבר גדולה היא להאמין בך׳ של
שתקיים ותשמור מה שכתוב שהבטחת לנו׳ טוב ויחיל
ודומם חלקי יי׳ אמרה נפשי׳ יי׳ מנת חלקי בדין הוא

שאוחילה לו׳ טוב ויחיל ודומם׳ ויחיל ודומם וגו׳ יתירה מזו
ואיה ועוה׳ טוב ויחיל אדם ויצפה לתשועת יי׳ ישב בדד
מי שאירע לו אבל ויגרה׳ ישב בגלמוד ויצפה לטובה וידום
לשון המתנה׳ כמ׳ אם יאמרו אלינו דומו עד הגיענו׳ כי נטל
עליו בעול הגזירות נשא עליו גזירה זו׳ כי לא יזנח לעולם
לכך טוב לידום כי אם הוגה את האדם מביא עליו יגון וגו׳
ואחר כך ורחם כרוב חסדיו׳ כי לא עינה לשון הווה׳ ש
ויגה בני איש חולם ומריעו כי עון גורם׳ הוגה ויגה ל
לשון תוגה הם׳ לדכא תחת רגליו מוסב על כי לא עינה
מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו׳ ולא להטות משפט גבר
ולא לעוות אדם בריבו כל אלה יי׳ לא ראה׳ לא הוכשר
מעינין שעיוותו בד׳ של מעלה אדם בריבו כמ׳ מה ראית
כי עשית׳ ומה ראו על ככה׳ מי זה אמ׳ ותהי מי אמר
שתהיה׳ לעוות אדם בריבו זה הדבר הקב״ה לא יצוה׳ ומפי
עליון לא תצא הרעות׳ א״ר יוחנן מיום שאמ׳ הקב״ה ראה
נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב לא יצתה טובה
ורעה מפיו אלא הרעה באה מאיליה על העושה רעה
והטובה לעושה טובה׳ לפיכך מה יתאונן אדם ומה יתרעם
אם לא על חטאיו׳ נשא לבבנו אל כפים׳ כשאנו נושאים
כפינו אל השמים׳ נשא לבבנו עמהם לשמר לבבינו לפני
המקום׳ מי זה אמר ותהי אם יי׳ לא יצוה׳ ומפיו לא תצא
הן רעה הן טובה׳ אבל מה יש להתאונן לאדם חי גבר על ח׳
חטאיו׳ כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם מביאים
עליו את הרעה׳ אל הכפים אל הענים אל השמים׳ כד״א
והנה עב קטנה ככף איש וכן על כפים כסה אור ומדרש
רבותי׳ נשא לבבינו באמת להקב״ה כאדם הרוחץ מקיין
כפיו ומשליך מידו כל טינוף כן מודה ועוזב ירוחם
ומודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו׳ נחנו פשענו
ומרינו׳ זה דרכנו על ידי יצר הרע׳ אתה לא סלחת ולך
הייתה נאה הסליחה׳ כי כן דרכך׳ סכות באף׳ חיצית
את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו כל סחי
היא על משון משנה׳ כיחו ונוע׳ טנופת מתוך הריאה
ויוצא דרך הגרון׳ תשימנו לשו׳ שאייה כמו השאת ומאין
הפוגת׳ מאין חליפין והעברה׳ עיני עוללה לנפשי מכל בנ׳
ירושלים ממשפחת כהנים היה ואו׳ עיני ברמעה עוללה
על נפשי מכל בנות עירי׳ עוללה לשו׳ ניוול כמ׳ ועוללתי בעפר
קרני׳ מכל בנות עירי ממשפחתי יש לה לבכות מכל משפח׳
משפחות העיר שהייתה נבחרת לעבודת הקב״ה מכל ישר׳
יגרתו כבור חיי בבית הכלא׳ יגרתו אסרו יצות הגרון׳
ממעי לימחק׳ אשטרונדיר בל׳ וירו האבן על פי הבאר
כן עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקודש׳ צפו מים על
אומות העולם׳ קרבת ביום אקראך כן היית רגיל בימים
קדמונים׳ לקרב אלי ביום קראי׳ רבת ריבי נפשי בימים
אשר עברו׳ ראית יי׳ עותתי ברבה הזאת שעיוותוני ל

אויבי׳ שפטה משפטי כאשר עשית כבר׳ עוותי מן טול׳
עורטפייט בל׳ מגינת לב שבר לב כמו״א ומגנך יצר אשר
מגן ידיך׳ ד״א מגינת לב אוטם הלב׳ יגרה ואנחה אשר
היא כמגן לעבר לבם׳ המפרשו לשו׳ תוגה ויגון טועה׳ שאין
נון עפלתם שנון שכבן אינה שורש אלא כמו של המון
מגזרת המו גליו ונון של קלון מגזרת נקלה וכן של שיברון
שימון שיגשן׳ המולך לשו׳ נואלו שרי צוען׳

איכה

יועם זהב׳ קינה זו נאמרה על יא שיהו כמו
שנ׳ בדברי הימים הלא היא כתובה על ספר
קינות ועמו חבר בתוך הקינות את שאר בנות ציון׳ יועם
זהב׳ כהה׳ דמתרגמי׳ כהה עמיא׳ זהב מראית פנים
המוזהב כזהב׳ ישנה מראיתו׳ הכתם׳ קבועת כלי על ל
זהב שהן לעדי קרוי זהב׳ אבני קודש המאירים כמסי׳
טומת׳ ומדרש אג׳ כל רבינית דם שיצאות מיאשיהו
כמ׳ חין וחין שנעשו בו היה ירמיה קובה במקומה׳
ועליו הוא קורא תשתפכנה אבני קודש׳ המסולאים בפז׳ ל
המהוללים׳ מעורבים בפז הרואה אותם אומ׳ ראו תארן של
אילו כמראית פז׳ וכן לא תסולה בכתם אופיר׳ בכתם
טהור לא תסולה׳ סולו לרוכב בערבות׳ לשו׳ הילול וערך
הם׳ נבלי חרש כלי חרס שנותנ׳ בהם יין׳ ונבליהם ינפצו
גם תנין שאכזרי הוא חלצו שד׳ כשרואה את בנה בא
מרחוק׳ רעב׳ חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כסוי על
דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור
לאחוריו והניקו גוריהן׳ בת עמי לאכזר רואה את בניהם
נעקים ללחם ואין פורש להם שחייהם קודמין לחיי ל
בניהם מחמת הרעב׳ האמונים עלי תולע על בגדי צבעונ׳
האמונים לשון ויהי אומן את הדסה׳ אשפתות של זבל
שוכבים על האשפתות בחוץ׳ ויגדל עון בת עמי וגו׳
פורעניות הוכיח עליהם שגדול עונם משל סדום׳
ההפוכה כמו רגע שהרי סדום לא נמשכה יסורתם מרגע
אחד נהפכה׳ ולא חלו בה ידי אויבים׳ על ידי מלאכים
נהפכה׳ ויש מדרש אג׳ ואינו מיושב על סדר המקרא׳
זכו נזיריה שוריה כמ׳ נזר ומזר׳ ומוסב על בת עמי׳ ל
אדמו עצם מפנינים׳ אותם שהיה מראיתם אדום
מפנינים׳ וגזרתם כמו ספיר׳ חשך משחור תארם׳
מפחמים׳ צפד עורם קוויר בל׳ יבש כעץ נקמט ואינו רחיין׳
שהם יזובו מדוקרים וג׳ חללי חרב היו נפוחי מרידת
תנובות השדה שהיו האויבים יגולו כשר על הנשבים
חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכרים כ
נבקעות ופורשים זבי׳ והרי זו מיתה שולי יותר מהמת
חרב׳ לברות לחם לאכל׳ כמו לא ברה אתם לחם וה׳
להברות את חר׳ כלה את חמתו אשר מנה בן כלה
שנה עתה כלה אותה בנקמתו מהם׳ מחטאת נביאיה
של שקר הייתה לו הרעה הזאת׳ נעו עורים בחוצות

משהיו הנערים הולכים בשוק היו שנים אליהם ושומעות
בדם ההרוג שהיו הרשעים הורגים מתוכו' נגאלו
נתגללו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים אליהם ליגע
בלבושיהם והיו קוראים עליהם סורו מעליו הטמאים
הגואלים כי נצו לשון פיזור ולילוך כמ' מוראות
בניתה רוחה באוכליה ק' חיבה ומנוס' גם שנ'
שנינו בדם' פני יי' חלקם פנים של זעם ראות הק'
חולקם ומפזרתם פנים' ולמען אשר פני כהנים לא נ'
שאו בהיותם בשלוחם' עודינה תכלינה עינינו אל
עזרתינו הבל' כשבאת עלינו הרעה עדיין היו עינינו
צופות אל חיל פרעה שנ' כמו ומצרים הבל וריק יעז'
יעזורו' שהיו מבטיחי' אותנו עזרה ולא באו כמה שנ'
הנה חיל פרעה היוצא שב אל ארצו מצרים' מיגינן
במדרש קינות כשהיו בים ספינות ומצרים רואים
הק' לים והיינו לפניהם גרות נפוחי' כמין מעי אדם
צפים במים' אומר זה לזה הגרות הללו הם אבותינו
אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודי' ואומרו
באו לעזרתם עזרו וחזרו לאחוריהם' צפינו חכינו
צדו צעדינו' אויבינו אורבו את צעדינו מלכת ברחובותינו
ברחובותינו כמו ואשר לא צדה' ואתה צודה את נפשי
משיח יי' הוא יאשיהו' בשחיתותם בשוחים שחפרו
לו' שישי ושמחי לפי שעה' אבל סופך שגם עליך
יעבור כוס הפורענות' ותשכרי ממנו ותתערי' ותקיאי
כו' ותערה כמו' תם עונך לקבת כל חטאתך לא יוסיף
להגלותך' מגלות אחת' ולהלן הוא אומ' לא יוסיף עוד
מימינו ככסף' שתינו' שהיינו יראים לשאוב מפני
האויבי' והיינו קונים מהם בכסף' על צוארינו נ
נרדפנו כעול עבודה קשה' יגענו לאסוף מזון ונכ'
ונכסים ולא הונח לנו יגענו בורינו כי האויבי' נוטלים
וחוטפים הכל כנוסים ומגליות ואומנות' מצרים
נתנו יד כדרך אדם הנופל ורוצה לעזור שיושיט לו
ידו שיאחזו' לעזור לו' אף כאן ומצרים הושטנו יד
שיעזרונו ולאשור שישביענו לחם' נתנו במקום
מכתנו' רגשות הגן משוממות במקום גן שנא'
וכן כי מאוך הכל ומידך נתנו לך' וכן ונתנו את כתוכנו
לכם' בנפשינו נביא לחמינו בסכנת נפשינו היינו ל'
מסוכנים כשהיינו מביאו' מזונותינו מן השדה ומ'
מפני חרב המדבר' כתנור נכמרו ובלשון תלמוד
יש הרבה על התנור של ענבים' זלעפות רעבונות
זלעפות לשון שריפה' טחון נשאו כשהיו האויבים
מוליכי' אותם בקולרין היו נותנ' על כתפיהם ריחיים
כדי ליגעם וכן בעץ כשלו' כשל כח' הסבל' וכן ה'
הכשיל כחי' על זה היה דוה וג' על המפרש מקרא
של אחריו' על ששמם הר ציון ששועלים שועלים

ואתה יי' ידענו כי לעולם תשב' והואיל וכן למה יי'
תשכחינו הלא שמענו לנו כך' וכשם שאתה קיים
כן שבועתך קיימת' כי אם מאוס מאסתנו כשביל שנ'
שחטאנו' לא היה לך רבות קצף עד מאד כאשר'
קצפת' השיבנו יי' מפני שמסיים בדברי תוכחה
הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת' וכן ישעיה
ותרי עשר וקהלת' · וסיים יתקק'

חסלת קינה ופתחי' קהלת' יעזרני האל אשר בידו הימות'

דברי קהלת כל מקום שנא' דברי אינו אלא
דברי תוכחות' אלה הדברים אשר דבר
משה וישמן ישורון' דברי עמוס' שמעו את הדבר
הזה פרות הבשן וג' דברי ירמיהו שאלו נא וראו אם
יולד זכר וג' אלה דברי דוד ובליעל כקוץ מונד כלהם
דברי קהלת וזרח השמש וג' כל הנחלים הולכים אל
הים' כינה את הרשעים כחמה ולבנה' וים שאינן להם
מתן שכר' כך שנויה בספרי' ולמדתי משם שהענין
מדבר ברשעים והמשילם לתקבורת החמה שסופה
שוקעת' קוהלת על שם שקיהל חכמות הרבה' וכן
במקום אחר קורהו אגור בן יקה' שאגר כל הבינה
והקיאה' ויש מדרשים אומרי' שהיה אומ' כל דבריו
בהקהל' מלך בירושלים עיר החכמה' הבל הבלים
אומר קהלת' קהלת קורא תגר ואומ' על כל מעשה
שבעת ימי בראשית' הבל של הבלים היא' הבל נקוד
חטף פתח לפי שהוא דבוק וכו' הבל שבעלי כנ'
שמנת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית' מה
יתרון שכר ומותר תחת השמש תמורה תורה שהיא
קרויה אור שנ' ותורה אור' כל עמלו שהוא מחליף בו
את עסק התורה' מה שכר בו' דור הולך ודור בא'
כל מה שהרשע יגע ועמל וגזל' אינו מטה את חלק
מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד
בנו כענין שנ' מנו ירעו לים' והארץ לעולם עומדת
ומי הם המתקיימים הענוים והשפלים המכניעים
עצמם לארץ כענין שנ' וענוים ירשו ארץ' ומדרש
תנחומא אומ' כל צדיקי ישר' נקראו ארץ שנ' ואתם
תהיו ארץ חפץ' וזרח השמש וג' דור הולך ובא ל'
כאשר השמש תזרח שחרית' ותשקע ערבית והולך
כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה את
אתמול משם' שתזרח שם גם היום' הרוח רוח של
שמש' סובב כל כמו אל אשר יהיה שמה הרוח
ללכת' וג' ועל סביבותיו' שכבר מחר כל היקף'

וסיבבו שסובב אתמול הוא מקיף וסובב גם היום הולך אל
דרום לעולם ביום וסובב אל צפון לעולם בלילה. סובב סובב
הולך אל פני מזרח מערב שפעמים מהלכו ביום ופעמ'
ופעמים מסבבו בלילה. בתמוז מהלכו ובטבת סובבו
סובבו. אף הרשעים כל זמן שמשן זורחת סופה
לסר לשקוע. כל הנ' שהם הולכים וחוזרים סופם לשוב
אל מקום יציאתם. ממקום הטינופת באו למקום הטינופת
ילכו. וכן כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא. לפי שכל
שאינן שאורים מתוך כאוקיינוס גבוה מכל העולם כולו
כענין שנ' הקורא למי הים וישפכם וגו'. ומהיכן אדם
שופך מלמעלה למטה. והנהרות הולכי' במחילות תחת
ההרים מאוקיינוס וחוזרי' ונעשי' ויהו אל מקום שהנ'
שהנחלים הולכים שם הם שבים. אף הרשע כל עמלות
שמא כן ילך. כל הדברים יגעים וגו'. כי לא תשבע עין לא
תמלא אוזן. מוסב על מה יתרון. אם מחליף הוא עסק
התורה לדבר דברים בטלים. הרי הם יגעים. ולא יוכל להם
להשיג את סופם. ואם במראית העין בא לעסוק. עינו לא
תשבע. ואם בשמיעת האוזן. אזנו לא תמלא. מה ש'
שהיה הוא שיהיה וגו'. כל מה שהוא עושה בדבר שהוא
חליפו השמש אין כל חידוש. לא יראה אלא מה שהיה
כבר שנבראו מששת ימי בראשית. אבל ההוגה בתורה
מוצא בה תמיד חידושי טעמים כענין שנ' דדיה ירווך
בכל עת. מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא ל'
בו טעם. וכן מוצינו במסכ' חגיגה שאמ' ר' אליעזר בן הור'
הורקנוס דברים שלא שמעתן אוזן במעשה מרכבה. יש
דבר בא ליקך תחת השמש שיאמר לך האומר עלין ראה
זה הדבר חדש הוא. ואינו חדש שכבר היה לעולמים
שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים. לכך דומה
להיות חדש הוא. וגם לאחרונים שיהיו אחרינו לא יהיה
להם זכרון כמות שיהיו לאחרונה להם ומדרש אגדה
ראשו כנגד איבר זכר עמלק וסופה של זכר אדום
לימחות ולא יהיה שריד לבית עשו. אני קהלת הייתי
מלך על כל העולם ולבסוף על ישר' ולבסוף בירושלים לבדה
ולבסוף על מקלו שהרי נאמ' הייתי מלך בירושלים אבל
עכשיו איני מלך ונתתי את לבי לדרוש בתורה היא ל'
החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור
למעלה שנעשה תחת השמים. ומצאתי בה שהוא ל'
הענין הרע אשר נתן הק' לבני בני אדם את החיים ואת
המות את הטוב ואת הרע. ענין רע מענה רע להם
לענותם להתעסק בם. ענין יש לפותרו לשון מענין מרה
ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה. וכן לענותם נתן אלהים
הניח לפניהם. רעות רוח שבר רוח כמו רועע וחותך רוח
שלנו כל סוף המעשה בא לידי כאב לב. מעוות בחיין ל'
לא יוכל לתקון משמת. מי שטרח בערב שבת יאכל ב'

בשבת. וחסרון פירושהו על רבים על העבירה והוליד ממזר
או על תלמיד הפורש מן התורה. שהיה ישר מתחילתו וכו'
ונתעוות. וחסרון לא יוכל להמנות. שחיסר עצמו ממניין הכ'
הכשרים לא יוכל להמנות עמם בקיבול שכרם. דברתי אני עם
לבי. עכשיו שירדתי מגדולתי אני נתן לבי לאמר מי יאמר עלי
שאבא לידי מדה זו. אני הגדלתי וגו'. ואתנה עכשיו לבי ל'
לדעת את טיב החכמה מה סופה. ואת טיב ההוללות ול'
והסכלות הוללות. שיגעון ועירוב דעת לשון עירבוב
כמו מהול במים. וסכלות שטות. ידעתי עתה שגם הח'
החכמה יש בה שבר רוח. כי ברוב חכמה אדם סומך על
רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא רוב כעס להקב"ה
אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב העם מצרים וסוף
השיבותי אני ארבה נשים ולא אסור לבי והרי נכתב ל'
עליו נשיו הטו את לבבו. וכן הוא אומ' שעל רוב חכמתו
סמך ועשה שנ' נאום הגבר לאיתיאל איתיאל ואוכל. אמרתי
אני בלבי הואיל וכן הוא אחר לי מן החכמה. ואעסוק
במשתה תמיד. אנסכה לשו' מסך יין לשתות כמו מסכה
יינה. עירוב יין מים להקנו או עירוב בשמים ביין קונדיטון
וראה בטוב כל' וראות בטוב. והנה גם הוא הבל. שהרי
ראיתי כנבואה הרבה קילקולי באים מתוך שחוק כלשיכר
מתוך משתה. אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב
הטובה. אמרתי לשחוק מהולל ומעורבב בבכי ואנחה'
ולשמחה מה זו עושה. הרי סופה תוגה. תרתי בלבי וגו'
חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה ובחכמה ובסכ'
ובסכלות. למשוך ולעכב במשתה היין את בשרי כל פעולות
שונה קרויה על שם יין. ולבי נהג בחכמה. אף אם בשרי
נמשך ביין ולבי מתנהג להחזיק בחכמה בתורה ולא
ולאחוז בסכלות ברבי' שהיו דומי' לי לסכלות שאמרתי
עליהם איתיאל. וקנו לבישת שנשנה וכאי הכרם שהנ'
שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבו' עליהם'
וכן הוא אומ' ולהלן אל תרשע הרבה ואל תהי סכל הרב'
וגו'. טוב אשר תאחוז בזה וגו'. על שאול שנדמה בענין
סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא ל'
מיסת המקום וקורא אותה סכלות. הגדלתי מעשי בימי
גדולתי. ענן כל פרי שהיה שלמה מכיר את גידי הארץ
איזה גיד שהולך לכוש ושם נטע פילפלין. איזה הולך
לארץ חסבן ושם חרובין שכל גידי הארץ באים
מציון שמשם משתיתו של עולם. שנ' מציון מכלל יופי
וגו'. לכך נאמ' נטעתי כל פרי במדרש תנחומא. ברכות מים
כמין ביברים של דגים שחופרי' בקרקע. סגלות מלכים
גנזי מלכים זהב ואבן יקרה. שהמלכים מסגלים בבית
גנזיהם. והמריעות סגולת כל סוחרים. שרים ושרות
מרכבות ועגלות צב'. אף חכמתי גם חכמתי לא הי'
הניחתני משכיל כל המעשים האלה. עמדה לי ולא שכחתיה'

דבר אחר עשרה לי לעשירה כל אלה לא ראיתי לא רחקתי
להבל אותם וכן וראיתי אין היתרון על הקודם שעשרה
שהולכי והמונה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום וזהו
היה חלקי ואחרי עשותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה
רב ושוא׳ חד את מקלו וחד את קורו מקידה שלחרס
ששותה בה ויש פותרי מחדש את כל העניין בבתי
מדרשות ותלמידים ויגע ישמח עינים עמי האדן ולתל
ומלאכת שדות וכרמים ופניתי אני בכל מעשי ושאני
אף שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר ופניתי אני
לראות חכמה פונה אני מכל עסקי להתמגן מטרה והוה
והוללות וסכלות עושה העבירות כי מה האדם שיבא
אחרי המלך להתחנן על גזירה שגזרו עליו וכבר עשוהו
ומעשה גזירה לגזרה טוב לו להתמגן וחייה במעשין
ולא יעשק לבקש מן הסכלות הוא הרשע עינינו מראשו
מתחילת הדבר מסתכל מה יהיה בסופה וידעתי גם אני
וגו׳ גם אני משבח את החכם מן הכסיל יודע אני ששם
שנעשה יחד ואמרתי אני בלבי וגו׳ כמו לפי ששניהם
מתים שמא אהרר כלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני
יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר ודברתי שאם אהיה
כן הכל הוא כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחד
מהן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לברכה וזה
זכרונו לקללה כשכבר הימים הבאים הכל נשכח משכל
שאני רואה את הרשעים שהיו כבר וה׳ עליהם ואומר
ובימים הבאים הכל שכח גבורתם והצלחתם ואיך
ימות החכם עם הכסיל אני רואה שהצדיקים מתים
במיתתם ומתלהים ומעלים לכמותם כו׳ וזכרתי את
בריתי יעקב זכרתי לך חסד נעוריך ושנאתי את
החיים שהיה מתנבא על חרו של רחבעם שהיו רשעים
גם זה הבל גם זה אחד מן ההבלים שנבראו בעולם
שהחכם יגע והכסיל יורש לאמר שלא ליגע ולעמול
כי יש אדם כשמשמע משתותו ומדעת את בכתות
אמנן כלפי הק׳ ועל רחות הכסא רוחות מורא
אדם שעמלו בחכמה בחכמה ישר ארץ ברעתו וזה
תאוות יבקש ולבריות שלא עמלו כי יתנו חלקו גם
זה הבל ורעה רבה והם עשו דור של הבל ורעה רבה
רבה רעת האדם בארץ כדור המבול כי מה הוה וגו׳
כי מה הוה לאדם בכל עמלו ושכרון לב
שהוא עמל ומניח לאחרים עניין מטבע גם זה
אחד מן ההבלים העוברים בעולם אין טוב באדם
בתחי׳ שיאכל ושתה והראה נפשו טוב כלומר יתעלם
לעשות צדקה ומשפט עם המאכל והמשתה וכן עשו
הצדיקים אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה
אז טוב לו כי מי יאכל וגו׳ ומה לא אישמח בחוק
מאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי וזה ודבר

לבוטח מבטיחי חוץ ממני מבטיחי זו מדת הרשע כד
היא שמוסיפים ליגוע אחרים כי לאדם שטוב לפני
האלהים השכר למענו כי מיד האלהים הוא׳ נתן של
חכמה ודעת ושמחה לב לעסוק בתורה ובמצות ולא
לשמוח בחלקו במאכלו ובמשתה ובסות נקיה ולחוטא
עניין מנהג לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים
עניין של ותשם אסתר מרדכי על בית המן גם זה
אחר מן ההבלים שנעשו לבריות שהם עמלים ואחר
נטעו׳ לכל זמן אל יתמה האוסף בהון ממה כי אם
עובשין הוא בנח עד וירשוהו צדיקים אלא שעדיין
לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה
לכל חפץ לכל דבר כל דברים קרויי חפצים בלשון
משנה עת ללדת תשעה חדשים עת למות קיצב
שנות של דור ודור עת לטעת ומלכה ומתי יבא
העקר עת להרוג אמר שלמה בשמונה יום פקודתם
כו׳ של ושמא ריחק מחרב יהרג ועת לרפא שכרם
עניין של במצרים ושבו עד ה׳ ונעתר להם ורפאם
עת לפרוץ חומת עיר כשעשר עליה של וחומת ירושלם
ירושלים מפרצות ועת לבנות ובנתיה כמי עולם
עת לבכות בתשעה באב ועת לשחוק אז ימלא פינו
שחוק עת ספוד בימי אבל ועת רקוד בחתנים
וכלות עת להשליך אבנים מחורי ישר מושלכים
תשתפכנה אבני קודש וגו׳ ועת כנוס אותם מן
הגולה והושיעם ה׳ אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו
כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו עת לחבוק כי
כאשר ידבק האזור וגו׳ ועת לרחוק מחבק ורחק
ה׳ את האדם ועת לבקש את האובדת אבקש
עניין נדחה ישר ועת היה שיאבד מלה ואבדתם
בגוים עת לשמור יברכך וישמרך כשאתם עושים
רצונו ועת להשליך וישליכם אל ארץ אחרת עת
לקרוע מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגו׳ ועת
לתפור והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות
עת לחשות פעמים שאדם שותק ומקבל שכר של
וידום אהרן ולכך זכה שנתייחד הדבור עמו של
וידבר ה׳ אל אהרן וגו׳ יין ושכר אל תשת ועת לדבר
אז ישיר משה ותשר דבורה קחו עמכם דברים
עת לאהוב ואהבך ועת לשנוא כל רעתם בגלגל
על שם שנאתים מה יתרון העושה מה יתרון העושה
רע בכל אשר הוא עמל גם הוא עתיד יבא והכל
אבר העניין המנהג לעשות להתנהג יפה במועד
עת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה טוב
ובעת רעה ראויה הוא לתשלום מעשה הרע גם
את העולם נתן בלבם מבלי וגו׳ גם את חכמת העולם
העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בכל

אחר ויחר׳ אלא זה קיצת וזה קיצת כי שלא ימיתו האדם׳
אתכל מעשה הק׳ לדעת אותו׳ ולא ידע את עת פקודתו ושמא
ימשול׳ כי שיתן לב לשוב שידאג. ויאמר היום אמות ולכך
טוב מן העולם חסר לשון העלמה׳ שאם ידאג האדם
מיתתו קרובה לא יטע כרם׳ ולא יבנה בית ולכך הוא אומ
שהכל עשה יפה׳ זה שיש עתו אמות דבר יפה הוא ל
שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוקה׳ ונוטע
מת ונוטע כרם׳ וזה יפה שנעלם מן הבריות׳ ידעתי עתה
הואיל ונעלם עת הפקודה׳ כי אין טוב בבריות כי אם לש׳
לשמוח בחלקו׳ ולעשות הטוב מעיני מראו׳ מעט שהוא
חי׳ ורואה טוב תורה ומצות׳ ידעתי כי כל אשר יעשה
הק׳ מעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם׳ ולעולם ואין
לשנותו לא מוסיפה ולא גורעת׳ ומשנתנה האלהים עשה
ויעה שישתנה כדי שיראו מלפניו׳ אוקיינוס פרץ גבולו
בדור אנוש והציף שלישו של עולם׳ האלהים עשה שיר
שיראו מלפניו׳ חמה זרחה לאחורים עשר מעלות ובימי
אחז אבן נתקצר היום ונתארך הלילה׳ ביום מותו כדי ל
שלא יהא נספד׳ כל זה כדי שיראו מלפניו׳ לפיכך אין
טוב לאדם לעסוק אלא במיצותו ולירא מלפניו׳ מה שהיה
כבר הוא שיהיה בימים שלפנינו כבר הוא עשוי ורואינו
או שמענוהו ויש לנו להעיר עליו׳ שראינו שהק׳ ביקש
את הנרדפים׳ יעקב נרדף׳ עשו רודף ואוהב את יעקב
ואת עשו שנאתי׳ מצרים רודפים את ישר׳ טובעו בים
סוף׳ ועושר עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה
שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה׳ אין הק׳ ל
משנה מדותיו לעולם׳ והאלהים יבקש את נרדף ליפרע
מן הרודף׳ לפיכך מה יתרון של עושה הרעה בעושר
הוא עמל׳ הרי סופו להשתלם׳ מקום המשפט וג׳ ל
ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית ובירושלים
שהייתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמה
של ראשיה בשוחד ישפטו׳ וראיתי פורענותן מקום
הנבק שער התוך׳ שהיה מקום חיתוך הלכות׳ שמה
הרשע׳ שם ישבו שר סכים רב סריס נרגל שראצר
שראצר רב מג. ורע׳ שם את ישר׳ בייסורי׳ ומש
ומשפטי מות׳ שמה הרשע שערו למעלה׳ לומר
שהוא שם דבר כמו הרשע׳ אלא לפי שהוא סוף ל
פסוק נהפך לינקד קמץ גדול שבכל מקום׳ אמרתי
אני עם לבי וג׳ לפיכך אני אומ׳ את הכל שופט הק׳
לאחר זמן ואע״פ שמתעכב הדבר סופו לבא אלא
שעת יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקודת דין יש
עת מתי יבא׳ ועל כל המעשה שעושה האדם ישפ
ישפטוהו׳ כבא עת הפקודה׳ שם באותו העת
ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו׳ אובב חטרא
איל ואבי דרי חושבנא׳ אמרתי אני בלבי כראותי
זאת׳ על דברת בני אדם׳ שאחז להם מדת גאוה
לנהוג שררה ורמות בקנעם מהם׳ לבררם הק׳

ולהודיע שאין שררותם כלום ולהראותם שהם אף השרים
והמלכים בהמה המה להם כשאר בהמה וחיה המה
לעצמם׳ כי מקרה בני האדם האדם׳ וג׳ הוא עשה הדבר
אשר נתן הק׳ מקרה וקנין לבני האדם׳ ויש מקרה לבהמה
ומקרה אחד לשניהם׳ שכשם שזה מת זה מת׳ ומותר
האדם מן הבהמה׳ ויתרונו׳ והצלחתו של אדם יותר
מן הבהמה אינו נראה מתמול כי הכל נהפך להיות
הבל׳ לשוב אל העפר׳ מי יודע כמו מי יודע ישוב מי
אשר הוא מבין נתן לב׳ שרוח בני האדם היא העולה
למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת לאר
ואין לה ליתן דין וחשבון׳ וצריך שלא להתנהג כבהמה
שאינה מקפדת על מעשיה׳ וראיתי בכל אלה כי אין
טוב לאדם מאשר ישמח במעשיו׳ ביגיע כפיו ישמח
ויאכל ולא להרחיב כשאול נפשו לחמוד ולהתעשר
ולהרבות לא לו׳ כי הוא חלקו יגיע כפיו הוא החלק הניתן
לו משמים׳ ובו ישמח׳ כי מי יביאנו לראות לאחר מות
במה שיהיה לבניו אם יצליחו גם הם בעושר שאסף ל
הוא׳ והניח או לא יצליחו׳ ושבח אני נאמר׳ ברוח
הקודש את כל העשוקים הנעשים עשוקי כהנים׳ ל
במעשים אשר תחת השמש׳ חליפה של תורה׳ והנה
דמעת העשוקים מכל עול נשמותם העשוקות ביד
מלאכי משחית׳ ואכזרי כן הוא אומ׳ עוברי בעמק הב
הבכא מעין ישיתוהו׳ אילו יורדי גיהנם׳ ואין מקרא
זה כך נדרש בספרי׳ שכבר מתו עד שלא שלט בהם
יצר הרע׳ זה לרחותם מן הק׳ כגון אבות הראשונים
שלא שנה משה אלא על ידיהם׳ וכגון דור אבגא שלא
שניתי כמעשים ואירבע רשות עד שאמרתי זכרה
לחסדי דוד עבדך׳ עק׳ ערדין׳ וטוב משניהם וג׳ בכך
הוא טוב אשר לא ראה הפורענות בזה לעולם׳ אע״פ
צדיקים הם׳ הללו אשריהם אילו באשר לא ראו הרע׳
אשר לא ראו את המעשה׳ ראיתי במדרש קהלת אילו
תשע מאות ושבעים וארבע דורות שקומטו להבראות
ולא נבראו׳ ראיתי אני כל עמל׳ הן העבירות שהן עמל
בעיני הק׳ ואת כל׳ כשרון מעשה׳ שאינו לשמו בד
אלא לקנאת איש מרעהו שמעהם הבן׳ כי הוא קנאת
איש אשר הוא קנאת איש מרעהו׳ הכסיל חובק את
ידיו ואינו יגע ואוכל אלא מן הגזל׳ ואוכל את בשרו
ליום הדין שמאה צדיקים בכבוד והוא נדון׳ כך
נדרש בספרי׳ טוב מלא כף נחת להיות קונה
נכסים מעט׳ ומיגע שיהא בהם נחת רוח ליתן
ממלא חפנים׳ נכסים רבים בעבירה׳ שהוא עמל
ורעות רוח לפני המקום׳ תחת השמש׳ כמו תחת
השמים׳ יש אחד ואין שני׳ יש לך אדם עושה
ביחידי גם בן ואח אין לו׳ אם תלמיד חכם הוא
ואינו קונה לו תלמיד שהוא כבן׳ ולא חבר שהוא
כאח׳ ואם בור הוא ואינו נושא אשה להיות לו ל

כאח לעזר ולהוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפו
שותפות ואינו לדרך יחידי ואין קץ לכל עמלו. יגע בקניא
ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא גם עינו לא תשבע
עושר לא יהא שמן בטעמי תורה. שהרבה תורה למד
אדם מתלמידיו. ולענין המזון חרף תמיד אחר המזון
ולמי אני עמל ומאחר שאינו מעמיד תלמידים ואינו
נושא אשה ומוליד בנים. טובים השנים לכל דבר מן
האחד. לפיכך יקנה אדם חבר וישא לו אשה. אשר
יש לו להם יותר מעמלם. הרבה מלאכה נעשית בשנים
שאין היחיד מתחיל בה לבדו. כי אם יפלו כמשמעו
ולענין המשנה אם תקפה עליו משנתו חבירו מחזירה
לו או אם יכשל ולא ידקדק את אשר שמע מפי רבו
בא חבירו ולמדו ומעמידו על האמת. ואי לו ואוי לו
וחם להם כמשמעו. ולענין זכר ונקיבה מתחממים זה
מזה ומולידין. אם יתקפו האחד אם באו ליסטים עליו
לתקפו אם שנים הם יעמדו נגדו וכל שכן אם שלשה
הם. החוט המשולש לא במהרה ינתק. ד"א מי שהוא
תלמיד חכם ובנו ובן בנו אין תורה פוסקת מזרעו. דבר
אחר המשולש במקרא במשנה ודרך ארץ לא במהרה
הוא חוטא. בפסוקים אחרים נדרש יש אחד ואין שני
במדרש אבל אין סדר המקראות האילו מתיישב עליהם
טוב ילד מסכן וחכם זה יצר טוב. למה נקרא ילד שאינו
בא באדם עד יג שנה. מסכן שאין האיברים שומעים
לו כמו ליצר הרע. חכם שמשכיל את האדם בדרך
טובה. ממלך זקן וכסיל יצר רע שהוא שליט על
כל האיברים. זקן משעה שנולד הוולד נתון בו שנאמר
לפתח חטאת רובץ. וכסיל שמחטיאו לדרך רעה. כך
נדרש במדרש. אשר לא ידע להזהר עוד שהרי הזקן
ואינו מקבל תוכחה. כי מבית הסורים יצא למלוך מה
ממקום סירחון וטינופת וסירות סמוכות ויבואו לו
וסרי. כי גם במלכותו משמלך באדם. עוד הרש הוא
המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה. ולא מתוך טנ
טנופת הרחם. כך דרשו במדרש. דבר אחר טוב ילד
מסכן. כל כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד שכבר
הזקין ברשעו ובכסילותו. כי מבית הסורים יצא למלוך
כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מ
מתוך עניו ומבית אסוריו. שהרי סמ"ך של הסורים
נקודה רפי והרי כמו האסורים. שכן מצינו ביוסף
שמלך מתוך יציאות בית האסורים. וכן דוד אני לקחתיך
מן הנוה מאחרי הצאן. כי גם במלכותו נולד רש. כי
כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נהפך
ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים כמו
במדת הרשים. וכן ועיר פרא אדם יולד. ישתנה לו
ממה שהוא כעיר פרא. ויעשה אדם. עוד נעשה
ולשון הווה הוא. ראיתי את כל החיים עם מתבונתי
במדרש הספר זה דור המבול. ואומר לו לבי כך

דרש בעל האגדה את המקראות. ראיתי את דור המבול של
כהם ומת החי. עם הילד השני אשר יתקיים תחת אותו
דור הם נח ובניו. אין קץ לכל העם. פרים ורבים היו יותר
מדאי. כמה שנא' זרעם נכון לפניהם. אשה מתעברת ויו
ויולדת לשלשה ימים. וישלחו כצאן עויליהם לכל אשר היה
לפניהם. אין קץ לכל הטוב אשר היה לפניהם הכל אמר
ומנע שאול יחתו. עם האחרונים דור הפלגה. לא ישמחו
גם הם בטוב אשר ניתן להם. כי גם זה סופו של הכל ל
ורעיון הרוח. כשאדם מחשב אחר ייצרו. שמור רגלך
באשר תלך אל בית הק' היאך תלך יום והביא תודה
וברכת שלמים הוא הטוב. ושמור עצמך שלא תצטרך
לילך בהבאות חטאות ואשמות. וקרוב הוי לשמוע דברי
הק' והוא טוב וקרוב להק' מתת זבח הכסילים. שיחטאו
ויביאו קרבן. כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין
שהוא עושה רע לפניו להוציא דבר לפני האלהים. לדבר
קשה כלפי מעלה. כי הוא בשמים ואתה על הארץ ואפילו
חלש מלמעלה וגבור מלמטה איות חלש על הגבור וכל
שכן גבור למעלה וחלש מלמטה. כי בא החלום ברוב ענין
כי דרך החלום לבא ברוב הירהורי שאדם מעיין ומהרהר
ביום ודרך קול כסיל לבא ברוב דברים בהרבותו דברים
מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע. לכך אני
אומר יהיו דבריך מעטים. אין חפץ בכסילים אין חפץ
להק' ברשעים הנדרים ואין משלמים. אל תתן את פיך
מכר לחטיא את בשרך שיפקד העון על בניך. ואל
תאמר לפני המלאך שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת
ברבים. כי שגגה היא. משגגה פסקתיה. כסבור הייתי
שהיה יכולת בידי ליתן. וחבל את מעשה ידיך. מעות
שהיו בידך שנעשית כמו איבדתם. כך נדרש במדרש ע
על קולך. בשביל קולך וכי ברוב חלומות וגו'. אשר כל מה
שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה ופוש
מאת המקום. כי את האלהים ירא. הרי כי משמש בלשון
אלא. אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא.
אם עשק רש וגזל משפט וצדקה וגו'. אם תראה במדינה
שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת
הצדק. אל תתמה על חפצו של מקום כשיביא עליהם
רעה. כי הגבוה מעל כל גבוה שומר ורואה את מעש
מעשיהם וגבוהים יש עליהם הממונים שליחותו של
מקום. וירם הקיפה. גזל משפט. גזל של משפט. לפי
שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן. שאם לא היה
דבוק היה נקוד גזל קמץ. ענין אחר אם תראה שהם
עושקים רשים וגזלי משפט ורואה אותה צדק בא ל
לעיר שהק' משפיע להם שובה ואינו נפרע מהם. אל
תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו. כי
גבוה מעל גבוה שומר. וממתין עד שתתמלא סאתם
וגבוהים יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם
כמו ולא תשמור על חטאתם שומר ממונם שומר

את הדבר׳ ויתרון ארץ בכל היא׳ ויתרה שיושבי הארץ י׳
שהם מתגאים ומתעטפים ומקום בכל היא׳ בכל דבר הוא
עשה שליחותו ליפרע ואפי׳ על ידי יתושין כדרך שעשה
לטיטוס׳ מלך לשדה נעבד׳ הק׳ נעשה פועל ליתן לתבע
עלבונה מאחריבה ולשלם שכר לטובה׳ אוהב כסף לא
ישבע כסף׳ אוהב מצות לא ישבע איש שכמו מהם׳
ומי האוהב בהמון מצות רבות ולא תבואה׳ ואין באחד
מהן מיעוט מסויימות וניכרת כגון מנין בית המקדש ובית
הכנסת וספר תורה צוה׳ גם זה הבל׳ כך נדרשים שני ל׳
מקראות הללו במדרש׳ ועוד פנים אחרים הענינים׳ אך זה
הקדמתי לפי שהוא מענין ונבוהים עליהם שסמוך הפסוק
יחד׳ ד״א ויתרון ארץ בכל היא׳ שגם עבודת האדמה
חשוב היא על הכל׳ שאפי׳ הוא מלך צריך הוא להיות
נעבד לשדה׳ אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ל׳
ואם לאו מה מועיל׳ אוהב כסף לא ישבע כסף׳ לא יאכל
כסף׳ ומי אוהב בהמון מזון׳ לא תבואה׳ שאינו אוסף
לו פירות גם זה הבל׳ דבר אחר ויתרון ארץ בכל היא
שכן של ישר׳ בכל דברי תורה הוא בין מקרא בין במ׳
במשנה׳ בין בתלמוד׳ מלך לשדה נעבד׳ מלך במקרא ל׳
ומשנה׳ עדיין צריך להיות נעבד לבעל תלמוד שהוא ל׳
אוסר ומתיר לפנו הוראת איסור וטומאה וטהרה ודינין
אוהב כסף׳ תורה׳ אינו שכמו כה׳ והאוהב בהמון תורה
לא תבואה׳ שיש לו מקרא ומשנה ואין לו תלמוד מה
הנאה יש לו׳ כל אלה במקרא רבה׳ ברבות הטובה כשי׳
כשישר׳ מטיבי׳ מעשיהם רבו אוכלי׳ מתן שכר המצות
הם כשרון לבעליה׳ הק׳ בכל הטבת מעשיהם׳ כי אם
ראות עיניו שרואה שהם מתפסים לו׳ ונחת רוח שאומר
ושעה רצונו׳ וכן לענין הקדמות׳ ברבות הטובה
ברבות הרבה׳ רבו הכהנים אוכליה׳ ומה כשרון לב׳
לבעליה הק׳ כי אם ראות עינין שאומר ונעשה רצונו׳
מתוקה שנת העובד׳ עובד האדמה ישן ועדינה שנתו
עליו בין שהוא אוכל מעט בין שהוא אוכל הרבה׳ כי
כבר הורגל בכך׳ והשבע לעשיר אינו מניח לו לישון ל׳
ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה
אינו מניח לו לישון׳ כל הלילה׳ מהרהר בהן׳ ל׳
ד״א מתוקה שנת עובד אלהים׳ אם מעט ימי
שנין אם הרבה ימי שנין׳ יאמ׳ שמת מרובה
משה פרנס ישר׳ ארבעים שנה ושמואל הנביא ל׳
עשר שנים ושקולין הכתובים זה בזה׳ של׳ משה ואהרן
בכהניו ושמואל בקוראי שמו וג׳ כך נדרש בתנחומא
והשבע של עשיר׳ בעל שמועות׳ אינו מניח לו לישן
בקבר של׳ דובב שפתי ישנים׳ כל תלמיד חכם שאומרי׳
דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר׳ עושר
שמור לרעתו כעושרו של קרח׳ שעל ידו נתגאה ויר׳
לשאול׳ ואין כמו מאומה אף זכות אבות׳ ומאומה
לא ישא בעמלו׳ כשימות לא ישא בידו שום זכות

צדקה שעשה מממונו בחייו׳ כל עמות שבאו אותו המזון ק׳
הלך׳ וחליו טוב וחלי׳ והנה׳ יתרה מזו וי׳ של חיתו יער׳
לאכול ולשתות ולראות טובה׳ לעסוק בתורה שהוא לקח טוב
ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו
והשליטו לאכול ממנו בחייו׳ ולשאת את חלקו בחותו של׳
שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחיין כדי שיקבל שכר
כי לא הרבה שאין אורך ימים בעולם הזה׳ יזכור את ימי ל׳
חיין כי מעט הם ולא הרבה׳ ולמה יטרח לאסוף הון יטרח
בדבר העומד לו לעולם הבא׳ כי האלהים מענה וג׳ הק׳ עדות
קבועה לזה לעולם בשמחת לבו שטמח לעשות טוב בחיין
וראיתי במדרש זה אוקמה שמדריך את ישר׳ לעלות
לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן משנה זו לא היה
מעלה אותן לשנה האחרת כדי לפרסם את הדבר ולהקהל׳
לפניך יחסו הכל׳ עלה האיש ההוא מעירו׳ ואומר אני של
שהמדרש הזה על סוף המקרא הוא׳ כי האלהים מענה בל׳
בשמחת לבו׳ זה אוקמה שקבענו לו הק׳ עדות בכתוב׳ והעיד
עליו ועלה האיש מעירו וג׳ מענה מקור פתח קטן לבקש
מפרשו שם דבר כד׳ כי אין מענה בפי שלשה האנשים׳
בשמחת לבו שהיה שמח בחלקו׳ ורבה היא על האדם
בהרבה בני אדם היא טובה׳ עושר ונכסים לפי פשוטו ל׳
משמעו׳ ולא ישליטנו לאכול ממנו׳ שיהא שמח בחלקו
לומצא קורת רוח בעשרו כי שואף לעשוק ולהרבות הון
כענין שכ׳ והוא כמות לא ישבע׳ וגם לא ישליטנו לעשות
צדקה לאכול היתומה לעני׳ ואיש נכרי יאכל אותו ממון׳
ונעשה בו צדקה ויהנה ממנו׳ ומדרש אגדה׳ בדברי תורה
עושר ונכסים וכבוד׳ מקרא ומשנה ואגדה׳ ולא ישליט
ישליטנו וג׳ שלא זכה לתלמוד ומתוך כך אינו הנ׳
ממנו בשום דבר הוראה׳ כי איש נכרי יאכלנו זה בעל
תלמוד׳ אם יוליד איש מאה בנים׳ ורב שיהיו ימי שני׳
ורב הן וכל טוב יהיה ימי שנין לו׳ ונפשו לא תשבע
מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו בטלה
שכירו׳ וגם קבורה לא היתה לו׳ פעמים שנהרג׳ וכלבי׳
אוכלים אותו׳ וכל הדברים האלה עלינו כאחאב שהוליד
בנים הרבה׳ והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת
רוח בממונו וכלבים אכלוהו׳ טוב ממנו הנפל של אשה
כי בהבל בא בחשך הלך׳ ולא ראה טובה ולא נתאוה
לה׳ ואין לו להיטער׳ ואילו חיה׳ ואם חיה אלפים שנ׳
מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה׳ אלא סופו לשוב אל
העפר כשאר העניים׳ כל עמל האדם בשביל פיהו הוא׳
שיהנה ויאכל בעולם הזה ואף כי אם כלה ב׳ הבל ש׳
בחייו לכך טרח ועמל׳ וגם הנפש לא תמלא בתאוה
כלות וזה אפי׳ תאותו לא מילאו בהנאה מן עמלו כלו
תמלאוהו עשי׳ לשון השגת תאוה׳ נפש שלבם בנע׳
כד׳ אם יש את נפשכם׳ ואחר שכן מה יתרון לו כ׳
בחכמתו אשאם היה כסיל׳ מה לעני חסרון מן העש׳
העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך

יום כאדון אותו החיים׳ טוב מראה עינים מהלך נפש טוב
היה והמכשר לזה לראות עשרו ממראה עיניו מהלך נפשו ל׳
ממאוד ומשתה ההולך בנפשו׳ גם זה הבל הוא הנתן לרש׳
לרשעים׳ מה שהיה כבר נקרא שמו׳ חשיבות וגדולה שהייתה
לו בחיין כבר נקרא שמו׳ כלו׳ כבר היה ועבר כבר יצא לו שם
במשרה כמו עתה חלף ועבר׳ ונודע שהוא אדם ולא א׳ וסופו
שמת׳ ולא יוכל לדין עם המולך המות שתקיף ממנו׳ כי יש
דברים הרבה שנתעסק בהם בחיין כשחוק המולכים קופו׳ ופיל׳
ואריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת׳ כי מי אשר יודע
מעשיים טובים׳ מה טוב לאדם לעשות בחיין שיהו טובים
לו לעולם הארוך׳ מספר ימי חיי הבלו שהם מעט מספר
ימעשם לאותם מעשים כשעה מועטת שהוא חי׳ שהוא
זמן קצר כמו שעה העובר׳ שאומ׳ שאנ׳ שלמה כמו ל׳
סתם ולא פירש אם על רקל או כותל שהם קטנים כבר
פירשו דור אבל יאמין כמו עובר זהו צלו של עוף הפורח
כך פירש במדרש׳ כי מי יגיד לאדם שיתקיים הון שקיבץ
מעשק לבנין אחריו׳ תחת השמש׳׳ חלק טוב שם
משמן טוב׳ יפה לאדם שם טוב משמן טוב׳ וכיום המות
טוב השם מיום היולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר
משאר כל משקי׳ שהשמן אתה נותן מים לתוכו והשמן צף
ועולה ועבר׳ אבל שאר משקי׳ אתה נותן לתוכן מים וקטוע׳
טוב שם משמן טוב׳ שמן טוב יורד למטה שנ׳ כשמן ל׳
הטוב יורד על הזקן׳ שם טוב עולה שנ׳ ואגדלה שמך ל׳
שמן טוב לשעה׳ ושם טוב לעולם שנ׳ יהי שמו לעולם׳ שמן
טוב הולך מקיטון לטרקלין׳ שם טוב לסוף העולם׳ א״ר יהודה ב״ר
סימון מיכאל מלאכי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו ש׳
שרופים׳ והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה׳
ובעלי שם טוב נכנסו למקום המיתה ויצאו חיים׳ חנניה מישאל
ועזריה׳ שיצאו מכבשן האש׳ ויום המות מיום הולדו׳ כי
עולדה מרים אין הכל יודעי׳ מה היא׳ מתה נסתלקה הבאר
וכן אהרן בעמוד ענן׳ וכן משה במן׳ טוב ללכת אל בית
אבל מדה הנוהגת בחיים ובמתים׳ מללכת אל בית משתה
שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים׳ באשר הוא סוף׳
וג׳ משכבו שהוא כל סוף כל האדם׳ סופו של כל לבא לידי
כך׳ לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שגמלו חסד עם המת
אינטריך אני שיגמלו לי כמותי׳ דיילוה ילוונה דיטען ל׳
יטענונה׳ דיספד יספדוניה׳ דיזל ידלוניה׳ ד״א באשר
הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף ימי האדם׳ ל׳
ואם לא עכשיו יגמלו לו חסד לא יגמלו עוד׳ אבל בית
משתה יומים ולא הלך יכול לומר סופך שיולד לך בן ושם
אהיה עמך׳ תבא לך שמחת חתונת בנך ושם אלך
והחי יתן אל לבו הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמלו חסד
זה לא יגמלו לו עוד׳ טוב כעס משחוק׳ מי שרודפת
מדת הדין אחריו אל יתמעט׳ טוב היה להם לדור המבול
אם הראה להם הק׳ פנים כעוסות של עברות שכבים
משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם קימעא׳

רעם פנים היו חוזרי׳ למוטב׳ טוב היה לאנשה אם עינם או
אבל על כל יותר שהיה עושה משחוק שהראה לו וסוף׳
נהפך עליו׳ ייטב לב יהפך לב האדם להטיב דרכו׳ לב חכמים
בבית אבל מחשבתם על יום המיתה׳ ולב כסילים בבית שמחה
אין חרדי׳ מיום המיתה ולבם בריא כאולם׳ כקול הסירים
עצי קוצים׳ אישפיגש כל תחת הסיר תחת סיר נחושת
הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה׳ א״ר
יהושע בן לוי כל קיסוא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ל׳
ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למרחוק׳ אף אנן קיסוא
מוריעים לומר אף אנו מן העצים ויש ערך בנו אף ד׳
הכסילי׳ מרבי׳ דברי׳ לומר גם אנו מן החשובי׳ גם זה
הבל ועמל הוא׳ שמסר הק׳ לבריות להיות צנועים ולא
ומתקנתירים בהם׳ כי העושק הזה יהולל חכם כשהכ׳
שהכסיל מקנטר את החכם מערבב את דעתו וגם הוא
עבשל רחב ואבירם קינטרו את משה לומר ירא יי׳ עליכם
וישפוט וג׳ ועירבבוהו ואיבד את לבו וגרמו לו שהקפ׳
שהקפיד כנגד הק׳ ואמ׳ והצל לא הצלת את עמך ומנעם
כרבי שהשיבוהו׳ עתה תראה ולא תראה במלחמת
שלשים ואחד מלכים׳ לב מתנה לב חכמה שהיא מ׳
מתנה לאדם׳ שנ׳ כי יי׳ יתן חכמה׳ עשק לשון ריב וקל׳
וקינטרין כמ׳ כי התעשקו עמו׳ יש פנים אחרים אך
מפרשי׳ את המקראות זה מזה׳ וכל האומר בראש
מקרא מוכיח שאחריו ומקרא שלפניו׳ טוב אחרית
דבר מראשיתו כמשמעו׳ בראשית הדבר אין יודעין
מה יהא בסופו׳ אבל כשאחריתו טוב עמיד בטובה
ד״א טוב אחרית בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתם
שנתגלגלו לטובה מתחילתו׳ ר׳ מאיר הוה קאים ור׳
ודריש כולי מילתא דאלישע בן אבויה במדרש קהלת
ארך רוח׳ המאריך אפו ואינו ממהר לריב׳ אל ל׳
תבהל תמהר׳ אל תאמר מה היה שהימי׳ וג׳ אל תתמה
על הטובה שהייתה באה על הצדיקי׳ הראשונים כדור
המדבר ודורו של יהושע׳ ודורו של דוד כי לא מחכמה
שאלת׳ שהכל לפי זכות הדור׳ טובה חכמה וג׳ חכ׳
חכמתן עמדה להם עם נחלת זכות אבותם׳ כי טובה
היא החכמה׳ ויותר לראי השמש׳ אות
ויתרון היא החכמה לכל הבריות רואי השמש
הן כל הבריות׳ כדתנן הערל מחאי החמה אסור אף
בסומי׳ לא נתכוון זה אלא כמי שהחמה רואה ה׳
אותו׳ כי כצל החכמה בצל הכסף׳ כל מי שהוא ב׳
בצל החכמה ישנו בצל הכסף׳ שהחכמה גורמת
לעושר שיבא׳ ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה
ועוד החכמה יתירה על הכסף׳ שהחכמה תחיה
בעליה׳ ראה מעשה הק׳ היאך הוא מתקן הכל
לפי הפעולה של אדם׳ גן עדן לצדיקי׳ וגיהנם
לרשעים׳ ראה לך באיזה תדבק כי מי יוכל לתקן
לאחר מיתה׳ את הדבר אשר עוותו בחייו׳ ביום

טובה היה בטוב ביום שיש בידך לעשות טובה׳ היה בע'
מעשי הטובה׳ וביום רעה ראה׳ כשתבא הרעה על'
הרשעים תהיה מן הרואים׳ ויצאו וראו בפגרי האנשי'
וג' ולא תהיה מן הנראים והיו דראון׳ גם את זה לע'
לעומת זה׳ הטובה לשכר מצותה׳ לעומת הרעה ושכר
מצותה אשר לא ימצא האדם מאומה להרהר אחרי
של הק'׳ יש צדיק אובד בצדקו׳ מ' אומ' שהוא או'
אובד שדנו בצדקו׳ מעשה ביוסף בן פינחס הכהן
שעלתה לו נימי ברגלו׳ קראו לרופא לחתוך את רגלו׳
אמ' לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה
קרא לחוניא בנו אמ' לו בני עד כאן היית חייב ליטפל
בי מכאן ואילך אינך חייב ליטפל בי׳ שאין כהן מטמא
לאבר מן החי׳ ואמ' אל תהי צדיק הרבה כשאול שר'
שרחם על הרשעי' ורצה להיות צדיק׳ ואל תתחכם
יותר לדון קל וחומר של שטות׳ ומה על נפש אחת
אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו׳ אל תרשע הרבה
אפילו רשעות מעט אל תוסיף להרשיע׳ למה תמות
בלא עתך׳ כשאול של׳ וימת שאול במעלו אשר מעל
בנב עיר הכהנים ובעמלק׳ טוב אשר תאחז בזה
וג' אם אמ' לך הנביא הצדק דבר שהוא רואה לך
לרשע כגון שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק
בו יצא את כלם׳ ירי׳ שניהם׳ יקיים צדק החכמה
ורשע הסכלות כהלכתן׳ החכמה תעוז לחכם׳ לפי'
שאמ' אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסיף
עליו׳ אלא פשפש במעשיך ותהי תוהא על החטא
החכמה תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה
מעשרה שליטים׳ מעיט ביאשיה שהעיד עליו ל'
הכת' וכמוהו לא היה לפניו מלך וג' הרי עמדה לו חכ'
חכמתו שפשפש במעשיו׳ וטוב לו מעשרה מלכים
שהרשיעו ולא שבו מדרכם׳ אשר היו בעיר
ירובעם רחבעם אביה יהורם אחזיה יואש אחרי'
את יהוידע׳ אמציה אחז מנשה אמון יהויקים
כי אדם אין צדיק וג'׳ לפיכך צריך לפשפש במעשיו
גם לכל הדברי' וג'׳ לפי שנכשל כשאול שקבל לשון הרע
על נב עיר הכהנים׳ ועליו נאמ' לו אל תרשע הרבה
אומר לכל הדברי' אשר ידברו אליך הולכי רכיל
אל תתן לבך וקבלן׳ אשר לא תשמע את עבדך
מקללך׳ אשר אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע
את עבדך מקללך׳ ד"א מעשרה שליטים׳ אילו
עשרה דברים המחייבי' את האדם שתי עיניו מ'
מראים אותו דברי עבירה׳ שתי אזנים שמשמיעי'
אותו דברים בטלים׳ שתי ידים שגוזל וחומס בהן
שתי רגלים שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו ד"א
החכמה תעוז לחכם זה נח׳ מעשרה שליטים כד'
מעשרה דורות שלפניו׳ דבר אחר לחכם זה יוסף
עשרה שליטים אילו אחיו׳ ד"א זה משה׳ עשרה

שליטים׳ עשרה דברים שהשמישו את העולם על ידי משה
מן פורה לושעא מן ושעא לכרסא ט' כראות במדרש
קהלת׳ וחטייתו עמדה לו למשה שלא נצרך למאכל
ארבעים יום וארבעים לילה׳ ט' הפנים הללו במדרש ואיני
יכול ליישב עליהם את מקרא שלאחריו׳ כי אדם אין
צדיק בארץ׳ כל זאת נסיתי בחכמה מוסב על מקראות
של מעלה ולא על של מטה׳ נסיתי בחכמה בתורה׳
אמרתי אחכמה לדעת אותה והיא רחוקה ממני וג'
ומה היא זו׳ רחוק מה שהיה׳ את הדברי' הרחוקים
שהיו בימות בראשית׳ ועמוק עמוק הוא ומי ימצאנו
שאין לי להרהר במה מה למעלה מה למטה מה לפנים
מה לאחור׳ נעיר סבותי לדעת ולתור ובקש חכמה
פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה׳ ולדעת כסל
רשע לעמוד על סוף דעתה של מינות׳ וסכלות ההוללות
מערבב ומשוגעים שכר׳ ומוצא אני קשה מר
ממות׳ שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנב'
שנבראו בעולם כדאית' בבב' בתר' בהשותפין׳ ומוצא
אני מר וקשה ממנה את האשה זו המינות׳ וחרמים
לבה לשון מסורת׳ כמו יגרהו בחרמו ויאספהו בב'
במכמרתו׳ אסורים ידיה׳ משהחזיקה באדם הרי
הוא כקשר בקישורי עבותות׳ אסורים שם דבר של
קישורים כמו ויאסרו קישורין כך פירשו מנחם
ראה זה מצאתי אמר שלמה׳ אחת לאחת למצוא ל'
חשבון׳ מצאתי שהצדיקים עושים ועבירות שהר'
שהרשעים עוברים׳ נותנם לפני הק' אחת על אחת
עד שמתערבות לחשבון גדול כך פירשוהו רבותי בנ'
במסכ' סוטה׳ אמרה קהלת׳ אמרה קבוצת החכמה
קהלת ל' נקיבה היא׳ וכשהוא אומרה בלשון זכר
מוסב על הקובצה והוא שלמה׳ ובמדרש מצינו א"ר
דוסא בן אלעזר רוח הקודש פעמים משיחה בלשון
זכר׳ פעמים משיחה בלשון נקיבה׳ כתוב אחד אומ'
עזרי ומפלטי׳ וכת' אחר אומר כי אתה עזרתי כת'
אחר אומ' קולי מבשר׳ וכת' אחר אומ' מבשרת ציון
אשר עוד בקשה נפשי׳ לבי אומר האחורי' ומעלה
שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כשירה
בנשים ולא מצאתי׳ כי כלן דעתן קלה עליהן׳ אדם
אחד מאלף מצאתי׳ מתוך שבעולם׳ אלף נכנסי' למקרא ו'
אין יוצאין מהן להצליח ראויי' למשנה אלא מאה
ואותן מאה נכנסי' למשנה אין יוצאי' מהם למשנה
עשרה׳ אותן עשרה נכנסי' לתלמוד אין מצליחי'
מהן אלא אחד הרי אחד מאלף׳ כל אלה באלף
לכך אתה צריך להזהר׳ לבד ראה זה מצאתי לע'
לעולם תהלה על ירא אשר עשה הק' את האדם
הראשון ישר׳ והמה משנזדווגה לו ונעשו שנים
ונקראו המה בקשו חשבונות רבים׳ מזימות מחשבות
של חטא׳ כך נדרש במדרש׳ מי כהחכם מי בעולם

חשוב כאדם חכם ומי יודע פשרון של דבר כמו שמצינו ר'
בר נאי מתוך חכמתו שהיה חכם בראות שנים עלו ל'
לו רזי פשרים · מי כמשה עושה פשרה בין ישראל
לאביהם שבשמים · ועוז פניו ישונא משאר הבריות
עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו · אני פי מלך שמור
שמור לפיכך אני נכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא
הטובה שבכולן · ועל דברת שבועת אלהים שנשבענו ל'
בחורב לשמור מצותיו · דבר אחר אני נכון לשמור פי
מלכי האומות המושלים בנו בגלויות וארנונות ומסים
ועל דברת שבועת אלהים ונכבד שלא יעבירונו את הש'
השבועה שנשבענו למקום · ועל דברת שבועת · ואינו
דברת שבועת אלהים אשמור פי המלכות וכן מצינו ל'
בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכד נצר לך אמרין
מלכא נבוכד נצר לא חששין אנחנא על דנא פתגם · ל'
להתיבותך · אם מלכא ומה נבוכד נצר · ואם נבוכד נצר
למה מלכא · אלא כך אמרו לך אנא אמרין דאת מלכא
עלנא לעבודה ולמסים ולגלויות · אך על דנא שאתה אומ'
לנו לעבוד עבו' נבוכד נצר אתה ולא מלך ואת וכלבא שוין
אל תבהל מפניו תלך · ואל תהי נבהל לומר שתלך מפניו
ותברח למקום שאינו שליט שם · שבכל מקום הוא שליט
ואל תעמוד בדבר רע · אל תעמיד עצמך לעסק בדברי'
רעים · כי כל אשר יחפוץ מלהפרע לך מתוך רשות יכולת
בידו לעשות · באשר דבר מלך שלטון · בשביל אשר
דבר הק' ממשלת היא ומי יאמר לו מה תעשה · ואם
שומר מצוה אותה לא תדע רעה ולא תבואך · ועת ומ'
ומשפט ידע לב חכם · החכם יודע שיש עת קבוע ל'
לפקודת הרשעים ומשפט יש לפני הק' שסופו להפרע
מהם · משפט יושט · שאר בכל היא הפורענות כי לכל ר'
חפץ שהאדם עושה חפצו ועובר על דתו יש עת לה'
להפרע ומשפט פורענות נזוכנת · כי רעת האדם רבה
עליו · כאשר רבה רעת האדם נסאתו גדושה אז בוא
פקודתו כי משמש לשון כאשר כמו כי יהיה להם
דבר בא אלי · כי איננו יודע מה שיהיה · מפני שהרשע
עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הק' להביאו
במשפט ואוי לו בכך · כי כאשר יהיה הפורענות מי
יגיד לו להמלך בו ולהנצל רשות · פתע פתאום יבואנו
אין אדם שליט ברוחו ויכנו של שולחו של מקום
לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבקרבו שלא יטלנו
מלאך המות · ואין שלטון של שום מלך נכר ביום
מותו · בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד · ובמוס
מותו ויקרבו ימי דוד למות ולא הוזכר כאן מלכות
ואין משלחת במלחמה זו אשלח את בני או אתה
עבדי במקומי · את כל זה ראיתי האומר ומעלה וכו'
ונתן את לבו לכל המעשה · וגם לכל מעשה בני האדם
ונתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו
ובבר עליו וסופו נהפך לרעתו · עמלק שנגבר על ישר'

אחריתו עדי אובד · כן פרעה כן נבוכד נצר כן סנחריב וכבן
ובאת בנבואה זו · ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויים
להטרד מספר שהיו נכנים בין שאר אומות שנעליהם
זה העם לא היה ושלטו בבית של הק' שהוא מקום קדוש
ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר
כן וכך עשו בביתו של מקום · אל תיקרי וישתכחו אל'
אלא וישתבחו כך דרשוהו רבותי · ולענין השבחה כך
נדרש באגדה · וסופן שישתכח שמם וזכרם בתוך
העיר אשר כן עשו כה · שנ' וקבצתי אתכם את כל ה'
הגוים אל עמק יהושפט · במקום שנאצו לפנו ופרע
מהם וכן הוא אומר יה' בעיר צלמם תבזה · גם זה
אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לינצל את הבריות
שאין הק' ממהר ליפרע · והבריות סבורי' אין דין ואין
דיין · אשר אין נעשה פתגם המעשה · משפט מעשה
הרעה מהרה · ועל כן הן סבורי' אין דין · ומלא לבם
בקרבם לעשות רע · אשר חוטא וגו' לפי שרואים
שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות ומאריך
לו ואינו נפרע ממנו · כי גם זה יודע אני כי אין כל ל'
זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעי' ולהיות ניכר
בין צדיקים לרשעים · יודע אני שסוף כל אחד ליטול ל'
שכרו וליראוין יהיה טוב · וטוב לא יהיה לרשע' לפי
אשר איננו ירא מלפני האלהים · יש הבל הנעשה על
את הבריות · אשר יש צדיקים שמגיע אליהם רעה
כמעשה הרשעים · ויש שמגיע אליהם טובה כמ'
כמעשה הצדיקים · אמרתי שגם זה מן ההבלים
הנעוי' בעולם · ורבותי דרשוהו בענין אחר במסכת
הוריות · ואינו מיושבין על שיטת הדיבור שסיים
החכם לומר גם זה הבל · את השמחה שיהא שמח
בחלקו · ועוסק בפיקודי ישרים משמחי לב · ולא יהא
שטוף אחר הרבות הון בנשך ובמרבית ונזל שכל מי
שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי ל'
עבירות גזל ורבית ואונאה · ושאינו שמח בחלקו · ל'
ענין אהבת אשתו שטוף אחר הנשים להרהר על ר'
אשת איש · ולאכול ולשתות ממה שחננו הק' ולשמוח
בחלקו · ומדרש אגד' כל אכילה ושתייה שבקהלת אינה
אלא תלמוד תורה · מענין שנ' לכו לחמו ואכלו · וגו'
והוא ילונו · יתחבר עמו מענין שנ' והלך לפניך צדקך ·
ימי חייו אשר נתן לו · עושה כן · וסוף המקרא מוסב
על ראשון ומקרא מסורס הוא · אין טוב לאדם ימי
חייו · אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח
והוא ילונו בעמלו · כאשר נתתי את לבי · אין כאשר
זה משמש בלשון רוב' כמו כאשר תעשו כן יעשה
אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר כלו לג'
לאכול וגו' · אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולחקור
וגו' · אז וראיתי את כל מעשה האלהים שמסר לבב'
לבריות · כי לא יוכל האדם למצוא וגו' · אין הבריות

יכולות לעמוד על סוף דרכו של מקום׳ וזה שכר כל המעשה
אשר נעשה תחת השמים שרואים רשעים מצליחים
וצדיקי׳ יורדים׳ בשל אשר יעמול האדם לבקש׳ בשכ׳
בשכל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף׳
המדה ואינן יכולי׳ וגם אם יאמר חכם שהוא יודע לא
יוכל׳ שהרי משה רבי׳ לא עמד על הדבר באומרו הודיעני
נא את דרכיך׳ ולבור׳ ולבור את כל זה׳ בררתי והבחנתי
אשר הצדיקים והחכמי׳ ועבדיהם ביד הק׳ הם׳ הוא׳ ל
עוזרם והוא שופטם׳ כדי להטיבם באחריתם׳ גם אהב׳
אהבתם גם שנאתם כבר אין יודעי׳ שאר הבריות
אין מכירי׳ ליתן מיה יאהב למקום׳ ובמה הם שנאוי׳
הכל לפני הצדיקים והחטאים׳ הכל כאשר לכל׳ הכל הם
שוה׳ לכם כאשר מגיע לכל האדם להם דרך הטוב ל
לפי שיודעים מקרה אחד אשר לצדיק ולרשע׳ שסוף׳
הכל למות כל זה הם יודעים׳ ואעפ״כ בוחרים להם דרך
הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא ר
לצדיק כגון נח לרשע כגו׳ פרעה נכה זה צולע וזה
צולע׳ לטוב זה משה ולטהור זה אהרן׳ ולטמא זה
מרגלים׳ אילו אמרו שבחה של ארץ ישר׳ ואילו אמרו
גנותה׳ אילו לא נכנסו ואילו לא נכנסו הרי מקרה
אחד להם׳ לזובח זה יאשיהו ויזבח יאשיהו ולאשר
איננו זובח׳ זה אחאב שביטל את ישר׳ מעלות לרגל׳
זה מת בחיצים וזה מת בחיצים׳ כטוב זה דוד׳ כח׳
כחוטא זה נבוכד נצר׳ זה בנה בית המקדש וזה
החריב׳ זה מלך ארבעים שנה׳ וזה מלך ארבעים
שנה׳ הנשבע זה צדקיהו שנשבע לשקר שנ׳ וגם
במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו וג׳ כאשר
שבועה ירא זה שמשון שנ׳ ויאמר אליהם שמשון
השבעו לי פן תפגעון בי אתם׳ למדנו שהייתה שם
שבועה החמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת
בניקור עינים׳ על כן לב בני אדם מלא רע שאומרי׳
אין תוחלת לרשעים׳ אין הכל אלא לפי המקרה
פעמים לצדיק פעמים לרשע׳ ואחריו אל המתים
וסופן יורדי׳ לגיהנם׳ כי מי אשר יחובר אל כל החיים
יש בטחון׳ כי בעודו חיים אפי׳ הוא רשע ונתחבר
לרשעים כמו שנ׳ אל כל החיים׳ אפי׳ לרשעים יש
ביטחון שמא ישוב לפני מותו׳ כי לכלב חי הוא ל
טוב מן האריה המת ושניהם רשעים׳ טוב היה
לו לנבוזר אדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הכ׳
הקדירתו מיתה׳ מנבוכד נצר בן שנקר׳ אריה שנ׳
עלה אריה מסובכו׳ ומת ברשעו׳ הוא בגיהנם ונבוזר
בגן עדן׳ ורבותי׳ דרשוהו לענין מחתכי׳ את הנבלה
בשבת לפני הכלבים׳ ומת המוטל במטה אסור
לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו ככר או תינוק
כי החיים יודעי׳ שימותו׳ ואולי ישובו אל לבם׳ יום
המיתה׳ וישוב מרחם׳ אבל מיתתו אין יודעי׳ מאומ׳

ואין להם עוד שכר פעולה שיעשו מן המיתה ואילך׳
מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת׳ גם אהבתם
שאהבו פני וליתן׳ גם שנאתם ששנאו דעת׳ גם קנאתם
שקנאו להק׳ ממעשיהם וחלק אין להם בכל אשר נעשה וג׳
לא תעלו להם זכות בן זכות לאותם רשעים שעברו עז׳ לך
אכול בשמחה לחמך וג׳ אבל אתה הצדיק אשר כבר רצה
הק׳ מעשיך לך אכול בשמחה לחמך בעולם הזה׳ כי כבר רצה
מעשיך הטובי׳ ותזכה לעולם הבא׳ בכל עת יהיו בגדיך לבנים
התקן עצמך כל שעה במעשה טוב׳ שאם תמות היום תמם
בשלום ומשל שלמה החכם את הדבר לאדם שהזמינו המלך
ליום סעודה ולא קבע לו זמן׳ אם חכם הוא ופקח מיד הוא
מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן מחר עד עת יקראו לסעודה יהיו
כל שעה בגדיו לבנים׳ והוא רחוץ וסוך׳ כך דרשוהו רבותי׳
במסכ׳ שבת׳ ראה חיים עם האשה׳ ראה והבן ללמוד אומ׳
אומנות להתפרנס ממנו עם אשה׳ עם תלמוד תורה׳ שבירך
כי הוא חלקך בחיים׳ אם עשיתם יהי חלקך זה בחיים
בעולם הזה להתפרנס מן האומנות ובעולם הבא שיגיעת
שבהם תורה ודרך ארץ משכחת עון׳ כל אשר תמצא ידך
לעשות רצון קונך׳ בעוד שאת בכחך עשה׳ כי אין מע׳
מעשה בשאול לתקן משחתות׳ ואם עשיתם אין לך
שוב חשבון בשאול שתתן ממנו׳ וכן המקרא מסורס׳ כי
אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לל
לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון׳ וכך נדרש במדרש
והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר׳ חשבון ל׳ מחשבה
כי מי יוכל עשות להפטר מן הדין׳ שבתי וראה כ׳ זכר
לא לקלים המרוץ לא עזרה קלותו לעשהאל משהגיעה
פקודתו׳ ולא לגבורים המלחמה לא עזרה גבורתו לאבנר
משבא יומו׳ וגם לא לחכמים לחם כגו׳ אני שהיה לחמי
ליום ששים כור וג׳ ועכשיו זה היה חלקי מכל עמלי ל
מקל ומקידה׳ ולא לנבונים עושר כגו׳ איוב בתחילה וג׳
כשבאת שעתו חטא חטע׳ אתי רעי׳ ולא ליודעים חן
הרי משה כשר ולא מצא חן בתפלתו ליכנס לארץ׳ כי
עת ופגע׳ כמשמעו׳ ר״א כי עת יקרה אותם׳ והפגיעה
והתחינה יהו קולי כי׳ שלא יבאו לדברים הללו׳ כדגים
שנאחזים במצודה רעה׳ כדגים גדולי׳ שנאחזי׳ במצודה
גדולה וחזקה׳ וציפרים רבותי׳ היא חכה שאינה אלא מ
מין מחט ודג גדול נלכד בה׳ כהם יוקשים בני אדם
ממכשול קטן וחלש כמו המצודה רעה׳ והפח׳ נכשלים בני
האדם בעת פקודת רעתם׳ כשתבא עליהם ליפול הרעה׳
עליהם פתאום במצודה רעה משיאה בלע׳ כמו
מיתתם׳ ואדם לא זכר לא היה חושבו לכלום׳ ואמרתי
אני בראותי כן׳ טובה החכמה מגבורה׳ והרי חכמתו של
זה הייתה בזויה לכלום ועכשיו נולתן עליו׳ ומדרש
אגדה עיר קטנה זה הגוף׳ ואנשים בה איברין של
אדם׳ מלך גדול יצר רע׳ שכל האיברים מרגישים בו׳ איש
מסכן׳ יצר טוב׳ כמות שרשעים אפי׳ כשאומרי׳ אותם

בעות נשומעים ומהוללים הם לבריות. מזעקת מושל בכסילים
מלכי האומות. משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו
מקובלי' על ישר' וכמה מלכי האומות גזרו' שמד ואין דבר
דבריהם מתקיימי'. טובה חכמה מכלי קרב: חכמתה של
סרח שנ' בה ותבא האשה בחכמתה. עזרה להם יותר מכל
כלי קרב שהיו בידם להלחם עם יואב. וחוטא אחד יאבד
טובה הרבה. אילולי שהרגו שבע בן בכרי היו כולם אבד
אבדים על ידו דכתי' רא' וחוטא אחד יאבד טובה הרבה
הרי שהיו ישר' מחציה צדיקים ומחציה רשעים. ובא אחד
וחטא ועשאם מרובים. נמצא שהכריעם כולם לחובה. זבובי
מות יבאיש יביע וגו'. לפי שאמ' וחוטא אחד יאבד טובה
הרבה. ולא סוף דבר חוטא אחד אלא אפי' על ידי חטא
אחד. זבובי מות כל כמי החורף שאין בזבובים כח ל
והם קרובי' למות. גם אז יושבי' לתוך שמן רוקח הוא ל
ומעורב הוא בבשמים הוא מבאישו ומשהוא מבאיש ל
הוא מעלה זוהמא שקורי' אישקומא ונראה כמין אבעבע'
וזהו משמע של יביע. הרי דבר קל שהפסיד דבר טוב כ
כך יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט. הרי שהיה אדם
זה שקול במחצה עונות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה
עבירה אחת הכריעתו לכף חובה. נמצא סכלות זה שהוא
דבר מועט יקר ושקול וכבד יותר מכל החכמה והכבוד
שכן. ומדרש אגד' מושלו' יצר הרע לזבוב מות. יבאיש יביע
שם טוב שהוא ערב כשמן רוקח. לב חכם לימינו'. חכמתו
מיומנת להטותו אל הדרך המיומנת לטובתו. ולב כסיל ל
לשמאלו להעתיקו מן הדרך המזומנת שהיא תפארת
ושם לו. ואומר לכל סכל הוא בהליכתו ודבורו הכל מכירי'
בו שהוא שוטה. אם רוח המושל העולם תעלה עליך
לקטרגך ואחריך במדת הדין. מקומך אל תנח ממקום התשובה
אל תנח לומר מה מועילה לי צדקתי. כי מרפא' בדקדוק
הדין ביסורין הבא עליך מרפא הוא לעונותיך. וינח לך
חטאים גדולים. כשגגה היוצא מלפני השליט שהוציא ל
דבר מפיו שוגג ואי אפשר לחזור בו הק' אומר אין ל
ואין להשיב. נתן הסכל במרומים רבים זו היא הרעה
שהוא כשגגה שיוצאו מלפני השליט שנתן הרשות
והרשע במרומי גבה. שהגביה הק' את הכסילים והר'
והרשעים שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אות
אותותם אותות. ועשירים בשפל ישבו. ישר' שכל הג'
הגדולה והכבוד שלהן עתידין לישב בשפל שנ' ישבו לא
לארץ ידמו. וראיתי עבדים על סוסים מושלים שנ' בהם
זה העם לא היה. יתעלו להיות סוסים מוליכים את שמי'
שרי ישר' בקולרין. מעברים על הארץ. לפני קרונם של
כשדיים. חופר גומץ. שוחה בו יפול מצרים שהוא נפל
בו כמו' יש לך חורש רעה וסופה לשוב עליו סוף שלה
זרעו של נבוכד נצר על ידי כלי בית המקדש שנ' על מר'
מרומי שמיא איתרוממת'. ופורץ גדר סייג של חכמים
לעבור על דבריהם ישכנו נחש מיתה בידי שמים. אלא

לפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת
נחש. שהוא דר בחורי נקבי כותלים פרוצים. מסיע אבנים
יעצב בם. מסיע אבנים ממקומם משתיקע בהם יעצב
לשון יגיעה כמו בעצבון תאכלנה. כל אדם לפי מלאכתו על
עיצבונו. או עושה רעה לפי מרעתו יקוצר. יסכן בם מתחמם
כמו ותהי לו סוכנת. או העוסק בתורה ומצות. סופו ל
ליהנות בהם. אם קהה הברזל. חרבות צרים שקהו פיהם
וחידודם והוא לא פנים קלקל. ואין לנו שום ומרוקים ל
לומר היות להם ברק. אנשי חיילים יגבר. מגבי' הוא
במלחמה את גבורי החיילים לנצח. ויתרון הכשר חכמה.
ומעלת כשרון יש לחכמה יותר מן הברזל. אם תלמידים
חכמים הוא משחירי פניו כרעב ואתה רואהו מסכן
בין העשירים. הרבה חיילים מתגברי' על ידיו ואל ל
תתמה על וו של וחיילים כי הרבה ווין נופלין כן בלשון ל
עברית כמו אם ראית גנב ותרץ עמו. והרבה עוד
מפורשי' מזה. אם ישוך הנחש את איש בלא לחש ל
מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך. ואין יתרון לחבר
הרשע שהיה יכול ללחוש ולא לחש. כך אם בני עירך
נכשלו' ביסורי' מחמת שאין החכם דורש להם ומלמדם
את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקתו ולא ישתכר'
דברי פי חכם חן על שומעיהם ושומעים לו וטוב לו שנ'
שנוטל גדולה עליהם. ושפתות כסיל תבלענו זה המסית
את חבירו מדרך הטובה כגון בלעם שהפקיר גדר של
אומות שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך
והוא יעץ להם להיות מפקירו' נשיהם לזנות תחלת
דברי פיהו סכלות. כשאמ' לו הק' מי האנשים האלה עמך
היה לו להשיב יה' אתה יודע. והוא אמ' לו בלק בן צפור
מלך מואב שלח אלי כלו' אם בעיניך אני נבזה חשוב
אני בעיני מלכי הארץ. ואחרית פיהו הוללות שיעצום
ועירבבו. לכה איעצך זוהות איוולת. והסכל ירבה דברים
שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון. כי לא
ידע האדם מה שיהיה לאחר זמן שהרי הק' ניגול ל
שכבר במדין ולא ידע שיפול בחרב. ולפי טפשותו הסכל
ירבה דברי' נחר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו ל
יודע מה יהיה מחר. ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו ל
כלו' לא סוף דבר שאינו יודע מה שיהיה לאחר זמן
אלא אף ההוה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא
אחורי עורפו מרחוק צריך הוא מי שיגיד לו. עמל הכסיל
תיגענו. כסילותו גורם לו עמל המייגעו אשר לא ידע
דרכי מבואות העיר ומתייגע ליכנס דרך פתחים וביבי'
המים. ויגע כטביעת קלין בבוץ. כלומר. עמלן של
עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל. אשר לא ידע ללכת
אל נתיב אמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה
שנ' בה נר לרגלי דבריך. אי לך ארץ בזמן שמלכך וד'
ודיינך מתנהג בנערות. בגבורה ולא בשתי שעוסקין ל
בגבורת החכמה ולא בשתיית היין. בעילתים שהאדם

עניו ואינו מתקן פרימה קטנה שבתקרת ביתו· ומך המקרה
ישפל הבנין המקרה את הבית ומסכך עליו· ידלוף ישפוך ל
דלף גשמים· כלו' כשישר' מתעצלים בתורה הם עוזים· ומ
מקדשם חרב ומך· לשחוק עושים לחם· לחוות חתנים
ומלכים עושים סעודה· וסתם סעודה גדולה קרויה לחם כד
דאת אמ' בלשצר מלכא עבד לחם רב· ויין משקים בסעוד
אשר הוא ישמח חיים· והכסף יענה את הכל· אם אין ט
כסף אין סעודה· לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי
שיהא לו מה להוציא· גם במדעך אפי' במחשבתך בלא
דיבור גם אפילו מלך אל תקלל· אל תרגיז למלכו של עולם
ד"א כשמשון מלך בשר ודם· עוף השמים נשמה הנכ
הנטוע לך שם סופה לשוב אל השמים· ובעל כנפים מלאך
המלווה אותך שנ' כי מלאכיו יצוה לך לפי משמיע הע
העוברים והשבים לך לדין· מכל בריה שהיא יש שומעים
שלח לחמך על פני המים· עשה טובה וחסד לאדם שיאמ'
לך לבך עליו שלא תראנו עד כאדם המשליך מזונותיו על
פני המים· כי ברוב הימים תמצאנו· עד ימים באים
ותקבל תשלומך· ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל
לחם· וסבור שהוא איש מצרי ולא יראנו· מה היה סופו
שעשה חתנו ומלך על ישר' והכניסו לתחת כנפי השכינה
וזכו בני בניו לישב בלשכת הגזית· תן חלק לשבעה וגם
לשמונה· חילקת מלחמך ומשלך לשבעה עניי' חסר
חזור עוד לשמונה שיבאו אחריהם ואל תאמר דיי· כי
לא תדע מה יהיה רעה· שמא עוד ימים באים ותצטרך
לבטלם או תבטל על ידי צדקה זו מן הרעה· ואם לא שכ
נכתוב איותי· ורבותי אומרו תן חלק לשבעה אילו שב
שבעת ימי בראשית· תן אחד מהן חלק לזיווג לעת
בשבת· וגם לשמונה אילו שמונת ימי מילה· ד"א תן חלק
לשבעה קרבנות ציבור של שבעת ימי הפסח· וגם לשמ'
לשמונה של שמונת ימי החג· כי לא תדע מה יהיה רעה
אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הראשונים· ד"א
כי לא תדע וגו' לא ידעת מה עשר על הגשמים בחג ויועילו
הקרבנות לבטל גזירה רעה· אם ימלאו העבים גשם
וגו'· אם ראית עבים מלאים גשם· ידעת שם שסופן ל
יריקו גשמיהם על הארץ· מקום שהטובה צומחת
ועברת א' שם סופה לנוח· אף כך דע שאם יפול וגו' אם
ישכון חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון ל
החכם שם יהא נראה אחרי מותו חכמותיו ומדות תמו
תרומותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג ל
הטוב שהדריכם בדרך ישרה· יפול ישכון עצ' על פני כל
אחיו נפל· עץ תלמיד חכם שהוא כעץ המסך על הארץ
שומר רוח מתמהמה ומצפה עד בוא הרוח· לא יזרע· פי'
מעשים מה תן ואינו בא· ורואה עבים עתן עינן בכ
בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקיטור מפני הג
הגשמים· לעולם לא יקיטר לפי שירא תמיד· כאשר
אינך יודע וגו' הרי זה מקרא מסורס נדרש מראשו

לסופו· כאשר אינך יודע· עיתים בבטן המליאה דברים
המסגרים ונעשים בבטן שהיא מליאה· ואעפ' שמלשת
לחוץ ולמשל נאמ' המקרא הזה להסב אלו את סוף דברי
הענין במקרא שלאחריו ככה לא תדע את מעשה לומר
אל תמשוך ידך מן הטובה בעוד היכולת בידך לומר כן
אחסר ואבא לידי עניות הרי ולפי ודעת שומר רוח לא
יזרע לפי שאינו יודע דרך הרוח וכאשר אינך יודע וגו'
דבר לא תדע מה סוף פירות מלך עליך כאשר אינך יודע
דרך הרוח כלומ' ידיעות שתי אלה שוות· לא יהו נלויה לך
ולא יהו נלויה לך· מעמים את סתר להכיר בעבים שיבא
הרוח ואינו בא כאן כי הולך ועובר לו אל אורין אחרת
והרי לשון זה קצן כך כאורין מחרים כשפחה כגב'
כגבירתה· כקונה כמוכר· מעמים שהוא משוה מוקדם
למאוחר ומעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם· אף
כאן לומר ידיעת הרוח מידיעת הבטן· כלו' אין
לך לשמור את הרוח ולראות בעבים כמעשים אנקלוס
אנקלוס שעורש כל כמו עוים ענין· ככה לא תדע וגו' ואף
גזירותיו של מקום לענין עניות ועשירות כך הם עלומ'
עלומות ממך ולא תמנע מן החסד לומ' שמא אחסר
מנכסיי ואעני· לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי
ואעני· לא אשא אשה ויהיו לי בנים ואצטרך להוציא
עליהם· ובבקר זרע זרעך וגו' ולמדת תורה בילדותך
יהיו לך תלמידים בזקנותך· כי אינך יודע איזה יכשר
אם תלמידים ובנים שבילדות יתקיימו לך· או שמא לא
יתקיימו אלא שבזקנות· נשאת אשה בת בנים בילד'
בילדותך שא אשה בת בנים בזקנותך· עשית צדקה
בילדותך· עשה צדקה בזקנתך· מצינו בר' עקיבא
שהיו לו עשרים וארבעה אלף תלמידים· ומתו כלם
מעד אנטיפרס וכולם מתו מפסח ועד עצרת· ובא ל
אצל רבותי' שבדרום ושנאה להם· ומענין הבנים
מצינו באבצן שהיו לו שלשים בנים ושלשים בנות
שלח החוצה והביאו השלשים למנין וכולם מתו בחייו
ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו· ומתוק האור
מתוק הוא אורה של תורה· וטוב לעינים לראות את
השמש· ואשריהם עינים שעיניהם רואות הלכה
מלובנת ומחוורת על בוריה· כך נדרש באגדת תהלים
בכולם ישמח· יהי שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי
החושך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתה
עולם הם ימי הרשעים כי הרבה יהיו באותן הימים
יותר מימי החיים כל שבא עליו יהי· הבל וחושך יש
הבל שהוא לשון פורענות ויאמר מיו כי בהבל בא ובכ
ובחושך ילך· שמח בחור וגו' כאדם האומר לעבדו ולמו
חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל· אף כאן ל
החכם אומר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ל
ונצוח תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט
והסר כעס דברים המכעיסים את המקום והעבר

רעה׳ ימי הרע׳ ומכשרך׳ שיהא לך לב כשר׳ והשחרות׳
שערות שראש האדם שחור בימי עלומיו׳ וזכור את
בוראך שתתן דין וחשבון לפניו׳ וזכור את בורך קבר
מקום עפר רימה ותולעה׳ וזכור באירך באר שנבעת
ממקורה היא טיפה סרוחה של לובן׳ ימי הרעה ימי
הזקנה והחולשות׳ עד אשר לא תחשך השמש׳ אמרו
רבותי זו פרחת שהיא מאירה ומלהבת כאדם כמאור
וכשמזקין היא משלת קומתו׳ ואינו מלהבת׳ והאורה
חוטם שהוא תואר קלסתר הפנים׳ והירח זו הנשמה
שהיא מאירה לאדם שכיון שניטלה ממנו אין לו אור
עינים׳ והכוכבים אילו לסתות רומי ראשי שקו׳ פמוש
של לחיים שהם מלהיבים׳ ושבו העבים אחר הגשם
תבא כריית המאור אחר דמעת הבכי מכאה יתרה
שעברו עליו׳ שיזועו ירתתו׳ שומרי הבית אילו ר׳
הילעות והכסלים המגינ׳ על כל חלל הגוף׳ והתעותו ר׳
תאחזם עוית שקו׳ קרתפיו׳ אנשי החיל אילו השוקים
שמשענת כל הגוף עליהם׳ ובטלו הטוחנות אילו הל׳
השיניים כי מעטו לעת הזקנה חבטיש נשרו׳ הרואות
בארובות אילו העינים׳ וסוגרו דלתים׳ אילו נקבין ׳כל
בשפל קול הטחנה׳ כשישפל קול רחים הטוחנין מאוכל
שמעיו והוא הקורקבן והמסס׳ ויקום לקול הצפור
שאפי׳ קול הצפור מעורתו משנתו משהזקין׳ וישחו
כל בנות השיר׳ קולות של כל כלי השיר דומות עליו כל
שיחה׳ ולפי פשוטו כמשמעו׳ ישחו כמו ישפלו׳ כל ר׳
שרים ושרות יהיו שפלות בעיניו וכן ברזילי הגלעדי
אומר לדוד אם אשמע עוד לקול שרים ושרות׳ גם
מגבוה יראו מגבהותיות ותלוליות שברחובות הוא
ירא לילך לשוק פן יכשל בהם והחתחתים בדרך
איומות ומחיתות יש לו הרבה בדרכים חתחתים לשון
כפל הוא כתיבה כמו גלגלים קשקשים זלזלים וינאץ
השקד לשון הנץ הרמונים׳ שהרי אין האלף נקראת
בה׳ אמרו רבותי זו קליבוסת הטויא בלו׳ שעינים
הירך׳ תקוע בה׳ ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט
כמין גן האילן שהוא בולט׳ השקד אילן של שקדים
בלועז שתקפון הזקנה עליו כשקד זה שהוא מז
ממהר להנץ לפני כל האילנות׳ ויסתבל החגב׳ אילו הר׳
העגבות שתהיינה עגבותיו דומות עליו כסבל׳ משאוי
כבד׳ ותפר האביונה חמדת תאוות נשים שאינו ר׳
נזקק לתשמיש׳ אביונה׳ תאוה כמו׳ לאו אבותם תאוותי
לישועתך׳ אשר לא ירתק חבל הכסף׳ זה חוט השדרה
שהוא לבן ככסף וכשהוא חסר מוחו מתרוקן ויבש ר׳
ומתעקם מתוך החוליות ונעשה כשלשלת׳ ירתק לשון
רתוקות כסף׳ ותרוץ גלת הזהב זו אמה שהיא מקלח
מקלחת מים ונעשית מעיין כמו גלת עליות׳ ותרוץ לשון
רציצה׳ ותשבר כד על המבוע׳ זה הכרס שהוא ר׳
עבה ונבקע במיתו׳ ונרוץ הגלגל אל הבור׳ יתרוצץ

גלגל העין מתוך גלגלו׳ ולפי פשוטו גלגל שדולין בו מים מן
הבור כך ערש כל העניין מיסב׳ שמה׳ ומדרש קשר
פותר כלפי ישר׳ וזכור את בוראך בימי בחורותיך
בעוד שהבחירה שבכם קיימת׳ בעוד שהכהונה קיימת
שנאמ׳ בה ובחור אותו מכל שבטי ישר׳ לי לכהן׳ בעוד
שהלוייה קיימת שנאמ׳ בה כי בו בחר יי׳ אלהיך מכל
שבטיך׳ בעוד שמלכות דוד קיימת שנאמ׳ בה׳
ויבחר בדוד עבדו׳ בעוד ירושלים קיימת שנאמ׳ בה
העיר אשר בחרתי בה׳ בעוד בית הבחירה קיים
שנ׳ עתה בחרתי וקדשתי את הבית הזה׳ בעוד
שאתם קיימים שנ׳ ובך בחר יי׳ עד אשר לא יבאו
ימי הרעה אילו ימי הגולה׳ אשר לא תחשך זו מלכות
בית דוד שנ׳ וכסאו כשמש נגדי׳ והאור זו תורה
שנ׳ ותורה אור׳ והירח זו סנהדרי׳ דתנן סנהדרין
הייתה יושבת כחצי גורן עגולה׳ והכוכבים אילו הר׳
הרבנים שנ׳ ומצדיקי הרבים ככוכבים׳ ושבו העבים
אחר הגשם צרה אחר צרה קשה׳ אתה מוצא כל
הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו
עליהם אלא לאחר חורבן הבית׳ ביום שיזועו שומרי
הבית אילו משמרות כהונה ולויה׳ והתעותו אנשי ר׳
החיל אילו הכהנים העומדים במח׳ א״ר אבא בר
כהנא עשרים ושנים אלף לויים הניף אהרן ביום
אחד׳ א״ר חנינה המוראה הזה דבר קל הוא׳ והכהן
זורקה יותר משלש׳ אמה׳ ובטלו הטוחנות אילו ר׳
המשניות הגדולות משנתו של ר׳ עקיב׳ ומשנת ר׳ חייא
ומשנת בר קפרא׳ וחשכו הרואות בארובות ישתכח
התלמוד מן הלב׳ וסוגרו דלתים כמ׳ דלתי נחושתא
בן אלעזר שהיו פותחין לרווחה׳ בשפל קול הטחנה
על ידי שלא נתעסקו בדברי תורה׳ א״ר שמואל נחמני
ישר׳ בטחינת הריחיים זה הריחיים אינן בטילות לא
ביום ולא בלילה׳ אף כאן והגית בו יומם ולילה׳ ויקום
לקול הצפור זה נבוכד נצר הרשע׳ א״ר לוי שמונה
עשרה שנה הייתה בת קול יוצאה ומפוצצת בפלטין
של נבוכד נצר׳ עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמריה
דבני מרד לא שמעין ליה׳ וישחו כל בנות השיר בל
בשיר לא ישתו יין׳ גם מגבוה יראו מגבהו של ר׳
עולם יתיראו ויראו- לכן כן יעשה בן טוטר עשה
בראשונים׳ וחתחתים בדרך מתוך כך יבקש לו ר׳
אותות ורמזים אם יצליח בדרכו מנין שנ׳ כי עמד
מלך בבל אל אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים
שאל בתרפים׳ וינאץ השקד תנוח נבואתו של
ירמיה שנאמ׳ מקל שקד אני רואה׳ א״ר אלעזר
השקד הזה משעה שהוא מציץ ועד שגומר
פירותיו עשרים ואחד יום כך משבעה עשר
בתמוז עד תשעה באב עשרים ואחד יום׳ ו
ויסתבל החגב׳ זו צלמו של נבוכד נצר׳ רומיה

שתין אומין ׳פתוחה אומין שית ואם אין עכין שש אין ל
יכול לעמוד ואת אומר אוקמיה בבקעת דורא אמ׳ רבנן
בני מעמידין אותו ונפל ומעמידין אותו ונפל עד שה
שהביאו כל הזהב שבירושלים ע׳ ושפכו רגליו של צ
רגלין לקיים מה שנ׳ וזהבם לנדה יהיה ותפר האמונה
זו זכות אבות ותפר משענת זהבתשלכם ויהיה
אמונה מלשון כי הולך האדם ישו׳ שנקראו יען אדם
שנ׳ אדם אתם תבית עולמו מכל באו ולמכל חזרו ל
תרח אביהם מעבר הנהר היה וסבב בשוק הסופרים
גלות יכניה קדמה לגלות צדקיהו אחת עשרה שנה
וכשהגלה נבוכד נצר את גלות צדקיהו בקולרין היו ל
יוצאי גלות יכניה לקראת נבוכד נצר על מרחו עם שאר
בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין השבויין
ושואלין אותן איש על קרוב מה נעשה בן והיו משיבין
אותו אשר למות למות ואשר לחרב לחרב וג׳ והיו
מקלסין ביד אחת ובידם אחת מספיקין ומטפחין
הספד על אחיהם ועל בניהם עד אשר לא ירתק חבל
חבל הכסף זו שלשלת יוחסין ותרץ גלת הזהב אילו
דברי תורה הנחמדין מזהב ומפז רב ותשבר כד
על המבוע כדו של מ׳ ברוך על מבוע של ירמיה
שתיהם גלו לבבל ופסקו מלומדם בעיני הדרך כח
תחילה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב
נבוכד נצר את מצרים הגלם לבבל ונרוץ הגלגל אל
הבור זו בבל שהיא יוצו של עולם וישוב העפר
וג׳ מבבל היו ולבבל חזרו והרוח תשוב זו רוח הקודש
שכיון שנסתלקה רוח הקודש גלו הבל הבלים אמר אמ
בעולם אומר קהלת מי שכן קבלית החכמה הכל הבל
הבלים כל מה שנברא בששת ימי בראשית ויותר
שהיה קהלת חכם ויותר ממה שנכתב בספר זה
היה קהלת חכם ואזן עשה אזנים לתורה כקופה
זו שאין לה אזנים ואוחז כבן ועשה לה אזנים
שתיקן עירובין לשמירת שבת ותיקן נטילת ידים
סייג לטהרה ונזיר על השנות סייג לעריות בקש
קהלת נתן את לבו ועמד על הדבר ומצאן דברי חפץ
הלכה למשה מסיני וכתב יושר ואת תורה שכתב
והנביאים דברי חכמים סייג שעשו לתורה בגזירתן
להרחיק אדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד
השחר ורבותי אמרו עד חצות כדרבונות מה
דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה אף דבריהם
מכוונים את האדם לדרכי חיים וכמסמרות נטועי׳
מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה
נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למי אמ
כהם נטעם בעלי אסופות מסמרים שיש להם
גלגלות אסופה ונפה גרוש כל כך פירשו רוש בן
לברט נתנו מרועה אחד כל דבריהם דברי אלהים
חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי
הגבורה ובמשמרות כתי׳ בשין שהתורה עשרים וארבעה
ספרי׳ כמנין משמרות כהונה ולויה ויותר מהמה בני
הזהר ויותר מיושר דברי אמת המכתב בספר המפורש
למעלה בני הזהר לשמור דברי חכמים ואם תאמר מה
יש בידם יותר ממה לא נכתבו עשות ספרים הרבה אין
קץ אם באנו לכתוב לא הספקנו ולהג יגעת בשר
ואין לתת לב לגרסא חכמות יותר ממה שאין הלב
משיג יגיע לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא
אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל סוף דבר הכל
נשמע את האלהים ירא מה שתוכל עשה ולכן לשמים
ואת מצותיו כי זה כל לדבר זה נברא כל האדם
כי את כל מעשה שהאדם עושה יביא האלהים במ
משפטו ולכן נכתב מעשה פתח והטעם עליו לפי
שאינו דבוק לשם על כל נעלם אפי׳ על השוגג אם
טוב אם רע אפי׳ נכשל במיתה כמו שתן ירקה
לגע בפרהסיא סוף דבר הכל נשמע וגו׳

חסלת קהלת שבח לנותן לנו הישועות

ויהי בימי אחשורוש מלך פרס היה
שמלך תחת
כורש בסוף שבעים שנה של גלות בבל הוא אחשורוש
הוא מטשע מתחילתו ועד סופו המולך מעצמו ולא מזרע
המלוכה מהודו ועד כוש וג׳ המולך על קצות מדינה כמו
שמולך מהודו ועד כוש שעומדין זה אצל זה וכן הוא
אומר כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה כמו
שרודה מתפסח ועד עזה; כשבת המלך וג׳ כשנתקיים
המלכות בידו ורבותי פירשו בענין אחר במסכת מגילה: בי
הפרתמים שלטונים בלשון פרסי; ימים רבים עשה
להם משתה; גנת מקום זרעוני ירקות ביתן נטוע ל
באילנות: חור כרפס ותכלת מיני בגדים יבוא פרס לו
להם למתנות אחוז בחבלי בוץ מרוקמין בפתילי בוץ ו
וארגמן אותן פירש להם על גלילי כסף ועל עמודי שש
מטות זהב וכסף ליסב עליהם לסעודה על רצפת
בהט קרקעית של בהט ושש וג׳ מיני אבנים טובות
פירשו רבותי לפי משמעות המקרא כך ישמו והשקות
ולהשקות שונים משונים זה מזה וכן והשקם שונות
ורבותי פירשו כמו זה שדרשו ויין מלכות רב ורבותינו
אמרו שהשקה את כל אחד יין שהוא זקן ממנו כרת
לפי שיש סעודות שבטלו את המסובין להשקות מי
גדול ויש שאינו יכול לשתות כי אם בקושי אבל
כאן אין אונס ייסד לשון יסוד כלומר כן תיקן ויצוה
אנדרלטר בל׳ על כל רב ביתו על כל שרי הסעודה
שר הטבחים ושר המשקים ושר האופים לעשות

רבותינו

כרשן אינש ואינש· לפי אחר רעותו: ביום השביעי או׳ שבת
היה· ותמאן המלכה ושתי· רבותי׳ אומ׳ שפרחה בה צרעת
כדי שתמאן ותהרג· שהייתה בת ישר׳ ומפשטת ערומות
ועושה בהן מלאכה בשבת· ונגזר עליה· שתפשט ערומה
ערומה בשבת· ויקצף ששלחה דברי גנאי: כי כן דבר
המלך· כן מנהג המלך בכל משפט לשום הדבר לפני כ׳
כל יודעי דת ודין: והקרוב אליו לערוך כל דבריהם לפניו
אילו הן כרשנא וגו׳: כדת מה לעשות מוסב על ויאמר
המלך לחכמים יודעי העתים: עתה לשו׳ ענין: כי יצא דבר
המלכה זו שבזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף
הן בעליהן: תאמרנה שרות פרס ומדי לכל שרי המלך
את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר· וכדי בזיון וקצ׳
וקצף· ויש בדבר זה הרבה בזיון וקצף: דבר מלכות
גזירת המלך של נקמה· ויכתב בדתי פרס ומדי· בספרי
חק ומנהג המלכות ולא יעבור חק זה מביניהם שתב׳
שתהא זה חק ודת לכל המלכות את בעלה אשר לא תבוא
ושתי ולכך נהרגה: ומדבר כלשון עמו׳ וכופה את אשתו
ללמוד כלשונו אם היא בת לשון אחרת: זכר את ושתי
את יופיה ונתחרט· תמרוקיהן דבר המירוקין כמו ומורק
ושוטף· לשון ירב גזלות ומיני סממנין הן המטהרין
ומעדנין את הבשר· יהודי יהודי על שם שגלה
עם יהודה· כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויין
יהודי׳ כל הגוים ואפי׳ הם משבט אחר והוא איש ימיני
היה· כך פשוטו· ורבותי׳ דרשו מה שדרשו: וישנה
שינה אותה; אשר לא תגיד כדי שיאמרו ממשפחה
נבזה ויטלוה שאם ידעו שהייתה יהודית וממשר
וממשפחת שאול המלך יחזיקו בה: ומה יעשה בה
זה אחד משני צדיקים שנתן להם רוח והם דוד
ומרדכי· דוד גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך
אמ׳ לא בא לידי דבר זה אלא שאסמוך עליו להלחם
עם זה· וכן מרדכי לא אירע לצדקת זאת שתלקח
למשכב ערל אלא שעתידה לקום ולהושיע לישראל:
לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: תר זמן: ל
כל אשר תאמר לה· כל מיני שחוק ומיני זמר: אל בית
הנשים שני השני: בחודש העשירי עת צינה שהגוף
נהנה מן הגוף· זימן הק׳ עת זו כדי לחבבה עליו: מכל ה
הנשים הבתולות שאין נשים בעולות קיבן: והנחה
למדינות עשה לכבודה הניח להן מן המס שעליהם
ויתן משאת שלח לה דורונות והכל כדי לפתותה
אולי יגיד מגיד מולדתה ואעפ״כ אין אסתר
מגדת מולדתה· לפי שמרדכי יושב בשער המלך
המידה על כך: לשלוח יד· להשקותו סם המות: ל
ויודע הדבר למרדכי שהיו מספרים דבריהם לפניו
בלשון טרשי ואין יודעים שהוא מכיר בשבעים
לשון שהיה מיושבי לשכת הגזית: ויכתב בספר
דברי הימים הטובה שעשה מרדכי למלך: אחר

הדברי׳ האלה שבראות רפואה זו להיות התשועה לה׳
למרדכי גדל המלך את המן· שהקב״ה בורא רפואה למכתן
של ישר׳ קודם שישים המכה עליהם: כורעי׳ ומשתחוים
שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע: המגידו ל
דברי מרדכי האומר שלא ישתחוה לעבודה זרה כי הוא יהודי
והוזהר על ע״ז: ואת דתי המלך לתת מס ועבודת המלך
אין שוה· חושש· ל״א אין כמנהג· הפיל פור הפיל הוא
שהפיל ולא פיר׳ מי ומקרא קצר הוא· הוא הגורל הכת׳
מפר׳ והוא הפור הוא הגורל בלשון עברית הפיל פור
גורל באיזה חדש יצליח מיום ליום· באיזה יום מחדש
יצליח: יכתב לאבדם יכתב בספרים לשלוח לשרי המלך
המדינות לאבדם: ויסר את טבעתו הוא מתן כל דבר
גדול שישאלו מן המלך להיות מי שהטבעת בידו ל
שליט בכל דבר המלך: ונשלוח ספרים אדרגמיש בלע׳
והוא מגזרת אם עלם עלה גם עלה עלת נדמה
נדמה· בשלשה עשר לחדש שנים עשר ביום שלשה
עשר לאותו חדש שהוא חדש אדר שהוא שנים
עשר לחדשי השנה: פתשגן הכתב: לשון ארמי כ
פיתור הכתב· פרשגנא כלו׳ להנתן דת· וחק וגזירת
מלך מוזהר לכל על דבר זה; והדת נתנה בשושן
הבירה מקום שהיה המלך שם נתן החק כן להיות
עתידים ליום שלשה עשר באדר· לכך שושן נבוכה
היהודים שבה: ומרדכי ידע בעל החלום או׳ לו ר
שהסכימו העליונים לכך מפני שהשתחוו לצלם בימי
נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: כי אין לבא
אל שער המלך בלבוש שק: דבר המלך ודתו שהגיע
מהשלוחים ששאו הספרים עוברים שם הדרך
נותנה מניר: פרשת הכסף (פירוש הכסף): אל תדמי בנפשך אל
תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין
את רוצה לסכן עצמך במוליך על הספק לבוא אל
המלך שלא ברשות אל תדמי קודר כל כך והיה
כאשר דימיתי וגו׳: ומי יודע אם לעת כזאת הגעת
למלכות ומי יודע אם יחפץ המלך לשנה הבאה
שהוא זמן ההריגה כעת הזאת שהיה עומד בניסן
וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה· הגעת למלכות
אם תגעי לגדולה שאת בה עכשיו: אשר לא יקרא
שאין דת לימים אשר לא יקרא· ומדרש חכמי׳ אשר
לא כדת שעד עכשיו באונס ועתה ברצון: וכאשר
אבדתי אבדתי ומאשר התחלתי לילך לאיבוד אלך
ואמות· ומדרש חכמים מה שאבדתי מבית אבי
אבדתי ממך· שמעכשיו שאני ברצון הוא אסור
לך: ויעבור מרדכי על דת להתענות בשני ימים
טובים של פסח שהתענה י״ד בניסן וט״ו וי״ו
שהרי ביום י״ג נכתבו הספרים: מלכות בגדי מלכ׳
מלכות· מיבעי ליה ורבותי׳ דרשו שהלבישת רוח
הקודש· כד״א ורוח לבשה את עמשי: עד חצי

[illegible] ספרים

אין דרך ארץ לבא אל שער המלך בלבוש שק

המלכות דבר שהוא באמצע המלכות הוא בית המקדש
שהתחילו לבנות בימי כרש וחזר בו ועמד לבטל את
המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל ה׳
המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי לי עד
חצי המלכות אתן לך׃ יבא המלך והמן רבותי׳ אומרין
מה עלתה הרבה מה ראתה אסתר שזימנה את
המן כדי לקנאותו במלך ושרים ועוד טעמים הרבה׃
אל משתה היין כל סעודה נקראת על שם היין ש
שהוא עיקר׃ ומחר אעשה כדבר המלך מה שבקשת
ממני כל הימים לגלות לך עמי ומולדתי׃ ויתאפק
נתחזק לעמוד על כעסו כי ירא להנקם שלא ברשו
ברשות ויתאפק ארטינש בלע׳׃ איננו שוה לי אינו
חשוב לכל אושר לי בכל עת אשר וג׳ אומרין רבותינו ז׳
שהיה מראה לו שטר שמכר לו את עצמו לעבד
על חוסר לחם ומלחמות כשנתמנו ראשי גייסות
מרדכי והמן במלחמה אחת

נדדה

שנת המלך אחשורוש גם היא׳ ויא׳ שם אולם
שזימנה אסתר את המן ואמ׳ שמא נתן עינו בה
ויהרגהו להביא את ספר הזכרונות דרך המלכים
כשישנים עורכת אומרי׳ לפניהם משלים ושיחות ושל
ושנים חוזרת עליהן׳ ורבותי׳ אומרים מתוך ששם לבו
על המן ואסתר אמ׳ אי איפשר שלא ידע אדם
עיניהם שהוא אוהבי ויגלה לי חדר ואומר שמא
כבר עשה לי אדם טובה ולא גמלתי לו ואין חוש
חוששין לי עוד לפיכך אמ׳ להביא את ספר הזכ
הזכרונות׃ ונתן הלבוש והסוס ואת הכתר לא הז
הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שפסק גדולה
כל כך׃ וישב מרדכי לשקו ולתעניתו אבל וחפוי ר
ראש׳ רבותי׳ פירשו הדבר בתוסף מגילה׃ אשר
החלות לנפול לפניו וג׳ אומה זו נמשלה לכוכבים
ונמשלו לעפר כשהם יורדים עד עפר וכש
וכשהם עולים עולים עד לכוכבים׃ תנתן לי נפשי
שלא אהרג בשלשה עשר באדר שגזרת הרעה
על עמי ועל מולדתי ועמי ינתן לי בבקשתי שלא
יהרגו׳ ואת מה איכבתה... איכבה אוכל וראי
וראיתי ונ״פ אין הצר שוה איננו חושש בנזק
המלך שאילו רדף אחר המאתך היה לו לומר
מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון והחיה
אותם להיות לך עבדים ושפחות הם וזרעם׃ ויאמ
ויאמר המלך אחשורוש ויאמר איש אלא לדרש
ומדרש של זה בתחילה היה מספר עמה על ידי
שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא ו
סיפר עמה הוא בעצמו׃ כי כלתה עליו הרעה
השנאה והקנאה׃ והמן נופל על המטה אשר
אסתר עליה׳ דרכן היה להסב על ידן על גבי
מטות כמו שאמר הספר בראש הספר׳ ומטות זהב וכסף׃ ל
לפני המערה׃ הגם לכבוש את המלכה לשון ו

תיירא הוא׳ לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ׃
גם הנה העץ גם אחרת עשה שהכין עץ לתלות את
אוהבו של מלך׃ מה הוא לה׳ איך הוא קרוב לה׃ להע׳
להעביר את רעת המן שלא תתקיים עצתו הרעה׃ ל
הנה בית המן וג׳ ועתה הכל ראוי שאני חפץ בכם
וכל מה שאומר ואומיע הכל שמאתי הוא׳ לפיכך אין
יכולני׳ אותם להשיבם אלא כתבו ספרים כטוב בעיניכם
אין להשיב לא נאה להשיבן ולעשות כתב המלך כזיון׃
כבתבה באותיות שלה׳ כלשונו הוא הדבור׃ הרכש הם
האחשתרנים מין גמלים המהרים לרוץ׃ ותמיך טין
מעשה בוץ׃ עשרת בני המן ראיתי בסדר עולם אילו
עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב
בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו
שטנה על יושבי יהודה וירושלים ומהו השטנה לבטל
את העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות הבית
והלשינו עליהם הכותיים והחריים וכשמת כורש ו
ומלך אחשורוש זה ונתנשא המן רמזו לו שלא יני׳
יעסקו אותן בירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש
לשרי עבר הנהר לבטלם ובכה לא שלחו ירם שלא
יתן המלך עין יפה בממון׃ ואת עשרת בני המן יתלו
אותן שנהרגו׃ ותנתן דת נגזר חק המלך וגזירתו׃ ה
הפרזים שאין יושבי בעיר חומה בארבעה עשר
ומוקפי חומה בחמשה עשר כשושן והיקף אין
צריך מוקף חומה מימות יהושע בן נון כך דרשו
רבותינו ז״ל ומשלוח שם דבר כמו משמר משמע
לפי הענין נקודה רפי׃ ויכתב מרדכי היא המגלה
הזאת כמו שהיא׃ כי המן בן המדתא חשב להומם
ולאבדם ובבואה אסתר לפני המלך להתחנן לו׳ אומר
המלך עם הספר אומר בפיו ויעשה לכתוב שתשוב
מחשבתו הרעה בראשו׳ ויגלה אומר בפיו עם
הספר ששלח להקהל ולעמוד על נפשם אומר עד
זאת בפיו לשוב מחשבתו הרעה וג׳ וכן עשו ותלו
אותו ואת בניו וג׳ לפי שמצות הראשונות לא פי
כל המאורע לפי שנבהלו מפני המלך והשיב ה
הגזירה ועכשיו פירשו להם היאך היה המעשה׃
על כן על כל דברי האגרת הזאת׃ נקבעו הימים
הימים האלה ולכך נסמכה ולדעת דורות הבאים מה
ראו עושי המעשים הללו שעשאום ומה הגיע
אליהם מה ראה אחשורוש להשתמש בכלי הקודש
ומה הגיעו שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי
מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיעו׳ מה
ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה׳ ומה ראתה
אסתר שזימנה המן׃ הנלוים עליהם גרים העתידים
להתגייר ככתבם שתהא מגילה נכתבת כתב ד
אשורית׃ נזכרים בקריאת מגילה ונעשים שמחה
ומשתה וזכרם קריאת מגילה לא יסוף מזרעם
הרגל של לא יתום לא יסוף ומתמצאים עד תם וג׳

לבר הספרים שלא יהיו לגוים הרחוקות

דסף ומי איפשר לו להיות ועזרת מן הספר ועזרת עזה
אספה יום אחר שאם כן היה לו לכתוב יספר חזרנם
את כל תוקף תוקפו של [illegible] ושל אחשורוש ושל מרדכי
ושל המן׳ השעות לשון שניה וחזרו לומר ושלחו
ספרים שיעשו פורים: ומאמר אסתר קיים ע׳ אסתר
בקשה מאת חכמי הדור לקבוע ולכתוב ספר זה עם
שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: לרוב אחיו ולא
לכל אחיו׳ מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי
שנעשה קרוב למלכות ובטל מתלמודו׳ לכל זרעו [illegible]
מוסב לכל עמו׳ לכל זרע עמו

חסלת מגלת אסתר׳ תהלה ליושב בסתר

בראשית

[illegible]

[illegible]

165

[illegible]

ויגש

[illegible]

ויחי

[illegible]

שמות

[illegible]

וארא

[illegible]

בא

[illegible]

בשלח

[illegible]

יתרו

[illegible]

ומשפטים

[illegible]

תרומה

[illegible]

[illegible]

תצוה

[illegible]

תשא

[illegible]

ויקהל

[illegible]

פקודי

[illegible]

ויקרא

[illegible]

[illegible]

[illegible]

חרבי ותאחז במשפט ידי' והמשפט הזה לשון
פורענות הוא' בלע' יושטיצא' אשכיר חצי מדם
האויב' וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה' זאת
תהיה לכם מעט דם חללי חרב ושביה' מראש כי
פרעות אויב' מפשע תחילת פרעות האויב כשהק'
נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועון אבותיהם
מראשית פרעה שפרע משר' ומני מוא' שאשכיר
חצי מדם שהוא מוסב אף על לש' המראש מאת
מאויזה דם אשכיר חצי מראש האויב לשאבוא
ליפרע מאתו הרנינו גוים עמו בבוא אותו הזמן כן
ישבחו האומות את ישר' ראו מה שמחה של אומה
זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם
ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו' כי דם
עבדיו יקום שפיכות דמיה כמשמעו' ונקם ישיב
לצריו על הגזל ועל החמס כענין שנ' מצרים לשממה
ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה' ואו'
מחמס אחיך יעקב תכסך בושה וג' וכפר אדמתו
עמו' מפיים אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם
ומושעה להם האויב' וכפר לש' ריצוי ופיוס כמו א
אכפרה פניו אונחיניה לרוגזיה' וכפר אדמתו' ומה
הוא אדמתו' עמו' כשעמו מתנחמין ארצו מתנחמת
וכן הוא אומ' רצית יי' ארצך' מה רצית שבית
את שבות יעקב בפסוק' אחרים היאך נדרשת בספרי
ונחלקו בה ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה דורש את
כולה על ישר' ור' נחמיה דורש את כולה כלפי האומות
ר' יהודה דורשה כלפי ישר' כמו שפירשתי אומרתי
אפאיהם כמו שפירשתי ולא יי' פעל כל זאת כי גוי אבד
עצות המה' נ"א איבד תורתי שהיא להם עצה נכונה
ואין בהם תבונה להתבונן' איכה ירדף אחד אלף מן ה'
האומות אלף מהם לא כי צורם מכרם' כי לא כצורנו
וג' הכל כמו שפירשתי עד' דורשה כלפי האומות' תכלית ר' נחמיה
כי גוי אבד עצות המה' כמו שפירשתי תחילה
עד ואויבינו פלילים' כי מגפן סדם גפנם של אומות
ומשדמות עמרה וג' ולא ישאו לכם לתלות כי ה'
הגדולה' ענבימו ענבי רוש הוא שאמר כעס אויב
אגור על ישר' להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות
מרורות למו להלעין אותן על מה שעשו לבנו'
חמת תנינים יינם מוכן להשקותם על מה שעשו
להם' כמוס עמדי אותו הכוס שנ' כוס ביד יי' חמה'
לעת תמוט רגלם כענין שנ' תמוסנה רגל' כי ידין
יי' עמו בלש' זה משמש כי ידין יי' ואין ידין לש'
ייסורין' כי יריב ריבם מיד עושקיהם' כי יראה כי
אזלת יד וג' אי אלהימו של ישר' כמו שאמ' טיטוס ואומר
הרשע כשגידד את הפרכות כענין שנ' ותרא מ'
אויבתי ותכסיה בושה האומרת אלי איה אלהיך'
ראו עתה כי אני הוא וג' מאתי באתה אלהם ל' אני
הרעה ומאתי תבא להם הטובה ואין מידי מציל
מי שיציל אתכם מן הרעה שמביא עליכם' כי א
אשא אל שמים ידי' כד' כי נשאתי' תמיד מטרה
מקום שכינתי בשמים כתרגומו' ואפילו חלש ל'
למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל
שכן שגבור למעלה וחלש למטה' ידיא קים מ'
שכינתי' כמו על ידו לדגליהם' והם בידי ליפרע
מהם' ואמ' אומרתי חי אנכי' לעולם' אין אני ממהר

ליפרע' לפי שיש שהות בדבר אני חי לעולם' וג'
ובדמות אחרונים אני הוא והיכולת בידי ליפרע
מן החיים ומן המתים' מלך בשר ודם שהוא ה'
מהולך למות ממהר ליפרע בחיין לפי שהוא ירא
נמצא שלא יראה נקמתו ממנו' אבל אני חי
לעולם' ואם ימותו הם אומר' אם איני נפרע
בחייהם אפרע במותם אם שנותי ברק חרבי' הרבה
יש לו שאינן תלויין' כשאשנן את ברק חרבי וג'
ותאחז במשפט ידי' כמו שפירשתי למעלה' הואל
יהושע בן נון' שבת שלדין היתה עטולה רשות נטולה
ממנו ונתנה לזו' העמיד לו משה מתורגמן ליהושע
שיהא דורש בחיין כדי שלא יאמרו ישר' בחיי רבך
לא היה לך ראש להרים ולמה הוא קורהו כאן הושע
כלומר לא הזיח דעתו עליו אגף שניתנה גדולה
לו השפיל עצמו כאשר בתחילתו' שימו לבבכם' צריך
אדם שיהו עיניו ואזניו ולבו מכוונים לדברי תורה'
וכן הוא אומ' בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע
ושים לבך' והרי דברים קל וחומר ומה תבנית הבית
שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהו
עיניו ולבו מכוונים להבין דברי תורה שהן כהררים
התלויים בשערה על אחת כמ' וכמ' לא לחנם אתם
יגעים בה הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם"
דא אין לך דבר ריקם בתורה שאם תדרשנו שאין
בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו ואחות לוטן
תמנע' ותמנע היתה פלגש לפי שאמרה איני כדיי
להיות לו לאשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה
להודיע שבחו של אברהם שהיו מלכים ושלטונים
מתאוים לידבק בזרעו' בעצם היום' במראית אורו
של יום' ססשר את אהרן אחיך מותה מיתה שראית
וחמדת אותה שהפשיט את בגד הראשון והלבישו
לאלעזר וכן שיני וכן שלישי' וראה את בנו בכבודו
אמ' לו משה אהרן אחי עלה למיטה ועלה' פשוט
ידיך ופשט' עמוץ עיניך ועמץ' קמוץ את פיך
וקמץ' אמ' לו משה אשרי מי שמת מיתה זו' ר'
יוסי הכהן אומ' כאשר מת אהרן וג' אשר מריתם
פי' אף אתה עלה ומות בעונך' על אשר
מריתם פי' על אשר קדשתם אותי' גרמתם לי ש'
שלא אתקדש שאמרתי לכם ודברתם אל הסלע והם
הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו ג'
ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים
שיהו ישר' אומרי' ומה סלע שאינו לשכר ולא ל'
לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא
אינו לוקה כך מיצות בוראו אנו לא כל שכן' כי מ'
מנגד' מרחוק' כי מנגד תראה וג' כי לא תראינה
עכשיו לא תראינה עד בחייך כי שמה לא תבא
וידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומ' לך עלה
וראה"

חסלת האזינו"

לפני מותו
סמוך למיתתו' שאם לא עכשיו אימתי' ויאמר
יי' מסיני בא' פתח תחילה בשבחו של מקום ואחר
כך פתח בצרכיהן של ישר' ובשבח שפתח בו' שבח
אזכרת של זכות של ישר' וכל זה דרך ריצוי הוא'
כלומר כדיי הם אילו שתחול עליהם הברכה' מסיני
בא' יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר'
כחתן היוצא להקביל פני כלה שנ' לקראת
ומדין שיצא כנגדם וזרח משעיר' שפתח לבנו

עשו שיקבלו את התורה ולא רצו · ואתא לישראל
מרבבות קדש ועמו מקצת מלאכי השרת ולא כ
ולא כולן ולא רובן ולא כדרך בשר ודם שמראה
כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו · אש דת
שהיתה כתובה מאוד לפניו כאש שחורה על גבי
אש לבנה נתן להם בכתב ידו · ימינו · דא אש דת
כתרגומו שניתנה מתוך האש · אף חובב עמים
גם חיבה יתירה חיבב כל השבטים כל אחד קרוי
עם שהרי בנימן לבדו היה להוליד כשאמר הקב״ה
ליעקב גוי וקהל גוים יהיו ממך · כל קדושיו בידך ·
נפשות הצדיקים גנוזות אותן כענין שנ׳ והיתה
נפש אדוני צרורה בצרור החיים · והם תכו לרגליך
והם ראויים לכך שהרי תוכן עצמם לתוך תחתית
ההר · ורגליך בסיני · תום לש׳ פועלו · הותוכו לתוך
מרגלותיך · ישא מדברותיך · נשאו עליהם עול
תורתך · מדברותיך · ה״מ שבו קרוב ליסוד
את הקול מדבר · ואשמע קול מדבר · מדבר
אלין · כמו מתדבר אלין · אף זה מדברותיך
מה שהיית מדבר להשמיענו לאמר להם · וכלע
טישפורקר לדרש · ואונקלוס תרגם שהיו נוסעין
על פי דבריך והמ״ם בו שימוש משמשת כמו
מן · ד״א אף חובב עמים אף בשעת חיבתו
של אומות העולם שהראית להם פנים שוחקות
ומסרת את ישר׳ בידם · כל קדושיו בידך · כל
צדיקיהם וטוביהם דבקו ולא משו אחריך · ה׳
ואתה שומרם והם תכו לרגליך · מתמצעים נ״ר
ומתכנסים לתחת צלך · ישא מדברותיך מקבלים
גזירותיך ודתותיך בשמחה · ואלה דבריהם תורה
צוה לנו · לקהל יעקב · ויהי הקב״ה מלך תמיד על
מלכותו עליהם בכל התאסף חשבון ראשי׳ אסיפתם
ראשי · כמו כי תשא את ראש · ראויה אלו שאני
שומרכם · ד״א בהתאסף באגודה אחת הוא מ׳
מלכם ולא כש״ש בגוה מחלוקת · יחי ראובן ·
בעולם הזה ואל ימות בעולם הבא שלא יזכור
מעשה בלהה · ויהי מתיו מנין שאר אחיו ד׳
דוגמא הוא זה כענין וישכב את בלהה · ויהיו בני
יעקב שנים עשר לא יצא מן המנין · וזאת ל׳
ליהודה · סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו
על קלקול שבידם · שנ׳ אשר חכמים יגידו וג׳
לא עבר זר בתוכם בחילוקי יחזקאל מפאת
קדמה עד פאת ימה · ראובן אחד · וסמיך ליה דיה
מפאת קדמה עד פאת ימה יהודה אחד · שמע
ה׳ קול יהודה · תפלת דוד ושלמה ואסא מפני
כושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני
סנחריב · ואל עמו תביאנו לשלום מן המלחמה
רב לו · יריבו ריבו · ינקמו נקמתו · ד״א שמע ה׳
קול יהודה · כאן רמז ברכה לשמעון מתוך
ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו ארץ ישר׳ של
שמעון נטלו מתוך גורלו של יהודה שנ׳ מחבל בני
יהודה נחלת בני [illegible] לא ייחד
ברכה לשמעון [illegible] כל שעשה לו ב
בשטים [illegible] אשר מצרין תהיה
על יהושפט [illegible] רות [illegible] עזר
ויזעק יהושפט [illegible] תוריך ותורך
כלפי שכינה [illegible] כפיתו בכסה ג׳

לא נתלוננו עם שאר המלינין · תריבהו וג׳ כתרגו׳
תריבהו על מי מריבה · נסתקפתה לו למצוא עלילה
אם משה שמרו נא המורים · אהרן ומרים מה
האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו · כשחטאו בעגל
ואמרתי מי לה׳ אלי ונאספו אלי כל בני לוי וציויתים
להרוג את אבי אמו והוא מישר׳ או את אחיו מ
מאמו או את בן בתו וכן עשו ואי אפשר לפרש
אביו ממש ואחיו ממש וכן בנין שהרי לוים הם
ושבט לוי לא חטא אחד מהם שנ׳ כל בני לוי · כי נ׳
שמרו אמרתך · לא יהיה לך אלהים אחרים · ובריתך
ינצרו כשנולדו במדבר וישר׳ לא מלו את בניהם ·
והן היו מלין · יורו משפטיך ליעקב ראויים אלו לך
כל שמור בריתך ונצר פקודיך ראוי להוראה ולא
מי שאינו שומרם · מחץ מתנים קמיו · מחץ קמיו
מכת מתנים כענין שנ׳ ומתניהם תמיד המעד
ועל המערערים על הכהונה אמר כן · ד״א ראה
שעתידין חשמונאים ובניו להלחם עם היוונים ומת
ונתפלל עליהם לפי שהיו מועטין שנים עשר בני
חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות · לכך נאמ׳
ברך ה׳ חילו · ומשנאיו מן יקומון מחץ קמיו
ומשנאיו מהיות להם תקומה · לבנימן אמר · לפי
שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימן בבית
המקדש בבנינו בחלקו סמכן זה לזה · וסמך
יוסף אחריו שאף הוא משכן היה בנוי בחלקו ·
שנ׳ וימאס באהל יוסף ולפי שבית עולמים חביב
משילה הקדים בנימן ליוסף · חופף · מכסה עליו
ומגין עליו כל היום · לעולם משחרבה ירושלים
לא שרתה שכינה במקום אחר · ובין כתפיו שכן ·
בגבהה ארצו היה · בית המקדש אלא שנמוך
שנ׳ עשרים ושלש אמות וזה היה דעתו של
דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אומר׳
נתתיה ביה פירתו משום דכת׳ ובין כתפיו נ׳
שכן אין לך בשור נאה מכתפיו · מבורכת ה׳ ג׳
ארצו שלא היתה בנחלת כל השבטים · ארץ מלאה
כל טוב כארצו של יוסף · ממגד לשון עדנים ומתק
ומתהום · שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה
משה אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של יוסף מעין
ברכתו של יעקב · וממגד תבואות שמש · שהיתה
ארצו פתוחה לחמה וממתקת את הפירות · גרש
ירחים · שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש
ומראש הררי קדם · ומבורכת מראשית בישול
פירות שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיהן
גבעות עולם · גבעות העושות פירות לעולם ואין
פוסקות מעוצר גשמים · ורצון שכני סנה · ותהיה
ארצו מבורכת רצונו ונחת רוחו של הקב״ה הנגלה
עלי תחלה בסנה · רצון · נחת רוח ופיוס · וכן כל
רצון שבמקרא · נזיר אחיו · שהופרש מאחיו ה׳
במכירתו · בכור שורו הדר לו · יש בכור שהוא
לש׳ גדולה ומלכות שנ׳ גם אני בכור אתנהו · וכן
בני בכורי ישר׳ · מלך היוצא ממנו הוא יהושע
שורו · כחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים
הדר נתון לו · דכת׳ ונתת מהודך עליו · וקרני
ראם קרניו · שור כחו קשה ואין קרניו נאות
ראם קרניו נאות ואין כחו קשה · נתן ליהושע

כחו של שור ויופי קרני ראם · אפסי ארץ שלשים
ואחד מלכים · אפשר שכולן מארץ ישר' היו מלך
אין לך מלך ושלטון שלא קנה פלטין ואחוזה בארץ
ישר' · שנ' נחלת צבי צבאות גוים · והם אותה המנגחים
הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים · והם אלף
אלפי מנשה המלכים שהרג גדעון במדין אלפים מע
שם · ולזבולן אומר וג' · אילו חמשה שבטים שבירך
באחרונה · זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפלן שמותיהם
להחזיקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים
הם שהוליך יוסף לפני פרעה · שנ' ומקצה אחיו לקח
חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא אותה של ישים
מלחמה · שמח זבולן בצאתך · לפירשך בפרקמטיא
ים לפי שהוא לחוף ימים כמו שנ' זבולן לחוף
ימים ישכן והוא לחוף אניות · כשם שישמח י'
יששכר שנפל גורל נחלתו בתורה כך ישמח זבולן
ב'צאתך ויששכר באהליך שזבולן ויששכר עשו
שותפות זבולן יושב לחוף הים ועוסק בפרקמטיא
בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם
יושבין ועוסקין בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר
שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה · שמח
זבולן בצאתך הינח בצאתך · ויששכר הינח מישיבת
אהליך לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמה שנ'
ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים ·
מאתים ראשי סנהדרין הן עסוקין בכך ועל פי קביעת
עתיהם ועיבוריהם · עמים על שבטי ישר' · הר יקראו
להר המוריה · שם יאספון כל אסיפה על ידי קריאה
היא ושם יזבחו רגלים · זבחי צדק · שפע ימים ינקו
יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה · וספוני
טמוני חול · טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים
מן החול ומן הים ומחלקו של זבולן היה כמו ששנינו
זבולן עם חרף נפשו למות משום דנפתלי על מרומי
שדה היה מתרעם זבולן לאחיו נתת שדות וכרמים
ספוני לשון כסוי כמו ויספון את הבית וספינן מורד
ותרגומו ומטלל בכיורי ארזין · דבר אחר עמים הר יקראו
על ידי פרקמטיא של זבולן תגרי אומות העולם
באים אל ארצו והיא עומדת על הספר והם אומרים
הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה
מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והן רואין את
והן רואין את כל ישר' עובדין לאל אחד ואוכלין מ
מאכל אחד לפי שהגוים אלוהו של זה לא כאלוהו של
של זה והן אומרים אין לך אומה כשרה כמו זו ומתגי
ומתגיירין שם שנ' שם יזבחו זבחי צדק · כי שפע
ימים ינקו · זבולן ויששכר היה נותן להם ממון ב
בשפע · ברוך מרחיב גד · מלמד שהיה תחום של
גד מרחיב והולך עד המזרח כלפי מזרח · כלביא
שכן לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות
שלסומכי ספר צריכין להיות גבורים · וטרף ז
זרוע אף קדקד הרוגיהם היו נכרים וחותכין
הראש והזרוע במכה אחת · וירא ראשית לו ·
ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג ראשית כיבוש
הארץ · כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה ק
קבורת מחוקק זהו משה · שם ספון אותה חלקה
ספונה וטמונה מכל בריה שנ' ולא ידע איש

את קבורתו · ויתא ראשי עם הם היו הולכין
לפני החלוץ בכיבוש הארץ לפי שהיו גבורים
וכהנא ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם · צדקת
יי' עשה שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם
לעבור את הירדן עד שכיבשו וחילקו · דן גור
אריה · אף זה היה סמוך לספר לפיכך משלו ב
באריות · יזנק מן הבשן · כתרגומו שהיה ירדן
יוצא מחלקו ממערת פמיים והוא לשם שהיה
בחלקו של דן שנ' ויקראו ללשם דן · ודינוקו יוק
וקילוחו מן הבשן · דבר אחר זינוק זה יוצא ממקום
אחר ונחלקו לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו
חלק בשני מקומות · שנ' ויצא גבול בני דן מהם
וג' · שבע רצון · שהיתה ארצו שבעה כל רצון
יושביה · ים ודרום ירשה · ים כנרת נפלה בחלקו
ונטל מלא חבל הים בדרומה לפרוש החרמים
ומכמורות · ברוך מבנים אשר · ראיתי בסיפרי אין
לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני
יודע כיצד · יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות א
הוא שנ' בדברי הימים הוא אבי בר זית שיהו
בנותיו נשואות לכהנים גדולים ולמלכים הנמשחים
משמן זית · וטובל בשמן רגלו שהיתה ארצו מושכת
שמן כמעיין · ברזל ונחשת מנעליך · עכשיו הוא
מדבר כלפי כל ישר' שהיו גבוריהם יושבים בערי
הספר ונועלין אותה שלא יוכלו אויביהם ליכנס
לה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ·
ונחשת · דבר אחר ברזל ונחשת מנעליך · נעולה בהרים
שחוצבים מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר
היתה מנעולה של ארץ ישר' · וכימיך דבאך · וכימים
שהם טובים שהם ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו
דבר אחר וכימיך דבאך כמנין ימיך · כל הימים שאתם
עושים רצונו של מקום יהי דבאך שכל הארצות
יהו דובאות כסף לארץ ישר' שתהא מבורכת בפירות
וכל הארצות מתפרנסות ממנה וממשיכות לשם
כספם וזהבם · דשקרוני · הכסף כלה מהם שהם
מזיבות אותו לארצכם · אין כאל ישורון · דע לך
ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם
רוכב שמים הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו
הוא רוכב שחקים · מעונה אלהי קדם · למעון הם
השחקים אלהי קדם שהוא קדם לכל האלהים ובירר
לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל
בעלי זרוע שוכנים זרועות עולם · סיחון ועוג ו
ומלכי כנען שהיו תוקפו של עולם לפיכך על
כרחם יחרדו וידועו מפניו לעולם · מיראת גבורה
על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך ויגרש
מפניך אויב ויאמר השמד אותם · מעונה · כל
תיבה הצריכה למד בתחילתה הטיל לה ה' כתוב
ה' בסופה · בטח בדד · כל יחיד ויחיד תחת גפנו
מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני
האויב · עין יעקב · כמו ועינו כעין הבדלח · כעין
ברכה שבירכן יעקב … ולא כבדד שאמר ירמיה
בדד ישבתי … · בטוחה שהבטיחם יעקב
והיה אלהים … עמכם … ערפלי

יפו אף שמיו יערפו טל אף ברכתו של יצחק
נוספת על של יעקב ויתן לך השמים אשריך
ישר' לאחר שפירש להם ברכות אמ' להם מה לכם
לפרוט כל דבר הכל שלכם אשריך מי כמוך עם
נושע ביי' אשר הוא מגן עזרך ואשר חרב
גאותך ויכחשו אויביך כמו הגבעונים מארץ
רחוקה מאד באו עבדיך ואתה על במותימו תדרך
כענין שימו רגליכם על צוארי המלכים האלה:
וימת שם איפשר משה מת וכתב וימת שם אלא
מכאן ואילך כתב יהושע ר' מאיר אומ' איפשר
ספר תורה חסר כלום והלא אומ' לקוח את ספר
התורה הזה אלא הקב"ה אומ' ומשה כתב בדמע:
על פי יי' בנשיקה ויקבר אותו הקב"ה בכבודו ר'
ר' ישמעאל אומ' הוא קבר את עצמו וזה אחד
משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש כן כיו'
כיוצא והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים
משיאין אותם הן משיאין את עצמן מדרש
לא כהתה עינו אף משמת ולא נס לחה ליחותו
שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו כי
אשר ידעו יי' פנים אל פנים שהיה לבו גס בו ומדבר
אליו בכל עת שרוצה שנ' עתה אעלה אל יי' עמדו
ואשמעה מה יצוה יי' לכם ולכל היד החזקה
שקיבל התורה בלוחות שבידיו ולכל המורא כי
נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא לעיני
כל ישר' שנשאו לבו לשבר את הלוחות לעיניהם
שנ' ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב"ה
לדעתו שנ' אשר שיברת יישר כחך ששיברת

חסלת זאת הברכה

יסוד של רבינו שמואל

ואתחנן

החלות כבת למעלה

היום הזה אחל תת פחדך החלות החי רת
גרידת לה פתח וכן העירותי מצפון העירותי
בכף היום החתות ביום מדין אבל בלא יוח הע'
יאמר הקיאות הריאות השיבות כולם חטפין
ונשב עד עתה מול בית פעור בערבות מואב
ומה שראיתם כאן יש לכם ללמוד כמו שפירש ר'
והולך עיניכם הרואות את אשר עשה בבעל פעור
ואתם הדבקים בכל קראנו אליו כדכת' וישא ע'
אלהים את נאקתם ופרעה הקריב ויצעקו בני
ישר' אל יי' מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל
ויסעו וכן בזאן וכן בזאלן וכן בזאים ותקרבון
ותעמדון תחת ההר וג' דכת' ויוצא משה את
העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו בך
בתחתית ההר בסמוך תחת ההר כל גבוה אצל
נמוך הגבוה קרוי על והנמוך קרוי תחת יושב
סבה האהל ניצבים עליו וכן תחת ההר לפי שהם
נמוכים וההר גבוה מהם והוצרך לכתוב לפי

טרוומדי לפנינו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש
וג' סמל סמל הקנאה המקנה ענין רמות ואותו צוה
מלבד עשרת הדברים אשר חלק להם ולפי עיקר
הפשט אשר הניח אותן לכל העמים לעבדם כי אינו
חושש בהם אבל לקח יי' ויוצא אתכם להיות לו לעם
נחלה ולעובדו והוא יהיה לכם לאלהים את השמים ואת
הארץ ועצר את השמים והאדמה לא תתן את יבולה
ועבדתם שם כתבנו' ולא יריחון כדכת' ואין רוח בפיהם
ויוציאך בפניו ועברתי בארץ מצרים ויי' הולך לפניהם
יומם כיום הזה שכבר התחלתם לירש ארץ סיחון ועוג
אז יבדיל משה למה הפסיק דברי משה שהם מחוברים
יחד זה אחר זה וכתב זה המעשה בינתים אלא לפי
שהאריך בדבריו עד עתה ועתה מתחיל לפרש המצות
היאך באר את התורה הזאת והוא צריך לומ' בשפטים
ושטרים שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר יי'
אלהיך נתן לך ואם ירחיב לעתיד לבא ויספת לך עוד שלש
ערים על השלש האלה ועל שלש הערים שצוה לו הקב"ה
באלה מסעי לעשות בעבר הירדן לא הזכיר שם ולא
אף משה לישר' לכך כתב כאן כי משה הבדילם כבר
ולכך לא צוה לישר' ואמר מוסב למעלה פנים בפנים
דבר עמכם יי' לאמר אנכי יי' אלהיך על פני נראה לי
אפילו אתה מאמין בי לא יהיה לך אלהים אחרים ד'
מבלעדי לקסום בהם וכן לא תעשון אתי אלהי כסף
אעפ' שאתם מאמינים וכן בלתי ליי' לבדו ולא להב'
ולא לאלהים אחרים שמור את יום השבת כבר פירשתי
בדברות הראשונות ומה נאמ' שם זכור וכאן שמור
כאשר צוך יי' אלהיך כלומ' כמו שמפורש הטעם בדברות
הראשונות כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת
הארץ וג' ובשביל שמירת שבת וכיבוד אב ואם מצות
עשה הם נאמ' בהם כאשר צוך יי' אלהיך אבל בכל שאר
דברות שהן אזהרות לאוין אין לומ' כאשר צוך
בדבריו צוך היום לעשותם אבל לא מצינו מצוה
שלא לעשות ולא יסף שוב לא עשה קול גדול בעולם
כזה לפי פשוטו כי כל יסף לשון תוספת אם יוספים
אנחנו אבל ספק תרגמו מגזרת תספה צדיק עם רשע
ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך ועשו מזרך
וזהו שאמ' משה למעלה ואתחנן יי' בעת ההיא
לאמר וג' יי' אלהינו יי' הוא לבדו אלהינו ואין לנו
אלוה אחר עמו וכן בדברי הימים יי' אלהינו ולא עזבנוהו
עגלי זהב אבל אנו יי' הוא אלהינו ולא עזבנו
אותו בבית ירבעם יי' אחד לו לבדו נעבוד ולא נצרף
עמו זולה אחר אפילו לקסום קסמים כמו שפרשתי
למעלה ובכל נפשך לפי פשוטו אפילו נוטלין את
נפשך שהרי כבר אמר בכל לבבך ושננתם לשון
חידוד לפרשם היטב כמו אשר שננו כחרב לשונם
ונשל והשלך כל דבר שהוא ארוך וקבוע וכן כי
ישל זיתך ונשל הברזל מן העץ כי אם כה תעשו
אולו כה תעשו להם תגדעון גדוע נופל מאילן
ובכל דבר ארוך כדכת' וכל קרני רשעים אגדע
לא מרבכם מכל העמים אנשי לבב יבינו ויתמהו
וכן משה רבינו היה סבור שישר' היו טועים בזה
שיהו מרובים מכל האומות שבעולם לומ' לא מרבכם
ועוד שאומ' חשק יי' בכם וכי בשביל שהם מרובים
יבחר בהם יותר מאהבה אותם אלא כך פירושו

לפי שאנו למעלה ונשלגים רבים מפניך החתי
וג׳ שבעה גוים רבים ועצומים ממך ושמא תאמרו
אנו מרובים מאותן שבעה עממים ולא מרובכם
חשק יי׳ בכם לנצח אותם אלא אתם המעט מכל
אותן ז׳ עממים אלא מאהבת יי׳ אתכם בשביל
שבועתו לאבותיכם אותם מפניך וידעת כי יי׳
אלהיך הוא וג׳ כלומ׳ ושמא תאמרו הואיל ונשבע
לאבותינו לתת לנו את הארץ לזה נזקק עוד לשמור
מצותיו כי יעשה מה שהבטיח מכל מקום על
זאת אני משיב לכם כי אם לא תשמרו מצותיו לא
תירשו את הארץ ולא יעבור על שבועתו כי זאת
היא מדתו שומר וממתין את הברית ואת החסד
ששבע לאבות קיים מה שהבטיחן עד אלף דור
לאותן שיהו אוהבין ושומרי מצותיו וזהו שאמ׳ לו
לפניו ומסיים את דבריו והיה עקב תשמעון
וג׳ ושמר יי׳ אלהיך לך את הברית ואת החסד לך
ישמרנה ולא ימתין עד אלף דור ומשלם לשונאיו
גמול חטאותיו אל פניו בחייו לו ולבניו עד דור רביעי
זהו ולא יאחר או בחייו או עד רבעים זהו תשלום
ודי היא מדה טובה מרובה ממדת פורענות שעל
החטאים לא ייענש מרביעי ואילך אבל גמול
החסדים אעפ׳ שחוטאים הדורות אחר הצדיק
תגביל צדקתו אף לדור אחרון של אלף דור שאינן
תמימים ושמרת כמו שפירשתי לך טעמו של דברי׳

חסלת ואתחנן

ושמר יי׳ אלהיך לך כי לדור כשר שומר
הבטחת חסד אבות ואם לא תשמרו המצות
לא ישמר לך אלא לדור אחר עקר כמו קמץ
כמו מן חכם אשה חכמה מן שפל שפלה אינה
כמו כן מן עקר עקרה וכן מצאתיהו בכל ספרי
ספרד והמם מהומה גדולה על כרחך והמם
כמו וסבב ביתאל שמם מן שממה על הר ציון
ששמם ופירושו והרעים קול מהומה גדולה
במלחמה עד השמדם ואילו היה פירושו של מם
אחרונה כמו אותם היה לו לכתוב והממם אבל
מגזרת המה הוא יהמה לבי יאמר והמם והמה
אותם כמו מן עשה עשני עשם ומן כמו שר
רואה יעקב כמו עור רמס רואה אותה אף והמם
מגזרת המה יתפרש המה אותם ומה תאמר
לפרש גם את זה כמו והמה אותם אי איפשר
לא כן לפי שלשון המיון נתלה בגוף האדם לכי
ככנור יהמה מעיני יהמו יחמרו מימיו ואם
רואה לזה המיון שעושה לאחרים צריך להדגישו
והמם כמו כלה שאמ׳ מעיני אויבי כלם לא
ואחרים כלה יי׳ את חמתו ישנה הכתוב מעינו
לאחרים יאמר ושנה את בגדי כלאו וישנה את
נערותיה למען ענתך זהו ענוי שאין פת בפלו
וחיין תלוים לאורה בכל יום כי יי׳ אלהיך מביאך
אל ארץ טובה וג׳ ולבסוף ורם לבבך ושכחת לכך
אני מונה אותך לזכור את הדרך וסיפור צרכיך
משמים וידעת כי לא בכח יגבר איש אשר לך

במסכנות תאכל בה לחם כלומ׳ לא תאכל פת חרבה
כמו עני ומסכן שהרי אמר החטה והשעורה שהוא
לחם יהיה לך גפן ותאנה ורמון וג׳ ודבש תמרים
שהם מתוקים עקב לא תשמעון זהו סיום כל
הפרשה והיה עקב תשמעון תנחלו הארץ ועקב לא
תשמעון תאבדון מהרה והאבדתם מהר כל מלחמות
שתלחמו בהם תנצחו במהירות בלא טורח סנחריב
ומדות ימים רבים ובכל מקום לא תוכל כלותם מהר
את כולם פן תרבה חית השדה כי לא אניח לכם להלחם
על כולם בשנה אחת לא תוכל לשון התראה כמו לא
תוכל לתת עליך איש נכרי לא תוכל לאכל בשעריך
אל תאמר בלבבך כשיהדוף יי׳ אלהיך אתם מלפניך שני
דברים גרמו לי לנחול את הארץ הזאת אילו האומות
נתחייבו ברשעתם להתגרש מן הארץ ומה שאני זוכה
בה יותר מאומה אחרת כי בצדקתי הביאני יי׳ יותר
משאר אומות הואיל כי ברשעת הגוים האלה יי׳ מ
מורישם לא בצדקתך ובישר לבבך שהרי זכר אל תשכח
את אשר הקצפת וג׳ אפס אחד משני הדברים אמת
כי ברשעתם מפסידים נחלתם מה שאתה זוכה בה
לא בצדקתך אלא למען הקים את השבועה וג׳ ואשכם
כי לא עצר כח כמו שפרשתי בכי תשא גם בפעם
ההיא מלבד כמה פעמים שהתפללתי עליכם ואתנפל
לפני יי׳ את ארבעים היום וג׳ ואתפלל אל יי׳ ואומר וג׳
מי האיש החכם יתן לב ויבן למה הזכיר לכפול כרון
נפילת ארבעים יום וכי דרך המקרא לחזור ולכפול
כדי להודיע לישר׳ בלשו זה התפללתי אפס חכמה גדולה
יש כאן ולהוכיח ישר׳ כאן שמא תאמרו והלא חטא גדול
במעשה העגל הועילה תפילתו של משה ועכשיו אף
מארץ ישר׳ אם נחטא יועילו לנו תפילות הנביאים אף
הם משה לא תועיל לכם תפילה בארץ ישר׳ כי עתה
לא נתפרסם לכם אלא כדי שלא יתחלל שמו שהרי כך
התפללתי זכור לעבדיך פן יאמרו הארץ אשר
הוצאתנו משם מבלי יכולת יי׳ להביאם וג׳ ולכך
לא נתחייבתם מיתה במדבר אבל לאחר שיהיו
מניחכם שלשים ומאחר מלכים וינחילכם את הארץ
אז יוציאכם ויגרש אתכם מן הארץ שאין כאן
עוד חילול השם לאמר האומות מבלי יכולת אלא
יאמרו האומות ישר׳ חטאו לו כמו שמפרש
באתם נעבים ואמרו כל הגוים על מה עשה יי׳ ככה
לארץ הזאת וג׳ ואמרו על אשר עזבו את ברית
יי׳ אלהי אבותם ויתשם יי׳ מעל אדמתם באף
ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום
הזה ובני ישר׳ נסעו מבארות בני יעקן וג׳ וכי
תאמרו אני אתה אומ׳ ואתפלל גם בעד אהרן
בעת ההיא בתחילת הארבעים והלא אנו יודעים
שאהרן מת ואם כן מה הועילה תפלתך אומ׳
להם משה לא בתחלת הארבעים מת בגלל מעשה
העגל אלא בסוף הארבעים מת בהר ההר באותו
זמן כשנסעו בני ישר׳ מבארות בני יעקן שבאו
שם במוסרה כדכת׳ במסעות ויסעו ממוסרות
ויחנו בבני יעקן והלכו משם עד הר ההר ושם
מת אהרן ולא במעשה העגל ויכהן אלעזר
בנו תחתיו שלבש שם בגדי אביו ודרך גדולה

לכבוד את שם על פי יי' זהו לפי פשוטו שהרי
אין כתוב כאן ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן
ויחנו במוסרה כענין שפירשתי אצל מקברות התאוה
נסעו העם חצרות דלא כת' ויחנו בחצרות אף כאן
ובני ישראל מבארות בני יעקן שאצל מוסרה או כלך
לדרך זו ממבארות בני יעקן כשבאו ממוסרה ורבותינו
דרשו משיטי המקראות זה שדרשו בעת ההיא
הבדיל יי' את שבט הלוי בעת ההיא של מעשה העגל
שמצאו חן בעיני המקום כדכת' ויאספו אליו כל בני לוי
ולברך בשמו הכהנים לישראל את מוסר כדכת' לעיל
כי כאשר ייסר איש את בנו יי' אלהיך מיסרך כי
עיניכם הרואות אלה עיניכם ראו כי הארץ אשר אתה
בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים כי שיטת פרשיות
הללו צריכים אתם לשמור את מצות יי' אלהיכם כי
הארץ טובה מארץ מצרים לשומרי מצות ורעה מכל
הארצות ללא שומרים כי הארץ אשר אתה בא שמה
אינה כארץ מצרים שאין צריכין למטר ומן טובים
ומן חטאים בטורח השקאת שדותיהם יש להם לחם
אבל ארץ ישראל אם אתם שומרים מצות עיני יי' אלהיך
בה להשקותה במטר השמים מראשית השנה ועד
אחרית השנה לתת מטר בעתו העירך והיה אם שמוע
תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ושבעת כלומ'
טורח ואם לאו ועצר את השמים ולא יהיה מטר כימי
השמים על הארץ כלומ' ונתתי מטר מן השמים והאדמ'
תתן את יבולה אשר תדרך כף רגלכם לאחוז בשטנה
עמדים מן המדבר דרום והי' פרת צפון עד הים
האחרון ממקום שאתם עומדים עכשיו בקרן דרומית
מזרחית של ארץ ישר' עד הים האחרון במערב
לא יתיצב איש בתוך התחומים הללו ׃

חסלת עקב

אנכי נתן לפניכם ׳ קללה וברכה כאן
מצות
שמפרש והולך ונתת את הברכה על הר גריזים
ואת הקללה וג' את הברכה שתהיה על הר גריזים על
ידי תשמעו אשר תשמעו אל מצות וג' אחרי דרך
הרי הם כאן שני פ[illegible] שטעמו של דרך
באונת ראשון נעשה שופר מהפך ׳ מבוא השמש ׳
שקיעת שמש ׳ כלו' אחרי דרך המערב אשר עברו
שם את אלהיהם הגוים אשר אתם יורשים אותם לא
כן ליי' אלהיכם לזבוח בכל מקום איש כל הישר בעיניו
בכל מקום שאתם חונים שם במדבר אתם מקריבים
במשכן המיטלטל ממקום למקום רק בכל אות
נפשך בגבולין שאין שם מקום להקריב שם תאכל
חולין בכל שעריך כי ירחיב על אדמתך את כל
הימים אשר אתם חיים על האדמה כי ירחיב וגו'
ותהיה רחוק מן המקדש רק חזק לבלתי אכל הדם
כלו' לפי שהדם מאכלן של [illegible] צריך להתרחק ולהרחיק
יפה להזהירו כי יכרית יי' אלהיך את הגוים וגו'
מפניך מוסב על כי יכרית פן תנקש כמו פן
ינקש נשה דן לדין נקשן לא תשלטו לנגוע
ללכת אחריהם ובין האות והמופת שיודעים
עתידות על ידי רוח טומאה ותרפים ואוב
וידעוני כי מנסה יי' וג' נתן כח בכשפים
לדעת עולדות לנסות ולזכות את ישראל
שהתרה בהם לא יהיה בך מעונן ומנחש
ומכשף וג' עד תמים תהיה עם יי' אלהיך ואם לא
לאותות נביא ייעץ זה הוא זכותה יסיתך כל עיניה
שסופה פורענות קורא הסתה כמו ותסיתני לבלעו
חנם אשר הסתה אותו איזבל אשתו ויסיתהו רמות
הגלעד כי הרג תהרגנו אלא הרג תהרגנו לא תתגדדו
כדכת' ויתגדדו במשפטם בחרבות וברמחים כמו גדוד
אינון למען תלמד ליראה כשתראה מקום שכינה וכהנים
בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדם והלוי אשר בשעריך
לא תעזבנו אלא תשמחהו עמך ותטיב לו מקצה שלש
שנים שנת מעשר עני כי קרא שמטה ליי' כלומ' כי הגיע
זמן שמטה כמו מקראי קדש קרא עלי מועד קראו
יום כולם לשון זמן אפס כי לא יהיה בך אביון אם תשמע
יבא הקב"ה ישלם לך אם שמע תשמע והעבטת תקח
משכונה בעל כרחם על הלוואתך כי פתח אלא השמר
לך פן יהיה עם לבבך דבר בליעל כלומ' דבר של רשע
כמו דבר בליעל יציק בו שפתרונו כך כי לא יחדל אביון
כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא
אחיך העברי בגניבתו או העבריה שמכרה אביה
בקטנותה לאמה והגיע שש שנים קודם הבאת סימנין
כי עבד היית והוציאך ברכוש גדול ואף לאחיך תעשה
להעניקו לא יקשה בעיניך כשתשלחנו חפשי מעמך
כמה שאתה נתן לו משנה כפילות שכר שכיר בעבודת
שש שנים שעבד אותך שאתה מעניק לו מצאנך
ומגרנך ומיקבך מלבד שכירות של קניין שש שנים שקנית
אותו שהרי כן יברכך יי' בכל אשר תעשה שהרי פרוש
פסוק זה דוגמת ולא ירע לבבך בתתך לו וכן תרע
עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה מתת לאחד מהם
כי רוע העין וקשיות הלב מדבר על נתינת הממון
לאחרים ואשר הורגלו לפרש לא יקשה בעיניך על
מה שאתה משלחו חפשי לסוף שש שהרי הרבה
עבדך שש שנים כלומ' יותר משאר שכירים שמות
הוא בידם וכי למה יקשה בעיניך בשילוח חפשי
והלא לא קנאו מתחלה אלא לפי עבודת שש שנים
שהכל יודעים שבשביעית יצא ועוד לא היה לו
לומר משנה שכר שכיר אלא משנה שכיר ויש מ'
מפרשים משנה שכיר שש שנים הם לפי שסתם
שכיר שלש שנים הם כדכת' שלש שנים כשני שכיר
גם זה הבל כי במקום אחר כתוב בעוד שנה משנה
שכיר ונקלה כבוד מואב ופירושו כשני שכר שכיר
שלש שנים מיעוט ערות כשני שכיר שהיא שנה
מיעוט עמית תקדיש ליי' אלהיך כלומ' נהוג בו דין
קדושה שלא תעבד בו ולא תגז וזה שכת' לא
יקדיש איש אותו לקרבן אחר צאן ובקר חכמי' בם
פירשוהו כתרגומו כי לפי הפשט גם נדריהם ונדבותיהם
ברגלים היו מביאין כמ' שכת' בפרשת שור או כשב
ובפנחס ובשלת' עלי ופנית בבקר אינך צריך
להתעכב כל שבעת ימי הפסח מהחל חרמש כתרגו'
כי העומר נקרא ראשית קצירכם מסת די לפי
רוח נדבת ידך וכן פתר דונש ופשר מסת די
בברכת אל שדי כדי כח ידו במתן ונדרים וג'
והמדמה מסת אלי מס הוא חמס [illegible] ועניך
כמו שפירשתי הטעם על כי בסוכות הושבתי
את בני ישראל ׃

חסלת ראה ׃

ושוטרים
השפטים מצוים לשטרים
המפרבים כדברי השפטים אצל מזבח כי שם ׳

היו רגילים לעשות׳ כדכת׳ בגדעון ואת האשרה א׳
אשר עליו תכרת׳ כמו בניהם מזבחתם ואשריהם
כל עץ רענן ׃ לא תטע לך אשרה׳ שום אילן׳ שלא
ימאו לעובדו כמנהג הגוים׳ ולא תקים לך מצבה׳
נשמרים להקטיר בשעת איסור הבמות ומאחר שיהיה
לך מזבח קבוע לאחר ירושה׳ כדכת׳ לא תעשון ככל
אשר אנחנו עושים פה היום וגו׳ להקריב בכל מקום׳
וכדכת׳ בדברי הימים אך הבמות לא סרו ומפרש א׳
שם לא היו מקטירים כי אם ליי׳ אשר לא צויתי׳
לעבדם׳ בין דם לדם׳ לפי פשוטו בין רציחה לרציחה
בין שוגג למזיד׳ בין דין לדין׳ דיני ממונות׳ נגעי
נגע נגעים׳ איש נכרי׳ להלחם מלחמותיכם׳ אשר לא
אחיך הוא׳ כי יסיתכם לעבוד ע״ז׳ משנה התורה
זקיני פירשו בדברי הימים׳ שני ספרי התורה
ותרגומו פתשגן׳ ואינו אגרת ושנתם׳ וכי יבא
הלוי׳ כהן שאינו ממשמרה שעוברת היום
בירושלים בעזרה׳ לבד ממכריו על האבות׳ לפי
הפשט כמו איש מאת מכרו אם יש לו שום קרוב
מאבותיו שיתן לו קרבן לעשות הוא יש לו רשות
להקריבו ואעפ״י שאינו ממשמרה זו׳ וחובר חבר׳
הנוגן בחיות כמו מן החרב׳ תאכל החרב׳ וזה מ—
מוכיח וחובר חברים מחוכם׳ כמו מן מלך מלכים
וכמו מן עבד עבדים׳ כן יאמר מן חבר חברים׳ ואילו
היה חבר טעמו בבית׳ כמו חבר אנכי לכל אשר
יראוך׳ [illegible] גדר כתף וגו׳ שטעמים למטה היה לו
לומר וחובר חבר מן ילך ירכו במלו חברים מקשיבים
קולך׳ ובח״ת מצאתי אחרינן בספרי ספרד כי
כדברי׳ מוריש אותם׳ כי אלה חוטאים לדרוש
את הקב״ה ואת נביאי האמת׳ כי סמוכים על
תעבותיהם המגידים להם ברוח הטומאה תרים
תהיה וגו׳ ממנו תדרוש ולא מן המתים׳ ולפי כי
מנסה הקב״ה בה את ישר׳ נתן כח ברוח הטומאה
להגיד על פי השעירים׳ נביא מקרבך מאחיך
כמוני שיצוה לך מצות בתורה׳ ולא כנביאי הבעל
חלום שיאמר לך לעבוד ע״ז׳ ומה שכתב ולא קם
נביא עוד בישר׳ כמשה הרי פירשנו כמו שמפרש
אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים׳ אבל להאמין להקב״ה
היה כמותך ולדבר אמת מאתו ולא כנביאי הבעל
לישר׳ הנותן אות ומופת לעבוד ע״ז ולא יהיה
הדבר ולא יבא וכגון שאין תשובה ומעשים וגו׳
שינחם הקב״ה בשבילם הרי חזקיה תפלה הועילה
לו׳ ונינוה כי שבו מדרכם הרעה׳ ונשל הברזל
הוא הגרזן שקרוי ברזל׳ כדכת׳ אם קהה הברזל
שישליך הגרזן חתיכת בקעת מן העץ שהוא
מבקע כי זה ודאי שוגג הוא׳ פן ירדף׳ ושלשת
פן ירדף׳ ואם ירחיב לתת לך כל הארץ עשרת עממים
שנתתן לאברהם בין הבתרים׳ לא תסיג גבול נסוג
אחור׳ ממשיך את המצר אחור להרחיב את
שדהו מכמות שגבלו אותו הראשונים׳ ילך וישוב
לביתו אם ירך לבבו וירא מאלו פן ימות במלחמ׳
וגו׳ שיש עתה לו לבו כשהולך למלחמה ודואג׳
שמא יאן לי מזל לחנך את ביתי או את אשתי
או את כרמי ולכך גרם מזלו ללכת עתה במלחמ׳

ומתוך יראה למות ושלשה מעשים הזכיר בית
ואשה וכרם׳ ולבסוף כולל כל הדברים מי האיש
הירא ורך הלבב בין מאלו שאמרנו בין מדברים
אחרים׳ וכן בקהלת מונה שלשה דברים וחוזר וכולל
מה יתרון לאדם׳ הלא גרועה מכל המקב׳ שהרי דבר
דור הולך ודור בא בין שאין הבנים בדמות אבותם׳
ואין זה זכרון׳ אבל הארץ לעולם עומדת׳ כמו בששת
ימי בראשית׳ וכן השמש וחוזר וכולל כל הדומים
יגעים כל מעשי העולם כך הם כולם כמששת ימי
בראשית׳ אבל טורח ויגיעה הוא להזכיר כולם׳ ולא
יוכל איש לדבר ולא תכלא אזן משמוע אם יספרו לו
אלא זה הכלל אין כל חדש ולכולם יש זכרון׳ אבל אין
זכרון לראשונים שאין הילוד דומה למוליד׳ לא תחיה
כל נשמה כשתבא להלחם עליהם לא תקרא להם לשלום
כמו שפירשתי לך בשאר אומות׳ אבל אם יבאו אליך
מדעתם להיות עבדיך קודם שתלך עליהם כמו הגבעונים
יכול לחתם להחיותם׳ כי תצור אל עיר ימים רבים ותציק
לחתוך אילנות לבנות כרים דיק וסוללות׳ כי ממנו תאכל
שהרי צריכים לך למאכל לאחר שתתפוש העיר ותהיה
שלך׳ ואותו לא תכרת אותו עץ מאכל שאינו חוץ ומבצר
לאנשי העיר כגון הרחוקים אותם לא תכרת׳ כי האדם
עץ השדה לבא מפניך במצור כל כי שאחרי לא את
מתפרש אלא אותו לא תכרת אלא עץ השדה לבא האדם
מפניך במצור אותו תכרות׳ הם הקרובים לעיר שנ—
שנסתרים בהם אנשי העיר הבורחים מפניך ובאים
בתוך העיר׳ כדכת׳ ותבא העיר במצור׳ כי האדם׳ אלא
האדם׳ עץ השדה אלא עץ השדה׳ האדם לבא מפניך
במצור׳ שעירה אתה [illegible] לבא מפניך במצור׳ רק עץ
אשר תדע וגו׳ אילן סרק בין קרוב לעיר בין רחוק מעיר
תשחית לבנות מצור אבל עץ מאכל הרחוק לא תכרות
כי אם הקרוב לעיר שמעכב את החיל להתקרב לחומה
אשר תדע׳ אשר תצור׳ עד רדתה׳ עד רדת חומותיה׳
כדכת׳ עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות׳ ונגשו א׳
הכהנים בני לוי וענו ואמרו [illegible] לעמך ישר׳ תבער הדם
אם נמצא הרוצח אחר כן ייהרג׳ כי תעשה מה שישר
בעיני יי׳

חסלת שפטים

את שמלת והסירה
שביה
כדי לנוולה׳ לא תתעמר
סחורת׳ אדם המוכר עבד בו לשון זה וכן לפניו ו—
והתעמר בו ומכרו׳ אשר עניתה׳ ביאת נשואין׳ לפי
הפשט׳ כי את הבכור אלא׳ כי הוא ראשית אונו׳ כי הוא
ראוי לירש ממונו׳ כמו מצאתי און לי׳ וידיו תשובנה
אונו׳ מורה׳ מקנטר׳ מלשון מרה מריתי׳ זולל וסובא׳
כדכת׳ אל תהי בסבאי יין בזוללי בשר למו׳ כי קללת אלהים
תלוי׳ כשרואין בני אדם את התלוי רגילין לקלל את הדיינין
או קרובים של הרוג או שאר בני אדם לפי שפעמים
על עבירה מועטת הוא נהרג כמו מקושש והקב״ה אומר
לא תקלל לפי שרגילין בני אדם לקללם׳ ולכך לא תלין נבלתו׳
אלא קבר תקברנו שלא תטמא את אדמתך׳ שאם היה
נקבר יטמאו בו נוגע או מאהיל לא יהיה כלי גבר על
אשה ללכת בין האנשים ולזנות כי יקרא׳ יזדמן על ידי
מקרה׳ לא תקח האם על בנים לפי דרך ארץ׳ ולתשובת
המינין כבר פירשתי בלא תבשל גדי בחלב אמו וכן באותו
ואת בנו שדומה אכזריות ורעבתנות לקחת ולשחוט

לבשל ולאכל יום ובנים יחד׳ מעקה׳ אין לו חבר
בתורה כמו מגורת מעשה מראה הוא׳ אבל עבות
כשע׳ תעשה העגלה׳ מעשה תחתיכה׳ מגורת שב
קם הם׳ תקדשי תאסר בקדשים׳ גדילים׳ ציצית
צריך שיהא גדול וקטן׳ את בתולי׳ לפי הפשט
דם בתולים שעל השמלה׳ לדעת בית אביה שיש
עדים שזינתה אחר שנתקדשה׳ צעקה הנערה׳
שאין צעקה׳ לא יקח איש את אשת אביו׳ הוכפל
כאן לפי שהנולד ממנה הרי הוא כמו יבא ממזר׳
פצוע דכא׳ מיני סריסים ומפרשים ביבמות
ויד תהיה לך׳ כתרגומו׳ על אזנך׳ עם שאר כליך׳
מתהלך שגם ארון שבו תורה היה יוצא עמהם
ולמלחמה׳ כדכת׳ וכלי הקדש וחצוצרות התרועה
בידו׳ קדשה׳ זונה׳ פנויה מנאפת׳ קדש בא על
פנויות בלא כתובה וקידושין ולא מיוחדת לו כפלגשים׳
לא תשיך׳ לפי הפשט כמלוה מדבר׳ כי נפש הוא
הוא חובל׳ כתרגומו׳ השמר בנגע הצרעת לשמר
מאד ולעשות׳ שאפילו הוא מלך כעוזיה לא יכבדוהו
אלא יסגירוהו וישלחוהו ובדד ישב׳ ככל אשר יורו
אתכם׳ שהרי תזכור את אשר יי׳ אלהיך למרים כי
שאעפ׳ שהיתה נביאה ואחות משה לא חלקו לה כבוד
אלא תסגר שבעת ימים׳ בדרך בצאתכם ממצרים
שאעפ׳ שהיו טרודים ללכת העם לא נסע עד האסף
מרים וכל שכן שאר בני אדם׳ לא תשכב בעבוטו׳ לא
תשכב ועבוטו אצלך׳ ואליו הוא נושא את נפשו׳ ר׳
מתאוה נפשו כדי לאכל שכרו וכמוהו חטאות עמי
יאכלו ואל עונם ישאו נפשו׳ מתאוים הכהנים
לאכל חטאת שיביאו על עונם׳ ובנים לא יומתו על
אבות בבית הדין׳ כדכת׳ ואת בני המכים לא המית
ככת׳ לא יומתו וג׳ אבל הקבה פוקד עון אבות על
בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם׳ וכדכת׳
אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה׳ לא יומתו
נחלת אבות אבל לא על ידי בית דין׳ יקום הבן על
שם אביו׳ לפי הפשט׳ וחלצה נעלו׳ לקנות ממנו
ירושת אחיו המת כמו שמצינו בבעז׳ דרך ארץ
לפי פשוטו׳ גדולה וקטנה שעושה שני מתקלי זקוקין
אחד גדול ואחד קטן לראות בו בני אדם שבשוקין
שני מתקלי זקוקין ביחד הרי הוא זקוק מצוה עם
וישר׳ ולכן אומ׳ אבן שלימה זקוק שלם מאמצעם
בחתיכה אחת׳ יעשה שלא יוכל לראות שלימה׳
וצדק׳ חתיכה אחת ומכוון׳ יושר׳ אשר קרך בדרך
לשו׳ מקרה כמו מן עשה עשך ויכוננך׳ וכן מן אקרה
כה׳ קרך׳׳

חסלת כי תצא׳׳

ארמי אובד
אבי׳ אבי אברהם
ארמי היה אובד ועלה מארץ ארם׳ כדכת׳ לך לך
מארצך׳ וכדכת׳ ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית
אבי׳ לשון אובד ותועה אחד הם כמו כשה הגולה כדכת׳
תעיתי כשה אובד בקש עבדך׳ צאן אובדות היו
עמי רועיהם התעום׳ כלומ׳ מארץ נכריה באו אבותינו
לארץ הזאת ונתנה הקבה לנו׳ ועתה הנה הבאתי
את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לנו׳ כי לא על
ידי עשיתה זאת כי אם בחסדך זכיתי כה וכסדר
הזה הוכיח יהושע לישר׳ בעבר הנהר ישבו אבותיכם
מעולם תרח׳ עד שהבאתים מצום ונתתי להם׳ נתן לך

ארץ כנען׳ ושמחת בטובך׳ לפי שהוא סוף דיבור
הלוה קרין׳ אבל לך מחובר מחובר לשלפניו׳ שנת
המעשר מעשר עני׳ ואמרת לפני יי׳ אלהיך כך צוה
הקבה כדי שלא יאמר אדם לעכב מעשרותיו ושקר
לפני הקבה׳ לא אכלתי באוני׳ כמו ידין תשובה אונן
מאון שבכל מיני אונן לו׳ לפי פשוטו את יי׳ הא
האמרת היום׳ אתה הזכרת שאין הקבה ונתרצה
להיות לך לאלהים כי הדבר תלוי בך לעשותו והוא
אלהיך ויושיעך מתוך שקבלת מצותיו וגם הוא
האמירך הפליך שאמרת ונתרצית שתהיה לו לעם
לפי שעשה נסים וגבורות עד שנתרצית להיות לו
לעם האמרת פתמי שדירא בלעז׳ ומסבת על האבניה (?)
את כל דברי וג׳ שכשנשבעו עתה בהר גריזים והר
עיבל היתה התורה לפניהם כתובה ונשבעו שיקיימוה
אלא יעמדו לברך וג׳ לפי הפשט דומה שאילו ענין
אמן אם הלוים הופכין פניהם כשעת ברכה להר
גריזים וכשמקללים פונים להר עיבל׳ ושם בסתר׳
כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר שבטים
וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר הם כמו שמפרש
בכולם הוא משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי
ופעמים בסתר׳ והן עד׳ ומכה רעהו׳ ולקח שחד
בשניהם בסתר שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל
כי בית דין יענשוהו על הגלויות כמו שכת׳ בסוף
כל הקללות הנסתרות ליי׳ אלהינו׳ הוא יקח נקמה
מן הנסתרות שהרי נתקללו בשם הקבה אבל ה-
הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי
התורה הזאת מלקות סקילה שריפה הרג וחנק׳ הלכך
תרחה אין כתוב כאן׳ ארור שוכב עם אשת רעהו
כי מה לך ליכנס בבית אחרים ולא ילידו על ימקלה (?)
אבין במקום בית גידולו׳ אין אחרים רגילין שם׳
וכי משיג גבול בגנבה הוא עושה שאם יראהו
ימחה בידו׳ וכן משגה עור ומטה משפט׳ כל
אילו דברי סתר׳ שכב עם אשת אביו׳ זהו במקום
שהוא גדל שם ואין רואה׳ עם כל בהמה׳ אין זה
כי אם בסתר׳ וכן אחותו׳ חתנתו׳ האם רגילה
בבית ביתה׳ ארור אשר לא יקים׳ על כל עבירות
שבסתר׳ טנאך׳ שיהא מלא פירות׳ ומשארתך׳
הוא כלי שנותנין בו את הבצק׳ כאמרינן׳ במ-
באוצרותיך׳ שיהו מלאים דגן תירוש ויצהר׳ ש-
כדכת׳ ומלאו אסמיך שבע׳ נקרא עליך׳ שימלא
משאלותיך׳ ביראותם כי אתה עמו׳ המהומה
על ידי קולות וברד׳ כמו וירעם יי׳ בקול גדולה
של פלשתים ויהמם׳ המגערת׳ הנני גוער לכם
וג׳ מי תלאים הם׳ קדחת ודלקת וחרחור׳ מיני
חמימות הם׳ והיו שמיך אשר על ראשך נחשת
שלא ירד מטר מן השמים׳ אלא יתן את מטר
ארצך אבק ועפר׳ הרוח במקום שרגיל להמטיר
מטר׳ ימטיר לך מן השמים אבק ועפר׳ כלומר
מגובהי ההרים שהן יבשים ואין מטר יורד
אבק ועפר שינקרו עיניכם׳ ומתוך כך יתנך

ייי נשג׳ שלא תוכל לראות ותברח מפני אויבך׳
מטר ארצך׳ לש׳ ירידה׳ כמו המטיר על סדום ועמרה
גפרית ואש׳ ימטר על רשעים פחים אש וגפרית׳
ואין מחריד׳ אין מבריח העופות מעל הנבלות
כי אם קובר׳ ולשנינה׳ דיבור׳ כמו ושננתם׳ ישל׳
סה ונשל גוים׳ וכן ישל׳ קיצרו׳ מן ונשלותם׳ וכן
אחריתו כנחש ישך׳ מן נשך הנחש׳ לשון ייפעל׳
לראות שהמקלל מקלל לשונו להיות כמהן׳ וגם יש
לומ׳ שלא עבדתם להקב״ה׳ תרע עינה באיש חיקה
ובבנה ובבתה הגדולים מתת להם מכל מה שתאכל
וגם בשליתה ובבניה אשר תלד בסתר׳ שלא יודע
לפי שתאכלם בחסר כל׳ גם מאלה תרע עינה באיש
חיקה ובבנה ובבתה מתת להם׳ שליתה׳ שליא ממש
כמו שמוצין בתלמוד׳ לפי הפשט׳ ונאמנים ארוכים
ומקויימים׳ כמו לדור ודור אמונתך׳ ותקעתיו יתד
במקום׳ וב׳ יגי׳ דחיל׳ מי יתן ערב׳ לפי הפשט׳ ערב
העתיד לבא׳ שכן דרך החולים׳ בחורב׳ תוכחות
שבפרשת אם בחוקותי׳ שכתוב בסופן ביד משה
בהר סיני׳ מהר חורב׳ עד היום׳ שראיתם מעשיו
הגדולים׳׳

חסלת כי תבא

אתה נצבים היום׳
כולכם כדכת׳ לעיל
וילך משה אל כל ישר׳ וג׳ למען ספות הרוה׳
המדיד שמתוך שובע הוא חוטא׳ הינ׳ אחה׳ להוכון
שאינו רעב בעונשה והכעים מתוך שובע׳ כי פי
בשרירות לבי׳ אלא בשרירות׳ כי אז יעשן׳ לא יאבה
סלוח לו אלא אז יעשן על אשר עזבו׳ ולא יאמרו
מבלי יכולת ייי׳ כמו שתרשתי אנו ואתפלל אל ייי׳
ואומר וג׳ בפרשת עקב תשמעון׳ הנסתרות לייי אל׳
אלהינו׳ כבר פירשתיו אצל הארורים על הנסתרות׳
הסתרים היו הברכות והקללות שאין הדבר ליענש
ביד בית דין׳ אלא ביד הקב״ה׳ לנו ולבנינו לעשות׳
דיני עונשין על פי ע[illegible] כי קרוב׳ אלו השירה׳
סידור דבריך קרוי שירה׳ הזאת׳ פרשת האזינו׳ כי
שמעידה עליהם פורענות לכשיעברו על המצות׳ וג׳
ויבין כי בחטאתם לקו׳׳

חסלת אתם נצבים

האזינו השמים׳
והפרע מישראל אם יחטאו׳ כדכת׳ והעדתי
את השמים וג׳ יערף׳ כמטר׳ אם תקבלו דברי תוכחתי
יועילו לכם כמטר׳ כי שם ייי אקרא׳ כאשר אספר
לכם גבורות שעשה לכם הקב״ה והטובות שגמל לכם
וגם שהוא צדיק כמה שיעשה לכם׳ גם אתם הבו
גדל לאלהינו היו מודים על האמת׳ הצור תמים
פעלו שירה זו לעד היא׳ לפיכך מדברת השירה
אחר שימן לישר׳ פורענות חטאתם׳ הצור תמים
פעלו בכל פורענות שהביא עליכם צדיק וישר הוא
כמו שמפרש והולך שהטיב לכם ומכה עונים
והם׳ וישמן ישורון׳ ויטש אלוה עשהו׳ שחת לו שחת
ישר׳ לעצמו כדכת׳ שיחתך ישר׳ כי בי בעזרך׳ הוא
גרם לעצמו השחתה לא׳ בנור ולא אחר׳ בנו מו[illegible]
מומם׳ מומם הוא כמו לשון של שחת ישר׳ בנו

של הקב״ה הם עשו מום בעצמם כדכת׳ כי מיש[illegible]
אשחתם בהם מום בם׳ תגמלו זאת׳ בתמיה׳ לעבוד
אלהים אחרים׳ קנך׳ קנה אותך׳ שפדאך מבית עבדים׳
זכור ימות עולם׳ בטרם נולדתם הכין לכם נחלתכם׳
בהנחל עליון גוים שנתן להם נחלות׳ בהפרידו בני
אדם׳ אחר מיתת נח ובימי אברהם שכת׳ שם׳ מש׳ם
נפרדו איי הגוים איש ללשונו׳ ושם תמצא שהניב
גבולות עמים בני כנען שנים עשר כנגד מספר
בני יעקב שהיו שנים עשר׳ שתמצא כנען ויולד
בנין שנים עשר ונחשב ויהי גבול הכנעני מצידון
וג׳ לפי שכל אלו היו לישר׳ אבל בכל מקום כגון נח
לא פירש בהם שום גבול׳ ישוב מצאתי כמה שנים
מדרש למספר בני ישר׳ כי כנען ובניו כמו כן
שנים עשר הב׳ ימצאהו׳ כמו ומצא להם׳ הקב״ה
ומצא להם הקב״ה היה סיפוק שלהם׳ יסובבנהו
במלאכין שמשרים׳ כדכת׳ חונה מלאך סביב יחנה׳
והמפרשו מקיף ענני׳ אינו כי לפי הפשט אין
הענן אלא לעמוד ענן להניהם כדכת׳ הולך לפניהם
בעמוד ענן לנחותם הדרך׳ ועוד כי יצרנהו כפלו
של יסובבנהו׳ כאישון עינו׳ יצרנהו הקב״ה לישראל
כמו כאישון שמשמר את העין הוא הבשר שנכפף
על העין שקורין פלפירא׳ ולפי שמכסה את העין
ומחשיך אותו נקרא אישון וכמהו שמרני כאישון
בת עין׳ כנוגע בבבת עינו הוא שקורין פרוניל
שרואין בה׳ יעיר קנו׳ מעירו ומנענעו ומקומו
שמשא על אברתו כמו העירות׳ מינפין ויאת הנני
אנו עליכם כשאביאן ממקום למקום קוראו אותו לשון
הערה׳ ייי בדד׳ הוא לבדו הניגן מצרים והוליך
אותם לארץ ישר׳ על במותי ארץ׳ במתי ארץ׳ ארץ
ישר׳ גבוהה מכל הארצות׳ דבש תמרים׳ ושמן׳ דא
זיתים שגדלים על ההרים׳ חמאת בקר׳ לפי הפשט
ארץ זבת חלב ובשר הבהמה להם לאכול חלב כרים
אילים מדבריות המפוטמים במרעה כדכת׳ ירעה
ויקנך כר נרחב וכן בשן סדים הינון דוגמת סוף
הפסוק ואלים ירעון ורעות בהם וכן ואומר ייי כיקר
כרים כמו עת שדי תבואות׳ שמשתרין כרגע אחד
סמוך לקציר מעט ולא כלו כעשן כלו בשריפה
אש לסובן משחירין ואני כך ראיתי כך בקציר
כן הר שעים תחילה מינליחים בתבואות כרים והפך
ולה ויבסלו׳ ואילים בני בשן׳ סתם בני בשן שמינים
אבל בשור מקומות הכרים המפוטמים במרעה
הם שמינים מכל הבייתות׳ עם חלב כליות חטה
שולן חמדת חטים המובחרים כאן כמו ותכל דוד
תמלך׳ כלתה נפשי׳ לשון חימוד ותאוה׳ כלה
שארי׳ כמו טבה שביה׳ ונזר תחת הי׳ בכל חטופי
ומד פשל הי׳ מן בנה הגזרה והבניה׳ חמר׳
ויין חמר אלא מסך׳ עבית מגזרת במעבה
האדמה׳ כמו מן מרוה מעשר׳ ראית עשית׳
אלוה עשהו׳ הוא עשך ויכונך׳ וינבל צור נבל
ולא חכם׳ ולא מוערות׳ לש׳ לשעירים אשר הם
זונים אחריהם׳ ילדך כמו ילד את אלמודד׳

בין הוליד תשוי תשכח · אן נשה כמו אל תט אל
דרכיה · אן נטה והיוד בתשי · כמו יוד ולפניך אל
כמו אל תאחה בנו ובנתו · בנים לא אמון בם · סר
כאומר לא יעלה בנו אומה חסרה עליהן רעות
אכלה · כי דרך המקראות לכפול לשונם · כלומ' כל
מיני רעות שיש בידי להביא · כולם אשים בהם
מזי רעב · פתרון לפי ענינו כתרגומו · ואם לשון
תלמוד הוא הרי הוא כמו נתמזמז מוחיה דדין
ולחומי רשף · כדר ואש מן השמים · כמו רשפי
ועיקר פירושו לשון פריחה בעוף כדכת' בני רשף
יגביהו עוף · שמה שבר רשפי קשת · לשון חץ
שעף · יומם · וקטב מרירי · מחותבים ומדוקרים על
ידי ליסטים הממררים והורגים בני אדם כמו עון
פלילי · עון של דיין שעושין בו דין ונתן בפלילים
הדיינין קרויין כן · שדנין את אחרים אף מרירי
מורר את אחרים · וזהו ומקטב ישוד צהרים
שהם ליסטים · כדכת' בחור שודד כצהרים שכן
דרך ליסטים להלחם בצהרים · וכה"א אשדוד בצ'
בצהרים יגרשוה · אמרתי אפאיהם ואסלקם מן ה'
העולם אם לא שכעס אויבים אגור ויראתי פן יאמרו
ידינו רמה · פן ינכרו לומ' ולהרע שהם עשו לא אני ·
כי גוי האומות אובד עצות כמו ומספר תמורים ·
מקל לכנה · לפי שהם דבוקים מעשר בקר ויאמ' אכל
אילו חכמו האומות ויאמרו איכה ירדף אחד אלף
מיטר מה שהיו רגילין כן · אם לא צורם כי מכרם
בידינו לפי שחטאו לו · וכן אומ' למעלה היאך
תמיה פעלו · אם לא כצורנו צורם · כך אומ' אשה מן
הדין היה להם לו' כך שהקב"ה עשה זאת · לא
אלהי הגוים שהרי לא כצורנו של ישר' צורם של
אומות העולם · ואע"פ אויבינו פליליו ועושים כן
שופטים · הלא זאת על ידי הקב"ה שחטאנו לו · כי
מגפן סדם גפנם · כלומ' … אפאיהם א
אשביתה מאנוש זכרם אם לא מפני גאות האומות
שהם מגפן סדום היה להם להשחיתם מן הדין
שלא יישאר זכר כסדום ועמורה שהרי חטאו
כסדום ועמורה · כדכת' וחטאתם כסדום הגידו ·
קרוב סדום עם עמורה · חמת תנינים היה להם
לשתות מן הדין אם לא מפני חילול השם · שיאמרו
ידינו רמה · פתנים אכזר · ראשן · כדכת' כמו פתן
חרש יאטם אזנו · הלא הוא כמוס עמדי · דברי גאות
האומות אני שומר ונוש להם נקם על זאת ·
ושלום · תשלום · שם דבר · כמו והדבר אין בהם · והקטר
בירמיה · לעת תמוט רגלם · של אומות · ליום מועד
שהקבוע להם · וחש עתידות למו · בעתד
אם ישנה · צרה לאומות גאולה לישר' · עתידות · מה
שנתנבאו עליהם הנביאים ומהר · כי ידין יי' עמו ·
אז יהיה הנקם והתשלומין שהרי ינקום הקב"ה
נקמת עמו · וכן ידין בגוים מלא גויות · כי יראה
מאשר ירוה כי … ישר' · ועזוב · כמו

עזב תעזב · ויעזבו ירו' שלים עד החומה · ואומ'
אי אלהימו · וגם האומות יאמרו איה נא אלהיהם
של ישר' · ומפני כבוד שמי אעלים ואנקום באויביהם
שגם מתחילה אמרתי אפאיהם לישראל ואשביתה
זכרם אם לא מפני כעס אויב המתגבר לאמר ידנו
רמה · אבל עתה כשיגדל העניות והצרה משונאי
ישר' כל כך שאזלת ידם ויאמרו האומות ידינו
רמה ואומר אי אלהימו · לכן אנקם מהם להתקדש
שמי שהם אוכלים אשר חלב זבחימו ישתו אלהיהם
של ישר' · בעלי סתרה · יסתיר אתכם בצלו ותסיקם
כמתחילה שחסו בו · ראו עתה כי אני אני הוא · הקב"ה
לאומות העולם אתם אומרים אי אלהימו הלא אתה
יכולים אתם לראות בהנקמי בכם לעיניכם · כי אשא
כשבועה · כמו הרימותי ידי אל יי' · אם שנותי · אם
שנן כחרב לשונם יאמר כן · כמו מן סבב סבותי
בכל נפש בית אביך · מן בלו בלותי בשמן רענן
פרעות · כמו וראשו יהיה פרוע · לשון סתרה ופריעה
הרנינו גוים על עמו · כמו הללו את יי' כל גוים ש
שבחוהו כל האומים והאמינו בו שהרי גבר עלינו
חסדו יותר משאר האומות · ולפיכך שבחוהו והאמינו
והאמינו בו ויגבר עליכם כמותנו אף מן הרנינו
ושבחוהו ועבדוהו וכן יעשה לכם אם תאוהו
ותעבדו אותו · וכפר אדמתו עמו · ינקה דם עמו ·
מן האדמה על ידי שפיכת דם האויבים · כדכת' והארץ
לא יכופר בדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו ·
הוא יהושע בן נון · שהרי לשניהם צוה הקב"ה
כדכת' קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד
ויתיצבו וג' ·

חסלת האזינו

וזאת הברכה ·
אוסב למעלה וידבר משה באזני כל קהל י'
את דברי השירה הזאת עד תמם · האזינו הש'
השמים ו' · וזאת הברכה אחר התוכחה של ה'
האזינו חזר וברכן לישר' בטרם יעלה אל ההר
למות שם · כלומ' זאת השירה · וזאת הברכה · יי'
מסיני בא תראה לישר' ונתן להם תורתו · וזרח
מזרח משעיר ופארן · כיצד שאתא מרבבות
קודש מכל ארבעה צדדין של הר סיני באה
התורה והמלאכים דרך שעיר ופארן עד טמן
אל סיני ומימינו נתן להם מתוך אש · שהי' ה'
מדבר מתוך האש לישר' · כדכת' השמע עם
קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר וגו' וכן אמ'
מימין בתלים רכב אלהים רבותים אלפי שנאן
יי' בם סיני בקודש · ובחבקוק אלוה מתימן יבוא
וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו · ופני
ובתורה כת' יי' בצאתך משעיר בצעדך
משדה אדום · הופיע מהר פארן · האיר אלהים
פארן · אף חובב עמים · גם אומות העולם כמו
ערבים · ומן האומות שנתגיירו ומוו לקבל
התורה עם ישר' גם אותם חיבב הקב"ה
וקיבלם שכן עליהם כדכת' כאומר יקום
אלהים ויפוצו אויבין · דכת' ביה רכב אלהים

טו
10

נאו' אריה ליב בן לא"א הר"ר ... שווערר יוס...

נאו' שלמה בן לא"א החסיד והנדיב רופא נאמן כהר"ר אליעזר ז"ל וואליך

נאו' משה בן לא"א חבר החסיד כהר"ר ליב וואליך

כנ"ל

170 Blatt

Koll. 10. 2. 1993

3

[illegible]
[illegible]

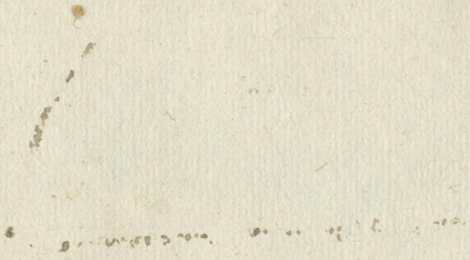

3

LXX

103

Ms. or.
qu. 2162

נאום יוסף בר מאיר ... המכונה ...

1

שפוט. עשית מוכיח אותנו. הדלת היא הסובבת לנעול ולפתוח. פתח. הוא חלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנוורים. מכת עורון. מקטן ועד גדול. הקטני' התחילו בעבירה תחילה שנ' מנער ועד זקן. לפיכך התחילה הפורענות מהם: עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי שלך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית. חתן ובניך ובנותיך. וכנ"ר בני בנותיך הנשואות. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום. ומה"א יגב' עד [illegible] מאחר שעושין נבלה זו מה לך פתחון פה ללמד סנגורי' עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות'

קרי ביה מי ...
היו לו בעיר ...
להם: ויאמ...
המזומנות ...
ישוט' של ...
כל הדור ...
את האלה' ...
להציל ...
המלט ולא ...
להציל נפש ...
אחריך ...
מעל אותך ...
בכל הככר ...
כרח שהיה ...
ואין ...
היה שם ...
וגו' ...
המלט לעז ...
ייעשו עוד ...
מן הרחם.

להשחית ושיא הרעי ... שבמעשיהם ...
רבותי' אומרו ששם זה קודש שנ' כו להחיות נפשו' ומי שיש בידו להמית ולהחיות. ותרגמו כבעו כען הא. אל תאמר אלו המלט ההרה. נא לשון בקשה: פן תדבקני הרעה וגו' כשהייתי אצל אנשי סדום היה הק' רואה את מעשיי ומעשה עירי והייתי נראה צדיק וכדי להנצל וכשאבוא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה צרפית לאליהו כי באת אלי להזכיר עוני. עד שלא באת היה הק' רואה מעשי ומעשה עירי ומעשי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה.

ישעה: העיר הזאת קרובה. ישיבתה
ס נתיישבה מקרוב. לפיכך אין סאתה מלאה
עדיין. ומה היא קריבתה. מדור הפלגה כשנתפלגו
האנשים והתחילו להתיישב איש במקומו והיא
היתה בשנת מות פלג. משם ועד כאן נ"ב שנה
פלג מת בשנת מ"ח לאברהם. כ"שר פלג חי אחרי
הולידו את רעו תשע שנים ומאתים שנה. אותה
שנה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברה'
בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה ועד כאן נ"ב ועוד
אחרה. ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה
נ"א שנה של אומלטה עו שמה נא בגימט' ...
...
...
...
...

יוצא לאט יורד מריח ריח גפרית ונפשו בולעת לאחוריה לפי שיודעת שנידונת בה. מאחרי עברי לפי שלא יותר על רשעים פנים ואש וגפרית. כי טולרת חוזרת לאחוריה כמו שהיא בולרת וחבירי לפלדה בחילה שבירוב: תוספ'
מאת ה'. דרך המקרא לדבר כן. כשי לאחי האדמה ולא אמ' נשי וכן אמ' דוד קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמ' עבדיי וכן אחשורוש ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך ולא אמ' בשמי. אף כאן את ... ולא אמ' מאתו. מן השמים הוא שאמ' הכתוב כי בם ידין עמים יתן אוכל למכביר כשבאו לייסר את הבריות מביא עליהם מן השמים כמו שעשה לסדום שנ' כי בם

Staatsbibliothek
zu Berlin
Preußischer Kulturbesitz

STAATS-BIBLIOTHEK BERLIN

Staatsbibliothek
zu Berlin
Preußischer Kulturbesitz

P e r u s h ¿ a l h a - T o r a h

Vollständiger Titel:	P e r u s h ¿ a l h a - T o r a h
PPN:	PPN1048350703
PURL:	http://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/SBB0002669D00000000
Signatur:	Ms. or. quart. 2162
Kategorie(n):	Außereuropäische Handschriften, Hebräische Handschriften
Projekt:	Orientalische Handschriften digital
Strukturtyp:	Handschrift
Seiten (gesamt):	369
Seiten (ausgewählt):	1-369
Lizenz:	Public Domain Mark 1.0